

İMAM GAZÂLÎ

KİMYÂ-YI SAADET

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Hüccetü'l-İslâm
Ebû Hamid Muhammed Bin MUHAMMED GAZZÂLÎ
KİMYÂ-YI SAÂDET

© **Kimyâ-yı Saâdet**

Bu eserin tüm yayın hakları SAĞLAM YAYINEVİ'ne aittir.

Sertifika No: 16244

ISBN 978-975-9180-00-3

Temmuz - 2020 İstanbul

Baskı : Lord Matbaacılık

Davutpaşa Emintaş Mat. Sit. No: 430 Topkapı/İST.

Tel: 212 674 93 54 Sertifika: 45501

SAĞLAM YAYINEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 19/1 D: 4 Cağaloğlu/İST

Tel: 212 527 52 79 Faks: 212 513 67 70

www.saglamyayinevi.com

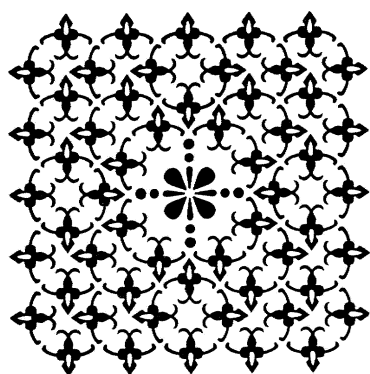
e-meil:saglam@saglamyayinevi.com

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hamid Muhammed Bin
MUHAMMED GAZZÂLÎ

KİMYÂ-YI SAÂDET

Hazırlayan
ALETTİN SAĞLAM

İMAM GAZÂLÎ HAZRETLERİ

İran'da, Tus şehrinin Gazâle köyünde Hicri 450 (Milâdî 1058) yılında doğan ve Hicrî 505 (Milâdî 1111) yılının 19 Aralık gününde, 53 yaşında iken gözlerini bu fâni âleme yuman ünlü İslâm bilginlerinden, faziletler sahibi, fazılların özü İmam Gazâlî'nin künyesi: **Hüccetül-İslâm Ebu Hamid Bin Muhammed Gazâlî**'dir.

Gazâlî, İslâm dünyasının Fıkıh ve Tasavvuf yolunda büyük düşünürlerindendir.

Babası Muhammed Gazâlî, Gazzal, yani iplikçi idi. Kendisini Gazâle köyüne mensup göstererek Gazâlî adını almıştır.

Gazâlî'nin babası ilim ile uğraşmış değildi. Böyle olmakla birlikte iki oğlunu da okutmuş, onları Hicrî Beşinci Yüzyıl içinde çok rağbette olan tasavvuf dünyasına büyük şahsiyet olarak kazandırmıştır. İşte bu iki oğuldan birisi Ebû Hâmid (Gazâlî) ve ötekisi de Ebû Futuh Ahmed idi. Gazâlî, Tûs şehrinde iken bir müddet babasının tavsiye ettiği bir kişiden kardeşi ile birlikte ders aldı. Sonra Tûs'un din bilginlerinden Ahmet bin Muhammed Razakânî'den Fıkıh dersleri okudu. Tûs'tan Curcun'a gitti. Oranın ünlü medresesinde Ebû Nesr İsmâîlî'den dersler gördü. İçerisinde bu dersler bulunan notlarını, yolda kervanını basan haramilere kaptırdı. Kervanbaşıya:

– Defterlerimi geri veriniz, sizin hiçbir işinize yaramaz! dedi.

Kendisi ile kervanbaşı arasında çok tartışmalar oldu. Adam, ilim nedir bilmiyordu.

– Bu kâğıtlar ne olacak sanki? dedi.

Genç Gazâlî de:

– Ben o defterdeki bilgileri öğrenmek için Tûs'tan yıllarca ayrılmadım. Onları yazdım! dedi.

Kervanbaşı güldü:

– İlim öğrenen kişi, onları aklında tutar, defterinde tutmaz, dedi.

Notlarını ona geri verdi. Ama bu olay da Gazâlî'ye büyük bir ders oldu:

– Bundan sonra öğrendiklerimi aklıma yazmalıyım, dedi.

O defterdeki yazıların hepsini ezberledi. Bir kitabında bu macera nakledilmiş, genç öğrencinin başından geçenler dilden dile dolaşmıştır. Bir şairimizin dediği gibi:

“Bazen felâketin de olurmuş hayırlısı”

Gerçekten haydutlarca soyulma felâketi hayır doğurmuş ve tefekkür dünyası Gazâlî gibi bir dehayı kazanmıştır.

Bu olayı, Selçuklu Türkleri Sultanı, Malazgirit Kahramanı Alp Arslan'ın oğlu Melik Şah'ın yüce Veziri Nizamül Mülk de duymuş ve nakletmiştir. Çünkü Gazâlî'nin yaşadığı bu devir, Büyük Selçuklu saltanatı günlerine rastlamaktadır.

Gazâlî Nişabur'da

Gazâlî bundan sonra Nişabur'a gitti. Büyük bilgin orada İmam el-Haremeyn Ebû Meâli El-Cuveynî'nin derslerini tâkip etti. Ünlü Nizamiye medresesinde dinlediği dersleri çok geçmeden büyük bir anlayış içinde zihnine ve gönlüne sindirdi. Hocasının ileri gelen üç öğrencisinden birincisi oldu. Bütün şehirde tanındı. Öyle ki hocası İmam el-Haremeyn'in ölümünden sonra devrinin biricik bilgini oldu. Şafii fıkının usûl ve kelâm, mantık, bilhassa cedel-i mantığı ile Şafii âlimleriyle dolu olan Horasan'da ve Irak çevresinde şöhreti çok arttı. Hocası İmam el-Haremeyn onu, sağlığında iken çok takdir ederdi. Bilhassa münazara ve cedeldeki kudret ve fesahatine hayran olurdu.

Sonraları Büyük Selçuklu Türkleri hükümdarı Melikşah'ın baş veziri Nizamül-Mülk'le tanışan Gazâlî, onun meclisinde Şafii ve Hanefi din bilginleriyle birçok münazarada, açık tartışmalarda karşındakileri susturunca Nizamül Mülk de onu Bağdat'ta Nizamiye medresesine, evvelce atadığı, Ebû'l İshak İbrahim Bin el-Şirâzî'nin yerine tayin etti. Bu atama, Hicrî 484, Milâdî 1091 yılında olmuştu. Gazâlî'nin yaşı o zamanlar 34'tü. Koca âlim artık Bağdat'ta ders vermeye başladı. İslâm halkı, ünlü din bilgini Ebû İshak'tan sonra Gazâlî'yi en büyük din âlimi olarak gördüklerinden kendisine büyük bir saygı duymaktaydı. Dili çok açık seçik, fasihti. Konuşmasına bütün halk bayılıyordu. Derslerine, dört yönden gelenler çoğalmıştı. Halifeden en yoksul halka kadar geniş bir sevgi halesiyle çevrilmişti. Bu hâl onun 38 yaşına kadar sürdü. Ama bu tarihte ruhu şüpheliğe düşmüştü. Bu ruh haletinin etkisi altında ders vermeyi bıraktı. Medreseden ayrıldı. Her şeyden kuşkuya düştü. Dili tutulmuş, güzel konuşmasını bile unutmuştu. Eski güzel ders anlatışı, dil açıklığı, söz güzelliği, anlatım gücü kalmamıştı. Hatta, iç organlarında bile bir hastalık başlamıştı. Midesi bile artık hastaydı. Karın ağrılarından ıstırap çekiyordu.

Bir gün ilâhi bir lütuf imdadına yetişti. Kendisine gayb âleminin sırlarını öğrenme yolu göründü. Yani yazdığı Kimyâ-yı Saadet kitabında;

– Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen kişi! diye hitap ettiği kimselerden olarak kal (söz) âleminden hâl (öz) âlemine ulaştı.

Bu hâlin verdiği sevinçle Bağdat'tan ayrılmak istedi. Artık gönlündeki şüpheler erimiş, tertemiz bir iman doğmuştu. Tenhaya çekilmek, uzlet hayatı yaşamak istedi. Fakat, Bağdat'taki din bilginlerinin, kendisinin bu uzlete çekilmesine razı olmayacaklarını biliyordu. Bunun için:

– Ben artık Mekke'ye Hacca gideceğim! dedi.

Yerine kardeşi Ebu'l-Futuh Ahmed'i bıraktı. Önce Şam'a uğradı. Hicrî 489'da Şam şehrine vardı. Bu şehirde iki yıl kaldı. Burada uzlet ve halvete çekildi. Riyazet (Perhiz) ve ruhî mücadele ve sufiyye konularında okuduklarını uzletle de yerine getirdi. Emeviyye Camii'nde itikâfa çekildi. Gündüz olunca caminin minaresine çıkıyor, kapısını kapatıyor, istiğraka, murakabeye dalıyordu. Bu istiğraklarına Camii'l-Emeviyye'deki bir zaviyesinde daldığı için o köşeye **Gazâliye** adı verilmişti.

Gazâli sonra Şam'dan ayrıldı. Kudüs-i Mübâreke'ye gitti. Şerh'te yine aynı istiğrak ve uzlet hayatı yaşamaya başladı. Kendisinin söylediğine göre, gayb âleminin tecellilerine erişmenin neşesi içinde Hacca gitmeyi kararlaştırdı. Kudüs'ten kalktı. Mekke-i Mükerreme'ye vardı. Kutsal makam ve türbeleri ziyaret etti. Sonra İskenderiyye'ye gittiği, Mağrib Sultanı Yusuf bin Tasfin'in yanına gitmek istediği, fakat sultanın bu sırada öldüğünü işitince geri dönmek zorunda kaldığı ve Bağdat'a döndüğü rivayet edilmiştir.

Gazâli Hazretleri, Bağdat'a dönünce **İhyâu Ulûmi'd-Din** derslerini okutmaya başladı. Bu dersler o kadar ün kazanmıştı ki dinleyicilerini birkaç yıl öncekilerin birkaç katına çıkarmıştı. Ne yazık ki bu hâl çok sürmedi. Sufiyâne hâli, onun mizacını da etkiledi. Dış ilimlerde derin ve geniş bilgi sahibi olmasına rağmen görünür ve görünmez âlemlerin içyüzünü bilmek, Hakk'ı hakkıyla tanımak için büyük bir aşk duyuyordu. Bundan ötürü memleketi olan Tûs'a çekilmek istedi. Tûs'da tam on yıl sûfiyane bir ömür sürdü.

Selçuklu Devleti Veziri Nizamül Mülk öldürülünce yerine gelen Fahrülmelik, Gazâli'yi Nizamiye medresesinde ders vermeye davet etti. Hatta onu ikna etti. Gazâli bu on yıl içinde halkın, birtakım bid'at ehlinin (sapıkların) söylediklerine kandığını gördü. Bu gibi kişilerin de arttığına şahit oldu. Din bilginleriyle konuştu. Memleket bu hâlde iken inziva, itikâf ve halvete devam etmenin caiz olmadığına inanç getirdi. Hicrî 499 yılında (49 yaşında) yeniden Nizamiye medresesinde derslerine başladı.

Fakat bir gün yeniden doğduğu şehir olan Tûs'a döndü. Babasının yanında bir tekke (hankah) bir de medrese (okul) yaptırdı. Bu yerlerde irşadlarına, dini telkinlerine başladı. İbadet ve zikir ile dolu bir yaşayış tutturdu. Bu türlü ömrü her şeyden üstün gördü; ama insan balçıktan yaratılmış bir yaratıktı. Onu çekeyemeyen balçık kişiler ona da çamur atmak istediler. Onu ibadet yolunda rahat bırakmadılar. Kalktılar, Hanefi Mezhebinde olan Selçuklu Sultanı Sencer'e gittiler:

– Siz dediler, babanız Melik Şah ve atanız Alp Arslan gibi Hanefi mezhebindensiniz. Oysa Gazâli, Ebû Hanife aleyhinde türlü türlü beyanda bulunuyor.

İftiralar bu gibi sözlerle arttı. Şikâyetçiler:

– O gelsin, bizimle tartışmada bulunsun! dediler.

Böylece bu düşmanlıklar Gazâli'yi inziva hücrelerinden de uzaklaştırdı. Hükmüdar Sencer'e bir mektup yazdı:

“Ben buyruğunuza uyarak Meşhed şehrine geldim. Hayatım şöyle şöyle geçmiştir. Hükümdarların katına çıkmamaya yemin ettim. Bundan ötürü andıma lütfen riayet ediniz!” diyerek ricada bulundu.

Fakat, O’nun bu hâli muarızlarını, onu çekemeyenleri daha da azdırdı. Selçuk Hakanı Sencer ise kendisini mutlaka görmek ve kendisiyle konuşmak, Hanefi mezhebinin kurucusu Ebû Hanife hakkındaki düşüncelerini Gazâlî’nin ağzından işitmek istiyordu. Bundan ötürü Gazâlî’ye askerlerini yolladı:

– Onu ordugâha getirin! dedi.

Ferman gereğince buyruk yerine getirilip Gazâlî, Türk Hakanının huzuruna davet edildi. Türk Hakanı onu büyük bir saygı ile karşıladı, tahtından ayağa kalktı. Türk töresi gereğince Gazâlî’ye:

– Senin makamın burasıdır! diyerek tahtını gösterdi. Oraya oturttu. Onunla konuşmaya başladı. Gazâlî de kendisine yaraşır söz güzelliğiyle, belâgatle, gönülünden gelen bir ifadeyle o kadar güzel konuşmalar yaptı ki Türk Hakanı Sencer, iftiracıların beklediği hareketin zerresini göstermedi. Hatta Gazâlî’ye izzet ve ikramda bulundu. Onu Tûs şehrine geri gönderdi.

Gazâlî, Selçuk Hakanının yanından ayrılırken:

– Bana lütfen yeniden ders vermeme ferman buyurmayınız! Beni bağışlayınız! diye ricada bulundu.

Hakan Sencer de:

– Tûs’da senin adına bir medrese yaptıracağım. Orada bütün din bilginlerinin zorluklarını çözecek ve derslerini vereceksin! dedi.

Gazâlî Hazretleri Tûs’a döndü. Fakat ömrü vefa etmeyerek Hicrî 505 yılının Cemaziyelâhir ayının on dördüncü ve Milâdî 1111 yılının 15 Aralık Pazartesi günü gözlerini bu dünyaya kapadı. Doğduğu Tûs şehrinin Taberan semtine defnedildi. Geride yalnız bir kız evladı kalmıştı.

Gazâlî’nin 999 ilmi olduğu rivayet edilir.

Gazâlî’nin en ileri gelen eserleri arasında bu Kimyâ-yı Saâdet ve bu eserin beşiği olan büyük **İhyâu Ulûmî’-d-Din** (Din ilimlerinin yeniden yaşatılması) kitabı vardır. Asırlardan beri de birçok Türkçe çevirileri kütüphanelerimizi süslemiştir. Son çeyrek asırdan beri yeni harflerle birçok kitabı yayınlanmıştır. Bugün İstanbul müze ve kütüphanelerinde, eskilerimizin Gazâlî’den çevrilmiş birçok yazma eserleri, bunların Arapça ve Farsça yazma nüshaları vardır.

Meselâ **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde** bugün bulunan yazma Türkçeleri şunlardır:

1. Tercüme-i Minhacil-Âbidin - Bu eser Türkçemize H. 925, M. 1519’da vefat eden İlyas bin Abdullah Nihani tarafından çevrilmiştir, **Topkapı Sarayı** müzesi kitaplığında 113 E.H. 936 No.da kayıtlı bir nüshası vardır; aharlı kâğıt, 205 mm boy ve 125 mm enindedir. 175 yaprak yani 350 sayfadır. Din yolunun muamelelerinin erkânından bahseder ki bu kitabın içindeki 3. kısımdır.

2. Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet - Bu eser, Kimyâ-yı Saâdet adlı eserin başka bir çevireni Kara Ali oğlu Hasan Paşa'nındır. Kimyâ-yı Saâdet'in 3. ve 4. cildidir; aharlı kâğıt, 300 mm boy ve 210 mm enindedir. 446 yaprak yani 897 sahifedir. Divani yazı ile yazılmıştır. Topkapı Sarayı müzesinin (132. R. 481) numarasında kayıtlıdır.

3. Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet - Kimyâ-yı Saâdet adlı elinizdeki bu kitabın Müslümanlık bölümünün bir kısmını teşkil eden kısmın bir başka çevirisidir ki kimin tercüme ettiğinin bilinmediği yazılıdır.

4. Kimyâ-yı Saâdet tercümesi Tedbir-i İksir - Elinizde tuttuğunuz bu eser (H. 971 M. 1562-64)'te ölen Şair Hüsameddin **Sehâbi** Efendi'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile yaptığı tercümedir. Aharlı kâğıt 300 mm. boy, 195 mm. eninde, 357 yaprak, yani 714 sahifedir. Aynı tercümenin Topkapı Sarayı Kitaplığı'nın Türkçe yazmalar kataloğunun 143 b 97, 144-a 1586 ve 145-R 399 no.larında kayıtlı üç nüshası daha vardır.

5. Tercüme-i Risâle-i Ledünniyye - Bu eser, Gazâlî'nin Arapça bu isimdeki risâlesinin Gevrekzade Hafız Hasan tarafından H. 1211'de yapılan Türkçe tercümesidir. Aharlı kâğıt, 214 mm. boy ve 1300 mm. eninde 31 yaprak (62 sahife)dir. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığında 205 M. 252 no. da kayıtlıdır. Ciltler kırmızı, vişne çürüğü, yumuşak deridir.

6. Berkel-Lâmi ve Gaysel-Hâmi - Gazâlî'nin bu iki eseri başka bir eserle birleştirilerek Türkçe'ye Ebû Muhammed Ali el Hibri el-Külâhi tarafından çevrilmiştir.

7. Cünneti Esmâ - Gazâlî'nin bu addaki duasıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığında 440 E. H. 989 no.lu Dua mecmuasından alınmıştır.

8. Nasâyihil-Mülûk - Gazâlî'nin bu eseri yine Topkapı Müzesi Kütüphanesi'nde 388/438 no.'da kayıtlıdır. 153 yaprak, yani 306 sahifedir. Kimin Türkçe'ye çevirdiği bilinmemektedir. Eser, Sultan II. Murat oğlu Fatih Sultan Mehmed'e takdim edilmiştir.

9. Et-Tibr El-Mesbuk Fi Nasâyihil-Mülûk - Gazâlî'nin 96 yaprak (192) sahil felik Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilmiş bu eseri de Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'ndadır. Selçuklu Türkleri Sultanı Melik Şah için yazılmıştır. Ahlâka ve devlet başkanlığına dairdir. Eser 1571-72'de ölen Âşık Çelebi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

10. Ya Eyyühel Veled - Gazâlî'nin bu eseri ahlâka dairdir. Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bir Türkçe çevirisi olduğu sanılmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda 1529 K. 1058 no.'da kayıtlıdır.

11. Gazâlî eserlerine aid bir derleme dergisi - Gazâlî'nin birkaç eserinin derlendiği bu mecmuada:

A- Minhac el-Âbidin tercümesi,

B- Eyyüh'el-Veled tercümesi,

C- Kimyâ-yı Saâdet'in ilk kısmının tercümesi vardır.

D- Sahife kenarında da “Redd-i Felâsife” risalesi tercümesi ve “Risâletü'l Va'z ilâ Melikşah” tercümesi vardır. Kitap; aharlı, ince kâğıt. 205 mm boy ve 130 mm eninde, 162 yaprak (324) sahifedir.

Bundan başka çeşitli mecmualarda Gazâli'nin eserlerinin Türkçe tercümele-ri vardır.

A- Hisnel-Hasim, 2939 - E. H. 1772 no.'da

B- Ed-Dürrü'l-Gâli fi Akidetil-Gazzâli (No: h. 178)

C- Neticetes-Sülûk fi tercümeti fi Nasihat el-Mülûk. (2957) Gazzâli (No: h. 178)

Süleymaniye Kütüphanesi'nde Gazâli'nin Türkçe'ye çevrilmiş yazma eserleri:

1- Kimyâ-yı Saâdet, başlangıç kısmı (Müslümanlık ünvanı) eksiksiz. İzmir kitaplığı no. 348 (7083) 56 yaprak, sahife: 112.

2- Kimyâ-yı Saâdet, başlangıcı: Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, no: 2726.

3- Kimyâ-yı Saâdet'in Din Yolunun Muameleleri ve Münciyat kısmı. Hamidi'ye kitaplığı, 412 yaprak, 823 sahifedir.

İstanbul'un diğer yazma eserler sergileyen kütüphanelerinde de aynı kopyalar vardır. Sözü uzatmamak için bu isimleri burada kesiyoruz.

Yalnız Gazâli Hazretlerinin ruhuna şu iki mısraı ithaftan kendimizi alamıyoruz:

*Kimyâ-yı Saâdet ki, Gazâli onu yazdı,
Bir başka kalem böyle eserler yazmadı.*

Şair Sehâbi Hüsameddin

Türk edebiyatında, Divân şairlerimizin içinde şiirleriyle dilden dile ad sanlar çoktur. Ancak çoğu Arapça ve Farsça kelimeleri çok kullandıkları için eserlerini –birkaçı dışında– bugüne eriştirememişlerdir. Fakat açık Türkçeyle elden geldiği kadar temiz bir dille yazan tarihçi Âşık Paşaoğlu ile Kimyâ-yı Saâdet çeviricisi şair Sehâbi Hüsameddin gibi yazarlar, yıllar yılı yazma eserlerin içinde yaşamışlardır.

Sehâbi, Hicrî onuncu yıl içinde yaşamış, yazma eserlerde; Tuna boylarından Dicle, Fırat boylarına kadar, çevirisi kütüphane raflarını süslemiştir. Matbaanın Türkiye'ye gelişinden sonra da 1260, 1293, 1303 Hicrî yıllarında, eski harflerle, kitabının birinci kısmı basılarak gönüllere gerçekten saadet kimyası, mutluluk iksiri ve bahtiyarlığın hayat suyu olmuştur.

Elinizde tuttuğunuz bu eser, Şair Hüsameddin oğlu Sehâbi'nin, Hüccetü'l-İslâm **Gazâli** Hazretlerinden Türkçe'ye çevirdiği O Kimya-yı Saâdet'tir. Eskiler bu kitap için:

– Kimyâ-yı Saâdet, kibrit-i ahmer gibi kimyâ-yı zamandır! demişlerdir.

Kimyâ-yı Saâdet, tasavvuf ve ahlâk konularında yazılmıştır. Bir başlangıç, dört rükünden ibarettir. Her rükün on asıl'a, yani bab'a bölünmüştür. Bu kitap, İmam Ebu Hâmid Gazâli'nin ünlü eseri (İhyâu Ulûmî'd-Din) adındaki Arapça eserinden halk için ve kendi tarafından özel olarak yazılmıştır.

Çeviricisi şair Sehâbi ise; İran'ın Hemedan şehrinden olup çok bilgin, edip ve şair bir kişiydi. Eski şairler tezkirelerinde ondan şöyle bahsetmektedirler:

“Denizler ve karalar Padişahı Yavuz Sultan Selim oğlu Kanuni Sultan Süleyman, Irak'a giderken Tebriz şehrine uğramıştı. Buraya gelince bilginler şahı - şairler mürebbsi Kadri Efendi, Sehâbi ile tanışmış, onun her mârifete ehil olduğunu görmüştür. Bu bilgin şaire sevgi duyan, kendisi de büyük bir şair olan Kanuni Sultan Süleyman, Sehâbi'nin kadrini bilmiş ve onu dönüşte alıp İstanbul'a getirmiştir. Padişahın iltifatını kazanan şaire, Kanuni Sultan Süleyman:

– Ya Sehâbi, şol Kimyâ-yı Saâdet'i Türkçe'ye çevir, Gazâli Hazretlerini bize de tanıt. Ruhunu şad et! demiştir.

Şair Sehâbi de bu Kimyâ-yı Saâdet'i güzel, yanlışsız olarak Türkçe'ye çevirmiştir. O günden sonra, yalnız Topkapı Sarayı'nda Şehzadeler onu okumakla kalmamış, bu tercüme Mısır ve Bağdat kütüphanelerini de eşsiz bir inci gibi süs-

lemiştir. Biz bu kitabımızı, en kıymetli yazma eserleri sinesinde saklayan eski harfli nüshalardan tam olarak alıyoruz.

Kimyâ-yı Saâdet'in son bir parçası, Hamse-i Nergisi sahibi şair Nergisi tarafından çok ağdalı, Farsça ve Arapça kelimelerle dolu bir dille Türkçe'ye çevrilmiştir. Şair Sehâbî'nin adı (Bulutumsu) anlamına gelir. Bunun için eskiler:

– Ona **Sehâbi** lâkabı gökten inmiştir. Bu bir varidât-ı ilâhiyyedir! demişlerdir.

Ne yazık ki, şarkın ahlâk ve tasavvufa ait en büyük eserini Türkçe'ye çevirdiği hâlde ismi gerçekten eserinin üstüne yazılmadan, o, bir bulut gibi geçip gitmiştir. Kendinin Farsça ve Türkçe şiirleri vardır.

Hicrî 971, Milâdî 1564 yılında ölen **Sehâbi** için devrinin şairlerinden biri şu mısra ile tarih düşürmüştür:

Rûh-i pâk-i Sehâbiye rahmet.

Onun bu güzel tercümesini sadeleştirerek bugünkü konuşma dilimize getirirken biz de;

– Sehâbî'nin temiz ruhuna rahmet! diyoruz.

Gazâlî'nin bugün, yeni Kimyâ-yı Saâdet tercümelerinde yanlışlıklar yoktur. Zorluğa düşen kişilerin en doğru cümleleri Sehâbî'nin bu kitabında bulacaklarını sanıyoruz. Çünkü Kanuni gibi bir şair hükümdara, tek kelime bile yanlış tercüme yapılamazdı.

Onun adını bu tercümesinde yeniden canlandırıyor ve kendisine rahmet diliyoruz.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

TAKDİM

Şükür ve sena, ölçüsüz, sonsuz hamd ve minnet, O insanların en yüce Melikine, Hükümdarlar Hükümdarına, insanların Rabbine, Allah'ına olsun ki; insanı kendi mârifetine ve muhabbetine nail olsun ve insanın kalbine kendi cemâlini gösterecek diye yarattı. Dünyayı, âhiret tarlası, Mârifet (Allah'ı tanıma) ve Muhabbet (Sevme) durağı olarak kurdu. Âhiret'i vuslat (kavuşma) ve Rabbin Cemâlini görme yeri olarak vücuda getirdi. En güzel Salavat ve Selâm da varlıkların en şerefli ve kudret âleminin en faziletli olan Hazret-i Muhammed (s.a.v.) üzerine olsun ki ümmetine doğru yolu gösterdi. Allah bilgisinin yolunu öğretti. Onların gönüllerini sevindirdi.

Hem de Salât ve Selâmlar, O'nun Âşabına olsun ki, "Uyduk, doğru yolu bulduk" diye Muhammed (s.a.v.)'i tasdik etmişlerdir.

Ama bundan sonra asıl konumuza geçelim. İmâm-ı Hüccetül İslâm Ebû Hâmid **Muhammed bin Muhammed Gazâlî** (Allah sırrını kutsal kılsın ve kabrini nûr eylesin), **Kimyâ-yı Saâdet** adındaki kitabının başında Müslüman ünvanının ne demek olduğunu açık, seçik ve kemaliyle bildirmiştir.

Ama bu kitap Fars dilinde yazıldığı için çok kimseler gerçek manasını çıkaramamışlardır. Bu anlayışı ve bilgisi kıt ben fakir, gördüm ki Saâdete eren yaşlı öncülerin en aşağı derecedekileri bile:

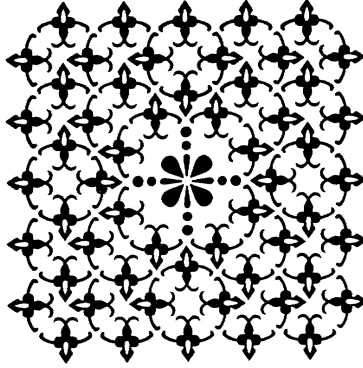
"Köpekleri de mağaranın kapısında iki kolunu uzatıp yatmaktaydı." (Kehf Sûresi: 18)

Diye Allahü Teâlâ'nın Kelâm-ı şerifinde anılmaktadır. Ben fakir kul da eksikliğime bakmayarak:

– **Ve Kelbühüm Bâsitun Zirâayhi** (Köpekleri de mağaranın kapısında iki kolunu uzatıp yatmaktaydı), diye hitap edilenler arasında bulunmak dileğiyle bu kitabı Türkçe'ye çevirmeye el uzattım.

– Bu hizmete baş koydum. Şimdi bu sahifeleri okuyan kardeşlerimin, onun eksikliğine, kusuruna bakmamalarını dilerim. Yüksek lütuf ve keremlerinin örtüsüyle benim hatalarımı örtsünler. Kitabımı ellerine aldıkları zaman:

– Bu **Saâdet Kimyâsı**’nı, bu mutluluk iksirini Türkçe’ye çevirmeye sebep olandan **Allahü Teâlâ** razı olsun, demeyi esirgemesinler. Tâ ki Allahü Teâlâ da onlardan razı olsun.

BİRİNCİ ÜNVAN KENDİNİ TANIMAK

Allahü Teâlâ'yı (c.c.) tanıma kapısının anahtarı, önce insanın kendi nefsini bilmesi ve ruhunun hakikatini anlaması, idrak etmesidir. Allah'ı tanıma (mârifetullah) kapısının kilidi ancak bu anahtar ile açılır. Nitekim:

– **"Nefsini tanıyan Rabbini tanır."** Hadis-i Şerifi ile

– **"Biz, hak; açık seçik anlaşılınca kadar âfâkta ve enfüslerinde âyetlerimizi (işaretlerimizi) göstereceğiz."** (Fussilet Sûresi: 53) âyeti kerimesi buna delildir.

Hak Teâlâ buyurur ki: "İnsana âlemde olan kudretleri ve kendi nefsinde olan ibretleri ben izhar eyler, gösteririm. Tâ ki, kendi mârifetinden bir mârifeti hâl edinip Esfel-i Safilin'den (en alçak yerden) Âlây-i İlliyyîn'e (yücelerin yücesine) yükselmiş, geçmiş olsun". Ve insana kendi nefsinden daha yakın bir şey yoktur. Böylece eğer kendi nefsinin mârifetinden (bilgisinden) nasipsiz olursa, Allah bilgisine hangi yolla yaklaşılabılır?

Ey İlâhi Sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki; sana senden yakın hiçbir şey yokken ve sen bu nefsinle bir şey olduğunu bilmezken, anla ki kendi nefsinin bilmek hiçbir zaman elinden gelmez. Sen bunu bilmekten acizsin. Böylece senden başkası senden uzaktır. Onu bilmek nasıl mümkün olur? Allahü Teâlâ bilinmeye muhtaç değilken ve onun hakikatinden haber vermek hiçbir sûretle mümkün değilken, sen O'nu nasıl idrak eder ve anlayabilirsin? Ve eğer sen:

– Ben nefsimi kemaliyle bilirim, bunda hiç kuşku yoktur, dersin biz de deriz ki:

– Senin bildiklerin; etin, başın, gözün, ağzın, yüzün, elin, ayağındır. Bunları senin bildiğin gibi başka canlılar da bilir. Senin ancak içyüzünde, batınında bilip anladığın, idrak ettiğin şey budur: Aç kaldığın zaman yemek istersin. Soğuk olursa giyim istersin. Ve eğer cinsi gücün fazlalaşıp artsa, çiftleşmek istersin. Bunları başka hayvanlar da bilir ve isterler. Buna göre Allahü Teâlâ'yı bilmeye sebep olan (Nefs bilgisi) bu değildir. Belki bilinmesinde gerek varsa şunları bilmelisin:

1- Sen nesin?

2- Yaradılışın nasıl olmuştur?

3- Ne vakit, nerede ve ne hizmetle dünyaya geldin?

4- Nereye gideceksin?

5- Senin saadetin, mutluluğun ne ameldedir?

6- Asiliğin, umutsuzluğun, şekavetin nedir? Ve ne ameldedir?..

Senin iç yüzünde, öyle sıfatlar, özellikler, türlü hâller vardır ki; bunların bir kısmı dört ayaklı canlıların, bir kısmı yırtıcıların, canavarların, bir kısmı şeytanların ve bir kısmı da meleklerin sıfatıdır. Sen de acaba hangi gereken sıfatla yaratıldın? Yine, acaba saadetin, mutluluğun hangi gereken sıfat üzerindedir? Eğer dört ayaklı ehli hayvanlar gibi yaratıldınsa, onların işi gücü (gerçekliği) yemek yeme, içme ve çiftleşmedir. Eğer sen de hayvan cinsinden isen gece gündüz bunlara kendini verirsin. Yer, içer, eşine yaklaşınca da onunla cinsi çiftleşme istersin. Eğer sen yırtıcı canavarlar sınıfında yaratıldı isen ki; onların aslı paralamak, yırtıcılıktır, her kişiye cefa eden, her canlıyı inciten onlardır ve içgüdülerinde herkesi öldürmek, yok etmek vardır. Sen de böyle isen parçalar, yırtar, öldürürsün. Her kişiye zarar verirsin.

Ve eğer şeytanların saflarında yaratıldı isen; onların aslı kötülük, aldatmak ve yalancılıktır, tuzak kurmak, hile yapmak ve eğri yola sapmaktır. Eğer sende bu sıfatlar varsa bil ki sen de onların yaratılışındasın.

Eğer Melâike sıfatı üzerine yaratıldı isen, onların sıfatı kalb temizliği ve gönül sevgisi ile Allahü Teâlâ Hazretlerine ibadet etmektir. Ve her dem Yüce Allah'ın mübarek Cemâlini müşahade ve seyretmektir. Temaşada bulunmaktadır. Sen de gece ve gündüz rahatını düşünmeyerek çalış ve mücahedede bulun. Tâ ki, Hazret-i Allah'ı görmeye lâayık bir kişi olasın.

Öyleyse, ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki; insan, acizlik ve noksanlık ile kulluk kapısında durup vuslat kapısının açılışını beklemek ve Allah'ın cemâlini yakından görme saadetine kavuşmak için yaratılmıştır. Nitekim Allahü Teâlâ mübarek kelâmında şöyle buyurmuştur: **“Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etmeleri için yarattım.”** (Zâriyât Sûresi: 56) Dört ayaklı ehli ve yırtıcı hayvanlarla, şeytanların sıfatının insanlara da konulmasının sebebi şudur: Beden bu sıfatlarla düzene girer. Ve ruhun bineği, taşıyıcısı olmaya kabiliyet kazanır. Ruh da bu fâni âlemde, bu ölümlü dünyada o bineğin üstünde Mârifetullah Hümasını, Muhabbetullah Ankasını avlamaya niyetlenmelidir. Tâ ki bu gariplik ülkesinden O Allah'a yakınlık makamına varınca iki sırra kavuşmuş olsun. O iki sırrı Hak Teâlâ şöyle buyuruyor: **“Oraya selâmetle, güvenlik içinde girin”** (Hicr Sûresi: 46). **“Onlara çok esirgeyen Rableri sözle selâm verir.”** (Yasin Sûresi: 58) Bu şeref ve tazime insan ancak Cennet'te ve Cemâlullah'ı görmekle kavuşabilir. Bu selâmet, seçkin Müminler için Allah'ın zatıdır, umumi halk için O cennettir. Ne yazık ki, her kimin bu bilgiden nasibi yoksa o kişinin yürüdüğü yolda büyük tehlikeler vardır. O kişiye iman yolu da kapanmıştır.

İNSANIN YARATILDIĞI İKİ ŞEY

Ey din yolunun sâlikî, ey iman yoluna düşen! Eğer sen kendini bilmek ister-
sen, önce şunu bil ki; Allahü Teâlâ Hazretleri seni iki şeyden yaratmıştır ki:

1- Biri görünürde olan bedenindir. Vücudun, maddî varlığıdır.

2- Biri de içyüzünün manasıdır ki; ona da ruh, kalb ve nefis derler. Onu da ancak görür gözle değil, ruhla, gönülle, kalbin bakışıyla anlamak, idrak etmek mümkündür. Biz ona gönül deriz. İster gönül, ister kalb denilsin, murat edilen mana “RUH”tur. Ama kalp diye söylenir ki; bu, insanın göğsünün solunda olan bir et parçası olan yürek sanılsın. Çünkü o yürek, ölüde de başka canlılarda da ve öteki hayvanlarda da bulunur. O kalb gözle görülür, elle tutulur, görünür âlemdendir. Ama gönül ki; biz ona **Ruh** adını vermekteyiz, bu görünür âlemden değildir. Bu şehadet (görme ve tanıklık etme) âlemine garip gelmiştir, garip gi-decektir.

Gönül, ruh, bedenın hakânı, padişahıdır. Beden onun bineğidir. Gözle görü-
nen veya görünmeyen uzuvlar onun askerleri, ordusudur. Mârifetullah (Allah’ı tanımak) ve Allah Hazretlerinin Cemâlini görmek, ruhun sıfatıdır. Teklif ona ya-pılmıştır. Allah’ın hitabı da yalnız onadır. Saadet, yani mutluluk ve şekavet, ya-nı asillik onun sıfatıdır. Onun hakikatının bilinmesi, Mârifetullah’ın (Allah’ı bi-lip tanımanın) anahtarıdır.

Ey aziz kişi! Bunu bilmeye çalış. Çünkü O beden Hakânı, O mânevi kalb, O gönül, O ruh, mübarek bir cevherdir. Ondandır yüksek bir cevher yoktur. Onun as-
lı, Hazret-i Allah’tandır. O’ndan gelir, yine Hazret-i Allah’a döner. Bu görünür dünyaya alış veriş etmek, güzel tohumlar ekmek için gelmiştir. Sen de bu mâne-
vi ticareti dünyada yapmayı, âhiret tohumlarını dünyada ekmeyi bilmelisin.

GÖNLÜN HAKİKATİNİ BİLMEK

Ey ilâhî sırları bilmek dileyen!

Sen bil ki gönlün varlığını, hakikatini, askerini, ordusu ile ilgisini bilmeyin-
ce onun bilgisini elde etmek de mümkün değildir. O hâlde, O’nun sıfatları neler-
dir? Bunlarla Mârifetullaha nasıl varılır? O’nun saadeti, mutluluğu nedir? Ve sa-
adete nasıl ve ne zaman erişilir? Bunlar bilinmedikçe gönül de bilinmez.

O hâlde bilinmeli ki gönlün varlığı besbelli, apaçktır. Bunda şüphe yoktur. Ama bedenden gelmiş değildir. Çünkü bu beden ölüde de her türlü hayvanda da vardır.

Diyelim ki; eğer bir kişi gözünü açıp yere, göğe, kendi vücuduna bakarken gözlerini yumsa, bütün varlıklar göz önünden kaybolur, gider. Hatta kendi be-
denini bile görmez olur. Ama ruhunun varlığı o kişiden uzaklaşmaz, kaybolmaz.

Ölüm zamanında beden toprak olur. Ama gönül ki; ruhtan başka bir şey de-
ğildir, yok olmaz. Fânî değil, ebedidir. Lâkin ruhun hakikatini, onun ne gibi bir
şey olduğunu bilmeye dinî izin verilmemiştir. Nitekim Allahü Teâlâ Kelâm-ı Şe-
rifinde şöyle buyurmuştur: “Ey Muhammed, sana Ruhı sorarlarsa, sen de ki: –

Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ilimden çok az bir şey verilmiştir.” (İsrâ Sûresi: 85) Evet, Ruh buyruklar âlemindendir. Varlıklar ise iki bölümden meydana gelmiştir. Bunlardan biri emir âlemi, diğeri halk âlemidir. Cenâb-ı Allah şöyle buyurur: **“Güneş, ay ve yıldızlar Allah’ın buyruğuna uyarlar. Halk etmek (takdir etmek) de buyurmak da O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı ne kadar yücedir.”** (Âraf Sûresi: 54). Emir âleminden olanlarda mesafe (uzunluk, kısalık, genişlik) ve kemiyet (sayı) ve miktar (azlık-çokluk) yoktur. Halk âleminde olanlarda ise yani yaratılan âlemde, kemiyet ve miktar vardır, yukarıdaki âyet içindeki “Halk” kelimesi **Takdir** anlamındadır. Yaratmak anlamında değildir. Ruh da yaratılmıştır! Ona: Kadimdir, ezelidir diyenler yanılmışlardır. Çünkü kadim olan, yani ezelden beri var olan yalnız Allahü Teâlâ’nın zâtı ve sıfatlarıdır. Ruh arâzdir! diyenler de hata etmiş, yanılmışlardır. Çünkü Ruh bedenden çıkınca da mevcuttur. Araz başkasıyla birlikte. Onunla kaimdir. Ruhsa vücutla değil, asıl vücut ruhla kaimdir. Araz ise kendi kendine var olmayıp başka bir cevherle meydana gelen hâl ve keyfiyettir. Ruh cisimdir! diyenler de hata etmişlerdir. Çünkü cisimler bölünebilirler. Ama Ruh bölünmez. Parça parça edilemez.

HAYVANI RUH

Ey aziz kişi!

Bir ruh daha vardır ki; ona “Hayvani ruh” derler. O ruh bölünebilir. Öyle ruh dört ayaklılarda da vardır. O ruh, mârifetullah (Allah bilgisi) olan ruh değildir. Ruh; ne cisimdir, ne de arazdır. Yalnız Meleklerin sıfatı gibi sıfatla yaratılmış bir cevherdir. Onun hakikatini anlayabilmek, idrak etmek güçtür. Onun beyanına şeriat izin vermemiştir. Mârifet yoluna ilk girene (sâlike) Onu bilmek de gerekmez. Çünkü sâlike, ilâhi yollardan birine giren kişiye, önceleri lâzım olan şey mücahededir. Din yolunda cehd göstermek, çalışmaktır. Çünkü, Onu bilmek, anlamak cehdin ve gayretin tamamlanması ile hasıl olur. Allahü Teâlâ, Sâlike, Din yolunu tutana, kendi lütfu ile O ruhun hakikatini bildirir. Nitekim Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurur: **“Bizim uğrumuzda cehd edenlere biz elbette yollarımızı gösteririz. Hiç şüphe yok ki, Allah iyi iş yapanlarla birlikte.”** (Ankebût: 69). Eğer bir kimse cehdini (kendi nefesine karşı cihadını) tamamlamış değilse, bu ruhun hakikatini o kişiye bildirmek gerekmez. Ama gönlün askerlerinden bilgi vermek câizdir. Çünkü o kişi o askerlerle cihada koşacaktır. Onları tanımak, bilmek gerektir.

TEN, CANIN ÜLKESİDİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki beden ülkesinin sultanı, insan ruhudur. Bedenin içinde sayısız asker vardır. Nitekim Allahü Teâlâ Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurur: **“Rabbinin askerlerini ancak kendisi bilir.”** (Müddessir Sûresi: 30) Öyleyse sen bil ki, gönlül Allah’ı öğrenmek için yaratıldı ki, Saâdet ondadır. Allah’ın sun’u ve kudreti

anlaşılmayınca mârifetullah da hasıl olmaz. Allahü Teâlâ'nın yarattıkları, ibret gözü ile görülüp her birinde bir hâlin varlığı anlaşılır. Yaratılanların şaşkınlık verici işlerini anlayabilmek, ancak duygularla elde edilebilir. Duyguların da var oluşu, bedenledir. Böylece Allahü Teâlâ'yı bilmek gönlün avlamasıdır. Duygularımız da bu avın ağı, tuzağıdır. Allah'ın her sun'u ve kudreti duygularımızla idrak olunur ki bunlar da beş tanedir:

- 1- Duyma, işitme duygusu.
- 2- Görme duygusu.
- 3- Tad alma duygusu.
- 4- Koku alma duygusu.
- 5- Elle dokunma duygusu.

Bu beş duygunun hepsi bedende bulunduğu için vücuda ihtiyaç duyuldu. Bu duyguların işlediği yer bedendir. Bedenin de terkibi, dört şeyden, birbirine aykırı görünüşte dört unsurdan yapılmıştır. Bunlar da şunlardır:

Su, Toprak, Hava, Ateş. Bu yüzden bedenin yapılışı zayıftır. Her zaman için ölüm tehlikesi içindedir. Gerek içten, gerekse dıştan nice düşmanlar ona saldırılmaktadır. Dış âlemin düşmanları: Yırtıcı hayvanlar, canavarlar, suda boğulma, yangında yanma gibi açıktan gelen düşmanlardır. İç âlemin düşmanları da: Açlık, susuzluk, hastalık gibi şeylerdir. Bunları ortadan kaldırmak için görünen ve görünmeyen türlü türlü askerlere bedenin ihtiyacı vardır. Meselâ görünen âlemde: El, ayak, göz ve kulak gibi. Batında da yeme, içme gibi ki; yeme içmeye görünen ve görünmeyen araçlar lâzım oldu. Meselâ el, ağız, mide, bağırsak ve başkası gibi. Bir de iştiha gücü, hazım gücü (yenilenleri sindirme gücü) vardır ki, bunlar için de araçlar gerekti. Bunları yerli yerinde kullanmalı.

Ayrıca batını duygular vardır ki, onlar da beştir ve zahirdeki araçlara, yeri gelince yardım ederler:

- 1- Hayal kuvveti.
- 2- Düşünce kuvveti,
- 3- Akılda tutma (hıfzetme) kuvveti.
- 4- Anma (akla getirme) gücü,
- 5- Kuruntu gücü.

Bunlardan her birinin yeri de dimağdır.

Beş gücün her birinin belirli hizmetleri vardır. Bunları, bu işlere ehil olan kimseler bilir. Eğer bu adını saydığımız şeylerin yalnız birine zarar gelecek olursa, insanın işi aksar, adaletsizliğe uğrar, bozulur. Bunların hepsi, içte olsun, dışta olsun, kalbin askerleridir. Hepsi onun buyruğu altındadır. Onun her emrine uyarlar. Diyelim ki, vücudun hakanı olan can, kulağa izin verirse o işitir. Eğer göze izin verirse göz bakar, görür. Eğer ayağa izin verirse ayak kıımıldar, hareket eder. Bu düzen üzerinde bütün uzuvlar, bütün iç ve dış araçlar, vücudun padişahı canın buyruklarına boyun eğmişlerdir. Beden birkaç gün böylece korunur.

Can, O bedende ahiret alış verişini yapar. Ekeceğini eker, ahiret saadeti tohumunu toplayarak bunları asli vatanı olan ahiret yolculuğunda kendisine azık yapar. Bu çeşit çeşit askerler, canın (ruhun) buyruğunu tutmakta tıpkı Meleklerle benzerler. Melekler Allah'ın katında nasıl hiçbir aykırı harekette bulunamazlarsa, bu askerler de canın emrinden dışarı çıkamazlar. Onun her dileğini yerine getirirler.

CAN ÜLKESİNDE ŞEHVET VE GAZABIN YAPTIĞI İŞLER

Ey ilâhi bilgileri öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, ten, canın memleketidir. Ve beden bir büyük şehir gibidir. El, ayak, ağız ve başka uzuvlar sanayi ehli gibidir. Şehvet, nefsin bu azgınlığı ise ülkenin bir sancak beyi gibidir. Can ise padişahdır. Akıl ise vezirdir. Padişahın, bunların hepsine ihtiyacı vardır.

Ama, vücudun sancak beyi olan şehvet, yalancının biridir. Gurur ve kibir ehlidir. Hırs (şiddetli istek) içindedir. Canın veziri olan aklın buyruklarının aksini işlemeye kalkar. Beden şehrinde ne görürse onu kendisine çekmek ve tasarrufu altına almak ister. Onların, avucunun içinde bulunmasını murat eder.

Öfke (gazap) ise şehrin subaşıdır. Şerirdir, fesat bürüyücüdür. Haydutluk ve kötülük işlemeye düşkündür. Kan dökmek, ırz yıkmak ister. İşte bu zamanda, ülkenin hakani olan can ile veziri olan akıl, baş başa verirler. Yalancı şehvetin uygunsuz hareketlerini görerek onun üzerine kızgınlığı öfkeyi (gazabı) saldırtır, musallat eder. Öfke, şehveti, aklın (vezirin) yönetimi altında kahra uğratar ve yenik düşürürse, padişah, öfkeye de yüz vermeyip vezir pençesi altında onu da kahra uğratar, yenik düşürürse, sınırdan geçip can ülkesine el uzatamaz, memleketin hâli de düzene girer. Ve bütün uzuvlar ne hizmet için yaratıldılarsa o hizmeti görürler. Bu hizmetler kabul edilerek ölümsüz mutluluğa (ebedi sadete) kavuşulmuş olur.

Eğer padişah olan can, veziri olan akıl, sancak beyi şehvetin ve subaşı olan öfkenin eline teslim ederse, memleket, o iki şeririn fesadından dolayı ne yazık ki harabeye yüz tutar, padişah olan can da memleketini koruyamadığı ve adaleti yerine getiremediği için bahtsızlığa uğrar, helak olur, gider (Allah saklasın).

BEDEN ÜLKESİ, CANA TESLİM EDİLMİŞTİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki; insanda şehvet ve gazap sıfatları, yeme ve içmeyi elde etmek için yaratılmıştır. Yeme ve içme, vücut bineğinin besini, gıdası, azığıdır. Vücut da beş duygunun bineği hâlinedir. Duygularımızın hepsi aklın casusu, gözetleyicisidir. Haberleri toplar. Akıl da canın (ruhun) kandili, چراغıdır. Onu ışıklandırır. Can, bu ışıklarla Allah'ın Cemâlini görmek için yaratılmıştır.

Böylece şehvet ve öfke, yeme ve içmenin hizmetkârıdır. Yeme ve içme de beden hizmetkârıdır. Beş duygu da aklın hizmetçisidir. Akıl canın mumu, چراغı, şem'ası kılınmıştır ve O چراغ sayesinde cismâni karanlıklardan kurtulup Me-

lekler âleminde (âlem-i gayb) dolaşır. Hazret-i Allah'ın mübarek cemâlini görmek için istidat, kabiliyet kazanır.

Şu hâlde bilinmelidir ki, Allahü Teâlâ canı (ruhu), kendini tanısin, ilâhi sıfat muhabbetini müşahade etsin diye yaratmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: **“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”** (Zariyat Sûresi: 56) Allahü Teâlâ, beden ülkesini, can kendisine binek yapsın ve bu fânî dünyadan O bekâsı olan ebedî dünyaya dönebilsin, böylece kendini tanımayı nihayete ulaştırsın diye yarattı. Bu fânî dünya, alçakların en alçağı bir yer, Esfel-i Sâfilin'dir. Beka âlemi ise Âlâyi İlliyyin'dir. Ve Allah'ın kelâmı, bu **“İlliyyin”** makamını şöyle bildirir: **“Allah'a itaatkâr olan iyi kimselerin defterleri illiyyin'dedir. O, yazılmış bir kitaptır. İlliyyinin ne olduğunu sen nereden bileceksin. Allah'a yakın olanlar onu görür.”** (Mutaffifin Sûresi: 18-21). O yüce illiyyin, asli vatandır. Ruh oraya dönmek için dünyada din azığını iyi tedarik etmiş bulunmalıdır. Ey doğru yolun yolcusu! Eğer, bu nimetlerin şükürünü edâ edip âhiret diyarında süresiz mutluluğa, ebedî saadete erişmek istersen, canın bir padişah gibi beden ülkesindeki tahtında oturup, kulluk kapısında dursun. Hakkın dergâhını Kible edinerek Hazret-i Allah'ın Cemâlini, O mübarek yüzünü görmeyi murat edinsin. Akıl denen nesneyi kendisine vezir, danışman, fikir hocası seçsin. Şehveti sancak beyi, gazabı beden şehrinin kollukçusu, zabıta memuru, subaşı yapsın. Akıl da beş duyguyu casus edinsin. Beş duygunun her birini başka başka yerlerde görevli kılsın. Hayal gücünü –ki, ön beynin içindedir– bu casusların beyi yapsın. Tâ ki bu hafiyeler, bu casuslar, bu gizli haber alıcılar, sırları öğrenip ona haber yetiştirsinler. Hafıza kuvvetini –ki arka dimağdadır– hazinedar etsin ki; casuslar (beş duygu), olanı biteni onda toplansınlar, zamanında da vezir olan akla bildirsinler. Vezir de ona göre beden memleketinde tedbir alsın.

Eğer askerlerden itaattan baş çekip kendi heva ve hevesine uyanlar olduğunu görürse onu padişaha bildirir. O asi askeri mağlûp ederek kahra uğratarlar. Fakat bütün bütün yok etmezler, yalnız uslandırmayla bırakırlar. Çünkü asli vatan dönüş için her birinin belirli hizmeti vardır. O zaman o hizmet işlemez, yürümez bir hâl gelir. Yazık ki, padişah olan can (ruh) bu saltanatında yanılır da akli kendisine danışıcı, vezir yapmazsa, sancaktar şehvete ve subaşı öfkeye kendisini kaptırır, onlara uyar, boyun eğerse bütün askerleri şehvet ve öfkeye baş eğenler, memleket de fesada varır, ebedî yıkımlar meydana gelir (Allah korusun).

İNSANDAKİ CANIN BEDEN ASKERLERİYLE BAĞLILIĞI

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, insanın, bu anlattığımız sıfatlardan beden askerinin her birisiyle zahirde ilgisi vardır. Ayrıca her bir insanın açıkladığımız sıfatlardan bir sıfatı mevcuttur. O sıfatlardan kimisi insanın saadetine ve kimisi şekavetine (asiliğine) sebeptir. Ve bu ahlâkın vasıfları çoktur, korunması güçtür. Lâkin hepsi de dört sınıfa ayrılır.

- 1- Biri: Dört ayaklı, ehli hayvanların sıfatı, ahlâkıdır.
- 2- Biri: Yırtıcı, paralayıcı hayvanların, canavarların sıfatıdır.
- 3- Birisi: Şeytanların ahlâkıdır.
- 4- Birisi de: Meleklerin ahlâkı, huy ve tabiatıdır.

Hal böyle olunca, insanda şehvet mevcut olsa, dört ayaklıların, ehli hayvanların işlerini işler. Meselâ yemek, içmek, çiftleşmek, hırs gibi işleri yapar. Eğer onda öfke varsa, canavarların, paralayıcı ve acı verici amellerinde bulunur. Döver, söver, yaralar, öldürür. Tıpkı arslan, kurt ve köpeklerin yaptığını yapar. Eğer insanda şeytanlık sıfatı belirirse, o zaman o kişide şehvet ve gazap sıfatı zâfer bulur. Bunlar da hile, düzenbazlık, doğru yoldan çıkarma, dalâlet yoluna saptırma ve fitne gibi şeylerdir. Can (ruh) melâike sıfatı ile yaratılmış olduğundan, ilim ve mârifete, halkın arasını düzeltmeye ve rezilce işlerden çekinerek kalbi temizlemeye çalışır. İnsana da emrolunmuştur ki, aklın nûrunu yol kılavuzu edinsin. Şeytanların sıfatını dikkatle ayır, aşikâre kıl ki, gönül askerleri suçları ortaya çıktığından dolayı ondan çekinsinler.

Nitekim Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Her kişinin, elbette bir şeytanı vardır. Hatta benim de şeytanım vardı. Lâkin Yüce Allah, bana yardımcı oldu. Onu bana mağlûp ve kahrettirdi. Şimdi hiçbir şekilde fesat çıkartmaya gücü kalmamıştır.”** Hak Teâlâ tarafından yine emrolunmuştur ki, hırs ve şehvet denilen o domuzu ve öfke denilen o köpeği aklın eli altında tutmalı ve onlar da Şeriat yolunda hizmetlerine devamlı olmalıdırlar. Tâ ki, asli vatani olan âhirete yolculukta onların da faydası görülmüş olsun. Ne yazık ki, eğer, insanın basiret gözü açılıp da bir kez kendisine baksaydı, hizmet kemerini gece ve gündüz beline bağlayıp iradesinin dizginini kimlerin eline verdiğini görürdü. Onların hizmetinde çalışmakla Melekler ahlâkını şeytanca vasıfların elinde bırakmasından dolayı kendini rüyasında kimi zaman köpeğe hizmet eder, kimi yine köpekle dostluk kurar, kimi de domuzla ilgilenir ve hatta ona hizmet eder görür. Çünkü rüyada kalbdeki gizlilikler açıldığı gibi her kişi dünyada ne sıfatta ise ne huy ve ahlâk edindi ise sonunda da o türlü haşredilecektir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurur: **“Sûra üfürüldüğü zaman o kıyamet günü mezarlarınızdan kalkıp mahşer meydanına takım takım geleceksiniz.”** (Nebe Sûresi: 18)

KENDİ HÂL VE HAREKETLERİNİ GÖZET, SÖZLERİNİ BİL

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Madem ki iç dünyada bu dört kahraman süretin, dört sıfatın hakim olduğunu öğrenmiş bulunuyorsun, şimdi kendi hâl ve hareketine bak. Onu gözet, işini, sözünü, duruşunu bil. Öğren ki, bunlardan hangisinin hükmü altında bulunmaktasın ve sen hangi kahramanın emrine uymuşsun? Hangi kuvvete kul olup itaat etmişsin?

Sen eğer şehvet domuzuna uymuşsan, senden ortaya çıkan şey hırstır, murdarlıktır, münafıklıktır, düşmanına gelen belâdan sevinmektir. Eğer nefsini ceza-

landırır ve onu doğru yola çekersen, o da yolunu değiştirir, edep sınırlarına çekilirse, onda kanaat, namuskârlık, kimseye saldırışta bulunmama hâlleri başlar.

Eğer öfke köpeğine baş eğmişsen sende görünen kızgınlıktır, laf atmaktır, halkı incitmek, onları horlamaktır. Kendinde böbürlenme, gururlanma başlama-sıdır.

Eğer nefsini güzellik ve edeple aklına itaatkâr kıalarsan, sen ona boyun eğdirirsin. Onda o kötü sıfatlar değişir. Sende sabır, soğukkanlılık, bağışlama, şecaat, sükûnet, alçakgönüllülük ve cömertlik doğmaya başlar.

Eğer şeytanlık sıfatlarına baş eğmişsen, sende kalan vasıflar ve ahlâk değişir ki, onun işi olan şehvet ve öfke sıfatları artar. Sana hile, düzenbazlık, hıyanet ve sahtekârlık öğretilir. Bunlar ruhuna dolar. Sende söyledığımız bu kötü sıfatlar meydana gelir.

Fakat sen, onu alt eder ve kahra uğrattırsan, böylece ona üstün gelirsene sende ilim, mârifet, hüner, iyilik ve hikmet, güzel huy, güzel ahlâk ve saadetin tohumu olan din reisliği, Allahü Teâlâ indinde sevaplar kazandıran güzel ameller doğmaya başlar. O söyledığımız kötü işlerin meydana gelmesine, dinî emirlere itaatsizliğe, günaha **ma'siyet** denir. İyi ahlâkın doğmasına da **itaat** denir. İnsanın hareketleri, duruşları, yaptığı işler ve güttüğü hâller, bu iki şeyden, ma'siyet ve itaatten birisi ile ilgilidir.

Bilinmeli ki, gönül; lekesiz, tertemiz, parlak, saf bir aynaya benzer. Kötü ahlak ise aynayı karartan duman, is gibidir. Bunlar, kötü ahlâktan meydana gelir. Gönül aynası pas bağlar. Cemâl (güzellik) nûru olan Hazret-i Allah'ın ışığını aksettirmez. O pas, o nûrun aynada görünmesine engel olur. Ruhani geçişe örtü çeker.

Ve sen bil ki, güzel ahlâk vasıfları, övülen güzel huylar, tıpkı nûrlar, ışıklar gibidir. Sende bu güzel sıfatlar doğduğu zaman gönül aynasındaki o günahlardan meydana gelmiş karanlığın pasları kalkar, ayna temizlenir, saf ve cilâlı olur, parlak.

Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: **"Her günahıtan sonra bir sevap işle ki, o günahını yok etsin."** Bilinmelidir ki Kıyamet Gününde kararan kalplerle, temiz, içi parlak kalpler bir araya gelir. Yüce Allah, Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurdu: **"O gün ne mal fayda verir, ne de evlât. O gün ancak, temizlenmiş, selim, noksansız selâmet üzere olan bir kalple gelen fayda bulur."** (Şuarâ Sûresi: 88-89). İnsanın içindeki mânevi kalb, yaratıldığı ilk anda parlak bir çelik ayna gibidir. Bütün evren bu aynada görünebilir. Onun tertemiz olmasına dikkat edilmelidir. Yoksa günahlarla paslanır. Artık hiçbir şeyi aksettiremez olur. Bu sebeple Allahü Teâlâ Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurdu: **"Hayır, onların kendi elleriyle kazandıkları şeyler, kalplerinin üzerine pas olmuştur."** (Mutaffifin Sûresi: 14). Günah paslarıyla dolu kalpler Kıyamet gününde Cenâb-ı Allah'ın rahmetine kavuşmayacaklardır. Bu yolda Kelâm-ı Kadim'de Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Hayır, hayır! Doğrusu onlar, o gün**

Rablerinden mahcup (örtülü) kalacak, O'nu göremeyeceklerdir.” (Mutaffifin Sûresi: 15). Ancak nûr misali olan güzel vasıflardır ki ruh, Hazret-i Allah'ın nûrunun parlaklığını kabul eder ve Cemâlullah'ı görmeye kabiliyet kazanır.

İNSANIN KENDİ MAKAM VE MERTEBESİNİ BİLMESİ VE BİLMEMESİ HÂLLERİ

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen dersin ki:

– İnsanın kalbi, melâike sıfatlarıyla yaratılmışken, geri kalan hayvan, şeytan, yırtıcılar gibi geçici olan üç vasfı nasıl ve nereden bileceğiz? Ve yine insanın melek vasıflarında yaratılmış olduğunu, ne biçim bir yolla anlayacağız? İnsanda meleklikten sonra gelen sıfatlar ki, onlar garip ve arızidir, nasıl ispat edeceğiz?

Evet, bu soruların cevabı da şudur:

– Biliyoruz ki yeryüzünde insandan daha şerefli bir yaratık yoktur. Her yaratığın şerefi ve kemâli ne hizmet için yaratıldı ise o işi meydana getirip o işte başarılı kaldığı müddetçe anlaşılır. Meselâ hayvanlardan biri olan eşek, yük taşımak için yaratılmıştır. Eğer arkasındaki yük sürçüp yere düşmezse veya yükünü yere fırlatmazsa sıfatı kemâle ermiş, olgunlaşmış demektir. O makbul olur, her hareketi beğenilir.

Hayvanların birisi de attır. At, savaş ve birçok gaza için yaratılmıştır. Yük çekmek için de ona güç, kuvvet verilmiştir. Eğer seğirtirse, düşmana saldırmakta olağanüstü bir güç gösterirse, bu savaş hizmetini yerine getirirse ve gazada sıçrar ve koşarsa güzelce hizmeti beğenilir. Eğer hizmetinde kusur gösterirse, sırtına eyer vurulur gibi palan vurulur ve eşeklerle birlikte ona yük çektirilir. Böyle bir at gözden düşer. Yiyeceği ve içeceği, her türlü azığı kesilir.

Öyleyse ey aziz! Eğer, insan yalnız yemek, içmek için yaratılmış olsaydı, dört ayaklı hayvanların insandan daha faziletli, daha üstün olması gerekirdi. Çünkü, dört ayaklılar yemede, içmede, çiftleşmede insandan daha ileridedir. Belirli olmayan, sayısız hizmetleri de vardır. Meselâ yük çekerler, ekin ekmekte kullanılırlar. Kimisinin etinden, yağından ve sütünden gıda elde edilir. Eğer insan, dövmek, sövmek, memleket ve ülkeleri ele geçirmek için yaratılsaydı, yırtıcı hayvanların insandan daha mübarek, daha kutsal olması gerekirdi. Çünkü başka canlıyı kahretmede, ona üstün gelmekte, yurdunu istilâ etmekte, ele geçirmekte, yırtıp parçalamada, yırtıcılar daha öndedir. Ayrıca onların görünür faydaları da vardır.

Köpekleri ele alalım: Köpek hırslı bir hayvandır. Avının ardında durmaz, koşar. Avcıya hizmette bulunur. Kimi hayvanların da derilerinden elbise yapılarak faydalanılır.

Ama insan öyle mi? Bu gibi işler için o yaratılmadı! Belki, Allah'a karşı olan kulluğunu öğrenmek, Allah'ı tanımak ve bu tanıma bilgisini elde etmek için halk olunmuştur. Bu aşikâre bir şeydir. Her yönde görülmektedir. İnsana akıl, düşünce, anlayış, zihin açıklığı verilmiştir. Tâ ki âleme ve olanlara ibretle baksın. Her

nefeste nice incelik, her şeyde nice güzellik seyredip, resme bakınca ressamını anlasın, sanat işlerine bakınca sanatkârını bilsin. Böylece insanın kendisinin acizlikte ve kusurda sonuncu olduğunu anlar, baki olan, zevali olmayan Hazret-i Allah'ın ilim ve kudretinin ve her sıfatının kemâlde olduğunu idrak eder. Gece ve gündüz acz ve noksanlığından Hak Teâlâ'ya yalvarır, dualarının kabul edilmesini niyaz eyler.

– Ey Allah'ım, ey bu mülkün Mâlik'i! Ben kulunu yüce katına vâsıl eyle. O yere ulaştır, eriştir, melekler gibi kulluk merkezinde devamlı kıl! diye yakarır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah, göklerde ve yerlerde olanların hepsini sizin hizmetinize vermiştir.”** (Câsiye Sûresi: 13). İnsan, yaratılırken, her ne kadar üstün sıfatlarla yaratıldı ise de bunların hepsi geçici bir emânettir. İnsan bu dünyadan geçince ne şehvet, ne kırgınlık kalır. Melekler gibi ilâhi mârifet, bilgi ile süslenir. Meleklerin sıfatını alır. O melekler ki, her zaman Yüce Allah'ın katındadırlar. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kelâm-ı Kadim'inde şöyle buyurmuştur: **“Onlar sebat ederek durunca güzel ve temiz bir yerde, her şeyi yapmaya gücü yeten Melik'in katında ve rızasında bulunurlar.”** (Kamer Sûresi: 55). İnsan, eğer kendisinin makam ve mertebesini bilmezse, yırtıcıların ve şeytanların sıfatında olursa, yarın âhirette de yırtıcı hayvan şekil ve sıfatında, şeytanlarla birlikte haşrolunacaktır. (Allah saklasın). Bu gibilerin öteki dünyada başları daima eğiktir. Nitekim Cenâb-ı Hak bir âyet-i kerime de kullarına şöyle buyurmuştur: **“Görmez misiniz ki; mücrimler, Rablerinin önünde başları eğik dururlar.”** (Secde Sûresi: 12). Ya bu yer neresidir? Âhirette bu yer **“Siccin cehenneminde”**dir. Şeytanlar burada cezalarını çekerler. Haklarında da Kur'ân-ı Kerim şöyle buyurur: **“O kıyamet gününde insanlar, âlemlerin Rabbine hesap vermek için kalkacaklardır. Çünkü kâfirlerin defteri Siccin adı verilen bir yerde yazılıdır. Siccin'in ne demek olduğunu bildin mi?”** (Mutaffifin Sûresi: 6, 7, 8).

RUHUN MELEKÛT VE CİSMÂNÎ ÂLEMLERE AÇILAN İKİ PENCERESİ

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, canın (ruhun) acayip amellerinin, şaşılacak hâllerinin sonu yoktur. Fakat canın da şeref, üstünlüğü vardır. Biri bilgi ile, biri de kudretle...

İlimle (bilgi ile) olan şerefi de iki türlüdür. Biri zahirdir, açıktadır. Onu herkes idrak edebilir, anlar. Ötekisi ise gizli şeref ve üstünlüktür. Onu herkes idrak edemez. Bu son derecede azizdir. Zahir şeref dediğimiz ise şudur: Ruhta bir kuvvet vardır ki, bütün geometri (Hendese), Hekimlik, Kozmografya, Aritmetik ve Şeriatın ilimlerini, bütün san'atları o idrak eder. Ruh öyle bir şeydir ki bölünemez. Ama bütün bölüntüleri içine alınır. Yukarıda saydığımız her ilim ona sığabilir. Bütün bir evrenin bütün bilgileri onda vardır. Hatta bütün âlemler, onun gepgeniş katında zerre, bir küçük tane gibidir. Öyle ki deniz yanında bir damla gibi kalır.

Meselâ bir lahzacık düşünce ile bu yeryüzünden yukarı çıkar. Doğudan batıya, batıdan doğuya gider. Kendisi toprakta ve yeryüzünde iken yıldızların

uzunluk ve genişliğinin kaç mil olduğunu bilir. Güneş ve ayın gidiş gelişini, özelliklerini bilir. Bulutların ve yağmurun, yıldırımın, şimşegin aslını ve nedenlerini de bilir. Balığı deniz dibinde ve kuşu gökyüzünün tepesinde tuzağa düşürür. Fil, deve, yırtıcı kaplan bilgisi ile büyüler, avucu içine alır. Bütün bilgileri, gerek görünür ve gerek görünmez duygularıyla bilir. Görünür dış duyguları “göz, kulak, ağız, burun, el” olduğu gibi; görünmez iç duyguları da “hayal, hafıza, zekâ”dır. Ama şaşılacak şudur ki, sanki âlemin içinde bir pencere açılmıştır da oradan dünyayı seyrederek, durur. Ona “gayb âlemi” veya “akılla bilinen âlem” yahut “ruhani âlem” de denilir.

Ama insanların çoğu ancak görünür âlemi, mülk âlemini görür. Ona da gözle görünür âlem, “Şehadet âlemi” ya da “Cismani âlem” denilir. Bu âleme ait bilgiler, ötekine göre az ve kısadır.

Bu cismani âleme kalpte açılan bir pencereden bakılır. Onu bu ikinci pencereden seyrederek. Canda bu pencerelerin açıldığına iki delil vardır. Biri rüyadır ki; insan ne zaman uykuya dalsa o pencereler açılır. Melekût âlemini seyrederek ve Levh-i Mahfuz’dan, gelecek günlerde başına gelecek hâlleri bilmiş, anlamış olur. Veya apaçık görür. Bu rüyalar hemen hemen ya aynıyla ortaya çıkar ya da misal ile gözler önüne serilir. Ehli olan kimse rüya yorumundan bunu anlar. Rüya yorumunu uzun uzun anlatmak bu kitapçığa sığmaz.

Lâkin bilmek gerektir ki ruh; saf, lekesiz, parlak bir ayna örneğidir. Çünkü insan uykuya varınca bütün beş duygunun yolu kapanır. Kötü alışkanlıklardan, fena huylardan temizlenen, parıl parıl parlayan ruh, o Levh-i Mahfuz’a açılır. Orada yazılı olan manevî sûretler, keyfiyetler, gayba ait garip hâller, ona akse eder. Böylece ruh nice garip şekilleri ve garip hâlleri o akiste seyrederek. Ama ruh, bulanık kalıp saf; parlak bir hâle gelmezse, uyanır; beş duygusu harekete geçerse, o zaman rüya yolu hemen kapanır. Levh-i Mahfuz perdelenir, o da hiçbir şeyi göremez, seyredemez olur.

Her ne kadar uyku hâlinde beş duygu işlemezse de hayal gözü işlemediğini kaybetmez. Gönül aynasına akseden şeyleri kendisinde muhafaza eder. Fakat görünür beş duygu ile değil, hayal ile bu akisleri zaptetmiş olduğundan açık seçik seyredemez. Ancak bir hayal görünür. Ama ölüm hâline, beş duygu bütün bütün ortadan kalktığından, beden örtüsü de kaldırıldığından dolayı can, Melekût âlemini ve gayb sırları dolayını perdesiz, örtüsüz olarak, tıpkı parlayan, çakan şimşek ve yıldırım gibi dolaşır durur, Allahü Teâlâ Kur’ân’da şöyle buyurur: **“And olsun ki, sen bundan gafildin. İşte senden gaflet perdesini kaldırdık. Bugün artık görüşün daha keskindir.”** (Kaf Sûresi: 22). Yine Hazret-i Allah, bir âyet-i kerimesinde şöyle buyurur: **“Ya Rabbi! Gördük, işittik ve sana döndük. İyi ve doğru sözlü peygamberlerin doğruluğunu anladık. Şimdi kesin inanç sahibi olarak bizi yeniden dünyaya yolla. Güzel ve salih amellerde bulunalım.”** (Secde Sûresi: 12). Ruh pencerelerinin açılışındaki birinci delilleri yutarıkda gördük. İkinci delil de şudur: Hiçbir kişi yoktur ki onun kalbine hatıralar ve türlü düşünceler gelmemiş olsun. Diyelim ki görmediği, işitmediği şeyleri se-

ziş, ilham yolu ile idrak etmiş bulunsun. Ama o kişi bunları bildiğini ve nasıl anlamış olduğunu da bilmez. Çünkü ruh, Melekût âlemindeydir. Fakat o uykudan uyanınca görünen âlemle uğraşmaya başladığından yüksek manalar âlemi artık ona kapatılmış, kapısı örtülmüştür. Ruhani dolaşış, gönül seyri ondan menedilmiş, yasaklanmıştır.

İNSANIN RUHU NE ZAMAN MELEKÛT ÂLEMİNDE MELÂİKE VE ENBİYA RUHU İLE BULUŞUR?

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen canındaki pencerenin ölümünden veya uykudan başka bir zamanda açılmayacağını sanma. Belki de aksine bir kimse yiyip içmeyi azaltır, her türlü şeyde perhize geçer, nefsinin isteklerini kırar ve nefsi terbiye ederse onun kalbi aşağıdaki yönlerde ve uyanırken Melekût âlemi ile yakınlık kazanır:

- 1- Nefs ile her türlü heves ve hazzlardan kendini çekme mücahedesine girerse.
- 2- Kalbini kötü huy ve ahlâk paslarından arındırır, tertemiz kılarsa,
- 3- Tenha bir yere çekilip gözle görülür duygularından uzak kalırsa,

4- Candan ve gönülden daima “Allah, Allah” demekle meşgul olursa, melekût âlemine dalar, cismânî âlemden ilişkisini keser, o madde âleminde habersiz kalır. Gönülünde Allahü Teâlâ’dan başka bir şey kalmaz, işte o zaman melekût âlemi ona görünür, gönül pencereleri aralanır. Başkalarının rüyalarında gördüğünü o, gözlerinin önünde açık seçik görür. Meleklerin, nebilerin ruhlarıyla konuşur, onlardan faydalanır. Gökyüzünün, dünya ve âhiretin, gayb âlemlerinin pencereleri ona açılır. Bu hâller hangi kimsenin gözüne açılırsa ona daha büyük şeyler açık seçik görünür. Bunlar nedir? Onun beyanını bizler yapamayız! Çünkü beyana gelmez. Resûlullah (s.a.v.) Miraç’tan sonra şu hadisi beyan buyurmuşlardır: “Yeryüzü benim için toparlandı, dünyanın doğusunu da batısını da tüm olarak gördüm.” Allahü Teâlâ Hazretleri de Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurmuştur: **“Biz İbrahim’e bu gerçekleri nasıl gösterdik ise ilm-i yakîn sahiplerinden olması için göklerin ve yerin de güzelliklerini gösterdik.”** (En’âm Sûresi: 75). İşte bu âyet-i kerimede buyurulduğu gibi gayb âlemleri bir nebiye böyle açılmıştır. Hatta bütün nebilerin bilgileri bu yolda olmuştur; öğrenme ve öğretilme yolu ile değil. Bu Melekût dünyasının açılışının meydana gelmesi ve oraya varma, ancak nefis mücadelesi yapmakla, her türlü geçici heves ve hazzlardan mahrum kalınmakla elde edilir. Ayrıca Allah ile tek ve تنها kalınır, ondan başka her türlü cismânî varlıklarla, dünya ilgisiyle ilişkiler kesilir. Nitekim Allahü Teâlâ Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurur: **“Rabbini an ve her şeyden ilgini kes, O’na ihlâs ile ibadet et.”** (Müzzemmil Sûresi: 8). Ve yine Allahü Teâlâ’ya tam tevekkül ile bağlanarak, halktan umut kesilerek melekût âlemine varılır. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri, o Furkan-ı Azîminde şöyle buyurur: **“O, doğunun ve batının Rabbidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse O’nu kendine vekil tut.”** (Müzzemmil Sûresi: 9). Aynı sûre içinde Yüce Allah, emirlerine şöy-

le devam buyurmaktadır: **“Putâ tapanlara, Allah’a ortak koşanlara ve onların söylediklerine karşı sabret, onların yanlarından güzel güzel uzaklaş.”** (Müz-zemmil Suresi: 10).

İşte bu âyetler, insana her türlü maddi yiyecek ve içeceklerden perhiz yolunu, onlarla mücahedeyi öğretir. Gönül de dünya şehvet ve isteklerinden, halka düşmanlıktan ve beş duygunun yanlış yola götürmesinden temizlenir, yalnız Hazret-i Allah’ı müşahade eder. Ve bu yol mutasavvıfların yolu, nebilerin tarikidir. Ama, amelini öğrenmekle elde etmek caizdir.

Ulemâ tarıkına gelince: O da büyük bir yoldur. Ama nebî yoluna göre az ve kısadır. Bu keşfi, ulu kişilerden birçoğu, tecrübe ile ve aklın kılavuzluğu ile elde etmiştir. Ama peygamber ve veliler bilgilerini kimseden öğrenmezler. Onlar, bu ilâhi bilgileri kalplerine akmış olarak bulurlar. Eğer herhangi bir kişi öğrenmek istiyorsa, her türlü kusurdan arınmış, zan ve şüpheden selâmet bulmuş bir zevk ve akıl kılavuzluğu veya bilenlerden öğrenme ile elde etmeli. Eğer bunu başaramazsa, yani gayb âlemi yolu ile o kişiye açılmıyorsa, sakın bunu inkâr yoluna sapmamalı. Ehline başvurmalı ki onların en küçük mertebesinden de mahrum kalmasın ve hak yolundan geri dönmessin; ona şeytanlık, hile karışmasın.

Bu anlattıklarımız, ruhun acayıpliklerindendir, insana şaşkınlık veren izlenimlerindendir. Gönlün yüceliği, insan kalbinin şerefi bunlarla aşıkâre olur.

PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Bu melekût âlemine varma yolunun açılmasının, yalnız enbiya aleyhis-selâmlara mahsus olduğu sanılmasın, belki bütün insanların aslî yaratılışında bu sıfat mevcuttur. Ve Allahü Teâlâ Hazretlerinin, **“Elestü birabbüküm/Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** diye buyurduğu mübarek soru bütün kullara râcidir. Resûlullah (s.a.v.)’in mübarek bir sözü buna bir işarettir ki, şöyle buyurmuştur: **“Her çocuk İslâm fıtratı (yaratılışı) üzerine doğar. Sonra da babaları, anaları onları Yahudi, Nasranî (Hristiyan) ve Mecusî (ateşe, puta tapar) yaparlar.”** Can, ruhanî âlemde iken kendisini yaratana, şanını bilmişti. Ve Melekler arasında yaşamıştı. Ne hizmet için yaratıldığını anlamıştı. **Kalû Belâ** (Evet, dediler) meclisinde: **“Ben Rabbiniz değil miyim?”** sorusunun içkisiyle kendinden geçmiş, mest olmuştu. O demde Hazret-i Allah’ın gözle görüldüğünden, aynel yakîn olduğundan hiç kimsenin şüphesi yoktur. Allahü Teâlâ Hazretleri Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurur: **“Sen onlara: ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorarsan, onlar ‘her şeyi çok iyi bilen, çok yüce bir varlık yaratmıştır’, derler.”** Yüce Allah’ı bilip anlamak da bir yaratılış işidir. Nitekim Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurur: **“Hanif ve dosdoğru bir kişi olarak varlığını doğruluk dinine uydur.”** (Rum Sûresi: 308). Bütün Peygamberler öteki halkla görünüşte eşit nebilerdi. Aralarında hiç ayırım, fark yoktu. Nitekim Yüce Allah, Kelâm-ı Kadiminde şöy-

le buyurur: **“De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunmuştur.”** (Kehf sûresi: 110)

Ruh, daha sonra o vuslat dünyasından bu ayrılık diyarına, o muhabbet meclisinden bu mihnet durağına, bu acılar yurduna, yani ruhaniyetten bu cismaniliğe inmekle beş duygunun perdesine girdi. Beden ağına yakalandı. Ve gaflet örtüsü ile örtüldü. Cismanî lezzetler ve hayvani sıfatlar baskın çıktı. İnsanın ruhu gaflet elbisesi giyindi, elest bezmini, o üns topluluğunu unuttu. Bu fânî dünya durağını süresiz, ebedi bir makam sandı, bu ülkeden çıkmama, burada kalma kararına vardı.

Fakat kimilerine ezeli inayet, sonu gelmez hidayet yardımcı ve el uzatıcı olunca onların gözünden gaflet perdesini kaldırdı ve onlar bu cismanî âleme gelince kendilerine melekût âlemi kapalı kalmadı. Kimisine ise kapalı kaldı. Fakat onlara da en küçük mücahedede sırlar yine açıldı. Hangi kimseye bu Melekût âleminin açılıp görünmesi nasip ve müyesser oldu ise o, dünyayı düzeltmeye ve halkı bir dine çağırmaya memur edilmiştir. Ona özel yollar da gösterilmişse, öyle bir kişiye **Peygamber** denilmiştir. O özel, hususi yola, din yoluna da Şeriat denir. O kişinin gösterdiği olağanüstü hâllere de **mucize** denir.

Eğer o eren kişi halkı dine davete gönderilmemişse ve başka bir Peygamberin Şeriatı yolunda ibadette bulunursa ona da **velî** derler. Onun gösterdiği olağanüstü hâllere de **Keramet** denir. Bu velinin de kerameti, şeriatine uyduğu o Peygamberin yine mucizesi sayılır. Her kime ki Melekût âlemi herhangi bir yolda açılrsa, o kişi Nübüvvet (Peygamberlik) hizmetine tayin edilebilir. Eğer böyle bir kişi nebî seçilmemişse sebebi, o zamanda şeriat bulunması ve şeriatın yeni çıkmış, henüz eskimemiş olmasıdır. Ya da yeni bir şeriata ihtiyaç bulunmamasıdır.

Peygamberlerde başka birtakım özellikler daha vardır ki bu, velilerde yoktur. Öyleyse veliliği ve veli kerametlerini inkâr etmeyip tasdik etmelidir. Bu vacip kılınmıştır. Ama bilinmeli ki bu gibi hakikatlerin keşfine sebep olan Kimyâ-yı Saâdet, mutluluk iksiri olan Allah bilgisidir. **Mârifetullah**'tır. O da mücahedediz riyazet yapılmadan elde edilemez. Bir tarikata girilmeli, bir Kâmil Mürşidin, bir pirin hizmetine erişmeli. Gerçeklerin kapısı açılmalı. Başka türlü o kapı açılmaz. Meğer Rabbani yardım, Rahmanî hidayet erişmiş ola. Ama bu çok az görülen bir şeydir. Ancak Allah'ın yardımı yetişmiş ola. Çünkü aziz olan her şeyi elde etmenin yolu zorlukla doludur.

KALBİN GÜCÜ BEDENDE NELER YAPMAYA YETERLİDİR?

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen ki, şimdiye kadar canın ilimle şereflendiğini, ne miktar bilgiye sahip olduğunu bildin, anladın. Bundan sonra da kadrinin ve şerefine ne kadar olduğunu işit ki; senin benliğinin de nice aziz olduğunu bil, kendi iradenle kendini nasıl hor, hakir ve zelil ettiğini de anla.

Şimdi bilmiş ol ki, canın melâike gücü cinsinden bir kudreti vardır ki, bu güç başka canlılarda, hayvanlarda yoktur. Nitekim, melekler Allah'ın izniyle cisimler âlemine boyun eğmektedir. Allahü Teâlâ irade buyurunca madde âlemine, cisimler dünyasına rüzgâr gönderirler, yağmur yağdırırlar. Canlıların karınlarındaki yavruları büyütürler. Onlara şekil ve biçim verirler. Yeryüzünde de nebatları, bitkileri topraktan fışkırtırlar. Buğday, arpa gibi ekmek yapmaya yarar taneleri yetiştirirler. Bu hizmet için melekler topluluğu ödevli kılınmıştır.

Öyleyse insanın kalbi, canı da melâike cevherinden yaratıldığı için maddi âlemde nice türlü işler yapar. Özel âlemi kendi vücududur, canın bu özel dünyada etkisi çok belli ve açıktır. Meselâ yazı yazarken parmak kendi kendisine hareket edemez. Kalbin buyruğu ile harekete geçer. Yemek zamanında ağzın içindeki dilin altında yine kalbin emri ve fermanı ile bir bol tükürük, bir yaşlık, bir nem meydana gelir. Çiğnenen lokmaya karışır, yutulmaya, hazmı kolaylaştırmaya yardım eder. İnsan çiftleşeceği, cimâ edeceği zaman, yine kalbin buyruğuna uyar. Bu birleşmeden dolayı vücutta bir esinti, bir titreşme peydah olur. Çiftleşme organlarına kadar uzanır. Onları harekete getirir. İşte anlattığımız bu an içinde kalbin hakimiyeti ve bedeni avucu içine alması pek aşîkârdır.

Lâkin şunu bilmek gerektir ki; gönül, kalp, asilik pası ile bulanmış olmamalıdır. Dört ayaklı hayvan ve yırtıcıların da sıfatları, vasıfları, insan kalbine hâkim olmamalıdır. Kalpte melek huy ve ahlâkı bulunduğu için onları âhîret cisimlerinde de tasarruf kudretleri vardır. Hatta kaplan ve arslana heybetle baksa onları pençesinde itaatli kılar; eğer hastanın gözlerine baksa, o kişinin marazı iyiliğe döner. Eğer hışımla, kızgın kızgın sağlam bir kişiye baksa o kişiyi hasta kılar. Bu tesirlerin doğruluğu deneylerle de anlaşılmıştır. Ve akıl yolu ile de gerçeğe çıkmıştır. Hatta nazar değmesi denen şey, bir göz değmesidir. Nitekim nefsi kötü, habis bir kişi, güzel bir şeye baksa ve o anda: "Şu baktığım şey ortadan kalksa!" dese hemen nazarı değer. Ya o anda ya da az sonra o hasetle baktığı şey çatlar, ortadan kalkar veya ziyana uğrar. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurmuştur: "**Göz, âdemi kabre, deveyi tencereye sokar!**" Eğer, herhangi bir şeyde bu tesir gücü belirir ve eğer bu etki sahibi halkı din yoluna çağırırsa, o kimseye **Nebî** denir. Eğer hak yoluna davetçi olmayıp, Allah'a hakkıyla kulluk yolunu tutarsa, ona da **Velî** denir. Eğer asilik ve kötülük yolunu tutarsa o kişiye **Büyücü** (sâhir, sihir edici) derler. Böylece **Mucize** nedir, Keramet nedir, **Sihirbazlık** nedir, açıklanmış oldu. Üçü de kalbin kudretinin yüce işlerindendir. Aralarında da fark çoktur. Anlatılması bu kitaba sığmaz.

PEYGAMBERLERE VE VELÎLERE UYANIK İKEN VERİLEN HABERLER

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Eğer bir kişinin anlayışı kıt olsa mucize ve kerâmetin insan kalbinin tesirlerinden meydana geldiğini idrak edemez, anlayamaz. Meğer ki, kulağıyla dışarıdan işitmiş olsun. Bilinmeli ki kalbin elinde bulundurduğu üç hassa vardır:

1. Biri, herkeste bulunan bir tasarruftur ki o da **Rüya**'dır. Ama başkalarına rüyada haber verilen sırlar, **nebi** ve **velilere** rüyada değil, uyanık iken haber verilir.

2. Biri de, kalbin kendi bedenindeki tasarrufu, hâkimiyetidir. Ona emreder, ferman verir, çalıştırır. Bunu önceleri anlatmıştık. Bu, her kişide vardır. Fakat Peygamberler ve veliler, halkın selâmeti ve ıslahı için yalnız kendi bedenlerinde değil, başkalarının bedenlerinde de bu gücü kullanabilirler.

3. Üçüncü hassa, özellikle bilgidir, ilimdir. Öğrenme ve öğretmeyle halk bu özelliğe erişir. Ama nebiler ve veliler; ne bunları öğrenir, ne de bunlar, onlara öğretilir. Bu bilgileri Cenab-ı Hak onların kalbine yerleştirir, ilham verir. Zihni tertemiz olan kişiye kimi bilgiler ve sanatlar, öğretilmeden bildirilebilir. Kimi kişilere Allah'ın buyruğu ile her şey açılabilir. Bu ilme **ledünnî ilim**; iç ilmi, gizli ilim, gayb ilmi derler ki, gizlilikleri açmak, keşfetmek demektir. Kimi kimselere Allah'ın iradesi ile her şeyin kapısı ardına kadar fetholunur. Nitekim Allahü Teâlâ Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurmuştur: **"Ona tarafımızdan ilim bellettik."** (Kehf Sûresi: 65) Bu üç özellikten, kimi insanda bir parçası, kimisinde bir tanesi, kimisinde ikisi bulunur. Eğer bir kişide üçü birden bulunursa; Enbiyadan veya Ulu Evliyadan biri olur. Bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Hazretlerinde üç özellik son derece yücelikteydi. Bundan dolayı nebiler safının en ön sırasındaydı. Allahü Teâlâ Hazretleri, bu üç özelliği dilediği kişiye sunar. Onu halkı dine çağırarak için gönderir. Bu üç hassanın her birinden her kişiye birer parça örnek için verildi. Çünkü insan kısmı kendisinde olmayan hâlleri bilemez, idrak edemez. Bundan ötürü Allahü Teâlâ'nın hakikatini kendisinden başkası idrak edememektedir. Böylece enbiâyayı da enbiyâdan başka kimse anlayamaz. Bu konuyu uzun uzadıya anlatmayı **"Allah'ın İsimleri"** açıklamasında yapacağız. Sözün kısası her kişi kendi derecesinden fazla kimseyi anlayamaz. Buna gücü yetmez. Ama Peygamberlerde bir hassa olması caizdir ki, onun başka kişilerde örneği yoktur. Bundan ötürü de bizlerin onu bilmemiz mümkün değildir. Meselâ, rüyayı düşünelim. Rüya nedir? Eğer bir kişi bize: "Şu adam var ya, işte o hareket etmeden, görmeden, işitmeden, gelecekte meydana gelecek hâlleri bilir; ama yürürken, işitirken ve görürken idrak edemez!" dese bizim onu tasdik etmemiz ihtimali yoktur, buna inanmayız. Nitekim Allahü Teâlâ, Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurur: **"Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve yorumu da onlara bildirilmemiş olan şeye inanmaz, onu yalanlarlar."** (Yunus Sûresi: 39) Yine şöyle buyurulmuştur: **"Ona yol bulamayınca: 'Bu eski bir yalandır!' derler."** (Ahkaf Sûresi: 11). Ey kişi! Sen görmüyor musun hem? Dünyaya kör gelen bir kişi görmenin tadını bilmez. Hadım erkek çiftleşmenin tadını ne bilir? Sözün kısası, Nebilerin bizim idrak ettiğimiz, anladığımız hâllerde olmasının mümkün olmayacağını düşünme. Onlar, Allahü Teâlâ Hazretlerinin değerli kullarıdır.

SOFU GEÇİKEN YALANCILAR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Buraya kadar anlattıklarımızdan insanın cevherinin şerefi biraz bilindi, açıklandı. Mutasavvıfların yolunun da aziz ve şerefli olduğu bilindi. Bunlar derler ki: Zahir ilim (dış bilgiler), hak yoluna girmeye bir perde ve hakikat yolunda bir engel, bir maniadır!

Bu sözleri duydun, sakın bu sözleri inkâra kalkma. Sofiler sözlerinde sadıktırlar. Çünkü zahir ilim, dünya bilgileri, sadece duygular âlemidir. Bütün duygular ve görünen âlemle uğraşma bize Hak yolunu bildirmez. Buna engeldir. Sebebi de şudur ki; bizim beş duyugumuz, zâhiri öğrenmeler, işler, tasarruflarla uğraşır. Hakkın yolcusu olana, hakikat yoluna girmek, zor olur ve Cenâb-ı Allah ile buluşma ve Cemâlullah'ı görme güçleşir.

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, kalbin örneği bir havuz gibidir. Öyle bir havuz ki, meselâ ona dışarıdan beş ırmak boşalmaktadır. O ırmaklar kimi gün saf, tertemiz, kimi gün de bulanık aktığından, havuzun dibinde çok çok balçık, çamur toplanır. Eğer bir kişi o havuzu temizleyip dipte olan çamuru çıkarmak istese ona önce düşen vazife, o havuza akan ırmakların suyunu kesmektir. Sonra dışarıdan bir araç bularak o balçığı karıştırmak, yerinden kımuldatmaktır. Tâ ki, o havuzun dibinden yeniden saf, berrak su kaynasın ve o bulanık olan suyu çıkararak artık havuzun bulanmasına engel olsun. Böylece bilinmeli ki, görünürdeki beş duyugumuz o akan beş ırmak gibidir. O beş duygudan kalbe hiç durmayarak türlü bilgiler, türlü düşünce ve zanlar akar, kalbi kaplar. Bunların kimisi yararlı, islah edicidir, kimisi fâsiddir, kalbi ifsada boğar. O zaman da gönlün içinden pencereler açılmaz ve Hak Teâlâ tarafından da **Ledün ilmi** o kalbi kaplamaz.

Eğer zâhiri bilgilerde bir kimse olgunlaşır ve ilmini hak yoluna koyarsa, alışveriş, nikâh, boşanma gibi konularda kalmayıp, maksud olan Rabbanî ilimle uğraşırsa, güzel bir iş işlemiş olur ve zâhir ilim de ona Hak yoluna sülûkunda kuvvet olur; Hak yolunun kılavuzu, delili hüviyetini kazanır. Çünkü Hak yolu sâliki, kendi yeme ve içmesinin, kazanç ve geçim yollarının helâl ve haram sebeplerini, taharet ve ibadetinin sağlam ve kötü yollarını, fena huyları, bunların neden ve niçin arttığını, aslı nedir, ilacı nedir bilmezse, gerek yararlı amel ilminden ve gerekse sırları keşfetmek ilminden tek şey elde edemez. Kısaca söylemek gerekirse; en küçük bir şüphe, bir kuşku, bilgili olmayan tarikat sâlikinin yol almasına nice yıllar engel olur.

Eğer o kişi münazaralara dalıp:

“İlimden murat, kitap okuyabilmektir, terkip, irab (Arapça kelimelerin gramer kaidelerine uygun olarak kullanılması) ve meseleleri çözümlemektir. Bundan başka nesne değildir!” derse Mârifetullah'a eremez. Bütün ilimlerden murat Allah'ı bilip tanımaktır. Boş söz söyleyenlere Allah bilgisi açılmaz ve onlar, Ledün ilminden yoksun kalırlar.

Zahir ilmin, zikrolunduğu gibi Hak yoluna mâni olduğunu bir ergin kişiden, kendisine her şey keşfedilen bir zattan duyarsan sakın inkâr edeyim deme, ona inan. Ama şimdi, sofi biçiminde dolaşan, aslında her şeyin yapılmasını mübah görenler, alay ediciler, zamanımızda çoğalmıştır. Bunlar, sofilerin bazı sözlerinin manasından soyunmuş sadece kuru lafzını, şuradan buradan duyup veya okuyup bellemişlerdir. Başlarını taç, üstlerini hırkalarla süslemişlerdir. Bu gibi kimseler ilmi ve âlimleri kendilerine her zaman düşman bilirler. Onların arkasından kötü söz söyler, onları çekiştirirler. Bunlar, Allahü Teâlâ'nın ve Resulünün düşmanıdır. Çünkü ilmi ve âlimleri Allahü Teâlâ övmüştür. Ve bütün insanları ilim öğrenmeye mecbur ve mükellef kılmıştır. Oysa onlar şeytanilerdendir. Ve öldürülmeleri vaciptir.

Allahü Teâlâ'nın Nebilere vahyettiği doğru, kuvvetli şeriat, zahir ilme göre- dir. Bu alaycıların ilimleri çok değildir, ilim ve irfanları, görünürde bilgileri de yoktur. O hâlde fasid inanış, bâtil sözler söylemek neden lâzımdır? Bunları niçin söylerler? Ey aziz kişi! Bu adamların örneği şu kimseye benzer ki: "Kimya, altından daha kıymetlidir. Kimyayı neye vursan o şey altın olur!" sözlerini duymuştur. Bu sözle böbürlenerek kimyevî altın yapma sevdasına düşer. Hatta ona keselerle altın sunup verseler altını kabul etmez ve "Ben kimyayı bir tarafa bırakıp, altına mı meylederim?" der. Böylece, altından da mahrum kalır. Oysa o kimyanın ancak adını işitmiştir. Bu sevda ile de müflis, çırlıçplak, hor ve ebedî başı boş kalır. Kimya sohbetleriyle ömrünü kaybeder, tüketir, durur. İşte bu mükâşefe ilmi ki, Ledün ilmidir, kimya misalindedir. İlim ve âlim ise altın misalindedir. Kimya ki, insanın binde biri ona erişemez, onun arzusu ile çil altını beğenmeyip almamak, tam bir hamakat, aptallık ve ziyanlıktır. Ey aziz kişi! Burada bir konu daha vardır ki şudur: Diyelim ki bir kimse on bin altın eden kimyaya sahip olsa, bir başka kişinin de bin altını olsa, işte o bin altın sahibi daha faziletli, daha önce gelendir.

Sofi hâlleri de şöyledir: Sofi eğer sülûkunda bir miktar nesneye erişmiş olsa bile ulemâ ile fazilette eşit olamaz. Nitekim kimya kitapları ve kimya öğrencisi çoktur. Ama ona vâsıl olan parmakla gösterilecek kadar azdır. Sofiye (Tasavvuf) işleri de bütün halkın dileği, zengin, fakir her kişinin sevdiği- dir. Öyle olduğu hâlde, ona erişen pek azdır. Belki kimya gibi, adı gidip resmi yadigâr kalmıştır.

Birçok sofinin de kuruntu ve hayale dalmalarından, keşif ve keramet sandıkları şeyler bâtil hayal ve kuru sevdadan ibarettir. Nitekim rüyanın gerçeği vardır; ama bunlar çok kez yorumu yapılmayan, karışık rüyalar- dır.

Ama şu sofi ki, bilginlerin nice yılda öğrenmekle edindiği bilgiyi o keşifle idrak etti ise ve gerek zahir, gerekse bâtin ilimde hiçbir kuşkusu kalmamış ise, görünür âlimlerden onun fazileti daha üstündür. Bunu da inkâr etmemek gerektir.

Böyle olunca, tasavvuf yolunun hakikatini inkâr etmeyip tasdik etmelisin. Bu bâtil, alaycı kişilere uyarak itikadını bozmayasın. Bilesin ki bunların ilme ve âlime küfretmeleri, bilgisizliklerinden, kafalarının boş olmasındandır.

ALLAH BİLGİSİ VE ALLAH SEVGİSİ KALPLE İLGİLİDİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen:

– İnsanın saadetinin Allah'ı tanımakta (mârifetullah'ta) ve insanın duyduğu lezzetin kemali Allah'ı sevmekte (muhabbetullah'ta) olduğu neden malûm olur?" dersin cevabı şudur:

– Sen bil ki her şeyin saadeti, bir lezzet, tat aldığı ve rahat ettiği yerdedir. Nitekim şehvetin lezzeti, yemek içmekte ve çiftleşmektedir. Hışmın lezzeti, bir kimseden öc almakta, başkasını kahretmektedir. Gözün lezzeti, güzel yüzlere, hoş sûretlere bakmadadır. İştme lezzeti, güzel seslere kulak kabartmadadır. Bunlar gibi kalbin lezzeti de ne için yaratıldı ise ondadır. Her şeyi bütün gerçeği ile bilmekte, gücü yettiği kadar da Allahü Teâlâ'yı tanımaktadır. Bu sebeptendir ki, her insan bilmediği şeyle övünür. Meselâ satranç bilen bir kimse, bilmeyenin üzerine gururlanır. O satranç bilen kişi, satranç oynanmasına bakarken yanlış, kusurlu bir oyun görürse, güya çok bildiğini göstermek ve bildiği ile övmek için o garip oyuna karışmamaya sabır gösteremez.

Ey aziz! Sen işte böylece bildin ki, yeryüzünde en şerefli yaratık insandır ve insanda en şerefli yer kalptir, gönüldür. Gönlün lezzeti, eş dostla ilgi kurmaktadır. Bir şey ne kadar aziz olursa olsun, onun bilgisi, mârifeti dahi o kadar aziz olur. Meselâ bir kimse, memleketin tedbirinde bir Başbakanın sırrını bilse sevinir, ama Padişahın sırrını bilse daha da çok sevinir. O bilginin lezzeti o kadar çok olur.

İş böyle olunca varlık âleminde Allahü Teâlâ'nın zatından ve sıfatlarından daha izzetli ve şerefli hiçbir şey yoktur. Çünkü bütün varlıkların acayıplığı ve yaratıkların garip hâlleri, O'nun sun-ı ilâhisinin, kudretinin eseri ve yüceliğinin delilidir. Öyleyse kalb, can, Hazret-i Allah'ın yüzünü görmek için yaratıldığından dolayı ona bundan daha lezzetli hiçbir şey yoktur.

Yine böylece bilindi ki, canın saadeti Allah'ı tanımakta ve Allah sevgisindedir. Ama her can, her kalp, Allah'ı tanıma ve Allah muhabbeti yolunda da olmayabilir. Belki de dünyaya rağbeti ve isteği olur. O zaman can öyle bir hastaya benzer ki onda gıdaya iştihası kalmamıştır. Belki de gıda olmayan şeyler ister. Söz gelimi toprak, balçık gibi yiyecekten uzak şeylerden diler. Eğer o hastaya yarar ilaç bulunmazsa ve tezce de yemek yeme iştahı kabarmazsa midesi fesatla kalır, hastalığı günden güne artar ve bu hâl sürüp giderse hasta ölür, dünya saadeti de elinden gider.

İşte bu örnekte olduğu gibi bir canda ki, Allah mârifeti ve Allah sevgisi olmazsa başka eşyaya karşı sevgisi artar. O can da hasta düşer ve ölüme yaklaşır. Eğer tezce ilaç verilmezse ve o gönülden eşyaya karşı olan sevgi kaldırılmazsa. Allah muhabbeti yerleşip eşya sevgisine üstün gelmezse, Allah korusun ölür, âhîret saadeti de elinden gider; sonsuz hüsranda, zarar ve ziyanda kalır.

Ey aziz, bil ki, duygularla alınan bütün dünya lezzetleri, ölümle ortadan kalkar. Ama Allah bilgisi ve Allah sevgisinin lezzeti ki, kalple ilgilidir, işte o lezzet

bakidir. Görünür beş duygunun mânileri ölümle ortadan kalkınca kalbin nûru ve aydınlığı artar. Ve Cenâb-ı Hakk'ın yüzünü müşahade dolayısıyla o nûr daha da artar.

ALLAH'I TANIMA VE ALLAH SEVGİSİ

Ey Allah'ın sırlarını öğrenmek isteyen!

Kalp için anlattıklarımız, insan kalbinin şerefini anlamaya, basiret ehli için yeterlidir. Çünkü daha uzun anlatılması bu kısa kitaba sığmaz. İnsanın kalbi, kendinin bir rûknü, direğidir. Bir direk de bedendir, vücuttur. Bedenin yaratılışında acayip ve garip şeyler öyle çoktur ki sayıya gelmez. Her görünen ve görünmeyen uzuvda nice hikmetler, yüce fazilet ve faydalar vardır ki insan onlardan habersizdir. Ey aziz, sen şunu bilesin ki; insan bedeninde nice bin damar ve sinir vardır. Ayrıca nice kemik bulunur. Bu kemiklerin her biri bir şekil ve biçimde ve her biri bir sıfattadır. Her biri bir iş için, bir ödevle yaratılmıştır. Ve sen hepsinden habersizsin. Ancak şunu bilmektesin ki el; tutmak, ayak; yürümek, dil de söylemek için yaratılmıştır. Ama sen ayrıntılı olarak bir şey bilmezsin. Elde kan ve kemik olduğunu, kaç sinir ve kaç damar bulunduğunu, her birinin gördüğü işi ve faydasını da bilmezsin. Göz ki; on tabakadan yaratılmıştır. Bu tabakalar nelerdir? Faydası nedir? Onu da bilmezsin. O göz tabakalarından birine bir zarar gelecek olsa o zararın nereden geldiğinden haberin yoktur. Karnında olan organların da biçimi nedir? Faydası nedir? Tüm olarak yine bilmezsin! Meselâ şunlar ciğer ve dalak, öd, böbrek, ötekiler ise onlar gibi sana hizmette bulunan organlardır. Sen bunlardan gafilisin. Onlar da kendi hizmetlerinden bir an uzak kalmazlar.

Ey aziz kişi!

Sen bil ki çeşitli yemekler mideye gider. Ondan sonra karaciğere iner. Ciğer onu karıştırıp kan hâline getirir; ama üstünde kara köpek şeklinde bir şey belirir. Ona **Sevda** derler. Dalak sevdayı ciğerden çeker. Kendine benzetir. O kan, su ile karışır, kalır. Fakat kıvama gelmez. Böbrek o suyu kandan ayırır, saf bir hâle getirir. O kan yedi organa yayılır. Her organa güç sağlar. Erkeklerde meni, dişilerde süt ve kadınlık menisi o kandan meydana gelir. Eğer dalağa bir hastalık gelip de o sevdayı ondan ayırmazsa sevda ile karışmış olan kan bedene yayılır. Sevdaî hastalıklar meydana gelir. Bunlar delilik, cüzzam, dalak sancıları, humma gibi hastalıklardır. Eğer merareye, yani öd kesesine bir hastalık gelir de o saf-rayı ondan ayırmazsa safraî hastalıklar meydana gelir. Eğer böbreğe bir illet yerleşip o suyu da kandan ayıramazsa siroz denilen, karında su biriktiren veya buna benzer hastalıklar doğar. Sirozda karından başka uzuvlarda da su toplanabilir. Allahü Teâlâ'nın yüce emri ile bütün uzuvlar bir hizmet için vazife almışlardır. Eğer böyle olmasaydı beden helâk olur, ölür giderdi.

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, insan büyük, hatta en büyük bir âlem (bir âlem-i kübrâ) dir. Bütün eşyanın örneği, benzeri onda bulunmaktadır.

Meselâ kemikler, dağlara örnektir. Damarlardaki kan, yağmur ve akarsular misalidir. Bedendeki kıllar ise ağaç gibidir. Dimağ gökkubbeyi andırır. Beş duygu organımız ise yıldızlara benzer. Yani yer ve gökler, bunlarda bulunan her şey insanda toplanmış gibidir. İnsanlarda hayvanlardan da örnek vardır. Kimisi domuz gibidir. Haris ve arsızdır. Kimisi köpek gibi olur, yırtıcıdır. Kimisi karınca gibi mal toplayıcıdır. Kimisi horoz gibi şehvet düşkünü olur. Kimisi örümcek gibi avcı olur. Kimisi deve gibidir, sabırlı olur. Kimisi aslan gibi cesurdur. Kimisi tilki gibidir ve hileci olurlar. Ey aziz! İnsan bedeninde sanat ehilleri örnekleri de vardır. Meselâ midedeki hazım gücü aşçıya benzer. Yemeği ciğer ve bağırsaklarda paylaştıran güç, üzüm sıkın şıracı gibidir. Yenilenleri kan rengine dönüştüren kuvvet, boyacı gibidir. Kandan meni ve süt meydana getiren güç çamaşırcı gibidir. Mideden sidiği sidik kesesine (mesaneye) indiren kuvvet sakaya benzer. Artıkları dışarı çıkaran kuvvet, tuvalet temizleyicisi gibidir. Seveda ile safrayı bedende karıştıran kuvvet, hilekâr ve fesatçı bir adam gibidir. Safrayı ve sevdayı ve yediklerimizin her birini vücutta yerli yerine paylaştırıp dağıtan kuvvet de adaletli bir hâkim gibidir. Ey aziz kişi! Zamanın dört mevsiminde de insanlara örnekler vardır. Meselâ çocukluk bahar günlerine benzer. Yaz günleri ise yiğitlik, delikanlılık çağıdır. Güz, sonbahar ayları, orta yaştaki çağ dönümüne benzer. İhtiyarlık, kış mevsimini andırır. Bunun uzatılması bu kitapçığa sığmaz. Muradımız, insanın bir âlem-i kübrâ (en büyük âlem) olduğunu sana bildirmektir. Tâ ki, insan bedeninde bu kadar hizmetçilerin bulunduğunu sana bildirmektir. Sen de bilesin ki; sen zevk eder ve dünyayı dolaşırken, yatarken, otururken, Allahü Teâlâ'nın buyruğu ile bu kadar sayısız uşaklar sana hizmette bulunmaktadır. Bir dakikacık, bir anıcık bile hizmetlerinden geri kalmazlar.

Gel, şimdi biraz insaf et. Senin bir uşağın bütün ömrünce sana baş eğip itaat etmekte. Bir gün emrine karşı gelse, senin elinden hiçbir şey yapmak gelmezken, o senden önce harekete geçmeye yetenekli ve senden iyi bir efendi bulmaya kadir iken, sen o hizmetçiyi dövmek, hışımla kovmak istersin. Ya Allahü Teâlâ sana bu kadar nimetler ve uşaklar vermişken ve sana zerre kadar ihtiyacı yokken, sen kendi nefsini nasıl mabut edinirsin, hem nefsinin havasına uyarsın? Allahü Teâlâ'nın mübarek rızasını nasıl bırakırsın? Seni yoktan yaratana ve rızkını verene karşı gece gündüz isyan üzerine bulunursun, hem de Allahü Teâlâ'nın ve senin düşmanın olan şeytana baş eğersin!.. Bunu neden reva görürsün?... Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, beden yapısının terkihi, uzuvların sanatı, hüneri, faydası, teşrih kitaplarında uzun uzadıya bildirilmiştir. Ama denizden katre ve güneşten zerre nasıl belirli bir şey demek değilse, Yüce Yaratıcı'nın ilmini yaratılanın anlaması, idrak etmesi de öylece mümkün değildir. En kadim olan Allahü Teâlâ'nın işlerinin sırlarını, sonradan yaratılanın anlaması hiç mümkün mü?

Sözün kısası; insana gereken şey; mümkün oldukça marifetullahı öğrenmeye çalışmaktır. Çünkü Allah'ı bilip tanımak, Allah muhabbetini doğurur.

İNSANA VERİLEN EN GÜZEL MÜCEVHER: CAN

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen!

Madem ki canın (kalbin) şerefini, ün ve izzetini öğrendin, şimdi bil ki, o nefis, güzel mücevherleri sana şu sebeplerle verdiler ve gizli kıldılar:

- 1- Sen onu dünya ilgilerinden kesesin, onların eseri olmaktan kurtarasın, diye.
- 2- Onu kemâle ve rahata erdiresin, diye.

Bil ki; onun saadeti âhiret yurdunda belirir. Yani:

- 1- Vuslat ülkesinde öyle bir süresiz vakte erişeceksin ki, fânî olması yok.
- 2- Bir safaya ereceksin ki, cefası yok.
- 3- Ve bir sevince ereceksin ki, sana bezginlik vereceği yok.
- 4- Bir kudrete ereceksin ki, acizliği yok.
- 5- Bir mârifete ereceksin ki, şüphesi, kuşkusu yok.

6- Ve en sonunda da öyle bir yüceler yücesini müşahade bahtına ereceksin ki, zevkinin sonu yoktur. Bu da Müşahade-i Cemâlullah'tır.

Bunlara karşı sen kendi izzet ve şerefine emek vermezsen, dünya işlerine ve nefsânî lezzetlerine gönlünü kaptırırsan o zaman senden, senin gibi bir insandan daha aciz, daha noksan, daha zilletli bir yaratık yoktur. Çünkü dert, gam ve tassa seni esir etmiştir. Kimi kez hastalığa tutulursun, elemi artar. Kimi zaman açlığın, susuzluğun, kimi kere de hırsın ve cimriliğin, tamahın esiri olursun. Dünyada rahatlıkla geçirilen bir gün dünya ehline nasip olmaz. Hele nefsinin zevklerine de düşkün olursa nice zaman mihnetten kurtulamaz. Belâ ve musibetten el çekemez. Meselâ, bir anlık çiftleşme zevki için nice kez boy abdesti almak zahmetleri çekilmek zorunda kalınır. Hele yemek yeme zevki çok olursa önce ağırlığı ve şişmanlığı artar. İkinci olarak da o ağırlığı çekemez, ibadeti gecikir. Onu kaza meşakkatine uğrattır.

Sözün kısası, o kişi, her zevkine sonradan nice pişmanlık duyar. İlim ve kudretle, irade gücü ve çalışmakla, güzel bir şekilde dünya şerefine varılabilir. Ama insan öyle bir âlemdir ki, eğer başı ağrısa sebebi nedir, bilmez! Yüreğinde bir zahmeti, bir sancısı olsa yine: Sebebi nedir, ne yoldadır, bu ağrılar niçin artar, eksilmez? İlacı, şifası nedir? Bilmez. Hatta, gözünün önündeki otlardan, bitkilerden, deva olacak şeylerden biri elinde olsa yine bilemez. Yarın başına ne gelecektir, ne işte rahat eder, ne iş işlerse zahmet çeker, bunu da bilmez!

Öyleyse ey aziz kişi, insandan daha aciz ne yaratık vardır?

Eğer insanın gücüne, kuvvetine bakarsan insandan daha aciz ne olabilir ki? Ona bir küçük sinek veya sivrisinek saldırırsa onları kovmaya gücü yetmez. Eğer bir hastalığa tutulsa ondan kurtulmaya, ilaç bulmaya da gücü yoktur. Bütün ölüm duraklarında kendisini ölümden kurtaracak kudreti yoktur.

Ey aziz kişi!

Eğer insanın yaptığı işe, zevk ile çalışmasına bakarsan ondan daha cimri, daha hasis dünyada ne vardır? Bir akçeden veya bir lokma ekmekten biraz bir şey

kaybetse, ziyan görse rengi değişir, rahatsızlaşır, hasta olur. Eğer bir dilenci: “Allah rızası için!” deyip önüne gelse, ondan yüzünü çevirir. O dilenciye göz bile atmaz.

Ey aziz kişi!

Eğer sen insanın yüz güzelliğine bakarsan o bir deridir ki. murdarlık ve kanla örtülmüştür. Kendisini günde birkaç kere çiş ve büyük abdesti sıkıştırır. Onlardan kurtuluncaya kadar nice zahmetler çeker. O güzel yüz nasıl asılır, çirkinleşir.

Rivayet edilmiştir ki, bir gün Ebû Said-i Ebu'l-Hayr (Allah rahmet eylesin) sufilerle yolda giderken bir yere gelirler. Çirkef sularının ve insan dışkılarının akması için açılan lağım temizleyicilerini görmüşler. Sufiler o yere yaklaşınca lağım kokusundan kimisi parmağı ile burnunu tıkaşmış, kimisi necâsete sürünmesin diye lâtasının eteklerini kaldırmış, kimisi de yüzünü çevirip arka köşeden dolaşmaya başlamış. Şeyh Said-i Ebu'l-Hayr, onların bu hâlini görünce:

– Ey dervişler! demiş. Biliyor musunuz ki bu necâset, bu çirkef suları, bize sövüp sayarak hâl dilleri ile ne kelimeler, ne küfürler savurmaktadırlar! Derler ki: Dün çarşıda en güzel, en lâtif bir şey yiyecek idim. Siz geldiniz. Benim için akçe ve altın harcadınız. Kiminiz vücudunuza sardığınız örtülere koydunuz. Kiminiz eteklerinize doldurdunuz. Bana saygı ve sevgi gösterdiniz. Beni alıp evinize götürdünüz. Bir gece sizin yanınızda kaldım. Bu kötü kokulara, gözünüzle görmek istemediğiniz bu çirkin biçimlere uğradım. Şimdi siz benden kaçıyorsunuz. Oysa benim sizden kaçmam gerekir.

Sufiler, şeyhlerinin bu kapalı sözlerindeki manayı anlayınca başlarını eğdi ve şaşırıp kaldılar. Sözün kısıtı, eğer insanlardan kim kendisini hayvan ve yırtıcıların ve şeytanların huyundaki sıfatlardan kurtaracak olursa, Ahiret'te saadete erişir. Melâikeden daha faziletli ve daha şerefli olur. Yüce Allah'ın mübarek cemâlinin müşahadesiyle ganimetlenmiş olur. Ama o kişi dünyaya gönül bağlarsa, yırtıcı ve dört ayaklı hayvanların sıfatını kendisine yakıştırırsa, hâli onlardan da beter olur. Hepimizi bundan Allah saklasın. Çünkü; kedi, köpek, at ve başka hayvanlar gibi dört ayaklılar ve kaplan, arslan, sırtlan gibi yırtıcılar toprak olacak ve elim azaptan kurtulacaklardır.

Ey aziz kişi!

İşte insanın izzet ve şerefini, zelil ve hakir oluşunu bildin, öğrendinse kendini tanımanın Allah'ı tanımaya ne yolda bir anahtar olduğunu da anladın. Nefis bilgisinde bu kadar anlayış yeterlidir. Daha fazlası bu küçük ve kısa kitaba sığmaz. Allah daha âlâsını bilici ve daha iyi hüküm vericidir.

İKİNCİ ÜNVAN ALLAH'I TANIMAK

ALLAH'I TANIMANIN ANAHTARI KENDİNİ TANIMAKTIR

Geçen Enbiya (Aleyhümussalâtu Vesselam) Hazretlerinin gökten inen kitaplarında: **“Nefsini tanı ki, Rabbini tanıyasın.”** buyrulmuştur. Sonra haberlerde de şöyle gelmiştir: **“Kim nefsinin (kendini) tanırsa Rabbini tanımış olur.”** Bu sözler; insan nefsinin tertemiz, saf, lekesiz, pastan uzak bir ayna olduğuna bir delil, bir işarettir. İnsan, her ne vakit o aynaya baksa Allahü Teâlâ'yı orada, kendi nefsinde görür. Eğer sen: **“Çok kimse var ki nefsine bakar. Yaratıldığını, bir mahlûk olduğunu anlar, fakat gerisini bilemez!”** dersen, sen bil ki, nefsi tanıma bilgisinden Allah'ı tanıma bilgisine geçiş ve onu delille anlayış iki türlü olur:

Birincisi: Çok anlaşılmaz, kapalı, dolaşık yoldur. Onu ilimle uğraşanlar, nefsinin riyazet ve perhizlerle meşgul eden din adamları, nakipler ve ileri gelen necip kişiler, hatta şeyhler bile anlamaktan acizdirler. Nerede kaldı ki zâhiri ilimden bile yoksun olan, bilgisiz kişiler anlayabilsinler.

İkincisine gelince: Onu, akılgın olan bir âmâ, iki gözü kör kişi de idrak edebilir. Öyle açık seçik delildir. Öyle olunca, bilinmeli ki, insan kendi varlığından Hâlikin varlığını ve kendi sıfatından Yaratan'ın sıfatını bilir, anlar. Kendi ülkesine –yani bedenine– sahip oluşundan, tasarrufundan, Allahü Teâlâ'nın bütün âlemin sahibi olduğunu ve bu mülk üzerinde nasıl tasarrufta bulunduğunu anlar. Bunun açıklaması şöyledir: İnsan ne zaman ki, kendi varlığının izi ve alâmeti ve kendisinden haberi ve izi yokken kendi varlığını görüp bilseydi ve kendi yaratılışına, hilkatine dikkatle baksaydı bilirdi ki aslı bir damla, bir katrecik sudandır. O zaman ne akıl, ne de idrak ve anlayışı vardı. Ne eti, ne kemiği, ne de yağı bulunuyordu. Nitekim yüce Allah, Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurmuştur: **“Gerçekten insan, var olup kendisinden söz edilir bir hâle gelinceye kadar uzun bir zaman geçmiştir. Çünkü biz insanı karışık meniden (dışi-erkek evlâdın doğmasına sebep olan sudan) yarattık. Böylece onun iştmesini sağladık. (Ona kulak verdik.) Görmesini sağladık. (Ona göz verdik.)”** (Dehr/İnsan Sûresi: 1-2).

İnsan, gerek kendi uzuvlarının gözle görülür kısmına (meselâ el, ayak, dil ve ağzına) bir baksa, iç organlarını (meselâ ciğer, mide, dalak gibi kısımlarını) incelese her birinin bir türlü hikmetle yaratıldığını ve her birinin faydalı bir işte bulunmak için haledildiğini görür. Bu organların her biri yerli yerinde ve en mükemmel şekilde, kemal haddinde halkolunmuştur. Böylece insan, bu hâlleri id-

rak etse bilir ki, Yaradanı her şeyi yaratmaya, nasıl dilerse, o şekilde yapmaya kadir. İlminin ise; bütün yaratıkların görünür veya görünmez varlığını kemal derecede ihata ettiğine hüküm verir. Her uzvunda, her organın en küçük parçasında bile kudretinin bulunduğunu anlar ve hikmetinin hükmünün her zerreye işlemiş olduğuna şahit olur.

Ey aziz kişi! Bir insan, bedeninin yaratılışının uzun uzun anlatılmasına, iç-dış organlarının kendisine olan faydalarının çokluğuna göz atsa Hâlikına, kendisini yaratana sevgi ve tazimi artar. Meselâ insan düşünse ki, elleri bir şeyi tutmaya, kapmaya, düşmanlardan kurtulmaya yarasın diye ve bedenden ayrı olarak –direk gibi– yaratılmıştır. Hem de ellerinin ve ayaklarının ucuna beşer parmak konulmuştur. Dört parmak sanki saf tutmuş gibidir. Kimisi uzun, kimisi kısadır. Tâ ki avuçladıkları bir şeyi el içinde birlikte tutsunlar. Ya baş parmak? O da onların karşısında ve onlara göre daha kısa, daha kuvvetlidir. O da dört parmağa yardımcı olsun, bir şeyi avuçlayınca, avuç içinde diğer dört parmağı karşıdan destekleyerek sıkı sıkı tutsun diye. Dört parmakta üçer mafsalsal, boğum yeri vardır. Başparmakta iki mafsalsal yapılmıştır. Tâ ki, birbirine eklendikleri zaman bir kepçe, bir kevgir gibi olsunlar. Açıldıkları zaman da bir tabağı andırınsınlar ve böylece faydalar meydana gelsin... İnsanın ön dişleri, yiyecekleri kesmek ve parçalamak için önceden yaratılmıştır. Yan dişleri ise, yiyecekleri ezmek ve öğütme için yassı kılınmıştır. Dil ise, yiyecekleri boğaza atmak için kaşık gibi yaratılmıştır. Dilin altına da bir güç verilmiştir. Çiğnenen lokmanın üstüne su döker, onu hamur eder. Yutmayı ve midede sindirilmesini kolaylaştırır. Sözün kısası, bütün organların düzeni en güzel bir biçimde ve terkibi en faydalı biçimde yaratılmıştır. Her biri gece gündüz ödevli kılındıkları hizmeti yaparlar. Ne durgun, işsiz, tembeldir ne de uykudadırlar! Öyle ki, eğer akıllıların akı, âlimlerin bilgisi, hikmet sahiplerinin hikmeti bir yere toplansa ve dünya yaratılalıdan beri düşünüp dursalardı, bu düzenden daha güzel, bu terkipten, bu karışımdan daha faydalı ve güzelini bulamazlardı. Meselâ, eğer gözler başın tepesinde farz olursa veya kulak ensede veya ağız arkada, ensede veya parmaklar 6 tane veya 3 tane farz edilse, o belli olan kişilerce bilinir ki, hiçbirinde yukarıda bildirdiğimiz faydalar meydana gelmediği gibi onlardaki şekil güzelliği ve biçimlilik, mükemmellik de vücut bulamazdı.

Ey aziz kişi! Eğer yalnızca, insanın muhtaç olduğu şeylere bir kez baksan, neler neler görürsün. Meselâ insanın yemek yemeye, elbise giymeye, oturulacak yerlere, yağmur ve buluta, kokuya, sıcaklığa, soğukluğa ihtiyacı vardır. Elbisesi için ketene, o keteni bürmek için iplikçiye, çulhaya, dokuyucuya ihtiyaç görülür. Bunların da nice nice sanata ve araca ihtiyaçları bulunur. Bunlar da demirci, ekip biçici (tarımcı), dülger, doğramacı, ekmekçi, deri boyayıcı, deri sepileyici (debağ) gibi ustalardır. Odun, demir ve kurşuna da ihtiyaç vardır. Bu sanatkârların o araçlara ve araçların bu sanatkârlara hediye edilmesi gibi, her sanatın nasıl meydana geldiği düşünülecek olursa, insan dehşet içinde kalır. Aklını kaybeder. Bu kadar aletlerin ve sanatların vücuda gelmesi yalnızca Allahü Teâla'nın lüt-

fundan ve rahmetinin bolluğundan ve inayetindendir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kelâm-ı Kadîminden şöyle buyurur: **“Allah buyurdu ki: Ben dilediğimi azaba uğrattırım. Fakat rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”** (Araf Sûresi: 156). Hem de Allahü Teâlâ'nın nebileri yaratması, bize göndermesi, bizi onların şeriatine ve sevgisine sevketmesi de tüm ihsanlarından ve şefkatinden güzel bir örnek, güzel bir kokudur. Nitekim Cenab-ı Allah şöyle buyurur: **“Benim rahmetim, gazabımdan daha aşkındır.”** Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: **“Cenâb-ı Hak, kullarına karşı yavrusuna süt veren analardan daha şefkatlidir.”** Böylece bilindi ki, insan kendi varlığından, kendisini yaratanın varlığını bilir. Vücudundaki parçaların ve etrafının uzun uzadıya incelenip araştırılmasından Allahü Teâlâ'nın yüce kudretini anlar. Kendi uzuvlarının ne gibi faydalarda bulunduğunu, terkiбин düzenini, ilim ve hikmetinin kavrayışını anlar ve bilir ki, bu kadar lütuf, bu kadar ihsan bağışlaması –hem de dilemeden ve güçlük çekmeden– insana karşı olan rahmetinin bolluğundandır. Öyleyse bunlara kavuşmuş olan bir nefsin kendini tanıması Mârifetullah'ın (Allah'ı tanımanın) anahtarı ve aynası olabilir.

RUHUN SIRLARINI AÇIKLAMAYA İZİN YOKTUR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Kendi vücudundan, varlığından ve sıfatlarından Allahü Teâlâ'nın varlığını ve sıfatlarını kısaca anlar gibi oldun. Öyleyse şimdi Allahü Teâlâ'nın tenzihini, kutsallığını da, senin kendi nefsinin misalinden idrak etmek, anlamak mümkündür.

Öyleyse sen bil ki, Allahü Teâlâ vehme (yani kalbe ve zihne dilekten gayri arız olan kuşku ve tereddüte) ve hayalde meydana gelen herhangi bir şeye benzetilmekten, zamandan ve mekândan münezzehtir, tenzih edilmiştir, uzaktır. O'nun tasarrufu her yerdedir. Tecellisi her mekândadır. O'nun bu türlü tenzihi, senin kendi nefsinde de mümkündür. Meselâ şu Ruh (ki, ona biz **can** diyoruz) vehim ve hayale girmekten münezzehtir. Sayı, ölçü, bölüm kabul etmez. Rengi ve şekli yoktur. Çünkü şekli ve rengi olsaydı, gözle görülebilirdi, yahut vehme ve hayale girerdi, güzelliği, kötülüğü, azlığı ve çokluğu büyüğü, küçüğü olurdu. Eğer bir kişi sana: Ruh nedir? diye sorsa ona şu cevabı vermelisin: O, ilâhi bir emirdir ki, kemiyeti ve keyfiyeti (miktarı, sayısı, niteliği) bilinmez ve bilinmekten de uzaktır. Ey aziz kişi! Sen madem ki bedeninin içindeki ruhunu bilmekten acizsin, Allahü Teâlâ ki ruhları ve cesetleri ve tüm eşyayı yaratmıştır, bunların dışında olan ve onların cinsinden olmayan şeyleri, sen nasıl bilir, nasıl anlarsın? Öyleyse yüce Allah'ı tenzih ve takdis etmek her şeyden daha önemlidir. Hatta vaciptir, gerektir. Meselâ aşk ve sevgi, elem, tad, lezzet gibi varlıklar vardır; ama, kemiyet ve keyfiyeti tasavvur bile edilmez. Eğer: Bunların hakikati nedir? diye sorarsan, güç bir dilekte bulunmuş olursun. Bunun gibi sen yeme, içme, işitme gibi gerçeklerin bilinmesini dilesen yine güç bir istekte bulunmuş olursun. Nitekim gözün, sesi anlamakta nasibi yoktur. Kulağın da bir şeyi bilip anlamada nasibi yoktur. Burnun da bilip anlamak zevkinde bir nasibi yoktur. Bunlar gibi akıl

ile ve kudretle idrak edip öğrendiklerimizin beş duygu ile bilinip öğrenilmesinde bir nasibi yoktur. Öyleyse ruh bedende var olup, beden de ruhun sahibi olduğu hâlde ne keyfiyeti, ne de hakikati bilinir. Bunun gibi Allah da her varlıkta ve bütün eşyada mevcuttur. Hepsinin maliki ve sahibidir. Her şeye hâkimdir. Ama heyeti, hüviyeti ve niteliği bilinmiş olmaktan münezzehtir.

Ey aziz kişi! Yüce Allah'ın tenzihinde başka bir yön de şudur: Ruh bütün organlara (uzuvlara) geçer. Bütün bedende dolaşır. Beden baştan başa ona uyar. Ve beden kısım kısım parçalanabilir. Ama ruhun parçalanması mümkün değildir. Öyleyse Allahü Teâlâ ki, bütün varlıklarda tecelli eder, bütün yaratıklar onun emriyle varolmuşlardır. Onun buyruğu ile ayaktadırlar, bütün oluşlarda yaptığı işler görünür. Ama buna rağmen, bir mekân, bir durak yeri gösterilemez. Bir şeyle kıyaslanamaz, ölçülemez. Bir cihete nisbet olunmaktan münezzehtir ve uzaktır. Ey aziz kişi! Cenâb-ı Allah'ın tenzihi hakkındaki konu, ruhun sırrı açıklanmayınca enine boyuna anlatılamaz. Hem de sırrını açıklamaya şeriatin izni yoktur. Cenâb-ı Hakkın emrettikleri ile nehyettiklerini halka tebliğ buyuran Hâtimül-Enbiyâ Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin de bize yasakladığı bir şeye el uzatmamız caiz değildir. Fakat Fahr-i Âlem Sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem Hazretlerinin:

– “Allahü Teâlâ, Adem'i kendi sûretinde yarattı!” diye buyurduğu sözlerinin manası da ruhun sırrı ve mahiyeti keşfedilinceye kadar açıklanamaz. Yani, ancak ruhun o sırrı her kişinin kendisi tarafından keşfedilince anlaşılabilir.

YARATILANLAR, ALLAH'IN EMRİNE NASIL BAŞ EĞERLER?

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Madem ki Allahü Teâlâ'nın zatını, sıfatını, tüm kendi nefsinin örneği ile aklının erdiği kadar idrak ettin, şimdi Allahü Teâlâ'nın buyruklarının nasıl eriştiğinin ve yerine getirildiğinin, saltanatının ve bu âlemde, tasarrufunun, yaptığı işlerin niceliğinin ve niteliğinin bilgisi kaldı ki, onun da bedendeki tasarrufun ölçüsü ile ve imkân oldukça bilinmesi gerektir. Bu da su soruları kapsar: Yaratıklar, Allahü Teâlâ'nın emrine nasıl ve ne yolda baş eğer, itaatta bulunurlar? Allahü Teâlâ'nın kendi ülkesinde padişahlık etmesi nicedir? Ve Melekler ki, onun fermanlarını ulaştırmaya memur kılınmışlardır, onlar bu buyrukları ne şekilde gökten yere indirirler? Gök kubbenin hareketleri, yıldızların gelişi gidişi nasıl olur?

Böylece Allahü Teâlâ'nın bütün işlerini göklerle ilgili kılmasını ve rızıklar kilidini göklere havale etmesini bildiren fasıl kaldı. Bu fasıl, Allahü Teâlâ'yı bilmekte büyük bir fasıldır. Buna **Mârifet-i Ef'al** (yani Allah'ın fiillerini, işlerini tanımak) denilir. Nitekim bundan öncekilere **Mârifet-i Zat ve Sıfat** derler. Bu fasılın da kilidi nefsin (kendini) tanımaktır. Ve sen kendi ülken olan bedeninde nice padişahlık ettiğini bilemezsen, âlemlerin padişahı olan Allahü Teâlâ'nın kendi ülkesindeki her şeyde nasıl padişahlık sürdüğünü, onlara nasıl tasarruf ettiği-

ni nasıl bilir, nasıl idrak edersin? Buna ihtimal var mı? **“Kendini tanı ki, Rabbi-ni tanıyasın.”** Kendi yaptığın işlerden birisinin ne biçimde meydana geldiğini öğren. Meselâ yazma işi gibi. Öyleyse bil ki ne zaman bir kâğıdın üstüne: **“Bismillâhi”** kelimesini yazmak dilesen önce kalbinde onu yapmaya bir irade, bir meyil, bir eğilim uyanır. Bir irade (istek) gücü meydana gelir. Sonra hayvani ruh sebebiyle o meyil ve isteme gücü dimağa doğru gider ve oraya varınca da dimağın önünde olan hayal kuvvetinde **Bismillâhi**’nin sûreti belirir. Bundan sonra o sûret, ak iplik adı verilen sınırlarla parmak uçlarına iner. Daha sonra parmak da kalbin irade gücü ile hayalin içinde beliren şekle bağlı olarak hareket edip o şeklin bir benzerini meydana getirir. **Bismillahi** kelimesini yazar. Tıpkı bunun gibi Allahü Teâlâ’nın iradesi bir şeyle ilgilenmiş olsa, onun eseri ilk önce **ARŞ’a** gelir. Orada görünür. Orada bir cevher vardır. Adına Ruh Meleği veya Kutsal Ruh derler. Onun sebebiyle **Kürsiye** vâsıl olur. Nitekim **Bismillah** da hayal hazinesinde görülür. Allah’ın iradesi ile ilgili olan şeyin sûreti de **Levh-i Mahfuz’da** zahir olur. Arş’a ve Kürsü’ye vekil Melekler onu yıldızlar vasıtasıyla aşağı âleme yetiştirirler. O da az zamanda tabiatın anâsırından zuhur eder ki, bu da dört kuvvettir:

- 1- Sıcaklık,
- 2- Soğukluk,
- 3- Yaşlık,
- 4- Kuruluk.

Nitekim kalem mürekkeple karışıp: **“Bismillâhi”** yazısı yazılınca olduğu gibi sıcaklık ve soğukluk, su ve toprakla karışarak Allahü Teâlâ’nın murat edindiği şeyin sûreti belirir. Nasıl kâğıt yazılanları yazmaya mahal olup orada yazılan şekilleri muhafaza ederse, yaşlık, kuruluk da o şekli kabul edince o meydana gelen sûretleri muhafaza eder. Eğer yaşlık olmasaydı şekil ve sûret saklanamazdı. Nitekim kalbin iradesi (dilemesi) ile hayal hazinesinde olan **Bismillâh** şekli, kâğıdın üzerine kalemle nakşolunduğu gibi, Allahü Teâlâ’nın iradesi –ki, Arş’ta ve Levh-i Mahfuz’da meydana gelen sûrettir– melekler ve yıldızlar, türlü tabiat kuvvetleri vasıtasıyla sudan ve topraktan ibaret cismânî âlemde zuhur eder. İnsan kalbi de bunun gibi beden ülkesinde tasarruf eder, bütün uzuvlar ona mağlûp olur.

Kimileri sanmıştırlar ki; insan nasıl kendi kalbinde yer tutmuş ise Allah da Arş üzerinde mekân tutmuştur ve oradan buyruğu ile bütün eşyayı tasarruf eder, kendisi Arş’ta sakin olur. Böyle kıyas ederler... İnsan, beden ülkesinin işlerinde kalbi kapladığı gibi Allahü Teâlâ da yaratıkların işlerinin tedbirini Arş’a havale buyurmuş ve öylece Arş’ı kaplamıştır. Nitekim Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurmuştur: **“Allah, Arş üstünde her işi yerli yerinde düzenledi.”** (Yunus Sûresi: 3). Ey aziz, sen bil ki, bu anlattıklarımız gerçektir. Kalb gözü ile görüş ehline, idrak sahiplerine keşifle malûm olur. Böylece **“Allah, Adem’i kendi sûretinde yarattı.”** hadis-i şerifi ne demektir diye soranlara gerçek, bundan malûm olur.

ALLAH'I TANIMAKTAN YOKSUN OLAN YILDIZ BAKANLAR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Padişahlığı, Padişaktan başkası bilmez. Eğer Allahü Teâlâ Hazretleri seni beden ülkesine padişah etmeyip vücut (varlık) saltanatını ve sana örnek olsun diye bu kısa risaleyi vermeseydi sen o vehimlerden, o kuş-kulu zandan ve şununla bununla kıyastan, herhangi bir yolla bilinmekten uzak olan Padişahı nice idrak ederdin? Nasıl anlardın?

Öyleyse şükür ve hamd o başlangıcı bilinmeyen, kadim olan, zevâli olmayan o kerim varlığıdır ki; seni, kendi varlığında Padişah etmiştir. Ve kendi beden ülkeni senin emrin altına aldırıştır. Senin kalbini Arş eylemiştir. Canın kaynağı olan hayvanî ruhu İsrâfil kılmış, dimağı Kürsî eylemiştir. Ve hayalin hazinesini sana **Levh-i Mahfuz** eylemiştir. Dimağ kubbesini ki, sinirlerin pınarı, kuvvetlerin ocağı ve kaynağıdır, sana gökkubbe ve yıldızlar yaptı. Parmak, kalem ve mürekkebi, tabiat, mizaç, huyun asılları kıldı. Seni bütün yaratıklardan daha şerefli ve aziz eyledi. Bütün varlığın üzerine seni üstün kıldı. Ve sana şu emirde bulundu: Sakın kendi nefsenden, kendi beden ülkenden ve sultanlığından gafil olma. Çünkü gafil olursan, kendi Halikından, senin rızkını verenden gafil olursun. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Allahü Teâlâ, Âdemi (insanı) kendi sûreti üzere yarattı.”** Öyleyse:

SEMA, ARŞ VE KÜRSÎ'NİN MELEKLERLE BAĞLANTISI

– **“Kendi nefsinin bil ki, Rabbini bilesin”**. Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! İşte insanın vücudundaki padişahlığı ile Allahü Teâlâ'nın padişahlığı arasında olan büyük farkı anladık. Bundan da iki türlü bilgi ortaya çıktı: 1- Biri insanın nefsinin ve kalbinin, Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgisinin ilmidir. Bu çok büyük ilimdir. Anlaşılması, idraki zordur. Çok uzatılabilir, bu kitaba sığmaz. 2- Biri de insanın nefsinin melâikeyle olan bağlantısının bilgisidir. Ve meleklerin kimisinin kimisine irtibatı ilmidir. Semalar, Arş ve Kürsî'nin melâikeye bağlantısı ve birbirine irtibatı ilmidir. Bu da, mübarek ve uzun bir ilimdir. Bu işareten maksadımız gafil kimselere kendi vücudundan (varlığından) haber vermek, Allah'ın yüceliğini ve kudretinin ululuğunu bildirmektir. Her şeye kızan o şaşkın kimsele, kendisinin ne yolda gafil olup kendini yaratanın mârifetinden ve Allahü Teâlâ'nın mübarek yüzünü görmekten nasıl mahrum olduğunu hatırlatmaktır. Sen bil ki, Hazret-i Allah'ın cemâlinin, insanın idrak ettiği ile işin aslında nice olduğu arasında gayet büyük fark ve uzaklık vardır.

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Mârifetullah'tan mahrum olan o biçâre yıldızbakanlar (müneccimler) ve hekimler, her işi yıldızlara ve eşyanın tabiatına isnat ederler. Bunlar şu karıncaya benzerler ki, kâğıt üstünde kalemi yürürken görüp resim meydana gelince büyük bir sır keşfetmiş gibi sevinir: Bu işlerin hakikatini bildim, anladım ki, resimler kalemden meydana geliyormuş! der. Bir başka karınca da dikkatle bakar, kalemin hareketinin kendisinden olmadığını, parmakların emriyle yürütüldüğünü görür. Önceki karıncaya: Sen yanılmışsın! der. Gerçek hâli anlamamışsın. Sen yapılan işi kalemin hareketini kendisinden geli-

yor sanmışsın. Oysa böyle değildir. Kaleme bütün sahiplik parmağındır. Kalem, parmağın emrine teslim olmuş, onun iradesine boyun eğmiştir. İşte bu karınca yıldızbakanların misalidir. Bunlar, bütün iş (fiil) ve hareketlerin tasarrufunu yıldızlara bağlarlar. Bilmezler ki, kendileri de hata işlemekte, yanılmaktadırlar. Çünkü yıldızlar, meleklerin elinde onlara baş eğmişlerdir. Melâike ise Allahü Teâlâ'dan emir almadıkça hiçbir şey yapamazlar. Nitekim cisimler âleminde tabiiyecilerin ve yıldızbakanların düşünce ve görüşlerine aykırı bir şekil ortaya çıkmaktadır.

Ruhlar âleminde dolaşanlar arasında da ihtilâf, ayrılık ve çeşitlilikler vardır. Kimileri vardır ki, melekût âlemine ayak basarken kendilerine hiçbir şey açılmaz, geri geri eski yerlerine dönerler. Ruhlar âlemine yücelemezler. Kimileri ise melekler âlemine erişirler. Onların da seyri, hareketi birbirine uymaz. Çeşit çeşittir. Çünkü melekût âleminde nice bin nûrdan perdeler vardır. Her bir ruh, bulunduğu dairenin perdesi ile çevrili ve örtülüdür. Kimisi bir nûr gibi, bir inci gibi dolaşır. Ama kimileri aydınlık bir dolunay gibi parlaklık içinde seyrederek. Kimileri de vardır ki, cihanı aydınlatan güneş gibi seyrederek. Kimisine ise melekût âlemi baştan başa açılır. Nitekim Allahü Teâlâ, Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurur: **“Biz böylece İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu** (melikliğinin nasıl ve nice olduğunu) **gösterdik.**” (En’am Sûresi: 75). Nitekim Hazret-i İbrahim’in ağzından şanı yüce Kur’ân-ı Kerîm şöyle buyurur: **“Ben tek Allah’a inandım. Yüzümü dosdoğru ve kesin bir inançla göklerin ve yerin yaratıcısına çevirdim.**” (En’am Sûresi: 79). Bu yolda Resul (s.a.v.) Efendimiz de şöyle buyurdu: **“Gerçektir ki, Allah için nurdan yetmiş perde vardır. Eğer onları açacak olursa, güzelliği bütün ona bakanları yakar.”** Ama biçâre Tabiatçılar, her şeyi tabiatın yaptığında inat etmektedirler. Derler ki: Eğer tabiatın araya girmesi olmasaydı tıp ilmi, hekimlik, batıl olurdu. İşte, yalnız bu doğrudur. Çünkü hastaların ilacının aranmasına şeriat izin veremezdi. Yalnız tabiatçılar şunda hata ettiler ki, görmelerini zayıflatıp eşek gibi yüklerini o durakta bıraktılar. Bilmediler ki, tabiat, huy da Allahü Teâlâ’nın kudretli baskısı altındadır ve eşek ise ayakta sıra bekleyen, aşağılık hizmetkârlardan birisidir. Astrolog (yıldızbakanlar) şöyle demiştir: Güneş, bir yıldızdır. Dünyaya sıcaklık, ışık verir. Eğer güneş olmasaydı gündüz ve gece ayrımı olmazdı. Bitkiler, buğday, arpa gibi taneliler, güneşin etkisiyle meydana gelir. Ay da bir yıldızdır. Eğer ay da olmasaydı şeriattan nice işler, buyruklar yapılmaz geri kalırdı. Meselâ Oruç, Hac, Zekât gibi dini ödevler!. O zaman da hafta (yedi gün), ay (otuz gün) yıl belli olmazdı. Rüzgârlar, yemişler, güzel kokular, çeşit çeşit renkler onun sebebi ile meydana gelir.

Güneş sıcak ve kurudur. Ay ise soğuk ve yaştır. Zuhâl (Satürn) gezegeni ise soğuk ve kurudur. Zühre (Venüs) yıldızı ise sıcak ve yaştır. Yıldızbakanlar (astrologlar) bu sözlerinde doğru söylüyorlar. Ama şu anda yanılmaktadırlar ki, bütün işleri, hareketleri yapanın yıldızlar olduğunu söylerler. Halbuki yıldızlar, Allahü Teâlâ’nın buyruğu altındadırlar. Onlar, bunu düşünemez, idrak edemezler. Nitekim, Allahü Teâlâ, Kelâm-ı Şerifinde şöyle buyurur: **“Güneş, ay ve yıldızlar**

O'nun buyruğuna itaat ederler." (A'raf Sûresi: 54). Yani güneş, ay ve yıldızların kendi burçlarında seyirleri hesaplıdır. Güneş, ay ve yıldızlar Allahü Teâlâ'nın emrine uyarlar ve bir iş yaparlar. Verilen buyruğu yerine getirirler. Kendilerinden, kendi katlarından iş yapıcı değildirler, aksine onlar, iş işlemek için tutulan işçilerdir. Hatta bu işle âmil olan, bu işle ödevlenmiş olan (müekkil) melekler tarafından iş yaptırılmaya tutulmuş işçilerdir. Nitekim sinirler de insan organlarını harekete getirmekte dimağdaki hayal gücü tarafından kullanılmaktadırlar. Yıldızlar da yakın işçilerdendir. Makbüller arasındadırlar. Ancak dört unsur gibi faal sıfatta (iş yapıcı görünüşte) olanlardan değildirler. Çünkü o dört unsur, Allah'a en yakın vazifelilerdendir. Yazıda kalemin, emir aldığı ele yakın olduğu gibi.

BİR FİL HİKÂYESİ ÖRNEĞİ

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, astrologun (yıldızbakanın) ve tabiatçıların aralarındaki aykırılık şudur: Bir fil, kendisini görmemiş ve bilmeyen bir şehre gelse o şehrin körleri toplanıp o fili bilip anlamaya çalışsalar kimisi sırtına, kimisi ayağına, kimisi hortumuna ve kimisi kuyruğuna el sürse, filden ayrılınca bir kimse onlara dese ki: Fil nasıl bir hayvandır, onu nasıl gördünüz? Fil nedir bildiniz mi? diye sorsa onların her biri türlü cevap verirler. Biri der ki: Fil bir yassı tahtaya benzer! Biri de: Fil bir direğe benzer! der. Sözün kıyası her kör kişi, el sürdüğü organın vasfının nice olduğunu söyler. Hepsisi de o uzuvları doğru söylemişlerdir, ama o hayvanın tuttukları bir uzvuna: Tamam, fil işte budur, dedikleri için hata etmişlerdir. Bunun gibi yıldızbakanların ve tabiiyecilerin: Bütün işlerde yıldızların hükmü vardır! demeleri yanlıştır. Cenâb-ı Hak kâinatta ne varsa hepsinin, kendisinin hükmü altında olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurmuştur: **"O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."** (İbrahim Sûresi: 2)

KULLARIN BELÂ VE MİHNET SANDIĞI ŞEYLER YÜCE ALLAH'IN SEVGİ VE LÜTUF KEMENTLERİDİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Bir Padişah düşün ki, bir saray kurmak istemektedir. O sarayda kendi başvezirini için bir özel daire yapacaktır. O dairenin çevresinde de on iki odalı bir avlu yapmış olsun. Her odada vezirin bir naibi (vekili) otursun. Ama vezir ne buyursa onun buyruğundan dışarı çıkmasınlar. Burçların kapılarında yedi atlı nakip (yardımcı) dursun. Bunlar her zaman hizmete hazır olsunlar. Tâ ki, Padişah'tan, vezirden ne hüküm ve ferman gelirse onlar da emredilenleri saray dışına da yerine getirsinler. Dört de yaya nakip konulsun ki, onlar da ellerinde kement tutsunlar ve Padişahın buyruğu ile halkın kimisini bağlasın, saraya götürsün, kimisini de saraydan reddedip uzaklaştırsınlar.

İşte bu temsile göre Arş, has oda gibidir ki, vezirin makamıdır. Vezir de yakın meleklerdendir ki, Allahü Teâlâ'nın izniyle âlemlerin tasarrufu onların elindedir. Birinci semâ, avluya benzer ki, orada on iki burç vardır. O burçların her birinde bir melek bulunur. O atlı nakipler ki, bunlar yedi gezegen yıldızdır, o melekler onları kullanırlar. Yedi gezegen o burçların kapılarını dolaşıp hizmetlerini yaparlar. Dört unsur ki, yaya (piyade) nakiplerdir, bunlar da su, toprak, ateş ve rüzgârdır. Kendi bulundukları yerden hareket etmezler. Sıcaklık, yaşlık, kuruluk ve soğukluk da dört kement örneğidir ki, bunların ellerindedir. Nasıl ki, bir kişinin hâlinde değişiklik olursa, gam ve keder o kişiyi kaplar. Dünya nimetleri o kişiye hoş gelmez. Yaşamaktan usanır. Dünyadan el çeker. O zaman hekim der ki: Buna sevda hastalığı âriz olmuştur. Mâlihulya illettine tutulmuştur. Bu kimseye ilaç olarak kaynatılmış kimyon suyu, hindiba kabuğu şurubu verilmelidir. Ama tabiatçıya gelince, o da der ki: Bunun hastalığı şudur. Tabiatın kuruluğu artmış ve yaşlığı üstün gelmiştir. Bu da dimağını kaplamıştır. Tabiatının kuru olmasına sebep de kış havasıdır. Bahar gelip yaş hava üstün gelmeyince buna hiçbir şey ilaç olmaz. Yıldızbakan ise şöyle der: Bu kişi sevda hastalığına tutulmuştur. Ve sevda hastalığı, Utarit (Merkür) yıldızı ile Merih (Mars) yıldızı arasında kavgalar meydana gelmekle olur. Utarit, Zühre ile Müşteri yıldızları bir araya gelmeyince, yani üçüzleme olmayınca bu kara sevdalının hâli iyilik bulamaz. Ey aziz! Bil ki, hepsinin (hekimin, tabiatçının, yıldızbakanın) sözü doğrudur. Çünkü her biri akli erdiği kadar inançla söylerler. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **"İşte onların bilgilerinin eriştiği derece ancak bu kadardır."** (Necm Sûresi: 30) Ama, bunun gerçek sebebi şudur ki, bir kimse ne zaman mutluluğa yüz tutarsa ve ilâhî kuvvet onu doğru yola koymak isterse ona iki güçlü nakip havale buyurur ki, biri Utarit (Merkür), biri de Mars (Merih) yıldızlarıdır. Onlar da naipleri olan yaya unsurlarına: Kuruluk kemendini bir kişinin boynuna takıp basına ve dimağına yerleştirin! der.

Onu böylece dünya lezzetlerinden usandırırılar. Gam ve tasa kırbaçlarıyla, irade (dilek) dizginine vurup Allah'ın huzuruna gönderirler. Ve bu hâlleri bu yolda anlamak, idrak etmek, ne tıpla, ne yıldızlar ilmi ile ne de tabiatla meydana gelir. Ancak nebilikle ve nübüvvet ilmiyle meydana gelir. Nebiler, memleketin dört bir çevresini, nakipleri, onlara hizmet edenleri kuşatıp çevirmişlerdir. Onlar: Her şey için yaratılmıştır. Yaratılanlar kimin buyruğunu tutarlar? İnsanı neye davet ederler ve nelerden yasaklarlar? İşte bunların hepsini bilmişlerdir. İmdi, halk aklının yettiği kadar söyler; ama memleketin padişahının, vezir ve nakiplerinin sırrından haberleri yoktur. Belki de Allahü Teâlâ Hazretleri, kendi sevdiği kulçağızlarını, kimini mihnet ve belâ ile kimini hastalıkla, kimini kara sevdaya tutarak yüce divanına çağırır ve: Ey kullarım, der, sizin bela ve mihnet sandığınız şey, benim sevgimin, lütfumun kemendidir. Ben sevdiğim kullarımı onlarla, kendi yüce hoşnutluğuma ve Cennetime çağırırım.

MÂRİFETULLAH'IN TOPLANDIĞI DÖRT KELİME

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Önceki fasılda insanın varlığının bâtınında padişah olduğunu ve neleri elinde bulundurduğunu bildin, öğrendinse, şimdi şu dört kelimenin manalarını anlama vakti geldi. O dört ilâhi kelime de şudur:

1- *Sübhanallahi* (Allah, noksan sıfatlardan münezze, kemâl sıfatlarıyla muttasıftır.)

2- *Vel-hamdülillâhi* (Övgü, Allah'a mahsustur.)

3- *Ve lâ ilahe illâllahu* (Allah'tan başka ilâh yoktur.)

4- *Vallahü Ekber* (Allah, en büyüktür.)

İmdi bu dört kelimenin anlamı nedir? Onu bilmelisin. Sen bil ki, bu dört kelime, halkın dilinde çok söylenir; ama manasının ne olduğunu idrak edemezler. Bu dört kelime görünüşte çok kısadır, lâkin Mârifetullahı bunun kadar bir arada toplayan başka kelimeler yoktur.

1- *Sübhanallahi* kelimesinin manasını bilir ve ne demek istediğini anlarsan Hakk'ın tenzihini de anlarsın. Eğer bundan kendi ruhunun tenzihini anladınsa, Sübhanallahi kelimesinin mana ve maksadını bildinse, böylece kendi ruhunun sultanlığından Allahü Teâlâ'nın sultanlığını anladın demektir. Çünkü dünyada her şey O'nun kudret elindedir, O'na itaat etmişlerdir.

Allah'ın görünen ve görünmeyen nimetlerine ne sınır vardır, ne de sayı! Sen bütün bunların Allah'tan olduğunu bildinse:

2- *Elhamdülillahi* kelimesinin de manasını ve ne demek istediğini anladın demektir. Bütün nimetler, Allah'ındır. Başkasına hamdetmek, şükretmek caiz değildir.

Madem ki bütün eşyanın O'nun tarafından yaratıldığını ve O'nun bütün varlığa hükmettiğini, O'nun iradesi olmayınca hiçbir şeyin hareket gücü olmadığını öğrendin:

3- *Lâilâhe illâllah* kelimesinin manasını tamamıyla öğrendin demektir. Şimdi:

4- *Allahu Ekber* kelimesinin manasını uzun uzun anlatmaya sıra gelmiş bulunuyor. Öyleyse kulak ver, dinle. Şimdiye kadar zikredilen kelimelerden Allahü Teâlâ'nın yüceliğini idrak edebileceğini sanma. Çünkü O'nun yüceliği insanın aklına ve anlayışına gelebilmekten çok uzaktır. Hem de *Allahu ekber* kelimesinin manasını: Allahü Teâlâ başka şeylerden daha büyüktür, yücedir! diye düşünmek, itikat etmek yanlıştır. Çünkü böyle bir mana vermekle, sanki Allahü Teâlâ'dan daha yüce şeyler varmış gibi bir mana çıkar. Ama Allahü Teâlâ her şeyden daha yücedir.

ALLAH'A KULLUK, İNSANIN SAADETİNİN DELİLİDİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, Allahü Teâlâ'nın mârifetinin yolları, yaratıkların nefeslerinin sayısı ne kadarsa o kadardır. O sayının da ne kadar olduğunu Allah'tan başka kimse bilmez. Bu kadar anlatmamızın sebebi, o yolları öğrenmek isteyeniyi Mârifetullah'a, Muhabbetullah'a teşvik etmek, onu cehlin gaflet uykusundan uyandırmak içindir. İmdi bilinmeli ki, insanın saadeti, **marifet ve ibadettir** (tanıma ve kullukta). Allah'ı tanımının insanın saadeti olduğunu önce zikretmiştik. Kulluk ve ibadetin insanın saadeti olduğunun delili şudur: Bir insan ne vakit ölse döneceği yer Allah'tır. İşi onunladır. Ameli orada O'na arz olunur.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır: **“Göğün ve yerin ve ikisi arasındakilerin hâkimiyeti Allah'ındır. En sonra dönüş O'na, Allah'adır.”** (Mâide Sûresi: 18). Her insanın dünyadaki ameli, evet, Allah'a arz olunacaktır. Bir kişi ki, onun işleri başka bir kişinin elinde olursa işi her dem onunla ise daima onunla ve o kişinin yanında olmalıdır. Daima ona ihtiyaç duymalıdır. O zaman ikisinin arasında tam bir ilgi, sürekli bir kardeşlik ve sevgi doğar. Bir kişinin bir kişiye sevgisi olursa o kişinin saadeti, mutluluğu da onunla olur. Çünkü bir kişi kimi severse onun yüzünden ve onun müşahadesinden daha lezzetli ve tatlı bir şey yoktur. Sen böylece bil ki, Allah sevgisi insanın kalbinde galip olmazsa ve Allah'ı zikretmesi daim değilse, Allah muhabbeti de o kalpte galip olmaz; çünkü bir kişi bir kişiyi sevse onu çok anar, çok anmaktan da muhabbet, sevgi fazlalaşır. Bundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ, Hazret-i Davud'a şöyle nida etmiştir: **“Ey Davud! Senin çaren benim. Senin işin ancak benimle tamamlanır. Bir dem bile benim zikrimden uzak kalma.”**

Öyleyse sana çare olan, yardımcı bulunan zatın daima yanında bulun. Bir an bile onu anmaktan uzak kalma. Bu zamanda Allah'ın zikri de kalbine galip gelir ki, bu ise ibadette daim olmaktır. Ancak zikrin kalbe galebesi için arzu ve şehvet ilişkilerinden kalbin korunması da gereklidir. Bu ise günahlardan el çekmekle gerçekleşir.

Çünkü isyandan sakınmak gönül feragatine delildir, ibadet de ne kadar fazla olursa, Allah'ın zikrini çoğaltmaya sebep olur. Bunların ikisi de Allah sevgisine sebeptir ki, işte saadetin tohumu da budur.

Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **“Gerçektir ki, kendini (kötü huylardan) temizleyen ve Rabbinin adını zikrederek yardım eden kurtulacaktır.”** (Âlâ Sûresi: 15). Sen bil ki, bütün ameller mutlaka ibadet sayılmayabilir. Ancak şeriata uygun olan amel ibadet olur. Şehvetlerin, cinsi duyguların, fazla isteklerin de bütün bütün kesilmesinin yolu yoktur. Çünkü yemeden ve içmeden kesilince beden helâk olur. Eğer erkek-kadın çiftleşmesi kesilirse, evlât üremesi de kesilir. O hâlde ikisi arasında bir seçim yapılmalı. Ama kişi kendisini denetleyemez. Bu güçtür. Çünkü nefis dolayısıyla hak örtülür, bâtıla meyledilir. İş böyle olunca insanın başkasına uyması gerekir ki, onlar da Peygamberlerdir. Çünkü Peygamberler, Hak Teâlâ tarafından islâh olunup doğru yolu bulmuşlardır. Ve

Allah'ın buyruklarını tebliğ ve her türlü hâli belirtmek için gönderilmişlerdir. Herkesin şeriat sınırları içinde, tarikat hükümlerinde onlara uyması gerektir. Bu suretle saadete erişilir. Ölüm tehlikelerinden kurtulmuş olunur. Hak Teâlâ bu yolda şöyle buyurmuştur: **“Kim Allah'ın sınırını aşarsa, ancak kendi nefesine zulüm etmiş olur.”** (Talâk Sûresi: 1)

DİN YOLUNDAKİ BİLGİSİZLERİN YEDİ YANLIŞI

Şu **Mubahîler** (her şeyin işlenmesini helâl ve mübah görenler) ki, Allah'ın ve Resulünün hükümlerinden yüz çevirenler ve din yolunda hataya düşenlerdir. Bunların hata ve bilgisizlikleri, şüpheleri, yedi yoldadır:

Birincisi: Bunlar, Allahü Teâlâ'ya iman getirmeyenlerdir. Allahü Teâlâ'nın Zatının hakikatini ve sıfatlarının niteliğini hayal, vehim ve misal ile bilmektedirler. Vakıa ki idrak edemediler, o zaman da yıldızlarla ve tabiatla işlerini çözmeye kalktılar. Sandılar ki insanın nefsi, başka hayvanlar, bu garip âlem ve bu acayip düzen, kendi kendine olmuştur. Ebedi bir kuruluştur veya tabiatın tesiri ile meydana gelmiştir. Bu âlemin dışında başka bir yaratıcı, Halik yoktur. Bu yanlışlıkları söyleyen taife, şöyle kimselere benzer ki, nerede güzel bir el yazısı gör-seler kendi kendine yazılmış bir yazı sanırlar. Bir bilgili ve kudretli yazıcının elinden çıkmamış sanırlar. Veya: Ebedî bir yazıdır bu! Kim yazmıştır, kimse bilmez! der ve böyle bir zanna düşerler. İşte bilgisizliği ve hatası böyle, ahmaklığı bu derecede olan kişinin o dalâletten, o eğri yoldan dönmesinin ihtimal ve imkânı yoktur. (Gerek yıldızbakanların, gerekse tabiatçıların bu yanlış görüşü önceden anlatılmıştı).

İkincisi: Bunlar o türlü hata işleyen insanlardır ki, yeniden dirilmeyi ve mahşerde toplanmayı inkâr ederler: İnsan da başka hayvanlar ve bitkiler gibidir! derler. Ne zaman helâk olursa artık canlanamaz. Ruhlar ve cesetler bir yere gelip, yeniden dirilemez. Azap ve âhiret cezası, sevap veya mükâfat almaz! gibi iddialar ortaya atarlar. Bu gibi kişilerin yanlışlığı, kendi nefislerini idrak etmediklerindenidir. Onlar sanırlar ki Ruh; ancak hayvanî ruhtur. Ama gerçek hiç de böyle değildir. İnsanın hakikati olan Ruh –ki, ona kalp denir– Allah bilgisinin durağıdır. O hiç fâni olmaz. Ancak bedenden ayrılır ki, o ayrılışa “ölüm” derler. Bu fâni olmayan ruhtan o kişiler gafildir. Bunun incelenmesi dördüncü ünvan-da gelecektir.

Üçüncüsü: Yanlışlığa düşen bu kimseler ise Allahü Teâlâ'ya, âhiret gününe her ne kadar iman getirirlerse de imanları zayıftır. Sebep de şudur; Şeriatin istediğini idrak edemezler: “Allah bizim ibadetimize muhtaç değildir. Günahlarımızın, isyanlarımızın ona ne zararı var? Eğer ibadet edersek âhirette faydası bize görünür, ibadet etmezsek ne fayda buluruz, ne zarar!” derler. Allahü Teâlâ Ke-lâm-ı Şerifi'nde şöyle buyurur: **“Kim (kötü huylardan) temizlenmişse o, elbette kendini temizlemiştir ve onun dönüşü Allah'adır.”** (Fâtır Sûresi: 18) Ve Cenâb-ı Hak ayrıca şöyle buyurmuştur: **“Kim iyi bir iş yapmışsa bunu kendisi için yapmıştır.”** (Fussilet Sûresi: 46). Hâlik-ı Âzam yine Kur'an-ı Kerim'inde şöyle

buyurur: **“Her kim savaşırsa (düşmanı ve kötü huylarını yenmeye çalışırsa) kendisi için savaşmış olur. Hiç şüphesiz ki Allah, âlemlerden müstağnidir.”** (Ankebut Sûresi: 6). Yine bu imanı zayıf olan kişiler, şöyle derler: Gerçi ibadet etmek önde gelir. Lâkin Allahü Teâlâ’nın bizim ibadetimize ihtiyacı yoktur, ibadet etmesek de ne gerekir? Bu cahillerin sözleri tıpkı şu hastanın sözlerine benzer ki, hekim ona: Perhiz et, hastalıktan kurtulursun! dese, o da: Ben perhiz etmişim veya etmemişim, benim perhizimden sana ne fayda var? der. İşte o cahil bu sözünü doğru söylemiştir. Zira perhiz ederse hekime gerçekten faydası dokunmaz, ama perhiz etmeyince de ölür, gider. Bu kişilerin nazarında günahla ibadet eşittir. Hastalık insanı ölüme götürdüğü gibi Allah’a isyan da kalbi kararır. Yarın âhirette de insanın şakilikle haşrolunmasına sebep olur. Oysa perhiz ve ilaç bedeninin sağlığına sebep olur. İsyandan çekinip taat yolunu tutmak selâmete sebeptir. Yüce Allah, Kelâm-ı Kadiminde şöyle buyurur: **“Çünkü o gün, ne mal fayda verecektir, ne de evlât. Ancak, selim bir kalple (şüpheden arınmış bir gönülle) gelmiş olan kurtulacaktır.”** (Şuarâ sûresi: 88-89)

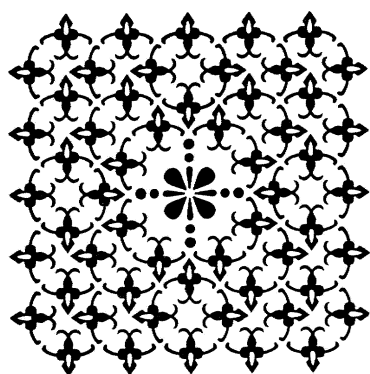
Dördüncüsü: Bu sınıfta hata yapanlar, şeriati bir türlü anlamayan, idrak edemeyenlerdir ve şöyle derler: Şeriat bize, kibir ve hasetten, düşmanlık ve riyadan, kalbimizi temizlememizi emreder. Oysa bunları yapmanın imkânı yoktur. Çünkü nefis bu sıfatlarla yaratılmıştır, insanlık değişmez. Nitekim kara bir cisim yıkanmakla nasıl ak olmazsa, kalbin de bu sıfatlardan arınması güçtür. Ama cahiller bilmez ve anlamazlar ki şeriat, o sıfatları kalpten tamamen gidermeyi buyurmamıştır. Ancak aklın tasarrufu altında kalmasını emretmiştir. Tâ ki, isyankâr olup şeriat sınırlarını aşmasınlar ve büyük günah işlemesinler diye. Aklın gösterdiği yolla, şeriat sınırlarına uymak şartı ile bu sıfatların değiştirilmesi mümkündür. Yüce kimselerden çok kimse ahlâk değiştirebilmiştir. Hatta Resûlullah (s.a.v.) Hazretlerinde de böyle sıfatlar mevcuttu. Lâkin ıslah olunmuştur. Bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmuştur: **“Ben de sizin gibi bir insanım. İnsanlar gibi ben de kızarım.”** Hak Teâlâ bir âyet-i kerimesinde şöyle buyurur: **“Onlar, bollukta ve darlıkta mallarını harcedip yedirenler, gazaplarını yenenler, insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah iyilik yapanları sever.”** (Âl-i İmrân Sûresi: 134). Böylece Hak Teâlâ, Kur’ân-ı Aziminde kendisinde gazap (öfke) bulunmayanları değil, gazaplarını yenenleri övmüştür. Çünkü gazapsız insan olmaz.

Beşincisi: Bu yanlışlıkları yapanlar şunlardır ki, şöyle derler:

Allahü Teâlâ Gafur ve Rahimdir (çok bağışlayıcı, çok acıyıcıdır). Çok da şefkatli ve esirgeyicidir. Bunları diyenler bilmez ki Allahü Teâlâ nice kimseleri fakir ve hakîr eder. Hikmetini kendisi bilir.

Altıncısı: Bu türlü hata işleyen kişiler şunlardır ki; nefislerine mağrurdurlar. Kendilerini bilgide sona varmış ve kemâle ermiş sanırlar.

Yedincisi: Bu yolda hata işleyen şu kişilerdir ki; yanılmaları gafillikten ve şehvetten meydana gelir. Bunlar o taifedir ki bu şüphelerden geçmişler veya bu şüpheleri hiç işitmemişlerdir. Bunlar o gafillerdir ki sözle ıslaha gelmezler.

ÜÇÜNCÜ ÜNVAN

DÜNYAYI TANIMAK

DÜNYA, ÂHİRET DURAKLARINDAN BİRİDİR

Ey ilahî sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, dünya, âhiret duraklarından bir duraktır. Bu menzilde yürüyen kimselere ise bir din yoludur. Dünya durağı çöller içinde kurulmuş bir süslü pazar yeri, bir çarşıdır ki, Hazreti Allah'ın yakını olan konuklar rızıklarını orada bulur, çadırlarını orada hazırlar ve işlerini orada tekmil ederler. Ordan Hazreti Allah'a gamsız, tasasız, hüzensüz giderler.

Sen bil ki, ölümden önce yaşanan yere dünya denir ki, bir gün yok olacaktır. Ölümden sonraki süresiz yaşayışa da ahiret denir ki işte o yer bakîdir, daimîdir. Dünya'ya gelmekten maksat, âhirete rızık toplamak, bilgi ve taat ticareti, alış-verişi yapmaktır. Çünkü insan yaratılışının başlangıcında amellerden noksan ve mükemmellikten uzak halk olunmuştur. Lâkin yüce bilgi edinmeğe ve sadete ermeğe kabiliyetli kılınmıştır. Tâ ki, cismânî âlemde iken ruhânî âlemi görsün, nereden geldiğini, ne hizmet için geldiğini ve tezce, uzun süre kalmadan gi-deceğini anlasın ve ona göre hazırlansın.

KALBİN GIDASİ MÂRİFETULLAH VE MUHABBETULLAH'TIR

Ey ilahî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, insanın dünyada şeye ihtiyacı vardır:

1 – Birisi kalbi helak olmaktan (manevî ölümden) saklayıp onun gidasını elde etmek ihtiyacıdır. Kalbin gıdası ise Mârifetullah (Allah bilgisi) ve Muhabbetullah (Allah sevgisi) dir. Çünkü herhangi bir kimsenin tabiatı neye meylediyorsa muhabbeti ona göre olur.

2 – İnsanın dünyada muhtaç olduğu ikinci şey de bedeninin sağlığını korumak ve ona gereken riâyeti göstermektir. Çünkü kalb (ruh), ancak beden denen kalıpla gün sürer. Beden kalbin bineğidir. Meselâ deve, hacıların bineği olduğu gibi. Hacı kendisini Kâbe-i Muazzama'ya selâmetle götürebilmesi için ona ot ve su vermek, gıdasına ihtimam göstermek mecburiyetindedir. Çünkü onun üstüne binecek, hac farızasını, ibadet alış-verişini yapacak, yolculuğunda huzur içinde olacaktır. Ama devenin de bakımı yeteri kadar olmalıdır. Ne çok, ne de az. Çünkü bincisi olan hacı, gece ve gündüz kendisini devenin hizmetine verirse ve bütün sermayesini devenin otuna harcederse menzili olan Kabe'ye varamaz. Hacılar kafi-

sinden ayrı kalır. Parasızlıktan iflâs eder. Hac yolculuğunda da ziyan eder. Pişmanlık duyar. Zararı da sonsuz olur. İnsan da böyledir. Eğer varını yoğunlu, gününü gecesini bedeninin bakımına ve bu kalıbı korumaya sarfeyler ve ömür sermayesini yeme-içmeye ayırırsa, saadet menziline (mutluluk durağına) erişemez.

İş bu hale düşünce bedeninin dünyada üç şeye ihtiyacı vardır:

Bunlar da:

– Yemek yeme, su içme.

– Giyim.

3 – Oturulup barınılacak yer.

İşte beden bu üç şeyin aracılığı ile tehlikelerden ve ölümden, yok olmaktan kurtulur. Ama bedeninin beslenmesi de haddini aşacak olursa beden helake yüz tutar. Ruhun ise, aksine, gıdası ne kadar çok olursa içi o kadar güzel ve sağlıklı o kadar güçlü olur. Allahü Teâlâ Hazretleri yemek, içmek, giyim-kuşam ihtiyacı için şehveti memur etti. Tâ ki, beden bineği açlıktan, sıcaktan ve soğuktan helâk olmasın. Lâkin şehvette aşırı gider de yeterli miktara kanaat etmezse o zaman o beden bineği ömrünü sadece yeme, içmekle geçirmek ister. Bu yola düşünce Hak Teâlâ nefse aklı yardımcı etti. Tâ ki, şehvet haddi aşmasın, azmasın, diye. Akıldan başka Allah'ın elçileri diliyle gönderdiği şeriatların maksadı da şehvetin hudutlarını tayin etmektir. Şehvet yaratılıştan verilmiş, akıl ve şeriat ise sonradan gelmiştir. Bunun için daha güçlüdür. Fakat akıl ve nefis şeriatın hükmüne girdikleri anda ikisinin hükmü üstün gelir.

Allahü Teâlâ'nın lütfu ve hidayeti:

– Benim rahmetim gazabımdan daha fazladır! diye buyurduğu gibi yardıma erişir.

DÜNYA BİR CADİ KADINDIR, DAİMA İNSANIN YANINDADIR

Ey aziz kişi!

Dünyanın örneği bir cadî kadındır. Bir sihirbaz güzeldir ki, daima senin yanında kendisini gösterir. Senin yanında oturur, sende karar kılar. Oysa senden daima bir şeyler kapmaktadır. Güzel sıfatlarını azar azar silmektedir. Ama senin bu kapmalardan haberin yoktur. Bilmezsin. Gölgeye baksan o daima hareketsiz, durgun gibi görünür. Oysa hep hareket halindedir; devamlı ya kısalmakta ya da uzamaktadır. İşte böyle ömür de bir bir akar su gibi hiç durmadan akar gider. Sense onu duruyor sanırsın. Onunla birlikte olmak, aynı yerde karar tutmak istersin. İşte dünyanın misali böyledir.

Ey aziz kişi! Dünya öyle bir büyücüdür ki, sana dostluk gösterir, sevgi, muhabbetler sunar, tâ seni kendine âşık ettirir. Kalbini kendine meylettirince de senden yüzünü çevirerek seni öldürmeye niyetlenir. Dünyaya ikinci misal: İşte dünyanın yine bir örneği budur ki, bir koca karıya benzer. Halkı güzelliğine, süsüne ve sevgisine bağlar. Sonra da:

– Buyur, evimize giddim! der.

Hulûslar çıkar. Evine götürür ve kendisine âşık ettiği kişiyi evde öldürür.

Dünyaya üçüncü misal: Dünyadan bir başka örnek daha verelim.

Ey aziz kişi! Dünya şu hileci kadındır ki, dış görünüşünü süsleri belâsını, mihnetlerini ise saklar, bu güzellik altında gizler. Cahiller (bilgisizler), bu dış görünüşe bakıp gurura kapılsın ve kendisine meftun kalsınlar ister. Evet, dünya bir cadaloz kadın gibidir ki, boyuna güzel elbiseler, göz alıcı entariler ve ipekli kumaşlar giyinir. Başına çok güzel çarşaf örtünür. Dileği, kendisine uzaktan bakan, süslerini süzen her kişiyi kendine âşık etmektir. Vakta ki, o kişiyi kendisine âşık eder, onunla çiftleşmek ister, başından süslerini, sırtından elbisesini soyar, o saklı olan kusurlarını, ayıplarını ortaya çıkarır, işte o zaman o âşık bunları görür, şaşkınlığa uğrar, ebedî pişmanlık duyar.

Nitekim haberde bildirilmiştir ki, âhiret gününde dünyayı kara yüzlü bir kadın şeklinde mahşer yerine götüreceklerdir. Gök gözlü, sarkık dudaklı, çirkin yüzlüdür. Mahşer halkı onu görünce:

– Allah korusun, derler, bu ne biçim çirkin, yüreği tiksindiren, aşağılık kim-sedir ki, yüzü ruha azap vermektedir.

Bu soruyu soran mahşer halkına şu cevap verilir:

– İşte bu o dünyadır ki, onun yolunda birbirinize düşman kesilip, birbirinizi öldürmeye kalkardınız. Bunun için Allahü Teâlâ'ya asi olurdunuz, nice türlü kötülöklere, fesada el atardınız!. Sonra Allahü Teâlâ'nın buyruğu der ki:

– Bu pirezni (ihtiyar kadını) onu isteyen âşıklarıyla birlikte cehenneme sürünüz!..

Dünyaya dördüncü misal: Ey aziz kişi! Dünya'ya bir örnek daha verelim:

Dünya yaratılmadan önceki zamana biz Ezel deriz. Bir kimse Ezel'e bir bakış atsa ve dünyada faniliğinin sonuna erince ki ona da ebed denir bir de ebede baksa anlar ki, dünya bir viran konaklama yeridir, misafirhanedir, gelen konuklara bir vasıta, onlara yararlı olmak, hizmet etmek için kurulmuştur. Hatta kendisi de bir konuktur ki, dünya evinin tekkesine inmesinin sebebi âhiret yolu azığını alıp şefkatli bir arkadaş bulmak içindir.

Ey aziz! Sen bil ki, ruhlar âlemi ile âhiret arasında birkaç durak vardır. İlk durak beşiktir. En son durak da kabirdir. Arasında birkaç durak vardır. Her geçen ay bir fersahlık yoldur. Her geçen gün bir mildir. Her nefes alış da bir adımdır. Yaşama saatleri bir akar su gibi akıp gider. İnsan ise büyük gaflet içinde yuvarlanır. Kendisinin dünyada hep aynı kararda kalacağını sanır. Dünya işleriyle, dünya metanın onarımı ile uğraşır. Ömründen yarım saatlik bir zaman için bile güvenliği olmadığı halde kalkar, nice yıllar dünyada kalacakmış gibi dünya hazırlığı görür. Ahirete göç azığının hazırlığını yapmayı hatırına bile getirmez.

DÜNYA İŞLERİNİN HANGİSİ İYİ, HANGİLERİ KÖTÜDÜR?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünyada olan işlerin kötü veya yerilmiş olduğunu sanma! Çünkü dünyada nice şeyler vardır ki, beğenilir. Bunlar da bilgi, ibadet gibi ruhun kötülüklerle mücadelesi, maddi, manevî dünya perhizleridir. Yeteri kadar yeme ve içme, giyinme, nikâh, bir yerde konak tutma ve başka dünya ihtiyaçları dünya levâzımından sayılmıştır. Ama bunlar da ahiret ve ilim yoluna yardımcı olduklarından ötürü tümü önemli ve gereken işlerdendir. Bilgi lezzeti, ibadet lezzeti, yalvarma, dua lezzeti, Allah’a dostluk lezzeti, hepsi dünyadadır. Ama âhiret içindirler.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Mal ve evlat, dünya hayatının zinetleridir. Bâki kalacak güzel işlerse hem sevap olarak, hem hayır olarak Rabbinin indinde daha hayırlıdır.” (Kehf sûresi: 46).

Dünya lezzetlerinin hepsi kınanmış ve yerilmiş değildir. Nitekim Resûl (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurur:

– Dünya ve onun içinde olanlar lânet almışlardır. Ancak Allahü Teâlâ için yapılan zikirler ve yapılan işler makbuldur.

DÖRDÜNCÜ ÜNVAN ÂHİRETİ TANIMAK

ÖLÜM BİLİNMEYİNCE ÂHİRET BİLİNMEZ

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, ölüm bilinmeyince âhiret bilinmez. Hayat idrak olunmayınca ölümün gerçekliği bilinmez. Ruh idrak edilme-yince hayat da idrak edilmez. Ruhun hakikati anlaşılmaz. (Ruhtan murat nefis-tir, önceden anlatmıştık.)

İnsan, bedenle ruhun birleşiminden meydana gelmiştir. Ruh binici, beden de ruhu üzerinde taşıyıcıdır. Ruhun, beden aracılığı ile âhirette bir haleti vardır ki, ona cismânî derler. Ruhun yine bir hali vardır ki, onunla bedenin aracılığı ve ilgisi yoktur. Ona da ruhanî derler. Yine ruhun beden vasıtası ile çektiği elem ve zahmete, cismânî azap denilir. Ruhun bedenden aldığı lezzete cismânî cennet derler. Bedenle ilgisi olmayan yalnız ruha erişen, acı, azap ve ıstıraba da ruhânî azap denir. Eriştiği sevince ve rahata da ruhânî cennet...

Cismanî Cennet: Irmaklar, ağaçlar, yemişler, çiçekler, huriler, kasırlar, gıl-man, vildan ve cennet bahçeleridir.

Cismanî Azap: Ki, yılanlardan, ifritlerden, zakkum ateşinden, Hamîm adın-daki kaynar su gibi şeylerden ibarettir. Bunlar Hadîs kitaplarında uzun uzun an-latılmıştır. Onları burada anlatmaya ihtiyaç yoktur. Hadîs-i Şeriflerde ve Sahabe haberlerinde bildirilmiştir. Onları tekrar etmeyeceğiz...

Ama ölümün hakikati ve ruhanî cennet ile ruhanî azap boş sözler ile bilin-mez. Ancak zevk ve hal ile onları tatmakla mümkündür. Bundan ötürü ve bilgi-siz kişilerin bunu idrak edemediklerini düşünerek eski din âlimleri bunu bildir-meyi ihmal etmemişlerdir. Hadîs-i Kutsî’de Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “İyi ameller işleyen kullar için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç kimsenin kalbinden geçmeyen şeyler hazırladım.” Bu vaat buyurulanlar o ruha-ni cennettir. Her türlü bulanıklıktan arınan, saf hale gelen kalbin içinde melek-ler âlemine açılan bir pencere vardır. Bu manalar o pencereden kuşkusuz ve şüp-hesiz olarak görünür. Her kime o pencere açılrsa âhirette:

- Saadet kime nasip olacak?..
- Ne sebepten nasip olacak?.
- Âsi kişi kimdir?
- Ne sebeple asilik ona erişmiştir?.

İşte bunlar o kişiye müşahade denilen yolla malûm olur, bildirilir. Ama işitme ve taklid yolu ile değil. Nitekim bir hekim, kişinin ölümünü veya şifasını, hastalığın azlığından ve çokluğundan, hafiflik ve şiddetinden anlar, hastalığın sebebinin çok yemek yemekten, sıcaklık ve soğuktan, balgam ve safradan, kan ve sevdadan olduğunu bilir. Mükâşefe ehli de keşif yolu ile kalbin saadetini bilir, anlar. Bu da Allah Hazretlerinin cemâlinin keşfidir. Kalbin şekavetinin de cemâlullahı görmemek nasipsizliğinden ileri geldiğini anlar. Allah'ın cemâlinden uzak düşmemenin ilacı Allah bilgisi ve ibadetle olduğunu, Mükâşefe-i Cemâle mazhar olamamanın da sebebinin cehalet ve Allah'a isyan olduğunu bilir. Mükâşefe İlmi, mübarek bir ilimdir. Ama birçok din bilginlerinin bundan haberleri yoktur. Gafildirler. Âhîret işlerini işiterek ve taklit ile bilirler. Cennet ve Cehennem'den ancak cismanî tarafı idrak edebilirler. İnşaaallah, biz tabiatı temiz, zihni temiz, içi hırstan, taassuptan, taklitten, hava ve hevesten pak olan kimseye bu küçük bölümde aklımız erdiği kadar biraz açıklamalar yapacağız. Tâ ki, insafla nazar edenin kalbinde öyle yer etsin ki, ilmî-yakîn'den aynel-yakîn'e erişsinler. Gönüllerinde de ebedî kalsın, silinmesin. Şimdiki halde halkın âhîret işlerine çoğunun inancı zayıftır.

İNSAN RUHUNUN İKİLİĞİ

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen ölümün hakikatının ne olduğunu bilmek istersen, önce şunu bil ki, insanın iki ruhu vardır. Biri, hayvanların ruhu, cinsindendir ki, ona biz Hayvanî ruh deriz. Biri de melekler cinsi ruhudur ki, ona da insanî ruh denir.

Hayvanî ruhun kaynağı, göğsün sol yanında bulunan ve yürek denen et parçasındadır. O ruh, lâtif, güzel, bir buğu, bir buhar gibi şeydir. Canlının içinde bulunan kan, balgam, safra ve sevdadan meydana gelir. İnsanın mizacını dengede tutar. Tıpkı sirkenin bala karışmasından meydana gelen sirkencübin gibidir ki, ikisi bir araya katılınca, kendi lezzetleri kalmaz, lâtif ve faydalı bir lezzet doğar. İşte böyle batındaki o dört maddenin imtizacından lâtif bir buhar meydana gelir. Kalbe gider. Orada yerleşir ve güzel bir hal alır. Sonra oradan damarlara yayılır. Bu damarlar nabız denilen atardamarlardır. Bu atardamar vasıtasıyla dimağa doğru yürür. Oradan bütün organlara yayılır. O buhar çok sıcaktır. Fakat dimağa çıkınca sıcaklığı biraz azalır, orta bir sıcaklık olur. O ruh bedene yayılınca gözde görüş, kulakta işitme, dilde tad alma, burunda koklama duyguları belirir. Öteki uzuvlar da yerli yerinde harekete geçerler. Yaratıldıkları hizmeti yaparlar. O lâtif buhar, bir odanın orta yerine konulmuş bir çıra gibidir ki, ışığı her nereye değerse o yer aydınlanır. Eğer önüne bir engel çıkar, ışığı kimi köşeye erişmezse o köşe karanlıkta kalır.

İşte bunun gibi hayvanî ruhun da makamı yürektedir. Ama bütün organlara geçip onlara hareket verir. Eğer damarların kimisi tıkanırsa o buharın gidemediği uzuv felce uğrar, hareket etmekten geri kalır. Bu ruh, çıranın ateşi gibidir. Kalb de fitilidir. Besin de yağıdır. Yağı bitince mum nasıl söniyorsa be-

sin olmayınca da mizacın itidali bozulur. Mizaç zayıf düşünce canlı yaratık da zayıflar, ölümü bulur. Çok yağ olduğu zaman kandildeki fitilin alevi nasıl sönüyorsa, çok besinle de mizaç orta karardan düşer, canlı helak olur. Ayrıca muma veya kandil fitiline bir şey dokununca nasıl sönüyorsa bedene şiddetli bir darbe vurulacak olursa, mizaç ortalama halden çıkar, buharı azalır, hiçbir harekete kabiliyeti olmaz. Bu ruh mademki itidal üzeredir, o zaman güzel mâ-naları idrak edebilir. Ama sıcaklık veya soğukluk üstün gelirse veya herhangi bir sebeple orta hararet kaybolursa o zaman ne duygular ödev görür, ne de vücut hareket edebilir.

Bu anlattığımız ruh ayna gibidir. Eğer lekesiz, parlak olursa herşeyin şeklini gösterir. Pas bağlamışsa onda tek şey görünmez olur. Eğer mizaç orta kararda olursa buhar gücü de kararda bulunur. O zaman bütün uzuvların kuvvet ve hareketi kemal bulur. Ya mizaç bütün bütün itidalden (orta karardan) düşerse? İşte o zaman buhar söner, insan da helak olur. Eğer vücudun kimi yerine buhar erişmezse organın o miktar yeri hareketten uzaklaşır.

Mizacı itidalden çıkaran şey, buharın da yok olmasına bir sebeptir. İşte buna melekil-mevt (ölüm meleği) denir. Halkın bir çoğu onun ancak adını işitmişlerdir. Onun uzun uzadıya anlatılması bu sahifeciklere sığmaz. İnsan ruhu dediğimiz ruh ise –ki ona kalb ve gönül de derler– o bir cisim değildir. Parçalanamaz. Cisim olmayan o kalb, candır, Allah bilgisinin (Marifetullah)’ın durağı, konağıdır. Nitekim Allah bir’dir, tek’tir. Ortağı yoktur, taksim edilemez, parçalanamaz ve bölünemez. İnsan ruhu, söylediğimiz çıranın alevidir. İnsan kanı ise o çıranın fitilidir. Nitekim nur, ateşten nasıl daha lâtif ve güzelse ve nasıl bir şeye benzetilemezse, insan ruhu da böyledir. Hayvanî ruha göre lâtif mi lâtiftir. Anlatılamaz, bilinemez. Ama şu var ki, fitilin, çıranın ışığı ona uyar. Oysa insanî ruh, hayvanî ruha tâbi değildir. Ona uymaz. İnsan ruhu asildir. Çıranın veya mumun nuru dediğimiz bir benzetidir. Hayvanî ruh bir binektir, bir araç gibidir. İnsanî ruh ise hem binici hem de her işi yapıcıdır. Ölüm gelince o binek ve o araç helak olur gider. Ama binici ve yapıcı helak olmaz. Ya ne olur? Marifetullah’ı, bineksiz ve araçsız kaldığından tahsil edemez. Zaten marifetullah’ı ve muhabbetullah’ı öğrenen ve Ârifibillâh (Allah’ı tanıyan, Mârifetullah’a vâsıl olan, veliliğe erişen) olunca o kimseye o binek ve her araç ağır bir yük gibi gelir, ondan kurtulmanın sebeplerini arar. Bu iş tıpkı av avlayan ve işini bitiren avcının hareketine benzer. O nasıl ağını götürür, zahmetler çekerek avını avlar ve av eline geçtikten sonra tuzak olan ağı bir yana atarsa Ârif-i Billâh da tıpkı o avcıya benzer. Av avlamak isterse, sonra o ağı yeniden kullanır. Fahri Âlem Mustafa (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ölüm, Mü’minin hediyesidir.” Eğer insanın Allah göstermesin Allah’ı tanıma bilgisini, Allah muhabbetini ele geçirmeden binek ve âleti yok olursa o kişi büyük bir hasrete ve daimî bir musibete uğrar ki, hiç sonu yoktur. Başlangıcı da ka-

İNSANIN SIFATI İKİ KISIMDIR

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, bir kimsenin elinin, ayağının felce uğraması ile o kişi ölmez. Çünkü eli ve ayağı kendisinin bir âletidir, kendisi değildir. Karın, mide ve başka organlar da böyledir. İnsanın birçok azası felce uğrasa da kendisi yine diri, canlı kalabilir.

Ölüm şudur: Mizaç bozulur. İnsan hasta olur. O güzel, ince buhar uzuvlara giremez, onları dolaşamaz olur. Bu nedenle de uzuvlar mefluç bir hâle gelir. Hareket edemez olur. Ama sen yine varsın, mevcutsundur. Yalnız hissedemez, hareket edemezsin. Senin bedeninin helâk olması ile senin helak olman gerekmez. Çünkü beden topraktır. Toprağın da toprağa karışması lâzımdır. Ama senin ruhun Melâike cinsindendir. Senin de kendinin aslına dönmesi, karışması gereklidir. Eğer dünyada kesafet hasıl edip, yani aslın olan Melâike hasletlerine uzak kalırsan ayrılık azabına ve hasrete uğraman yüzde yüzdür. Ey aziz kişi! Senin sıfatlarının iki kısma bölündüğünü bil:

A – Birisi bedendir ki, açlık, susuzluk, uyku, yeme-içme gibi ona mahsus sıfatlardır. Bunlar ölümle ortadan kalkar.

B – İkincisi de ruhun sıfatlarıdır ki, bu da mârifetullah (Allah'ı tanıma bilgisi) ve muhabbetullah (Allah sevgisi)dir. Bunları geliştiren nelerdir? O sıfatlar da şunlardır:

1. Allaha şükür,
2. Tevekkül ve

3. Ricadır ki, bunlar senin kendi zatının sıfatlarıdır. Ölümle ortadan kalkmazlar. Belki semereleri daha da çoğalır, artar. Çünkü Cenâb-ı Hak bu sıfatlarla tanınacak ve Allah'ın Cemâli bu sıfatlarla görülme mutluluğuna erişecektir. Hak Teâlâ Hazretlerinin: “Baki kalan iyilikler, salih amellerdir.” (Kehf Sûresi: 46) buyurduğu bunlardır.

Eğer bir ruhta Allah'ı tanıma bilgisi, Allah sevgisi olmazsa, o ruh bilgisiz, zevksiz, şevksiz olur, ama yine de bâkidir. Fakat amadır (kördür), şakidir. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Azimüşşan'ında şöyle buyurur: “Kim bu dünyada körse âhirette de kör ve yolunu şaşırmışlardan olur.” (İsrâ sûresi: 72). İmdi, bu iki ruh ve aralarındaki ilgi bilinmeyince ölümün hakikati de bilinmez.

ÖLÜMÜN ANLAMI NEDİR?

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Artık sen açıkça bildin ki, ruh, insanın zâtı ve sıfatlarıyla mevcut ve kaimdir ve ruh kalıp (beden) diye bir şey istemez. Ölümün anlamı da ruhun yok olması değildir. Belki bedenden ayrılıp gitmesidir. Mahşerde haşrolunmanın, yeniden dirilmenin manası, yokluktan sonra insanın yeniden var olması değildir. Yalnız ruha ikinci nöbette, bedende tasarruf eylesin diye bir kalıp verilir. Birinci nöbette olduğu gibi:

– Buna tasarruf et! denilir.

Bu ikinci nöbetteki tasarruf ilk nöbetten daha kolaydır. Çünkü ilk tasarrufta ne ruh vardı, ne de kalıp. Ama bu ikinci nöbette ise ruh aynıyla, dünyadaki gibi mevcuttur. Hatta kalıbın parçaları da mevcuttur. Lâkin ayrı ayrıdır. "İkinci nöbette ruhun tasarrufu kolaydır!" dedikse, bu bizim kısa aklımıza göredir. Ve bizim fiilimize kıyasladır. Ve başkalarına anlatma zaruretiinden ötürüdür. Allahü Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Azîminde şöyle buyurmuştur: "O, ilk önce halkı yaratıp sonra onu yeniden diriltecek olandır. Ve bu ona çok kolay gelir. Göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur. Ve O, biricik galip, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi: 27).

Cenâb-ı Allah'ın böyle buyurması insana anlatmasından ötürüdür. Yoksa Allahü Teâlâ'ya birinci seferde de yani ruhun yaratılışında da zorluk yoktu. Belki dünya gibi yüz bin âlemi modelsiz yaratmak O'nun için bir mesele değildir. Nitekim Yüce Allah, Hazreti Meryem'e, Cebrail aleyhisselâm ile şöyle buyurmuştur: "Senin Rabbin buyurdu ki: Bu, bana çok kolaydır." (Meryem sûresi: 21) Öyleyse yeniden diriltmenin ve kalıp (beden) iadesinin şartı, önceki bedeninin aynı ile verileceği lâzım geldiği şeklinde sanılmamalıdır. Çünkü binekten maksat ruhun kendisini taşıyacak olan kalıp değildir. Mutlaka o eski binek, o taşıyıcı, o eski beden değildir. Dünyada bile kalıp değiştirilir. Ana karnında buharın kesifliğinden ve onun ağırlığından meydana gelen cüzler, sonradan gıda ile değişik başka taze etler meydana gelir.

KABİR AZABI CİSMANÎ VE RUHANÎ OLMAK ÜZERE İKİ KISIMDIR

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Kabir azabı iki kısımdır:

1- Cismanî kabir azabı.

2- Ruhanî kabir azabı.

Cismânî denilen kabir azabını herkes bilir. Nice yerlerde o anlatılmıştır. Lâkin insan kendi nefsinin, ruhunu bilmezse, ruhanî kabir azabını bilmez. Ruhanî azabın insanın kendi zatı ile ilgisi yoktur. O azap kalıba girmeye tenezzül etmez. Ruh, ölümden sonra bakidir. Onun eli, ayağı, kulağı, gözü yoktur. Görünen beş duygu da bedenle ilgilidir. Ölüm gelince onlardan eser kalmaz. Ortadan kalkarlar. Bu duygulara bağlı lezzetler de ruhta kalmaz. Nitekim eş, evlât, mal, en yakın dostlar, köle ve hizmetçiler, maiyyet halkı, yük taşıyıcı hayvanlar, tarlalar, bahçeler gibi varlıklar yok olur, fâsit olur.

Eğer bu türlü şeyler o ölen kimsenin sevdiği ve dilediği şeylerse, bunlarla meşgul olursa, ölüm anında bunlardan ayrılık ve bu ayrılığın verdiği elem, tasa, acı ve azap canına işler, şiddet ve mihnet içinde son nefesini verir. Eğer bunlardan gönül çekmiş olur ve âhiret yönüne gönlü doğrulup hazırlanmış bulunursa, her an ölümü bekler, dünya lezzetleri ona tatlı değil acı gelir. Ruhun bu anda dilediği Cemalullah'tır. onunla meşgul olur. Ve o ölüm anında dileğine, maşukuna, mabuduna vâsıl olur. Böylece de zevk ve sürura, sevinç ve rahata kavuşur. Düşün ki, bir kimsenin ruhu daimidir, bakidir, ölümle yok olmaz. Ama altın-gümü-

şe benzer yapma eşyayı seviş onları gönüle yâr etmek, candan ve yürekten dünyaya malına bağlanmak, gece gündüz onlarla meşgul olmak, nice çalışmalardan sonra onları elde etmek, sanır mısın ki, ölenin işine yarar? O nice yıllar dilediği ve rağbet ettiği şeyler ölümle bir kerede elden gidince o kişinin, elbette, sonsuz hasret ve mihnete, yine o sonsuz zillet ve pişmanlık gamına düşmesi gerekir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **İstedliğini sev. Şu gerçektir ki, ondan ayrılacaksın.**

Bu anlattıklarımızdan malum oldu ki kabir azabı, dünya erbabı ve dünyaya muhabbet edenler içindir. Zahit ve takva ehli için değildir.

KABİR AZABI HER KİŞİNİN DÜNYAYA OLAN MEYİL VE MUHABBETİNE GÖREDİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Kabir azabını doğuran sebebin dünya sevgisi olduğunu bilmiş, öğrenmiş bulunuyorsun. Şimdi bil ki, kabir azabı çeşit çeşittir. Her kişinin dünyaya olan meyil ve sevgisine göre değişir. Kimisine göre şiddetli olur. Meselâ bir kişinin kalbi dünya eşyasından bir şeye bağlı olsa, diyelim ki, bir kölesine, bir cariyesine ya da bir başka şeye, mala, mülke son derece bağlansa, bir gün gelip o sevdiği şeyler ansızın elinden gitse ne kadar üzülür, ne kadar huzursuz kalır. Bunu herkes bilir. O kişi nice acılar içinde kalacaktır. Hatta kalbi tek bir şeye bağlı kalıncaya kadar bu hâl sürer gider.

Yine diyelim ki, bir kişinin çok dünyalığı olsa, hepsine de ayrı ayrı muhabbet etse, ansızın bütün malı, eşyası, evlâdı, kölesi, hizmetçileri, yakınları, at sürürleri, süs eşyası, memuriyeti elinden gitse, vazifesinden, makam ve mansıbından, devlet hizmetinden atılsa, o kişinin ne kadar acıya uğradığını akıllı olanlar pek güzel bilir. Nitekim bir gün Resûlullah Efendimiz, ashabına: “Siz şu âyet-i kerimenin neden indiğini bilir misiniz?” diye sordu. Ashab da: “Buyur, ya Resûlullah! Bilelim” dediler. O âyet-i kerime de şuydu: **“Kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim (maîşet) vardır ve o kişiyi, kıyamet günü âmâ olarak haşrederiz.”** (Tâha Sûresi: 124). Resûlullah bu âyet-i kerimeyi okuyup: “Evet”, diye buyurdu. Onlara dar bir geçim vardır. Bu âyet kabir azabı hakkındadır. Kabirde dokuz başlı engerekler vardır ki, kabir ehline hücum ederler. Her bir ağzı ile o kişiyi sokup sokup, ısırırlar. Ona azap verirler. Bu azap, tâ kıyamet gününe kadar sürer gider. Basiret ehli olanlar, bu engerek yılanlarını gözle görürler. Ahmaklarsa: Biz çok kâfir ve asi gördük! Bilerek, isteyerek, devamlı olarak o kabirlere baktık, durduk. Ama bu yılanlardan hiçbirine rast gelmedik. Eğer böyle bir şey olsaydı, biz de görürdük! dediler. Şimdi bu cahiller şunu bilmelidirler ki, o engerek yılanı ölüm dışı bir şey değildir. Aksine ölümün zatında, kendisinde ve ruhundadır. O yılanlar bu gözlerle görünmez. O kişi hayatta iken o engerek onun bânında (içinde) idiler. Bu da dünya sevgisi, dünyaya bağlanıştır. O yılanın başlarının sayısı da kötü ahlâk sayısı kadardır. Bunlar, meselâ hırs, haset, kibir, riya, düşmanlık, kin, hile, intikamcılık, tamah ve şehvete düşkünlüktür. Bu saydığımız engerek yılanları kâfirlerin, Allah’a asi olanların

ruhlarında, kendileri dünyaya muhabbet ettikleri müddetçe bol bol bulunur. Orada gizlenip yaşarlar. Ama o kişiler, bunları bilmezler. Bundan gafildirler. Nitekim Allahü Teâlâ Hazretleri dünya nimetlerine bağlı olanların akıbeti hakkında şöyle buyurmuştur: **“Bunun sebebi, dünya hayatını âhiretten üstün tutup sevmeleridir.”** (Nahl Sûresi: 107). Eğer bu yılanlar, dışarıdan gelmiş olsaydı, onlardan sakınmak mümkün olurdu. Ama bu engerekler bazılarının içlerinde olduğundan ve onlar gözle görünmediklerinden ötürü, sakınmanın yolu yoktur. Çünkü o kişilerin kendi sıfatlarının aynıdır, eşidir. O kötü sıfatları, iyi sıfatlarla değiştirmekten başka çare yoktur.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“O kâfirlere, Cehenneme atıldıkları gün şöyle denir:

– Siz dünyada yaşarken iyiliğinizi yitirdiniz, zevkinizi sürdünüz. Artık bugün Arzda haksız yere sürdüğünüz kibrin, yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azap göreceksiniz.” (Ahkâf Sûresi: 20)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Dikkat edin, eğer kesin bir ilimle (ilmel-yakîn ile) bilmiş olsaydınız o Cehennemi göreceksiniz, sonra mutlaka (aynel-yakîn ile) gözünüzle görecektiniz.”** (Tekâsûr Sûresi: 5, 6, 7) Kur’ân-ı Azimüşşan bir yerinde de şöyle buyurur: **“Cehennem, kâfirleri mutlaka içine alıp onları kuşatan bir yerdir.”** (Ankebût Sûresi: 54).

RESÛLULLAH’IN KABİRDE ÖĞRETTİKLERİ

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen: Şu hâle göre şeriatce o yılanların görünmediği ya da canın içinde olduğu nereden biliniyor? Onu kimse görür mü? diye sorarsan, biz de şunu deriz: Ölünün ruhu onu görür, ama sen onu göremezsin. Meselâ uyuyan kimse, rüyasında kendisini engerek yılanının soktuğunu görür, acısını duyar, ama onun yanında duran kişi ne yılan görür, ne de rüyada yılanın soktuğu kişinin acı çektiğini duyar, anlar. Sen şöyle sanma ki, o yılan yalnız rüyada görünür ve kendisi yoktur. Hem de: Onun soktuğuna itibar edilir mi? O hemen hemen bir hayaldir. Sûrete gelmez! deme sakın. Böyle bir zanna düşmek büyük bir hatadır. Çünkü senin açlığın, susuzluğun sana büyük elemidir. Gerçi o elemin kimse görmez ve bilmez. Haber versen bile kimse inanmaz. Ama kimsenin bilmemesinden dolayı da senin acının yok olması gerekmez. İşte bunun gibi, uyuyan bir kimseyi rüyasında bir yılan soksa veya bir kimse ona acı verse o kişi o acıyı tamamen çeker. Bunu dışarıdan bir kimsenin bilmemesinden, bu acı ve eleme noksan gelmez. Ama şu kadar var ki, uyuyan kişi, uykusundan tez uyanır. O rüyadaki acısı da tez geçer, onu hemen savuşturur. Yılan ona bir hayal gibi görünür.

Ama ölüye gelince: Onun ölü hâli devam eder. Azabı da daimidir. Zahirde çekilen azap gibi sabittir. Geçmez, onu asla başından savuşturamaz. Hem de şiddetli bir azaptır. Bu hayat ve akrepler, duyu uzuvlarıyla duyulmaz, bilinmezler. Göz görüşü ile görünmezler. Ama beş duyu faaliyette olmasa, ölümden veya uy-

kuda olduğu gibi, kapalı olsa hiçbir kişiye ayân olmasa da müşahide daima ayândır, onun tarafından görülür ve bilinir. Nitekim haberde gelmiştir ki, Resûlullah Efendimiz, bir gün Müslüman kabirlerine uğramıştı. İki kabrin arasında çok zaman durmuştu. Bir hurma dalı aldı. İkiye böldü. Bir parçasını bir kabre, bir parçasını öteki kabre dikti. Daha sonra ashabına dönüp şöyle dedi: “Bu iki kabrin sahipleri azap çekmektedir. Büyük bir sebepten dolayı azarlanmışlardır.” Aşhab-ı Kirâm: “Ne sebepten ötürü, ya Resûlullah?” dediler. Hazret-i Peygamber de onlara şu cevabı verdi: “Bu kabirlerden birisinde yatanın azabı, iki kişi arasında uygunsuz sözler götürüp getirmesinden ötürüydü. Biri de kendi bedenini idrardan sakınmazdı. İşte bu nedenlerle onlara azap edilmektedir. Bu hurma fidanları burada taze durdukça onlara azap yoktur.” Şurası bilinir ki, Resûlullah Efendimiz, onu baş gözleriyle görmüş değildi. Öyle olsaydı, yanındaki ashab da görürdü. Oysa bu dış gözü, bir perde ardındakini, bir duvar arkasındakini hiç göremez. Kabirlerin de üstü toprakla örtülüydü. Aslâb-ı Kirâm kabirlerde ne görebilirdi? Ama Resûlullahın gördüğü şeyler gerçektir, dosdoğruydur. Fakat bunu ten gözleriyle görmediği de aşikâr bir şeydi.

KABİR AZABI HER KİŞİ İÇİN EŞİT MİDİR?

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen dersin ki:

– Kabir azabı dünya ilgisinden dolayı olur. Hiçbir kişi o azaptan uzak kalmaz. Çünkü her kişinin ya evlâdı, ya konutu, ya yanındaki cemaati, ya hizmetçisi vardır. Onların kabir azabından hiçbirisi necat bulmuş değildir. Biz de sana şu cevabı veririz ki: Sen gerçek söylüyorsun. Çok kimse vardır ki, dünyada hiçbir yakını yoktur. Hatta daima Allahü Teâlâ’dan ölümü dilerler. Ve nebiler de, kendileri ölümü istemeyince dünyadan göç etmediler.

Öyleyse ey aziz kişi! Sen bil ki, dünya ile ilgili kimseler de iki kısımdır:

1– Bu birinci kısımdakilerin dünyaya muhabbetleri vardır. Lâkin Allahü Teâlâ’ya da muhabbetleri vardır. Bunların misâli şuna benzer: Bir kişinin iki şehirde birer evi olsa, kendisi ise birisinde otursa, o evden göçmek istemese. Daima orada mesken tutarken öteki şehirden güzel bir makam, bir memurluk verseler, o kişi de sevinir, oraya gitmeye, öbür şehirdeki evine göçmeye kalkar: Makam ve mansıb sebebiyle ilk şehirdeki evini terk eder. O evde arzusu bile kalmaz. Bu birinci kısımdaki insanların her ne kadar dünyaya meyilleri varsa da, öbür yandan Allah sevgisi galip ve üstün gelince, âhirete gitmeyi tercih ederler. Belki ellerinden gelse bir gün bile dünyada kalmazlardı. Bu taifeye ölüm zamanında öteki dünyanın muhabbeti galip gelince, kabir azabını görmez olurlar.

2– Ey aziz! İkinci kısım insanlar da şunlardır: Bunlar dünya ve şehvet sevgisi ile uğraşmışlardır. İşte bunlar kabir azabından kurtulamazlar. Nitekim Hak Teâlâ, Kelâm-ı Kadim’inde şöyle buyurur: “Sizin aranızdan Cehennem’e de uğramayacak olan kimse yoktur. Bu, Rabbinin katında kesinlik bulmuş bir hükümdür. Sonra biz, Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtaracağız.

Zulüm edenleri de topluca Cehenneme bırakacağız.” (Meryem Sûresi: 71, 72)
Lâkin bu ikinci taife de çok defa Hakk’a yönelir ve kalplerinde Allah sevgisinden eser de vardır, ama dünyadan ayrılınca dünyayı unuturlar, artık onu anmazlar. O zaman da bunlar kabir azabından kurtulurlar. Bunların örneği şudur: Onlar o kimseye benzerler ki, bir kişinin iki şehirde birer evi olsa, daima birinde kalsa, sevgisi ona yığılır, öteki evini hiç anmaz. Fakat bir gün zaruret ve ihtiyaç sebebiyle oturduğu evinden göçerse ve öteki eve giderse birkaç gün bu yeni evde kalınca evvelce kaldığı evin muhabbeti gönlünden çıkar. Artık eski evinde yerleşip kalmamayı tercih eder. Bu taifeye de dünyayı unutturuncaya kadar azap edilir. Sonra âhiret dünyasına alışıncaya azabı ortadan kalkar. Ama bir kısım insanların kalbi şehvet duyguları ve dünya işleri ile baştan başa doludur. Gönüllerinde muhabbetullahtan ve Allah’ı ve âhireti anmaktan hiçbir eser yoktur. Dünyayı âhirete göre üstün görmüşlerdir. Bu kişiler ebedî azaptan hiçbir zaman kurtulamazlar.

DÜNYA İLE İLGİ, KALPTEN NASIL KALDIRILABİLİR?

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Dünyada hiçbir kimse yoktur ki: Ben Allah’ı sevmem! desin ve geçip Allah muhabbeti davasında bulunmasın. Herkes: Ben Hak Teâlâ’yı severim! Her şeyden de çok severim! der. Fakat bunu anlamak için bir ölçüye, bir mihenk taşına vurulması, o kişinin denenmiş olması gerektir. Meselâ o kişi ne vakit bir işi yaparsa, önce bakmalı ki, o işte Allah’ın mübarek rızasını görmeli. Eğer varsa o işi işlemeli. Eğer Allahü Teâlâ’nın rızası yoksa nefsi dolayısıyla o işi yapacaksa, onu terketmelidir. Bu sûretle Şer’-i Şerife riâyet kılmalıdır. Şayet nefsine böyle muhalefet ederse: Ben Allah’ı seviyorum! sözünde doğruluğu var, dediğinde sadıktır. Eğer nefsinin havasına uyup da ancak dil ile: Ben Allah’ı seviyorum! der de kalb ile tasdik etmezse o kişi bu sözünde sâdık değil, yalancıdır. Bir kişi ne zamanki: **La ilâhe illallah – (Allah’tan başka Allah yoktur)**, dese Cenâb-ı Hak tarafından ona bir hitap gelir. Bu hitap o kişiye: Sözlerinde kâzıbsın, yalan söylüyorsun, çünkü yaptığın iş söylediğin söze uymuyor! der. Bu tarzda, Allah’ı seviyorum, demenin hiçbir faydası yoktur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.): **“Lâ ilâhe illallah” kelimesi insanı Allahü Teâlâ’nın azabından saklar!** diye buyurmuşlardır. Hiçbir kişi dünya işlerini, âhiret işlerinden üstün görmemelidir. Ey ilâhi bilgi sahibi olmak isteyen! Bir kısım insanlar vardır ki, şöyle derler: Madem ki kabir azabı dünya işleriyle ilgilidir ve dünyaya karşı duyulan muhabbetten ileri gelir, bizimse dünyaya karşı hiç muhabbetimiz yoktur. Dünyanın varı da yoğun da gözümüzde eşittir. Dünya ile ilgimiz sûretâdır, yalnız görünüştedir. Gönülden değildir. Bu sözleri, ey aziz kişi, sakın tasdik etme! Çünkü dünya ihtiyaçları ve dünya lezzetlerine onların meyilleri, sürekli istekleri vardır. Onlarla bu davayı tartışmak zordur. Peki, sözlerinde bu kişiler ne zaman sadıktırlar? Bunu anlamak için ne gibi denemeler yapılmalıdır? Şöyle: 1. Bütün malı mülkü çalınıncaya veya bütün malı ve mülkü, evlâdı bir anda helâk olsa. 2. Halk ona saygı duymasa, ona hakaret etse. 3. Yarın dostları veya öğrencileri ona hür-

met etmese ve hepsi onu tahkir etse. 4. Ya da ona düşman olup onu zem eylese-ler. Bütün bu hakaretlere dayanıyor, hiç müteessir olmuyorsa, kendinde, hâl ve tavrında zerre kadar değişiklik göstermez ve zaten ben böyleyim! Beni hiçbir şey rahatsız etmez! derse onu yine ne ile tecrübe eylemek gerektir? O kişiye dayak atmalı, elinden malını almalı, sırtından elbisesini soymalı. Eğer bütün bunlara sabreder ve rahatsız olmazsa davasında sadıktır. Mal sevgisinden ve halkla ilgi-den nefret ettiğine dair her ne derse yerindedir. Ey aziz kişi! Çok kimseler var-dır ki: Ben karımı veya odalığımı (cariyemi) sevmem! der. Ama ne var ki karısı-nı boşamaya kalksa veya cariyesini satışa çıkarsa kendisinde aşk ateşi görülür, deliye döner. Hatta kendisini öldürmeye bile kalkar. O hâlde kabir azabından kurtulmak isteyenler dünya ile ilgisini kesmeye çalışmalı. Kendi ihtiyacı, zarure-ti kadarı ile kanaat etmesi, o kadarını yeterli görmesi lâzımdır. Meselâ, ibadete kuvvet olacak kadar yemeli, içmeli, soğuk tesir etmeyecek veya sıcak bunaltma-yacak kadar giyinmelidir. Eğer kalbini dünya ilgisinden temizleyemezse o za-man kendisini ibadete ve Allah'ın zikrine vermelidir. O kişiler, Allah'ın muhab-betine gönlünü alıştırmalı, o sevgiyi kendisine ünsiyet ettirmelidir. Dünyaya karşı olan sevgisini âhiret korkusu ile gidermeli ve nefsinin şeriata itaat ettirmeli. Eğer nefsinin uyar, ona benliği boyun eğerse bilsin ki, kendi vücudu kabir azabı-na düşecektir. Bundan dolayı kendi varlığını kabir azabına ve âhiretin şiddetle-rine hazırlamalıdır. Böylece de Allahü Teâlâ'nın lütuf ve keremi herkese şâmil olsun ve bağışlaması, zengin, fakir her kişiye erişsin.

RUHANÎ AZAP, ALLAHÜ TEÂLÂ'NIN YÜREĞİ TUTUŞTURAN ATEŞİ

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! **Cismânî Azap**, bedene ve beden yolu ile ruha erişen bir azaptır. **Ruhanî Azap** ise hemen ruha varır. Allahü Teâlâ'nın: **"O, Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki, o ateşin tesiri yüreğe kadar yükselir, yüre-ğin içine çöker."** (Hümeze Sûresi: 7-8) Dediği şekli alır. İşte bu ruhanî azaptır. Ve kalpte yerini alır. Böyle olunca ruhanî cehennem üç cinstir: 1- Biri dünya şeh-vet ve isteklerinin ayrılış ateşidir. 2- Biri de rüsvâlık, alçaklık, utanılacak işler yapmanın, hayânın ateşidir. 3- Biri de tek olan Allahü Teâlâ Hazretlerinin cemâ-linden mahrum kalmak ateşidir. Bu üç ateş. yalnızca ruhu yakar, bedene tesir et-mez. Bu ateşlerin her birinin dünyada birer sebebi vardır.

Birinci ateş: Bu dünya şehvetinden ayrılış ateşinin sebebi, evvelce kabir azabı konusunda anlatılmıştı ki, o dünya muhabbetidir. Çünkü aşkla irade kal-bin cennetidir. Mademki kalb sevgilisi ile birliktedir, o daima kalbin cennetin-dedir demektir. Sevgilisinden ayrı olursa o ayrılık da ona cehennemdir. Böyle-ce dünya ehli de dünyayı bütün varlığı ile sevmekle onun maşuku olmuştur. Böyle olunca dünya bir Cennet gibidir. Ama ne zaman sevgiliden ayrılırsa, bu ayrılık da o kalbe bir Cehennemdir. Çünkü sevgiliden ayrılmıştı. Nitekim hadis-i şerifile buyurulmuştur ki: **"Dünya, mü'minin cehennemi ve kâfirin cennetidir,"** Şimdi, mü'min kişi, Allahü Teâlâ'ya ve ahiret gününe muhabbet etmekle ikisi de mü'minin maşuku (sevgilisi) oldu. Dünyada ikisinden de ayrı

olduğu için dünya ona cehennemdir. Fakat muradına, maksuduna varınca, mü'min âhirete kavuşur dünyadaki cehennem hayatı sona erer, cennet hayatı başlar.

İkinci Ateş: Ey aziz! İkinci ateş ki, fazahat (alçaklık) ve utanacak işler (hacale) ateşidir. Buna da bir örnek verelim. Meselâ bir emir (bey), yoksul ve fakir bir kişiyi yanına alıp ona saygılar gösterse, hem de öteki yakın adamlarından onu seçkin kılsa, hazinelerinin anahtarlarını onun eline verse, hatta kendi haremîni ve saray halkını teslim etse, sözün kısası bütün işlerini ona ısmarlarsa, emniyet edip teslim etse, o kimse bu mertebeye yücelmişken birdenbire mağrur olabilir. O zaman da emirin haremîne hıyanet gözü ile baksa, saray halkı ve câriyelerle lâıyk olmayan işler işlemeye başlasa, emirin mal ve hazinesini açıp kendi muradına harcasa ve onun yurduna göz diken düşmanları ile elbirliği etse, daima onlarla konuşup tuzaklar kursa, onun bu günahlarını emir görmez mi? Hayır, emir, sarayının bir köşesinden her olup biteni görür. Hima-ye ettiği adamın, câriyeleriyle kırıştırdığına, hazine ve mallarının israf edildiğine şahit olur. Sözün kısası bütün malının harman gibi savrulduğuna da aklı erer. Güvenilen kişi eğer emirin bu hâlleri çoktan beri bildiğini: Daha ne kusurlar işleyecek? Göreyim ve cezasını ona göre vereyim? diye cezasını geri bıraktığını bilse, o vakit utanmaktan, şaşkınlıktan ne hâle düştüğünü basiret ehli kişiler anlayabilir. O, alçak kişi yer yarılp yerin dibine geçmeyi kendi sağlığından bin defa üstün görür. Hatta yüksek bir yerden atlayıp parça parça olmayı tercih eder. Ey aziz kişi! Bu hâl gibi sen de şimdi dünyada nice işler işlersin ki; Tenhada kimse görmez! dersin. Veya o iş nefesine boş gelir: Bunda ne suç var ki dersin. Ya da o işi sana şeytan güzel gösterir, kötülüğünü örter. Ama ölümden sonra suçun meydana çıkınca mahcubiyet ateşi seni saracak. Şiddetli bir azapla uzun süren bir mihnete uğratacaktır. Nitekim, bir kişi bir kişiye arkadan kötü sözler söylese, gıybette bulunsa, yarın kıyamet günü o kişinin çürümüş insan etini çiğneye çiğneye haşredilmesi gerektir. Bunun, ölmüş bir kardeşinin eti olduğu kimi kişiye rüyasında bildirilir. Meselâ bir kimse rüyasında kendi etini yediğini görse: Sen mutlaka bir kimse hakkında arkadan kötü söz söylemişsin, gıybette bulunmuşsun! diye yorumlanır. Hasedin örneği de şudur: Meselâ bir duvarın üstüne bir taş atsan ve bir başka kişi gelip sana: O attığın taş kendi evine düştü ve oğlunun gözünü çıkardı dese, sen hemen evine koşarsın. Bir de ne görürsün? Gerçekten attığın taş oğlunun gözünü çıkarmıştır. O zaman, kalbine nasıl bir ateş düşeceğini düşün! Acaba idrak eder misin ki, nedamet ve kırgınlık ateşi ile ne hâle düşersin? Bunun gibi dünyada haset eylesen o hasetin zararı âhirette sana geri döner, gelir. Tâat ve ibadetini boşa çıkarır, bâtil kılar. O ibadetlerden sana hiçbir fayda gelmez. Hem de senin işlediğin amellerin sevabı haset eylediğin kimseye yazılır. Ebedi pişmanlık ve ebedi zarar senin başına döner, gelir. Ahirette olan zarar ve pişmanlığın gamı ve kötü işler sebebiyle çekilen ıstırapla ceza acısı, dünyada evladının gözünün çıkmasıyla ölçülemez. Zira gözdeki o acı birkaç günlüktür. Çabuk savuşur, geçer gi-

der. Ama dünyadaki mihneti ve ona sabırla dayanmanın âhiretteki sevabı, düşünce sahibi, basiret ehline zevk bile verir. Senin saadetin ne evlât gözünde, ne de kendi gözündedir. Hiçbir dünya nimetinde değildir. Belki âhirette Hazret-i Allah'ın makbulü olup Allah'ın cemâlini müşahade ile müşerrref olmak, nimetlerini elde etmektedir.

Ey Aziz kişi! Dünya mihneti ya bir anlık, ya birkaç günlüktür. Ama âhiret mihneti ebedidir. Kesilmesi, bitmesi yoktur.

Üçüncü Ateş: Ey aziz kişi! Bu ateş, Hazret-i Allah'ın cemâlini görememek, onu görmekten mahrum olmak ateşidir. Bu ebedî saadetten uzak kalma kederinin ateşidir. Onun sebebi bilgisizlik, cahilliktir. Ve gözün körlüğüdür. Çünkü dünyaya Allah'ı tanımak için geldiği hâlde O'nu tanıyamamış, kalbinin aynasını dünya işgal etmiştir. O aynayı nefsanî lezzetlerin pasından temizletmemiş, safi kılmamıştır. Ne riyazette, ne perhizde bulunmuş, ne kötü ahlâkla mücâhede etmiş, ne de iyi ahlâk elde etmiştir. Ve bundan ötürü o aynada ne Hazret-i Resul Efendimizin, ne de Hazret-i Allah'ın cemâlini müşahadeye lâyık olmuştur. Ne bu müşahade için bir kabiliyet gösterir, ne de Allahü Teâlâ'nın dergâhında makbul olur. Çünkü: **Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanın**, emri gereğince davranıcı olmamıştır. Öyleyse bil ki, şu gönüle eğer dünya muhabbeti dolmuşsa ve o, isyan tozları ile pas bağlamışsa, âhirette ona hiçbir nesne gözükmez, bütün saadetlerden mahrum kalır. Ve gözü âhiretten hiçbir şey görmeden âmâ olarak haşrolunur (Allah saklasın). Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Bu mahrumluk ateşinin dünyada misali, yani âhirette mutluluğa erememe ateşinin temsili, dünyada şöyledir: Bir kavm, geceleyin yolda giderken bir taşlı vadiye erişirler. Karanlık içinde, o taşların rengi ve şekli iyice görünmez. Onlar yolda giderken bir ses: Sakın gaflet etmeyin! Bu taşlardan bol bol alıp götürün ki, bir zaman gelir, gerekli olur! der. Onlar da, bu sesi işitince kimisi gözlerini dört açarak yerden güçleri yettiği kadar o taşlardan toplar. Kimisi zahmetten kaçınır. Eteklerine biraz koyar, götürürler. Kimisi ise veresiye zahmetten kaçınır: Zahmet parasını harcamak ahmaklıktır! Bunların ne faydası olur! derler. Yere eğilmek zahmetinde bile bulunmazlar. Elleri boş yürürler. Taşları alıp götürülenleri ahmaklıkla suçlayarak: Şu akılsızları görün, ham bir tamahla ve güç bir dilekle eşekler gibi ağır yük yüklenip kendilerine faydasız zahmetlere girerler. Oh, işte biz gamsız, tasasız, dört yönü seyrederek gidiyoruz!.. derler. Fakat sabah olup güneş doğunca, kıymetsiz çakıtaşı sandıkları şeylerin birer inci, yakut olduğunu görürler. Her biri binbir altına değer kıymetli cevherler... Az götürülenler: Yazık, yazık! derler. Keşke daha fazlasını götürseydik! diye hasret çekerler. Hiç alıp götürmeyenler mahrumiyet ateşi ile helak olurlar. Pişmanlıkla ellerini başlarına vururlar. Feryat, figan eder, ağlaşırlar. Şu kıymetli taşları götürülenler, şehre varınca mülk sahibi olurlar. Köleler, cariyele satın alırlar. Almayanlarsa öyle aç, öyle çıplak ve gönülleri susamış, dudakları kurumuş bir hâlde gezerler. Ne zaman onlardan yiyecek içecek isteseler, cevap olarak onlara şu âyet-i kerimeyi okurlar: **"Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği rızıktan gönderin!"** diye bağırlar. Onlar da: **"Doğrusu Allah, bun-**

ları kâfirlere haram etti derler.” (Araf Sûresi: 50). Ve sonra şu sözleri onlara söylerler: Dünkü gün siz bize gülerdiniz. Biz de bu gün size gülüyoruz! Nitekim Allahü Teâlâ kelâm-ı kadiminde şöyle buyurur: **“Eğer bizimle eğlenmişseniz biz de sizinle bu eğlendiğiniz gibi eğleneceğiz.”** (Hûd Sûresi: 38) İşte cennet nimetlerinin örneği bunlardır. Misal olmak için kısaca anlatıldı. Ey aziz kişi! Allah’ın cemâlini görmekten uzak kalmanın misalini göstermek güçtür. Çünkü Allah’ın cemâlini müşahadededen, Allah’a yaklaşma lezzetini idrak eyleyen kişi, bir an o saadetten ayrı kalsa helâk olur. İşte böylece bilinmeli ki, o “gece yolcularının” bulduğu taşlar ibadet misalidir. O karanlıklar dünya örneğidir. O taşları alıp götürülenlerin ellerindekiler ibadet incileridir ki, yarın kıyamet günü öyle bir saadete ve nimete erişirler ki, nice bin yıllık dünya zevki, onun bir anlık zevki yanında çok sönük kalır, asla ona eşit olamaz. Ve dünyada iyi amel incilerini elde edemeyenler: İleride elimize geçip geçmeyeceği belli olmayan şeyler için neden bugün mihnet çekelim? derler. Hele o âhiret gününde ise: **“Cehennem ehli, Cennet ehline: “O sudan üzerimize akıtınız.” diye yalvarır.”** (Âraf Sûresi: 50). Cenâb-ı Hak cehennemden en son çıkan aşağılık kimseye de bu dünyanın on misli kadarı makam verir. Ama bu dünya miktarı büyüklük, genişlik ve çoklukta değildir. Ancak güzellikte ve değerdedir.

RUHANÎ AZAP CİSMANÎ AZAPTAN DAHA ŞİDDETLİDİR

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, artık bu on türlü ruhânî azabı öğrendin. Öyleyse yine bil ki, bu anlattığımız ateş, bedeni yakan ateşten daha şiddetlidir. Çünkü azap, bedenden ruha vâsıl olmayınca, beden hiçbir zaman o azabı idrak eyleyemez. Ruhtan beden vasıtası ile gelen zahmet bu kadar elim olursa canın içinden beden aracılığı olmaksızın geçen manevî elem ateşinin ne derece yakıcı olduğunu düşün, var kıyas et.

Bilmelisin ki, her şeyin zahmeti, o şeyin muktezasının (gerekli kıldığı şeyin) muhalifinin (zıddının) ona üstün gelmesiyle olur. Böyle olunca, bedenin gerektirdiği şey daima terkibi ve eczası bir yerde kemâli ile derli toplu durmasıdır ve birbirlerinden kopup ayrılmamasıdır. Bir aletle, ne zaman bedenin parçaları birbirinden ayrılmak istense, vücudun rahatı, düzeni kalmaz, zahmetler çeker. Ruh da onun acılarıyla elemelenir. Meselâ bir kesici alet, harpte bir kılıç, vücudun bir parçasını kesip ondan ayırsa ya da vücut ateşle yansa, beden nasıl acılar içinde kalır, elem duyarsa, ruh da o acının sebebi ile acı duyar, elemelenir. Çünkü beden ruhun durağı ve en yakınıdır. Ruh, vücutta, bedenin içinde barınır.

Şimdi, ruhun yaratılışının iktizası (icap ettirdiği şeyi) Mârifetullah (Allah’ı tanımak)tır. Allah’ın cemâlini müşahadedir. Onun zıddı ise bilgisizlik, cahillik ve kör olmaktır. Bunlar ruha galip gelirse ruh ondan eziyet duyar. O kadar ki, azabın şiddetine hiç nihayet yoktur. Eğer dünyada beden hastalıkları olmasaydı o cahillik ve körlük, yani Mârifetullah’a mâlik olmamak dünyada belirir, ruha çok da elem verirdi, insandan o ruh azabı eksik olmazdı. Meselâ birinin ayağında veya elinde bir büyük yara olsa, bu yaranın yerini bıçakla kesseler ya da üze-

rine ateş koysalar, o kişi yaranın acısından bunların getirdiği acıyı duymaz. Bunun gibi bedenin hastalıkları meselâ açlık, susuzluk gibi evlât ve mülke sevgi marazlar gibi beş duygunun onlarla uğraşmasından dolayı bunlar ruhun azabını duyurmazlar. Ama ölüm gelince bedenin beş duygu yoluyla duyduğu azaplar artık kalmaz ve ortadan çekilir gider. İşte o zaman, ruh azabının nice elim olduğu görülür. Nitekim Allahü Teâlâ Hazretleri, kelâm-ı kadiminde şöyle buyurur: **“Dikkat ediniz. Kesin bir bilgi ile bilmiş olsaydınız, Cehennem ateşini mutlaka görürdünüz. And olsun ki, onu hem de gözünüzle göreceksiniz.”** (Tekasür Sûresi: 5, 6, 7) Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, ruhani azabın cismânî azaptan şiddetli olduğu hakkında bu kadar deliller anlatıldı, misaller ortaya kondu, onları basiret ehli olan kişiler anlayabilir. Ama bilgisi olmayanlar bunlardan hiçbir şey anlayamaz.

MELEKLERİN DURAĞI A'LÂ-Y-İ İLLİYYİN'DİR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Eğer sen dersin ki:

– Bu söylediklerin eski din bilginlerinin söylediklerinin aksine ve zıddındır. Onlar: “Ahiret işlerini kulakla işitmekten ve bir şeye benzeterek öğrenmekten başka çare yoktur. Göz ve görüşün, fikir ve tasavvufun, düşüncenin onunla hiçbir ilgisi bulunmaz!” derler. Sen bu iddiada bulunursan biz de deriz ki: Sen gerçek söylüyorsun. Ama şeriat hükümleri umum üzerine, toplum üzerinedir. O cahil ve bilgin diye ayrılık yapmaz. “Avama göre şöyle şeriat hükmü vardır. Eh-lullah’a göre böyle şeriat hükmü vardır!” demez. Bu sebepten dolayı eski din âlimleri herkesin anlaması için şeriata kadar her şeyi kulaktan beyan eyledi.

Kimisi de basiret ile batınî hakikati idrak eyledi. Kendileri bu yolu tuttular. Ama kimseye bunu açmadılar. Sözlerini anlayacak kimselerin bulunmayacağını düşünerek: Avam muhalif (ters) anlar, hata eder! dediler. Ve çekinip sakındılar. Kimseye bir şey açmadılar. Ama Hüccetü'l-İslâm (Ebû Hamid Muhammed bin Muhammedi'l-Gazâlî “Allah sırrını kutsal, kabrini nûr eylesin”) İlim ve amelde, zühd ve takvada ve dinin nehyettiği şeylerle mücahedede, riyazette, insanlarla muamelede ve bilinmeyenleri keşifte kemâl noktasında olmakla, şeriatla hakikatın arasını buldu, onları birleştirdi, bir araya getirdi. Âhiret ilminden sırlar keşfetti. Ruhani azap nedir ve ruhani cennet nedir? Açık seçik örneklerle mümkün olduğu kadar beyan etti ve şöyle dedi: Din yolcusuna gereken şey, kendi şehrin-den yolculuğa çıkmak, vardığı yerde karar eylemektir. Oradan, o mihnet diyarından göçüp kulluk makamında konaklamaktır. Nitekim: **“Vatan sevgisi imandandır.”** denilmiştir. Bu yolun dört durağı vardır:

Birinci Durak: Gözle görülenler (Mahsusat), **İkinci Durak:** Hayalde tasarlanan şeyler (Mütehayyilât), **Üçüncü Durak:** Vehimde, kuruntuda var olan şeyler (Mevhûmat). **Dördüncü Durak:** Akıl ile bilinenler (Makulât). İnsanın karagâhı 4. duraktadır. İnsan, nefsinin hakikatini orada idrak eder. Dört durağın dört derecesi vardır. Nefsin hakikati o derecelerde idrak edilir.

Birinci Durak: İnsan birinci durakta olunca pervane gibidir. Görüş gücü vardır. Her şeyi görür. Ama hayal gücü, hafıza gücü yoktur. Bir nesneyi hatırında tutamaz. Meselâ gece olduğu zaman karanlıklar âlemi kaplar. Pervane kendisini bir karanlık ev içinde hapsedilmiş sanır. Kendisini dışarı atmak umudu ile o yöne kanat açar. Ateşe dokununca sıcaklığını anlar, ondan kaçır. Ama hayal ve hafıza gücü olmadığı için ateşin sıcaklığını hemen unuttur. Geri döner. Yine ateşe saldırır. Bu ölünceye kadar sürer gider.

İkinci Durak: Hayal durağıdır. Her hayvanda vardır. Çünkü öteki hayvanlar da bir kez bile olsa elem çektiği yerden kaçır, çekinir. Meselâ bir hayvanı bir kere sopa ile dövsen, bir daha ona vurmak için el kaldırıncaya kaçır, durmaz. Bir musibete uğradığı yere bir daha uğramaz.

O hâlde insan da zarar gelecek bir yerden kendine zarar gelmeden önce sakınmazsa, hayvanla eşit olur. Hatta ondan daha şaşkın olur. Çünkü hayvanın akıllı ve idraki yoktur ki zarar gelmeden önce zararı farksinsin de ondan çekinsin ve sakınsın.

Üçüncü Durak: Vehimler, kuruntulardır ki, kimi canlılarda vardır. Mesela koyun gibi ki, kurdu görmemiştir veya at gibi ki, arslan görmemiştir. Güvercin gibi ki, şahini bilmemiştir. Görünce sanırlar ki, kaçmaya takatları yoktur. Bununla beraber, bu saydığımız hayvanlardan daha büyüğünü, canavarları görürler de yine onlardan korkmazlar. Anlaşılan budur ki, zarardan korkacak kadar idrakleri vardır; fakat gelecekte olacıklardan sakınmaya idrakleri yoktur. Çünkü bunlar akıl ile bilinen şeylerdendir.

Dördüncü Durak: Makulât durağıdır ki, insana mahsustur. İnsan onu bilir, idrâk eder, ondan sonra korkar. Hayvan derecesinden melekler mertebesine erişir. O mertebede öyle şeyleri idrak eder ki, ne gözle görülenlerin, ne kinin, kuruntunun, ne de hâlin bunda ilişkisi vardır. Gelecekte olacak şeyi idrak eder. Her şeyin gerçeğini ve kendi ruhunu, ruhunun manasını anlar. Hem de insanın duygular âlemindeki seyri, cisimlidir. Meselâ yeryüzünde seyri gibidir. Makulât âleminde seyri ki, dördüncü duraktır, meselâ enbiya ve evliya, tasavvuf ehlinin seyri gibidir. Bu da kuşların hava içinde seyri gibidir. Nitekim Resul (s.a.v.) Efendimiz Hazretlerine sordular: İsa (a.s.) su üzerinde yürür müydü? O da: Kesin bilgisi olsaydı havada bile uçardı! diye buyurdu. İnsan kalbinin seyri idrak âleminde. Bütün âlem onun seyran yeridir. İnsanın miracı hayvanlar derecesinden çıkması, melekler derecesine yükselmesidir. Ama daima Allah'ın hidayeti ile Âlâ-yı İlliyyine mi yükselecek ya da şeytanın aldatmasıyla Esfel-i Safiline mi inecek diye tehlike ve ölüm korkusundandır. Cenâb-ı Hak insanın bu tehlikesinden haber vererek şöyle buyurmuştur: **"Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz ve teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ondan korktular. Onu insan yükledi. Gerçekten O, çok zulmedici ve cahildir."** (Ahzâb Sûresi: 79) Sen bil ki, canı olmayan şeylerin mertebesi (derecesi) hiç değişmez. Onun kendisinden haberi yoktur. Böylece onun tehlikesi yoktur. Hayvanların derecesi aşağıların aşağısında, esfel-i sâfilindedir. Terâkki etmeleri için onlara yol da yoktur. Me-

leklerin durağı ise âlâ-yı illiyyindir. Ama daima bir hâl üzere dururlar, makamlarından ne yukarı çıkar, ne aşağı inebilirler. Nitekim Allahü Teâlâ kelâm-ı kadiminde şöyle buyurur: **“Melekler derler ki: Her birimizin bilinen bir makamı vardır.”** (Saffat Sûresi: 164)

İnsanların derecesi hayvanlarla meleklerin arasındadır. İkisine de kabiliyeti vardır. Bu sebeptendir ki, emaneti insandan başka kimse kabul etmedi. Çünkü ötekilerde, yani ne hayvanlarda, ne meleklerde bunu kabul kabiliyeti yoktu. Emaneti kabul etmek ise tehlikelerin vebalini boynuna almaktır.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, din bilginleri bu hâlleri açıklamadı. Bunda bir acayiplik yoktur. Çünkü halkın çoğu ikamet edici, oturucudur, yolcu değildir. Birinci Mahsusât, ikinci Mütehayyilât duraklarından (ki ikisi de ön duraklardandır) son yolculuğa çıkmazlar. Orada karar kılarlar. Onlara hakikatlerin açılması, aşikâre olması mümkün değildir. Kendisi de ruhaniyet elde edemez. Biz de âhiret bilgisine örnek olmak için bir sır açtık. Tâ ki, âhiret işleri anlaşılın istedik. Eğer bundan daha fazlası anlatılmış olsa, açıklansa anlaşılması kabil değildir. Hatta bu anlatılanların, basiret ehli olmasaydı, anlaşılma ihtimali bile yoktu.

YOLUNU ŞAŞIRANLARA BİRKAÇ ÖĞÜT

Ey ilâhı sırları öğrenmek isteyen! Ahmak, aptal kişilerden bir sınıf insan vardır ki, kendi kendilerinden idrak edecek ne görüş (basiret) ne mârifet (bilgi) güçleri vardır. Âhiret işlerinde kuşku ve vehim, kuruntu doludurlar. Şaşkınlık içindedirler. Şehvetler tabiatlarına uygun gelir, şeytan aldatmasına uyarlar. Onun tuzağına düşerler. Âhireti inkâr etmişlerdir. Cennet ve Cehennem'i anmaktan maksat, halkı ıslah etmeye çalışmaktır! derler. Şeriata uyup ibadete kalkışmayı ahmaklıkla eşit tutarlar. Bu ahmakların, eğer biraz akılları olsaydı, onları bir sözle susturmanın yolu vardı. Çünkü biz de şu cevabı verir, deriz ki: Ey kişi! 124.000, hatta daha fazla ya da eksik Peygamber, bütün veliler din bilginleri, hükemâ, mübarek şeriata uyarlar ve ibadet ederlerdi. Âhiret işlerinden korku ve sakınış üzereydiler, nice nice zahmetler çekerlerdi. Sen bu kadar bilgisizlikle onların hepsinin yanlış yolda olduklarını nasıl idrak ettin? Ve kendi fasit hayalini, onların ilim ve mârifetinden üstün görmenin sebebi nedir? Sonra da durmadan: “Ruhun hakikati yoktur!” diyorsun. “Ölümden sonra ruh baki değildir!” diye sözler kıvırıyorsun. Belki, cismânî azaba da inanmıyorsun. İmdi, senin mizacın öyle bir yolda fasit olmuş, içine fesat karışmış, her türlü inanışın öyle ortadan kalkmıştır ki, artık sana maddi ve mânevi hiçbir tesirli ilaç yoktur. Sen şu taifedensin ki, Allahu Tebareke Teâlâ Hazretleri kelâm-ı kadiminde şöyle buyurur: **“Sen onları doğru yola davet etsen de onlar, ebediyen doğru yola (hidayete) gelmezler.”** (Sebe Sûresi: 57). Çünkü sizin şeriati anlamamanız için kalplerinize perde çekilmiştir.

Böyle bir kişi: Ben hakikat nedir, bilmem! Lâkin ihtimale dayanan şeylerden ötürü de niçin bütün nazenin ömrümü ibadetle, rizayetle, bedenimi perhiz zahmetine sokmakla, birçok zahmetlere girmekle geçireyim? Neden kendimi dünya

lezzetinden mahrum edeyim? derse bizim de cevabımız şudur: Çünkü senin gözünde âhîret işlerinin olması veya olmaması birdir, eşittir. Böylece aklın verdiği hükümle amel edilecek olunursa, onun gibi tehlikeli işten çekinmek gerektir. Çünkü o zaman başına elim azaplar gelmişse onlardan kurtulursun. Ebedî, sonsuz saadete erişirsin. Eğer o elim azaplara uğramamışsan zaten sana hiçbir zaman zarar gelmez. Ama bununla beraber, o azabın geleceği hakkındaki âyet-i kerime vardır. Bütün enbiya, evliya ve din âlimleri (Allah cümlesine rahmet eylesin), bu gerçeği tasdik ve buna şehadet etmişlerdir. Meselâ görmez misin ki, eğer yemek tabağına el uzatsan yemek yemek istesen, sana bir kişi: Sakın o yemekten yeme! Çünkü onun içine yılan zehiri katılmıştır! dese, o kişinin sözünün doğru mu yalan mı olduğunda şüphen olur.

O zaman da bu sözlere inanır, o yemekten yemezsin. Ve: Bu yemeği yemezsem ne olur sanki? Nihayet kısa bir müddet için aç kalırım! Eğer yersem ölürüm. Öyleyse bundan el çekeyim! dersin. İşte bunun gibi, eğer bir gün hasta düşersen, dua ve muska yazan bir kimse sana: Bana biraz akçe ver, sana tecrübe edilmiş bir muska yazayım ki, hemen sağlığa kavuşasın! dese sen bilirsin ki, dışarıdan bir muska ile başkalarının içinde olan basur ve başka iç hastalıklarının hiçbir ilgisi ve sağlığa kavuşmanın hiçbir çaresi yoktur. Sen bunu bildiğin hâlde: Hele ben şu muskayı alayım. Bana ilaç olursa nice bin akçelik faydasını görürüm. Eğer faydası olmazsa nihayet birkaç liram ziyan olur! dersin. Ve o muskayı almak istersin. Sana bir başka örnek verelim. Meselâ bir yıldızbakan (müneccim), sana: Gök ayı filân durakta iken eğer bu ilacı içersen sana bu yıl hastalık gelmez! dese, o kişinin yalanı meydanda iken ve sen de bunun yalan olduğunu bilirken müneccimin sözüne inanırsın: Hele bir kez, o ilacı alayım, faydası olmazsa, zararı da olmaz ya! dersin, o ilaçtan da fayda umarsın! O kötü, o iğrenç, o pis ilacı veya şurubu, şeker şerbeti gibi içersin.

Öyleyse gel. Kendine bir defa insaf eyle, acı. Bir veya iki günlük dünya marazından ötürü sözü doğru olmayan hekimin, yıldızbakanın sözlerine inanıp kendine ne kadar zahmetler verirsin. Oysa sen, Kur'ân âyetleri, hadis-i şerifler, haberlerle kendine ilaç vermezsin! Ve neden elim azaplardan benliğini kurtarmaya çalışmazsın? Bunlara güvenmeyerek, Kur'ân'ı, hadisi kabul etmeyerek Allahü Teâlâ'nın buyruğuna uymazsın, yasakladıklarından kaçınmazsın. Kendi havana uyarsın. Ve Resûlullahın sünneti üzerine hareket etmezsin. Nice türlü günahlar, mâsiyetler işlersin? Senin hâlin sonra ne olacaktır? Ama senin hiç hatırına gelmez mi ki, ömrün dünyada ne kadar sürecektir? Dünya ile âhîret arasında ne nispet vardır? Şeriat emirlerinin en az meşakkatini çekerek ebedi saadete, ebedi mutluluğa ermek nasıldır? Bilmelisin ki, dünya acıları ne kadar şiddetli olsa da âhîret azabına göre bir zerre bile değildir. Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünya geçici bir gölgedir. Âhîret ise ebedidir, sonsuzdur, süresizdir. Bir devir kesilip, bir devir başlamaz. Ebediliğin, akıl erdiği kadar, misali şöyledir: Eğer bütün gökler ta Arş'a kadar ve oradan yerin en alt katlarına kadar iki arayı hardal taneleri ile doldursalar, bir karga da o hardalı gıda yapıp tek bir hardal tanesini bin

yılda yese, zamanlar ilerlese, o hardal taneleri tükense, ebediyetten (sonsuzluktan) bir hardal tanesi kadar zaman eksilmez. Edep, o kadar süresizdir, sonu yoktur.

Ey aziz kişi! Ebedi azaptan çekinip âhirette olan yüce tehlikeleri düşün. Kendi nefsine fesat erişmeden, nasihate muhtaç duruma düşmeden önce sana şu öğüdü vermek gerektir:

1. Asi nefis için, dünyayı öğrenmek için nice nice zorluklar, zahmet ve meşakkatler çeker, nice uzak yolculuklar yaparsın.

2. Nice günler aç ve susuz kalırsın

3. Bununla beraber, sen de fânisin. Yok olacaksın. Her eline geçen de çoluk çocuk, mal, ziynet, ev, mülk hepsi fânidir, yok olacaktır. Hepsi elden gidecektir; ama yaşarken Allahü Teâlâ, senin rızkına, yiyeceğine, içeceğine kefil. Ya yarın âhiret yurdunda ebedi mihnetten kurtulup ilâhi saadete ermek için ne elde ettin? Tedarik ettiklerin nelerdir? Senin bu âlemde şeriatin en küçük elemi ve zahmetini çekmeye gücün, kuvvetin yetişmezse ya yarın âhirette cismânî azapları, ruhanî azapları çekmek için nasıl takat göstereceksin?

Her kişi için gereken şey: Âhiret yurdu olaylarının ve azaplarının elem ve acılarının orada unutulacağını, âhiret nimetinin tadının orada tadılacağını ve yine orada Allah'ın cemâlinin müşahade lezzetine varılacağını ve bu hâllerin ebedi kalacağını düşünmektir. Birkaç günlük ömür için dünyanın fâni lezzetine mağrur olup ahiretten yüz çevirmek acaba sefihlik, garip bir ahmaklık değil midir? Öyleyse, akıllı olan kişiye gereken şudur: Nefsin aczini, noksanlığını bilmeli. Onun ne hizmet için halk edildiğini öğrenmeli. Gece gündüz bu anlayış üzerine bu konuda düşünülmesi. Allahü Teâlâ'nın kudretinin üstünlüğünü ve yüceliğini akıl erdiği kadar düşünüp: Allah, insanı kendi mârifeti ve sevgisi için yaratmıştır! diyerek âhiret hazırlığında bulunmalı. Kulluk kapısından, yakarış ve niyazlardan bir an ayrılmamalı.

Çünkü dünyanın, âhiretin bir tarlası olduğu bilinmeli, âhiret azığını kendine yetecek kadar almalı, ziyadesinden çekinmeli. Âhiret ülkesi sonsuz saadetin karargâhı ve Allah'ın cemâlinin müşahade yeri olduğunu bilmeli. Buna göre gece, gündüz bunları elde etmeye çalışmaktan kaçmamalı. Baht ve saadet denilen Hüma kuşunu avlamak niyetinde bulunmalı. Onu avlamak için her dikkati ve çabayı göstermeli. Onu Allah'ın yardımı ile elde etmeli.

BEŞİNCİ ÜNVAN

ALLAH'I SEVMEK

ALLAH'IN VİSALİ DİLEĞİ VE SEVGİSİ İLE GECE GÜNDÜZ YAKARIŞTA BULUN

Ey din yolunun yolcusu! Ey Allah'ın muhabbetini dileyen! Sen bil ki, Allah sevgisi, Allah âşıklarını dileklerine eriştirmeğe sebep olan tek yoldur. Ve Allah yoluna girenlerin durağında (sâlikler menzilinde) yüce, çok büyük bir makamdır. Dileklerin, rica ve temennilerin son noktasıdır. Hazreti Allah'ın cemâlini müşahade etmenin esas yeri, temeli, binasıdır. Allah Hazretlerini tanıma ve sevmenin her Müslüman kişiye farzı ayn olduğu bilinmelidir. Bu bilgi bedenin ruhu, gözün nurudur. Zira Resûl (s.a.v.) şöyle buyurur: "Mü'minin imanı, Allahü Teâlâ'yı ve Rasulünü bütün dünyadan daha fazla sevmedikçe dürüst, tam, sahîh ve doğru olmaz.

Bir gün ashâb-ı kiram kendilerine: "Ya Resûlallah! İman nedir?" diye sordular. Allah'ın Resûlü de onlara şöyle buyurdu: "Bütün çoluk çocuğundan, malından, Allahü Teâlâ Hazretlerine ve Rasulüne daha ziyade muhabbet etmek.

Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem, şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, Senden ancak Senin sevgini, senin sevdiklerinin sevgisini ve senin sevdiklerini eriş-tirdiğin işleri işlemeyi isterim."

Muaz oğlu Yahya (Allah ona rahmet eylesin): "Bir hardal tanesi kadar Allah sevgisi, yetmiş yıl Allah'a sevgisiz yapılan ibadetten evlâdır, daha mübarektir" demiştir.

Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Her kişi Allahü Teâlâ'yı tanıdığı vakit elbette onu sever. Dünyayı tanıdığı vakit de ona meyledince Allah muhabbetinden el çeker.

Ey Allah'ın muhabbetini dileyen! Sen bil ki, muhabbetin temeli iki şey üzerine kurulmuştur: Biri Hüsn (güzellik), ötekisi de İhsan (iyi, güzel iş yapma)dır. Nitekim haberde şöyle gelmiştir: "Muhakkak ki, Cenâb-ı Allah güzeldir ve güzeli sever."

Hüsnün, muhabbet sebebi olduğu şundandır ki, Allahü Teâlâ'nın mübarek zatı, mübarek sıfatları ve mübarek işleri güzeldir. Her kişi de güzeli sever. Nitekim Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurmuştur: "İhtiyaçlarınızı güzel yüzlü insanlardan talep ediniz." Böyle olunca ruh da güzel bir şekil üzerine yaratılmıştır. Çünkü her nerede güzel bir şey görse veya işitse, ona meyl eyler, mutlaka yüzünü görmek ister. Şimdi, sen bil ki, Hüsn (Güzellik) de iki kısımdır:

1. Yüz güzelliği,
2. Huy, ahlâk güzelliğidir.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, insanın yüz güzelliğine muhabbet ve meyl etmesinin sebebi, Allahü Teâlâ'nın insanların ruhunu kendi nurundan bir katre olarak yaratmasındandır. Nitekim Hazret-i Âdem'i yaratması hakkında: "Ben ona kendi ruhumdan nefhettim." (Hicr sûresi: 29) diye buyurmuştur. İnsan ruhu da Hak Teâlâ Hazretleri'nin nurundan yaratıldığı için öyle güzeldir ki, eğer insanın ruhu kendisinin ne türlü güzeller güzeli olduğunu görseydi, aklını kaçırdı. Belki de hayatını kaybederdi.

Ey aziz! Sen şunu bil ki, yüz güzelliği, ruhundur. Bedenin güzelliği değildir. Vücut letâfetinden olmadığı şundan bellidir ki, ölen kişiden ruh uzaklaştığından ötürü hiç kimse onun yüzüne bakmaya kalkmaz. Belki aksine, tiksinti duyar, ikrah gösterir, ondan yüz çevirir. Ne kadar dostu, akrabası varsa yanına varmaz olurlar.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bedende ruhun güzelliğinin meydana gelmesi çeşit çeşittir. Herkeste eşit değildir. Kimi insanda güzellik, haddinden fazladır. Meselâ Yusuf aleyhisselâm'da son derecededir. Kimi insanda ise güzelliğin doğuşu azdır. Kimisi çirkin, kimisi düzgün olur. Yusuf aleyhisselâm'ın güzelliğinin fazlalığı ve bu güzelliğin onun ruhundan geldiği şundan bilinmiştir ki, Hazreti Yusuf, yolda giderken yüzünün nurunun aksi duvarlarda görünürdü. Bilinir ki, topraktan yaratılan bedenin nurunun aksi duvarlarda hiç de görülmemiştir. Şimdi, artık bilinmiş oldu ki, yüz güzelliği ve başka eşyanın güzelliği, Allahü Teâlâ'nın nurundan yaratılmış olup o güzellik sahibinin Allah olması sebebindendir. Böyle olunca Allahü Teâlâ Hazretlerinin bir katre nurundan halk olunan ruhlarda bu kadar güzellik ve değer olunca Allahü Teâlâ'nın cemâlini, cemillliğini (güzelliğini) ona göre ölç. Aklın erdiği kadar mukayese et. O halde her güzelin güzelliği Allahü Teâlâ'dan olduğuna göre, gaflet içinde olana, bu fâni nefse aldanmaması ve bekası olmayan güzelliğe gönül vermemesi gerekli olur.

İNSANIN AHLÂK GÜZELLİĞİNE MEYLETMESİ

Ey Allah'ın muhabbetini dileyen! İnsanın güzel yaratılış ve ahlâka meyletmesinin sebebi şudur: Allahü Teâlâ insanı kendi ahlâkı üzerine halk etmiş ve kendi vasıflarıyla süslemiştir. Nitekim bir haberde şöyle bildirilmiştir: "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."

Buna göre her yerde insanın ruhu kendi cinsinden bir sıfatı görse –ki bunlar adalet, kerem, af, sabır gibi sıfatlardır– veya bunları işitse o sıfata elbette bir meyl doğar, sahibine bir sevgi, bir muhabbet bağlar. Nitekim bir kimse bir ilde bir adaletli padişah olduğunu duysa veya âdil bir vezir adı işitse, onlara gönülden muhabbet duyar, daima onun övgüsünde bulunur. Hatta o adaletten kendisine bir fayda gelmesi ihtimali olmasa bile bu methi yapar. Meselâ Nûşirevân, kâfir olmasına rağmen çok adaletli bir hükümdardı. Bu nedenle herkesin gönlü ona mâildi, onu severdi.

Nitekim bir kimsede bilgi, marifet, ilim ve yücelik işitilse o kişiye gönül muhabbeti başlar. Mesela Ebû Hanîfe, İmam Şafii, Bâyezid-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdadî (Allah hepsine rahmet eylesin), bu sıfatlarıyla sevilmişlerdir. İnsan ruhu bu sıfatlar sebebiyle o gibi kişilere meyl ve muhabbet duyar ve tam gönülden iştîyak ile bağlanır. Hatta bir yerde eli açık, cömert bir kişinin adı işitilse, garp ülkelerinde, mağrip diyarında da olsa, o kişiden kendisine bir fayda, bir ihsan erişme umudu bile olmasa yine ona kalbinde zorla sevgi başlar. Her vakit o kişinin adı anıldıkça hayır dualar eder. Senâda bulunur.

BEN SİZİN RABBİNİZ DEĞİL MİYİM?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Allahü Teâlâ ruhlar âleminde insana cemâli ve sıfatları ile tecelli eyleyip kendi zatını ve sıfatlarını, onların akıllarının kavradığı kadarıyla bildirmişti. Ve ruhlar da, O'nun muhabbet bardağından ve vuslat şerbetinden içerek nice zaman mest ve dehşet içine düşmüşler, akıllarını kaybetmişler, şevk makamında kalmışlar, ilâhi şevkleri sürdürüp durmuşlardı. Sonra Rab-bani hikmet ve Yezdânî kudret dolayısıyla o yüce âlemde bu süfli (aşağılık) âleme, o vuslat makamından bu ayrılık âlemine düştüler. O tertemiz dünyadan bedene inince nefsânî bağlar ve dünya işleri alâkasıyla eski âlemde men edildiler. Eski ülfet meclisini ve Allahü Teâlâ'nın vuslatını unuttular. O âlemde uzaklaşınca kimi insanlarda Allahü Teâlâ'nın zat ve sıfatları bütün bütün örtüldü. O ezeli muhabbet, ezeli vuslat, o ruhtan uçup gitti. Her nerede ki, bir güzel yüz, kemâle ermiş sıfatlar görse, ruh, zarurî olarak (istesin istemesin) ona meyleder. Çünkü eski bir aşinalık onda gizlenmiştir. Nefsânî hevâ ve şehvânî arzu galip olduğundan o eski muhabbet zevkini dünya lezzetleriyle kıyaslar. Ona, nefsinin kabı olarak bakar.

Lâkin, kimi insanın ruhu bedenle ilişki kursa da hidayet yolu ona kılavuz olduğundan, o âlem kendisine gizli, örtülü kalmamış, vuslat dileği ve cemâl müşahedesi şevki günden güne artmıştır. Nitekim Sehli Tüsterî'den (Allah ona rahmet eylesin) şöyle rivayet edilmiştir: "Ruhlar âleminde vahdet meclisinde Allahü Tebareke Hazretleri ruhlara:

"Ben sizin Rabbiniz miyim?" diye sorduğu zaman onlar da cevap verdiler: "Belî (Evet)! (Â'raf sûresi: 172)

İşte bu muhabbet cevabı o günden beri benim aklımdan çıkmadı. Hatta üç yaşındaydım. Bütün gece Allahü Teâlâ Hazretlerine ibadet ederdim. Gözüme uyku girmezdi."

HER GÖNÜLDE ALLAH SEVGİSİ VARDIR, LÂKİN GİZLİDİR

Ey Allah'ın muhabbetini dileyen! Sen şöyle bil ki, her gönülde Allah'ın sevgisi vardır. Lâkin gizlidir. Meselâ çakmak taşında da ateş gizlidir. Çakınca belirir. Onun gibi şevk ve istek çeliğini kalbine vurursan, onda da ateşler peyda olur. İçin onun nuru ile parıldar, nurlanır. Kalbinde olan dedikodu otlarını, di-

kenlerini, yongalarını ve hasedini yakar, nefsânî bulutlardan sâfi kılar, tertemiz eyler. Eğer sen gaflet eder, nice gün onu hatırlamazsan, o ateşi yakmazsan, külle örtülmüş gibi o da kendi kendine kalır, bir gün sönüp gider. Ondan sonra da kalbi nefsânî paslar, şehvanî karanlıklar basar. Hakk'ın nurunun tecellisine imkân kalmaz. (Allah korusun).

Ey sadık dost! Ey muhabbete lâyık kişi! Sen şöyle bil: Allah bir saadet hümâsıdır ki, her kim onun kanatları altına sığınırse iki cihanda hakan ve dergâh tah-tı sahibi olur. O taht bir saadettir ki, her kim o saadete erişirse o kişi iki âlemden gönlü doymuş bir kimse olur ki, bütün âlem ona muhtaç, o ise Allah muhabbeti ile âlemlerden müstağni bir zengin olur. Bir gönülde Allah'ın muhabbet izleri yoksa o kişi bir ölüdür ki, ruhundan da haberi yoktur. Ama akıllı olanlardan:

– Ben Allah'ı sevmiyorum! diyerek Allah sevgisi davasında bulunmayan da yoktur. Lâkin kuru dava ile hüküm sâbit olmaz. Adil şahidi olmayınca söylenen söz suret bulmaz.

Eğer sana:

– Allah'ı sever misin? diye sorsalar, sakın cevap verme. Çünkü:

– Sevmem! dersin (Allah korusun) kâfir olursun.

Eğer:

– Severim! dersin o zaman da sende muhabbet alâmetlerinden iz yoktur.

ALLAH SEVGİSİNİN YEDİ ALÂMETİ

İmdi, sen bil ki, Allah muhabbetinin yedi türlü alâmeti vardır. Her kimde bu alâmetler, bu nişanlar varsa o davasında haklıdır, doğru yoldadır, kim ne derse ona lâyıktır.

Birinci Alâmet: Kişi ölümden tiksizmez. Her zaman onu bekler. Çünkü ölüm, seveni sevgiliye, dileyeni dileğine kavuşturucudur. Eğer dünyadan ilişkisi kesilmezse Allah sevgisinin izleri de onda görünmez. Ama ölümden kaçtığıнын sebebi Hakkın yanına varmağa hazırlığı olmadığından âhiret yolu azığını hazırlamak içinse, o kişide Allah sevgisi olmaması gerekmez. Belki bu hali de Muhabbetullah'tan bir eseridir.

İkinci Alâmet: O da şudur ki, kişi dünya malından her şeyi sever, ama onu Hak Teâlâ'nın muhabbeti ile O'nun yoluna saçmak için sever. Hangi nesneler onu Allah'a yakın edici ise onu seçer. Ama hangi nesneler Allah'tan uzaklaştırıcı ise onu terkeder. Daima Allah'ın mübarek rızası yolunda çalışma gösterir. Lâkin Allahü Teâlâ'nın razı olmadığı herhangi bir hâl, muhabbetinin yokluğuna delâlet etmez. Zira kimi kimselerde muhabbet kemal derecesindedir. Kimi kimselerde ise bir parça, bir miktar bulunur.

Üçüncü Alâmet: O da şudur ki, bir kişi daima Allahü Teâlâ'nın zikrini gönlünde tazeler, O'nu her an anar, durur. Allah'ı anmaktan bir an bile olsun uzak kalmaz. Çünkü insan her şeyi sevdiği miktarda zikreder (anar). Hatta eğer kema-

li ile anacak ve sevecek olursa, hiçbir zaman da anmayı unutmaz. Eğer bir kişi: “Ben hem Allahü Teâlâ’yı ve hem dünyalıktan bir nesneyi daha severim!” derse o kişinin hareketlerine bakılır. Hangisini çok anarsa hüküm ona göre verilir:

– Sen dünyalığı çok seversin!

Veya:

– Sende muhabbetullah çoktur! denilir.

Çünkü iki şey arasında şu olur: Biri günden güne artar, biri de eksilir. Artan galip gelir ve eksileni mağlûp eder, ortadan kaldırır.

Dördüncü Alâmet: O da şudur ki: Bir kimse şanı Yüce Kur’ân-ı Kerim’in, Allahü Teâlâ kelâmı olduğunu bilir. Muhabbetle saygı gösterir. Enbiya ve Evliyayı da “Onlar Allahü Teâlâ’nın dostlarıdır!” diyerek sever ve sayar. Hatta: “Her yaratık Allahü Teâlâ’nın iradesi ve kudretiyle yaratılmıştır!” Allah’ın irade (dileme) ve kudreti ise O’nun sevgisinin eseridir. O halde Allah, her şeyi istemesi ve sevmesi sonucu yaratmıştır, dediği zaman onda kin, haset fikri, kendini beğenmek gibi şeyler kaybolur, gider. Bütün varlıkları kendisine dost tutar.

Beşinci Alâmet: O da şudur. O kişi yalnızlığı, tenhayı sever. Halvet ve uzlete kendisini verir. Münâcâtı, duası çoktur. İhtiras derecesindedir. Gecenin gelmesini bekler. Onu özler. Bütün dileği, tek sevgili olan, ortağı bulunmayan Allahü Teâlâ’ya niyaz etmeğe devam etsin diye dünya ilişki ve ilgilerini gönülden atar. Hiçbir şeyle alışıklık ve alışkanlık içinde bulunmaz. Allahü Teâlâ’dan başkasıyla ülfet eylemez.

Hikâye edilir ki, Allahü Teâlâ, Peygamber Davud aleyhisselâm’a şöyle vahiy buyurdu: “Ey Dâvud! Eğer bir kimse bana muhabbet eder de geceleri yatağına yattığı zaman sabaha kadar beni anmaz uyursa, o kişi bu sevgi davasında yalancıdır. Çünkü dost, dostunun didârını görmek istemez mi? Sohbetini özlemez mi? Beni dileyen kişi, beni isterse bulur.

Altıncı Alâmet: O da şudur ki, Allah muhabbeti olan kişiye ibadet kolay gelip o ibadeti şevk ve zevkle yapar. Nitekim hikâye ederler ki, meşayihlerden birisi şöyle dedi: “Altmış yıl Allahü Teâlâ’ya ibadet eyledim. Nefsimi zorlayıp kendime zahmet verdim. Altmış yıl sonra altmış yıl daha ibadet eyledim, bu ibadet bana kolaylaşmış, ruhumun gıdası olmuştu. Onsuz bir lâhza kararım yoktu.

Yedinci Alâmet: O da şudur ki, Allahü Teâlâ’nın sadık dost ve itaatkâr kullarına sevgi duymalı. Allahü Teâlâ’nın dostunu dost, düşmanlarını da kendine düşman bilmeli. Onlara düşmanlık göstermelidir. Nitekim Allahü Teâlâ kelâm-ı kadîminde şöyle buyurur: “Muhammed Allah’ın elçisidir. Onun beraberinde bulunan Ashab da kâfire karşı sert, birbirine karşı merhametlidirler.” (Fetih sûresi: 29).

Yine meşayihlerden birine sordular:

– Allahü Teâlâ’nın dostları kimlerdir?..

O şeyh de şu cevabı verdi:

– O dostlar şu kimselerdir ki, Allahü Teâlâ Hazretlerinin dostlarına, anadan ve babadan daha çok şefkatli ve muhabbetlidirler.

MUHAMMETULLAH, GİZLİ BİR SIRDIR Kİ, AÇIKLANAMAZ

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, Allah muhabbeti, öyle gizli bir sırdır ki, anlatılamaz, beyana hiç gelemmez. Çünkü bu manevî bir iştir ki, açıklanamaz. Lâkin yüce din adamları, şeyhlerden her biri kendi siyerinden ve daire-sinden bazı kelimeler söyleyerek şöyle demişlerdir: “Muhammetullah, başkalarındaki meyil, iştîyak ve şevki de Allah sevgisinin kırıntıları görerek ve gönülden, yanıp tutuşarak sevgisinin tümünü dilemedir!

Bayezid-i Bistâmî (Allah onun sırrını kutsî kılsın) şöyle demiştir: “Muhabbet şudur ki, dünya ve âhiret sevdalarını sana unutturmalı. Yine muhabbet odur ki, senin Allahü Teâlâ yolunda ettiğin hizmetin gözünde büyümemesi, çok görülmemesidir. Sevdığının sana az olacak ihsanını da çok görmendir. Cüneydi Bağdâdî (Allah sırrını aziz etsin) der ki: Allah muhabbeti mahbuba (sevgiliye) vâsıl olabilmek için haddinden çok ona meyletmektir. Kimileri de şöyle demiştir:

– Allah muhabbeti, başka sevgilerin hepsini gönülden kovmaktır! Sende senliğinden iz, eser kalmamaktır.

Kimileri de şöyle demiştir:

– Muhabbet, sevdiğine bütün bütün teslim olmaktır.

Allah muhabbetini istemeyi geciktirirsen, külle örtülmüş ateş gibi çok zaman meydana çıkarmazsan söner, mahvolur gider. Ondan sonra da şehvet karanlıkları, nefsânî bulanıklıklar gönlü kaplar. Hak nurunun belirmesine – Allah saklasın– mahal, durak olamaz.

EHLÜLLAH VE ŞEYHLERİN SÖZLERİ

Ey Muhammetullah'ı dileyen aziz kişi! Sen bil ki, bu fasılda, şevk ve zevk ehlinin ve muhabbetullahı dileyenin ateşini arttırmak için Allah ehillerinin menkıbelerinden ve meşâyih kelâmından biraz zikredeceğiz.

Resûl Hazretleri şöyle buyurmuştur: “Salihlerin zikri rahmetin inmesini sağlar.”

Hemedanlı İmam Yusuf şöyle demiştir:

Allah'ın salih kulları, Allah'ın velileri ve din uluları dünyadan gittikten sonra geride kalan ve itikadını, dinini saklamak isteyen mü'minlere gereken iş budur: Evliya ve sulehâ kelâmından ve hikâyelerinden her gün yedi sekiz kâğıt okumalıdır.

Bundan başka rivayet edilmiştir ki: Hak Teâlâ, Peygamber Hazreti Davud'a şöyle buyurdu:

– Ya Davud! Benim muhabbetime meyleden kullarıma şöyle de: “Ben, onlarla benim aramdaki perdeleri, Beni gönül gözü ile görsünler diye kaldırdığım zaman, halktan el etek çekince onlara hiç zarar gelmez. Ne zaman Benim tarafımdan onlara genişlik ve açıklık gelse halktan çekilme ve huzursuzluk da onlara hiçbir zaman keder vermez. Ne zaman onlar Benim rızamı dileseler, halktan gelen

kin ve gazap onlara hiç tesir etmez. Hem de ey Dâvud, eğer sen Benim muhabbetimin davasını güdersen, önce kalbinden dünya muhabbetini, dünya ilgisini ve sevgisini çıkar, at. Çünkü elbette dünya muhabbeti ile Benim muhabbetim bir yerde, yani bir gönülde toplanamaz. Benim muhabbetimi kalbinde sağlam kıl, saf kıl, hâlis eyle. Sonra dünya ile ve dünya ehli ile karışsan da nefsini çıkar, at.

Ey Davud, eğer bana muhabbet taşırsan, nefsine düşmanlık eyle. Onu her türlü şehvetlerden yasakla, men et. Tâ ki, Ben de sana nazar edeyim. Bakayım, Benimle senin aranda bulunan perdeleri kaldırıyım.”

Yine haberde geldi ki, Hak Teâlâ, nebilerden birisine şöyle vahiyde bulunmuştur:

– Ey Peygamber: Benim kullarımdan nice kullar var ki, onlar Benim dostlarıdır. Ben de onların dostlarıyım. Onlar bana müştaktırlar. Beni ister, özlerler. Ben de onlara müştakım, onlara iştihak duyar, onları özlerim. Onlar Beni zikrederler, anarlar. Ben de onları zikreder, anarım. Ben onlara muhabbetimin çokluğundan üç şey veririm:

Birincisi: Bir nurdur ki, onunla kalplerini doldururum. Her söylediklerinde Benden haber verirler.

İkincisi: Bir ihsandır ki, onu ancak kendileri ve Ben bilirim. Yerle gök içinde olanlar o ihsana göre azın azıdır.

Üçüncüsü de şudur: Ben o sevenlerime kendi zatımla ve sıfatlarımla tevecüh eylerim, onlara sevgi ve yakınlık gösteririm.

Müslümanlığın Şartları

Dış Şartlar:

Birinci Rükün: **İbadetler**

İkinci Rükün: **Muameleler**

İç Şartlar:

Üçüncü Rükün: **Öldürücüler** (Mühlikât)

Dördüncü Rükün: **Kurtarıcılar** (Münciyât)

Madem ki, Müslümanlık ünvanının bilgisini öğrendin, kendini bildin. Allah'ı bildin, âhireti bildin, dünyayı bildin, artık Müslümanlık muamelelerinin rükünleri ile meşgul olmak gerektir.

İnsanın saadeti Hak Teâlâ'yı bilmektedir. O'nun kulluğundadır. Allahü Teâlâ'nın asıl bilgisi, geçen o beş unvanı bilmekle meydana geldi. Kulluğu bilmek ise, şimdi **Dört Rükün** bilinmesiyle meydana gelir.

BİRİNCİ RÜKÜN İbadettir ki, dışını bu ibadetle bezeyesin.

İKİNCİ RÜKÜN Muameleler rükünüdür ki, kendi sağlığını, hareketini ve sü-kûnunu edep ile sürdürösin.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN Mühlikât kısmıdır ki. kalbi kötü ahlâktan temiz tutmayı, din yolunun tehlikeli geçitlerini, öldürücü huyları ve onlardan kurtulmanın çârelerini bilesin.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN Müniciyât (Kurtarıcılar) bölümüdür ki, gönlü güzel sıfatlarla bezemenin, onu imâr etmenin yollarını öğrenesin.

Not: (Bu Rükünün aslı Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nın R. 481 No.da kayıtlı elyazması kitaptadır.)

BİRİNCİ RÜKÜN **İBADETLER**

BİRİNCİ ASIL **SÜNNET EHLİNİN İTİKADINI ÖĞRENMEK**

Ey aziz kişi! Sen bil ki Müslüman bir kişinin:

“Lâ ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah –Allah’tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah’ın Resulüdür.”

Kelimesinin manasını bilmesi, yürekten inanması, dil ile söylemesi vaciptir. Öyle ki, gönlünde hiç şüphesi olmamalıdır. Şüpheyi yol bulunmamalı, buna inanmalı ve bu inanç, gönülde yer tutmalı, karar kılmalıdır. Kalpte şüpheyi yer vermemek, ona yol buldurmamak, Müslümanlığın temelinde kâfi ve yeterlidir. Delil, bürhan ve hücceti bilmek de her Müslümanın üzerine Farz-ı Ayn değildir. Çünkü Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) Arap kavmine delil talebini, İlm-i Kelâm okumayı, şüpheli sorular sormayı, cevaplar vermeyi buyurmadı. Yalnızca tasdik ve itikad etmeyi yeterli gördü. Halkın derecesi bundan daha fazla olamaz. Ama söz söyleme yolunu bilen, inanç delillerini gösterebilen, onları anlatıp açıklayabilen kimselerin de bir kavim arasında bulunması gerektir. Bunlar, eğer bir kimse biraz da olsa şüpheyi düşse, onu şüpheden kurtarmaya, onun yanlış itikadını değiştirmeye ve o kavmin şüphelerini gidermeye öncü olurlar. Bunların sanatına İlm-i Kelâm denir. Ve bu Farz-ı Kifâyedir. Bir şehirde bir iki kişi bununla meşgul olsalar, yetişir. Bütün halk itikat sahibi olur. Kelâm ehli onların inancının bekçisi ve kılavuzu olur. Ama hakikatin bir başka yolu vardır ki, bu iki makamdan ayrıdır, onun başlangıcı mücahededir. Tâ ki bir kimse mücahede yolunda tüm olarak gitmezse o kişi bu dereceye yine bütün olarak yetişemez. Onu bu yola davet etmek de doğru olmaz. Onu bu yola davet etmenin ziyanı, faydasından daha çok olur. Bunun örneği, perhiz etmeden önce ilaç alan kişi gibidir. Kendisine ölüm korkuları düşer. Çünkü ilaç, hasta uzuvların sıfatında olur. Perhiz yapmadan önce alınrsa, şifalı olmaz. Aksine hastalığı artırır.

Müslümanlık ünvanı konusunda zikretmiştik ki, hakikat mârifetinden nasi bi olan kişilerin bir âlâmeti, bir nişanı vardır: Bir kimse onun ehli olursa, onu talep eder, arar, ister. Ama o kişinin dünya ile ilgisi olmamalıdır. Ömrü boyunca hiçbir şeyle uğramış da olmamalıdır. Yalnız Allahü Teâlâ’yı talep etmiş, dilemiş olmalıdır. Bunu yapanların dışında Allahü Teâlâ’nın hakikatini dilemeye kimse

kadir olamaz. Bu zor bir iştir. Uzun bir kaygıdır. Bütün halkın gıdası olan şeye işaret edelim ki, o itikat, ehli sünnet itikadıdır. Her kişi bu itikadı kalbine yerleştirmelidir. Çünkü onu kalbine yerleştirmek, her kişi için kendi saadetinin tohumu olsa gerektir.

İTİKAT

İnancın, itikadın nasıl meydana geldiğini bilmek dilersen bil ki, sen yaratılmışsın, seni bir yaratıcı vardır. Bütün âlemin yaratıcısı O'dur. Bir'dir. O'na ortak yoktur. O'nun varlığı ezelde vardı. O'nun varlığına son yoktur, O'nun varlığı kendi zatı ile dir. O'nun bir şeye ihtiyacı yoktur. Hiçbir şeye muhtaç değildir. O'na muhtaç olmayan hiçbir şey de yoktur. O'nun hiçbir bedene geçmesi, hulûl etmesi, yani başka bir şeye girmesi ve başka bir şeyle birleşmesi mümkün değildir.

TENZİH

(Allahü Teâlâ'nın her türlü eksik ve noksanlıktan uzak bulunduğuna ve herhangi bir şeyin benzeri olmaktan münezzeh bulunduğuna inanmak.)

Allahü Teâlâ kendi zatında cevher değildir. Araz yani kendi kendine vücut bulmayıp başka bir cevherle meydana gelmiş hâlde ve keyfiyette de değildir. O'nun hiçbir bedene geçmesi, hulûl etmesi, yani başka bir kimsenin bedeninde olması yoktur. O'nun şekli yoktur. Nicelik ve niteliğin (sayı ve keyfiyetin) O'na yolu yoktur. Hayal ve hatıra gelen her şey, bir nicelik ve niteliktir. Ondan pâktır. Çünkü bu, bütün yaratıkların sıfatıdır. Fakat Allahü Teâlâ hiçbir yaratığın sıfatında değildir. Belki her akılda, vehimde şekil bulan şeyleri yaratan O'dur. Miktarın (azlığın, çokluğun), büyüklük ve küçüklüğün O'na yolu yoktur. Bunlar dünyada olan cisimlerin sıfatıdır. O, cisim de değildir.

Hak Teâlâ'nın hiçbir cisimle alâkası yoktur. Ve bir yer üzerinde değildir. Ve yer içinde de değildir. Belki, kendisi asla yurt tutucu değildir. Âlemde var olan her şey, her nesne Arş'ın altındadır. Arş ise Hak Teâlâ'nın kudretinin altındadır, O'na boyun eğmiştir. Kendisi, bir cismin başka bir cisim üzerinde olduğu gibi değildir. Çünkü cisim değildir. Arş da O'nu taşıyor değildir. Belki Arş ve Arş'ı götürenler ki, onlara **Hameletel Arş** denir, Hak Teâlâ'nın lütuf ve kudretiyle yukarıda durmaktadırlar. Bugün kendisinde olan sıfatlar, ezelde, o sonu olmayan öncekilerde, Arş'ı yaratmadan evvel de vardı ve tâ ebede varıncaya kadar da böyle olsa gerektir. Ve tegayyür ve tebeddülün (değişmenin) O'na ve O'nun sıfatlarına yolu yoktur. Yedi kat gök, yedi kat yer, Arş ve Kürsî, var olan ne varsa hepsi, O'nun kudret kabzasındadır, O'na mağlûptur. O'na boyun eğmiştir. O'ndan başka kimsenin elinde bir nesne yoktur. O'nun ise yaratılmışlardan hiç yârı ve ortağı yoktur.

İLİM (BİLMEK)

Allahü Teâlâ âlimdir. Bilinmesi kabil her şeyi bilir. İlmi, bütün eşyayı kuşatmıştır, çevirmiştir. Yüce gökten yere varıncaya kadar hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmaz. Çünkü her şey O'ndan ve O'nun kudretinden ortaya çıkar, görünür hâle gelir. Sahra kumlarının ve ağaç yapraklarının, gönüllerdeki düşüncelerin, fikirlerin, havadaki zerrelerin sayısı, O'nun bilgisinde, tıpkı göklerin sayısı aşikâre olduğu gibi aşikâredir, ayândır, bellidir.

Zira O'nun tebeddülü olsaydı, o tebeddül veya noksanlık sıfatı meydana gelseydi, bu, Allahü Teâlâ'ya lâıyk değildir. Veya kemâl sıfatı sonradan meydana gelseydi, önceden noksanlığı olmuş olurdu. O zaman da kemâl muhtaç olurdu. Bir nesneye muhtaç olan, yaratılmış, (mahlûk) olur. Bu ise Allahü Teâlâ'ya lâıyk değildir. Hazret-i Allah, yaratılmışların bütün sıfatlarından tenzih edilmiştir. Bu, bu dünyada akılla bilinir. Öteki dünyada ise göz ile görmekle olur. O görülüş bu cihanda olan görülüş cinsinden değildir.

KUDRET

Hak Teâlâ Hazretleri hiçbir şeye benzer ve eş değildir. Her şeyi yapmaya güçlüdür. Kudreti vardır. Öyle tam bir kudret sahibidir ki, hiçbir acizliğin, hiçbir eksikliğin ve zayıflığın ona yolu yoktur. Belki ne diledi ise yapmıştır. Ve her ne şeyi isterse onu yapar.

İRÂDE

Dünyada ne kadar şey varsa, baştan başa O'nun dilemesi ile olmuştur. Azdan, çoktan, küçükten, büyüktan, hayırdan ve şerden, ibadetten ve günahattan, imandan ve küfürden, faydadan ve noksandan, zahmetten ve rahattan, hastalıktan ve sağlıktan her bir şey, Hak Teâlâ'nın takdiri, iradesi, kazası, hükmü ve dileği ile olur. Eğer insan, eğer cin, şeytan ve melekler, bütün bir âlem bir araya gelse, âlemde bir zerre bile O'nun dileği olmadan yerinden oynatılamaz ya da yerinden başka bir yere götürülemez. Hepsi bundan acizdir. Ve asla kudretleri yoktur. Allah'ın istediğinden başka bir şey vücuda gelmez ve her şey Allahü Teâlâ isteyince, O'nun iradesi ile olur. Dünyada vücut bulan her şey O'nun takdir ve tedbiri ile meydana gelir.

SEMİ' ve BASİR (İŞİTMEK ve GÖRMEK)

Nitekim Cenâb-ı Allah bilicidir. Bilinmesi kabil olan her şeyi işitici ve görücüdür. Görülebilen, işitilebilen her şey, uzak olsun yakın olsun, O'nun yanında birdir, aydınlık ve karanlık O'nun görüşünde eşittir. O, karanlık bir gecede yürüyen karıncanın ayağının sesini duymaktan uzak kalmaz. Yerin altındaki en küçük kurdun, böceğin yüzünü görür. Hak Teâlâ'nın görmesi göz ile değildir. İşitmesi kulakla değildir. Nitekim O'nun bilmesi düşünce ve fikirle de değildir. Bir şeyi yaratması da araç ve aletle değildir.

KELÂM (SÖZ SÖYLEMEK)

Allahü Teâlâ'nın buyruğu hak üzerine vaciptir. Hangi nesneden haber verdi ise hepsi doğrudur, gerçektir. Sevaba müjdesi, günaha korku, cezalar, ıkaplar vermesi haktır. Sevap ve ıkap için söylediği sözler baştan başa O'nun kelâmıdır. O, diridir, hay'dır, kadir'dir, görücüdür, işitcidir. Hem O'nun konuşması dimağ ile delil ile değildir. Nitekim söz insanın gönlünde olur. O, harf ve ses değildir. Yani bir yerden bir yere erişici, ulaşıcı âvaz olmaktan uzaktır. Hak Teâlâ'nın kelâmı (sözü, konuşuşu) bu sıfattan en münezzehtir. Kur'ân, İncil, Tevrat ve Zebur, Enbiya'ya inen bütün kitaplar, Allah'ın kelâmıdır. O'nun sıfatıdır. O'nun bütün sıfatları kadimdir, başlangıcı olmayan zamandadır. Ve daima mevcuttur. Nitekim Allahü Teâlâ'nın zatı gönlümüzde bilinir. Bizim dilimizde zikrolunur, anılır. Bizim ilmimiz (bilgimiz) yaratılandır (mahlûktur), bilişimiz kadimdir. Ve bizim gönlümüzde saklıdır. Dilimizle okunmuştur. Mushaf'ta yazılmıştır. Saklanan, ezberlenen ve okunan şeyin kendi yaratık değildir. Okumaklık yaratıktır. Yazılan şey mahlûk değildir. Yazmak mahlûktur.

EF'AL (FİİLLER, İŞLER)

Bütün âlemlerde mevcut olan her şey O'nun mahlûku, yaratıklarıdır. Yaratığı her şeyi öyle yarattı ki, ondan daha iyisi yoktur, olması kabil de değildir. Eğer bütün akıllılar, akıllarını birbirine ekleseler, bütün bu memleket içinde bir daha en iyi şekli düşünseler, akılla bundan iyi tedbirin ne olduğu hususunda araştırmalarda bulunsalar, hatta bir nesne ziyade katkıda bulunmaya kalksalar, ellerinden hiçbir şey gelmez. Bundan daha iyi yapmayı düşünseler hata eylerler. O işin hikmetinden gafil olurlar, o sırları anlayamazlar.

Onların örneği şudur: Bir gözsüz kişi bir saraya girer. Sarayın her şeyi yerli yerindedir. Ama onları kendisi görmez. Vakıa ki, o sarayda körün ayağına bir şey dolaşsa, o da yere düşse:

– Bunu niçin yol üstüne koymuşlar? der.

Oysa, ayağa dolaşan şey yol üstünde değildir. Lâkin yolu görmeyen kendisidir. Böylece bilinmeli ki, her şeyi yaratan Allah'tır. Adaletle, hikmetle ve tamam bir hâlde yarattı. Gerektiği şekilde yarattı. Eğer bundan daha mükemmeli ni yaratması mümkün olsaydı ve onu yaratmamış olsaydı, bu ancak acizlikten veya tamahtan ileri gelebilirdi ki, bu iki şeyi Allahü Teâlâ için düşünmek güçtür. Böylece O'nun yarattığı her şey, zahmetten, rahattan, hastalıktan, sağlık, bilgisizlik ve acizlikten yana her ne varsa hepsi adaletledir. Allahü Teâlâ'nın zulüm yapması mümkün değildir. Çünkü zulüm, başkalarının mülkünde tasarruf demektir. Allahü Teâlâ'nın başkasının mülkünde tasarrufta bulunması mümkün değildir. Eskiden beri var olan, sonra olan, bundan sonra da olacak olan her şeyin mâliki O'dur. Her şey O'nun malıdır, kuludur. O, eşsizdir, şeriki (ortağı) yoktur.

AHİRET

Allahü Teâlâ, âlemi yarattığında iki cinsten yarattı: Cismânî âlem ve Ruhani âlem. Hak Teâlâ cisimler âlemini insan ruhunun menzilgâhı (konağı) kıldı. Âhîret azığını burada tutsun, kazansın diledi. Her kişiye bu cisimler dünyasında oturması için bir müddet ayırdı. Bu müddetin sonu o kişinin ecelidir. Bu müddette artmanın, eksilmenin yolu yoktur. Çünkü ecel gelince canı bedenden uzak kılar. Hesap günü olan Kıyamet ki, ödeşme günüdür, can yeniden bedene verilir, herkesin ölmüşleri dirilitilir. Her kişi defterinde yazılı olan, dünyada yapmış olduğu işleri görür. Her ne iş işlemişse bütün olan işleri ona hatırlatılır. Ona ibadetinin ve günahlarının sayısı bildirilir. Bunlar, günah ve sevap ölçmede işe yaran terazi ile ölçülür. Fakat bu terazi bu cihanın terazilerine benzemez.

SIRAT

Hak Teâlâ, günah ve sevaplar ölçüldükten sonra, herkese Sırat'ı geçmeyi bu yurur. Sırat bir köprüdür ki, kıldan ince kılıçtan keskindir. Dünyada doğru yolu tutanlar o Sırat'ın üzerinden kolaylıkla geçer. Bir kimse ki, bu âlemde doğru yol tutmamıştır, o kişiler Sırat üzerinden geçmeye yol bulamazlar. Cehennem'in içine düşerler. Sırat Köprüsü'nde her kişiyi durdurturlar. Dünyada ettiği her işten, her şeyden soru sorarlar. Sadıklardan, hakikat sıdkı sorulur. Münafıklara, müraîlere utançlık verirler. Onları rezil, rüsvây ederler. Bir insan taifesi, hesaba çekilmeden Cennet'e gönderilir. Bir başka taife insana da âsânlıkla hesap sorarlar. Bir başka taifeye de zor hesaplar sorulur. Âhirette tüm kâfirleri Cehennem'e gönderirler. Bir kimse nebilerin, ulu kişilerin şefaatinı kazanırsa, o kişiyi bağışlar, affederler. Bir kimse şefaata kazanmazsa, onu cehenneme iletirler. Günahı kadar ona ceza verirler. Sonunda Cennet'e iletirler.

PEYGAMBERLER

Allahü Teâlâ Hazretleri her kulunun alınyazısını yazarken, insanın hâllerini, amellerini öyle kaderlemiştir ki, onların kimisi saadetine sebep olur. İnsan onları kendisinden bilemez. Allahü Teâlâ kendi fazlı ve rahmeti ile melekleri yarattı. Onlara: Ezelde saadetlerinin kemaline hükmetmiş olduğum kişileri, bu gizlilikten haberdar kılın! diye buyurdu. Sonra o kişileri Peygamber kıldı. Ve halka gönderdi. Onlara: Bu halka saadet ve şekavetin (iyi ve kötünün) yollarını bildirin! diye buyurdu. Onlardan hiç kimsenin Allahü Teâlâ üzerine hücceti ve bahanesi kalmamasını istedi. Sonra bizim Resulümüz Muhammed aleyhisselâmı halka gönderdi. Onun nübüvvetinin derecesini yüceltti. Öyle ki, onun daha yücresi bulunmasının yolu yoktur. Bundan ötürü, onu, ondan sonra hiçbir Peygamber gelmesin diye Hâtimü'l-Enbiya (Peygamberlerin ashab ve yararının hayırlısı eyledi. (Salâvatullahi aleyhi ve âlâ sâirin nebiyyine ve âlâ âlihi eshabit tayyibîne tâhirîne ecmaîn – Allah'ın yardımcıları, O'nun, diğer nebilerin, O'nun güzel, temiz ashabının ve soyunun hepsi üzerine olsun.)

İKİNCİ ASIL İLİM ÖĞRENMEK

Ey aziz! Sen bil ki Resûlullah Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“İlmi dilemek bütün Müslümanlara farzdır.”** Bütün din bilginleri arasında: Bu hadiste geçen ilim, ne ilmidir? diye ihtilâf olmuş ve bu hususta değişik görüşler ileri sürülmüştür. Kelâmcılar: Bu ilim kelâm ilmidir ki, Hak Teâlâ’nın tanınması onunla hâsıl olur! demişlerdir. Fıkıh bilginleri: Bu fıkıh ilmidir ki, helâl onunla haramdan ayrılır! demişlerdir. Muhaddisler (hadis bilginleri) ise şöyle demişlerdir: Bu ilim hadistir ki, hadis ilmi kitap ve sünnettir. Bütün şariat bilgilerinin aslı budur. Ve sufiler de: Bu ilim gönül hâllerinin ilmidir. Kulların Allahü Teâlâ’yı tanımaya giden yolu, gönülden geçer! demişlerdir. Bu topluluklardan her bir kimse kendi bilgisine saygı göstermiş, kendi ilmini üstün görmüştür. Bize göre zikrolunan ilim, yalnız bir ilme mahsus değildir. Bütün bu ilimleri öğrenmek vacip değildir. Lâkin, bunun açıklanması da vardır ki, şüphe ve tereddütler bu açıklama ile ortadan kalkar. Bil ki, bir kimse meselâ kuşluk vaktinde Müslüman olsa ya da bülûğa erse vacip olan bütün bu ilimleri öğrenmesi ona vacip olmaz. Lâkin böyle bir vakitte ona gerekli olan sadece şehadet kelimesini bilmesidir. Bu da onun ifade ettiği manaya itikaddır ki, daha önce onu açıklamıştık. Bu, Ehl-i Sünnet itikadını bilmektir. Onu elde etmeli. Ama bu manayı delili ile bilmeye hacet yoktur. Zira bu derecesi vacip değildir. Lâkin kabul edilmeli, inanılmalıdır. Zikrolunan açıklamanın hepsi vacip değildir. Ama kabul etmeli, inanılmalıdır. Lâkin Hak Teâlâ’nın bütün sıfatlarının sırrını, Uçmağın ve Tamu’nun sırlarını, haşır ve neşir sıfatlarının sırrını bilmek vaciptir. Tâ ki, kişinin de bu sıfatlarla vassıflı, bir mâbudu, bir rabbi vardır diye inansın, itikat etsin. O Rabbin katından kendisine Resulünün delâleti ile buyruk ererse, öldükten sonra saadete kavuşur. Eğer günah işlerse, şekavete erişir. Bunu bilince iki türlü bilgi insana vacip olur. **Birisi:** Gönülle ilgilidir. **Ötekisi** de görünürde olan bedeni azanın işleri ile ilgilidir. **Görünür uzuvların işleriyle ilgili olanlar** da iki kısımdır. Birisi odur ki yapılması, işlenmesi vaciptir. Ötekisi yapılmaması gerekli olanlardır. Yapılması, işlenmesi vacip olan şunlardır:

1- Eğer kişi kuşluk vaktinde Müslüman olsa, vakti ki öğle namazı zamanı gelir, o namaz onun üzerine taharet etmek bilgisini öğrenmeyi vacip kılar. Öyle ki, taharete ve namazda farz olanları öğrenmek ona farzdır. Ama sünnet olanları da öğrenmesi sünnettir. Farz değildir. Ve eğer, bir kişi Müslümanlık’ta, akşam namazına erişirse, o vakit akşam namazını bilmesi ona vacip olur. Öyle ki, akşam namazının üç rekât olduğunu, üçten fazlasının vacip olmadığını bilmelidir. Ramazan ayına yetişirse, ramazan orucunun bilgisi ona vacip olur. Bundan ötürü bilmeli ki, akşamdan niyet etmek vaciptir. Sabah vaktinden akşama kadar yemek yemek, eşyle birleşmek, cima etmek haramdır. Eğer yirmi altını olsa zekât vacip olur. Zekâtının ne kadar olduğunu, kime vermek gerektiğini, onun şar-

tının ne olduğunu bilmesi gerektir. Hac etmek isteyinceye kadar hac bilgisi ona vacip olmaz. Zira haccın vakti ömür boyuncadır. Onun önüne yapılacak o kadar iş gelir ki her birinin bilinmesi, ona o vakit vacip olur. Meselâ, erkeğin üzerine kadının hakkı nedir? Hayz vaktinde birleşmek mübah değildir. Hayzdan sonra boy abdesti almayınca cima yine uygun değildir. Yine her bir şeyin bir bilgiyle ilgisi varsa, onları öğrenmek, anlattıklarımız gibidir. Meselâ bir kişi sanat ehli olursa, o sanatın bilgisini öğrenmek vacip olur. Tüccarsa, kazanç usulleri onun üzerine vacip olur. Öyle ki, satışın bütün şartlarını bilmesi, batıl alış-veriştan kaçınabilmesi için alım-satım ve ticaret işlerinin bütün bilgilerini öğrenmesi vaciptir. Bu sebeptendir ki, Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) pazar yerinde satıcıları kamçılar, satış bilgisi öğrenmeye gönderirdi. Hem de: Bir kimse alış-veriş bilgisini bilmezse, onun çarşı-pazarda ticaret yapması doğru değildir. Belki bil-meyerek harama ve haksız kazanca düşer! derdi. İşte bunun gibi her sanatın bir ilmi, bir bilgisi vardır. Hatta hacamat alıcısı bile olsa, insanın neresinden kan alınacağı bilinmelidir. Hangi dişi çekmek uygundur, yaraların bakımından ne de-recede tehlikeyi göze almak gerekir, buna benzer ne sanat varsa, onların bilinme-si lâzımdır. Bu ilimler ve bilgiler her kişinin hâline göre türlü türlü, kendine hâs olur. Bezzazın, çarşı, bedestan esnafının, kumaşçının, bir hacamat alıcının sana-tına uygun bilgi öğrenmesi vacip değildir. Ona karşı hacamatçının da üzerine çarşı esnafının ilmini öğrenmesi vacip değildir. İşlenmesi vacip olan sanatlar gi-bi şeylerin örnekleri bunlardır.

2- Yapılmaması vacip olan şeylerin bilgisini öğrenmek de vaciptir. Lâkin bu da her kişinin hâline göre değişir. Meselâ bir kimse atlas giyse, yahut öyle bir yerde otursa ki, orada şarap içilse veya hıncır (domuz) eti yenilse, ya gasp edil-miş bir yerde sakin olsa ya da elinde haramdan bir mal olsa, bunların o kişiye ha-ram olduğunu öğretmek ulemâ üzerine vacip olur. O kişiye bu haram olan şey-lerin bilgisini öğretmek bir ödevdir. Ona: Onların haramlığı şundan, şundandır. Elini hemen ondan çek! denilmelidir. Eğer bir kimse, kadın ve erkeklerin karışık olduğu bir yerde bulunsun: Mahrem kimdir, nâmahrem kimdir? diye bunları bil-mesi ona vacip olur. Kime bakmak gerektir, kime bakmamak caizdir, bilmelidir. Bu da hâllere göre türlü türlü değişik şekil alır. Bir kişi, bir belirli iş tutmuş olsa ona, başkalarının işinin bilgisini öğrenmek vacip olmaz. Nitekim kadınlara, hayz hâlinde boşamanın caiz olmadığını öğrenmek vacip değildir. Ama karısını boş-a-mak isteyen erkeğe bunu öğrenmek vaciptir.

Gönülle ilgili olanlar da iki kısımdır.

Birisi: Gönülün hâlleriyle ilgilidir. **İkincisi:** Gönülün inançları (itikadı) ile ilgi-lidir.

1. Gönülün hâlleri ile ilgili örnekler şöyledir: Bilinmeli ki, büyüklenmek, bir kimseyi saymamak, umursamamak haramdır. Riya ve hodbinlik, bencillik de ha-ramdır. Kin tutmak, kötülük satmak haramdır. Bunları öğrenmek vaciptir. Bu ör-neklerin yapılmaması bütün kişilerin üzerine farz-ı ayndır. Her Müslümanın bil-mesi ve uyması gereken Allah emridir. Zira hiçbir kişi bunlardan uzak kalamaz.

O hâlde bunların ilmini öğrenmek, onlardan kurtuluş yollarını aramak vaciptir. Çünkü o maraz bir genel hastalıktır. Onun ise ilacı bilgisiz olmaz. Fakat satımın, peşin para veya veresiye ile mal satın almanın, kiralamanın ve rehinin ve bunlara benzer işlerin öğrenilmesi –ki, fıkhıta zikrolunur– Farz-ı Kifâyedir. Fakat yukarıda zikredilen muamelelerde bu bilgilere muhtaç olanlara bunlar Farz-ı Ayndır. Yapılmasından vazgeçilemez farzlardır. Birçok kişi bu gibi muamelelerden uzak kalabilirler. Ama gönül hâllerinden uzaklaşmak ellerinden gelmez.

2. Ama inanç ve itikadla ilgisi olan ilim de şudur ki, eğer o kişinin itikadında, kendi mezhebinde şek şüphe belirirse, o şüpheyi gönlünden atması onun üzerine vacip olur. Eğer bu şüphe aslında inanılması farz olan hususlarda yahut şüphesiz olarak inanılması gereken şeylerde olursa onun giderilmesi o kişi üzerine farz olur. Bundan da anlaşılıyor ki, ilim, bütün Müslümanlar üzerine farzdır. Zira hiçbir Müslüman, ilimden, kendisine gerekli olan bilgileri öğrenmekten uzak kalmaz. Lâkin ilim bir tek cins değildir. Belki türlü türlü hâllere ve türlü türlü zamanlara göre değişir. Bununla beraber her Müslüman, kendisine gerekli bilgileri öğrenmekten müstağni değildir. Bu cihetten Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Hiçbir Müslüman yoktur ki, ilim öğrenmek, onun üzerine vacip olmasın.”** Yani, o kişi kendisine lazım olan, kendisinin ihtiyacı bulunan ilmi muhakkak istemeli, aramalı ve öğrenmelidir.

BİLGİSİZLİK ÖZRÜNÜ DİN KABUL ETMEZ

Her kişinin üzerine ilim öğrenmesinin vacip olduğu bilinip anlaşıldı. Ama bu gerekliliğin yerine getirilmesi ve ona uygun olarak iş görülmesi yolunda bildik ki, avam daima tehlikededir. Çünkü onun önüne bir iş çıkar ki, o işi bilmeyerek işler. Onda ne hikmet olduğunu da bilmez. Onda şer'i bir hüküm var mıdır veya yok mudur, bilmeyebilir. O da bu bilmemeyle mazur tutulamaz. Çünkü o kişi, ihtiyacı olan ilmi (bilgiyi) öğrenmeli, onu öğrenmesine engel olan tembellik ve gevşeklik gibi hâllere galip gelmelidir. Nadir olmayan hâllerde bu böyledir. Meselâ, bir kişi aybaşı hâlinde bulunan veya aybaşı hâlinde sonra boy abdesti almadan önce eşi ile birleşse ve: Benim bu hususta bilgim yoktu! dese özürlü olmaz. Eğer bir kadın sabahtan önce aybaşı hâlinde pâk olsa (önceki) yatsı namazlarının kazasının vacip olduğunu öğrenmemiş olsa veya bir erkek, aybaşı hâlinde bulunan karısını boşasa bunların haram olduğu bilinmese yine ikisi de mazur sayılamazlar. O zaman onlara: “Biz size ilim öğrenmek farzdır! demiştik. Bu farzdan niçin el çektiniz? Niçin harama düştünüz?” derler. Fakat, yukarıda belirttiğimiz gibi nadir olan hâllerde, arada sıradaki olaylarda bu mazur görülebilir. Fakat onun vâki olmasına da ihtimal verilemez.

İLİMDEN DAHA YÜCE BİR ŞEY YOKTUR

Anlaşıldı ki, ilimden habersiz kişi hiçbir vakit tehlikeden, yanlışlıklar yapmaktan uzak kalmaz.

Bundan da malûm oldu ki, bu kimse bir işle uğraşmak istese, ilimden daha yüce, daha güzel hiçbir şey bulamaz. Bu dünyada olan birçok halkın ilmi başka sanatların en güzelidir. Çünkü ilim öğrenmek isteyen kimse dört şeyden uzak kalmaz:

1. Biri budur ki, o kişinin kendisine yetecek kadar malı vardır. Ya mirastan veya başka bir yandan gelmiştir. İlim onun malının korumasına sebep olur. Dünyada onun izzetine sebep olur. Âhirette de saadetini sağlar.

2. İkincisi de şudur ki, bir kimsenin kendine yeterli malı yoktur. Lâkin onda bir kanaat vardır. Bu kanaatten ötürü malı ile güzelce geçinir gider. Müslümanlıkta yoksulluğun kadrini, kıymetini bilir. Yine bilir ki, fakirler ve kanaatkârlar, zenginlerden beş yüz yıl önce cennete girse gerektir. İlim, bu kimse için dünyanın rahatına, âhiretin saadetine sebep olur.

3. Üçüncüsü de şudur: İlim öğrenen kişi hakkını:

a- Ya Hazinesinden (Beytül-Mâl'den),

b- Ya bir Müslümanın elinden alır. Bunlar, kendisine helâl yoldan geçimine yetecek, haram mal dilemeyecek veya zalim bir sultandan hiçbir şey dilemeksiz ilim öğrenmesini mümkün kılacak miktarda verirler.

Bu üç kimsenin ilim talebi dinde, dünyada yapılan bütün işlerden en iyi olanıdır.

4. Dördüncü hâl de şudur: O kişi kendisine yeteri kadar malı kimseden istemez. Ama sultanın zulümle toplanmış parasından nafakasını alır. Yahut halktan rıyasız ve zilltsiz para isteyemez. Bu gibi kimselerin maksatları ilim öğrenerek o yoldan mal ve mevki ele geçirmektir. Aslında bunlara yaraşan, ilim yerine ticaretle uğraşma, kazanç elde etmedir. Ama bu zamanda farz-ı ayndan beri olan kişi, insan şeytanlarından bir şeytandır. Birçok insana zararı dokunur ve cahil insanlardan her kim ona baksa, onun haram şeyler aldığını ve dünyayı dilediğini ve daima hilelerde bulunduğunu görür. Ona uyan kişinin de fesadı, halkın ortasında iyiliğinden daha fazla olur. Böyle bilgili kişiler ne kadar az olursa, o kadar daha iyi olur. Daha iyi olur dedik, çünkü bunlar din işlerinden dünya menfaatini dilerler. Halbuki dünyayı yine dünya işlerinden dilemelidir. Din amellerinden dilememelidir. Kimi kişiler: İlim, bizi dünya yolundan döndürür, derler. Nitekim bir kısım insanlar vardır ki: "Biz ilmi Allah'ın gayri için öğrendik! Fakat, ilim bizi Allah'a ulaştırdı!" derler. Bunlara verilecek cevap şudur: Bu ilim, Kur'ân-ı Kerim, Sünnet ve Âhiret yolunun esrarı ve şeriatin hakikatleridir ki, onları gerçek yola iletti. Sonra onların bu kabiliyeti kendi içlerinde vardı. Çünkü onlar, kendi kötülüklerini, bu ilimle çok güzel görürlerdi. Hem de din ulularını görürlerdi ki, onlar dünyadan kendilerini uzak tutarlardı. Onlar da o din büyüklerine uymaya arzu duyarlardı. Vakta ki ilmin hâli, zamanın hâli gibi ola, ümit edilir ki, onlar ilim safiyetine, temizlik ve ağırlığına dönerler. Yani onlar ilme tâbi olurlar. İlim onlara tâbi olmaz. Fakat bu zamanda okunan ilimler, mezhep ayrılıkları, kelâm ilmi, hikâyeler, bâtil nesnelerle uğraşmak, bu devirde kendileri-

nin bütün ilimlerini dünya tuzağı kılan muallimlerle karışık oturmak, dostluk kurmak insanı dünya yolundan döndürmez. Hele: **“Görme gibi haber** (bilgi edinme yolu) **yoktur.”** diye bildirilmiştir. Nazar et ve gör ki, bu kişilerin çoğu dünya âlimlerinden midir, yoksa âhiret âlimlerinden midir, halkın onları görmesinden fayda mı vardır, yoksa ziyan mı vardır? Gör ve bil. Ama bir kimse olsa ki, ibadet ve takva ile bezenmiş olsa geçmiş zaman âlimlerinin yolunu tutmuş olsa, o ilmi öğrenmekle uğraşsa, o kişiden nefse korku vermemek, çekingen davranmamak gerektir. Bu kişinin sohbetinde bulunmak, onu görmek, dinlemek ve tanımak son derece faydalı olur. O ilmi öğrenenlere yetişir ki, o ilim faydalıdır. Bu ise onlara dünya ve âhirette bütün işlerden daha hayırlıdır. Faydalı ilim odur ki, kişiye dünyanın hakirliğini bildirir. Ahiret işinin tehlikesini gösterir. Yüzlerini dünyaya dönmüş, âhiretten yüz çevirmiş kişilerin cehlili ve aptallığını açıklar. Hem de bu ilimle, kibrin, kıskançlığın, öç almanın, kin tutmanın, riyanın, kendini beğenmişliğin, hırsın, fesadın, dünya sevgisinin âfetleri, zarar ve zararları bilinir. Onun ilacı elde edilir. Bu ilim o kişilere lüzumludur ki, onlar dünyaya haristirler. Bu ilim, susuz kalmışa su ve hastaya ilaç gibidir. Bir kimsenin bu ilimler dururken, fıkıh, kelam ve Arabîyle meşgul olması, perhiz edecek hastanın daha çok yiyerek marazını artırması gibidir. Çok kez bu ilimler, haset, riya ve tefahür, düşmanlık ve tekebbür, mevki elde etmek istemenin tohumudur. Her ne denli ziyade olursa, bunlar o kişinin kalbinde daha muhkem, daha sağlam hâle gelir. Hele fıkıh bilgini geçinen kimselerle sohbet eylese –ki, onlar bu zikrettiğimiz şeylerle uğraşırlar– öyle olur ki, her ne vakit o yoldan tevbe etme (yüz çevirme) dilese ona tevbe etmek zor gelir ve tevbe de edemez.

ÜÇÜNCÜ ASIL

TAHARET (TEMİZLİK)

Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **“Hiç şüphesiz Allah, günahtan tevbe edenleri** (yüz çevirenleri) **ve ziyade temizlenmiş olanları sever.”** (Bakara Sûresi: 222) Resûlullah Efendimiz de der ki: **Temizlik imanın yarısıdır.** Ve yine Peygamber Efendimiz der ki: **Müslümanlığın binası temizlik (nezafet) üzerine kurulmuştur.** Fakat sanılmasın ki, bu türlü sevap ve bu türlü yücelik, vücutta, elbisede ve giyimde olan temizliktir. Hayır... Bu temizlik, su kullanılmadan yapılan temizliktir ki, dört tabakadır:

Birinci Tabaka: Gönül sırrının, Hak Teâlâ’dan başka her şeyden pâklığıdır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“... Allah, de. Sonra** (O münkirleri) **kendi hâllerine terk eyle.”** (En’âm Sûresi: 91). Bundan maksat şudur: Gönül, Allahü Teâlâ’nın gayrisinden boşalsın. Allahü Teâlâ ile meşgul olsun. Onunla dopdolu bulunsun. Bu da: **“Lâ ilâhe illallah – Allah’tan başka ilâh yoktur.”** kelimesinin hakikatidir. Sıddıklar imanının derecesidir. Allahü Teâlâ’nın gayrisinden temizlenmektir ve imanın yarısıdır. Çünkü Allahü Teâlâ’nın gayrından pâk olmayan kişi Yüce Allah’ın zikri ile bezenmiş olmaz.

İkinci Tabaka: Gönlün dışının kötü ahlâktan temizliğidir. Haset, riyâ, düşmanlık, salozluk (salaklık, aptallık) gibi daha ne kötü ahlâk varsa hepsinden temizlenmek, tâhir olmaktır. Böylece pâk ve makbul ahlâkla, alçakgönüllülük, kanaat, tövbe, sabır, Allah korkusu, rica, sevgi ve bunlar gibi ne varsa onlarla bezenmiş olmaktır. Bu, müttakilerin imanının derecesidir. Kötü huy ve ahlâktan temizlenmek, pâklanmak da imanın yarısıdır.

Üçüncü Tabaka: Bedenin, bütün endamının gûnahtan pâklığıdır. O günahlar da, arkadan söz söylemek (gıybet etmek), yalan uydurmak, haram yemek, hiyanet etmek, nâmahreme bakmak gibi şeylerdir. Bu tabakada bulunan kimse edeple vasıflıdır ve her işte Allah'ın fermanını kabul etmekle mâruftur. Bu, âbitlerin imanının derecesidir. Âzayı da haramdan uzak tutmak imanın yarısıdır.

Dördüncü Tabaka: Teni, vücudu kötülüklerden temiz, pâk tutmaktır. Tâ ki, bütün beden rûkûda, secdede, öteki şart rûkûnlerde salavatla bezenmiş olmalıdır. Bu da Müslümanlığın pâklığının derecesidir. Böylece bilinmiş olur ki, taharet (temizlik), imanın bütün tabakalarının yarısıdır. Hazret-i Muhammed Efendimiz: **Din, temizlik üzerine bina edilmiştir!** diye buyurmuştur. Herkesin teveccüh ettiği (önem verdiği) ten ve elbise temizliğidir ki, taharetin son derecesidir. Çünkü, bedenin pâklığı, bir hoş nesnedir ki, nefis o temizlikte rahat bulur. Bütün kişiler onu görür, o temizliği kazanmaya cehd eder. Çünkü bu, halka daha kolay gelir. Ama gönlün, haset, kibir, riya, kendini beğenmeden ve dünya sevgisinden arınmasında, vücudun gûnahtan, nefsin mâsiyetten pâklığında, nefsin hiçbir rahatı ve payı yoktur. Halkın gözü bunu görmez. Bütün bu temizliğin yeri olan gönül, Allah'ın nazar ettiği yerdir. Halkın nazar edecek yeri değildir. Bundan ötürü ona meyil ve râğbet göstermezler.

İHTİYATIN ŞARTLARI

Bu taharet, görünüşte her ne kadar aşağı derecede ise de fazileti her faziletten daha yücedir. Fakat taharet adabına dikkat etmek, onu muhafaza etmek, onda vesveseye, israfa yol vermemek gerektir. Vesvese ve israf derecesine çıkan taharet mekruhtur. Makbul değildir. Kimi kez de olur ki, işleyen kişi günahkâr olur. Sofuların âdeti olan ihtiyatlar ki, çorap giymesi, belden aşağı örtüsünü (izârını) başının üstüne götürmesi, temiz su arayıp yürümesi, suyuna kimse el sürmesin diye su ibriğini saklaması gibi hareketlerin hepsi güzeldir. Fakat bu ihtiyatlarda bulunmayanların ve fıkıh bilginlerinin sofilere itirazda bulunmaları caiz olmadığı gibi bunların da onlara özür bulmaları doğru değildir. Çünkü asıl olan ihtiyattır.

Bu ihtiyatın da altı şartı vardır:

Birinci Şart: O ihtiyatla zaman kaybedilmiş olmamalıdır. Fazileti yüce zikirlerden geri kalmamalıdır. Eğer bir kimsenin bir ilim öğrenmeye gücü, kudreti varsa, o ilim, onun keşfini artırıyorsa ya da bir kişi kazanç işi ile meşgul olursa,

o kazanç onun çoluk çocuğuna veya kendisine yetiyorsa ve onu halktan herhangi bir şey istemeye muhtaç olmaktan kurtarıyorsa, bu çok önemli işler için ihtiyatı terketmek gerekir.

Taharetteki ihtiyat, zaman kaybettirerek onu bu işlerden alıkoyuyorsa o ihtiyatlarla uğraşmak reva değildir. Bu zikredilen ilim öğrenme, maişet kazanma, taharet ihtiyatından daha önemlidir. Bundan ötürüdür ki, sahabeler (Allah hepsinden razı olsun) hiçbir zaman bu gibi ihtiyatlarla uğraşmazlardı. Onlar gaza ile ve helâl kazanma ile ve bu ihtiyattan daha önemli işlerle meşgul olurlardı. Bundan dolayı çıplak ayakla gezerler, yerde namaz kılarlar, toprak üstünde oturur ve de yemek yerlerdi. Ellerini ayak altlarına silerlerdi. Davarların terinden hoşlanmamayı, terden kaçınmayı bilmezlerdi. Fazla temizliği gönül pâklığında görürler, cehtleri bu yolda olurdu. Şayet bir kişide bu sıfatlar varsa sofilerin o kişiye karışması, câiz olamazdı. Ve eğer bir kişi yaşının ilerlemesinden dolayı bu ihtiyattan el çekerse yine ihtiyat ehlinin ona sataşması caiz değildir. İhtiyatlı davranmak ihtiyatsız davranmaktan daha iyi, daha da güzel idi.

İkinci Şart şudur: Kişi kendini riyâdan, gösterişten saklamalıdır. Çünkü bir kimse böyle bir ihtiyatta bulunursa baştan ayağına varıncaya kadar her hâli:

- İşte ben zahit bir kişiyim, kendimi pâk tutarım! der gibidir.

Bu durumda kendisine de bir hâl gelir ki, eğer ayağını yerin üstüne çıplak basarsa ya da başkasının ibriğinden taharetlenirse halkın gözünden düşeceğinden korkar. Böylece o kişinin bu yolda kendisini sınaması gerektir. Halkın önünde de ayağını yere basmalı, kendisini ruhsat yoluna ısmarlamalı, gizlice ihtiyat eylemelidir. Eğer o kişinin nefsi ona bu hususlarda çıkışlar, kavgalar yaparsa öyle bilmeli ki, riyâ belâsı kendisine yol bulmuştur. Bunun üzerine çıplak ayakla yürümesi, yerin üstünde namaz kılması ve ihtiyat etmekten el çekmesi vacip olmuştur. Çünkü riyâ haramdır. İhtiyat ise sünnettir. Haramdan çekinmeye kudreti olmayınca ihtiyatı terk etmesi ona vacip olur.

Üçüncü Şart şudur: Arada sırada ruhsat yoluna da gitmeli. İhtiyatı kendisine farz kılmalıdır. Nitekim Resûl (s.a.v.) müşriklerin ibriğinden taharet etmiştir. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) kâfir avradın testisinden taharetlenmiştir. Onlar çok defa toprak üstünde namaz kılmışlardır. Bir kişi uykuya yatsa, kendisi ile toprak arasında hiçbir örtü olmasa bu hâli daha üstün görürlerdi. Bir kişi onların bu hâlini terk eylerse ve münasebetsiz görürse, kendi nefsinin onlara uymaya nail görmezse, bu şuna delil ve işaretidir ki, nefsi bu ihtiyattan bir zanna uğramıştır. O zaman bundan el çekmesi en önemli iş olur.

Dördüncü Şart şudur: Bir Müslüman kişinin kalbini incitecek olan ihtiyattan vazgeçmelidir. Halkın gönlünü incitmek haramdır. İhtiyatı terk etmek ise haram değildir. Nitekim bir kimse selâm verdiği kişinin elini sıkarak ve merhaba demek, boynuna sarılmak istese, o kişinin de eli-yüzü terli olsa, bu kimse sarmaşmadan yüzünü çevirse, bu haramdır. Hatta o Müslümana bu vakitte güzel

bir ahlâk ve yakınlık göstermek, bin ihtiyattan daha mübarektir. Daha da efaldır. Eğer bir kişi, bir kimsenin seccadesine ayak bassa, onun ibriğinden taharet kılrsa, abdest alsa, onun bardağından su içse o kişiyi bunlardan men etmek, iğrençlik göstermek lâıyk değildir. Resûlullah Efendimiz bir gün zezem suyu istemişti. Abbas (Allah ondan razı olsun): O suya çok el sokmuşlar, bulandırmışlar, senin için ayrı bir kova isteyeyim ve su çekeyim! dedi: Resûlullah Efendimiz: Gerektir! diye buyurdu. Ben Müslümanların elinin bereketini severim. Çok defa cahil sofular bu incelikleri anlamazlar ve ihtiyat etmeyen kişileri kendilerinden ayrı düşünür, onları incitir, rahatsız ederler. Zaman olur ki, analarına, babalarına, yoldaşlarına sert ve kırıcı söz söylerler. Çünkü kendilerinin ibriklerine ve giyeceklerine el uzatılsa üzürlüler. Bunların tümü haramdır. Vacip olmayan bir ihtiyat sebebi ile bir Müslümanın kalbini incitmek nice revâ olur? Çok kere o kişiler böyle ederler. Onların başında kibirlilik sevdası görülür. Halkın üzerine minnet yüklerler. Biz şöyle eyeriz, böyle ederiz! derler. Bir Müslümanı incitmeyi bir ganimet sayarlar. Kendi temizliklerini söyler, övünür dururlar. Başkalarına kızgınlıkla bakarlar. Sen bil ki, Ashâb-ı Kirâm'ın (Allah onlardan razı olsun) güzelce gittikleri ve tuttukları yolu o kişinin de tutması, o yolda yürümesi gerekir. Eğer bir kişi büyük abdest taharetini (istincâyı) taşla yapsa, bunu büyük günahlardan sayarlar. Bütün bunlar onun ahlâkının habasetinden, kötülük ve alçaklığındandır. İçinin (bâtının) murdarlığının şahidi, delilidir. Gönlü pis huylardan ve kötü isteklerden temizlemek, tâhir tutmak farzdır. Çünkü bütün bu habislikler insanı helâka sürükleyen sebeplerdir. Oysa, ihtiyattan el çekmek helâke sebep değildir.

Beşinci Şart şudur: İhtiyatı yemekte, giyecekte, söylemekte elde tutmaktır ki, bu önemlinin önemlisidir. Bu çok mühim olan şeylerden o kişinin el çekmesi, o kişinin taharet ihtiyatını gösteriş için yaptığıının delili olur. Ya da âdet (gelecek) olduğu için onu yapar. Nitekim bir kişi, öyle bir vakitte yemek yer ki, açlık zarureti yoktur. Ondan sonra elini, ağzını yıkamayınca namaz kılmaz. Oysa şunu bilmez ki, ancak pis olanı yemek haramdır. Eğer o yediği şey pis ise zaruret olmadan haram yemiş olur. Eğer o şey temizse, elini ağzını yıkamayınca neden namaz kılmaz? Halkın yaygısında namazını kılmaz da kalkar onların evinde pişen yemeği niçin yer? Yemeğin, içmeğin pâklığında, temizlik daha önemli değildir? Bu gibi kimselerin çoğu, pazar esnafının evlerinde pişen yemeği yerler ve fakat onların örtü ve yaygılarında namaz kılmazlar. Bunlar, gerçeklik örneği, doğruluk ve içtenlik nişanı değildir.

Altıncı Şart da şudur: Bu ihtiyatı, yasaklanmış şeylerle yapmamaktır. Mesele abdest alınırken bir uzvu yıkamayı üç kereden fazla yapmamalıdır. Çünkü dördüncüsü nehyolunmuştur. Ya da abdest almayı uzatıp bir Müslümanı bekletmek de lâıyk bir iş değildir. Ya da çok su dökünmek veya namazı vaktinden önce kılmak veya sonraya bırakmak da doğru olmaz.

Yahut vazifesi imamlık ise cemaati bekletmek ya da bir Müslümana bir iş için söz verip o işte geç kalmak. Bu geç kalma ve bekletme yüzünden o kimse zama-

nını ve bir kısım kazancını kaybedeceği için çoluk çocuğu sıkıntıya düşer. Böyle işler farz olmayan ihtiyat için helâl değildir. Kendi giysisine kimse değmesin di-ye mescitte geniş seccâde yaymak ise mekruhtur. Bunda üç mekruhluk vardır:

1- Mescitte bir parça yeri haksız yere işgal etmesidir. Çünkü onun hakkı sec-de eyleyecek kadar yerden fazla değildir.

2- O kişi geniş bir yer tutunca saflar bitişip birbirine ulaşmaz. Sünnet olan ise safları omuz omuza ulaştırmaktır.

3- Bir köpekten, bir necâsetten kaçır gibi bir Müslüman kardeşten kaçmak mekruhluğudur. Bu da lâıyk bir iş değildir. Bunlar gibi yasak edilmiş işler vardır ki, cahil, bilgisiz sofular ihtiyat sebebiyle onları yapar ve zararlarını bilmezler.

TAHARETİN KISIMLARI

Zâhiri taharetin bâtinî taharettten ayrılığı öğrenildi. Bâtınî taharet de üçtür:

Birincisi, uzuvları günahlardan temizlemektir.

İkincisi, gönlü kötü, yaramaz huylardan temizlemektir.

Üçüncüsü, Yüce Yaratan'dan başka her şeyden onu temiz kılmaktır. Bilin-meli ki, zâhiri taharet de üç kısımdır.

1- Necâsetten taharet.

2- Hadesten ve cenabetlikten (yani abdest ve boy abdestinin tazelenmesini gerektiren abdest bozulması ve cünüplük hâllerinden) taharet.

3- Vücutta fazla olan şeylerden pâk olmaktır. Bunlar da tırnak, kıl ve kir ve bunlara benzer şeylerdir.

I- NECÂSETTEN TAHARET

Ey aziz!

Sen bil ki, Allahü Teâlâ'nın yarattığı şeylerden her ne kadar cansız nesne varsa hepsi temizdir, pâktır. Ama sarhoşluk veren şarabın azı da çoğu da necis-tir. Yırtıcıların, hayvanların hepsi pâktır. Yalnız köpek ve domuz temiz değildir. Her boğazından kesilmeyen hayvan ölürse, necistir, pistir. Yalnız dört canlı ne-cis değildir.

1- İnsan,

2- Balık,

3- Çekirge,

4- Vücutunda akıcı kanı olmayan (sinek, arı, akrep ve bozulan yemeklerde meydana gelen kurt gibi) şeylerdir. Hayvanların içinde, iç uzuvlarında dolaşan, bulunan ve bozulan her şey necistir. Ancak o şey hayvanın aslından ise pâktır. Meselâ insanın suyu, kuşların yumurtası, ipekböceğinin ibrişimi, gözyaşı temiz-dir. Necis olan beş şeyle namaz kılmak caiz değildir. Fakat beş şey, zorluğundan dolayı, bundan affedilmiş, bağışlanmışlardır.

1- İstinca (büyük abdest) izleri, eseridir ki, üç taşla temizlendikten sonra bâ-ki kalmıştır. (Yeter ki, o necâset kendi yerinden dışarı taşmamış olsun.)

2- Yol balçığıdır ki, necâset sayılmaz. Eğer o balçıkta insanın kendi gözü ile necâset görülürse o pistir. Fakat kendisini ondan sakınamazsa o kadarı affedilmiştir. Ancak bir kimse o balçığa düşerse veya bir hayvan o kişinin elbisesini parçalarsa o zaman, affedilmez ve namaz kılınmaz. Fakat bunlar gayet az olan olaylardır.

3- Çizmenin üstünde bulunan necâsettir ki, ondan çekinilmesinin imkânı yoksa o affedilebilir. O zaman çizme toprağa sürülmeli, bu yolda temizlenmelidir.

4- Pire kanıdır ki, onun azı ve çoğu senin kendi elbisende veya başkasından aldığın giyside bulunursa affedilir. Eğer o pire kanı ile o kişi terlemiş de olsa namazını kılabilir.

5- Deriden çıkan kan ve sudur ki, küçük yaralardan dışarı sızar. Ama yara büyük olursa ve oradan sulu cerahat çıkarsa o zaman çiban gibi olur ki temiz değildir. Onu yıkamak vacip olur. Ama büyük yara az olur. Yıkandıktan sonra eser kalırsa, ümit edilir ki, affedilir ve namaz kılınabilir. Eğer bir kimse kan aldırması olsa veya yarası açılrsa o yaranın kanını yıkaması gerektir. Eğer yıkanmakta tehlike, sakınca varsa ve o yer farz yerlerden biri ise o zaman o kişi ya teyemmüm etmeli veya namazı kaza etmelidir. Zira böyle bir özür az rastlanan bir olaydır.

TEMİZ OLAN VE OLMAYAN SULAR

Bir yer, köpeğin ağzına dokunmak dışında başka bir şeyle necis olursa ona bir kere su dökülmekle temizlenmiş olur. Ama o yer kaba necâsetle kirlenmişse, o vakit o yeri necâsetten eser kalmayınca kadar yıkamak gerektir. Eğer onu ova ova yıkamaya ceht gösterilirse o necisin rengi ve kokusu kalsa da o şey pâk olmuş olur. Ve Allah'ın yarattığı her su pâktır ve pâk kılıcıdır. Dört su vardır ki, temiz değildir.

1- Abdest için bir kez kullanılan su temizdir: Lâkin temizleyici vasıfta değildir.

2- Temiz sayılmayan ikinci su da şudur: Bu, necâseti temizlemekte kullanılan sudur. Temizleyici değildir. Ama kokusu, rengi, lezzeti necâsetten ötürü değişmemişse bu su pâktır.

3- Üçüncü su da şudur: İki yüz elli batmandan eksik olan ve içine necâset düşen, fakat değişiklik göstermeyen su necistir. Şafii mezhebine göre o su iki yüz batmandan fazla ise ve ona necâset düşmüşse necis olmaz.

4- Dördüncü su da şudur: Bir temiz nesne ile karışıp rengi, lezzeti değişen sudur. Meselâ sabun, göğen ve safran, un gibi şeyler ve bunlara benzer ne varsa karışsa da o su pâk sudur, ama pâk kılıcı değildir. Ama eğer o suyun (renk, koku ve tadının) değişmesi az olursa pâk kılıcıdır.

II- HADESTEN TAHARET

Abdest alınmasını ve gusül edilmesini gerektiren hâllerden pâk olmaktır ki, bunda beş nesneyi bilmek gerektir.

- 1- Helâya girmenin âdabını bilmek.
- 2- Necâsetten temizlenmeyi bilmek.
- 3- Abdest almak.
- 4- Boy abdesti almak.
- 5- Teyemmüm.

BÜYÜK ABDEST ETMENİN ADABI

Eğer sahrada, açıkta büyük abdest (kazâ-yı hâcet) yapılırsa, halkın gözünden irak bir köşede yapılması gerekir. Eğer mümkün olursa, bir duvarın ardına gitmelidir. Oturmadan önce avret yerini açmamalıdır. Açık yerlerde önünü güneşten veya aydan yana tutmamalıdır. Kibleye doğru da gerek arkasını, gerek yüzünü çevirmemelidir. Eğer bina içinde olursa bu revâdır. Lâkin en iyisi, kibleyi soluna veya sağına almaktır.

Halkın topluca bulunduğu yerde büyük abdest yapılmamalıdır. Durgun suya da küçük su dökülmemelidir. Yemiş ağacının dibine büyük abdest için oturulmamalıdır. Hiçbir deliğe küçük veya büyük abdest bozulmamalıdır. Sert yere ve yele karşı küçük abdest yapılmamalıdır. Çünkü kendi üstüne sıçramalar olur. Özür olmadıkça ayakta da işenilmemelidir. Halkın abdest aldığı, gusul ettiği yerde sidik saçılmamalıdır. Otururken sol ayağı dayanak yapmalıdır. Abdest etmek için helâya girerken sol ayak ileri atılmalıdır. Dışarı çıkarken de sağ ayak önce dışarı konmalıdır. Allahü Teâlâ'nın adı yazılı hiçbir şey kendisinin yanında olmamalıdır. Baş açık kazâ-yı hacete gidilmemeli, helâya girilmemelidir. Helâya girerken: **"Bismillâhirrahmanirrahim"** diye Besmele-i Şerif çekmeli, sonra şu duayı okumalı: **"Allah'a sığınırım ben, o murdar, o habis, o kötü kişiye yoldaş olan, Hakkın dergâhından sürülmüş olan şeytandan"** der. Helâdan dışarı çıkarken de şöyle denilmelidir: **"Hamd o Allah'a ki, bana zahmet veren nesnele-ri benden giderdi ve bana faydalı olan şeyleri bende bıraktı."** der.

İSTİNCÂNIN BEYÂNI

Büyük abdestten önce üç taş veya üç kesek (sert toprak parçası) hazır tutulur. Kişi kaza-yı hâcet eyler. İşini tamamlayınca sol eli ile o taşı alır. Necâset olmayan yere yerleştirir. Sonra o taşı necâset olan bölgeye doğru götürür. O mahalde taşı dolaştırır. Necâseti o yolla siler ki, etrafa çok bulaşmamalıdır. Böylece üç taşı da kullanır. Eğer o yer temizlenmezse, iki taş daha kullanır. Yeter ki, taş tek sayıda olsun.

Daha sonra sağ eline bir taş alır. Tenâsül aracını sol elle tutar. Üç defa, aracının başını üç ayrı yere sürer. Sol elini sallar. Sağ elini oynatmaz. Eğer bu kadarıyla kanaat eyler, yeterli görürse temizliği sona erdirir. Ama en iyisi taşla suyu bir-

likte kullanmaktır. Suyu kullanmak isteyen o yerden kalkmalı, kendisine su sıçramayan bir yere gitmelidir. Sağ eli ile su dökmeli, sol eliyle erkeklik aracını yıkamalıdır. Hiç çış kalmayınca kadar buna devam eder. Fakat bu temizlikte su dökülmemeli, temizlemede su zorlanmadan içeri erişmelidir. İstincâ esnasında kişi kendini gevşek tutmalıdır. Bu sûretle su erişmeyen yerler karın kendini gevşek tutmalıdır. Bu sûretle su erişmeyen yerler karın boşluğundan sayılır. Orada olanlar için necâset hükmü yoktur. O kişiye vesvese bir yol bulmamalıdır. Bunun gibi ıstıraba da (çış akıntısını durdurmada) yer yoktur. Üç kere eli aracın dibine kadar iletmeli, yukarı götürüp üç defa sıkmalı, üç adım gitmeli, üç kez de öksürmeli, bundan fazla da o kişi, kendisine zahmet etmemelidir. Böyle yapmazsa vesvesesi, kuşkusu artar. Bu vesvese ile her zaman istincâdan sonra aletten bir yaşlık gelir sanır. O zaman donuna su saçmalıdır. Zira Resul aleyhisselâm, kuşkudan ötürü şöyle buyurmuştur: İstincâ bitirilince, elini duvara veya yere sür. Ondan sonra yıka ki, kokusu kalmasın. İstincâ vaktinde de şöyle denilmelidir: **“Ya Rab, benim kalbimi nifaktan pâk eyle, avret uzvumu kötü ve çirkin işlerden koru.”**

ABDESTİN KEYFİYETİ

İstincâyı bitirince ağız misvaklanmalıdır. İlk önce ağzın sağ yanına misvak sürülür. Önce sağ üst çene, ondan sonra sağ alt çene, daha sonra sol üst çene ve nihayet sol alt çene dişleri misvaklanır. Ondan sonra dişlerin dibi ve içerisi, önce üstü, sonra altı bu tertiple misvaklanır. Daha sonra dile ve damağa götürülür. Misvak çok önemli tutulmalıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Ağzınız Kur’ân yoludur. Misvaklayarak onu temiz ve güzel kokulu tutunuz.”** Misvak kullanırken de namazda Kur’ân okumaya ve Allah’ın zikri için ağız temizliğine niyet edilmelidir. Peygamber Efendimiz başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: **“Misvak kullanılarak kılınan namaz, misvaksız kılınan namazdan yetmiş beş kat daha üstündür.”** Hiçbir vakit abdestten el çekilmemeli. Abdestli durulmalıdır. Resul (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle yapardı. Abdest alınan her vakitte misvak kullanılmalıdır. Eğer abdest alınırken ağızda bir değişiklik, bir başkalık olduğu hissedilirse ağız yıkanmalıdır. Çok uyumak veya ağzı bir şeyle örtmek veya kokulu bir nesne yemek dolayısıyla misvak kullanmak sünnettir. Misvak işi bitince yüksek bir yere oturulmalı ve yönünü Kibleye çevirmeli ve şu dua okunmalı: **“Ya Râb, ben şeytanların vesvesesinden Sana sığınırım. Onların bana düşman olmasından da Sana sığınırım.”**

Bu duadan sonra her iki el üç kez yıkanır. Ve şu dua okunur:

“Ey Allah’ım, Senden saadet ve bereket dilerim ben! Uğursuzluk ve tehlikelerden Sana sığınırım.”

Sonra namaz için abdest almaya kalkar. Namazın kendisine helâl olmasına veya abdestsizliği ortadan kaldırmaya niyet eder. Yüzünü yıkama vaktine kadar bu niyeti içinde saklı tutar. Bundan sonra üç kez suyu ağzına alır. Bunu aşırı kılmaz. Ve şu duayı okur:

“Ya Rab, bana Senin zikrinde, şüküründe, kitabının okunmasında yardım eyle!” der.

Sonra burnuna su verir, sümkürür ve şu duayı okur:

“Ey Allah’ım, bana cennet kokusunu koklat. Tâ ki, benden razı olasın!” der.

Daha sonra üç kere yüzünü yıkar. Ve şu duayı okur:

“Ey Allah’ım, ey Rabbim! Benim yüzümü kendi dostların olan evliyanın yüzlerinin ak olduğu günde, nûrunla ak eyle. Düşmanlarının yüzünün kara olduğu o günde benim yüzümü karartma.”

Bu duada kişi, yüzdeki her kılın dibine kadar suyu eriştirir. Fakat sakalının kılı çok ve gür olursa, o zaman suyu sakalın üstüne sürer. Parmaklarını kılların arasına sokar. Buna sakalın tahlili, yani hilâllemesi denir. Yüzde bulunan her şey –ki yüz boğaz boğumundan alın kılına kadar ve kulaktan kulağa sınırlıdır– yüzle beraber yıkanarak temizlenir. Parmak göz pınarına sürülerek oraya sıkışmış olan sürme, çapak ve benzeri şeyler temizlenir. Sonra sağ el, dirseklere kadar üç defa yıkanır ve şu dua okunur:

“Ya Rab, benim amel kitabımı sağımdan ver. Ve benim hesabımı kolaylaştır.”

Sol el bunun gibi yıkanır. Eğer yüzüğü varsa su yüzüğün altına girinceye kadar yüzük oynatılır ve şu dua okunur.

“Ey Allah’ım! Amel kitabımı solumdan ya da arka tarafımdan verme.”

Sonra baş meshedilir. Başın tamamı sıvazlanırken şu dua okunur:

“Ey Allah’ım! Beni rahmetin ve mağfiretinle ört ve benim üzerime bereketlerinden indir. Beni, rahmetinin gölgesinden başka gölge olmayan günde Arş’ın altında gölgelendir.”

Sonra kulak üç kere meshedilir. Şehadet parmağının ucu ile kulakların içine ve başparmakla da kulağın arkasına mesh yapılır. Ve şu dua okunur:

“Ey Allah’ım! Beni söz dinleyenlerden ve sözün iyisine uyanlardan et. Cennet’e çağıran münâdilerin sesini, iyiler, hayır sahibi olanlarla beraber bana da duyur.”

Sonra, boyun üzerine meshedilir. Bu zaman da şu dua okunur:

“Ey Allah’ım! Benim boynumu Cehennem tasmaından kurtar. Zincir ve bukağılardan, Sana sığınırım.”

Sonra sağ ayak tâ baldırın ortasına varıncaya kadar üç kez yıkanır. Parmak arası, sol elin küçük parmağı ile alttan yukarı hilâllenir, yani ayak parmakları aralanıp el parmağı onların arasından geçirilerek araları oğuşturulur. Hilâllemeye sağ ayağın küçük parmağından başlanır. Sol ayağın küçük parmağında bitirilir. Sağ ayak yıkanırken şu dua okunur:

“Ey Rabbim! Ayakların Cehennem’e kaydığı günde benim ayaklarımı Sırat Köprüsü’nün üzerinde sabit kıl.”

Sonra sol ayak yıkanır ve şu dua okunur:

“Ya Rab! Sırat üzerinde ayağımın kaymasından Sana sığınırım ki, o gün yalnız münafıkların ayağı kayar.”

Ayaklar yıkandıktan sonra, abdest alma tamamlanmış olur. Baş göğe doğru kaldırılır ve şu dua okunur:

“Ben kesin olarak bilirim ki, Allah’tan başka ilâh yoktur. Bir’dir, ortağı da yoktur. Muhammed O’nun kulu ve Resulüdür. Ya Rab, beni tevbe edicilerden kıl. Beni pâk kişilerden kıl. Sâlih kullarından eyle.”

Bu duaların manasının Arapça bilmeyenlerce de bilinmesi gerektir. Okuduğunun manasını bilmek şartıyla buyrulmuştur ki: “Kim bu duaları okursa onun abdesti mühürlenir. Arş-ı âzâmın altına kaldırılır ve Kıyamet gününe kadar sahibi için bu dua tesbihte bulunur.” Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: **“Abdest alırken Allahü Teâlâ’yı zikreden kişinin bütün uzuvları, yani bedeni işlenen her türlü günahdan pâk olur. Allah’ı zikretmeyenin ise yalnız yıkadığı, suyun eriştiği uzuvları temizlenir, günahları değil.”** Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: **“Bir kimse, temiz olduğu hâlde abdestini tazelese, Allahü Teâlâ ona on hasenat yazar.”** Yine haberde gelmiştir ki: **“Abdestini tazeleyen kişinin Allahü Teâlâ imanını tazeler.”** Başka bir hadiste de Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Abdest üstüne abdest, nur üstüne nurdur.”** Sen şöyle bil ki, abdestle temizlenen yerler halkın göreceği, bakacağı yerlerdir. Hak Teâlâ’nın nazar edeceği yer gönüldür. O da tövbe (hata ve günahlardan yüz çevirme) ile temizlenir. Gönül kötü ahlâktan temizlenmezse onun benzeri şöyledir: Bir kişi bir Padişahı konaklamak istese, sarayın dışarısını tertemiz yapsa; fakat Padişahın oturacağı tahtı temizlemese, böyle bir kimse elbette asılmaya lâayık olur. Gönül ki, iyi ahlâkın tahtıdır, tövbe ile tertemiz kılınmaya layıktır.

ABDESTTE MEKRUH OLAN BEŞ ŞEY

Abdestte şu beş şey mekruhtur:

- 1- Söz söylemek.
- 2- Suyu yüze hızlı vurmak.
- 3- Eli silmek.
- 4- Güneşte ısıtılan su ile abdest almak.
- 5- Çok su dökmek ve bu suyu üç defadan ziyade eylemektir.

Ama yüzü, toz konmaması niyetiyle kurutmaya ya da yüzün yaşlığını hâli üzerine bırakmaya ve ibadetin eseri bâki kalsın niyetinde bulunmaya izin vardır. Niyet böyle olunca, ikisinde de fazilet vardır. Toprak kaptan (testi ve ibrikten) su almak daha iyidir. Bakır tastan abdest almaktan, daha çok alçakgönüllülüğe yakındır.

GUSÛL

Bil ki, bir kimsenin uykuda veya uyanıklıkta veya eşi ile sohbette nefsi gel-se (erlik suyu aksa) onun üzerine boy abdesti (gusul) vacip olur.

Gusülün Farzı Üçtür:

- 1- Bütün vücudu su ile yıkamak.
- 2- Suyu kılların dibine kadar eriştirmek.
- 3- Cenabetliği gidermeye niyet etmektir. (Bizim Hanefi mezhebinde niyet farz değildir.)

Guslün sünnetleri:

– Bismillâh! diyerek eller üç kez yıkanır. Bedende necâset olan yerler pâklanır. Sonra söylediğimiz gibi bütün şartlarıyla abdest alınır. Ayağın yıkanması geriye bırakılır. Sonra üç kere su baş üzerine dökülür. Üç kez sağ yana, üç kez sol yana su dökülür. Elin eriştiği yerler ovulur. Buruşuk olan yerler içine su ulaştırmaya gayret edilmelidir. Bütün bedene su eriştirmek farzdır. Fakat elin avret yerlerine götürülmesinden sakınılmalıdır. (Bizim Hanefi mezhebinde elin avret yerlerine değmesinde bir şey gerekmez.)

TEYEMMÜMÜN KEYFİYETİ

- 1- Bir kimse su aradığı zaman su bulamazsa.
- 2- Ya da yoldaşları ile birlikte içecek kadar sudan fazlası bulunmazsa.
- 3- Ya da yolda yırtıcı hayvanlar, canavarlar varsa.
- 4- Ya da bir kimsede su bulunur da abdest alacak olanın ondan korkusu olursa.
- 5- Ya da su başka bir kişinin malı olursa ve o kimseye değeri ile satmaz veya fazla bir para isterse.

6- Ya bir yarası olur veya hasta olup su kullanınca hastalığı artıp ölüm korkusu olursa ya da hastalığın uzaması endişesi doğarsa, o vakit o kişi sabretmeli, namaz vakti gelince (Hanefi mezhebinde namaz vakti gelmeden önce teyemmüm almak caizdir.) Bir parça toprak üzerinde teyemmüm etmeli. Teyemmüm şu sûretle olur ki, el toprağa vurulur. Toz kalkınca parmaklar kavuşturulur: Namaz kılmak için! diye teyemmüme niyet edilir. İki elle yüze meshedilir. Toprağın kıllar arasına ulaşmasına çalışılmaz. Yüzük parmakları dışarı çıkarılır, iki el bir kez daha toprağa vurulur, parmaklar birbirinden açılır. Sağ elin parmaklarının arkasını sol elin parmaklarının içine koyar. Sol parmaklar, sağ kolun arkası üzerine sürülür. Daha sonra sağ el ve sol el üzerine böylece sürülür. İki aya birbirine sürülür. Sol başparmak sağ başparmağın arkasına sürülür. Sonra parmaklar birbirinin üzerine arkasına konur ve ovulur. Böyle yapılmıca eli bir kere toprağa vurmak yeterlidir. Eğer bunu yapmaya gücü yoksa eli toprağa fazla vurmalı. Öyle ki, toz bütün uzuvlara yetişsin. Alınan bu teyemmümle namazın farzı edâ edilince, ne kadar istenirse, o kadar sünnet kılınır. Ama eğer sonra gelen bir namazın farzı kılınmak istenirse, yine teyemmüm gerektir.

III- BEDENİ TEMİZLEMEK

1. BEDENİN KİRDEN TEMİZLENMESİ:

Vücuttaki fazlalıklar iki kısımdır: Birincisi kirlerdir ki, baştaki saçların arasında ve sakal kılının içindedir. Bunu tarak ve su ile ve kille hamamda yok etmek gerektir. Her oturmada ve her cenk seferinde Resul aleyhisselâm taraktan uzak kalmazdı. İnsanın kendisini kirden pâk tutması sünnettir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Saçını büyüten, onlara iyi baksın.”** Gözün köşesinde toplanan kir ve çapak parmakla giderilmelidir. Kulağın içindeki kirler hamamdan çıkarken temizlenmelidir. Burunda olan sarı kirler, buruna su vermekle giderilir. Dişler misvakla temizlenir. Parmak boğumlarında ayağın arkasında ve ökçesinde, parmağın altında ve bütün bedende olan kirlerin hepsinin temizlenmesi sünnettir. Fakat şunu da bil ki, kir olan yer, abdest almaya engel değildir. Geleneklere aykırı olarak tırnak altındaki kirler dışında kalan kir, suyun derinin içine girmesini önleyemez. Kirden ılıcak su ile ve hamamda yıkılarak temizlenmek sünnettir. Resul aleyhisselam temizlenmeye, hatta süslenmeye çok önem verirdi. Hazret-i Aişe'den dinlenilmiştir ki, bir gün Hâne-i Saâdet'in kapısına bir cemaat gelmişti. Peygamber Efendimiz su dolu bir kaba eğilmiş, yani o su kabını ayna gibi kullanarak, sakalını düzeltiyordu. Hazret-i Aişe: Ya Resûlallah! Sen de mi süsleniyorsun? diye sordu. Resul aleyhisselâm da ona şu cevabı verdi: **“Evet. Hiç şüphesiz ki, Allah, kardeşlerinin karşısına çıkacağı zaman kulunun süslenip güzelleşmesini sever.”**

HAMAMA GİRMENİN VÂCİP VE SÜNNETLERİ

Hamama giren bir kimsenin üzerine dört şey farz ve on şey sünnettir. Farzların ikisi, kişinin avret yeri ile ilgilidir. Bu da göbekten dize kadar olan yeri gözden gizli tutmak, saklamaktır. Tellâkın da elinden uzak tutmalıdır. Çünkü ona dokunmak, görmekten daha kötüdür. Diğer ikisi de başkalarının avreti ile alâkalıdır. Bunlardan birisi, başkalarının avret yerine bakmaktan kendi gözünü saklamak, korumaktır; ikincisi de eğer bir kimse avret yerini açarsa, ona, muhtesiplik, yani kolculuk yapmalı, onu edeplendirici olmalıdır. Ona haram işlediğini, avretini kapamasını ihtar etmelidir. Eğer hiçbir şey söylemezse asi olur. Bunu yapmayan, hamamdan günahkâr çıkar. Abdullah İbni Ömer (Allah ondan razı olsun) hamama girdiği zaman yüzünü duvara tutardı. Gözünü de bir bezle bağlardı. Bunlar kadınların da üzerine vaciptir. Kadınları hamama koymamak için yasak buyrukları gelmiştir. Fakat görünür bir özürleri olursa, hamama alınabilirler.

Hamamın Sünnetleri:

1- Birincisi, temizlenme niyetini yerine getirmektir. Böylece namaz vaktine süslenerek hazırlanmaktadır. Yoksa bu, halkın gözüne dünya süsü ile görünmek için değildir.

2- Hamamcının parası önceden verilmelidir. Tâ ki, hamamcı kendisine ne verileceğini bilir. Onun gönlü hoş edilmiş olur.

3- Hamama girilirken önce sol ayakla ileri basılır ve

4- Şu dua okunur:

“Eüzü billâhi minerricsin necisîl habîsil mahbesiş şeytânirracîm – Her türlü pislikten ve recmedilmiş şeytanın habisliğinden Allah’a sığınırım.”

5- Çünkü hamam şeytan yeridir. Öyle bir vakitte girilmeli ki, ya hamam boş olmalı ya da hamamı boşaltmalı.

6- Sıcak halvete tez girmemeli, önce terlemelidir.

7- Hamama girince hemen elini yıkamalıdır.

8- Suyu çok dökmemelidir. Öyle ki hamamcı görünce gözlerini dört açıp ke-
rahetle bakmasın.

9- Hamama girince selâm vermemelidir.

10- Çok konuşulmamalı. Eğer Kur’ân okuyan olursa, için için okumalıdır. Hamamda açıkta ve yüksek sesle Kur’ân okunmaz. Ama şeytandan sakınmak için:

– **Eüzü billâh** veya **el-iyâzü billâh** gibi sözler söyleyerek Allah’a sığınmak caizdir.

Gün batmaya yaklaşırken, akşamla yatsı ortasında hamama girilmemelidir. Bu vakitte şeytanlar dört bir yöne dağılırlar.

Sıcak halvete girilince Cehennem hatırlanmalıdır. Bir saatten fazla oturulmamalıdır. Tamunun zindanı (Cehennem) nasıl olur, bunu bilmelidir. Akıllı olan kişi odur ki, her şeye ibret gözüyle bakmalı, âhireti hatırına getirmelidir. Çünkü varacağı yer orasıdır. Eğer karanlık görürse kabir karanlığını hatırına getirmelidir. Eğer bir yılan görse, Cehennem’in yılanlarını hatırlamalıdır. Eğer çirkin bir yüz görürse Münker ve Nekir yâd edilmelidir. Eğer korkunç bir ses işitilirse Sûr borusu sesi hatırlanmalıdır. Eğer red veya kabul görürse, Kıyamet gününün red veya kabulünü ansın ki, şer’i sünnet bunlardır. Ama hekimlik yönünden şöyle denilmiştir:

1- Hamam insanı cüzzam hastalığından korur.

2- Safranın acılığını giderir.

3- Hamam, insanın cildini cilâlandırır, cinsî gücünü artırır.

4- Kış günlerinde hamama gidip ayakta sular dökünmek, ilaç kullanmaktan daha faydalı olur.

5- Yaz günlerinde ise hamamdan sonra biraz uyku kestirmek, bir ilaç içmeye ve bir şerbet kullanmaya eşittir.

6- Hamamdan dışarı çıkarken ayaklara soğuk su dökülürse, insanı nikris denen ayakların topuk, parmak ve eklemlerindeki sızılardan muhafaza eder. Baş ağrısı çekilmez. Fakat başa soğuk su dökülmemelidir. Hamamdan dışarı çıkınca başa soğuk su dökmek veya soğuk bir şey içmek zararlıdır, hem de mekruhtur.

2. BEDENİN FAZLALIKLARDAN TEMİZLENMESİ

Bedenin fazla kısımlarından bir temizlenme cinsi vardır ki, o da yedidir.

Birincisi: Baştaki saçlardır. Saçı tıraş etmek, memleket eşrafından olmayan kişi için temizliğe en yakın bir iştir. Ama başın kimi yerini tıraş edip kimi yerinde dağınık kâküller, perçemler bırakmak askerlerin âdetidir. Bu türlü saç kesmek yasak edilmiştir.

İkincisi: Bıyık kılını dudak hizasından kestirmek, dudakla beraber kılmak sünnettir. Aşağıya salıvermek yasaktır.

Üçüncüsü: Koltuk altı kıllarını kırk günde bir kere yolmak sünnettir. Eğer koparma başlangıçta âdet hâline getirilmişse, yolmak kolay olur, eğer âdet hâline getirilmemişse tıraş etmek daha uygundur.

Dördüncüsü: Avret yeri kıllarını ya tuvalet tozu ile almak veya tıraş ederek gidermek sünnettir. Ve kırk günden fazla geri bırakılmamalıdır.

Beşincisi: Tırnak kesmektir ki, sünnettir. Tırnakta kir toplanmamalıdır. Ama toplanmışsa, alınan abdest bâtil olmaz. Çünkü Resul aleyhisselâm birtakım kimselerde tırnak kirini görünce onlara:

- Tırnaklarınızı kesiniz! diye buyurdu. Fakat:
- Namazlarınızı kaza edin! diye emretmedi.

Haberde bildirildi ki; “Uzun tırnak, şeytanın meskeni, yuvasıdır!” Nitekim Peygamber Efendimiz, Ebû Hureyre’ye şöyle buyurmuştur:

– “Ey Ebû Hureyre! Tırnaklarını kes. Şeytan, mutlaka, uzayan tırnakların üstünde oturur.”

Tırnak kesmek işine, en faziletli olan parmaktan başlayarak en aşağısına doğru gitmeli. En mübareği budur. Eller ayaklardan daha mübarektir. Sağ da soldan daha mübarektir. Şehadet parmağı en mübarek parmağıdır. Tırnak kesimine şehadet parmağından başlamalı. Sonra onun sağındaki parmağın tırnakları kesilmeli. Sonra sol ele geçmeli. Sol elin de şehadet parmağından başlayarak serçe parmağına kadar tırnakları kestikten sonra sağ elin baş parmağının ve sol elin baş parmağının tırnaklarını da keserek ellerin tırnak kesimini tamamlamalı.

Altıncısı: Göbek kesmek sünnettir ve göbek kesme, doğum vaktinde olur.

Yedincisi: Erkeği ve kadını sünnetlemektir.

SAKAL BIRAKMANIN ADABI

Sakalın uzun olan kısmı kesilip bir tutam kadarı alıkonulmalıdır. Bundan çoğu kırpılmalı, kesilmelidir. Yeter ki, haddinden fazla olmamalıdır. Abdullah bin Ömer (Allah ondan razı olsun) ve tabiinden (Allah onlardan razı olsun) kimseleri sakalı böyle kestirmişlerdir. Bir kısım ashab da:

- Sakalı uzatmak gerektir! demişlerdir.

Sen bil ki, **sakalda on türlü mekruh vardır:**

Birincisi: Karaya boyamaktır. Çünkü haberde gelmiştir ki, sakalı karaya boyamak Cehennem ehlinin boyasıdır. Ve kâfirler boyasıdır. İlk kara boya kullanan da Mısır Firavunu'dur. İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle rivayet eder: Resul aleyhisselâm buyurdu ki: **"Ahir zamanda bir kavm gelecek ki, sakallarını güvercin kursağı gibi kara renge boyayacaklardır. Onlar Cennet kokusu koklamayacaklardır."** Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: **"Gençlerini en hayırlısı kendisini yaşlılara benzetenler ve ihtiyarlarınızın en kötüsü de kendini gençlere benzetenlerdir."** Bu yasağın sebebi şudur: Bu, bir sahtelikten, bozuk bir niyetten meydana gelir.

İkincisi: Sakalı kırmızı veya sarıya boyamaktır. Bunu eğer gaziler yaparsa caizdir. Ama kâfirler onlara üstün gelmiş olmamalıdır. Ve düşmanlar onlara zayıflık veya ihtiyarlık gözü ile bakmamalıdır. Bu niyetle din bilginlerinden kimileri siyahla da boyamışlardır. Ama böyle bir murat yoksa şeytan sahtekârlığı olur, uygun değildir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: **"Sarı boya Müslümanların, kırmızı boya ise mü'minlerin boyasıdır."**

Üçüncüsü: Sakalı, ihtiyar, güngörmüş, pîr sanılsın diye kükürtle ağartmaktır. Bu, aptallıktır. Çünkü saygı ilimle, akılla olur. İhtiyarlık ya da delikanlılık ile olmaz. Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: **"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ruhunun kabzı anında, saç ve sakalından ağaranların hepsi yirmi kıl çıkmamıştı."**

Dördüncüsü: Aklaşan kılı sakaldan koparmaktır ki, ihtiyarlıktan utanç duymaktır. Bu, o kişinin kendisine Allahü Teâlâ'nın verdiği nurdan utanması gibidir.

Beşincisi: Sakalsız şekilde görünmek için yüzde olan kılı kazımdır. Allahü Teâlâ'nın Melekleri vardır ki, şöyle tesbih ederler: **Allahü Teâlâ, erkekleri sakalla ve kadınları saçla süsledi.**

Altıncısı: Sakalı, makasla güvercin kuyruğu gibi kesmek ve düzeltmektir ki, bundan maksat kadınların gözüne iyi görünmek ve ona rağbeti artırmaktır. Kâbü'l-Ahbar şöyle demiştir: Bir gün gelecek, bir kısım insanlar görünecek ki, sakallarını güvercin kuyruğu gibi çenelerinde bırakacaklardır. Ayakkabılarına da orak gibi ökçeler yapacaklardır ki, onların nasipleri olmayacaktır.

Yedincisi: Saçın sakala karışan kısmını ve kulaklar üzerine düşen zülüflerini fazlaca uzatmak, yani veliler ve iyi ahlâklı olan kimselerden daha fazla eylemek mekruhtur.

Sekizincisi: Kendini beğenme gözü ile sakalının aklığına, karalığına bakmak. Çünkü Allahü Teâlâ kendisini beğenenleri sevmez.

Dokuzuncusu: Sakalı sünneti yerine getirmek için değil de halkın gözüne hoş görünmek için taramak.

Onuncu mekruh da şudur: Sakalı karışık, darmadağın bırakmaktır ki, böyle yapanın düşüncesi kendisinin sakalını düzeltecek kadar vakti olmadığını,

özünün ibadetle meşgul olduğunu göstermektir. Bu ise gönlün en büyük günahlarından ve sakalın kerahetlerindendir.

Taharetin hükümlerini açıklama da bu kadar yetiştir. **Vallahu âlem bissavab** (Daha iyisini Allah bilir).

DÖRDÜNCÜ ASIL

NAMAZ

Ey aziz, bil ki: Namaz, Müslümanlığın direği ve dinin temelidir. Bütün ibadetlerin kılavuzudur, en parlaktır, en yücesidir. Bir kimse beş vakit namazını şartı ile kılar ve vaktinde yerine getirirse Hak Teâlâ'dan ona and verilir ki, o mümin, Allahü Teâlâ'nın âmanında ve himayesindedir. Büyük günahlardan el çeker. Bu ulu günahlardan başka ne kadar küçük günah işlemişse, beş vakit namaz onun kefareti olur. Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: Beş vakit namazın benzeri, bir kimsenin kapısının önünden geçen bir ırmak gibidir. O kimse bir günde beş kere kendisini o su ile yıkasa onun üzerinde kir kalması hiç mümkün olur mu? Resul aleyhisselâm yine şöyle buyurdu: Beş vakit namaz, suyun kiri giderdiği gibi günahı giderir. Yine Resul aleyhisselâm: Namaz dinin direğidir. Bir kimse ondan el çekse kendi dinini yıkar, viran eder! diye buyurmuştur: Hak Teâlâ da namaz için şöyle buyurmuştur: **"Namaz mü'minler üzerine belirli vakitlerde farz kılınmıştır."** (Nisâ Sûresi: 103). Resul aleyhisselâmdan: Ya Resûlallah, amellerden hangi amel daha faziletlidir? diye sordular. O da şöyle buyurdu: **Vaktinde kılınan namaz.** Sonra Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Cennetin anahtarı namazdır."** Yine Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın birliğini tanıdıktan sonra Hak Teâlâ kullarına namazdan daha sevgili bir ibadet farz kılmadı. Eğer bundan sevgili bir şey olsaydı, kendi meleklerini o ibadetle meşgul ederdi. Oysa onların hepsi namazdadır. Bir bölümü rükûda, bir bölümü secde, bir bölümü kıyamda (ayakta) kimisi de kaide (oturur durumda) dır."** Yine Resul aleyhisselâm şöyle buyurdu: **Namazı kasıtlı, bile bile bırakan kişi kâfir olur.** Yani onun imanına hâlel gelmesi yakın olur, demektir. Nitekim: Bir kimsenin sahrada suyu kaybolursa, kendisi ölüme yaklaşır, tehlikeye düşer! derler. Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **Bir kimse iyi taharet eyler, namazı vaktinde kılar, rükûyu, secdeyi tam yerine getirirse, huşûda, tevazûda candan ve gönülden olursa, o kişinin namazı Arş'a bembeyaz (tertemiz) olarak yükselir. Sahibine de: Beni sakladığın gibi Allah da seni saklasın! der. Kim abdestini iyi almaz, namazını vaktinde kılmaz, rükûyu, secdeyi ve tevazuu tam yerine getirmezse, namazı kara ve karanlık olduğu hâlde yükselir. Sanki sahibine: Sen, beni zayı ettiğin gibi Allah da seni zayı etsin! der. Allahü Teâlâ dilediği zaman o kişinin namazını bir paçavra gibi derip toplayarak o kişinin suratına atarlar. Resul aleyhisselâm yine buyurdu ki: **"İnsanların en kötüsü, namazından çalan hırsızlardır."** Resûl-i Ekrem, Ebû Hureyre'ye şöyle demiştir:**

Ya Ebâ Hureyre! Ev halkına namaz ile emret. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ ummadığın yerden sana rızkını verir. Resûlullah Efendimiz Hazretleri bir hadis-i şerifinde beş vakit namazın sevapları hakkında şunu buyurmuştur: **“Taharetini ikmal ve vakitlerine uyarak beş vakit namaza devam eden kişiye (o namaz) Kıyamet Günü’nde nûr, hüccet, kılavuz olur. Kim namazı ziyan ederse Firavun ve Hâmân ile haşrolunur.”** Bir başka hadis-i şerifte de namazın terki hakkında şöyle buyurulmuştur: **Namaz dinin direğidir. Onu terkeden şüphesiz dini yıkmış olur.**

NAMAZIN KEYFİYETİ

Namazın bir dışı, zâhiri vardır ki, tıpkı beden gibidir. Onun bir de hakikati ve sırrı vardır ki, o, namazın ruhu mesabesindedir. Biz önce namazın zahirini açıklayalım. Onun beyanı da şudur:

Namaz kılacak olan kimse, bedeninin ve giysilerinin temizliğinden sonra avret mahallini örter, temiz bir yerde durur. Yüzünü Kibleye döndürür. İki ayağının ortasını dört parmak miktarı açık tutar. Sırtını da doğru ve dik tutar. Başını önüne eğir. Gözlerini secde yerinden ayırmaz. Böyle ayakta doğru durunca, şeytanı kendisinden uzaklaştırmak için önce Nâs Sûresi’ni okur:

Sonra, eğer bir kişi kendisine uyabilecekse, yüksek sesle ezan okur. Eğer kimse yoksa kamet getirir. Gönünde namaza niyeti hazırlar. Sonra kalbinden:

– Öğle namazının farzını Allahü Teâlâ’ya eda ediyorum! der.

Bu sözlerin manası gönünde hazır olunca elini kulağına yakın kaldırır. Öyle ki, parmaklarının başları kulağı ile bir hizada olur. Başparmaklarının başı kulağının yumuşağına değir. Böyle karar alınca: **Allahu ekber!** der. Sonra ellerini göğsüne koyar (Hanefi mezhebinde eller göbeğin altında bağlanır.). Sağ elini sol elinin üzerine kor. Şehadet parmağı ile orta parmağını, sol bileği üzerine getirir. Öteki parmaklarını bileğine halka eder. Ellerini aşağı salıvermeyip göğsüne götürmemelidir. Tekbir ile eli bağlamak arasında eli silkmez. Elini önünden ve yanlarından hiçbir şekilde uzatmaz. Tekbirde mübalâğa etmez. Öyle ki, Allah lâfzından sonra bir (vav) ekber kelimesinden sonra bir (elif) söylenememelidir. O zaman **ekbâr** olur ki, bu, cümle vesvese ehlinin ve câhillerin işidir. Öyle olmalı ki, namazın dışında ekber kelimesini nasıl tekellüfsüz ve mübalâğasız söylerse, yine öyle söylemelidir. El, birbiri üzerine konulunca şöyle denilir: **“Allahu ekber kebiran velhamdü lillâhi hamden kesîren ve sübhanallahi bükreten ve asıla – Allah bütün eşyadan yücedir. Çok hamd ve tesbih Allah içindir.”** Bundan sonra, En’âm sûresi’nden şu âyet-i kerime okunur: **“Şüphesiz ki ben yüzümü, tek Allah’a inanan bir kimse olarak göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah’a çevirdim. Ben, O’na ortak koşanlardan değilim.”** (En’âm Sûresi: 79) Bundan sonra şu duayı okur: **“Ya Rabbi! Seni tesbih eylerim, Sen yücesin ve yüceliğin ziyadedir. Senden başka ilâh yoktur.”** Bu, bütün mezheplerin ve bütün ri-yayetlerin müşterek duasıdır. Bundan sonra: **Eûzü billâhi mineşşeytanirracim**

innallahe hüvessemiul alîm, der! Ben, dergâhtan sürülmüş şeytandan Allah'a sığınırım ki, Allahü Teâlâ işitici, bilicidir, demektir. Ondan sonra **"Elhamdü"** sûresi okunur. Bu sûreye: **Bismillâhirrahmanirrahim** diye başlanır. Dad ile za'nın arasındaki farkı yerine getirir. Eğer elinden gelmiyorsa, okuduğu câizdir. Elham (Fâtîha) Sûresi bitince: **Âmin!** denilir. Ancak sûrenin hemen sonunda denmez, biraz sûreyle arasını aralıklı tutar. Amin'den sonra bir başka sûre veya Kur'ân'dan bir başka ve istediği âyeti okur. İki rekât sabah namazında ve akşam namazının ilk iki rekâtında yüksek sesle okur. Bu okumayı, namaz kılan, imama uymamış ise yapar.

RÜKÛ

Bundan sonra Rükû' tekbiri alınır. Bu tekbir, okunan sûrenin bitmesinden az sonra olur. İlk tekbirde olduğu gibi, bu tekbirde de el kaldırılır. Ve rukûa erişince iki elinin ayasını dizleri üstüne koyar. Parmaklarını birbirinden ayırır. Kible yönüne doğru tutar. Dizlerini birbirine sıkmaz. Tahta gibi dosdoğru tutar. Şöyle ki, lam harfi gibi şekil alır. İki bazusunu iki yanından ayrı tutar. Eğer namaz kılan kadın ise bazusunu iki yanından ayrı tutmaz. Bu hâl alınınca imam ise üç kere: **"Sübhâne rabbiyel azim vebihamdihi – Ben Yüce Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ve O'na hamd ederim!"** der. Eğer imam değilse, yedi veya on kere daha iyi olur. Sonra rükûdan kalkar. Dik durur. Ellerini omuzuna kadar kaldırır ve: **"Semiallahü limen hamideh –Allah hamdeden kişiyi işitti,"** der. Ondan sonra ayak üzerinde biraz durur. Ve: Ya Rab, yerin ve göklerin dolusu ve ondan sonra dilediğin şeylerin sayısı kadar sana hamd olsun," denir. (Hanefiler, sadece **"Rabbena lekel hamd"** derler.) Sonra, sabah namazının farzının ikinci rekâtında Kunut duası okunur. (Hanefi mezhebinde sabah namazında Kunut yoktur.) Sonra tekbir alınır.

SECDELER

Ve secdeye varılır. Yere en yakın olan uzuvlar, yere konur. Meselâ önce dizler, ondan sonra eller, sonra alın ve burun yere konur. Eller yere konduğu zaman omuzların hizasında olmalıdır. Parmaklar birbirinden ayrılır. Kollar yere doğru sarkmamalı ve yanlardan da açık tutulmamalıdır. Kadınlar uzuvlarını birbirine kavuşturur. Ondan sonra: **Sübhâne rabbiyel-a'lâ ve bi-hamdihi!** denir. Eğer imam değilse ziyade eylemesi daha yeğdir. Sonra tekbir getirilir. Ve secdeden kalkılır. Sol ayak üstüne oturulur ve iki el iki oyluk üzerine konulur ve şu dua okunur: **"Rabbîğfirli verhamnî verzuknî vehdinî ve ecirnî ve âfinî va'fû annî – Ey Rabbim, Sen beni yarlığa. Bana sen rızık ve hidayet ver. Beni islah eyle, bana sağlık ver. Ve günahlarımı bağışla."** denir. Bundan sonra bir secde daha yapılır. Secdeden sonra oturulur! (Hanefi mezhebinde sücuddan sonra bir miktar oturma yoktur.) Bir miktar tekbir getirilir. Ondan sonra ayağa kalkılır. Öbür rekâtı da böyle kılar. **Elhamdü** okunmazdan önce (**Eûzü billahi mineşşeytanirracîm**) denir.

TEŞEHHÜT (TAHİYYATTA OTURMAK)

İkinci rekâtı bitirince teşehhüde (tahiyyata) oturulur. İki secde arasında yapıldığı gibi ellerini oyluklarının üzerine koyar. Lâkin bu defa sağ elin parmaklarını yumar. Şahadet parmağını açar. Şahadet vaktinde (illâ) dediği zamanda şahadet parmağını kaldırır, başparmağını açarsa câiz olur.

İkinci teşehhütte de böyle yapılır. Lâkin alttan iki ayağını sağ taraftan çıkarır. Sol oturmağı yere koyar. Birinci teşehhütte:

– **Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Al-î Muhammed**, denir ve ayağa kalkılır. (Hanefi mezhebinde ilk teşehhütte tahiyyattan sonra salavat yoktur.)

İkinci teşehhütte ise, yukarıdaki duayı sonuna kadar okur. Duadan sonra selâm verir. Ve:

– **Esselâmu aleyküm ve rahmetullah!** der.

Yüzünü sağ tarafa döndürür. Şöyle ki, eğer bir kişi ardında varsa, onun yüzünün yarısını görür. Ondan sonra öteki yanına selâm verir. Bu iki selâmla, namazdan çıkmaya (Hanefi mezhebine göre sağa, sola selâm vermek, namazdan çıkma anlamındadır. Bu sebeple bu niyetler yapılmaz.) ve orada hazır bulunan kimselerle meleklerle selâma niyetlenir.

NAMAZDAKİ YASAKLAR (Mekruhlar)

Şimdi sen, namaz vaktinde nice işler nehyedilmiştir, onu bil:

1. Aç ve susuz iken,
2. Hışım, kırgınlık vaktinde iken,
3. Küçük veya büyük abdest sıkıştırırken,
4. Gönül başka şeylerle, onun tevazundan uzaklaştıracak şeylerle uğraşırken namaz kılmak yasak ve mekruhtur.
5. İki ayağı birbirine yakın koymak, azıcık açmak,
6. Bir ayağı yerinden kaldırmak,
7. Secdelerde iki ayağını dikip üstüne oturmak,
8. İki dizini göğsüne götürmek,
9. Elini giysisinin altında tutmak,
10. Secde vaktinde giysisini önünden ve ardından tutmak, elbisesinin üstünden belini bağlamak,
11. Elini salıvermek,
12. Her yana bakmak,
13. Parmağını çıltlatmak,
14. Teni kaşımak,
15. Esnemek,
16. Sakal ile oynamak,

17. Ufacık taşları secde için düzeltmek.

18. Yerin tozunu üfürmek,

19. Sırtı bir yere dayamak namazın mekruhlarından.

Bütün vücud uzuvlarını, gözü, eli, namazın sıfatına uygun eylemelidir. O zaman namaz, namaz olur, âhiret azığına yarar.

NAMAZIN HAKİKATİ VE RUHU

Sen bil ki, zikrettiğimiz bu şeyler namazın sûreti, dış yüzü, görünüşüdür. Beden kısmıdır. Bu sûretin bir de hakikati vardır ki, bu onun ruhudur. Bundan sonra namazın amellerinden her amelin ve onun zikirlerinden, her zikrin özünden bahsedeceğiz ki, bunların her birinin bir türlü ruhu vardır. O ruh da ona mahsustur. Eğer ruhu ve aslı olmazsa, namaz ölmüş bir adam gibi, cansız bir beden gibi olur. Eğer aslı ve ruhu olur da amelleri ve âdabı tam olmazsa gözü çıkmış, burnu ve kulağı kesilmiş adam gibi olur. Eğer amelleri olup da o amellerin ruhu ve hakikati olmazsa, gözü olup da görmeyen, kulağı olup da işitmeyen bir kimseye benzer. Asıl namaz, tevazudur, huşudur, alçakgönüllülüktür. Gönlün namaz boyunca orada hazır olmasıdır. Çünkü namazdan maksat gönlü Allahü Teâlâ'ya doğrultmaktır. Hak Teâlâ'nın zikrini taze kılmaktır. Heybet ve azame-tini düşünmek, fikreylemektir.

Sen bilmiş ol ki, bu tevazu, bu alçakgönüllülüğün namazda şart olduğunu bildiren emirler vardır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Gerçekten ben, Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et ve Beni anmak için namaz kıl.”** (Tahâ Sûresi: 14) Ömrü gaflet içinde geçen insana namaz Allah'ı hatırlatmış olabilir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Sabahleyin ve akşamleyin, kalbinden yalvarıp yakararak, ancak yüksek olmayan bir sesle Allah'ı an, gafillerden olma.”** (A'râf Sûresi: 205). Bu âyet bir nehyi, bir yasağı bildirmektedir. Gafillik haramdır. Yine Allahü Teâlâ, namazı bilmemek gafleti hakkında da şu âyeti bildirmiştir: **“Tâ ki, dediğinizi (okuduğunuzu) bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”** (Nisa Sûresi: 43). Sarhoşun namaza yaklaşmamasının illetini gösteren bu âyet-i kerime, daima dünya düşünce ve vesvesesi ile namaz kılan kişiyi gaflet içinde saymaktadır. Gafil kişi kaç rekât namaz kıldığını bile bilmez.

Namazdaki tevazu, alçakgönüllülük hakkında da Resul (sallallahü aleyhi ve sellem) şunları buyurmuştur: **“Namaz ancak alçakgönüllülük ve tevazudur. Çok kişiler vardır ki, namazdan nasibi zahmet ve yorulmaktan başka bir şey değildir.”** Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Çok kul vardır ki, namaz kılar, onun namazının altında biri, hatta onda biri yazılmaz. Bir kimsenin ancak bilerek kıldığı namaz yazılır ki, gönlü o namazda hazırdır.”** Resul aleyhisselâm, öğütte bulunduğu bir kişiye şöyle buyurmuştur: **Namazı bir kimseye veda etmek gibi kıl.** Peygamber Efendimiz bu hadisi ile: Namazda kendi nefsinin, kendi hevanın, kendi ömrünü terk eyle, onları bırak.

Cenâb-ı Hak'tan başka her şeye veda et. Kendini bütün bütün namaza ver! demek istemiştir.

Bu sebeple Aîşe-i Sıddıka (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: **“Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bizim ile konuşur, söyleşir, sohbet ederdi. Namaz vakti gelince bizi hiç bilmez ve tanımaz gibi olurdu. Biz de onun bu hâlini, bilmemiştir.”** Yine Resûlullah, sallallahü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Gönül bedenle birlikte hazır olmadığı takdirde Allah o namaza nazar kılmaz.”** Peygamber, **Halil İbrahim aleyhisselâm**, namaz kılmaya kalkınca gönlünün coşkuluğunu, kalbinin çarpıntısını, iki millik uzaklıktan işitirlerdi. **Hazret-i Ali** (Allah ondan razı olsun) namaza kalktığı zaman kendisine titreme gelirdi. Yüzünün rengi değişirdi: Yedi kat gök ve yedi kat yere arzedilen emânetin eda edilmesinin zamanı geldi! derdi.

Süfyan-ı Sevrî (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi: Namazı alçak gönüllülikle kılmayan kişinin namazı doğru dürüst olmaz. **Hasan-ı Basrî** (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: Bir kimse namazda mütevazî olmaz, gönlü hakirliğe hazır olmazsa, o namaz azaba daha yakın olur. **Muaz bin Cebel** (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Bir kimse, namazda kasıtlı bir şeye baksa, sağında, solunda kimin bulunduğunu bilse onun namazı reva olmaz. **Ebû Hanife** ve **Şafii** (Allah onlardan razı olsun) ve birçok din bilgini şöyle demişlerdir: İlk tekbir alınırken, gönül hazır ise namaz dürüst olur.

Evet, onlar bu fetvayı zaruret sebebi ile söylemişlerdir. Çünkü insanların gafleti galiptir. Ve namazın dürüst olmasının anlamı; **“O kişinin üstünden kılıç kalkar!”** demektir. Ama âhiret azığına ancak gönlü bütünyle hazır olunca lâayık olur. Fakat o kişi namaz kılar da gönlü tekbir vaktinden gayri vaziyette hazır olmazsa onun hali, hiç namaz kılmamış olandan ancak daha iyidir. Fakat, halinin, asla namaz kılmayandan daha korkulu olacağından şüphe edilir. Çünkü onun halinin kötü olması ihtimali vardır. Böyle bir kişi ergin olursa, yaşı ilerlemişse, namaz hizmetine gelse ona duyulan kızgınlık hiç hizmete gelmeyecekti duyulandan fazla olur. **Hasan-ı Basri** (Allah ondan razı olsun) der ki: Böyle bir namaz ukubete, cezaya daha yakındır. Hatta hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir: **Sahibi-ni kötülükten alıkoymayan namaz, ancak kişinin Allah ile olan bu'dunu (uzaklığını) artırır.** **Hasan-ı Basri** (Allah ondan razı olsun) hakkında da şöyle bir rivayet vardır: Hasan-ı Basri bir kişinin namaz kılarırken çakıl taşlarıyla oynadığını gördü. Sonra da o kişinin: **“Ey Yaradanım! Beni Cennet'in hurileriyle evlendir!”** dediğini duydu. O kişiye vardı: Ne fena bir dilekçisin! dedi. Bir yandan Cennet hurilerini isterken, bir yandan da çakıl taşları ile oynuyor ve mehr (nikâh akçesi) olarak onları sunuyorsun! dedi. **Halef bin Eyyûb'a**: Seni bu sinekler rahatsız etmiyor mu? diye sordular. Niçin onları elinle koymuyorsun? Halef de şu cevabı verdi: Ben namazı bozacak iş yapamam! Ona: Peki, bunların verdiği eziyete nasıl dayanıyorsun? diye sordular. O da: Padişahların kırbaç cezalarına uğrayan kötü kişiler, o kırbaçlara çeşitli sebeplerle övünürlermiş. Ya ben Rabbimin katında hazır dururken bir sinek için nasıl çırpınayım? diye cevaplamıştı. Basra-

lı bir zâhid olan **Fakîh Müslim bin Yesâr**, namaz kılacağı zaman, ev halkına şöyle dermiş: Siz dilediğiniz kadar söyleşip konuşun. Çünkü ben, Allah'ın katında sizi duymam. **Hazret-i Hüseyin'in oğlu Ali'**den rivayet edilmiştir ki, abdest alırken, yüzünün rengi de değişirdi, solgunlaşırdı. Ona: Bunun sebebi nedir? diye sorduklarında şu cevabı verirdi: Kimin yüce katına çıkmaya hazırlık yaptığını bilmiyor musunuz? **Abbas oğlu Abdullah'tan** şöyle rivayet olundu: Davud aleyhisselâm: Ya ilâhi, dedi, senin kutsal evine (Cennet'e) kim girecek, kimin ibadetini kabul edeceksin? Allahü Teâlâ da dedi ki: **Benim kutsal evime girecek olan ve namazını kabul edeceğim kişiler Benim azametimin karşısında alçak-gönüllülük gösteren, gecesinde ve gündüzünde Ben'i zikredenler, Benim rızam uğrunda kendi cismânî isteklerinden el çeken, açları doyuran, gurbete düşmüşlere dost olan, musibete uğrayanlara acıyan kişilerdir. İşte bu gibilerin nurları göklerde güneşler gibi parlar durur. Bunların yakarışlarına icâbet ederim ve dileklerini karşılarım. Bilgisizliklerini ilim, gafletlerini zikir, zulmetlerini nur kılarım. Bu gibi kimseler, Cennet'in en üstün makamı olan Firdavs'in ırmağı gibidir. Suyu kurumaz, yemişleri solmaz. İşte bunlardan anlaşılmış oldu ki, ruhu tamam olan namaz, kendisinde gönül ve kalbin de hazır olduğu namazdır. Bir kişinin namazdan nasibi, nefesten başka nasibi olmayan di-ri kişi gibidir.**

NAMAZIN AMELLERİNİN HAKİKATİ

Sen bil ki, sana yetişen ilk şey **Ezan'**dır. Ne vakit namazın ezan sesini işitirsen onunla gönülden ilgilenmek gerekir. Ne işte olursan ol, o işten el çekmelisin. Gelip geçen salih kimseler böyle yaparlardı. Ezanın sesini işitince o kişi demirci ise ve eğer çekici havaya kalkmışsa onu aşağıya indiremezdi. Yaşamakçı ise bezi suya daldırılmışsa çıkarmazdı, yerlerinden fırlarlardı. Şu sebeple ki bu nidadan Kıyamet Günü'ndeki nidayı anarlardı. Bilirlerdi ki, bir kimse, bu fermâna vakitinde uymak için acele eylerse Kıyamet Günü'ndeki nida ona sevinçten başka bir şeyle erişemez. Öyle ki, eğer bu nida ile kendi gönlünü zevk ve sevincin kapladığını görürse Kıyamet Günü'nde gelecek nidayı da böyle görse gerektir. Çünkü o din gününde kulaklarında çınlayacak olan kurtuluş ve müjde sesidir. Bundan ötürü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Erihnâ, ya Bilâl! – Ezan ve namazda bizi rahata erdir, ey Bilâl.”** Çünkü, namaz Resûlullahın gözbebeği gibiydi.

TAHARETİN RUHU

Taharetin sırrı, bedeninin ve giysinin, yani dışın pâklığıdır.

Bu pâklığın ruhu: Gönül temizliğidir, tevbe ve pişmanlıkla ve kötü ahlâktan irak olmakla olur. Çünkü Allahü Teâlâ'nın nazar ettiği yer gönüldür. Namazın hakikatinin yeri gönüldür. Beden ise namazın sûretinin yeridir.

SETR-İ AVRETİN RUHU

Setr-i avretin zahir manası, insanın ayıp yerlerini örtmek, halkın gözünden saklamaktır. Ama onun özü ve sırrı şudur: Senin içinde çirkin olan şeyleri Allahü Teâlâ'nın nazarından örtmektir. Çünkü insanların görebileceği ancak bedenin bir bölümüdür. Halkın görebileceği kusurlar böylece kapatılırken, Allah'ın görebileceği şeyler de unutulmamalıdır. Bilmelisin ki, hiçbir şey Allahü Teâlâ'dan gizlenemez. Buna çare yoktur. Dışarın gibi, içerini de kötü şeylerden pâk kılmalısın. O pâklık da geçmiş günlerdeki günahlarına pişmanlık göstermek ve artık günah işlememeye çalışmak, azmeylemektir. Bir hadis-i şerif şöyle buyurur:

– **Günahtan tevbe eden kişi, günahı hiç olmayan gibidir.**

Tevbe, günahı yok eder. Eğer tevbe edemezsen, bari utanmaktan, korkmaktan bir perdeye bürün. Ayıpların üzere bunları ört. Allahü Teâlâ'nın önünde hor ve utanmış olarak dur. Şu günahkâr, kaçkın, utanacak bir iş yapan köle gibi ki, efendisinin önüne gelince kendi suçundan dolayı başını yukarı kaldıramaz.

KIBLE'YE YÖNELMENİN RUHU

Bunun manası, görünür yüzünü, bütün yönlerden döndürüp bir yöne çevirmektir. Bunun sırrı şudur ki, yüzü, iki âlemde olan nesnelerden döndürüp Allahü Teâlâ ile meşgul olmaktır. Böylece yönelmesi bir tarafa olur. Zahirî Kible birdir. Ama bir de gönlün kiblesi vardır ki, o da Bir'dir. Ve o da Allahü Teâlâ'dır. Çünkü nasıl yüzün Kabe'ye yönelmesi için öteki yönlerden ayrılması şart ise gönlün de Allah'a yönelmesi için Allah'tan başka her şeyden (yani mâsivâdan) ilgisini kesmesi lâzımdır. Nitekim bundan ötürüdür ki, Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Kul (kişi) namaza kalktığı zaman nefsi, yüzü ve kalbin havası Allahü Teâlâ'ya yönelmiş olursa namazdan döndükten sonra anadan doğmuş gibi günahlardan sıyrılmış olarak döner."**

Hakikat budur ki, zâhir yüzü kableden döndürmek nasıl namazın yüzünü bâtil eyleyse, gönlün yüzünü de Kible'den döndürmek ve onu başka düşüncelerle meşgul etmek, namazın ruhunun hakikatini, hatta ruhtan bile fazla olarak onun kendisini bâtil eyley. Çünkü zahir, bâtinin kabıdır, kılıfıdır, işe yarayan ise o nesnedir ki, kabın içindedir. Ve kabın daha büyük kadri ve kıymeti yoktur.

KİYÂMIN RUHU

Namazda ayakta durmanın zahir manası şudur: Kişi kendi bedeni ile Hak Teâlâ'nın önünde kul gibi başını önüne eğip durmasıdır. Bunun da sırrı şudur: Gönlün bütün hareketlerden geçip saygı ve melûllukla Hak Teâlâ'nın hizmetine hazır ve O'nunla meşgul olmasıdır. Bu zamanda da Kıyamet Günü'nde Allahü Teâlâ'nın önünde durmayı yâd etmek, anmaktır. O Kıyamet Günü ki, onun bütün sırları açıklanacak, yüzüne karşı söylenecektir. Kul, bilmeli ki, bütün sırlar bu vakitte Allah'a aşikârdır. Onun gönlünde o anda olan, eskiden de olmuş olan her

ne varsa Allah tarafından bilinmekte ve görülmektedir. Allah, onun dışındakileri de içindikileri de bilmektedir. Ve şaşılacak şey şudur ki, eğer takva ehlinde bir kişi ona: “Namazı nasıl kılıyor?” diye baksa o kişi bütün âzâsını edeple tutar. Hiçbir yana bakmaz, göz süzmez. Namazda acele etmeye veya bir yana bakmaya o kişiden utanır. Bunun gibi bilir ki, Hak Teâlâ kendisini gözlemektedir. O’ndan ise utanmaz. Bundan fazla nasıl bir cehalet olur ki, bir biçâre kuldand utanır ve onun bakmasıyla edebe bürünür de o Padişahlar Padişahının bakışından hiç pervası olmaz, onu daha hafif görür. Bundan ötürü, Ebû Hureyre (Allah ondan razı olsun) Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem’e şöyle sordu: Ya Resûlallah! Allahü Teâlâ’dan utanmak nasıl olur? Resul aleyhisselâm da ona şu cevabı verdi:

Cemiyetin iyi huylu ve güzel ahlâklı bir adamından utandığın gibi utanmak gerektir. Bunun sebebi saygıyı bildirmektir. Sahabeden bazı kişiler namazda o kadar sakin, sessiz dururlardı ki, kuşlar bile onlardan kaçmazdı. Onları cansız sanırlardı. Allahü Teâlâ’nın yüceliği bir kimsenin kalbinde karar tutarsa bilir ki, Allahü Teâlâ kendisine bakar, bütün azası, bütün vücudu huşû içinde kalır. Rabbinin büyüklüğü karşısında kendini bir hiç gibi görür. Bundan ötürüdür ki, Peygamber Efendimiz, namazda elini sakalına götüren birisini görünce şöyle buyurmuştur: **Onun kalbinde huşû olsaydı, uzuvlarında da huşû olurdu.** Yani; sakalına el atmazdı, eli de kalbinin sıfatında olurdu.

RÜKÛ VE SECDELERİN RUHU

Sen bil ki, rükû ile secdelerin zahiri, beden ile tevazu göstermektir. Ondand maksat gönlün tevazuudur. O kişi bilmeli ki, yüzünü secdede yere koymak, azanın en azizini toprak üstüne koymaktır ki, toprak bütün eşyanın aslı, hakikatidir. Kul bilmeli ki, kendisinin aslı topraktır, duracak yeri de toprak olsa gerektir. Gurur, kibri kendi aslına göre eylemelidir. Kendisinin zayıflığını, biçareliğini bilmelidir. İşte bunun gibi her şeyde, her işte bir sır ve hakikat vardır. Kul o sırdan gafil olursa namaz da onun nasibi sûretten başka bir şey olmamış olur.

KUR’ÂN’IN VE ZİKİRLERİN HAKİKATİ

Sen bil ki, namazda okunması gerekli her kelimenin bir hakikati vardır. Bu hakikati bilmek lâzımdır. O kelimeleri okuyan kimse o sıfatla olmalıdır ki, söylediğinde sadakat, doğruluk içinde bulunmalıdır. Meselâ: Allahu Ekber! deyince bu kelimenin manası Allahü Teâlâ bütün şeylerden daha büyük demektir. Eğer bu manayı bilmiyorsa cahil olur. Eğer onun gönlünde Allahü Teâlâ’dan daha yüce, daha ulu bir nesne olursa o söylediğinde sadık değildir. Ona: Bu söz doğrudur, gerçektir. Ama sen yalan söylüyorsun! derler. O kişi ne vakit ki, Allahü Teâlâ’dan gayri bir nesneye daha çok itaatkârsa, onun yanında, yolunda olursa, o nesne ona daha ulu görünür. Onun mabudu artık o olur. Ona itaat eder, ona boyun eğeri. Nitekim Cenâb-ı Hak öyle buyurmuştur: **“Heva ve hevesini mâbud edinen kimseyi gördün mü?”** Kendi hevesine, dileğine göre bir şeyi mâbud edinen kimse şu

sözlerinde yalancı olur: **“Ben yüzümü, yeri ve gökleri yaratan tek Allah’a yönelttim. Ben O’na ortak koşanlardan değilim.”** (En’âm Sûresi: 79). Evet, o kişinin kalbi bu vakitte, bunu söylerken bir başka şeye bakarsa, bu sözleri yalan olur. Hak Teâlâ’ya duanın ilk sözü yalan olunca, onun felâketi, buradan bilinir. Çünkü: **Ha-nîfen Müslimen!** diyen kişi Müslümanlık davasındadır. Resul sallallahü aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Müslüman kişi, elinden ve dilinden Müslümanların halâs bulduğu kimsedir. Müslüman kişinin bu sıfatta olması gerektir. Veya bu sıfata erişmeye azmetmelidir. Çünkü: **Elhamdü lillâhi Rabbil-âlemin**, dediğin zaman Hak Teâlâ’nın nimetlerini gönülde tazelemen gerektir. Mü’minin kalbi hamd hâlinde olmalıdır. O Müslümanın gönlü baştan başa şükür sıfatı ile dolmalıdır. Çünkü (**Elhamdü lillâhi**) kelimesi şükür sözüdür. Şükür ise kalb ile olur. Her şey Alah’tandır. Bundan dolayı hamd ve senâ etmek de Allah’a olur. Bu sözün anlamı: **Şükür Allah’a mahsustur, çünkü bütün nimetler O’ndandır**, demektir. **Er-rahmanirrahim**, dediğin zaman O’nun rahmetinin nerelere vardığını anlarsın. Ümidinin artması için O’nun her türlü lütfunu ve nimetlendirmesini düşün. Sonra: **Mâlikî yevmiddîn**, yani Din Gününün, Kıyamet Günü’nün sâhibi, mutlak hâkimi demekle de mâlikliğin yalnız O’nun olduğunu söylemekle azametini, yüceliğini düşün. O Kıyamet Günü’nün dehşetini düşünerek O’ndan kork. Sonra: **İyyâkena’bûdü**, ancak Sana ibadet ve kulluk ederiz, demekle de ihlâsını, doğruluğunu, gönülden gelen sevgini tazele. **Ve iyyâke nesta’in**, yani ancak Sen’den yardım dileriz, demekle de sen her şeyde, her yönde aczini, kudret ve kuvvet sahibi olmadığını, itiraf et. Yapacağın ibadetleri ve muvaffak olmanı O’ndan bil. O’na minnetle, şükürde bulun. Allah esirgesin, eğer sen Allah’ın tevfikinden uzak kılırsan o zaman kovulan şeytanla birlikte olacağını düşün. Sonra: **İhdinas-sıratel müstakim**, bizi doğru yola hidâyet eyle, dediğin zaman kalbinde tazarru ve inleme, ağlama sıfatı belirmelidir. Çünkü o anda hidayet, kurtuluş dilemektesin. **Sı-râtellezine en’amte aleyhim**, nimetler verdiğin yolu hidayet kıl; yani, Sen beni, hidayet nimetlerini verdiğin, Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihler yoluna hidayet et. **Gayril-mağdubî aleyhim**, kendilerine gazap edilen kâfirlerin, yolundan sapanların, Yahudi, Hristiyan ve Sâbiîlerin (yıldızlara tapanların) yoluna değil! diyerek bu dileğini geniş açıkla. Sonra da bu dileklerinin kabulü için: **Amin!** de. Fatiha, bu anlamda okunursa Allahü Teâlâ’ya hamdeden, öven kullardan olursun. Nitekim Resul sallallahü aleyhi ve sellem’in haber verdiği bir hadis-i kut-sî’de şöyle buyurulmuştur: **“Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı Benim, yarısı kulumundur. Kul “Elhamdü lillâhi Rabbil Âlemin” dediği vakit, izzet ve celâl sahibi Allah: “Kulum Bana hamdetti, Beni övdü!” buyurur. İşte: “Semiallâhü limen hamideh,” sözünün anlamı da budur.”** Eğer sen Allah’ın buyurduğu bu kişilerden olursan, namaz kılmakta, Allah’ın zikrinden başka bir kazancın olmasa da bu kadarı sana yetişir. Hatta artar.

Tesbih’ten, Kur’ân’dan her bir kelime okunurken, her kelimenin böyle hikmet ve hakikatleri vardır. Bunları bilmeli ve kalbi ona göre sıfatlandırmalıdır. Bunun açıklanması uzundur. Eğer namazdan ve namazın hakikatinden nasip-

lenmek dilersen böyle olmak gerektir. Ve illâ manasız bir şekle kanaat etmiş olursun.

GÖNLÜ HAZIR KILMANIN İLACI

Sen bil ki, namazda gönlün, kalbin gafleti iki sebepten ileri gelir:

1– Zâhiri sebep

2– Bâtınî sebep,

Zâhiri sebep, namaz kılanın, kıldığı yerde bir şey görmesi veya duyması ve gönlünü onunla meşgul etmesidir. Çünkü gönül göze ve kulağa uyar. Bunun ilaç ve çaresi şudur: Namaz kılınacak yer tenhada olmalı, hiç ses işitilmemeli. Karanlık yerde ibadet daha iyi olur. Yahut göz örtülmeli. Birçok ibadet edici kimse, bir daracık ve karanlık odayı tercih etmişlerdir. Çünkü karanlık yerde ibadet daha iyi olur. Çünkü geniş yerde gönül dağılır. İbni Ömer (Allah ondan razı olsun) namaza duracağı zaman kılıcı, kitabı, giysisi, gibi nesi varsa hepsini önünden kaldırır, başka yere koyar ve: Gözüm onlara takılmasın! Meşgul olmasın onlarla! derdi. **İkincisi de bâtınî sebeptir** ki, dağınık düşünce ve endişelerden ileri gelir. Bunun önlenmesi çok zordur. Bu da iki türlüdür. Birisi şu iştedir ki, gönül kimi zaman o işle meşgul olur. Bunun çaresi o işten el çekmek, fariğ olmak, bundan sonra namaza kıyam etmektir. Bundan dolayı Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Vakta ki, yemek yeme ile namaz vakti bir araya gelirse önce yemeği yiyiniz.”** Tıpkı bunun gibi, eğer bir kimse ile konuşacağı bir şey varsa, onunla konuşmalı. Gönlü ondan uzaklaştırmalıdır. O işi gönlünde kurup durmamalıdır. Bâtınîden ikincisi şudur: Bu, bir işin fikir edilmesidir ki, bir saatte tamamlanamaz. Ya da dağınık fikirlerdir ki, gönle üstün gelmiştir. Bunun da ilacı şudur: Gönlü okuduğun duanın veya Kur’ân’ın zikri ile meşgul etmelidir. Onların manasını düşünmelidir. Tâ ki, bu fikir ile gönüle üstün gelen düşüncelerden kurtulmalı, onu kovmalıdır. O da endişe çok galip değilse, o işin tadı kuvvetli değilse, bu düşünce o endişeyi kovar. Eğer o işin tadı kavî olursa, onun endişesi bu fikirle kovulmaz. Onun tedbiri şerbet müshili içmek, o endişenin maddesini içeriden koparmak, sökmektir ki, o madde de kovulacak olan o fikirdir. Onu atabilirse halâs bulur. Atmaya gücü yetişmezse, o endişeden hiçbir zaman kurtulamaz. O kişinin de namazı daima nefsinin teşvişi ile karışık olur. Onun meseli, ağaç dibinde oturan bir kişidir ki, o ağaçta dallara konan serçelerin cıvıltılarını işitmek istese, eline bir dal alır, o serçeleri kovar. Serçeler hemen geri dönerler. Onlardan tamamen kurtulmak dilerse, o ağacı dibinden koparır, atar. Başka türlü yapamaz. Ağaç durursa serçelerin kalabalıklığı eksik olmaz. Bunun gibi bir işin lezzeti gönüle galip gelirse elbette düşünceler de onunla birlikte olur. Bir gün Resûlullah Efendimiz Hazretlerine hediye olarak bir top elbiselik kumaş getirilmişti. Onun güzel bir nişanı vardı. Resûlullahın gözü namaz içinde bu nişana ilişti. Namazı kılınca, elbiseyi sahibine geri verdi, eski giysisini giydi. Yine böyle bir günde Resul aleyhisselâmın nalinına yeni bir kayış takmışlardı. Gözleri, namaz içinde o kayışlara kaydı. Süslü olduğunu gördü:

– O kayışı değiştirin! buyurdu.

O süslü kayışı çıkardılar, eski kayışı yerine koydular.

Talha (Allah ondan razı olsun) kendi hurmalığında namaz kılarken, hurmalık arasında bir kuş gördü. Uçuyor, uçuyor, hurmalıktan çıkmak için yol bulamıyordu. Gönlü bu kuşla uğraştı durdu. Kaç rekât namaz kıldığını bilemedi. Resûlullah Efendimiz, Talha'nın yanına geldi. Hazret-i Talha gönlünün bu hâlimden şikâyet etti. Bunun kefareti olarak o hurmalığı sadaka olarak verdi. Eskiler bunun gibi çok işler yapmışlardır. Gönlü hazır kılmanın ilacını böyle bulmuşlardır. Sözü'nün kısısı, namazdan önce Allahü Teâlâ'nın zikri gönle galip gelmiyorsa, gönül de namaz içinde hazır olmaz. Bir endişe gönüle yol buldu ise sen bil ki, namaza başladığın zaman gönül o endişeden uzak kalmaz. Eğer o namazın kalb huzuru ile kılınmasını istersen, namazdan önce gönle ilaç yapılmalı. Gönül düşüncelerden boşaltılmalıdır. Bütün dünya işlerini kişi kendinden uzaklaştırmalıdır. Dünyadan ihtiyacı kadarı ile kanaat etmeli ve onun dileği, ibadetinin mübarekliği ile meşgul olmalıdır. Eğer böyle olmazsa gönül de hazır olmaz. Ancak, namazın kimisinde hazır olur. Bundan ötürü nafile namazların sayısı artırılmalı ve gönlü hazır kılmalıdır. Tâ dört rekât miktarında bir namaza gönül hazır olması ki, bu nafile namazlar o farzların ivazı, karşılığı olur. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulur: **“Farzların noksanları, nafilelerle tamamlanır.”**

CEMAATİN FAZİLETİ

Sen bil ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Cemaatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür.”** Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: **“Kırk gün, başlangıç tekbirini kaçırmayarak beş vakit namazı cemaatle kılan kişiye Allahü Teâlâ, biri nifaktan, biri de Cehennem'den kurtulduğu hakkında iki berat yazar.”** Bundan ötürüdür ki, eski kişilerden biri iftitah tekbiri kaçırmış olsa, kendisine üç gün tâziyette bulunurlardı. Eğer cemaati tamamen kaçırıyorsa, yedi gün tâziyette bulunurlardı. Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Bir namaz vaktinde cemaat ile namaz kılan, gününü ibadetle doldurmuş olur.”** Said İbni Müseyyib (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: Ben yirmi yıldır mescit dışında ezan sesi duymadım. (Yani, ben namaz vaktinden önce camiye girer, ezanı mescitte dinlerim.) Din bilginleri bu yolda çok şey söylemişler: Bir kimse ömrü olmadan namazı yalnız kılsa, o namazı câiz olmaz demişlerdir. Bundan ötürü cemaatte hazır olmak gerekir. İmamlığın ve imama uymanın âdabı da bilinmelidir.

İMÂMETİN ADABI

Birincisi: Bir kimse cemaatin gönül hoşluğu ile imamlığa geçmelidir. Eğer kendisinin imamlığı istenmiyorsa, özür beyan ederek imamlıktan çekilmelidir. Eğer: Buyur, geç, imâmet eyle! derlerse, bir ömrü olmadıkça reddetmemelidir. Çünkü imamlığın sevabı yücedir ve müezzinlik sevabından ziyadedir. İmamlık

edecek kişi, giysisinin, cübbesinin temizliğinde ihtiyatlı olmalıdır. Cemaatten ötürü namazı geciktirmemelidir. Vaktin başlangıcında kılınan namazın sevabı sonra topluca kılınan namaz sevabından daha çoktur. (Ama Hanefi mezhebinde namazı makûl bir derecede geciktirmek revadır.) Peygamber Efendimiz zamanında sahabeden iki kişi namazda hazır olunca üçüncü bir kişi beklenmezdi. Resul aleyhisselâm bir gün namaza biraz geç kalmışlardı. Abdurrahman bin Avf (Allah ondan razı olsun) ilerledi, imamete geçti. Resul aleyhisselâmı beklemedi, kıldırdı ve Resûlullah geldiği zaman namazdan bir rekât kılınmıştı. Sonra namaz tam olarak kılınca, cemaat korkularını belirttiler, onun kızacağını sandılar. Resûlullah Efendimiz ise: İyi ettiniz! diye buyurdu. Her zaman böyle etmeniz gerektir ve böyle yapınız!

İkincisi: İmamlık Allah için yapılmalıdır. İhlâsla ve hiçbir ücret düşünülmeden yapılmalıdır. Zira ücret haram olur (Hanefi mezhebinin müteahhirin âlimleri ücreti câiz görmüşlerdir.) İmam, saflar düzgün olmayınca tekbir getirmemelidir. Tekbirleri yüksek sesle söylemelidir, imamlık sevabına kavuşmak için imamete niyet edilmelidir. Eğer niyet edilmezse cemaatin namazı dürüst olur; ama imam cemaat sevabını kazanamaz. Cemaatle kılınan namazda âyetler yüksek sesle okunmalıdır. Ve üç yerde durmaya riâyet edilmelidir. O üç yerin **Biri:** Tekbir alındıktan sonra: **İnni veccehtü vecchiye lillezi...** âyeti okunur. Sonra imam Fatiha'ya başlamazdan önce cemaat Fatiha okur. Üç yerden **İkincisi:** İmam Fatiha okuduktan sonra sûrenin sonuna doğru biraz duraklama yapar. Tâ ki cemaatten bazı kimseler Fâtiha'yı okumamışlarsa, tamamlasınlar diye biraz tavakkuf eder. **Üçüncüsü:** Sûre tamam olunca imam bir miktar susar. Bu rükûun tekbiri sûreden ayrılın diyedir. İmama uyan kişi, imamın ardından Fatiha'dan başka bir şey okumamalıdır. Ama, imamdan ırak bir yerde ise ve imamın sesini duymazsa bu zamanda okur. İmam rükûu ve secdeyi tez eylemeli ve tekbirleri üçten fazla eylememelidir. Enes (Allah ondan razı olsun) der ki: Namazı Resûlullah Efendimizden daha tezce, daha tamam kılan kimse olmazdı. Bunun sebebi, cemaatte bazı kimseler zayıf olabilirdi. Ya da önemli bir işi bulunabilirdi. İmama uyan kişinin imamın ardından hareket etmesi gereklidir. İmamla birlikte aynı hareketi yapmamalıdır. Tâ ki, imam rükûa başlamadan rükûa gitmemeli, alını secdeye varmadan secde etmemelidir. Çünkü imama uymanın manası budur. Ama eğer bile bile bunlar işlenirse o kişinin namazı bâtil olur. Namaz bitip, selâm verildiği zaman imam: **Allahümme entes-selâmü ve minkes-selâmü tebarekte yâ zelcelâli vel ikram,** diyecek kadardan fazla oturmamalı. Sonra tez kalkmalı, yüzünü cemaate döndürmelidir. Cemaatin ondan önce gitmesi mekruhtur. Yukarıdaki duanın manası şudur: **Ya Rabbi! Sen noksanlardan ve âfetlerden salımsın ve selâmet Sendendir. Sen yücesin, kahır ve kerem sahibi Sen'sin.** İmamlık hakkında gelen hadislerden birkaçı: **"Namazı tamam kıldırırsa (imamın) kendisinin ve cemaatin lehinedir. Eğer eksik kılsa yalnız kendi aleyhinedir, cemaatin aleyhine değildir."** Haberde şöyle buyrulmuştur: **"Bir mescidde yedi yıl imamet eden bir kişi, hesapsız olarak Cennet'e girmeyi hak eder. Kırk yıl mü-**

ezzinlik eden ise hesap sorulmadan Cennet'e vâsıl olur." Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: **"Üç kişinin namazı makbul olmaz: Birisi kaçak kölenin namazı, diğeri kocası kendisinden razı olmayan kadının namazı ve öbürü sevilmeyen imamın cemaate kıldırıldığı namazdır."** Namazı, cemaatin çokluğunda, imam hafif kılmalıdır. Bu izni Resûlullah Efendimiz şu mübarek hadisi ile bildirmiştir: **Sizden biriniz namaz kıldırıldığı zaman, namazı hafif ve çabuk kıldır-sın. Çünkü cemaat içinde zayıf, fakir ve ihtiyaç ehli vardır.**

CUMA'NIN FAZİLETİ

Sen bil ki, Cuma yüce bir gündür. Onun sevabı büyüktür. Mü'minlerin bayramıdır. Nitekim Hak Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okununca alış-verişi keserek hemen Allah'ı anma-ya koşunuz. Eğer bilerseniz, o, dünya işlerinden daha hayırlıdır."** (Cuma Sûresi: 9). O gün Cuma'ya gitmeyi engelleyecek bir iş ile uğraşmak haram edilmiştir. Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: **"Allahü Teâlâ, bugünde ve burada Cuma'yı sizlere farz kılmıştır."** Cuma ile ilgili olarak Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Bir kimse özürsüz olarak üç Cuma'yı terketse, Allah onun kalbini mühürlemiş demektir."** Bir rivayette de şöyle buyurmuştur: **"İslâmiyet'i arkasına atmış demektir."** Yine bir haberde şöyle bildirilmiştir: **"Allahü Teâlâ, her cuma günü altmış bin kişiyi Cehennem ateşinden azat eder."** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Her gün, Cehennem'i güneşin gökyüzünde tam orta yere geldiği vakitte kızdırırlar. Böyle zeval vaktinde namaz kılmayın. Ama cuma günü namaz kılın ki, bu vakitlerde Cehennem kızmaz!"** Kârab Hazretleri demiştir ki: Allahü Teâlâ mekânlar içinde Mekke'yi, aylar içinde Ramazan'ı, günler içinde de Cuma'yı, geceler içinde de Kadir gecesini ötekilerden üstün ve mübarek kılmıştır. Yine denilmiştir ki: Kuşlar yeryüzünde Cuma günleri buluşur, birbirleriyle selâmlaşır ve: **"Bugün iyi gündür!"** derler. Resûlullah Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: **"Bir kişi Cuma günü vefat ederse ona şehitler derecesinde sevap yazar ve onu kabir azabından korur."**

CUMA'NIN ŞARTLARI

Öteki namazlarda olan bütün şartlar, Cuma namazının da şartlarıdır. Bu şartlardan başka Cuma namazında altı şart daha vardır. Ama bu şartlar yalnız Cuma'nın özelliğidir.

Birinci Şart: Vakittir (ki, öğle zamanıdır). Eğer imam selâmı ikinci vakti ver-se Cuma'nın vakti geçmiş olur. O zaman öğle namazını tamam kılmak gerektir.

İkinci Şart: Yer, mekândır. Bu namaz sahrada kılınmamalıdır. Çöllerde ve çadırlar arasında da namaz kılınmaz. Şehirlerde kılınması gerektir. Veya köyde, yaz kış iskân edilen yerde ve kırk hür, âkil ve balığ, her zaman orada oturan ve Müslüman olan bir bölgede kılınır. Eğer bu zikredilen köy halkının kimisi mes-citte hazır olmasa bile kılınan namaz sahihtir.

Üçüncü Şart: Sayıdır. Kırk hür ve âkil baliğ kişi hazır olmazsa, (Şafiî mezhebine göre) sahih olmaz. Bu sayı ya hutbe okunurken veya namaz kılınırken azalırsa zahir ki, o namaz sahih değildir. (Hanefi mezhebine göre 3 kişi ile caizdir).

Dördüncü Şart: Cemaattir. Eğer o kırk kişi yalnız başlarına namaz kılsalar Cuma namazı doğru olmaz.

Beşinci Şart: Cuma namazı kılınan şehirde bu Cuma'dan önce başka bir Cuma kılınmış olmamalıdır. Çünkü bir şehirde bir Cuma'dan fazla Cuma kılmak caiz değildir. (Hanefi mezhebine göre ve İmam Muhammed kavli üzere camiin bir şehirde birkaç tane olması caizdir.) Meğer ki, bir mescide sığmak zor olsun. O zaman iki yerde Cuma kılınabilir. Fakat böyle bir ihtiyaç yoksa Cuma için ilk tekberi önce alan cemaatin namazı sahihtir. Eğer iki yerin vasıfları eşitse o zaman ilk inşa edilen mescitte kılmak daha evlâdır. Eğer yapımda da eşit iseler, en yakın olanında Cuma kılınır. Fakat cemaati en kalabalık olan cami tercih edilebilir.

Altıncı Şart: İki hutbedir. Namazdan önce okunur ve ikisi de farzdır. İki hutbenin ortasında oturmak da farzdır. Hutbede ayakta durmak da farzdır.

CUMA NAMAZININ ADABI

Cuma namazını kılmak isteyen mü'min, on maddede adaba ve sünnete riâyet etmelidir.

Birinci Edep: Cuma için Perşembe gününden hazırlanmak ve Cuma'yı karşılamaktır. Cuma'nın işleri Perşembe gününden yapılmalı, temiz elbiseler hazırlanmalıdır. Önemli işler önceden görülmelidir. Tâ ki, sabah namazı vaktinde Cuma'ya gidebilmelidir. Perşembe gününün ikindi namazından sonra tenhada oturup tesbih, istiğfar ile meşgul olunmalıdır. Cuma gecesinde kişinin helâli (eşi) ile sohbet etmesi sünnettir. Tâ ki, bu sohbetler er ile avrata cuma için gusül etmeyi gerekli kılsın.

İkinci Edep: Sabah vaktinde kişi eğer mescide tez gitmek isterse gusül etmeli. Eğer mescide tez gitmek istemezse, boy abdestini geciktirebilir. Bu, daha evlâdır. Resul aleyhisselâm gusül eylemek hakkında çeşitli buyruklar vermişlerdir. Bir kısım din bilginleri de Cuma günü gusülleri farz sanmışlardır. Din ehlinde bir kimseye acı söz söyleneceği zaman: O kişi öyle bir kişidir ki, Cuma günü gusül eylemez! derlerdi. Böyle bir kişi Cuma gününde cünup olsa ve cenabet gusülü ona, Cuma guslü niyetine bir kere daha üzerine su dökmelidir. Eğer bir gusül ile ikisine de niyet eyleyse yeterli olur. Böylece Cuma gününün fazileti meydana gelir.

Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– “Cuma günü için abdest almak çok güzeldir; ama boy abdesti almak daha faziletlidir.”

Üçüncü Edep: Bezenmek, süslenmektir. Temizlenip iyi sûrette mescide gelinmelidir. Temizlik:

1. Saçı kesmek,

2. Tırnağı kesmek,
3. Bıyığı almakla olur.

Eğer önceden hamama gitmiş ise bunları sonra da yerine getirirse, kifayet eyler. Süslenip bezenmek de şöyle olur: Ak giysiler giyinmelidir. Allahü Teâlâ, elbisenin akını çok sever. Güzel kokular da sürünmeli. Mescide saygı göstermeli. Tâ ki kimseden kimseye kötü kokular gelmemeli, kimse rahatsız olmamalı. Ya da kokan kimse dile düşüp ardından söz söylenilmemeli. İmam Şafîî Hazretleri şu hadis-i şerifi nakletmiştir: Elbisesi olanın mihneti azalır. Güzel koku sürününin de aklı artar.

Dördüncü Edep: Camiye, namaza tazim niyetiyle, sabah vaktinde, erkence gitmektir. Bu vakitte gitmenin fazileti büyüktür. O zamanlar camiye kandille gidilirdi. Yollar kalabalık olduğu için de geçip yol almak zor olurdu. İbnü Mes'ut bir kere camiye gitti. Üç kişi ondan önce camiye gelmişlerdi. Kendi kendisini azarlayıp: Dördüncü olarak geliyorsun, halin nice olsa gerek? demiştir. İslâm'da görünen ilk bid'âtın Cuma'ya sabahtan gitmek sünnetinin terk edilmesi olduğu söylenir. Çünkü Ermeniler, Yahudiler Cumartesi ve Pazar günleri sabahında kiliseye ve havraya giderler. Müslüman, kendi günleri olan Cuma gününde kusur eylerse hâlleri nice olur? Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **Cuma gününde ilk saatlerde camiye giden, bir deve kurban etmiş gibi olur. Eğer ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi olur. Üçüncü saatte giden bir koyun kurban etmiş gibi olur. Beşinci saatte giden de bir yumurta sadaka etmiş gibi olur. Vaktâ ki, hatip minbere çıkmış ola, melekler bu kurban sevaplarını yazdıkları sahifeleri dürer, kalemleri kaldırır. Hutbeyi dinlemek üzere minberin çevresinde toplanırlar. Bundan sonra bir kimse gelirse, yalnız Cumayı kılmak için gelir ve namazın sevabından mahrum olur.** Hadis-i Şerifteki ilk saat, gün doğuşuna kadar olan zamandır. İkinci saat, güneş yükselineceye kadarki zamandır. Üçüncü saat, güneşin ayakları yakmaya başladığı kuşluk vaktidir. Dördüncü ve beşinci saat ise kuşluktan öğleye kadar olan zamandır.

Peygamber Efendimiz yine şöyle buyurmuştur:

– “Üç şey var ki, insanlar bunların faziletini bilseydi, onları ele geçirmek için develer gibi yarışırlardı. Bunlar da:

1. Ezan okumak,
2. Birinci safa yetişmek,
3. Cuma'ya erkence gitmektir.”

Beşinci Edep: Camiye giriştir. Mescide geç gelen, cemaatin boyun ve omuzlarından atlayıp, öne geçmemelidir. Çünkü haberde gelmiştir ki, bir kimse böyle yapsa, Kıyamet Günü'nde o kişiden bir köprü kurarlar. Bütün halk o kişinin üzerinden geçer. Resul aleyhisselâm, bir kişiyi halkın omuzlarından atlarken gördü. Namazını kılıp ona: Ey filân kişi! Niçin sen bizimle Cumayı kılmadın? diye sordu. O kişi: Ya Resûlallah! Sizinle birlikte kıldım! dedi. Resul aleyhisselâm: Gördüm ki, sen Müslümanların boynundan atlıyor, onlara eziyet veriyordun.

Yani bir kimse bu hareketi yaparsa Cuma'nın hiç sevabı kalmaz. Namazı hiç kılmamış gibi olur. Ama eğer ön saflarda boş yer varsa orasını doldurmak için ilerlemek uygundur. Zira kusuru işleyen ötekilerdir, ön safı boş bırakmışlardır.

Altıncı Edep: Namaz kılanların önünden geçmemeli. Kendi önünden de kimsenin geçmemesi için ya bir duvara ya da sütuna yakın oturmalıdır. Tâ ki, bir kişinin yolu onun önü olmamalıdır. Nitekim Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Bir kişi yanıp kül olsa ve yel onu dağıtsa, bu, namaz kılan kişinin önünden geçmekten daha hayırlıdır.”** Namaz kılanın önündeki duvar veya sütun olarak diktiği değnek ve yaydığı seccade, namaz kılanın sınırındır. Bu sınırı aşanları elden geldiği kadar men etmelidir. Nitekim Resûlullah Efendimiz, şöyle buyurur: **“O, geçmekte olan kişi yasaklansın. Geçen umursamazsa yine def etsin. Buna da uymazsa, onunla dövüşsün. Çünkü o, şeytanın kendisidir.”**

Yedinci Edep: Mümkün olduğu kadar ön safa geçilmelidir. Bir hadiste Resul Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“Kim Cuma günü giyeceklerini temizler, yıkanır, erkence camiye gider, imama yakın oturur ve imamı dinlerse o kişi iki Cuma arasındaki günahlarına, hatta üç gün de fazlası ile kefarete kazanmış olur.”** Eğer, ön safa geçmenin yolu yoksa ön safa yakın olmalıdır. En doğrusu budur. Çünkü bunun sevabı fazladır. Fakat ipek elbiseler giyilmişse, ağır silâhlı askerlerden ise ya da elbisesi altın işlemeli, ibrişimden ise yahut kılıcı altından ise ya da meşru olmayan işi varsa, yani ne kadar süse boğulmuşsa, arkada namaz kılmak daha evlâdır.

Sekizinci Edep: Hatip minbere çıkınca artık fazla söz söylemeyip ezana icâbet edilmeli ve hutbeyi dinlemelidir. Eğer bir kişi konuşur, söz söylerse, ona işaretle susması ihtar edilmelidir. Dil ile bunu söylememelidir. Zira Resul aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: Bir kimse bir kimseye “sus” dese veya “kulak tut, dinle dese zâit söz söylemiş olur. Onun Cuması Cuma olmaz. Ama uzakta ise, hutbeyi işitmiyorsa, yine susması gerektir. Söz söylenilen yerde oturulmamalıdır. Bu zamanda hiç namaz kılınmamalıdır. Meğer ki yalnız mescidde otura.

Dokuzuncu Edep: Namaz tamam olduktan sonra yedi kez **Elhamdü-lillâhi'yî** okumaktır. Yedi kez de **kul hüvallahî'yî** okumalı. Yedi kez **Kul eûzü birabbil-felâk ve Kul eûzü birabbînâs sûresi** okunur. Haberde gelmiştir ki, bir Cuma'dan bir Cuma'ya kadar onu Allahü Teâlâ şeytan şerrinden saklar. Ve şu dua okuna: **“Ey güzel Allah'ım, ey bütün yaratılanları yoktan var edip tekrar eski haline döndüren Allah'ım, ey rahmet edici sevgili Allah'ım! Sen beni helâlin ile haramdan uzak kıl. Kendi fazlınla beni zenginleştir. Senden başka, her şeyden beni müstağni kıl.”** Bir kimse bu duayı okursa, beklemediği yerden ona rızık yetişir ve halktan daha varlıklı olur. Cuma namazından sonra altı rekât namaz kılınmalı ki, Allah'ın Resûlünden böyle anlatılmıştır.

Onuncu Edep: Cuma namazından sonra ikindi namazını da kılmak için mescitte oturulmalıdır. Akşam namazına kadar oturulursa ve namaz da kılınırsa daha iyi olur, denilmiştir. Hem de: Bu miktar mescidde kalmanın sevabı, bir hac ve bir umre sevabı kadardır! denilmiştir. Fakat mescidde kalamayıp evine

giden kişi evde Hak Teâlâ'nın zikrini unutmamalıdır. Akşama kadar Yüce Allah'ın azametini düşünmeli, nimetine ve yardımına şükür etmeli. Tâ ki, Cuma gününde gizli olan aziz saatten gafil bulunmaya, Gaflet eylerse, o saatin faziletinden mahrum kalmış olur.

CUMA GÜNÜNÜN FAZİLETLERİ

Cuma gününün bütününde yedi fazilet daha vardır.

1- Sabah vaktinde ilim meclisinde hazır bulunmaktır. Kıssa (hikâye) anlatanlardan ve onların halkasından uzak bulunmaktır. Din bilginlerinden birinin meclisinde bulunmaktır. O kişinin ki, sözü ve siyreti, insanın dünyaya olan rahatbetini azaltmalı ve ahirete çağırان sözler olmalıdır. Eğer bir söz bu yolda olmazsa o meclis ilim meclisi olmaz. Çünkü bu dediğimiz şartta meclis olursa, böyle bir mecliste hazır bulunmanın on rekât namazdan hayırlı olduğu hadis-i şerifte bildirilmiştir.

2- Bu günde bir mübarek saat vardır. Bu saatte bir kimse hacet dilese, haberde bildirilmiştir ki, o dilek kabul olunur. Fakat bu zaman hakkında ihtilâf doğmuştur. O vakit ya zeval vakti; gün bitimi, Cuma ezanı vakti ya minbere çıkıldığı vakit ya cuma namazına durulduğu vakit ya da ikinci namazı vakti midir? Bu, bilinmemektedir. Kadir Gecesi gibi gizlidir. Cuma gününün her ânında bu saat beklenmelidir. Hiçbir dakika zikirden ve ibadetten uzak kalınmamalıdır. Hz. Fatıma (Allah ondan razı olsun) bu makbul saatin güneşin battığı an olduğunu ve bunu Resûlullah Efendimizden duyduğunu söylerdi.

3- Bugün herkes Resûlullah Efendimize salavatı çok getirmelidir. Çünkü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Her kim Cuma gününde bana salât getirirse, Allahü Teâlâ onun seksen yıllık günahını bağışlar.”** Ashâb-ı Kiram: Ya Resûlallah! dediler. Senin üzerine ne türlü salavat edelim? diye sordu. O da şöyle cevap verdi: **“Ey Rabbim, ey Allah'ım, Sen Resulünün derecesini yüce eyle. Âline, ashabına rahmet eyle. Öyle ki, Senin rızan hasıl olsun. Ve onun hakkı edâ edilsin. O Resule ziyade fazilet ver. Ona vaat ettiğin makamı sun. Ve Sen Resule bizden Ona layık ivaz ver. Ve Sen ona, öteki nebilere ve ümmetlere ve onların ümmetlerine verdiğin ivazın en faziletlisini ver. Hem de Sen Resulün kardeşleri olan başka nebilere ve salihlere rahmet kıl, ey rahmet edicilerin en çok rahmet edicisi.”** Denilmiştir ki, bir kimse bu duayı mübarek Cuma gecesinde yedi kez okursa hiç şüphe edilmesin ki, Allah'ın Resulünün şefaatinin bulur. Eğer: **“Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed! Ya Rabbi, Sen Resulün Muhammed'in ve Âli'nin derecesini yüce kıl! Onlara yardım et!”** dese ve fazlasını okumasa yine yeterlidir.

4- Cuma gününde Kur'ân çok okunmalıdır. Eğer biliyorsa, Kehf Sûresi'ni okumalı. Çünkü bu sûre için nice haberler gelmiştir. Eski günlerde ibadet sahipleri Cuma günü bin kez, **“Kulhuvallahu ahad”** sûresini okurlardı. Bin kez de salavat getirirlerdi. Bin kez de: **Sübhanallahi vel-hamdülillâhî velâ ilâhe illallâ-**

hü vallahü ekber! demeyi âdet etmişlerdi. O Kehf Sûresi hakkında İbn-i Abbas ve Ebu Hureyre (Allah onlardan razı olsun) şöyle demiştir: **Cuma gecesi veya günü Kehf Sûresi'ni okuyan kişiye okuduğu yerden tâ Mekke'ye kadar olan yerleri aydınlatacak güçte bir nur verilir. Ertesi Cuma'ya kadar, hatta üç gün de fazlası ile günahları affedilir. Sabaha kadar yetmiş bin melek onun için istiğfara dururlar. Hastalık, sıkıntı, zatülcenb, abras, cüzzam ve deccal fitnessinden kurtuluş özelliği kazanır.**

5- Cuma günü namaz çok kılınmalıdır. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: Bir kimse camiye gidince Cuma'dan önce dört rekât namaz kılmalı, her bir rekâtta, elli kere "Kulhuallahü ehad!" sûresini okumalı. O zaman kendisine Cennet'teki yeri gösterilmeden bu dünyadan gitmez. Bu günde dört rekât namaz kılmak sünnettir. En'am, Kehf, Tâhâ ve Yasin Sûreleri ile kılınmalıdır. Eğer bunları okuyamazsa Secde, Lokman, Duhan ve Mülk Sûrelerini okumalıdır. İbni Abbas (Allah ondan razı olsun) Cuma gününde hiçbir zaman tesbih namazını bırakmazdı. Bu tesbih namazının şerhi meşhurdur. Daha iyisi budur ki, tâ kuşluk vaktine varıncaya kadar namaz kılmalı. Cuma namazı kılındıktan sonra da tâ ikindi namazına varıncaya kadar ilim meclisinde bulunursun. Ondan sonra da akşam vaktine erişinceye kadar istiğfar ve tesbihle meşgul olunur. Peygamber Efendimiz, amcası Abbas'a: **"Bu tesbih namazı bütün Cumalardadır!"** diye buyurmuşlardır.

6- Cuma günleri sadaka vermekten uzak kalmamalıdır. Bu da müstehaptır. Hatta bir ekmek parası da olsa sadaka edilmelidir. Sadakanın fazileti de Cuma günü çok fazladır. Bir dilenci, hutbe vaktinde bir sadaka istese, o sadaka verilmemelidir. Verilirse mekruhtur. Bu verişte kerahat vardır. Camide namaz vaktinde dolaşp dilenenlere sadaka vermek mekruh sayılmış ise de dilenen kişi bir kenar, bucakta durursa sadaka vermek mekruh sayılmamıştır. Kâbûl Ahbar şöyle demiştir: Kim Cumayı kılar, çeşitli iki şeyden sadaka verir, sonra rükûu, secdeleri, huşûu tam yaparak iki rekât namaz kılar ve: **"Allahümme innî es'elûke bismike bismillâhırrahmânırrahîm ve biskimellezi la ilahe illâ hüvel kayyûmüllezî es te'hüzühü sinetün velâ nevm!"** der, sonra da ne isterse Allah ona verir. Duasını kabul eder.

7- Haftanın yedi gününden birini âhiret işlerine ayırmaktır. O gün, bir hayır işlemekle gün geçirilmelidir. Dünya işleri o gün geriye bırakılmalıdır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Namaz kılındığı vakit yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından azık isteyin. Allah'ı çok anınız ki, azaptan kurtulasınız."** (Cuma Sûresi: 10). Hazret-i Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu: Bu âyetin mânası, dünya alış-verişi, rızık toplaması değildir. Belki ilim istemektir. Bilgi rızık talep etmektir. Akrabayı ziyarettir. Hastaları görmektir. Cenaze alıp götürmektir. Bunlara benzer neler varsa yapmaktır.

BEŞİNCİ ASIL ZEKÂT

Sen bil ki, Müslümanlık rükünlerinden biri de zekâttır. Allahü Teâlâ, zekâti da İslâm'ın esaslarından buyurmuş, Kur'an-ı Kerim'inde bunu çeşitli âyetlerde bildirmiştir. Bakara âyetinde şöyle buyurmuştur: **“Namazı gerektiği gibi kılın ve zekâtı verin.”** (Bakara Sûresi: 110). Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurmuştur: **Müslümanlığın binası beş asıl, beş şart üzerinedir: Lâilâhe illallah, Muhammedün Resulullah kelimesi, Namaz, Zekat, Ramazan orucu ve Hac'dır.** Allahü Teâlâ zekâtını vermeyenler için de şu âyet-i kerimeyi Kur'an'da bildirmiştir: **“O kişiler ki, altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamazlar (zekâtlarını vermezler), işte onları elemli azap ile müjdele.”** (Tevbe Sûresi: 34). Haberde gelmiştir ki:

Altını ve gümüşü olan kişiler, onların zekâtını vermezlerse, o altın ve gümüşlerin her birisiyle o kişinin göğsünü dağlarlar. Öyle ki, göğsünden girer; arkasından çıkar. Arkasından da dağlarlar. Öyle ki, sırtından girer, ta göğsünden çıkar. Bir kişinin davarı (dört ayaklı hayvanı) olursa ve onun zekâtını vermezse, Kıyamet Günü'nde o hayvanları, o kişiye musallat ederler. Başları ve boynuzları ile sahibine vururlar.

Onu ayakları altına alırlar. Bu hayvanlar, onu basıp sona gelince en ileride geçenler yine geri gelirler, yine o kişiyi çiğneyip geçerler. Bu hal, halkın bütün hesabı görülene kadar sürer gider. Bu haber, Hadis-i şerif'te gelmiştir. Böyle olunca, zekâtın amelini bilmek, önce o mal sahibine **farz** olur.

ZEKÂTIN NEVİLERİNİN VE ŞARTLARININ BEYÂNI

Bil ki, altı cins malda zekât vaciptir ki, bunlar da: Deve, sığır, koyundur. Ama eşekte ve başka hayvanlarda zekât yoktur. Ve zekât dört şartla vacip olur:

BİRİNCİ ŞART: Hayvanların beslenmesi yemle olmamalıdır. Otlakta otlamalıdır. Sahibinin üzerine zahmeti çok olmamalıdır. Eğer bir yıl içinde yediği yemi ehl-i hibre zahmet ve çok masraf sayarlarsa, o hayvan için zekât vacip (farz) olmaz.

İKİNCİ ŞART: O kimse, bir tam yıl o malına sahip olmalıdır. Eğer yılın ortasında kendi mülkünden çıkarsa, zekât vacip olmaz. Ama yılın sonunda da yavrulanmış olsa hesaba katılır, zekât vacip olur.

ÜÇÜNCÜ ŞART: O malla, sahibi gerçekten zengin olmalıdır. Kendi eli altında bulunmalıdır. Ama bu mal yok olduğu veya onun elinden biri çaldığı zaman, zekât farz olmaz. Meğerki o malın hepsi meydana gelen kazancı ile sahibine geri ulaşırsa, o vakit zekâtı vermek vacip olur. Eğer bir kimsenin ne kadar malı olursa olsun, o kadar da borcu varsa ona zekât vermek gerekli olmaz. Çünkü o kişi hakikatte fakirdir.

DÖRDÜNCÜ ŞART: Zekâtı verilecek malın nisaba yetişmesi gerektir. Bu da o malla sahibinin zengin olmasıdır. Az olunca zenginlik meydana gelmez.

Develerin sayısı 5 tane olmazsa, zekât vermek vacip olmaz. Beş deve de 1 koyun zekât verilir. Zekât için verilen koyun bir yaşından eksik olmaz. Eğer keçi olursa iki yaşından eksik olmaz. 10 deve olunca, 2 koyun zekât vaciptir. 15 deve olunca 1 yaşında 1 dişi deve vacip olur. 36 deve de ise, iki yaşında 1 dişi deve vacip olur. 40 deve olunca üç yaşında 1 dişi deve vacip olur. 61 deve de dört yaşında 1 dişi deve vaciptir. 76 deve de iki yaşında 2 dişi deve zekât edilir. 91 deve de ise dört yaşında 2 dişi deve vaciptir. 120 deve de ise iki yaşında 3 dişi deve vacip olur. Böylece, bu hesap üzerine karar verilir. Her 50 deveden üç yaşında 1 dişi deve verilir.

Sığıra gelince: Sığır otuz sayıyı doldurmayınca zekât vacip olmaz. Otuz olunca, bir yaşında 1 dana vermek vaciptir. 40 sığırda ise iki yaşında 1 dana vaciptir. Her 30 sığırda da 1 tane iki yaşında dana zekâttır.

Koyuna gelince: 40 koyunda 1 koyun vacip olur. 121'de 2 koyun. 201'de 3 koyun ve 404'de 4 koyun vaciptir. Bundan sonra her yüz koyunda, 1'er koyun vacip olur. Bir yaşından küçük koyun caiz değildir. Eğer, keçi olursa iki tanesi caizdir. Eksik caiz olmaz. İki kişinin koyunu karışık olsa ikisi de nisaba mâlik olsa; fakat zekât ehlinde bulunsalar ikisi bir bütün gibi olur. Her ikisinin koyunu 40 koyundan fazla değilse her birine yarım koyun vacip olur. Eğer 121 olursa ikisine tek koyun kifayet eder.

ÖŞRÎ (Onda bir) OLAN ZEKÂT

Bir kimsenin 800 batman (yaklaşık 1600 kg) buğdayı ya da arpası yahut kuru üzümü veya bunlara benzer bir nesnesi olsa, o kimsenin üzerine onda bir nisbetinde zekât vermek vaciptir. Bu mal; nohut, pirinç, bakla ve bunlara benzer şeylerdir. Eğer bir şey ki, besin (gıda) değilse, yenince güç vermezse, ceviz, pamuk, keten, sâir meyveler gibi onlarda (öşür) lâzım gelmez. Eğer 400 batman buğday, 400 batman arpası olsa, yine öşür vacip olmaz. Zira, nisap tek cinsten, aynı olması gerektir. Eğer ark suyu ile veya kehriz (lâğım) suyu ile sulanmıyorsa, kova ile taşıma su ile sulanıyorsa, o zaman onda birin yarısı vacip olur. Fazlası vacip değildir.

Zekât için yaş üzüm veya yaş hurma verilmesi de caizdir. Eğer hurma ve üzüm renk bağlamış, buğdayın ve arpanın tanesi sertleşmişse, ona hiç el sürmemeli. Tâ ki zekât hesap ve takdir edilmeli, fakir ve dervişlerin nasibi bilinmeli, ne kadar olduğu hesap edilmelidir. Ondan sonra kalanı harcanmalı, sarfedilmelidir.

ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI

200 dirhem gümüşten, 5 dirhem gümüş zekât vaciptir. Halis 20 altını olanın da yarım altın zekât vermesi vaciptir. Bu zikredilen 5 dirhem gümüş ve yarım al-

tın asıl malın 10 bölükte bir bölümünün 4 parçasından bir parçası olur ki, kırkta bir eder. Mal ne kadar ziyade olursa, fazlanın zekâtı böyle hesap edilmelidir.

Akçe hâlinde kesilmiş (sikke) olmayan altın ve gümüş, altın ve gümüşten yapılmış kapkacak, altın ve gümüş karışık kaplar, kılıçta ve divitte bulunan ve süs olarak kullanılan altınlar, yani şeriatçe caiz olmayan şeylerin hepsinde zekât vaciptir. Ama erkeğe ve kadına süs olarak kullanması caiz olanlarda zekât yoktur. Eğer altın ve gümüş halkın üstünde borç olarak duruyorsa ve istediği zamanda alabilirse yine o kişiye zekât vacip olur.

TİCARET MALINDA ZEKÂT

Yirmi altınlık bir nesne alsa ve ticaret, kazanç niyetiyle saklasa ve yıl tamam olsa, zekâtta nakit vacip olur. Bir yılın içindeki kazançlar da hesaba katılır. Yılın sonunda malın kıymetinin ve sayısının bilinmesi de gerektir. Eğer ana para altın ise gümüşle zekât verilmesi caizdir. Eğer nakit almamış ise şehirde hangi nakit daha üstün ise o paradan zekât verir. Eğer başka bir malı olsa ve onunla ticaret yapmaya niyet eylese, onunla bir şey almazsa, yılın ilk öncesinde zekât farz olmaz. Ama nakit olur, nisap miktarı da olursa, yılın öncesi mâlik olduğu için zekât verir. Ne vakit ki, yılın ortasında ticaret niyeti geri kalır, bozulur, bâtlı olursa, zekât vacip olmaz.

FİTRE ZEKÂTI

Ramazân Bayramının gecesinde bayram günü lâzım olan yiyeceğinden, evinden, giyeceğinden ve başka lüzumlu eşyasından fazla nesneye mâlik olan her müslümana yediği şeyin cinsinden bir Sa (Sa, bin dirhemli bir hububat ölçegidir ki, yaklaşık olarak 1666 gram eder.) yiyecek vermek vacip olur. Eğer nafakasında buğday yemiş ise arpa vermek caiz değildir. Eğer arpayı zahire eylemiş ise buğday vermek caizdir. Eğer her iki cinsten zahire koymuş ise iyisinden vermelidir. Buğdaya karşı arpa ve arpadan gayri şey vermesi caiz değildir.

Şafîî mezhebinde bir kimsenin nafakası bir kişinin üzerine vacipse, onun fitresi de vacip olur. (Hanefî mezhebinde erkeğin üzerinde kadının fitresi vacip değildir.) Ama karısı, oğlu, kızı, anası, babası ve kölesi gibi kişilerin fitresi, onlara ortak olan iki şerike de vacip olur. Kâfir olan kölenin fitresi vacip olmaz (Hanefî mezhebinde kâfir olan kölenin fitresi ise vaciptir.) Eğer karısı kendi fitresini kendi verirse, bu caizdir. Eğer kocası karısından habersiz verirse o da câizdir. Zekâtın hükümlerini bu kadar bilmek yetişir. Eğer bu zikrolunandan başka bir zorluk olursa, ehinden sormak gerektir.

ZEKÂT VERMENİN KEYFİYETİ

Zekât vermek gerektiği vakit beş şeye dikkat edilmelidir.

Birincisi: Farz olan zekât niyetini yapmaktır. Eğer bir kimseyi vekil tutarsa, vekil tuttuğu vakit niyet etmelidir. Veya vekil izin verirse, o zaman zekâtı verdi-

ği vakit niyet eder. Eğer yetimin malının zekâtını vekili verirse, o kişinin niyet etmesi gerektir. (Hanefi mezhebinde zengin olan yetime akıl-bâliğ olmadıkça zekât vacip olmaz. Ama fitre vermesi vaciptir.)

İkincisi: Yıl tamam olunca, zekât verilmeye acele edilmelidir Zira özür olmadan geri bırakmak caiz değildir. Fitre zekâtını da vermeyi, bayram gününden sonraya bırakmak caiz değildir. Ramazan ayında acele edip erkenden vermek câizdir. Fakat Ramazan ayından önce vermek câiz değildir.

Üçüncüsü: Her cinsin zekâtı, kendi cinsinden verilmelidir. Eğer altını gümüşe bedel verse ve buğday arpaya bedel verilse Şafîi mezhebinde caiz değildir. (Hanefi mezhebinde caizdir)

Dördüncüsü: Zekât, kişinin bulunduğu beldenin dışına çıkarılmamalıdır. Çünkü fakirler o mala intizar etmekte, onu beklemektedirler. Eğer başka bir şehirde zekât dağıtılırsa, o zekât, yerine getirilmemiş olur (Hanefi mezhebinde zekât malını başka memlekete nakleylemek câizdir. Fakat evlâ olan, başka memlekette muhtaç kişi fazla değilse, nakletmemektir.)

Beşincisi: Zekât sekiz taifeye üleştirilmelidir. Öyle ki, her taife, üç kişiden az olmamalıdır. Hepsi 24 kişi olur. Eğer bir dirhem zekâtı varsa da zekâtı bunlara paylaştırmak Şafîi mezhebinde vacip olur. (Hanefi mezhebine göre, bu taifenin hepsine vermek şart değildir.) Ve bunu hepsine yetiştirmeli, sekiz payı eşit eylemelidir. Bundan sonra her payı üç kişinin veya üçten ziyadesinin arasında üleştirir. Her ne kadar bunlar eşit olmazsa da... Bu zamanda üç grup insan az bulunur ki, onlar da:

1- Gaziler. (Allah yolunda savaşanlar).

2- Müellefe-i kulûb (kalpleri Müslümanlığa ısındırılmak istenen gayrimüslimler).

3- Âmiller (yani zekât toplayan memurlar)dır.

Ama fakir, miskin ve borçlular, konuklar ve yolcular bu zamânede bulunur. Her kişinin zekâtını on beş kişiden az kimseye vermesi Şafîi mezhebinde caiz değildir.

Şafîi Mezhebinde şu iki mesele de zorluk içindedir ki, **biri:** Mala karşılık bir malın verilmemesi, **ikincisi ise:** Bu sekiz kısım taifenin hepsine mutlaka zekâtı erdirmek gerektiğidir. Birçok halk, Şafîi mezhebinde olsalar bile, bu iki meselede Ebû Hanife (Allah ondan razı olsun) mezhebine göre zekât verirler. Onların bu yolda günahkâr olmadıkları ümid edilir.

ZEKÂT ALACAK SEKİZ TAİFE KİMLERDİR?

Birincisi: Fakirlerdir. Bunlar, hiçbir şeyi olmayanlardır ki, hiç kazançları yoktur. Ama bir günlük yiyeceği varsa ve giysisi tamsa, o kimse fakir değildir. Ama yarım günlük yiyeceğinden fazla yiyeceği yoksa, gömleği olsa da tülbenti olmasa ya da tülbenti olup gömleği yoksa, o kişi fakirdir. Eğer bir alet kullanarak para kazanıyorsa ve o aleti de olmazsa o yine fakirdir. İlim öğrense, para ka-

zanmakla meşgul olunca ilim tahsilinden geri kalırsa, yine o öğrenci de fakirdir. Bu anlattığımız fakirlik dervişlerde az olur. Ama çocuklar içinde olursa çoktur. Bunun da çaresi şudur. Çoluk çocuk sahibi bir fakir kişi bulunur. Fakir taife için ayrılan hisse ona çocukları için teslim edilir.

İkincisi: Miskinlerdir. Miskin kimseler, masrafı gelirinden az olan zavallı kişilerdir. Haline bile ses çıkarmayan acizlerdir. Her ne kadar evi, giyeceği vardır, ama; yeterli malı yoksa, o kişiye bir yıllık azığın tam olarak verilmesi gereklidir. Evinin döşeği, kendisinin esvabı olsa da onlara muhtaç olduğu için yine miskin sayılır. Ama muhtaç olduğundan fazla eşyası varsa o kişi miskin sayılmaz.

Üçüncüsü: O kişilerdir ki, zekât devşirir, toplarlar. Sonra fakirlere üleştirirler. Onların ücreti toplanan zekâtan verilir.

Dördüncüsü: Müellefe sınıfıdır. Yani kalbi Müslümanlıkla telif edilen (uzlaştırılan) kişidir ki, bunlar bir oymak ulusudur, onlara mal verilince Müslüman olurlar ve başkaları da onları görüp Müslümanlığa rağbet gösterirler.

Beşinci: Mükâtebedir ki, efendisi ile kölesinin arasındaki anlaşmadır. Onlar o türlü kölelerdir ki, efendilerinden kendi hürriyetlerini satın alırlar. Buna Kitabet de denir ve iki veya üç vakit içinde kendi bahalarını efendilerine öderler.

Altıncısı: Şu borçlulardır ki, aldıkları borcu kötülüğe harcamamışlardır. Gerek yoksul, gerek zengin olsun, bu borcu bir işlerini düzeltip yoluna koymak için almış ve o uğurda harcamışlardır.

Yedinci: Gazilerdir ki, bunların divandan (hazineden) maaşları, ulûfeleri yoktur. Eğer zengin de olsalar yol parası zekât malından onlara verilir.

Sekizinci: Yol azığı olmayan misafirlerdir ki, kendi şehrinden sefer etmeye niyetlense ve yol harçlığı olmasa, onlara azık ve kiraya yetiyecek kadar zekât verilir. Bir kimse:

– Ben fakir, yol parasına muhtacım, dese yalan olmadığı bilinmedikçe onların sözleri doğru olarak kabul edilir. Fakat konuklar ve gaziler yola çıkmaz, gazaya gitmezlerse, onlara verilenlerin geri alınması caizdir. Ama derviş ve miskin olan kişilere, güvenilir kimselerin sözüne inanılarak gereken zekât verilir.

ZEKÂTIN HAKİKATİ VE SIRLARI

Sen bil ki, namazın sûreti ve hakikati olduğu gibi zekâtın da sûreti ve hakikati vardır. Eğer bir kişi zekâtın sırrını ve hakikatini bilmezse, onun zekâtı ruhsuz bir sûret olur.

Zekâtın sırrı üç nesnedir:

Birinci sır: Bütün dünya halkı Allahü Teâlâ'yı sevmek için emredilmişlerdir. Hiçbir Müslüman yoktur ki, bu davayı gütmemiş olsun ve: Ben (hâşa) Allah'ı sevmiyorum! desin. Hatta: Hiçbir şeyi, Allahü Teâlâ'dan daha çok dost tutmasınlar! diye emrolunmuşlardır. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle bu-

yurur: “Şöyle de: Şayet babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elde ettiğiniz mallar, iyi gitmeyeceğinden korktuğunuz alış-verişiniz, rahat rahat yerleştiğiniz evler, sizi Allah’tan ve O’nun Peygamberinden daha sevgili ise artık Allah’ın buyruğu gelinceye kadar gözleriniz yolda olsun. Allah fâsık kavmi doğru yola hidayet kılmaz.” (Tevbe Sûresi: 24). Hiçbir mümin yoktur ki, her şeyden daha çok Allah’ı dost tutmayı dava eylememiş olsun. Her kişi kendisini böyle sanır. Pes, bir nişan ve delil gerekir ki, bir kimse bir neticesiz dava ile mağrur olmasın. Mal insanın sevdiği şeylerden biridir. O boş davada bulunan kişiyi denerler ve: Eğer sevgilinin dostluğunda gerçeksen, kendini ona feda et! derler. Tâ ki Hak Teâlâ’nın dostluğunda kendi derecenı bil! Bu sırrı bilen kimseler de üç tabaka oldular.

Birinci Tabaka: Bunlar Sıddıklar’dır. Bu sıddıkların nesi var, nesi yoksa hepsini feda kıldılar. Ve dediler ki: Sekiz yüz dirhemden beş dirhem vermek tamahkârların, pintilerin işidir. Bizim üstümüze vacip olan Allahü Teâlâ’nın yoluna tümünü vermektir. Nitekim Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun) bütün malını Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem)e getirdi. Allah’ın Resulü de: Ev halkın için ne bıraktın? diye sordu. Ebû Bekir: Allah ve Resulünü bıraktım, dedi. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) aynı suale: Getirdiğim kadar (yani malımın yarısını) bıraktım! diye cevap verdi. O zaman, Resul aleyhisselâm: Ebû Bekir ile senin arandaki fark, sözleriniz arasındaki fark gibidir! diye buyurdu.

İkinci Tabaka: Şu cömert, eli açık kişilerdir ki, onlar mallarını bütün bütün harcetmediler. Bütün mallarını feda etmeye tâkat getiremediler. Ama sakladıkları malı her zaman fakirlerin ihtiyacına harcarlardı. Çeşitli hayrat yapmayı beklerlerdi. Kendilerini fakirlerle eşit tutarlardı. Zekât vermekle kalmaz, yanlarına gelen dervişleri kendi ev halkından bir kişi gibi sayarlardı.

Üçüncü Tabaka: Onlar şu makbul kişilerdir ki, yüz akçeden beş akçe zekât verdiler. Ziyade veremediler. Ve farz ile yetindiler. Allah’ın buyruğunu, hemen gönül safası ile yerine getirdiler. Fakirlere yaptıkları iyiliği hiç başa kakmadılar. Bu ise en büyük alçakgönüllülüktür. Zira bir kişi ki, Allahü Teâlâ’nın kendisine verdiği iki yüz dirhemden beş dirhemini vermeye gönlü dayanmazsa, onun Allahü Teâlâ’nın dostluğundan hiçbir nasibi yoktur demektir. Bu miktarı verip bundan fazlasına gönlü mütehammil olmazsa o kişi, Allahü Teâlâ’nın cimri dostlarından olur.

İkinci sır: Gönlü cimrilik necâsetinden, murdarlığından temizlemektir. Çünkü cimrilik gönülde necâset gibidir. Ve tamahkârlık Hak Teâlâ Hazretlerine yakınlaşmaya lâıyk olmamaklığın sebebidir. Nitekim görünen necaset, bedenın namaza hazırlığına lâıyk olmamasına sebeptir. Gönül necasetten ancak mal harcetmekle temizlenir. Zekât da tamahkârlık necasetini gidermesinden dolayı su gibidir ki, o su ile necaset ve kirlilikler temizlenmiştir. Bu nedenledir ki, zekât ve sadaka, Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) ile onun temiz ev halkına haramdır. Zira, Resûlullah Efendimizin ve Ehl-i Beyt’inin şerefi halkın malının kirinden korunmuştur. Bu sebeple onlara zekât verilmesi câiz değildir.

Üçüncü sır: Nimetin şükrüdür. Çünkü mal bir nimettir. Müslümanlar için dünya ve âhîret rahatına bir sebeptir. Nitekim namaz, oruç ve hac mal nimetinin şükrüdür. Bir kimse kendisini bu nimetlerden ihtiyaçsız, başka bir Müslümanı ise muhtaç görürse kendi kendisine şöyle der: O da benim gibi Allahü Teâlâ'nın kuludur. Şükür O Yüce Yaratıcıya ki, beni ona muhtaç etmedi. Onu bana muhtaç etti. Bâri ben ona merhamet edeyim. Olmaya ki, Allahü Teâlâ tarafından bir gece içinde benden bu mal alınsın. Eğer Allah'a karşı kusur işlersem, beni o kişi gibi fakir, onu da benim gibi varlıklı kılabilir. Her kişinin zekâtın bu sırlarını bilmesi gerektir. Tâ ki, onun ibadetleri manasız ve hakikatsiz bir şekil ve görüşten ibaret kalmasın.

ZEKÂT VERMENİN ADABI

Eğer bir kimse ibadetlerinin kaybolmamasını, ruhsuz olmamasını ve sevabının kat kat ziyade olmasını isterse şu yedi vazifeye dikkat etmesi gerektir.

BİRİNCİ VAZİFE: Zekâtını vermede acele etmelidir. Farz olmadan önce, yıl tamam olmadan zekâtını vermelidir. Yıl tamam olmadan vermekte üç fayda vardır:

1- İbadet meyli ona açılır, ibadet isteği artar. Çünkü vacip olduktan sonra zekâtı vermek zaruridir. Eğer vermezse ona azap olunur. Çünkü vacip olduktan sonra zekât vermek korkudan ileri gelir. Allahü Teâlâ'ya olan sevgiden, dostluktan ileri gelmez.

2- Zekât erken verilmekle fakirlerin, dervişlerin kalbine şadlık ve sevinci an-sızın yetiştirir. Muhtaçların duası onun için bütün âfetlere, tehlikelere karşı bir hisar, bir kale olur.

3- Zamanın tehlikesinden emniyette olur. Çünkü zekâtı geri bırakışta zarar ve âfetler vardır. İhtimaldir ki, kimi mâniler araya girer, zekât gibi bir hayırdan geri kalır. Çünkü insanın gönlünde bir hayır işi işlemek doğunca onun meylini ganimet bilmek gerektir. Zira, hayır iş rahmet nazarıdır. Onu tez yerine getirmek lâzımdır, şeytan onu men etmeye saldırabilir. Hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Mü'minin gönlü Allahü Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır."

Ululardan bir kişinin hatırına, edepphanede (helâda) gömleğini bir fakire vermek geldi. Bir müridini çağırdı. Gömleğini çıkardı. Ona verdi. Müridi:

– Ya Şeyh! dedi. Dışarı çıkıncaya kadar niçin sabretmediniz? Efendisi:

– Hatırıma bir başka düşünce gelmesinden ve beni bu hayırlı işten alıkoy-masından korktum! dedi.

İKİNCİ VAZİFE: Eğer bir miktar zekâtı iyilik içinde vermek dilerse, Muharrem ayında vermeli. Çünkü Muharrem yılın ilk ayıdır. Muharrem, muhterem aylardandır. Ayların en hürmetlisidir. Ya da Ramazan ayında verilmelidir. Çünkü vakit her ne kadar mübarek ay olursa, onun sevabı o kadar fazla olur. Peygamber aleyhisselâm bütün halkın en cömertiydi. Her nesi varsa fakirlere verirdi. Bilhas-sa Ramazan ayında hiçbir şey saklamazdı. Her nesi varsa hepsini harcardı.

ÜÇÜNCÜ VAZİFE: Zekâtı gizli vermektir. Çokluk arasında vermemektir. Tâ ki, zekâtı riyadan uzak kalmalı, ihlâsa, gönül temizliğine yakın olmalı. Haberde gelmiştir ki: Gizli sadaka vermen Allahü Teâlâ'nın hışmını yatıştırır. Yine haberde gelmiştir ki: Yedi kişi Arş'ın altında gölgelenirler, birisi adaletli devlet başkanıdır. Biri, sadakayı sağ eli ile veren ve sol elinin haberi olmayan kişidir. Ve böyle bir derece âdil devlet başkanının derecesine eşittir. Yine haberde gelmiştir ki: Bir kimse sadakasını gizli verirse, onun sevabını sır amellerinden yazarlar. Eğer açıktan verirse görünür amellerinden yazarlar. Eğer dönüp: Ben şöyle sadaka verdim! derse o amelini gerek gizli, gerek zahir amel defterinden siler ve riya defterine yazarlar. Bundan ötürü eski sâlih kimseler sadakayı gizli vermekte o kadar cehd gösterirlerdi ki, kimileri bir âmâ kişi ararlar ve sadakayı onun eline verilerdi. Ve hiçbir söz de söylemezler, kendinin bilinmesini istemezlerdi. Kimi kişiler de olurdu ki, bir uykuya dalmış olan fakiri arar. Sadakayı onun cübbesine bağlarlardı. Ve yine hiçbir şey söylemezlerdi. Uyanmasını ve bu parayı kimin verdiğini bilmemesini isterlerdi. Kimileri bir fakirin yolu üstüne bırakırlardı. Kimileri ise bir vekile verir, sadakasını bu vekil eliyle dağıtır: Kimin verdiğini sakın söyleme! diye de tenbihte bulunurlardı. Sadaka verilen kimsenin, bunun nereden ve kimden geldiğini bilmemesini de çok önemli görürlerdi. Çünkü halkın arasında verince o kişinin içinde nekeslik sıfatı kırılırsa da riya sıfatı belirmesinden korkarlardı. Bunların ikisi de helâk edici sıfatlardır. Evet, cimrilik akrep; riya ise yılan gibidir. Yılan ise akrepten daha kavî, daha kuvvetlidir. Çünkü akrebi yılanı yedirince, yılanın kuvveti artar. Bir öldürücüden kurtulayım derken, ondan daha yavuzuna yakalanmış olur. Bu sıfatların yarası o kişinin gönlünde olursa, bunlar, kabre girdiği zaman, onu saran akrep ve yılan acısı gibi gelse gerektir. Nitekim Müslümanlık konusunda anlatmıştık. O hâlde aşikâre, halk içinde verilen sadakanın zararı, faydasından daha çoktur.

DÖRDÜNCÜ VAZİFE: Bu da şudur: Eğer sadaka verecek kişi, riyadan emin olmuş ve gönlünü riyadan tertemiz kılmış ise ve eğer sadakasını aşikâre verdiği zaman, başkalarının da onu görüp sadaka vermeye rağbetinin artacağına inanç getirirse, bu kişinin bunu yapması, daha faziletlidir. Ama bu öyle bir kimseye gereken bir harekettir ki, halkın övgüsü ve kötölemesi, onun nazarında eşittir. Yaptığı işleri Hak Teâlâ'nın bilmesi ona kifayet eder.

BEŞİNCİ VAZİFE: Verdiği sadaka, fakirlerin başına kakılmamalı, ondan minnet beklenilmemeli, ezadan kaçınmalı ve sadakanın sevabı yok edilmemelidir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Sadakalarınızı insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan bir kişi gibi başa kakmak ve eziyet etmek sûreti ile boşa çıkarmayın. Çünkü onun bu gösterişi, üstünde azıcık toprak bulunan bir kayanın haline benzer ki, şiddetli bir yağmur gelince onu temizler, kendisini katı bir taş olarak bırakır. Onlar (gösteriş yapanlar) yaptıklarından hiçbir sevap kazanamazlar. Allah kâfir kavme hidayet vermez.” (Bakara Sûresi: 264)

Burada başa kakmanın minnet altında bırakarak sadaka vermenin ve ezânın manası fakirleri incitmektir. Bu da yüzü ekşitmek ve surat asmak, dik ve sert söylemekle olur. Hele dervişler yoksul oldukları ve dilendiklerinden ötürü hor görülüp onlara hakaret gözü ile bakılır. Eza etmek iki şeyden, cahillik ve ahmaklıktan doğar. Cahillikten doğan şudur ki, o kişiye mal dağıtmak zor gelir. Bundan ötürü gönlü daralır. Söylediği sözleri karşısındakine kahredici şekilde söyler. Bir kimseye, bir akçe verip bin akçe almak zor geliyorsa, bu hiç şüphesiz ki, onun cahilliğindendir. Zira o kişi, bu zekâtla Firdevs-i Âlâ'yı (Cennet'in en yüce yerini) ve Allahü Teâlâ'nın rızasını kazanacaktır, kendini de Cehennem ateşinden kurtaracaktır. Eğer bu zikredilenlere iman getirmiş ise ona zekât vermek niçin zor gelsin? Ahmaklığa gelince, öyle bir kişi, zenginliğinden, varlıklı olmasından ötürü kendisini fakirlerin üzerine daha şerefli, üstün görür. Bilmez ki, o kişi kendisinden belki beş yüz yıl önce Cennet'e girecektir, kendisinden de daha şereflidir. Onun derecesi, kendisinden daha yücedir. Ve Allahü Teâlâ'nın katında şeref de övgü de zenginlikle değildir. O şeref ve övgü, fakire, gönlü gani olana verilir.

ALTINCI VAZİFE: Zekât veren kimse, zekât verdiğiinden minnet beklememelidir. Yani yapılan iyilik başa kakılmamalıdır. Minnet beklemenin aslı cehildir. Minnet kalbin sıfatıdır. Minnet beklemenin sebebi şudur; zekâtı veren kişi sanır ki, o fakir kimse kendisinin altındadır. Onun bu türlü sanısı olduğuna âlâmet de şudur:

1. Sadaka verdiği kişinin kendisine hizmet etmesini bekler.
2. İşlerinin üzerinde durmasını bekler.
3. İlk selâm vermeyi fakir kişi yapmalıdır.
4. Ondan daha fazla hizmetler tımar.
5. Eğer zekâtını verdiği kişi hizmette kusur eylerse, taaccübü başka zamana göre çok artar. Kimi zaman olur ki:

– Ben ona çok iyilik etmişim, diyerek övünür.

İşte bütün bunlar cahilliktir. Hakikatte ise o fakir kişi, ona iyiliği kendisinden daha çok yapmıştır. Çünkü bu sadakayı kabul etmiştir. Onu Cehennem ateşinden, mal hırsı ve bencillik çirkefinden temizlemiştir. Eğer bir hacamatçı onu hacamat etse (vücudundan pis kanlar alsa) o kişiye minnet duyar. Hacamat edilmesini minnet bilir. Ama o kan onun helâkine sebeptir ve hacamatçı o kanı dışarı atmıştır. Pintilik de o kişinin içerisinde. Ve elindeki zekât malı da onun helâkinin, kalb pisliğinin sebebidir. Öylece, o fakir sebebiyle hem pâklık bulur, hem de kurtuluşa erer. Bu hususu dervişe karşı minnet bilmeli, bu ona teşekkür borcundan olmalı.

Zekât veren yukarıda açıklanan sırları düşünmeli. Bilmeli ki, minnet beklemek cahilliktendir. O kadar ki, eski Müslümanlar yaptıkları iyilikleri başa kakmamakta çok mübalâğa göstermişlerdir. Hatta o fakir önünde ayaküstü durmuşlardır. Alçakgönüllülük gösterir gibi sadakayı dervişin önüne koymuşlardır. Ve bundan sonra da:

– Bu sadakayı benden kabul et! diye yalvarmışlardır.

Bir kısım kimseler de ellerini sadaka verecekleri kişinin önünde alttan tutmuş, fakir sadaka alırken eli yukarıda olmuştur. Çünkü yüce el, kendisine minnet duyulan kimseye münasiptir.

YEDİNCİ VAZİFE: Verilecek zekât malı, malın en iyisinden, en güzelinden olmalıdır. Çünkü içine şüphe, kuşku karışan malı vererek Allahü Teâlâ'ya yakınlık dilemek lâıyk değildir. Zira Allahü Teâlâ temizdir ve temiz olandan başka şeyi kabul etmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurdu: **“Ey iman edenler, kazancınızdan ve sizin için topraktan çıkardığımız mahsullerin en helâlinden ve iyisinden Allah yolunda (sadaka verip) harcayın. Kendinizin, ancak aldanarak alacağınız şeyleri nafaka diye vermeyin. Biliniz ki Allah, vereceğiniz sadakalardan uzaktır. Allah, hamde lâıyktır.”** (Bakara Sûresi: 267) Evet, niçin öyle bir şeyi Allah yolunda harcedersiniz? Eğer bir kimse kendi evinde konuğuna o türlü nesneyi getirirse, onu hakir görmüş olur. Bu açık bir saygısızlıktır. Ya en kötüsünü Allah'a, en iyisini de O'nun kullarına vermek nasıl olur. Kötü eşyadan sadaka vermek gönülsüz vermenin delilidir. Sadakayı gönül hoşluğu olmayarak vermekte ise kabul geçmemek korkusu vardır. Resul (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Bir dirhem sadaka vardır ki, bin dirhemden hayırlıdır. Resul Hazretlerinin şu buyruğundaki emrin manası: İyisini ver ve gönül hoşluğu ile ver! demektir.

SADAKA VERİLECEK KİŞİNİN ARANMASININ EDEPLERİ

Sen bil ki, herhangi bir fakire zekât verirken, farz olur. Eğer bir kimse âhiret ticareti yapsa, çok kâr elde etmek yolundan el çekmesi uygun değildir. Çünkü sadaka, müstahak olanın eline geçerse, sevap da ziyade olur. Sadaka verecek olan Müslüman, sadaka vereceği kimsede beş sıfattan birini aramalıdır:

1. Sadaka verilecek kişi sâlih ve perhizkâr olmalıdır. Züht ve takva sahibi olmalıdır. Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **“Sadakayı gûnahtan sakınan takva sahiplerine veriniz.”** Bunun sebebi gûnahtan sakınan kimselerin aldıkları sadaka ile Allahü Teâlâ'nın ibadetine yardımda bulunmaları içindir. Sadaka veren kişi de bu ibadetin sevabına ortak olur. Çünkü o kişiye yardımı dokunmuştur.

2. Sadaka verilecek kişi, ilim ehli olmalıdır. Çünkü, ona verilecek sadaka ile ilim tahsilinde gönül rahatlığı bulmalıdır. Böylece sadaka veren de o kişinin ilmine ortak olur.

3. Sadaka verilecek kimse, ihtiyacını gizli tutmalı, sabır ve tahammül göstermeli. Nitekim Cenâb-ı Hak onlar hakkında şöyle buyurmuştur: **“Sadakalarınızı şu fakirlere verin ki, onlar, Allah yolunda tutsak olmuşlardır. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar. Hâllerini bilmeyen kimse, utangaçlıklarından ötürü onları zengin sanır. Onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük edip kimseden bir şey istemezler. Yaptığınız hayrı muhakkak Allah bilir.”** (Bakara Sûresi: 273)

4. Sadaka verilen kişi, akrabadan olmalı ki, zekât, hem yakınlarla ulaşır, hem de sadaka olmuş olur. Ya da Allahü Teâlâ'yı seven bir kişi onunla kardeş olmuş

olmalı ki, böyle olan kişi akraba derecesindedir. Ve bu saydığımız sıfatların hepsi ya da çoğa yakını eğer bir kimsede varsa, sadakayı ona vermek daha iyidir. Çünkü sadakayı bu açıkladığımız sıfatlardaki kimseye vermekle, onların himmet, teveccüh ve duaları sadaka veren kişiye bir kale olmuş olur. Bu kazanç da ona gönülden tamahkârlığı dışarı atma nimetinin şükrünü yerine getirmesi sebebiyledir. Zekât, Âl-i Resûl'e, yani Peygamber ailesine verilmemelidir. Kâfirlere de verilmez. Çünkü zekât halkın malının pasıdır. Resûlullah Efendimizin ailesine bunun gibi bir şey vermek reva değildir. Kâfirlere de vermek yakışmaz. Haksızlıktır, yazıktır.

ZEKÂT VE SADAKA ALMANIN ADABI

Zekât alan kişinin beş vazifeye uyması gerektir:

Birinci Vazife: Bu kişi bilmelidir ki, Allahü Teâlâ kullarını mala muhtaç yaratmıştır. Bu sebeptendir ki, her kuluna çok mal vermiştir. Ama bir kısım insanlar vardır ki Allahü Teâlâ'nın onlara inayeti çoktur. Onları dünya uğraşmalarından, günahlarından sakladı. Dünyanın hıfzının ve mal kazanma zahmetinin yükünü varlıklılara, zengin kişilere yükletti. Onlara: Yaşadığınız vakitlere aziz olan kullarımın ihtiyacı kadar malı onlara veriniz! diye buyurdu. Tâ ki, aziz kişiler dünya yükünden kurtulmuş olsunlar! Ve Hak Teâlâ'ya ibadette endişeleri, himmetleri yalnız tek şeye yönelik bulunsun. Çünkü ihtiyaç sebebiyle meşgaleleri, parça parça olmasın. O zaman muhtaç bulundukları kadar, mal sahiplerinin ellerinden onlara yetişsin. Onların himmeti, dualarının bereketi de zenginlere kefaretle olsun. Sadakayı alan kişi, onu, kendisine yetecek kadar niyetiyle almalıdır. Tâ ki, ibadet için gönül rahatlığı bulsun. Bu nimetin kadrini anlasın ki, kendileri ibadetle meşgul olsunlar diye zenginler onlara baş eğmişlerdir. Bu, şuna benzer ki, dünya beyleri kendilerinin has kullarının kendi hizmetlerinden uzakta kalmalarını istemezler. Dünya işleriyle uğraşmalarını dilemezler. Lâkin, has hizmetlerine varamayan ekincileri, pazarcıları, has kullarının, emri altına verirler. Onlardan kazancı ve haracı alırlar. Ve bunları da has kullarının ihtiyacına sarf ederler. Nitekim emeli her şeyden evvel kullarına hizmettir. Bunun gibi Rab Hazretlerinin de muradı, bütün halkın Rabbaniyetine ibadet etmesidir. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ben, cinleri ve insanları yalnız Bana ibadet etmeleri için yarattım."** (Zâriyât Suresi: 56) Her sadaka kabul edenin onu, ibadet etmesi niyetine alması gerektir. Bundan ötürüdür ki, Hazret-i Risâlet Efendimiz şöyle buyurmuştur: **Sadaka veren kimsenin sevabı sadaka alan kişinin sevabından daha fazla değildir. Sadaka kabul eden kişi de ihtiyacından ötürü alırsa, bu öyle bir kimsedir ki, onun dileği din ile meşgul olmak içindir.**

İkinci Vazife: Sadaka ve zekât alan kimse, onun Hak'tan geldiğini ve Hak'tan aldığını bilmeli. Zengin de Allahü Teâlâ tarafından geldiğini unutmamalı. Zekâtı kendisi gibi bir fakire versinler diye Allah tarafından onlar müekkel (memur) nasp olunmuştur. O müekkel de kendilerine verilen imandır ve sadaka

vermenin kurtuluş ve saadet sebebi olduğuna inanç getirmesidir. Eğer müekkel olmasaydı onlar hiçbir kişiye bir habbe vermezlerdi. Sadaka alan da bildi ki, varlıklı olanın eli, Allahü Teâlâ ile fakirin arasında müsahhar kılınmış, hazır edilmiş bir vasıta. Fakirin de zengini vasıta bilip şükreylemesi gerektir. Çünkü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Bir kişi insanlara (teşekkür etmezse) Allah’a şükretmemiş olur.**

Şükrün tamamı, zekâtın kusurunu örtmek, azını da az ve aşağı derecede görmemekle yerine gelir. Nitekim zekât verenin de çok bile verse verdiğini az ve değersiz bir şey sayması, onu gözünde büyütmemesi gerektir.

Üçüncü Vazife: Zekât verilen kimse helâl olmayan şeyi almamalıdır. Zalimlerin malından da hiçbir nesne kabul etmemelidir. Hem de ikiyüzlülerden ve murabahacıardan almamalıdır ki, onlar ribâ almaktan sakınmayan kişilerdir.

Dördüncü Vazife: Sadaka kabul eden kişi, ihtiyacından çoğunu almamalıdır. Eğer borcu varsa, borcundan ziyadesini de almamalıdır. Meselâ bir yıllık yiyeceğine on akçe yetişirse, on bir akçe alırsa bir akçesi haramdır.

Beşinci Vazife: Zekât kabul edecek kişinin eğer evinde kumaştan ve giyecekten fazla eşyası varsa, onun zekât kabul etmesi lâıyk değildir.

Altıncı Vazife: Eğer zekât veren kişi zekâtının hangi kısımdan olduğunu bilmezse, zekât alan kişi ona şöyle sorar:

– Bunu fakirler hissesinden mi veriyorsun? Yoksa borçlular hissesinden mi?

Eğer soran kişi, sekizde bir üzerine sadaka alacak kısımdan ise zekâtın sekizde birini üçe bölüp eşit olarak üç kimseye vermeli. Bir kişiye vermek (Şafî mezhebinde) doğru değildir.

SADAKA VERMENİN FAZİLETİ

Sadaka vermenin yüceliği hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bir hurma da olsa sadaka veriniz. Çünkü bir hurma sadaka, muhtacı canlı tutar. Günahı, suyun ateşi söndürdüğü gibi söndürür.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: “Yarım hurma ile bile olsa cehennemden sakının. Eğer bir şey veremezseniz, tatlı dil, güzel söz ile cevap verin.” “Sağlığınızda veya hut sende yaşama umudu olduğu zamanda, fakirlikten korkmayarak verdiğiniz sadaka, en faziletlidir. Sakın can boğaza gelene kadar bekleyip ondan sonra: “Şunu filâna verin, şu da filancanın olsun,” demeyin. Sadaka değildir o zaten. Vârislerin olmuştur.”

İsa aleyhisselâm şöyle buyurdu: Bir dilenciye sadakadan mahrum gönderen kimsenin evine melekler yetmiş gün uğramaz.

H. A. İ. (Allah ondan razı olsun) elli bin dirhem sadaka vermişti. Gümleği-ne bir yama vurarak giydi. Kendisine bir gömlek edinmedi.

İbni Mes’ud der ki: Bir kimse yetmiş yıl ibadet etmişti. Sonra büyük bir günah işledi. Onun bütün ibadeti yok oldu. Sonra bir fakire bir ekmek sadaka ver-

di. Allahü Teâlâ onun günahını yargıladı. O yetmiş yıllık amelini ona geri verdi. Lokman Hekim oğluna dedi ki: Sen ne zaman büyük bir günah işlersen sadaka ver. Abdullah bin Ömer çok kez şükür sadakası verir ve şöyle derdi: **“Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermezseniz, Allah’ın sevgisine erişemezsiniz.”** (Al-i İmran Sûresi: 92). Ve Abdullah bin Ömer sözlerini şöyle bitirdi: Allahü Teâlâ da biliyor ki, ben şekeri severim. Öyleyse şekerden sadaka vermem gerektir. Babası Hazreti Ömer de (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi: **“Ey Allah’ım! Üstünlüğü, içimizden hayırlı iş işleyenlere ver. Onların bizden olan hacet sahiplerine yardım edecekleri umut edilebilir.”** Yine Hazret-i Ömer, Hazret-i Abdurrahman’a (Allah onlardan razı olsun) şöyle demiştir: İşlenen ameller birbirine karşı: **“Ben daha kıymetliyim, daha makbulüm!”** diye övündüler. Lâkin sadaka: **“Sizin en faziletliniz benim!”** dedi. Ve Şa’bî der ki: Bir kişi, kendisinin sevaba ihtiyacını, fakirin sadakaya ihtiyacından çok görürse, o kişinin verdiği sadaka makbul olmaz. Übeyd bin Ümeyr dedi ki: Kıyamet Günü’nde herkes açlık, susuzluk, çıplaklık içinde en ön safta haşrolunacaktır. Fakat Allah yolunda yediren, Allah için doyuran, Allah için içiren ve Allah için giydiren kimse Allah tarafından yedirilecek, içirilecek ve giydirilecektir!” Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) yolunda bir esir satıcı gördü. Elinde çok güzel bir esir kız vardı. O kişiye: Bu cariyeyi iki akçe ver misin? diye sordu. Esirci: Veremem! dedi. Hasan-ı Basri de: Geç, yürü! dedi. Sana uğurlar olsun. Sen bil ki, Hak Teâlâ (sadaka olarak verilen) iki habbeye bir huri gözlüyü verir ki, bundan çok güzeldir. Hasan-ı Basri, bu sözü ile fakire sadakada bulunmanın yüceliğini bildirmiştir. Allah’a hamdolsun ki, zekât konumuz O’nun yardımı ile sona erdi. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.

ALTINCI ASIL

ORUÇ

Oruç, Müslümanlığın rükünlerinden biridir. Ve Resûlullah Efendimiz dedi ki: Allahü Teâlâ şöyle buyurdu: **“Bir iyiliğe on misli karşılık verilir. Tâ yedi yüze varıncaya kadar da fazlası verilir. Oruç tutmaktaki ibadet ise bana mahsustur. Onun karşılığını ben veririm.”** Hak Teâlâ Kur’ân-ı Azim’inde şöyle buyurur: **“Dünya isteklerinden sabır gösterenlere verilen karşılık hiç hesaba gelmez. Belki hadden dışarıdır.”** (Zümer Sûresi: 10). Sen bilmiş ol ki, sabır hakkında Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Oruç, sabrın yarısıdır.” “Sabır, imanın yarısıdır.” Oruç tutan kimsenin ağzının kokusu misk kokusundan daha güzeldir.** Allahü Teâlâ da şöyle buyurur: **“Benim kulum, yemeği, içmeği, şehveti Ben’im için bırakmıştır. Onun ecrini (mükâfatını) Ben veririm.”** Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **“Oruç tutanın uykusu ibadettir.”** Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: **“Cennetin bir kapısının adı “Reyyân”dır. Oradan ancak oruçlular girebilirler.”** Yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: **Oruç tutanın nefesi tesbihtir, duası müstecaptır.** Ebû Hureyre (Allah ondan razı olsun),

Peygamber Efendimizden şöyle rivayet etmiştir: **“Ramazan ayı gelince cennet kapılarını açar, cehennem kapılarını kaparlar. Şeytanı hapseder, zincire vururlar. Ve şöyle nida ederler: Ey hayır isteyen kişi! Gel ki, senin vaktindir. Ve ey kötülük isteyen kişi! Sen de git ki, yerin bu yer değildir.”** Orucun fazileti çok fazla olduğundan Allahü Teâlâ bu ibadeti kendine nisbet kılmıştır. Ve yukarıda geçen bir hadis-i şerifte bildirdiğimiz gibi Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Oruç Benim içindir. Mükâfatını da Ben veririm.”** Gerçi bütün ibadetler Allah içindir. Nitekim Kabe'ye de “Benim evim” dedi. Gerçekte bütün âlem O'nun mülküdür. Orucun iki özelliği vardır. O özelliklerden ötürü Allahü Teâlâ, orucu kendisine nisbet etti: 1- Orucun hakikatidir ki, insanın kendisini yemek, içmekten men etmesidir. Bu men ediş gözle görülür bir şey değildir. Riya ona yol bulmaz. 2- Bu özellik ise Allahü Teâlâ'nın düşmanı şeytandır. Şeytanın ordusu dilek ve istekler (şehvetler)dir. Bundan ötürüdür ki, Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Şeytan, kanın damarda dolaşması gibi insanın içinde dolaşır, sen ancak açlıkla onun yollarını daraltabilirsin.”** İşte bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz: **“Oruç (şeytanı kovmakta), kalkan gibidir.”** diye buyurdu. Resûl aleyhisselâm, Aişe Annemize (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: Ya Aişe! Cennet'in kapısını çalmaktan geri kalma, devam et, aralık verme. Hazreti Aişe: Ya Resûlâllah! dedi. Cennet'in kapısı ne ile çalınır? Resûlullah Efendimiz: Açlıkla (oruçla) diye cevap verdi. Ve sözüne şöyle devam etti: Bütün ibadetlerin kapısı oruçtur. Bundan dolayıdır ki, bütün ibadetlere mâni olan şehvetler, sonsuz isteklerdir. Şehvetlerin aslı tokluktur. Açlık ise bütün yüksek istekleri (şehveti) sindirir. Nitekim Allahü Teâlâ, Kur'an'ında kullarına şöyle buyurur: **“Ey mü'minler! Eğer Allah'ın dinine yardımcı olursanız, O da size yardım eder ve düşmanınıza karşı ayaklarınızı sabit kılar.”** (Muhammed Sûresi: 7)

ORUCUN FARZLARI

Orucun farzları altıdır:

1. Ramazan ayını araştırmaktır. Tâ ki, yirmi dokuz mu çekecek, otuz mu çekecek anlaşılmalıdır. Bir âdil kişinin sözüne güvenmek, oruç tutmak için câizdir. Bayram için ise iki şahidden az olmaması gereklidir. Bir kişi câiz değildir. İtimat edilir bir kişiden ilk ay görüldüğünü işitse ve kendi inanışında onun bütün sözleri gerçek ise oruç o kişi üzerine vacip olur. Eğer kadı o kişinin sözü ile hükmetmemiş bile olsa, orucu tutar.

Eğer hilâli bir başka şehirde görseler, o şehrin bu beldeye uzaklığı 16 fersah (16x12.000 adım) (70-75 deniz mili) olsa bu beldenin halkı üzerine oruç tutmak vacip olmaz. 16 fersahtan 120 saatlik yerden daha az mesafede ise oruç farz olur.

2. Niyettir. Niyeti her gece yapınca tutulan orucun Ramazan orucu olduğu hatırdan çıkmamalı, dile getirilmelidir. Ve farzı eda ettiğini, her Müslüman unutmamalıdır. O zaman kalbi niyetten uzak kalmaz. Ramazanın birinci gecesi olduğundan şüphe edilirse: Ramazan orucunu tutayım! diye niyet ederse, bu oruç tam olmaz. Şüphe giderilirse ve sözüne inanılır bir Müslüman kişi yeni Ay'ı

gördüğünü söylerse, oruç gerçekleşir. Ramazanın son gecesinde eğer yarınki günün bayram olmasından şüphe edilirse de oruç niyeti doğru olur.

Zira asıl ihtimal, Ramazan ayının geçmemiş olmasıdır. Eğer bir kimse kuyuda hapsolmuş olsa, uğraşıp düşünerek vakti arayıp bulsa ve kararını verse, niyeti dürüst olur. Gecedan niyet edip niyetten sonra, imsaktan önce bir şey yese, oruç bozulmuş olmaz. Eğer kadın kişi, aybaşı halinin kesileceğini bilse ve oruca niyet eylese ve aybaşı hâli gerçekten kesilse, orucu dürüst olmuş olur.

3. Kasıtlı (bilerek) kendi içine hiçbir şeyi sokmamaktır. Kan almak, sürme çekmek, kulağa ve su yollarına pamuk tıkamak zarar vermez. Zira insanın içi demek bir şeyin karar edeceği yer demektir. Dimağ, karın, mide ve bunlara benzer organlarımız bu yerlerdendir. Eğer hiçbir kastı olmayan kişinin bu gibi iç organlarına bir şey girse, meselâ oruç tutan kişinin ağzına bir sinek kaçsa ya da yolun tozu veya abdest alırken mazmaza suyu boğaza sıçrasa, hiç oruca ziyan vermez. Ama mazmazada mübalâğa edilirse ve su boğaza eriştirilirse, o vakit oruca ziyan verir.

Bunun için oruçlunun mazmazada mübalâğa etmemesi gerekir. Fakat bir kimse sabahleyin veya akşamdan önce: Galiba sabah olmadı, akşam olmuştur! şüpheleri içinde bir şey yese, bundan sonra da tanyeri ağardıktan sonra veya gün batmadan önce yediğini anlasa orucunu kaza etmesi gerekir.

4. Ehli ile cima eylememektir. Eğer gusûl vacip olacak derecede yakınlık eyleseler, oruç bâtil olur. Eğer orucu unutup çiftleşseler oruç bâtil olmaz. Ve eğer akşam cima etse, boy abdestini sabah olduktan sonra alsın, bu orucu sahih ve guslû câizdir.

5. Hiçbir yolda, hiçbir şekilde şehvetini (belsuyunu) akıtmamak, inzal etmemektir. Eğer eşine yakınlık gösterse, cima etmese; ama kendisi yiğit, genç çağda olsa ve belinin gelmesi ihtimali olsa içinde böyle bir korku bulunsın, arkadan belli de gelse, o zaman orucu bâtil olur, bozulur.

6. Kasıtlı, isteyerek kusmamaktır. Eğer oruçlu kişi istemeksizin kussa oruç bâtil olmaz. Eğer zükkâm (nezle) sebebiyle veya başka bir sebepten oruç tutan kimsenin boğazından balgam gelse, dışarı çıkarıp atsa, orucuna ziyan gelmez. Çünkü bundan sakınılması güçtür. Meğer ki, ağza gelen geri gitse, boğazdan inse, o zaman da oruç bozulmuş olur.

ORUÇTA SÜNNET OLAN ŞEYLER

Orucun sünnetleri altıdır:

1. Sahuru geciktirmek.
2. Orucu, akşam namazından önce ya hurma veya su ile açmakta acele etmek.
3. Zevelden sonra (güneş tepeden günbatısına eğildiğinde) ağız misvakla maktan el çekmek.
4. Fukaraya sadaka vermek.

5. Kur'ân'ı çok okumak.

6. Hususiyle Ramazanın son on gününde –ki, Kadir gecesi bu on gün içindedir– mescitte itikâf eylemek.

Resûlullah Efendimiz Hazretleri, bu on günde yorganını devşirir, ibadet için bir izâr (peştemal) bağlardı. Kendisi ve bütün ev halkı, kendilerini ibadete verirdi. Günleri, geceleri, namaz ve niyazla geçirdi. Ve **Kadir Gecesi**, Ramazan ayının ya yirmi birinci gecesidir ya da yirmi yedinci gecesidir. Kadir'ın bu yedi geceden biri olması ihtimali vardır. Evlâ olanı, Ramazanın son on gününde itikâfı devamlı yapmaktır, geceleri gecelere ulaştırmaktır. Eğer böyle devamlı itikâfa niyetlenirse, kaza-yı hacet zamanından başka dışarı çıkmaması ve abdest alma vaktinden fazla orada kalmaması lâzımdır. Eğer cenaze namazına veya hasta sormaya, tanık olmaya ya da abdestini tazelemeye dışarı çıkarsa, itikâfı eksilmiş olur. El yıkamaktan, ekmek yemekten, mescitte uyumaktan itikâfa zarar, noksanlık gelmez. Yalnız kaza-yı hacetten her gelişte niyet tazelenmelidir.

ORUCUN HAKİKATİ VE SIRRI

Oruç, üç derecedir:

1. Avamın orucu.
2. Havâsın (seçkin kişilerin) orucu.
3. Havâsın hassının (seçkinlerin seçkininin) orucudur.

Anlattığımız birinci derece oruç, herkesin, halkın, her birimizin orucudur. Bunu zikrettik. Bu oruçta sonuç: Karnı, şehvet uzuvlarını insanın muhafaza etmesidir. Bu, derecelerin en alt derecesidir. Ama üçüncü derece olan hâsların hâsına mahsus oruç ise derecelerin en yücesidir.

– En âlâ, en üst derecedeki oruç nedir?

O, şu oruçtur ki, oruç tutanın kendi gönlünü Hak Teâlâ'dan başka her şeyden gizli tutmasıdır. Allah'tan başka hiçbir şeyi hatırına getirmemektir. Kendisini tam olarak Hak Teâlâ'ya ısmarlamaktır. Zahirde olsun, bâtında olsun, Allahü Teâlâ'nın dışında olan her şeyden uzak kalmak, o seçkinlerin seçkini kişiler için oruç tutmaktır. Herhangi bir şey ki, Allahü Teâlâ'dan ayrı bir düşüncedir, o düşüncenin atılıp gönlün yalnız Allah'a tahsis edilmesi ve düşüncenin sadece Allah ile meşgul olması gerekir. Eğer Allah'tan gayri bir şeyin ilgisi ve düşüncesi o kimsenin gönlünü meşgul edecek olsa onun orucu bozulur. O kimse eğer dünya işlerini düşünse, hatta helâl olsa da o oruç bozulur, bâtıl olur. Ama, dünya ile ilgili olan o düşünce din yolu ile ilgili ise o gerçekten dünyadan sayılmaz, din işlerinden sayılır. Öyle ki, gündüzden:

– Orucumu akşama ne ile açayım! diye düşünse, o kişi üzerine günah yazılır. Çünkü böyle bir düşünce, Allahü Teâlâ'nın vaad ettiği rızkın ona yetişmesine güveni olmadığına bir delildir. Bu oruçtaki derece, nebilerin, sıddıkların derecesidir. Ve her kişi bu dereceye, bu üst kademeye yetişemez.

Hâs kişilerin (yani nebilerin ve siddıkların) orucu, bütün uzuvlarını, lââyık olmayan şeylerden korumaktır. Hem yalnız karnını ve şehvet uzuvlarını korumakla da kalmaz. Orucunu daha altı şey ile tamamlar.

1- Oruçlu hâs kişi gözünü, her şeyden korumalı ki, Allahü Teâlâ'dan onu uzaklaştırmassın. Hele şehveti harekete getiren şeylerden tamamen uzak kalmalıdır. Resûlullah Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuştur: Gözün bir bakışı, şeytanın zehirle su verilmiş oklarından biridir. Bir kimse Allah korkusundan ötürü ondan çekinirse, ona iman hil'âtini giydirirler. Öyle ki, hil'âtin güzelliğini o kişi kendi gönlünde bulur. Enes (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) bize: **"Beş şey orucu bozar!"** diye buyurdu. **"Biri yalan söylemek, biri gıybet etmek, biri dilden dile söz taşımak, biri yalan and içmek, sonuncusu da şehvetli bakışla harama bakmaktır."**

2- Havas orucunu tamamlayıcılardan ikincisi söz söyleyen dili, kötü ve faydasız şeylerden, fazla kelimelerden korumaktır. Ve daima susmak, konuşmaktır. Ya Kur'ân okumakla veya zikirle meşgul olmaktır. Tartışmada bulunmak, bir şeye inat etmek, faydasız sözlerin en kötüsüdür. Ama gıybet etmek ve yalan söylemek, din bilginlerinden bir kısmının söylediği gibi avamın orucunu da bozar. Ve haberde gelmiştir ki, iki kadın oruç tutmuşlardı. Öyle ki, neredeyse aklıktan ölüm derecesine gelmişlerdi. Resûlullah Efendimizden oruçlarını açmaya izin istediler. Peygamber Efendimiz de onlara bir tas gönderip: **"Bu kaba kussunlar!"** diye buyurdu. O anda onların ağzından birer parça pıhtılaşmış kan geldi. Halk bunu görünce şaşırdılar. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu. **"Bu iki kadın o Allahü Teâlâ'nın helâl ettiği şeylerle oruçlarını tutmuşlardı. Ama Allahü Teâlâ'nın haram ettiği şeyle de oruçlarını açtılar. Çünkü onlar gıybette bulunmuşlar, arkadan söz söylemişlerdi. İşte onların boğazlarından gelen, çekeştirdikleri, yedikleri insanların etleridir."**

3- Kulağı kötü, yaramaz şeylerden korumak, saklamaktır. Çünkü söylenmesi câiz olmayan şeyin dinlenmesi de câiz değildir. Yalan söylemenin ve gıybet eylemenin günahından başka bunları işiten ve hele kulak verip dinleyen kişi de söyleyenin ortağı gibidir.

4- Eli ve ayağı, bütün azasını lââyık olmayan şeylerden korumaktır. Oruç tutan kimsenin lââyık olmayan bir iş işlemesi, tıpkı öyle bir hastaya benzer ki, bütün yemeklerden perhiz eder, ama zehir içer. Çünkü günah, zehirdir. Yemek gıdadır. Ama çok yemek zarar verir. Ama asıl gıda ziyan verici değildir. Bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– Çok oruç tutanlar vardır ki, onun oruçtan nasibi açlık ve susuzluktan başka bir şey değildir.

5- Oruç açarken, iftar vaktinde, haram ve şüpheli şeylerden yememeli. Hâlis helâlden de çok yemek yenilmemelidir. Zira bir kişi gündüz kaybettiği yiyeceği, gece elde edip yerse, ondan ne maksat elde edilir? Çünkü oruç tutmaktan murat, şehveti zayıf kılmaktır. İki yemeği bir öğünde yemek şehveti artırır. Hususiyle türlü türlü yemekler yapıp bir araya getirilirse, mide boş olmayınca gö-

nül sâfi olmaz. Belki sünnet olan, gündüz çok uyumamak, zayıflık ve açlığın eserini kendinde bulmak, hissetmektir. Çünkü az yiyen tez uykuya varmaz. Ve gece namazını kılmaya gücü de yeter. Bu sebeptendir ki, Peygamber Efendimiz:

– Dolmuş kaplar arasında, Allah katında, dolmuş mideden daha kötüsü yoktur! diye buyurmuştur.

6– Oruçlunun gönlü, oruç açma vaktinde (yani iftar zamanında) korku ile yalvarış arasında durmalıdır. Çünkü kabul mü, red mi edildiğini bilemez. Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) bayram günü bir kavmin yanından geçmişti. Onların gülüp oynadıklarını gördü, dedi ki: Allahü Teâlâ, Ramazan ayını, kulları ibadette birbirlerinden daha ileri yer bulsunlar diye bir meydan yaptı. Bir bölüğü ileri gitti. Bir bölüğü de geride kaldı. O gülen, oynayan kişilere çok şaşılır ki, kendi işlerinin hakikatinin ne olduğunu bilmezler. Allahü Teâlâ'nın yüceliği hakkı için perdeyi kaldırıp götürselerdi makbul olanlar sevinçleriyle hayran kalır, reddedilenler ise kendi kasvetleriyle uğraşırlardı. Hiç kimse gülmekle, oyunla vakit geçirmezdi. Bir kimse, orucu, yemek yememektir diye sayarsa, onun orucu ruhsuz bir şekil olur. Çünkü orucun ruhu ve hakikati şudur ki, oruç tutan kimse melekler gibi olmalı, meleklerle benzemelidir. Meleklerin asla şehveti yoktur. Hayvanlarınsa, şehveti galiptir. Bundan ötürüdür ki, hayvan, melek derecesinden ıraktır. Bir kimsenin şehveti galip olursa o kişi hayvanlar derecesinde olur. Şehveti az olan kişi ise meleklerle benzer, meleklerle yakınlık sıfattadır. Yer, mekân yönünden değildir. Çünkü melekler Allahü Teâlâ'ya yakındırlar. Oruç tutan kimse de bu melek sıfatıyla, Allah'a yakın olur.

Eğer o kişi akşam namazını kıldıktan sonra şehvetini, gönlünün dilediği şeylerle tamamlarsa, şehvet güçlenir, orucun ruhu da kaybolur.

ORUÇ BOZULUNCA YAPILACAK ŞEYLER

- 1- Kaza,
- 2- Kefaret,
- 3- Uğruna bir şey (fidye) vermek.

4- Orucun kalan kısmını da yine tutmak vaciptir. Lâkin bu hâllerin her birisi bir türlü hâlde gerekli olur.

Orucu kaza etmek:

Kaza, şartları taşıyan Müslümanlara lâzımdır:

- 1- Mükellef olmak.
- 2- Bir özürle ve özürsüz olarak orucu yemek (Hanefi Mezhebimizde kasıtlı orucunu bozana kefareti vacip olur.)
- 3- (Kadınsa) Aybaşı haline gelmek (hayız görmek).
- 4- Misafir olmak,
- 5- Hasta olmak.
- 6- Hamile olmak.

Ve mürted olan (dinden çıkan) kişiye de kaza vaciptir. Fakat divaneye (deli olana) ve çocuklara kaza vacip olmaz.

Kefaret vermeye gelince: Eğer oruçlu cima etmişse veya başka bir şeyle ya da nefsinin bilerek dışarı dökmüşse, ona kefarete vacip olur. Ama bilmeden nefsi dışarı akmışsa, kefarete vacip olmaz.

Kefaret Nedir? Kefaret, bir köle, bir kul azat etmektir. Eğer gücü yetmezse 60 yoksula, 60 müd buğday verilir ki, her müd bir batmanın üçte birinden noksandır. Fakat özürsüz oruç bozduğu günün geri kalan kısmında orucu devam ettirmek o kişinin üzerine vacip olur. Ama hayız gören kadına, orucu devam ettirmesi vacip olmaz. Hatta günün ortasında temizlenmiş olsa bile. Misafir eğer mukim olsa ve hasta sağlık bulsa da günün geri kalan kısmında oruç tutmak vacip olmaz (Hanefi Mezhebinde misafir mukim olursa, günün geri kalan kısmında oruç tutması vacip olur.)

Şek gününde (yani Şabanın 29. gününden sonraki şüpheli günde) bir kişi şehadet getirirse ve (Ay'ı gördüm) dese, ekmek yiyen her kişinin günün geri kalan kısmında oruç tutması vaciptir. Bir kimse, günün ortasında yolculuğa çıkarsa, orucunu açması reva değildir. Misafire –takat getirebilirse– oruç tutması evlâdır.

Fidye'ye gelince: Fidyeye, bir fakire verilen bir müd yiyecektir. Hamile olan kadına ve çocuk emziren kadına da bozulan orucuna karşı kaza ile birlikte fidye vermesi vaciptir. (Hanefi Mezhebinde kaza gerekir, fidye gerekmez.) Eğer emzikli kadın çocuğuna veya kendi sağlığına zarar gelir diye oruç açmışsa, fidye vacip olmaz. Çok zayıf olup oruç tutmaya kudreti olmayan ihtiyar kimseye orucunun kazasına karşı fidye vermesi vacip olur. Bir kimse eğer oruç ayının kazasını geri bırakır ve gelecek Ramazana erişirse, kaza edeceği günlerin her biri için bir müd buğday gerekir.

MÜBAREK VE FAZİLETLİ GÜNLERDE ORUÇ TUTMAK

Şerefli ve faziletli mübarek günlerde oruç tutmak sünnettir. Mübarek günler şunlardır ve yılda bir kez gelirler:

- 1- Kurban Bayramından önceki gün olan Arife günü (Zilhicce ayının 9. günü).
- 2- Aşure günü ki, Muharrem ayının onuncu günüdür.
- 3- Zilhicce'nin ilk dokuz günü.
- 4- Muharrem ayının ilk on günü, Recep ve Şaban aylarının tümü.

Ve yine haberde gelmiştir ki, Ramazan ayından sonra oruçların en faziletli si Muharrem ayının orucudur. Muharrem ayının hepsinde oruç sünnettir. İlk on gününde ise müekked sünnettir.

Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Haram ayların bir gün orucu, öteki ayların otuz gününden efdaldır. Ve Ramazan ayının bir gün oru-**

cu haram ayların orucunun otuz gününden efdaldır.” Yine Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

“Haram aylarında bir kimse Perşembe, Cuma, Cumartesi günleri üç gün oruç tutsa, Allah o kimseye, her günü ibadetle geçen yedi yüz yıllık sevap yazar.”

Haram aylar dörttür. Bunlar:

- 1- Zilkade,
- 2- Zilhicce,
- 3- Muharrem,
- 4- Recep aylarıdır.

Bu ayların da en faziletli Zilhicce (Hac) ayıdır.

Yine haberde şöyle gelmiştir:

– Allahü Teâlâ’ya Zilhicce’nin ilk on gününde olan ibadetten daha sevgili ibadet yoktur. Zilhicce’nin ilk on gününde bir gün oruç tutmak bir yıllık oruç gibidir. Ve bir gece kaim olmak (ibadetle geçirmek). Kadir Gecesi’nde kaim olmak gibidir. Ashâb-ı Kirâm sordu: Ya Resûlallah! Gaza da böyle sevaplı mıdır? Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: Hayır, gaza öyle değildir. Fakat bir kimse bugünde gaza etse ve savaşta atı ölse yine gaza sevabı kazanır. Sahabeden bir kısmı, Recep ayının tamamını oruçla geçirmenin mekruh olduğunu söylerlerdi. Sebebi de; Recep ayının Ramazana benzememesi içindi. Bundan ötürü Recep ayının bir ya da iki gününde yerlerdi. **“Şaban’ın yarısından sonra Ramazan’a kadar oruç tutma yoktur.”** Sözün kıyası Şaban ayının sonunda oruç tutmama evlâdır. Tâ ki, Ramazan orucu Şaban orucundan ayrılmalıdır. Ama Şaban ayının sonunda Ramazan’ı karşılamak için oruç tutmak mekruhtur, bunda kerahat vardır. Eğer, bu karşılamakta başka bir niyet olursa mekruh olmaz.

BEYAZ GÜNLER

Eyyâm-ı Biyz (Ak Günler) denilen günler, mübarek günlerdendir. Her gök ayının on üçüncü, on dördüncü, on beşinci günleridir. (Çünkü bu üç gecede gök kubbe aktır, dolunay bütün gece her yeri aydınlatır.)

Hafta Oruçları:

Yedi gün içinde de mübarek olan günler:

1. Pazartesi,
2. Perşembe,
3. Cuma günleridir.

Bu günlerde oruç tutmak, hayrat ve hasenatı çoğaltmak, hem bir fazilettir, hem de müstehaptır. Ama bütün sene orucunu içine alan bir de Savmüd-Dehr vardır ki, bu zikrolunan mübarek günlerin hepsini içinde toplar. Ama bu Savmüd-Dehr’de (yıllık oruçta) üç gün mutlak oruç tutulmaz ki, o günler de şunlardır:

A- Ramazan Bayramı günü,

B- Kurban Bayramı günü,

C- Üç gün olan Eyyâm-ı Teşrik, yani et kurutma günleridir ki, bunlar da Kurban Bayramından sonra gelen üç gündür. Bu üç günde Mekke ehli kurban etlerini kuruturlardı. O günleri ihyanen nefsi yemek yemekten men etmek (yani o günlerde de oruç tutmak) mekruhtur. Yıllık oruçta her gün oruç tutmaya gücü yetmeyen kişi orucu bir gün tutmalı, bir gün yemeli. Bu da Davud aleyhisselâmın orucudur. Bu orucun sevabı çok yücedir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“En makbul oruç, kardeşim Davud’un orucudur. Bir gün yer, bir gün tutardı.”** Abdullah İbn-i Amr, bir ömür boyu oruç tutmaya ve hat-ta uyumamaya karar vermişti. Bir gün Hazret-i Risâlet Efendimiz’den: Oruç tutma yolunda en faziletli yol hangisidir? diye sordu. Resûlullah Efendimiz de: Bir gün yemek, bir gün oruç tutmaktır! diye buyurdu. Abdullah yeniden: Bundan faziletlisi nedir, ya Resûlallah? diye sordu. Ben onu isterim. Resûlullah Efendimiz: **Bundan daha faziletlisi yoktur!** diye buyurdu. Ama bundan aşağısı Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri oruç tutmaktır ki, Ramazan ayı ile birlikte yılın üçte birine varır. Eğer bir kişi orucun hakikatini anlamış ve oruçtan maksadın, şehveti kırmak ve gönlü sâfi kılmak olduğunu bilmişse kendi ahvaline namaz kılması gerekir ki, kâh oruç tutmadan faziletlidir, kimi de oruç tutmak en faziletli olur. Bundan ötürüdür ki, Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) kimi oruç tutardı ki, bir daha bozmayacak sanılırdı. Yine orucunu açardı ki, artık hiç oruç tutmayacak derlerdi ve orucunun bilinen bir tertibi yoktu. Din bilginleri, dört günden çok iftarda bulunmayı (yani oruçsuz kalmayı) mekruh sayarlardı. Bu da Kurban Bayramının sıralı dört günüydü. Bunu Eyyâm-ı Teşrik’ten ve Kurban Bayramı’ndan almışlardır. Teşrik günleri Kurban Bayramının ilk gününden sonra gelen son üç günüdür. Çünkü daima oruç tutmamakta gönlün kararacağı ve gafletin galip geleceği korkusu vardır. Gönlün marifeti zayıf olur.

YEDİNCİ ASIL

HAC ETMEK

Sen bil ki, **Hac** Müslümanlığın rükünlerindendir. Ve ömürde bir kez vâki olan bir ibadettir. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Hac yapmadan ölen kimse, ister Yahudi olarak, isterse Nasrani olarak ölsün.” Ve yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Bir kişi Hac eyler ve tenini fıska, dilini kötü sözlere bulaştırmazsa, bütün günahlarından yeni doğmuş gibi pak olur, sıyrılır.”** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: **“Çok günah vardır ki, onlara hiç kefaret yoktur. Meğer ki, Arafat’ta durmak onlara kefaret ola.”** Yine Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **“Şeytan, arefe günündekinden daha zelil, daha hakîr, daha sarı yüzlü olarak başka hiçbir günde görülmez.”** Yine Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **“Bir kimse evinden Hac niye-**

ti ile dışarı çıksa ve yolda ölse ona Kıyamete kadar her gün bir Hac ve Umre sevabı yazılır. Eğer Haremeyn'de (Mekke'de) ölse, ona sorgusuz hesapsız "Cennet'e gir," denilir." Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: "Allahü Teâlâ vaat buyurdu ki, her yıl altı yüz bin kul Beytullah'ı tavaf eylesinler. Eğer altı yüz binden eksik olurlarsa meleklerden o kadar melek salınsın ki, bu sayı tamamlansın. Kıyamet günü Kabe'nin çevresini dolaşsın. Ellerini onun örtüsüne yapıştırsın. Tâ o vakte kadar ki, Kabe cennete gire ve onu tavaf edenler de onunla birlikte cennete girmiş ola."

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

Her Müslümana Hac vaktinde Hac eylemesi farzdır. Hac zamanı, Şevval, Zilkade ayları ile Zilhicce'nin onuna kadardır. Ve bayram gününün sabahına kadar sürer. Bu zamanlarda Hac için ihrama bürünmek doğrudur. İyi, kötü, fark eden çocuğun Haccı da dürüştür. Süt emen çocuğun velisi ona Haccdan ötürü ihram giydirse, onu Arafat'a iletse, Sa'y ve tavafa götürse Haccı gerçek ve dürüst olur. Haccın doğru dürüst olmasının şartı: Müslümanlıktır, vakittir. Ziyade değildir. Ama Hac, Hacc-ı İslâm olup farzının yerine getirilmesinin şartı beştir.

1. Müslümanlık,
2. Hür olmak. (Köle, tutsak olmamak),
3. Baliğ olmak. (Büluğa ermek),
4. Akıl ehli olmak. (Mecnun olmamak),
5. İhramı vaktinde giymektir.

Eğer oğlancık ihram giyse ve Arafat'a durmazdan önce baliğ olsa ya da köle ihram giyse ve Arafat'a durmazdan önce azad edilse, Hacc-ı İslâm eda edilmiş olur. Umrenin de farzının edası için, yine bu şartlar gerektir. Ama Umre'de **vakit** şart değildir. (Hac vakti aranmaz. Zira yılın her vakti Umrenin vaktidir.) Ancak bir kimse, bir kimseden niyabet yolu ile (vekil olarak) Hac eylese, o kişinin önce kendi Hac farzını eda etmesi şarttır. Eğer kendi farzını eda etmezden önce başkası için Hacca niyet etse, Hac o kişiden ötürü sayılmaz. Belki kendisi için Hac yapmış olur. İlk yapılacak Hac, İslâm Haccı buyruğu ile yapılan farz olan Hac'dır. Bundan sonra kaza haccı, daha sonra nezir (**adak**) haccı, ondan sonra niyabet (vekil olarak gidilen) Hac yapılır. Her ne kadar bu sıraya aykırı niyet etmiş bile olsa tertip böyledir.

HACCIN VACİP OLMASININ ŞARTI

Bu şartlar şunlardır:

1. Müslüman olmak.
2. Baliğ olmak.
3. Akıllı olmak.
4. Hür olmak.
5. Hacca gücü yetmek, kudreti olmaktır.

Kudret de iki çeşittir:

1- Bedeni ile haccdebilmeye muktedir olmak. Kendi bedeni ile Haccetmeye kudreti olmak, üç şeyle olur:

A- Biri şudur ki, bedeni sağlam olmalıdır.

B- İkincisi de yol emin olmalıdır. Deniz yolu ise tehlikeden uzak bulunmalıdır. Yolda, cana veya mala korku verecek düşman tehlikesi bulunmamalıdır.

C- Biri de şudur: Bütün gidip gelme yol masrafına malı yetecek kadar olmalı ve Mekke'den geri dönünceye kadar ailesinin nafakası yeterli bulunmalıdır. Bütün borcunu eda ettikten ve ailesinin nafakasını koyduktan sonra yol masrafı ayrılmalıdır. Yaya gitmek gerekli değildir. Bir vasıta üstüne binilebilir.

2- Gücü yetmenin ikinci çeşidi de şudur: Hacca gidecek olan kişi bizzat Haccetme gücünde değilse, felçli veya kötürüm ise ve eğer iyileşmek umudu bundan sonra yoksa veya iyi olması ihtimali az ise bu gibi kişinin kudreti şöyle olmalıdır:

Eğer oğlu, hasta babası adına Hacca gitmeyi ihtiyar eyleser, oğluna izin vermesi gerekir. Çünkü oğlun babaya hizmeti şereftir. Eğer oğlu: Baba, ben mal vereyim, bir kişiyi ücretle tut! dese bu kabul edilemez. Zira oğul malını kabul etmekte minnet vardır.

Ama yabancı bir kişi: Senin adına haccedayim! dese ona minnet eylemek gerekmez. Ama gücü iyileşip kudreti yerine gelirse, Haccı tâcil etmeli, acelelik göstermelidir. Ama gelecek yıl gitmesi nasip olursa, haccını geciktirmesi câizdir. Eğer, gelecek yıla bırakıp da o yılda gitmeyecek olur ve ömrü vefa etmez ölürse, asi olur. Eğer vasiyet etmemiş ise mirasçıları terekesinden haccetmeli veya vekil göndermelidir. Çünkü haccetmek o kişinin üzerinde borçtur.

HACCIN RÜKÜNLERİ NELERDİR?

Haccın rükünleri beştir: Bu beş rükünsüz Hac dürüst olmaz:

1. İhram.
2. Tavaf (Kâbe'nin çevresini dönmek).
3. Sa'y etmek (Safa ile Merve arasında gidip gelmek).
4. Arafat'ta vakfeye durmak.
5. Saçı tıraş etmektir.

Haccın vacipleri: Bir kavle göre bu vacipler altıdır. Ama yapılmaz, terk edilirse, Hac bâtil olmaz. Lâkin bir koyun kurban etmek gereklidir.

Altı vacipten birincisi: Mikat'ta ihram giymektir (Eğer Mikat'tan ihramsız geçilirse, bir kurban kesmek lâzımdır.).

İkincisi: Taş atmaktır.

Üçüncüsü: Arafat'ta sabretmektir. (Yani güneş batıncaya kadar Arafat'ta akşamlamaktır.)

Dördüncüsü: Müzdelife'de gece kalmak, sabahlamaktır.

Beşincisi: Mina'da geceleme, yatmaktır.

Altıncısı: Veda (ayrılık) tavafı yapmaktır.

Son dört vacip terkedilirse kurban kesmek, bir kavle göre, gerekmez; ama kurban kesilmesi sünnettir.

Haccetmenin çeşidi üçtür:

1. İfrâd Haccı,
2. Kırân Haccı,
3. Temettü' Haccı.

1. İfrâd Haccı hepsinden en faziletli haccdır (Hanefi Mezhebine göre **Kırân** Haccı efaldır.) Şöyle ki: Hacı olacak müslüman kişi, önce haccı yalnız yapar. Hac tamam olunca ihramdan çıkar. Umre için yeniden ihram giyer. Bundan sonra Umre tavafını yapar.

Umre'nin ihramını Cî râne'de giymek, Ten'im denilen yerde giymekten daha faziletlidir.

Ten'im'de giyilen ihram da Hudeybiye'de giyilenden daha üstündür. Bu üç yerde de ihram giymek sünnettir.

2. Kırân Haccı şudur: Bir uğurdan:

– **Lebbeyk bi hacceti**, yani: Ya Rabbi, Hac ve Umreye hazırım! diyerek haccı başlanır.

Hac ve Umre için ihram giyilidir. Haccın geri kalan amelleri yerine getirilir. Ve umrenin amelleri, hac amelleri içinde bulunur. Bu, tıpkı, gusül içinde, namaz abdestinin bulunmasına benzer. Bir kimse böyle Hacc-ı Kırân'a niyet eylerse onun üzerine bir koyun vacip olur. Eğer o kişi Mekke ehlinde olursa onun üzerine koyun vacip olmaz. Çünkü onun Mikat'ı (İhrama girdiği yeri) Mekke'dir. Bir kişi Kırân Haccı eylerse, arefe vakfesinden önce tavaf ve sa'y'i yaparsa, sa'y hac ve umreden sayılır. Ama arefe vakfesinden sonra, tavaf iade olunmak gerektir. Çünkü tavaf rüknünün şartı, arefe vakfesinden sonra yapılmasıdır.

3. Temettü Haccı: Mikat'a gelince umre için ihrama girilir. Ve Mekke'de ihram çıkarılır. İhram kaydında kalınmaz. Sonra Hac vaktinde Mekke'de Hac için ihrama girilir. Bunun üzerine bir koyun kurban etmek vacip olur. Eğer koyun kurban etmeye gücü yetişmezse üç gün oruç tutar. Bu orucu bayramdan önce ister bir defa da; birbirine ulaştırarak tutsun, isterse aralıklı tutsun, isterse vatanına dönünce yedi gün daha tutar ki, hepsi on gün olur.

Kırân Haccı'nda da koyunu yoksa on gün oruç tutulur. Temettü Kurbanı o kişinin üzerine vacip olur ki, umrenin ihramını ya Şevval'de ya Zilkade veya Zilhicce'nin on gününde giyer. Böylece Haccın zahmetleri azaltılmış olur. Ve haccın ihramını kendi mikatından geçirmiş bulunur. Ama eğer Mekkeli olursa ya da garip kişi ise hac vaktinde ya mikattan veya mikat kadar uzaklıktan ihram giyer. O kişiye koyun kurban etmesi vacip olmaz.

HAC'DAKİ YASAKLAR

Hac'da yasaklanan şeyler altıdır:

1. Dikişli elbise örtünmemek gerektir. Gömlek ve şalvar, çizme ve tülbent de câiz değildir. İzâr (peştemal), ridâ (göğüs, omuz örtüsü), nalın kullanılabilir, eğer nalın bulunmazsa burun ve ökçeleri kesilmiş düz ayakkabı, yemeni giyilebilir. Eğer izâr bulunmazsa şalvar câizdir. Şu şartlarla bütün aza örtülebilmelidir. Ama yalnız baş örtülmez, açık kalır. Kadının âdet gereğince elbise giymesi câizdir. Fakat yüzünü örtmemesi gerektir. Onun ihramı yüzündedir.

2. Güzel koku kullanmamak gerektir. Eğer kokuyu sürüp veya elbise giyerse bir koyun kurban etmek vacip olur.

3. Saçı kestirmemek ve tırnak kesmemektir. Eğer saç tıraş edilir ve tırnak kesilirse bir koyun kurban etmek lazımdır. Ilık suya girmek kan aldırma (hacamat ettirmek), saç taramak câizdir.

4. Çiftleşmemek, cimâ etmemektir. Eğer cimâ edilirse ya bir deve ya bir sığır ya da yedi koyun kurban etmek vacip olur. Hac fâsid olur ve kaza etmek vacip olur. Eğer ihramı çıkardıktan sonra cimâda bulunursa bir deve vacip olur, lâkin Hac kaybolmaz.

5. Çiftleşmeyle ilgili ilk hareketleri de yapmak câiz değildir. Bunlar, eşi kavramak, kucaklamak, dokunmak, öpmek gibi şeyler, câiz değildir. Kadına yapışıldığı gibi abdesti bozan şeylerde bir koyun kesmek vaciptir. Kadının normal uzvundan başka yerinden faydalanmak da bunun gibidir. Ve ihram giyen kişiye nikâh akdeylemek reva değildir, yasaktır. Yasak dinlenmezse yapılacak nikâh câiz olmaz. Ve lâkin başka bir şey lâzım gelmez.

6. Haccın yasaklarından sonuncusu av avlanmamasıdır. Yalnız su avları avlanabilir. Eğer vurduğu kara avını öldürürse ona eşit bir ceza gerekir ki, dededen, sığırdan ve koyundan olur ve avcının avladığı hayvana çok benzemelidir.

HAC EYLEMENİN KEYFİYETİ

Sen bil ki, Haccın amellerinin sıfatı, baştan sona varıncaya kadar farzları, sünnetleri, adabı ile birbirine karışmıştır. Hepsinin tertiple, düzence bilinmesi gerektir. Çünkü ibadeti âdet edinmekle yapmayan kişinin yanında farz, sünnet ve edep birliktedir. Muhabbet makamına erişen kişi nafilelerle, sünnetlerle erişir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: Hak Teâlâ der ki: **"Benim kullarım farzlarını eda etmedikçe bana yakınlık bulamazlar. Bana kul olan kişi, o dereceye erişmeli ki, onun kulağı, gözü, eli, dili benimle işitmeli, benimle görmeli. Benimle söylemeli. Benimle tutmalı."** Yani her zaman bana yakın, benimle birlikte olmalı. İbadetlerin sünnet ve edeplerini yerine getirmek çok önemlidir. Ve ibadet adabının derecelerine uymak, riâyet etmek gerektir.

HAC YOLCULUĞUNA HAZIRLIK ADABI

Önce yolun edeplerini ve hazırlıklarını yapmak lâzımdır.

1- Hacca gitmeye kalkışan, niyet eden kişi önce geçmiş günahlarına tevbe etmeli. Zulümle, zorla aldıklarını geri vermeli. Borçlarını eda etmeli, ailesinin, oğlucuklarının (yani çoluk-çocuğunun), üzerine nafakası vacip olan kişilerin nafakasını vermelidir. Vasiyetnamesini yazmalı, yol azığını, helâl maldan harçlığını hazırlamalı, şüpheli maldan kaçınmalıdır. Çünkü şüpheli mal ve para ile yapılan Haccın makbule geçmemesinden korkulur. Yol hazırlığını o kadar çok, öyle tedarik etmeli ki, yoksullara, dervişlere yardım edebilmelidir. Yola çıkmazdan önce yolun selâmeti için bir şey sadaka vermelidir. Güçlü, kuvvetli bir binek kiralamalıdır. Öyle ki, her ne yükletirse taşıyabilmelidir. Hayvanını kiraladığı kimseye, ileride bir anlaşmazlık çıkmaması için, yüklerinin hepsini göstermelidir. Sonra kötü kişi olmakla suçlanmamalı.

2- İyi ahlâklı bir yol arkadaşı bulmalıdır. Öyle ki, hayırlı şeyler hatırlatmalı. Korktuğu zamanlarda cesaret vermeli. Yolculuklar yapmış olmalı. Din ve dünya işlerinde ona yâr olmalı. Böyle bir arkadaş da seçince geride kalan dostlarına: Allah'a ısmarladık! diyerek veda etmeli, dua dilemeli. Her birine: **"Senin dinini, senin emanetini ve senin işlerinin sonucuna ulaşmasını Allah'a emanet ediyorum."** demeli. Bu duayı alanlar Hacca gidecek olana şu duada bulunur: **"Allahü Teâlâ'nın korumasında ve emanetinde ol. Yüce Allah sana takvayı azık kılsın, seni kötü şeylerden saklasın, günahını yargılasın ve seni, her ne yana yönelirsen, hayra yöneltsin."**

3- Evden Dışarı Çıkmak:

Hacca giden kişi evinden dışarı çıkarken önce iki rekât namaz kılmalıdır. İlk rekâtta:

– **"Fatiha"** ve **"Kulyâ Eyyühe'l Kâfirûn"** sûresini okumalı. İkinci rekâtta da **"Kul huvallahu ehad"** sûresini okumalıdır. Sonunda da ibadet duaları okunmalıdır. O dualar da şunlardır: **"Ya Rab, benim bu yolculuğumda yoldaşım Sen'sin. Ehlimin, malımın ve çocuklarımın gözcüsü Sen'sin. Beni ve onları bütün âfetlerden sakla. Ya Rabbi, ben bu yolculuğumda Sen'den iyilik, takva ve razı olacağın amelleri diliyorum."**

4- Hacca giden kişi evinin kapısına gelince şu duayı okur: **"Ben Allahü Teâlâ'nın adı ile yolculuğa başladım. Ben Yüce Allah'a sığındım. Kudret ve kuvvet sahibi ancak Sen'sin, ya Rabbi. Ben Sen'in yardımınla sefere çıktım, Sana sığındım. Senin lütfunla günahımdan uzaklaştım. Sana yüz tuttum. Ya Rabbi, Sen bana takvayı azık kıl. Benim günahımı yargıla. Beni, ne yana dönersem hayra yönelt."**

5- Hayvana, herhangi bir bineğe bineceği zaman şu duayı okur: **"Ben Allahü Teâlâ'nın adı ile bineğime bindim. Ve Allahü Teâlâ'dan yardım dilerim ki, O, bütün varlıklardan yücedir. Ben o Allah'ı tesbih eylerim ki, bindiğimiz binekleri bize baş eğdirdi. Bizim onları zaptetmeğe gücümüz yoktu. Ve biz Rab-**

bimize dönücüleriz.” Ve binilen şey harekete başlayınca şu dua okunur: **“Benim bineğimi yürütmem, doğru götürmem, Allahü Teâlâ’nın ismi ilemdir. Gerçekten benim Rabbim, kullarına mağfiret, hem şefkat edicidir.”** Artık Hac yoluna düşen Müslüman, yol müddetince zikirle ve Kur’ân’la meşgul olur. Yüksek bir yere, bir dağ başına, bir tepeye gelince: **“Ey Allah’ım, bütün şeref Senindir ve her durumda övülecek ancak Sen’sin.”** Eğer toplu gidişte kimi an korkulu bir hâl başa gelirse **Ayetel Kürsî, Amener-Rasûlü, Kulhuval-lahu ehad ve Kul’eûzü’ler** okunmalıdır.

6- Binekten inmek ve karaya çıkmak:

Mekke’ye kadar yolculuk karanlıkta, gece olmalıdır, güneş ufuktan kaybolmayınca binekten inilmemelidir. Resûlullah Efendimiz bu yolda şöyle buyurmuştur: **“Sabaha yakın ve erken yola çıkın. Çünkü bu sırada yol alınan yer, günün sıcağında alınmaz. Yolculukta uzun bir yol alabilmek için uykuyu az uyumalıdır.”** Konaklanan duraklarda da şu dua edilmelidir. **“Ey yedi kat göklerin ve onun gölgelerinin altında bulundurdıklarını, hem de yedi kat yerlerin ve bunların taşıdığı varlıkların Rabbi! Ey şeytanların ve eğri yola saptırdıklarının yaratıcısı! Ey esintilerin ve bu esintilere sürüklenenlerin Rabbi! Ey denizlerin ve onun sularına akan ırmakların Rabbi! Ey Allah’ım! Burada bulunanların ve bu durağın hayrını Sen’den dilerim. Ben, bu durağın ve bu durakta bulunanların kötülüğünden Sana sığınırım. Her kötü kişinin kötülüğünden ben kulunu koru ya Rabbim!”** Araçtan (at, deve, uçak, gemi her cins vasıttan) indiği dakikada hemen iki rekât namaz kılınmalıdır. Duasında da: **“Bütün yaratılanların kötülüğünden, ya Rab, Sana sığınırım!”** denmelidir. Gece basınca edilecek dua da şöyledir: **“Ey toprak parçası! Benim de, senin de, ikimizin de Rabbi Allahü Teâlâ’dır. Ey toprak! Senin üstünde ve içinde bulunanların şerrinden ben Allah’ıma sığınırım. Yılan, akrep gibi zehirli ve yırtıcı hayvanlar gibilerinden ve bu durakta bulunan bütün yaratılanların gerek doğuranının, gerek doğmuş olanının şerrinden ben Rabbime sığınıyorum.”** Der ve şu âyet-i kerimeyi bütün teslimiyetiyle okur: **“Gece ve gündüzün içinde bulunan her şey O’nundur. O, her şeyi duyan, her şeyi bilendir.”** (En’am Sûresi: 13).

7- Yolda korunmaktır:

Yol boyunca bir kazaya uğramamak, bir tehlikeye düşmemek için gündüzleri kafileden fazla uzağa gitmemelidir. Geceleri de uyunacağı zaman çok fazla korunmalıdır. Gecenin evvelinde uyunacağı zaman, bağdaş kurulup uyunmalıdır. Sabaha doğru uyunacaksa dizleri yukarı dikmeli, dirsekler dizlere dayanmalı ve baş iki avuç arasına alınıp uykuya dalınmalıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem yolculukta böyle uyurlardı. Bu gibi uykular tetik uykudur. Hafiftir. Sabah namazına tez uyanılmamalı. Zararı, Hac sevabından çok ağır basar. Gece vakitlerinde en doğru şey, nöbetleşe uyumaktır. Bu, hem de sünnettir. Yolculukta, yukarıda zikrettiğimiz gibi, geceleyin de düşman veya yırtıcı hayvan saldırısına karşı:

1) Âyetel-Kürsî, 2) Şehidallahe, 3) İhlâs, 4) Kul eûzu sûreleri okunmalı. Sonra da şu dua edilmelidir:

– Allahım! Uyumayan gözlerinle, bozulma bilmeyen sığınağınla beni koru Sen. Allahım! Umudumuz, dileğimiz Sen'sin. Yüce gücünle bizi esirge. Helâk olmaktan koru. Ey Allahım! Bizim için yarattığın mahlûkların kalbine acıma duyguları yerleştir. Bizi onların kötülüklerinden koru. Sen erhamer-rahimsin (rahmet edenlerin en merhametlisisin).

8- Yolda ıssız yerlere inince tesbih edilmelidir. Eğer kafile ile gidilmeyip az kişi ile gidiliyor ve yalnızlıktan korkuluyorsa şu dua okunmalıdır. “Sübhânallah-melikil-kuddûsi, rabbil-melâiketi verrûhi celletis-semâvâtü bil-izzeti vel-ceberûti.”

İHRAMA GİRİŞ VE KÂBETULLAHA GİRİŞ

Hac kafilesi ihram giyilecek olan Mikat durağına gelince ihrama bürünür. Fakat önce gusleyler. Koltuk ve kasık temizliği yapar. Saçını kestirir. Tırnaklarını keser. Nitekim Cuma konusunda açıklamıştık. Dikişsiz çamaşır ve diğer elbiselerini çıkarır. Ak renkli izâr ve ridâ örtünür. İhrama girmeden önce de güzel kokular sürünür. Bunları ihram için yapar (iki rekât ihram namazı da kılınır).

Sonra gitmek için kalkar.

1. Devesini yerden kaldırır.
2. Ve yola yüz tutar.
3. Hacca niyet eder.
4. Gönlü ile, dili ile Telbiyeyi okur; şöyle der;

“Lebbeyke allahümme lebbeyke lâşerike leke lebbeyke inne'l-hamde ve'nni'mete leke ve'l mülke lâşerike leke – Ya Rab, ben Senin hizmetine durdum. Senin hiç ortağın yoktur. Hamd ve nimet Sana mahsustur. Mülk senindir, ortağın yoktur.” Bu kelimeleri yüksek sesle tekrarlar. Her nerede, yüksekçe bir tepeye çıkar ve alçağa inerse ve ne zaman yol zahmetinden ıstırap çekerse: **Allahümme Lebbeyk!** duasını yüksek sesle tekrarlar. Bu suretle niyet ve telbiye işi bitince yeniden dili ile şu duayı okur: “Allahım! Ben Hacca niyetlendim. Sen tamamlamayı nasip kıl. Bana meded eyle. Haccımı kabul buyur. Allahım! Hac farızasını yerine getirmeye niyet eyledim ben. Sen beni de buyruğuna uyan, vaadine inanan, davetine koşup gelen kullarından kıl. Senin de onlardan razı olup hacılarını kabul ettiğin kullarından et ya Rabbi.” Erkekse şu duada bulunur: “Allah'ım! Niyetini yaptığım bu Haccın bitirilmesini bana nasip et. Ya Rabbi, etim, kanım, damarım, iliğim, kemiğim ve tüylerim Sana hürmettedir. Senin rızan yolunda kadın, koku, dikişli elbiseyi kendimden uzaklaştırdım. Sen kabul et ya Rabbi.” Mekke'ye erişilince gusül alınır. Hac'da dokuz yerde gusül abdesti alınmaktadır:

1. İhramda.
2. Mekke'ye girmek için.
3. Ziyaret tavafı için.

4. Arafat'ta durmak için.
5. Müzdelife vakfesi için.
- 6, 7, 8. gusüller de üç yerde atılan cemreler (taş atmalar) içindir.
9. Son gusül de veda tavafı içindir. (Ama Akabe'deki cemre için gusül yoktur). Mekke'ye yakın dolaylardan başlayarak:

A- Ot kesmek,

B- Ağaç kesmek,

C- Avlanmak, serbesttir. Ama **Harem**'in içine girince bu gibi işler baştan başa yasaktır ve harem için şu dua okunur:

– “Ey Allahım! Bu yer Sen'in harem ve güvenli kıldığın bir yerdir. Benim etimi, kanımı, tüyümü ve derimi ateşe atma. Kullarını dirilttiğin günde beni azabından kurtar, emin kıl. Beni velilerden ve Sana itaat edici kullarından kıl.”

Mekke'nin dışında da Harem'e girilirken göz Beytullah'a ilişince ve henüz şehrin ortasında iken şu dua okunur.

– “Ey Rabbim! Allah'tan başka Allah yoktur. En büyük olan Allah'tır. Ey Allah'ım! Sen her şeyden salimsin. Selâmet SEN'dedir, selâm da Sen'den, Senin evin selâmet evidir. Senin ni'metin yüce oldu. Ve ey yücelik sahibi, ey azamet sahibi, bu ev Sen'in evindir, onu yücelten, büyüten ve şerefliendiren Sen'sin. Ben bu eve tazim ve tekrîm eylerim. Ya Rabbi! Bu evin azametini, şerefini, kerimliğini, heybetini ve muhabbetini arttır. Onu tavaf eyleyenin sevabını, faziletini çoğalt. Ya Rabbi! Sen rahmetinin kapılarını aç ve beni Cennetine koy. Ve beni taşlanan şeytanın şerrinden koru.” Bundan sonra Beni Şeybe kapısından Mescid-i Haram'a girilir. **Hacer-i Esved**'e doğru yol alınır. Bu mübarek taş öpülür. Eğer, kalabalık olur da öpemezse, el yukarı kaldırılır, şu dua okunur: “Ya Rabbi! Ben emanetimi yerine getirdim. Ve ahdimde vefâ kıldım. Sen benim bu andıma vefa gösterdiğime şahit ol.” Bundan sonra da tavafla meşgul olur. Bu tavafa “**tavaf-ı kudüm**” denir. Ancak cemaatle namaz kılınıyorsa, namaz kılar, sonra tavafı yapar.

TAVAFIN ADÂBI

Sen bil ki, tavaf, namaz gibidir. Bedenin ve elbisenin temizliği, avret yerinin örtülmesi, tavafta da gereklidir. Ancak tavafta konuşmak mübahtır. En önce **İztıbâ** sünneti yerine getirilmelidir.

İztıbâ şudur: İzârın (ihramın üst parçasının) ortasını sağ koltuğun altına almak, iki yanını sol omuza bırakmak, bir ucunu göğüse ve bir ucunu arkaya doğru sıkıştırmak ve sağ kolu serbest bırakmaktır.

Bundan sonra Beytullah tavaf edilir. Önce Beytullah, sol yana alınır. Hacerü'l-Esved'in yanına gidilir, Hacerü'l-Esved taşı tavaf edilir. Öyle ki, tavafı yapanla Beytullah'ın arası üç adımdan eksik olmamalıdır. Böylece hem daha makbul olur, hem de Şadırvan üstüne basılmamış olur. Şadırvan, Beytullah'ın sını-

rındadır. Tavafa başlayan kişi şu duayı Hacerü'l-Esved'in karşısında okur: "Allah'ın adı ile başlarım. Allah her varlıktan yücedir. Ya Rabbi, ben Sana iman ettim. Kitabını tasdik eyledim. Buyruğuna boyun eğdim. Ahdine vefa gösterdim. Ve Nebin Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetine uydum." Bu duadan sonra Beytullah'ın kapısına erişilince şu dua okunur: "Ey Allah'ım! Bu ev senin evindir. Bu harem Senin haremindir. Bu emin olunacak yer Senin yerindir. Bu makam kendisiyle ateşten sana sığınanların makamıdır." Bu makam denirken Makâm-ı İbrahim el ile işaret edilir. Duaya şöyle devam edilir: "Allahım! Evin yücedir, zatın kerimdir. Merhamet edicilerin en merhametlisi Sen'sin. Beni cehennemin ateşinden ve şeytanın şerrinden koru; etimi, kanımı cehennem ateşine haram et. Kıyamet gününün dehşetinden, dünya ve ahiret zorluğundan sen beni koru."

Bu dua okunarak **Rükn-i Irâkî**'ye (Kabe'nin Irak yönüne bakan köşesine) gelinir. Orada da şu dua okunur:

"Ya Rab, şirkten, şüpheden, küfürden ve nifaktan, bölücülükten ve kötü ahlâktan sana sığınırım. Ehlimin, malımın ve evlâdımın tümüne kötü gözle bakanlardan Sana sığınırım."

Altınoluk hizasına erişince şu duayı okumaya başlar:

"Ya Rabbi! Sen beni Arş'ının altında gölgelendir, o gün ki, Senin o Arş'ının gölgesinden başka gölge yoktur. Ey Allah'ım, Sen bana Resûlün sallallahu aleyhi ve sellem'in bardağı ile bir şerbet içir ki, o şerbetten sonra ebedî susamayayım."

Rükn-i Şâmî'ye yani Kabe'nin Şam kösesine gelince o zaman da şu dua okunur:

"Ey Allah'ım! Sen hakkımı kabul eyle. Sa'yimden hoşnut ol. Günahımı yargıla ve kazancımı kesat kılma. Ey kudret ve mağfiret sahibi! Sen beni yargıla, bana rahmet kıl. Bildiğin günahlarımdan geç! Onları bağışla. Zira Sen azizlerin azizi, kerimlerin kerimisin."

Bundan sonra **Rükn-i Yemânî**'ye gelince de şu dua okunur:

"Allah'ım! Küfürden, yoksulluktan, kabir azabından, ölmek, dirilmek hâlinde olan fitnelerden ben Sana sığınırım. Dünya ve Âhiret perişanlığından ben Sana sığınırım."

"Ey Allah'ım! Sen bize Dünyada ve Âhirette iyilik ver, kendi rahmetinle bizi kabir azabından koru."

Yedi kere böyle dolaşılır. Her kerede bu dua okunur. Her bir dolaşığa bir **Şavt** denir. Üç şavtta koşar gibi süratle ve şevk ile yürünür. Eğer Kabe'nin yanı kalabalık olursa açıktan yürünür. Tâ ki, süratli yürüyebilsin, koşar gibi gitsin. Buna **Remel** denir. Sonraki 4 şavtta ise yavaş yürünmelidir.

Yedi şavt tamamlanınca Kabe kapısı ile Hacer-i Esved arasında durulur. Kahrın, göğüs, yüzün sağ yanı Kabe'nin duvarına dayandırılır. İki el baş altından duvara konur. Yahut da Kabe'nin eşigine konur. Bu makama (**Mültezim**) denir. Bu mültezim makamında okunan dua şudur ve dualar burada kabul buyrulur:

“Ey en eski evin sahibi olan Allah’ım. Benim boynumu ateşe köle olmaktan âzât eyle. Kovulmuş olan şeytandan sana sığınırım. Bütün kötülüklerden beni koru. Bana nasip eylediğin rızıkla kanaat ettir. Bana nimet ettiğin şeylerle bana bereket ihsan et. Ey Allahım! Bu Senin evin. Bu kul, Senin kulun. Bu makam Senin makamındır ki, cehennem ateşinden Sana sığınanların makamıdır. Allah’ım, beni (rızana kavuşan) kullarından eyle.”

Bundan sonra Haccını yapan kişi çok çok hamd ile Resûlullah Efendimize ve gelmiş geçmiş bütün Peygamberlere salavat getirir, istiğfar eyler. Diliyle içinde sakladığı özel istekleri diler.

Bundan sonra makamın ardında durur. İki rekât namaz kılar. Bu namaza **“Rik’atüt-Tavâf”** denir. Yani tavaf namazı demektir. Tavaf da bu namazla bütünlenmiş olur. Bu namaz **İbrahim Makamı**’nın ardında kılınır (Hanefilere göre vaciptir).

İlk rekâtta: **Elhamdü** ve **Kul yâ eyyühel-kâfirûn**, sûreleri okunur. İkinci rekâtta ise **Elhamdü** ile **İhlâs (Kul huvallehü ehad)** sûreleri okunur. Namazdan sonra dua edilir. Eğer şavtın sayısı yedi olmazsa, yani yedi defa Kabe dolaşmazsa, tavaf tam olmaz. Her yedi kerede bu iki rekât namazı mutlaka kılmalı.

Ondan sonra Hacer-i Esved’in yanına varılır ve mübarek kara taş öpülür. Tavafın sonu böylece getirilir. Sa’y ile meşgul olunur.

Tavaf namazından sonra şu dua edilir: **“Ya Rabbi! Sen bana kolaylıklar ver. Güçlüklerden irak tut. Geçmişimin ve geleceğimin günahlarını bağışla. Sana isyancı olmaktan beni lütuflarınla koru. Sana kulluğumu ispat etmek için yardımını bana arkadaş et. Beni günahattan uzaklaştır. Ey Allah’ım! Sen beni, Seni seven, meleklerini, peygamberlerini doğrulayan ve Sana bağlanan dosdoğru kullarından kıl. Ey Allah’ım, bütün meleklerine, doğru yolu gösteren, din kılavuzu Resûllerine, salih kullarına da beni sevdire. Allah’ım! Beni İslâmlık hidayetinde erdirdiğin gibi kendi lütfunla ve kereminle Sen beni daima İslâmiyet’te kalan, Sen Yüce Allah’ıma ve Sen’in Resûlüne itaat eden kullarından kıl. Fitnecilerin beni saptırmasından koru.”**

Hacer-i Esved elle sıvazlanıp tavaf bitirilirken, kazanılan sevap için şu haber gelmiştir: **“Beyti (Kâbe’yi) tavaf ederek iki rekât tavaf namazı kılan kimse bir köle azat etmiş gibi olur.”**

SA’Y’İN ADABI

Kâbe’yi tavaftan sonra Safa kapısından dışarı çıkıp Kabe’yi görünceye kadar yukarı, Safa mahalline çıkmalı. Yüzü Kabe’ye çevirmeli. Arefe gününe mahsus dualar okumalı. Bir dua şudur:

“Allah’tan başka ilâh yoktur. Tektir. Ortağı yoktur. Mülk O’nundur, hamd O’na mahsustur. Diriltir ve öldüren O’dur. Bütün hayır O’nun elindedir. Her şeyi yapmaya gücü yetişir.

Ey Allah'ım! Kalbimi nur et. Kulağımı nur et. Gözümü nurlandır. Dilimi nurla. Allah'ım göğsümü genişlet, işlerimi bana kolaylaştır."

Bu dualardan biri de şudur:

"O Biricik Allah'tan başka ilâh yoktur. Sözü, vaadi doğrudur. Kuluna yardımda bulunuşu gerçek oldu. Ordusunu üstün kıldı. Düşmanlarını alt etti. Allah'tan başka ilâh yoktur. Biz Allah'a muhlisen iman getiricilerdeniz. Kâfirler bunu kerih görseler bile, biz iman ehliyiz. Âlemlerin rabbi olan Allahü Teâlâ'ya hamdolsun."

Bu duadan sonra da gönül dilekleri şu dua ile dile getirilir:

"Allah'ım! Senden imanımın sürüp gitmesini, gerçekliğinde hiç şüphe olmayan sadakatimi dilerim. Senden her zaman için faydalı bilgi, huşu içinde bir kalb, daima seni zikreden dil isterim. Ve yine senden bağışlanma ve afiyet, dünya ve âhirette devam edecek olan sağlık ve bağışlanmalar dilerim."

Daha sonra Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in üzerine salavat-ı şerife getirilir. Herkes bildiği, dilediği yakarıшта bulunur. Sonra aşağıya inilir, sa'ye başlanılır. Merve'ye yavaş yavaş gidilir. Ve sa'yi ederken şu dua edilir:

"Ya Rab! Bana mağfiret ve rahmet eyle. Bildiğin günahlarımdan vazgeç. Sen ki, yücelerin yücesisin. Ya Rab, sen bana dünyada ve âhirette iyilik ver. Beni cehennem ateşinden koru."

Bu duadan sonra yeşil direğe varılır ki, Mescidin köşesindedir. O direğe altı arşın aralık kalıncaya kadar yavaş yavaş gidilir. Sonra tez tez gidilir. İki yeşil direğe varılınca yine hız kesilir. Ondan sonra Merve'ye gelince yavaş yavaş yürünür. Oradan yukarı çıkılır, yüz Safa yönüne döndürülür. Yine okunan dualar okunur. Bu bir kez sa'y edilmiş sayılır. Sonra yine Safa'ya gelinir. Şimdi bu iki sa'y edilmiş olur. Yine bunun gibi sa'y edilir Ve yedi kere sa'y edilir.

Bu üslûp üzerine yedi sa'y sona erince **tavâf-ı kudüm** ve sa'y yerine getirilmiş olur.

Hac'da bu tavâf-ı kudüm sünnettir. Ama farz olan tavaf, Arafat'a durduktan sonradır. (Safa ile Merve arasında) sa'y için taharetli olmak sünnettir. Ama o tavaf ki, Arafat'ta durduktan, vakfeden sonra yapılır, o, farzdır. Sa'yda taharet üzere olmak sünnettir. Tavafta vaciptir. Tavâf-ı Kudüm'den sonra Sa'y yeterlidir. Çünkü sa'yın Arafat'ta, vakfeye durduktan sonra yapılması şart değildir. Fakat sa'y'ın tavaftan sonra olması gereklidir. Hatta bu tavaf sünnet bile olsa.

ARAFAT'TA YAPILAN DUALAR

Bu dualar Peygamber Efendimizden ve yüce ashâbından rivayet edilen Arefe gününe has dualardır. (Her zaman, her yerde de Türkçesi bellendirse imdâd-ı ilâhiye kavuşulur.)

Eğer Hac kafilesi Arefe günü Arafat'a yetişirlerse, **Tavâf-ı Kudüm** yapılmaz. Eğer daha önceden gelirlerse Tavâf-ı Kudüm yerine getirilir. Bu Tavâf-ı Kudüm,

Mekke'ye gelindiği (ayak basıldığı) gün yapılan tavaftır. Ve **Terviye** gününde, yani Arefe gününden önceki günde Mekke'den dışarı çıkılır. O gece Minâ'da bulunulur. Ertesi gün Arafat'a gidilir. Arefe'ye durmanın vakti Arefe günüdür. Zevelden sonra başlar, bayram günü sabah vaktine kadar sürer. Eğer bir kimse Arefe'ye durmaya sabahtan sonra erişirse, hacı makbul olmaz. Arefe günü gusül abdesti almalı, ikinci namazını öğle namazı ile birlikte kılmalı. Tâ ki, duaya başlamalı. Bu günde çok dua edilebilmesi ve güçlü durulabilmesi için oruç tutmamalıdır. Çünkü Haccın sırrı gönüllerin toplanması, yüce himmetlerin biraraya gelmesidir. Bu vakitte zikirlerin en şereflesi, en faziletlisi:

"Lâ ilâhe illallah - Allah'tan başka Allah yoktur." zikridir.

Velhasıl, zeval vaktinden akşama kadar niyazda bulunulmalı. Tevbe-i Nasuh (gerçek tevbe) ile tevbe edilmeli, günahların bağışlanması dilenmeli. Şu dualar ya ezberlenmeli ya da yazılı bir kâğıttan okunmalı.

MÜNÂCATLAR

Ey Allah'ım! Ey Hamd'in Rabbi! Sana, lââyık olan bir hamd ile hamd eyliyorum. Benim ibadet edişlerim ancak Senin içindir. Hem ölümüm, dirimim de Senin içindir. Senin katındır, varacağım yer. Her türlü mükâfatımı ancak Sen'den isterim ben. Ey Yüce Allah'ım! Gönül kuşkularından, perişan düşüncelerden, kabir acılarından ve azabından Sana sığınırım. Ey Rabbim, geceyle gündüzün her türlü fitnesinden, esen yellerin getireceği fenalıklarından, zamanın arta arta gelen belâlarından ben Sana sığınıyorum. Ey Rabbim! Ben senin kızgınlığından da yine Sana sığınırım. Ey Rabbim!.. Beni doğru yoluma ulaştır. Geçmiş günahlarımı, gelecek suçlarımı bağışla. Ey rica edileceklerin, yakarılacakların en yücesi, en hayırlısı, en keremlisi! Hacılar ve bütün yaratıklarına verdiğin iyilikler gibi iyilikler ver bana, ey kulların acıyanların en acıyanı! Ey Alah'ım! Yer ve gökleri yaratan Sen'sin. Sen mertebeleri yücelten, bereketleri artıransın. Çeşitli dillerin kelimeleri Sana niyaz eder. Her yaratık Sen'den hacet diler. Ey Yüce Rabbim! Benim de hacetim, cesedimin çürüyüp yok olduğu, yakınlarımların beni unuttuğu demde beni unutmadan, beni bırakmamandır, ey Rabbim. Allah'ım, sözlerimi duyan Sen'sin. Beni gören Sen'sin. Gizli olsun, açık olsun Sen benim her halimi bilirsin. Benim hiçbir şeyim Sana gizli değildir. Ben Sen'den medet, inayet dileyen, umutsuz, yoksul bir kulunum. Suçlarını, işlediği günahları dosdoğru söyleyen, içi korkulu, gönlü karışık, şefkate aç, merhamete muhtaç bir kulum da! Sen'den, yoksullar ve zillette kalanlar gibi diliyorum. Günah işleyenler gibi yalvarıyorum. Sana boyun eğenler gibi, baş eğiyorum. İki gözü iki çeşme gibi yaş akıtanlara benziyorum. Onlar gibi Sana dua ediyor, en hakir kulun gibi Sana yalvarıyorum, ey Rabbim! Ey Allah'ım! Bu yakarışlarımı kabul et. Bedenimi mededinden yoksun etme. Bana rahmet eyle, acı. Ey dilenenlerin en hayırlısı, ey bahşedenlerin en cömerdi. Sana karşı kim övünebilir? İşte ben kulun, kendimi en hakir görüyor ve Sana ne eksikim varsa dosdoğrusunu söylüyorum. Kendimi Yüce

Katında kınıyorum. Ey Rabbim! İşlediğim günahlar, bak, dilime de tutukluk verdi. Senin bağışlaman için yalnız bir umudum var. Huzuruna çıkaracağım, ne beğeneceğin amelim, ne de bir şefaatchim var. Ey Rabbim! Günahlarım o kadar çok ki, Sen'in Yüce katına yönelecek yüzüm de kalmadığını biliyorum. Ancak kerem edenlerin en kerimi Sen'sin. Rahmetine kavuşacak bir mertebem yoksa bile Sen'in her şeye erişen rahmetin elbet bana da erişir. Ey Rabbim! İşlediğim günahlar her ne kadar büyükse de Sen'in bağışlamanın yanında, zerrelere küçüktür. Sen onları yargıla, ey Rabbim! Allahım! Sen, Yücelerden Yücesin, ben elinden hiçbir şey gelmeyen kulunum. Ben çok defa günah işlersem, Sen'in fazlından, cömertliğinden, iman ederek bekliyorum ki, bağışlarsın, affeylersin. Ey Allahım! Sen yalnız Sen'in her buyruğunu yapanlara merhamet gösterirsen ya asilerin sığınağı neresi olacaktır? Ey Allah'ım! Ben bilerek kulluğundan uzaklaşmış bir suçluyum. Bile bile asi oldum. Seni noksan sıfatlardan uzak görürüm. Senin bağışlaman, keremin yücedir. Ben her zaman Sana muhtacım. Sen her şeyden müstağnisin. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi! Ey umut bağlananların en yücesi, İslâmlığımızın hürmetine, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) hürmetine Sana el uzattım. Günahlarıma gufranın insin. Beni âhiretine ulaştır. Umudumu, dualarımı gerçekleştir. Ey Allah'ım! Sana, bize bildirmiş olduğun dua ile yalvarıyorum. Peygamberin Muhammed Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem)'in aracılığı ile bana öğrettiğin dualardaki isteklerimi benden esirgeme, beni onlardan mahrum bırakma. Ey Allah'ım! Büyüklüğünün, üstün yüceliğinin önünde günahlarını açıklayan, Sana sığınan, gözyaşlarını pınar gibi akıtarak tevbe, istiğfar eden, ağlayıp sızlayarak bağışlanma dileyen kuluna muamelen nedir? Bütün günahlarıma rağmen bu Arafat'taki durağında ihsanından umudunu kesmeyen ben aciz kuluna bu akşam üzeri yüce davranışın ne olacaktır?

Ey bütün canlıların sığınağı!

Ey bütün iman edenlerin koruyucusu!

Ey iyilik edenleri rahmetiyle kurtaran!

Ey kötülük edenleri kusurları ile helâk eden!

Ey Yüce Allah! Yüce katına rızan ile çıktık. Sana sığındık. Umutlarımız Sen'dendir. Biz yalnız Sen'in ihsanını dileriz. Yalnız rahmetini umarız. Yalnız, Sen'in vereceğin azaptan korkarız. Günahlarımız, ne kadar çok veya ne kadar az olursa olsun, yalnız Sana sığınırız. Şimdi de Sana sığındık. Sen'in kutsal evine koştuk, onun sığınıcısı olduk.

Ey isteyicilerin ne istediğini bilen! Ey sessizlerin yüreğinden geçenlere ağah olan! Ey kendisinden başka yalvarılacak bir ortağı olmayan. Ey yalnız kendisinden korku duyulan Rabbimiz. Sen dileklerimizi kabul eyle. İsteklerimizi ver. Ricalarımızı kabul eyle. Bizi gufran denizine sal. Ey Yüce Allah'ım! Sen her konuğa konma yeri hazırladın. Biz Sana konuk olarak gelmekteyiz. Biz Cennet durağında ağırla. Ey Allah'ım! Biz toplandık. Sen'in mukaddes evine geldik. Burada durduk. Vakfe ettik. Bu mübarek yerlerle gözlerimiz aydın-

landı, nurlandı. Ülkümüz Sen'in rızanı kazanmaktır. Bu umuttan bizi uzak tutma, Allahım! Ey Rabbim! Nefislerimizin razı olacağı mertebeden daha çok bize nimetler verdin. Bu verdiği sayısız, sınırsız nimetlerin karşısında kulların şükürden acze düştüklerini itiraf ettiler. Bütün yüzler, yüceliğin karşısında yerlere eğildi. Ey Allah'ım! Aciz kulların bilgisizlikleriyle hata ettikleri zaman onlara tatlı davranırsın. İbadetlerini, iyiliklerini müstecap kılarırsın. Bol mükâfat ihсан edersin. Âsîlik ettikleri zaman da günahlarını bağışlırsın. Dua ettiğimiz vakit dualarımızı kabul eder, çektiklerimizi dinler, Sana bütün varlığımızla yönelince erişilmez yüceliğine yakışır bir şekilde kullarını kendine yakın kılarırsın. Gaflet eder de Sen'den uzaklaşırsak bizi kendi katına çağırırsın. Ey bizim Yüce İlâhımız! Kur'ân-ı Azimüşşan'ında Peygamberleri sona erdiren Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e, "Ey Habibim, kâfir olanlara de ki: Eğer kâfirliklerinden vazgeçerlerse, o geçmişteki günahları bağışlanır." (Enfal Sûresi: 38) diye buyurdun. O kâfirlerin, inkârlarından sonra Kelime-i Şehadet getirmeleri Seni razı etti. Oysa biz Seni huşu içinde tevhid eder, ihlâs ile Resûlün Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)in Peygamberliğine şehadet ederiz. Ey Allah'ım! Sen bu tanıklık hürmetine biz Müslüman kullarının geçmiş günahlarını mağfiret kıl. Bu yolda payımızı da yeni İslâm olanların nasiplerinden daha eksik buyurma. Ey Allah'ım! Bizi Cehennem ateşlerinden azat kıl. Sen yoksullara sadaka vererek yardımda bulunmamızı emrettin. Ey Rabbim, Sen vermeye, ihسان buyurmaya bizden daha lâıyıksın. Sen fazlından, kereminden bize hediyeler ver! Ey Allah'ım! Bize rahmet et, bize acı. Sen bizim Mevlâmızsın. Bize dünyada olsun, âhirette olsun iyilikler ver. Cehennem azabından bizleri koru. Bu Arafat duaları arasında Hızır aleyhisselam'ın şu duası da okunur: "Ya Rab! Ey yapmakta olduğu bir işten başka yaptığı bir iş kendisini alıkoymayan! Ey duyduğu bir yakarı, diğer bir yakarıdan kendisini meşgul etmeyen! Ey iyiliklerde şaşırmayan! Ey her dili bilen, anlayan! Ey bütün istekleri yerine getirmekten aciz olmayan yüce Allah'ım! Bağışlamanın ılıkliğini ve Sana niyaz etmenin tatlılığını tattır bize!" Bundan sonra her kişi kendi içinden ne dilekte bulunursa o dileği Yüce Allah katına gönderir. Bütün dünya mü'minleri için yakarır, bu duaları bir kişi okuyabilir. Ötekiler de "Amin!" derler. Sonra gün batmazdan önce Arafat'ın sınırından dışarı çıkılır.

HACCIN GERİ KALAN AMELLERİ

Arafat'tan ayrıldıktan sonra varılan Müzdelife, Harem câmiasındandır. Bu sebeple buraya gelince gusûl abdesti alınır. Akşam namazı geri bırakılarak, yatsı namazı ile birlikte bir ezan iki ikametle kılınır. Eğer imkânı olursa bu gece Müzdelife'de ihya edilir. Müzdelife'de bu geceyi geçirmek, ibadetler topluluğundandır. Geceyi burada geçirmeyen bir kimse için bir koyun kurban etmek gerekir. Müzdelife'de çok taş bulunduğu için buradan 70 taş alınıp Minâ'ya götürülür, orada cemre atılır. Müzdelife'de yarım geceye yakın durulur. Sonra Minâ'ya niyet ve hareket edilir.

Arafat'tan Müzdelife'ye gidilirken her türlü bineğe yavaşlık verilir. Müzdelife'ye doğru ağır ağır yol alınır. Atlar, develer koşturulmaz. Nitekim Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurmuştur: **"Allah'tan korkun, güzel güzel, hoş hoş yürüyün, zayıf olanları ezmeyin. Müslümanlara eziyet etmeyin."** Sabah namazı erkenden kılınmalı. Yolculuk için hazırlanırken kum içinden nohut tanesi büyüklüğünde yetmiş tane veya daha ziyade taş toplanır. Fazla toplanmasının sebebi gafletle düşürülmesindendir. Taşlar, iki parmak ucunda kolayca tutulacak gibi olmalı, imkânı varsa yıkanmalı, temiz kılınmalıdır. Müzdelife'nin son durağı Meş'ar-ı Haram'dır. Burada şu dua edilir: **"Allah'ım! Meş'ar-ı Haram hakkı için, Beytil-Haram hakkı için, haram ay, rükün ve makam hakkı için Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)in ruhuna bizden tahiyeye, selâm ve salavatımızı ilet. Bizleri de selâmet yurdu Cennet'e koy."** Bu duadan sonra artık ortalık ağarmaya başlayıncaya kadar Müzdelife sınırında beklenmelidir. Ortalık ağarmaya başlayıncaya kadar Müzdelife sınırında bulunurken dua edilmelidir. Ondan sonra **Vadi-i Muhasser** (Çökük Vadi) denilen yere gelinir. Burada binek hayvanı acele acele sürülür. Eğer yayan gidiliyorsa, hızlı hızlı gidilir. Vadi karşıdan karşıya geçilir. Dere arkasına geçilip gidilir. Bu geçiş sünnettir. Ve sünnet eda edilmiş olur. Bayram sabahı vaktinde tekbir getirmeli veya: **Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk**, diye telbiyede bulunmalı. **Cemerte** denen ve ufak taşlar atılan üç taş yığına erişmeli. Onları geçmeli, öte başa erişmeli. Burası yolun sağ başına düşer. Yüzü kibleye döndürmeli. Ona **Cemretü'l-Akabe** denilir. Güneş bir mızrak boyu yükselince bu cemreye (taş yığına) yedi taş atılır. Evlâ olan budur. Taşı attığı vakit yüzü kibleye dönük olmalıdır. Bu makamda tekbir yerine: **Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk!** denmeli ve taş atışta da: **"Allah'ım! Kitabını tasdik ederek ve Peygamberinin sünnetine uyarak,"** denmeli. Cemre bitirilince lebbeyk ve tekbirden el çekilir. Ancak namazın farzları ardınca tekbir getirilir. Bu da Kurban Bayramı'nın dördüncü günü sabahına kadar devam eden teşrik günlerinin son gününe kadar sürer. Bundan sonra her hacı menziline gider. Dua ile meşgul olur. Ondan sonra kurban keser. Kurbanın bütün şartları yerine getirilir. Bundan sonra tıraş olunup saç kesilir. Böylece bugünkü günde taş atılıp, saçlar tıraş edilince, ihramdan çıkmanın bir sebebi hasıl olur ve ihramın bütün haram olan nesneleri helâl olur. Ancak cimâ etmek ve Mekke'de av avlanmak helâl olmaz. Bundan sonra Mekke'ye gidilir. Kurbanı kesmekte evlâ olan hacı icra edenin kendi eli ile kesmesidir. Kurban kesilirken şu dua okunur: **"Bismillah! Allah Yücedir. Ey Rabbim, bu kurban Senindir. Onu Senin rızan için kesiyorum. Halilin İbrahim'den kurban ettiği koçu nasıl kabul buyurdunsa bunu da benden kabul eyle."**

Tavaf rüknü eda edilir. Vakta ki Bayram gecesinin yarısı geçer, o zaman bu tavafın vakti gelir; fakat en iyisi bu tavafı Bayram günü yapmaktır.

Tavaf rüknünün vaktinin sonu belirli değildir. Hatta her ne denli geriye bırakılmış olsa, hac bozulmaz. Lâkin ihramdan çıkılamaz. Çiftleşmenin haram olması devam eder. Bu tavaf da önce tavâf-ı kudûm'de zikrettiğimiz şekilde yeri-

ne getirilir. O zaman Hac tamamlanmış demektir. Cimâ etmek, av avlamak helâl olur. Eğer önceden sa'y yapmış ise yeniden sa'y edilmez. Eğer sa'y etmemişse tavaf rüknünden sonra sa'y rüknünü yapmak câizdir. Hasılı, taş atılması, tavaf yapılması, tıraşta saç kesilmesi eda edilince Hac tam olarak yerine getirilmiş olur. İhramdan çıkılır. Fakat, **Teşrik** günlerinde taş atmak, Minâ'da akşamlamak, ihramdan çıktıktan sonra kalkar. Tavaf ve sa'y bitirildikten sonra, Bayram günü Minâ'ya gelinir. Minâ'da bu gece akşamlamak vaciptir. Ertesi gün öğleden sonra taş atmak için gusül edilir. Yedi taş –Arafat'a yakın olan– ilk cemrede atılır. Ondan sonra yüz kibleye doğru çevrilir. Bakara Sûresi miktarı dua okunur. Ondan sonra yedi taş ortanca cemrede atılır ve dua edilir. Daha sonra da Cemretü'l-Akabe'de taş atılır. O gece Minâ'da kalınır. Ondan sonra bayramın üçüncü günü bu niyet üzerine bu üç cemrede taş atılır, dualar edilir.

Eğer bu zikredilenleri yeterli görürse ve Mekke'ye gitmek dilerse, bu câizdir. Eğer güneş doğuncaya kadar orada kalırsa o gece de orada akşamlamak vacip olur. Ve o zaman 21 taş atmak vaciptir. İşte Haccın tamamı budur ki, açıklamış bulunuyoruz.

UMRE'Yİ YAPMAK

Umre yapmak istenince, önce boy abdesti almalı, gusül etmeli. İhram donunu (izâr ve ridâ'yı) Hacca gider gibi giyinmeli. Ve Mekke'den dışarı çıkmalı, ihram giyilecek yere yani **Cir'âne** (veya Cu'rane)ye ya **Ten'im** veya **Hudeybiye'ye** gelinmeli. Burada Umre için niyet edilir.

– **“Lebbeyke bi-umretin,”** diye umreye niyet edilir. **Mescid-i Aîşe'ye** gelinir. Burada iki rekât namaz kılınır. Sonra Mekke'ye girilir. Ya da yine:

– **Lebbeyke Allahümme Lebbeyk!** denilir. Mescid-i Haram kapısına gelince telbiyeden, yani lebbeyk demekten feragat edilir. Sa'ye başlanır. Bu sa'yi yukarıda açıklamıştık. Sonra saç tıraş edilmelidir. Umre böylece tamam olur.

Umre, yılın her vaktinde yapılır. Bir kimse, yapabildiği müddetçe Umre'yi yapar. Yapamazsa tavafta bulunmalı. Eğer tavafı da yapamazsa, Kabe'nin kapısına her dem bakış süzmeli. Kabe'ye girildiği zaman iki direğin arasında namaz kılınmalıdır. Buraya yalınayak girilmelidir. Tazim ve hürmet gösterilmeli ve içebildiği kadar zemzem suyu ile karnı dolmalıdır. Zemzem suyu her ne niyetle içilirse içene şifa olur. Umreyi yapan avuç avuç içmeli, kana kana avuçlamalı. Ve şu duayı okumalıdır:

“Allah'ım! Zemzem suyunu bana bütün hastalıklar için şifâ kıl, beni ihlâs, sağlam ve kesin bilgi ile rızıklandır, dünya ve âhirette selâmet ve saadet nasip et.”

VEDA TAVAFI

Kendi vatanına dönmek isteyen kişi yükünü bağlar, bütün işlerini bitirir. En sonra Beytullah'a veda eder. Vedada yedi kez tavaf yapılır. Son-ra iki rekât na-

maz kılınır. Bu koşuda **Iztıba** (yani önce zikrettiğimiz gibi izârın ortasını koltuğu altına alıp uçlarını omuzlarına atmak ve acele acele yürümek) yoktur. Sonra Mültezem, Hacer-i Esved'le Kabe'nin kapısının ara yeridir. Burada son dualar yapılır. Sonra tâ mescidden çıkıncaya kadar Kâbe-i Mübareke'ye nazar süzmeli.

MEDİNE'Yİ ZİYARET

Sonra Medine'ye doğru yol alınır. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse, ben öldükten sonra, beni ziyaret etmek isterse, diriliğimde ziyaret etmiş gibi olur. Ve yine şöyle buyurmuştur: Bir kimse Medine'ye gelmeye niyetlense ve dileği yalnız beni ziyaret etmek olsa onun Allahü Teâlâ katında bir hakkı sabit olur ki, o da o kişiye şefaathane olmamıdır. Medine yolunda gidilirken durmadan salavât-ı şerife getirilmelidir. Ve salavat vere vere gidilir. Medine yolunda şehrin duvarları görününce şu dua okunur: **“Allah'ım! İşte burası, Senin Resûlünün haremidir. Sen onu benim için cehennem ateşinden sığınak, azap ve hesap kötülüğünden korunak eyle.”** Önce boy abdesti alınır. Sonra Medine'ye girilir, en güzel kokular kullanılır. Tertemiz, beyaz elbiseler giyilir. Alçakgönülle ve tazimle şu dua okunur: **“Ya Rab! Beni doğruluk makamına vâsıl eyle, yine doğruluk makamından dışarı çıkar. Bana kendi ruhundan kudret ve nusret ver.”** Sonra Mescid-i Şerife girilir. Minber altında iki rekât namaz kılınır. Öyle ki, mimber direği sağ omuzla beraber olmalıdır. Resûlullah Efendimiz sağlığında böyle dururdu. Sonra ziyarete başlamalı. Yüzü Allah'ın Resûlünün mübarek mezarına döndürmeli. Sırtı kibleye vermeli. Ama elle duvarı sıvazlamak veya öpmek sünnet değildir. Belki, uzak yerde durmak, hürmete daha yakınlık göstermektir. Bundan sonra şöyle hitap edilir: **“Selâm Senin üzerine olsun, ey Allah'ın Resûlü! Selâm Senin üzerine olsun, ey Allah'ın Nebisi. Selâm Senin üzerine olsun, ey Allah'ın muhtar (seçkin) kulu! Selâm üzerine olsun, ey Ademoglundun yücesi. Selâm üzerine olsun ey Resûllerin büyüğü! Nebilerin en sonu. Âlemler padişahının elçisi. Selâm Senin ve ashabının üzerine olsun ki, hepsi tertemizdir. Ve senin pâk Ehl-i Beyt'inin üzerine olsun ki, mü'minlerin analarıdır. Allahü Teâlâ bizden Sana, öteki nebilerden ve ümmetlerinden verdiği ivazdan ziyadesiyle ivaz versin. Ve zikrediciler Seni andıkça ve gafil olanlar Senden gaflet ettikçe şerefini daha arttırsın.”** Eğer “Resûlullahın mezarına selâm götür!” diye vasiyet eden varsa: Ya Hazret-i Resûlallah! Falan ve filânın da Sana selâmı var! demelidir. Sonra bir arşın kadar geri durulur. Hazret-i Ebu Bekir ve Hazret-i Ömer'e (Allah onlardan razı olsun) selâm verilir, şöyle denir:

– **“Selâm sizin ikinizin de üzerine olsun, ey Allah'ın Resûlünün vezirleri! Ey onun hayatı boyunca din doğrusundaki yardımcıları ve ondan sonra da din işlerinde ümmetinin ayakta durmasının yardımcıları olanlar! Resûlden sonra onun izlerine tâbi olanlar! Ey onun sünnetiyle amel ediciler. Allah, öteki Peygamberlerinin vezirlerine verdiği hizmet karşılığını, dine faydalı olmanızdan ötürü size de versin.”**

Bundan sonra o yerde durabildiği kadar durur. Bu müddet içinde de dualar eder. Sonra dışarı çıkar. **Baki'** kabristanının yanına gelir. Ashab-ı Kirâm'ın ulularını ziyaret eder. Yurduna dönmek istediği vakit Resûlullahın mübarek ravzasını bir kere daha ziyarete gelir. Sonra geri döner.

HACCIN AMELLERİNİN RUHU, SIR VE İNCELİKLERİ

Bu açıklayıp anlattıklarımız Haccın amellerinin sureti, şekli, biçimiydi. Bu Haccın amellerinin her birinin bir sırrı vardır. Amellerden de murat, bu suretlerin sırrını bilmek ve o suretlerden bir ibret almaktır. Âhiret işlerinden bir işi hatırlamak, anmaktır.

Haccın hakikatının beyanı şudur: Âdemoğulları, bu insanlar, saadetin en üst katına erişmeleri için yaratılmışlardır. Müslümanlık ünvanında açıkladığımız gibi insan, kendi ihtiyarını bırakmayınca, o saadetin kemâline erişemez. İnsanın kendi heva ve hevesine uyması, onun helâkinin sebebi olur. Bu da insanın kendi ihtiyarı iledir. Oysa şeriat düsturu ile din kurallarıyla iş işlemeyen, hevâ ve hevesine uyan kişinin muamelesi kul muamelesi gibi olmaz. Onun saadeti yalnızca Allah'ın kulluğundadır. Bu sebeptendir ki, geçmiş dinlerde her ümmete riyazet ve seyahat emrolunmuştu. Öyle ki, onların âbidleri halkın arasından çıkıp giderler, dağ başlarında çile doldurur, bütün ömürlerini ibadet ve riyazet ile geçirirlerdi.

Ashab-ı Kirâm Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– İslâm dininde ne sebepten seyahat ve riyazet yoktur? Resûl aleyhisselâm da onlara:

– **Bize onlara karşılık olarak gaza ve Hac etmek emir buyuruldu!** diye cevap verdi.

Demek ki, hak yolunda riyazete, perhizkârlığa karşılık hac emrolunmuştur. Şundan ötürü ki, Hac'da hem riyazet vardır, bu maksat yerine gelir, hem de Hac'da nice ibretler belirir. Çünkü Allah, Kabe'yi mübarek kıldı ve kendisine nisbet eyledi. Onu beyler (padişahlar) örneğinde yaptı. Onun dolaylarını harem, yani hürmet edilecek yer kıldı. Bundan ötürü halkta ona saygı ve tazim göstertti. O dolayda olan ağaçların kesilmesini yasakladı. Arafat'ı sultanların sarayının meydanına benzer şekilde harem alanı önündeki meydan gibi yaptı. Tâ ki, bütün âlemin dört tarafından oraya gelinmesini buyurdu. Her ne kadar Hak Teâlâ evden, mekândan münezzeh ise de Allah'ı sevenlere o Sevgili'nin kendisine izafe ettiği Ev'i ziyaret etmek çok sevimli gelir. Bu ziyarette büyük şevk ve istek duyulur. O nisbet edilen şeylere sevgi artar. İslâm topluluğu, Haccın şevki ile çoluğunu çocuğunu, vatanını bırakır. Ve çöllerin zahmetine katlanır. Allah'ın kulu olduklarını bilerek Huzur-u İlâhiye yol alırlar. Bu ibadette öyle vazifeler emir buyurulmuştur ki, akıl ona hiç ermez. Meselâ Safa ile Merve arasında sa'y etme ve şeytana taş atma gibi!

Çünkü her şeyin bir açık yolu vardır. O yol bulununca o zaman nefsin bütün işleri ona yakınlık duyar, bilir ki:

1. Zekâtta fakirlere şefkat vardır.
2. Namazda Allahü Teâlâ'ya niyaz vardır.

3. Oruç tutmakta ise şeytan ordusuna karşı muhalefet, onun askerleri olan kötü huyları yok etmek vardır.

Böyle olunca, ihtimaldir ki, bu amelleri işleyen kimsenin tabiatı, aklına uygun hareket etmektedir. Kulluğun kemâli (gerçek kulluk), Allah'ın buyruğu ile iş işlemek, kendi meyline, kendi isteğine hiç uymamaktır. Taş atmak, Safa ile Merve arasında sa'y etmek öyle amellerdir ki, bu ameller ancak Allah'ın kulluğunda yapılır, başka işlerde yapılmaz. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimiz: **"Ya Rab, ben Senin hizmetinde sana kulluk üzere Hac etmeye durdum!"** diye buyurmuştur. Resûlullah Efendimiz Hacca: **Kölelik ve kulluk!** diye ad vermiştir. Bazı kimselerin Hacca ait bu amellerden bir şey anlayamayarak: Bunlardan maksat nedir? diye hayrete düşmelerinin sebebi, onların bu işlerin hakikatinden akıllarının gaflette bulunmasıdır. Çünkü maksut, bu amellerden maksutsuzluk, gayesizliktir. Ve dilek, dileksizliktir. Kul bilmeli ki, Allahü Teâlâ'ya kulluk bu gibi amellerle belli olur. Kulun nazarının, daima kulluktan başka bir şeye olmaması gerektir. Tâ kendi dileklerini bir tarafa atıncaya kadar başka bir nasibe aklın hiç yolu yoktur. Onun saadeti, kendisinin yokluğu ve nasipsizliğidir. Böylece onda, Hak'tan ve Hak'kın fermanından başka bir şey kalmamalıdır.

HACCIN İBRETLERİ

"Hac yolculuğu, bir cihetten âhiret yolculuğuna benzemektedir!" denmiştir. Çünkü Hac yolculuğundan maksat Beytullah, âhiret yolculuğundan maksat Beytullah'ın sahibidir. Şu hâlde bu yolculukta olan hâllerden âhiret yolculuğunun halini hatırlamalıdır. Kavmine, iline, yurduna, ehline, bildik ve tanıdıklarına veda edip onlara:

– Allaha ısmarladık! deyince bu vedanın hâlet-i nezi'deki (son nefesteki) hâle benzediğini bilmeli.

Hem de Hacca çıkmadan önce gönlü, bütün ilgilerden kesmek gerektir. On-
dan sonra evden dışarı çıkılır. Nitekim ömrünün sonunda da her kişi bütün dünyadan el etek çeker. Yoksa âhiret yolculuğu ona zahmetli olur.

Bunun gibi sefer azığının hazırlığına başlanır. Bütün ihtiyatlar yerine getirilir. Çöllerde azıksız kalmamaya çalışılır. Düşünmeli ki, Kıyamet sahası çok uzak ve çok korkuludur. Kıyamet çölünde azığa ihtiyaç fazladır. Çünkü öyle bir şey ki, yolcu olan kimse payidar olmazsa, o şey zayi olsa gerektir. Onu kendisi ile birlikte alıp gitmez. Çünkü bilir ki, kendisiyle baki kalan şeyin yol azığına faydası yoktur. Bunun gibi kusura ve riyaya karışmış bir tâat ve ibadetin âhiret azığına yararlığı yoktur.

Mahfeye, yani deveye bindiği zaman tabutu anması gerektir. Çünkü bilir ki, âhiret yolculuğundan onun bineği tabut olsa gerektir. Ve kimi zaman olur ki, henüz mahfeden inmeden tabuta binmenin vakti gelir. Ve bu son yolculuk öyle ol-

malı ki, âhiret yolculuğuna yararlı olmalıdır. İhram giyilecek an yaklaşınca kefenini düşünmeli, onu hatırlamalıdır. Çünkü âhiret yolculuğunun elbisesi bu cihanın elbisesine uymayacaktır. Çöllerin tehlikelerini, insanların helâk oluş yerlerini görünce, kabir azabını, kabrin **Münkir** ve **Nekir**'ini, akreplerini, yılanlarını düşünmeli ki, kabirden **Haşr**'e varıncaya kadar büyük bir sahra vardır. Ve bu sahranın tehlikeli geçitleri çoktur. Nitekim yoldaş alınmadan geçilen sahraların belâlarından, âfetlerinden selâmet elde edilemez. Bunun gibi kabir korkularından, tâat ve ibadetler yoldaş edilmeyince, selâmete erişilemez. Nitekim sahrada ehlinde ve çocuklarıyla onların anasından, dostlarından ayrı kaldığı gibi, kabirde de böyle olacağı bir gerçektir.

Vakta ki kişi: "**Lebbeyke Allahümme lebbeyke,**" demeye başlayınca, bilinmeli ki, bu cevap Allahü Teâlâ'nın çağırmasına bir cevaptır. Kıyamet gününde ona böyle bir nida geleceğini bilmeli. O zaman da o korkuyu düşünmeli, bu çağırış sesinin korkusu, ürküntüsüyle kalbi doldurmalıdır. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in oğlu Ali'nin (Allah ondan razı olsun) ihrama bürünürken beti benzi sarırdı. Bütün uzuvlarını bir titreme alırdı. O zaman da: **Lebbeyk!** diyemezdi. Ona soruldu: "Niçin **Lebbeyk** diyemiyorsun, ya Ali." O da: "Korkuyorum ki, belki **Lebbeyk** dersem "**Lâ Lebbeyk ve lâ sa'dek**" (yani: "Hizmete hazırım, hizmete durmuşum," sözlerim kabul edilmez) diye cevap verilir, demiş ve o anda devesinden düşüp aklını yitirmişti. Ebû Süleymanî Daranî şöyle buyurmuştur: İşittim ki, her kim Mekke haccının nafakasını şüpheli maldan harcetmiş ve ondan sonra **Lebbeyk** demişse ona: "Senin ne **Lebbeyk**'in makbuldür, ne de **sâ'dek**'in!" denir. "Elindeki haram malı mutlaka sahibine vermelisin ki, **Lebbeyk** demen makbul olsun."

Ama tavaf ve sa'y şuna benzer ki, birtakım çaresizler Beylerinin dergâhına giderler. Sarayın çevresini dolaşırlar. Dilerler ki, kendi hacetlerini bildirsinler, huzurda anlatıp döksünler. Ansızın Bey'in gözleri onlara değsin, onları görsün isterler. Sarayın alanını doldururlar. Gidip gelirler. Kendilerine şefaate eyleyecek bir kişi isterler. Ve Bey'in kendilerini göreceğini, kendilerine merhamet nazarıyla bakacağını umarlar. İşte Merve'nin ortası bu meydana benzer. Ama Arafat'ta vakfeye durmak, dünyanın yedi iklim, dört bucağından türlü türlü halkın burada toplanması onların da çeşit çeşit dillerle yalvarıp yakarmaları, Kıyamet Arasatına (Mahreş meydanına) dolan türlü türlü halkın toplanmasına benzer ki, orada her kişi kendi haliyle uğraşır. Ya merdud olur (reddedilir) ya da makbul olurlar. Bu ikisinin arasında, kabul veya reddedilmeyi beklerler. Taş atmaktan mak-sat da kulluğunu ibadet yolu ile göstermektir. Bunun bir yönü de Hazret-i İbrahim'e tâbi olmak, onun yaptığını yapmaktır. Çünkü, Hazret-i İbrahim, burada şeytanı dışlamıştı. Bu yerde eğer içine bir şüphe gelir de belki şöyle dersin: Şeytan, Hz. İbrahim'e görünmüştü, o da şeytanı taşıladı. Şeytanın gözünü kör etmek istedi. Ama şeytan bize görünmedi. Öyleyse boş yere neden ben taş atayım? Sen böyle düşünürsen bil ki, kalbine şeytan girmiş demektir. Taş atmalısın ki, şeytanın gözünü kör etmelisin. Onun da gözü:

1. Kulluğunu edâ etmenle,
2. Buyrukları yerine getirmenle,
3. Sana emredilenleri iyice yerine getirmenle!.. kör olur.

Böyle kendi düşünceni bir yana at. Gerçek olarak bil ki, taş atmakla şeytanı kahreylersin.

İşte haccın ibretlerinden bu kadarlık açıklandı. Kim bu açıklamaları anlarsa, anlayışın sağlığı, zevkinin ziyadeliği ve ibadette çalışmasının tamamlığı yanında ona bu anlatılanlar gibi manalar görünmeye başlar. Her birisinden bir nasip bulmaya da başlanır ki, onun ibadetinin çokluğu ve başka ibadetlerden üstün olması bununla olur.

SEKİZİNCİ ASIL KUR'ÂN-I KERÎM OKUMAK

Sen bil ki, Kur'ân-ı Kerîm okumak bütün ibadetlerin en faziletlisidir. Hele namaz kılınırken, ayakta dururken okunan Kur'ân çok üstündür. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Benim ümmetimin en faziletli ibadeti Kur'ân okumaktır.”** **“Bir kişiye Kur'ân okumak nimeti verilmiş olur da o kişi, sonra başkasına verilen nimeti kendisinininkinden üstün görürse, Allahü Teâlâ'nın yüce tuttuğu nimeti horlamış, küçültmüş olur.”** **“Sizin en hayırlınız, Kur'ân öğrenen ve öğreteninizdir.”** Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyuruyor: **“Yüce Allah yaratıkları halletmeden bin yıl önce Tâ-hâ ve Yâ-sin (sûrelerini) okumuştur. Melekler Kur'ân'ı duydukları vakit: Kendilerine bu Kur'ân inen ümmete, müjde olsun. Bu Kur'ân'ı içine alan boşluklara da müjde. Onu ezberleyen hafızalara müjde, bu Kur'ân'ı okuyan dillere müjdeler olsun!”** demişlerdir. Ve yine buyurur ki: **“Allahü Teâlâ buyurur ki: Her kim Bana Kur'ân okumak, Bana dua etmek ve Benden bir şey istemek için çalışırsa, ona Ben şükreden kullarımdan daha çok sevap veririm.”** Yine şöyle buyurmuştur: **“Eğer, Kur'ân'ı bir deriye koysalar, ateş o deriyi yakamaz.”** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: **“Kur'ân ehli, Allah ehlidir ve Allah'ın has kullarıdır.”** Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem), ashabına şöyle buyurdu: **“Halkın gönlü, demir gibi pas tutucudur.”**

Ashab-ı Kirâm: Ya Resûlallah! dediler. O pas neyle giderilir? Resûlullah Efendimiz şöyle cevap buyurdu: **“Kur'ân okumakla, ölümü anmakla!”** Resûl-i Ekrem Efendimiz yine şöyle buyurmuştur: **“Allah şöyle buyurdu: “Bir kişi, Kur'ân okur ve bu onu duadan geri bırakırsa, o kişi şükredicilerin ettiği şeyin sevabından daha faziletli bir sevaba nail olur.”** Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

–“Şarkı söyleyen cariyesini dinleyen bir kişinin dinlemesinden daha çok, Yüce Allah, Kur'ân okuyanı dinler.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Ben gidiyorum. Size iki şey bırakıyorum ki, size vaaz ve nasihat et-**

sinler. Onlardan birisi söyleyici, birisi de susucudur. Söyleyen vaiz Kur'ân'dır. Sükût eden vaiz de ölümdür."

İbni Mes'ûd (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimizden naklen buyurdu ki: **"Kur'ân okunur. Her harfin karşılığı iki hasenedir. Elif-lâm-mim bir harftir demiyoruz biz. Elif bir harftir, lam bir harftir, mim de bir harftir."** Resûlullah şöyle buyurmuştur: **"Kıyamet günü insanların hesabının görülmesine kadar üç grup Âdemoğlu, güzel kokulu, miskten yapılmış bir tepenin üstünde otururlar. Onlarda hesap kitap, haşır neşir korkusu yoktur. Onlar, sadece Allah'ın ipine yapışmak için Kur'ân okuyanlar ve kavmi kendisinden razı olan imamlar (devlet başkanları) dır."** Yine bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: **"Kur'ân'ın haram buyurduğu şeyleri helâl sayan Kur'ân'a iman etmemiştir."**

KUR'ÂN-I KERÎM'İ GAFLETTE OLANLARIN OKUMASI

Sen bil ki, bir kimse Kur'ân öğrense derecesi büyüktür. Kur'ân-ı Kerîm'e olan saygıyı muhafaza etmeli. Kendisini, akıllıca olmayan işlerden uzaklaştırmalı. Kendisi bütün hâllerinde edepli olmalıdır. Yoksa, Kur'ân-ı Kerîm'in o kişiye düşman olacağından korkulur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: Benim ümmetimin birçok münafıkları, Kur'ân okuyucusu olanlardandır.

Ebû Süleyman-ı Dârânî (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Zebaniler Kur'ân okuyup fesat edenlere, puta tapan kâfirlerden daha çok sataşırlar. Tevrat'ta Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

– Ey benim kulum! Sen utanmaz mısın ki, sana bir kardeşinin mektubu gel-se, sen yol üzerinde olsan, durur ve o mektubu harf harf okursun. Manasını düşünürsün. Onunla amelde bulunursun. Benim kitabım ise sana tebliğimdir ki, sana yazmışım. Tâ ki onu fikreyleyesin. Manasını düşünesin. Onunla amel eyleyesin. Oysa sen ondan yüz çeviriyorsun. Onunla amel etmiyorsun. Eğer okusan da onun manasını düşünmüyorsun. Ve o mananın ne olduğunu anmıyorsun.

Hasan Basri (Alah ona rahmet eylesin) demiştir ki:

– Bizden ileride gelen kimseler Kur'ân'ı, kendilerine Allah tarafından yazılmış bir mektup bilirlerdi. Akşamları Kur'ân okur, ders edinir, gündüzün onları düşünür, amel ederlerdi. Siz ise Kur'ân'ın harflerini ve i'râbını okuyup düzeltmeyi âdet edinmişsiniz. Ama onun buyruklarını basit sanıyorsunuz.

Sözün kısası, Kur'ân'dan maksat, okumak değildir, onun buyruğuna göre amel etmektir. Okumaktan murad da hatırdâ tutmaktır. Hatırdâ tutmaktan murat da yine amel etmektir. Bir kimse buyurulanları tutmazsa, efendisinin mektubundaki emirleri tutmayan bir kul (köle) gibidir. O efendisinin mektubu ona erişince, mektupta kendisine yapılması gereken işler bildirilmiştir, köle ise oturur, yüksek sesle o mektubu okur, harflerini en doğru şekilde dilinden döker; ama buyurulan işlerin hiçbirini yerine getirmez. Şüphesiz böyle bir kul da azaba ve cezaya müstahak olur.

KUR'AN OKUMANIN EDEPLERİ

Kur'an okumak dileyen kimse, zahirde altı nesneye önem vermelidir.

BİRİNCİ EDEP: Kur'an'ı saygı ile okumaktır. Kur'an okumaya başlamazdan önce abdest alınmalı, yüzü kibleye döndürmeli, tevazu içinde oturmalı, bu oturuş namazda olduğu gibi olmalıdır. Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Namazda bir kişi Kur'an'ı ayakta okusa her harfine yüz sevap yazılır. Eğer namazda oturduğu yerde okusa elli sevap yazılır. Eğer abdest ile namaz dışında Kur'an okursa yirmi beş sevap yazılır. Eğer abdestsiz okursa on sevap yazılır, ef-dal olan Kur'an okuma, akşam vaktinde okumaktır.

Ama, abdest almadan yatağa yaslanmış iken de okunsa yine sevap kazanılır. Lâkin sevabı abdestli iken varılan sevap kadar kazanılmaz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

“O düşünce ve anlayış sahipleri ki, ayaktayken, otururken ve yatarken her an Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılmasındaki hikmeti düşünürler.

İKİNCİ EDEP: Kur'an'ı ağır ağır ve manasını düşünerek okumaktır. Tez hatim indirmeye acele etmemelidir. Kimi kimseler vardır ki, her gün bir hatim indirmek isterler. Resûlullah Efendimiz bu yolda şöyle buyurmuştur: **Bir kimse eğer Kur'an'ı üç günden az zamanda hatim eylerse Kur'an'a saygı göstermiş olmaz.** İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: **“İzâ zül-zilet ve El Kaaria sûrelerini yavaş yavaş ve düşüne düşüne okumayı, Bakara ve Âl-i İmran sûrelerini acele okumaktan daha çok severim, daha çok hazzederim.”** Hz. Aişe (Allah ondan razı olsun) bir kişiyi acele acele Kur'an okurken görmüştü. Dedi ki: Bu kişi ne susuyor, ne de Kur'an okuyor! Eğer bir kişi Kur'an'ın manasını bilmezse, Kur'an'ın hürmetini sağlamak için yavaş yavaş okumalıdır.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Kur'an okurken ağlamaktır. Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki:

– Kur'an okurken ağlayın. Eğer ağlamanız gelmezse, ağlamaya cehd edin.

İbni Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Secde âyetini okuyacağınız vakit, secde etmekte acele ediniz. Tâ ki, ağlayasınız. Eğer bir kimsenin gözü ağlayamıyor, yaş dökemiyorsa, gönülle ağlamalıdır. Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: Kur'an-ı Kerim hüzn ve gamlanma için indirildi, Kur'an okuduğunuz zaman kendinizi hüzn ve gamlanmaya gark ediniz. Her kişi Kur'an-ı Kerim'deki sevap âyetlerini fikreylemeli, azap âyetlerini düşünmeli. Kendi aczini de görürse: **“Kur'an okurken ağlayın. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi yapın,”** emrine uyar. Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: **“Kur'an'ı mahzun mahzun, hüzn duyarak okumayan bizden değildir.”** Gerçekten Kur'an-ı Kerim'deki **Vaad** (Müjde) ve **Vaid** (Kötülükten korkutma) âyetlerini okuyarak o âyetlerdeki ilâhi buyrukları düşünmeyen ve kendi acizliğini fikretmeyen kimse, eğer üzerine gaflet inmemişse, çaresiz, gamlı ve hüznü olur.

DÖRDÜNCÜ EDEP: Her âyetin hakkını eda etmektir. Resûlullah Efendimiz **azab** âyetine gelince Allahü Teâlâ'dan meded dilerdi. Tesbih âyetinde Cenâb-ı Hakkı tenzih eylerdi. Yani Allahü Teâlâ'yı her kusurdan berî kılardı. Kur'ân'ın başında Eûzu'yu okurdu. Kur'ân okumayı bitirdiği zaman da şu duayı okurdu:

– “Ya Rab, bana Kur'ân sebebiyle rahmet kıl! Bana Kur'ân'ı imam eyle, nur kıl. Hidâyet ve rahmet kıl. Ya Rab, Sen bana unuttuğum şeyi andır ve Kur'ân'dan bilmediğim şeyi bana bildir. Bana gece ve gündüz Kur'ân okumayı nasip eyle. Ey âlemlerin Rabbi, onu bana hüccet (delil) eyle.” Secde âyetine gelince, secde edilmelidir. Secde etmenin yolu şudur: Önce tekbir almalı. Ondan sonra alın ve burun yere konulmalıdır. Namazın şartları olan taharete ve avret yerini örtmeye dikkat etmelidir. Bunlardan başka namazda her ne varsa Kur'ân okumada hepsi gereklidir, onlara secdede de riayet edilmelidir. Tekbir ve secde yeterlidir. Teşehhüt ve selâm lâzım değildir. Secdede şu dua edilir: “Ey Allah'ım! Beni Sen, rızan için secdeye kapananlardan kıl. Sana hamd edip Seni her türlü noksan sıfatlardan münezzeh kılanlardan eyle. Senin buyruklarına karşı onurlu, kibirli olmaktan Sana sığınıyorum.” Ve Kur'ân-ı Azimüşşan da şöyle buyurur: “Ve onlar, yüzükoyun secdeye kapanırlar. Kur'ân'ı dinlemek onların alçak gönüllülüğünü artırır.” (İsrâ Sûresi: 109). Mü'min secdeye vardığı zaman da şöyle bir dua okur:

– “Ey Allah'ım! Rızan uğrunda beni gözyaşı döken, Sana karşı huşu, gönül alçaklığı duyan kullarından kıl!”

BEŞİNCİ EDEP: Eğer Kur'ân okuyan kişi Kur'ân'ı güzel okumakla riya duygusunu ediniyorsa veya bir kimsenin namazını bozuyor ve karıştırıyorsa yavaş yavaş Kur'ân okumalıdır. Haberde gelmiştir ki:

– “Kur'ân'ı gözle okumanın açıktan okumaya göre fazileti, sadakayı aşî-kâre vermeye nazaran gizli vermenin fazileti gibidir.”

Fakat bu zikrolunan ihtimallerden uzak bulunuyorsa, yüksek sesle okumak daha iyidir. Tâ ki, başka kişiler de işitmeli ve dinlemekten sevap kazanmalıdır. Okuyan da sevap bulur. Böylece:

1. Okuyan, Kur'ân'ı daha güzel anlar.
2. Hatta dikkat ve ilgisi toplanır, şevki artar.
3. Uykusu dağılır.
4. Cemaat arasında uyumuşlar varsa, onlar da uyanır.
5. Eğer bütün bu niyetler bir araya gelirse her birinin sevabını, okuyan ayrı ayrı elde eder.

Kur'ân-ı Kerîm mushaftan okunursa daha evlâdır. Gözler de okumaya hizmet etmiş olur. Bu yolda şöyle denilmiştir: Mushaf okunarak indirilen bir **hatim**, ezberden okunan yedi hatim derecesindedir. Mısırlı Fıkıh bilginlerinden birisi, İmam Şafiî'nin (Allah rahmet eylesin) yanına geldi. Onun mushafı elinden bırakarak secde ettiğini gördü. Fakih: Ben fakir, hazretinizi Kur'ân oku-

maktan galiba alıkoydum! dedi. İmam Şafîî: Ben yatsı namazını kılarım. Mus-haflı elime alırım. Tâ sabah oluncaya kadar elimde tutarım, elimden bırakmam! dedi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Ebûbekir'in (Allah ondan razı olsun) evine varmıştı. Onu namaz kılarken veya yavaş yavaş Kur'an okurken buldu. Ona: Ya Ebûbekir? Niçin Kur'an'ı yavaş yavaş okuyorsun? diye sordu. O da: Kur'an'ı okuduğum kimse aşikâre okumayı duyduğu gibi gizli okumayı da duyar! Bundan ötürü sessiz okuyorum! dedi. Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) oradan Hz. Ömer'e (Allah ondan razı olsun) uğradı. Onun yüksek sesle Kur'an okuduğunu gördü. Ona da: Ya Ömer! dedi. Yüksek sesle Kur'an okumanın sebebi nedir? Hazret-i Ömer de şu cevabı verdi: Uykuda olanları uyandırmak ve şeytanı ırağa kaçırtmak için böyle yüksek sesle okurum! dedi. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) oradan kalktı, Bilâl-i Habeşî'nin evine uğradı. Onu da ayrı ayrı sûrelerden âyetleri sıra sıra okurken buldu. Ona da: Kur'an'ı niçin böyle okuyorsun, ya Bilâl? diye sordu. O da: Rahmet âyetlerini sıraladım, onun için böyle okuyorum, ya Resûlallah! diye cevap verdi. Resûlullah Efendimiz de: Üçünüz de güzel söylediniz, iyi yaptınız! diye buyurdu. İşte, bu örneklerde olduğu gibi ameller, niyete tâbidir. İyi olan niyetlerin sevabı da iyi olur.

ALTINCI EDEP: Kur'an-ı Kerim'i güzel okumaya cehdetmektir. Resûlullah Efendimiz, Ebû Huzeyfe'nin yüksek sesle Kur'an okuduğunu gördü: **"Hamd olsun o Allah'a ki, benim ümmetimin içinde bu gibi kimseler bulundurdu!"** diye buyurdu. Hatta bu sebeptendir ki, her ne türlü ses yüksek ve güzel olursa Kur'an'ın gönüle tesir etmesi o kadar ziyade olur. Kur'an'ı güzel sesle okumak sünnettir. Nitekim bu husus şu hadislerde belirtilmiştir: **"Kur'an'ı sesinizle ziy-netlendiriniz."** Yine şöyle buyurmuştur: **Allah, hiçbir şeyi güzel sesle okunan Kur'an gibi dinlemez."** Hatta güzel Kur'an okuyamayan için şu hadis-i şerif gelmiştir: **"Kur'an ile (gönlünü) gani etmeyen bizden değildir."** Bir akşam, Resûlullah Efendimiz, Hz. Ebûbekir ve Hazret-i Ömer'le (Allah ikisinden de razı olsun) birlikte, Abdullah bin Mes'ud'un Kur'an okuyuşunu uzun uzun dinlemişlerdi. Hazret-i Resûlullah, sonra Abdullah bin Mes'ud'u şöyle övdü: **"Kur'an-ı Kerim'i kim en güzel surette ve gökten nazil olduğu gibi okumak istiyorsa, İbn-i Ümmi Abdullah b. Mesûd) gibi okusun."** Resûlullah Efendimiz, İbni Mes'ud'a dedi ki: Bana Kur'an oku! O da Ey Allah'ın Resûlü! Yüce Kur'an size indirildi. Ben onu size nasıl okuyabilirim? dedi. Resûlullah Efendimiz de: Ben onu başka bir kişiden dinlemek isterim! buyurdu. İbni Mes'ud da okumaya başlayınca Resûlullah Efendimiz gözlerinden damla damla gözyaşları döktü, Kur'an-ı Kerim'i düzgün okumak, okunuşu değiştirmemek sünnettir. Kelimelerin ve harflerin arasına muganniler gibi sesler sokmak mekruhtur. Kur'an-ı Kerim için şu hadis-i şerifler gelmiştir:

– **"Allah'ın huzurunda Kur'an'ı Kerim'den daha üstün şefî' (şefaet edici) kimse yoktur. Ne nebî, ne melek, ne de başka kişiler!"**

KUR'ÂN OKUMANIN BÂTİNÎ ADABI

Kur'ân-ı Kerîm okunurken bir de kalbî, bâtinî âdâb vardır ki, altı edeptir:

BİRİNCİ EDEP: Kur'ân'ın lâfzının yüceliğini, azametini bilmektir. Zira Kur'ân, Allahü Teâlâ'nın kelâmıdır. Ve kadîmdir. Allah'ın sıfatıdır. Ve Allah'ın kendi zatı ile kaimdir. Dilimize gelenler ise harfleridir. Nitekim ateşi dille söylemek kolaydır. Her kişi onu söylemeye takat getirir. Ama ateşin kendisini dile almayı başaramaz. Bunun gibi Kur'ân-ı Kerîm'in harflerinin gerçek anlamları açıklanacak olursa yedi kat gök ve yedi kat yer onların tecellisine takat getiremez. Nitekim Allahü Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur.

"Biz, eğer, Kur'ân'ı bir dağın üstüne indirmiş olsaydık sen, dağın Allahü Teâlâ'nın korkusundan tevazu ederek parça parça olduğunu görürdün." (Haşr Sûresi: 21).

Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in azametini ve güzelliğini, harflerin giysisi ile örtmüşlerdir. Tâ ki, Kur'ân'ı okumaya ve düşünmeye okuyan diller ve gönüller takat getirebilsinler. Ve harflerin elbisesinden başka şeylerle Kur'ân'ı insanlara erişirmeye uygun bir şey bulunamadı. Ve Kur'ân-ı Kerîm'in harfler sebebiyle insana erişmesi, Kur'ân'da harflerden başka yüce hikmetler olmadığına delâlet etmez. Bu, şunun gibidir ki, hayvanları ileriye sürmek, onlara Ademoğulları dili ile iş işletmek mümkün değildir. Çünkü hayvanların insan sözünü anlamaya takatları, anlayışları yoktur. İnsanlar da, şüphesiz, hayvan seslerine benzer sesler ortaya koymuşlar, bu seslerle hayvanlara meramlarını anlatmışlardır. Hayvanlar bu sesleri işitip iş işlerler. Fakat sığırlara bir bakalım. Onlar, kendilerine uygun olan sesle çağırılınca toprağı sürerler. Lâkin yeri sürmenin hikmetini bilmezler ki. Toprağı karıştırıp yumuşatmaktan maksat suyun toprak içine girmesi, suyun toprakla karışmasıdır. Bu üçü bir yere gelince toprak suda eriyerek tohumu gıda olur ve tohumu besler.

Bunun gibi birçok halkın nasibi, Kur'ân'dan ancak sestir. Nihayet derecede de zahiri manadır. Ondan daha fazla ve daha ileri bir şey değildir. Hatta birtakım kişiler sandılar ki, Kur'ân harflerden ve seslerden ibarettir. Bu türlü sanış akıl zaifliğinin itikat, inanış zebunluğunun neticesidir. Bu hal, bir kimsenin ateşin gerçeğinin A-t-e-ş harflerinden ibaret sanması gibidir. Bilmez ki, eğer ateş kâğıdı görse yakar ve kâğıt ateşe dayanamaz. Ama A-t-e-ş harfleri her zaman kâğıtta kalır. Kâğıda hiç tesir eylemez. Nitekim her bedenin bir ruhu vardır ki, onunla bir miktar baki kalır, Kur'ân'daki harflerin manası da ruh gibidir. Ve harfler beden gibidir. Bedenin şerefi, nuru, ruhtur. Harflerin de şerefi manadır. Harflerin hakikatının tamamı bu küçük, kısa kitaba sığmaz.

İKİNCİ EDEP: Kur'ân-ı azimüşşanın sahibi olan Allahü Teâlâ'nın yüceliğini, azametini, Kur'ân okuyan kimsenin daha önce kalbinde hazır kılınmasıdır. Kimin kelâmı olduğunu bilmeli ve nasıl bir çekinme ve tehlike içinde olduğunu unutmamalıdır. Çünkü Allahü Teâlâ Kur'ân-ı azimüşşanında şöyle buyurur: **"O'na ziyade temizlenmiş olanlardan başka kimse el süremez."** Nitekim mushaf-ı şerifin dışındaki bir yere de elle değmek reva değildir. İlle pâk elle dokunul-

malıdır. Bunun gibi, kötü ahlâktan temizlenmemiş, tazim ve tekrim nuru ile bezenmemiş gönüller, Allahü Teâlâ'nın kelâm-ı şerifine, onun manasına ve hakikatlerine vakıf olamazlar. Bundan ötürü **İkrime** (Allah ondan razı olsun), her ne zaman mushafı açsa aklı başından gider, kendisini kaybederdi. Ve: Bu kelâm beni yaratan Allah'ın kelâmıdır, rabbimin kelâmıdır! derdi. Hiçbir kişi, Allahü Teâlâ'nın azametini bilemeyince Kur'an-ı Kerim'in azametini bilemez, O'nun sıfatlarını ve fiillerini fikretmeyince Hak Teâlâ'nın yüceliği gönülde hazır olmaz. Çünkü: 1- Arş ve Kürsî'yi, yedi kat gök ile yedi kat yeri yaratan O'dur. 2- Arş ve Kürsi arasındaki melekleri, insan ve cinleri, canlı, cansız her şeyi. 3- Yerden biten bütün bitkileri, sair hayvanları, 4- Bütün yaratıkların türlü cinslerini de gönlünde düşünmeli ki, işte bu Kur'an'ın hangi yüce varlığın kelâmı olduğunu anlasın.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Kur'an okurken gönül hazır olmalı ve gafletten uzak bulunmalı. Nefsin vesvese ve kaygısı, okuyanın fikrini dağıtmamalı. Yabana alıp gitmemeli. Eğer gafletle okuduğu bir şey varsa, onu okumamış saymalı. Yeniden baştan okumalı. Bu, bir kimsenin temaşa için bir bahçeye girip temaya başlamaına benzer ki, bahçedeki acayip şeylerden gafil olarak oradan çıkıp gider. Kur'an da mü'minlerin temaşa yeridir. Orada acayip hikmetler vardır.

Eğer bir kişi, Kur'an'ın manasını bilmezse onun Kur'an'dan nasibi az olur. Lâkin Kur'an-ı Kerim'in yüceliği o kişinin gönlünde sağlamca durmalı ve düşüncesi dağılmamalıdır. Nitekim birisine: Kur'an okuduğun zaman hatırına başka ne gibi şeyler gelir? diye sorulunca şu cevabı vermiştir: Benim için Kur'an'dan daha sevimli bir şey yoktur ki, hatırıma başka düşünceler gelsin!

DÖRDÜNCÜ EDEP: Kur'an'ın her kelimesinin manasını düşünmektir. Eğer okuyan, anlamayacak olursa yeniden okumalıdır. Eğer ondan lezzet eseri bulursa tekrar okumalı ki, böyle eylemek çok çok okumaktan daha iyidir. Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gece tâ sabaha kadar şu âyeti tekrar ederdi: **"Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki, onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan yine şüphe yok ki, çok yüce ve hikmet sahibi Sen'sin."** (Mâide Sûresi: 118). Bundan sonra **"Bismillahir-Rahmâni'r-Rahîm"** kelimesini yirmi kez tekrar etti. Said bin Cübeyr (Allah ondan razı olsun) bütün bir geceyi sabaha kadar bu âyeti okumakla çıkarırdı: **"Ey mücrimler, siz bugün (mü'minlerden) seçilip ayrılıyorsunuz!"** (Yasin Sûresi: 59). Bir kimse eğer okuduğu âyetten başka bir mana düşünüyorsa bu âyetin hakkını eda etmemiş olur. Nitekim Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: **"Anlamayarak yapılan ibadette, düşüncesiz Kur'an okuyuşta hayır yoktur."** Amir bin Abdullah bin Kays namazda kendisine gelen vesveseden şikâyet ederek: Bana da namazda düşünceler geliyor! dedi. Ona Dünya düşüncelerinden mi? diye sordular. O da: Eğer namazda dünya hâllerini düşünsem yüreğime bıçak batırmak daha kolay gelir. Ama gönlümden: **"Kıyamette Allahü Teâlâ'nın önünde nasıl duracağım, nasıl oradan ayrıılıp geri döneceğim?"** diye düşününce vesveselere dalıyorum." diye cevap verdi. İşte O, kıyamette Allahü Teâlâ'nın önünde durup düşünmeyi bile vesvese sayardı. Bilinmeli ki, namazda

okunan her kelimenin yalnızca manası düşünölmeli, başka şeyler, başka düşün-celer akla getirilmemelidir. Eğre başka şeyler düşünölürse dünyada müttehem olunur, düşündüğü şeylerse vesvese olur. Vesvese ise şeytanın insanları aldatmak için kullandığı bir desise, bir oyundur. Bundan ötürü, her âyet-i kerimede, âyetin kendi manasından başka anlamlar düşünmemelidir. Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını bildiren âyetlerin okunmasına sıra gelirse, O sıfatların sırları düşünölmelidir. Meselâ: **Kuddüs, Aziz, Cebbar, Hakim** ve bunların benzeri ne varsa: "Manaları nedir?" diye düşünölmelidir.

Kur'an-ı Kerim'in manaları üç türlü kimseye açılmaz. Bu üç kimse onu hakıyla anlayamaz:

1. Günahı işlemeyi âdet haline getirenler.
2. Bid'ate (sonradan ilâve edilen şeylere) inanan ve günahkârlık bid'atinin karanlığından gönlü kararmış olanlar.
3. Kelâm ilminde olan inanışlardan birini okuyup onun üzerinde karar kılmış olanlar.

Bu türlü itikat edenler, bir şey kendi inanışlarına uygun düşmezse o şeyden nefret eder, ikrah duyarlar. O kişinin bu zahiri itikattan kurtulmasının yolu yoktur.

BEŞİNCİ EDEP: Kur'an okuyan kimsenin gönlü türlü türlü sıfatlara girip bürünmelidir. Kur'an âyetlerinin anlamları çeşit çeşit hâllere döndükçe ve korku âyetine gelince bütün gönöl hüzün ve kedere gömölmalıdır. Ama rahmet âyeti-ne gelince gönölde şenlik ve sevinç belirmelidir. Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını işitince alçak gönöllöl olmalı, kalb kırıklığı göstermelidir. Ama kâfirlerin Allahü Teâlâ hakkındaki: Allah'ın ortağı vardır, oğlu vardır! gibi bâtil itikatlarını işitince hemen sesini yavaşlatmalı, o bölümleri haya ve hicab ile okumalıdır. İşte bunun gibi her âyetin bir manası vardır. O mananın da gerektirdiğı bir şey vardır. O gerek de o âyetin sıfatında bulunmak, hakkını yerine getirmiş olmaktır. Kur'an-ı azimüşşan'ın anlamını daha güzel idrak edememenin sebepleri, şeytanın yüreklerin üstüne perde örtmesidir. Bundan ötürü de Âdemoğulları anlar hâlden uzaklaşmışlardır. Ve bunun için Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Şeytanlar, eğre, Âdemoğlunun yüreklerine girmemiş olsalardı, onlar melekût evrenine nazar süzerlerdi!"** Kur'an okuyan kişi, O'nun özel olarak kendisine hitap ettiğini kabul ederek okumalıdır. Emir ve yasak âyetlerini okuduğı zaman, müjde verilenin ve korkutulanın kendisi olduğuna inanmalıdır. Eski insanlara ve geçmiş nebilere bağı kışsalar neden Kur'an'da anlatılmıştır? Anlatılan kıssalarla Resûlullah Efendimizin ümmetine faydalar sağlanmak için anlatılmıştır. Bundan dolayı Allah şöyle buyurmuştur: **"Biz senin kalbini pekleştirecek şeyleri verdik,"** (Hüd Sûresi: 120). Kur'an yalnız Resûlullah Efendimize değı bütün âlemlere şifa, doğru yolu tutuş, rahmet ve nur olarak gönderilmiştir. Bu sebeple Yüce Allah, her mü'mine şükürü buyruk salmış, şu âyet-i kerimeyi inzal buyurmuştur: **"Allah'ın size bağısladığı ni'metleri ve öğüt vermek için indirdiğı kitabı ve onda bulunan hikmeti düşününüz."** (Bakara Sûresi: 231). Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in yüceliğini de şöylece buyuruyor: **"Sana zikri (Kur'an'ı) indir-**

dik ki insanlar, kendilerine inzal edileni açıkça bilsinler.” Cenâb-ı Hakkın, Kur’ân-ı Kerîm’in indirilen en güzel kitabı olduğu hakkında buyurduğu şu âyet-tir: **“Rabbiniz tarafından size indirilmiş olanın en güzeline** (Kur’ân-ı Kerîm’e) **uyunuz.”** (Zümer Sûresi: 55). Allahü Teâlâ’nın Kur’ân’ın yüceliği hakkında diğ-er bir âyet-i kerimesi: **“İşte bu** (Kur’ân) **insanlara bir deyiş, bir açıklamadır. Sakınanlar için de doğru yol gösterme** (bir hidâyet) **ve bir öğüttür.”** (Âl-i İmran Sûresi: 138). Malik bin Dinar da Kur’ân okuyanlar için şöyle demiştir: Ey Kur’ân’ı tilâvet edenler! Kur’ân-ı Kerîm gönüllerimize ne tohumlar ekmiştir? İlk-bahar ve güz yağmurları yeryüzünü zümrüt yeşiline boğduğu gibi Kur’ân’ı Ke-rim de yüreklerin yağmurudur. Ona can verir. Nitekim âyet-i kerime şöyle bu-yurur: **“Biz Kur’ân’dan, iman edenler için şifâ ve rahmetler indirdik.”** (İsrâ Sû-resi: 82). Allahü azimüşşan işlenen suçlar için tevbe edenlere mağfired buyurur. Bunu da yüce kitabında şöyle bildirir: **“Ben, hiç şüphesiz ki tevbe edip iman edenleri, iyi işler yapanları, sonra da doğru yolda sebat edenleri elbette çok mağfired edici, çok bağışlayıcıyım.”** (Tâ-hâ Sûresi 82) Ya hüsrana uğrayanlar bundan nasıl kurtulabilirler. Allahü Teâlâ, bunun yolunun dört şarta bağlı oldu-ğunu Kur’ân’ı celilinde kısa bir sûrede şöyle buyurmuştur: **“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adı ile Asr’a yemin ederim ki, insan gerçekten ziyan ve hüsrana-dadır. Ancak, iman edenler, güzel işler işleyenler, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirine sabrı tavsiye edenler bunun dışında kalmışlardır,”** (Asr Sûresi: 1-2-3). Müslümanlıkta ancak iyilik edenler Allah’ın rahmetini kazanır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmuştur: **“Şüphesiz, Allah’ın rahmeti güzel harekette bulunanlara, ihsan edicilere çok yakındır.”** (A’raf Sûresi: 56).

Kur’ân okuyan kimse, onu Allah korkusu duyarak okumalıdır. Peygamber Efendimiz bu yolda şöyle buyurmuştur: **“Kur’ân’ı en güzel bir sesle okuyan o kişidir ki, onun okuduğunu duyduğün zaman Allah’tan korku içinde olduğunu görürsün.”** Resûlullah Efendimiz başka bir hadisinde şöyle buyurur: **“Kur’ân, en tatlı olarak yalnızca Allahü Teâlâ’dan korkan kişilerden dinle-nir.”** Kur’an, onun korkusunu gönüle yerleştirmek, o yolda amelde bulunmak için okunur. Aksi hâlde harfleriyle aciz dilini kımıldatmakla uğraşmak beyhude-dir. Kur’ân okuyuculardan birisi şöyle demiştir: Bir kez hocamın önünde Kur’ân-ı Mübîni hatmetmiştim. İkinci bir kez yine hatim için ona gittim. Beni azarladı: Kur’ân’ı benim üstüme bir iş kabul ettin! Haydi git, Allahü Teâlâ’nın önünde oku. Bak ki, sana nasıl buyruklar verecek, nasıl yasaklar emredecektir. Onları öğren, yerine getir! dedi. Peygamber Efendimizin saadetli zamanında As-hâb-ı Kirâm, bu hâllerle ve ibadet işleri ile uğraşırlar ve boş söz konuşmakla va-kit kaybetmezlerdi. Hatta Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) bu dünya-dan âhirete teşriflerinde cenazesinde 20.000 sahabe hazır bulunmuştu. Bunlar-dan ancak 6 kişisi tüm Kur’ân’ı ezbere bilirdi. Çoğu ancak bir veya iki sûre şeri-fi ezbere bilirdi. **Bakara** ve **En’am** sûrelerini ezberlemiş kişi bilgin sayılırdı.

ALTINCI EDEP: Kur’ân-ı Kerîm’i Allahü Teâlâ’nın kendisinden, özünden dinler gibi dinlemektir. Kur’ân dinleyen kişi öyle sanmalı ki, o anda Kur’ân’ı Yü-

ce Yaratan'dan işitmektedir. Ulu kişilerden birinden şöyle rivayet edilmiştir: Ben Kur'ân okudum. Amma lezzetini bulamadım. Tâ ki, Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)den dinlediğimi farzeyledim. Ve bundan başka Cebrail aleyhisselâmdan da dinliyorum! diye düşündüm. Kur'ân lezzetini daha fazlasıyla duydum. Ondan sonraki düşüncelerle daha büyük lezzete eriştim. Ve şimdiki hâlde, vasitasız olarak Kur'ân'ı Allahü Teâlâ'dan dinliyorum sanıyorum. Ve Kur'ân bana o kadar lezzetli geliyor ki: Bu lezzete kimse ermemiştir! diyorum. Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla ve hakikatiyle okumak: Kalp, Dil ve Akıl ile birlikte okumak demektir.

DİL; harflerin boğazdan çıkışına uyar ve ağır ağır okur.

AKIL; her kelimenin ne anlam taşıdığını düşünür.

KALP; ise Kur'ân'ın emir ve yasaklarını düşünür, ondan etkilenir ve onlara uyar.

Yani: Dil, okur. Akıl, düşünür. Kalp de o anlamdan öğreneceğini öğrenir.

DOKUZUNCU ASIL

ALLAH'I ANMAK

Sen bil ki, bütün ibadetlerden murad Allahü Teâlâ'yı anmak, zikretmektir. Ve Allahü Teâlâ da şöyle buyurur:

“Gerçektir ki namaz, kötü işlerden, inkâr edilmiş şeylerden insanı uzaklaştırır. Ve gerçektir ki Allah'ın zikri amellerin en yücесidir.” (Ankebud Sûresi: 45).

Kur'ân okumak bütün ibadetlerin en faziletlisidir. Çünkü, Allahü Teâlâ'nın sözleri, kelâmıdır. Allahü Teâlâ'yı yâd ettiricidir. Kur'ân-ı Kerîm'de her ne şey varsa Allahü Teâlâ'nın zikrini tazeleyicidir. **Oruç'tan** maksat, şehvetleri zayıf kılmaktır. Çünkü vücut şehvetten kurtulunca, temiz ve safi hâle gelir. Ve Allahü Teâlâ'nın zikrine karargâh olur. Eğer gönül şehvetle dolu olursa Allahü Teâlâ'nın zikri onda karar bulmaz. Ve zikir, zikredene tesir etmez. **Hac** ise Allahü Teâlâ'nın Evi'ni ziyaret etmektir. Bundan da maksat yine Allahü Teâlâ'yı zikretmek, anmaktır. Ve Allahü Teâlâ'nın huzuruna ermeye şevki artırmaktır. Böylece bütün ibadetlerin ruhu ve en seçkini Allahü Teâlâ'nın zikridir. Hatta Müslümanlığın temeli, aslı olan tevhid kelimesi ki **“Lâ ilâhe illallah – Allah'tan başka Allah yoktur”** sözüdür; o dahi zikrin kendisidir. Öteki ibadetlerin hepsi de zikri desteklemek ve kuvvetlendirmek içindir. Allahü Teâlâ'nın seni anması da senin onu zikrinin bir semeresi, bir yararıdır. Ve sana bu yarardan da daha nice yararlar hâsıl olur. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“Beni anın ki, ben de sizi anayım.”** (Bakara Sûresi: 152). Bu anış süresiz, devamlı, her zaman olmalıdır. Her zaman olmazsa, bari çok zamanlarda olmalıdır. Ve kurtuluş bulmak ancak bu anışlarla mümkün olur. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **“Eğer felah (kurtuluş) dilerseniz felah bulmanın anahtarı Allah'ı çok zikretmektir.”** (Enfâl Sûresi: 45). Allahü Teâlâ, az zaman değil çok zaman zikre-

dilmelidir. Bundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde şu buyruğu bildirmiştir: **“Ne mutlu o kavme ki, ayak üzeri olsalar, yatsalar ve otursalar Allah'ı her zaman zikrederler.”** (Âl-i İmran Sûresi: 19). Yine Allahü Teâlâ, zikir için Kur'ân-ı mübininde şöyle buyurmuştur: **“Sabah ve akşam Allahü Teâlâ'yı gizlice, içten an, zari zari ağla. Hiçbir vakit gafil olma.”** (A'râf Sûresi: 205) Resûlullah Efendimize Ashab-ı Kirâmı: Ya Resûlallah, dediler, amellerin hangisi daha faziletlidir? O da şöyle buyurdu: Öldüğün hâlde dilinin Allahü Teâlâ'nın zikri ile yaş olmasıdır. Sonra da ashabına şöyle bir soru sorup dedi ki: Size amellerinizin en hayırlısından, sadaka verilen altın ve gümüşten daha hayırlı olanından, kâfirle gaza edip onlar sizin, siz onların boyunlarını vurmanızdan daha hayırlı olan amellerden söz açayım mı? diye sordu. Sahabeleri: Ey Allah'ın Resûlü, o nasıl bir ameldir? dediler. Resûlullah Efendimiz: Allahü Teâlâ'yı anmaktır! diye buyurdu.

ZİKRİN HAKİKATİ

Sen bil ki, zikir dört derecedir:

BİRİNCİ DERECE: Dil ile olan zikirdir. Ama gönül ondan gafilidir. Bunun tesiri zayıftır. Lâkin bütün bütün de tesirsiz değildir. Zira hizmetle meşgul edilen dilin fazileti, boş şeylerle uğraşan dilden daha üstündür. Abes şeylerle uğraştırılan ya da hiçbir şeyle meşgul edilmeyen dil muattal, tembel bırakılmış olur.

İKİNCİ DERECE: Bu zikir gönülde olan zikirdir. Ama orada karar tutmamıştır. Gönlü ona karar tutturulur. Eğer bu cehd ve gayret olmazsa gönül gafletle ve nefsin endişesinde olur.

ÜÇÜNCÜ DERECE: Zikrin gönülde yerleşmesi, karargâh kurmasıdır. Kalb ancak onunla meşgul olmaktan başka şeylerle uğraşamaz.

DÖRDÜNCÜ DERECE: Bu türlü zikir, kişinin gönlüne galip değildir. Belki zikrolunanın zatı galiptir ki, bu da Allahü Teâlâ'dır. Bu ikisi arasında fark vardır. Birinin gönlü zikrolunanı dost tutar, öteki ise zikri dost tutar. Kemal derecesinde olanı, zikir sevdasının gönülden gitmesi, yalnız zikrolunan zatın, yani Allahü Teâlâ'nın gönülde kalmasıdır. Eğer zikir, Arapça ya da Farsça olsa veya başka ne dille olursa olsun endişelerden uzak olmalıdır. Belki bu bile endişe olabilir. Ve hiç bundan başka bir şeyin oraya sığması mümkün değildir. Bu derecede olan halet, aşırı sevginin, çok muhabbetin neticesidir ki, bu muhabbete **Gaşy** (kendisinden geçme) diye ad vermişlerdir. Ziyade âşık olanın bütün fikri ziyadesiyle Maşukadır. Kimi zaman olur ki, muhabbeti kendisini o kadar sarar ki, öz benliğini unuttur. Vakta ki o kişiyi bu derecede muhabbet sarar ve o sevgiye batarsa kendisini ve Hak Teâlâ'dan başka her ne varsa hepsini hatırandan çıkarır, unuttur. İşte bu anda **tasavvuf** yolunun başlangıcına erişir. Bu hâle Sofiler (Mutasavvıflar) **Fena** derler. Fena hâli denildiği gibi **yokluk** da derler. Öyle ki, dünyada her şey o fenaya kavuşan kişinin hatırandan gider, yok olur. Belki kendi özü de yok olur. Çünkü kendini de unutmuş olur. Nitekim Allahü Teâlâ'nın öy-

le âlemleri vardır ki, onların varlıklarından bilgimiz yoktur. Bizim bilgimizde var olan şunlardır ki, biz ondan haberdarızdır. Bunun gibi bu âlem de yok olur. Eğer, sen de kendi varlığını unutursan, sen de kendi katında yok olursun. Vaktaki, sende Allahü Teâlâ'dan başka bir şey kalmazsa senin varlığın da böylece Hak'la olur. Nitekim yere ve göğe baksan, yerde ve gökte mevcut olan şeyleri görsen, hatta fazla olanları görmesen dersin ki:

– Bu âlem, bu kâinat bu kadardır. Bundan fazla değildir.

Yalnız: Allahü Teâlâ'yı gören, başka bir şey görmeyen kimse de der ki:

– Bütün her şey O'dur. Allah'tan, O'ndan başka hiçbir nesne yoktur.

Bu makamda bulunan kişi ile Hak Teâlâ arasında ayrılık kalkar, birlik meydana gelir. Bu ise tevhid ve vahdaniyet âleminin evveli, başlangıcıdır. Yani o kişi o makama erişmiştir ki, Allahü Teâlâ ile kendi arasında ayrılık kalkar. Kendisinin ayrı kalışından ve ıraklığından hiç haberi olmaz. Çünkü ayrılığı o kişi bilir ki, kendisini ve Hakkı birbirinden ayrı iki varlık bilir. Bu iki şeyi tevhid edemez.

Oysa bu kişi bu hâle gelince kendisinden hiç haberi olmaz. Birliği bilmeyince ayrılığı nasıl bilir! Bu dereceye erişilince o kimseye Melekût âlemi açılmaya, Meleklerin, Nebilerin ruhları en güzel şekilde ona görünmeye başlar. Ve Hazret-i Ulûhiyetin hassaları olan şeyler ona zahir olur. Şu hâller meydana gelir ki, onlar ne tâbir edilir, ne anlatılabilir. Vakta ki, o kimse kendisine gelir, ona görünen bu hâllerin bir kısmının bilgisi onda kalmıştır. Ve kendisinde baki kalan o hâllere dönme şevki kendisini kaplar, benliğine galip gelir. O zaman dünyada olan her şey ve dünya halkının gördüğü her iş onun gönlüne hoş gelmez. Bedeni her ne kadar halk arasında olursa da gönlü halktan ıraktır, kaybolmuştur sanki. Halkın bu aziz işlerle uğraşmasına şaşar kalır. Onlara şefkat gözü ile bakar, acır. Onların ne büyük bir şeyden yoksun kaldıklarını anar. Halk da ona şaşkın şaşkın bakar, gülerler.

– O da ne için bizim gibi dünyasını kabul etmez? derler. Sanki, divanelik onu sarmıştır sanırlar.

Eğer bir kimse –yukarıda açıkladığımız– **fena** derecesine ve **yokluk** âlemine gelmemiş olsa, bu hâllerle sırların açılması, keşifler, ona zahir olmaz. Ama zikir ona galip olursa bu da ona bir **Kimyâ-yı Saadet**, bir mutluluk kaynağıdır. Çünkü zikir onu kaplayınca o hâle gelir ki, Allahü Teâlâ'nın muhabbetine enis olmak daha da artar. Tâ öyle olur ki, Allahü Teâlâ'yı bütün dünyadan ve dünyada olanlardan daha çok dost tutar. İşte asıl **Saadet** budur ki, onun mealı (mana ve kavramı) ve mercii (dönülecek makamı) Allah'tır.

Ölüm anında (Allah'a dönüşte) O'nu müşahade lezzeti, o kişinin Allah sevgisine göre olur. Bir kimsenin sevgilisi dünya olursa, onun dünyadan ayrılığının acısı ve belâsı dünyayı sevmesine göre olur.

Eğer bir kimse çok zikirde bulunur da sofilere görünen hâller ona görünmezse, zikirden soğuması ve ondan vazgeçmesi gerekmez. Kimyâ-yı Saadete kavuşmak, bu hâllerin zahir olmasına bağlı değildir. Çünkü gönül marifet nuru ile

süslenirse, saadetin kemali için hazırlanmış olur. Bir nesne ki, bu dünyada görünmezse, o, öldükten sonra görünür, zahir olur. Gönüle, daima teveccüh etmeli. Murakabede bulunmalı. Allahü Teâlâ'ya her zaman yönelmelidir. Hazret-i Ulûhiyetin ve Melekût âleminin perdesini açacak tılsımı sürekli şekilde zikreylemek olduğundan gaflet edilmemelidir. Allah'ın Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kimse cennet bahçelerini seyretmeyi dilerse Allahü Teâlâ'nın zikri-ni dilinden düşürmesin.**

Bunun da anlamı, zikirler çok edilsin demektir. Bu açıklanan işaretlerden bilinmiş oldu ki, bütün ibadetlerin en faziletlisi zikirdir. Gerçek zikir odur ki, her buyruk ve yasak vaktinde, Yüce Yaratan'ı her hatırlayıшта, meselâ günah işleme anında Allahü Teâlâ zikredilmeli (hatırlanmalı) ve o günahı el çekmelidir. Allah buyruğunu yerine getirme vaktinde, sadece Allahü Teâlâ anılmalı, buyruğu da yerine getirilmelidir. Eğer zikredilen kişinin zikri bu yolda, bu üslûp üzere olmazsa bu ancak dil lâklâkası olur ki, zikrin hakikati olamaz.

TEHLİL, TAHMİD, SALAVAT VE İSTİĞFARIN FAZİLETİ

“**Lâ ilâhe illallah - Allah'tan başka Allah yoktur.**” kelimesi ile “**El hamdü lillâhi**” kelimesinin ve salavat getirmenin Allahü Teâlâ'dan mağfiret dilemenin fazileti şudur ki, bunun için Resûlullah Efendimiz şu hadisi buyurmuştur:

– Kulun işlediği iyiliği kıyamet günü teraziye vururlar. Ama “**Lâ ilâhe illallah**” teraziye konulmaz. Şayet konulmuş olsaydı, yedi kat göğün, yedi kat yerin, yerlerde ve göklerde olan şeylerin tümünden ağır gelirdi.

Yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki:

– Eğer “**Lâ ilâhe illallah**” diyen kişi, onu, sıdk ile demiş olsa, o kişinin yer-yüzündeki topraklar sayısınca günahı olsa bağışlanır.

Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki:

– Bir kimse, her namazın ardında otuz üç kere “**Sübbhanallah**” ve otuz üç kere “**Elhamdülillâh**” ve otuz üç kere “**Allahu Ekber**” dese ki, hepsi 99 olur, yü-züncüde de:

– “**Allah'tan başka ilâh yoktur. Bir'dir, O'nun ortağı yoktur. Bütün mülk O'nundur. Her şeyi yapmaya kudreti yetişir.**”

Dese onun bütün günahları yargılanır, eğer çöllerin kumları kadar da olsa o günahlar affedilir. Eğer bir kişi, “**Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîkeleh, lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr**” kelimesini günde yüz kere okusa, on köle azat etmek kadar sevaba da erer. O kişinin defterine 100 sevap (hasenat) yazılır. Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: Tehlil'de bu seaplardan başka 100 günah silinir, o gün akşama kadar şeytanın şerrinden emin olunur. Hiçbir kimse, hiçbir ibadetle bu dereceye varamaz. Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki: Bir kimse **lâ ilâhe illallâh** kelimesini ihlâsla, yüreğinin bütün hassasiyeti ile söylemiş olsa, o kişi cennete girer. Haber-i Sahih'te bildiril-

miştir ki, bir kimse bu tehlili yaptıktan sonra Hazret-i İsmail sülâlesinden dört köleyi azat etmiş gibi olur.

TESBİH VE HAMD'IN FAZİLETİ

Sübhanallah ve elhamdülillâh demenin fazileti büyüktür. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: Bir gün içinde bir kimse, yüz defa: **“Sübhanallahi ve bihamdihi, sübhanallahi'l-azîm, estağfirullah – Ben Allahü Teâlâ'yı tesbih ve O'na hamd ederim. O, çok yücedir. Ve Allahü Teâlâ'dan mağfiret dilerim,”** dese o kişinin bütün günahları deniz köpüğü kadar da olsa bağışlanır. Rivayet edilmiştir ki: Bir kişi Resûl aleyhisselâmın yanına geldi. Ve: Ey Allah'ın Resûlü! Dünya benden yüz döndürdü. Elim çok darlaştı. Fakirleştim, acizleştim. Ne tedbir eyleyeyim? diye sordu. Resûl aleyhisselâm da: Niçin meleklerin salavatını ve tesbihini söylemezsin? diye sordu. O kişi de: O tesbih nedir, ey Allah'ın Resûlü? dedi. Resûlullah Efendimiz, ona şöyle dedi: Sabah namazını kılmazdan önce ve akşam namazını kıldıktan sonra yüz defa: **“Sübhanallahilazîm, sübhânallahu ve bihamdihi, estağfirullah ve etûbu ileyh”** diye zikirde bulun. Bu zikri yapar yapmaz dünya sana döner. Allahü Teâlâ bu zikrin her kelimesinden bir Melek yaratır ve tâ kıyamet gününe kadar o melekler tesbih eyler, tesbihin sevabını sana bağışlarlar. Ben bu kelimeleri tesbih eylemeyi her şeyden çok severim. Çünkü gün onun üstüne doğar ve onun üzerine dolanır.

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu: **“Allah katında en sevimli, (efdal) dört kelime vardır ki, şunlardır: Sübhanallahi, Velhamdü lillâhi, Lâ ilâhe illallahu, Allahu ekber.”** Ey aziz, sen bil ki, tesbih ve tahmidin (yani sübhanallahi ve elhamdülillâhi demenin) fazileti hakkında fakirlerin gönüllerinin dünya karanlığı ile kararmış olmaması, tertemiz olması gerektir. Fakirin söylediği her kelime temiz yere ekilmiş bir tohum gibidir ki, eseri ve semeresi çok olur. Ama gönül dünya şehvet ve istekleri ile dolu olursa, onun tesbih ve tahmidî çöl yere ekilen tohum gibidir ki, mahsulü, eseri az olur.

SALAVATIN FAZİLETİ

Resûlullah Efendimiz bir gün dışarı çıkmıştı. Yüzünde bir sevinç eseri vardı. Şöyle buyurdu: Cebrail bana geldi, dedi ki: “Ya Muhammed, Allah buyurdu ki: Senin ümmetinden bir kişi sana salavat getirirse Ben ona on kere salavat veriririm, bunu ister misin?” Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurdu: Bana salavat getiren her kişiye, ister çok salavat versin, ister az versin, bütün melekler salavat verirler. Yine buyurdu ki: Bana yakın olan kişi, bana en çok salavat veren kimsedir. Ve yine şöyle buyurdu: Bir kimse, bana salavat verdiği zaman ona on sevap yazılır. Ve on günahı silinir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurdu: Bir kimse yazdığı bir kitapta bana salavat yazarsa benim adım o yazıda kaldığı müddetçe melekler onu yazan kişiye istiğfar eyler, günahlarının bağışlanmasını dilerler.

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

İbn-i Mes'ud (Allah ondan razı olsun) der ki: Kur'ân-ı mübin'de iki âyet bulunmaktadır ki, o iki âyeti okuyan kimse günah işlerse ve arkadan da istiğfar eyleirse onun günahı bağışlanır. İstiğfarın fazileti şu âyet-i kerime'de şöyle buyurulmuştur: **"Onlar ne zaman günah işleseler ya da nefslerine zulmeyleseler, Allahü Teâlâ'yı zikrederek günahlarına tevbe ederler."** (Âl-i İmran Sûresi: 135). Yine bir âyet-i kerime: **"Kim bir kötülük yapar ya da nefsine zulmeder ve sonra da Allahü Teâlâ'dan mağfiret (bağışlanma) dilerse, Allah'ın mağfiret ve acıma sahibi olduğunu anlar."** (Nisa Sûresi: 110). Hak Teâlâ istiğfar için Nasr Sûresi'nde şöyle buyurur: **"Rabbini tesbih et, O'na hamdet, ondan bağışlanma dile. Allahü Teâlâ tevbeleri kabul edicidir."** (Nasr Sûresi: 3). Bundan ötürü Resûlullah Efendimiz Hazretleri de çok defa şöyle derdi: **"Ey Allah'ım! Ben seni tesbih eylerim. Sana hamd eylerim. Allahım! Sen bana mağfiret kıl, Sen ki, tevbeleri kabul edici ve rahmet eyleyicisin."** Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Bir kimse çok istiğfar eylese, her ne kasavet başına gelse ferah bulur, şad ve handan olur. Ne darlığa uğrasa ondan kurtulur. Onun nasibi, hiç ummadığı yerden gelir, o kişiye erişir."** Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Ben her gün yetmiş kere Allah'tan af dilerim ve O'na dönerim."** Kur'ân-ı Kerim'de de duanın fazileti hakkında şu âyet-i kerimeler buyurulmuştur: **"Kullarım Benim için sana sordukları zaman, bilmelidirler ki, hiç şüphesiz Ben onlara çok yakınım. Benden dileyenin, Ben dileğini yerine getiririm. Ama onlar da benim dileğimi yerine getirsinler."** Bir âyet-i kerime'de şöyle buyurur: **"Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin. Allahü Teâlâ haddi aşanları sevmez."** (Âraf Sûresi: 53) Mü'min Sûresi'nde dua için şöyle buyrulur: **"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua ediniz ki, onun karşılığını size vereyim. Bana kulluk etmeyi gururlarına yediremeyenler hor, hakir olarak cehenneme gireceklerdir."** (Mü'min Sûresi: 60)

DUA'NIN EDEPLERİ

Yalvararak yapılan dua, Allahü Teâlâ'ya yapılan ibadetlerdendir. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **Dua, ibadetin en seçkin olanıdır. Şundan ötürüdür ki, ibadetten maksat, kulluktur. Kulluk da, kişinin kendi zavallılığını, acizliğini, çaresizliğini düşünüp Allahü Teâlâ'nın azamet ve yüceliğini bilmesi ile tamamlanır. Sen bil ki, duada bu ikisi de vardır. Dua her ne türlü yalvarış, yakarışlarla olursa olsun üstündür. Yeter ki, duada sekiz edebe riâyet edilsin:**

BİRİNCİ EDEP: Dua mübarek vakitlerde yapılmalıdır. O mutlu vakitler de şunlardır;

1. Arafe günleri,
2. Ramazan ayı günleri,
3. Cuma günü,
4. Günlerin sabah vaktinde ve gecenin yarı deminde. Bu vakitlerde duaya çaba ve gayret gösterilmelidir.

İKİNCİ EDEP: Dua anını mübarek hâllerde gözetmektir:

1. Gazilerin cenk etmeye saf bağladığı hâl gibi,
2. Yağmur yağması için çıkılan hâl gibi,
3. Farz olan namazların vakti gibi.

Haberde gelmiştir ki, **Rahmet kapıları** bu vakitlerde açılır. Hadis-i şerifte bildirilmiştir ki, ayrıca şu vakitler de dua için mübarektir:

4. Ezanla kametin arası,
5. Oruç tutma ve açma vakitleri,
6. Gönlin hazin olduğu vakit ki, gönlin hazin olması **Rahmet Kapısı'nın** açıklığına bir delildir.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Dua eden kişi iki elini kaldırır, duanın sonunda yüzüne sürer. Haberde gelmiştir ki, Allahü Teâlâ'nın keremi, dua için el kaldıranlara öyle çoktur ki, kendisine kalkan elleri boş çevirmez!.. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: Dua eden kişinin üç şeyden hâli boş kalmaz:

1. Ya günâhı yargılanır, bağışlanır,
2. Ya ona hemen bir sevap verilir,
3. Ya da gelecekte o kişiye iyi bir şey sunulur.

DÖRDÜNCÜ EDEP: O da şudur ki, duada tereddüt gösterilmemelidir. Hatta öyle inanılmalıdır ki, duası kabul edilecektir. Çünkü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Siz Allah'a dua edin ve duanızın kabul edileceğine yakinen inanıcılardan olun."**

BEŞİNCİ EDEP: Dua, gözyaşı dökülerek, kalb eğilerek yapılmalıdır. Dua tekrar tekrar olmalıdır. Ve: – Nice kez dua ettim, kabul olmadı, denilmemelidir.

Çünkü o duanın kabul vaktini ancak Allahü Teâlâ daha iyi bilir.

Duasının kabul edildiğini gören kişinin:

– **"Hamdolsun o Allah'a ki, O'nun nimeti ile güzel işler tamam olur"** demesi gerekir.

Eğer edilen duaların kabulü gecikirse o zaman şöyle denmelidir.

– **"Bütün hâllerde ve her durumda hamd yalnız Allah'adır."**

Çünkü, haberde gelmiştir ki, gafil olan bir gönlin duası duyulmaz ve kabul olunmaz.

ALTINCI EDEP: Dua eden kimse çok çok dua etmelidir. O dua çok çok tekrar edilmelidir.

YEDİNCİ EDEP: Duanın öncesinde tesbih edilmeli, ondan sonra salavat getirilmelidir. Resûlullah Efendimiz duadan önce şöyle derdi: **"Ben yücelerin yücesi ve karşılıksız vericilerin en yücesi olan Allah'ı tesbih ederim."** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **Bir kimse dua etmek istediği zaman tevbe etmeli, günahlardan temizlenmeli, gönlini tamamen Allahü Teâlâ'ya vermelidir. Çok kere kabul edilmeyen dualar, gönüllerin gafletinden ve günah işlemenin karanlığındandır.**

SEKİZİNCİ EDEP: Duada, tevbe edilerek her türlü zulümden kaçınılmalıdır. Çünkü çok duaların kabul edilmemesinin sebebi, gönlün gafleti, zulüm ve günah zulmetiyle kararmasıdır. Kâ'bul Ahbâr der ki:

İsrailoğulları zamanında bir yıl kıtlık oldu. Musa aleyhisselâmın bütün ümmeti üç kez yağmur duasına çıktı. Üçü de kabul edilmedi. O zaman Hazret-i Musa'ya şu vahiy indi: Sizin aranızda bir söz alıp götürən var. O sizin içinizde bulundukça dualarınızın kabul edilmesinin yolu yoktur. Hazret-i Musâ da: Ya Rab! dedi. O kimdir, bize bildir. Onu aramızdan dışarı atalım! Hak Teâlâ da: Ben söz alıp taşımayı yasaklarım. O hâlde kendim ne için söz taşıyıcılığı yapayım? Diye buyurdu. O zaman Musâ aleyhisselâm ümmetine döndü. Onlara: Hepiniz tevbe ediniz! dedi. Onların da hepsi tevbe ettiler. O zaman Allahü Teâlâ'nın emri ile yağmur yağmaya başladı.

ÇEŞİTLİ DUALAR

Ey aziz, sen bil ki, eskiden beri çok dualar rivâyet edilmiştir. Bunları Resûlullah Efendimiz buyurmuştur. O duaları sabah akşam, her namazın sonunda, türlü vakitlerde okumak sünnettir. O duaların çoğu başka bir kitabımızda toplanmıştır. Nice seçkin dua da Bidayet-il Hidâye adındaki kitabımızda zikredilmiştir. Eğer bir kişi murad ederse o kitaptan bulabilir. O duaları burada yazmak çok yer alacaktır. Zaten o duaların çoğu bilinen dualardır. Her kişi o duaların çoğundan haberdardır. Biz ise bazı olaylar vaki oldukça okunması sünnet olan duaları yazdık. Bunlar hem halk tarafından az bilinmektedir, hem de hatırdaki güzelce tutulabilir. Manaları da bilinir. Her dua vakit ve zamanında okunurken Allahü Teâlâ'yı düşünmekten uzak kalınmamalıdır. Cenâb-ı Hakka dua ve yakarıştan gafil olunmamalıdır. Evden çıkarken şu duayı, besmele çekerek okumak gerekir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile... Ya Rabbi! Ben, azmaktan ve azdırılmaktan, zulmetmekten ve zulüm olmaktan, senin hakkında bilmekten ve bilinmemekten Sana sığınırım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı iledir ki, kudret ve kuvvet yalnız Allahü Teâlâ iledir. Sığınmak Allah'adır."

Cami kapısına gelince şu dua okunur:

"Ya Rabbi, sen Resûlün Hazret-i Muhammed'in zikrini yüce, şeriatını bâki eyle. Ya Rabbi, sen benim günahlarımı yargıla, bana rahmet kapılarını aç."

Mescide girerken de sağ ayak ileri basılır. Sonra bir mecliste eğer oturursa ve orada öteden beriden sözler ediliyorsa onun kefareti olarak şu dua okunur:

"Ya Rab, ben seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla tavsif eyler, Sana hamd ederim. Ben şehadet ederim ki, Senden başka ilâh yoktur, ben Senden mağfiret diler, kötülükten yüz çevirerek Sana dönerim. Günah işledim, kendime zulmettim tevbe eylerim. Sen benim günahlarımı yargıla. Çünkü gafursun. Günahları Sen'den başka kimse yargılamaz."

Pazara, alış-verişe çıkılırken şu dua okunur:

“Allah’tan başka ilâh yoktur. O, Bir’dır. Ortağı yoktur. Mülk O’nundur. Ve hamd yalnız O’nadır. O diriltir, O öldürür. Hayır O’nun elindedir. Bütün işlere O güçlüdür.”

Yeni bir elbise giyildiği zaman da şu dua okunur:

“Ey Allah’ım! Bana bu elbiseyi Sen giydirdin. Sana hamdolsun. Ben Senden giysimin hayırlı olmasını dilerim. Onunla hayırlı işlerin işlenmesini de Senden isterim. Elbisenin şerlisinden ve onunla şer işlerin işlenmesinden de Sana sığınırım.”

Gökte yeni ayı (hilâli) gören kimse de şu duayı okumalı:

“Ya Rabbi! Sen bize bu yeni ayı mübarek eyle. Onu güven içinde, selâmetle, iman ve Müslümanlığımızın devamıyla geçirmemizi nasip eyle. Ey Rabim, Sen kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah’sın.”

Sonra gökteki aya bakarak aya şöyle der:

“Ey yeni ay! Senin Rabbin de Allah’tır ki, ondan başka ilâh yoktur.”

Yeller estiği zaman şu dua okunur:

“Ya Rabbi! Ben Senden bu yelin hayırlısını dilerim. Ve bu yelin içinde olan şeylerin de hayırlısını niyaz ederim. Senin Yüce katından onunla gönderilen her şeyin de hayırlısını dilerim. Ve Yüce Allah’a sığınırım, yelin şerrinden, onda bulunanların şerrinden ve onunla gönderilen şeylerin şerrinden de Yüce Rabbe sığınırım.”

Bir kişinin öldüğü haberi işitilince şöyle denilmelidir:

“Hepimiz Allah’a aیتiz ve hepimiz yine O’na döneceğiz.” (Bakara Sûresi: 156)

Sadaka veren kişi de şöyle demelidir:

“Ey Rabbimiz! Bizden bu sadakayı kabul buyur. Sen işitici ve bilicisin.” (Bakara Sûresi: 127)

Bir zarar ve ziyan başa geldiği zaman şu dua okunmalıdır:

“Biz umarız ki, Rabbimiz yakın bir zamanda bunu hayra tebdil eder. Gerçektir ki bizim meylimiz ve rağbetimiz ancak Allah’adır.” (Kalem Sûresi: 32)

Bir iş işlemeye başlandığı zaman da şu dua okunur:

“Ey Rabbimiz! Sen kendi katından bize rahmet ver. Ve bize bu işimizde hidâyet yer.” (Kehf Sûresi: 10)

Sıkıntılı anlarda edilecek dua:

“Ey Rabbim! Benim göğsümü genişlet. İşimi kolaylaştır.” (Tâ-hâ Sûresi: 25-26)

Gökyüzüne bakılınca şu dua okunur:

“Ey Rabbim! Sen gökleri boş yere yaratmadın. Ben seni noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla tavsif ederek zikir eylerim. Bizi cehennem ateşinden koru.” (Âl-i İmrân Sûresi: 191)

Yine göklere bakılınca şu dua okunur:

“Yücedir o Allah ki, göklerde ne kadar burçlar (yıldız kümeleri) varsa onları yarattı. Işıklarıyla gündüzleri aydınlatan güneşi ve nuru ile gecelerin karanlığını ortadan kaldıran Ay'ı yaratan O'dur.” (Furkan Sûresi: 61)

Gökgürültüsünü işitince edilecek dua şudur:

“Gök gürlediği zaman melekler onun korkusundan Allah'ı tesbih ederler, ben de o Yüce Allah'ı tesbih eylerim.”

Şimşek çaktığı zaman okunacak dua şudur:

“Ya Rabbi Sen bizi gazabınla öldürme. Azabınla helâk eyleme, bizi gazabın ve azabın gelmeden önce bağışla.”

Yağmur yağdığı zaman okunacak dua da şudur:

“Ey Allah'ım, Sen bu yağmuru bizlere yararlı, bereketli kıl. Sen bu yağmuru rahmetine sebep kıl. Ey Rabbim, onu azabına sebep kılma.”

“Ya Rab! Sen benim günahımı yargıla. Kalbimden kin gütmeyi gider ve taşlanan şeytanın şerrinden beni koru.”

Herhangi bir korku anında da şu dua okunur:

“Ya Rabbi! Biz senin yardımınla düşmanları göğüslerinden itip geri çeviririz. Ve onların şerrinden sana sığınırız.”

Bir yeri ağrıyan kişi önce elini ağrıyan yerin üzerine koyar ve üç kere “Bismilahirrahmanirrahim” der sonra şu duayı yedi kere okur:

“Ben, bu çektiğim acılardan Allahü Teâlâ'ya ve onun kudretine sığınırım. Ve şifalar dilerim.”

Bir sıkıntı kalkınca okunacak dua da şudur:

“Allah'tan başka ilâh yoktur. Allahü Teâlâ Yücedir. Halîmdir. Yüce arş'ın sahibi olan Allahü Teâlâ'dan başka ilâh yoktur. Yine yedi kat göklerin sahibi olan Yüce Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve Allah kerim arş'ın sahibidir.”

Bir işin yapılmasından aciz kalındığı zaman şöyle denir:

“Ya Rab! Ben Sen'in kulunum. Kulunun ve cariyenin oğluyum. Benim boynum senin elindedir. Hükmün bana geçer, emrin bana nüfuz eder. Senin hükmün adaletin ta kendisidir. Kendisine ad olarak seçtiğin o isimlerinle Senden isterim ki, yeryüzüne indirdiğin kitabında onları andın. Yahut o isimlerinin hürmetine o ismi, yarattıklarından birine ihsan eyledin, verdin. Ya da o isimlerin hürmetine ki, sen ilm-i gaybında onları seçtin. Seni diliyorum ey Rabbim, Kur'an'ı benim kalbimin baharı, gönlümün nuru kıl. Gamımın açılmasında, hüznümün ve kaygımın dağılmasında onlar bir sebep olsun.”

Aynaya bakan bir kişi de şu duayı okumalıdır:

“Hamd, o Allahü Teâlâ'yadır ki, beni yarattı ve yaratılmamı güzel kıldı. Bana yüzümü bağışladı. Yüzümü de güzelleştirdi.”

Eskiden bir kul, bir köle satın aldığı zaman saç tutularak şu dua okunurdu. (Şimdi işine bir kişi alanlar bu duayı okuyabilir):

“Ya Rab! Ben Sen’den bu kulunun hayırlı olmasını dilerim. Ne sıfat üzerinde yaratıldı ise onun hayırlı olmasını Sen’den yakarırım. Bu kulun kötülüğünden, ne sıfat üstüne yaratılmışsa o sıfatın da kötülüğünden Sana sığınırım.”

Yatağına yatan bir kişi önce abdest alır, sonra kıbleye karşı olmak üzere sağ omuzu üstüne yaslanır. 33 kere “Allahuekber” der, Sonra 33 kere: “Sübhaneallah” der. 33 kere de: “Elhamdülillâh” dedikten sonra da şu duayı okur:

“Ya Rab! Yanımı senin adınla yere koydum. Senin adınla da kaldırıyorum. Ve benim nefsim, canım senin hükmündedir. Eğer sen onu yok edersen, alırsan, onun ölmesi, dirilmesi sana mahsustur. Eğer nefsimi, canımı benden alırsan ona sen mağfiret eyle. Eğer sen yine bedenime salarsan onu salih kullarını nasıl koruyorsan öyle koru.”

Uykudan uyandığı zaman da şu dua okunmalıdır:

“Hamdler olsun o Allah’a ki, bizi öldürdükten sonra diriltti. Ama yine dönüşümüz O’nadır. Bir sabaha eriştik. Bütün varlıklar, tüm alem sabaha erdi. Azamet, saltanat, izzet, kudret Allah için olduğu hâlde biz sabahı bulduk.

İslâm yaratılışlı olduğumuz ve ihlâs kelimesi üzerinde bulunduğumuz hâlde ve bizim nebimiz Muhammed Mustafa’nın dini yolunda atamız İbrahim’in milleti üzerinde olduğumuz hâlde ve pak Müslüman olarak, kâfirler dışında (hamd olsun) sabaha erdik.”

ONUNCU ASIL VİRDLERİN SIRASI

Müslümanlık bölümünden anlaşılmıştır ki, insan su ve topraktan ibaret olan bu âleme bir kazanç, bir ticaret için gelmiştir. Yoksa ruhun hakikati yücedir. Yani ruh yücelerden gelmiştir. Ve yine o yücelere dönüp gitmesi gerektir. Hem bu dünya alış-verişinde ana varlık yani sermaye insan ömrüdür. Bu sermaye durmadan eksilmek, azalmak üzeredir. Eğer bundan faydalanmazsa her nefesi bir bir söner. O kimse de sermayeden ziyan eder. Bu sebeptendir ki Cenâb-ı Allah şöyle buyurmuştur:

“İkinci vakti hakkı için gerçektir ki insan zarar ve ziyandadır. Fakat iman getirenler, salih ameller işleyenler bu hüsrân ve kaybın dışındadır.” (Asr sûresi: 1-2-3)

Dünya alış-verişi, dünyadaki kazanç, insanların asli vatanı olan cennete ve ebedi mutluluklara azık toplamaktır. Bu alış-veriş sermayesi buz olan kişiye benzer ki, yaz günlerinde onu satar ve:

– Ey müslümanlar! der. Sermayesi buz olan kimseye merhamet duyun. Çünkü onun sermayesi kaybolmaktadır.

İşte bunun gibi ömür sermayesi de daima geçmek, daima erimek üzeredir. Çünkü bütün halkın nefesleri Allahü Teâlâ’nın katında sayılıdır, belirlenmiştir.

Ömür sermayesinin tehlikelerini görenler kendi nefeslerini kaybetmediler. Kesin olarak bildiler ki, nefesin her biri bir cevherdir. O cevher iledir ki ebedi saadet elde edilebilir.

Allahü Teâlâ'yı zikretmenin iki yolu vardır:

1- Birinci yol şudur ki: Daima gönülden "Allah, Allah" denmelidir. Dil ile değil, hatta gönülden bile gizli demeli. Çünkü gönülle söylerken nefsin haberi olur. Hak Teâlâ şöyle buyurur: **"Sabah, akşam, gecenin içinde Rabbinin adını an, Rabbine secde eyle. Uzun gecelerde onu tesbih et."** (Dehr Sûresi: 25-26). Yine Yüce Yaratan buyurur ki: **"O tesbih eyleyenler ki geceleri pek az uyku uyuyan kişilerdir"** (Zariyât Sûresi: 17) Bu âyeti kerimeler ona işaretler ki kişinin birçok vakitte Allahü Teâlâ'ya duayla meşgul olması gerekir. Zikrettiğimiz Evrad (virdler) ve tesbihler bundan ötürü daima müşahadede olmalıdır. Öyle ki hiç gaflet getirilmemelidir. Lakin gaflette bulunmamak mertebesi de zordur. Her kişi buna dayanamaz. Zira gönlü daima bir safta tutmak gerekir. Halkın birçoğu ise bundan melal duyar. Sıkıntı içinde kalır. Bundan ötürü de türlü türlü nice virdler ortaya konulmuştur. Virdlerin kimisi beden ile olur. Namaz gibi. Kimisi dil ile olur. Meselâ Kur'an okumak, tesbih çekmek gibi. Kimisi de gönülle olur. Fikreylemek, düşünmek gibi. Ta ki ne gam doğar, ne de bir melal gönüle iner. Çünkü her vakitte bir türlü iş işlenir. Böylece bir iş tamamlanınca başka bir işe başlamakta insanda bir teselli, bir sükûnet hasıl olur.

2- Zikre devamın ikinci yolu: Dünya işlerinden zaruri olan işlere de sarf edilecek zaman ayırmaktır. Vird zamanında bu vakitler ayrı tutulmalıdır. Asıl olan şudur ki, bütün zamanını ahiret işine ayıramayan kişi, bari zamanının çoğunu ahiret işine sarfetmelidir. Ta ki terazide iyilik, hasenat kefesi ağır gelsin. Ki eğer yarısını dünyaya ve dünyada helâl olan şeylere sarf eyler. Öteki yarısını da din işlerine sarf eylerse dünya kefesinin ağır gelmesinden korkulur. Zira bir şey ki, tabiatın icabıdır, gönül ona çok fazla mail olur. Gönül din işinde kullanmak tabiata aykırıdır. Ve ihlâs yolunda olmak çok da müşküldür. İhlâssız yapılan her şey de faydasız olur. Amelleri çok işlemek gerektir. Ta ki, içinde yapılan bir amel ihlâs ile ola. Vaktin çoğunun, bundan ötürü, din işine harcanması gerekir. Dünya işi, din işine uydurulmalı, ona bağlı kılınmalıdır. Bundan dolayıdır ki, Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: **"Gecenin bir kısmında uyan, (fazla bir ibadette bulunmak için) gece nafilâ namazını kıl."** (İsra Sûresi: 79). Yine Allahü Teâlâ Hazretleri Kur'an-ı Kerîm'inde şöyle buyurur: **"Gecenin bir saatinde ve günün her yanında tesbih et, ta ki, Allah rızasına nail olasın."** (Taha sûresi: 130) Virdler gecenin ve gündüzün her vaktinde olur. O hâlde o vakitleri önce beyan edelim.

GÜNDÜZ VİRDLERİ NELERDİR?

Ey aziz sen bil ki gündüzde beş vird vardır.

Birinci vird: Bu virdin okunuşunun zamanı sabah vaktinden gün doğunca-ya kadardır. Bu vakit mübarek bir vakittir. Çünkü bu vakit için Allahü Teâlâ and

içip kasem eylemiştir. **“Ağarmakta olan sabaha and olsun ki!”** Yine Allahü Teâlâ buyurdu ki: **“Ben, sabahın Rahmanına sığındım, de.”** (Felâk Sûresi: 1) Şu âyeti kerimede de Hak Teâlâ yüceliğini vasfederken sabahı da şöyle anmıştır: **“Allah o yüce yaratıcıdır ki sabahı kara gecenin arkasından yaratmıştır, geceyi dinlenme zamanı yapmıştır. Güneş ve Ay’ı da vakte ölçü kılmıştır. Bütün bunlar çok yüce ve her şeyi çok iyi bilen Allah’ın takdirleridir.”** (En’am Sûresi: 6) Bütün bu âyetler, sabahın vasfını bildirmek için gelmiştir. Gerektir ki, bu mübarek vakitlerde her müslüman nefeslerini hamd için harcayıp ziyana erdirmemelidir. Sabahleyin uykudan uyandığında şöyle demelidir: **“Hamd Allah’adır ki, bizi öldürdükten sonra yine diriltti. Dağılıp ayrılmamız ve dönüşümüz de yine O’nadır.”** Yine müslüman kişi giysisini giyerken avret yerini örtmeye niyet ederek Allahü Teâlâ’nın emrine itaat eylemeli, sevabını bulmalı, riyaadan, iki yüzlülükten, hileden kaçınmalıdır. Sonra edephaneye gitmeli, önce sol ayak ileri atılmalı, edephaneden çıkınca abdest alınmalı ve misvak kullanılmalı ki, taharet konusunda bunları açıklamıştık. Bu arada dua ve zikirlerle abdest tamamlanmalıdır. Sonra sabah namazının sünneti evde kılınmalı. Bundan sonra da mescide gidilmelidir. Şundan ötürü ki, Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle yapardı. İki rekat sünnetin ardından İbni Abbas (Allah ondan razı olsun) tarafından rivayet edildiğine göre şu uzun dua okunur:

“Ey rabbim! Ben senin fazlından rahmetini dilemeye geldim. O rahmetle gönlüm sana bağlansın. Perişan hâlimi bir yere toplansın, dağılmış olan, paramparça işlerimi birbirine eklesin. Kötü âdetlerden, fitnelerden beni muhafaza etsin, korusun. Dilimi düzeltsin, içimi temizlesin. Amelimi de pak edip ziyade kılsın. Yüzümü ak etsin, rızana eriştirsın ve beni her fenalıktan korusun ya Rabbi.

Ey Rabbim! Senden öyle bir rahmet diliyorum ki, beni artık küfür düşünmeyecek kadar sadık kılsın ve bana yepyeni bir iman bahşetsin. Dünyada ve ahirette lütuf ve keremin en yüce şerefine erdirsın.

Ey Rabbim! Senden feyz diliyorum ki, kazalarda bana kurtuluş versin. Beni şehitlerin yüce katına eriştirsın. Saadete erenlerin geçimine kavuşturusun, düşmanlara karşı nusret versin. Ve ulu peygamberlere arkadaş olmayı nasip kılsın.”

Bu sabah namazının sünnetinden sonra okunacak dua daha uzundur. Bura-ya duanın sonunu ekliyoruz.

“Ey Allah’ım! Sen ki izzet örtüsüne bürünüp herkese galipsin. Seni tesbih eylerim.

Ey Allah’ım! Sen ki, fazlını ve nimetlerini esirgemezsın. Seni tesbih eylerim.

Ey Allah’ım! Takdis ve tesbihe ancak Sen lâıyksın, Sen her türlü noksandan uzaksın.

Fazl-ı kerem sahibi Rabbim. Seni tesbih ederim ben.

Ey kudret ve kerem sahibi Rabbim! Seni tesbih ederim; Sen ki, her şeyi kendi bildiğinde toplayansın.

Ya Rabbi, beni nura kalbeyle. Kalbimi ve kabrimi de nurlara gark eyle, Ey Allah'ım."

Bu duadan sonra mescide doğru ağır ağır yol alınır.

Mescide ayak basılırken, önce sağ ayak ileri atılmalıdır. Mescide gelip duası okunmalıdır. Sonra ön safta bulunmaya gitmelidir. Sabah namazının sünneti kılınır. Eğer sünneti evinde kılmış ise tahiyetül-mescid kılar. Oturur, cemaati bekler. Tesbih ve istiğfar ile meşgul olur. Vaktaki namazın farzı kılınır, ta gün ufukta belirinceye kadar mescitte oturulur. Çünkü Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

– Ben, gün doğuncaya kadar mescitte oturmayı dört köle azat etmekten sevaplı tutarım!

Gün doğunca da dört şeyle meşgul olunur ki, onlar:

1. Dua.
2. Tesbih.
3. Kur'ân okumak.
4. Zikreylemek, düşünmektir.

Sabah namazı selam verilip bitirilince önce dua edilmeli ve şu dua okunmalıdır:

"Ya Rabbi! Sen Muhammed Mustafa'nın zikrini yücelt, O'na ve bütün âl'ine yardım et.

Ya Rabbi! Sen bütün kusurlardan salimsin. Selam Sen'sin, selamet Sen'dedir ve selam Sana verilir, bizi selam (İslam elini ve selim kalb) üzere dirilt.

Ya Rabbi! Sen bizi selam evine dahil et. Ey celal ve ikram sahibi olan Rabbimiz Sen ne güzelsin!"

Bundan sonra dilden dile gelen dualar okunur ki, bu dualar dua kitaplarında bulunabilir.

Namaz sona erince tesbih ve tehlil ile uğraşılır. Tesbih ve tehlilin her birinden ya yüz ya yetmiş veya on kere okunmalıdır. Eğer on zikirde on kere tekrarlarsa yüz eder. Bundan az olması uygun değildir. Bu on zikir hakkında çok hadisler gelmiştir. Söz uzamasın diye o haberlerin hepsini buraya koyamıyoruz. Ama on tanesini açıklıyoruz:

Birincisi şudur:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. Bir'dir, ortağı yoktur. Bütün mülk onundur. Ve hamd O'nadır. O diriltir. O öldürür. Özü (kendisi) diridir, ölmez. Hayır onun elindedir. Ve her şeye O kadirdir."

İkincisi şudur:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, her şeyi açıkça belirten ve gerçeği açık seçik gösteren gerçek melik'tir."

Üçüncüsü de şudur:

“Ben Allah’ı tesbih eylerim. Bütün hamd Allah’adır ve Allah’tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Kuvvet ve kudret, yüce ve büyük olan Allah’ındır.”

Dördüncüsü şudur:

“Ben Allah’ü Teâlâ’yı tesbih eylerim, O’nu noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla tavsif ederim. Ve yüce Allah’a hamd ederim.”

Beşincisi şudur:

“Allahü Teâlâ bütün kusurlardan münezzehtir, mukaddestir, bütün meleklerin ve ruhun Rabbidir.”

Altıncısı şudur:

“Ben o yüce Allah’tan mağfiret dilerim ki, O’ndan başka ilâh yoktur, diridir, bakidir. Ve ben O’ndan tevbe dilemekteyim.”

Yedincisi şudur:

Ey diri ve baki olan Allah, senin rahmetine sığınırım. Beni bir lahza nefsimi ismarlama, benim bütün hâllerimi düzelt, ıslah eyle.”

Sekizincisi şudur:

“Ya Rabbi! Senin verdiğini hiç kimse men edemez. Senin yasakladığını da hiç kimse veremez. Senin katında zenginlerin zenginliği kendi üzerlerine faydalı olmaz.”

Dokuzuncusu şudur:

“Ya Rabbi! Sen Muhammed’in zikrini yüce, kendine ve yoluna yardım eyle. Âline (ailesine) de yardım ve selamı ihsan eyle.”

Onuncusu şudur:

“Her şeyi Allah’ın adı ile işlerim ben, O’nun ismi ile yerde ve gökte bir şeyden zarar görmem. Her şeyi iştirici ve bilici, O’dur.”

Bu on virdin her biri on kere yahut gücü yettiği kadar okunmalıdır. Çünkü bunlar fazilet bildiren kelimelerdir. Her birinin büyük fazileti vardır. Her birinin ayrı bir tadı, lezzeti ve ünsiyeti vardır.

Bundan sonra Kur’an okunmalıdır. Bu da Kur’ân’ın yüce ve şerefli âyetlerinden seçilir.

Meselâ: Âyetel Kürsî, Amenerrasûlü, Şehidallahü, Hadid Sûresi’nin baş tarafı, Kulillallahümme malik’ül mülk, Haşr Sûresi’nin sonu gibi.

Eğer bu virdi okuyan: Kur’an, zikir ve duanın onun içinde bulunmasını dilerse o dua Hızır aleyhisselâm tarafından İbrahim-i Temim’e mükâşefe hâlinde öğretilmiş olan dua okunmalıdır. Bu duanın sevabı çoktur.

Ona “müsebbât-ı aşere” adı verilmiştir. “Onlu yediler” anlamındadır ki, on vird yedişer kere okunur. Bunlar da şunlardır.

1. Fatiha Sûresi olan elhamdülillâh.
2. Muavvizeteyn, yani kul eûzu bi Rabbil felak ve

3. Kul eûzu bi Rabbinas sûreleri.
4. İhlâs Sûresi (Kul huvallahu ehad).
5. Kul ya eyyühel kâfirûn,
6. Allahümme salli ala Muhammedin ve ala âl-i Muhammed.

Bunun altı âyeti Kur'ân-ı Kerîm'dendir. Kalan dördü zikirdir ki şunlardır:

7. Sübhanellahi vel hamdü-lillahi ve Lâ ilâhe illallâhu, vallâhu ekber.
8. Allahümme salli ala Muhammedin ve ala âl-i Muhammed.
9. Allahümmağfir lil-mü'minîne vel-mü'minat.

(Ey Allah'ım! Sen mü'minlerin erkeklerine ve mü'minlerin kadınlarına mağfiret kıl.)

10. Allahümmağfirli velivalideyye ve af'al bî vebihim âcilen ve âcilen fid-dünya vel ahiretü mâ ente lehü ehl, inneke gafûrur rahîm.

(Ya Rabbi! Sen bana, benim anama ve babama mağfiret kıl. Bana ve onlara dünyada ve ahirette Sen'in şanına yakışan şeyi yap. Ve bizim hâlimize lâıyk olan işi işle ki, sen günahları yargılayıp rahmet edicisin.)

Bu duanın fazileti hakkında uzun bir de hikâye vardır. Onu İhya kitabımızda anlattık.

Müsebbaat-ı Aşare (onar kere okunan yedi dua) okunduktan sonra tefekküre, düşünceye dalar. Onlarla meşgul olur. Tefekkür hâlleri çoktur. İnşAllahü Teâlâ kitabın sonunda açıklanır. Fakat en önemli düşünce, ölümü fikrediş, ecelin yakınlığını düşünmektir. Ve kendi kendine:

– Mümkündür ki, benim ecelimden en çok bir gün kalmış ola! demelidir.

Bu düşüncenin yararı çok büyüktür. Çünkü halkın dünyaya muhabbetleri, ömürlerinin uzunluğunu düşünmelerindendir. Eğer insanlar ömürlerinden hemen hemen bir ay veya bir yıl kaldığını bilselerdi işlediği kötü işten hemen uzaklaşırlardı. Hatta kimi zaman onların ömrü tamam olmaya bir gün kalmışken malla, alış-verişe veya başka işe öyle sarılırlar ki, o iş ancak on yılda verimli olabilir gerektir. Bundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Onlar, göklerde ve yerde olan yaratıklara bakmaz, ecellerinin yakın olduğuna nazar kılıp imana gelmezler mi? Ama artık Kur'an'dan sonra ne ile imana gelirler?” (Araf Sûresi: 185)

Ve gönül her şeyden saf kılınıp kalb temizlenip ölümün yakın olduğu düşünülünce ahiret azığını hazırlama işi gönülde harekete geçer. Bu zaman, bugün ona nice hayırlar nasip olmanın mümkün olacağını ve nice günahtan kaçınmayı elde edeceğini düşünmeli ve o azığı tedarike çalışmalıdır. Bunun ancak fikir, düşünce ve tedbire ihtiyacı vardır. Eğer bir kimsenin gözünden perde açılıp yerin ve göğün melekûtunu (yani mülkün de melikini) görse ve âlemdeki bütün eserinin acayip yaratılışına baksa belki Hazret-i Uluhiyet'in cemaline ve celaline erişir. Bütün bunlar o kişiye bütün ibadetlerden, bütün düşüncelerden daha sevaplıdır. Şundan ötürü ki, Allahü Teâlâ'nın tazimi, yüceltilmesi bu düşüncelerle üstün olabilir. Eğer gönülde tazim olmazsa, Allah'ı yüceltmek üstün ve galip gel-

mezse, Allah muhabbeti de galip olmaz, üstün gelmez. Saadetin kemâli de muhabbetin kemâlinde, o muhabbetin en üstün dereceye ermesindedir. Lâkin bu açıkladığımız saadet hâli her kişiye nasip ve müyesser olmaz. Ama buna karşılık Allah tarafından kendisine ihsan edilen, verilen nimetleri düşünmek gerektir. Ve dünyada olan âfetler ki, onlar hastalık, fakirlik, yoksulluk, sakatlık gibi türlü ukubetlerdir, kendisi bunlardan kurtulmuştur. İşte bunların hepsini düşünmeli ve kendisine şükretmesinin vacip olduğunu bilmelidir.

Şükür de bütün ilâhi buyrukları yerine getirmek ve bütün günahlardan uzak kalmakla olur. Bütün bu anlatılanları sabah, bir saat düşünmeli. Çünkü sabah olunca, şafak sökünceye kadar artık sabah namazının farzından ve sünnetinden başka namaz yoktur. Namaza bedel, zikir ve fikir vardır.

İkinci vird: Bunlar, güneş doğduktan sonra kuşluk vakti gelinceye kadar olanlardır. Eğer yapabilirse Mescidde zikreyler. Güneş bir mızrak etmeli ki, güneş doğarken ve göğü dolanırken sabah namazını kılmak mekruhtur. Bundan sonra iki rekat namaz kılınır. Kaba kuşlukta, yani günün dört kısmından bir kısmı gittiği zamanda bu namazı dört, altı veya sekiz rekât kılmalıdır. Hepsisi de rivayet edilmiştir. Vakta ki, güneş bir mızrak boyu yükselir, o zaman zikrolunan iki rekât namaz kılınmalıdır. Sonra halkın işleri ile uğraşılmalı, hastalar sorulmalı, cenazeye hazır olunmalı, müslümanların hacetini bitirme gibi işler yapılmalıdır. Yahut ilim meclislerine gidilmeli, orada hazır bulunmalıdır.

Üçüncü vird: Kuşluk vaktinden öğle zamanına kadar olan zamanda yapılır. Her kişiye göredir. Ama insanlar da dört hâlden uzak değildir:

Birinci hal: İlim öğrenmeye kudreti olmasıdır. Hiçbir nafîle ibadet bundan sevaplı değildir. İlim öğrenmeye gücü yeten kişi sabah namazının farzını kılınca ilim tahsili ile meşgul olmalıdır. Eğer o kişi, âhiret azığı için faydalı ilim öğrenirse o ilim faydalı işlerin en hayırlısıdır. Bu öyle bir ilimdir ki, insanın dünyaya olan meylini kırmalı, azaltmalı, âhirete olan meyli artırmalıdır. Öyle ilim ki, işlenen amellerin kusurunu ve âfetlerini bildirir. Ve insanı ihlâs üzere olmaya çağırır. Fakat, cidal (kavga), karşıtlık (ihtilaf) gibi ameller, kıssalar, inşâya (edebiyata) ait yazılarla ilgili ilim ise dünya hırslarını artırır. Gönüllere haset ve kibir tohumunu fazlasıyla eker. İhyâ-ı ulûm" ve "Cevâhiril-Kur'an" kitaplarımızda ve bu kitabımızda toplanmıştır ki, öteki ilimlerden önce bu kitaplardaki faydalı bilgileri öğrenmek gerektir.

İkinci Hal: İlim tahsiline, bilgi öğrenmeye eli yetmiyorsa tesbih ve zikre kendisini vermeli, bunları yapmaya çalışmalıdır. O zikir gönüle galip olmalı ve daima sabit kalmalı, orada kökleşip yerleşmelidir. Gönüle gerekli olan budur.

Üçüncü Hal: Kişinin, insanların rahatını elde etmesine yarayan bir işle uğraşmasıdır. Sufîlerin, fıkıh bilginlerinin ve yoksul kişilerin hizmetine koşmak bu uğraşlardanır. Bu hizmetler nafîle ibadetlerden daha sevaplıdır. Çünkü bu hem ibadettir, hem de müslümanların rahatını sağlar. Hem de onların ibadetlerine yardım edilmiş olur. Ve o kişilerin dualarının bereketi, o yardımı yapan kişi hakkında yüce tesirler meydana getirir.

Dördüncü Hal: Halkın rahatını temin etmeyi yapamayan kişiler ya kendisi ya da ailesi için çalışmakla uğraşmalıdır. Eğer bu kimse doğruluk yolunda olursa, halk onun elinden ve dilinden zarar görmezse, dünyanın hırsı onu daha da fazlasına zorlamazsa yeteri kadar ile kanaat ederse bu kimse de âbidlerden sayılır. Ashab-ı Yemîn (sağ taraf ashabı) derecesine varır.

Ashab-ı Yemîn ehlinde olanlar her ne kadar sabıklar (öncekiler) ve mukarrebler (Allah'a yakın olanlar) bölüğünden olmasalar da selâmet derecesine hizmet edici olmak da derecelerin en alâsı, en yakındır. Ama bir kimse ki, zamanını bu dört hâlden birisi ile geçirmemişse helâk olmuşlardan ve şeytana boyun eğmişlerden olur.

Dördüncü vird: Öğle vaktinden ikindi namazı vaktine kadar olan zamanda yapılır. Ama, Zevâlden önce Kaylûle adı verilen öğle uykusu uyunmalıdır. Bu uyku gece namazını kılanlara, tıpkı oruç tutanlara sahur yemeği yemek gibidir. Eğer teheccüd (gece namazı) kılınmazsa öğleden önce uyumak mekruhtur. Çünkü çok uyumakta kerahet vardır. Uykuya varan uyanınca öğle vaktinden önce abdest alır. Ezanı mescidde dinlemeye cehd etmelidir. Mescide varınca da tahiyet-i mescid namazını kılması gerektir. Müezzin ezan okurken müezzine cevap vermelidir (Yani ezanı birlikte okumalıdır). Farzlardan önce dört rekât sünnet kılınır. Çünkü Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) dört rekât namaz kılar ve şöyle buyurdu:

– Bu vakitte gök kapılarını açarlar. Bir kimse bu dört rekât namazı bu vakitte kılsa yedi bin melek onunla bitlikte namaz kılar. Ve Allahü Teâlâ'dan o kişiye rahmet dilerler.

Bundan sonra imam ile birlikte farz rekâtları kılınır. Daha sonra iki rekât son sünnet kılınır. İkinci namazına kadar da ilim öğrenmekten başka ya bir Müslümana yardım etmeli ya da zikir veya Kur'ân okumalı, ihtiyacı olduğu kadar şeyi, helâl kazançla elde etmekten başka bir nesneyle uğraşmamalıdır.

Beşinci vird: İkinci namazından güneş dolanuncaya kadar geçen zamanda bu virdler yapılır. İkinci namazından önce mescide gelinmiş olmalıdır. Dört rekât namaz kılınır.

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu namaz için şöyle dua buyurmuştur:

– İkinci namazının farzından önce dört rekât namaz kılan kişiye Allahü Teâlâ rahmet eyleye!

İkinci namazını bitirince yine ilim öğrenmekten, Müslümanlara yardım etmekten ve başka hayırlı işler işlemekten başka şeylerle uğraşılmalıdır. Bundan sonra, yine akşam namazından önce mescide gelinmelidir. Önce tesbih ve istiğfarlar yapılır. Bu vaktin fazileti sabah namazının fazileti gibidir. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Sen Allahü Teâlâ'yı gün doğmazdan ve gün batmazdan önce tesbih eyle ve ona hamdeyle.” (Tâhâ Sûresi: 130).

Yine bu vakitte:

1. Veşşemsi vedduhâ hâ,
2. Velleyli izâ yağşâ,
3. Kul eûzü birabbil felâk,
4. Kul eûzü birabbinnası'yi okur.

Sözün özü şudur ki, vakitler ayrılmalı, her bir vakte bir ibadet tayin etmelidir. Tâ ki her ibadeti tayin edilen vakitte işlemek iktiza eder. Böylece ömür uzunluğu ve artması elde edilir. Vakitleri çokça olarak ne olursa olsun şeklinde geçerse o kişinin ömrü de çokça boşuna kaybolur, boş yere geçip gider.

GECE VİRDLERİ

Gece Okunan Virdler Üçtür:

Birinci gece virdi: Akşam namazından yatsı namazına kadar okunur. Bu iki vaktin ara yerini ibadetle ihya etmede büyük fazilet vardır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“İbadet etmek için yan gelip yatamaz oldular. Yataklarından (geceleyin namaz kılmak için) sıyrılırlar, Rablerinin azabından korkarak ve rahmetinden ümitvar olarak O’na dua ederler.”** (Secde Sûresi: 32)

Böylece, yatsı namazının farzını eda edinceye kadar namazla meşgul olmak gerektir. Eski büyükler duadan ötürü bu vakti sevaplı tutmuşlardır ki sebebi: Gündüz oruç tutarlar, bu kutsal vakitte de oruçlarını açarlardı.

İkinci gece virdi: Bunun zamanı uykudur. Gerçi uyku ibadetten değildir; ama, sünnetle ve edeple geçirilecek bir uyku yine ibadetten olur.

Uyurken sünnet olan kibleye dönerek uykuya dalmaktır. Ve sağ elin üstüne yatmaktır. Yatakta, tıpkı kabirde ölünün yattığı gibi yatmalıdır. Ey aziz kişi, sen bil ki, uyku ölümün kardeşidir. Uykudan uyanmak da mahşerde dirilmek gibidir. İhtimaldir o ruhu uykuda kabzeleyenler, geri vermeyeler: Şu hâle göre âhîret işinin yatarken hazırlığı da görülmelidir. Taharet üzeri bulunmalı, temizlenmiş ve tevbe etmiş bulunmalıdır. Ve artık günah işlememeye niyette bulunmalıdır. Vasiyetname de yazıp yastığın altına koymalıdır. Güçlkle uyumaya kalkmamalıdır. Yumuşak döşek de döşenmemelidir. Çünkü uyku, bir ömür boyu zamanın bir kısmını tembel, âtil bırakır. Gerçektir ki, gece ve gündüz 8 saatten fazla uyumamalıdır. Sekiz saat de 24 saatin üç parçadan bir parçasıdır. Eğer böyle yapılırsa altmış yaş yaşayan kişinin yirmi yılı boşa gitmiş demektir. Bundan daha fazla bir ömrü boşa harcamak doğru değildir.

Sonra uykuya varacak kişi kendi eli ile abdest suyunu, misvakını hazırlamalıdır. Tâ ki, gece namazına kalkabilsin. Ya da sabah namazına kalkar. Çünkü gece veya sabah namazına kalkmaya niyet edebilir. Zira bu niyeti yaparsa ve eğer uykusu üstün gelip uyanmasa bile onun sevabına ermiş olur.

Önce yan taraf üstüne yatılmalı, şu dua okunmalıdır:

“Rabbi bismike vaza’tü cenbî ve bismike erfaahü - Ya Rabbi! Ben senin adınla yanıma yere koydum. Yine senin adınla kalkacağım!

Sonra âyetel-kürsî, âmener-resûlû, kul eûzû birabbil-felâk, kul eûzû birab-binnâsi ve tebâreke sûreleri okunmalıdır. Zikir ve Kur'ân okunurken uykuya varılır. Ve taharet üzere uyunmuş olmalıdır. Bir kimse böyle yaparsa onun ruhunu arş'a iletirler. Ve uyanıncaya kadar da onu "namaz kılıcılar" bölüğüne dizerler.

Üçüncü gece virdi: Bu, teheccüd, yani gece namazıdır. Çünkü uyuyup uyandıktan sonra gecenin geri kalan yarısında kılınan namazdır. Bu saatlerde gönül saf, tertemizdir. Dünya kavgası ve kaygısı yoktur. Göklerin kapısı rahmet kilidi ile açılmıştır. Gece namazı kılmanın sevabı hakkında çok hadis-î şerifler gelmiştir. Nitekim İhyâ-yı Ulûmî'd-din'de zikrolunmuştur.

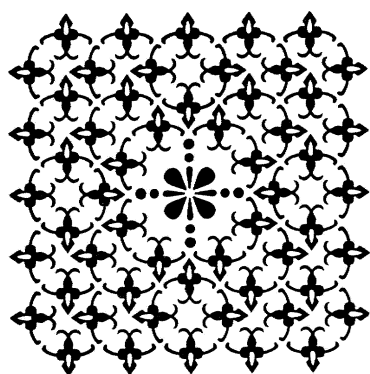
Sözün kısası, gecenin ve gündüzün vakitlerinin her bir saati belirli bir işe ayrılmalı. Hiçbir zaman boş geçirilmemeli. Bir gün ve bir gecesini böyle geçiren kişi, her gün bu vazifeyi böyle sürdürmelidir. Eğer bu amellere ömür boyu devam etmek ona zor gelirse kendine:

– Bu ameli bu gece işlemek gerek. Belki bu gece ölebilirim. Evet bu ameli bu gece yapayım. Belki de yarın ölebilirim! demelidir.

Eğer bu işleri yaparken zahmet görürse, öyle bilmeli ki, kendisi bir yolculuktur. Vatanı ise âhirettir. Elbette yolculukta gurbet zahmeti vardır. Lâkin gurbetin tesellisi, yolculuktan tez kurtulup asli vatana kavuşarak rahata ermektir. Dünyadaki ömrün ne kadar olduğu bilinse ve eğer bir kimse on yıllık rahat için bir yıl zahmet, sıkıntı çekse, bu şaşılacak bir şey olmaz ki! Bunun gibi eğer yüz bin yıl rahatlığa etmek, hatta ebedi istirahat elde etmek için yüz yıl zahmet çekse buna şaşılır mı?

Kimyâ-yı Saadet kitabının birinci Müslümanlık bölümü burada sona erdi. İkinci rüknü ki, "Dünyada Olan Muameleler" rüknüdür. İnşallah ona başlayacağız.

Ve sallallahû alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmâin vel-hamdulillâhi rabbil âlemin.

İKİNCİ RÜKÜN MUAMELELER

BİRİNCİ ASIL YEMEK YEMENİN EDEPLERİ

Ey ilâhi sırlara ermek isteyen!

Sen bil ki, ibadetin yolu da ibadettendir. Din yolunun yemek yemeye ihtiyacı vardır. Nasıl ihtiyacı olmasın ki, Hak talibi olanların muradı Allahü Teâlâ'nın yanındadır. Yüce Yaratanı görmek iştiağıdır. Bunun da tohumu ilim ve amel-dir. İlim ve amel ise bedenın sağıksızlığı ile olmaz. Bedenin sağığı ise ancak yemek ve içmekleedir. Yemek yemek din yolunun ihtiyacındandır. Bu sebeple yeme-içme de din topluluğıındandır.

Bundan ötürü Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ey Resûller! Siz Allahü Teâlâ'nın güzel, helâl yiyeceklerinden yiyin. Ve salih ameller işleyin. Gerçekten Allahü Teâlâ sizin ne iş işlediğınızı bilir.”** (Mü'minûn Sûresi: 51) Böylece Allahü Teâlâ yemekle salih amelleri birbirinden ayırmayıp aksine birbirine birleştirerek zikreyledi. Bir kimse yemeğı âhiret için yese, yani: Üzerimde ilim ve amel gücüm artsın, âhiret yoluna gitme kudretim çoğılsın! diye yese o kişinin yemek yiyiş i ibadet olur.

Bundan ötürü Resûl (sallallahû aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Mü'min'e her nesneden, her şeyden sevap vardır. Hatta, kendi ağzına attığı ve çoluk çocuğunun ağzına attığı lokmadan bile! Resûl (sallallahû aleyhi ve sellem)'in bu sözü söylemesinin sebebi, mü'minin maksadının yemekte, içmekte, her şeyde âhiret yolu olduğunu belirtmek içindir. Yemek yemenin âhiret için olduğunun alâmeti, haramdan yemeyip helâlden yemekdir. İhtiyaç olduğu kadar yemek ve yemeğın edeplerine, usulüne, yoluna riâyet etmektir. Ey aziz kişi, sen bil ki, yemek yemekte birtakım edepler vardır. Bunların kimisi yemekten önce-dir. Kimisi yemekten sonra, kimisi de yemeğı yerken...

YEMEKTEN ÖNCEKİ EDEPLER

Yemekten önce olan edepler şunlardır:

1- Yemeye başlamadan eller ve ağız yıkanmalıdır. Çünkü yemek yeme âhiret yolunun azığı olması niyetiyle yapıldığı için ibadet sayılır. Eli yıkamak da bu ibadetin abdesti gibi olur. Bundan ötürü Hazret-i Resûlullah (sallallahû aleyhi ve

sellem) şöyle buyurmuştur: **“Yemekten önce elleri yıkamak yoksulluğu giderir, yemekten sonra yıkamak da günahları giderir.”**

2- Yemek sofraya bezi üstüne konulmalıdır. Mümkünse sininin üstüne konulmamalıdır. Çünkü, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yemeğini sofraya üstünde yemiştir. Çünkü sofraya yolculuğu, yolculuk da âhireti hatırlatır. Hem de sofraya üstünde yemek yemek alçak gönüllülüğe yakın bir ifadedir. Ama sini üstünde de yenilirse câizdir. Çünkü sini üstünde yemek yeme yasaklanmış değildir. Ama önceki çağlarda müslümanlar arasında âdet sofraya üzerinde yemek yeme olmuştur. Ve Resûl aleyhisselâm sofraya üstünde yemek yemiştir.

3- Yemekte sağ dizin üstüne değil sol dizin üstüne oturulmalıdır ve sağ diz yukarı kaldırılmalıdır. Yemeği bir yere dayanıp yememelidir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Ben bir şeye yaslanarak, söylenerek yemek yemem. Çünkü ben bir kulum (Allah’ın kuluyum). Kullar nasıl yemeği oturup yerse ben de onlar gibi yerim ve onlar nasıl oturlarsa öyle otururum.”**

4- Yemeği, ibadet için yemeye niyet eylemektir. Şehvet için niyet eylememelidir. İbrahim bin Şeybân (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: Ben, seksen yıl var ki, şehvet için bir şey yememişimdir. Yemeği, şehvet (zevk) için yememenin alâmeti: Nimeti az yemek, çok yememektir. Çünkü çok yemek insanı ibadetten alıkoyar. İbâdet niyetiyle yenilen az yemekle şehvetler kırılır. Az şeye kanaat edilmeli, çok yeme israfının önüne geçilmelidir. Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“İnsanların doldurmuş olduğu kabın en şerlisi (kötüsü) karnı tamamen doldurmaktır. Âdemoğluna, belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Şayet bu kadarı yeterli görmezse, o zaman karnının üçte birini yemeye, üçte birini suya, üçte birini de nefese (havaya) ayırmalıdır.”**

5- Acıkmayınca yiyeceğe el sürülmemelidir. Yemekten önce olan sünnetlerin en faziletlisi açıktır. Çünkü acıkmadan önce yemek yemek mekruhtur. Acıktığı zaman da ancak elini yemeye sunup uzatan ve yemeye doymadan elini çeken kişi hiçbir zaman hekime başvuramaz, ona muhtaç olmaz.

6- Hazır olan yemekle kanaat edilmeli, güzel yemeklerin hazırlanması için zahmet çekilmemelidir. Çünkü mü’min kişinin yemekten dileği, ibadet gücünü muhafaza etmektir. Ten beslemek değildir. Ekmeğe izzet eyleyip onu saygılı tutmak sünnettir. İnsanın yaşaması, ayakta durması gerekmektedir. Ekmeği de yüce tutmak, başka bir şey beklemekten yemektir. Hatta ekmeğe denilen nimet, namaz için de olsa bekletilmemelidir. Ekmeğe sofrada hazır olunca hemen yenilmelidir. Namaz da yemekten sonra (vakti içinde) kılınmalıdır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur.

“Yemekle namaz bir araya gelirse önce yemeği yiyin sonra namaz kılın.”

7- Yemekte başka kimseler bulunuyorsa onlar gelinceye kadar yemek yenilmemelidir. Zira yemekte, sahaya uzanan el ne kadar çok olursa bereketi de o kadar ziyade olur, Hazreti Enes (Allah ondan razı olsun); Resûl (sallallahu aleyhi

ve sellem) yalnız başına yemek yemezdi! demiş ve Peygamber Efendimizden şu hadisi nakletmiştir: **“Yemeğin hayırlısı, ona uzanan ellerin çokluğundandır.”** Yine Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Toplu olarak yemek yiyiniz. Bereketli ve mübarek olanı bu yemekdir.”**

YEMEK VAKTİNİN EDEPLERİ

Yemeye el uzatılıp ilk lokma yenilirken:

“Bismillah!” denilmelidir. İkinci lokmada:

“Bismillâhirrahman” ve üçüncü lokmada:

“Bismillâhirrahmânirrahim!” denmelidir.

Besmeleyi yüksek sesle söylemeli ki, sofradakilerin de hatırına gelsin. Yemek sağ el ile yenilmelidir. Günün önünde ve sonunda tuz yenilmemelidir. Hadîs-i şerifte de bildirilmiştir ki, önce iştihayı kesen bir şey yemekle nefsin hırsı söndürülmüş olur. Lokma, ağza küçük küçük götürülmeli ve güzelce çiğnenmelidir. Sonra bir lokmayı yutmadan başka bir lokmaya el sunulmamalıdır. Hiçbir yemek kusurlu görülmemelidir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) hiçbir yemekte ayıp, kusur bulmazdı. Eğer iyi değilse sessiz dururdu.

Yemeği her kişi kendi önünden yemelidir. Nitekim Peygamberimiz: **“Yemeği önünden ye!”** diye buyurmuştur. Eğer yenilen şey yemiş çeşidinden olursa, yemişi tabağın çevresinden yemelidir. Çünkü yemiş cins cins’dir, ayrılı gayrılıdır. Çorba ve diğer yemekler de çanağın ortasından yenilmemelidir. Aksine önce kenar, köşeden başlamalı, sonra ortaya erişmelidir. Ekmek bıçakla kesilmemelidir. Çanağı, buna benzer şeyleri, yenen cinsten olmayan her şeyi ekmeğin üstüne koymamalıdır. Nitekim Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Ekmeğe hürmet edin. Allahü Teâlâ onu göklerin bereketinden indirmiştir.”** Yine şöyle buyurmuştur: **“Bir kişinin lokması yere düşerse, onu alıp tozu-nu toprağını üstünden silsin. Sonra yesin. Sakın onu şeytana bırakmasın. Parmaklarını yalamadan mendile sürmesin. İnsan, yemeğin hangi bölümünde bereket olduğunu bilemez ki!”**

Parmak ağız ile yalandıktan ve havlu ile silindikten sonra artık yemeğin son kısımları da yenilmiş olur. Belki de sofraya bereketi o son yudum ve kırıntılardadır. Sıcak yemeği üfürüp soğutulmamalıdır. Soğuyuncaya kadar sabredilmelidir. Eğer hurma, kayısı, zerdali veya başka yemişler yenilirse sayılıp yenilmeli, tek sayıda yemeli. Yedi, dokuz, on bir, yirmi bir gibi. Böylesi Allahu Teâlâ’nın tekliği, birliği ile ilgili olmalıdır. Çünkü Allahu Teâlâ’nın çift ve ortağı yoktur. Her ne iş olursa olsun Allahu Teâlâ’yı andırmayacak bir yönü olursa o iş bâtildir, faydasızdır. Şu hâlde tek sayı, çift sayıdan daha üstündür. Hurma gibi yemişleri yerken çekirdeği hurma ile birlikte bir tabağa konulmamalı, çekirdek elde de tutulmamalıdır. Çekirdeği yenmeyen yemişler, kabuklar ve çöpler ayrı bir kaba bırakılmalıdır. Yemek yenirken su içilmemelidir.

SU İÇMENİN EDEPLERİ:

Su bulunan bardak (maşrapa) sağ el ile tutulmalı. - Bismillah! denilip ağır ağır tamamı içilmemeli. Ayaküstünde iken su içilmemelidir. Nitekim Resûl aley-hisselâm şöyle buyurmuştur: "Suyu yudum yudum ve ağır ağır içiniz. Birden boşaltıp içmeyiniz. Çünkü böylece ciğerler hastalanır. Su içilmeden önce barda-ğa bakılmalı, sonra içilmelidir. Belki çer-çöp, böcek filân olabilir. Eğer su kek-remsi gelirse ağız su kabından uzaklaştırılmalıdır. Eğer su bir kereden fazla, ara-lıklı içilecekse üç defada içilmeli, her içişte: **Bismillah!** ve her duruşta, **Elhamdü-lillâh!** denilmelidir.

Su kabının da altına dikkat edilmeli. Tâ ki, bir yere su damlamamalı. Ve su tamamen içilince şu dua okunmalıdır: "Hamdolsun o Allah'a ki, içtiğim suyu or-ta kararda kıldı. Bizim günahlarımıza karşılık ne tuzlu, ne acı eyledi."

Üç kadeh su içilirse yemeye başlanırken olduğu gibi ilk yudumda besmele çekilmeli, birinci yudum bitince:

- Elhamdülillâh! İkinci yudumda:
- Elhamdülillâhi rabbil-âlemin, üçüncü yudumda:
- Elhamdülillâhi rabbil-âlemin errahmânir-rahîm! denilmelidir.

YEMekten SONRAKİ EDEPLER

Yemekten sonra dikkat edilecek edepler şunlardır:

- 1- Yemeye doymadan, tokluk hissedilmeden o yemekten el çekmek.
- 2- Yemek tutulan parmağı yalayıp temizlemek. Sonra mendil, peşkir, elbezi ile silmek.
- 3- Ekmek kırıntılarını ağza atıp yemek.

Çünkü hadis-i şerif'te şöyle buyurulmuştur: "**Ekmek kırıntılarını yerden toplayanın geçimi bolluk üzere olur. Eğer çocukları varsa sağ ve salim olup kusurlu olmazlar.**" Ve Resûlullah Efendimiz sözlerine şunları eklemiştir: "**O ek-mek kırıntıları, güzel hurilerin, sevapları yazan cennet meleklerinin kâtibi olurlar.**" Bundan sonra dişler temizlenir. Dişlerle dil arasında kalan parçalar da yutulur. Ama dişlerin arasında kalanlar çıkarılmalı, fakat yutulmamalı, dışarı çı-karılmalı. Yemek tabağı da parmakla temizlenmelidir. Nitekim Peygamber Efen-dimiz şöyle buyurmuştur: - Yemek yenen çanak yalanır ve o çanakla su içilirse bir köle azat edilmiş gibi sevap kazanılır.

Yemekten sonra da şu dua okunur: "Bütün hâllerde Allah'a hamdederim. Ya Rabbi, bu yemeği bize hiçbir zaman bizi isyana götürecek bir güç yapma." "O Allah'a hamdolsun ki, bizi yedirdi, içirdi, onu bize yeterli kıldı. Bize oturacak yer verdi. Bizim Mevlâmız, Efendimiz O'dur."

Sonra, İhlâs sûresi okunur:

Sonra Kureyş sûresi okunmalıdır.

Böylece helâl kazancından yiyecek bulan iman ehli, sonra şükürde bulun-malıdır. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurur: "**Ey iman**

edenler! Size verdiğimiz rızıkları, temiz ve helâlinden yiyiniz ve Allah'a şükrediniz." Eğer şüpheli yemek yiyor, helâl olduğundan kuşku duyuyorsan ağlama-lı, sızlamalı, o yemeğin üzüntüsünü çekmelisin. Şüpheli yemek yiyen, gaflet içinde pervasız kesilenler gibi olmamalıdır. Vakta ki el yıkanır, (sabun) veya fakir kişilerin kullandıkları çöğen dedikleri şey, sol ele alınır, önce sağ elin üç parmağı yıkanır. Sonra parmağını kuru çöğene değdirerek, dişlerine, dudağına ve damağına sürer. Ve güzelce oğar. Sonra parmaklarını yıkar. Ağzındaki çöğeni de yıkayıp tertemiz eyler. Yemekten sonra şu şükür duası edilir: "Ey Allah'ım! Bizi yedirip içiren, kanıncaya kadar doyuran, Sen Rabbimize hamd ve şükürler olsun. Ey, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, ey âlemlerde her şey kendisine muhtaç olan Rabbimiz! Karnımızı doyurdun, artık korkum yok, güvenim var. Beni darlıktan kurtardın. Kötü yoldan doğru yola ilettin. Hamd Sanadır. Övülmeye sensin lâyık olan! Ey Allah'ım! Bana helâl kazanç verdin. Bana ve aileme, çocuklarıma helâlinden yedirdin, helâl işleri yapmayı, helâlden kazanmayı da nasip et. Ey Allah'ım, yediğimiz bu sofraya yemeğinin tekrarını yeniden bize nasip et. Her türlü şerden sana sığınıyoruz, ey Rabbim."

BİR KİMSEYLE YEMEK YEMENİN EDEPLERİ

Bundan önce açıkladığımız yemek adabı, yemek yiyen kimse ister yalnız olsun ister olmasın mutlaka uyulması gerekliydi. Ama eğer bir kişi ile birlikte yemek yerse altı edep daha artar:

Birincisi: Yemeğe el uzatılması yaşta, bilgide, ibadette, doğrulukta veya başka bir yönde ileri, yüce olan kişiden sonra olmalıdır. Eğer, kendisi sofranın bu vasıflarda bir kişisi ise başkalarını bekletmemek için kendisi hemen yemeğe el uzatır.

İkincisi: Yemek yenirken susulmamalıdır. Her ne kadar susmak her İranlı'nın âdeti ise de suskun durmamalı, güzel sözler söylemeli. Zühd, takva ve din hikâyeleri anlatılmalı, hikmet bildiren konulardan görüşülmeli ve gereksiz konuşmalar yapılmamalıdır.

Üçüncüsü: Kendisiyle birlikte yemek yiyorsa onun tarafına dikkat etmeli, o kişinin önünden yemek yememelidir. Eğer yemek ortaklama olursa, çok yemek haram olur. Hatta yemeğin iyisini yanındaki kişinin önüne koymalıdır. Eğer arkadaşları yavaş yavaş yemek yerse, onun şevk ile yemek yemesi için tatlı sözler söylemeli. Fakat:

– Buyurunuz, yiyiniz, âfiyet olsun! gibi sözler üç kereden fazla söylenmemelidir.

Bu teklifler ısrar olur. Ve ısrar sıkıcıdır.

– Yemeği yiyiniz! diye antta bulunmak yemek sofrasında uygun değildir. Yemek için ant verilmez.

Dördüncüsü: Sofra arkadaşına: "Yiyiniz!" demeye lüzum gösterilmemelidir. Ona uymalı ve birlikte yemeli. Tâ ki, sofraya arkadaş yemekten erkence el çek-

memeli. Eski âdetinden daha az yemek yememeli. Az yerse riya olur. Lâkin yalnızken kendisini az yemeye alıştıran kişi, halk arasında da yemek yerken az yemek yiyebilir. Ama yanındaki arkadaşı yesin diye az yerse bu da iyi ve güzeldir. Riya olmaz. Fakat arkadaşlarına şevk gelsin diye çok yerse bu da güzeldir.

İbn-i Mübarek (Allah rahmet eylesin) yoksul kişileri yemeğe çağırdığı zaman onları hurma ile ağırlardı. Ve onlara:

“Her kim hurmayı çok yerse, başkasından ne kadar fazla yemiştir, her hurma için bir akçe vereceğim!” derdi.

Ziyafet bitince hurma çekirdeklerini saydırır, kimin yediği hurma fazla ise her taneye bir akçe ihsanda bulunurdu.

Beşincisi: Topluca yemek yiyen kimse kendi önündeki yemeğe bakmalıdır. Başkalarının lokmasına göz atmamalıdır. Yine başkasından daha önce sofradan el çekmemelidir. Başkaları da ondan utanır, yemekten el çekerler. Eğer az yemek yemeyi gelenek haline getirmişse önce az az yemeli, yemeğin sonunda istekle, şevk ile yemelidir. Eğer bunu yapamıyorsa özür dilemelidir. Böylece sofrada bulunanlar ondan utanıp yemekten el çekmezler.

Altıncısı: Sofrada başkalarına ikrah ve nefret veren bir şeyi işlememektir. Meselâ elini yemek sahanı veya çanağına silkmemelidir. Ağzını çanağa yakın tutmalıdır. Ta ki, ağzından bir şey yemek kabına düşmesin. Eğer ağzından bir şey çıkacak olsa yüzünü yana döndürmelidir.

Yağlı lokma da sirkeye batırılmamalı. Dişlenmiş, ısırlanmış lokmalar da yenden yemek çanağına konulmamalıdır. Bu türlü hareketten her kişi tabiaten nefret ve ikrah duyar. Pis, kerih, çirkin hikâyeler de sofrada anlatılmamalıdır.

Yağa bulanmış eller leğende yıkanmalı, fakat ağzı çalkalama suyunu herkesin gözü önünde leğene dökmemelidir.

Yedincisi: Eğer Mecliste bir kimse saygı gösterilecek kişi ise el yıkamada o öne alınmalıdır. Eğer mecliste bulunanlar böyle bir ulu kişiye hürmet gösterirlerse o da kabul etmelidir.

El yıkama sağ baştan başlanmalı ve sırayla gitmelidir. Bütün ellerin suyu bir yerde toplanmalıdır. Herkesin suyu ayrı ayrı dökülmemelidir. Leğen dolunca dışarı dökülmelidir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“El suyunuzu biriktirin. Allahü Teâlâ da sizi bir araya getirsin.”

Her kişinin el suyunun ayrı ayrı dökülmesi İranlıların âdetidir. Sofra halkının bir araya gelerek ellerini bir leğenin içinde yıkamasının fazileti vardır. Bu da tevazunun, alçakgönüllülüğün, hürmetin ifadesidir. Ağızda çalkalanan suyu da ağzından yavaş yavaş dışarı dökmeli, kimsenin üstüne sıçratmamalıdır. Ve ele su döken kişinin ayaküstü durması, oturup su dökülmesinden daha iyi ve üstündür.

Sözün kısıası bu açıkladığımız edeplerin hepsi hadis-i şeriflerden ve önceki mü'minlerden naklolunmuştur. Çünkü insanlarla hayvanların ayrımı, bu edep-lerle, bu görgülerledir. Hayvanlar kendi yaratılışları gereğince yer ve iyi ile kö-

tüyü anlamazlar. Hayvanlarda idrak yoktur. Bu üstün nimet onlara verilmemiştir. İnsana idrak verilmiştir. İnsan, o idraki kullanmamış olursa o zaman da Allahü Teâlâ'nın verdiği nimete kâfir (nankör) olanlardan olur.

DOSTLARLA VE DİN KARDEŞLERİYLE YEMEK YEMEK

Ey ilâhî sırları isteyen! Sen bil ki, bir dosta yemek yedirip ona ziyafet vermek çok çok sadaka vermekten daha üstündür. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur. **“Kula, dostlarına yedirdiğinden hesap sorulmaz.”**

Bu yolda Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurmuştur:

“Üç yemekten sorgu yoktur:

1. Sahurda yenen yemekten.
2. Oruç açılan yemekten.
3. Dostlarla birlikte yenen yemekten.”

Cafer bin Muhammedis-Sâdık (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: – Mü'min kardeşlerinle sofraya oturacağın zaman acele etme. Tâ ki, çok zaman geçsin. Çünkü bu geçen vakitler ömürden hesap edilmez.

Hasan-ı Basri Hazretleri (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Eğer Allah'ın kulları kendi özünü, anasını, babasını nafakalandırmamışsa ona kıyamet günü hesap sorarlar. Ama dostlarının önüne koyduğu yemekten hesap sormazlar. Allahü Teâlâ Hazretleri bunu sormaktan münezzehtir.

Eski din büyükleri şöyle gelenek haline getirmişlerdir ki, mü'min kardeşlerine sofraya açar, ziyafet çekerlerdi. Yemeği bol bol koyarlardı. Ve: – Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'den bana şöyle erişmiştir ki, fakirlere, dostlara verilen yemekten artık kalan yemeğe kıyamet günü hesap sorulmaz. Ben dilerdim ki, sizin önünüzden artık kalkan yemekten ben de yiyeyim. İkram sofraları hakkında Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Bir kişinin yemek sofrası konduğunun önünde bulunduğu müddetçe melekler, o kişi için istiğfar da bulunurlar.”** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **“Sizin hayırlınız açları yedirip doyuranınızdır.”**

BİRBİRİNE ZİYAFETE GELEN DOSTLARIN YEMEK ADABI

Ey bu edepi öğrenmek isteyen! Bil ki, bu ziyafetlerde dört edep vardır:

BİRİNCİ EDEP: Yemek yenilme vaktinde kimseye gidilmeye niyet edilmemelidir. Bu, doğru değildir. Nitekim Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Bir kişinin davet etmediği sofraya varmak isteyen kişi oraya gitmekle hem fasık olur, hem de haram yiyici!” Fakat yemek yenilen bir yere tesadüfi olarak gelirse kurulu sofraya buyur edilmeden oturmamalı, yemek yememelidir. Hatta ev sahibi ye dese bile kendisinin gönülden sofraya çağırmadığını bilirse yemeğe oturmaz. Çünkü gönülsüz davetle yemek yemek uygun değildir. Lâkin bir baha-

ne söyleyip güler yüzle sofradan el çekmeli. Eğer dostlardan birinin evine gidilirse ve o kişinin rahatsız olmayacağına güvenirse, mizacı, huyu bilinirse ona gitmek doğru olur. Hatta bu gidiş, dostlar arasında sünnettir. Çünkü Resûl (sallallahu aleyhi vesellem) ve Ebûbekir ile Ömer (Allah onlardan razı olsun) açlık zamanlarında, Ebû Eyyub-i Ansari'nin ve Ebûl-Haysem'in evlerine varmışlar ve yemek yemişlerdir. Bu türlü bir yemeğe varış, ev sahibinin hele konuğa meyli olduğu bilinirse onun hayra girmesine yardım etmiş olur. Bu, eskilerin bir geleneği idi.

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) Berire'nin (Allah ondan razı olsun) evine vardı. Berire evde yoktu. Onun yemeğinden yedi. Biliyordu ki, Berire bu haberi alınca çok sevinecekti. Muhammed bin Vâsi (Allah ona rahmet eylesin) zahitlerin ulu kişilerindendi. Kendi müritleri ile Hasan-ı Basri'nin evine giderdi, Hasan-ı Basri evde bulunmasa bile, her ne bulurlarsa yerlerdi. Hasan-ı Basri eve gelince o kişilerin yemek yemelerinden sevinç duyardı. Bir kısım kişiler de Süfyan-ı Sevri'nin (Allah rahmet eylesin) evinde o yokken, yediler, içtiler. Sevri Hazretleri evine geldi, yemeklerinin yenilip içildiğini görünce: Bu cemaatin ben evde yokken yemek yemeleri, eskiler arasında gelen ulu kişilerin âdetlerini bana yâd ettirdi. Onlar da böyle yaparlardı! dedi.

İKİNCİ EDEP: Bir miktar yemeği hazırda bulundurmalı, bir dostu gelince sıkıntı çekilmemelidir. Eğer bunu yapmaya kudreti yoksa hazırlığını borçla yapmamalıdır. Eğer ailesine gerekenden ziyade yoksa hazırlık yapmaya kalkmamalı. Hazret-i Ali'yi (Allah yüzünü kerim eylesin) bir kişi yemeğe davet etmek istedi. O da: Senin çağrına üç şartla gelirim! dedi. Biri şudur: Pazardan hiçbir şey almayacaksın. İkincisi de: Önceden hiçbir şey hazırlamış olmayacaksın. Üçüncüsü de: Çoluk-çocuğunun hissesini ayırmış olacaksın! diye buyurdu.

Selmân-ı Fârisi (Allah ondan razı olsun) der ki: Bizim Resûlümüz, (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki: **"Hazır bulunmayan yemeği bulmakta zahmet çekmeyiniz, hazır bulunanı da esirgemeyiniz."** Ashab-ı Kirâm (Allah onlardan razı olsun) gün olur, birbirlerinin önüne kuru ekmek parçası ile kuru hurma koyarlardı ve: Ortaya geleni hakir gören mi, ortaya getirmeyen mi günahkârdır? Yoksa ortaya geleni hakir görüp getirmeyen mi günahkârdır, bunu bilmiyoruz! derlerdi.

Yunus aleyhisselâm, konukların önüne ekmek parçalarını ve tere otunu sunar ve: Eğer Allahü Teâlâ yemek için külfet çekenlere lanet etmemiş olsaydı ben de iyi yemek bulmak için zahmet çekerdim! derdi. Bir kavmin aralarında düşmanlık doğmuştu. Peygamber Zekeriyâ aleyhisselâmı çağırmaya gittiler. 'Aramızı bul, bizi barıştır!' diyeceklerdi.

Onun evine gittiler, evde bulamadılar. Lâkin güzel bir kadın evde bulunuyordu. Onu görünce şaşırdılar. Bir Peygamber neden bu kadar güzel kadını saklamıştı? Ona: 'Zekeriyâ aleyhisselâmı nerede buluruz?' diye sordular. Öğrenince gittiler. Onu gündelikte iş işlenen bir yerde yemek yerken buldular. Onunla konuşmaya başladılar. Fakat Zekeriyâ aleyhisselâm onlara: 'Buyurun, benimle

yemek yeyin!' diye teklifte bulunmadı. Yerinden kalktı. Oradan yalınayak dışarı çıktı. O zaman bu gelenler üç şeye şaşır kaldılar. Zekeriyâ aleyhisselâma sebini sordular. O da onlara dedi ki:

1- Hatunum güzeldir, onu bundan ötürü saklarım. Hem benim dinimi muhafaza ediyor, saklıyor, hem de gözümü ve gönlümü harama kaymaktan koruyor.

2- Size: "Buyurun, birlikte yiyelim!" demediğimin sebebi ise benim yemeğim gündeliğimin karşılığı idi. İş işlememin ücretiydi. Eğer yediğimden daha az yeseydim bana işlerini işlemek farz olan kimselerin işlerinde kusur, eksiklik gösterirdim.

3- O yerden yalınayak çıkmamın sebebine gelince: O yer sahiplerinin arasında düşmanlık vardı. İhtiyatlı davrandım, bunların birinin toprağı benim ayakka-bımla ötekinin yerine varmasını diye düşündüm. İşte bundan da anlaşılır ki, bütün işlerde gerçeklik ve doğruluk, zorluk ve zahmet çekilmekten önce gelir.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Konuk olan ev sahibine hükmetmemelidir. Ondan hursuzluk verecek şeyleri istememelidir. Eğer konuğı iki şey arasında serbest kılarsa: Hangisinden dilerse ondan sunayım? dese, ev sahibine kolay geleni, ehveni seçmelidir. Resûlü Ekrem Efendimiz bütün işlerde kolayını seçerdi. Nitekim şöyle rivayet edilmiştir: "Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi dileğine bırakıldığı zaman iki şeyden daima ehven olanını, kolayını seçerdi." Bir kişi Selmân-ı Farisi'nin yanına geldi. Selmân, arpa ekmeğı ile tuz getirdi. Konuk kişiyi:

- Eğer bu tuzda kekik olsaydı daha iyi olurdu! dedi. Selmân hazretleri matarasını eline aldı. Rehin verdi kekik aldı. Konuğı bunu yedi ve: "Hamdolsun o Allah'a ki bize nasip ettiği rızıkla kanaat verdi!" dedi. O zaman Selmân-ı Farisi: "Eğer sen kanaat etseydin, benim mataram rehine düşmezdi!" dedi. Ama bir yerde konuk olduğı kimseye bazı şeyler dilemesinin zor gelmediğı bilinirse, hatta o ev sahibi bundan sevinirse o yerde konuk bir kimsenin dilediğini teklif etmesi câiz ve revâ olur. İmam Şâfii (Allah ona rahmet eylesin) Bağdat'ta Zağferânî'nin evinde bulunuyordu. Zağferânî her gün birkaç yemeğı bir kağıda yazar, cariyeye verirdi. O isimlere göre yemek pişirilirdi. İmam Şâfii bir gün cariyenin elinden o kağıdı aldı. Kendi eli ile bir cins yemek daha yazdı, Zağferânî cariyenin elinde o yazıyı görünce sevindi. Bu sevinmenin şükrü için cariyeyi azat eyledi. Konuğı evinde konaklayan kimsenin onun istediğini yapmasında fazilet olduğı şu hadis-i şerif'te bildirilmiştir. **"Din kardeşinin dilediğı yiyeceğı kendisine yediren kişinin günahları bağışlanır ve Hak Teâlâ'yı sevindirir."** Yine Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yolda şunu buyurmuştur: **"Bir kimse, din kardeşinin canının dilediğı şey ile onun ağzını tatlandırırsa Allahü Teâlâ ona bin kere bin (1.000.000) sevap yazar. Bin kere bin de günahlarını bağışlar. Derecesini de bin kere bin yüceltir ve Allahü Teâlâ, Firdevs Cenneti'nden Adn Cenneti'nden Huld Cenneti'nden ona yemekler ihsan eder."**

DÖRDÜNCÜ EDEP: Ev sahipleri konuklarına:

– Ne diliyorsunuz? Gönlünüz ne arzu ediyor? diye sormalıdır. Çünkü ev sahibi, konuklarının istediklerine razı olmalıdır. Onların arzu ettikleri şeyi hazırlamakla bol sevap kazanır. Nitekim ev sahibinin konuklarına: “Yemek getireyim mi, yer misiniz?” diye sorması mekruh ve mezumdur. Belki o yemek sofraya getirilip yenilmezse geri mutfağa götürmek en uygun bir harekettir.

KONUKLARA VERİLEN ZİYAFETİN FAZİLETİ

Ey aziz, bil ki, buraya kadar açıkladığımız, çağırılmadan ziyafete gelenler hakkındaki edepplerdir. Ama çağırılmanın başka hüküm ve edeppleri vardır. Konuğunuz gelince aşırı külfet ve zahmet çekmeyiniz. Davetlinizden hiçbir şeyi esirgemeyiniz. Onu güzelce ağırlayın ve elinizdekini sarfeyleyiniz. Ziyafet vermek hakkında çok haberler gelmiştir. Bundan ötürü Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: **“Konuk dostlar için külfete girmeyiniz. Bu külfet için onu kendinize düşman edinmiş olursunuz. Konuğunu kendisine düşman tutan kimse Allahü Teâlâ’yı da düşman tutmuş olur. Bir kimse Allahü Teâlâ’yı düşman tutarsa Allah da buğzeder.”** Yine Allah’ın Resûlü şöyle buyurmuştur: **“Kimseye bir şey yedirmeyen kişide hayır yoktur.”**

Müslümanın Müslümana ziyafet vermesi hakkında daha birçok hadisler gelmiştir. Bu anlattığımız ziyafetler Arapların âdeti idi ki, onlar yolculuklarda birbirlerinin evlerine uğrarlardı. O evde konaklardı. Bu şekilde gelen konuğun hakkını eda etmek de çok önemlidir. Eğer garip bir kişi konuk olarak gelse onun için zahmete girmeli, borca da girilmelidir. Ama her zaman birbirine gelen dostlar için külfet, zahmet çekmek doğru değildir. Bu zahmetler dostları birbirinden soğutabilir, dostluğun kesilmesine sebep olur.

SÜNNET OLAN DAVETE GİDİŞ ADABI

Ziyafete iyi kişileri davet etmek sünnettir. Başkası çağırılmamalıdır. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Yemeği gınahtan sakınan, iyi huy-lu ve Allah’a yakın kişiler yesin.”** Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurmuştur: **“Yemeğin kötüsü o düğün yemeğidir ki, ona yalnız zenginler, varlık sahibi olanlar davet edilir, fakirler çağırılmazlar.”** Ziyafetlerde yakın olanlar, dostlar ve köleler unutulmamalıdır. Onları çağırmamak, vahşiliğe (dar-lığa) sebep olur. Davet edilmekle de övünülmemelidir. Ortaya laf atılmamalıdır. Belki sünnete riâyet etmek, yoksulları rahata erdirmek düşünülmelidir. Davete gelmesi zor olan kişi çağırılmamalıdır. Davet, onun rahatsızlığına sebep olmuş olur. Kendi arzusuyla yemeğe gelmeye istekli olmayan kişi davet edilmemelidir. Çünkü ziyafete gelince yemeği gönülden değil kerahetle yemiş olur. Yemeği ke-rahetle yemek günaha sebeptir.

DAVETİ KABUL ETMENİN EDEPLERİ

Davet kabul etmenin beş edebi vardır. Onlar da şunlardır:

BİRİNCİ EDEP: Fakirle varlıklı kişiler arasında ayırım yapılmamalıdır. Fakirin dâvetinde de baş yukarıda tutulmamalıdır (Yani tenezzül etmez görünmemeli, fakire tepeden bakmamalıdır). Resûlullah Efendimiz fakir, yoksul her kişinin dâvetine giderdi. Hasan bin Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) bir fakir topluluğunun içinden geçiyordu. Bir ekmeği parçalayıp önlerine koymuşlardı. Yeyip durmaktaydılar. Onu görenler ona baktılar. Selamlaştılar. Ve: “Ey Allah’ın Resûlünün kızı Fatıma’nın oğlu!” dediler. “Gel, bizimle yemek ye.” Hazret-i Hasan (Allah ondan razı olsun) devesinden aşağıya indi. O kişilerle birlikte yemek yedi. Ve, “Allahü Teâlâ büyüklük taslayanları sevmez. Yarın da siz benim dâvetime gelin,” diye onlara veda etti. Ertesi gün güzel yemekler hazırladı. O yoksul kişilerle birlikte oturup yemek yedi.

İKİNCİ EDEP: Konukluk yapan kimsenin bunu başa kakacağı bilinirse veya ziyafete çağırılanlar arasında ululanma için yaptığı sanılıyorsa o davete gidilmemelidir.

Konuk gidecek yerde şu kötü şeyler varsa oraya da ayak atılmamalıdır:

- 1- Konukluk eden kişinin hâlinde şüphelenirse.
- 2- Çağırdıklarının gelmesinde onları, minnet altında bırakma ve onlardan gurur duyma ihtimali varsa.
- 3- Daveti konukları arasında ululanmak için yapıyorsa.
- 4- Ziyafet verilen yerde kötü şeylerin bulunduğu bilinirse.
- 5- Odalarda ipek döşek ve gümüş buhurdanlık bulunuyorsa.
- 6- Duvar da veya tavanda hayvan resimleri varsa.
- 7- Telli sazların sesleri geliyorsa.
- 8- Maskaralık, hokkabazlık yapıyorsa.
- 9- Taze, genç kadınlar erkekleri görmek için gelmişse, bütün bu kötü şeyler bulunan yere gidilmemelidir.

Bunun gibi eğer davette bulunan kişi bid’at ehli, fasık veya zalim biri olursa, yahut maksadı övünmek, zenginliğini göstermek, çalım satmaksa o davete gidilmemesi gerekir. Eğer o evde bu açıkladığımız şeylerden birisini görecektirse ve onu men edemezse o kişinin oradan uzaklaşması vacip olur.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Ziyafete davetli olan kişi: Yol çok uzak olduğundan ötürü oraya gidemem! diyerek kendisi davete varmaktan çekinmemelidir. Çünkü zahmetine katlanılacak her şeye katlanılabilir. O kişi de bu davetin uzaklık zahmetine dayanmalı, katlanmalıdır. Nitekim Tevrat’ta şöyle denilmiştir: 2500 adımlık yerden hastayı ziyarete git, 3500 adımlık yerden cenazeye koş, onu son yolculuğuna uğurla, 4500 adımlık yerdeki müslüman kardeşlerini ziyaret eyle.

DÖRDÜNCÜ EDEP: Oruç tuttuğundan ötürü sakın kendini davet edildiğin yere gitmekten alıkoyma. Evin sahibi, eğer ziyafette oruç açmadığın için üzü-

mezse, ziyafet yerini güzel kokularla ve güzel sohbetlerle bezemeli ve hoş sohbetlerle yetinilmelidir. Eğer ziyafet sahibi, misafiri, onun orucu açmamasına üzülürse o zaman nafile orucunu açmalıdır. Çünkü bir müslümanın gönlünü hoş etmenin sevabı, nafile oruç tutmaktan daha çoktur. Nitekim Resûlullah Efendimiz davet edildiği yerin sahibini huzursuz ederek “orucum” diyenler için şöyle buyurmuştur: **“Senin kardeşin senin için bu kadar zahmet çeker de sen nasıl oruçluyum dersin”**. Yine bu yolda İbn-i Abbas şöyle demiştir: “İyiliklerin en üstünü kendi nafile orucunu bozmak ve bu yolda arkadaşlarına ikramda bulunmaktır. Nafile orucunu açmamakta ısrar eden, güzel kokular sürünerek, güzel sohbetler yaparak ziyafet verdiği kimselere ikramlarda bulunmalıdır.”

BEŞİNCİ EDEP: Davete, yalnız karın doyurmak için gidilmemelidir Ancak hayvanlardır ki, karın doyurmak havasındadırlar. Bundan ötürü Resûlullah Efendimizin sünnetine uyulmaya niyet edilmelidir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Davete icabet etmeyen bir kişi, Allah’a ve Resûlüne asi olur!”** Bu sebeptir ki: **“Davete gitmek vaciptir!”** denilmiştir. Hem de bir mü’min, kardeşi bir mü’minin davetine, Allah’a ve Resûlüne itaat niyetiyle gitmelidir. Nitekim Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Mü’mini sevindiren, Allah’ı sevindirmiş olur.”** Bu sebeple o mü’min, diğer bir mü’min kardeşine: O, kibrinden ve kötü huyluluğundan gelmedi! dedirtmemeli ve arkadan kendisini gıybet ettirip kötü söz söyletmemelidir.

Yukarıdaki beş edebini ve bu niyetlerin her birinde ayrı bir sevap vardır. Bu niyetlerle övünmek de bir ibadettir. Yüce kişiler, durmalarında, oturmalarında dine uygun bir niyetleri olmasına çalışırlardı. Tâ ki, nefeslerinden hiçbir şeyin zayi olmasını dilemez, hepsinin ibadet olmasını isterlerdi.

DAVETTE HAZIR BULUNMANIN EDEPLERİ

Davette hazır bulunmanın edepi yedidir ve onlar da şunlardır:

1. Ev sahibi hiçbir zaman bekletilmemeli.
2. Yemek yemeye acele edilmemelidir.
3. Müsait olan yere oturmalı, en iyi yer kapılmamalıdır. Ev sahibinin gösterdiği yere oturulmalıdır.
4. Başka konuklar ona başka yeri gösterirlerse alçakgönüllülük yolundan ayrılmalıdır. Tevazu gösterilmesi hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Topluluğun alt tarafını beğenmek, Allah için alçak gönüllülüktendir.”**
5. Kadınların olduğu yere karşı oturmamalı. Yemek getirilen (mutfak) yönüne çok bakılmamalı.
6. Oturduğu yerin yakınında bulunanlara selâm vermeli ve **“Nasılsınız?”** diye hatır gönül sormalı.
7. Sohbette kötü bir şey meydana gelirse onu ortadan kaldırmaya bakmalı. Şayet bu elinden gelmiyorsa kendisi meclisten dışarı çıkmalıdır.

SOFRAYA YEMEK KOYMANIN EDEPLERİ

Sofraya yemek koymanın başlıca edepi üçtür:

BİRİNCİ EDEP: Yemeği sofrada, tez hazır kılmalıdır. Yemeği çabuk hazırlamak, konuğa karşı bir tazim, onu ulu kişi saymaktır. Onu bekletmemektir. Davetlilerin hepsi gelmişse içlerinden bir kişi gelmemiş olsa hazır olanların hakkını gözetmek öncelik kazanır. Eğer beklenen kişi gayet fakir ve gönlü daralmış bir kişi ise o vakit bu niyet üzerine yemek geri bırakılır, o fakir kişi beklenebilir. As-samî Hâtem (Allah ona rahmet eylesin) şöyle der:

– “Acele etmek şeytandandır. Ama beş şeyde acele etmek sünnettir:

1. Yemeği hazır kılmak.
2. Cenaze hazırlığını çabuk görmek.
3. Yetişkin kızı er kişiye vermek.
4. Borcu erken ödemek.
5. Günahlardan tevbe etmek.”

Düğünün ilk gününde yemek vermek sünnet, ikinci gününde âdet, üçüncü gününde ise riyadır.

İKİNCİ EDEP: Sofraya ilk önce yemiş getirmeli, sofranın örtüsünün üstü yeşillikten uzak kalmamalıdır. Çünkü yeşillik (sebze) olan sofrada meleklerin de hazır bulunacağı hakkında hadis-i şerif vardır. Sonra, güzel yemekler önce sofraya getirilmelidir. Tâ ki, önce o güzel yemekle doyulmalıdır. Çok yemek yiyenlerin âdeti ise çok ağır yemekleri önce yemektir. Tâ ki güzel yemekleri sonda, fazlaca yemeği isterler. Ama böyle yapmak mekruhtur. Bir insan topluluğunun geleneği ise üstün yemekleri bir arada sofranın bezi üstüne koymaktır. Bundan maksat, her kişinin beğendiğinden yemesidir.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Birkaç türlü yemek konulduktan sonra yenilmeyenler tez kaldırılmamalıdır. Bu mürüvvetsizlik olur. Sofraya az yemek de konulmamalıdır. Çok da konursa kibirlilik olur. Ama: “Kıyamet günü sofradan artan yemeğin hesabı sorulmaz!” diye niyetlenmeli, sofraya fazla yemek konulmalı, İbrahim Edhem (Allah ona rahmet eylesin) sofraya çok yemek koyunca Süfyan-ı Sevrî demiş ki: İsrraftan korkmaz mısınız? İbrahim Edhem ona şu cevabı verdi: İsraf olmaz! Çünkü o misafirin önüne konulmuştur. Yemekten önce ev halkının çocuklarının payları ayrılmalıdır. Tâ ki, onların gözü sofrada kalmamasın, diğer ev halkına, yani ev sahibinin çoluğuna çocuğuna bir şey kalmazsa onlar konuklara dil uzatırlar. Onların ise konuğa dil uzatması bir huyânet olur. Misafirin de yediği yemekten artanını götürmeye hakkı yoktur. Sofiler bu artık yemeğe zelle derler. Bunu, eğer ziyafet sahibi: Alın, götürün! diye rıza gösterirse alıp götürürler. Ama bu, utançlıktan ileri gelmemiş olmalı. Gönülden söylenmiş olursa, o zaman zelle götürmek câizdir. Ama şu şartla ki, her kişi yanı başındaki arkadaşına zulmetmemeli, o arkadaştan ziyade götürürse, tabağından alırsa o yiyecek o kişiye haram olur. Eğer ev sahibi zelle götürmesinden hoşlanmaz, bunu çirkin olarak görürse, o zelle yine haram olur. Ev sahibinin rızasıyla alınan artık yemek helâldir, rızası ile alın-

mayan yemeğin hırsızlık yemeğinden farkı yoktur. Bir yemeği yanında olan arkadaş, utandığından, gönül rahatlığı olmadan terk ederse bu da haram olur.

MİSAFİRLİKTE DÖNÜP GİTMENİN EDEPLERİ

Yemek sahibinin izni ile evden ayrılmalıdır. Ev sahibi de konuklarını evin kapısına kadar geçirir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle yapmayı buyurmuştur. Konuklarını uğurlayan kişi tatlı dilli, güler yüzlü olmalıdır. Hem de konuklarında bir kusur görürse bağışlamalı ve eksikliği gizlemelidir. Bu ahlâk, bütün ibadetlerden daha sevaplıdır. Şu hikâye de dillerde dolaşmıştır:

Cüneyd-i Bağdadî'yi (Allah rahmet eylesin) bir oğlancık, babasının ziyafetine çağırmişti. Cüneyd, evin kapısına geldiği zaman, çocuğun babası onu eve almadı, o da geri döndü. Çocukçağız, Cüneyd'i yine tam dört kere çağırdı, gidip geldi. Dileği, çocuğun gönlünün kırılmaması, hoş olmasıydı. Babasının gönlü de hoş olsun diye geri döner, giderdi. Cüneyd Hazretleri, bu arada her kabul ve reddeden bir ibret alırdı. Bunu Hak tarafından gelmiş görür ve Allah'ın bir imtihanı sayardı. Bundan dolayı incinmez, hiç kırılmazdı.

Bu konular hakkında şu hadis-i şerifler gelmiştir:

“Allahü Teâlâ'ya ve ahirete iman eden mü'min kişi, misafirine ikramda bulunsun.”

Başka bir hadis de şudur: **“Yemeğe çağrılan misafiri evin kapısına kadar uğurlamak sünnettir.”**

HZ. ALİ'NİN ÖĞÜTLERİ

- Yemeğe tuz ile başlayan kimseyi Yüce Allah, yetmiş dertten kurtarır.
- Her gün 20 tane kuru üzüm yiyen kişinin vücudunda arıza olmaz.
- Çok yaşamak isteyenler kahvaltıyı erken yapmalı, akşamları az yemeli, borca girmemeli.

İKİNCİ ASIL EVLENMEK

Ey Saâdet Kimyasını öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, evlenmek, din yolunda gereken bir şeydir. Yemek yemek nasıl lazımsa evlenmek de insana lâzımdır. Nitekim, insanın hayatta olup biraz bâki kalmasına din yolunun bir miktar ihtiyacı vardır. İnsanın hayatta kalması yemeden, içmeden mümkün olamaz. Bunun gibi, insanın aile zincirinin bâki kalması, soy ve çocuklarının meydana gelmesine dinin ihtiyacı vardır. Bu da evlenmeden olmaz. Evlenme insanın asıl varlığına ve yeme içme de o varlığın devamına sebeptir. Evlenmenin helâl olması bundandır, şehvetten ötürü değildir. Şehvet de insanın neslinin devamlı, baki kalması için yaratılmıştır.

Tâ ki şehvet insanı evlenmeye zorlasın. Ve tâ ki, din yoluna gidici evlât ve zürriyet meydana gelsin. Çünkü bütün halk din için yaratılmışlardır! Bundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”** (Zâriyât Sûresi: 56) İnsanlar ne kadar çoğalırsa, Allahü Teâlâ'ya ibadet de o kadar çok olur. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Evlenin ki, çoğalasınız. Ben, kıyamet gününde başka peygamberlerin ümmetine karşı sizinle övünürüm. Hatta şu annesinin karnına düşen oğlancıkla da övünürüm.”** O hâlde din yolunda giden her kişinin aynı yolda giden bir kul daha arttırmaya çalışması gerektir. Ve sevabı yücedir. Dünyada baba ile hoca hakkı büyüktür. Çünkü baba insanın doğumuna, vücuduna sebeptir. Hoca da din yolunu göstermesine. Bundan ötürüdür ki, bir topluluk şöyle demiştir: Evlenmek, nafil ibadetle uğraşmaktan daha faziletlidir. Çünkü evlenmek, din yolunda vacip olan şeylerdendir. Bundan ötürü evleniş edeplerini açıklama da şu üç bölümü bilmekle olur:

Birinci Bölüm: Evlenmenin fayda ve zararlarını bildirir.

İkinci Bölüm: Evlenişin edeplerini bildirir.

Üçüncü Bölüm: Evlendikten sonra eşlerin yaşayışlarını bildirir.

Birinci Bölüm

EVLENMENİN FAYDA VE ZARARLARI

Evlenmenin beş faydası vardır. Bu faydalar şunlardır:

Evlenmenin Birinci Faydası: Evlat yetiştirmektir ki, bunun da dört sevabı vardır:

1- Bu sevap Allahü Teâlâ'nın sevgilisi olan şeye çalışmaktır ki, o da Adem oğlunun vücuda gelmesidir. Dünyaya çocuk ve nesil yetiştirmedir. Yaratılmanın hikmetini bilen kişi, Allahü Teâlâ'nın bunu sevmiş olduğunda hiç şüphe duymaz. Allahü Teâlâ ekin ekmeye yarar bir yeri kuluna verse, o kula ekeceği tohumu, toprağı süreceği bir çift havvanı, ekin aracını, her gerekeni o kişiye teslim etse, o kulun üzerine bir vekil gönderip ekin ekmeye onu zorlar. Eğer o kulun akli varsa Allahü Teâlâ'nın muradının, dileğinin ne olduğunu anlar. Meselâ her ne kadar buyruğunu dille söylemezse de bunlarla bildirir. Allahü Teâlâ ana rahmini yarattı. Erkek ve kadında birleşme uzuvlarını yarattı. Nesil, evlat tohumunu erkeklerin beline, kadınların göğsüne koydu. Şehveti de onları isteklendirdi diye kadınla erkeğin üzerine vekil koydu. Bunlarla maksadın ne olduğu hiçbir akıllı kişiye gizli değildir. Çünkü bir kimse o tohumu kaybetse, boşa salsay veya vekili (şehveti) bir hile ile kendisinden geri döndürse şüphesiz ki, o yaratılacak olan şeyin yolu kapatılmış olur. Bundan ötürü Ashab-ı Kirâm'ı ve eskiler (Allah onlardan razı olsun) dul veya bekar olarak ölmeyi çirkin görürlerdi. Hazret-i Muaz (Allah ondan razı olsun) taun hastalığından iki eşini kaybetmişti. Kendisi de taunu bilirdi. Yanındakilere:

– Bana ölmeden bir eş nikahlayın ki, bekarlık hâli ile ölmeyi istemem! demişti.

2- Resûlullah Efendimize uyulmuş olur ki, böylece müslüman ümmeti artmış olur. Çünkü Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) kıyamet gününde ümmetinin çokluğu ile övünecektir. Bundan dolayı ki, doğurmayan ve doğuramayan kadınlara evlenmeyi iyi görmemiş ve şöyle buyurmuştur: “Kadınlarınızın hayırlısı çocuk doğuranlardır.” Yine Resûlullah Efendimiz kısır kadınlar hakkında şöyle buyurmuştur: “Evin bucağındaki hasır, doğurmayan kısır kadından daha hayırlıdır.” Resûl aleyhisselam, yine bu sebepledir ki, şöyle buyurmuştur: “Doğurucu çirkin kadın, doğurmayan güzel kadından hayırlıdır.” Bundan da anlaşılıyor ki evlenme, şehvet için değildir ve güzel kadın ise ancak şehvet söndürmek için tercih edilir.

3- Baba, ana ölünce arkada kendilerine dua yollayacak evlat kalır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “İnsan öldükten sonra sevabı kesilmeyen hayırların birisi de oğuldur. Onun duası, babası öldükten sonra kesilmeyip ölenlerinin ruhuna yetişir.” Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz bu yolda şöyle buyurmuştur: “Okunan dualar, nurdan tabakalar üstünde ölmüşlerin ruhuna sunulur.” Ve Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şu sözleri eklemiştir: “Bu dualarla ölmüşlerin ruhu şad olur, rahat bulur.

4- Bu sevap şu yöndedir ki kimi çocuklar ana ve babasından önce Allah’ın emrine kavuşur, ana ve babası onun acı ve musibetini çeker. Evlat onun şefaatchisi olur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: Kıyamet günü çocuğa: “Cennet’e gir!” derler. Çocuk kızar ve öfkeyle: “Beni ancak annemle babamla beraber cennete koyun,” diye buyurulur. Yine bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “İki çocuğu ölen kimse, cehennem ateşinden bir duvarla korunmuştur.” Yüce kişilerden birisi evlenmekten kaçınırdı. Bir gece rüyasında kıyamet koptuğunu gördü. Halk susuzluktan şaşırıp kalmışlardı. Çocuklardan bir grup altın ve gümüş masrabalarla bir topluluğa su dağıtıyorlardı. Bu kişi o çocuklardan su istedi. Onlar su vermediler. Çocuklar: Bizim aramızda senin oğlun yoktur! dediler.

O kişi uykudan uyanınca hemen evlendi.

Evlenmenin İkinci Faydası: Evlenme sebebiyle insan kendisini sanki bir kale içinde saklar. Şeytanın âfeti olan şehveti kendisinden uzaklaştırır. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: Bir kimse evlenirse dinin yarısını bir kale içinde saklar. Evlenmeyen bir kişi ise nesil üreme organını haramdan saklarsa bile çok kere iki gözünü kötü bakıştan ve gönlünü kuruntudan, kötü düşünceden kurtaramaz. Fakat evlenmek ve nikâh, evlât sahibi olmak için olmalıdır. Şehvetten kurtulmak için yapılmamalıdır. Allahü Teâlâ’nın sevdiği, kulunun kendi emrine uymasındır. Yoksa kulun şehvetten uzaklaşması değildir. Hem de şehvetin yaratılmasında başka bir hikmet vardır. O da şudur: Şehvet başka bir lezzette yaratılmıştır ki, âhirette hurilerin sohbetine örnek olsun diye. Nitekim bu dünyada ateş, âhirette cehennem ateşine örnek olsun diye halk edilmiştir. Fakat dünyada olan çiftleşmenin lezzeti ve dünyada olan ateşin zahmeti âhirette olan lezzet ile zahmetin yanında çok azaltılmış ve çok kısaltılmıştır. Al-

lahü Teâlâ her ne yaratmışsa onda nice hikmetler vardır. Ona nice hikmetler koymuştur. Her bir şeyde hikmetler de gizlidir. Belki bunlar, ancak din bilginlerinin, âlimlerin büyüklerine gizli değildir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Kadınlar gelirken onlarla birlikte şeytan da gelir. Eğer onu gören kimsenin gözüne o güzel bir kadın olarak görünürse, o kişi, evine varıp o anda kendi helâli ile birleşsin. Çünkü bütün kadınlar cinsi birleşmenin manasında eşittirler.”

Evlenmenin Üçüncü Faydası: Erkek, karısının yüzüne bakmaya alışkanlık duyar. Onların sohbeti ve latifeleri erini gönül rahatlığına kavuşturur. Bu rahatlık sebebi ile erkeğin ibadete istek ve rağbeti artar. Fakat gönül fazla ibadetle sıkıntı ve darlığa düşerse, işte o rahatlık, ona gücünü, kuvvetini geri getirir. Mü'minlerin Emiri Hazret-i Ali (Allah yüzünü kerim kılsın) der ki: “Gönlün içinden huzuru hiçbir zaman götürmeyiniz ki, gönül daima huzursuz olmaktan kör olur.” Kimi kez Peygamber Efendimiz, melekût alemine dalıp gizlilikleri ruhu ile açmaya daldığı, vahiy beklediği zaman öyle ulu şeyler gözüne keşfolunurdu ki, o işe kendileri takat getiremezdi, elini Aişe'ye (Allah ondan razı olsun) uzatırdı. Ve elini ona dokundurarak: Ya Aişe, benimle sohbet eyle, konuş! derdi. İsterdi ki, kendisine yeni bir kuvvet gelsin. Böylece vahiy yükünü çekmeye takat getirsin. Resûlullah Efendimiz yeniden bu âleme döndüğü zaman kuvveti, kudreti kemâlini bulurdu. Ve vahyin susuzluğu ona galip gelir, Bilâl-i Habeşi'ye: Bizi rahatlandır, ya Bilâl! derdi. Sonra namaza dururdu. Kimi kez olurdu ki dimağına güzel kokularla güç verirdi. Bundan ötürüdür ki, Resûl aleyhisselâm güzel kokular sevdiğini şu hadis-i şerifte bildirmiştir. “Bu dünyada bana üç şey sevgili geldi. Biri güzel koku, biri kadın, birisi de gözümün nuru namazdır.” Fakat namaz için Resûl aleyhisselâm, hasseten: Namaz benim gözümün nuru! demiştir. Güzel koku, güzel kadın bedeninin rahatlığı içindir. Rahatlıklar da namaz kılmaya kuvvet bulmak ve namazda gereken göz nurunu elde etmek içindir. Bundan ötürüdür ki, Resûl aleyhisselâm, dünya malını toplamaktan ümmetini men etti. O zaman Hazret-i Ömer (Ömer Allah ondan razı olsun) şöyle sordu: Dünyadan ne gibi şeyler alalım? Resûl aleyhisselâm, ona şu cevabı verdi: “Zikredici dili, şükredici kalbi ve âhiretinize yardımcı olan salih kadını almaya çalışın.” Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz, salih kadını zikir ve şükürle birlikte andı.

Evlenmenin Dördüncü Faydası: Evin kadını, evi temizler, yemeği pişirir, çamaşırları, kapkacağı yıkar. Evin her işini yerine getirir. Eğer evin erkeği bu işlerle uğraşsaydı ilimde, amelde, ibadette geri kalırdı. Kadın bu sebepten din yolunda erkeğe yol arkadaşıdır. Ebû Süleymân-ı Dârani şöyle demiştir: İyi kadın, dünya kadını değil, âhiret kadınıdır. Bu şu demektir ki, iyi kadın seni dünya işinden uzak kılar, âhiret işi ile uğraşmana yardımcı olur. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: İmandan sonra salih kadından daha büyük bir nimet yoktur.

Evlenmenin Beşinci Faydası: Kadınların cevrine sabır göstermek, onların önemli olan işlerini hemen görmek, onları saymak, kendilerine riâyet etmek, şe-

riyat yolunda muhafaza ve tam mücahede başka bir şeyle olmaz. Bu mücahede ibadetin en faziletlisidir. Haberde buyurulmuştur ki: **“Kişinin ailesine nafaka vermesi, sadaka vermekten üstündür.”** Büyükler de şöyle demişlerdir: Helâl-den kazanıp çoluk çocuğuna nafaka eylemek (harcamak) velilerin işidir. İbn-il Mübarek (Allah ona rahmet eylesin) gazadan daha faziletli iş var mıdır? Gazadan daha faziletli işi bilmiyoruz. O zaman İbnil Mübarek: “Ben gazadan daha faziletli olan ameli bilirim. O da bir kimsenin karısı ve çocukları olsa, onları iyi bir şekilde korusa, bir gece uykudan uyanıp o çocukları açılmış görse, üstlerine bir örtü örtse, bu amel bizim yaptığımız gazalardan daha faziletlidir!” dedi. Bîşr-i Hafi (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki: “Ahmet İbni Hanbel’in üç fazileti vardı. O faziletler bende yoktur. Biri, o hem kendisi için, hem de çoluk çocuğu için helâl kazanç dilerdi. Bense sadece kendim için helâl kazanç dilerim.”

EVLENMENİN ZARARLARI

Evlenmenin üç zararı vardır:

Birinci Zarar: Helâl kazanç elde etmekten aciz, yoksun olmaktır. Hele bu zamanda ailesi sebebiyle şüpheli mala ve harama düşmek ihtimali olursa bu hâl-le düşmek kişinin hem kendisinin, hem çoluk ve çocuğunun dininin helâk olmasına sebep olur. Hiçbir sevap, bu günahı ortadan kaldırmaz. Resûl aleyhisselâm bu yolda şöyle buyurmuştur. “Kıyamet günü, kul kişiyi, terazi başına yakın getirirler. Onun hasenatı (iyi amelleri) dağlar gibi yüce görünür. Ondan sonra ona: Çoluk çocuğuna nafakayı nereden buldun? diye sorarlar. O kişiyi sorumlu tutarlar. Bütün hasenatı alacaklarının haklarına karşılık verilip borçları ödenir. Sonra...” Sonrası için Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur. “Melekler nida ederek: Bu o kişidir ki, çoluk çocuğu onun bütün hasenatını (iyiliklerini) yedi, bitirdi. Kendisi de bugün (borçlarına karşılık) rehin alındı!” derler. Sahabelerden şöyle rivayet edilmiştir: Kıyamet gününde insanın ilk alacaklısı karısı ve çocuklarıdır. O gün Allah’ın huzurunda eşi: Ya Rabbi! der. Benim hakkımı bu kişiden al! O bana haram yemekten yedirdi. Biz o yiyeceğin haram olduğunu bilmiyorduk. O, bize haramı ve helali de öğretmeliydi. Oysa öğretmedi, bildirmede. Bundan ötürü câhil kaldık. Öyleyse bir kişinin kendi geliri ve kazancı veya mirastan kalmış helâl malı yoksa ona evlenmek câiz değildir. Eğer evlenmeyince kendisini zina-ya salacaksa, geçim vasıtalarını temin edip hemen evlenmelidir.

İkinci Zarar: Evlenmede ikinci zarar, çoluk çocuğunun hakkını yerine getirmemekle olur. Kişi ailesine iyi huylu olmalıdır. Onların edalarına sabır göstermeli, yüklerini, ağırlıklarını çekmelidir. Zor işlerini kolaylaştırmaya çalışmalıdır. O haklar, yerine getirilmeden ödenmez. Allahü Teâlâ yüce Kur’an’ında şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler! Nefsinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyunuz.”** (Tahrim Sûresi: 6) Yukarıda açıklanan vazifeleri yerine getirmeye her kişinin gücü yetişmez. Çünkü kimi kez olur ki, onların gönlünü kırar. Onların gönlünü kırmakla da günaha girmiş olur. Yahut çoluk çocuğunu nafakasız bırakıp kaçır, onları kaybetmiş olur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Çolu-**

ğundan, çocuğundan kaçan kişi kaçak köle gibidir. Çoluk ve çocuğunun yanına geri dönmedikçe onun ne namazı ne orucu kabul olunur." Sözün kıyası, her insanda bir nefis vardır. Kendi nefsiyle başa çıkamayan kişi başka bir nefsi boyuna almamalıdır. Bekâr olan Bişr-i Hâfî'ye (Allah rahmet eylesin) şöyle soruldu: "Sen niçin evlenmiyorsun?" "Şu âyetten utanır ve korkarım da ondan!" dedi. **"Kadınların da erkeklerin üzerinde çektikleri zarar kadar birtakım hakları vardır."** (Bakara Sûresi: 228) İbrahim Edhem (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Ben niçin evleneyim? Ben kadına muhtaç değilim. O hâlde yok yere onları kendimle neden aldatayım?"

Üçüncü Zarar: İnsanın gönlü ve düşüncesi çoluk çocuğun nafakasıyla uğraşır durur. Böylece de Allahu Teâlâ'yı anmaktan ve ahiret işlerini hazırlamaktan geri kalınır. Oysa, Allahü Teâlâ'yı anmaktan alıkoyan her şey, helâk olmanın sebebidir. Bundan ötürüdür ki, Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler! Sizi, mallarınız ve evlâdınız, Allah'ı anmaktan alıkoymasın."** (Münafikûn Sûresi: 9) O hâlde bir kimsenin çoluk ve çocuğu kendisini Allahü Teâlâ'yı anmaktan geri bırakmazsa Resûl Aleyhisselâm gibi o gücü kendinde buluyorsa evlenmeli ve eğer evlenmediği zaman daima zikir ve ibadet yolunda kalacağını, haramdan uzak kalacağını bilirse, o kişinin evlenmemesi daha faziletlidir. Bir kimse, zinadan korkarsa evlenmesinde çok fazilet vardır. Ama o kişi zinadan korkmuyorsa onun evlenmemesi daha yeğdir. Ama bir kişi ki:

- 1- Helâl kazanca kudreti yetiyorsa,
- 2- Kendisinin ahlâkına ve şefkatine güveniyorsa,
- 3- Evlenmek kendisini Allah'ın zikrinden ayırmazsa,
- 4- Evlenmediği takdirde Allahü Teâlâ'nın zikri ile meşgul olamayacağından korkuyorsa, bu gibi kişilerin nikâhlanması en faziletli (efdal) bir harekettir.

İkinci Bölüm

EVLENMENİN EDEPLERİ

Bu konu, evlenecek olan kadınlarda bulunması gereken sıfatları açıklar. Evlenmenin şartları beştir:

Birinci Şart: Velidir. Yani kadının yakın hısmıdır ki, velisiz nikâh dürüst olmaz. Bir kimsenin eğer velisi olmazsa, onun velisi sultandır.

İkinci Şart: Kadının evlenmeye razı olmasıdır. Şayet bakire ise babası veya babasının babası nikâh etse kızın rızasına ihtiyaç kalmaz. Ama babası nikâhı kızına bildirmelidir. Eğer kız ona dönüp cevap vermezse bu sonuç rızaya yeterlidir (Hanefî mezhebinde bakirenin de rızasına ihtiyaç vardır).

Üçüncü Şart: İki âdil şahidin nikâh vaktinde hazır bulunmasıdır. Ama daha iyisi salih kişilerden bir topluluğun bulunmasıdır. İki kişi ile kanaat edilmemelidir. Eğer gerek erkeğin, gerek kadının ve şahidlerin fısıki bilinmezse, onların kötülüğü onlarca malûm değilse nikâh olur, sahih sayılır.

Dördüncü Şart: Kızın velisi “verdim”, erkek de “aldım” demelidir. Ya da onların vekilleri, böyle demelidir. Öyle ki, nikâh kelimesini yahut tezviç kelimesini (yani evlendirme sözünü) açıkça söylemelidirler. Sünnet olan şudur: Nikâhın hutbesi (yani farzı) okunduktan sonra kızın velisi: “Bismillâhi velhamdulil-lâhi filân hatunu söylediğiniz ağırlıkla (o kadar mehirle) nikâha kabul eyledim! der. Hutbe ve nikâhtan, kızı almazdan önce erkeğin onu görmesi daha iyidir. Kızı veya kadını beğendikten sonra nikâhına alırsa iki eşin birbirine yakınlıkta güveni çok ziyade olur. Evlenmekten maksat; dünyaya evlât yetiştirmek olmalıdır. Hem gözü, özü ve gönlü haramdan saklamak da olmalıdır. Evlenmekten maksadın, çiftleşmek ve nefsin hevasına uymak olduğu düşünülmemelidir.

Beşinci Şart: Kadında öyle sıfatlar bulunmalı ki, onunla nikahlanmak, evlenmek helâl olmalıdır. Yirmiye yakın sıfat vardır ki, o sıfatlarda bulunan kadına nikâh haram olur. O sıfatlar da şunlardır.

- 1- Hiçbir erkeğin nikâhı altında bulunmamalıdır.
- 2- Yine başka bir kişinin iddetinde olmamalı.
- 3- Ya da mürtede (Müslümanlık’tan ayrılmış, irtidat etmiş) olmamalı.
- 4- Puta tapıcı bulunmamalı.
- 5- Zındıklıktan uzak, yani kıyamete, Allahü Teâlâ ve Resûlüne iman getirmiş olmalı.
- 6- Mübahiyeden olmamalı, yani her ne yaparsa onu yapmayı mübah görmeyen kişi olmalı.
- 7- Yabancı kimselerle oturup durmayı câiz görmemeli.
- 8- Namaz kılmamayı câiz görmemeli.
- 9- “Biz nâmahremle oturmayı ve namaz kılmamayı câiz görürüz” diyen bir kimse olmamalı.
- 10- “Bu işlerden ötürü bize sorgu sual olmaz!” diyenlerden olmamalı.
- 11- Ermeni veya Yahudi olmamalı. Yani Ermeniliği ve Yahudiliği Resûl aley-hisselâm gönderildikten sonra kabul edenlerin soyundan olmamalıdır.
- 12- Hür kadın olmaya kudreti varken evlenmek istediği azatsız cariye olmamalı.
- 13- Erkek, alacağı hür hatunun zina yapmayacağından emin olmalı.
- 14- Ya da evlenmek istenen cariyenin malı ve parası erkeğin mülkünde olmalı.
- 15- Yahut nikâh etmek istenilen kadın, erkeğe mahrem (meselâ almak isteği kız kardeşi olduğu yahut birlikte süt emdiği için evlenmeleri haram kılınmış) bulunmamalı.

16- Sıhriyet sebebiyle istediği kadının kızını nikahlamış olsa, gerekse o kadının kızına nikâh etmiş olsun, gerekse kızının kızına yahut almak istediği kadının annesine veya annesinin annesine nikâh etmiş olsa ve nikâhtan sonra gerdeğe girmiş (yani cimâ etmiş olsa) ya da almak istediği kadın, erkeğin babasının nikâ-

hına girmiş, yahut kendi oğlunun nikâhına girmiş olsa, yahut erkeğin dilediği kadının kız kardeşine veya anasının kız kardeşine, yahut babasının kız kardeşine nikâh etmiş bulunsa, bu kadınların nikâhta aralarını cemetmek câiz değildir. Her iki kadın ki, bir hısımlığı olsa, eğer biri baba tarafından, birisi kadın tarafından hısım olsa, –teyze ve hala gibi– onların birbirine nikâhı câiz olmazsa, bunların bir erkeğin nikâhı altında bulunması câiz değildir.

17- Erkeğin dilediği kadın, ondan üç kere kesin olarak boşanmışsa yahut erkeğin dilediği cariyesi olup da üç kez almışsa veya onu üç kez satmışsa başka biri ile cimâ etmeyince nikâh olmaz.

18- İstenen kadınla erkeğin arasında lanetleme olmuşsa, yani erkek kadına: “Sen zâniyesin, zina yapan birisin.” demekle Kadı da onları birbirinden ayırmışsa, yeni nikâh câiz değildir.

19- Kadın ve erkek hac için ihram giyinirlerse nikâh câiz olmaz.

20- Kadın yetim kişi olsa ve çocuk olsa onun nikâhı da câiz değildir. Tâ bülûğa erinceye kadar onlara nikah kıyılmaz.

İşte, evlenmeyecek olan kadın ve bakirelerin kimler olduğu açıklandı. Bunların hepsiyle de nikâh bâtıldır. Nikâh kıyımları helâl olsa da dürüst ve sahih değildir.

KADINLARDA BULUNMASI SÜNNET OLAN SIFATLAR

Kadınların sahip olması gereken ve sünnet olan sıfatlar yedidir:

Birinci Sıfat: Kadın, salih (iyi huylu, dürüst ve güzel ahlâklı kadın) olmalıdır. Zaten kadın için asıl sıfat budur. Eğer kadın, doğru, iyi, yani salih olmazsa kocasına hıyanet eyler. Erkek ondan her zaman elem duyar. Eğer kadın bedninde hıyanette bulunursa ve o yoldan dönmezse erkeğin dinine noksan gelir. Halkın içinde yüzü kara düşer. Günahkâr olur. Eğer bunu halka açıklayıp söylese bütün evin dirliği bozulur. Eğer boşasa belki de gönlü ona bağlanmış olabilir. Sonunda perişan da olur. Bir kişi Resûlullah Efendimize gelip helâlinden şikâyet ederek şöyle demişti: “Ya Resûlullah, eşim gelene yok demez. Hiçbirini boş çevirmez. Ne yapayım?” Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) “Boşa onu!” diye buyurdu. O kişi: “Ya Resûlullah! Onu sevmekteyim ben!” dedi. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) “Boşama!” diye buyurdu. “Onu muhafaza et!” Resûl-i Ekrem Efendimizin bu tavsiyede bulunmasının sebebi kadının ileride kötülüklerden tevbe etmesi, eğer boşarsa onun ardınca giderek belâlara düşmesi kuşkusuydu. Allahü Teâlâ Hazretleri de Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi ateşten sakının.”** (Tahrim Sûresi: 6) Resûlullah Efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: **“Kadını, malı ve güzelliği için isteyen kimse ikisinden de mahrum olur. Eğer din için isterse mal da güzelliği de ikisi birden nasip olur.”**

İkinci Sıfat: Kadının huyu ve ahlâkı iyi olmalıdır. Kötü huylu kadın, iyilik bilmez olur. Hayasız olur. Erkeğine güç işler emreder. Bu tıynetle kadınla dirlik,

düzenlik içinde yaşamak güçleşir. Onunla birlikte yaşamak elinin fesadına sebep olur.

Üçüncü Sıfat: Güzelliktir. Erkeğin kadına yaklaşmasına sebep güzelliştir. Bundan ötürüdür ki kadınla nikâhlanmazdan önce onu görmek sünnettir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Ensarın kadınlarının gözünde bir şey vardır ki, gönül ondan nefret eder. Bir kimse onlarla evlenmek dilerse önce görsün, ondan sonra nikâhlasın.” Evet, görmeden kıyılan nikâhın sonu kaygı ve pişmanlıktır. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) Hazretlerinin buyurduğu gibi, kadını din için istemek gerektir. Güzellik için dilemek gerekmez. Ama bu güzellik işe yaramaz demek değildir. Ancak bir kimsenin nikâhtan maksadı sünnet-i şerifeye uymak, evlâda sahip olmaktır. Onu bu türlü görmek istememek zahitlikten bir bölümü alıp götürmüş olur. Ahmet Hanbeli bir gözlü olan kadınla evlenmişti. Çünkü ona: “Tek gözlü olan kadın, güzel olan kız kardeşinden daha akıllıdır!” demişlerdi. O da bunun üzerine tek gözlü kadınla nikâh kıydırmıştı.

Dördüncü Sıfat: Evlenilen kadının nikâh akçesi (mehri) az olmalıdır. Resûlullah Efendimiz nikâhlardan kimisinde bunu 10 akçe eylemiş ve kendi kızlarını dört yüz dirhemden fazlaya vermemiştir. Bundan ötürü de şöyle buyurmuştur: **“Kadınların hayırlısı, yüzleri güzel ve nikâhlarının akçesi az olanıdır.”**

Beşinci Sıfat: Evlenen kadın doğurmayan, kısır kadın olmamalıdır. Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur. “Bir evin bucağındaki hasır, doğurmayan kadından daha hayırlıdır.” Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) ayrıca şöyle buyurmuştur: “Çok çocuk doğuran verimli kadınlarla evlenin.”

Altıncı Sıfat: Evlenecek kadın bakire (kız oğlan kız) olmalıdır ki, erkek ve kadın birbirine çok yaklaşsın, birbiriyle kaynaşsın. Dul kadın her zaman eski kocasını anar. Câbir (Allah ondan razı olsun) dul bir kadınla evlenmek diledi. Resûlullah Efendimiz ona şöyle sordu: “Niçin bakire (kız oğlan kız) almıyorsun? Ta ki, sen onunla, o seninle oynasır, sevişir, birbirinize daha iyi kaynaşırdınız.” Nitekim Resûl aleyhisselâm, dul alınan kadını koklanan bir güle benzeterek şöyle buyurmuştur. “Çöplükte yetişen gülden uzaklaşınız.” Burada çöplükten maksat kötü ailedir.

Yedinci Sıfat: Nikahlayacağınız kadın, iyi soydan, yüce aileden olmalıdır. Müslüman ve doğru yolu tutmuş soydan olmalı ki, aslı, kökü olmayan kişi edep görmemiş olur. Kötü huyludur. Hatta o kötü huyun evlada da tesiri olur. Resûlullah Efendimiz bu yolda şöyle buyurmuştur: “Bel suyunuzu temiz kaba boşaltın, kan anaya da çeker.”

Sekizinci Sıfat: Evlenilecek olan kadın yakın akrabadan ve hısımdan olmamalıdır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Yakın akrabalarınızı nikahlamayın. Çünkü yakın akrabalardan doğan çocuk zayıf, cılız olur.” Bu türlü doğumun sebebi de şudur ki, erkeğin şehveti yakın akrabaya az olur. İşte kadınların sıfatı da bu anlattıklarımızdır. Ana babalarla veliler kız evlâtlarını erkeğe vermeyi dilediği zaman kızının masrafına faydalı olmalıdır. Uygun bir koca seçmeli, kötü erkekten kaçınmalıdır. Çirkin huylu, karısının nafakasını kazanmaktan aciz

olan kocadan sakınmalıdır. Eğer kadının dengi olmazsa nikâhu da doğru olmaz. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Bir kimse kendi kızını fâsık bir kişiye verirse, gerçektir ki, yakınlığını kesmek demektir.”**

Üçüncü Bölüm

KADINLARLA İYİ GEÇİMİN EDEPLERİ

Ey Aziz! Nikâhın, dinin köklerinden, asıl ve esaslarından biri olduğu bilindi. Dinin edebini nikâhta gözetip ona riâyet gerektir. Yoksa insanoğullarının evlenmesi ile hayvanların eşleşmesinin ayrılığı kalmaz. Bundan ötürü 12 şeyde edebe uymak gerektir:

- 1- Velîme, yani nikâhtan sonra düğün ziyafeti vermek.
- 2- Kadına karşı güzel davranıp tatlı dil kullanarak iyi geçinmek.
- 3- Eşlerle lâtife ve şakada bulunmak, oynaşmak, donuk olmamak.
- 4- Latife ve şakayı, gülüp oynamayı kötü bir havaya büründürmemek. Erkek, erkekliğini unutmamalı ve unutturmamalıdır.
- 5- Namusu sakınmak yolunda erkek oran (ölçü, ihtiyat, vekar) gözetici olmalıdır.
- 6- Kadına iyi nafaka verilmelidir.
- 7- Din bilgisi öğretilmelidir.
- 8- İki ve daha fazla karısı olan erkek onların arasını eşit tutmalıdır.
- 9- Kadın söz dinlemezse erkek onu lütufla ve şefkatle kendisine itaat ettirmelidir.
- 10- Erkek, karısı ile eşleşirken yüzünü kıbleden başka yöne döndürmelidir.
- 11- Çocuk doğumunda sağ kulağına babasının ezan okuması, sol kulağına kamet getirmesidir.
- 12- Erkek, elinden geldiği kadar eşini boşamamalıdır.

Birinci Edep: Düğün yemeği vermektir. Düğün daveti sünnet-i müekke-de'dir. Resûlullah Efendimiz, Abdurrahman bin Avf'ın nikâhını kıymak istediği zaman ona: “Ziyafet ver! Hatta bir koyunun da olsa ziyafet ver. Düğünü Allah mübarek kılsın!” dedi. Eğer evlenenin bir koyunu bile yoksa, elinin yettiği kadarını düğün yemeğine harcar, davetlilerin önüne koyar. Bu velime (düğün ziyafeti) olur. Resûlullah Efendimiz, Safiye hatunla nikâhlandığı zaman arpa kodu (ekmeği) ile hurmayı velime (düğün ziyafeti) eyledi. Yalnız dikkat etmeli ki, mümkün olduğu kadar nikâhu yüceltmeli, ona saygı gösterilmelidir. Düğün, üç günü geçirilmemeli ve eğer geri bırakılırsa bir haftadan öteye geçmemelidir.

Düğünde, def çalmak, düğünü açıklamak, duyurmak, ona şâdlık vermek sünnettir. Çünkü yer toprağında bulunan yaratıkların azizi, en şerefliisi Ademoğullarıdır. Ve Ademoğullarının yaratılmasının açılış kapısı evlenmektir. Öyleyse bu şâdlık, bu sevinç, düğün gününde tam yerinde bir hareket olmuş olur. Ve

böyle vakitlerde def çalmak, semâ etmek (çalgi çalmak, oynamak, müzik söylemek) sünnettir.

Rebi binti Muazzez'den rivayet edilmiştir ki: "Bana düğün yaptıklarının ertesi günü Resûlullah Efendimiz bize geldi. Kadınların def çaldıklarını ve türkü söylediklerini gördü. Kadınlar Resûlullahı görünce, türkü söylemeyi bırakıp onu ögen şiirler okumaya başladılar. O zaman Resûlullah Efendimiz: "Şarkınıza devam edin, evvelkini sürdürün" diye buyurdu. Çalgı çalarken kendi üzerine dua edilmesini istemedi. Ve kendisinin övülmesi hakkında da: "Onu bana dua ederken söyleyin! Çünkü o dualar oyuncakla beraber edilirse makbul olmaz" diye buyurdu. Bu sebeptendir ki, Peygamber Efendimize dua etmek, önemli din işlerinin en önde gelenidir. Nikâhı herkese bildirmek müstehaptır. Nitekim Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. "Helâl ile haramı (helâl evlenme ile gizlice çiftleşmeyi) ayıran defle sestir." Yine bu yolda Resûl aleyhisselâmdan şu hadis-i şerîf rivayet edilmiştir: "Nikâhı duyurun, onu mescitlerde kıyın, def çalarak ilân edin."

İkinci Edep: Kadınlara karşı iyi davranmak, güzel huylu olmak, onlarla iyi geçinmektir. Güzel huylu olmak; onları incitmemek anlamında değildir. Belki kadınların sözüne dayanıklı olmak, onların iyilik bilmezliklerine sabreylemek demektir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "**Kadınlar zayıf ve avrete yaratılmışlardır. Onların zayıflıklarının ilacı susmaktır, ayıplarının çaresi evi onların üzerine zindan etmektir.**" Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. "**Karısının kötü huyuna sabır gösteren kişiye o kadar sevap verilir ki, ancak çektiği belâdan ötürü Eyyüb'e verilmişti. Ve kocasının kötü huyuna sabır gösteren kadına da Firavun'un karısı Asiye'nin sevabı kadar sevap verilir.**" Son hadis olarak Resûlullah Efendimizden ölüm döşeginde işitilen ve dilinin altından yavaş yavaş söylenen üç şey şunlardır:

1- Namazı ayak üstü kılın.

2- Kulları (köleleri) hoş tutun.

3- Kadınlarınız için Allah'tan korkun ki, onlar sizin ellerinizde birer tutsak-tırlar. Onlarla iyice dirlik kurun.

Üçüncü Edep: Kadınlarla şakalaşmak ve oynamak, kadınına karşı donuk durmamaktır. Oynaşmayı kadınların aklının erişine göre yapmamalıdır. Hiçbir kişi ehli ile Resûlullah Efendimiz kadar güzel ve tatlı mülâyemet içinde dirlikli değildi. Bu hâl o dereceye varmıştı ki bir gün Aişe Hatun ile yarıştılar, koşuştular. Bir kere Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) Aişe'yi geçti. Sonra bir daha yarıştılar. Bu kez Aişe onu geçti. Resûlullah Efendimiz: "Bu, ötekine karşılık olsun, (yani şimdi berabere olduk)" dedi. Yine bir gün Resûl, (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle şakalaşmışlardı: Bir Aşure günüydü. Habeşli müslümanlar Mescid-i Nebevi önünde mızrak ve kalkan oyunları gösterisi yapıyorlar, yere ayak vuruyorlardı. Resûlullah Efendimiz Hazret-i Aişe'ye: "Ey Aişe, onların oyunlarını görmek ister misin?" diye sordu. "İsterim ya Resûlullah!" dedi. Kalkıp zencilere yakın bir yere geldiler. Resûl aleyhisselâm, elini

Aişe'nin önüne tuttu. Ve Hazret-i Aişe çenesini Resûl'ün koluna dayadı. Uzun bir zaman Habeşlilerin oyunlarını seyretti. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) ona: "Yetmez mi ya Aişe?" diye sordu. O da: "Biraz daha sabreyle" dedi. Bu sorular ve cevaplar üç kere tekrarlandı. Bundan sonra Peygamber Efendimiz, Hazret-i Aişe'ye: "Ey Aişe! Yeter sana bu kadar!" dedi.

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) herkese karşı sertliği ve tezliğine rağmen yine: "İnsanın, kendi ehli ile bir çocuk gibi olması gerektir. Eğer ondan itaat dilerse o zaman da ona erkek gibi davranmalıdır." Ev dirliği, düzenliği için şöyle denilmiştir: "Erkek ne zaman evin kapısından içeri ayak basarsa suskun olmalıdır. Ne zaman evden dışarı çıkarsa suskun olmalı, her ne bulursa yemeli, her bulmadığı şeyi de istememelidir."

Dördüncü Edep: Erkeğin eşiyle oynayıp gülmesidir. Fakat bu hal, erkeğin vakarını gidermemeli, kadına kötü bir hava, azgınlık vermemelidir. Erkek karısında eğer sevgiye ve şeriata aykırı bir iş görürse ona göz yummamalı, o işi yapmaya izin vermemelidir. Erkeklik vakarını öldürmemelidir. Karısını kendi haline bırakırsa koca onun eli altına girer. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur. "Erkeklerin kadınlara üstün olması gerektir." Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Karısının kulu (abdüzzevce) olan kişinin, daima başı aşağıdadır. Bunun için ancak kadın erkeğin kulu olmalıdır." Ayrıca: Kadınlarla yarenlik etmemek gerektir. Kadınların doğru saydıkları nesnenin aksini yapmalıdır, denilmiştir. Gerçekte kadının da nefsi erkeğin nefsi gibidir ki, eğer büsbütün başıboş bırakırsan sınırını aşar, onu geri getirmek zor olur. Sözü'n kisası kadınlarda bir zayıf yön vardır ki, onun ilacı sabırdır. Eğer erkek, kadında zayıf tarafı görürse hemen onun ilacını tatbik etmelidir. Bu da erkeğin usta bir hekim gibi bu ilacı zamanına göre gözetip vermesidir. Sözü'n kisası erkeğin sabrı ve dayanışı üstün olmalıdır. Bir Hadis-i Şerif'te şöyle denilmiştir: "Kadın, ege kemiği gibidir. Eğer doğrultmak istersen kırarsın. Hâli üzerine bırakırsan eğriliğinden yarar görürsün."

Beşinci Edep: Kadını kıskanmakta ölçü gözetilmelidir. Fitne doğmak kuşku olan her şeyden kadını sakındırmalı, gücü yettiği kadar kadın dışarı bırakılmamalıdır. Erkek, karısını hiçbir erkeğin (nâmahrem) görmesine fırsat vermemek için kapı ve pencere önlerinde onu bulundurmamalıdır. Bu manaları erkeğin kolay görüp ihmal etmesi câiz değildir. Ama sebepsiz yere de karısı hakkında, erkek, kötü kuşkuarda bulunmamalı, kadının günahını iştirir sakınmakta ve bu hâllerini araştırmakta acele etmeye kalkmamalıdır. Bu, uygun değildir. Resûlullah Efendimiz seferden gelmişti. Adamlarına: "Bu gece hiçbiriniz evlerine gitmesin! Sabaha kadar sabretsin, diyerek onların evlerine gitmelerini yasakladı. Ama iki kişi bu yasağı dinlemedi. İkisi de kendi evine gitti. Evlerinde kötü işler gördüler. Emirü'l Mü'minin Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerim kılsın) buyurmuştur ki: "Kadınlarınızı sakınmakta haddi aşmayın. Bu sakınmanızı gören kişiler karınıza dil uzatıp tâneylerler. Kadınlarınızı sakınmanın aslı ve gerekli olanı namahremden saklamadır. Resûl (sallallahu aleyhi ve selem) kızı Fâtıma hatuna (Allah ondan razı olsun) dedi ki: "Kadınlar için hangi şey daha iyidir?"

Fâtıma hatun da: “Onların, hiçbir erkeği görmemesidir!” diye cevap verdi. Bu söz Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem)e çok hoş geldi. Hazreti Fâtıma’yı kucakladı ve: **“Peygamberler birbirinden üremiş seçkin zürriyetlerdir. Allah her şeyi duyan ve bilendir.”** (Al-i İmran Sûresi: 34) diye Kur’an sûresini okudu. Muaz (Allah ondan razı olsun) hatununu dövmüştü. Çünkü onu pencereden dışarı baktığı vâkitle görmüştü. Bir başka gün de yine karısını bir elmanın yarısını yerken gördü. Kalanını Hazret-i Muâz’ın kölesine verdi. Bu sebepten ötürü de ona dayak atmıştı. Ömer (Allah ondan razı olsun) dedi ki: “Kadınlara evlerinin kapısına çıkması için güzel giyecekler yapmayın. Tâ ki, evde otursunlar. Çünkü iyi elbiseler bulunca, evden dışarı gitmek isterler,” Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem)in zamanında kadınların örtünerek mescide varıp arka saflarda oturmalarına izin verilmişti. Sonraları Ashâb-ı Kirâm onların mescide girmelerini yasakladı. Aişe Hatun: Eğer Resûl (sallallahu aleyhi ve selmem) kadınları, bu zamanki kadınlarda olan vasıflarla görmüş olsaydı onları mescide koymazdı! demişti. Bu devirde, kadınları mescide gitmekten, bir arada toplu bulundurmaktan ve nâmahreme bakmaktan yasaklamak farzdır. Ancak, çarşaf veya ferace ile örtünmüş yaşlı bir kadın olursa bu kadının dışarı çıkmasında herhangi bir sakınca yoktur. Çok kadınlar için zararlar, toplantılarda hazır bulunup nâmahreme bakmaktan doğmaktadır. Ve bir yerde fitne çıkmak kuşkusuna varsa kadına yaraşan, o yerde gözlerini nâmahremden korumasıdır. Bir kere bir kör kişi Resûlullah Efendimizin evine geldi. Aişe hatun başka bir hatun kişi ile oturuyordu. O kör kişiyi görünce oturup gitmediler. Ve: “Bu kör bir adamdır, bundan ne diye kaçıp göçelim!” dediler. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara: “O adam kör ise siz kör değilsiniz, niçin ondan kaçmıyorsunuz?” diye sordu.

Altıncı Edep: Kadına erkek iyi bir nafaka vermelidir. Onu ne darlıkta bırakmalı ne de israfta bulundurmalıdır. Öyle bilmeli ki, çoluk çocuğa verilecek nafakanın sevâbı, sadaka vermenin sevâbından daha çoktur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: “Elini sakın boynuna bağlama ve tamamen de açma.” Yani ne elini kısı, pintilik et, ne de elindeki boşu boşuna savur. Allahü Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurur: **“Yiyin için, ama israf etmeyin. Allah, müsrif olanları sevmez.”** (Âraf Sûresi: 31) Yine Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Şu altın ki gazaya harcanır, şu altın ki, çoluk çocuğa harcanır, şu altın ki, onunla köle âzat edilir, şu altın ki, yoksula sadaka olarak verilir, bütün bu altınların en sevaplısı, çoluk çocuğa harcedilen altındır.”** İyi yemekleri, çoluk çocuktan ayrı olarak yememelidir. Yemek istenirse gizlice yenmelidir. Hoşlanılmayan yemekten ailesi yanında söz açmamalıdır. İbni Sîrin şöyle der: “Haftada bir kere, erkek, ailesine ya helva veya güzel bir şey, bir tatlı hazırlatmalıdır. Bundan büsbütün el çekmek mürüvvet, şefkat değildir.” Ailede yemek topluca, biraraya gelinerek yenmelidir. Onları yabancı kimsenin ziyafeti gibi tutmamalıdır. Haberde şöyle buyurulmuştur: “Allahü Teâlâ’nın melekleri, yemeği birarada yiyen aile topluluğuna salavat getirirler. Bunda da asıl nokta, çoluk çocuğa verilen nafakayı helâl kazançtan ele geçirmek olmalıdır. Erkeğin ailesini harâm kazançla beslemesinden daha büyük günah ve zulüm yoktur.

Yedinci Edep: Erkek, ailesine, din bilgisinden, Namaz, Taharet, Hayız (Ay-başı hali) ve bunlardan başka ne kadar gerekli bilgiler varsa onları öğretmeli, bildirmelidir. Eğer erkek bildirmezse kadına düşen, evin dışından sorup öğrenmesidir. Eğer erkek bunları öğretmişse o zaman da kadının izin almadan dışarı çıkması câiz değildir. Erkek bu yolda kusur gösterirse asilik etmiş olur. Nitekim Allahü Teâlâ da şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler! Kendinizi ve ehlinizi (ev halkınızı) cehennem ateşinden koruyun ki, o ateşin tutuşturucusu insanlar ve taşlardır. Ki üstünde öyle melekler bulunur ki, çok serttirler. Allahü Teâlâ kendilerine ne emretti ise emre uyar ve o buyruğu yerine getirirler.”** (Tahrim Sûresi: 6) Kadına bu kadarını öğretmek gerektir ki, eğer gün batmazdan önce ay-başısı (hayız) kesilirse ikinci namazını kaza etmesi gerekir. Kadınların birçoğu bu meseleyi bilmezler.

Sekizinci Edep: Karısı iki tane olan erkek, ikisinin arasını eşit tutmalıdır. Adaletle uymalıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: **“İki karısı olan kişi onlardan birisine ziyade gönül verirse kıyamet gününde bir gözü sarkmış olarak mahşer yerine gelir.”** Kadınların arasında eşitliği hediye vermekle ve gecelemede gözetmek gerektir. Ama sevmekte, cima etmekte eşit tutmak vacip değildir (Çünkü sevmek ve sevişmek irade dışındadır, sevgi zorla olmaz.). Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **“Kadınlarınız arasında sevgide eşitlik göstermeye hâris olsanız bile, buna gücünüz yetmez.”** (Nisa Sûresi: 129) Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem), her gece bir kadının evinde olurdu. Fakat Hazret-i Aişe'yi (Allah ondan razı olsun) hepsinden çok severdi. Ve şöyle buyururdu: **“Ya Rabbi! Elimde olan güçle adalet yolunda olmaya çalışıyorum. Ama gönül benim elimde değildir.”** Eğer bir kimse karısına doyar ve ona yaklaşmak istemiyorsa, o kadını boşaması gerektir. Onu nikâh hapsinde tutmamalıdır. Resûlullah Efendimiz, temiz mü'minelerinden Sevde hatunu boşamak istedi. Çünkü ihtiyarlamıştı. Sevde hatun: **“Ben gece nöbetimi Aişe'ye verdim, beni boşama! Tâ ki, kıyamet gününde senin hatunlarından biri olayım! dedi.** Böylece Resûl aleyhisselâm, onu boşamadı, haftada iki geceyi Aişe hatunun yanında geçirir, birer gecesini de önceki kadınlarının birisinin yanında geçirirdi.

Dokuzuncu Edep: Kadın erkeğinin sözünü dinlemezse, ona itaat etmezse kocası ona lutf ile şefkatle, güzellikle kendine baş eğdirmelidir. Eğer sözüne yine itaat etmezse erkek kızarak yatağında karısına arkasını dönmelidir. Eğer karısı yine ona asilik eder, sözünü dinlemezse erkek üç gece karısının yatağından ayrı kalmalıdır. Eğer yine fayda görmezse biraz bir şeyle vurmalıdır. Ama yüzüne vurmamalı, tokatlamamalıdır. Bir yeri kırılacak, ağrıyacak kadar da dövme-melidir. Ama namazda, dinin başka işlerinden bir ibadette kusur gösterirse erkeğin, karısına kızgınlığı bir ay veya ne kadar gerekirse devam eder. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlarına kırgınlığını bir ay sürdürmüştür.

Onuncu Edep: Bu konu, erkekle kadının cinsî ilgisi hakkındadır. Erkek, karısı ile cinsî ilgi kurarken yüzünü, Kabe'ye saygısı dolayısıyla kible yönünden başka yöne döndürmelidir. Ne kendisi ne de eşi çıplak bulunmalıdır. Bundan ötürü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Sizden biriniz ehli ile birleşti-**

ği zaman hayvanlar gibi çıplak olmamalıdır." Sonra Besmele çekmeli, İhlâs Sûresini okumalı. Tekbir ve tehlil getirmeli ve şu duayı okumalı: "Azametli olan yüce Allah'ın adı ile... Ya Rabbi! Eğer bel suyumdan bir çocuğum olursa, mukadder kılmışsan onu hayırlı, iyi bir zürriyet kıl." Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kişi eşinin üzerine hayvan gibi düşüp çullanmasın. Cima'dan önce bir elçi, bir haber verici olmalıdır." Ashab-ı Kirâm: "O haberci nedir, ya Resûlullah?" diye sordular, o da şöyle buyurdu: "Öpmek, söyleşmek, oynaşmaktır. Yani şehveti harekete getirmektir." Erkek, nefsini birleşmeye böyle hazırlayınca Besmele ile: "Allahu Ekber, Allahu Ekber!" demeli sonra şu duayı okumalı: "Ya Rabbi! Sen bizi şeytandan irak kıl, onu bize nasip eylediğin şeylerden uzaklaştır." Bundan sonra duanın şu devamını okumalıdır: "O şeytanın zararından hem de bize vereceğin çocuğu uzak tut." Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hazretleri "Her kim bu duayı okursa çocuğu oğlan olur! Ve şeytanın şerlerinden emin olur." diye buyurmuştur. Erkek, beli gelirken şu âyet-i kerimeyi okumalıdır: **"Allahü Teâlâ ki, insanın suyundan insanı yarattı da onu kavm ve hısım diye ikiye ayırdı."** (Furkan Sûresi: 54) Erkek, bel suyunu indirdikten sonra kadının belinin gelmesi için sabır göstermeli. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Üç şey vardır ki, kişinin becereksizliğini gösterir:

1. Bir kimsenin, kendisini sevdiğini görür de onun adını, nesebini sorup bilmez.
2. Birisi ona ikramda bulunur da bu ikramı geri çevirir.
3. Karısına yaklaşırken, önce öpüp koklamadan ona yaklaşır ve kendi işi bitikten sonra, helâlinin belinin gelmesine sabretmez."

Mü'minlerin emiri Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) Muaviye ve Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir ki, bir kimsenin her gök ayının ilk gecesinde, orta gecesinde ve son gecesinde kadını ile birleşmesi mekruhtur. Çünkü bu üç gecede şeytan erkek-kadın cinsi ilgisinde hazır bulunur. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) in hadisine göre Cuma gününde cinsi ilgi kurmak müstahap sayılmaktadır. O hadis-i şerif de şudur: "Cuma günü gusledene ve eşine guslettirene Allahü Teâlâ rahmet eyler." Hayz zamanında çiftler kendilerini cimâdan sakınmalıdırlar. Ama hayz vaktinde çıplak yatmak câizdir. Aybaşılarında, yıkanmadan (boy abdesti almadan) karı-kocanın birleşmesi mekruhtur, uygun değildir. Eğer birleşim isterse erkeğin tenasül azasını yıkaması gerektir. Cünüplü iken bir şey yemek istenirse yine abdest almak gerekir. Gusul abdesti alınmadan saç ve tırnak da kesilmemelidir. Tâ ki cünüplü bir kişinin parmağından ve başından ayrılmış olmasınlar. En iyisi, erkek bel suyunu kadının rahmine erdirmemeli geri alıkoymalıdır. Erkek kendi uzvunu, beli gelirken rahimden dışarı çıkarır, bel suyunu dışarı döker, akıtır sahihtir. Bunun haram olmadığı rivayet edilmiştir. Bir kişi Resûlullah Efendimize sordu: "Ya Resûlullah, benim bir cariyem var. Benden yüklü kalmasını istemiyorum. Tâ ki, hizmetimizden geri kalmasın." Resûlullah Efendimiz de "Dışarı boşalt! Eğer Allahü Teâlâ çocuk olmasını yazmış-

sa elbette olur!" diye buyurdu. Ve en sonunda da o kişinin bu cariyeden bir oğlu dünyaya geldi. Câbir (Allah ondan razı olsun) der ki: "Biz bel suyumuzu dışarı akıttırdık. Ve nazil olan Kur'an bizi dışarı akıtmaktan men etmezdi. Erkek, beli gelince hemen eşinden kendini çekmemeli, karısının da isteğinin tamamlanmasını beklemelidir. Çünkü kimi kez kadının bel suyu uzun zamanda gelir. Hem onu gıcıklandır, tahrik et, hem de kendi isteğini sona erdir, onu istekli bırak! Bu, kadına eziyet vermek demektir. Eğer, ilk önce erkek boşalırsa kadın da erkeğinden tiksime duyar, şehvet hırsı sönmeyince kocasına hırslanır. Fakat, iki şehvet birlikte sona ererse kadın için daha zevkli ve tatlıdır. İki zevk de uzamış olur. Erkeğin kadın ile sevişmesinin en iyisi, dört gecede bir kez olanıdır. Hele dört karısı olan erkek için en adaletli olanı budur, ama bu kadınla erkeğinin isteğine göre eksiltip artırılabilir. Kadının aybaşı günlerinde ve aybaşı müddeti sona erip de boy abdesti almadıkça yapılan birleşmeler haramdır. Şeriat kesin olarak yasaklar. Hatta kimi kişiler, "kadın aybaşı hâlinde iken birleşirse, doğan çocuk cüzzamlı olur!" demişlerdir. Tohum temiz toprağa ekildiği gibi erkek tohumu da temiz döl kesesine atılır. Allahü Teâlâ âyet-i kerimede şöyle buyurur: **"Kadınlarınız, çocuk yetiştiren ekin tarlanızdır. O tarlaya (ön yoldan) nasıl isterseniz öyle tohum atın"** (Bakara Sûresi: 223). Döl kesesi aybaşı hâlinde bulunursa kadının elinden, gömleğin altında bile olsa, bedeninin haram olmayan her yerinden erkek faydalanabilir. Yalnız kadın, belden aşağısını bir örtü ile örter. Kocasını onunla yatıp kalkabilir. Yemek yer, onu öper, okşar, fakat birleşmek haramdır. Erkek bir rüya görerek döl suyunu akıtmış bulunur ve akmış olursa ve yine birleşmek isterse kalkıp erkeklik aracını yıkamalıdır. Yatsı namazından sonra yatağa girer girmez birleşmek abdestsiz uykuya dalmacağı için mekruhtur. Uyumak dileyenler, hemen yıkanmalı ve uykuya temiz olarak dalmalıdır. Bu yıkanma sünnettir. Abdullah bin Ömer (Allah ondan razı olsun): Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem)'e "Ya Resûlullah! Acaba biz, cünüpkken uyuyabilir miyiz?" diye sordu. Resûlullah Efendimiz de: "'Evet! Abdest alınca uyunur!'" dedi. Fakat boy abdesti almadan da uyunabilir. Buna izin vardır. Nitekim Hz. Aişe (Allah ondan razı olsun) "Resûl-i Ekrem cünüp hâlindeyken abdest almadan uyurdu!" demiştir. Yıkanmadan yatmak isteyen, yatağının üstünü eli ile sıvazlayıp süpürmeli veya yatak örtüsünü silkelemelidir. Çünkü insan uykuya dalınca başına ne geleceğini bilmez.

Cünüpkken tıraş olmak, kan aldırma, bedenden bir uzvu kesmek iyi değildir. Boy abdesti almalı. Sonra o işleri yapmalıdır. Hele bedenden ayrılan uzuvlar, âhirette temiz olarak bedene dönerler. Erkek belinin suyunu, kadının dişilik tarlasından başka yere akıtmamalıdır. Resûlullah Efendimiz: "Kaderde olan çocuk mutlaka gelecektir!" diye buyurmuştur. Bel suyunun dışarı akıtılmasında din bilginleri birbirinden dört şekilde ayrılmışlardır.

Bir Kısım: Her ne biçimde olursa olsun dışarı akıtmak günahtır.

Bir Kısım: Her ne suretle olursa olsun o haram değildir.

Yine bir kısım: Kadın izin verirse helâl, vermezse haramdır.

Bir kısmı da: Cariyelerde mübah, fakat nikâhlı evlilerde mübah değildir! demiştir. Bize göre doğru olan, dışarı boşaltmak mübahdır. Ama denilirse ki: “Çocuk olmaması için dışarıya akıtmak mekruh değilse de çocuk olmaması bakımından yine kerahat vardır!

Ben de derim ki: Erkek dört şeyden birinden ötürü dışarı akıtır:

1. Cariyelerin, cârîye kalmasını ister. Çünkü cariyeler çocuk yapınca çocuk anası olur, efendisinin mülklüğünden çıkmış sayılır. Bundan ötürü bel suyunu cariyesinin haznesine değil, dışarı akıtır.

2. Kadın çocuk doğura doğura kocalır. Erkek karısının gençliğini ve güzelliğini koruması için dışarı boşaltma yapar.

3. Kadın çocuk yapınca kadın ev halkının arttığını görür. Eve bakma zorlaşır, onlara bakma korkusu artar. O zaman da ev halkını artırmamak gerekir. Erkek daha çok para kazanmak için ibadetini geri bırakır. Fakat her rızık için Allah’a tevekkül edilmelidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’inde Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yeryüzündeki bütün yaratıkların rızıkı Allahü Teâlâ’nın üstündedir.” (Hud Sûresi: 6) Baba, o rızıkı dağıtmamak ve hazırlamak için hazneye boşaltmaktan uzak kalır, boşa boşaltır. Bu ona yasak olmaz.

4. Erkek, çocuğunun kız olacağı ve onu evlendiremeyeceği kaygısıyla boşa inzal eder. Hatta eski Arapların kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeleri bu kaygıdan ötürüydü. Ama bu düşünceyle hareket etmek günahdır. Evlenmeyi reddedeceğine veya cinsi ilişkiyi bırakacağına bel suyunu dışarı akıtması çekini-
lecek bir hareket değildir. Temizlikte çok titiz olan kimi kadınlar da çocuk doğurmaktan korktuklarından ötürü veya meni tiksintisinden kaçtıkları için erkeklerin bel sularını dışarı akıttırırılar. Medine’de Havâriç Kabilesi kadınları temizliklerine çok önem verir ve kocalarını dışarı akıtmak zorunda bırakırlardı. Ama döl suyunu dışarı atmak, fazileti terketmek, sünnetten uzaklaşmak demektir. Nitekim Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. “Diri olarak toprağa gömülen kız çocuğunun niçin öldürüldüğünün hesabı sorulacaktır.” Boşaltma için de Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: “Boşaltma, gizli bir çocuğu yok etmektir (mekruhtur).”

Onbirinci Edep: Bir kişinin çocuğu olunca, önce sağ kulağına ezan okumalıdır. Sol kulağına da kamet getirilir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Her kim, yeni dünyaya gelen çocuğunun sağ kulağına ezan okur ve sol kulağına da kamet getirirse, çocukları hastalıklardan muhafaza edilmiş olur.” Sonra da, çocuğa güzel ad konulmalıdır. Bu isimler için Resûl Aleyhisselâm şöyle buyurmuştur. “Allahü Teâlâ’nın katında adların en sevgilisi Abdullah (Allah’ın kulu), Abdurrahman (Rahman’ın kulu) ve Abdurrahim (Rahim’in kulu) adlarıdır. Ve bunlara benzer adlardır.” Eğer çocuk düşük de olsa o çocuğa ad vermek sünnettir. Çocuğuna güzel ad vermek babanın hakkıdır ki, Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Çocuğunuza ad koyduğunuz zaman kul kelimesini ona ekleyin.” Çocuk doğduğu zaman akika (doğum kurbanı) kesmek, yani ziyafet vermek sünnettir. Kız doğunca bir koyunla, oğlanda ise iki koyunla zi-

yafet verilir. Ama bir koyunla da olabilir. Hazret-i Aîşe (Allah Ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Oğlun ziyafetinde kesilen koyunun kemikleri kırılmaz. Ve sünnettir.” Çocuk doğduğu zaman onun ağzına tatlı, güzel şeyler çiğnenip konulmalıdır.

On İkinci Edep: Erkek elinden geldiği kadar karısını boşamamalıdır. Allahü Teâlâ mübah olan şeylerin içinde boşamayı düşman kılmıştır. Sözü'n kısası bir kişiyi rahatsız, huzursuz kılıp incitmek helâl olmaz. Ancak bir zaruret, bir zorluk meydana gelmesi hâlinde mutlaka bir boşama gerekirse boşama olur. Fakat birden fazla boşama (talâk) vermemeli, üç talâkı birden vermek haramdır. Erkek karısını boşadığı zaman lütuf yolu ile tatlılıkla, mülâyametle, özür dileyerek karısından ayrılmalı. Hakaretle, kızgınlıkla boşamamalıdır. Boşadıktan sonra da karısına bir şey bağışlamalıdır. Onunla boşadığı karısının gönlünü hoş etmelidir. Sırlarını, gizlenmesi gereken hâllerini kimseye söylememelidir. Karısını hangi kusurdan dolayı boşadığını ve boşadığı kadının gizlenmesi gereken hâllerini hiçbir kimseye söylememeli. Bir kimseye: “Karını niye boşuyorsun?” diye sordular. O da: “Bir kimse karısının sırrını ortaya koymaz!” diye cevap verdi. Boşayınca da: “Niçin boşadın?” dediler. O da: “Benim başkasının karısı ile ne işim var ki, onun hâlinden söz edeyim.” dedi. Allahü Teâlâ boşanıp ayrılan çiftler için şöyle buyurmuştur: “Çiftler eğer birbirinden ayrılırsa Allahü Teâlâ her birini faziletinden, kereminden uzak tutmaz.”

ERKEĞİN KADIN ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Yukarılarda anlattıklarımız, erkeğin üzerindeki kadın haklarıydı. Erkeğin kadın üzerinde olan haklarına gelince: Bunlar çok büyüktür. Çünkü kadın, hakikatte erkeğin kulu, kullukçusudur. Her işinde kocasının emrindedir. Kocasının her buyruğuna itaat eden kadınlar hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur. “Bir kadın, kocası kendisinden hoşnut ve razı kalarak bu dünyadan ayrılırsa cennete girer.” Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurmuştur: “Eğer Allahü Teâlâ’dan başkasına secde eylemek gerekseydi, kadınların erlerine secde etmesi uygun olurdu.

Erkeğin kadın üzerinde olan hakkından ötürü, kadına düşen işler şunlardır:

1. Kadın evinde oturmalı ve kocası izin vermeyince kapı dışına çıkmamalı.
2. Pencereye, bacaya koşmamalı.
3. Az söyleyip az konuşmalı. Zaruret olmadan komşularına gitmemeli.
4. Kadın kendi kocası hakkında iyilikten başka bir şey söylememeli.
5. Bütün işlerde kocasının murada ermesine ve onu şad etmeye haris olmalı.
6. Kocasının malına hıyanetlik etmemeli, erkeğine karşı şefkatli olmalıdır.
7. Sohbetlerinde, yaşamalarının gizliliklerinde, kocası ile kendi arasındaki edebe aykırı hareketleri, küstahlıkları kimseye anlatmamalıdır.
8. Bütün yakın bildiklerinden, âşinâlarından kocasının sırrını saklamalıdır.

9. Her şeye kanaat edip fazla şeyler istememelidir. Ne bulursa onu hoş görmelidir.

10. Kocanın hakkını kadın kendi yakınlarından, akraba ve hısımlarından ön-de görmelidir.

11. Kadın, birleşim için kendisini temiz tuttuğu gibi her zaman için de temiz tutmalıdır.

12. Elinden gelebilen her ne olursa olsun yapmalıdır.

13. Kendi güzelliği ile kocasına karşı övünmemelidir.

14. Kadın, kocasından gördüğü iyiliği inkâr etmemeli ve "Zaten ben senden ne iyilik gördüm?" dememelidir.

Muhammed Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "Cehenne me baktım birçok kadınlar gördüm." Bunun sebebi olarak da şunu buyurdu: "Çünkü bana: Onlar kocalarına çok lanet ederlerdi! diye cevap verdiler. Erkeklerin iyiliğini inkâr ederlerdi!" dediler.

İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle anlatmıştır: Has'am Kabile-si'nden bir kadın, Resûlullah Efendimize gelmişti; "Ben evlenmek istiyorum. Kocanın karısında olan hakları acaba nelerdir?" diye sordu. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu: "Kocanın karısındaki haklarından kimileri işte şunlardır: Koca, kadını cinsi temasa çağırdığı zaman, deve üstünde de olsa, bu çağrıya koşmalı. Kocanın izni olmadan evinden bir şey vermemeli. Çünkü o zaman sevabı kocasına, günahı kendisine olur. Kocasının izni olmadan nafile oruç tutmamalı. O zaman açlığı ve susuzluğu yanına kalır. Kocasının izni olmadan evden çıktığı zaman eve dönünceye veya tevbe edinceye kadar ona melekler lanette bulunurlar."

ÜÇÜNCÜ ASIL

KAZANÇ VE TİCARETİN EDEPLERİ

Ey aziz, bil ki bu dünya, âhiret yolunun bir konağı gibidir. Ve insanın bu noktada azığa ve güce, kudrete ihtiyacı vardır. Azık da, insanın kazancı olmazsa elde edilemez. Ama insan kendisini sadece dünya işi ile uğraştırırsa o kişi bahtsız, mutsuz kişidir. İnsanın hem dünya işine sarılması, onunla uğraşması, hem de âhiret azığını elde etmesi gerektiği unutulmamalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'inde Allahü Teâlâ şöyle buyurur: "**Biz gündüz vakitlerini geçiminize ayırdık.**" (Nebe Sûresi:11) Hicr Sûresi'nde de şöyle buyrulur: "**O yerde hem sizin için, hem de rızıklandıracağınız (canlılar ve köleleriniz gibi) kimseler için geçimlikler vardır.**" (Hicr Sûresi: 20) Cuma Sûresi'nde de rızık yolunda şu âyet buyrulmuştur: "**Yeryüzüne dağılın da Allah'ın fazlından azıklarınızı arayın.**" (Cuma Sûresi: 10)

Biz şimdi bilinmesi vacip olan kazanç işlerinden bahsedecek, onları açıkla-
yacağız. Bunlar da beş kısımdır.

- 1- Kazancın sevabı ve fazileti.
- 2- Kazanç işinin doğru olmasının şartları.
- 3- Alış-verişte vicdanlı olmak, adalet ve insafı gözetmek.
- 4- İnsaftan sonra ihsanda bulunmak.
- 5- Alış-verişte şefkat göstermek.

1- KAZANÇ İŞİNİN DOĞRU OLMASININ BEYANI

Ey aziz, bil ki, kendini ve çocuk çocuğunu halka muhtaç etmemek ve helâl kazançtan onların ihtiyacını tedarik etmek, din yolunda gaza etmekten ve çok ibadette bulunmaktan daha faziletlidir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün ashabı ile (Allah hepsinden razı olsun) birlikte oturmuştu. Bir genç, ashabın yanından hızla geçip gitti. Pazar yerindeki dükkânına vardı. Sahâbe-i Kirâm: "Yazık, yazık!" dediler. "Bu gencin seher vaktinde acele etmesi Allah yolunda olsaydı!" Resûl Aleyhisselâm, onlara şöyle buyurdu: "Böyle söylemeyin! Eğer bu kişinin kazancı kendisini halka muhtaç etmemek ve anasını, babasını, çocuklarını da halka muhtaç etmemek içinse, gerçektir ki, o kişi Allahü Teâlâ'nın yolundadır. Ve eğer zengin olmak, kendisini övdürtmek, ün kazanmak içinse şeytan yolundadır." Ve yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Bir kişi, dünyada helâl kazanmak diler, komşularına ve yakınlarına iyilik etmeyi isterse, o kişinin kıyamet gününde yüzü, ayın ondördü gibi parlak durur."** Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurmuştur: **"Allahü Teâlâ sanat ehli olan mü'mini kendisine dost edinir."** Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu: "Doğru sözlü tüccarlar, kıyamet gününde sıddıklarla ve şehitlerle birlikte haşrolunurlar." Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) yine buyurur ki: "Malların en çok helâl olanı san'at ehlinin kazancıdır." Ve yine buyurmuştur ki: **"Ticarette bulunun. Zira rızkın on bölükte dokuz bölüğü alış-veriştir."** Yine buyurdu ki: "Bir kişi kendisine dilenmek kapısını açarsa Allah Teâlâ ona yetmiş fakirlik kapısı açar."

Hazret-i İsa bir kişiyi gördü. Ona:

– Sen ne iş işlersin? diye sordu.

O kişi de:

– İbadette bulunurum! diye cevap verdi.

Hazret-i İsa:

– Yiyeceğini, içeceğini, yani günlük rızkını nereden ele geçirirsin? diye sordu.

O kişi:

– Benim bir kardeşim vardır. Günlük rızkımı o hazırlar! dedi. Hazret-i İsa da:

– Senin kardeşin öyleyse senden çok ibadet eder olmuş! dedi. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Elinizi helâl kazançtan çekmeyin. Çünkü Allahü Teâlâ gökten altın ve gümüş yağdırmaz. Ve Lokman Hekim, oğluna vasiyetinde şöyle demişti:

– Elini kazanç kazanmaktan çekme. Bir kimse eğer muhtaç olursa onun dini dar, noksan, akli ise zayıf olur. Halk ona hakaret gözü ile bakar. Din büyüklerinden birisine sordular:

– İbadet eden kişi mi daha faziletlidir, yoksa güvenilir tüccar mı? O dini bütün kişi şu cevabı verdi:

– Güvenilir tüccar daha faziletlidir. Çünkü tüccar daima şeytanla uğraşmaktadır. Ve şeytan daima terazide (alış-verişte) tüccara kasıttı bulunur. O da daima şeytana karşı kor. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) buyurur ki:

– Bana ölüm yetişse çoluk çocuğum için helâl kazanç elde ettiğim yerde can vermeyi, başka bir yerde olmaktan üstün görürüm. Ahmed bin Hanbel (Allah ondan razı olsun) Hazretlerine sordular:

– Ya İbni Hanbel! Bir kişi daima mescitte otursa, Allahü Teâlâ benim rızkı-mı bana yetiştirir! dese sen buna ne dersin? İbni Hanbel Hazretleri:

– Böyle diyen bir kimse şeriatini bilmeyen bir câhildir. Zira Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allahü Teâlâ bana rızkı-mı mızrağımın gölgesinde vermiştir” (yani benim rızkı-mı gaza etmekle, çalışmam, emeğim ve alın terim karşılığı olarak nasip eylemiştir).

Soru: Eğer bir kişi derse ki, Resûl aleyhisselâm şöyle demişti: “Bana mal topla, tüccarlardan ol demediler. Aksine tesbih edicilerden ve sana yakın verinceye kadar Rabbine ibadet edicilerden ol, denildi.” Bu, ibadetin kazançtan üstün olduğuna bir delil değil midir? Bu sorunun cevabı şudur: “Şunu bil ki, ev halkına yetecek kadar malı olan kişinin hiç şüphesiz ibadette bulunması en faziletli şeydir. Çünkü her kazanç yeterinden çok olursa onda fazilet yoktur. Belki de zarar vardır. Bir kimsenin malı olmasa ve lâkin evkaftan ulûfesini (aylığını) alsa o aylık kendisine yeterli olsa, onun kazanç yoluna düşmemesi daha yerinde bir iştir.

Bu türlü evkaftan aylık bağlanması da dört sınıf için câizdir:

1- İlimle uğraşan kişiler ki, onun ilminden din yolunda faydalar edinilir (Şeriat bilgileri, doktorluk ilmi gibi).

2- Kadılık mesleği ile uğraşan kimseler ki, evkafın ve halkın işleriyle uğraşırlar.

3- Yahut öyle bir kimse olmalı ki, batınî yoldan sofilerin keşiflerine ve hâllerine vukufı, bilgileri vardır.

4- Yahut da zahiri ibadetle bir tekkede meşgul olurlar. Ama o tekke de bu gibi ibadetle uğraşan kişilere ayrılmış olmalıdır.

Bütün bu türlü kişilerin kazanç yolunu düşünmemesi daha yeğdir. Eğer bunların nafakaları halkın elinden veriliyorsa ve halk da hayır işlerine karşı rağbet duyuyorsa, onların dilenmelerine meydan bırakmadan yiyecek ve içeceklerini onlara yetiştiriyorlarsa bu türlü kişilerin kazanç yoluna düşmemeleri daha iyidir. Çünkü ulu din adamlarından bir kişi vardı ki, onun 360 dostu vardı. Kendisi daima ibadetle vakit geçirirdi. Ve her gece o dostlardan birisinin konuğu olurdu. Onu her gece ağırlamak, ona sofrta kurmak o dostların ibadeti idi. Her biri o aziz kişiyi gönül hoşluğu ile davet ederlerdi. O aziz de dostlarının üstüne hayır kapısının açılmasına sebep olurdu.

2- KAZANÇ İLMİNİN BEYANI

Kazanç elde etmek şeriatın şart koyduğu şeylerde olmalıdır. Sen bil ki, bu konu uzundur. Bunun hepsi fıkıh bilgisinde şerh edilmiş, açıklanmıştır. Biz, bu kitapta, kendisine çok ihtiyaç duyulan şeyleri açıklayalım ki, bir kimse onu bilsin. Eğer ona öğrenmesi zor gelirse başkasına sorabilsin. Fakat bir kimse bunu bilmezse harama ve riyaya düşer. Bu zorluğu sormak durumunda kalır.

Çalışıp kazanmak, çok kere, altı muamele, altı yol üzerine yapılır:

- 1- Bey (alım-satım).
- 2- Ribâ (fâiz).
- 3- Selem, yani peşin para ile veresiye mal almak.
- 4- İcâre (kira).
- 5- Borç para vermek ve almak (karz).
- 6- Ortaklık (şirket)tir. Şimdi bu sözleşmelerin şartlarını söyleyelim.

Birinci Sözleşme:

ALIM-SATIM

Alım-Satım muamelesinin bilgisini öğrenmek farzdır. Hiçbir kişi alış-veriştan uzak kalmaz. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) pazar yerine gider, oturur, halkı kamçı ile döver ve:

– Hiçbir kimse alış-veriş ilmini öğrenmeden önce bizim pazar yerimize gelip iş yapmasın. Yoksa bilmeyerek harama ve ribâyâ (tefeciliğe) düşer! derdi.

Ey aziz kişi! Sen bil ki alış-verişin üç rüknü vardır:

Birincisi, satıcı ile alıcılardır. Onlara âkidler (sözleşmenin tarafları) denir.

İkincisi, satılan maldır. Giysiler, kumaşlar ve başka şeyler ki, üzerinde sözleşme yapılır.

Üçüncüsü, “sattım, aldım” denilerek söz kesmelidir ki, buna sözleşme (âkit) denir.

Şimdi bunları da açık olarak görelim:

*Birinci Rükün***ÂKİDLER**

Pazar yerinde beş kişi ile alış-veriş yapılmamalıdır:

- 1- Çocuklarla,
- 2- Delilerle, divânelerle,
- 3- Haram yiyicilerle,
- 4- Kölelerle,
- 5- Gözü kör olanlarla.

Ama çocukların alım-satım yapması Şafii Mezhebine göre doğru değildir. Hatta, anasının, babasının izni de olsa bâtıldır. Delinin de alım-satımı dürüst değildir. Eğer bir mal çocuklardan veya delilerden satın alınsa ve o mal helâk olsa, alan kişiye ödemek gerekir. Bir mal, çocuklara veya bir deliye satılmış olsa ve o mal onların elinde helâk olsa ödemek gerekmez. Zira o malın sahibi onu kendisi helâk etmiş olur ki o malı satmak için çocuğa veya deliye kendi eli ile vermemeliydi. Ama kölenin mal alması ve satması efendisinin izni olmayınca bâtil olur, doğru olmaz. Bakkal, kasap, aşçıya veya bu türlü esnafa kölelerle alış-veriş yapmak câiz değildir. Ancak efendisinden izin almışsa ve satıcı da bunu işitmişse veya izin verildikten sonra köle Müslüman olmuşsa ve bu da bir Müslüman tarafından haber verilmişse ona mal satın alma câiz olur. Ya da o şehirde o köleye efendisinden izin verdiği duyulmuş olmalı. Eğer izin verilmemiş bir köleden bir şey satın alınsa, alınan şey helâk olsa, alan kimseye ödemek zorunluluğu düşer. Eğer köleye bir şey verseler, o şey de kölenin elinde helâk olsa ödemek zorunda değildir.

Ama köre gelince: Kör kişi ile pazarlık bâtıldır. Ancak gören bir kişiyi vekil seçerse doğru olur. Ama kör kişi bir mal alırsa ve kaybederse ona ödemek düşer. Çünkü hem bülûğa ermiştir, hem de hürdür. Ama haram yiyicilerle, yağmacı, zalim, hırsız, yol kesiciler veya onlara içki satanlarla, çalgıcılık yapanlarla, ölü arkasından ağıt okuyanlarla ya da yalan yere tanıklık eden ve rüşvet alanlarla alış-veriş yapmak câiz değildir. Satın alan kişi, bunlarla alış-veriş yaparsa ve kesin olarak aldığı malı satan kişinin de malı olmadığını bilirse o alış-veriş bâtıldır. Eğer aldığı şeyin satanın malı olduğundan kuşku duyuyorsa almaktan çekinmelidir. Eğer satış yapan kişinin o malının çoğu helâl mal ise ve haramı azsa zahirde bu alış-veriş bâtil olmaz. Lâkin bu öyle bir şüphe olur ki, harama yakındır. Bu gibi muamelenin büyük tehlikesi, korkusu olur. Yahudilerle, Ermenilerle (Hristiyanlarla) alış-veriş yapmak câizdir. Lâkin onlara Müslüman köle ve mushaf satmak gerektir. Bu türlü muamele Mezhebin (Şafii'nin) zahirine göre bâtıldır. Ve bu muameleyi yapan kişi asidir. Ama zındık olanlarla, yani Allah korusun, Allah'ı ve Resûlünü (s.a.v.) inkâr edenlerle de iş yapmak bâtıldır. Onların hükmü de mürted (Müslümanlık'tan çıkıp başka bir dine girmiş kimse) hükmü gibidir. Bir kişi içki içmeyi, nâmahrem (haram olan) kadınla oturmayı ve namaz kılmayı câiz görürse, Müslümanlık ünvanında söylediğimiz şüpheli yedi kişinin birisi olmasından ötürü zındık olur. Ahirete inanmayan bu kişilerle alış-veriş ve nikâh yapmamalı.

*İkinci Rûkûn***TİCARET MALINDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER**

Ticarette kullanılan malda altı işlemin gözetilmesi gereklidir.

Birincisi: Satılan mal murdar olmamalı, necâsetli bulunmamalıdır. Köpeği, domuzu, davar tezeğini, fil kemiğini ve dişini, şarabı, murdar hayvanın etini ve yağın satmak bâtıldır. Necaset bulaşmış elbiseyi satmak haram olmaz. Göbek miskini, ipek böceğinin kozasını satmak da câizdir. Çünkü bunların ikisi de pak ve temizdir.

İkincisi: Satılan şeyde bir fayda olmalıdır. O fayda da esaslı olmalıdır. Sıçanı, yılanı ve akrebi, yerde yuva tutan canavarları satmak mekruhtur. Yılan oynatmakla faydalanan yılanıcıya da yılanın faydası olduğu asılsızdır. Buğdayı tane ile satmak veya faydası olmayan, kendisiyle faydalı bir maksada erilmeyen bir nesneyi satmak da bâtıldır. Fakat bal arısını ve kediyi, parsi, aslanı, kurdu yahut derisinden veya kendisinden faydalanan her hayvanı satmak uygundur. Papağanı, tavus kuşunu, güzel kuşları satmak da yerinde bir satıştır. Çünkü onları seyretmekle gönüller rahatlanır. Kopuz, saz, keman, rebab satmak da câiz değildir. Çünkü bunların faydaları haramdır ve haram olanda yarar yok gibidir. Çamurdan (veya alçıdan) çocuklar için yapılan hayvan şeklindeki oyuncakların da satışı bâtıldır. Satılırsa parası haramdır ve bunların kırılmaları vaciptir. Ama ağaçların ve otların resmini satmak câizdir. Üstünde yazı bulunan tabağı ve kumaşı satmak da câizdir. Nitekim Resûl (s.a.v.) Hazret-i Aiş'e (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: "Bunlardan (resimli örgülerden) yastık ve döşek gibi şeyler yap!"

Yalnız bu türlü bez ve kumaşların duvarlara asılması câiz değildir. Yerlere serilebilir. Böylece onlardan faydalanıldığı için alım ve satımları câizdir.

Sonra o kumaştan döşek, yastık yapmak câizse de onu giymek câiz değildir.

Üçüncüsü: Satılan mal, satan kimsenin mülkü olmak gerektir. Çünkü, bir kişi başka birinin malını satsa o satış bâtıldır. Eğer, satan kişi mal sahibinin kocası veya babası, yahut oğlu olsa, sattıktan sonra izin verse de yine doğru değildir. Bu izin satıştan önce geçerlidir.

Dördüncüsü: Satılan şey, satan tarafından satılan kişiye teslim edilebilmelidir. Kaçmış köleyi satmak, havuzdan olan balığı, havada uçan kuşu, ana karında olan bir yavruyu, aygır atın belinde olan döl tohumunu satmak câiz değildir. Çünkü bu adlarını saydığımız nesneleri satıldığı anda teslim etmek, satış yapan kişinin elinde değildir. Keçi ve koyun gibi davarların sırtında taşıdığı kılı, yünü ve onların dişilerinin memesinde olan sütü de satmak bâtıldır. Çünkü teslim edilmeye kadar ve satıştan sonra memede toplanan süt önceki sütle karışmış olur. Alan kişinin hakkından çok süt alması gerekir. Rehin edilen, borç karşılığında bırakılan eşyayı, sahibinin izni olmayınca satmak câiz değildir. Bir cariyenin bebeği varsa, o cariyeyi satmak câiz değildir. O cariyeyi çocuğundan ayırıp teslim etmek doğru değildir. Bir cariyenin oğlu varsa, onu da

annesinden ayırıp çocukcağızı satmak câiz değildir. Çünkü oğlunu anadan ayırmak haramdır.

Beşincisi: Satılan malın kendisi, niteliği (vasfı), niceliği (miktarı, sayısı) bilinmelidir. Kendisinin bilinmesinin örneği şöyle olur:

Bir koyun sürüsünden herhangi bir koyun için sattım denirse veya bir top bezden:

– Şu bezi ki, gönlün çekti, onu sana sattım! denilse bu satışlar eksik, bâtıl iş-tir. Lâkin onlardan birisini işaretleyip, belirterek ondan sonra satmak gerektir. Yeter ki:

– Bu kumaştan bir arşınına sana sattım, herhangi tarafından dilerse al! der-se, bu da bâtıldır.

Miktarın bilinmesi şudur: Satılan şey gözle görülmelidir. Diyelim ki, satan kimse:

– Sana bu malı, filân kişinin sattığı fiyata sattım! veya filân şeyin ağırlığı ka-dar altın veya gümüşe satıyorum! dese o şeyin ne kadar olduğu bilinmezse bu satış câiz değildir, ama:

– Bu buğdayı, sana bu kadar avuç altın veya gümüşe sattım, derse, o buğda-yın miktarı, ne kadar olduğu görülürse satış câiz olur.

– Satılan şeyin sıfatını, niteliğini bilmek ise ancak gözle görmekle olur. Ama o satılan şey hiç görülmemiş olsa, yahut gördüğü zamandan çok aralık geçse, çok ziyanlık olsa ve bu arada da o şeyde değişiklikler görülse o malın satışı bâtıldır.

Bohça içinde, top içinde katlanmış, durulmuş olarak duran kumaşı ve ba-şakta duran buğdayı satmak câiz değildir, bâtıldır.

Bir câriye alınmak istense başını, saçını, elini, ayağını görmelidir. Ve alıcının o câriyenin görmesi gelenek haline gelen yerlerini görmesi lâzımdır. Eğer bu yer-lerden kimisini görmese o câriyenin satışı bâtıldır.

Ama kendi kabukları ile örtülen cevizi, bademi, baklayı, narı ve yumurtayı satmak câizdir. Çünkü satılmalarına ihtiyaç vardır.

Altıncısı: Satın alınan şeyin, önce elle teslim alınmadan satış yapılması doğ-ru değildir. Önce o mal ele geçirilmeli, sonra satılmalıdır.

Üçüncü Rükün:

SÖZLEŞME (AKİT)

Mal satılıp alınırken sözleşme (akıt) kelimelerini söylemeden akıt yapıla-maz. Yani sözleşmekte satış bağlantısı gerektir. Öyleyse satan kişi: “Sana bu ma-lı sattım!” demeli. Alan kimse de: “Aldım!” demelidir. Yahut satan kişi “verdim” der, alan kişi “aldım” veya “kabul ettim” der. Yahut satışa ve alışa uyan sözler söylenir. Akıt kurulu (Antlaşma yapılır).

Eğer malı teslim etmeden önce, ara yerde alıp-satmak sözleşmesi yapılmaz-sa satış doğru olmaz. Nitekim bu zamanda sözleşmeden alıp-vermek gelenek

halini almıştır. Ama küçük olan mallarda sözleşme yapılmadan aynen alıp vermekle satış doğru olur. Buna izin vardır. Bundan ötürü de küçük eşyanın sözleşme yapılmadan alınıp verilmesi çok görülmektedir. Ebû Hanife'nin (Allah ona rahmet eylesin) mezhebi böyledir. Yani küçük malda, basit şeylerde akitsiz satış doğrudur. Mal aynen alıp verilir. İmam Şafii'nin mezhebinden bir kısım kişiler de bunu kabul etmişlerdir.

Şafiilerce, bu türlü satış sözlerini söylemeden yapılan satış işinin doğru olmasına fetva verilse bu üç sebepten ötürü fetva verilmekten uzak değildir.

1- Bu sözleşmeden, malı alıp götürüp satmaya halkın ihtiyacı vardır.

2- Öyle sanılıyor ki ve üstün zan da budur ki, sahabeler (Allah hepsinden razı olsun) zamanında buna benzer satış âdet olmuştur. Yoksa satış sözleri söylenseydi, o zamanın müslümanlarına o satış sözleri belki de zor gelseydi, bu zorlukları Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)'e veya ashabına bildirirlerdi ve cevaplar verildi ise bu zamana kadar gelir, anlatılırdı. Ne gibi hükümlerin var olduğu gizli kalmazdı.

3- Yapılan işin söz yerine geçmesinde zorluk yoktur. Hediye vermekte fiilin söz yerine geçmekte olduğu bilinir. Resûlullah Efendimize armağan edilen şeylerde: "Verdim, aldım" demek külfeti ortadan kaldırılmıştı. Sonra her zaman da böyle olmuştur. Armağanda karşılık (bedel) yokken, zaten: "Aldım, verdim" dememek gerekirdi. Satışta ise karşılık vardı. Mülk edilmesi güç değildir. Ama şu var ki hediye azla çok arasında fark yoktur.

Lâkin satışta fark vardır. Eğer bir şeyde değerlilik, kıymet varsa onda satış sözlerini söylemek âdet olmuştur. Örnek olarak diyebiliriz ki, ev, yer, davar, köle, değeri çok giyim eşyası satmak gibi şeylerde satış sözleri söylenilmezse bizden önce gelenlerin âdetinden dışarı çıkmış olunur ve mülkiyet meydana gelmez. Ama yemişlerde ve her zaman alınan şeylerde satış sözleri söylenmeden alış-veriş yapılmasına izin vermeye yol vardır.

Çünkü hem gelenek haline gelmiştir, hem de ihtiyaç ziyade olabilir. Küçük değersiz, itibarsız şeylerle kıymetli şeylerin arasında dereceler vardır. Kimi olur ki, bir şeyin değeri az mıdır veya çok değerli, kıymetli midir, fark olunmaz.

Bu yolda sınır takdir edip: Kıymeti az mıdır, çok mudur? diye birbirinden ayırıp tayin etmek mümkün değildir. Ayırım zorlaşınca ihtiyat yolunu tutmak gerektir. Yani şüpheli olan yerde "aldım, verdim" sözleri söylenmelidir.

Sen bil ki, eğer bir kişi, bir yük buğday alsın, eğer taraflar satış sözlerini söylememiş olursa, satılan buğday satın alan kişinin malı olmaz. Ama o buğdayı yemesi, sarf etmesi haram olmaz. Zira sahibinin teslim etmesiyle helâl olur. Ama ona mâlik olamaz. Eğer bir kimseyi konuk olarak alsın, o buğdaydan yedirse helâl de olur. Çünkü buğdayı teslim etmesi, onun istediği gibi harcamasına delâlet eder ki, bu da helâldir. Ama değerini vermek şartı ile ve açıkça.

– Benim buğdayımı gelen konuğuna ver, bana sonra parasını verirsin! dese bu söz doğru olurdu. Öteki kişiye de buğdayın akçesini ödemek vacip olurdu.

Böylece yapılan iş, söze (kavle) uygun düşer, delil olursa yine bu mana meydana gelir.

Satış sözleri söylenmediği zaman o buğday, onu satın almaya kalkan kişinin malı olmaz. Bir kimseye satmak istese satamaz. Eğer o buğdaydan hiç kimse yememiş ise eski sahibi geri almak istese geri alabilir. Bu ziyafetten önce sofraya konmuş yiyecek ve içecekler gibidir. Yani o yemekler yenmezden önce sahibi tarafından sofradan kaldırılabilir. Eğer yenmiş olursa helâl olur.

Ey aziz, sen bil ki, alış-verişin (satışın) gerçek olabilmesi için şart, o satışın başka bir şeyle şart, edilmemesidir. Meselâ: Ben bu odunu alırım; ama bizim evimize kadar iletmelisin! denilse, veya ben bu buğdayı un haline getirmen şartı ile alıveririm! dense, veya: Bana borca vermen şartı ile şu, şu eşyayı senden alıyorum! diye teklif yapılsa ya da başka bir şartla pazarlık yapılsa satış bâtil olur. Ancak altı şartla bu alış-veriş bâtil olmaz.

- 1- Satıcı herhangi bir şeyi rehin almaya kalkarsa,
- 2- Tanık tutmak şartı ile satarsa,
- 3- Alıcı kişi bir kimseyi kefil gösterirse,
- 4- Satıcı, tayin olunan vakte kadar parasını istememek şartı ile veresiye verirse,
- 5- Pazarlık istenildiği zaman bozulabilirse,
- 6- Üç güne kadar veya daha az zamanda, ama üç gün geçmemek üzere yapılan muhayyer satışlar geçerlidir.

Bir de yazı yazmayı bilen veya sanat bilen biri olmak şartı ile köle satılmış ise bu satış da bâtil değildir.

İkinci Sözleşme: FÂİZ (RİBÂ)

Fâiz (Ribâ) iki türlü şeyde olur:

- 1- Nakit akçede (parada). 2-Yemekte.

Parada Fâiz: Paranın satışında iki şey haramdır:

Birisi veresiye satıştır ki, meselâ ikisi de orada hazır olmayınca altın altınla, gümüş gümüşle veresiye satılmaz. Birbirlerinden ayrılmadan önce ikisi de mal alış (kabzı) yapmazlarsa satış bâtil olur. İkincisi de bir şeyi cinsi cinsine satmak gerekir. Bundan fazlası haramdır. Bir tam altını, bir tam altınla bir çekirdek altına satmak câiz değildir. O bir çekirdek altın haramdır. Ve iyi altını, kötü altınla fazlasıyla satmak da câiz değildir. Çünkü altının iyisi olsun, kötüsü olsun, sağlamı, çürüğü olsun hepsi eşittir, birdir. Bir elbise, tam bir altına alınıp da bir altın ve bir çekirdek altına satılmak istenilse bu câizdir. Gümüşle karışık altını halis altına satmak ve halis gümüşle satmak yahut yine karışık altınla satmak câiz değildir. Aksine, pazarlıkta ara yere başka bir şey eklenmesi, meselâ bir esvab ilâvesi gerektir. Ki o altınlı, sırmalı esvabın, altını halis olmamalıdır. Bu gibi işlerin hepsinde de hâl böyledir. Eğer inci dizisi arasında altın olursa, onu altına satmak

câiz olmaz. Altın elbise de öyledir. Ancak elbise ateşe konacak olduğu takdirde altın sırmamasından geriye bir şey kalmayacak kadar altını az olursa satılabilir.

Yemekte Fâiz: Bir yemeği veresiye alarak başkasına yemesi için satmak câiz değildir. Bu, iki cins yemek olsa da böyledir. Ancak, bir mecliste ikisi de (yani para ve mal) kabz olunmalıdır.

Eğer satılanla onun karşılığı olan nesne bir cins olursa, buğdayı buğdaya satmak gibi ki, hem veresiye vermek, hem de fazlasıyla satmak câiz değildir. Ancak kilede eşitlik câizdir. Eğer terazide beraber iseler bir zarar vermez. Beraberlik o şeyde gözetilmeli ki, âdete göre satılan şeyin miktarı onunla bilinmelidir. Kasaba koyunu verip et almak, buğdayı verip ekmek almak, susam veya cevizi yağcıya verip yağ almak ve bunlara benzer şeylerin yapılması câiz değildir. Lâkin bir kimse sattığı buğdayı ekmek olarak alsa, o ekmeği alan kişiye o ekmeği yemek helâldir. Lâkin aldığı ekmek onun malı olmaz. Buğdayı satın alan ekmekçiye o buğdayı istediği gibi sarf etmek helâl olur. Ama onun satışını yapmak câiz değildir. Ekmek alanın verdiği buğday ekmekçinin üzerinde borç olur. Ekmekçinin ekmeğini alan kişi onun üzerinde borçlu olur. Her ne vakit isteseler geri isteyebilir. Şayet birbirlerine helâl bile etseler yeterli değildir. Eğer birisi:

Sana verdiğim şeyi helâl ettim! Ama sen de bana verdiğin şeyi helâl edesin! dese ve ortaya böyle bir şart koysa, bu şart o işi bâtil kılar. Ve eğer bu şartı açıkça söylemese, ama: Sana verdiğim şeyi helâl ettim! Sen de bana gerek helâl et, gerekse helâl etme! dese ve hem de gönlünde böyle bir şey varsa, bu hüküm câiz, sahih olur.

Eğer arkadaşı da böyle helâl eylese helâl olur. Ve eğer birbirine helâl etmeseler; ama mallarının değeri birbirine eşit, miktarı aynı olsa bu dünyada husumet ortaya çıkmaz, öteki dünyada da ödek (kisas) gerekmez. Ama eğer fark varsa bu dünyada husumet eylemek, öteki dünyada da zulüm olmak korkusu vardır.

Sen bil ki, yemekten yapılan bir şeyi yine yemekten yapılan bir şeye karşılık satmak, hatta eşit de olsalar câiz değildir. Böylece bir şeyi ki, buğdaydan yapsalar, o şeyi un gibi, ekmek gibi, hamur gibi o buğday mamulüne satmak câiz değildir. Hatta üzümü sirkeye, pekmeze satmak câiz değildir. Yaş üzümü yaş üzümme, yaş hurmayı yaş hurmaya karşılık satmak da câiz değildir. Ama üzüm kurur, hurma kurur, yaşlığı, tazeliği geçerse o zaman câizdir.

Bu yolda uzun uzadıya söylenecek çok söz vardır. Lâkin söylediklerimizin bu kadarı öğrenilmesi vâcib olanıdır. Bu hususlarda çok sakınmak gerektir. Tâ ki, bir bilmediğin şeyle karşılaşırsan bilmediğini bilip bilen kişilerden sormalısın. Bunu öğrendikten sonra ona göre amel etmek de farzdır. Yoksa insan ansızın harama düşer. Bilmemekle mazur sayılmaz. Zira din bilgisini öğrenmek farzdır.

Üçüncü Sözleşme: SELEMLE SATIŞ

Selem bir malı, vakti gelmeden bedelini verip satın almaktır. Selemle satışta on şart vardır. Ve bu şartlara uymak gerektir.

1. Şart: Sözleşme vaktinde bir kimse bir kimseye: Bu altını yahut bu elbiseyi veya başka bir şeyi sana bir yük buğdaya selem veriyorum! der. Ancak buğdayın sıfatlarını “şudur, şudur” diyerek açıklar. Bu sıfatların meydana gelmesi için mümkün olan vasıflar olmalıdır. Zaten maksat da bu sıfattadır. Buna göz yumulmamalı. Hesaba gelmeyen şeyler de olmamalıdır. Bu temel sıfatların tam olarak zikredilmesi gerekir. Tâ ki her şey bilinmeli, ileride kavgaya mahal kalmamalıdır. Öteki kişi de: Kabul ettim! demelidir. Ama selem sözünün yerine: Satın aldım! Bana verdiğin mal da şu sıfattadır, bu sıfattadır olmalıdır! der.

2. Şart: Satışta verilen malın satışını yapan kişi, fazla fazla, ölçüsüz, tartısız vermemeli. Ağırlığını, hafifliğini, ne kadar olduğunu bilip vermelidir. Tâ ki, selemi bozup verdiği malı geri almak isterse, o zaman önceden verdiği mal bilinmelidir.

3. Şart: Pazarlık yapılan yerde veya mecliste oradan ayrılmadan önce malın bedeli teslim edilmeli, ödenmiş olmalıdır. Eğer bedelin teslimi sonraya kalırsa, selem bozulmuş olur.

4. Şart: Bir şeyi selem verip satın alınan malın da sıfatı, vasıfları bilinmelidir. Meselâ, hububat gibi taneli, pamuk, yün, ibrişim gibi, süt, et, hayvan gibi şeylerin vasfı ve hâli bilinmelidir. Ama bir şey ki, bazı şeylerle karıştırılmış, yoğrulmuş, macun haline getirilmiş şeylerden olursa ve o karışık şeylerin miktarı bilinmez üstün misk gibi, yahut birkaç şeyden terkip olunmuş şeyler gibi ya da fazla işlenmiş yay gibi yaşmak, çizme, parlatılmış ok gibi bunların hepsinde selem bâtıldır. Çünkü bunların sıfatlarının açık, seçik ve tamamen açıklanması mümkün değildir. Ekmeğe gelince: Tuz ve su ile karışmış olsa da ekmekte selem câizdir. Tuzun, pişirmeliğin, yani bu tür şeylerin miktarı hesaba gelir şeyler değildir. Onların bilinmemesi de zarar vermez.

5. Şart: Malın bedeli vadeye bağlanmış, yani mal, sonradan bedeli ödenmek üzere satılmış olursa, bu, belirtilmelidir. Meselâ: Harman zamanına dek! denilmemelidir. Çünkü bu zaman kararlı bir vakit değildir. Eğer, “Nevruza dek!” denerse ve Nevruz biliniyorsa, yahut “Cemaziyele dek” diye şart konursa bu sahih ve câiz olur. Bu da cemaziyele evvel diye yorumlanır.

6. Şart: Bir şeyi selem verince ve vade tamam olduğu zaman, o şey o vakitte ele geçecek nesne olmalıdır. Vade tamam olduğu zaman bir meyvenin yetişmemesi selemle satışını bâtıl kılar. Eğer vade zamanına kadar meyvenin yetişmesi ihtimali çoğalırsa selem dürüst olur. Eğer meyvenin yetişmesi, kemale ermesi bir hafta sonra olacaksa, istenirse mühlet verilir, istenirse bağlantı selemi bozulur. Ve verilen mal geri alınır.

7. Şart: Selemi kabul eden kişi vereceği şeyleri hangi yerde, nerede teslim edeceğini belirtmelidir. Şehirde mi teslim edecektir, yahut köyde mi verecektir,

bunlar bilinmeli. Sonra ara açılması, ihtilaf ve düşmanlık ihtimali olacak şeyler tarif edilmelidir.

8. Şart: Selemde, hiçbir belirli şeye işaret edilmemelidir. Meselâ: “Bu bağın üzümü, bu toprağın buğdayı” denilmemelidir. Çünkü bu türlü selem bâtıldır.

9. Şart: Şehdâne inci gibi değerinin bilinmesi çok zor olan bir şeye selem vermemelidir. Çünkü onun eşi bulunmaz veyahut güzel bir câriyeye veya buna benzer şeye de selem verilmemeli.

10. Şart: Yiyecek içecek maddesine selem verilmemeli. Malın bahası için arpa, buğday gibi ve bunlara benzer ne varsa selem olarak verilemez.

Dördüncü Sözleşme: KİRA

İcârenin (kiranın) iki rüknü vardır: Birisi ücrettir. Birisi de menfaattir. Ama icâreyi akdeden kimselerin gerekliliği ve icâre sözleşmesinin akdinde icap ve kabul lâzım olduğu, yani: İcâreye aldım, icâreye verdim! diye sözleşmesi bey’de (alım-satımda) olduğu gibidir.

ÜCRET:

Ücret belirli olmalıdır. Eğer bir ev, tamirine karşılık kiraya verilirse icâre bâtil olur. Çünkü tamir işi belli değildir. Kasabı koyunun derisine icâreye tutmak, değirmenciye önündeki unun kepeğine ya da bir miktar una icâreye tutmak bâtıldır. Bir şeyin ürünü eğer ücretle tutulan kişinin işlediği işle meydana geliyorsa, o ürünün o kimseye ücret tutulması câiz değildir. Bu dükkânı ayda bir altına icâreye verdim! demek bâtıldır. Çünkü icârenin müddeti belli değildir. İcâre anlaşılsın diye: Bir yıl, iki yıl! denilmesi ve süre belirtilmelidir.

MENFAAT:

Ey aziz! Sen bil ki, icârede meydana gelen menfaat belli olmalı, bilinmeli. O icârede zahmet çekilmeli ve icârede yerine vekil dikmek kabil olmalı. Böyle bir icâreye cevaz vardır.

İcarda 5 şartı gözetmek gerektir:

BİRİNCİ ŞART: İşlenen işin değeri, itibarı olmalıdır. O işte zahmet çekilmelidir. Dükkanını süslemek için bir kimsenin yiyeceğini kiralamak, üstündeki elbiseyi kurutmak için ağaç kiralamak, koklamak için elma ağacı kiralamak, bunlardan başka daha benzeri neler varsa bunları kiralamanın hepsi bâtıldır. Çünkü bu işlerin değeri, itibarı, tek buğday tanesinin kıymeti kadar yoktur. Eğer sözü sohbeti yerinde, hürmet ve izzeti olan bir tüccar aracı olursa ve bir sözü ile pazarlık olursa o tüccara birkaç söz söylesin ve pazarlığı kolaylaştırsın diye bir ücret vermek şart değilse bu pazarlık bâtil olur. Ve verilen ücret de aracıya haram olur. Çünkü bu işte hiçbir zahmet ve yorgunluk yoktur. Ama aracı ve tellalın aldığı şu zamanda helâl olur ki, çok söz söyler, malı satarken çok gidip gelir. Zahmet çeker ve çektiği zahmetin zaruri karşılığını alması vacip olur. Ama o tellal-

ların âdet ettiği onda birini almak, o ücretin miktarı belli olmadığı ve malın değeri ile çektiği emek ve zahmet arasında bir nisbet de bulunmadığı için böyle alınan ücret haramdır. Böylece araçların ve tellalların bu yolda topladıkları malların hepsi haramdır.

Ama tellal bu günahtan iki şekilde kurtulur:

1- Tellal, kendisine verilen şeyi almalı, çektiği zahmete ve sattığı malın değerine ve miktarına bakmamalıdır.

2- Tellal malı satmazdan önce, mal sahibine “Bu malı satarım, ama şu kadar akçe alırım” demeli, satıcı da buna razı olmalıdır. Her hâlde “Malın bedelinin onda birini isterim” dememeli. Çünkü mal ne kadara satılacaktır, miktarı ne tutacaktır, belli olmamıştır. Eğer böyle bir iş yapılırsa icâre bâtil olur. Çekilen zahmetin değerinden fazla bir şey vermek ve almak lâzım olur.

İKİNCİ ŞART: Menfaat, kiralanan şeyin kendisi olmamalıdır. Yani icâreden maksat, para vererek tuttuğun kişiye bir iş yaptırmak ve ondan bir kazanç elde etmektir.

Bir kişi, eğer bir bahçeyi, bir bağ veya bostanı meyvesini götürmek için veya bir ineği sütünü almak için kiralarsa, masrafını taahhüt ederek ineğin ve sütün yarısını almak üzere kiralarsa, bütün bunlar bâtildir. Eğer, çocuk emzirmek için bir kadın icâreye tutulsa bu câizdir. Çünkü asıl maksat çocuktur, onu korumak, gözetmektir. Bir yazıcının harcadığı mürekkep ve terzinin ibrişimi, ipliği gibi miktarı az şeyler ise amele tabidir.

ÜÇÜNCÜ ŞART: Bir kişi öyle bir iş için icâreye tutulmalı ki, o işin teslimi mümkün olabilsin, hem de helâl bir amel olsun. Zayıf bir kimseyi yapamayacağı bir işe almak, dilsiz kişiyi öğretmen tutmak bâtildir. Câiz değildir. Eğer aybaşı (hayız) görmekte bulunan bir kadın mescidi temizlemek, süpürmek için kiralansa, bu kiralayış bâtil olur. Çünkü aybaşı hâlinde olan bir kadının mescide girmesi haramdır.

Eğer bir kişi:

- 1- Sağlam bir dişi çekmek için,
- 2- Şeriatın izni olmadan sağlam bir (kol, kulak) uzvu kesmek için,
- 3- Bir yavrucağın küpe yerini açmak gibi işler için icâreye tutulsa bu kiralayış da bâtildir. Çünkü bu gibi işlerin hepsi haramdır.

Ve yine bunlar gibi kurnaz kişilerin, kabadayılardan kollarına, ellerinin üstüne iğne ile nakışlar, resimler yapıp siyah siyah düğümler meydana getiren kişilerin işleri haramdır. Erkeklerle ipek takke, ipek elbise diken terzilerin aldığı ücret de haramdır. Bu gibi kişiler kiraya tutulsalar ücretleri de bâtildir.

Eğer bir kişi, ip üstünde cambazlık öğretsin diye kiralansa bu da öncekiler gibi haramdır. Oyuna bakmak, oyunu seyretmek de haramdır. Bir kimse bu oyunu oynarsa kendisini ölüm yoluna atmış olur. Böyle bir ölüm oyununa bakan, onu seyreden kişiler de cambazlık yapan kişinin kanına, ölümüne ortak olur. Çünkü halk eğer onun oyunlarına bakmasaydı, o cambaz da kendisini bu türlü

tehlikelere atmazdı. Bir kimse ip üstüne gerilen kırışte oynayana ve bunun gibi tehlikeli ve faydasız işlere bir şey, bir ücret verse asi olur. Yine bunlar gibi maskaralık yapanlara, sazendelik eyleyenlere, sağı sağıcılara (şarkıcılık edenlere) ve şairlik eyleyip bir kimseyi kötüleyene, hicvedene bir şey vermek haramdır. Kadı efendinin hüküm vermesi ve tanığın tanıklık etmesi karşılığında bir şey almaları, ücret istemeleri haramdır. Ama kadı efendinin ilâm ve sicil yazması, deftere geçirmesi ve bu yazının ücretini alması câizdir. Çünkü sicil yazılması, kendi üstüne farz değildir. Ama başka kimseleri sicil yazmaktan men etmemesi de şarttır. Eğer başkalarını engelleyip yalnız kendisi yazmaya kalkarsa ve yazacağı sicili bir saatte yazmak mümkün iken on altın veya on akçe karşılık isterse, bu haramdır. Ama başka kişiyi men etmeyip: "Eğer bu sicili ben yazarsam, on altın yazma ücreti alırım!" derse bu, o zaman câiz olur. Fakat, sicili başka biri yazıp da kendisi imzalayacaksa hiçbir ücret istemeyip: "İmza atmak bana vacip değildir!" derse, bu da ona haramdır. Çünkü doğru olan şey, eğer halkın hakkı o imza ile muhkem olacaksa bu da ona vaciptir. Eğer vacip değil derse, bunun karşılığı bir avuç kadar buğday tanesi değerinde olur ki, onun da bir değeri yoktur. Ama kadı vekili olan kişinin aldığı ücret helâldir. Yalnız şu şartla: Bir kişinin vekilliğini eylemeli ki, o kişi ehl-i haktan olmalı, vekil de onun ehl-i haktan olduğunu bilmelidir. Ya da bâtil kişi olduğunu bilmemeli. Vekil bu şartlar içinde yalan söylememeli. Ve hem de bu şartlar içinde vekalet ödevini alan kişi yalan söylememeli, sûret-i haktan görünüp hile, oyun etmemeli. Sahtekarlıkta bulunmamalı, bir kimsenin hakkını örtbas etmeye kalkmamalıdır. Aksine bâtil olan kusuuru, ayıbı yok etmeyi bilmelidir. Hak ortaya çıkınca hakka razı olmalı ve susmalıdır. Bir şeyi söylemekle hakkın bâtil olacağını bilirse onu inkâr eylemek câizdir.

Bir aracı, iki kişi arasında aracılık yaparsa onun iki taraftan da aracılık ücreti alması câiz değildir. Çünkü bir davada iki tarafın da yararını gözetmek mümkün olmaz. Ama bir taraf için çalışır, zahmet çekerse zahmet değeri de çok olursa o zaman ücret alması helâl olur. Şu şartla ki, yalan söylememeli. Çünkü yalan söylemek haramdır. Sahtekârlıkta, hilede bulunmamalıdır. Bir şey hak olunca iki taraftan da gizlenmemelidir. Ve her birine bir iç korkusu vermemelidir. Çünkü bu korku sebebiyle iki taraf da barışmaya rağbet, istek göstermiş olabilirler ki, eğer halin gerçeğini bilmiş olsalardı belki de iki taraf barışmazlardı. Bu şartlarla olan aracılıkta galip budur ki, aracılık bâtila meyletmekten, zulüm yapılmasından, yalan söylemekten ve hile, sahtekârlıktan uzak kalmaz ve aracı olanın aldığı ücret de haramdır. Eğer aracı hakkın hangi tarafta olduğunu bilirse onun, hak sahibi kimseyi hile ile az bir hak karşılığında barışa razı etmesi câiz değildir. Ama eğer hasmın zulmettiği bilirse, aracı da o kişiye hile ile korku verirse ve böylece onu zulmünden vazgeçirtmek isterse buna izin, ruhsat vardır.

Bir kimsenin Müslümanlığı çok üstün ise dili ile ikrar ettiği her sözün hesabını yarın ahirette vermesi gerektiğine inanır. Bilir ki, yarın ona:

- Niçin söyledin?
- Ne kasıtle, hangi niyetle söyledin?

- Doğru mu söyledin?
- Sözlerin haklı mıydı? Yoksa bâtil mıydı? diye sorulacaktır.

İşte bunları düşünen kişinin, aracılık ve dava vekilliği yapmak işi elinden gelmez. Eğer bir kimsenin maslahatını görmeye varan kişi, büyüklerin, ulu kişilerin yanına şefaate gidince ve eğer zahmet de çekerse aldığı ücret helâl olur. Şu şartla ki, ettiği şefaatte işlediği iş zor ve müşkül olmalıdır. Makamının veya şerefının karşılığı olmamalıdır. Hem bir kişi için şefaate etmeli ki, iyi huyda olmalı. Eğer zalime yardım eyleyip şefaatte bulunsa yahut bir zalime yardım için şefaate edilse veya haram akçe karşılığında söylense, yahut da şehâdette hakkı gizlemek için şefaatte bulunsa veya başka bir haram maksat için şefaate etse, bu türlü şefaatte bulunan kişi asi olur ve aldığı ücret de haramdır.

Bütün bu hükümler, geçen icâre kısmında zikrolundu, hepsinin bilinmesi vaciptir. Çünkü icâreye verenler de, alan kişiler de bu türlü câiz olmayan şeylerde asi olurlar. Bunlar uzun uzadıya anlatılabilir. Ama bu kadarlık bilgi halk için yeterlidir. Nerede şüphe vardır, nerede ihtiyat gerekir, bunu bilmek gerekir.

DÖRDÜNCÜ ŞART: İcâreye, kiraya tutulan iş, icâreye tutulan kimsenin kendi üzerine vacip olmayan iş olmalıdır. Hem de o işte naip (vekil) tutmak câiz olmamalıdır. Meselâ bir mücahidi gaza için ücretle tutmak câiz değildir. “Bir kişiye bir başka kişinin adına oruç tutsun, namaz kılsın” diye ücret vermek câiz değildir.

Hac eylemek için ücret vermek şu şartla câizdir: Hacı namzedi kötürüm ise sağlık umudu yoksa, kendi yerine ücretli kimseyi gönderebilir. Kur’an öğretmek için belirli bir bilgi belletmek için, bir kişiyi icâreye tutmak, kiralamak câizdir.

Makbere (mezar) kazmak işinde, cenaze götürmekte, ölü yollanmasında icâre ile adam tutmak câizdir. Ama teravih namazını kıldırma imamlık ve müezzinlik için: “İcâreye cevaz var mı, yok mu?” diye din bilginleri arasında ihtilaf vardır. Sahih olan şudur ki, bu, haram değildir. Çünkü onlara verilecek ücret, imamın ve müezzinin vakit gözetmelerinden ötürü ve mescitte bulunmasından dolayı çektikleri zahmet karşılığıdır. Lâkin gerek kerahatten, gerekse şüpheden uzak şeyler değildir.

BEŞİNCİ ŞART: İcârede yapılan iş bilinmelidir. Meselâ bir davayı kiralayan kişinin o hayvanı görmesi, kiraya verenin de hayvanına ne kadar yük vurulacağını, ona kimin bineceğini bilmeleri gerekir. Hayvan toprağı sürecekse ne kadar yer sürecektir, yol alacaksa ne kadar yol alacaktır, bunlar belirtilmelidir. Bu gibi hususlarda ancak meşhur bir gelenek varsa onunla yetinilmelidir.

Eğer icâre ile bir yer, bir toprak alınsa, ne ekilmesi gerekir, bu da konuşulmalıdır. Çünkü meselâ darının ekim zararı, buğdaydan daha fazladır. Ama âdet üzere bu biliniyorsa bu bilgiler yeterlidir. Bütün icârelerin hâli böyledir, icârenin temeli ve binası arada kavga gürültünün kalkması için, ilim üzerine kurulur. Eğer her icâre bilgisizlikle kurulursa ve şartlar bilinmezse öyle bir icâreden düşünülmez, iş bağlantısı bâtil olur.

Beşinci Sözleşme: KIRAD VEYA MUDÂREBE

Bir yandan sermaye, bir yandan emek konulan bir ortaklıktır. Yani bir kişi başka bir kişiye para verir, o da bu parayı işletir, sonra kârında ortak olurlar. Ki buna Kirad veya Mudârebe denilir. Bu ortaklık şöyle olur: Bir kişi bir kişiye:

– Al şu parayı, şunu işlet! Kârında ortak olalım! der.

Bu türlü sözleşme yaparlar. Ortak olurlar. Bu türlü sözleşmenin, ticari bağlantısının üç rûknü vardır:

Birinci Rûkûn: Sermayedir. Sermayenin akçe (nakit) olması gerektir. Nakit haline getirilmemiş altın, gümüş veya eşya, mal sermaye verilirse ortaklık kurulmaz. Bunların satışı zordur. Sermayenin ağırlığı (vezni) bilinmelidir. Bu türlü ortaklıkta sermaye sahibi ortak aldığı kişiye malı teslim etmelidir. Eğer sermaye sahibi satılacak malı elinde tutmak isterse bu şart ile ortaklık câiz olmaz.

İkinci Rûkûn: Ortaklığın kazancı, kârdır ki sermaye sahibi ortak kıldığı kişiye kazancı, kârı bildirmelidir. Meselâ:

– Kârın yarısı veya kârın üçte biri senin olsun! demelidir.

Eğer kârdan şu kadar senin, şu kadar lira benim olsun, kalanını da paylaşırız! diye şart koyarsa bu bağlantı bâtil olur.

Üçüncü Rûkûn: İşyeri, iş mahallidir. Yapılacak işin alış-verişle, ticaretle, amelle olması şarttır. Ve iş alım-satım cinsinden olmalıdır. San'at cinsinden olmamalıdır. Meselâ buğdayı aşçı bir kişiye verip: Yemek yap, aşçılık et! Kazanç yarı yarıya olsun! dese, bu, bâtil olur. Ve keteni eğiriciye verip: Kazancı yarı yarıya olsun! dese bu da bâtildir. Şayet, yine sermaye sahibi: Filanca kişiden başkasına mal satma! dese veya: Filanca kişiden başka kimseden mal alma! dese bu şartlarla ortaklık bâtil olur. Ve bir şey bu türlü ticareti kısıtlarsa, ona darlık verirse anlaşmalara bu türlü şartlar koymak câiz olmaz. Bir ortaklık kuruluşu şöyle olur: Mal sahibi: Bu malı sana verdim, ama ticaret yapmak şartı ile veriyorum. Edeceğin kazanç yarı yarıya olacaktır, der. Ortağı da: Şartını kabul ettim! der. Böylece aralarında bir bağlantı yapılır. Artık iş yapacak olan kişi, sermaye sahibinin olarak almakta da, satmakta da onun vekili olmuş olur. Eğer sermaye sahibi ortağı ile işi bozmak istese bozabilir. İş yapan da o zaman anlaşmayı bozmaya gider. Eğer mal bütün nakit haline gelmişse ve kâr da olmuşsa yalnız kâr eşitlik üzere paylaşılır. Eğer mal eldeyse ve kâr yoksa mal, sermaye sahibine teslim edilir, işi yapan ortağın malı satın paraya çevirmesi vacip olmaz. Eğer:

– Malı veya kumaşı satayım da parasını sana vereyim! dese sermaye sahibinin bunu ortağına yasaklaması câizdir.

Meğer bir müşteri bulup da kazanç ile satarsa, o zaman sermaye sahibi de o malın satışını engelleyemez. Ancak iş ortağı, elde mal olup da kârla satmak ihtimali varsa, o malı satması vaciptir. Satış sermaye cinsi nakille yapılmalıdır. Başka cins para ile satılamaz. Malın sermaye kadarı nakit haline gelince kalanını da aralarında pay ederler. Kalan malı satmak, satış işleriyle uğraşan ortağın üstüne vacip olmaz.

Ortaklık üzerinden bir yıl geçerse mal sahibi, malının zekâtını vermek için malının değerini bilmek zorundadır. Ortağının zekâtını da ortaya sermaye koyan ortak verir. İş yapan ortak, sermaye sahibinin izni olmadan yola çıkamaz. Yol hazırlığı yapamaz. Eğer mal sahibinin izniyle yolculuğa çıkarsa yol masrafları sermayeden yapılır. Nitekim ölçmek, tartmak, nakliye masrafları, dükkan kirası, sermaye üzerinden olur. Yolculuktan geri dönülünce sermayeden alınan yol eşyası, matra gibi şeyler yine sayılıp sermayeye eklenir, mal sahibine geri verilir.

Altıncı Sözleşme: ŞİRKET AKDİ

Bu, şirket (ortaklık) sözleşmesidir ki, mal şirket üzerine yapılmıştır. İki ortak birbirine malda tasarruf etmeye izin verirler. Eğer ortaya koydukları malları eşitse kazancı, kârları da yarı yarıya olur. Eğer bu mallar eşit değilse kârları da ona göre olur. Şartları değiştirmek câiz değildir. Eğer işi birisi görmek dilerse bu vakit şartı değiştirmek câizdir. Çünkü işi idare edene çalışması sebebiyle kâr şartlarını artırır. Bu cins şirkette (mudârebe) ortaklığı meydana gelmiş olur.

Fakat üç ortaklık (şirket) daha vardır ki, üçü de bâtil oldukları hâlde halk arasında âdet haline getirilmiştir:

1- Biri taşıyıcıların, hamalların ve sanat ehlinin şirkettir ki, her ne kazanırlarsa aralarında müşterek olmasını şart koşarlar. Bu cins ortaklık bâtildir. Çünkü her kişinin kazancı kendi emeğine göredir.

2- Ötekisi de müfavaza şirkettir. Yani eşitlik işbirliğidir. Bu şirket iki kişi arasında olur. Ve: "Her ne kazanç olursa hepsi ortaya konulacaktır. Zarar ve kazanç ortaklaşa olsun!" derler. Fakat bu türlü şirket de bâtildir.

3- Üçüncüsü de şudur: İki kişiden birinin malı ortaya konur. Ötekinin de cemiyet içinde şerefi, yüceliği olur. Mal sahibinin kendisi işi yönetir. O ne muamele yapar, ne iş işlerse, o şerefli ortağı, sözü ve hareketi ile ortağına yardım eder. Malını sattırır. Böylece ortaya çıkan kârı, kazancı da ortaklaşa paylaşırlar. Ama bu da bâtil bir şirkettir.

İş yapma, ticaret etme, alış-veriş bilgisinden bu kadarını bilmek vaciptir. Çünkü bu kadarı ihtiyaca yeterlidir. Bazı şeyler bunların dışında vaki olursa da pek azdır. Şayet bu söylediğimiz kadarı bilinmezse ve zor bir iş ortaya çıkarsa sorulabilir, öğrenilebilir Ama, bu kadarını bilmemekten de harama düşülür. Bu haram iş, işleyişte fark edilemeyebilir. Sonra da cehalet özrü kabul edilmez.

3- ALIŞ-VERİŞ MUAMELESİNDE İNSAFI VE ADALETİ GÖZETMEK

Ey aziz, sen bil ki, buraya kadar açıkladığımız alış-veriş muamelesinin doğru dürüst olmasının şartlarıdır. Fakat birçok muamele vardır ki, biz ona: Doğrudur, dürüsttür! diye fetva veririz. Ama o ticareti yapan kişi, Allahü Teâlâ'nın lanetine boğulur. Bunlar öyle ticaret muameleleridir ki, onlarda müslümanların zarara ve zahmete uğraması tehlikesi vardır. Bu türlü ticaret de verdiği zararın nevine göre iki kısımdır: Birincisi hususidir. İkincisi umumidir.

Zararı umuma ait olan ticaret, yani müslüman halka zararı olan alış-veriş iki türlüdür:

BİRİNCİSİ İHTİKÂR'dır. İhtikârı yapana muhtekir (karaborsacı) denir. Muhtekirler yiyecek ve içecek gibi ihtiyaç maddelerini ucuz alırlar. Biriktirip pahalıya satarlar. Muhtekir kişi mel'ûndur. Yani ihtikârda bulunan kişi, Allahü Teâlâ'nın lanetine batır. Pahalılaştan şey, ucuzken fiyatı yükseltilecek şeydir. Resûl (salâllâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse pahalılaşması için malını kırk gün saklasa, Allahü Teâlâ ondan uzaklaşır. O kişi de Allahü Teâlâ'dan uzak kalır". Ve yine Resûlullah Efendimiz buyurur ki: **"Her kim bir mal alıp bir şehre iletse, o vaktin malını ona göre satsa o malı sadaka vermiş gibi olur."** Bir rivayete göre de: **"Bir köle azat etmiş gibi olur."** Zararı bütün halka geçen ihtikâr zulmü için yine Resûl aleyhis-selâm şöyle buyurmuştur: **"Bir kimse, yiyecekleri kırk gün sakladıktan sonra, sadaka olarak verse, yine de bu veriş ihtikâr günahının kefareti olamaz."** Hazret-i Ali (Allah yüzünü kerim kılsın) Hazretlerine: Filan kişi mal saklayıcıdır ve onun fiyatının artmasını beklemektedir! dediler, O da: O malı yakınız! diye buyurdu. Ulu kişilerden birisi, malını kendi vekili ile satmak için onu Vâsıt şehrinde Basra şehrine gönderdi. Vekil, Basra'ya gidince malın değerini çok ucuz buldu. Bir hafta sabreleyip bekledi. Sonra, Basra'ya vardığı zamankinden daha yüksek bir fiyat bulunca eldeki malı yüksek bedelle sattı. Malın sahibine: Bir hafta bekledim. Malınızı daha fazla bir fiyatla sattım! diye bir mektup yazıp durumu bildirdi. Mal sahibi de ona Vâsıt şehrinde şu cevabı yazdı: Biraz kazançla ve din selameti ile kanaat etmiş, yetinmiştik. Senin bizim dinimizi yüksek baha-ya satman bize gerekmezdi. Madem ki bu günahı işledin, büyük bir cinâyet işlenmiş oldu. Bu günahın kefareti için bu malın hepsini sadaka olarak vermek gerekir. Yoksa bu günahın uğursuzluğundan kurtulmamak korkusu vardır! dedi.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, mal saklamanın haram olmasının sebebi, halkın ondan zarar görmesinden, sıkıntı çekmesinden ötürüdür. Çünkü insanın dünyada canlı kalabilmesine sebep olan yiyeceklerdir, besindir. Yenilecek şeyler satılacak olursa bütün halka onu satmak helâl olur. Ve o satılan şeyde bütün bir halkın alakası vardır. Çünkü o malı halktan bir kişi alıp saklasa, başkalarının elini o mala değdirtmese tıpkı Allahü Teâlâ'nın bir kimseye mübah kıldığı suyu saklamak, hapseylemek gibi olur ki, o kimsenin dileği, susuz kalan halka üstün baha ile o suyu satmaktır. Bu anlattığımız günah, malı saklayıp fazlasına satmak niyeti ile satın almanın günahıdır.

Ama çiftçinin malı kendi ektiğinden gelmişse, o ekin yalnız kendisininindir, ona mahsustur. O malı isterse saklar, isterse satar. Ve mutlaka satması da çiftçinin üstüne vacip değildir. Lâkin satışını geciktirmemesi öncelik taşır. Eğer çiftçinin, ekincinin gönlünde hububatını pahalı satmanın meyli, isteği varsa işte bu mezmumdur, kötüdür, iyi bir hareket değildir.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, insana derman olan şeylerin –ki onlar gıdadır, besindir– dışında halkın ihtiyacı olmayan şeyleri alıp saklamak haram değildir. An-

cak besin, gıda olan ve kuvvet yerine geçen ilaçları alıp saklamak haramdır. Ama gıdaya yakın olan et, yağ ve bunlara benzer ne varsa, bu gibi maddelerde, din bilginleri arasında ihtilaf vardır. Gerçek olan şudur ki, etin, yağın ve bunlara benzer şeylerin alınıp satılması haram değildir. Fakat pahalılaşması için saklanması, mekruhluktan da uzak değildir. Çünkü bunlar, daimi yiyecek maddeleri gibi her an lüzumlu değildirler.

Yiyecek maddelerinin depo edilmesinin, (stok yapılmasının) haram olması, ancak bunların azaldığı ve sıkıntı çekildiği zamana mahsustur. Her zaman kolayca bulunabilecek şeyleri saklamak haram değildir. Çünkü böyle yapmada bir zarar yoktur. Din bilginlerinden kimileri: Böyle zamanlarda da ihtikâr haramdır! demişlerdir. Sahih olan şey bunun mekruh olmasıdır. Çünkü müslüman halkın sıkıntıya düşmesini beklemek hem mezmum, çirkin, hem de mekruhtur. Yine eskiler arasındaki din bilginleri, o eski mü'minler, iki türlü ticareti mezmum, mekruh görmüşlerdir. Bunlardan biri yiyecek satmak, diğeri de kefen satışlarıdır. Çünkü bu satışları yapmakta insanların sıkıntıya, zahmete uğramalarını ve onların ölmelerini beklemek vardır. İki türlü san'at da mekruh görülmüştür ki, biri kuyumculuk, öbürü de kasaplıktır. Çünkü kuyumcu, dünya süsleri yapmakla uğraşır, kasap ise hayvan boğazlamakla kalbi katılaştır.

İKİNCİSİ KALP PARA SÜRMEK'tir. Zararı umuma ait olan ikinci ticaret nevi, alış-veriş alanına kalp para sürmektir. Bu, bütün halka zahmet veren şeylerdendir. Kalp para alan kişi onun işe yaramadığını bilmezse kendisine zulmedilmiş olur. Eğer bilip de alırsa ve başka birisine verirse ihtimaldir ki, o da o kişiye zulmetmiş olur. Böylece kalp para nice zaman elden ele dolaşır ve o paranın elden ele dolaşmasına sebep olan ve ilk piyasaya süren kişi boyu kadar günaha girer. Bundan ötürü şu rivayet ileri sürülmüştür: Aziz kişilerden birisi (Allah ona rahmet eylesin), şöyle demiştir: "Halka kalp akçayı vermek, yüz dirhem akça çalmaktan daha kötüdür. Çünkü hırsızlığın günahı bir malın çalındığı andadır. Kalp para sürmenin günahı ise öldükten sonra da sürüp gider. Bahtsız olan kişi şudur ki, öldükten sonra da günahı kendisinden eksilmez. Özünde baki kalır. O kişi helâk olur, günahı helâk olmaz. Yüz yıl, iki yüz yıl kabrinde ona azap ederler. Ve o bu azabı belki haşre kadar çeker durur. Çünkü o kişi kalp parayı ilk önce harcamış, can yakmıştı. Başkasının harcamasına sebep olmuştu. Şu hâlde kalp altın ve gümüş hakkında dört hüküm vardır ki, bilinmesi vaciptir:

1- Eğer bir kimsenin eline kalp para geçerse, onu kuyuya atmak gerektir. Bir kişiye verip de:

– Bu kalp paradır, dememeli.

Çünkü o kişinin de, ihtimal ki, o parayı verdiği kimse bir başkasına hilede bulunabilir.

2- Çarşı-pazar esnafı, bir paranın iyi mi, kötü mü olduğunu, bunun ilmini bilmelidir. Tâ ki, kalp akçayı ayırabilmelidir. Bu, kalp akçayı ayırabilmesi içindir. Yoksa sahte parayı bilmek kendisini o kalp paradan korumak için değildir, yanlışlıkla başkalarına vermemek içindir. Paranın özelliklerini bilmeyen esnaf,

elinden kalp akçe çıkarırsa asi olur. Bundan dolayı bir işe mübtelâ olan kişinin, onun muamelesiyle ilgili ilmini de bilip öğrenmesi vaciptir.

3- Kalp parayı borçlusundan kabul eden kişi, Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu hadisine uyarak niyetlenmelidir:

“Allahü Teâlâ'nın rahmeti o kişinin üzerinedir ki, satışı kolaydır, satın alışı kolaydır, hüküm vermesi kolay ve hüküm verdirilmesi (gerekeni yapması) kolaydır.”

Böyle yapan ve bu hadise uyan kişi sevap işlemiş olur. Ama sahte, kalp parayı alan kimse onu koşup kuyunun içine atmalıdır. Eğer onu harcamak niyetinde olursa harcaması câiz değildir.

4- Kalp akçe denilen para, içinde hiç altın ve gümüş olmayan paradır. Ama altını veya gümüşü az olan akçeyi kuyuya atmak câiz değildir. Eğer harcanacak olursa iki şey de vacip olur:

a) Biri, paranın kalplığını saklamayıp sahte olduğunu söylemek, gizlemektir.

b) Öteki vacip de şudur: Kalp para öyle bir kimseye verilmeli ki, onun, başkalarına hile etmeyeceği bilinmeli, kendisi güvenilir kişi olmalı. Sahte akçeyi verdiği kimsenin onu pervasız harcamayı mübah gördüğünü bilirse ve verdiği kimseye kalp olduğunu bildirmezse bu hal, şarap yapacağı bilinen bir kimseye üzüm satmaya benzer. Veya silâhla eşkıyalık yapacağı, adam vuracağı bilinen kişiye silâh satmayı andırır. Bütün bunlar haramdır. Bu alış-verişlerde emin olmak zor olduğu için eskiler (Allah onlara rahmet eylesin) şöyle demişlerdir:

Güvenilir, emniyet duyulur tüccar, çok ibadette bulunan kimseden daha faziletlidir.

Zararı hususî olan ticarete gelince: Öyle bir zulümdür ki, alış-veriş yapılan kişiden başkasına geçmez. Öyle bir muameledir ki, bu bir zulümdür ve haramdır. Zarar zulüm yapılanın üzerinde kalır. Sözüün kısası şudur: Bir kimse bir şeyin kendi nefesine yapılmasını câiz görmüyorsa, onu hiçbir müslümana yapmayı câiz görmemelidir. Zira bir kişi, bir müslümana bir şeyin yapılmasını reva görür de kendi öz nefesine yapılmasını istemezse onun imanı doğru bir iman olmaz. Böyle bir zulüm dört şekilde açıklanır:

1- Malını satan kişi, o malı olduğundan fazla övmemeli, haddinden aşırı methedilmemelidir. Böyle yapılmakla yalan söylenmiş, hile ve zulüm edilmiş olur. Hatta malın, özelliği kadar bile övülmemelidir. Çünkü alan kimse maldan anlayan biri ise bu övülme boş, değersiz, abes bir övüş olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurur: “İnsanın telaffuz ettiği her sözü yazan bir gözcü vardır.” (Kâf Sûresi: 18). Yani Allahü Teâlâ her söylenen sözden: Onu niçin söyledin? diye sual etse gerektir. Boş yere söylenen sözün, Allahü Teâlâ katında övrü kabul edilmez. Ama ant içmek, yemin etmek eğer yalan yere olursa büyük günahlardan olur. Eğer bir aşağılık iş için Allahü Teâlâ'nın adını anmış olursa böyle küçük şeyler için Allahü Teâlâ'nın adını anmak saygısızlık, hürmet-

sizliktir. Nitekim haberde şöyle gelmiştir: Yazıklar olsun o tüccara ki, “Hayır vallahi, evet vallahi, Allah’a ant olsun ki öyle değildir, Allah’a ant içerim ki böyledir!” derler ve yazıklar olsun o sanat ehli kişilere ki: “Yarın, öbür gün gel!” der dururlar.

2- Satış yaparken malın kusurlarından hiçbir müşteriye gizlenmeyip hepsini göstermek gerekir. Eğer satılan bir kumaşın kusuru saklanacak olursa saklayan kişi hainlik etmiş olur. Kendisine ticaret işleri hakkında verilen öğütleri de dinlememiş olur. Bunlar zalim ve asi kişilerdir. Bir kişi malının yalnız iyi yanlarını müşteriye gösterirse hem zalim, hem hilekâr olur. Bir gün Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem), buğday satışı yapan bir kişinin yanından geçiyordu. Elini buğday çuvalının içine soktu. Çuvaldaki buğdayın alt tarafının yaş olduğunu gördü. Satıcıya: Bu yaşlık nedir? diye sordu. Buğday sahibi: Yağmur değmiş olacak! dedi. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Ya niçin nemli tarafı üste koymadın? Onu görenler ona göre satın alırdı? Bir kimse hilecilik ederse o bizden değildir.”

Bir kişi bir gün yüz akçeye bir deve sattı. Oysa devenin ayağında kusuru vardı. Sahabeden Vâile bin Eska (Allah ondan razı olsun) o mecliste oturuyordu. Bazı işlerle uğraştığından devenin kusurlarını göremedi ve söylemedi, sonradan gördü. Deveyi alan kişi oradan gitmişti, onun ardından yetişti: Aldığınız devenin ayağında bir kusuru var! dedi. O kişi de geri dönüp deveyi satan kişiden yüz akçeyi geri aldı. Deveci, Vâile’ye: Niçin benim işimi bozdun? diye söylendi. Vâile bin Eska da: Niçin mi? Şundan ötürü ki, biz her kişiye öğüt vermek ve doğruyu bildirmek için söz verdik. Resûlullah Efendimizden işitmişim ki, şöyle buyurmuştu: **“Bir şeyi satan kişinin, sattığının ayıp ve kusurunu saklaması helâl değildir. O kusuru bilen kişi de onu söylemezse bu da helâl değildir.”** Vâile, sonra o kişiye şu sözleri söyledi: Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) müslümanlara öğüt vermemiz için, onları şefkat ile korumak, gözetmek için bize ant içirmiştir. Kusurları söylememek bu nasihatı dinlememek olur. Ey aziz kişi! Bu türlü iş, ticaret yapmak çok zordur. Büyük, zahmetli, sıkıntılı işlerdendir. Ama iki şeyle zorluklar kolaylaşır.

Birincisi: Kusurlu mal satın alınmamalıdır. Kusurlu olan malın kusurlarını da müşteriye söylemeyi gönülden uzaklaştırmamalıdır. Eğer kendisine kusurlu bir mal hile ile satılmış olsa ve bunu sonradan duysa gönülünden: Bu ziyan madem ki benim başıma geldi, başkasını da bu belaya uğratmayayım! demelidir. Çünkü kendisine gelen zarar ve ziyandan ötürü malı satan kişiye satın alan kişi lanet eder. Hiç kimse başkasının lanetine kendisini uğratmamalıdır. Şu aslı da iyi bilmeli ki, hile ile rızık artmaz. Aksine maldan bereket gider. Hayır, mutluluk kalmaz. Bir mal, bir şey ki, hilekarlıkla elde edilip toplanır, ona ansızın bir felâket gelebilir, o malın yerinde hemen can yanması, günahlar ve zulüm kalır. Onun malı da sütüne su katan kişinin haline döner ki, bir gün seller süt veren ineğini alıp götürmüştü. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Satıcı ile alıcı doğruya sadık kalarak birbirlerine öğüt verirlerse alış-verişleri bereket bulur.**

Ama kusurları gizler, yalan söylerlerse ticaretlerinin bereketi kalmaz.” Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyurur: “Ticari muameleye hıyanet yol bulursa bereket elden gider. Bereketin manası da şudur: Bir kişi olur ki, malı azdır. Ama özü saadetli, mutlu olur. Çok kimseye de ondan rahatlık erişir. Hayır, hasenatı, iyilikleri çok olur. Bir kişi de olur ki, malı çoktur; ama o mal onun helâki-ne, ölümüne sebep olur. Gerek dünyada, gerek ahirette hiç saadete erişemez.” Bundan ötürü bir malın bereketi istenmelidir. Yoksa mal fazlası istenmemelidir. Bereket doğrulukta, emin kişiliktir. Malın çokluğu bile yine doğruluktur. Hainliği ile şöhret kazanan kişiden de herkes kaçır, uzaklaşır.

İşin kolaylığının *ikincisi* de şudur: İnsan ömrünün yüz yılı bile aşmayacağı düşünülmelidir. Fakat ahiret ömrünün sonu yoktur. Öyleyse, bir kişi, ebedi yaşayışını, sonsuz ömrünü, birkaç günlük akçe biriktirmek için ziyana sokmayı nasıl göze alır, bunu nasıl uygun görür? Daima bu manalar o kişinin gönlünde yer tutmalıdır. Böylece hilekarlık, hainlik o gönülde görünmez olur.

Ahmet bin Hanbel’e (Allah ona rahmet eylesin): Elbisene gizli, görülmeyecek yama yapmanın hükmü nedir? diye sordular. O da: Doğru bir şey değildir. Ama onu giyecek kişi kendisi ise yama yamamak câizdir. Satmak için yama yapılmamalıdır. Eğer hıyanet için yapılıyorsa, yamayan kişi asi olur. Aldığı akçe de haramdır.

3- Satış yapan kişi sattığı malın ölçü ve tartısında hile yapmamalıdır. Hak Teâlâ Mutaaffifin Sûresi’nde şöyle buyurur: “**Vay o kişilere ki, verdikleri vakit eksik tartarlar, aldıkları vakit de fazla tartarlar. Oysa insanlara verilmek için ölçtükleri veya tarttıkları vakit eksiltirler.**” (Mutaaffifin Sûresi: 1-2-3). Eski günlerde yaşayan müslümanların yüce kişilerinin âdeti şuydu: Onlar her aldıkları şeyi yarım habbe eksik alırlardı. Verirken de yarım habbe fazla verirlerdi. Ve şöyle derlerdi: Bu yarım habbe fazlalık, bizimle cehennem arasında bir perdedir. Doğru dürüst tartmamaktan korkarlardı. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) bir şey satın aldığı zaman: “**İyi tart, ağır tart!**” diye buyururdu.

Fudayl bin İyâd (Allah ona rahmet eylesin) oğlunu altın tartarken gördü. Çocuk altının süsleri içinde olan kirleri temizlemekteydi. Fudayl ona: Oğlum! dedi. Senin, bu altını terazide ağır gelmesin diye temizlemen iki kez hacdan ve iki kez umreden daha sevaplıdır.

4- Malın satış fiyatında hiç hile yapılmamalıdır. Ve beldenin narhı (fiyatı) da gizli tutulmamalıdır. Tabiinden biri Basra’daydı. Kölesi, Horasan’ın Şuşter (Sus) şehrinden ona bir mektup yolladı. Mektupta: Şekere bu yıl afet geldi. Kıtlığa uğradı. Şeker pahalılaşacaktır. Halk duymazdan önce şekerini çokça satın al... diye yazdı. O tüccar da ziyadesiyle şeker satın aldı. Vakti gelince sattı, 30.000 akçe kâr etti. Biraz vakit geçince tüccar kendi kendisine düşündü: Ben müslümanlara zulmeyledim! dedi. Şekere afet erdiğini sakladım, hiç kimseye bir şey söylemedim. Bu nasıl reva olur? Böylece o 30.000 akçeyi aldı. Şekerini kendisine satan kişinin yanına geldi. Bu parayı al, senindir! dedi. Şekerini aldığı kişi: Neden? diye sordu. O da hikâyeyi, olup biteni baştan sonuna kadar anlattı. Ona şekerini satan ki-

şi: Bu para benimse sana helâl ettim! Senin olsun! dedi. Akçe sahibi evine döndü. Akşam düşünceye daldı: Belki o kişi benden utandığından ötürü bu parayı almamıştır! Ben ona zulmettim! dedi. Ertesi gün parayı yine geri götürdü. O kişiye çok ısrarda bulundu: Bu parayı benden al! dedi. O kişi de bu ısrara dayanamadı, 30.000 akçenin hepsini aldı, kabul etti.

Ey aziz kişi! Sen bil ki bir kimsenin, malının nasıl alındığını söylemesi, doğruyu bildirmesi gerektir. Hiçbir hilede bulunmamalıdır. Eğer malı aldıktan sonra kusuru, ayıbı ortaya çıkarsa müşteriye öylece bildirmelidir. Eğer malı pahalı almış ve akrabası, hısmı olan kimselere bir yardımda bulunmak için aldığından daha ucuz fiyata satmış ise bunu olduğu gibi bildirmelidir. Eğer aldığı mal ucuz olup sattığı zamanda mal pahalılaşmışsa müşteriye de öylece anlatmalıdır.

Bunu uzun uzadıya anlatma gerçekten sahifeler alır. Pazar, çarşı ehli bu işlerde, bu gibi yollarda çok hiyanette bulunurlar. Ama yaptıklarını hainlik bilmezler. Bunu da bilmenin yolu şudur ki, bir kimse, kendisine yapılması istenilmeyen bir şeyi başkasına yapmayı câiz görmemelidir. Bu manada bir ticareti, her tüccarın kendisine ölçü yapması gerektir. Çünkü bir malın alınıp fiyatını söylemekle müşteri de o malı aldığı zaman ucuza almış olduğunu sanır. Çünkü bilir ki, malı satan kimse çalışmış, çabalamış o malı ucuza almıştır. Ama malın alınışında hile olduğunu sezen kişi ona razı olmaz. Bu hile ile satmak hiyanet olur.

4- İNSAFTAN SONRA LÜTUF VE İHSANIN AÇIKLANMASI

Ey aziz, sen bil ki, Hak Teâlâ adaleti emrettiği gibi ihsan etmeyi de emir buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle buyuruyor ki: **"Allahü Teâlâ sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun."** (Kasas Sûresi: 77). Yine Allahü Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde şöyle buyurur: **"Muhakkak ki, Allahü Teâlâ adalet ve ihsan eyleyin, diye emir buyurur."** (Nahl Sûresi: 90) Geçen üçüncü kısım, baştan başa ticaret yapan kimse zulümden çekinip sakınsın diye adaleti açıklıyordu. Bu dördüncü kısımda ise ihsanda bulunmayı açıklayacağız. Başka bir âyet-i kerime'de de şöyle buyrulur: **"Şüphe yok ki, ihsanda bulunanlara, iyilik yapanlara Allah'ın rahmeti yakındır."** (Araf Sûresi: 56) Bir kişi yalnız adalette bulunsa, ihsanda, adalet üstü iyilikte bulunmasa dinde yalnızca sermayesini kurtarmış olur. Amma kâr etmek ihsandadır. Hiçbir akıllı kimse hiçbir muamelede, hiçbir alış-verişte bu âhiret kârını terk etmemelidir. İhsan, şu iyiliğe denir ki, senin üzerine vacip değilken alış-veriş yaptığın kişiye o iyiliği göstermendir. İhsanın derecesi de altı şekilde olur.

BİRİNCİ DERECEDE İHSAN: Çok kâr almamaktır. Eğer müşteri, ihtiyacının çokluğundan fazla kâr vermeye razı olsa da bunu almak câiz değildir.

Seriyyû's-Sakati (Allah rahmet eylesin) dükkânında alış-veriş yapan ulu bir kişiydi. Yalnız, yüzde beşin üstünde kâr almazdı. Bir gün altmış altınlık badem satın aldı. Badem fiyatı o sırada birden yükseldi. Bir tellâl, ondan satış yapmak için badem istedi. O da: **"Hepsini altmış üç altına sat!"** dedi. Tellâl: **"Onun dege-**

ri bugünkü günde doksan altındır!” dedi. Seriiyyû's Sakati: “Ben Allahü Teâlâ ile andımı kârın onda birinin yarısından fazlasını bile satmak üzere yapmamıştım. Bu andı bozmayı reva göremem!” dedi. Tellâl da: “Ben de senin malını eksigiine satmayı reva görmem!” dedi. Ne tellâl bademleri sattı, ne de Seriiyyû's-Sakati pahalı olarak satışa razı oldu. İhsanın derecesi bu anlattığımız gibidir.

Emirül-Mü'minin Hazret-i Ali Murtaza (Allah ondan razı olsun) Kûfe şehrinin çarşısında dolaşıp, müslümanlara: “Ey müslümanlar!” derdi. “Az kazancı geri tepmeyin. Yoksa çok kârda da geri kalırsınız.”

Abdullah bin Avf'a (Allah ondan razı olsun) sordular: “O büyük malının çoğalmasının sebebi nedir?” “Az kârla kanaat ettim. Çok yerine azı reva gördüm. Bir kimse benden bir şey isteyince gizlemedim. Ve sermayesine sattım. Bir günde bin deve sattığım oldu. Bin devenin diz bağından başka kârım olmadı. Ama her dizbağı bir akçe değerindeydi. Her deve yeminin de akçesi yanıma kâr kaldı. Böylece 2000 akçe kazancım oldu” dedi.

İKİNCİ DERECEDE İHSAN: Fakir, yoksul kişilerin mallarını çok değere alıp gönüllerini hoş etmektir. Yaşlı kadınların elinden malı pahalıca almalı. Çocukların sattığı yemişlerde de onlara yüksek ücret ödemeli. Bu türlü ihsan, sadaka vermekten daha faziletlidir. Böyle yapanlara Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)'ün şu duası erişir: “Kolaylıkla satan ve alan kişiye Allah rahmet eylesin.” Lâkin zengin olan kişiden kendinize ziyan verecek şekilde mal satın almak ne sevaptır, ne de iyiliktir. Belki yok yere mal kaybetmektir. Aksine o tüccarla uzun boylu pazarlık yapmalı, boğuşmalı, malı ucuz almaya bakmalıdır. Hasan ve Hüseyin Efendilerimiz (Allah ikisinden de razı olsun) he ne zaman bir şey satın alsalar, pazarlık ederlerdi. Ucuz almaya çalışırlar, pazarlıkta kavga bile ederlerdi. Bir kişi onlara şöyle sordu: “Siz, bir günde halka şu kadar bin akçe para sadaka edersiniz. Neden bu türlü pazarlıklarda kavga gürültü edip boğuşuyorsunuz?” Onlar da: “Biz o sadakayı veriyorsak, Allah yolunda veririz. O verdiğimiz azdır bile. Ama alış-verişte zarar etmek, akıl noksanı, mal eksikliğidir.”

ÜÇÜNCÜ DERECEDE İHSAN: Müşteriden malın bedelini almakta gösterilen ihsandır ki, bu da üç türdür:

- 1- Fiyattan ikramda bulunmak.
- 2- Müşteriden sağlam para değil, paranın eksigini ve kötüsünü almak.
- 3- Müşteriye mühlet vermek, peşin fiyatına veresiye satmaktır.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadiste şöyle buyurmuştur: **“alış-verişte aldanmış kişi, ne mükâfat, ne de sevap kazanır.”** Bir rivayette de şöyle buyurulmuştur: Allahü Teâlâ alış-verişte zorluk göstermeyenin hesabını kolaylaştırır.” Başka bir rivâyete göre de: “Gölgesinden başka bir gölge bulunmadığı gün, o kişiyi, yüce arşın gölgesinde gölgelendirir.”

Fakirlere, yoksullara mühlet vermekten daha üstün ihsan yoktur. Eğer fakir kişinin parası yoksa, ona mühlet vermek vacip olur. Bu da anlattığımız adalet ve ihsan cümlesindendir. Ama fakirin malı bulunup da nakit akçesi yoksa ve ser-

mayesinden bir şeyi eksikçe satmadıkça veya muhtaç olduğu bir şeyi elden çıkar-
madıkça ödeyemezse ona mühlet vermek ihsandır. Ve bu büyük bir sadakadır.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Bir kişiyi kıyamet
gününde getirirler. O, din yolunda kendi nefesine zulmetmiş olan bir kişidir.
Ama defterinde işlenmiş hiç sevabı yoktur. Ona: “Sen ömründe hiç hayır işledin
mi?” diye sorarlar. O kişi de: “Hiçbir zaman hayır işlemedim. Ancak ben, hiz-
metçime, ‘Bir kimsenin bana vereceği varsa ona mühlet verip merhamet et’ diye
tenbihte bulunurdum.” diye cevap verir. O zaman Allahü Teâlâ da ona: “Bugün
sen de fakirsin! Bana muhtaçsın! Biz de senin günahlarından geçiyoruz!” diye
buyurur. O kimseyi bağışlar. Yine Resûllah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bir
kimse, bir kişiye birkaç akçe borç verse ve ona bir vâde tanısa, her gün için sada-
ka sevabı alır. O müddet tamam olduktan sonra birkaç gün daha mühlet verse,
her gün için, borca verdiği malın tamamı kadar sadaka dağıtmış gibi olur.”

Bu sebeptendir ki, eski müslümanlar arasında kimileri vardı ki, borçluların
borçlarını ödemelerini istemezlerdi. Tâ ki, kendilerine her gün borç verdiği mal
kadar sadaka vermenin sevabının yazılmasını isterlerdi. Resûl Aleyhisselâm yi-
ne şöyle buyurmuştur: “Cennetin kapısında gördüm ki şöyle yazılıydı. “Sadaka-
nın her akçesi için on, ama borç olarak verilen her akçe için on sekiz sevap var-
dır.” Bunun sebebi şudur ki, borç, ihtiyaç ve darlık zamanında alınır. Ama sada-
kanın, ihtiyacı olan kişinin eline düşmemesi ihtimali vardır. Yine Resûl (sallalla-
hü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: “İster tamam olsun, ister noksan olsun, hak-
kını kötü sözü dile getirmeden, önce helâl ve şeriata göre al ki, Allahü Teâlâ se-
ni en kolay biçimde hesaba çeksin.”

DÖRDÜNCÜ DERECEDE İHSAN: Borçlunun alacaklısı istemeden borcu-
nu ödemesi ve alacaklının borçluyu sıkıştırmamasıdır. Ödemede acele edilmeli,
sağ akçeden, iyi paradan edâ edilmeli ve gidip: “Sağ ol, var ol” diyerek alacaklı-
nın gönlünü hoş etmelidir. Kendisine: “Borcunu ver” demeye kimse gelmeden
borçlu borcunu ödemeye koşmalıdır. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:
“Sizin en hayırlınız borcunu en güzel biçimde ödemiş olanınızdır.” Yine Resûl
aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Borç alan ve borcunu iyilikle ödemeye niyeti
olan kimseye Hak Teâlâ nice melekleri vekil olarak gönderir. Melekler de borç-
luyu belâlardan saklamak için kendine borcunu ödeyinceye kadar duacı olur-
lar.”

Fakat, bir kişi borcunu ödeyebileceği hâlde, alacaklının izni ve rızası olma-
dan borcunu bir saat geri bıraksa o kişi zalim ve asilerden olur. O kişiye melek-
ler lanet ederler. Ama o saatte gerek uykuya varmış olsun, gerekse orucunu tut-
muş olsun, gerekse namaz kılmakta olsun, o günah yine yazılmaktan uzak kal-
maz. Bu öyle bir günahdır ki, borçlunun kendisi uykuda bile olsa boynuna vebal-
dır, ondan ayrılmaz.

Borç ödeyebilmenin şartı nakit olmasıdır. Borçlunun satacak bir şeyi varsa da
satmazsa yine asi olur. Eğer borcu çürük akçe ile ödemeye kalksa yahut karşılık
gösterdiği bir malda alacaklı gönülsüz olsa yine asi olur. Tâ ki, alacaklısının gön-

lünü hoş etmeyince günahdan kurtulamaz. Hem de bu o türlü günahlardandır ki, halk onu basit bir şey gibi görür. Oysa büyük günahlardandır. Yalnız dikkat etmeli ki, borçlu ve alacaklı arasında bir anlaşamamazlık çıktığı vakit, ortaya araçlar çıkmalıdır. Bu gibi kişilere yarayan hareket, en fazla, borçlu arkadaşlarını korumak, kayırmak olmalıdır. Neden bu böyle? Çünkü veren kişi zengindir. Alan kişi bir ihtiyacı gidermek için ondan borç para almıştır. Hatta almada ve satmada da her demde müşteri korunmalı, kayırılmalıdır. Satan kazanç için satar. Alan ise ihtiyacı için alır. Ancak borçlu hataya düşerse hemen uyandırılmalıdır.

BEŞİNCİ DERECEDE İHSAN: Bir kimse, bir kişi ile iş muamelesi yaptıktan sonra iş yaptığı kişi pişmanlık gösterirse o kişiyi reddedip geri çevirmemeli. Ancak eski pazarlığı bozmalı, onu geri çevirmeli. Nitekim Resûlulah Efendimiz şöyle buyurur: **“Bir kimse, yaptığı pazarlığı pişman olup geri döndürürse ve alacaklı da bu pazarlıktan dolayı hakkını (alacağını) yok hesabında görse, Allahü Teâlâ onun da günahlarını yarın ahirette yok hesabına sayar.”**

Bu durumda alış-verişi bozma vacip değildir. Ama kabul eden için büyük sevabı vardır.

ALTINCI DERECEDE İHSAN: Malı fakirlere veresiye vermektir. Eğer bu alacak az olursa ve alan fakirler borçlarını ödeyemeyeceklerse bu türlü borçlar istenmez. Eğer fakirlik içinde göç ederlerse helâl edilir. Eski müslümanlar arasında kimi kişiler vardır ki, bunların iki defteri vardır. Bir deftere belirsiz adlar yazılırdı ki, bunlar baştan başa fakirlerin isimleriydi. Onların adının belirsiz yazılması o tüccar kişi ölürse hiçbir kimsenin onlardan o borcu almaya kalkmaması içindi. Böyle iki defter tutmaya kalkan kişiler, iyi kimse olarak tanınmazlardı. Böyle defterler tutmayan, fakirlerin, muhtaçların adlarını deftere yazmayan kişi daha üstün tutulurdu. Bunlara fakirler gelip borçlarını getirirlerse alırlar, eğer getirmezlerse getirmelerini beklemezlerdi. Din ehli kişiler, alış-verişte böyleydiler.

Din ulularının derecesi, dine bağlılıkları, haramdan kaçmaları böylece dünya alış-verişlerinde belli olur.

Sözün kısası, bir kişi ki dinini korumak için tek akçe bile olsa, şüpheli şeyi kabul etmezse din ulularından olur. Bir dirhem şüpheli malı kabul eden kimse de din büyüklerinden olamaz.

5- DÜNYA ALIŞVERİŞİNDE DİNİNE ŞEFKAT GÖSTERMEK

Ey aziz, sen bil ki, bir kişiyi dünya alış-verişi ahiret ticaretinden el çektirirse, o kişi bahtsızdır. Bir kişi, bir altın bardağı, bir saksı parçasına değişirse düşünmeli ki, onun hâli nice olur.

Böylece dünyanın benzeri bir toprak saksı gibi çirkindir. Ve tez kırılır, çabuk parçalanır, ahiretin benzeri ise altın bardak gibidir.

Hem güzel, hem de ebedden ebede bakidir. Bu bakiliğin sonu yoktur. Dünya alış-verişinin ahiret azığına faydası yoktur. Aksine, ticaretin cehenneme yol

almamasına çalışmalıdır. İnsanın sermayesi dini ve ahiretidir. İnsanın kendisine de acımaması, şefkat göstermemesi doğru olamaz.

Dünyada kişinin yaptığı yalnız dünya işi ve dünya tarlasında kazandığı ekin olmamalıdır. İnsanın kendisine, kendi özüne yararı şu yedi şeyi ihtiyat etmekle olur. Çünkü ticaretle uğraşanların dinine acıması alış-verişte bu yedi ihtiyata uymakla mümkün olur.

BİRİNCİ İHTİYAT: Her gün gönülde hayırlı niyetler beslemektir. Meselâ: “Yarın pazara varıp kendim için helâl yiyecek satın alayım. Çoluk çocuğum için de helâl yiyecektan alayım. Yabancıardan, başka kişilerden bir şey dilemeye-yim. Halktan ümidim ve ihtiyacım tamamen kesilsin. Böylece şu kadar yiyecek içecek alıp götüreyim ki, onunla Allahü Teâlâ’nın ibadetine baş koyayım ve ahiret yoluna varabileyim” demelidir.

Halka emr-i mâruf işlemeye (şeriatın buyruklarına uygun işler yapmaya) ve nehy-i münker işlemeye (şeriatın yasaklarına uymaya) niyet etmelidir. Bir kişi hiyanette bulunursa, ona karşı koymalı, o hiyanete rıza göstermemelidir. Halka karşı sabahtan akşama kadar şefkat, nasihat ve güvenlik üzerinde olmaya niyet etmelidir. Bu zikrettiklerimiz ahiret temellerindendir ve ahiret kazançlarıdır. Bu kazançlardan başka dünyadan bir şey elde etmişse bu da fazladan bir fayda, açıktan bir kâr olur. Ama kâr edemezse ahiretini kazanmış demektir.

İKİNCİ İHTİYAT: İnsan bilmeli ki, tek başına bir gün bile yaşayamaz. Diri kalamaz. En az Âdemoğullarından bin kişi ona hizmet etmektedirler. Meselâ aşçı, çiftçi, ekinci ve demirci gibi, hallaç (dokumacı) ve başka sanat ehlleri gibi kişilerin hepsi o kişinin işini, hizmetini görmektedir. O kişinin bu türlü sanatçıların hepsine ihtiyacı vardır. Daima başkalarının onun işinde olmaları reva değildir. Lâkin onun da onlara faydalı olmaya çalışması gerektir. Bütün âlem, bu dünyada, sefer (yolculuk) hâlinedir. Bu yolculuk âhiretedir. Yolcu olan kişilere de yaraşan birbirine yardım etmeleridir.

Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin ihtilafı (çeşitli görüşlerde olmaları ve çeşitli işlerde bulunmaları) bir rahmettir.” Her kişinin kendisi pazara giderken şöyle niyetlenip: “Ben de bir işe el atayım ki, benden de müslümanlara rahatlık erişsin” demelidir. Nitekim öteki müslümanlar da benim işimi görüyorlar diye düşünmelidir. Bu açıkladığımız sanatlar farz-ı kifâyedendir. Ama, her kişi bunları farz-ı ayn olan sanatlar gibi işlemeye niyet etmeli ve işe başlamalıdır. Bu işin doğru olduğunun nişanı da öyle bir iş yapılmalıdır ki, halkın o işe ihtiyacı bulunmalıdır. Şayet tutulan iş olmasa halkın işi aksamış olmalı, sıkıntıya varılmalıdır. Kuyumculuk, ressamlık, kalaycılık, alçı heykeller gibi işler yapmamalıdır. Bütün bunlar dünya süsü içindir. Bu sanatlara ihtiyaç yoktur. Bunları yapmak şer’an da helâl değildir. Erkekler için ipek elbise dikmek, altından sırmalı elbiseler düzmek, bunlar tamamıyla mekruhtur. İlk İslâmiyet günlerinde yaşayan ulu kişiler, bu gibi sanatlardan başka, yemek satmayı, sarraflığı, kasaplığı çirkin ve kötü görmüşlerdir. Çünkü sarraflıkta ribâ eserin-den insanın kendisini sakınması güçtür. Hacamat, sırttan kan almak işinde de in-

sanı yaralamak vardır. Bu iş insana faydalı olur ihtimali ile yapılır; ama kimi zaman faydası olmaz.

Deri işi olan tabakçılıkta ve çöplükte giyilen elbiseleri temiz tutmak zordur. Hem de bu sıfatlar insana zillet, aşağılık duygusu verir. Çalışmayı alçaltır. Canlı hayvan alıp satmak da (celeplik) böyledir. Tellâllık da çirkindir. Çünkü tellâl çok konuşmaktan, çok söz söylemekten kaçınamaz.

Hadis-i şerîf'te Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Ticaretin en hayırlısı bezcilik (kumaş satıcılığı)dır. Sanatların da en güzeli dikim işleri (terzilik)tir."** Yine bir hadis-i şerîf şöyle buyurur: **"Eğer cennette ticaret etmek olsaydı bezcilik yapılırdı. Eğer cehennemde tüccarlık yapılsaydı, sarraflık (kuyumculuk) yapılırdı."**

Eski müslümanlar şu dört sanatı hafif sanat olarak kabul etmişlerdir: 1. Çuhacılık (dokumacılık), 2. Pamukçuluk, 3. Yün eğiricilik, 4. Çocukları okutmaktır.

Bu işlerden ilk üçü kadınlarla, diğeri çocuklarla ilgilidir. Akıllı insanlarla muamelede bulunmak akli nasıl arttırırsa, akli zayıf olan kişilerle iş yapmak da akli zayıflatır.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAT: Dünya pazarı, kişiyi âhiret pazarından alıkoymamalıdır. Ahiret pazarı mescitler, camilerdir. Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **"İnsanın arasında öyle kişiler vardır ki, onları, ticaret kazançları, alış-verişte bulunmaları, ne Allah'ı anmaktan, ne namaz kılmaktan, ne de zekât vermekten geri bırakır."** (Nur Sûresi: 37) Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) tüccarlara şöyle demiştir: **"Ey tüccarlar! Günün başlangıcını âhiret için alıkoyun, günün kalan zamanını da dünya için ayırın!"**

Eski müslümanların bir âdeti de gerek sabahı, gerek akşamı âhiret için saklamaktı. Mescitlerde Allah'ı anmakla, virdler ve dualarla vakit geçirirlerdi. Veya din bilgisi toplantılarına giderler, orada hazır bulunurlardı. Sokaklarda sabah vakitlerinde çorba ve kelle satıcıları çocuklarla zimmi kimseler (gayrimüslimler) olurdu. Çünkü çocuklarla zimmilerin çorba ve pişmiş kelle sattığı zamanda müslüman halk mescitte bulunurdu. Bir hadis-i şerîf'te Resûl aleyhisselâm şöyle buyurur: **"Melekler, kulun amel defterini göğe ilettikleri zaman bakarlarsa, eğer o kul günün başında ve sonunda sevap işlemiş ise ara yerdeki işlediği günahı Allahü Teâlâ bağışlar."** Yine bir hadis-i şerifinde Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Günün melekleriyle gecenin melekleri, sabah tanyeri ağardıktan sonra, ikinci namazına değin Hak dergâhında buluşurlar. Allahü Teâlâ Hazretleri: 'Bana ibadet eden kulumu ne hâl üzere bırakıp geldiniz?' diye sorar. Günün melekleri: 'O kulu namaz kılariken bırakıp geldik' derlerse Hak Teâlâ da: 'Siz şahit olun ki, ben o kulumu bağışladım' diye buyurur."**

Her mü'min kula gerektir ki, eğer gündüzleri ezan seslerini işitirse, ibadeti hiç geri bırakmamalı, her ne işte bulunursa bulunsun, o işi bırakıp mescide varmalı. Bu gibi kimseler için Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Onlar öyle kişiler-**

dir ki, ticaret ve alış-veriş onları Allah'ı anmaktan, namazı gereği gibi kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz.” (Nur Sûresi: 37)

Bu mübarek kelâmın tefsirinde şöyle denilmiştir: “Yani onların demircisi, çekicini havaya kaldırdığı zamanda ezan sesini işitse çekicini örsteki demire vurmaz, elinden bırakırdı. Yaşmakçı ezan okununca sapladığı iğneyi geçirdiği yerden çıkarmaz, işini böylece bırakır, namaza giderdi.”

DÖRDÜNCÜ İHTİYAT: Çarşıda, pazarda, işte, alış-verişte, Allah'ı anmaktan uzak bulunmamalı, elden geldiği müddetçe her mü'min dilini, kalbini, gönlünü Allahü Teâlâ'ya bağlamalı. Yüce Yaratan'dan uzak bulundurmamalıdır. Çünkü Yüce Allah'ın zikrini bırakmakla bütün dünya ile karşılanamayacak kadar sevaplar elden gider. Gaflet içinde olanların Allahü Teâlâ'yı zikretmeleri ise daha çok sevap artırır. Nitekim Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **“Allahü Teâlâ'yı unutmuş kimseler arasında Yüce Yaratan'ı anan kimse, savaştan kaçanların arkasında vuruşan ve ölümler arasında diri gibidir.”** Yani **“Kurular arasında yaş ağaç gibidir.”** Yine bir hadis-i şerîf'te şöyle zikrolunmuştur: **“Allah'ı zikreden kişiler, gazadan kaçanların arasında gazada çarpışan gaziler gibidir.”** Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur. **“Bir kimse pazara gittiği zaman şu duayı okursa, Allahü Teâlâ ona bin kere bin sevap yazar: Allahtan başka ilâh yoktur O birdir. Ortağı, benzeri de yoktur. Mülk Allah'ındır. Hamd O'na mahsustur. Dirilten O'dur. Öldüren de O'dur Allahü Teâlâ'nın kendisi diridir, ölmez. Hayır işi O'nun elindedir. O, her şeyi yapmaya güçlüdür.”**

Cüneyd-i Bağdadi (Allah ondan razı olsun) bir gün şöyle demiştir: Pazarda çok kimse bulunur ki, eğer sofuların köşesini seçse, onların yerine otursa buna daha çok hak kazanırlar. O kadar kıymetlidirler: Ve Cüneyd-i Bağdadi sözünü şöyle bitirmişti: **“Ben, öyle kişiler bilirim ki, çarşıda ticaret ve alış-verişte meşgul olduğu hâlde günde üç yüz rekât namaz kılar, otuz bin tesbih çekerler.”** Şöyle rivayet edilmiştir ki, Cüneyd-i Bağdadi bu sözüyle kendisini bildirmek istemiştir. Sözün kıyası, bir kimse pazara, günlük yiyeceğini çıkarmak için gitse dinde gönül rahatlığını kazanmak için gider. Ve işi anlattığımız gibi olur. Allahü Teâlâ'nın zikrinden uzak kalmaz. Eğer bir kimse pazara dünya rızkını artırmak için giderse, o kişiden Allahü Teâlâ'yı anmak zikretmek gelmez. Hatta camide namaz kılarken bile darmadağın olur. Akıllı fikri dükkânın hesabı ile dolar, boşalır. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Nerede olursan ol, Allah'a karşı takva (sevgi, saygı) ve sakınma üzere ol.”** İbadet için çarşı, mescit, ev, bunların hepsi birdir, eşittir. Kurtuluş ancak takva iledir. Dine bağlı olanın ibadet (kulluk) vazifesi hiçbir yerde sona ermez. Hayatta her an nerede olursa olsunlar kendini bilenler takvadan ayrılmazlar.

BEŞİNCİ İHTİYAT: Çarşı ve pazarda, çok kazanca fazla haris olmamaktır. Şöyle ki, pazara en önce gelip en sonra çıkan kişi olmamalıdır. Uzak, korkulu, tehlikeli yolculukları göze almak, ürküntülü yollara düşmek dünyaya karşı olan hırstan doğar. Muaz bin Cebel şöyle demiştir: **“İblis'in bir oğlu vardır ki, adı Ze-**

lenbur'dur. Her pazarlığın içinde o, babası İblis'in vekilidir. Babası şeytan ona der ki: "Var, pazara git, ya Zelenbur! Pazarcıların gönlüne yalancılığı sok. Hileyi, hıyaneti onların gönlüne sal. Pazar meydanına herkesten önce gelip herkesten sonra çıkan kişiye yoldaş ol!" Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bütün yerlerin en kötüsü pazar yerleridir. Pazarcıların da en kötüsü pazara ilk giren ve en son çıkandır. Şu hâle göre gerektir ki, ilim meclisinden, sabah dualarından ve kuşluk namazından önce pazara gidilmemelidir. Yine gerektir ki, o gün satıcının eline yeteri kadar kazanç geçince pazardan ayrılmalı, mescide varmalıdır. Ahirette geçecek ebedi ömrün azığını kazanmalıdır. Ahiret hayatı uzundur, sonsuzdur. Ahiret ihtiyacı fazladır, çoktur. Elde onun azığı ise çok azdır. Hammad bin Seleme ki, Ebû Hanife'nin (Allah rahmet eylesin) hocasıydı. Başörtüleri satardı. Eline iki habbe kâr girince sandığı toparlar, geri dönerdi. İbrahim bin Yesâr (Allah rahmet eylesin) İbrahim bin Edhem'e dedi ki: "Balçık karma işine gideceğim" İbrahim Edhem de: "Ey Yesâr oğlu!" dedi. "Sen kimi şeyleri aranıp duruyorsun. Ama eline geçip sana erişmiyor. Seni isteyen seni mutlaka bulacaktır. Sen hiç haris bir kişinin her şeyden mahrum kaldığını ve ihtiyar kişilerin zengin olduğunu görmedin mi?" O zaman İbrahim bin Yesâr: "Benim elimin altında bir habbe akçem yok. Ama bir bakkalda emânet dört akçem var" dedi. İbrahim Edhem de: "Sana yazıklar olsun" diye cevap verdi. "Sen öyle bir müslümansın ki, dört akçen var da hâlâ dünya işi işlemektesin." Eski müslümanlar arasında bir tafe insan vardı ki iki günden fazla pazara kazanç için gitmezlerdi. Bir başka grup ise her gün gider, öğleüstü geri dönerlerdi. Bir başka bölük insan da vardı ki, ikinci namazından geri dönerlerdi. Böylece bir günlük nafakasını kazanan geri döner mescide yönelirdi.

ALTINCI İHTİYAT: Şüpheli şeylerden sakınmalı, ondan uzak bulunmalı. Haram malın çevresinde dolaşırsa fâsıklardan ve asilerden olur. Şüphe edilen bir şey için insan gönlü ile baş başa kalmalı, müftülerden değil, gönlünden fetva ve karar istemeli. Eğer kişinin kendisi basiret, görüş ehli ise müftülerden bir şey sormaya hacet görmez. Gerçi, şimdiki vakitte basiret ehli kişiler gayet azdır. Yani bir şey kalpte ikrahlık meydana getirirse o mekruh şey alınmamalıdır. Zalimlerle ve onlarla ilgisi olan kişilerle iş yapılmamalıdır. Hiçbir zalime veresiye mal satılmamalıdır. Çünkü zalim kişi ölürse onda alacağı kaldığı için ölümüne üzülür. Halbuki zalimin ölümüne üzülme günahıdır. Zalim, zengin olup elde varlığı artınca bu haline sevinmemek de gerekir. Bir kimse malını zalimlere satsa, bu sattığı malla zalimin zulmüne yardım ettiğini bilse o gibi kişilerin zulmüne ortak olmuş olur. Meselâ, İslâm düşmanı âlim ve zalimlere kâğıt satan kişiye Kıyamet gününde bu hareketinden dolayı hesap sorulacaktır.

Sözün kısası herkesle alış-veriş ve ticaret işleri yapmamalı. Ticaret yapmak için doğru, dürüst ve iyi ahlâklı insanlar aramalı. Hele zalimler ve fâsıklarla alış-verişten daima kaçınmalı.

Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: "**Fâsık medhedilirse Allahü Teâlâ gazaplanır.**" Yine bu yolda başka bir hadiste Resûl aleyhisselâm söy-

le buyurur: **“Fâsık bir kişiye ikramda bulunan kimse, İslâm’ın yıkılıp gitmesine yardımcı olur.”** Vaktiyle bir kalenin surunu onaran bir kişi, bir zalim beye hizmet ettiğini düşünerek Süfyan-ı Sevri’ye gidip, bu yolda ona danıştı. O da: “Az bile olsa zalimlerin yardımcısı olma” diye cevap verdi. “Çünkü sen hizmetinin karşılığını almak için bu zalime duada bulunacaksın. Ona ömür dileyeceksin. Böylece de Allahü Teâlâ’ya asi olan için duada bulunacaksın.” Oysa Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) **“Zalime çok yaşaması, uzun ömürlü olması için dua eden kişi Allahü Teâlâ’ya asi olmuş olur”** diye buyurmuştur. Bir zaman var ki, pazar yerine gidenler: “Acaba kiminle alış-veriş yapsam?” deseler, onlara: “Her kiminle dersen onunla yap. Çünkü orada bütün pazar ehli ihtiyat ehlidir, haramı düşünür kişilerdir” derlerdi. Ama daha sonraları öyle bir zaman geldi ki, iyiler azaldı, sayılır hâle geldi ve “Filân falan kişilerden başkasıyla alış-veriş yapma! denildi. Ama bu devirden sonra bir zaman gelecek ki ve korkulan da şudur ki, hiçbir kişi ile doğruluk üzere alış-veriş yapmanın yolu kalmayacaktır. Eskiler sözleri sanki bizim zamanımız için söylenmiş gibidir. Bu devirde alış-verişler böyle olmaktadır. Ticarete helâl ile haramı ayırt etmek ortadan kalkmıştır. Helâli haramdan ayıramamalarının sebebi bilgilerinin eksik olmasından ve dine bağlılıklarının eksikliğindendir. Ve çünkü danışmanlarından şu sözleri işitmişlerdir: “Dünyanın her tarafı bugün eşit olmuştur. Baştan başa her yer ve her mal haram olmuştur.” Bu çok büyük bir hata ve yanlış düşüncedir. Çünkü dünyada olan mal bütün bütün haram değildir. Bunu, Allah nasip ederse, bundan sonraki bahiste açıklayacağız. Resûlullah Efendimiz Hazretleri, şüpheli, yani helâl mi haram mı belli olmayan şeylerden daima kaçınırdı. Bir gün kendisine getirilen bir kap sütün nereden getirildiğini, hangi hayvanın sütü olduğunu sormuş, kendisini şüpheden kurtarınca şöyle buyurmuştur; “Biz nebiler topluluğu için Allah ne buyurdu ise mü’minler için de onu emir buyurdu.” **“Ey iman edenler, dedi. Size rızık kıldığım şeylerin helâl ve temizlerinden yiye ve Allah’a şükredin.”** (Bakara Sûresi: 172)

YEDİNCİ İHTİYAT: Her alış-veriş yapan kimse hesabını doğru dürüst yapmalıdır. Bir kimseyle ticaret yapmalı ki, o kişi hesabını doğru yapan, bilen kişi olmalıdır. Öyle ki, sözünde, işinde, almasında ve vermesinde doğruluktan ayrılmamalıdır. İyice bilinmeli ki, Kıyamet gününde her kişi bunların her biri ile hesaba çekilecektir. Ve: “Niçin insaf etmedin?” diye azarlanacaktır. Ululardan bir kişi bir tüccarı rüyasında görmüştü. Tüccara: “Allahü Teâlâ sana ne yaptı?” diye sordu. Tüccar da şu cevabı verdi: “Önüme elli bin defter getirdiler. Ben: “Bütün bunlar günah defterleri mi, ya Rab?” diye sordum. Allahü Teâlâ da: “Elli bin kişi ile alış-veriş yaptın. Her bir muamelenin bir defteri vardır.” diye buyurdu. Defterlere baktım. Her defterin önünde sattığım eşya listesini başından sonuna kadar gözümle gördüm.” Sözün kıyası, alış-veriş yapan kimsenin, eğer hile ile halka ziyan ve zarar verdiği ve hatta boynunda dört akçe bile kaldığı görülse cezasını çekecek, onu ödeyinceye kadar kendisine hiçbir şeyin yardımı olmayacaktır. İşte, eski müslümanların gününde ulu kişilerin siyreti ve şeriatın yolu böyle-

dir ki, muamele babında anlatıldı. Bu zamanda bu sünnet bir yana atılmış, bırakılmıştır. Alış-veriş ilmi unutulmuştur. Bu sünnetlerden birini yerine getiren kişi büyük sevaplar kazanır. Çünkü Resûl aleyhisselâm ashabına şöyle buyurmuştur: **“Bir zaman gelecek ki, bir kimse, sizin yaptığınız ihtiyatlı hareketin onda birini yapsa o kişinin yaptığı amel ona yeterli olacaktır.”** Ashab-ı Kirâm da: **“Neden ya Resûlullah?”** diye sordular. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem de): **“Çünkü biz hayır işlemekte çok yardımcılara sahibiz. Hayır işleme size kolay gelir. Onlar hayır işlerinde yardımcı bulamazlar, etrafları gafillerle çevrilidir. Hayrın onda birini işleyenler öteki gafil kişiler arasında yalnız ve garip olacaklar; ama saygılı ve itibarlı kalacaklardır.”** diye buyurdu.

Bu hadisi söylememizin sebebi şudur: Tâ ki, bir kişi alış-veriş yolunda söylenen şartları ve ihtiyatları işitsin, hiçbir şeyden ümidini kesmesin diyerdir. Çünkü bu zamanda bu şartları kim yerine getirebilir? dememelidir. Zira bu zamanda uyulan şartlar da yeterlidir. Ama bir kişi âhretin dünyadan daha iyi olduğuna inanırsa, bu anlattığımız şartların hepsini yerine getirebilir. Çünkü bu ihtiyatları yerine getirmek nihayet fakirlikten başka bir şeye sebep olmaz. Ebedi saadeti elde etmeye vesile olacak geçici bir fakirliğe ise Allah’a ve âhret gününe inanan bir kimse kolaylıkla katlanır. Nitekim görmez misin ki, basit bir dünya menfaati, geçici bir mevki saltanatı için nice insanlar, nice sıkıntılı yolculuklara, çetin ve tehlikeli mücadelelere ve nice mahrumiyetlere katlanıyorlar. Halbuki bunlar, ölüm gelince bütün bu kazandıklarını terkedip gidecekler, o çalışıp didinmelerin, o eziyet, sıkıntı ve mahrumiyetlere katlanmaların hepsi boşa gidecektir. Basit ve geçici dünya menfaatleri için bu kadar eziyet, sıkıntı ve mahrumiyetler göze alınırsa, ebedî saadeti elde etmek için geçici bir fakirliğe niçin seve seve katlanılsın?

Ebedi saadeti kazanmak için çalışanlara son sözümüz şu ölçüdür ki: Kendisine yapılmasını sevmediği ve istemediği bir muameleyi, kendisi de başkalarına yapmasın!

DÖRDÜNCÜ ASIL **HELÂL-HARAM VE ŞÜPHELİ ŞEYLER**

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurur: **“Helâli istemek ve aramak, bütün müslümanların üstüne farzdır.”** Helâli istemek, helâlin ne olduğunu bilmeyince mümkün olmaz. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Helâl de açıktadır, haram da açıktadır. İkisi de bellidir. Bu ikisinin arasında gizli olan şüpheliler vardır. Bir kimse o şüphelilerin arasında dolaşsa harama düşmek korkusuna varır.”**

Ey aziz kişi! Sen bil ki, helâl ve haram bilgisi uzun bir bilgidir. Onların şerhi İhya adlı kitabımızda uzun uzadıya anlatılmıştır. O şerhin benzeri hiçbir kitapta açıklanmamıştır. Biz bu kitapta şu kadar şerhedelim ki, halkın çoğu onu

anlamaya takat getirebilsin. Allah nasip ederse, dilediğimiz kadarının manalarını dört bölümde açıklayalım:

Birinci Bölüm: Helâli aramanın fazileti ve sevabı.

İkinci Bölüm: Helâl ve haramda takva ve verâ dereceleri.

Üçüncü Bölüm: Helâl ve haramı birbirinden ayırmak.

Dördüncü Bölüm: Sultanların ve memleket başkanlarının verdiği paraların helâl veya haram olması ve onlara muhalefet etmek.

Birinci Bölüm

HELÂLİ ARAMANIN FAZİLET VE SEVABI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Allahü Teâlâ şöyle buyurur: **“Ey Resûller! Helâl olan şeylerden yiye ve güzel işler işleyin.”** (Mü’minûn Sûresi: 51)

Hak Teâlâ Hazretleri, böylece, bu âyet-i kerime’de iyi iş işlemekten önce helâl yemek yemeyi emir buyurmuştur. Fakat o malların yenilişi hakkında da buyruğu şudur: **“Birbirinizin mallarını bâtil, haksız sebeplerle yemeyin.”** (Bakara Sûresi: 88). Allahü Teâlâ yine şöyle buyurmuştur: **“Yok eğer, ribânın kalanını bırakmazsanız bilin ki, Allah’a ve Peygamberine karşı harbe girmiş olursunuz. Eğer tevbe ederseniz mallarınızın ana parası yine sizindir.”** (Bakara Sûresi: 279). Ya, faizi helâl gibi yiyenler ne olur? Allahü Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur: **“O türlü kişiler cehennem ashabındandırlar ve cehennemde ebedi olarak kalırlar.”** (Bakara Sûresi: 275).

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: **“Bir kimse kırk gün helâl yese, Allahü Teâlâ, onun gönlünü nurla doldurur ve onun gönlünden diline hikmet pınarlarını açar.”** Başka bir rivayete göre de şöyle buyurmuştur: **“Dünyaya olan sevgisini giderir.”** Sa’d bin Ebi Vakkas (Allah ondan razı olsun) Ashabı-ı Kirâm’ın ulularındandır: **“Ya Resûlullah! Benim duamın kabulü için bana dua et”** dedi. Resûl aleyhisselâm da: **“Her zaman yemeğini helâlden ye, duan kabul olur!”** diye buyurdu. Gözünde yalnız dünya nimetleri olan ve dünyaya hırs duyan kişilerin kimliğini açıklarken Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Nice kişiler vardır ki, onun yediği haram, giydiği haram, azığı haramdır. Bununla birlikte, duaya el kaldırır, ‘Ya Rabbi, ya Rabbi!’ diye dua eder. Bu kişinin duası nasıl kabul edilir ki, Allah ondan ne farz kabul eder, ne de sünnet.”** İbn-i Abbas, Resûlullah Efendimizden şu hadisi rivayet etmiştir: **“Bir kimse on akçe ye bir elbise alsa, o on akçenin bir tanesi haram olsa, o elbise o kişinin üstünde kaldığı müddetçe kıldığı namaz kabul edilmez.”** Yine Resûl (s.a.v.) haram hakkında şöyle buyurmuştur: **Haramdan hasıl olan her et, ateşe lâyıktır.”** Resûlullah Efendimiz, ayrıca şöyle buyurmuştur. **“Allah’ın katında bir dirhem ribâ, otuz zinadan daha da şiddetlidir.”** Resûl şöyle buyurmuştur: **“Allahü Teâlâ buyurur ki: ‘Bir kimse haramdan sakınırsa ben o gibilerin hesabını sormaya utanırım.’** Resûlullah Efendimizin bir hadis-i şerifi de şudur: **“Haram maldan kazanç elde eden kimse, onu ana ve babasına, akrabasına verse sadaka olarak dağıtsa veya**

Allah yolunda nafaka olarak vermiş olsa, bütün bu yapılanlar araya toplanır da kendisi onlarla beraber ateşe atılır." Bu hadis-i şerîf'in açıkladığı şudur ki, haram maldan hayır yoktur. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur: "Haramdan mal kazanan kişinin tasaddukta bulunması makbul olmaz. Eğer onu arkasında bırakırsa kendisine cehennem azığı olur."

Şimdi helâl ve haram yolunda Ashab-ı Kirâm'ın söylediklerine gelelim: Ebûbekir Hazretleri (Allah ondan razı olsun) bir kölenin elinden süt içmişti. Sonra, bu sütün haram yoldan kazanıldığını öğrendi. Hemen şehâdet parmağını boğazına saldı. Kusmaya çalıştı. Öyle zahmet çekti ki, neredeyse ruhu kendisinden uzaklaşacaktı. O zaman şu duada bulundu: "Ya Rabbi! Sana sığınırım, benim damarlarımın içinde kalan içtiğim süten ki, onları dışarı atmaya gücüm yetişmemektedir." Resûl (s.a.v.) bunu işitince: "Ebûbekir'in karnına helâl lokmadan başka bir şey girmediyini bilmez misiniz!" dedi. Ömer Hazretleri de (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: "Şu kadar namaz kılsan ki, belin yay gibi olsa, şu kadar oruç tutsan ki, kıl gibi incecik kalsa, eğer haramdan kaçıp uzaklaşmazsan ibadetlerin faydası yoktur ve hiçbirisi kabul olunmaz." Süfyân-i Sevrî (Allah rahmet eylesin): "Haramdan sadaka vermeye kalkan kişi, tıpkı elbisesini sidikle yıkayan, böylece onu daha çok kirleten kişi gibi olur!" diye buyurmuştur.

Fudayl bin İyad, İbni Mübârek ve İbni Uyeyne, Mekke'de Vüheyb bin Elverd'in yanında toplandılar. Bu sırada yeşil hurmadan konuşulmaya başlandı. Vüheyb bin Elverd: "Hurma en çok sevdiğim bir yemistir. Ama Mekke hurmalığı Zubeyde ile başkalarının bahçelerine karıştığı için hurma yemekten vazgeçtim" dedi. O zaman İbni Mübârek de: "Böyle uzun uzun incelersen ekmek de yiyemezsin" dedi. Vüheyb: "Neden?" diye sordu. İbni Mübârek: "Çünkü topraklarımızın kimisi mirasçısı kalmayanların arazisi ile karıştı. Bu hâlde tıpkı o hurmalar gibi şüpheli oldu" dedi. Bu şüpheyi duyan Vüheyb, haram buğdaydan yediğinden kuşkulanarak üstüne bir fenalık geldi ve yere düşerek uzandı, kaldı. Haramdan o kadar çekiniyordu. Süfyan, İbni Mübârek'e: "Adamı öldürdün" dedi. O da: "Ben bunu kolaylık olsun diye söyledim" dedi. Vüheyb sonra ayıldı. "Artık bundan sonra ekmek yemem!" dedi. Günlerini yalnız süt içmekle geçirmeye başladı. Bir gün annesi ona bir bardak süt getirdi. Anasına: "Bu süt nereden geldi? Parasını nereden verdin?" diye sordu. Sorusuna cevap aldıktan sonra sütü içeceği zaman: "Bu koyun nerede otladı?" diye sordu. Annesi: "Müslümanların hakkı olan bir yerde otlamış!" dedi. Oğlu sütü içmedi, annesi: "Oğlum, sen bu sütü iç! Allahü Teâlâ rahimdir. Sana merhamet eder" dedi. O da "Günah işleyerek Allah'ın merhametini yakarmam," dedi ve sütü içmedi. Bîşr'i Hafî'ye sordular: "Nereden yiyip nasıl geçiniyorsun?" O da: "Herkesin yediği yerden yerim, ama yiyip gülen ile yiyip ağlayan arasında çok fark vardır. Bence istekler az, lokmalar küçük olmalıdır" diye cevap verdi.

İkinci Bölüm:

HELÂL VE HARAMDA TAKVA DERECELERİ

Ey aziz kişi, bil ki, helâl ve haramın birçok dereceleri vardır. Hepsi bir türlü değildir. Birbirine benzemez. Sebebi de şudur: Kimisi helâldir, kimisi helâl değildir. Kimisi de çok temiz helâldir. Haram da böyledir. Kimisi çok kötü haramdır. Tıpkı hastaya hararetin ziyan verdiği gibidir. Çok sıcak olan her şey ateşli hastaya daha çok zarar verir. Sıcaklığın derecesi her şeyde ayrı ayrıdır. Nitekim, bal tatlılıkta şeker gibi değildir. Haram da böyledir. Müslümanların haramdan kaçınmaları da beş derece üzerine olur.

BİRİNCİ DERECE: Allah’a ve Ahiret gününe inanan bütün müslümanların takva derecesidir ki, şeriatın haramdır dediği şeylerden kaçınmaktır. Buna eskiler “verâ-i udûl” demişlerdir. Adaleti gözeten, adalet ehli olan kimselerin sakınması demektir.

Bu derece haramdan sakınmak bütün derecelerin en umumisi, ilkidir. Bir kimse bu türlü haramdan kaçınmaktan el çekerse onun adaleti, yani doğruluğu bâtıl olur. Bu gibi kimseye **fâsık, asi** denir.

Haramdan kaçınmanın daha nice dereceleri vardır. Çünkü bir kimse başkasının malını rızası ile, ama fasit bir akitle alsın, o alış haram olur. Fakat zorla alırsa daha haramdır. Eğer bir fakirden veya bir ana-baba öksüzünden zorla alınsa, daha da çok haram olur. Eğer fâiz sebebiyle fasit bir akit yapılsa bu haramın haramıdır. Her ne kadar bunların hepsine haram denirse de bir şey ne kadar ziyade haram olursa onun ahirette azabı o kadar ziyade olur. Bağışlanma, affedilme umudu da çok müşkül ve zordur. Nitekim şeker hastası bal yese onun tehlikesi ziyadeleşir. Haddinden fazla şeker yiyen kişinin tehlikesi az yiyenden daha çok olur. “Helâl hangisidir? Haram hangisidir?”

Bunların tafsilâtını ancak fıkıhı baştan başa okuyup anlamış olanlar bilir. O fıkıhı baştan başa okumak da her kişiye gerekli değildir. Şundan ötürü ki, yiyeceği ganimet malından ve cizye parasından bir alacağı olmayan kişinin ganimet ve cizye bilgilerini okumasının lüzumu yoktur. Bir kimseye ancak muhtaç olduğu kitabı okumak vaciptir. Meselâ, eğer bir kimsenin geçimi alış-veriştan geliyorsa, ona alış-veriş ilmini öğrenmek vacip olur. Eğer kira (icâre)den geliri varsa, icâre bilgisini öğrenmek ona vaciptir.

Her sanatın bir ilmi vardır. Ve her sanatın ilmi, ehli olan kişiye vacip olur.

İKİNCİ DERECE: Salihlerin haramdan el çekişleridir. Bu derecede olan bir şey hakkında müftüler:

“Haram değildir, fakat şüpheden de uzak değildir” dese, o türlü şeylerden el çekerler. Şüphe üç kısımdır: Bazı şüphelilerden sakınmak vaciptir. Bazısında müstehaptır. Vacipten sakınmak birinci derece, müstehaptan sakınmak ikinci derecedir. Üçüncüsü ise vesvese ve kuruntudur ki, bu faydasızdır. Meselâ bir kişinin avladığı avın eti için: Belki bu av bir kişinin malıdır, ihtimal ki, bu av onun elinden kaçmıştır, diyerek onu yememesi bir kuruntudur. Yahut bir âriyet evde

otururken: “Belki bu evin sahibi öldü ve ev onun mirasçısına geçmiştir. Ben o mirasçının rızası olmadan bu evin içinde bulunamam” diyerek evden dışarı çıkmak istemesi, vesveseden başka bir şey değildir. İşe yarar bir şey değildir. Bundan ötürü haram olmayan bir şeyi, haram olur korkusu ile terk edenler hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Eğer sana şüphe veriyorsa, o şeyi bırak, şüphe vermeyeni yap.”** Ama bu gibi şüpheli haramlar hakkında Resûl aleyhisselam takva ehli için de ayrıca şöyle buyurmuştur: “Bir kul, tehlikeli bir şeye (harama) düşer korkusu ile haram olmayan şeyden uzaklaşırsa, o kimse Müttakilerden olamaz.”

ÜÇÜNCÜ DERECE: Müttakilerin takvasıdır ki, haramdan ve şüpheli olandan başka helâl olup da kendisinde haram korkusu olan şeyden sakınmaktır. Bunlar, yukarıdaki hadis-i şerifte zikredilen haramdan ve kuşkulu şeylerden korkanlardır. Yani bir şey ki, haram olmasa, hatta şüpheli de olmasa, mutlak helâl bile olsa, yine de kuşkuya ve harama düşmek korkusu ile ondan el çekmektir. Vaktiyle bir kişinin bir başka kişide yüz akçe alacağı vardı. Doksan dokuz akçeden fazlasını almadı. “Tamam alırsam belki fazla almış olurum!” dedi. Ali bin Muid der ki; “Bir evi kiralamıştım. Bir gün bir mektup yazdım. Yazının mürekkebini bu evin toprağı ile kurutmak diledim. Önce “Bu ev benim evim, benim mülküm değildir. Bu toprağı mektubun üzerine saçmak câiz değildir!” dedim. Sonra da: “Bu kadar toprağın ne kıymeti vardır diyerek önceki düşüncemi değiştirdim. Mektubumun üstüne bir miktar toprak serptim. Ve rüyamda bir kişi gördüm. Geldi, bana: “Kimi kişiler duvardaki toprağın ne değeri vardır!” derler. Yarın Kıyamet gününde halin gerçeğini anlayacaklardır!” dedi. İşte bu derecede olan kişiler takva yolunda böyle olurlar, en küçük şeyden sakınırlar. Bir şey az olursa ondan kıymetli şey yoktur. Onlar: “Belki de az şeyin yolu açılmakla, fazlaya gidilir.” Müttakiler derecesinden düşeriz.” derler, şüpheli şeylerde ihtiyatlı olurlar. Hazret-i Ali’nin oğlu Hüseyin (Allah onlardan razı olsun) henüz çocuk iken sadaka malından bir hurmayı ağzına almıştı. Resûl (s.a.v.) ona: “Ey Hüseyin! At onu ağzından! Kötüdür o, bırak!” diye buyurdu. Halife Abdül Aziz oğlu Ömer’in hazinesine ganimet malından misk getirmişlerdi. Burnunu örterek: “Miskin yararlılığı, kokusundadır. Bu fayda da bütün müslümanların hakkıdır” dedi.

İkinci Halife Hazret-i Ömer için de rivayet edilen şöyle bir misk hikâyesi vardır: “Bir gün Bahreyn’den Hazret-i Ömer’e (Allah ondan razı olsun) bir parça misk gelmişti. Onları kadınlara dağıtmak için evine göndermişti. Akşam evine gelince karısının başörtüsünde misk kokuları duydu, “bu kokular nedir?” diye sordu. Karısı: “Misk tutarken elimde kokusu kaldı” diye cevap verdi. Ve ilâve etti: “Elimi başörtüme silmiştim.” Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) hemen başörtüsünü çıkartıp eline aldı. Bir testi su getirdi. Onu, su ve toprakla yıkadı. Misk’in kokusu hiç kalmayınca kadar öğdü. Ondan sonra baş örtüsünü karısına geri verdi. Bu kadarı hoş görülüp Hazret-i Ömer, karısına bir şey dememesi gerekirken: “Bu hal, başka şeylere de yol açar” diyerek bu yolun kapısını

kapamış oldu. Hem de bir haram işlediği korkusu ile helâlden el çekmiş, muttakiler sevabını da kazanmak istemişti. Ahmed bin Hanbel'den (Allah ondan razı olsun) sordular: "Bir kimse mescitte olduğu zaman padişahın malından o mescitte buhur yaksalar, ne yapmak gerekir?" Ahmed bin Hanbel: "Mescitten dışarı çıkmak gerekir!" diye cevap verdi. Çünkü o buhur haramdır. O buhur kokusunun koklanmaması lâzımdır. Çünkü koklamak da harama yakındır. Çünkü, o kokunun o kişiye erişip elbiseye tesir edip ona sinmesi düşünülebilir. Haram da hasıl olur. Çünkü o koku belki de müsamaha olunan şeylerden değildir. Yine Ahmed bin Hanbel'e şöyle sordular: "Bir kimsenin hadis ilminden yazılı bir kâğıt eline geçse, sahibinin izni olmadan o hadisi yazabilir mi?" O da şu cevabı verdi: "Hayır, Bu câiz değildir," Hazret-i Ömer'in (Allah ondan razı olsun) bir hatunu vardı. Bu karısını çok severdi. Fakat halife seçilince kadıncağızı boşadı. Bu, bir iş yaptığı sırada bu kadının şefaatte bulunacağı şüphesinden ileri gelmişti. Kadını çok sevdiği için onu kırmak istemeyebilir ve böylece adaletine gölge düşürebilirdi. Ey aziz, bil ki, dünya niyeti olan bir şeyle uğraşmak, onunla uğraşan kişiyi başka nice işlere düşürebilir. Hatta bir kişi doyuncaya kadar helâlden yese, o kişi muttakilik derecesinden mahrum kalır. Çünkü çok helâl, şehveti tahrik eyler, bundan da akıl almaz fikirler doğar. Hem de nefis dinçlenir, kötü huylar edinme korkusu başlar. Meselâ dünya ehlinin malına, köşküne, bağ ve bahçesine tamah duyulur. Çünkü, helâli çok yemek dünya tamahını depreştirir. Dünya isteği artar. Kişi bu isteğe düşünce, harama koşar. Bu sebeptendir ki, Resûl aley-hisselâm şöyle buyurmuştur: "Dünyayı sevmek bütün günahların başıdır!"

Dünyadan murad, mübah olan şeylerdir ki, mübah olan şeyler dünyayı sevirir, bu sevgi de dünyayı çok talep etmeye sebep olur. Dünyayı çok dilemek günah işlemekten olamaz. Günah da Allahu Teâlâ'yı unutmakla başlar.

DÖRDÜNCÜ DERECE: Bu, sıddıklar derecesidir. Bu gibi kişiler, harama girmese dahi içlerinde günah ve zulüm korkusu bulunan helâlden bile kaçınır, uzak bulunurlardı. Ona da misal şudur: Bişr-i Hafî (Allah rahmet eylesin) sultanların yolunu açtırmış olduğu çeşmelerden su içmezdi. Yine, bunun gibi bir kısım halk, hac yolunda su içmezlerdi. O su havuzlarını sultanların kazdırdığını sanırlardı. Ahmed bin Hanbel, mescitte terzilik yapmayı çirkin bulurdu. Ve o türlü terzilikten kazanılan akçeyi iyi görmezdi. Ona: "Mezarlıkta eğrilen iplik nasıldır?" diye sordular. O da: "Ben kabristanlarda eğrilen işleri kerih görürüm. Çünkü kabristan ahiret evidir!" dedi. Bir çocuk, sultanın ateşinden bir çirayı yakmıştı. Çocuğun ustası onu hoş görmedi. Çirayı söndürdü. Bu sırada ulu kişilerden birisinin nalinunun kayışı koptu. O anda sultanın kandili oradan geçiyordu. O kişi, nalinun tasmaını, ancak Sultanın kandili geçtikten sonra onardı. Daha önce onu tamir etmekten sakındı. Bunlar, sultanı zalim addederlerdi. Zinnûn-ı Mısrî'yi mahpushaneye koymuşlardı. Orada birkaç gün de aç kalmıştı. Saliha bir kadın ki, Zinnûn'un müridiydi, kendi malı olan ipliğin kazancı ile yiyecek satın aldı. Zinnûn'a yolladı. Ama Zinnûn o yemeği yemedi. O zaman müridi olan kadının ona karşı gönlü kırıldı, âdeta azarlarcasına: "Biliyorsun ki, benim sana yolla-

diğim yemek helâldir. Hem sen, şu kadar günden beri açsın! Niçin o yemeği yemezsin?" dedi. Zinnûn da: "Senin yolladığın o yemek tabağı bir zalimin elinden bana ulaştı, bundan ötürü yemedim!" diye cevap verdi. Haklıydı. Zalim dediği kişi zindancıydı. Zinnûn-ı Mısırî düşünmüştü ki, o yiyeceğin kendi eline ulaşmasına sebep olan bir zalimin güçlü eliydi. Belki de o el haram bir maldan kuvvet, güç almıştı. Bu yolda açıkladığımız zühd ve takva örnekleri, sıddıkların ne ulu derecede olduklarını gösterir. Her kimse bu anlattığımız zühdün hakikatine erişemez. Vesveseye düşer. Onlar, hiçbir fâsığın (günahkarın) elinden bir şey yemezler. Ama gerçek bu değildir. Çünkü, haram yemek ve haramdan kuvvet almak fâsığa değil, zalime mahsustur. Kuvveti de haramdan meydana gelir.

BEŞİNCİ DERECE: Allah'a yakın kişilerin, mukarreplerin ve tevhid ehlinin takvasıdır. Bu gruptaki kimseler Hak Teâlâ'dan gayri için olan şeyleri kendilerine haram etmişlerdi. Meselâ yemek yemek, giyinmek, uyumak, konuşmak gibi şeylerin hepsini Allah'tan başka bir maksad için olduğu takdirde haram saymışlardır. Bunlar şu toplulukturlar ki, himmetleri ve sıfatları bir olmuştur. En üstün şekilde muvahhit olan bunlardır.

Muâz oğlu Yahya'dan şöyle hikâye edilmiştir.

Yahya günün birinde şerbet içmişti. Karısı ona: "Birkaç adım odanın ortasında gez dolaş. Böylece şerbetin faydası görülsün!" dedi. Yahya karısına şu cevabı vermişti: Bu yürüme neden ötürüdür? Bunu hiç bilmiyorum. Otuz yıldır ki, ben kendi kendimi yoklarım Allah için gerekli olandan başka bir harekette bulunmayayı dilerim.

Eğer o kimselerin din ile ilgili niyetleri olmasa asla hiçbir harekette bulunmazlardı. Meselâ, yemek yeseler, o şekilde yerlerdi ki, akılları, sağlıkları kendilerine Allah yolunda hizmet etmeye güç verecek kadar olsun. İbâdete yeter derecede kuvvet bulmak için yemiş olurlardı. Eğer söz söyleseler, o sözü söylerlerdi ki, dinlerinin sünneti olmasına dikkat ederlerdi. Yine eğer dinden konuşsalar sözlerinin dine rahmet olmasını isterlerdi, dinden gayri her işi kendilerine haram sayarlardı.

Zühdün, takvanın, verâ'nın, haramdan sakınma hususunda dereceleri işte bunlardır. Bunları anlatmaktan maksadımız, kendimizi ve haramdan sakınma hususunda kendi derecemizi bilmektir. Maalesef biz, müslümanların umumuna ait olan şeriatın harman ettiği şeylerden sakınma gibi yani takvanın adalet derecesinde bile değiliz. Allah'ın sıfatlarına ve dinin ince hikmetlerine ait pek çok bahisleri kurcalarız, karıştırırız ve bu hususlarda pek çok bilgiler öğrenir, bunları her mecliste konuşmak, bilgiçliğimizi göstermek için fırsat ararız. Fakat iş, helâle, harama ve şeriatın emirlerine uymaya gelince susarız. Aklımızın ermediği şeylerden söz etmek, bize, bu emirlere uymaktan, helâli ve haramı tanımaktan daha cazip gelir. Halbuki Resûlullah Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: "İnsanların en kötüsü, çeşitli yemekler yiyip, türlü nimetler ve rengârenk elbiseler içinde oturarak faydasız, boş sözler konuşmakla vakit geçirenlerdir." Allah, hepimizi, bu türlü fitne ve belâlardan korusun.

Üçüncü Bölüm:

HELÂL İLE HARAMI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Ey aziz kişi, dünyada birçok insan vardır ki, dünya malının hepsinin veya çoğunun haram olduğundan şüphe etmişlerdi. Bu kimseler üç kısımdırlar. Bir kısmı, zühd ve takvada ihtiyatlı davranır, çok aşırı giderler:

- Hiçbir şey yemeyelim! derler.

Bu kişiler, sahralarda yetişen otları, balık eti, av eti ve bunlara benzer şeyleri yerler.

Başka bir kısım kişiler de tembelliğe ve şehvete esir olmuşlardır. Onlar da:

- Bütün şeyleri birbirinden ayırmamak gerektir. Öyle ki, helâl ve haram diye hiçbir şeyi ayırt etmemeliyiz! derler.

Üçüncü bir kısım kişiler de, orta dereceye daha yakındırlar. İtidal üzere hareket ederler.

- Her şeyi yememeli. Ancak gerektiği kadar yemeli! derler.

Bu mezheplerden üçü de elbette yanılmışlardır. Hata içindedirler. Dünyada olan şeylerde dürüst olan şudur ki, herhangi bir şeyde helâl ya da haram olur. Bir de haram ile helâl arasında şüpheli şeyler bulunur. Tâ kıyamet kopuncaya kadar hâl budur. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

- “Kimi kimseler, dünya malında haramın helâlden çok olduğunu sanırlar. Bunlar yanılmaktadırlar. Çünkü haram çoktur; ama helâl olanlar ondan çoktur. Haram helâlden ziyade değildir.”

Helâl ile haram arasında fark vardır. Bir şey aslında çok olmakla bir başka şeyden çok olması gerekmez. Nitekim dünyada hasta, konuk, asker çoktur, Lâkin öteki halktan daha da çok değildir. Zalim olanlar da çoktur. Ama zulme uğramış kimseler daha ziyadedir. Bu yanlış düşüncenin sebeplerini İhya adındaki kitabımızda uzun uzadıya ve delilleri ile beyan ettik.

Bu yolda asıl olan, halkın Allahü Teâlâ'nın buyruğuna uymasıdır. Bu da Allahü Teâlâ'nın ilminde helâl olan şeyleri halkın yemesi demek değildir. Çünkü Allah'ın ilminde helâl olanı ele geçirmeye kimse güç bulamaz. Hatta şöyle bildirilmiş ve:

- İnsanlar, helâl sandıkları yahut haramlığını bilmedikleri şeyi yerlerse bu türlü yiyişte helâl kolaylıkla ele geçer, denilmiştir.

Bu anlattığımıza delil de şudur ki, Resûl (s.a.v.) bir kâfir kişinin matarasından abdest aldı. Ömer (Allah ondan razı olsun) da bir Ermeni kadının testisinden abdest almıştı. Hatta Sahabe-i Kirâm, susuz kaldıkları zaman kâfirlerin kaplarından su içerlerdi. Ancak pis, murdar yemek yemek helâl değildir. Her ne kadar o müşriklerin elleri şarap içtikleri, pis yemek yedikleri için kirliydi, ama müslümanlar onların kaplarının pis olduğunu bilmeyince onları temiz sayarlardı.

Ashâb-ı Kirâm (Allah onlardan razı olsun) bir şehre eriştikleri zaman yiyecek, içecek satın alırlardı. Bununla beraber onların zamanında hırsızlar vardı ve bunların arasında şarap satıcıları da bulunuyordu. Ve Ashab-ı Kirâm:

- Haramdır! diye ellerini dünya malından bütün bütün çekmiş değillerdi. Ama bütün dünya mallarını da eşit tutmazlardı. Ancak zaruret kadarı ile kanaat gösterirlerdi.

Helâl ile haram arasındakiki şüpheli şeyler hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Helâl ile haram bellidirler; fakat aralarında şüphe edilen şeyler vardır. İnsanların çoğu bundan habersizdir. Siz de şüpheli şeylerden çekinin. İrzınızı, dininizi korumuş olursunuz. Koruluk çevresinde otlatılan koyun nasıl koruluğun içine girmek tehlikesinde ise şüphelilerden sakınmanın da harama girmesinden korkulur.”

Helâl ve haram bilme yolunda ey aziz kişi, senin de bilmen gerekir ki, insanlar altı kısımır.

BİRİNCİ KISIM: Kimliği bilinmeyen kişilerdir. Sen onun iyi mi, fâsığın biri mi olduğunu bilmezsin. Nitekim bir şehirde yabancı olsan, kimden olursa olsun ekmek alırsın, alış-veriş yaparsın. Bu câizdir. Çünkü her şey bir kimsenin elindedir ve gözle görünür, o şey o kişinin malıdır. Ve bu delil o şeyin helâl olmasına yeterlidir. Bir şeyin haram olduğunun delili olmalıdır. Haramlığının delili yoksa o şey helâl sayılır. Delilden başka bir şey o malı bâtil eylemez. Ama, o şeyin helâl olduğunu iyi bilen bir kişiyi sorup aramak, verâ (takva) cümlesinden olur. Ama öyle bir kişi aramak vacip (farz) olmaz.

İKİNCİ KISIM: İyi ahlâklı bildiğin kişidir. Onun malından tereddüt etmeden yemek câizdir. Yememek verâ, zühhd olmaz, belki vesvese olur. Eğer yemediğinden ve senin tereddüdünden o kimse incinirse senin onu incitme günahın olur. Ayrıca salâh ehlinden şüphe etmek de başka bir günahıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM: Zalim olduğu bilinen kimselerdir. Bunlar haramiler, padişahın yakın adamları veya malının çoğu haramdan gelmiş kişilerdir. Böyle kişilerin malından çekinmek vaciptir. Meğer o malın helâlden olduğunu bilmiş olursan yemen câizdir.

DÖRDÜNCÜ KISIM: Bu kimse, mallarının çoğunun helâl olduğunu bildiğin kişidir. Lâkin büsbütün haramdan uzak değildir. Ama diyelim ki, bir kişi ikinci olsa ve sultanın da işini işlese ya da tüccar olsa ve sultanla alış-veriş yapsa bu gibi kişilerin malı câiz ve helâldir. Lakin verâ ehli olanlar için sakınmak önemlidir.

Abdullah bin Mübârek'in vekili Basra'dan mektup yazıp şöyle sormuştu:

- Sultanın adamları ile muamelede bulunan kimi kişilerle alış-veriş yapmak dileğindeyiz. Ne dersiniz?

Abdullah da vekiline şu cevabı verdi:

- Eğer onların sultanın adamlarından başka kişilerle alış-verişleri yoksa onlarla muamelede bulunmayın. Eğer başkaları ile de ticaret yapıyorlarsa onlarla o zaman iş yapmak câizdir.

BEŞİNCİ KISIM: Zulmünü bilmediğin, malından haberli olmadığın kişidir. Lakin o kişide zalimlik alâmeti görülürse, kılık kıyafeti ve başka şeyleriyle bu zalimlik alâmeti kendisinde görünüyorsa bu gibi kişilerle iş yapmaktan kaçınınız. Bu hal, sana verdiği malın nasıl bir yerden geldiğini bilmene kadar sürer. Ellerin-deki malın helâl olduğu bilinmedikçe onlarla alış-veriş yapmak doğru değildir.

ALTINCI KISIM: Zalimlik alâmeti görülmeyen, fakat fâsıklık alâmeti görülen kişilerdir. Meselâ ipekli kumaşlardan yapılmış elbiseler giyerler, altın takınır, şarap içerler, nâmahrem kadınlara bakarlar. Bunların malından kaçınmak vacip değildir. Çünkü bu açıklanan şeyler malı haram kılmaz. Bazıları: “Süslü kaftan giyer, şarap içer, nâmahreme bakar! Belki de haram maldan bile kaçınmaz!” derler. Ama bu söylentilerle onun malının haramlığına hükmetmek gerekmez. Zira, hiçbir kişi günahattan arınmış değildir. Çok kişi vardır ki, zulüm yapmaktan ve kul hakkından çekinir, fakat günahattan çekinip sakınmaz. Bu kaideyi daima gözetmek gerektir. İşte helâl ile haramın arasındaki bu farkı bilmek lâzımdır. Bu kaideyi gözetken bir kişi bir haram şey yemiş de olsa, kendisi onun haram olduğunu bilmeseyse bununla Kıyamet gününde ona soru sorulmaz. Nitekim necasetle namaz kılmak câiz değildir. Ama o kişi oranın pis olduğunu bilmeseyse veya namazı kıldıktan sonra bilse bir kavle göre namazın kazası vacip olmaz. Resûlullah Efendimiz, ayağından nalınını çıkarmıştı. Namaza yeni baştan başlamadı. Ve: “Cebrail bana haber getirdi, nalınının temiz olmadığını haber verdi!” diye buyurdu. Ey aziz kişi! Sen bil ki, her yerde haram maldan kaçınmak için verâ önemlidir, ama vacip değildir! Gerekli ve câiz olan yerde o kişilere: “Bu malı nereden aldın?” diye sormak lâzımdır. Lâkin o kişi bu sorudan incinmek ihtimali olursa o soru haram olur. Çünkü verâ denilen şey ihtiyattır. İncitmekse haramdır. Ancak tatlılıkla konuşmalı, malından yiyorsa bir bahane ileri sürüp yememeli, bahaneyi de ileri sürmezse yapılan ikram geri çevrilmemelidir. O malın sahibinin duymak ihtimali varsa, başka bir kişiden onu sormak da lâıyk değildir. Çünkü bu tecessüstür, arkadan konuşmadır, gıybettir. Kötü bir iştir. Üçü de haramdır. İhtiyattan ötürü ise haram olan bir şey helâl olmaz. Resûl (s.a.v.) kimi kez bir yere konuk olurdu. Önüne getirilen yemeği sorup araştırmazdı. Kendisine hediye edilirdi. Sual buyurmazdı. Ancak bir şüphesini gidermek için sorguda bulunurdu. Meselâ Medine’ye ilk vardığı zaman: “Bu sunduklarınız hediye midir, yoksa sadaka mıdır?” diye sormuştu. Çünkü, o ilk teşrifte Medine bir şüpheli duraktı. Sorunca da kimse bu sorudan huzursuz olmaz, incinme duymazdı. Nitekim bir gece Resûlullah Efendimizin içi pek sıkışmıştı. Hatunlarından birisi: “Ya Resûlullah! Bu geceniz pek sıkıntılı geçti!” dedi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz de: “Bir hurma buldum, onun sadaka olmasından korktum!” buyurdu. Ey aziz kişi! Sen bil ki, pazar yerinde sultan malını hazine-den çıkarıp üleştirseler yahut yağma edilmiş koyunlar satılsa, bunların çoğunun haram olduğunu bilen kimse, bu pazardan bir şey alıp yememelidir. Önce sormalı, o yiyeceğin nereden geldiğini bilmeli. Sonra yemelidir. Eğer çoğu haram olmazsa bir şeyi sormaksızın almak câizdir. Lâkin sormak zühd ve takva da en önemli şeydir.

Dördüncü Bölüm:**SULTANIN VERDİĞİ MAAŞIN KABULÜ, SULTANLARA SELAM VERME VE ONLARIN MALLARI HELÂL MİDİR?**

Ey aziz kişi! Sen bil ki, sultanların ve adamlarının elinde bulunup da müslümanlardan müsâdere, haraç veya rüşvet yoluyla alınmış olan her şey haramdır. Onların ellerinde olan helâl mal üç türlüdür:

- 1- Kâfirlerden alınan ganimet malları.
- 2- Zimmilerden (gayrimüslim tebaadan) şeriata uygun olarak alınan cizye.
- 3- Mirasçı bırakmayarak ölen müslümanlardan hazineye kalan mallar. Bunlar, temizdir.

İşte devirler böyle zulüm üzerine olunca helâl mal da tek tük olur, az olur. Çoğu haramdan ve ceremeden ele geçer. Bu mal ve paralardan almak hiçbir şekilde câiz değildir. Tâ ki, helâl yoldan geldiği bilinmelidir. Meselâ ya ganimetten ya cizyeden ya zekattan helâl mal olmalıdır. Eğer bir sultan kendisinin ihya ettiği bir mülkten verir veya satarsa o mülk helâldir. Ancak o mülk, zulümle alınmış veya işçilik paralarını helâl maldan vermemişse her ne kadar o mal ona haram değilse de şüphelidir. Şayet sultan kendisine borca bir yer alsa yer onun mülkü olursa da bedelini haram paradan öderse, o malda şüphe doğar. Ve eğer bir kimse sultandan aylık alıyorsa ve bu sultanın özel hazinesinden geliyorsa o maaş helâldir. Ve eğer beytülmal dan ve başka işler için konulmuş paradan alırsa o mal helâl olmaz. Ama, müslümanların faydası için bir iş gören kimseye, meselâ müftüye, kadiya, vakıf mütevellisine veya hekime, ebeye helâl olur.

Sözün kısası; halkın hayrına, menfaatine çalışanlar, ilim öğrenmeye talip olanlar ise ayrılan paraya iştirakçi olurlar. Hatta bir kimse fakirleşse veya para kazanmaktan aciz kalsa onların da bu parada hakkı vardır. Fakat ilim sahiplerinin ve başkalarının sultanın zulümlerine uymamış olmaları şarttır. Bâtıl işlerde de yine onlara hoşgörülük göstermemiş bulunmalıdırlar. Hatta sultanlara yakın olsalar, şeriata şartları üzerinde yaklaşmış olmalıdırlar. Nitekim şeriata bu şartlarını açıklayacağız.

1. Fasıl:**SULTAN VE ADAMLARI İLE GÖRÜŞME**

Ey aziz kişi! Sen bil ki, din bilginlerinin ve onlardan gayrisinin, sultan ve adamları ile görüşmelerinde dikkat edecekleri üç hâl vardır:

1- Ne din adamları sultanlara, ne sultanlar din bilginlerine yaklaşmalıdırlar. Dinin tehlikelerden selâmeti bundadır.

2- Sultanların yanına varmak ve selâm vermektir. Şeriatte bu hâl çok kötüdür.

3- Zalim sultanların din bilginlerini ziyarete gelmeleridir. Bu durumda selâm verirlerse selâmlarını almak câizdir. İkramına ikramla, saygısına saygı ile

karşılık vermek de haram değildir. Zulmü sebebiyle de hürmete lâyık olmuş olur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Benden sonra sultanlar (emirler) türeyip gelecektir. Zalim olacaklardır. Onların yanlarına gidenler, zulümlerine kulak verip rıza gösterenler, onlara yardımcı olanlar benden değildir. Onların Kıyamet gününde benim havuzuma yolları yoktur.”** Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Devlet başkanlarının en iyisi din bilginlerinin ayağına varanlardır. Âlimlerin de en kötüsü devlet başkanlarının yanına gidenlerdir.”** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **“Âlimler, Allah’ın kulları içinde Peygamberlerin emânetini saklayıcılarıdır. Devlet başkanları ile düşüp kalkmasınlar. Eğer onlara karışılırsa, emânete hıyânet etmiş olurlar. Onlardan kaçın ve ırak olun!”**

Ubâde bin Sâmit (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Ulemanın ve salih kişilerin sultanları sevmeleri, onları dost tutmaları nifak alâmetidir. Âlimlerin ve zabitlerin zenginlerle dostluğu riya alâmetidir. Fudayl bin İyâd da şöyle demiştir: “Âlim kişiler sultana ne kadar yaklaşırsa, Allahü Teâlâ’dan o kadar uzaklaşırlar. Vehb bin Münebbih de şöyle buyurmuştur: “Sultanın katına giren âlimlerin müslümanlara zararı, kumar oynayanların zararından ziyadedir.” Muhammed bin Seleme de şöyle demiştir: “Necaset üstünde toplanan sinekler, sultanların kapısında olan âlimlerden daha hayırlıdır.”

2. Fasıl:

SULTANLARA YAKIN OLMAK GÜNAHA YAKIN OLMAK DEMEKTİR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bu iş üzerinde bu kadar durduğumuzun sebebi, bir kimsenin sultanlara yaklaşip günaha girmemesi içindir. Çünkü o kişinin, sultanın yanında durup oturmasında, amelinde, konuşmasında, susmasında veya inancında günaha düşmek tehlikesi vardır.

AMELDEKİ GÜNAH: Beylerin sarayları kuvvet zoru ile ele geçmiştir. Kuvvet gösterilerek alınan yerde oturmak doğru olmaz. Hatta beyler bir yere konmuş olsa, onların otağı da döşegi de haramdır. Onlara ayak basmak câiz değildir. Eğer o beyler haram olmayan, mübah olan yerde bile olsalar, çadırları ve döşekleri, yaygıları bile olmasa onlara hizmet edip alçakgönüllülük, küçülme gösterirlerse yine bir zalime baş eğilmiş olunur. Ve öyle bir zalime baş eğmek câiz değildir. Çünkü haberde şöyle gelmiştir ki: “Bir kimse bir beye, beyliğinden ötürü alçak gönüllülük gösterse o kimse zalim de olmasa ona baş eğenin dininden yarısı gider.” Bu gibi kişilere selâm vermekten başka bir şey mübah değildir. Elini öpmek, baş eğmek, bunlar gibi şeyler yapmak hiç doğru olamaz. Ancak o sultan gerçekten adil ise bilgin ise veya başka bir kişilikte ise, dinle ilgili bir iş için ona gidilebilir. O türlü kişi tevazuya hak kazanmıştır. Eskilerden kimi kimseler zalimlere iltifat etmemekte haddi aşmışlar, onlara böylece büyük hakarete bulunmuşlardır. Bunlar o sultanların zulümlerine verilen bir karşılıktır.

KONUŞMADAKİ GÜNAH: Sultan için söz söylemenin, duanın günahına gelince, günah olan o sözler: “Hak Teâlâ ömrünü uzun eylesin” “Beyliğin, sultanlığını sana mübarek kılsın” gibi sözlerle edilen dualardır ki, söylenmesi câiz değildir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Zalimlere bekası için dua eden bir kişi, yeryüzünde Allahü Teâlâ’ya daima isyan eden bir kişinin isyanını dilemiş olur.” Bundan ötürü zalim olan bir kişiye hiçbir dua reva değildir. Yahut sultanların yanında oturup konuşan kimse: “Allahü Teâlâ seni ıslâh etsin” “Allahü Teâlâ’nın ibadetinde ömrün uzun olsun!” der. Ama bilmez ki, fâsık bir kişiye Cenâb-ı Allah kızar. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Fâsık bir kişi ne zaman övülse, Allahü Teâlâ mutlaka gazaplanır.”

Bilinmeli ki, her kim Allahü Teâlâ’nın buyruğu dışında iş yaparsa sen onu, senin kendine muhalefet ediyormuş gibi çirkin, kötü kişi görmelisin. Böyle bir kişi, sultana özlemini bildirdikten sonra o zalimin adaletini, insafını ve keremini veya bunlara benzer neler varsa onları övmeye başlar. Bu ise yalan ve nifaktan uzak değildir. Övmenin en alçak derecesi zalimi o sözlerle sevindirmektir. Bu, hiçbir vakit câiz değildir. Çünkü methetme sözleri bitince ihtimaldir ki, zalim sultan, aklın almayacağı isteklerde, buyruklarda bulunur. O kişi de: “Gerçek söylüyorsunuz Efendimiz!” der. Bütün bunlar günahtır.

SUSMAK YOLU İLE GÜNAH İŞLEMEK: Sultanın zulmüne karşı susmanın da günahı şudur: Zalimin ev veya sarayında, ipek örtüler, duvarlarda resimler, üstünde ipekli elbiseler, parmaklarında altın yüzük, raflarda gümüş sürahiler görülür. Ağzından da nice kötü kelimeler, yalan sözler işitilir. Bütün bunları reddetmek vaciptir. Susmaksa câiz değildir. Eğer kötülükleri reddetmekten korkulursa, o zaman sükût mazur sayılır.

Fakat böyle bir günahın işleneceği ve reddedilemeyeceği yere gitmek mazur sayılmaz.

İNANÇLARDA GÜNAH: Bu da şöyle olur: Zalime karşı gönülde meyil duyulur, ondan nimetler beklenir, o kişide dünya sevgisi artar. Nitekim Resûl (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurmuştur. “**Ey muhacirler topluluğu (yani ey Mekte’den Medine’ye hicret edenler) Allahü Teâlâ’nın size verdiği rızık için dünya ehlinin yanına varmayın! Sonra Allah’ın kızdığı kişiler olursunuz.**”

İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Dünya ehlinin malına bakmayın. Onların dünyalarının parlaklığı, sizin kalbinizdeki parlaklığı giderir. İmanınızın lezzetini bozar.

Bundan ötürü bilmek gerekir ki, hiçbir zalimin yanına varmaya izin yoktur. Meğer ki, iki türlü özür bulunsun.

1- Ya sultan tarafından bir ikram veya buyruk vardır. Eğer o buyruk yerine getirilmezse:

a- Sultanın eziyet ve baskısından korkulursa,

b- Sultanın hizmetinin reâya üstünden kalkacağı endişesi uyanırsa.

2- Eğer bir kimsede zulüm görülür, sultana bu zalimi şikâyet etmek için gidilecekse veyahut bir müslümana faydalı olmak için sultana varılacaksa, bu hâllerde sultanla görüşmek câizdir ve izin vardır.

Ama şu şartla ki, zalime yalan söylenmemeli. Katı sözlerle öğüt verilmemelidir. Eğer endişe edilirse o zaman tatlılık, mülâyemetle nasihat edilmeli. Şayet bu öğütlerin faydasız olacağı inancına varılırsa zalime yalan söylemekten ve ona duada bulunmaktan kaçınılmalıdır. Öyle kişiler de vardır ki, ben şefaati için gidiyorum, diyerek kendi kendisini aldatır. Teselli eder. Eğer o şefaati, başkalarının aracılığı ile yapılırsa bundan üzüntü duyar. İşte bu da onun zaruret için değil, nam ve şan için hürmet ve izzet dilemek için gittiğine delildir.

Sultanların yanına gidilmemesinin bir sebebi de şudur: Sultana gitmemeli, aksine sultan, o kişinin ayağına kadar gelmelidir.

Sultanın yanına gelmesinde gözetilecek şartlar da şudur:

a) Sultan selâm verince bu selâma karşılık verilmelidir. Eğer ona ikram için ayağa kalkılırsa câizdir. Çünkü sultanın gelmesi o âlime ve ilme saygı göstermek içindir. Bu iyilikten ötürü sultan da bir ikrama hak kazanmış olur. Nitekim zulüm eylerse ihanete de müstehak olur.

b) Ama, dünyanın hakir olduğunu anlatmak için âlim sultana karşı ayağa kalkmazsa daha yerinde hareket olur. Ama sultan bundan incinir diye ürkerse veya sultanın halk içinde saygısı kalmaz diye çekinirse sultan gelip oturunca ona üç türlü nasihat vermesi vacip olur.

Birincisi: Sultan bir şey işlese, onun da haram olduğu bilinse o şeyi ona bildirmelidir.

İkincisi: Sultan o işin haram olduğunu biliyorsa, ona zulmün ve fıskın kötü bir şey olduğu nasihat yollu bildirilmeli ve ona şöyle denilmeli:

– Dünya lezzetini tatmaya değmez. Çünkü ahiret yurdunun kazancı ziyana uğrar! demeli ve buna benzer öğütlerden gereği kadar söylemeli.

Üçüncüsü: Sultanla görüşen kişi halkın işlerinin ne yolda düzeleceğini biliyorsa, bu yolu eğer sultan bilmiyorsa, ondan gafil ise ve eğer bilmiş olsaydı onu kabul edeceğini anladı ise sultana o yolu bildirmeli.

İşte böyle üç şeyin her birini bildirmek, sultanın huzuruna varan ve sözünün kabul edileceğine ümidi olan her kişiye vaciptir.

Eğer âlim, ilminin yolunda yürüyen bir kişi ise sözleri sultan tarafından kabulden uzak kalmaz. Şayet âlim bu yolda değil de dünya ehli olanların dünyalıklarına haris olursa o gibi kişiye susmak yaraşır. Çünkü onun öğütlerinin halkı güldürmekten başka bir faydası olmaz.

Resûl Efendimiz şöyle buyurmuştur:

• Ümmetin âlimleri, sultanlar ile görüşmedikçe, bütün ümmet daima Allâhü Teâlâ'nın rahmetinin himayesi altındadır.

Sözün kısası, halkın harap olması, beylerin ve sultanların harap olmasındandır. Sultanların harap olması da âlimlerin halinin harap olması sebebiyledir. Çünkü âlimler, sultanları ıslah etmediklerinden, kötü işlerini düzene sokmadıklarından dolayı onlar da bozulmuş olurlar.

3. Fasil

SULTANDAN HANGİ ŞARTLARLA MAL ALINIR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir sultan bir âlime muhtaçlara dağıtmak için bir mal gönderse, eğer o malın belirli bir sahibi olduğunu bilirse o malı alıp dağıtmak câiz değildir.

Fakat benim katımda evlâ olan şudur ki, o malı sultanlardan alıp hayırlı işlere dağıtmalı. Tâ ki, o mal, onların elinden kurtulur, zulûmlerine âlet olmaz. Fakirler de rahata erişir. Çünkü bu malın hükmü, yoksullara verilip başkasına verilmemesidir. Lâkin, bunu fakirlere dağıtmanın üç şartı vardır:

BİRİNCİ ŞART: Âlim o malı sultandan alıp kabul eylediğinden ötürü sultan:

‘Malım helâl maldır!’ diye düşünmemelidir. Eğer benim malım helâl olmasaydı, bu kimse onu alıp kabul etmezdi! dememelidir.

Çünkü haramdan kazanç elde etmeye sultan çok fazla heves duyar. Bu sebeple yani sultanın harama meyli artmakla, bunun şerri o malı dağıtmanın hayrından daha fazla olur.

İKİNCİ ŞART: Âlim kişi, başkalarına örnek olacak makamda olmamalı. Sonra o malı, âlimin fakirlere dağıtmak istediğinden kimse gafil olmamalıdır. Nitekim bir zamanlar halkın bir kısmı:

‘İmam-ı Şafii (Allah ona rahmet eylesin) halifelerin malını alırdı!’ diyerek Şafii Hazretlerinin o malın hepsini dağıttığından gafil idiler.

Vehb bin Münebbih ve Tâvûs (Allah onlara rahmet eylesin) Haccac’ın valisinin yanına gittiler. Tâvûs ona öğüt verdi. Sabah soğuğu vardı. Vali emir buyurdu, ona bir taylâsan (sarık olarak da kullanılan büyükçe örtü) örttüler.

Tavûs (Allah ondan razı olsun) hem konuşuyor, hem de kımlıdanıyordu. Az sonra arkasındaki örtüyü yere düşürdü. Haccac’ın kardeşi Tâvûs’un taylâsanı bilerek düşürdüğünü sanarak ona kızgınlık gösterdi.

Vehb ile Tâvûs onun yanından ayrılıp dışarı çıktıkları zaman Vehb, Tâvûs’a:

– Eğer o taylâsanı alıp bir fakire verseydin Valiyi kızdırmaktan daha çok sevap kazanırdın! dedi.

Tâvûs da:

– Güzel dedin! Lâkin belki bir kişi bana uyup sultanların malını kabul eder. Belki de benim o malı fakirlere vereceğimi bilmez, diye cevap verdi.

ÜÇÜNCÜ ŞART: O âlim sultanın fakirlere dağıtılmak için gönderdiği mal dolayısıyla, gönlünde, ona karşı bir sevgi ve saygı duymamalıdır. İçinde ona

karşı bir muhabbet belirmemelidir. Çünkü zalimin dostluğu âlimin günahının çok olmasına sebep olur. Sultanlarla dostluk kurma, günah meselelerini doğurur. Hem de zalimin azledilmesinden üzülmeye, zafer ve saadet kazanmasından sevinmeye sebep olur. Bundan ötürü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Allah’ım! Hiçbir fâsıka bana iyilik etme gücü verme. Tâ ki, yaptığı iyilikten ötürü gönlüm ona sevgi duymasın.”

Bu hadis-i şerîfi Resûl aleyhisselâm şu sebepten söyledi ki, gönül, insana iyilik edene bilmeyerek yaklaşır.

Allahü Teâlâ da şöyle buyurur: **“Siz zulüm işleyen kişilere meyletmeyin.”** (Hud Sûresi: 113) Nitekim Hazret-i Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Gönülleri, kendilerine ihsanda bulunan kimselere muhabbet duyarlar!” Rivayete göre halifelerden birisi Mâlik bin Dinar’a on bin dirhem altın gönderdi. Mâlik o altınların hepsini dağıtıp geriye bir habbesini bırakmadı. Basralı Muhammed bin Vâsi, yanına geldi. Onunla görüşürken: “Ya Mâlik! Doğru söyle! Sana mal gönderen kimseye, mal yolladığından ötürü, gönlün meyletti mi? diye sordu. Mâlik de: “Evet, meyletti!” diye cevap verdi. Vâsi oğlu Muhammed de “İşte bundan korkardım! Ahir zamanın kötülüğü kendi işini sana da işletti işte!” dedi. Basra ileri gelenlerinden biri sultanın malını alıp dağıttı. Ona: “Zalimlerin muhabbetinin gönlünde uyanmasından korkmaz mısın? diye sordular. O da şu cevabı verdi: “Eğer bir kimse benim elimden tutup cennete koysa, ondan sonra bir günah işlese, ben onu kendime düşman sayarım ve Hak Teâlâ’nın yüce rızası için onu öyle düşman tutarım ki, ona buğzum, düşmanlığım Allah için olur.” İşte bu derecede bir kimse olunursa zalimlerin malını alıp fakirlere dağıtmakta korkusu olmaz. Yardım ve rızasına uygunluk ancak Allah’tandır.

BEŞİNCİ ASIL

ARKADAŞLIK, KARDEŞLİK, AKRABA VE KOMŞULUK HAKLARINI GÖZETMEK

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünya hak yolunun duraklarından bir duraktır. Bütün insanlar, bu durakta konukturlar. Eğer bir konuk kafilisinin yolculukta dilekleri bir ve eşit olursa hepsi de bir gibi olurlar. Onların arasında yoldaşlık ve kardeşlik doğar ve birbirinin haklarına riâyet ederler, o hakları gözetirler.

Biz, insanlarla sohbet (arkadaşlık) etmenin haklarını üç bölümde anlatacağız.

Birinci Bölüm: Allah için dostluk ve kardeşlik.

İkinci Bölüm: Dostluk ve kardeşliğin hakları ve şartları.

Üçüncü Bölüm: Müslümanların haklarına riâyet etmek, akraba, komşulara, hizmetkârlara ve bunlardan başkalarına merhamet eylemek.

Birinci Bölüm

ALLAH İÇİN OLAN DOSTLUK VE KARDEŞLİK

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir kimse ile Allah için dost olup kardeş olmak yüce ibadetlerdendir. Ve din yolunda büyük işlerdendir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Allahü Teâlâ bir iyilik dilediği kişiye iyi bir dost nasip eyler. Öyle bir dost ki, eğer Allahü Teâlâ’yı unutsa hatırına getirir. Eğer Allahü Teâlâ’yı ansa ona yoldaş olur.”** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: “Allah için birbirine muhabbet eden iki kardeş buluşunca, biri ötekini yıkayan iki ele benzerler. İki mü’min ne zaman bir araya gelirse Allahü Teâlâ birisini ötekine faydalı kılar.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “İki mü’min bir araya gelseler, ancak birbirinden din faydaları görürler.” Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir kimse bir kimseyi Hak yolunda dost tutsa o kişiye cennette hiçbir amelle ulaşılamayacak yücelikte bir derece verilir.” Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu: “Allahü Teâlâ buyurur ki: “Benim dostluğum o kişilerledir ki, onlar birbirini benden ötürü ziyaret ederler. Yine benden ötürü birbirinin sevgisini kazanmışlardır. Benim sevgimi kazananlar, benden ötürü sevişenlerdir. Benim için sevişenlerdir ki, benim muhabbetimi hak etmişlerdir. Benim o sevgimi kazananlardır ki, benim için birbirine yardıma koşarlar.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Yedi kişi vardır ki, hiç kimse Kıyamet gününde gölgede olmadığı hâlde onlar Allahü Teâlâ’nın gölgesinde bulunur, gölgelenirler. Onlar da şunlardır:

Birincisi: Adalet dağıtan sultanlar, beylerdir.

İkincisi: Şu gençtir ki, gençliğinin başında ibadete başlamıştır.

Üçüncüsü: Mescidden çıktıktan sonra gönü yine mescide bağlı kalan müslüman.

Dördüncüsü: Allah için birbiriyle dost olup Allah için bir araya gelen, sonra yine Allah için ayrılanlar.

Beşincisi: Issız bir köşede Allahü Teâlâ’yı anarak gözyaşı dökenler.

Altıncısı: Güzellik sahibi bir kadın kendisini sohbet (arkadaşlık) eylemek üzere davet ettiğinde: “Ben Allah’tan korkarım!” diye reddeden delikanlı.

Yedincisi: Sağ elinin verdiğiinden sol elinin haberi olmayan kişi.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“İmanda yapışılacak en sağlam tutamak, Allah için sevmek (dostluk) ve Allah için olan düşmanlıktır.”**

Allahü Teâlâ enbiyadan kimisine vahiy gönderdi. Ve onlara şöyle buyurdu:

– Ey kulum, bu zühdü kendin için seçtin, zahitlik sebebiyle kendine rahatlık diledin. Benim ibadetimle meşgul oldun. Onunla kendine izzet kazandırdın. Ama hiç benim dostlarımı dost ve düşmanlarımı düşman tuttun mu?” diye sordu.

Hazret-i İsa’ya şöyle vahiy geldi:

– Ey İsa! Eğer yer ve gök halkının ibadetlerini bir araya getirsen, benden ötürü düşmanın olmazsa, o ibadetlerinin hiçbir faydası yoktur.

İsa aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– Kendinize Allahü Teâlâ’yı dost edinmek için asileri düşman tutun. Âsilerden uzaklaşmakla Allahü Teâlâ’ya yaklaşın. O asilere hışım eylemekle de Allahü Teâlâ’nın rızasını dileyin. Halkı, Hazret-i İsa’ya sordular: “Ey Allah’ın ruhu! Kiminle durup oturalım?” İsa aleyhisselâm da: “O kişilerle oturup kalkın ki, onları görmek size Allah’ı hatırlatır. Onların sözü sizin ilminizi artırır. Onların hâli sizin âhiret için güzel işler yapma şevkinizi fazlalaştırır.

Hak Sübhânehu ve Teâlâ, Davud aleyhisselâma vahiy gönderip şöyle buyurdu: “Ey Davud! Niçin halktan uzaklaşıp yalnız yaşıyorsun?” Davud aleyhisselâm da: “Ya Rabbi” dedi. “Senin dostluğun benim gönlümden halkı hatırlamayı giderdi. Senden başka herkesten soğuttu.” Bâr-i Teâlâ da: “Ya Davud!” dedi. “Uykudan uyan! Kendine kardeşler kazanmaya, onları ele geçirmeye bak. Eğer bir kimse sana din yolunda yâr olmazsa ondan uzaklaş ki, onlara yaklaşmak gönlü karartır. Seni benden uzaklaştırır. Bizim Resûlümüz Hazret-i Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allahü Teâlâ’nın bir meleği vardır ki, yarısı ateşten ve yarısı kardandır. Daima dua edip şöyle der: ‘Ey Allah’ım, kar ile ateşin aralarımı bağdaştırıp birleştirdiğin gibi kendine lâıyk olan kullarının da gönüllerini birbirine kaynaştır.’” Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah için bir kulu dost edinen kişiye Allahü Teâlâ cennette bir derece yaratır.”

ALLAH İÇİN SEVMEK NASIL OLUR?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, herhangi bir tesadüfle olan birlik ve dostluklar Allah dostluğu bölümünden değildir. Meselâ bir okulda, yolculukta, medresede veya bir mahallede olmakla bir kişi ile meydana gelen dostluklar Allah dostluğu olmaz. Eğer bir kimseyi, sana ondan bir makam, bir mertebe geldiği, bir mala sahip kıldığı için dost edirirsen böyle bir dostluk da Allah dostluğundan olmaz. Çünkü bu niyetlerle elde edilen dostluklar ancak Allahü Teâlâ’ya ve ahirete imanı olmayan kişilerin dostluğudur. Allahü Teâlâ dostluğu ise yalnız iman ile vücut bulur. Bu türlü dostluk iki derecedir.

BİRİNCİ DERECE: Bu dostluk şöyle olur: Bir kişiyi, sen öyle bir niyetle dost tutarsın ki, bu niyet ancak dini bir niyet yolundan o kişi ile ilgili olmalıdır. Bu niyet ancak Allah içindir. Meselâ hocanı sana bilgi verdiği için dost tutar, onu seversin. Bu dostluk âhiret dostluğu olur. Ama bu sevgi, âhiret dostluğu olabilmesi için sonunda mal elde etme yoluna gitmemelidir. Eğer o hocadan ilim öğrenmek dünya malı için olursa böyle bir dostluk Allah için olan dostluklardan olmaz. Eğer sen öğrencini mutlak bilgi öğretmek niyetiyle dost tutarsan bu Allah için dostluk olur ve senden Allahü Teâlâ da hoşnut olur. Eğer makam ve mevki kazanmak için dostluk olursa bu da Allah dostluğu değildir. Eğer bir kişiye sadaka verilse o kimse de onu şartla fakir fukaraya dağıtsa, bu yolda dağıtım yaptığı için kişi dost tutulsa bu da Allah için dostluk olur. Bir kişinin, fakir bir kişiyi konukluğuna alması âdeti olsa, fakirlere yemek yediren kişiye muhabbet duy-sa bu dostluk da Allah için olur. Eğer bir kimse bir kişiyi dost edinse ve o kişi

ibadetini vakit bulsun diye iş işlemekten kendisini uzaklaştırsa, onun dostluğu da Allah için olur. Ve gerçek **ilâhî dostluk**'tur. İbâdet için işini, gücünü bırakanlarla ulemâdan ve abitlerden çok kişiler, varlıklı kimselerle dostluk kurmuşlardır ki, bu niyetlerinden ötürü her iki taifeden olanlar da Allahü Teâlâ'nın dostlarından olmuşlardır. Eğer bir kişi kendisini harama (nâmahreme) bakmaktan koruduğu için kendi kadınına dost tutsa, hanımı da ona hayır dua eylese bu da Allah için dostluk olur. Ve o kişinin hatununa vereceği nafaka sadaka gibi olur. Eğer bir kişi kendisine hizmet eyleyen bir kişiyi dost tutarsa iki sebeple dost tutar:

1- Kendisinin bütün işlerini yapsın diye tutulan adama duyulan dostluk.

2- Kendi özel işlerinden ayrılp daima ibadet etmesi için işlerini yapmak üzere tuttuğu kişi ile dostluk.

Bu türlü dostluk da ilâhî dostluklardandır. O kişi onunla sevap kazanır.

İKİNCİ DERECE: Bir kimse bir kişiyi Allah için dost tutar. Ondan hiçbir dileği, muradı yoktur. Ondan maksadı ne bilgi öğrenmek ne de ilim öğretmektir. Ne de din yolunda feragat yolunu bulmak için onunla dost olmuştur. Ancak o kişi Allahü Teâlâ'ya itaatkârdır ve Allahü Teâlâ'yı çok sevmektedir ve bu sebeple de o kişiyi dost edinmiştir. Bu dostluk Allahü Teâlâ'nın dostluğu olur. Yüce Allah'ın yarattığı olmasından dolayı meydana gelen sevgi çok büyüktür. Hatta bir kimse, bir kimseye aşık olsa, onun köyünü, mahallesini bile sever. Evinin duvarını sever. Hatta sevdiği kişinin köyünden olana da muhabbet duyar. Sevdiğinin köyünden olan köpeği bile öteki köpeklerden daha çok sever. Kendi sevdiğini ve sevdiğinin sevgilisini çaresiz dost edinir. Bu kişi sevgilisinin buyruğunu tutucu veya sevgilisinin kulu olsa bunları zaruri olarak dost tutar. Çünkü bir kimsenin sevgilisi ile ilişkisi ve yakınlığı olsa âşığın sevgisi de ona geçmiş olur ve ne kadar aşk fazla olursa onun sirayeti, sevdiğinin çevresindekilere ve yakınlarına da fazla olur. Öyleyse bir kişinin Allah için dostluğu çok üstün olursa öyle bir hadde erişir ki, Allahü Teâlâ'nın kullarını kendi için dost edinir. Hususiy-le Allahü Teâlâ'nın dostlarını ki, onları daha ziyade dost tutunur. Bütün yaratılmışları da kendisine dost tutunur. Resûl (s.a.v.) kendisine taze bir şey sunsalar ona saygı gösterirdi. O nesneyi mübarek gözlerine sürer:

Bunun Allahü Teâlâ'ya ahd-i karîbi (zamanca yakınlığı) vardır! derdi.

Allah sevgisi de iki kısımdır:

1- Kiminin sevgisi dünya ve ahiret nimeti için olur.

2- Kiminin sevgisi de Allah için olur. Ara yerde başka hiçbir murat olmaz. Bu muhabbet en üstün muhabbettir.

Bunun açıklanmasını inşallah muhabbet faslında yapacağız. Bu kitabın dördüncü rûknünde gelecektir.

Allahü Teâlâ'nın muhabbetinin kuvveti imanın miktarıncadır. İman ne kadar çok kuvvetli olursa muhabbet de o kadar kuvvetli olur. Ondan sonra Allah muhabbeti Allah'ın dostlarına ve makbullerine sirayet eder. Eğer dostluk mal ve

makam elde etmek için bir fayda, menfaat için olsaydı geçmiş peygamberlere, evliya ve din âlimlerine sevgi olmazdı. Bununla beraber, mü'minlerin gönlünde bunların dostluğu doğmuştur. Böylece bir kişi Resûl ailesinden olanları, sofileri, âbidleri ve onlara hizmet edenleri dost tutsa onun bu dostluğu Allah için olur. Lâkin dostluğun miktarı mal ve menfaat feda edilmesi ile belli olur. Kimi kişiler vardır ki, bütün malını sevgili yoluna bir kezde verir. Ebû Bekir-i Sıddık (Allah ondan razı olsun) gibi. Kimi kişiler vardır ki, parasının yarısını verir. Ömer gibi (Allah ondan razı olsun). Kimi kimseler de vardır ki, az verir, fazlasını vermeye kudreti yoktur. Hiçbir mü'minin kalbi asıl imandan boş değildir. Hatta imanı za-yıf olsa da aslî iman ile doludur.

Allahü Teâlâ bu dostluk yolunda şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Benim düşmanlarımı ve kendi düşmanlarınızı dost edinmeyiniz. Onlar Kur'an'ı inkâr etmişken onlara sevgi gösterip duruyorsunuz. Oysa, onlar Rabbiniz olan Allah'a inanıyorsunuz diye sizi ve peygamberinizi yurdunuzdan dışarı atıyorlar.” (Mümtehine Sûresi:1)

ALLAH İÇİN DÜŞMANLIK NASIL OLUR?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Allahü Teâlâ'ya itaat edenleri Allah için seven, dost tutan kişi, kâfir olanları, zalimleri, asileri ve fâsık kimseleri kendisine düşman tutmak zorundadır. Allahü Teâlâ'nın dostuna dost, düşmanına düşman olacaktır. Çünkü, Allah Teâlâ asi kişileri düşman tutar. Eğer bir müslüman fâsık olsa o, Müslümanlığı yönünden dost tutulur; ama fâsıklığından ötürü de düşman sayılır. Böylece dostluk ve düşmanlık, ikisi bir arada toplanır. Bunun örneği şudur: Eğer bir kimse oğullarının birisine hediyeler verse, diğer oğluna ise cefalar edip dövse, sövse onu sevgisine bir yönden dost tutar, bir yönden de düşman sayar. Bu güç bir iş değildir. Eğer o kişinin üç oğlu olsa biri zeki ve söz dinleyici, biri aptal ve söz dinlemeyen, biri de söz dinleyen ebleh oğul olsa, o kişi, akıllı ve öğüt dinler oğlunu dost tutar, onu çok sever. O ebleh ve söz dinlemeyeni düşmanı sayar. Üçüncü oğul ki, hem ebleh ve hem de söz tutmaz bir kişidir, onu bir yönden dost, bir yönden de düşman sayar. Bunun eseri çocuklarına olan muamelede belli olur. Şöyle ki, birisine ikramda bulunur, birisine hakaret eder, öbürüne de iyilikle kötülük arasında muamelede bulunur. Sözü'nün kısıası; bir kişi ki Allahü Teâlâ'ya karşı ters hareketlerde bulunsa, günahlar işlese, sen onu kendi nefesine muhalefet eyler gibi görmelisin, onu, muhalefeti derecesinde düşman tanımalısın. Uysallığı kadar da dost saymalısın, sevgi göstermelisin.

Düşman tutmanın eseri sözde, onunla olan muamelede ve ihtilâta belli olur. Öyle ki, asi kişilerden huzursuz olursan ona soğuk yüz göstermeli, sert söz söylemelisin. Fâsıklığı çok olan kimselerden huzurun yoksa aşırı fıkta bulunuyorsa dilini tutup ondan yüz çevirmelisin. Eğer zulüm yapıyorsa ona karşı düşmanlıkta daha ileri varılmalıdır. Öyle ki, fıskı olan hakkında gösterilen tepkiden daha fazlaya varılmalıdır. Ama zulmünü yalnız, senin nefesine etmişse o zaman o kişiyi bağışlamak daha güzeldir.

Eski Müslümanların, ulu kişilerinin gayreti bu yolda çeşitli olmuştur. Kimileri dinlerine sahip çıkmalarından ve şeriata bağlılıklarından dolayı kâfir, zalim, asi ve fâsıklara karşı sert davranmakta mübalâğa etmişlerdir.

Bir kısım kişiler de vardır ki, bu gibi kimselere şefkat ve rahmet gözü ile bakarlardı. Bu türlü rahmet dilemek onların hareketlerinin kaza ve kader hükmü altında cereyan ettiğini düşünmelerinden ileri gelirdi. Çünkü bir kimsenin görüşü tek Allah'a inanmasında ise her şeyin Allahü Teâlâ'nın kudret ve kuvveti altında (kabza-i kudretinde) aciz ve ıstıraplı birer mahlûk olduğunu görür ve onların günahlarına merhamet ile bakarlardı.

Bu da büyük bir hâlet, yüce bir mertebe, değerli bir derecedir. Fakat ahmakların, aptal kişilerin aldanacakları bir yerdir. Kalbinde kötülüğü olan kişi, ihtimaldir ki, bunu tevhid sanır. Oysa Allahü Teâlâ'nın kazâ ve kaderine inanmanın (tevhidin) nişan ve nimetleri vardır ve şudur: Eğer **tevhid ehlini** dövseler, onu kamçilasalar, ona vursalar, malını alsalar, ona dil uzatıp hakaret etseler, istihza etseler, onu küçük görseler o, bunları yapanlara, hiç gücenmez, kızmaz. Bu hareketleri kendisine reva görenlere yine de şefkat gözü ile bakar. Kendisine yapılanları kazâ ve kadere bağlar, her yapılanı rıza gösterir.

- Halk bunu yapmaya mecbur kalmıştır! der.

Nitekim Peygamberimizin **Uhud Gazası'**nda kâfirler mübarek dişini kırmışlardı.

Fışkıran kan üstüne damlayıp akmaktaydı. Bu hâlde bile kendisi:

- Ya Rabbi, bu kavme hidâyet et. Onlar ki, câhildirler, doğru yolu bilmezler! derdi.

Eğer bir kimse, kendi hakkında yapılanlara kızsas; fakat Allahü Teâlâ hakkınca söylenenlere sussa bu, **tevhid** olamaz. Belki **telbis** (hile, nifak ve ahmaklık) olur.

Bir kişide kazaya rıza, kuvvetli bir **tevhid** hakimiyet kurmamışsa ve fâsıkın fıskı o kişinin gönlünde çirkin bir yol bulmuşsa, bu hâl ondaki imanın zail olduğuna bir işarettir. Nitekim, bir kimse senin dostuna kötü bir söz söylese sen buna kızmaz ve bundan huzursuz olmazsan senin bu vurdumduymazlığın, senin o dostunu sevmediğini ve dostluğunun temeli olmadığını gösterir.

ALLAHÜ TEÂLÂ'YA MUHALEFET EDENLERE KIZMANIN DERECELERİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Allahü Teâlâ'ya muhalefet eden kimselerin dereceleri birbirinden farklıdır. Bundan ötürüdür ki, onlara kızmak, şiddetli karşılıklıta bulunmak da derece derecedir.

BİRİNCİ DERECE: Bunlar Kâfir kişilerdir ki, savaş ehli kişiler ise bunlara düşman olmak, hasım kesilmek farzdır. Onlara yapılacak muamele: Kendilerini yok etmek, öldürmek veya tutsak (esir) etmektir.

İKİNCİ DERECE: Zımmî kişilerdir. İslâm devletinde yaşayıp haraç veren tebaadır ki, bunlara da düşmanlık farzdır. Onlarla yapılacak muamelenin yolu şudur: Onları hor ve hakir tutmalı, onlara hiçbir zaman ikram etmemelidir. Onlarla sıkı dostluk kurmak mekruhtur. Zımmîlerle muamele eyleyip onlarla dostluk eylemek haram derecesine yakın olur. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Bir kimse Allahü Teâlâ’ya ve ahirete iman getirmiş olsa, Allahü Teâlâ’nın ve Resûlünün düşmanlarını dost bilmez. Eğer bu gibi kişiler, onların babaları, oğulları, kardeşleri veya aşiretleri bile olsa Allah, böyle kimseleri sevmeyenlerin kalplerine iman yerleştirmiş, onları Cebrail ile veya Kur’ân ile güçlendirmiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere, ebedi olarak koyacaktır. Allah onlardan hoşnut oldu, onlar da Allah’tan hoşnut oldular. İşte bunlar Allah bölügüdürler.” (Mücadele Sûresi: 22)

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: **“Müslümanla müşrikin ateşleri birbirini görmez.”**

Fakat bu türlü zımmîlere güvenip onları müslümanların üzerine bir vazife seçmek, hükümeti ellerine emânet etmek onları mü’minlerin başına musallat etmek, Müslümanlığı hor görmektir. Bu ise büyük bir günahdır. Bundan ötürü bu gibi kişilerle konuşmamalı, onların selâmına selâm vermemelidir.

Bu hususta da Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“O türlü kimselere karşı yumuşak yüz gösterenler, onlara ikramda bulunanlar, onları güler yüzle karşılayanlar, Allahü Teâlâ’nın Muhammed’e indirdiğini (Kur’ân’ı) hafife almış olurlar.”

ÜÇÜNCÜ DERECE: Bunlar da Bid’at sahibi kişilerdir ki, halkı bid’ate çağırırlar. Bu gibi kişilere de düşmanlık göstermek çok önemlidir. Bid’at (sapıklık) ehline, eğri yola sapanlara selâm bile vermek, onlarla konuşmamak gerekir. Çünkü halkı kötülöklere çağırın kişilerin şerri nice kişilere de geçer.

Fakat bid’at ehli kişi bilgisizin biri olursa ve kimseyi delâlet yoluna çağırmasa, halka davette bulunmazsa onun işi kolaydır. Vereceği zarar azdır.

DÖRDÜNCÜ DERECE: Şu günahdır ki, bununla halka zahmetler verilir. Zulüm eylemek, yalan yere şahitlik yapmak, şiirle bir kişiyi yermek, hicvetmek, bir kimse hakkında arkadan kötü söz söylemek, arkadan bir kişiyi çekiştirmek, halkın arasına fitne sokmak, onların arasını açıp birbirine düşürmek gibi hareketler günahlandır. Bu günahları işleyen kişilerden uzaklaşmak gerektir. Bu gibi kimselere sert bir yüz takınmalı. Bunları yapmak çok büyük bir iyilik olur. Onlarla dostluk kurmak da çok kötü bir harekettir. Fakat zahir fetvalara göre bu kötü hareketler haram derecesine erişmez.

BEŞİNCİ DERECE: Allahü Teâlâ’ya muhalefettir ki, bu derecedeki kişiler, şarap içer, günah işler, fısk ve fücür ile uğraşırlar. Ama bunlardan hiçbir kişiye zararları dokunmaz. Bunlara, eğer nasihati kabul edeceği ümit ediliyorsa, iyilikler gösterilmeli, güzellekle, lütufla, tatlı dille öğütlerde bulunulmalıdır. Eğer bunlardan ümit kesilirse, o gibi kişilerden yüz çevirmek daha iyi bir hareket

olur. Ama selâmlarına yine selâmla cevap verilmelidir. Bunlara lanette bulunmamak da gerekir.

Bir kişi Resûl aleyhisselâm zamanında şarap içmişti. Ona had vurup kendisini cezalandırdılar. Ashab-ı Kirâm'dan birisi ona lanet etmişti. "Bu adamın bu kötü işi, bu fesadı daha ne kadar sürecek?" Artık sonu gelmez mi? Allah ona lanet etsin! dedi.

O zaman Resûlullah Efendimiz, lanette bulunan o kişiye döndü. "Din kardeşinin aleyhinde şeytana yardımcı olma." dedi.

Sonra mübarek sözlerini şöyle bitirdi: "Ona lanette bulunma ki, şeytanın ona düşman olması yetisir!"

İkinci Bölüm

SOHBETİN (ARKADAŞLIĞIN) HAKLARI VE ŞARTLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki her kişi ile musahebette bulunmak, arkadaşlık etmek, dostluk kurmak gerekli olamaz. Bir kişi ile sohbet eylemek, konuşmak için o kişide üç hasletin (iyi huyun) bulunması gerekir."

BİRİNCİ HASLET: Edineceğin o dost akıllı kişilerden olmalıdır. Aptal kişinin, ahmak dostun sohbetinden (arkadaşlığından) hiçbir fayda yoktur. O kişiyle sohbet en sonunda nefretler doğurur. Çünkü ahmak kişi, hamakatinden ötürü öyle işler yapar ki, onun yaptığı bu iş sana ziyan doğurur. Ama sana verdiği bu ziyanı onun kendisi de bilmez. Ondandır gafildir. Nitekim: "Ahmaktan uzaklaşmak Hakk'a yakınlaşmaktır!" denilmiştir. Ahmak olan bir kişinin yüzüne bakmak hatadır. O, öyle bir kişidir ki, işin gerçeğini ve iç yüzünü bilmez. Ona anlatsa da hiçbir şey anlamaz.

Nitekim Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: "Câhil, bilgisiz ve ahmak olan kişi ile arkadaşlıkta bulunma. O kişiden korun. Ne kadar bilgisiz, ahmak kişiler vardır ki, arkadaş oldukları akıllı kişileri helâk etmişlerdir. Bir kimse arkadaşı ile kıyâs edilir. Bir şey için başka bir şeyde ölçü ve benzeş vardır. Gönüller buluştuğunda biri ötekini delili, yol göstericisi olur."

İKİNCİ HASLET: Arkadaş olacak bir kişide aranacak ikinci haslet de şudur: Seçilecek arkadaşın ahlâkının iyi olmasıdır. Kötü huyludan iyilik gelmez, O kişi eğer kötü huylu ise senin hakkını ziyana uğratar.

ÜÇÜNCÜ HASLET: Arkadaş tutulacak kişi sâlih, doğru kişilerden olmalıdır. Eğer bir kişi günah işlemeyi âdet edinmişse, o kişi, Allahü Teâlâ'dan da korkmaz. Allah'tan korkmayan kişiye de güven olmaz. Ona itimat yoktur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur:

"O kişilerle birlikte sabır göster ki, onlar sabahtan ertesi geceye kadar Rablerinin yüzünü, yani rızasını dilerler. Dünya yaşayışının süsüne özenip de gözlerini o duacılardan ayırma. Gönلünü gafil ettiğimiz, kendimizi kendilerine unutturduğumuz ve kendi dileğine uyanlara, kendi heveslerine kapılanlara boyun eğme, sen de onlara uyma." (Kehf Sûresi: 28)

Eğer o kişi bid'at ehli olursa ondan uzaklaşmak da gerektir. Çünkü, o kişinin bid'ati yoldaşına da geçer. Uğursuzluğu arkadaşına da yetişir. Şimdiki zamanda böyle bir bid'atten daha büyük olarak meydana gelmiş bir bid'at yoktur. Bunların kimi kişileri: "Allahü Teâlâ'nın mahlûklarına hükmeylememek gerektir. Hiç kimse, fısktan, günahattan yasaklanmamalıdır. Çünkü bizim, Allah'ımızın halkı ile düşmanlığımız, onlara tasarruf hakkımız yoktur!" derler. Böyle düşünüş ise günahları tamamıyla helâl görmek demektir. Yasakları mübah saymaktır. Yani, bunlar: "Hiç haram şey yoktur" diyenlerin sözleridir. Ve zındıklığın başıdır. Elbette bu türlü kötü huylu kimselerle görüşmemek, konuşmamak gerekir. Çünkü onların bu sözleri nefse uygundur. Allah'ın lanet ettiği şeytan onlara yardım için ayakta durur. Bu sözleri halkın gönlüne mülayim göstermeye çalışır. Ve onları, açıkça ibâhete (her şeyi mübah görmeye) çeker. Günahları helâl göstermeye uğraşır.

Câfer-i Sâdık (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

- Beş kimsenin sohbetinden, arkadaşlığından çekinin:

- 1- Biri yalan söyleyen kişidir ki, onun yalanına sakın aldanmayın.
- 2- Biri de o ahmak kişidir ki, senin faydanı isterken sana ziyan verir. Ama sana zarar verdiğinden haberi yoktur.
- 3- Biri de şu cimri kişidir ki, en gerekli vakitte muhtaç olduğun şeyi senden keser.
- 4- Birisi de şudur ki, kötü huyludur, korkaktır. İhtiyaç vaktinde ortadan kaçar, kaybolur.
- 5- Birisi de o fâsık kişidir ki, seni bir lokmaya satar. Hatta bir lokmadan da noksana satabilir.

Arkadaşları kendisine:

- Bu nasıl olur? diye sordular. Bir lokma eksiğe satar, ne demektir?

Cafer-i Sadık (Allah ondan razı olsun) onlara şu cevabı verdi. **"O her şeye tamah eder, fakat eline bir şey geçmez!"**

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bu açıkladığımız iyi huyların hepsi, her kişide az bulunur hasletlerdir. Lâkin o kimsenin sohbetinden murat nedir, bunu bilip ona göre gereğini yapmalısın. Eğer konuşmasından maksadın din ise güzel huy dileyesin. Eğer maksat dünya (zenginliği) ise ondan cömertlik dileyesin. Bunların da her birinin bir türlü şartı vardır.

Ey aziz kişi! Sen bil ki insanlar üç çeşittir.

- 1- Bir kısmı gıda gibidir. Ondan ayrılmak mümkün değildir.
- 2- Bir kısmı da ilaç gibidir. Kimi demlerde onlara ihtiyaç duyulur.
- 3- Bir kısmı da hastalık gibidir ki, ona hiçbir vakit ihtiyaç duyulmaz. Çünkü insan böyle bir kişiye yakalanırsa, yakalanana ondan kurtarmak için ona müdahalede bulunmak gerekir.

Sözün kıyası, öyle bir kişi ile sohbet eylemek gerektir ki, ya senden ona dini faydalar dokunabilsin ya da ondan sana dinle ilgili faydalar gelsin. Yardım ve uygunluk Allah'tandır.

DOSTLUĞUN VE ARKADAŞLIĞIN HAKLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, kardeşlik ve arkadaşlık akdinin (anlaşmasının) nikâh akdi gibi nice hakları vardır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İki kardeş iki el gibidir. Biri ötekini, öteki berikini yıkar."

Kardeşlik ve arkadaşlık hakları sekiz cinstir.

BİRİNCİ HAK: Kardeşlik hakkını kendi hakkından önce tutmaktır. Onu seçmek, kendisine üstün görmektir. Nitekim Ashab-ı Kirâm (Medine Yardımcıları) hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: "**Mekke göçmenlerinden önce Medine'yi yurt ve iman evi yapmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri candan severlerdi. Onlara verilen şeylerden ötürü nefislerinde bir kaygı duymazlardı. Eğer kendilerinin fakrı ve ihtiyacı da olsa yine de onları nefislerine üstün görürlerdi.**" (Haşr Sûresi: 9)

Kardeşlik hakkında bundan sonra gelen derece, kişinin kendisini dostu ile eşit tutmasıdır. Malda, varlıkta, her şeyini kendisi ile âhîret kardeşi arasında ortak kılar.

Üçüncü derecede, en aşağı mertebede kardeşlik ise âhîret dostunu, kendine hizmet eden biri gibi görür. Dostunun bir şeye ihtiyacı olursa onu dostu istemeden yerine getirir. Eğer âhîret kardeşi o haceti ona anlatır ve ondan isterse, bu dostluk ve kardeşlik derecesinden çıkar. Çünkü dostluk düşüncesi ve kararı gönülden kalkmış olur. Böyle bir sevgi, herkes arasında zaten var olan bir bağıdır. Bu türlü sevgiye kıymet ve itibar yoktur, değersizdir.

Resûlullah Efendimiz bir koruya gitti. Bir ağaçtan iki tane misvak kesti. Bunlardan biri eğri, diğeri doğru idi. Orada sahabeden biri bulunuyordu. Resûl aleyhisselâm, misvakın doğrusunu ona verdi. Eğri olanını kendisine sakladı. O sahabe:

• Ya Resûlullah! dedi. Misvakın doğru olanı ve daha iyisi sana lâyıktır. Resûl (s.a.v.) de:

"Bir kimse, bir kimseyle, velev bir saat de olsa Hak sohbeti (arkadaşlığı) ederse ona arkadaşlık hakkına riâyet edip etmediği sorulur." (Yani arkadaşlık hakkını yerine getirdi mi, getirmedi mi? diye sual edilir.)

Resûl aleyhisselâm şunu da işaret buyurmuştur:

• **Sohbetin hakkı isârla (yani arkadaşını kendi nefesine tercih etme, üstün görmekle) ödenir.**

Ve yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: "**İki kişi birbiriyle sohbet etse, bunlardan Allahü Teâlâ'nın en çok sevdiği kişi arkadaşına şefkat ve muhabbeti en çok gösterendir.**"

İKİNCİ HAK: Dostuna yardım eylemektir. Bütün ihtiyaçlarında dost söylemeden ve istemeden, bütün işlerini gönül rızası ile ve güler yüzle yerine getirmeye çalışmaktır.

Eski müslümanlar arasında gelen ulu kişiler, dostlarının işlerini kendi işleri gibi özenli tutarlardı. Dostlarının kapılarına varırlardı. Her gün gönlünü alır, halini sorarlardı.

“Neler yapıyorsunuz? Ne işle uğraşıyorsunuz? Ekmeğiniz tuzunuz var mı?” diye sorarlardı.

Ve dostlarının işlerini görmeyi kendilerine minnet sayar, vazife bilirlerdi.

Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

“Bizim kardeşlerimiz bize kendi öz kardeşlerimizden, kendi ev halkımızdan ve evlâtlarımızdan daha hayırlıdır. Çünkü onlar dinimizi hatıra getirirler, çoluğumuz çocuğumuz ise bize dünyayı hatırlatır.

Attar (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

“Üç gün, âhiret kardeşlerinizi görmezseniz onları, öteki kardeşlerinizden sorun. Eğer hasta olmuşlarsa ne olduklarını sormaya varın. Eğer işleriyle uğraşıyorlarsa, yardımda bulunun. Eğer sizi unutmuşsa ona hatırlatın.”

ÜÇÜNCÜ HAK: Bir kişi ile dostluk yapmanın bir hakkı da dildedir. Yani bir kardeş hakkında iyi sözler söylemeli, kusurlarını gizlemelidir. Eğer bir kişi onları gıybet eder, ondan kötü haberler verirse o kişiye hemen cevap vermeli. Bu cevaplar da öyle olmalı ki, sanki o dostunu, duvar ardından kendisini dinliyormuş gibi farz etmeli. Ve kendisi hakkında gıybet edildiği zaman dostunun kendisini nasıl kayırmasını isterse kendisi de onu öyle kayırmalıdır.

Eğer dostun söz söylerse onu dinlemelisin. Ona muhalefet etmemelisin. Onunla kavgaya girişmemelisin. Eğer dostluk bozulmuş bile olsa o dostun her türlü sırrını ortaya koymamalısın. Çünkü bu gibi şeyler tohum bozukluğundan, asılsız kişi olmaktan, öksüzlükten ileri gelir. O kişinin ehlinden (çoluk çocuğundan) yakınlarından söz etmekten dilini korumalısın. Eğer bir kişi dostun hakkında dikenli laf ederse, o kişiyi haşlamalı, eski dostunu müdafaa etmeli, kötü sözden saklamalısın. Dostunun aleyhinde duyduklarını kendisine haber vermemelisin. Çünkü öyle bir üzüntüyü sen ona iletmış olursun.

Eğer dostunun hakkında iyilik sözleri söylenmişse bunu saklamamalısın. İyi sözü saklamak hasetten, kıskançlıktan ileri gelir.

Eğer bir dostun senin hakkında bir kusur işlemişse şikâyet etmemelisin. Onu mazur görmelisin. Sen de kendinde Allahü Teâlâ'ya karşı olan vazifelerinde ibadetinde yaptığın kusurları düşünmelisin. Sana karşı kusur, bir kabahat işlenmişse şaşmamalısın. Eğer sen kusursuz bir kişiyi ararsan bulamazsın. Halkın muhabbetinden uzak düşersen, dolsuz kalırsın.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

• Mü'min bütün hâllerde mazeret arar. Münafık ise her zaman kusur bulmak ister. Bir iyilik ile on kusur, on eksiklik örtülmelidir. Çünkü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

“Allah’a sığınan o kötü yol arkadaşından ki, bir kötülük görse onu açığa vurur. İyilik görürse onu saklar ve gizler.”

Her kusura bir özür, bir sebep bulmalısın! Her şeyi o kişinin iyiliğine yormalısın. O zaman gönlündeki kötü şüpheleri giderebilirsin. Çünkü kötü şüphe, bet kuşku (sû-i zan) haramdır. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur.

“Allahü Teâlâ mü'mine dört şeyi haram kıldı:

- 1- Birbirinin malını almayı,
- 2- Birbirinin kanlarını içmeyi,
- 3- Irza, namusa tasallutu, saldırmayı,
- 4- Kötü kuşklar, kötü zanlar beslemeyi.”

İsa aleyhisselâm Havarilerine şöyle buyurmuştur:

– Kendi kardeşini hasta görüp de çamaşırlarını açan ve onun avret yerini açıkça tutan kişi hakkında siz ne dersiniz?

Havarileri:

– Ey Allah'ın Ruhü! Bu işi işlemeyi kim lâayık görür? dediler.

İsa aleyhisselâm da şu cevabı verdi.

– İşte siz bunları lâayık görenlersiniz! Çünkü kendi kardeşlerinizin kusurunu açıklayan sizlersiniz ve ayıbı başkaları da bilsin diye açığa vurup söylemekten geri kalmazsınız.

Eski müslümanlar şöyle demişlerdi:

“Bir kişi ile dost olmak istediğin zaman onu kızdır, gazaplandır, huzursuz et. Ondan sonra gizlice bir kişiyi yolla. Senden bir haber götürsün ona. Eğer o, senin sırrını açığa vurursa bil ki o kişi dostluğa lâayık değildir.”

Yine şöyle denilmiştir:

– Sen öyle bir kimse ile dostluk eyle ki, Allahü Teâlâ'nın senin hakkında bildiklerini gizlediği gibi o da senin sırlarını gizler.

Bir kişi, bir sırrını dostuna söylemişti. Ona:

– Hatırında tuttun mu? diye sordu.

Dostu:

– Yok unuttum! dedi.

Yine denmiştir ki:

– Eğer bir kişi sana şu dört vakitte yüz çevirirse, o kişi dostluğa lâayık değildir:

- 1- Rıza vaktinde
- 2- Kızgınlık, gazap vaktinde

3- Tamah, cimrilik vaktinde,

4- Heva ve heves, şehvet vaktinde.

Abbas, oğlu Abdullah'a (Allah onlardan razı olsun) denildi ki:

• Mü'minlerin emiri Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) seni kendine yakın bilir. Ve yaşlı kimselerden daha üstün tutar. Şu beş şeyi sen de üstün tut:

1- Onun sırrını başkasına açıklama.

2- Onun katında hiç kimse için arkadan söz söyleme (yani gıybet etme).

3- Ona hiçbir zaman yalan söz söyleme.

4- Söylediği her buyruğa muhalif kalma.

5- O, senden hiçbir zaman hainlik görmesin.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, her sözde dostu ile çekişmek ve dostun sözünü reddelemek gibi dostluğu kaybettiren bir şey yoktur. Arkadaşının sözünü reddetmenin manası: "Sen ahmağın birisin ve câhilin, bilgisizin tekisin!" gibi anlamlara gelir! Kendini de akıllı ve faziletli kişiler safında tuttuğun anlaşılır. Böyle davranmakla onu inkâr edip ona hakaret gözü ile bakmış olursun. Bu hâller, dostluktan çok düşmanlığa yakın hâllerdir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Din kardeşin her ne söylerse sen ona muhalefet etme. Herhangi bir kusur arama. İkiniz de birbirinize arka çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun." Ulu kişilerden kimileri şöyle demiştir: "Din kardeşine 'Ayağa kalk! Gidiyoruz!' desen o da, 'Ne yere varacağız?' dese, o kişi dostluğa lâıyk değildir." Ebû Süleyman-i Dârânî (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Bir dostum vardı. Bana ne dilersem verirdi. Bir kez ona: 'Senden bazı şeylere ihtiyacım var!' dedim. O da 'Ne kadar gerekir?' dedi. Bu sözden ötürü dostluğumuzun lezzeti gönlümden uçup gitti." Ey Aziz kişi! Sen bil ki, arkadaşlığın uzun sürmesi ancak her şeye uymakla, muvaffakatle olur. Arkadaşlar arasında her işte uygunluk, birlik ve beraberlik olmalıdır.

DÖRDÜNCÜ HAK: Dostlar, birbirine dostluk ve sevgilerini açıklayıp göstermelidir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Bir kimse bir kimseyi sevince, sevdiğini o dostuna bildirmelidir."**

Bu sözü, Resûlullah Efendimiz şundan ötürü söylemiştir. Gösterilen dostluk karşı tarafın da gönlünde zahir olmalıdır. O kişi tarafından da dostluk hissi doğacak, aralarındaki muhabbet artacaktır. Öyleyse dostun bütün hâllerini sormalı, onun sevincine, acısına, kederine ortak olmalı, onun üzüntülerinin ve sevinçlerinin kendi üzüntüsü ve sevinci olduğunu söylemelidir. Eğer dostunu çağırmak gerekirse, onu iyi adlarla çağırmalıdır. Bu, o yolda söylenilmeli ki, o kişinin tuttuğu yola da uygun olmalıdır.

Mü'minlerin emiri Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

• Dostluk, kardeşlik üç şeyle tertemiz olur:

1- Dostu en güzel ad ile çağırmakla.

2- İlk selâmı ondan önce vermekle.

3- Otururken onu ilk önce oturtmakla.

Bunlardan önce gelen şey de kardeşlik belirtisidir ki, şudur: Dost, dostunun gıyabında, hazır bulunmadığı yerde ona dua etmelidir. Onun ev halkını, yani ehlini ve çocuklarını, malını ve dostluk ile ilgili olan her şeyini övmelidir. Çünkü, dostun bulunmadığı yerde onu methetmenin tesiri daha fazla olur. Dostun her iyiliğine şükredilmelidir.

Emirü'l Mü'minin Hazret-i Ali (Allah yüzünü kerim kılsın) şöyle buyurmuştur:

- Bir kimse, kardeşinin iyi niyetinden ötürü şükürde bulunmalı. Dostunun iyi niyetine şükürde bulunmayan kişi, dostunun iyiliğine de şükretmez.

BEŞİNCİ HAK: İhtiyacı olan bilgileri dostuna senin de öğretmendir. Çünkü âhiret kardeşini cehennem ateşinden korumak dünya derdlerinden kurtarmaktan daha ileridedir. Eğer dostun din bilgisi öğrenip ona göre amel etmezse o zaman ona öğütte bulunursun. Onu, Allahü Teâlâ'nın cezalarıyla korkutursun. Ama, bu nasihatini تنها yerde ona bildirirsin.

Böylece o kişiye şefkat; merhamet gösterilmiş olur. Çünkü insanlar arasında öğüt vermek o kişiyi gözlerde küçük düşürmek olur. Her ne söylersen onu lütufla, tatlı bir dille söylemelisin. Sert ve kırıcı söylememelisin.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Mü'min mü'minin aynasıdır.”

Yani kendisinin noksanını ve kusurlarını aynı yoldaşından öğrenir, bilir. Senin ahiret kardeşin, senin ayıbını, noksanını tenhada şefkatle, lütufla sana bildirirse ona minnetler duymalısın. Ne huzursuz olmalı, ne de ona kırılmalısın. Nitekim bir kimse sana:

- Elbisenin altında bir yılan veya akrep var! diye haber verse o kişiye bir minnet duyarsın. Huzursuz olmaz. Ona kırılmaz, kızmazsın.

Bütün kötü sıfatlar, kötü huylar, insanlarda tıpkı birer yılan ve akreptir. Ama bu sıfatların zahmeti kabirde zahir ve belli olur. Bu zahmetin tesiri de ruhadır.

Lakin ey aziz kişi, sen bil ki, o kötü sıfatların yarası dünya yılan ve akreplerinin yarasından daha fazladır. Dünya akreplerinin yarası sadece vücudu etkiler, ahirette çekilen yara ise ruhu etkileyecektir.

Emirel Mü'minin Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: “Allahü Teâlâ'nın rahmeti, benim kusurumu bildirenin, bana bir armağan gibi getirenin üstüne olsun.” Bu sırada Selmân-ı Fârisi onun yanına geldi. Hazret-i Ömer: “Ya Selmân,” dedi. “Doğru söyle, benim hâllerimden hangi hâlimi kötü, iğrenç gördün ve işittin?” Selmân-ı Fârisi: “Ey mü'minlerin emiri! Beni bu haberi sana bildirmekten başışla!” diye ricada bulundu. O zaman Hazret-i Ömer: “Elbette! Ama susman bir şeyler biliyorsun, demektir! Mutlaka söyle!” dedi. Selmân-ı Fârisi de (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi. “Ya Ömer! İşittim ki, senin sofranda iki türlü katık varmış, iki de mintanın

(gömleğin) varmış, birisini gündüz, birisini de gece giyermişsin.” Hazret-i Ömer: “Bundan sonra bu ikisini de yapmayız. Ya bunlardan başka bir kusuru mu işittin mi hiç?” diye sordu. Selmân-ı Fârisi: “İşitmedim, ya Emirel Mü’minin!” diye cevap verdi.

Huzeyfe bin İsa (Allah ondan razı olsun), Yusuf Esbât’a bir mektup yazdı, dedi: ki: “İşittim ki, sen dinini bir habbeye satmışsın, çarşıdan bir şey alırken satıcı sana bir mangır dedi. Sen ise ona mangırın dörtte üçü ile bir habbe verdin. Satıcı da seni tanıdığı, dindar bir kişi olduğunu bildiğinden ötürü sana kolaylık gösterip o şeyi sana sattı. Gaflet külâhını başından fırlat, at. Uykudan uyan.” Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir kişi Kur’an ilmini iyi bilse de eğer dünya sevgisi çoksa, Allahü Teâlâ’nın âyetlerini hakîr görmesi ihtimâlden emin olunamaz. Dine rağbet eylemenin nişanı, böyle öğütleri nimet bilmektir. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Lakin onlar öğüt veren kişileri sevmezler” (Araf Sûresi: 9). Bu âyet-i kerime yalan söyleyenler hakkında nazil olmuştur. Bir kimse kendisine nasihat veren kişiyi dost bilmezse ahmaklık, kibir, böbürlenme, o kişinin dinine, imanına, aklına üstün gelmiş, muzaffer olmuş demektir. Bunlar, kişinin ayıbını, kusurunu bilmediği zamanlarda olur. Eğer ayıp ve kusurunu bilen bir kimse ise ona gizli nasihatte bulunulmalıdır. Aşikâre nasihat câiz değildir.

Eğer dostunun bir kusuru, bir ayıbı senin hakkında bir taksiratı icap ettiriyorsa, o kişinin kusuru örtülmeli, onun ayıbı gizlenmelidir.

Tenhada öğüt vermek, dostluğu değiştirmeyecekse, gönül incinmeyecekse yapılır. Eğer dostunun gönlünün incineceğini anlarsan, mücadele etmektense ayrılmak daha iyidir. Fazla dil uzatılmamalı, dostluğa son verilmelidir. Çünkü dostla müsahebatten maksat, o dostların cefasını çekmek ve böylece onun ahlâkını düzeltmektir. Dostluktan maksat, iyilik bekleme tamahına düşmek değildir.

ALTINCI HAK: Bu da dostun hata ve kusurlarını bağışlamaktır. Ulu kişiler şöyle demiştir; “Bir dostundan eğer sana karşı bir kusur ortaya çıkarsa, sen kendin hakkında o kusurdan dolayı arkadaşına yetmiş türlü mazeret, özür bul. Eğer öz nefsin o özürleri kabul etmezse kendine şöyle de: “İşte bu ne kötü huyluluktur. Bu ne kötü mizaçlılıktır ki, kardeşin senden yetmiş türlü özür diliyor da sen bu özürleri kabul etmiyorsun. Onun kusuru bir günah işlemekse, sen ona, günahından el çekinceye kadar şefkatle, lütufla nasihat etmelisin. Eğer dostun o günahı yeniden işlerse bilmemezlikten, görmemezlikten gel. Onun yüzüne vurma. Eğer günahında ısrar ederse nasihatte bulunursun. Yine de fayda vermezse eski müslümanların yaptığını yaparsın. Fakat bu yolda ne yapılacağı hakkında Sahabe-i Kirâm da ihtilâfa düşmüşlerdir. Ebû Zer-i Gifâri (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: “O kişiden ayrılmak gerektir. Çünkü Allah için, onu dost tutmuşsun. Şimdi onu Allah için düşman bil!” Ebû Derda ile bir kısım sahabeler (Allah hepsinden razı olsun) şöyle demişlerdir: O kişiden dostluğu kesmek gerekmez. Çünkü o kişinin ümit edilir ki, o günahattan tevbe ihtimali vardır. Ama başlangıçta böyle kişilerle dostluk kurmamak gereklidir. Fakat bir defa dostluk kurulunca bir suretle de dostluk kesilmemelidir.

İsrail oğullarında iki dost kişi vardı. İkisi de bir dağ başında oturlardı. Biri şehre inmişti. Gözü ansızın bir kadına ilişti. Ona gönül verdi. Tutkunlaştı, aşk kalbini yaktı. Onunla şehirde yattı, kalktı. Aradan birkaç gün geçti. Öteki kardeşi bunu aramaya çıktı. Halinin nice olduğunu işitip öğrendi. Koştı. Onun yanına geldi. O aşka gönlünü kaptıran arkadaşı utandı. Bundan ötürü de "Sen kimsin? Ben seni ne biliyor, ne tanıyorum!" dedi. Arkadaşı: "Gel kardeşim!" dedi. "Gönlünü aşk havası ile uğraştırma, üzülme! Sana olan sevgim, şefkatim bugün olduğu kadar hiçbir zaman böyle çok değildi. Bugün senden el çekemem."

Sonra kolunu onun boynuna doladı. Ona sarıldı. Onu öptü. Aşka tutulan arkadaş, onun bu şefkatini görünce kendisinin gözden düşmediğini anladı. Ayağa kalktı. Tevbede bulundu. Sonra ikisi de yoldaş olup inziva yerleri olan dağ başına gittiler.

Ebû Zer-i Gıfârî'nin yukarıda anlattığımız yolu selâmete daha yakın, kesin bir yoldur. Ama dosttan ilgiyi kesmemek yolu daha lâtif bir yoldur. Çünkü bu lütuf onun tövbesine yol açar. İstiğfarına sebep olur. Ve çünkü acizlik günlerinde din kardeşlerinden daha çok yardım beklenir. Âhiret kardeşine daha çok ihtiyaç duyulur. Bundan ötürü o âhiret kardeşi nasıl terkedilir? Fıkıh ilmine göre ise dostluk bağı iki taraf arasında bağlandığı için bu bağlanış akrabalık gibi bir bağlanış olmaktadır. Kat-ı rahim etmek (akrabalığı kesmek) câiz değildir.

Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur:

"Eğer bir taife sana âsi olursa ve sana karşı davranırlarsa, sen onlara de ki, 'Ben sizin yaptıklarınızdan çok uzağım.'" (Şuara Sûresi: 216)

Ebû Derdâ Hazretlerine şöyle demişlerdir:

– Senin âhiret kardeşin günah işledi. Sen niçin onu düşman saymazsın?..

Günaha tahammül etmeyen bir kardeşlikte başlangıçta âhiret kardeşi olmak gerekir. Âhiret kardeşi olmak suç değildir. Fakat mevcut kardeşliği kesmek suçtur. Ve ara yerde beliren hakkı terketmek aptallık, ahmaklıktır. Ancak o kişi sana karşı bir kabahatte, bir kusurda bulunmuşsa, onu bağışlamak, affetmek daha iyidir. Özür dilerse, o özrün yalan olduğunu bilsen de kabul etmek en doğru harekettir.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'min öyle bir kişidir ki, çabuk kızar, fakat gönlü tez hoşlanır." Ebû Süleyman-i Dârânî bir müridine şöyle dedi:

– Eğer dostundan cefâ görürsen sakın onu azarlama. Belki bu azarlamada ondan bir söz işitirsin. O söz sana acıdan da cefâdan da ağır gelir. Müridi de:

– Evet, dedi, ben de denedim, böyle gördüm.

YEDİNCİ HAK: Âhiret kardeşini gerek hayatında, diriliğinde, gerekse öldükten sonra dua ile an. Oysa bu duayı sen kendi nefsine yapmış gibi olursun. Çünkü Resûlullah Efendimiz der ki:

– Bir kimse âhiret kardeşine gıyabında dua etse, melekler ona “Sen de öyle ol!” derler.

Allahü Teâlâ bir hadis-i kutsi’de şöyle buyurmuştur:

“Ben, dostum için istediğini vermeye önce senden başlarım.”

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Dostların, dostları hakkında ettikleri dualar reddolunmaz.”

Ebû Derdâ (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Ben secdede yetmiş dostun adını anarım. Hepsine ayrı ayrı dua ederim. Eski müslümanlar şöyle demişlerdi:

– Kardeşler vardır ki, öldükten sonra senin mirasına göz dikerken âhiret kardeşin sana dua eder. Ve Allahü Teâlâ sana ne amel işleyecek diye senin derdini çeker, senin halinle uğraşır, durur.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ölen kişinin kabirdeki hâli, suda boğulmuş kimse gibidir. Boğulan kişi nasıl kurtulmak için elini her yöne uzatırsa ölen kişi de ehlinden, evlâdından ve dostlarından dua bekler. Çünkü dirilerden gelen bu dualar, ölümlerin kabirlerine dağlar gibi nurlar hâlinde erişir.”

Haberde şöyle buyurulmuştur:

“Ölülere edilen dualar nurdan tabaklar içinde onlara sunulur. Ve onlara: Bu dua, sana, filân dostunun armağanıdır, denilir. Onlar da hayatta olanların hediyeyle sevindiği gibi sevinirler.”

SEKİZİNCİ HAK: Dostluğun, vefanın sağlamlığıdır. Vefânın bir manası da, ölümünden sonra, ölenin ehlinden, evlâdından, dostlarından gaflet içinde olmamak, onları unutmamak, kendilerinden el çekmemektedir. Bir ihtiyar kadın, Resûl (s.a.v.)’in yanına geldi. Peygamberimiz o kadına ikramda bulundu. Sevgi, saygı gösterdi. Ashâb-ı Kirâm (Allah hepsinden razı olsun) buna şaşıp kaldılar. O da: Bu kadıncağыз, Hatice’nin zamanında evimize gelir, giderdi. Kerem ve ahde vefâ göstermek imandan ileri gelir!” diye buyurdu.

Vefâ da şudur ki, kendi dostunun ev halkı olan kişilere gerek çocuklarına, gerek kölesine, gerek öğrencilerine, hepsine şefkat göstermelidir. Çünkü bu şefkatin eseri, o dostun kendisine gösterilen şefkatten daha tesirli, daha büyük olur.

Bir vefâ daha vardır ki, eğer bir dostun bir yüce mevkiye sahip olursa eski dostluk hâlleri değişmemelidir. Alçak gönüllülük yine sürdürülmeli, kibir ve büyüklük tavrı takınmamalı. Hiçbir şekilde dostluktan ayrılmamalı.

Bir başka vefâ daha vardır ki, o da şudur: Sen, dostluğunu devamlı olarak muhafaza etmelisin. Dostluk hiçbir yönden kesilmemelidir. Çünkü şeytan için iki ahiret kardeşi arasına vahşet sokmaktan daha önemli bir şey yoktur.

Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Şeytan, kardeşlerin arasını açar.” (İsrâ Sûresi: 54)

Yusuf aleyhisselâm Allah’a şöyle yalvarmıştır:

“Rabbim rüyamı doğru çıkardı. Bana iyilik etti. Sizi Allah bizimle bir araya getirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtı. Gerçektir ki, Rabbim dilediğine lutfedicidir.” (Yusuf Sûresi: 100)

Bir vefâ daha vardır ki, şudur: Hiç kimsenin hilesine, dostu aleyhinde söylenenlere kanmamalıdır. Bu gibi sözleri dinlememelidir. Gammazlara aldanmamalıdır.

Bir vefâ daha vardır ki, bu da dostunun düşmanını kendi düşmanın gibi bilmektir. Çünkü eğer bir kimse öyle bir kimse ile dostluk kurarsa önceki ile olan dostluk zayıflar.

DOKUZUNCU HAK: Dostlukta, durulup oturulurken ara yerden tekellüf (zahmetler ve ağırlık verir şeyler) kaldırılmalıdır. Yapayalnızken birbirinden nasıl utanç duymazsa yine öyle olmalıdırlar. Yoksa bu dostluklar eksik dostluk olur.

Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerim kılsın) şöyle buyurmuştur.

– Dostlukların en kötüsü şudur ki, seni teklife zorlar ve seni özür dilemek zorluğunda bırakır.

Cüneyd-i Bağdadi (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Ben, ahiret kardeşleri arasında utanç verici, kibir ve gurur verici şeylere yer vermiş olan iki kişi görmedim. Yalnız teklif, tekellüf olunca, dostlukların zayıfladığını, eridiğini gördüm.

İki ahiret kardeşi arasında haşmet, gurur ancak onların birisinde olan bir iletten ötürü meydana gelir.

Eski büyükler şöyle demişlerdir:

1- Bütün dünya ehli ile edep üzere,

2- Ahiret ehli ile ilim üzere,

3- Marifet (bilgi) ehli ile de nice ve nasıl istersen öyle sohbet et.

Sofilerden bir kısmı, birbiriyle bir kısım şartlarla arkadaşlık kurmuşlardı. O şartlar şuydu. Eğer birisi yemek yedikten sonra devamlı oruç tutarsa ya da durmadan yemek yerse, yahut bütün gece uyursa veya bütün gece namaz kılsa otekisi ona: ‘Niçin böyle yapıyorsun? diye sormayacaktı.’

İlâhi olan dostluğun anlamı birliktir. Ve bu türlü birlikte tekellüf (zahmet vermek, ağırlık vermek) yoktur.

ONUNCU HAK: Dost olan kişi kendi özünü bütün dostlarından aşağı kat bilmelidir. Ve hiçbir kimseden hiçbir istekte bulunmamalıdır. Hiçbir saygı ve sevgiyi de onlardan esirgememelidir. Bütün dostluk haklarını da yerine getirmelidir.

Bir kişi Cüneyd-i Bağdadi’nin (Allah ona rahmet eylesin) huzurunda dedi ki: “Bu zamanda ahiret kardeşi azdır. İyisi bulunamaz. Ele geçmez!” O kişi, bu sözleri Cüneyd-i Bağdadi’nin yanında nice kez söylemişti. O da ona şu cevabı verdi: “Eğer senin zahmetini çeken bir kişi arıyorsan öyle kişiler azdır. Eğer sen

zahmetini çekeceğin, sıkıntısını taşıyacağın bir kimseyi diliyorsan öyle kişiler benim yanımda çoktur. Ulu kişiler şöyle demişlerdir: “Bir kişi, kendi nefsinin dostlarından üstün tutarsa, günaha girmiş olur. Dostlar da o kişiyi kendilerinden üstün görürlerse onlar da günahkâr olurlar. Eğer kendisini dostlarıyla eşit tutarsa hem onlar zahmet çeker, hem de kendisi.” Ebû Muâviye-i Esved şöyle demiştir: “Benim bütün dostlarım, benden daha üstün kişilerdir. Çünkü onların hepsi beni bütün nefislerinden üstün tutarlar, kendilerinden daha faziletli bilirler.

Üçüncü Bölüm:

MÜSLÜMANLARIN, HISIMLARIN VE HİZMETÇİLERİN HAKLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bunların hakkı sana olan öz yakınlığı derecesindedir. Bu yakınlığın da mertebeleri vardır. Haklar da bu derecelere göre sıralanır. En fazla yakınlık Allahü Teâlâ'ya olan kardeşler yakınlığıdır. Bunu da daha önce bildirmiştik. Eğer bir kişide İslâmlıkla ilgili dostluk yakınlığı varsa, başka ahiret yakınlığı yoksa, o gibi yakınlığın türlü hakları vardır.

BİRİNCİ HAK: Eğer bir kimse nefsine bir şeyi revâ görmezse, onu, başka müslümanlara da revâ görmemelidir.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

“Mü'minler birbirine karşı merhamet ve sevgide bir vücut gibidir. Eğer vücudun bir uzvunda zahmet olursa bütün uzuvlar huzursuz olur. Onu iyileştirmeye uğraşırlar. Bunun gibi müslümanlar da birbirine yardıma koşarlar.” Yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Bir kişi cehennem ateşinden kurtulmak dilerse, ona ölüm geldiği vakit, kendisini kelime-i şahadet getirirken bulmalıdır.” Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Bir kimse, din kardeşinin dini ve ahlâkı yolundadır. Kendi nefsine yapılanları revâ gördüğünü, sana revâ görmeyenin arkadaşlığında hiç hayır yoktur.”** Musa aleyhisselâm duasında Hak Teâlâ'ya şöyle yakarırdı:

“Ya rabbi, senin kullarının en fazla adâletlisi hangisidir? Allahü Teâlâ'dan kendisine şöyle buyruk geldi: “O kimsedir ki, o adâletli kimse insaf ehliendir.”

İKİNCİ HAK: Müslüman, senin elinden ve dilinden incinmemeli, zarar görmemelidir. Resûl (s.a.v.) ashabına sordu: “Müslüman kimdir, bilir misiniz?” Ashab-ı Kirâm: “Ancak Allah ve Resûlü daha iyisini bilir!” dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) de: “Müslüman kişi odur ki, müslümanlar onun elinden ve dilinden salim olurlar, zarar görmezler!” diye buyurdu. Sonra yine sordu: “Ey ashabım! Siz bilir misiniz ki, mü'min kimdir? Mü'min kişi odur ki, müslümanlar ondan emindirler. Vücutlarından ve mallarından o mü'mine güven duyarlar.” Sonra Resûl (s.a.v.) yine ashabına şöyle sordu: “Muhacir (göçmen) kimdir, bilir misiniz? Sonra cevabını kendisi verdi: “Muhacir, kötülüklerden el çeken kişidir.” Sonra yine şöyle buyurdu: “Bir bakışla bile bir müslümanı incitmek, huzursuz etmek ve onu

korkutmak hiçbir müslümana helâl değildir." Mücâhid (ona Allah rahmet eylesin) şöyle der: "Allahü Teâlâ cehennem ehline öyle bir uyuz hastalığı musallat eder ki, bunlar, kendilerini tırmalayıp kaşındıkça vücutlarında yaralar açılır ve sanki kemikler görünecek hâle gelir. Sonra cehennem, ehline bir nida gelir: 'Ey cehennem ehli! Bu hastalığın acısı nasıl bir acıdır?' derler. Onlar da: 'Çok zor, çok müşkül bir hastalıktır!' derler. Sonra yeniden bir nida daha yankılanır: 'Bu acı size, dünyada müslümanları incittiğiniz için verilmiştir!' Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Bir kişiyi cennette gördüm ki, istediği gibi dolaşır, gezerdi. Çünkü dünyada müslümanlara zahmet vermesin diye yol üstündeki bir ağacı kesmişti."** Resûlullah Efendimiz bir başka hadis-i şerifi ile bu sözlerini şöyle teyid etmektedir: "Müslümanlara eza veren bir şeyi yoldan kaldıran kişiye Allahü Teâlâ Hazretleri bir hasene (iyilik) yazar. Allahü Teâlâ bir kişiye eğer bir hasene yazarsa, o kişiyi cennete iletir."

ÜÇÜNCÜ HAK: Hiçbir kişiye karşı kibir tavrı takınılmamalıdır. Çünkü Allahü Teâlâ kibirli, gururlu kişileri sevmez. Onları kendine düşman sayar. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bana 'alçakgönüllü ol!' diye vahiy gelmiştir. Tâ ki, hiçbir kişi başka bir kişinin üstüne (böbürlenme) duymamalıdır."

İşte bundan ötürüdür ki Resûl aleyhisselâm dul kadınların ve fakirlerin yanına giderdi. Onların dileklerini yerine getirirdi. Hiçbir kişinin hakaret, küçük görme bakışları ile başkasına bakması revâ değildir. Çünkü o kişi, Allahü Teâlâ'nın velisi olabilir. Ve çünkü Allahü Teâlâ Hazretleri onların kimliklerini, kullar bilmesin diye gözlerden gizlemiştir.

DÖRDÜNCÜ HAK: Hiçbir müslüman hakkında gammazların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü, sözü adil bir kimseden dinlemek gerekir. Gammaz olan kişi, fâsıktır. Fücür sahibi bir kişidir. Çünkü Allah'ın Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Gammazlar cennete giremez."** Bilmek gerekir ki, gammaz, senin katında başkalarını nasıl kötülükle anarsa seni de başkalarının yanında kötülükle anar, kötü kişi olduğunu söyler. Senin böyle bir kişiden uzak olman, onu yalancı bilmen ve ondan uzak durman gerektir.

BEŞİNCİ HAK: Hiçbir tanıdıkla üç günden ziyade konuşmamazlık etme. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur. **"Bir kimseye, bir müslüman kardeşine üç günden çok dilini bağlaması helâl değildir. Buluştuklarında yüzlerini ayrı ayrı yönlerle çevirirler. Oysa onların en hayırlısı ilk selâmı verendir."** İkrime (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: "Hak Teâlâ Hazretleri Yusuf peygambere dedi ki: "Ben senin derecen ve adını şu sebepten yüce kıldım ki, sen kardeşlerinin suçunu bağışladın!" Yine haberde şöyle gelmiştir: "Kardeşlerin suçunu bağışlamak insanın izzetinden ve ululuğundan bir şey eksiltmez.

ALTINCI HAK: O da şudur: Kim olursa olsun herkese elinden geldiği kadar iyilik yap. İyi ve kötü kişinin ayrımını yapma. Çünkü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"İmandan sonra gelen en güzel amel, halka dostluk göstermektir. Salih olana ve olmayana iyilik etmek, müşfik olmaktır."** Yine bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: "İyiliğe lâıyk olsun olmasın, sen elinden

gelebildiği kadar iyilik yap. Eğer ehlini bulmuşsun ne âlâ. Lâyıkını bulamazsan sen iyiliğe lâyık olursun.” Ebû Hureyre (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Bir kimse, eğer Resûl (s.a.v.) ile konuşmak için elini tutsa, o kişi elini çekinceye kadar Resûl Hazretleri de elini çekmezdi. Kim, kendisine bir söz söylemek için bir şey söylese o yüzünü çevirmezdi.

YEDİNCİ HAK: Yaşlı kimselere hürmet edilmeli, küçüklere sevgi gösterilmelidir. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: **“Eğer bir kimse büyüklerimize saygı göstermez, küçüklerimize merhamette bulunmazsa o kişi bizden değildir.”** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Ak saçlı (ak sakallı) bir müslümana hürmet, Allahü Teâlâ’ya hürmettir.” Yine buyurdu ki: “Gençliğinde yaşlı kişilere hürmet eyleyen hiçbir kişi yoktur ki, ona ihtiyarlığında saygı gösterilmemiş olsun.”

Bu hadis-i şerîf, yaşlılara saygı gösteren kişinin ömrünün uzun olacağı hakkında bir işaret, bir müjde haberidir. Zira bir kimsenin saygı görme yaşına erişmesi ihtiyar olmaya başladığına bir âlâmettir. Böylece, yaşlılara ettiği hürmetin karşılığını kendisi yaşlanınca bulmuş olur.

Resûl (s.a.v.) yolculuktan veya gazadan döndüğü zaman çocuklar onun önüne geçerler, ona karşı çıkarlardı. O da onların kimisini devesinin üstünde ön tarafına oturtur, kimisini de ardına alırdı. Çocuklar birbirlerine: “Allah’ın Resûlü beni devesinin ön tarafına oturttu, seni ise arkasına oturttu! diye övünürlerdi. Kimi çocukları da Peygamber Efendimiz Ashab-ı Kirâma uzatırdı. Birçok ana, baba küçük çocuklarını Resûlullahın kucığına oturturlar ve “Ya Resûlullah, ona bir ad koy!” derlerdi. Ayrıca dua etmesini dilerlerdi. Resûlullah Efendimiz de yavrucaıkları kucığına alırdı. Çocuklar kimi kez mübârek kucığına işerdi. Yanındaki kimseler böyle bir çocuğu kucaktan almak isteyince Resûlullah Efendimiz: “Bırakın çişini tamamlasın” diye buyururdu. Sonra çocuğu serbest bırakır: “Zahmet vermeyin ona!” derdi. Çocuğu alıp götürülenlerin önünde, ana-baba huzursuz olmasının diye, üstünü başını yıkamazdı. Onlar yanından uzaklaşınca elbisesini yıkarı. Eğer çocuk çok küçükse üstüne yalnız su saçardı. Yıkamaya lüzum görmezdi.

SEKİZİNCİ HAK: Müslümanlara karşı güler yüzlü, güzel sözlü olmaktır. Herkese tatlı yüz göstermelidir. Nitekim Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: “Allahü Teâlâ, güler yüzlü, tatlı sözlü, iyi huylu olan kimseleri sever.” Resûl (s.a.v.) Hazretleri yine şöyle buyurmuştur: “O ne güzel ameldir ki, mağfirete, günahların bağışlanmasına sebep olur. Ve çok kolaydır. O da güler yüz göstermek ve tatlı dilli olmaktır.” Hazret-i Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Bir gün çaresiz kalan bir kadın Resûlullah Efendimizin yoluna çıktı! “Ya Resûlullah!” dedi. “Benim seninle bir hacetim var! Seninle konuşmak diliyorum!” Resûlullah Efendimiz de: “Dilediğin köşeyi ayır, ben seninle orada konuşayım!” diye buyurdu. Kadın bir yerde oturdu. Derdini döktü. Ve sözlerini bitirinceye kadar Resûlullah Efendimiz o kadının sözlerini dinledi.

DOKUZUNCU HAK: Hiçbir müslümana yalan söylememeli ve yerine getiremeyeceği vaadde bulunmamalı. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurur:

“Üç huy vardır ki, kimde bulunursa münafıktır, isterse o kimse namaz kılsın, oruç tutsun.

1- Yalan söylemek.

2- Emanete hıyanet etmek.

3- Vaadinde (sözünde) durmamak.”

ONUNCU HAK: Her kişinin kadrine ve derecesine riâyet edilmelidir. Eğer o kişi, halk arasında çok aziz ise ona daha büyük bir saygı gösterilmelidir. Eğer giyinişi temiz olursa o kişinin aziz olduğu bilinir. Aişe Hatun (Allah ondan razı olsun) bir yolculukta sofrasını açmış, yemek yiyordu. Oradan bir fakir geçti. “O fakiri çağırın! Ona biraz ekmek verin” dedi. Sonra o duraktan bir atlı geçti. Aişe Hatun “Onu sofraya çağırın! dedi. Ashab-ı Kirâm: “Ya Aişe!” dediler. “Fakiri yanına çağırmadın. Oysa zengini, varlıklıyı çağırdın. Bu neden?” O da şu cevabı verdi: “Allahü Teâlâ yarattığı kimselere ayrı ayrı dereceler nasip etmiştir. Bize de o dereceler hakkını sağlamak vaciptir. Fakir kişi bir ekmekle kanaat eder, hoşnut olur. Fakat zengin bir kişiye bir ekmek vermek onu alçak görmek demektir. Bu, ona hakarettir. Öyle bir kişiyi de kendi seviye ve derecesine göre sevindirmeli ve ağırlamalıdır.” Bir hadis-i şerifinde Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Bir kavmin en aziz kişisi yanınıza geldiği zaman onu siz de aziz tutun.” Nitekim Resûl (s.a.v.) kendi yüce katına gelen kişilere ridâsını verir, üstüne oturturdu. Yine bir gün Resûlullah Efendimizin huzuruna, çocukluğunda kendisine süt emziren bir kadın geldi. Ridâsını yere döşeyerek ona yer gösterdi. Onu oraya oturttu. Süt annesine: “Merhaba ey anacığım!” dedi. “Ne istersen söyle yerine getireyim.” Sütannesine sonra ganimet malından kendisinin hissesine düşeni getirip verdi. O da o malı Hazret-i Osman’ın (Allah ondan razı olsun) halifeliği zamanında kendisine yüz bin akçeye sattı.

ON BİRİNCİ HAK: Müslümanların arasını bulmak, elden geldiği kadar onları barıştırmaktır. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Namazdan, oruçtan ve sadaka vermekten daha üstün derecede bir şeyi size haber vereyim mi?” dedi. Ashâb-ı Kirâm: “O nedir, ya Resûlullah?” diye sordular. O da: “Müslümanların aralarını bulmak, onları barıştırmak, aradaki fesadı yok etmektir!” buyurdu. Yine bu yolda şöyle buyurdu: “İki kişinin arasını bulmak, onları barıştırmak için hayırlı sözler söyleyen kişi yalancı değildir.”

ON İKİNCİ HAK: Bütün müslümanların kusurları, ayıpları örtülmelidir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “**Bir müslümanın kusurlarını gizleyen kişinin, Allahü Teâlâ da ayıplarını dünya ve ahirette örter.**” Yine bir başka hadis-i şerif şöyle buyurur: “Bir kul bir kulun kusurunu setrederse Allah da kıyamet gününde onun kusurlarını setreder” Hazret-i Ebû Bekir (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: “Ben, içki içen bir kişiye rast gelsem, Allahü Teâlâ’nın o kişiyi benden gizlemesini, bir kötü, hayırsız kişiyi görsem onu da benden setretmesini dilerim.” Resûl (s.a.v.) yine kavminin topluluğuna şöyle buyurmuştur: “Ey diliyle iman edip de o imanları henüz gönüllerine girmeyenler! Müslümanlar için söz etmeyin, onların kusurlarını incelemeyin. Çünkü bir müslüman kar-

deşinin gizli hâllerini araştırıp inceleyenin ayıplarını, kendi evinde gizlenmiş bile olsa Allah açığa çıkarır, onu rezil eder.”

Emir-ül Mü'minin Ömer (Allah ondan razı olsun) bir gece Medine sokaklarında dolaşırken gece bekçileri ile birlikte bir evin önünden geçiyordu. Bir evden şarkı sesleri duydu. Hemen evin penceresine yaklaştı. İçeri baktı. Bir erkekle bir kadın içki sofrası kurup oturmuşlardı. Onlara “Ey Allah'ın hasımları!” dedi. “Bu günahı, Allahü Teâlâ'nın örteceğini mi sandınız?” Adam: “Ey Mü'minlerin Emir-i!” dedi. “Dur acele etme! Ben bir tane suç işledimse sen üç tane günah işledin. Birincisi: Yüce Allah **“Tecessüste bulunmayın!”** (Hucûrat Sûresi: 12) diye buyurur. Sen ise tecessüste, gizlice gözetlemede bulundun. İkincisi ise: Allahü Teâlâ; **“Evlere, arkadan dolaşıp pencereden bakmak, iyilik değildir.”** (Bakara Sûresi: 189) diye buyurmuştur. Sen ise pencereden baktın. Üçüncüsü de: Sen evime izin almadan, selâm vermeden girdin. Oysa **“Başkalarının evine izin almadan ve selâm vermeden girmeyin!”** (Nur Sûresi: 27) diye buyurulmuştur.”

Hazret-i Ömer, bu savunma üzerine:

– Eğer seni bağışlarsam tevbe eder misin? dedi.

Adam da:

– Eğer bağışlarsan tevbe ederim! dedi. Hem de ömrüm boyu günah işlemek üzere!

O zaman Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) onları bağışladı. Erkek tevbe etti. İstiğfarda bulundu. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurur:

“Bir kişi, kendisinin içinde bulunmadığı bir topluluğun konuşmalarını ne söylüyorlar diye kulak kabartıp dinlerse, kıyamet gününde onun kulaklarına erimiş kalay dökülür.”

ON ÜÇÜNCÜ HAK: Töhmetsizlik altında kalınacak işlerden sakınmak, onlardan uzak olmaktır. Böylece müslümanların gönlünü kötü zanalardan, dillerini de gıybetten muhafaza etmiş olursun. Çünkü bir kişi, başkalarının günaha girmesine sebep olursa o günaha kendisi de ortak olur. Resûlullah Efendimiz, ashabına: “Nice olur o kimsenin hâli ki, anasına, babasına söver?” diye sordu. Sahabeler (Allah onlardan razı olsun): “Bunu kim yapabilir, ya Resûlullah?” diye sordular. O da “Başkalarının anasına ve babasına söven yapar. Böyle yapmakla o kişi aslında kendi anasına ve babasına sövmüş olur. Emir-ül Mü'minin Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: “Töhmetsiz sözleri altında kalacak yerde oturan bir kişi kendisine kötü gözle bakanı ayıplamamalıdır.” Resûlullah Efendimiz Ramazan ayının sonunda Mü'minlerin anası Safiyye Hatun (Allah o kadından razı olsun) ile mescitte konuşuyordu. İki kişi oradan geçiyordu. Resûl Hazretleri onları çağırды: “Ey filân kişi! Bu benim helâlim Safiyye'dir!” dedi. Onlar da: “Ya Resûlullah!” dediler. “Belki başka bir kişiye kötü bir zanda bulunulabilir. Ama sana karşı kötü zan duyulmaz!” O zaman Resûl aleyhisselâm: “Şeytan insanın vücudunda kanı gibi dolaşır!” diye buyurdu. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) yol üstünde bir kadınla konuşan bir erkek gördü. O kişiyi

azarladı. O da: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu kadın benim helâlimdir!" dedi. Hazret-i Ömer de: "Ya niçin siz, sizi kimsenin görmeyeceği bir yerde konuşmazsınız?" dedi.

ON DÖRDÜNCÜ HAK: Eğer sen bir makam sahibi, sözü geçer kimselerden isen hiçbir kişiden şefkatini ve gayretini esirgeme. Resûl (s.a.v.) Ashâb-ı Kirâma şöyle buyurdu: "Dileyeceğinizi benden dileyin. Ama kimi kez, sizden biriniz sevap kazansın diye o dileği geciktiririm. O zaman siz şefaatin edinin, şefaatin sevabını kazanın." Yine Resûlullah Efendimiz: "Dil sadakasından (yani dil yardımından) daha faziletli hiçbir sadaka yoktur!" diye buyurdu. Ashabı: "Bu dil sadakası nasıl olur, ya Resûlullah?" dediler. O da şu cevabı verdi:

- 1- Şu şefaatin (iltimas) iledir ki, onunla bir kişinin kan davası kurtarılır.
- 2- Senden başka bir kişiye menfaat eriştirir.
- 3- Ya da bir kişinin zahmetini kaldırmak, sıkıntısının üstüne geçmektir.

ON BEŞİNCİ HAK: Bir müslümana, bir kişi, eğer başka birinin dil uzattığını işitirse o gaipte olan müslümanın vekili yerine geçmeli, böyle bir zulmü o kişinin üzerinden kaldırmalıdır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Hiçbir müslüman yoktur ki, bir müslümana kötü ahlâkla gıybet edildiği zaman ve namusunu yere vurduklarında o müslümana yardıma koşmamış olsun. Çünkü Allahü Teâlâ o yardıma koşan kimseyi çok muhtaç olduğu yerde yardımda bulunur."

ON ALTINCI HAK: Kötü bir kişinin sohbetine rastlayan kişi ona yardım etmeli, o kötü huydan kurtuluncaya kadar onunla kötü söz söyleşmemelidir. İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun): "**Ve kötülüğü iyilik ile karşılarlar.**" (Ra'd Sûresi: 222) âyetinin manasını, "Onlar kötü sözü selâm ve müdâra ile karşılarlar!" diye tefsirde bulunmuştur. Hazret-i Aîşe demiştir ki: "Bir kişi, Resûl (s.a.v.)'in yanına geldi. Ve Peygamberimiz o kişiye o kadar saygı ve insaniyet gösterdi ki, ben o kişinin kadrinin yüce olduğunu sandım. O kişi, dışarı çıkınca ben: 'Ya Resûlullah! Bu kişi çok kötü bir adammış! Bu adama bu kadar yakın sevgi göstermeniz sebebi nedir?' diye sordum. O da bana şöyle buyurdu: "**Ya Aîşe! Kıyamet Gününde Allahü Teâlâ'nın katında insanların en kötüsü o kişidir ki, kötülüğünden ürküldüğü için ona saygı gösterilir.**" Başka bir haberde şöyle buyurulmuştur: "Kötü sözlü kişilerin dilinden kendi ırzını saklamak için her ne verirsen sadaka yerine geçer." Ebû Derdâ (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: Çok kimse vardı ki, biz onların yüzlerine karşı güler, ama gönlümüzden lanet okurduk.

ON YEDİNCİ HAK: Fakir kişilerle durup oturmalı. Dostluğu onlarla kurmalı. Zenginlerin sohbetinden çekinmeli. Nitekim Resûl aleyhisselâm, ashabına şöyle söyledi: "Ölümlerle oturmayın!" Ashâb-ı Kirâm: "Ya Resûlullah!" dediler, "Ölmüşler kimlerdir?" O da şu cevabı verdi: "Zenginlerdir!" Süleyman aleyhisselâm kendi yurdunda nerede bir fakir görse onun yanına varır, onunla sohbet ederdi. Ve: "Bir fakir, bir fakirle birlikte oturur!" derdi. İsa aleyhisselâm kendisinin "**Ey Miskin!**" diye çağırılmasını isterdi. Resûlullah Efendimiz şöyle dua

ederdi: **“Ya İlâhî! Madem ki bizi diri kılıyorsun, fakirlikle yaşat. Madem ki bizi öldürüyorsun, fakir olarak öldür. Ve madem ki kıyamet gününde haşreyliyorsun, fakir kişilerle haşret.”** Musa aleyhisselâm da şöyle yakarmıştır: “Ya Rabbi Seni nerede dileyeyim?” Allahü Teâlâ da ona şöyle buyurmuştur: “Gönlü sıkıntılı olanların yanında!”

ON SEKİZİNCİ HAK: Bir müslüman kişinin gönlünü hoşnut, kendini memnun ve mesrur (sevinçli) etmeye çalışmaktır. “Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Bir kimse bir müslümanın ihtiyacını, işini bitirirse, bütün ömrü boyunca Allahü Teâlâ’ya hizmet etmiş gibi olur.”

Yine şöyle buyurmuştur: “Bir kişi, bir mü’minin gözünü aydınlatsa (onu sevindirse) Allahü Teâlâ kıyamet gününde onun gözlerini aydınlatır.” Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Bir kimse bir müslümanın gece ve gündüzdeki işine bir saat çalışsa, o iş gerek meydana çıksın, gerek çıkmasın. İki ay mescidde itikâfa giren kimseden daha çok sevap işlemiş olur.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Eğer bir kimse, kederli bir mü’mine ferah verir veya bir mazluma yardım ederse Allahü Teâlâ ona yetmiş üç çeşit bağışta bulunur.”** Yine Resûl (s.a.v.) buyurdu ki: **“Gerek zalim, gerek mazlum olsun, kardeşinize yardım edin.”** Aşab-ı Kirâm: “Ya Resûlullah, eğer o kardeş zalim olursa ona nasıl yardım edelim?” O da şu cevabı verdi: “Onu zulümden alıkoymak kendisine yardımdır.” Rivayet olunmuştur ki, bir kimse Resûlullah Efendimizin yanında bir kişinin gıybetinde bulunmuştu. Resûlullah Efendimiz ona cevap vererek şöyle buyurdu: **“Şu kişiler ki, müslüman kardeşi hakkındaki kötü şeyleri ortadan kaldırırsa onun bu iyi ameli, kendisini cehennem ateşinden korumak için perde olur.”** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: “Müslümanların derdini çekmeyen bir kişi müslüman topluluğundan değildir.”

ON DOKUZUNCU HAK: Her kime rastlarsan konuşmadan önce ona selâmı sen ver, elini tut ve ona merhaba de. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir kişi selâmdan önce konuşmaya başlarsa ona cevap vermeyiniz. Önce o size selâm vermelidir.” Bir kişi Resûlullah Efendimizin huzuruna vardı. Ama selâm vermedi. Resûl Hazretleri: “Dışarı çık! Yine gel ve selâm ver!” diye buyurdu. Resûlullah Efendimiz, bir ev halkına verilecek selâm için şöyle buyurmuştur: “Bir eve girdiğiniz zaman ev halkını selâmlayın ki, şeytan sizin girdiğiniz eve girmesin.” Enes bin Mâlik (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Sekiz yıl Resûlullah Efendimize hizmet ettim. Bana “Ya Enes!” dedi. “Abdesti tamam eyle ki, ömrün fazla olsun. Her kime rastlarsan önce sen selâm ver ki, sevabın çok olsun, hasenelerin artsın. Kendi evine girince de evinin halkına selâm ver ki, yuvanda hayır ve bereket bol olsun.” Resûlullah Efendimizin yanına bir kişi geldi. Ve “Selâmün aleyküm!” dedi. O da “Bu kişiye on sevap yazıldı!” diye buyurdu. Sonra bir başka kişi geldi: “Selâmün aleyküm ve rahmetullah!” dedi. Resûlullah Efendimiz: “Bu kişi için yirmi sevap yazıldı!” dedi. Ve üçüncü bir kişi geldi. “Selâmün aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühü!” dedi. Resûlullah Efendimiz: “Bu kişi için otuz hasene (sevap) yazıldı!” diye buyurdu. Sonra şu öğüdünü verdi:

“Bir yere giderken selâm verin. Dışarı çıkarken de selâm verin ki, birinci selâm sonraki selâmdan daha hayırlı değildir. “Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Eğer iki mü’min karşılaşınca birbirinin eline yapışsa yetmiş rahmet onların arasında pay edilir. Altmış dokuz payı o ikisinden en güler yüzlü olana bağışlanır.”

Bundan ötürüdür ki selâmı ilk önce vermeli.

Din büyüklerinin elini öpmek de sünnettir. Ebû Ubeyde (Allah ondan razı olsun) Ömer bin Hattâb’ın (Allah ondan razı olsun) elini öpmüştür.

Hazret-i Enes (Allah ondan razı olsun) der ki: “Resûlullah Efendimizden ‘Bir yerde buluşunca bel bükerek selâm vermek doğru olur mu?’ diye sordum. Resûl Hazretleri: ‘Yok olmaz!’ diye cevap buyurdu. ‘Öpüşelim mi?’ dedim. ‘Hayır, öpüşmeyin!’ dedi. ‘Birbirimizin eline yapışıp merhaba edelim mi?’ dedim. Resûlullah (s.a.v.) ‘Evet!’ diye cevap buyurdular.” Fakat, yolculuktan, gazadan dönünce yüz öpmek ve kolu boyuna dolamak sünnettir. Ama bir kişi gelince ayağa kalkmakta kerahet vardır. Enes (Allah ondan razı olsun) der ki: Ben hiçbir kişiyi Resûlullah Efendimizden daha çok sevmezdim. Hâl böyle iken ona da ayağa kalkmazdım. Bu hâlimi onun sevdiğini bilirdim. Çünkü o kendisine ayağa kalkılmasını çirkin bulurdu. Ama bilinmeli ki, saygı için ayağa kalkmakta bir sakınca, bir zarar yoktur. Ama bunun için ayağa kalkmak ve beldede gelenek haline gelmiş olmalıdır. Lâkin bir kişinin önünde ayaküstü el pençe divan durmak yasaklanmıştır. Zira Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Bir kimse, halkın kendi önünde ayakta durmasından zevk duyuyorsa ona: ‘Cehennemde yerin hazır, bunu bil!’ denilmelidir.” Resûlullah Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuştur. **“Bir müslüman, din kardeşinin hakkını müdafaa ederse o kişi, kıyamet gününde cehennem ateşinden kurtulmayı hak eder.”**

YİRMİNCİ HAK: Bir müslüman kişi aksırınca: “Elhamdülillâh,” demelidir. İbn-i Mesud (Allah ondan razı olsun) der ki: “Bir kişi ne zaman aksırırsa onun “Elhamdülillâh!” demesi gereklidir. Bu kişinin bu hamdi işiten bir kişi de: “Yerhamukâllâh” demelidir. Bunun manası: “Allahü Teâlâ sana rahmet eylesin!” demektir. Ama aksıran bir kişi “Elhamdülillâh” demezse ona: “Allah sana rahmet eylesin!” denilmez. Resûl aleyhisselâmın İbn-i Mesûd’a buyurduğu şudur: “İçinizden birisi aksırınca “Elhamdülillâh! Rabbil Âlemin” desin. Yanında bulunan kişi de “Yerhamukâllâh” desin. Aksıran kişi de “Yağfirallahü lî veleğim” diye cevap versin. Aksıran kişinin bu duası: “Allah seni de, beni de bağışlasın!” demektir. Resûl aleyhisselâm aksırığı gelince sesini alçaltır, elini ağzına koyardı. Eğer bir kişi edebhânede (hela köşesinde) aksırırsa “Elhamdülillâh” kelimesini gönlünden söylemeli, dili ile tekrarlamamalıdır. İbrahim Nihâi (Allah ona rahmet eylesin): “Eğer dil ile de “Elhamdülillâh” diye söylerse gam değildir!” demiştir. Kâbul Ahbâr (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Musa aleyhisselâm Allahü Teâlâ’ya şöyle demiştir. “Ya Rab, sana sözü gizli söyleyecek kadar mı bize yakınsın? Yoksa yüksek sesle söyleyecek kadar ırak mısın?” O zaman Allahü Teâlâ, Musa’ya “Ben, beni ananla beraberim, Ona, kendinden ve beni anısından daha yakınım” buyurdu. Musa aleyhisselâm: “Ya bizim kimi hâllerimiz vardır

ki, cünüplüğümüz olur, büyük abdestimiz olur, edebhânedede bulunuruz. Bu hâllerde seni anmamız uygun olur mu?" dedi. Bâr-i Teâlâ da: "Her ne hâlde olursan ol, beni an, korku çekme!" diye buyurdu.

YİRMİ BİRİNCİ HAK: Bir kimsenin tanıdığı, bildiği kişinin hastalığını sormaya gitmesidir. Eğer hasta kişi ile arasında bir dostluk, bir sevgi olmasa bile yine ziyaretine gidilmelidir. Resûlullah Efendimiz Hazretleri şöyle buyurur: **"Eğer bir kişi bir hastayı sormaya giderse o kişi Cennet'in ortasında oturacaktır. Eğer hastayı ziyaretten geri dönüyorsa yetmiş bin melek onun için müekkel kılınır. Akşam oluncaya kadar o kişiye salavât getirirler."**

Hastanın ziyaretinin sünnet şekli şöyle olur: El, hastanın başının veya elinin üstüne konur, şu dua okunur: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile başlıyor ve sana Allahü Teâlâ'yı penah kılıyorum. O, birdir. Yücedir. Evlât sahibi olmadı. Hiç kimse ona benzer olmadı. Sana gelen bu hastalığın şerrinden Yüce Allah'a sığınırım." Hazret-i Osman (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: "Hastaya şu duayı okumak sünnettir: 'Bu korku duyduğum şeyden Allahü Teâlâ'nın izzetine ve kudretine sığınırım.'"

Ölüm döşegine yatan bir kişi de henüz ilk günde hastalık hummasından kurtulmak için şu duayı okumalıdır:

"Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah öldüren ve diriltendir. Kendisi yaşayan, ölmeyendir. Kulların, kavimlerin Rabbi olan Allah'ı noksan sıfatlardan uzak tutarım. Allah'ıma hamdederim. Bu hamdim çoktur, mübârektir, Allahü Teâlâ her şeyden yücedir, büyüktür. Allahü Teâlâ'nın celâli, gücü bütün mekânlarda aşîkârdır. Ey Allah'ım, bu hastalığım, ölüm marazı ise benim ruhumu iyi olanlarla kabzet. İyileri, evliyanı nasıl cehennem ateşinden koruyorsan beni de öyle koru, ya Rabbi!"

Eğer bir kişi hastaya, "Halin nasıl?" dese, o hasta hiçbir şikâyetle bulunmamalıdır. Çünkü bir kul hasta olsa Allahü Teâlâ, iki meleği ona memur tayin eder. Bir kimse hastanın hatırını sormaya gelse, o iki melek, hasta şükürde mi bulunuyor, yoksa şikâyetle mi? İşte bunu yazar. Hadis-i şerîf'te bildirilmiştir ki, eğer hasta:

- Allah'a şükürler olsun, O'na hamdolsun! Bunda bir hayır var! derse Allahü Teâlâ Hazretleri de şöyle buyurur:

"Benim üzerime de vaciptir ki, ben kulumu dünyadan alırsam rahmetle alayım ve cennetime yollayayım. Eğer sağ bırakırsam onun günahlarına hastalığını kefaret edeyim. Ona etinin ve kanının en iyisini, en âlâsını ihsan edeyim."

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

- Bir kişinin karnı ağrırsa, karısının nikâh (mehir) akçesinden birkaç akçe is-temeli, onunla bal satın almalı, yağmur suyu ile karıştırıp içmeli. Allahü Teâlâ'nın izni ile o hasta şifâ bulur. Çünkü Allahü Teâlâ bu üç şeyden:

1- Yağmuru mübârek kılmıştır.

2- Bala şifa bağışlamıştır.

3- Nikâh (mehir) akçesini afiyet verici kılmıştır. Bu üç şey bir araya getirilince mübârek bir ilaç olur.

Sözün kıyası, hastanın dikkat etmesi gereken edepler şunlardır:

1- Hastalıktan şikâyet etmemelidir.

2- Hastalığının kendi günahlarına kefaret olacağını umut etmemelidir.

3- Duasını, tevekkülünü Yaratıcı Hazretlerine yapmalıdır. İlaçlara şükretmemeli, ilacı yaratan Allahü Teâlâ'ya şükrünü yollamalıdır.

Hastayı ziyarete giden kişilere düşen edepler:

1- Hastanın yanında çok oturmamalı.

2- Ona çok soru sormamalı.

3- Afiyetle ayağa kalkmasına dua etmeli.

4- Ziyaretçi, hastaya karşı onun hastalığından ötürü kendisinin de üzüntülü olduğunu hissettirmemeli.

5- Bakışlarını, avluda olan evlerden, kapılardan, pencerelerden uzak tutmalı, onlara bakmamalı.

6- Hastanın evinin kapısına varınca izin istemeli, kapının karşısında durmalı, bir köşede oturmalı.

7- Kapıyı hızlı vurmamalı.

8- Kapıdan "Bre kapıyı açın" diye bağırmmalı. "Kim o?" diye sorduklarında "Benim!" dememeli. "Sübhanallahi velhamdülillah." demelidir.

İşte bir hastayı ziyarete bu âdaba uyulmalıdır.

YİRMİ İKİNCİ HAK: Din kardeşlerinin cenazesinin ardında gidilmelidir, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cenazenin ardından giden kişiye bir kırat, cenaze defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap yazılır. Bir kırat birkaç Uhud Dağı kadardır."

Cenazede hazır olmanın edebi de şudur:

1- Susmalı, konuşmamalı, gülmemeli.

2- Her kişi kendi haline bakıp ölümünü düşünmeli.

A'meş (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: "Biz, cenazenin ardından giderken kime baş sağlığı dileyeceğimizi bilmezdik. Çünkü cemaat birbirinden üzüntülü, düşünceli olurdu. Bir taife, hastalarından birinin ölümüne çok üzülmelerdi. Ulu kişilerden birisi: "Artık siz, üzülmeyiniz!" dedi. O üç kişi korkuyu atlattı, emniyet, güven buldu. Birisi **Melekil-mevt'i** (ölüm meleğini) gördü. İkincisi **Zâ-ikatül mevt'i** (ölüm acısını) tattı. Biri de **Son nefes** korkusundan kurtuldu. Ve Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ölünün ardından üç şey onunla beraber gider:

1- Ev halkı,

2- Malı, varlığı,

3- Ameli (İşlediği işler)

Bunlardan ev halkı ve malı geriye döner, ama ameli onunla birlikte kalır.”

YİRMİ ÜÇÜNCÜ HAK: Kabirlerin ziyaretine varmak, onlara dua etmek ve onlardan **ibret** almaktır. Sen öyle bilmelisin ki, kabirde olanlar, senden önce oraya gidenlerdir. Senin de yakında gitmen gerektir. Kendi yerin de onlar gibi olacaktır.

Süfyan-ı Sevri (Allah rahmet eylesin) şöyle demiştir: “Bir kişi diriliğinde kendi kabrini düşünse, ansa, öldüğü zaman onu Cennet bahçelerinden bir bahçe olarak bulur. Bir kişi öz makberesini dünyada düşünmese o kimse öldüğü zaman onu Cehennem mağaralarından bir mağara bulur. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Bir gündü, Resûlullah Efendimiz bir mezarlıkta durdu. Bir kabrin başı ucuna oturdu. Ağladı, ağladı. Mübârek katına vardım. “Niçin ağlıyorsunuz, ya Resûlullah? diye sordum. Bana dönüp buyurdu ki: “Bu, benim anamın, Veheb kızı Amine’nin mezarıdır. Allahü Teâlâ’dan onu ziyaret için izin istedim. Ziyarete ve mağfîret dilememe izin verdi. Dua etmeme izin buyurmadı. Oğulluk şefkati benim gönlümde deprendi, bundan ötürüdür ki, ağlıyorum.

Müslümanlık haklarının açıklanması bunlardır ki, Müslümanlıktan ötürü bu haklara uymak, onlara riâyet etmek gerektir.

KOMŞU HAKLARI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, müslümanların birbiri üzerindeki haklarından üstün bir hak daha vardır ki, bu da komşu haklarıdır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Üç türlü komşu vardır. Birisinin bir hakkı, ötekinin iki hakkı ve üçüncüsünün üç hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müslüman, hısım ve akraba olan kişilerdir. Bunların üç hakkı: Komşuluk, İslâm olmak ve mahremiyet haklarıdır. Müslüman olan komşunun da; 1- Komşuluk, 2- İslâm olmak hakkı vardır. Bir hakkı olan komşu ise Kâfir (Müşrik) olan komşudur.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Cebrail bana her zaman komşu hakkını vasiyet eyledi. O kadar ki, komşularım benden miras yiyecek sanırdım.” Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “**Komşusu, kendisinin şerrinden emin olmayan kişi mü’min değildir.**” Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki: “Allahü Teâlâ’ya ve ahirete iman getiren kişi komşusuna da ikram ve saygı gösterebilir. Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: “Komşusunun köpeğine taş atan kimse, o komşusunu incitmiş olur. Komşusunu inciten de cehennemde olur.” Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kıyamet gününde fakir komşu, zengin komşuya yapışır, sonra: ‘Ya Rab!’ der. ‘Bu kişiye bana niçin iyilik etmediğini, evinin kapısını bana niçin kapadığını kendisine sor.’” Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimize Ashâb-ı Kirâm, “Filân yerdeki kadın, gündüz oruç tutar, gece namaz kılar. Fakat komşusunu incitir!” dediler. Resûlullah Efendimiz: “Onun yeri cehennemdir.” dedi. Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kendi evinden kırk ev öteye kadar olan evler komşudurlar.” Züheri (Allah ondan razı olsun) dedi ki: “Bu evler, kırk ev sağdan, kırk ev soldan, kırk ev önden, kırk ev arkadan olan komşulardır.”

Ey aziz kişi! Sen bil ki, komşu hakkı onu sadece incitmemek değil ona iyilik de etmektir. Ulu kimselerden birinin evinde çok fareler bulunuyordu. Bunlardan büyük bir eziyet çekiyordu. Ona: "Niçin kedi beslemiyorsun?" dediler. O da: "Kedinin sesini duyunca farelerin komşu evine dağılacaklarından korkuyorum. Sonra kendi nefsimi istemediğim şeyi, komşularıma revâ görmüş olurum!" dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazretleri (at, kadın ve ev için) şu hadis-i şerîf'i buyurmuştur: "Mutluluk, bereket, uğur ile uğursuzluk kadında evde ve attadır. Kadının uğurlu, mübârek olması, yüz görümlüğü akçesinin (mehr) hafifliğinde, nikâhın kolaylıkla kıyılmasında ve onun güzel ahlâklı oluşundadır. Şeâmeti, uğursuzluk ve bereketsizliği ise yüz görümlüğünün çokluğunda, güç nikâh kıyılmasında ve kötü ahlâklı oluşundadır. Evin mübârek olması ise geniş olmasında ve dolayında iyi komşuların bulunmasındadır. Şeâmet, uğursuzluk ve bereketsizlik ise evin sıkıntı veren darlığında ve kötü komşuları olmasındadır. Atın uğuru ise iyi huylu ve yumuşak başlı olmasındadır. Atın uğursuzluğu ise dik başlı ve huysuz olmasındadır." Hazreti Muhammed (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

"Komşu hakkı nedir bilir misiniz? Komşu hakkı şudur ki; o senden yardım isterse ona yardım edin. Ödünç akçe isterse ödünç akçe verin. İmdat dilerse imdadına koşun. Eğer fakir, yoksul düşerse onun yoksulluğunu giderin. Hasta düşerse hatırını sormaya gidin. Eğer ölürse cenazesi ardınca yürüyün. Eğer ona sevinç erişirse gözün aydına varın. Eğer bir musibete ve belâya uğrarsa taziyede, tesellide bulunun. Kendi duvarınızı yüksek de yapmayın ki, komşunuzun tarafına esecek olan yeli kesmesin. Eğer yemiş yersen komşuna da gönder. Eğer göndermeye gücün yetmiyorsa gözün görmediği yerde onu ye. Komşularını mutfağının aş kokuları ile imrendirme. Mümkünse, elden geldiği kadar onlara da biraz göndermeye çalış. Kendi çocuklarını ellerinde yemişlerle evden dışarı çıkarmaya bırakma. Ta ki, komşu çocuklarının gözleri o yemişlere ilişmesin. Evet, komşu hakları nedir bilir misiniz? Benim canım kudret elinde olan Allah'a kasem ederim ki, komşu hakkına uyan, ona riâyet eyleyen kimseye Allahü Teâlâ rahmet eyler."

Ey aziz kişi! Sen bil ki, komşu haklarının kimisi de şunlardır:

- 1- Evinin damına çıkıp komşunun evine bakmayacaksın.
- 2- Evinin duvarına bir direk koymak isteyen komşuna engel olmayacaksın.
- 3- Yağmur oluşunun yolunu kesmeyeceksin.
- 4- Eğer senin evinin önüne toprak dökerse, komşunla tartışmayacaksın.
- 5- Komşularının herhangi bir kusur ve ayıbına vakıf olursan onu gizleyeceksin.
- 6- Komşunun konuştuğunu dinlemeyeceksin.
- 7- Gözlerini komşunun hareminden, nikâhlısından sakınacaksın.
- 8- Komşunun cariyesine de çok bakmayacaksın.
- 9- Müslümanlık haklarından başkaca daha ne hak varsa hepsine riâyet etmelisin.

Resûl (s.a.v.) üç uğur hakkında ayrıca şu kısa hadisi bildirdi:

“Evin geniş, atın başı yumuşak olanı ve komşunun iyisi Müslümanlık mutluluğudur.”

Ebû Zer-i Gıfârî (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Bana, benim sevgili dostum Peygamber-i Alişanımız Resûl şöyle vasiyet eyledi: “Eğer aş pişirirsen kaydattığın suyunu çok koy. Tâ ki komşuna da yollayabilesin.”

Abdullah bin El-Mubârek’e (Allah rahmet eylesin) bir kişi şöyle sordu: “Benim komşum hizmetçimden şikâyet etmektedir. Hizmetçimi şahit olmadan döversem günaha girmiş olurum. Eğer dövmezsem komşu huzursuz kalır. Ben ne edeyim?” Abdullah da: “Sabret, hizmetçin bir suç işlesin de dövülmeyi hak etsin. Fakat dövmeni geciktir. Tâ ki komşundan şikâyet gelsin. O zaman iki şeye de riâyet etmiş olursun.”

Bir kişi Resûlullah (s.a.v.)’in mübârek katına geldi.

“Ey Allah’ın Resûlü! Ben iyilik mi, fenalık mı yaptığımı nasıl anlayayım?”

Resûlullah Efendimiz ona şu cevabı verdi:

“Eğer yaptığın iş hakkında komşularından, “iyi yaptın” diye işitirsen, sen bil ki, iyilik yapmışsındır. Eğer “kötü yaptın!” diye söylentiler duyarsan anla ki, kötü bir iş yaptın demektir.”

AKRABA HAKLARI

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Allahü Teâlâ buyurdu ki: ‘Ben Rahmanım. Ve kulumun adı Rahim’dir. Kulumun adını kendi adımdan çıkardım. Bir kimse ki, akrabasıyla beraberdir, ben de onlarla beraberim. Eğer bir kimse akrabalık ilişkisini kesmiş olursa ben de ondan yakınlığımı keserim.”

Resûl (s.a.v.) yine bu yolda şöyle buyurdu: “Eğer bir kimse ömrünün uzun ve rızkının bol olmasını isterse ona akrabalarını iyi tutmasını söyle.” Yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: “Hiçbir ibadete verilen sevap sıla-i rahimden daha acele erişmez. Hatta o ev halkı fık ve fücurla uğraşsalar bile sıla-i rahimden (akrabaya yardımdan, onları ziyaretten) ötürü onların malı ve çocukları da artar, fazlalaşır.” Yine Resûl aleyhisselâm Hazretleri şöyle buyurmuştur: “Seninle dargın bulunan akrabaya verdiğin sadaka kadar faziletli olan bir sadaka yoktur.” Ey aziz kişi! Sen bil ki akrabalıkta yardımlaşma ve yakınlığı koruma odur ki, onlar senden sıla-i rahmi kestikleri vakit senin akrabalığı devam ettirmen, kesmemendir.

ANA VE BABA HAKLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, ana ve babanın hakları bütün haklardan daha üstün ve daha büyüktür. Çünkü ana-baba yakınlığı en büyük yakınlıktır.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. “Bir kimse, babasını köle bulup onu satın alsın ve hürriyetine kavuşturursa, baba hakkını yine tam ödemiş olamaz.” Yine Re-

sûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: **“Ana ve babaya iyilik etmek, namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hac ve umre eylemekten, gazaya gitmekten daha büyük ve faziletlidir.”** Resûl (s.a.v.) yine buyurdu ki: “Anaya, babaya iyilik edenler cennetin kokusunu beş yüz yıllık yoldan duyarlar. Fakat anasını, babasını incitenler, onlardan ilgisini kesenler, cennetin kokusunu duyamazlar.” Allahü Teâlâ Hazretleri, Musa aleyhisselâma şöyle vahyetti: “Eğer bir kimse anasının ve babasının buyruğunu kabul etmese de benim buyruğumu kabul etse, onu emir dinlemeyenler defterine yazarım. Fakat benim emrimi kabul etmese de ana ve babasının buyruğunu kabul etse o kişiyi kendi buyruğumu kabul eyleyenler defterine yazarım.” Resûl (s.a.v.) buyurdu ki: “Anası, babası için sadaka veren kişi ne ziyan eyler ki, verdiği sadakanın sevabı, hem onlar için sevap yaratır, hem de kendi sevabından hiçbir şey eksilmez. Onların sevabı gibi kendisine de sevap yazılır.”

Bir kişi Resûlullah Efendimizin yanına gelmişti. Resûl-ü Ekrem Hazretine:

“Ya Resûlullah! dedi. Benim anam, babam ölmüştür. Onların benim üstümde hakları kalmıştır. Bana ne yapacağımı bildir. Ben de edâ edeyim.”

Resûlullah Efendimiz ona şöyle buyurdu: “Sen de onlar için namaz kıl. Onlar için bağışlanma, mağfiret dile. Onların vasiyetlerini yerine getir. Onların dostlarına saygıda bulun. Akrabalarını iyi tut.”

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu:

“Ana hakkı, baba hakkının iki katı kadardır.”

Yine Resûlullah ana duası için şöyle buyurmuştur:

“Annenin duası, en çabuk yoldan kabul edilen dualardandır.”

EVVLADIN HAKLARI

Bir kişi, Resûlullah Efendimiz Hazretlerinin mübârek katına geldi: “Ya Resûlullah! Kime iyilik edeyim?” dedi. O da: “Anana, babana iyilik et!” diye buyurdu. O kişi: “Anam da babam da ölmüşlerdir” dedi. Peygamber Efendimiz Hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurdu: “Çocuğunuza ikram edin. Anne ve babanızın sizde nasıl hakkı varsa çocuklarınızın da sizde hakkı vardır.” Yine Peygamber Efendimiz buyurdular ki: “Çocuklarını iyi terbiye et. Çünkü çocuklarınızın da sizden iyi terbiye edilmek ve iyi bir isim verilmek gibi hakları vardır.” Resûl (s.a.v.) buyurdu ki: “Allahü Teâlâ o anaya ve babaya rahmet eylesin ki, kendi çocuklarının iyi yetişmesinde ve gûnahtan beri kalmasında ona yardımcı olmuşlardır.” Hazret-i Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Resûl (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: ‘Çocuk yedi günlük olunca akika eyleyin (yani doğum kurbanı kesin). Adını koyun. Onu temizleyin, pak kılın. Altı yaşına basınca edep öğretin. Yedi yaşına basınca döşeğini ayırın. On üç yaşına basınca namaza başlatın. Namaz kılmazsa dövün. On altı yaşına gelince babası onu evlendirmeli. Evlendirdikten sonra da elinden tutmalı. Ona: ‘Oğlum, sana edep öğrettim. Seni dövdüm. Sana bilgiler öğrettim. Seni everdim. Şimdi seni Allah’a ısmarlıyo-

rum. Senden ötürü dünyada fitneye uğramaktan ve âhirette azâb olunmaktan Allah'a sığınırım' demelidir."

Çocukların haklarından biri de şudur ve Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Armağan, hediye vermekte çocuklarınızı eşit tutunuz." En küçük çocukları öpmek de sünnettir. Resûlullah Efendimiz onları daima öperdi. "Akrâ bin Haris dedi ki: "Benim on oğlum var ya Resûlullah! Ama ben hiçbirini öpmedim!" Resûl aleyhisselâm, cevap olarak buyurdu ki: **"Merhamet etmeyene merhamet edilmez!"** Peygamber Efendimiz bir gün minberdeydi. Torunu Hasan (Allah Ondan razı olsun) yüzükoyun yere düştü. O da minberden indi. Hasan'ı yerden kaldırdı. Ve şu âyet-i okudu: **"Elbette mallarınız ve çocuklarınız fitnedir."** (Tegabun Sûresi: 15). Yine bir gün Resûl (s.a.v.) namaz kılıyordu. Secdeye vardığı sırada kızı Fatma'nın oğlu Hüseyin, Hazret-i Peygamberin mübârek boynuna bindi. Resûl (s.a.v.) secdede o kadar durdu ki, Ashâb-ı Kirâm: "Secdeyi uzun eyledi!" diye düşündüler. O zaman Resûlullah Efendimiz: "Oğlum beni deve yerine koydu. Ben de gönlü oluncaya kadar bekledim. Aceleyle onu rahatsız etmek istemedim." buyurdu. Sözün kısası ananın ve babanın hakkı çocukların hakkından çok önemlidir. Bundan ötürü de anaya, babaya saygı göstermek vaciptir. Allahü Teâlâ da anaya, babaya tazim eylemekle kendisine ibadet etmeyi bir arada zikrelemiş ve şöyle buyurmuştur. **"Rabbin, yalnız kendisine ibadet edilmesini ve anaya, babaya ihsan edilmesini ister."** (Bakara Sûresi: 83)

Hasan ve Hüseyin'e düşkün olan Resûlullah Efendimiz çocuklar için şöyle buyurmuştur: **"Çocuk kokusu, cennet kokularındandır."** Ana ve babanın haklarının yüceliğinden dolayı iki şey vâcib olmuştur: Biri şudur ki, din bilginlerinin çoğu bunu bildirmiştir. Baba ve ana kesinlikle haram olmayan, ancak şüphe edilen bir yemeği: "Ye oğlum" deseler, onların sözü tutulmalı ve yemekten yenilmelidir. Çünkü ana ve babanın hoşnutluğu her şeyden önemlidir. İkincisi de şudur: Ana ve babanın izni olmayınca Hac yolculuğuna çıkmak da revâ değildir. Çünkü farz olduğu hâlde Hac vazifesi geriye bırakılabilir.

Bir kişi gazaya gitmek için Resûlullah Efendimizin huzuruna geldi. İzin istedi. O da onunla şöyle konuştu:

– Anan var mı?

– Evet var.

– Onun yanına git. Eğer izin verirse gazaya git. Eğer izin vermezse anana hizmet eyle. Bil ki, cennet, onun ayakları altındadır."

Bir kişi Yemen'den gelmişti. Resûlullah Efendimizin mübârek katına çıktı:

– Ya Resûlullah! dedi. Bana savaşa gitmeye izin ver! Sonra aralarında şu konuşma oldu:

– Yemen'de annen, baban var mı?

– Var, ya Resûlullah.

– Sana izin verirler mi?

– Hayır, ya Resûlullah.

– Öyleyse, anne ve babana dön. İzin iste. İzin vermezlerse onların buyruğunu tut. Verirlerse cihâda koş. Çünkü Allah'ın tevhidden sonra ana, babaya itaatli olmaktan daha iyi bir ibadet yoktur.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, kardeşler hakkında Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakkı gibidir."

KÖLE VE HİZMETÇİNİN HAKKI

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Köleleriniz ve eliniz altında bulunan kişiler için Allah'tan korkunuz. Onlara yediğiniz yemeklerden yedirin, giydiklerinizden giydirin. Onun dayanabileceği hizmeti ona emredin. Size yararlı olanı yanınızda tutun. Yaramıyorlarsa satın. Allahü Teâlâ'nın yarattığını kamçılamayın. Onlara vurmayın. Çünkü Allahü Teâlâ onları size tutsak kılmıştır. Sizin elinize vermiştir. Eğer Allah dileseydi sizi onların eli altına (köle) verirdi."

Bir kişi: "Ya Resûlullah!" dedi. "Kölelerimizi günde kaç defa bağışlayalım?" Resûl aleyhisselâm da: "Günde yetmiş kere onları affedin!" diye buyurdu.

Ahmet bin Kays'a: "Bu kadar sabır ve ameli kimden öğrendin?" diye sordular.

"Kays bin Âsım'dan öğrendim!" dedi.

"Onun ahlâkı nasıldı?"

"Yumuşak huyluydu. Bir gün evindeydik. Onun bir cariyesi pişmiş bir kuzu suyu sini ile birlikte götürüyordu. Kuzu, elinden düştü. Âsım'ın oğluna rastladı. Çocukcağız öldü. Cârîye korkup aklını kaybetti. Âsım, cariyeye: "Hıçkırma, dedi, hıçkırma! Bunda senin günahın yoktur. Seni Allah için azat ediyor, hürriyetine kavuşturuyorum."

Ebû Mesûd Ensari bir kölesini kamçılarken bir ses duydu. Bu ses kendisine: "Ey Mes'ud!" diyordu. "Dur! Onu dövme!"

Ebû Mes'ud arkasına dönüp baktı. Resûlullah (s.a.v.)'i gördü. Şöyle dediği ni işitti:

"Yemin ederim ki, Allahü Teâlâ'nın kudreti, senin o kula karşı olan gücünden daha çoktur."

Kölenin bir hakkı da şudur ki, onu: 1- Ekmekten, 2- Katıktan, 3- Elbiseden mahrum etmeyeceksin. Ona, "Küçük dağları ben yarattım!" der gibi bakmayacaksın.

Sen şunu bileceksin ki köle de senin gibi bir Âdemoğlu'dur. Köle bir yanlışlık yaptığı zaman kendi hatalarını düşüneceksin. Köleye kızdığın zaman Allahü Teâlâ'nın kudretini düşüneceksin.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Birinize hizmetçisi yemek pişirince onu da sofraya oturtsun. Birlikte yemek yesin. Eğer böyle yapmak elinizden gelmezse, hiç olmazsa yemekten ona bir lokma tattırınız!

Bir rivayete göre de şöyle buyurmuştur:

“Bir kişinin eli altında bulunan hizmetçisi yemeğini getirdiği zaman çok zahmet çeker. O yemeği onun önüne kor. Öyle bir kimseye düşen vazife, o hizmetkâra: “Benimle sofraya otur!” demektir. Eğer oturmazsa bari bir lokma yemeğin yağına batırıp kendi eli ile ağzına koysun ve “Bunu ye!” desin.

ALTINCI ASIL UZLETE ÇEKİLMENİN EDEPLERİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, din bilginleri arasında şu fikir ayrılığı vardır. Bu mesele hakkında:

1- Halktan uzlet eyleyip bir köşeye çekilmek mi hayırlıdır?

2- Halkın arasına karışmak mı daha iyidir?

Süfyân-i Sevrî'nin, İbrahim Edhem'in, Davûd-u Tâi'nin, Fudayl bin İyâd'ın, İbrahim Havas'ın, Yusuf bin Esbât'ın, Huzeyfe-i Meraşî'nin ve Bîşr-i Hafî'nin ululardan ve sofulardan birçok kişinin mezhebine göre uzlete çekilmek halkın içine karışmaktan daha faziletlidir. Başka bir topluluğun mezhebi de şudur ki, asıl halka karışmak daha iyidir. Emiri'l Mü'minin Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Siz uzletten (bir köşeye çekilmekten) nasibinizi alın.” İbn-i Sirin de der ki: “Uzlet tıpkı ibadettir!” Bir kişi Davûd-u Tâi'ye: “Bana nasihat eyle!” dedi. Davud da: “Dünyada oruç tut! Bu orucu ölüm gününe kadar açma! İnsanlardan, halkın arasında arslandan kaçtığın gibi kaç!” dedi. Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki: “Tevratt'a şöyle denilmiştir: ‘İnsanoğlu eğer kanaat edici olursa hiç kimseye muhtaç olmaz. Halktan da selâmet bulur. Şehveti bırakırsa, kırtuluş bulur. Hasedden el çekerse mürüvvet ortaya çıkar, birkaç gün sabreyleirse berhudar olur. Ebedi mutluluğa erer.”

Ey aziz kişi! Sen bil ki, uzleti ihtiyar etmekteki ihtilaf, nikâhta (evlenmede) olan ihtilaf gibidir. Ve nikâhtaki ihtilaf şudur:

– Nikâh yapmak mı en faziletlidir? Yoksa nikâh yapmamak mı? Bu ihtilafın hakikati, uzletin faydaları ve zararları açıklanıncaya kadar beyan edilemez.

UZLETİN FAYDALARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, uzlette 6 fayda vardır. Şunlardır:

BİRİNCİ FAYDA: Zikir ve fikir için feragat yolunda olmaktır. İbâdetlerin yücesi Allahü Teâlâ'nın acayip yaratıklarını, yerin ve göğün melikliğini, yani padişahlığını düşünmek ve Allahü Teâlâ'nın gizli sırlarını anlamaktır.

Dünya ve ahirette, belki de bütün hâllerin en yücesi, insanın kendi benliğini tamamen Allahü Teâlâ'nın zikrine vermesidir. Ta ki, Allahü Teâlâ'dan başka her şeyden habersiz kalmalı. Onda, Allahü Teâlâ'dan gayri hiçbir şey mevcut olmamalıdır. Bu dereceye ermek de uzletle meydana gelir. Başka bir şeyle hâsıl olmaz. Çünkü Allahü Teâlâ'dan başka her şey, kişiyi Hak Teâlâ'dan alıkor. Allah'ı düşünmekten uzaklaştırır. Ancak halk arasında bulunup da Hak ile olup insanları yokmuş sayan kişiler onlardan ayrıdır. Bunlar da peygamberlerdir. Buna örnek, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'dir ki, peygamberliğinin ilk günlerinde uzlet köşesini seçmiş ve Hirâ Dağı'ndaki mağaraya çekilmiştir. Halktan da ilgisini kesmiştir. Bu hâl peygamberlik nuru kuvvet buluncaya kadar sürmüştü. En son o dereceye erişmişti ki, vücudu halkla, fakat kalbi **Hak** ile oldu.

Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Eğer bir kişiyi dost tutsaydım Ebû Bekir'i dost tutardım. Çünkü sizin arkadaşınız Allah'ın dostudur.”** Ama Allah'ın dostluğu, Hazret-i Resûl'de başkasının dostluğuna yer bırakmamıştı. Halk öyle sanırdı ki, herkes, Resûl aleyhisselâm ile dosttur. Evliya olanların da bu dereceye erişmesi acayip, şaşıp kalınacak bir hâl değildir. Sehl-i Tüsteri der ki: **“Otuz yıldır ki Hak ile konuşurum. Halk ise öyle sanır ki, ben kendileriyle konuşmaktayım. Bu dereceye varış güç değildir. Çünkü kimi kişilerde yaratıcının aşkı öyle belirir ki, halkın içinde yaşar da kimseyi işitmez, kimseyi görmez olurlar. O kadar aşka dalmışlardır. Lâkin bir kişi Hak ile birlikte olma derecesine varışından dolayı gurur duymamalıdır. Çünkü, bu gibi kimseler, halkın içinde de olsa, dışında da olsa sadece bu gururlarından dolayı yücelik derecesinden düşerler. Bir kişi uzlete çekilenlerden bir din büyüğüne sordu: “Yalnızlığa acaba nasıl sabır gösterirsin?” O kişi de: “Ben yalnız değilim ki! Çünkü Hak ile yoldaşlığım var, Hak'la gizli konuşmak dilesem namaz kılarım. Eğer Hakk'ın benimle gizli konuşacağını bilirse, Kur'an'ını okurum.”** Yine bir kişiye sordular: **“Bu kavim halvete ve uzlete çekilmekten ne fayda bulur?”** O kişi **“Allahü Teâlâ'yı kendilerine enis (dost) bulurlar!”** dedi.

Mâlikî Dinâr dedi ki: **“Eğer bir kişi, duada, Allahü Teâlâ ile konuşmayı halk ile söyleşmekten daha çok sevmezse onun bilgisi azdır, gönlü kör ve ömrü ziyan uğramıştır.”** Hakim kişilerden biri dedi ki: **“Bir kimse, bir kimseyi görmek ve onunla arkadaşlık eylemek dilesse bu, o kişinin eksikliğindendir. Çünkü onun gönlü gerekli şeyden boşalmıştır. Dışarıdan medet ummaktadır.”** Yine denilmiştir ki: **“Bir kimsenin halka olan ünsiyeti, onun müflisler bölüğünden olmasındandır.”** Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir kişinin Allahü Teâlâ'nın zikrini ve ünsünü öğrenmeye kudreti varsa yahut Allahü Teâlâ'nın celâl ve cemâlinin marifetini anlamaya gücü yetiyorsa bu ibadet, halkla ilgili olan ibadetlerin en yücesidir. Çünkü bütün ibadetlerin sonu şudur ki, bir kişi öteki dünyaya gittiği zaman da ima Allahü Teâlâ'nın sevgisi kendisine galip gelsin. Allah'a yakınlık, Allah'ı zikir ile tamamlanır. Sevgi de, marifetin meyvesidir. Ve Allahü Teâlâ'yı bilmek düşüncenin semeresidir. Bütün bunlar ise halvet ve uzlet ile bütün yaratılanlara nasip olur.

İKİNCİ FAYDA: O da şudur ki, uzlet sebebiyle çok günahlardan kurtulunur. Dört günah vardır ki, halkın içine karışmakla o günahlardan kurtulmak mümkün değildir.

Birinci Günah; gıybet etmek veya gıybet dinlemektir ki, her ikisi de dini helâk eder.

İkinci günah; emr-i mâruf ve nehy-i münker yapmayıp susulursa, susan kişi fâsık ve asi olur. Eğer söylerse halktan çok vahşilik hasıl olur.

Üçüncü günah; riya ve nifâktır ki, ikisi de halkın arasına karışmaktan ileri gelir. Eğer halka yaltaklanmazsa halk onu incitir. Eğer yaltaklanırsa riyaya düşer. Çünkü yaltaklanmayı (müdârâyı), riya ve müdâheneden (dalkavukluktan) ayırmak çok güçtür. Eğer bir kimse, birbirine düşman olmuş iki kimseyle görüşürse ve onların ikisine de uygunluk gösterirse ikiyüzlü olur. Eğer uygunluk yüzü göstermezse, o kimselerin düşmanlıklarından kurtulamaz. Bunun en aşağı derecesi şudur ki, hangisini görse: “Sizi görmeyi çok istiyordum.” der. Bu söz, aksine çok yalan bir sözdür. Eğer bu gibi sözleri söylemezsen halk senden soğur, çekingenlik duyar. Eğer o sözleri söylersen nifâk işlemiş, yalan söylemiş olursun. Nifâkın da en aşağı katı şudur ki, bir kimseye: “Halin nedir?” dersin! “Ev halkının hâli nedir?” diye sorarsın. Ama gönlün onların halini düşünmez bile. İşte bu cins sözler nifâktır.

İbni Mes’ud (Allah ondan razı olsun) der ki: “Kimi kişiler vardır ki, bir iş için dışarı çıkar. Bir kimsenin yanına uğrar. Bir ihtiyaç sebebiyle o kişiye o kadar duada, medih ve senâda bulunur ki, o iş için dinini terkeder, döner, evine gelir. Haceti olmuş, ihtiyacını gidermiştir. Ama Allah’ını kızdırmış, hışma götürmüştür.” Seriyyüs’s Sakati der ki: “Bir gün kardeşim yanıma gelse sakalımı elimle düzeltmeye başlarım. Çünkü elimi öperse, adımı münafık yazdırmaktan korkarım.” Fudayl (Allah rahmet eylesin) yalnız başına oturmuş duruyordu. Yanına bir ziyaretçi geldi. Fudayl ona: “Neye geldin?” diye sordu. O kişi de: “Seninle konuşmak ve yüzünü görerek şad olmak için geldim!” dedi. Fudayl: “Ey filân kişi! Bu sözler vallahi dostluktan çok mürâilîğe yakın sözlerdir. Bana gelmen: Bana adamlık satmak, yalanlar uydurmak içindir. Birbirimize karşılıklı yalanlar kıvıralım diye geldin. Ya sen buradan dön git. Ya da ben buradan kalkayım, gideyim!” dedi. Emr-i mâruf ve nehy-i münker (doğruyu emretmek, yanlış ve kötülüğü reddetmek) öyle önemli bir emirdir ki, eğer susulursa susan kişi fâsık ve asi olur. Eğer söylerse halktan çok vahşilik hasıl olur. Bir kimse, bu gibi sözlerden kendini koruyabilirse halkın arasına karışsa da ziyanı yoktur. Eskiler, birbirini ziyaret ederlerdi. Fakat ziyarette bulunurlarken birbirine dünya hâinden sormazlardı. Ancak din ve iman bahislerini konuşur, onların hâllerinden sorarlardı. Hâtem-i Esam, Hâmid Leffa’a: “Halin nicedir?” diye sordu. Hâmid de: “Sağ ve selâmetim!” dedi. Hâtem de: “Selâmet sırat köprüsünü geçerken gerekir, sağlıksa cennete girince lâzım olur!” dedi. İsa aleyhisselâma “Nicesin?” diye sordular. O da: “Bana faydalı olan nesne elimde değildir. Bana ziyan verecek şeyi de kendimden uzaklaştırmak elimden gelmiyor. Ben işe rehnedilmişim. İş yapmak ise

benim elimde değil, başkasının elinde. Şu hâlde, benden daha fakir, benden daha muhtaç ve yoksul hiç kimse yoktur!" dedi. Rebi bin Haysem'e (Allah rahmet eylesin) "Halin nedir?" diye sorulunca şu cevabı verirdi: "Zayıf ve günahkârım!"

Ulu kişiler de şöyle demişlerdir:

– Kimi kişiler görmüşüzdür ki, birbirleriyle buluşunca, hiçbir zaman hâllerini sormazlardı. Ama birbirlerinden bir ricada bulunsalar bütün mal ve mülklerini verirlerdi. Bu zamanın halkı ise birbirini ziyaret ederler, evlerinde olan tavuğun bile hatırını sorarlar da birisi ötekinden bir akçe dilese onu vermezler. Hatta ters yüz göstermekten geri kalmazlar. Bu da nifâktan başka bir şey değildir. Şu hâle göre halk bu sıfatta olursa, onlara karışan bir kimse de nifakta ve yalandan onlara ortak olur. Eğer muhalefet eylerse onu düşman bilirler. Ve onu kendilerine ağırlık veren bir can, bir yük sayarlar. "Ağır adam, can sıkıcı adam" diye ad takarlar. O kişinin ardından söz söylemekle meşgul olurlar. Onların dini de bundan ötürü kaybolur.

Dördüncü günah şudur ki; halkın içine karışmak sebebiyle olur. Meselâ, bir kişi ile olursan onun sıfatı ve tabiatı sana geçer, o sıfatın sana geçmiş olmasından senin haberin olmaz. Senin huyunun, ahlâkının, o kişinin sıfat ve ahlâkı ile çalınmış olduğunun, böylece değiştiğinin farkına bile varmazsın.

İşte ondan sana geçen huylar, vasıflar birçok günahlara tohum teşkil eder. Eğer kişinin oturup kalkması gaflet ehli ile olursa, diyelim ki, onların dünyaya olan hırsını görse, o kişinin de kendisinde tıpkı onlar gibi dünya hırsı artar. Eğer o kişi fık ehli ise ondan fık ve fücür görse, o kişiye de fâsıklık bulaşır. Bir kimse konuştuğu kimselerin günah işlediğini görse onun da gönlü günahkârlığı inkâr etmez olur. İşte bunlardan ötürü bir âlimi ipek elbiseler içinde görseler bütün halkın gönlü onunla uğraşır. Zaman olur ki, onun ardından söz edip dururlar. Ona gıybette bulunurlar. Hiç kimsenin gönlünde onu övmek duygusu belirmez. Oysa, arkadan söz söylemek, ipek elbise giymekten daha kötüdür. Belki zina etmekten de beterdur. Ama halkın arasında gıybet etmeye gönüller alışkın olduğu için o da gönüllerde küçük görülür. Hatta gaflette olanlarla, değil söyleşip konuşmak, hâllerini işitmek de zarar verir. Oysa Ashâb-ı Kirâm'ın ve din ileri gelenlerinin adını işitmek, hâl ve hareketlerini öğrenmek faydalı olur. Onların anıldığı yere rahmet yağar. Nitekim bir hadis-i şerif şöyle buyurur: "**Salih kişiler anıldığı vakit rahmetler iner.**"

Rahmet yağışının sebebi, o salih kişilerin halini anmakla gönülde hayrın rağbeti doğar. Eğer bir kimse, ulu kişilerin halini işitirse dünyaya rağbeti azalır. Nitekim gaflet ehli anıldıkça lanet yağar. Çünkü, lanetin sebebi gaflettir, dünyaya rağbet etmektir. Dünyanın ehlini anış ise gaflete ve dünyaya rağbete sebep olur. Dünya ehli ile buluşup onlarla sohbet etmek büyük bir kötülüktür. Bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Kötü yoldaşın benzeri demircinin körüğü gibidir. Senin derini yakmasa bile dumanı, kokusu sana tesir eder."

Efendimiz iyi bir kişi için de şöyle buyurmuştur:

“İyi bir arkadaş ise güzel kokular satan attar gibidir. Sana misk vermese bile kokusu seni faydalandırır.”

Ey salih kişi! Sen bil ki, yalnızlık, kötü yoldaştan daha hayırlıdır. İyi yoldaş da yalnız başına oturmaktan daha hayırlıdır. Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– “Eğer bir kimse ile oturmak sende dünya rağbetini kesiyorsa ve seni Allâhü Teâlâ’ya davet eyliyorsa, o kişi ile oturmak büyük bir ganimettir. Ona koş. Ama bunun aksi olursa o kişiden uzaklaş.”

Hele dünyaya haris olan, işi sözüne uymayan âlim kişiye gönlünü kaptırma. Çünkü o türlü âlim, bir katil, bir öldürücü kişidir. Müslümanlık saygısını bütün bütün gönülden giderir. Onun o halini gören bir kişi kendi kendine şöyle der:

– Eğer Müslümanlığın –hâşâ– aslı olsaydı bu kişi Müslümanlığa rağbet duyardı.

Nitekim bir kimse bir tabak badem helvasını önüne koyup büyük bir hırsla yese ve:

“Ey müslümanlar, bu helvadan uzaklaşın, bunda zehir var!” dese hiçbir kişi: “Bu kimsenin sözü doğrudur!” demez.

Çünkü o helvayı yemeye cesaret göstermesi, o helvada zehir olmadığına ve onun bu sözünün yalan olduğuna bir delildir.

Bundan ötürü iyi sözleri dinlemeli ve kötü hareketlere uyulmamalıdır. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Bir mecliste oturup hikmet dolu sözleri dinlemişken, işittiklerinin en kötüsü ile iş işleyenler şu kimseye benzer ki, çobana gider: ‘Bana bir koyun ver!’ der. Çoban da ona: ‘Beğendiğini al!’ demesine karşı o kimse gidip sürünün köpeğini seçer.”

Yine çok kişiler vardır ki, haram yemeye ve günah işlemeye cesaret gösteremez. Ama bir din bilginin harama ve günah işlemeye cür’etini görür veya işitirse kendisi de ona cesaretini artırır. Bu sebeptendir ki, âlimin ayıbını (hatasını) anlatmak da iki yönden haramdır: Biri gıybet olur. İkincisi de halk günaha sokulmuş olur. Çünkü halk o âdeti tutup o âlime uyar. Allah’ın lanet ettiği şeytan da o gibi kişilerin yardımına koşar. O kişilere:

“Siz filân âlimden daha ibadet edici, daha perhizkâr ve daha muttaki değilsiniz ya!” der.

O hâlde câhil olanlara düşen şudur ki, eğer bir âlimde böyle bir şey görseler şu iki şeyi düşünmelidir.

1- Eğer âlim günah işledi ise din bilgisi onun günahına kefaret olur! demesi gerekir. Çünkü ilim yücedir. Şefaati de büyüktür. Câhilin ilmi yoktur. Amel de işlemezse neye güvenir?

2- Âlimin haram malı yememenin câiz olduğunu bilmesi, câhilin şarap içip zina eylemenin câiz olmadığını bilmesi gibidir. Ve câhilin şarap içmesi bir kimsenin o kişiyi görüp şarap içmeye cesaret göstermesine hüccet ve örnek olamaz. Âlimin de haram yemesi bunun gibidir. Çok kez haram yemeye cüret eden kimseler o kişilerdir ki âlim adındadırlar; ama ilmin hakikatinden gafildirler. Ya da bunlar öyle kişilerdir ki, işledikleri şeyin ömrünü ve tevilini, yani söze başka türlü bir mana vermeyi bilirler. Halkın ümmî, avam, câhil kısmı bunu anlamazlar. Bundan ötürüdür ki, bu türlü kişilerin azıp helâk olmamaları için dikkatlerinin buna göre olması gerekir.

Musa ile Hızır (aleyhisselâmlar)'ın meselindeki Hızır'ın gemi delip Musa'nın inkâr eylemesi bu hikmettedir.

Sen bilmelisin ki, bu zamanda halkın çoğunun dostluğundan, konuşmalarından ziyan gelir. Bunlarda pek çok zararlar vardır. İşte bundan ötürüdür ki, devamlı bir şekilde uzlete çekilmek, halkın çoğunluğundan ilgi kesmek öncelik taşır.

Bu gibi kişiler bu incelikleri düşünmeli, yırtıcı hayvanlardan kaçır gibi toplumdan uzaklaşmalıdır. Dünya insana ahireti unutturur. Toplum ise dünyaya hırs ve hevesi artırır.

UZLETİN ÜÇÜNCÜ FAYDASI: Hiçbir kent hiçbir kasaba düşmanlıktan ve fitneden uzak kalmış değildir. Ama bir kişi uzlete çekilirse onun faydasını elde eder, fitneden kurtulur.

Abdullah bin Amr ibni Âs (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Resûl (s.a.v.) parmaklarını birbirine karıştırıp şöyle buyurdu:

“Halk birbirine şöyle girmiş olduğu vakit evine git, otur. Dilini tut. Kendi işinle vakit geçir. Bildiğini yap. Bilmediğini yapma. Elini, halkın işlerinden çek.”

Rusûl (s.a.v.) Hazretleri yine şöyle buyurmuştur:

“Bir zaman gelecek ki, bir kimsenin dini dürüst olmayacaktır. Ancak köyden köye kaçır bir dağ başına varan ve tilki gibi bir delikten bir deliğe giren kişi kendisini halktan koruyabilir.”

Ashab-ı Kirâm o zaman: “Ya Resûlullah! Öyle bir çağ ne zaman gelecek?” diye sordular. Resûl (s.a.v.) şöyle cevap verdi. “Şu çağdaki dirlik, geçim günahsız ele girmezse!.. İşte o vakitlerde garib (bekâr) kalıp evlenmemek helâldir.” Ashab-ı Kirâm yine: “Nasıl garip olalım ya Resûlullah? Siz bize her zaman evlenin!” diye buyurmuştunuz!” dediler. Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu: **“O çağ gelince bir kimsenin helâli annesinin veya babasının elinde olur. Eğer anası, babası ölmüşlerse karısının ve çocuğunun elinde olur. Eğer karısı ve çocukları yoksa akrabası onu darlıkta ve fakirlikte ayıplarlar. Ona kızarlar. Onun elinden gelmeyecek şeyleri ondan isterler. O da kendisini helâk edecek işlere atar.”**

İmam Gazali Hazretleri (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki:

– Resûlullahın anlattığı o çağ, bizim bu zamanımızdan nice vakit önce gelmiştir. Zira ki, Süfyan-ı Sevri (Allah ona rahmet eylesin) kendi zamanında şöyle demiştir:

– Allah hakkı için bekâr kalıp evlenmemek helâl olmuştur.

UZLETİN DÖRDÜNCÜ FAYDASI: Halkın şerrinden kurtulup rahata er-
mektir. Çünkü, halkın arasına karışmış olan kimse, insanların arkadan söyleme-
sinden ve kötü kuşkularından kurtulamaz. Zira insanlar aklı ermeyen bir kişiyi
karşılarında görseler ona dil uzatırlar, ihanette bulunurlar. Eğer o, herkesin hak-
kını edâ etmek dilerse, tâziyet eylese veya ziyafette bulunsa bütün ömrü bu iş-
lerle geçerken kendi işi ile uğraşamaz olur. Ama eğer kimisinin hakkını edâ et-
se, kimisinin etmese öbürü ona kızar, düşman olur, onu incitir. İşte bu zamanda
o kişi uzleti seçerse bu külfetlerin hepsinden kurtulmuş olur. Herkes de bundan
hoşnut olur. Vaktiyle bir âbid kişi vardı ki, daima mezarlara gider, kabir başla-
rında gezinir ve elinden Kur'an'ı eksik etmezdi. Yalnız başına oturup dururdu.
Kendisine: "Niçin böyle vakit geçiriyorsun?" dediler. O da: "Ben, yalnızlıktan
başka selâmet köşesi, mezarlık gibi bir vaiz ve kitap gibi bir dost görmedim!" de-
di. Sabit Bennani (Allah ona rahmet eylesin) evliya zümresindendi. Hasan-ı Bas-
rî'ye (Allah rahmet eylesin) bir mektup yazdı, dedi ki:

– İştittim ki hacca gidiyormuşsun. Sana arkadaş olmak isterdim, ben de se-
ninle birlikte gideyim. Hasan-ı Basrî de ona şu cevabı verdi:

– Bu fikirden vazgeç! Tâ ki, Allahü Teâlâ'nın gizlediği kusurlarla dirlik ey-
leyip geçinelim. Belki bir arada olursak birbirimizde kusurlar görürüz. İkimiz de
düşman kesiliriz.

Bu da uzletin faydalarından birisi olur. Gizli sırlar ancak arkadaşlıkta açılır.
Ve akla gelmeyen şeyler o zaman ortaya çıkar.

UZLETİN BEŞİNCİ FAYDASI: Halkın tamahının senden ve senin tamahı-
nın halktan kesilmesidir. Bu iki tamahtan çok günahlar, çok zahmetler, ortaya çı-
kar. Meselâ, ne zaman bir kişi bir dünya ehli görse, o kişiden bir hırs doğar. Ta-
mah da hırsa tâbi olur. Bundan ötürüdür ki Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Sen
onlara (kâfirlere) verdiğimiz dünya hayatının süsüne (mal ve saltanata) göz
dikme**" (Tâhâ Sûresi: 131)

Resûl aleyhisselâm da şöyle buyurmuştur: "Sizden aşağıda olanlara bakın,
sizden yukarıda olanlara bakmayın. Aksi takdirde Allahü Teâlâ'nın nimeti, sizin
gözünüzde hakir görünür." Bir kimse zenginlerin nimetini görse, onu ele geçir-
meye çalışsa yine de elde edemez. Hatta âhiretini de ziyana uğratar. Elde etmek
için de istemez ve çalışmazsa kendi nefsine iyilik edip sabır göstermesi gerekir.
Ama bu da zordur.

UZLETİN ALTINCI FAYDASI: Ahmakların, hasetçilerin, kıskançların ve in-
sanı tiksindiren diğer kimselerin görülmesinden kurtuluş sağlar: Ames'e "Gözün
niçin kör oldu?" diye sordular. O da şu cevabı verdi. "Nekeslere bakmaktan!"
İmâm-ı Şafii (Allah rahmet eylesin) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir sert kimseyle
oturmadım ki, bedenimin ona yakın gelen kısmı öbür tarafımdan daha sertleşmiş
olmasın." Uzlette bu fayda her ne kadar dünyevi ise de dinî faydası da vardır. Ve
şudur: Bir kişinin şeklinin ve biçiminin güzel olması görülse onu ya dil ile ya da
gönülle gıybet etmeye başlarlar. Ama o kişi uzlette olursa bütün bu âfetlerden, za-
rarlardan selâmete varmış olur. İşte uzletin faydaları bunlardır ki hepsi açıklandı.

UZLETİN ÂFETLERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, dinin ve dünyanın kimi faydaları vardır ki, başka kişiler arasına karışmayınca, onlarla kaynaşmayınca bu faydalar elde edilemez. İşte bu gibi faydaların ortadan kalkması uzletin zarar ve âfetleridir.

Uzletin zarar ve âfeti de altı türlüdür.

UZLETİN BİRİNCİ ÂFETİ: İlimden geri kalmaktır. Bu da ilim öğrenmeye ve ilim öğretmeye zarar verir. Sen bil ki, kendisine ilim farz olan kişi onu öğrenmeden uzlete çekilirse ona bu uzlet işi haramdır. Ancak, kendisine farz olan ilmi öğrenmiş ise başka ilimleri öğrenemiyorsa anlamaya da gücü yoksa böyle bir kişi uzlete çekilmeyi diliyorsa, bu uzlet o kimseye yalnız ibadet için câizdir. Ama bütün şariat bilgilerini öğrenmeye gücü yetişirken, onları öğrenmeden uzlete çekilirse onun uzleti büyük zararlar verir. Bir kimse ilim öğrenmezden önce uzleti seçerse vaktinin birçok kısmını uyku ile avarelikle ve darmadağın düşünceler içinde geçirir. Ve o zamanları boş yere kaybetmiş olur. Şayet, bütün gün ibadette meşgul olsa da eğer ilmi sağlamlaşmamış olsa, o zaman ibadette şeytanın gururundan, fikrinden ve inanışından güç ve yanlış fikirlerden uzak kalamaz. Gönülüne Allahü Teâlâ hakkında türlü düşünceler gelir. Bunlar kimi zaman olur ki, küfür halini alır. Kimi zaman olur ki, bid'at şeklindedir. Ama kendisi, bunların küfür ve bid'at olduğunu bilmez.

Sözün kısası uzlet, din bilginlerine uygun bir kenara çekiliştir. Halk topluluğuna uygun ve münasip değildir. Çünkü halktan olan bir kişi hasta olsa hekimden kaçması câiz değildir. Kendi kendine de hekimlik yapması, helâkine sebep olur. İlim öğrenmek, bu gibi kimseler için büyük bir mertebedir.

Hazret-i İsa der ki:

• **Bir kimse ilim öğrenmiş olsa, o bilgi ile amel etse ve onu başkalarına da öğretse onu göklerdeki melekler ulu sayarlar.**

İlim öğretmek, uzlette olamaz. Öğrenmek, uzletten önce gelir. Bunlar öyle şartlardır ki, öğretenin niyeti ve öğrenenin niyeti ilim (bilgi kazanma) olmalıdır. Mevki ve mal isteği olmamalıdır. Öyle bir ilim öğretmeli ki, dine faydalı olmalıdır. Sonra en önemli bilgiler önce öğrenilmelidir. Eğer taharetin (temizliğin) öğretilmesine veya öğrenilmesine başlanmışsa elbise ve bedenın pak kılınması kolay ıştır. Ama taharettten maksat, özü günahlardan temizlemektir. Ki bu da gözün, kulağın, dilin ve öteki azaların tahareti, temizliğidir. Bunlar kesin anlatılmalı ve "Bunlarla amel eyle" denilmelidir.

Eğer bir kişi bunlarla amel eylemeden başka bilgiler dilerse onun arzusu, mevki ve makam elde etmektir. Din için ilim değildir.

Bu taharettten el çeken kişiye şöyle demeli:

– Bu taharettten maksat başka bir taharettir. Bildiğimizin ötesinde bir taharettir. O da dünya sevgisinden, Allahü Teâlâ'ya olan muhabbetten başka bir türlü muhabbetten uzaklaşmayı ve temizlenmeyi gerektiren bir gönül taharettidir.

“La ilahe illallah - Allah’tan başka ilâh yoktur!” sözünün hakikati budur ki, o kişinin Allahü Teâlâ’dan başka hiçbir mabudu yoktur. Kendi hevâsı ve nefsinin istekleri içinde olan kimse, kendi özünü ilâh tutmuş olur. O zaman da “La ilahe illallah”ın hakikatinden mahrum olur, hevâ ve hevesinden uzaklaşmak mümkün olmaz.

Kitabımızın Mühlikât ve Münciyat rükunlarında zikredilenleri okumayan bir kimse hevâ ve heveslerinden nasıl kesileceğini bilemez. Bu iş bütün insanlara farz-ı ayndır.

Eğer bir öğrenci, bu ilimleri öğrenmeden önce hayz ilmi, boşanma, haraç, fetva ve husûmet (bir kimseye dava açma) ilimlerini öğrenmek istese, yahut mezhepler ayrılığı veya kelâm ilmi, cedel, münazara ilimlerini dilese mu’tezile (ehl-i sünnet dışı) ve Kerranniyyin taifesinin kavillerini öğrenmiş, bilmiş olsa onun emeli, sen bil ki, mevki ve makam sahibi olmaktır. Yoksa dini dilemek değildir.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bu gibi kişilerden irak olmalısın. Çünkü o gibi kişilerin şerri büyüktür. Çünkü şeytan onu helâk yoluna çağırır. O ise şeytanla ve kendi kendisinin düşmanı olan nefsiyle bahse girmez. Ebû Hanife, İmam Şafii ve Mu’tezile topluluklarıyla bahse kalkışır. Düşmanlık kurar. Bu da şunu gösteriyor ki, şeytan kendi elinden tutmuş ve kendisine boyun eğdirmiştir. Onunla eğlenmektedir. Haset, gurur, riya, dünya sevgisi, kendini beğenme, mal ve mevki düşkünlüğü, bütün bunların hepsi kendisinin helâkinin sebebidir. Eğer öğrenci olan kişi, bunlardan gönlünü temizlemezse ve fetvalarla alâkalı nikâh, talâk, selam ve icâre gibi işlere kendisini verip uğraşmazsa, hangisinin sahih olduğunu öğrenmeye girişmezse doğru değildir. Bunlarda hata ederse kazanacağı iki sevap yerine bir sevap kazanmış olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse içtihadında doğruyu ortaya koyarsa ona iki sevap vardır. Eğer hata ederse sevabı bir olur.

İster Şafii mezhebinden olsun, ister Ebû Hanife’nin mezhebinde olsun zikrolunan seaplardan başka sevaba ihtimal yoktur. Eğer bu kötü sıfatları kendi benliğinden temizlemezse onun dininin helâkine sebep olması ihtimali vardır. Zaman o hâle gelmiştir ki, bir büyük şehirde bile bu türlü amele rağbet edenler iki kişiden daha fazla değildir. O hâlde müderrise (profesöre), ders verenlere de uzlet eylemek daha önce gelir. Çünkü bir kimse ilmi, maksadı dünya olan bir kişiye öğretse o kişi, yol kesmeye niyetlenen kişiye kılıç satan kimseye benzer.

– Bu ilim sayesinde bir gün Allah’a döner, denirse bu doğru değildir. Çünkü böyle bir şey, yol kesicinin bir gün tevbe edip Allah için cihada yöneleceğini ummaya benzer.

Eğer, ‘Kılıç onu Allah’a davet etmez, ama ilim Allah’a davet eder’ denirse bu da yanlıştır. Çünkü fetva ilimleri, husumet ve muâmelât ilimleri, kelâm

ilmi, nahiv ve lûgat ilmi gibi ilimlerin hiçbirisi Allah'a davet etmez. Bunların hiçbirisi azap ile korkutup ahiret yönüne rağbeti artırmaz. Belki bunlardan her biri gönlünde haset ve nifâk, tefâhür, kibir ve taassup, inat tohumlarını fışkırtır. İştilen şey gözde görülen gibi değildir. O kişilere dikkat ediniz ki, bu ilimlerle uğraşmışlardır, ama sonları ne olmuştur! Nasıl yaşamış, nasıl ölmüşlerdir?

İnsanları ahirete dâvet eden ilim, hadis ve tefsir ilimleridir. Bu kitabımızdaki (3. Rükün) Mühlikât ve (4. Rükün) Müniciyat'ta açıklanan ilimler de onlardır. Şüphesiz, böyle faydalı olan ilimlerin halka öğretilmesi gereklidir. Tâ ki, herkeşe tesirli olsun. Bu ilimler, ancak gönlü katı olan kişilere tesirli olmaz.

Eğer bir kişi bu söylenen şartlarla ilim öğrenmek dilerse, onun uzlete çekilmesi büyük günahlardan daha büyük günah olur.

Eğer bir kimse hadis ilmini, tefsir ilmini öğrenmek istiyor, fakat gönlünde mevki ve makam sahibi olma arzusu taht kurmuş bulunuyorsa bu gibi kimselelerin ilim öğretmekten çekinmesi gerekir. Gerçi o kişinin ilim öğrenmesinden ve öğretmesinden başkalarına büyük fayda ve sevaplar doğar, ama kendisi helâk olur. O, başkalarına kendisini feda etmiş hâle gelir. Bunun içindir ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Allahü Teâlâ, İslâm'a öyle kimselerle yardım etti ki, onların İslâm dininden hiç nasibi olmamıştır.

Yani şunu buyurmak istemiştir: Din alimlerimiz, mum gibi kendini yakarak ışığı ile halkı aydınlatır.

Evet, böyle bir kişinin benzeri şu mumdur ki, onunla ev aydınlanır, fakat mumun kendisi yanar, erir (yok olur). Bundan ötürüdür ki din büyüklerinden Bîşr-i Hafi (Allah ona rahmet eylesin) hadise ait bir sandık kitap bilgilerini şeyhlerden dinleyip ezberlemişti. Fakat o kitapları toprağın içine gömdü. Hiçbir hadis rivayet etmedi ve şöyle dedi:

– Kendimde hadis rivayet eylemeye meyil görürdüm, ama hadis rivayet etmezdim. Eğer kendi gönlümde sükût arzusu görseydim hadis rivayet ederdim.

Ulu kişiler şöyle demişlerdir.

– Haddesenâ (hadis bize bildirdi ki) sözleri riyasete meyil duymaktan bir kapıdır. Eğer bir kimse: "Haddesenâ" derse, sanki: Beni baş köşeye oturtun! der gibidir.

Mü'minlerin Emiri Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerim kılsın) bir kişinin yanından geçti. Adam, bir kürsüye çıkmış vaaz ediyordu. Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Bu kişi, beni bilin, beni tanıyın, diyor! dedi.

Yine bir kişi, Emiri'l Mü'minin Hazret-i Ömer'e (Allah ondan razı olsun) icazet dilemeye gelmişti. Sabah namazından sonra halka öğütlerde bulunmak istedi. Hazret-i Ömer, ona, izin vermedi. O kişi de:

“Ya Ömer! Halka nasihat vermekten beni yasaklıyor musun?” diye sordu.

O da:

“Evet!” dedi. “Korkuyorum ki, kendine o kadar kibir ve gurur verirsin ki, belki ta yıldızlara kadar çıkmak istersin!”

Rabia-i Adeviyye Hatun –ki en ulu İslam kadın evliyâsıydı– Süfyan-i Sevrî’ye (Allah ikisine de rahmet eylesin) dedi ki:

– Eğer, dünyayı sevmeseydin iyi adamsın!

Süfyan-ı Sevri:

– Şu sözün manası nedir? diye sordu.

O da:

– Çünkü hadis nakletmeyi seviyorsun! diye cevap verdi.

Ebû Süleyman-ı Hatayi (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Şu kişiler ki, sizinle sohbet eyleyip ilim öğrenmek dilerler, bu devirde siz onlardan sakının. Onlarda ne mal vardır, ne cemal (güzellik) görünür. Size dost görünür, içlerinden ise size düşman kesilirler. Yüze güler, arkadan sizi kötülerler. Hepsî nifâk ehli, gammaz, hilekârdırlar. Onların maksadı muratlarına ermek için sizi merdiven yapmaktır. Kendilerinin size gelip gitmelerini minnet bilirler. İrzınızı, namusunuzu ve malınızı onların yolunda dağıtıp harcamanızı isterler. Sizin yanınıza geldiklerinden ötürü kendilerinin bütün ihtiyaçlarına, akraba ve ilgili oldukları kişilerin işlerine koşmanızı isterler. Kendi düşmanlarına da sizin düşman olmanız, baş dilekleridir. Eğer bu zikrolunanların birisinde onlara muhalefet ederseniz sizin ve ilminizin hakkında neler dediklerini görür, iştirsiniz. Düşmanlıklarını açığa vururlar.

Gerçek olan budur. Bu zamanda hiçbir öğrenci fakir hoca istemiyor. Hiçbir hoca da az ve öz öğrenciye kanaat etmiyor. Öğrenci hocasına gitmek için ücret ister. Hocasının da bunu yapmaya ne kudreti vardır, ne de öğrencinin kendisini terketmesine razı olur. Çünkü, hoca talebesiz kalınca, okutacak öğrenci bulamazsa halkın gözüne muhteşem görünmez. Kendisi onların isteklerini karşılamaya güç yetiremeyince zalimlere hizmet eyleyip onlara yaltaklanmaktan uzak kalamaz. Kendi müslümanlığını bunlardan ötürü zayi eyler ve bunlardan hiçbir fayda bulmaz.

Böylece bir kimsenin ilim öğretmeye gücü yetse bile bu âfetlerden biri olursa ilim öğretmek için halkın içine girmektense bir köşeye çekilip uzlet etmek daha üstündür. Bu zamanda umumi kişilere düşen şart şudur ki, herhangi bir âlimi, bir din bilginini ders verir görseler, “Bu meclisi mal ve makam için yapıyor!” diye kuşkulanmamalı, belki de: “Allah için bunu yapıyor!” diye inanmalı. Bir kişinin üzerine farz olan da budur. Ve inancı da böyle olmalıdır. Ama o kişinin içi kötülükle dolu ise böyle bir inanç orada yer bulamaz. Zira bir kişi bu şüpheye düşerse onun üzerinde o sıfat vardır, demektir. Bundan ötürü biz bu sözleri uzun uzun söyledik ki, bilginler (din âlimleri) kendileri ile ilgili olan bu şartları bilsinler ve halkın bu kötü hâllerini bahane edip din bilginleri-

nin saygı ve sevgisinde kusur etmesinler. Çünkü o kötü şüpheler sebebiyle ölür, giderler.

İKİNCİ ÂFET: Uzlet sebebiyle halktan menfaat bulmaktan veya halka menfaat sağlamaktan uzak kalınır. Menfaat bulmak kazanç elde etmektir ki, bu da halka karışmamakla elde edilemez. Sonra bir kişi, çocuk çocuğu varsa kazanç elde etmeye uğraşmayarak uzlete çekilmek istese, bu revâ değildir. Çünkü ev hal-kını kaybeder, onları perişan etmek büyük günahlardandır.

Eğer uzlete çekilmek isteyen ev halkına yeteri kadar yiyecek malı varsa ve ya onun çocuk çocuğu yoksa uzlete çekilmesi daha uygundur.

Uzlete çekilenin halka menfaat sağlamasına gelince bu da sadaka vermekle olur. Bu türlü halka faydalı olmak da;

- 1- Müslümanların hakkını aramakla, o hakkı gözetlemekle,
- 2- Bu hak için harekete geçmekle olur.

Kişinin uzlete çekilmekle zahir ibadetten başka bir şeye kudreti yetişmezse helâlden kazanmalı, sadaka vermeli ki, bu onun için uzlete çekilmekten daha faziletli bir harekettir.

O kişinin uzletinden dolayı kalbinden Allahü Teâlâ'nın marifetine bir yol açılmışsa Allahü Teâlâ'nın münacâtına ünsiyet kılmışsa, o kişinin uzlet eylemesi bütün sadakalardan daha faziletlidir. Çünkü, bütün ibadetlerden maksat Hak Teâlâ'ya enîs olmaktır.

ÜÇÜNCÜ ÂFET: Uzlet sebebiyle mücahededden ve riyazetten geri kalınır. Oysa o riyazet halkın ahlâkına sabır ve tahammül göstermekle olur. Bir kimse bu riyazetini tamamlamamışsa böyle bir tahammül çok faydalıdır. Bu, güzel bir huydur ve bütün ibadetlerin aslı ve temelidir.

Bundan ötürüdür ki, güzel huy halkla kaynaşmayınca meydana gelmez. Çünkü güzel huy, halkın cefasına sabretmektir. Sofilerin hizmet edicilerinin (hâdimlerinin) halka karışması bu sebeptendir. Halkın içine girip onlardan nafaka dilenirler. Böylece kendilerinin kibir ve gururlarını kırmış olurlar. Sofilerin nafakasını tedârik etmekle insanların cimrilik sıfatlarını kendilerinden uzaklaştırırlar. Halkın eza ve zahmetini çekmekle de üstlerinden kötü huyları giderirler. Sofilere hizmet ederek de onların nimetlerini, bereketlerini ve himmetlerini kazanırlar. Tarıkatte ilk önce gereken işler bunlardır.

Gerçi bu zamanda niyet başka şeylere dönmüş, bunlardan kimisinin maksadı sadece mal ve can olmuştur. O hâlde bir kişi riyazet tahsil etmiş olursa, ona uzlete çekilmek en faziletli bir iştir. Çünkü riyazetten beklenen, zahmet, acı çekmek değildir. Hatta maksatlardan biri de değildir. Nitekim ilaçtan beklenen acılık değil, aksine hastalığı gidermektir. Hastalık kalkınca ilacın acılığını çekmek şart değildir. Uzletten de asıl maksat, riyazetten daha ötedir ki, o da Allahü Teâlâ'nın zikrine ve fikrine enîs olmak, Allah ile ünsiyet hâsıl etmektir. Riyazetten ise maksat şudur: İnsanı ünsten alıkoyan her şeyi üzerinden uzaklaştırmak ve Allah'ın zikri ve fikri ile üns tutup meşgul olmaktır.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, riyazet hasıl etmek zaruridir. Bunun gibi başkalarına riyazet öğretmek de dinin temellerinden ve erkânındandır. Bu da uzlete çekilmekle mümkün olmaz. řu hâle göre pirlar, şeyhler, müritlerinden ayrılmamalıdır. Onlarla daima görüşmelidir. Ancak, din bilginlerinin riyadan, makam ve mertebe elde etmek ihtiraslarından çekindikleri gibi şeyhlerin de böyle isteklerden kaçınmaları gerekir. Onların, uygun şartlar içinde müritleriyle birlikte bulunmaları uzlete çekilmekten daha faziletlidir.

DÖRDÜNCÜ ÂFET: Uzlette kimi zaman gönlü vesvese sarar. Kimi zaman olur ki, gönül, Allahü Teâlâ'nın zikrinden perişan bir hâle gelir. Sanki usanç duyulur. Bu hâller, insanlar arasına karışılmadan gönülden gitmez. İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir. "Eğer vesveseden korkmasaydım, halkla oturup kalkmazdım, onlarla dostluk etmezdim!" Ali Murtaza (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir. "Gönlün rahatını gönülden kaçtırmayınız. Eğer bir yandan ona bir kötülükte bulunur, onu sıkır, zorlarsanız o rahat ortadan kalkar, zayı olur." Bu sebeple her gün bir saat kadar bir kimse ile konuşmalı, istirahatte bulunmalı, sohbet etmelidir. Bu konuşma zamanı içinde gönlün selâmeti artar. Fakat o konuştuğunuz kişi ile olan sohbet din konularında olmalı, din haberleri görüşülmeli, kendilerinin dinî kusur ve günahlarının haberi verilmelidir. Dinî işlerin öğrenilmesinin sebeplerinin tedbiri ele alınmalıdır. Fakat gafil olan kişilerle, gaflete düşenlerle durup oturmak –hatta bir saat bile olsa– zarar yaratır. Birçok zamanda meydana gelen safayı, temizliğı karartır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Her kişi, kendi dostunun sıfatında olur. Bu sebeple herkes kiminle düşüp kalktığını bilmelidir."

BEŞİNCİ ÂFET: Bazı güzel şeyleri yapma imkânı ortadan kalkar. Onların kimisi şunlardır:

- 1- Hastayı sormak, ona şifa dilemek.
- 2- Cenazenin ardından gitmeye hazırlanmak.
- 3- Bir davete gidebilmek.
- 4- Göz aydınına varabilmek.
- 5- Sağlık dileğine varmak.
- 6- Halkın başka haklarını eda eylemek.

İşte uzlete çekilmekle bu gibi işler yapılmamış olur, ortadan kalkar. Ama bu işleri yapmakta da ayrıca âfetler, zararlar vardır. Nifâk işler, teklif ve tekellüfler bu işlere yol bulur. Eğer bir kimse, kendisini bu gibi âfetlerden saklayamazsa, onların şartını yerine getiremezse o kişi için uzlete çekilmek daha efdâldir, daha iyidir.

Eskilerden birçok kişi bu sebeple uzleti seçmiş, bir köşeye çekilmişlerdir. Her şeyden de el çekerek selâmeti uzlette bulmuş ve görmüşlerdir.

ALTINCI ÂFET: Uzletin zararlarından biri de şudur ki, halkın içine karışmakta ve halkın haklarını korumakta bir nevi alçakgönüllülük, bir cins tevazu

vardır. Oysa insanlardan kaçınmaktan bir cins kibirlilik doğar ki, kimi kez uzlete çekilme, sanki varlıklı kişi olmak ve gururluluk anlamına da gelir. Ama bunu böyle görenler, halkı ziyarete gitmeyenler, sade halkın kendisini ziyarete gelmesini bekleyenlerdir.

Rivayet edilmiştir ki, eski günlerde İsrailoğullarından bir hakim kişi, bir feylesof vardı ki, çok ulu bir kişiydi. Hikmet ilminde üç yüz altmış kitap kaleme almıştı. Kendisini Allahü Teâlâ katında makbule geçen bir kimse sanırdı. O zamanın Peygamberine bir vahiy indi. Şöyle buyuruldu. “Ey benim nebim! O hakim kişiye de ki: Yeryüzünü sen, kendi adının gürültüsüyle lâklâkanla doldurdun. Ben senin ne bu lâklâkana, ne de şan ve şöhretine bakarım.” Feylesof kişi bu haberi zamanın peygamberinden alınca korktu. Kitap yazmaktan el çekti. Tenha bir bucağa çekildi. İbâdete başladı. Ve: “Artık Allahü Teâlâ benden hoşnut kalmıştır!” dedi. Zamanın peygamberine yine bir vahiy geldi. Şöyle buyuruldu: “Ben o kişiden yine hoşnut değilim!” O zaman o feylesof kişi تنها köşesinden ayrılarak pazara geldi. Halkın içinde halk ile dolaşmaya başladı. Onlara karıştı. Onlarla durdu, oturdu. Birlikte yedi, içti. O zaman yine Allahü Teâlâ Hazretlerinden vahiy geldi. “Ey nebim, ben artık o kişiden hoşnut kalmaktayım” diye buyuruldu.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bazı insanlar uzlete gururlanmak için çekilirler. Ya da meclislerde artık halk saygısını kendisinden esirger diye korkarlar. Yahut ilminde veya amelinde noksanlık görüleceğinden endişe ederler. O zaman da bir kenara çekilme ile kendi noksanlıklarına perde çekmeye kalkarlar. Daima halkın kendisini ziyarete gelmesini bekler ve kendisinden bereket dilenmesini isterler. Bu da sadece bir nifaktır.

Hak yolunda olan uzletin iki nişanı vardır:

1- Uzlete çekilenin, halkın kendisini ziyarete gelmelerini iğrenç ve kötü görmesidir.

2- Veya bu ziyareti kötü görmüyorsa gelen ziyaretçiden dinle ilgili faydalar elde etmesidir.

Ebûl Muhsin Hâtîm (Allah rahmet eylesin) Tûs şehrinin hocalarından Şeyh Ebû Kasım Gürgân'ın katına vardı. Ebû Kasım ululardan bir kişiydi. Ebûl Muhsin özür dileyerek, “Huzurunuzda çok geç, çok fasıllı uğruyoruz!” diyerek boyun büktü. Şeyh Ebûl Kasım da: “Ey hoca!” dedi. “Özür dileme, başkaları ziyaret edilmekten ne kadar minnet duyarlarsa, biz ziyaret edilmemekten o kadar minnet duyarız. Bizi Azrail'in gelmesinden başka hiçbir şey düşündürmez.” Beylerden birisi, Hâtem-i Asam'ın yanına gitmişti. Ona dedi ki: “Ey Hâtem! Dile benden ne dilerse! Onu sana vereyim.” Bey ona ne isterse verecekti. Fakat Hâtem-i Asam: “Benim muradım şudur. Ne ben seni göreyim, ne de sen beni göresin. Bil ki halk saygı göstereceğini diye bir تنها bucakta, bir zaviye köşesinde oturmak, çok büyük bir cahilliktir, bilgisizliktir!” dedi.

Hasan-ı Basrî'ye (Allah rahmet eylesin) dediler ki: "Birtakım kişiler senin meclisine gelirler. Gelirken de senin kimi sözlerini ezberlerler. Tâ ki, senin kusurunu arayıp o sözle sana itiraz etsin, karşı çıksın isterler." Hasan-ı Basrî de: "Ben kendimi de, Firdevs-i âlâya tamah eyler görürüm. Allah'ın yakınlığına da kendimi tamah eyler bulurum Ama halkın dilinden kurtulmayı dilemem. Çünkü halkı yaratan Hâk Teâlâ bile yarattıklarının dilinden kurtulamamıştır" demiştir.

Böylece UZLETİN ÂFETLERİ, zarar ve faydaları öğrenilmiş oldu. Her kişinin kendi hesabını kendi görmesi gerekir. Bu âfetleri ve bu faydaları kendi nefesine göstermeli. Bunların hangisi kendisine daha öncelikle lâzım ve gereklidir, onu da bilip öğrenmelidir.

UZLETİN ADABI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, eğer bir kişi uzlete çekilip tenhada oturmak isterse bu uzletle:

- 1- Hak Teâlâ'nın halkı kendisinin şerrinden ve kötülüğünden saklamasına,
- 2- Kendisinin de halkın şerrinden ve fenalığından saklanmasına,
- 3- Hak Teâlâ'nın ibadetine gönül rahatlığı ile devam etmesine niyet etmelidir.

Gönül hiçbir zaman bu niyetlerden boş ve uzak olmamalıdır. Daima zikirle, düşünceyle, ilim ve amelle meşgul olmalıdır. Halkın, kendi halvetine yaklaşmasına yol vermemelidir. Şehrin ne yücelerinden ne aşağılık kişilerden haber sormamalı, halkın halinin niceliği araştırılmamalıdır. Çünkü küçük bir şey işitse, bir haber alsa onun gönlünde bozuk, işe yaramaz, kötü bir tohum belirir. Halvette iken bu tohum başını o kişinin gövdesinden uzatır.

Böylece anlaşılır ki, halvette en önemli olan iş, gönüldeki hatıraları yok etmek, kökünden kesmektir. O zaman zikir safi olur. Halkın haber ve havadislerini işitmek ise nefiste olan hatıraların tohumunu teşkil eder.

Uzlette olan kişi kut'ta yani nimette, yiyecek, içecek ve giyecekte kanaatkâr olmalıdır. Eğer kanaat etmez bir duruma düşerse, halkla konuşmak zorunda kalır. Onlara karışmaktan uzak kalamaz. Oysa komşuların verdikleri zahmete sabır göstermeli, kendi hakkında ne söylenirse söylensin, ister övücü söz olsun, isterse zem ve kötü söz olsun, onlara kulak tutmalıdır. Aldırış etmemeli, gönül bağlamamalıdır. Eğer uzlette ona:

"O mürâinin biridir. Münâfıkın tekidir!" Veya: "O çok mütevâzı, alçak gönüüllü ya da çok kibirli, gururlu kişidir!" derlerse bu gibi sözlere kulak asmamalıdır. Çünkü bütün bunlar, vakti, zamanı ziyana uğratar. Saatler kaybettirir. Oysa uzletten maksat, âhîret işleri ile uğraşmak, o işlerin derinliğine kalmaktır.

YEDİNCİ ASIL

YOLCULUĞUN EDEPLERİ

Ey aziz, kişi! Sen bil ki, yolculuk (sefer) iki kısımdır:

1. Bâtınî yolculuk (gönül seferi)
2. Zahirî yolculuk (dış sefer)

Bâtınî sefer gönülle yolculuktur ki, yer ve gök âleminde, Allahü Teâlâ'nın acayip sun'unda olur. Din yolunun duraklarında ve konaklarında yolculukta bulunmaktır. Mercilerin, Allah adamlarının yolculuğu, böyle bir bâtinî seferdir. Beden varlıklarıyla evlerinde oturmaktadırlar. Fakat yedi kat gök, yedi kat yerden daha geniş olan cennette gönülleri dolaşır, cevelân eder. Ariflerin cenneti o melekût âlemidir ki, ne yolu kesilebilir, ne sonsuzluğuna varılabilir. Ne ziyareti yasaklanabilir.

Hak Sübhânehu ve Teâlâ bu gönül yolculuğuna şu davette bulunur:

"Onlar, yer ve gök âlemlerine ve Allahü Teâlâ'nın yarattığı şeylere nazar eylemediler mi?" (Araf Sûresi: 185).

Eğer bir kişi bu iç âlemin yolculuğundan acizse ve ondan uzak kalmışsa, zahirî yolculuk yapmalı, bedenini bir yerden bir yere dolaştırmalı. Her yerden bir fayda, ibret edinmeli. Bu da kendi ayağı ile Kabe'ye giden, zahir Kabe'yi gören ve tavaf eden kişiye benzer.

İç âlem ile yolculuk yapan kişinin de benzeri şudur: O kimse yerli yerinde otururken, Kabe onun ayağına gelir. O kişinin çevresini dolaşır, tavaf eder. Bütün sırlarını ona açıklar.

O hâlde bu iki kişi arasında çok büyük farklar vardır. Bundan ötürüdür ki, Şeyh Ebû Said (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Mertler (Allah'a yakın kişiler) gönüllerine zahmet verdiler. Nâmertler ise o zahmeti ayaklarına verdiler.

Biz zahir yolculuğun edeplerini bu kitapta iki bölümde açıklayacağız. Bâtınî yolculuğun şehri, açığa vurulması güçtür. Bunun gibi küçük bir kitapta kısaca anlatılması imkânı yoktur.

Birinci bölüm: Zahir yolculuğun çeşitleri ve edepleri hakkındadır.

İkinci bölüm: Yolculuğun ilmi ve ruhsatları konusundadır.

Birinci Bölüm

YOLCULUĞUN ÇEŞİTLERİ VE EDEPLERİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bu türlü seferin (yolculuğun) çeşitleri yedidir.

BİRİNCİ YOLCULUK: İlim, bilgi için yapılan yolculuktur. Bu yolculuk öğrenilmesi farz olan bilgiler için farzdır. Eğer yolcunun dilediği ilim sünnet ise onun

öğrenilmesi için gereken yolculuk da sünnettir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Her kim kendi evinden ilim talebi için dışarı çıksa, o kişi geri dönünceye kadar Allahü Teâlâ’nın yolundadır.” Yine bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: **“Bir kimse ilim öğrenmek için bir yola girse Allahü Teâlâ ona cennet durağını âsân kılar.”** Yine bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: **“Melekler, kendi kanatlarını, ilim öğrenmek isteyenlerin yollarına döşerler.”**

Eski müslümanlardan kimileri bu hadisten ötürü uzak yolculuklara çıkmışlardır. Şa’bî (Allah rahmet eylesin) şöyle der:

– Eğer bir kişi bir kelime duymak, bellemek için Şam’dan Yemen’e yolculuk yapsa, o kelimenin o kişiye faydası vardır.

Lâkin ilim öğrenmek isteyen o yolculuğu, ahiret azığını hazırlamak için yapmalıdır. Bir ilim, ahirete hazırlık için okunmuyorsa, hırstan geçip kanaat için değilse, riyayı unutturup ihlâs için değilse ve halk korkusunu bırakıp Hak korkusundan değilse böyle bir ilim o kişinin noksanlığına sebep olur.

İKİNCİ YOLCULUK: İnsanın kendisini, ahlâkını bilmek için yaptığı yolculuktur. Kişi, böyle bir yolculukta, kendisinde olan kötü sıfatların giderilmesi ilacı ile uğraşır. Bu da çok önemlidir. Çünkü evinde oturan bir kimse, işlerini istediği gibi yapınca sanır ki, kendisi iyi bir kişi, ahlâkı güzel bir kimsedir. Oysa, yolculukta gizli olan ahlâkından perde kalkar, her şey aşikâre olur. Öyle hâlleri ortaya çıkar ki, onlardan kendisinin zayıflığını, kötü huylarını ve kendi acizliğini anlar. Böylece hastalığın ne olduğu bilinince onun ilacı ile meşgul olmak kolaylaşır. Eğer bir kişi yolculuk yapmamış olursa, yaptığı işleri merdâne olmaz.

Bişr-i Hafi (Allah rahmet eylesin) zahit kişilere şöyle derdi:

– Sizler yolculuğa çıkın. Çıkın ki, temizliğe eresiniz. Çünkü durgun su, yerinde durdukça, kokusunu artırır.

ÜÇÜNCÜ YOLCULUK: Allahü Teâlâ’nın acayib sun’unu, şaşkınlık verecek işlerini ve türlü iklimlerdeki (ölkelerdeki) gariplikleri temaşa eylemektir. Yaratılanların türlü cinslerini canlılardan, bitkilerden, ağaçlardan ve yedi iklim dört bucaktaki her şeyden neler varsa onları anlayıp bilmektir. Her şeyin yüce Yaratana ne türlü tesbihte bulunduğunu görmektir. Allah’ın birliğine onların nasıl şehâdet ettiklerine şahit olmaktır. Eğer bir kişinin gezisi açık bir gezi olursa cansızların (taşların, madenlerin) ne harf, ne ses olan sözlerini ve ilâhî yazı ki, bütün varlıkların alnında yazılmıştır, ne harftir, ne de kitabettir, onu da okumaya kudret kazanır. Ve memleketin sırlarını onlardan anlamaya güç kazanır. O zaman o kişinin, yeryüzünü dolaşmaya, tavaf etmeye ihtiyacı da kalmaz. Belki gökler âlemine bakışlar uzatır. Çünkü o gökler âlemi, gündüz onun çevresinde gezer, dolaşır durur. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Göklerde ve yerde nice alâmetler vardır ki, o alâmetlerin yanından geçerenler de onlardan haberleri olmaz.” (Yusuf Sûresi: 105).

Eğer bir kişi, kendi yaratılışının, azasının ve sıfatlarının acayipliğine baksa, bütün ömrü boyunca onu bir temaşa yeri olarak görür. O zaman da kendisinin

acayıplığını anlar. Dış gözü ile bakmaktan vazgeçer, gönül gözüyle onlara bakmak ister.

Yüce din adamlarından birisi şöyle demiştir: “Kimi kişiler: “Gözünü aç da dünya acayıplıklarını gör!” derler. Ben de derim ki: “Gözlerini yum ki acayıplıklarını göresin!”

Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü ilk durak zahirî gözü açıp zahirî âlemi, sonra ikinci durak ise bâtinî gözü açıp gayb âlemini seyretmektir. Zahirde olan acayıplıkların sonu vardır. Çünkü onun ilgisi cisimler âlemi iledir. Cisimler âleminin ise sonu vardır. Bâtinî acayıplıkların sonu yoktur; çünkü onun ilgisi ruhlarla ve hakikatlerledir. Ruhların ve hakikatlerin de sonu yoktur. Her surette bir ruh ve bir hakikat bulunur. Suret, dış gözün nasibidir. Hakikat ise bâtinî gözün, gönül gözünün nasibidir. Suret, muhtasar bir şekildedir, basittir. Bunun örneği de şudur: Eğer bir kişi dili görse onu bir et parçası sanır. Eğer yüreği görse bir parça uyuşmuş kara kan sanır. Bak, nazar kıl ki, zahirdeki dilinin ve kalbinin hakikatte nasibi ne kadardır.

Sözün kıyası, bütün uzuvların ve âlemin zerrelerinin durumu böyledir. Bir kimseye zahir gözünden başka bir nasip vermemişlerse onun derecesi hayvanlar derecesine yakındır. Bununla beraber zahirî gözün, bâtinî gözün anahtarı olduğu hakkında haberler de vardır. Bu sebeple Allahü Teâlâ'nın acayip yaratıklarına zahir gözüyle bakmak suretiyle yapılan bu yolculuklar da faydasız değildir.

DÖRDÜNCÜ YOLCULUK: İbâdet ehli için hac ve gaza için yapılan yolculuklardır. Peygamberlerin, yüce veli kişilerin, sahabelerin, tabiinin (salât ve selam onların üzerine olsun) mezarlarını ziyaret etmek, hatta din âlimlerinin, din büyüklerinin ziyaretine gitmek, onların yüzlerini temaşa etmek de birer ibadettir. Onların dualarının bereketi büyüktür. Onların mübârek yüzlerini müşahade etmek önemli bir görüştür. Bunun sebebi; o gibi kişilere iktidar râğbeti artar. Onları görmek bir ibadet olur. O ziyaretler, sonra başka bir ibadetin tohumunu teşkil eder. Çünkü onların mübârek nefesleri ve mübârek sözleri ziyaretlerle birlikte olur. Çünkü o nefesler, sözler çok faydalıdır. Bu niyetle yüce kişilerin mezarlarını ziyarete gitmek câizdir. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Üç mescitten başkası için sefere çıkmayın: Biri Mekke mescidi, biri Medine mescidi, biri de Mescidil-Aksâ'dır.” Bu hadis-i şerife göre, başka yerleri ve mescitleri teberrüken ziyarete bulunmamalıdır. Mescitlerin hepsi mânevi eşitliktedir. Hepsı birdir. Bir de şu din bilginlerini ziyaret etmeli ki, din yolunda ve sağdırlar. Ama sağ olmayıp ölmüş iseler kabri ziyaretlerini geri bırakmamalıdır. Enbiyâ ve evliyanın mezarlarını murad ederek ziyaret yolculuğuna çıkmak, bu yönden câizdir.

BEŞİNCİ YOLCULUK: Dine bozukluk, karışıklık veren şeylerden kaçınmak için yapılan yolculuklar, seferlerdir. Bu da makam, mal, para, hükmetmek gibi dünya işlerinden uzaklaşmaktır. Ve bu türlü yolculuk farzdır. Dünya işleriyle uğraşmaktan kendisine din yolunda hizmet etme müyesser olmayan kim-

seler bu yolculuğu yapar. Çünkü din yolunun yolculuğu feragat ister. Kalb rahat olmalıdır. Her ne kadar, bir kimse zaruretten ve kendisine ihtiyacı olan şeylerden el çekmezse de hafif yüklü olmak mümkündür. Yüksüz olmanın imkânı yoktur. Nitekim şöyle denilmiştir: “Yükü hafif olanlar kurtulur. Gerçi, bu gibi kişiler de yüksüz demek değildir. Çünkü hafif yükler de ağırlıktan uzak değildir. Bir kişinin halkın arasında ululuğu, şüpheli olunca, onun o hali, kendisini Allâhü Teâlâ’ya olan ibadetlerden uzaklaştırır.”

ALTINCI YOLCULUK: Ticaret için yapılan yolculuktur. Yalnız dünya malını kazanmak için yapılır. Bu yolculuk mübahdır. O yolcunun niyeti, kendisini ve ev halkını, insanlara muhtaç etmemek içinse, bu yolculuk ibadet yerine geçer. Eğer niyeti dünyada fazla kazanç elde etmek veya böbürlenmek, övünmek ve süslenmek amacıyla olursa böylesi şeytan yoluna girmek için yapılmış olur. Öyle ki buna benzer yolculuğu yapan kişiler, bütün ömürleri boyunca yolculuk zahmetinden kurtulamazlar. Çünkü yeteri kadarından çok mal hırsının sonu yoktur. En sonunda haramiler o kişinin yolunu keserler. Malını vurur, alıp götürürler. O kişinin gurbet diyarında geride kalan malını ya hükümet alır ya da o malı mirasçılara kalır. Onlar da kendi havasına göre harcar. Onu hiçbir zaman anmaz, hatırlarına bile getirmez, ellerinden geldiği kadar onun vasiyetini yerine getirmemeye çalışırlar. Borcu varsa onu ödemezler. Ahiret borcu da o kişinin üzerinde kalır. İşte bundan daha büyük ziyan yoktur. Çünkü rahata başkaları erdiği hâlde acı ve zahmetleri, günahları çeken o kişi olmuştur.

YEDİNCİ YOLCULUK: Dört yanı seyretmek ve gezmek için yapılan yolculuktur. Eğer azar azar, zaman zaman yapılacak olursa, böylesi mübah olan bir seferdir. Ama eğer bir kimse yalnızca kentleri, kasabaları seyreylemeyi âdet ve gelenek haline getirmişse ve kendisinin yeni yeni şehirleri, garip garip kimseleleri görmekten başka bir muradı yoksa bu türlü yolculuk hakkında din âlimleri arasında türlü ayrılıklar, zıt fikirler meydana gelmiştir. Bir kısım din bilginleri:

– Bu yolculukta kişi kendisini faydasız yere incitmiş olur, boş yere zahmet çeker. Bu türlü yolculuk câiz değildir! demişlerdir!

Ama bizim görüşümüze göre doğrusu budur ki, bu gibi yolculuklar haram değildir. Çünkü bir şehri temaşa etmekte, memleket dolaşmakta bir maksat, bir niyet vardır. Her ne kadar bu maksat, hasis bir maksat olsa da mübahdır. Yapılmasında sevap vardır. Her kişi kendisine göre lâıyğını bulur. Bu gibi kişiler hâsistir, böyle bir dilek de ona lâıyktır.

Ama derviş hırkası giyenlerden bir kısım insanlar vardır ki, bir şehirden bir şehre gitmeyi âdet haline getirmişlerdir. Bir tarikat pirine erişip onun hizmetinde olmayı dilek edinmezler. Belki onların maksadı yalnız temaşa ve seyirdir. İbâdetle bulunmaya takat getiremezler. Onların gönüllerine tasavvuf yolundan bir yol açılmamıştır. Yaşlılık ve battallık sebebiyle pirlerden birisinin hükmü altında bir yerde oturmaya da takat yetiremezler. Aksine, şehirleri dolaşıp dururlar. Ama bir yerde yemek sofrası, bir ziyafet meclisi kurulmuşsa orada oturur kalırlar. Eğer yemek tepsileri mükellef, karın doyuracak şekilde değilse hizmetçilere

dil uzatırlar. Onların kalbini kırarlar. Eğer başka bir yerde bir yemek sofrasının gözü ve karnı doyurmak şekilde olduğunu haber alırlarsa, hemen o yere, o sofraya koşarlar. Hatta zaman olur ki, ünlü bir türbeyi ziyaret etmeyi bahane ederek, "Bizim maksadımız ziyaretlerde bulunmaktır!" derlerse de makbere ziyaretleri ile ilgileri yoktur.

İşte böyle yolculuklar haram değilse bile mekruhtur. Yine bu gibi kişiler, ne asi ne de fâsık iseler de mezmum, kötü kişilerdir. Sofilerin ekmeğini yiyip, suyunu içip kendilerini sofî şeklinde gösterirlerse o zaman fâsık ve asi olmuş olurlar. Ne alırsa ona haram olur. Çünkü bir kimse üstüne cübbe, hırka giyse, beş vakit namaz da kılsa sofî olamaz. Sofî kişi ancak o kişidir ki:

1- Onun Cenâb-ı Allah yönünden bir dileği olur, yüzünü hakikat ışığına yöneltmiş bulunur. Ya hakikate erişmiş veya hakikatin talebinde olmalıdır. Yani Hakk'ı aramalıdır.

2- Sofî, zaruret miktarınca çalışır, hiçbir işinde kusur göstermez.

3- Yahut böyle muhterem insanların hizmeti ile uğraşır.

Sofilerin ekmeği, bu üç grup kişiden başkasına helâl değildir. Eğer o kişilerin zatında sofîlik yoksa hırka, cübbe giymekle sofî olamazlar. Aksine yankesicilik yapmış olurlar. Çünkü, kendisini sofî suretinde gösterip sofîler sıfatında olmamak ancak bir yankesicilik, bir soygunculuktur. Bunların da en kötüsü, sofîlere mahsus birkaç sözü ezberleyip bellemişti ki, boş yere söyler dururlar. Hem de öyle sanırlar ki, evvelin ve ahirin (yani önceki ve sonraki din adamlarının) ilim yolları kendilerine açılmıştır. Ve bunu da korkusuzca söyleyebilirler. Ama zaman olur, bu sözlerinin kötülüğü onları öyle bir yere kadar götürür ki, ilim yolunda, âlimlere bile hakaret gözü ile bakarlar. Ve zaman olur şeriatı bile gözlerinde çok küçük görürler.

– Bu şeriat, zayıflar içindir! Hakikatte kuvvetli olanlar şeriata uymasalar bile bunun onlara zararı dokunmaz. Onların dini büyük havuz gibidir ki, hiçbir pislikle kirlenmez, derler.

Bir kişi bu dereceye erişirse, o kimseyi yok etmek, öldürmek bin Rûm veya Hindu askerini öldürmekten daha faziletlidir. Çünkü müslümanlar kendi adamlarını kâfirden korurlar. Bu melunlar ise Müslümanlığı, yine Müslümanlık dili ile bâtil eylerler.

İşte şeytan, bu zamanda buna benzer bir tuzağı hiçbir zaman kurmamıştır. Birçok kişiler bu tuzağın içine düşüp felâkete uğramış ve helâk olmuşlardır.

YOLCUNUN (MİSAFİRİN) EDEPLERİ

Zahirî yolculuğun başından sonuna kadar olan edepi sekiz tanedir:

BİRİNCİ EDEP: Yola çıkacak kişi önce vecibelerinden sıyrılmalıdır. Onları üstünden atmalıdır. Onlar da şunlardır:

1- Kimlere nafaka veriyorsa o nafakayı devam ettirmeli, vermelidir.

2- Yol ağzını helâl maldan temin etmeli.

3- Bu azık öyle çok olmalı ki, yolculukta yoldaşlarına da menfaat sağlamalı, faydalı olmalıdır.

4- Yolda arkadaşlarını yedirmeli, içirmeli, güzel konuşmalar yapmalı, kafi-leyi götüren kişiye güzel ahlâk örneği göstermelidir. Bunlar (mekârîm-i ahlâk-tan) yani kerem sahipliği huylarındandır.

İKİNCİ EDEP: Sefere çıkan kişi, yanına bir yoldaş almalıdır. O yoldaş ona dinde yardımcı olur. Resûl aleyhisselâm yola arkadaşsız çıkmayı yasaklamakta ve şöyle buyurmaktadır:

“Yolculukta üç kişi olduğunuz zaman birinizi başkan seçin!”

Bunun da sebebi, yolculukta çeşitli fikirler ortaya sürülür. Bir karışık işin düğümü ele alınmazsa o iş çözülmez, zayi olur. Kafile reisi son ve kesin kararı verir, iş düzelir. Nitekim bütün kâinatın idaresi tek Allah’ın elindedir. İki Hüdâ (hâşâ) olsaydı dünya harap olurdu.

Hak Teâlâ Hazretleri bir âyet-i kerime’de şöyle buyurmuştur: **“Yerde ve göklerde Allah’tan başka bir ilâh olsaydı onlar fesada uğrardı.”** (Enbiyâ Sûresi: 22).

Yolculukta kafiye başkan olarak seçilecek kişinin:

1- Ahlâkı güzel olmalı.

2- Önceden de yolculuk yapmış bulunmalı.

ÜÇÜNCÜ EDEP: Kafile yola çıkınca geride oturup kalan kişiler, yola düşenlere dua etmelidir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Lokman’dan ri-yayet buyurduğu şu hadisini öğretmiştir:

“Lokman buyurdu ki, Allahü Teâlâ kendisine emânet edilen şeyleri muha-faza eder, korur. Ben de, ey yolcu, senin, malını, dininin, emânetinin ve amelinin sonunu Allah’a emânet ediyorum.”

Yine Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretlerinin yanında bir kişi yolcu-luğa çıksa ona şöyle derdi:

“Allahü Teâlâ, seni takva ile azıkladırsın. Senin günahını yargılasın. Her ne yana dönersen yüzünü hayra döndürsün.”

Bu dua, geride, evde kalanın yola çıkana duasıdır. Ve veda zamanında, Al-lah’a ısmarladık denirken bütün yolcu kişiler geride kalanları Allahü Teâlâ’ya ısmarlamalı, emânet etmelidir.

Bir gün, Hazret-i Ömer’in huzuruna, yanında bir çocukla birlikte bir kişi gir-di. Ömer, bir çocuğa bir de adama baktı.

“SübhaneAllah, dedi. Hiçbir zaman senin oğlun kadar sana benzeyen tek kişi görmedim.”

O kişi de:

– Ey Mü’minlerin Emiri! dedi. Bu oğlun acayip işlerinden birini sana haber vereyim. Ben bir yolculuğa çıkarken bu oğlanın annesi ona gebe kalmıştı. Bana:

“Ey helâlim, beni bu hâl ile niçin bırakıp gidersin” dedi. Ben de: “Ben senin karında olan oğlunu Allah’a emânet ediyorum!” dedim. Vaktâ ki, yolculuktan döndüm. Oğlumun anacığını ölmüş buldum. Bir gece oturdum, komşularla konuşuyordum ki, uzak bir yerden bir ateşin parıldadığını gördüm: “Bu ateş de ne ola?” diye sordum. Bana: “Bu ateş yanan yer, senin hatununun mezarıdır. Orada her gece böyle bir ateşin yandığını görürüz!” dediler. Ben: “O kadıncağız namaz kılıcı, oruç tutucu bir kadındı. Bu ateş neden yanar? dedim. Hemen o mezarın yanına vardım. Onu açtım. Bir de ne göreyim. Bir mum yanıp duruyordu. Ve yanında bir oğlan çocuğu vardı. Mumun kenarında oynayıp duruyordu. Birden bir ses işittim. Bu ses bana: “Ey oğlumun babası!” diyordu. “Bu oğlunu Allah’a ısmarlayıp gittindi. Eğer anasını da Allah’a ısmarlasaydın geri dönünce onu da sağ bulurdun!”

DÖRDÜNCÜ EDEP: Yola çıkan kişi iki türlü namaz kılmalıdır:

1- Yola çıkmazdan önce istihare namazı kılmalıdır. İstihare namazı çok meşhurdur, onu hemen herkes bilir.

2- Namaz da yolculuğa çıkma zamanında kılınır. Bu namaz dört rekattir.

Enes Hazretleri (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Bir kişi Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)’in yanına geldi:

– Ey Allah’ın Resûlü! dedi. Benim yolculuğa çıkmaya niyetim var. Vasiyetnamemi de yazdım. Yerime, vekil olarak anamı mı bırakayım, yoksa oğlumu veya kardeşimi mi?

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem):

– Eğer bir kimse yolculuğa çıkıyorsa yerine hiç kimseyi bırakmaz. Dört rekât namaz kılar. Bu namazdan daha sevgili hiçbir şey yoktur ki, onu geride bırakır, gider. Bu namazın her rekatinde Fatiha (Elhamdülillah) ve Kulhûvallahi ehad sûrelerini okur. Sonra namazı bitirince şu duayı okur:

“Allah’ım bu namazlarımla sana ihtiyaç arz kıldım. Bu namazları bana, ehlim ve malım üzerine halife kıl. Ben, evime ve ehlime dönünceye kadar, onları koru.”

Bu namaz böylece yola çıkan o kişinin ev halkına, malına ve evinin çevresinde olan evlere, yolculuktan dönünceye ve evine girinceye kadar o kişinin yerine halef bırakılmış olur.

BEŞİNCİ EDEP: Yola çıkan kişi evinin kapısına gelince Bismillâh-rahmanirrahîm der ve şu duayı okur:

“Ey Allah’ım! Yolculuğa ben senin adına sığınmakla başladım. Allahü Teâlâ’yı tevekkül kıldım. Kudret ve kuvvet ancak Allah’tandır. Ya Rab, ben saptırmaktan veya saptırılmaktan, zulüm etmekten veya zulüm edilmekten, bilmezlikten veya bilmezliğe düşürülmekten sana sığındım.”

Bu duayı okuduktan sonra yolcu evinin önünde bekleyen (At, katır, deve gibi) hayvanına binmeden de şu duayı okur:

“Ey Allah’ım! Senin yardımın ile yola çıkıyorum. Sana güvenç duyuyor, Sana gönlümü bağlıyor, Sana teveccüh ediyor, yüzümü tutuyorum. Ey Allah’ım! Biricik dayanağım ve dilek kaynağım Sensin. Her hâlimde ve her zorluğumda ve Senin bildiğin her işimde bana medet kıl. Senin şanın yücedir, büyüktür. Senden başka tapacak, ibadet edilecek yoktur. Ey Allah’ım benim azığım sana takva olsun. Eksiklerimi bağışla benim. Beni her zaman hayra ilet, yüzümü hayra döndür.”

Hayvanına binerken de: “Ben o Allahü Teâlâ’yı tesbih eylerim ki, bindiğimiz hayvanı bizim buyruğumuza teslim etti. Oysa biz ona azap edemedik!” Bundan sonra yola çıkan kişi, yolculuk gününün sabahını perşembe gününe rastlatmalıdır. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yolculuklarını perşembe günü yapardı. İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) perşembe yolculuğu için şu duayı yapardı: “Ey Allah’ım! Sen benim ümmetime perşembe günlerinin sabahlarını mübârek kıl.” Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur: “Ey Rabbim! Sen erken iş başına koşan ümmetimin işlerini mübârek kıl.” Resûl aleyhisselâm cumartesi günleri için de şu duada bulunurdu: “Ya Rabbim! Benim ümmetimin cumartesi günlerinin sabahlarını mübârek kıl.” Böylece anlaşılmış oluyor ki, perşembe ve cumartesi sabahları mübârek sabahlardır.

ALTINCI EDEP: Yola çıkardığınız hayvanın yükünü hafif yüklemektir. Hayvanın sırtında iken uyku uyumamalı, hayvancağızın yüzüne ağaç, dal, değnek, vurmamalı. Sabahleyin ve akşam vakti bineğin sırtından birer saat kadar inilmelidir. Ta ki, hem binenin ayağı karıncalanmaz, hem de hayvanını kiralayan hayvan sahibinin gönlü şenlenir.

Eski müslümanlardan kimi kişiler, bir bineği kiraladıkları zaman, hayvandan hiç inilmeyeceği hakkında şart koşarlardı. Ama yine de kimi zaman, binekten aşağı iner ve:

– Bu inişimiz bu hayvancağıza sadaka olsun! derlerdi.

Eğer sebepsiz yere onu kamçılar veya ona ağır bir yük vururlarsa, kıyamet gününde hayvanın sahibi ile husumete düşeceklerine inanır, bundan korkarlardı.

İbni’l-Mübârek (Allah rahmet eylesin) bir hayvana binmişti. Bir kişi ona bir mektup sundu:

– Bunu filan kişiye ver! diye ricada bulundu. O, bu mektubu almadı:

– Ben hayvanını bana kiralayanla bu mektubu götürmeye dair sözleşmedim! dedi. Ve böylece de fakih kişilerin:

– Bu mektup hafif bir şeydir, ağırlığı yoktur. Bu kadar küçük bir şeye göz yumulur! dediklerine itibar etmedi. Omuz silkti. Çok takva sahibi olduğu için de bu gibi şeylere göz yummanın kapısını kapadı, zühdün kemâlini bildi.

YEDİNCİ EDEP: Bu da yolcunun yanında götüreceği bazı eşya hakkındadır. Aişe Hatun (Allah o kadından razı olsun) şöyle buyurmuştur: “Resûl (sallal-

lahü aleyhi ve sellem) her ne zaman yolculuğa giderse yanında: Tarak, ayna, misvak, sürme ve baş tarağı bulundururdu." Bir rivayete göre yanına makas ve bir şişe de koku alırdı. Sofiyun taifesi ise kova ve ipi de yanlarına almış taşımışlardır. Nitekim sürme hakkında Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Ya-tarken siyah sürme kullanın. Çünkü siyah sürme gözün ışığını artırır ve gözün kirpiğinin artmasını sağlar."** Eski müslümanlar yolculukta yanlarında ip ve kova götürmeyi âdet edinmemişlerdi. Nereye gitseler su bulunmadığı yerde taşla istinca eder, teyemmümde bulunurlardı. Ve necasetten kendilerini arındırırlardı. Eğer bir suda necaset olup olmadığını bilmezlerse, o su ile taharet de ederlerdi. Bundan ötürü eski müslümanlar arasında kuyudan su çekme için iple kova götürülmesi, yolculukta âdet edilmemiştir. İlk müslümanlar için böyle bir şeyin âdet olmaması da iyi bir şeydi. Çünkü onlar, yolculukta bu gibi ihtiyaçlara ihtiyaç hissetmez ve önem vermezlerdi. İlk müslümanların seferleri çok kez mücadele (savaş), gaza veya daha büyük işler için yapıldı. Kova imiş, ipmiş, bu gibi küçük işlere kafa yormazlardı.

SEKİZİNCİ EDEP: Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) bir yolculuktan döndüğü zaman uğradığı her yerde yüksek bir tepeye çıkar üç kez tekbir getirir, şu duayı okurdu:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, Bir'dir. Ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd ise ancak O'na mahsustur. O'nun her şeyi yapmaya kudreti yeter. Biz O'na dönüçüyük. Secde ediciyiz. Biz Rabbimize hamdederiz. Allahü Teâlâ kullarına yardım etti. Düşman ordularını inhizama uğratarak vadini sağladı."

Son durakta, Medine şehri görününce şu duayı okurdu:

"Ya Rabbi! Sen bize burada karar (yerleşme) müyesser kıl, güzel rızık nasip eyle."

Daha sonra da hiç kimsenin evine ansızın girmemesi için, ileriye bir haberci gönderirdi. Şehrin içine gelince ilk önce mescide varırdı. Orada iki rekat namaz kılardı. Sonra evine girer, şu duayı okurdu:

"Tevbe, tevbe Rabbimize ki, O'na sığınmakla O'nun bilmediği hiçbir günahı işlemeyiz."

Yine müekked sünnettir ki, yolculuktan dönen bir kişi, evinin halkına, çocuklarına armağanlar, hediyeler getirmelidir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– Evine bir hediye getirmeyen kimse torbasına bir taş koyup getirsin.

(Torbasına bir taş koyup getirsin demek, hediye getirmenin sünnet-i müekked olduğuna bir misaldir.)

Yolculuğun zahirî edepi işte bunlardır.

HÂS KULLARIN (SEÇKİN MÜSLÜMANLARIN) YOLCULUK ADABI

Allahü Teâlâ'nın has, seçkin kullarının bâtını edepi de şunlardır:

1- Dininin artması ve kuvvetlenmesi için yolda olduğuna kanaat getirilmeyince sefere çıkılmamalıdır.

2- Yolda dininin eksilmesine şahit olan yolcu geriye dönmelidir.

3- Hangi kente varırsa oranın ulu kişilerinin türbelerini ziyaret etmelidir.

4- O şehrin din büyüklerini, pirlerini, âlimlerini görmek istemelidir. Hepsinden faydalanmalıdır. Ama bu ziyaretler: 'Filan yerdeki ünlü kişilere gittim, onları gördüm' diye tefahür, gurur vesilesi olmamalıdır. Yalnızca onların öğütleri ile amel etmek için olmalıdır.

5- Hiçbir şehirde on günden çok oturmamalıdır. Konukluğun sınırı, eğer o şehirde oturmayacaksa ancak on gündür. Eğer hasta olursa, orada fazlaca kalabilir. Bir müslüman kardeşini ziyarete giden kimse için misafirliğin sınırı ise üç gündür.

6- Bir yaşlı din adamının hizmetine varırsa onun ziyaretinde bir günden fazla oturulmamalıdır. Bir din büyüğünün evine selamlaşmak için vardığı zaman evinin kapısını vurmamalıdır. Sabretmeli, o yaşlı kişi dışarı çıkıncaya kadar beklemelidir. Şehre girilince de hiçbir şey yapmaya kalkılmamalıdır. Yalnızca o pir ziyaret edilmelidir.

7- Böyle bir ziyarete varılınca da kendisine bir şey sorulmadıkça söz söylenmemeli, susulmalıdır. Bir şey sorarsa cevap niteliğinde söz söylemeli, fazla dil dökülmemelidir.

8- O şehirde kalındığı müddet içinde karın doyurmaya (yemeye, içmeye) kalkılmamalıdır. Çünkü, ziyaretin ihlâsı kaybolur.

9- Yolda gizli gizli zikir ve tesbihe, Kur'an okumaya devam etmelidir.

10- Eğer oturduğu yerde bir iş, bir hizmet ile meşgul ise ve bu işinin kendi memleketinde yapılması daha kolay ise iş bulmak, geçimini sağlamak için yolculuğa çıkılmamalıdır. Yolculuk yapmak bu gibi kişiler için küfrân-ı nimet olur.

İkinci Bölüm

YOLCUNUN, YOLA ÇIKMADAN BİLMESİ GEREKEN ŞEYLER

Ey aziz kişi! Sen bil ki, yolculuğa çıkan kişinin yolculukta bilmesi gereken ruhsatları öğrenmesi –eğer kendisi bunları öğrenmek istemese de– ona vaciptir. Çünkü yolda zaruretler, onu bu ruhsatlara muhtaç kılabilir. Bu ruhsatlardan kible bilgisini vaki bilgiyi öğrenmek şarttır.

Yolculukta taharet hususunda iki ruhsat (izin, kolaylık) vardır.

Birisi ayaktaki mestini meshetmek.

Diğeri de teyemmüm etmektir.

Farz olan namazlarda da iki ruhsat vardır:

Birisi namazı kasretmek (kısaltmak)tır. Yani dört rekat olan namazın farzını iki rekat olarak kılmaktır.

İkincisi de namazları cem eylemek, birleştirmektir. Yani, öğle namazı ile ikinci namazını bir vakitte kılmak, ayrıca akşam namazı ile yatsı namazını bir vakitte edâ etmektir.

Ayrıca üç ruhsat (kolaylık) da yolda hayvan üzerindedir ki:

- 1- Binilen hayvanın sırtı üstünde sünneti kılmaktır.
- 2- Yayan gidilirken, yürünürken sünneti icra etmektir.
- 3- Bir ruhsat da oruçta vardır. O da yolculukta oruç tutmamaktır.

BİRİNCİ RUHSAT: Yolculukta mest üstüne meshetmektir ki, doğru, tamam bir taharetten sonra mest ayağa giyilmelidir. Bu ilk abdesti aldıktan sonra alınan abdest bozulursa yeniden abdest alındığında mestin üstüne mesh çekmek câizdir. Bu mesh çekiş, abdest alındığı vakitten üç gün, üç gece geçinceye kadar sürer, gider. Eğer evde oturuluyorsa ancak bir gün, bir gece geçinceye kadardır. Ama bu meshte beş şart vardır:

1- Taharet (abdest) tamamlanmalı, bundan sonra mest giyilmeli. Eğer bir ayak yıkanır öbür ayak yıkanmazdan önce mest giyilse bu, İmam Şafii mezhebine göre dürüst değildir. Öbür ayak yıkandığı zaman mest giyildiğinde, önce yıkanan ayağın mesti çıkarılmalı, yeniden giyilmelidir. (Hanefi mezhebine göre iki mest bir abdestte ayağa çekilmiş olmalıdır.)

2- Eğer mestin altı deri (gön) olmazsa câiz değildir. Çünkü mestler yürünülebilecek kadar dayanıklı olmalıdır. (Yün, keçe, çorap da câiz değildir.)

3- Mestin topuğa varıncaya kadar, yıkanması farz olan yerinde asla delik olmamalıdır. Hatta o farz olan yerlerin birazı görünse ya da bir deliği olsa o mesti kullanmak câiz değildir. Bu Şafii'ye göredir. Maliki mezhebine göre yırtık da olsa câizdir. Yeter ki, üstünde yürüyebilmek mümkün olsun. İmam Maliki'nin bu kavli, Şafii'nin ilk kavlidir.

Bizce bu kavli evladır. Çünkü mest yollarda yırtılabilir. Onu her vakit dikmek ve yamamak mümkün olmaz.

4- Üzeri meshedilen mest, bir daha ayaktan çıkarılmamalıdır. Eğer çıkarılmışsa yeniden abdest alınması daha iyidir. Eğer abdest yenilenmeyip yalnız ayak yıkanır ve mest giyilirse bu da câizdir.

5- Baldır üzerine mesh etmemelidir. Yalnız ayağın üstüne meshedilmelidir. Ayağın arkasını da meshetmek evladır. Bir parmakla da meshediş câizdir. Üç parmakla meshetmek evladır. Yalnız bir kereden ziyade mesh çekmemelidir. Yolculuğa çıkmadan önce meshedilmiş ise meshin müddeti bir gün, bir gecedir. (Hanefi mezhebine göre 24 saat geçmeden yolculuğa çıkıldı ise üç gün üç gece mesh devam eder.)

Mest giymekte sünnet de şudur: Bir kişi mest giymek istese o mestin başını ayağa doğru tutup silkelemeli. Bir gün Resûlullah Efendimiz mestinin bir tekini

ayağına giymişti. Öteki tekini karga alıp götürmüştü. Sonra yere bıraktı. Resûl aleyhisselâm, onu silkeledi. Mestin içinden bir yılan düştü. Resûlullah Efendimiz:

“Bir kimse Allahü Teâlâ’ya ve kıyamete iman getirirse o kişi mestini silkelemeyince ayağına giymesin!” diye buyurdu.

İKİNCİ RUHSAT: Teyemmümdür ki, onu uzun uzadıya taharet bölümünde açıklamış bulunuyoruz. Yenilemeyelim. Ta ki, sözümüz uzamasın.

ÜÇÜNCÜ RUHSAT: Bu, namazdır ki, dört rekat olan farzları iki rekat olarak kısa kılmaktır. Lâkin bunda dört şart vardır:

1- Kısa kılınan namazlar, gerek edâ vaktinde, gerek sonra kaza vaktinde kısaltılmamalı, dört rekatlı farzlar yolculukta kaza edilecek olursa yine dört rekat olarak tamam kılınmalıdır.

2- Namazı kısaltmak için niyet etmektir. Eğer tamam kılmaya niyet edilirse veya kasra niyet eylemesinden veya tamamen kılmasına niyet eylemesinden şüpheye düşerse namazı tamam kılmak gerektir.

3- Eğer, kişi namazı tamam kılan bir kişiye uyarsa kendisine de namazı tamam kılmak gerekir. Eğer imamı mukim sanarak namazı tam kılacağını umarsa ve bu düşünceyle imama uyarsa, sonra da onun bir yolcu olduğunu anlarsa, o namazı tamam kılmak gerekir. Ama yolcu olduğunu bilse ve namazı kısaltmaya niyet ettiğinde şüphesi olsa ona namazı kısaltmamak revâ olur. Hatta imam namazı kasreylemiş, kısaltmış olsa bile!.. Çünkü niyet gizli olur. Bilinmesini şart kılmak câiz değildir.

4- Yolculuk hem uzun, hem de mübah olmalıdır. Ama kaçkın (firari) kölenin, yol kesmeye gidenin, haram maaş ve haraç istemek için yola çıkanın, yahut anasının, babasının izni olmadan yola çıkmaya kalkanın, yolculuğa çıkmasına ruhsat yoktur. Bundan başka, borcunu ödemeye kudreti varken onu edâ etmekten kaçan kişiye, kendisinden borç isteyen kimseden kaçana da yolculuk izni yoktur. Eğer yola çıkmışsa bu gibi kimseler de yolculuğun ruhsatlarından istifade edemez.

Sözün kısası, yolculuk elbette bir gaye için yapılır. Eğer o yolculuğa sebep olan niyet haram ise o yolculuk da haram olur.

Uzak bir yolculuk için o yolun uzunluğu 16 fersah (16x6-96 km. kadar) olmalıdır. Bundan az olan yolda namazları kısaltmak câiz değildir. Her bir fersah 12.000 adımdır. Hanefi imamlarına göre bu, üç konaklık yoldur.

Seferin başlangıcı, şehrin imaretinden çıkış noktasıdır. Harabe, bağ ve bahçelerinden çıkış yeri değildir. Yolculuğun sonu da vatanının imar bölgesine eriştiği yerdir. Yahut:

– Ben bu şehirde üç gün veya daha fazla kalacağım! diye niyet etmekle olur.

Bu üç gün, şehre girdiği günle şehirden ayrılacağı günden gayri olan gündelerdir (Hanefi mezhebine göre on beş gün oturmaya niyet edilmezse mukim olur). Eğer, seferde bulunan kişi üç gün o şehirde oturmaya niyet eylemese lakin

bazı işleri hazırlamak ve bitirmek üzere olsa, lakin üç gün içinde bitirip bitiremeyeceğini bilmeseydi ve o işin bitmesini bekleseydi ve üç günden fazla orada kalsa, kıyasa yakın bir kavle göre, namazları kısaltmak câizdir. Çünkü, önceki hâli gibi seferidir. Gönlü o şehirde kalmak için karar etmemiştir ve kesin bir niyeti de yoktur.

DÖRDÜNCÜ RUHSAT: İki vakti bir vakitte toplamak, namazları cem etmektir. Uzun ve günah olmayan yolculuklarda:

1- Öğle namazı geri bırakılsa ve ikindi namazı ile birlikte kılınlsa,

2- Veya ikindi namazını öne alarak, öğle namazı ile birlikte kılınlsa.

3- Yahut akşam namazı ile yatsı namazını birlikte kılınlsa bu namazları birleştirmek (cem etmek) olur ki, câizdir.

Eğer ikindi namazı öğle namazı ile birlikte kılınırsa önce öğleyi kılmalıdır. En iyisi şudur ki, sünnetler geri bırakılmamalı ki, sünnetlerin fazileti kaybolmasın. Çünkü yolculuğun faydası sünnetleri kaybedişin ziyanı ile eksilmiş olmaz. Ama yolcu kişi, dilesse sünnetleri hayvanının üstünde kılar. Yahut yayan giderken kılmalıdır. Bu namaz kılış da şu tertip üzerine olmalıdır.

a) Önce öğle namazının dört rekat sünneti kılınmalı.

b) Bundan sonra dört rekat yine sünnet kılınmalı ki bu, ikindi namazının önce kılınan sünnetidir.

c) Daha sonra ezan okunmalı ve kamet getirmeli. Öğle namazının farzı kılınmalı.

ç) Bundan sonra da kamet getirmeli. Eğer teyemmüm eylemişse teyemmüm yenilenmeli ve ikindi namazının farzı kılınmalıdır. Her iki namazın arasını teyemmümden ve ikametden daha ziyade eylememelidir.

d) Bundan sonra öğle namazının iki rekat sünnetini ikindi namazının farzından sonra kılmalıdır. Eğer öğle namazını ikindiye kadar geri bırakırsa yine böyle yapıp onu ikindi ile birlikte kılmalı. Eğer ikindi namazını kılınsa ve gün batmadan şehre erişse o zaman ikindiye yeniden kılmalı. Ve akşam namazı ile yatsı namazının hükmü de, öğle ile ikindi namazının hükmü gibidir.

Bir kavle göre; uzun olmayan yolculukta da namazı cem etmek câiz ve revâdır.

BEŞİNCİ RUHSAT: Sünnetleri hayvan üzerinde kılmakta yüzün kibleye dönük olması vacip değildir. Belki yol kibleye bedel olur. Eğer kasıtlı o yoldan dönse, döndüğü cihet de kible olmasa namazı batıl olur. Eğer yanlışlığa düşse ya da hayvanı azacak olsa ziyan gelmez. Rükû ve secdeleri işaretlerle yapar. Rükûda sırt eğilmeli, secdede ise eğiliş bundan ziyade olmalıdır. Mahfe içinde olursa rükû ve secdeleri tamam ve gereği gibi yapılmalıdır.

ALTINCI RUHSAT: Yaya yürürken sünnet kılmaktır. Önce tekbir getirilir ve yüz kibleye döndürülür. Yaya yürürken yüzü kibleye çevirmek kolaydır. Hayvan üstünde olan kişiye kibleye dönüş zordur. Rükû ve secdeler, işaretlerle ya-

pılmalıdır. Teşehhüt vaktinde de yürürken tahiyyat okunmalıdır. Ama ayağının bir necasete değmesinden sakınmalıdır.

Fakat, yürürken yolda olan necasete basmamak için yoldan sapıp kişinin kendisine yol zorluğu çıkarması da vacip değildir. Bir kimse düşmandan kaçıyor veya cenk ediyorsa yahut itten, kurttan kaçıyor giderken farzı hayvan üstünde kılmak câizdir. Bu da sünnette zikrettiğimiz yolda yapılmalıdır. Sonra kaza etmek de vacip olmaz.

YEDİNCİ RUHSAT: Oruç açmaktır ki, eğer yolcu oruç açmaya niyet eylese, şayet tanyeri ağardıktan sonra şehirden çıkarsa orucunu açması câiz değildir. Eğer yolda iken orucunu açsa ve o gün şehre varsa, şehirde gündüz ekmek yemesi câizdir. Eğer yolda iken günün başlangıcında bir şey yememiş ise o gün şehre varsa da orucu açması câiz değildir.

Yolculukta namazın kısaltılması tamam kılmaktan daha faziletlidir. Ta ki şüphe hilafından beri olmalıdır. İmam Ebû Hanife (rahmetullahi aleyh) katında yolculukta namazı tamam kılmak câiz değildir. Ama yolda oruç tutmak oruç yemekten efdaldır. Çünkü kaza eylemek ıstırabına düşülmez. Eğer nefesine bir zarar geleceğinden korkarsa, takati kesilmiş ise böyle bir durumda oruç açması daha üstündür.

Bu yedi ruhsatın üçü uzun yolculuklarda olur ki, bunlar da:

1. Namazı kısaltmak,
2. Oruç yemek,
3. Üç gün üç gece meste meshetmektir.

Üçü de kısa yolculuktadır ki, onlar da:

1. Hayvan üzerinde ve yaya yürürken sünneti kılmak.
2. Cumayı kılmamak,
3. Kaza gerekmezsizin teyemmüm etmektir.

Fakat iki namazın arasını cem etmekte ihtilaf vardır. Zahir olan kavil budur ki, kısa yolculukta cem eylemek revâ değildir. Bu amelleri yolcunun yola çıkmazdan önce öğrenmesi gerekir. Eğer seferde soracak kimse ile yoldaş olmazsa, kıblenin delilleri ve namazın vakitleri ile ilgili olan şeyleri öğrenmesi öncelikle gerekir. Eğer yol üstünde açıklayıcı deliller yoksa kible yönü bilinmezse, şunları mutlaka bilmesi gerekir:

- 1- Öğle namazı vaktinde güneş ne yerdedir?
- 2- Yüz kibleye döndüğü zaman, gün doğduğu ve battığı zaman güneş nerede bulunuyor?
- 3- Kutup yönü hangi köşeye düşmektedir?
- 4- Eğer yolda yüce bir dağ varsa kible onun sağına mı soluna mı düşer? Bunlar bilinmezse o yolculuktan umulan sevap çok eksik olur. Daha doğrusunu Allah bilir (vallahü a'lem bis-sevab).

SEKİZİNCİ ASIL **SEMA VE VECDİN EDEPLERİ**

Allah kısmet ederse sema'ın hükmünü iki bölümde açıklayacağız. Birinci Bölüm: Hangisi helâl, hangisi haramdır. Onun beyanındandır. İkinci Bölüm: Sema'ın eserleri, edepi nelerdir?

Birinci Bölüm

SEMA'IN HANGİSİ HELÂL, HANGİSİ HARAMDIR?

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, Allahü Teâlâ'nın bir sırrı vardır ki, o sır insanoğlunun gönlünde ateşin taş ve demirde gizli olduğu gibi gizlidir. Nitekim taşı demire vurmaktan ateş nasıl kıvılcımlanıp ortaya çıkarsa, güzel bir sesi dinlemekle de gönlün cevheri harekete gelir, insanın o durumda ihtiyarı elden gider. Bunu kendisi de bilmez. Bunun sebebi, âdemoğlunun, yüce âlemle (âlem-i ulvi ile) olan ilgisidir. Bu ilgi dinden doğar. O Yüce Âlem'e, **Ruhlar Âlemi** denilir. Bu Yüce Âlem, cemâl, güzellik âlemidir. Güzelliğin aslı da tenasüb, birbirine uygunluktur. Herhangi bir şeyin tenasübü olursa Yüce Âlem'in (âlem-i ulvi)'nin güzelliğinden örnek olmuş olur. Bu dünyada görülen her cemâl, her hüsn ve tenasüb (yani güzellik ve uygunluk) bütün Yüce Âlem'de olan güzelliğin semeresidir. Böylece güzel sesler ki, biçimli, uyumlu, düzgün seslerdir, o âlemin acayıpliklerine benzer. Bundan ötürü onlarla insanın gönlünde bir kımıldayış olur, şevk belirir. Öyle ki, insanın kendisi bile o halin nasıl meydana geldiğini bilmez. Bu tesir, hareketsiz duran, şevk ve aşktan boş olan bir gönlü harekete getirir. Fakat gönül bir şeye tutulmuş, ona bağlanmış ise bu tesirle gönlün meşgul olduğu şey de harekete gelir. Tıpkı ateşe körükle hava salsalar nasıl aydınlanırsa, bir kişinin de gönlünde Allahü Teâlâ'nın dostluğunun ateşi üstün gelince, o kişinin güzel sesler dinlemesi önemli olur. İçinde ateşi çokça artar. Eğer bir kimsenin gönlündeki dostluğu bir batıl şey olursa, o kişinin güzel bir ses dinlemesi öldürücü bir zehir olur. O sesi dinlemek o kişiye haramdır.

Güzel sesler ki, sema'dır, bunda din âlimleri, "Haram mıdır, helâl midir?" diye fikir ayrılığına düşmüşlerdir. "Haramdır" diyenler zahir ehlidir. Bunlar, Allah sevgisinin insan kalbinde olabileceğini anlayamaz ve şöyle derler:

– Allahü Teâlâ'nın dostluğu insanın gönlünde bir şekil, bir suret, bir biçim kurmamıştır.

Bu gibi zahir ehli kişiler hem de şöyle derler:

İnsanın ancak kendi cinsini sevmesi mümkündür. Ama Allah'ı ne türlü dost tutunmalıdır? O dost hangi insanın cinsinden olmalı ya da hangi insan cinsine benzemeli? İnsan onu ne yolda dost tutmalı?..

Böylece onun gönlünde yaratılanların aşkından başka şeye sûret bağlanmaz. Yaratın'ın aşkı sûret bağlarsa hayale ve benzemeye göre olur ki, bu gibi aşk, batıl aşktır. Bundan ötürüdür ki, zahir ehli şöyle der:

– Sema' (musiki), ya oyun ve eğlencede olur ya da bir mahlukun aşkında olur. Bunun ikisi de kötüdür, mezmumdur. Eğer zahir ehline:

– Allahü Teâlâ'nın muhabbetinin halk üzerine vâcib olmasının manası nedir? diye sorulsa şu cevabı verirler:

– Allahü Teâlâ'nın buyruğunu tutup itaat eylemektir!

Bu, çok büyük bir hatadır ki, zahir ehli bu hataya düşmüşlerdir.

Biz de Münciyat rûknündeki muhabbet kitabında bu hatanın yolunu (inşallah) bildireceğiz. Ama burada şunu beyan edelim ki, sema'ın (musiki dinlemenin) hükmünü gönle göre tutmak gerekir. Çünkü hiçbir sema', gönlünde olmayan şeyi gönüle getirmez. Gönülde olanı harekete getirir. Bir kişinin gönlünde bir muhabbeti olsa ve o muhabbet şeriatte güzel olsa o muhabbetin kuvvet bulması ve artması istenilse ve sema' o muhabbeti artırsa, o türlü sema'ın sevabı vardır. Ama bir kimsenin gönlünde batıl bir şey şeriatça kötü bir şey olsa sema' o kişiye ceza getirir. Gönülünde her iki şekli de bulunmayan, fakat semaı sadece eğlence kabilinden dinleyen bir kimsenin güzel sestem lezzet alması helâl olur.

Bundan ötürü sema üç kısımdır:

BİRİNCİ KISIM: Gaflet ve oyuncak, eğlence yolu ile dinlemektir. Bu hal, gaflet ehlinin halidir. Dünyanın her hâli de oyundur, eğlencedir. Sema' da bunlardan biridir. Dinlemek, nefsin hazzı, hoşlanması, zevklenmesi olduğundan ötürü haram olması revâ değildir. Çünkü nefsin hoşlanması, bütün bütün haram değildir. Hoşa giden, zevklendiren şeyin haram olabilmesi için onun bir zarar ve fesat yönü olması gerekir. Çünkü kuşların sesleri güzeldir. Nefis, kuş seslerinden haz duyar. Bununla beraber bu haram değildir. Şu hâlde kulak için güzel sesler, göz için olan yeşillik ve akarsu gibidir. Ve burun için olan misk kokusu ve dil için olan tad alma ve akılda lâtif hikmetlerden duyulan zevk gibidir. Bu duygulardan her birinde bir türlü lezzet vardır. Bundan ötürü bunların içinden kimisinin haram olması, kimisinin haram olmaması gerekir.

(Müzik) dinlemenin, ondan haz duymanın mübah olduğuna, müzik çalanları ve gülüp oynayanları seyretmenin haram olmadığına delil şudur ki; Hazret-i Aîşe (Allah o kadından razı olsun) der ki: "Bir bayram günü Habeşliler, mescidin kapısında oynuyorlardı. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) bana: "Ey Aîşe! Bunları temaşa eylemeyi diler misin?" diye sordu. Ben de: "Dilerim, ya Resûlullah!" dedim. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hemen elini yukarı kaldırdı, perde kıldı. Ben de çenemi Resûlullah Efendimizin elinin üstüne koydum. O kadar temaşaya daldım ki, Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) kaç defa: "Yetmez mi?" diye sorardı. Ben de: "Biraz daha seyredeyim, ya Resûlallah!" derdim."

Bu hadis haberi sahihtir. Bu hadisten beş ruhsat bilindi.

1- Oynamak, gülmek, temaşa kılmak, arada sırada olursa haram değildir. Çünkü Habeşliler oyununda yalnız raksetmek ve türkü söylemek vardı.

2- Habeşliler mescit kapısı önünde oynuyorlardı.

3- Resûlullah Efendimiz, Hazret-i Aişe'yi eve ilettiği zaman onlara: "Ey Habeşli çocuklar! Oyununuza devam edin!" diye buyurdu. Böylece Resûl aleyhisselâmın şu sözü oyunun devamı içindir, fermanıdır. Eğer temaşa ve oyun seyri haram olsaydı bu ferman nasıl verilebilirdi?

4- Resûlullah Efendimiz ilk önce söze başlayıp:

"Ey Aişe! Temaşa eylemek ister misin? dedi. Eğer, Aişe'yi Habeşlileri seyrederken bulsaydı Resûl aleyhisselâm tarafından seslenmemek ancak bir takaza olurdu. Tâ ki bir kimse "Aişe'yi rahatsız etmemek için seslenmemiş" derdi.

Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle rivayet etmiştir:

– Bir bayram günü iki cariye benim yanımda def çalmaktaydı. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) içeri girdi. Döşegün üzerine yattı. Yüzünü de öteki tarafa çevirdi. Ebû Bekir geldi. Cariyeleri o hâlde görünce onları yasakladı. Ve: "Allah'ın peygamberinin evinde şeytanın sazı ne arar?" dedi. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) de: "Ya Ebû Bekir!" dedi. "Onlardan el çek, bugün bayram günüdür."

İşte bu haberden de anlaşılıyor ki; def çalmak ve şarkı söylemek helâldir. Şüphe yok ki, o defin sesi Resûlullah Efendimizin mübarek kulağına erişmekte bulunuyordu. Bu sesleri dinlemek ve onu önlemek isteyen Ebû Bekir'i bundan men eylemek açık bir delildir ki, sema' (musiki dinlemek) helâldir.

İKİNCİ KISIM: Gönülde kötü bir şeyin sevgisi varken onu dinlemektir. Meselâ bir kadının ya da bir oğlan çocuğun muhabbeti olsa, onlar orada hazırken o sesleri dinlese, onun kalbinde onların şevki artsa ya da şu şarkıyı dinlese ki, sözlerinde kâkül ve ben gibi şeyler anlatılsa ve bu sözler o sevdiğinin zülûfünü ve benlerini yâd ettirse, bu gibi çalgı çalış, şarkı söyleyiş haramdır. Gençler, delikanlılar böyledir.

Bu da şu yönden haramdır ki, bu gibi şarkıları dinleyiş bâtil aşkın ateşini artırır. O ateş ki, onun sönmesi vacip olurken onu hatırlatıp artırmak nasıl câiz olur? Fakat eğer bu aşk kendi avradına ve cariyesine karşı olursa, bu, dünyada olan lezzetlerden olur ki, mübahtır, helâldir. Bu hal, helâl eşini boşar veya cariyesini satarsa o zamana kadar sürer. Boşanma veya satma işinden sonra da o kişiye haram olur.

ÜÇÜNCÜ KISIM: Gönülde bir güzel sıfat olur ki, sema, güzel ses, tatlı musiki dinlemek o sığata kuvvet verir. Bu da dört cinstir:

1- Hacıların Kabe'nin vasfını bildiren şiirler okuması. Bu türkü söyleyişler ki, Allah'ın evinin (Kabe'nin) ziyareti şevkini gönülde artırır, hacca gitmesi câiz olan kişiye bu sema'ları dinlemek sevaptır. Ama anası, babası tarafından hacca izin verilmeyen bir kişinin veya başka bir sebeple hacceylemesi revâ olmayan kimsenin bu sema'ı dinlemesi ve kalbindeki bu arzuyu kuvvetlendirmesi câiz

değildir. Ama hac şevki olur ve hacca gidebileceğini bilir, anlarsa haccın vasfında olan şiirlere yakın şiirlerse onları dinleyebilir.

Gazilerin de şarkı, cenk türküsü söylemesi ve bunları dinlemesi sevaptır. Bunlar halkı gazaya, Allahü Teâlâ'nın düşmanları ile olan cenge ve şanı yüce Allah'ın yolunda malını ve canını harcamaya istekli kılar. Kim ki, böyledir ve böyle şiirleri savaş alanlarında söylerler ve böylece halkın cesaretlerini artırırsa bu gibi şiirleri söylemek ve dinlemek sevaptır. Eğer hak din ehli ile cenk olursa haramdır.

2- Mersiyeler söylemektir. Ağıtlar, sağular sağlamak, teganni etmektir ki, Âdemoğlunu ağlamaya götürür. Gönülde gussayı, kaygıyı artırır. Eğer sağu sağlamak (ağıt söylemek), kendinden doğan günah ve taksiratından ötürü olursa bunda sevap vardır. Ya Allahü Teâlâ'nın rızasıyla elden kaçırılmış ulu dereceler için yapılmış ya da Davud aleyhisselâmın feryadı gibi feryatlardır ki, nefesinin tesirinden niceleri ölür, cenazelerini de onun önünden götürürlerdi. Ama Davud aleyhisselâmın kendisi, o hâlde bile güzel ses ve hoş ahenkle hıçkırıp inlerdi.

Ama eğer gönülde haram olan bir şey için sağı sağılıp ağıt dökülürse, bu haramdır. Nitekim, onun geride kalan bir kimsesi olur. Ve Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Geçmiş şeyler için üzülmeyin, size verdiklerim için de sevinmeyin.”
(Hadid Sûresi: 23)

Böylece, bir kimse Allahü Teâlâ'nın kazasını çirkin görür, beğenmezse onunla gamlanmak ve ağıt düzmek, o gamı, tasayı artırmak haramdır. Bundan ötürüdür ki, ağıt döken kişinin alacağı akçe haramdır. Kendisi asidir. Dinleyen bütün kişiler de asi ve günahkârdır.

3- Gönül sevinçli olsa ve sevinci musiki dinlemek ile artırmayı dinlemektir. Eğer sevinç, hayır nesneler içinse mübahtır. Nitekim gelin götürülürken, doğan çocuğun ilk kez başı tıraş edilirken, oğul doğarken, oğlan sünnet edilirken, yolculuktan dönülünce duyulan sevinçler, hayırlı olan sevinçlerdir ve bunların şenlikleri mübahlardandır. Resûlullah Efendimiz, Medine'ye Mekke'den hicret edip geldiği zaman şehre eriştiğinde, Medine halkı onf def çalarak, şenlikler eyleyerek karşılamış ve şu şiiri okumuşlardı:

*Dolunay doğdu Vedâ dağlarının üstünden,
Oldu vâcib şükür etmek Yüce Allah'a hemen.
Edelim şimdi dualar yakaran ellerle,
Oldu vâcib şükür etmek Yüce Allah'a bu an!*

Bunun gibi şenlik ve bayram günlerinde sevinmek, güzel sesler dinlemek câizdir. Ayrıca dostlar bir araya gelerek yemek yeseler, birbirlerinin vaktini hoş eyleseler, musiki dinleyip şenlik eyleseler revâdır.

4- Bütün bu haram olmayan beş çeşidin aslıdır. Bir kişinin gönlüne Allahü Teâlâ'nın muhabbeti üstün gelse ve aşk mertebesine erse o kişiye sema' dinle-

mek çok ehemmiyetlidir. Kimi zaman olur ki, o sema'ın eseri, büyük hayırlardan daha ileri olur. Çünkü bir şeyle Allahü Teâlâ'nın dostluğu ziyade olursa, onun sevabı da çok artar.

Sofî kişilerin sema'ı aslında vaki olmuştur. Bundan ötürü meydana gelmiştir. Her ne kadar bu zamanlarda karışmış ise de... Onlar, zahirde sofiler sûretindedir. Ve bâtın yüzünde sofilerin manasından iflas hâlinedirler. Aşk ateşini kıvılcımlandırmakta, alevlendirmekte sema'ın büyük etkisi vardır. Kimi kişiler vardır ki, ona bu sema' arasında mükâşefeler doğar, esrarlı açılışlar olur.

O kişiye şu lütuflar da görünür ki, sema' dışında hiçbir yerde olmaz. O lâtif hâller gayb âleminde o kişilere ulaşır. Bu hâle sema'dan ötürü vecd (yani kendini kaybetme derecesinde ilâhî aşka dalma) derler. Kimi zaman olur ki, gönül, sema' hâlinde pâk ve sâfi bir hâl alır. Külçe hâlinde gümüşü ateşe koyduğün zaman, gümüş nasıl sâf hâle gelirse, sema' da gönüle ateş salar, gönülden bütün pasları temizler, giderir.

Lâkin bu hâllerde yanlışlık çok olur. Yanlış zan ve sanılar ortaya çok atılır. Bu halin doğru nişanelerinden ve bâtıl nişanelerinden, ancak ermiş, güngörmüş, dinde pişmiş ihtiyar kişiler anlayabilirler. Mürid olan kişilerin kendi kendisine sema' eylemesi câiz değildir. Kendisine sema dileği gelse bile!..

Ali Hallac ki, Ebûl Kasım-ı Gürgâni'nin müridlerindendi, sema' etmek için destur diledi. Ebûl Kasım:

– Üç gün ağzına lokma atma, bir şey yeme! Ondan sonra mükellef bir yemek hazırla. Eğer sema' etmeyi bu güzel yemekten üstün görürsen, sema' etme arzun haktır, doğrudur. Sema' eylemek müsellemdir! dedi.

Ama henüz kalb hâlleri ortaya çıkmamış, bu yolun muamelesini bilmeyen yahut bildiği hâlde zevk duymamış olan bir müridi sema'dan alıkoymak, onu yasaklamak da vâcibdir. Çünkü o müridin sema'daki zararı, yararından daha fazladır.

Sen bil ki, sema'ı, vecdi ve sofilerin hâllerini inkâr eden kişi, kendi bilgisizliğinden inkâr eyler. Ama o, bu inkârda mazurdur.

Çünkü bir şey insanda yoksa, bulunmuyorsa, o kişinin o şeye iman edip inanması çok zordur. Bu erkekliği bulunmayan bir kişinin, erkek-kadın sevişmesinde lezzet olduğuna inanmamasına benzer. Zira bu tad, şehvet gücü ile olur. Oysa, kendisinde şehvet duygusu yaratılmamış kişi, bu lezzeti nasıl anlayabilir? Gözleri görmeyen bir kimse, yeşilliği, akarsuları inkâr ederse buna şaşar mıyız? Çünkü onu gören göz verilmemiştir. Görme lezzeti de ancak gören gözle bilinir. Başka bir şeyle bilinmez. Eğer oğlan çocuk, başkanlığın, saltanatın, buyruk buyurmanın lezzetini inkâr ederse bu da şaşılacak bir şey değildir. Çünkü çocuk kısmı oyunu sever. Onunla vaktini geçirir. Memleket savunması ile ilgili, vatani korumak gibi haberlerden uzaktır.

Ey, bu gibi bilgileri öğrenmek isteyen! Sen bil ki, halk sofî kişilerin hâllerini inkâr eder. Bu inkâr eden kimseler ister bilgin, ister bilgisiz olsun, çocuklara ben-

zerler. Ve sofilerin eriştiği lezzeti inkâr ederler. Bir kimsenin aklı, düşünce seyrekliği varsa bu hâlleri ikrar eder ve bunu câiz görüp şöyle der:

– Bana bu hâl erişmemiştir. Lâkin bilirim ki, sofilere bu hâl erişmiştir. Fakat bir kişi kendisinde doğmayan bir şeyin başkasında da doğamayacağına inansa o kişi, çok ahmak, aptal, çok bilgisiz bir kimsedir. Bu gibi kişiler, Allahü Teâlâ'nın haklarında şu âyeti buyurduğu kimselerdir:

“Kur’ân-ı Kerîm’le hidâyete ermeyen kişiler: Bu, eski bir yalandır! derler.” (Ahkaf Sûresi: 11)

SEMA’I (MUSİKÎYİ) HARAM KILAN SEBEPLER

Sen bil ki, mübah olan sema’ları açıkladık, bildirdik. Sema’ın haram olduğu beş sebep vardır ki, onlardan sakınmak gerektir.

BİRİNCİ SEBEP: Güzel bir sesi bir kadından veya şehveti harekete getiren bir erkek çocuktan dinlemektir. Bu dinleyiş haramdır. Ve nasıl haram olmaz ki, Allahü Teâlâ'nın düşüncesiyle bir gönül dolu olsa bile insanın yaratılışında şehvet vardır, güzel bir yüz gördüğü zaman şeytan onun şehvetinin canlanmasına, ayaklanmasına yardımcı olur. O da o sesleri, o sema’ı, o musikiyi şehvet içinde dinler.

Ama bir şarkıcı oğlan çocuk şehveti uyandırmıyorsa, fitne doğurmuyorsa o erkek çocuğu dinlemek mübahdır. Ama çirkin olan kadından –onu görerek– şarkı dinlemek mübah değildir. Çünkü kadına ne sıfatta olursa olsun bakmak, süzmek ve göz önünde görmek haramdır. Ama kadın, perde ardından dinlenir ve eğer onda bir fitne korkusu olursa bu dinleyiş de haramdır. Şayet fitne korkusu olmazsa musiki dinleyiş haram değildir. Delili de şudur: İki kadın (cariye) Hazret-i Aişe'nin evinde teganni ediyor, şarkı söylüyorlardı ve Resûlullah Efendimiz hu cariyelerin sesini işitmekteydi.

Böylece bilindi ki, kadınların sesi, oğlan çocukların yüzü gibi avret değildir. Lâkin oğlan çocukların yüzüne şehvetle bakmak fitne ihtimali olan yerde haramdır. Kadınların sesi de böyledir. Fitne uyandırdığında haramdır. Fakat bu hâller değişik değişiktir. Kimi kişiler olur ki, kendisinden emin olur. Kimi kişiler ise güvenli olmaz. Buna örnek şudur: Ramazan ayında eşini öpmek kocaya helâldir. Ama o kişi kendi kendine güvenmelidir. Fakat o erkeğin iştihası, onu yatağa doğru birleşmeye çeker diye korkarsa ya da öpüşle dölsuyu boşanır diye heyecanlanırsa o kişiye eşi ile öpüşmek haramdır.

İKİNCİ SEBEP: Bu da, o sema’dır ki, rübâb ve kopuz gibi çalgı sesleriyle olur. Öyle sazlarla olur ki, ya kırıle çalınır ya da nây-ı irâki avazı ile olur. Ama bu çalgılar kırıle sesinden veya bu sazların sesinin güzel olmasından dolayı haram edilmiş, nehyedilmiş değildir. Bu sazları bir kimse ahenksiz, bir makama uygun olmayarak çalsa da yine bu çalışmalar haramdır. Bundan ötürü ki: Bu sazları çalmak, şarap gibi içkileri içen kişilerin âdetidir. Bir şey şarap içenlere özgü olursa o şey haramdır. Rübâba uyulunca da içmek hatıra gelir. İçmek isteği ise

arzuları, şehveti depreştirir. Fakat davul ve düdük (zurna, klarnet, kaval) haram değildir. Çünkü defin haram olduğu hakkında hiçbir haber gelmemiştir. Def, kılla (kirişle) çalınan çalgılar gibi değildir. Çünkü kılla çalınan sazlar içki içenlerin alâmetlerindendir. Böylece defi onlarla kıyaslamak doğru olmaz. Hatta def Resûlullah Efendimizin önünde çalınmıştır. Ve hatta kendileri:

– Nikâhta, düğünde çalınsın! diye emir buyurmuştur.

Defe fazla olarak madenî pullar eklemek de yine haram olmaz.

Davul çalmak ise hacılar ve gazadan dönen gaziler için âdet olmuştur. Ama erkeklîği olmayan hüsna gençlerin davulunu çalmak haramdır. Çünkü davul çalma onlara âdet olmuştur.

Eğer bir davul uzun (darbuka gibi) iki başı da yassı olursa o da haramdır. Ama düdük haram değildir. Gerek deliği yukarısından olsun, gerekse aşağısından olsun bu türlü düdüğü (kavalı) çalmak çobanların âdetidir.

İmam Şafii Hazretleri kavalın helâl olduğuna şu hadisi delil getirir. Nafi diyor ki:

– Ben Abdullah b. Ömer ile beraber yolda giderken bir çobanın kaval sesini işittik. Abdullah elleriyle kulaklarını tıkayıp yoldan uzaklaştı ve “Ey Nafi, ses hâlâ geliyor mu?” diye sordu. Ben “Artık sesi gelmiyor,” dediğim zaman kulağımı açtı ve “Ben Resûlullah Efendimizin böyle yaptığını gördüm.” dedi. Kaval sesini dinlemek gerçekten haram olsaydı Abdullah bin Ömer’in Nafi’ye de aynı şeyi emretmesi gerekirdi. Halbuki ona bir şey söylemedi.

Hazreti Muhammed (s.a.v.)’in parmağını kulağına koyması, kendilerinin o vakitte mübârek bir halet içinde bulunduğuna delildir. Bu kaval sesini dinlemesi kendisini belki de o ilâhî haletten uzaklaştırır diye düşünmüşlerdir. Çünkü musiki dinlemenin Allahü Teâlâ’nın şevkini harekete geçirmekte büyük tesiri vardır. Öyle ki, bir kişi Allahü Teâlâ’nın sevgisinden dolup taşmışsa, sema’ onun o vecd haline noksanlık verir. Bundan ötürüdür ki, Resûl aleyhisselam’ın düdük (kaval) sesini dinlememesi onun haramlığına delâlet etmez. Çünkü çok helâl şey vardır ki, ondan el çekilir, sakınca duyulur. Ama Hazret-i Resûl (s.a.v.)’ün, Abdullah bin Ömer’e (Allah ondan razı olsun): “Dinle!” diye izin vermesi o sesin mübahlığına delildir. Zira başka hiçbir ihtimal yoktur.

ÜÇÜNCÜ SEBEP: Okunan bir şiirin içinde kötü sözler bulunmasıdır. Mese-lâ bir hicivde, din ehline dil uzatma, sövme olabilir. Rafızîlerin Ashâb-ı Kirâm hakkında söyledikleri şiirler veya tanınmış bir kadının vasfını anlatan mısralar bu cinstendir. Oysa kadınların namahrem erkekler önünde sıfatlarını açıklamak câiz değildir. Bu türlü şiirlerin dinlenmesi haramdır.

Fakat içinde kâkül, ben, güzellik, vuslat ve ayrılık haberleri varsa ve âşıkla-rın âdetleri olan şiirlerse söylemek de dinlemek de haram değildir. Eğer bir kim-se bu gibi şiirleri sevdiği kadın sebebiyle ya da sevdiği erkek fikriyle söylüyorsa o vakit haram olur.

Ama sofiler ve Allahü Teâlâ'nın dostluğuna dalmış kişiler sema'ı Allahü Teâlâ'nın sevgisi, derin muhabbeti ile yapıyorlarsa bu gibi şiirler ve tek, çift mısralar onlara zarar vermez. Hem de bu şiir ve mısraların her birinden birer mana çıkarırlar ki, kendi hâllerine uygun düşer.

DÖRDÜNCÜ SEBEP: Şarkı dinleyen kişi genç olabilir. Çünkü genç olan kişi zülf, ben, güzel yüz haberini işitince şeytan o gencin boynuna basar, onun şehvetini harekete getirir. Güzellerin aşkını onun gönlüne salar. Kalbinde o güzele rağbet duyurur. Ve o genç âşıkların halini dinlediği zaman kendi benliğine de bu hoş gelir. Aşk arzular, aşk aramaya başlar. En sonunda onun da gönlü aşk yoluna girer.

Erkek ve kadınlardan çok kişiler vardır ki, sofilerin elbiselerini üstlerine giymişler ve bu cins aşkla uğraşmışlardır. Rızk ehlinin sözlerini öğrenip bu aşklarına özürler ararlar. Sonra da şöyle derler:

– Filan kişide bir sevda doğmuştur. Yoluna aşkın çalı çırpıları dökülmüştür. Ve bu kişiler sanırlar ki, böyle bir aşk Hakk'ın tuzağıdır. Ve yine:

– Âşık olan bu kimse Hakk'ın tuzağına düşürülmüştür! derler.

Yine öyle sanırlar ki, âşık kişinin, nefsinin sakınıp sevdiğini görmeye çalışması büyük bir hayırdır. Bu hayırsız işe zariflik ve hoş huyluluk diye ad koymuşlardır. Fısk ve fücür edip livâta eylemeyi sevda diye isimlendirmişlerdir. Kimi olur ki, kendilerinin özürlü olduğunu göstermek için:

– Filan pirin filan oğlana gönlü kaymıştır. Bu türlü aşk ulu kişilerin yolunda çok vaki olmuştur! Bu livâta değildir. Belki şahbazlık (civan kişi sevmeye), mahbûb ile gönül eğlendirmek, ruhbazlık derler. Bu türlü saçma sapan sözleri birbirlerine söylerler. Tâ ki, kendi kusurlarını bu türlü akla aykırı şeylerle örtmek isterler. Eğer bir kişi, böyle işlerin haram ve fısk olduğuna inanmaz ve itikad etmezse kanı helâldir.

Bunların ihtiyar üstadlarından hikâye ettikleri şeyler yalandır. Onlar mahbûb (sevimli, güzel) birisine bakarken şehvetli gözlerle bakmamışlardır. Bir yeşile, bir kırmızı güle ya da bir çiçeğe bakarcasına bakmışlardır. İhtimal o pir de hataya düşmüş olabilir. Çünkü böyle bir günah işlemek mübah, helâl olmaz.

Davud Peygamberin kıssası bu husustan ötürü söylenmiştir ki, hiç kimse, bir yüce kişi de olsa, bu gibi hatalardan uzak kalamaz. Davud aleyhisselâmın kıldığı tevbe ve ağlamasını bundan ötürü anlatmışlardır: Bilinmeli, unutulmamalıdır ki, kimse onu hüccet tutup kendisini mazur göstermesin.

Yaşlı kişinin bir gence göz süzmesine bir sebep daha vardır. Ama bu sebep çok az vaki olur. Meselâ bazı kimseler olur ki, onda sofilerde olan hâllerden bazı nesneler görünür. Meleklerin cevheri yahut peygamberlerin ruhu onlara bu sûretlerde görünür. Kimi zaman da bu görünüş, çok güzel bir insan şeklinde bir misalle olur. Çünkü mananın gerçekliği için örnek lâzımdır. Ve ruhlar âleminde mananın örneğinin çok güzel olması gerektir. Onun örneği, görünür âlemde güzel bir sûrette tecelli eder. Araplarda Dihyetil-Kelbî'den daha güzel ve ya-

kışıklı kimse yoktu. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) Cebrail'i Dıhyetil-Kelbî'nin şeklinde görürdü. Bundan sonra kimi zaman olurdu ki, o görünüşten bazı şeyler, bir sakalsız yüz şeklinde belirir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) de o yüzden büyük bir lezzet duyardı. Çünkü o hâlden çıkıp da o mana perde arkasında kalınca o mananın şevkine düşer, onu bulmak dileğinde bulunurdu. Kimi olurdu ki, o manayı bulamaz. Onun zahir gözü, bir güzel yüzde onu görse, o manada olan yüzle bu güzel yüzün ilgisi olsa, o hâl kendisinde tazelenir, müşahade ettiği lezzeti yine bulur. Ve o kimsede bu yüzden vecd ve eski hâl hasıl olur. Böyle olunca bir kimse güzel bir yüzü temaşa eylemeye rağbet eyler. Ama bu haleti bulmak için her kişi bu sırlardan haberdar olamaz. Bu kişinin güzel şekle rağbetini görünce bu da yüze kendisinin baktığı gibi baktığını sanır. Ama kendisinin o sıfattan başka şeyden haberi yoktur.

Sözün kısası, sofilerin işi çok büyük, çok tehlikeli, çok da gizlidir. Hiçbir yanılma, sofilerin hâllerine yol bulduğu kadar, hiçbir şeye yol bulmaz. Bundan dolayı bir parça buna işaret olundu. Tâ ki, sofi kişilerin mazlumluğu bilinsin. Çünkü halk öyle sanırlar ki, bütün sofiler bu zamanda peyda olanlar cinsindendir. Gerçek sofiler, bu benzetmeyle bile zulme maruz kalmaktadırlar. Hele onlar hakkında yanlış zanlar beslemek ve yakışsız söyler söylemek, ne büyük zulümdür!.. Onları onlarla ilgisi olmayan kötü kişilere benzetmek, o mazumlara zulmetmek olduğu gibi kişinin bizzat kendisi için de büyük bir zulüm ve haksızlıktır.

BEŞİNCİ SEBEP: Sema'ı oyun ve eğlence olarak âdet edinmektir. Bu türlü sema' etmek aslında mübahtır. Lâkin o şartla ki, onu âdet, gelenek haline getirip meslek edinmemelidir. Nitekim günahlardan kimisi küçük günahdır. Lâkin o günah çok işlenirse büyük günah derecesine erişir. Kimi şeyler vardır ki, mübahtır, ama bir şartla ki, ara sıra ve az az olmalı. Eğer çok olursa haram olur. Meselâ, o zencilerin mescit kapısında oyun oynamaları gibi, ki Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) onları yasaklamamıştı. Eğer Mescid-i Şerifi her zaman oyun yeri haline getirselerdi elbette yasaklardı. Ve Hazret-i Aişe'yi o zencilere bakmaktan, onları seyretmekten meneylemedi. Eğer o kişi onları seyretmeyi âdet haline getirseydi bu revâ olmazdı. Zaman zaman şakalaşmak, lâtife (şaka) eylemek mübahtır. Lâkin bir kimse şakalaşmayı âdet haline getirirse maskara olur. Ve bu türlü latifeler câiz değildir.

İkinci Bölüm

SEMA'IN TESİRLERİ VE EDEPLERİ

Ey ilâhî bilgileri öğrenmek isteyen! Şunu bil ki, sema'da üç makam (derece) vardır:

1. Önce anlamak.
2. Sonra vecde gelmek.
3. Bundan sora da harekete geçmektir.

Bu makamların her birisi hakkında söylenecek bazı sözler vardır.

BİRİNCİ MAKAM: Anlama hakkındadır ki, eğer bir kişi sema'ı gaflette yapsa ya da bir yaratığın endişesi ile eylese o sema' en aşağı derecededir. Sema'nın anlayışında ve hâllerinden söz söylemek durumunda olanlar daha aşağılıktır. Eğer o sema'da din endişesi galip olursa Hak Teâlâ'nın dostluğu ve sevgisi üstün olur ki, bu türlü sema'da iki derece üzerinedir:

Birinci Derece: Müridin derecesidir ki, dilediğine erişmede ve tarîkate sülûkünde hâlleri türlü türlü olur. Bu başkalıklar şunlardır:

1. Kabz (daralma) yönü.
2. Bast (genişleme) yönü.
3. Kolaylık, zorluk yönleri.
4. Kabul ve red yönleri.

Eğer müridin gönlü bunlara tutulmuş olsa bir söz işitince, o sözde gazap, kavuşma, yaklaşma veya uzaklaşma, razı olmak, kızmak, ümit etmek-umutsuzluk, ayrılık-buluşma, korku-güven, vefâ-vefâsızlık, vuslat sevinci-vuslat kaygısı, haberi olsa ve bunlara benzer neler varsa mürit bu gibi kelâmı dinleyince kendi haline bakar. Kalbinde olan ateş alevlenmeye başlar, onda türlü türlü hâller görülür. Eğer o müridin ilminin ve inancının binası sağlam değilse ona bu sema'dan nice türlü düşünceler gelir. O düşünceler hakikatte küfür olur.

İkinci Derece: Müridlik derecesini aşmış olanların derecesidir. Bunlar, başlangıç devrelerini arkalarda bırakmışlardır. O halin sonuna erişirler ki, ona Allah'tan başka şeylere nisbetle fenâ (yokluk) derler. Hak Teâlâ'nın zatına nisbetle tevhid ve vahdet hâli de denir. Bu türlü kimselerin sema'ı, fehim, anlayış yolu ile olur. Hatta, sema' ona eriştikçe yokluk ve birlik (vahdet) hâlleri onun kalbinde tazelenir, tamamen kendinden geçer. Bu âlemden habersiz kalır. Kimi zaman olur ki, ateşe düşse bile haberi olmaz.

Nitekim Ebû Hasan Nuri (Allah rahmet eylesin) bir yerde sema' hâlinde seğirtiyordu. Öyle bir yere geldi ki, orada kamış ekip biçmişlerdi. Ayakları parça parça olmuş yaralanmıştı. Fakat onun kendisi bu yaralardan habersizdi. Bu dereceye eren kişinin sema'ı ziyade kemal mertebesine ermiştir. Son dereceye varmıştır. Müridlerin sema'ı, beşeriyet, insanlık sıfatı ile karışiktır. Bu sema' ise özbenliğinden tamamen soyunmuş olan kişinin sema'ıdır. Nitekim Yusuf aleyhisselamın güzelliği önünde kendilerinden geçen kadınlar benliklerini tamamen unutmış ellerini kesmişlerdi. Sen ise bu yokluk âlemini inkâr edip şöyle dersin:

– Ben o kimseyi görürüm. O nasıl yok olmuştur?

Çünkü senin gördüğün kişi, o kimse değildir. Belki görünen, yalnız onun şahsıdır. Eğer o kişi helâk olsa onu görürsün, amma hakikatte o yok olmuştur. Zira onun hakikati, o lâtif manadır ki, marifet mahallidir. Eğer her şeyin marifeti, ondan kayboldu bu marifetlere nisbetle o da yok olmuş olur. Ve eğer özbenliğinden habersiz olsa özüne nisbetle de yok olmuş olur. Ve Allahü Teâlâ'nın zikrinden başka şey kalmayıp her şey fani olur, yok olup gider. Ancak baki olan Allah'ın zikri kalır.

İKİNCİ MAKAM: Sema'da olan kişinin sema'ı anlayışından sonra onda bir hâl meydana gelir. O hâle vecd derler. Vecdin lügattaki manası (bulmak)tır. Yani vecdin anlamı, önce erişilemeyen bir hâle ermektir. Bu halin ne gibi bir nesne olduğu hakkında hakikatte çok söz vardır. Ama doğrusu budur ki, vecd, yalnız bir çeşit değildir. Belki çok çeşitleri vardır. Ama bütün nevileri iki cinste toplanır:

1. Hâl cinsinden olan vecd.
2. Mükâşefe cinsinden olan vecd.

1- Hâl cinsinden olan şudur ki; sema' ehline bir sıfat üstün gelse onu sarhoş eder. O sıfat kimi şevk olur, kimi korku, kimi defa da aşk ateşi olur. Kimi gam, kimi de hasret olur. Bunların kısımları çoktur. Ama o ateş kalbe galebe çaldığı an onun dumanı dimağa erişir. Dimağdaki duyguların üstüne galip gelir. Tâ ki, o kişi görmez ve işitmez olur. Sanki uykuya varmış bir kişiye döner. Veya görüp işitirse de o gördüğü, işittiği şeylerden, sarhoş olan kişi gibi gafil olur.

2- Mükâşefe cinsinden olan da şudur: Sema' hâlinde bulunan kimselere bazı şeyler belirtmeye başlar. O şeyler ki, kimi kere bir örnek şeklinde meydana gelir. Kimi kere de açık şekilde ortaya çıkar. Mükâşefe hususunda sema'ın tesiri, kalbi bir yönden saf, tertemiz, kılmasındadır. Şu sema' ile kalb ayna gibi temizlenir ki, o aynanın üstüne toz konmuştur. O aynayı o tozdan temiz kılınca üstünde şekil, sûret görünür. Bu manayı ibare ve kelime yolu ile inceleyen kişinin ilmi, kıyasî ve emsalî olur. Mananın gerçekliği, ona eğer erişmiş bir kimse ise, ondan başkasına malum olmaz. Ancak o dereceye ulaşan kişiye anlaşılabilir. O zaman her kişi bastığı yeri bilir. Eğer bir başka kişinin bastığı yere tasarruf kılmak dilese kendi bastığı yere kıyas eylemelidir. Bir şey kıyasla olursa, o ilim kitabından, bilgi yaprağından olur, zevk varakından olmaz. Fakat, zikrettiğimiz bu zevki duyamayan kişiler bu hususa itikat edip inkârda bulunmasınlar. Çünkü inkârda ziyan vardır. Çok aptal olan kişiler öyle sanırlar ki, kendi bucağında bulunmayan şeyler, padişahın hazinesinde de yoktur. Bu akılsız kişiden daha eblehi de o kişidir ki, kendini, elinde olan az bir şeyle padişah olmuş sanır:

– Ben her şeye eriştim! Her şey benden hasıl oldu. Ve benden hasıl olmayan bir şey aslında yoktur! der.

Bütün inkârlar bu iki akılsızdan, bu iki aptal düşünceden doğar.

Sen bil ki, tekellüfle (zorlama ile) olan vecd yalnız nifâk, münafıklık yaratır. Ancak vecdin hakikatının meydana gelmesi için onun sebeplerini zorlayacak, çalışıp çabalayarak da olsa gönle getirmek ve kalbe yerleştirmek güzel bir şeydir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

– Kur'an-ı azimüşşan okunurken ağlayın! Eğer içinizden ağlamak gelmezse bari zorla ağlayın!

Bu hadisin manası da şudur ki, ağlamanın manalarını gönle getirmelisin. Ve hiç şüphe yok ki, zorlamanın tesiri vardır. Çünkü kişi o zaman anlar ki, zorlama hakikate eriştiren yoldur.

SORU: Eğer bir kişi bir soru sorup derse ki: “Sofilerin sema’ı hak olup mademki Hak içindir, o hâlde dinî meclislerde neden güzel sesli hafızlar getirip Kur’an okutmazlar? Aksine hoş sesli kişileri getirip gazel okuturlar? Mademki Kur’an, Hakk’ın kelimasıdır, onu dinlemek, gazel veya ilâhî dinlemekten önce gelmez mi?”

CEVAP: Kur’an âyeti üzerine de sema’ (dinleyiş) çok olur. Vecd hâlleri de onda çok görünür. Yine çok kişiler vardır ki, Kur’an dinlerken kendini kaybeder. Ve yine çok kimseler, Kur’an dinlerken can vermişlerdir. Bunun hikâyesi uzundur. İhya kitabında uzun uzun anlatılmıştır. Ama hafızın yerine hoş sesli birinin (muganninin) ve Kur’an yerine gazel okumanın beş sebebi vardır:

Birinci sebep şudur ki: Kur’an âyetlerinin çoğu âşıkların haline uygun değildir. Çünkü Kur’an’da, kâfirlerin hikâyesi, dünya ehlinin muamelesi ve bunun gibi şeyler çoktur. Zira Kur’an, dünya halkının sınıflarının hepsinin şifasıdır. Eğer hafız, meselâ, bir âyeti okusa ve o âyetler şunlar olsa: “**Annenin mirastan hakkı altıda birdir.**” (Nisa Sûresi: 11) veya: “**Ölen erkeğin kız kardeşinin hakkı yarımındır.**” (Nisa Sûresi: 178) veya “**Sizden ölenlerin geride bıraktıkları dul kadınlar kendi kendilerine dört ay on gün iddet beklerler.**” (Bakara Sûresi: 234). İşte bu türlü âyetler aşk ateşini artırmaz. Ancak gönlü aşka çok bağlı olana tesir eder, aşkının ateşini körükler. İsterse muradından uzak olsun o ateş artar. Ama bunun gibi âşik da az bulunur.

İkinci sebep: Halkın çoğu Kur’an’ı tekrar tekrar okumuşlardır. Bir şey çok işitilmiş olursa gönlü uyarmaz. Meselâ bir kişi bir şiiri önce işitip heyecan duyar bir hâli varsa, ikinci kez okunuşunda ilk hâl kendisinde belirmez. Taze taze gazel okunur; ama taze taze Kur’an okumanın imkânı yoktur.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında Araplar, Kur’an’ı önce gelip dinledikleri zaman ağlarlardı. Onlarda nice türlü hâl olurdu.

Böylece bir şey taze, yeni olursa onun tesiri fazla olur. Bundan ötürü Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) hacılara şöyle derdi: “Mekke’de fazla durup vakit geçirmeyip herkes yerli yerine gitsin!” Ve sonra şöyle derdi “Korkarım ki, Kabe’ye gözleri alışır, Kabe’nin hürmeti gönüllerinden gider.”

Üçüncü sebep: Gönüllerin çoğu, güzel bir sesle, vezinli, ölçülü şiirlerle hareketlenir. Bundan ötürüdür ki, düz sözlü sema’ çok az vaki olur. Güzel sesle yapılır ki, vezin ve makamla olursa her destanın ve her makamın bir hâli vardır. Kur’an’ı destanvari okumak, yani destana uydurmak, onda tasarruflar eylemek revâ değildir. Makamsız ve nağmesiz okumakla ise yalnız kelimeler söylenir ve tesirsiz olur. Ancak çok ateşli bir gönül olmalı ki, bununla alevlenip parlсын.

Dördüncü sebep: Nağmelere güzel seslerin yardımcı olması gerektir. Def, davul, zil, düdük, kaval ve bunlar gibi daha ne sazlar nağmeye yardımcı olur ki, bunlarla Kur’an okumak câiz ve uygun değildir. Çünkü bunlar oyun ve eğlence aletleridir. Nitekim Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) Rebi bin Muavvez’in evine varmıştı. Cariyeleri def çalıp teganni eder, şarkı söylerlerdi. Kızlar peygam-

beri görünce şiir söyleyerek duaya başladılar. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) kızlara: "Susun!" dedi. "Önce nasıl şarkı söylüyorsanız yine öyle yapın." Dua bir ibadettir ki, yalnız sesle olur. Defte ise oyun ve eğlence vardır. Duaya uygun düşmez!

Beşinci Sebep: Her kişinin bir hâli vardır. Her kişi kendi haline uygun bir şiir dinlemek ister. Eğer haline uygun şiir yoksa bir teganniye dinlemek hoşuna gitmez. Ona kulak tutmayı kerih görür. Ve kimi olur ki, o beyti okuyan kişi:

– Bunu okuma! Filan şiiri oku! der.

Oysa Kur'an'ı dinlememek isteğinde bulunmak olamaz. Kimi zaman olur ki, bütün âyetler, bir kişinin haline de uygun düşmez. Eğer söylenilen beyit kendisinin haline uygun düşmezse bile, kendisi beytin manasını kendi öz haline uygunmuş gibi kabul eder. Okunan şiirden, şairinin kasdettiği manayı anlamak vacip değildir. Fakat Kur'an-ı Azimüşşanı kendi fikrine göre tefsir edip kendi manasıyla başka bir manaya almak layık değildir.

Sözün kıyası, meşayihin gazel söyleyicileri ve hoş sesli kimseleri seçmelerinin sebebi budur. Bu söylenilen manaların özü iki sebep içindedir:

1- Dinleyen kişinin halinin vasfı olmak.

2- Kur'an'ın hürmetini sakınmak ve korumaktır.

ÜÇÜNCÜ MAKAM: Sema'da hareket; raks ve yaka yırtmaktır. İnsan, bir şeyden mağlup olur ve ne yapacağını bilmezse bundan ötürü yaptığı işlerden kendisine soru-hesap yoktur. Lâkin bir şey bile yapılsa, bundan da halka gösterişte bulunsa: "Ben hâl sahibiyim!" demek istense ve o kişi hâl sahibi olmasa gösteriş haram olur. Çünkü bu, nifâkın ta kendisidir. Ebûl-Kasım Nasr-ı Abâdi dedi ki: "Ben derim ki, bu halkın sema' ile meşgul olmaları gıybetle uğraşmalarından daha hayırlıdır. Ömer bin Mecid dedi ki: Otuz yıl gıybet eylemek, sema'da bir sahte hâl sahipliği göstermekten daha iyidir. Ey ilâhi bilgileri öğrenmek isteyen! Sen bil ki, sema'da en üstün olan, sema' eylerken sakin olmaktır. Sema' edenin aldığı tesir o kişinin dışına vurmamalı, görünmemelidir. Kendisini taşkınlıktan koruyacak kadar gücü olmalıdır. Çünkü o bağırma, çağırma, harekette bulunma, ağlamalar din zayıflığından ileri gelir.

Bir kimse rızasız raks eylese yahut zorla kendisini ağlamaya bıraksa bunları yapmak câizdir. Ve raks, şeriatta mübahtır. Çünkü Habeşliler, Mescid- Şerif'in kapısında raksetteler ve Hazret-i Aişe, onların temasında bulundu.

Resûl (sallallahu aleyhi ve selem), Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerim kılsın): "Sen bendensin, ben de sendenim!" dediği zaman Ali, sevincinden raks eyleyip ayağını nice defa yerlere vurmuş, oynamıştı. Nitekim Arapların âdetidir, sevinç hâlinde rakedip, ayaklarını toprağa vururlar. Resûlullah Efendimiz Ca'fer'e (Allah ondan razı olsun): "Yaratılıştan, ahlâkta sen bana benzersin!" dediği zaman Ca'fer de sevincinden oynadı zıpladı, raksetti. Yine Resûlullah Efendimiz, Zeyd bin Harise'ye: "Sen bizim hem kölemiz, hem de kardeşimizsin" di-

ye buyurduğu zaman Zeyd, sevincinden raksetmişti. O hâlde bir kimse, ‘Raks haramdır!’ derse bu yanlıştır. O kişi hata işler, Çünkü raks, nihâyet bir oyundur. Oyun ise haram değildir. Hele gönülde olan hâl güçlü ve ziyade olsun diye raks yapılırsa bu haram bir şey değil aksine makbul bir şey olur.

Ama, esvap parçalamak, yaka yırtmak bilerek ve istenerek yapılırsa bir malı kaybetmek olur ki, câiz değildir. Elbisesini parçalamakta aklın ne kadar tesiri olursa olsun bunu yapmakta zorlanmış olmalıdır. Raksetmemek istese bile raks yapmaktan kendini tutamadığı gibi elbisesini yırtmak istemediği hâlde yapsa bunun zararı yoktur. Çünkü bu haline engel olmakta mazurdur. Nitekim hastanın inlemesi bilerek olur. Ama eğer inlememek dilese, elinden gelmez. Çünkü insanın bazen iradesi ile olan şeylerden el çekmeye gücü yetemez ve herhangi bir vakitte, soft bu yola mağlup olursa günah işlemiş olmaz. Ama onların iradeleri ile elbiselerini, hırkalarını parçalayıp dağıtmalarına bir kısım taife:

– Bu, câiz değildir! diyerek karşı çıkmışlardır. Bu itirazlarında onlar hata etmişlerdir. Çünkü bunda kumaşı zayi etmek yoktur. Nitekim bezi de parçalayıp gömlek dikerler. Zira onu bir maksat için parçalamaları câiz olur. Eğer hırkanın parçalarını dört yana dağıtsalar ve herkes o parçalardan nasibini alıp seccadelelerine ve hırkalarına dikse bu câiz olur. Zira bir kimsenin bir parça bezi parçalayıp yüz fakire vermesi câizdir. O hırkanın her parçası, işe yarayan bir yama olur.

SEMA’IN EDEPLERİ

Sema’daki edeplerin beyanı şudur: Sen bil ki, sema’da üç şey önemlidir. Onlar da:

1. Zaman,
2. Mekan,
3. İhvan (arkadaş)tır.

1- Zaman şartı şunu ifade eder: Gönül bir şeyle meşgul olunca yahut namaz vakti veya yemek yeme zamanı gelince ya da gönüllerin dağınkı olduğu zamanlarda sema’ faydasız olur.

2- Mekana gelince: Eğer, yol üstü olursa, yahut ışık girmez karanlık bir yer olursa sema’ yine faydasızdır.

3- İhvan’a gelince: Her kim sema’a hazırlanırsa sema’ ehlinde olmalıdır. Ona yabancı bulunmamalıdır. Eğer orada dünya ehlinde, kibirli kimselerden biri olursa veya o kişi sema’ı inkâr edici bir kişi yahut güçlkle rakeden bir kimse ise yahut gaflet ehlinde olan bir kısım halk o sema’da hazır bulunuyorsa –ki onlar sema’ı bâtil fikirlerle yaparlar– yahut faydasız kelimeler söyleyip dört yana bakan, saygıya lâyık olmayan kişiler hazır olursa veya bir kadın topluluğunun temaşası için gelen kişilerse ki, bunlar gençler arasında bulunup birbirlerinin fikirlerinde birleştikleri noktalar vardır, böyle bir sema’ faydasız, haram bir sema’ olur.

Cüneyd-i Bağdadi'nin (Allah ona rahmet eylesin): "Sema'da zaman, mekan, ihvan şarttır." demesinin manası budur. Ama sema', öyle bir yerde olsa ki, orada genç kadınlar veya kızlar seyre gelseler, o sırada genç erkeklere şehvet üstün gelse, sema' haram olur. Çünkü, bu demde sema', şehvet ateşini iki taraftan (kadın ve erkek yönünden) tez yakar ve herkes birbirine şehvetle bakar. Bu hâl ise fesada tohum olur ki, sema'ın o fesadla birlikte hayrı da kalmaz.

Şu hâlde sema'a ancak emin olan kişiler oturabilir. Sema' meclisinde de sema'ın edeplerine uymak gerekir. Mecliste herkes başını önüne eğmelidir. Birbirine bakmamalıdır. Herkes kendisini bütün benliğiyle, baştan başa sema'a vermelidir. Sema' arasında, sema'ın devamı müddetince söz söylenmemelidir. Su içilmemeli, dört yana bakılmamalı, eller baş üstünde oynatılmamalıdır. Zorlukla ve zahmetle hareket edilmemelidir. Belki namazda teşehhüde nasıl oturulursa, sema'da öyle oturulmalıdır. Gönüller tamamen hak divanına çevrilmelidir. Sema' dolayısıyla gaybdan keşifler meydana gelirse o keşfin beklenmesi ve herkesten gizlenmesi gerekir. Herkes kendi sesini zapteylemeli, iradesiyle ayağa kalkmamalı ve hareket etmemelidir. Eğer bir kişi vecdin galebesi ile ayağa kalkarsa ona uyulmalı, ona yoldaşlık edilmelidir. Eğer başından tülbendi düşerse kendi tülbendini de çıkarmalıdır.

Gerçi bu anlattıklarımızın hepsi öyle bid'atlerdir ki, sahabeden ve tabiinden bildirilmemiştir. Lâkin her bid'at olan şey, yapılması câiz olmayan bir hareket demek değildir. Çünkü öyle bid'atlar vardır ki, bid'at-i hasenedir (iyi, güzel bid'atlardır). İmam Şafii (Allah rahmet eylesin):

"Teravihi cemaatle kılmak, Emirül-Mü'minin Ömer'in (Allah ondan razı olsun) ortaya koyduğu bir bid'attir. Fakat bu bid'at-i hasenedir. Kötü olan, mezum olan bid'at ise sünnete aykırı olan bid'atlardır." der.

Böyle olunca güzel ahlâklı olmak ve halkın gönlünü sevindirmek, şeriatça iyi bir harekettir. Her kavmin bir âdeti vardır. Onların âdetine aykırı hareket etmek kötü huyluluktur. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Herkesle kendi huyuna ve âdetlerine göre hoş geçinin!"

Mademki sofi kişiler sema' ile ve raksla şad olurlar, onlara muhalefet gösterilirse rahatsız olurlar, onlara uymak, muvafakat etmek sünnettir. Resûlullah Efendimizin sahabeleri (Allah'ın rızası onların üzerine olsun) kendisini gördükleri zaman ayağa kalkmazlardı. Çünkü onların ayakta durmalarını Resûl aleyhisselam sevmez, istemezdi. Lâkin, eğer bir yerde ayağa kalkmamak kötü bir âdet sayılır ve kötü görülürse ve ayağa kalkılmakla huzur doğarsa, hatır saymak, gönül almak için ayağa kalkılmak daha iyi bir harekettir. Çünkü Arab'ın âdeti, geleneği ayrıdır; Acemin (yabancı'nın) adedi ve geleneği ayrıdır. Tefvik Allah'tandır.

DOKUZUNCU ASIL
EMR-İ MA'RUF VE NEHY-İ MÜNKER
(İYİLİĞİ EMRETMEK-KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK)

Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker dinin erkânından öyle bir rükündür ki, bütün peygamberler, Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker için gönderilmişlerdir. Eğer, Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'in esasları bozulup halkın arasından gidilirse gözetimin bütün esasları bâtil olur, din bozulur, düzen yıkılır. Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'in bilgisini biz üç bölümde bildireceğiz:

Birinci Bölüm: Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'in farz olmasının beyanıdır.

İkinci Bölüm: Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'de olan yasakçılık şartının beyanındadır.

Üçüncü Bölüm: Çok kez vaki olan münker (yasaklanacak) nesnelerin beyanındadır.

Birinci Bölüm

EMR-İ MA'RUF VE NEHY-İ MÜNKER'İN FARZ OLMASININ BEYANI

Sen bil ki, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker vaciptir (farzdır). Bir kişi emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'den el çekerse (yani Allahü Teâlâ'nın emirlerini bildirmez ve kötülükleri yasaklamazsa) Yüce Allah'a asi olur. Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

"Sizden bir taife bulunsun ki, onların işleri, hayra davet etmek ve iyilikleri emredip kötü işlerden neyhetmek olsun." (Al-i İmran Sûresi: 104).

Bu âyet-i kerime ona delildir ki, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker farzdır. Lâkin farz-ı kifayedir. Çünkü kimi kişilerin bu farzı yerine getirmesi kafidir. Ama hiçbir kişi farz-ı kifayeyi yapmazsa o topluluğun hepsi günahkâr olur.

Yine Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Yurtlarından haksız olarak çıkarılmış olanları biz yeryüzünde sakın kılaçağız. Onlar namaz kılarlar, zekat verirler, ma'rufu (iyiliği) emrederler ve münkerden (kötülüklerden) nehyederler. Bütün işlerin sonu Allah'a döner." (Hac Sûresi: 41).

Böylece Allahü Teâlâ, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker (iyilik etmeyi ve kötülükten yasaklamayı) namaz ve zekatla birlikte andı ve din ehlini iyilik edici ve kötülükten nehyedici olarak zikretti.

Resûl (sallallahü aleyhi ve selem) de şöyle buyurdu:

"Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker eyleyin. Eğer bunları yapmazsanız Allahü Teâlâ sizin, en kötü olanınızı üstünüze musallat eder. Ondan sonra en iyileriniz sizin hakkınızda hayır dua eylese bile kabul olmaz."

Emirül-Mü'minin Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun) rivayet etmiştir ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kötüleri kötülük işleyip de iyileri onları kötülükten men etmeyen insanlara, Allah en kısa zamanda bir azap gönderir.”

Yine buyurmuşlardır ki:

“Bütün iyi ameller, Allah yolunda gaza etmenin yanında denizde bir damla kalır. Allah yolunda gaza etmek de emr-i ma'ruf ve nehy-i münker etmenin yanında denize nisbetle bir damla gibi kalır.”

Yine Resûl-ü Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İnsanoğlunun söylediği her sözün faydası ve zararı kendinedir. Ancak emr-i ma'ruf ve nehy-i münker ve Allah'ı zikretme bunun dışında kalır.”

“Bir kimsenin zulümle öldürüldüğü veya dövüldüğü yerde oturmayın. Çünkü orada bulunup da o kötülüğü defetmeyen kimsenin üzerine lanet yağar.” Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Haksız işler işlenen bir yerde oturmak câiz değildir. Eğer oturulursa ancak Allah için konuşmak (nehy-i münker etmek) üzere oturmalıdır. Şüphesiz nehy-i münker, ne eceli yaklaştırır, ne de rızkı uzaklaştırır.”

Bu hadis ona delildir ki zalimlerin sarayında ve yasakçılık yapılmayan yerlerde zaruret olmadan durmak câiz değildir. Bundan ötürü geçmiş zamanlarda olan yüce kişilerin çoğu uzleti seçmiş bulunuyorlardı. Çünkü, çarşı ve pazarları, yolları kötü işlerden uzak bulmamışlardı.

Hazreti Aîşe (Allah o kadından razı olsun) şöyle rivayet etmiştir:

– Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) bana dedi ki: “Allahü Teâlâ bir şehrin halkına azap yolladı ki, o şehirde 18.000 kişi bulunuyordu. Bunların ilmi, bilgisi peygamberler bilgisi gibi idi.” Bunun üzerine Resûlullah:

– Ey Allah'ın nebisi! Bu niçin böyle? diye sordum. Peygamber Efendimiz şu cevabı verdi.

– Çünkü onlar Allah rızası için hiçbir kimseye kızıp kötülüğü nehyeyemezlerdi!

Ebû Ubeyde bin Cerrah (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)'e dediler ki:

– Ya Resûlullah! Şehitlerden kimin derecesi en üstün derecedir?

Resûlullah Efendimiz de buyurdu ki:

“O kişidir ki, öldürülecek olsa bile zalim bir sultanın kötülüğünü neyheder. Eğer öldürülmezse, onun defterine, yaşadığı müddetçe hiçbir zaman günah yazılmaz.”

Ve yine Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Şehitlerin en faziletlisi, zalim bir sultana iyiliği emrettiği ve onu kötülükten yasakladığı için sultanın öldürdüğü kişidir. Bu şehidin yeri, cennette

Hamza ile Cafer arasındadır.” Haberde gelmiştir ki: “Allahü Teâlâ Yûşa bin Nûn aleyhisselâma vahiy gönderdi. Şöyle buyurdu: “Senin kavminden 100.000 kişiyi helâk edeceğim! Bunların 40.000 kişisi iyi amelli kişilerdendir, 60.000 kişisi de kötü amellilerdir.” O zaman Yûşa aleyhisselâm: “Ya Rabbi, dedi, iyi amelli kişileri niçin helâk edeceksin? Allahü Teâlâ buyurdu: “Şundan ötürü ki, diğerlerine düşmanlık etmediler. Yemede, içmede, oturup kalkmada ve alış-verişlerinde onlardan sakınmadılar.”

İkinci Bölüm

NEHY-İ MÜNKER'İN ŞARTLARI

Sen bil ki, iyi şeyleri yaptırmak, kötü şeyleri yasaklamak bütün müslümanlara vaciptir. Bunun bilgisi ve şartlarını öğrenmek, bilmek bütün müslümanlara farzdır. Çünkü şartlarıyla yapılmazsa onu yerine getirmek mümkün olmaz.

Nehy-i münkerin dört rüknü vardır:

- 1- Nehyeden kişi,
- 2- Nehyedilen kişi,
- 3- Nehyedilen konu,
- 4- Nehiy eylemenin nasıl yapılacağı.

Birinci Rükün: NEHY-İ MÜNKER'İ KİM YAPAR?

Nehy-i münker yapanın (kötülüğü yasaklayanın) müslüman ve akli ergin olması (bulûğa ermesi) şarttır. Çünkü nehy-i münker, dinin hakkını edâ etmektir.

Bir kimse din ehli olursa, o böyle bir hakka lâıyk olur. Kimileri arasında, adâletin ve sultanın izin vermesi şart mıdır, değil midir? diye de ihtilaf vardır. Bize göre doğru olan şudur ki; nehy-i münker yapacak kimsenin adil ve zahid olması şart olmadığı gibi sultanın izni de şart değildir. Çünkü adâlet ve zahitlik nasıl şart olabilir? Bir kişi nehy-i münker yapmak istese, hiçbir günah işlememiş olması şart konulursa, nehy-i münker yapılamaz. Çünkü hiç kimse günahtan masûn değildir.

Hasan-ı Basrî'ye (Allah ona rahmet eylesin) bir kişi şöyle dedi:

– Bir kimse diyor ki; özü sözü temizlemeden halkı dine çağırmayınız! Siz ne buyurursunuz?

Hasan-ı Basrî de dedi ki:

– Şeytan da, bu sözü arzu eder. Tâ ki, bu sözü bizim gözümüze hoş göster-sin ve nehy-i münker'in yolunu bize kapasın! Bu meselede bilinecek şey nehy-i münker'in iki türlü olmasıdır.

Birincisi: Nasihatla, vaaz iledir.

Bir kişi bir iş işler ve başkalarına da: “Bu işi işlemeyin!” diye öğüt verirse bunun, halkı kendisine güldürmekten başka hiçbir faydası olmaz. Onun vaazı, halkın gönlünde hiç iz bırakmaz. Bu kötülüğü yasaklama işi fâsık kişiye lâıyk değil-

dir. Belki halkın dinlemediklerini görüp kendisine güleceklerini de bilirse bu nehy-i münkerle günahkâr bile olur. Çünkü vaazın revnakı ve şeriatın haşmeti halkın nazarında batıl olur. Bundan ötürüdür ki, günahı meydana çıkan bilgilerin halka ziyarı vardır ve böyle vaaz eyleyenler günahkâr olurlar. Bundan ötürüdür ki, Resûl (sallallahü aleyhi ve selem) şöyle buyurmuştur:

“Bizi Miraca ilettikleri gece, bir kavim gördüm. Dudaklarını uzun bir makasla keserlerdi. Onlara: “Siz kimsersiniz?” dedim. Onlar: ‘Biz, halka iyilik yapın! diye söyledik. Ama kendimiz iyilik işlemezdik ve halkı şerden yasaklardık, kendimiz kötülükten el çekmezdik’ dediler.”

İsa aleyhisselâma vahiy gelmişti. Şöyle diyordu: “Ey Meryem’in oğlu! Öğüt kabul eylersen önce kendine öğüt ver. Ondan sonra halka nasihat eyle. Ama benden utan!”

İkincisi: El ile zor ve kuvvetle olur. Şarap görüp dökmek gibi, saz aletlerini görüp kırmak, sövmek gibi! Ve eğer bir kişi bir fesada, kötülüğe yönelse o kişiyi zorla, kahırla o fesaddan döndürmek gibi ki, bu türlü kötü şeylerin yasaklanmasını fâsık olan kişilerin bile yapması câizdir. Çünkü bir kimseye iki şey vacip olur. Biri şudur ki: Kötü işi kendisi işlememelidir. İkincisi şudur ki; başka bir kişiyi kötülüğü işlemeye bırakmamasıdır. Eğer denilirse ki: Bir kimse kendisine kötü işleri yasaklayamazsa başka kimselere o işten el çekertmek neden gerekir? Meselâ bir kişi:

– İpek elbise giymek kötü bir şeydir! dese, sonra kendisi ipekliler giyerek başkasını men eylemeye kalksa veya şarap içen biri, başkalarının şarabını dökse, bu hareketler çirkindir dense, bu sözler için biz deriz ki:

– Çirkin şey ayırdır, bâtil şey ayırdır. Bu şundan ötürü çirkindir ki, o kişi, en önemli olan bir şeyden el çekmiştir. Onu kendisi yapmamıştır. Ve şundan ötürü de çirkin değildir ki, yapılmaması gereken bir şeyi nehyetmiştir. Eğer bir kimse oruç tutsa ve namaz kılmasa bu çirkin görülür. Sebebi de en mühim olan bir şeyden, namazdan el çekmiştir. Bu, kabih sayılır.

Çünkü namaz, oruç tutmaktan daha ehemmiyetli, daha önemlidir. Yoksa sadece oruç tutmuş olması çirkin değildir. Yine bunun gibi işlemek, buyurmaktan daha mühimdir. Bu ikisi de farzdır. Lâkin buyurmanın şartı yoktur. Çünkü biri, ötekine şart değildir. Bunun da manası: “Şarap içeni şarap içmekten yasaklamak için kendisinin şaraptan el çekmesi gerekir. Şaraptan men eylemenin vücubü şarap içenden düşer!” demek değildir. Çünkü bir farzı yapmadı diye öbür farzın da o kişi üzerinden düşmesi muhaldir.

Sultanın izin vermesine gelince: “İyilikle amel edin, kötülüğü men edin” diye sultanın emir vermesi ve ferman yazması da şart değildir. Çünkü geçmiş günlerde yüce kişiler, sultanlara ve halifelere bu emr-i ma’rûf’u ve nehy-i münker’i her zaman yapmışlardır. Bunların hikâyesi uzundur. Böyle kısa bir kitapta anlatılması uygun olmaz. Zikrolunan meselenin hakikati, o vazifelerin derecelerini anlamakla bilinir ki, onun da dört derecesi vardır:

Birinci Derece: Öğüt vermek, nasihat kılmak, Allahü Teâlâ ile korkutmaktır. Bu da bütün müslümanlara vaciptir. Sultan tarafından ferman çıkarılmasına, emir yazılmasına hacet yoktur. Ferman çıkarılması nasıl lâzım olur ki, ibadetlerin en yücesi sultanlara öğüt vermektir. Onları Cenâb-ı Hak'la, Yüce Yaratan'la korkutmaktır.

İkinci Derece: Sert sözler söyleyip:

- Ey fâsık, ey zalim, ey ahmak, Allah'tan kork! Bu işi işleme! demektir. Bu sözleri söylemek için de hiçbir fermana ihtiyaç yoktur.

Üçüncü Derece: Eliyle yasaklamaktır. Meselâ şarabı yere dökmek, çalgıyı kırmak, başta olan bir ibrişim tülbendi çekip almak, çıkarmak, zor kullanmaktır. Bunların hepsinin yapılması, ibadetin farz olduğu gibi farzdır. Birinci Bölüm'de anlattığımız gibi, bir kimse mü'min olursa şeriat ona, sultan icazet vermemiş bile olsa bu izni vermiştir.

Dördüncü Derece: Sopa ile dövmek, canını yakmakla korkutmaktır. Eğer, dövülenler, korkutanlar ve onların taraftarları toplanıp karşı koyarlarsa ve yardım almak zorunda kalırsa o zaman, sultanın izni olmasa da kendi taraftarlarını toplayıp bu fitneyi bastırmalı. Fakat belki bir karışıklığa, bir fitneye yol açması bakımından sultanın müsaadesi alınrsa daha iyi olur.

Nehy-i münker'in derecesinin çeşitli olması şaşılacak bir şey değildir. Mesele oğul, babasını kötü iş yapmamakta uyandırmaya kalkarsa tatlı tatlı söylemekten başka şey yapması câiz değildir. Hasan-ı Basri (Allah rahmet eylesin) derdi ki:

- Babanıza nasihat eyleyin. Eğer kızıp huzursuz olursa susun.

Babaya acı söz söylemek, câhil ve ahmak demek, bunlar gibi sözlerle hitap etmek de revâ değildir. Hele babayı kamçı ile dövmek asla câiz değildir. Baba kâfir de olsa ona sopa vurmak, hatta babası fâsık olup kendisine had cezası vurmak gerekse ve oğlu cellad bile olsa, hiç câiz değildir.

Oğlunun elinden gelirse babanın elindeki şarabı dökmeli, ipekli elbisesini sökmeli, haram olarak aldığı bir şeyi sahibine geri vermelidir. Gümüş maşrabasını kırmalı, duvarlarda olan resimleri silmeli.

Bunlara benzer ne varsa onları ortadan kaldırmak câizdir. Zahir olan budur ki, çocuk doğru iş işlemiş olur. Baba kızsı da kızgınlığı yersizdir. Bu onu dövmek, ona sövmek demek değildir. Bununla beraber birisi, babasının kırılıp üzüleceğini bilse, bunları da yapmamak gerekir. Nitekim Hasan-ı Basri Hazretleri:

- Babanın kızmak ihtimali varsa susun! Nasihat eylemekten de el çekin kaçının! der.

Sen bil ki, efendinin kölesine, kölenin de efendisine, kadının kocasına, memurların sultana, devlet reisine nehy-i münker etmesi, çocuğun babaya ihtarda bulunması gibidir. Bunlar üzerinde de diğerlerinin büyük hakları vardır. Fakat öğrencilerin hocalarına ikazda bulunması daha kolaydır. Çünkü, din öğrencisinin üstadlarına saygısı yalnızca din dolayısıyladır. O bilgilerle amel eylemezse

olmaz. Çünkü âlim kişi ilmi ile amel etmezse kendi hürmetini yere vurmuş olur, saygısını kaybeder.

İkinci Rükün: NEHY-İ MÜNKER NEREDE YAPILIR?

Bir iş münker olursa ve hâlâ kötülüğü sürdürüyorsa onu yasaklayacak olan kişi bunu arayıp sormadan, incelemeye hacet kalmadan açıkça biliyorsa o iş için yasaklama yapılır. Bu cümleden olarak dört şart bilinmelidir.

BİRİNCİ ŞART: Yasaklanacak iş, büyük günah olmasa bile çirkin, kötü bir hareket olmalıdır. Hatta küçük günah hududunda bile olsa yine yasaklanmalıdır. Meselâ bir delinin yahut bir çocuğun bir hayvana uygunsuz harekette bulunduğu görülünce onu yasaklamak gerektir. Her ne kadar bu münasebete masiyet (günah) denilmezse de. Çünkü ne hayvan, ne deli ve ne de çocuk mükellef kimselerdir. Fakat bu gibi fiiller şeriatla çirkin ve kötü sayılır. Bir divaneyi şarap içerken veya bir çocuğu bir kişinin malını ziyana uğrattırırken gören kişinin, bunu meneylemesi gerekir. Hele bir günah işlenmiş olursa, küçük günahlardan da olsa, onu meneylemek iktiza eder: Hamamda avret yerini açmak, kadınların ardından dikkatli dikkatli bakmak gibi günahlardan meneylemek gerekir.

İKİNCİ ŞART: Nehy-i münker yapılabilmesi için günahın o anda işlenmesi lâzımdır. Günah işlenmeden önce veya sonra o kimseyi nasihat vermekten başka bir şeyle incitmek doğru değildir. Bir kimse içki içmeyi bitirdikten sonra ona ancak içki içmemesi için nasihat verilir, böyle yapmasının doğru olmadığı bildirilebilir. İçki içtiğinden dolayı ona had vurmaya (ceza vermeyi) sultandan başkası yapamaz. Bunun gibi "Bu gece içki içeceğim" diye düşünen veya böyle söyleyen kimseyi de henüz işlememiş olduğu bu günah için dövmek veya onu bu gınahtan men etmek için dövmek, incitmek, canını yakmak doğru değildir.

Olsa olsa ona içmemesi için nasihat edilebilir. Eğer içmeyeceğim derse mutlaka içeceğini düşünerek hakkında su-i zanda bulunmamalıdır. Bir kadınla tenhada yalnız oturan erkeğe, oturmadan önce nehy-i münker yapılabilir. Çünkü تنها bir yerde bir kadınla yalnız olarak oturmak zaten gınahtır. Bilâhare zina suçunu işlerlerse o da ayrı bir günah olur. Yine böyle kadınlar hamamının önünde bekleyip hamamdan çıkacak kadınları seyredecek olan kimseye de nehy-i münker yapılır. Yani orada kadınların çıkmasını beklemenin doğru olmadığı kendisine bildirilerek bundan men edilir. Çünkü orada durup beklemek de başlı başına bir gınahtır.

ÜÇÜNCÜ ŞART: Kötü işi yasaklayan kimseye, günah işleyenin günahı, tecessüste bulunmadan açıkça belli olmalıdır. Çünkü tecessüste bulunmak revâ değildir. Bir kişi evine girip kapısını kapayınca ve onun izni olmayınca o eve girip:

– Ne işler yapıyorsun? diye gözcülük etmenin câizliği yoktur. Bir işi yasaklamak için kapıdan ve damdan kulak kabartmak da câiz değildir. Eğer haram olan çalgı seslerini işitirse o kişi gözetcilik edebilir. Ama Allahu Teâlâ'nın örttüğü örtüyü açmamak gerekir. Ancak saz eserleri ile sarhoşların naralarını dışarı-

dan duyan bir kişi, onların iznini almadan içeri girer. Yasakçılık ödevini yapar. Ancak fâsıkın biri, eteğinin altına bir haram şey alır da gitmeye kalkarsa ve şarap, içki olması ihtimali varsa o kişiye:

– O nedir? Bana göster! demesi revâ değildir.

Çünkü bunu yapmak tecessüs olur. Belki de şarap olmayan bir şeyi gizli götürmektedir. Ama bir kişi, içkinin kokusunu alsa, onu döküvermesi câizdir. Ayrıca eteği altında kopuz, saz götürüyorsa ve esvabı dar ve ince ise o sazın şekli biliniyorsa onu kırmak, parçalamak revâdır. Eğer bundan başka bir şey olmak ihtimali olursa görmemezlikten gelmeli. Bu daha iyidir.

DÖRDÜNCÜ ŞART: Yasaklanacak şey mekruh cinsinden olmalıdır. Ve bu yakinen bilinmelidir. Onun münker olması zanla ve içtihadla olmaz.

Bu hâlde göre, Şafî mezhebinden olan bir kimsenin Hanefi mezhebinde olan kimseye:

– Kızın velisi olmadan nikâh yapılıyor! diye itirazda bulunması doğru olmaz. Ama Şafî mezhebinden olan kişi, velisiz nikâh eylerse yahut hurma nebizi içerse ona karışmak, itiraz etmek revâdır. Çünkü bir kimsenin, kendi mezhebinin ulularına uymaması revâ değildir.

Bir kişi:

–Herkes dilediği mezheplere göre amel etsin! derse o kişinin sözü beyhudedir, boştur, güvenilmeye yaramaz. Belki her kişi, kendi zan ve düşüncesine göre bir mezhebi kabul etmek zorundadır.

Çünkü onun zannı, meselâ: İmâm-ı Şafî (Allah rahmet eylesin) bütün imamların en âlimidir, dese, onun Şafî mezhebin muhalefetinde, kötülük, şehvet arzularına uymaktan başka hiçbir özrü yoktur.

Ama bid'at ehli ki, Allahü Teâlâ'ya cisim izafe eder. Kur'ân'a mahlûk diye bakar ve "Allahü Teâlâ'yı görmek kimseye müyesser olmaz!" derler veya bunun gibi neler söylerse bunlara karşı yasakçılık etmek lâzımdır. Her ne kadar Şafî mezhebinde olanların Hanefi ve Malikî mezhebinde olanları yasaklamaları câiz değilse de bid'at sahibi olanların hataları kesindir. Malikî veya Hanefi mezhebinde olanların hatası ise yakinen bilinmez.

Lâkin bid'at ehline karşı yasakçılık yapılan bir şehirde, böyle kişilerin sayısı az olmalıdır. Çoğu Ehl-i Sünnet'ten bulunmalıdır.

Ama bir şehirde ayrı inançta iki grup olursa, birisi kötü itikatlarda yasakçılık yaparsa, öteki de nehy-i münkerde bulunursa (onlar da ötekilerini yasaklarsa) o zaman o iş fitneyi doğurur. Ancak o zamanın padişahının (hükümetinin) izni ve kuvveti ile fitne dağıtılabilir.

Üçüncü Rükün: NEHY-İ MÜNKER KİME YAPILIR?

Bir kişinin kötü işleri yasaklaması için kendisinde bulunması gereken şartlar vardır: O kişi (mükellef) olmalıdır. Ve işlenen kötü işin günah (ma'siyet) sa-

yılması gerektir. Onun, kendisine hürmet duyacağı bir kimsesi olmamalıdır. Meselâ: O şahıs babası gibi bir kişi olmamalıdır. Zira, onun hürmeti, evladın el ile veya dil ile sair hareket verici şeylerle olan yasakçılığa mani olur. Fakat deli ve divaneyi, küçük çocuğu da kötü şeylerden yasaklamalıdır. Nitekim önceden zikrolundu. Ama bunları menetmeye (yasakçılık etmek) denilmez. Nasıl ki, müslümanların tarlasına hayvan girip ekinini, otunu yerken gören kimse o hayvanı yasaklar. Böylece müslümanların malını muhafaza etmiş olur. Lâkin bu hayvanları yasaklamak, ekini yemesine mani olmak vacip değildir. Ancak meneden kişiye kolay olursa müslümanları zarardan korumak gerektir. Zıyan ve zahmet olmayınca hayvan tarlaya girmekten alıkonur ve bu da kolaydır. Bu kadarını yapmak da vaciptir. Bu müslümanların hakkını korumaktır.

Ama eğer bir akıl ve baliğ kişi, bir kimsenin malını telef eyleirse onu meneylemekte zahmet de olsa ona yasakçılık etmek gerekir. Çünkü o bir zulümdür ve günah işlemektir. Zulüm ve günaha karşı çıkıp onu engellemek zahmetinden kaçınmak doğru olmaz. Bu zahmeti çekmek gerektir. Ancak dayanamayacağı, tatkat getiremeyeceği kadar onu yasaklamaktan acizse bunu yapamaz. Kötülükleri yasaklamaktan maksat Müslümanlık yollarını ortaya koymaktır. Bundan dolayı bunun zahmetini çekmek vaciptir, farzdır. Eğer bir koyun sürüsü bir tarlaya girse, o sürüyü tarladan çıkarmak gerekse, elbette yorulunur. Yorulduğu için de o koyun sürüsünü tarla dışına sürmek vacip olmaz. Çünkü kişi, kendi hakkını da başkalarının hakkı gibi korumak zorundadır. Kendisinin vakitleri, yine kendisindir. Kendisinin vakitlerini bir kimsenin malını korunmasına sarfeylemesi onun üzerine vacip değildir. Ama ona vacip olan dininin yolunda tavizde (fedakârlıkta) bulunması, canını karşılık tutması, vakitlerini harcaması ve böylece günahından kurtulması, o günahı engellemesidir. Ama günahı engellemek için zahmetlere katlanmak vacip olmaz. Bunda açıklanacak dört hâl vardır:

Birincisi: Bir şeyi menetmekten kendini aciz duyarsa, yani elle olsun, dille olsun yasaklamak işi elinden gelmiyorsa, ma'zur (özürlü) sayılır. Ona gönülle red eylemekten başka bir şey vacip olmaz. Ama acizliği yoksa, ancak kendisini vururlar korkusu ona hakimse, karşısındakilerin günahıtan el çekmediklerini görür ve bilirse onları yasaklamak da vacip olmaz. Lâkin bu gibi yerde dil ile el ile yasakçılık yapıp zahmetlere sabır göstermek mübahtır. Hatta bu sabırda sevaba bile erer. Çünkü haberde şöyle buyurulmuştur:

– Şu şehidden daha faziletli kimse yoktur ki, bir zalim sultana iyilikleri emrettiği ve onu kötülükten yasakladığı için öldürülmüş bulunsun.

İkincisi: Günahı kaldırmaya gücü yeterse ve hiç korkusu yoksa, bir kadir-i mutlak bu kimseyi bu yasakçılık ödevine seçtiği hâlde o bu yasaklamayı yapmazsa asi (günahkâr) olur.

Üçüncüsü: Günah işleyenler, günahıtan el çekmezlerse ve kötülükleri yasaklayan kişiyi vurmaya güçleri yetmezse bu gibi kişinin üzerine şeriata ta'zimden ötürü dil ile kötülükleri men eylemek vacip olur. Çünkü kalp ile inkâr eyleyebil-diği gibi dil ile de inkâr eylemeye gücü yetebilir.

Nitekim Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

“Sizden biriniz bir kötülüğü gördüğü zaman onu eliyle bozsun. Gücü yetmiyorsa diliyle bozsun. Buna da gücü yok ise kalbiyle bozsun. Bu, imanın en zayıf olanıdır.”

Dördüncüsü: Günahı meneylemek ümidi olmazsa, kendisine zarar eriştireceklerinden korkusu varsa o kişiye kötülükleri yasaklamak (nehy-i münker) vacip olmaz. Nitekim, şarap şişesini vurup kırmak yahut çalgı aletlerini kırmak ona vacip değildir. Ancak yine kötülüğü menedip belaya sabreylemek en fazilet-lisidir. Çünkü Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” (Bakara sûresi: 195)

İbn-i Abbâs (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurur:

– Bu âyetin manası şudur ki, malınızı Hak Teâlâ yolunda nafaka eyleyin. Tâ ki, helâk olmayasınız.

Sözün kıyası; eğer bir müslüman, kendisini kâfirlerin saflarına atıp orada yer tutup dayanabilirse ölünceye kadar çarpışması câizdir. Gerçi bu kendisini tehlikelere atmaktr. Ama onun da kâfiri öldürmesi ihtimali vardır. Belki de kâfirlerin yürekleri ürker ve:

– Bütün müslümanlar böyle bahadır kişilerdir! derler.

Bundan ötürü bu bahadırlıkta, kahramanlıkta sevap çok fazla olur. Eğer gözleri olmayan ya da elinden bir iş gelmeyen kişi kendisini düşman safları içine atsa, bu câiz değildir. Çünkü bu kişiler kendilerini faydasız, yararsız yere öldürtmüş olurlar.

Bunun gibi eğer nehy-i münker yapan (kötülüğü yasaklayan) kimsenin kendisini öldürseler yahut yaralasalar, incitseler, böyle bir yerde fâsıklar günah işlemekten el çekmezlerse, o kişiyi gören müslüman bir kişiye hayrı dokunmayacaksa (yani ona cesaret vermeyecekse) onun gösterdiği celâdet karşısında fâsıkların gönüllerinde taş gibi bir duygusuzluk meydana gelecekse, buna benzer bir kişinin nehy-i münker yapması câiz değildir. Çünkü fayda yerine zarar vermiş olur.

Bir kimsenin nehy-i münker yapmaktan korkmasında iki şekil vardır:

1- O kişinin korkusu, belki de kendisinin vehminden, zannından ileri gelir.

2- Yahut kendisinin ölmesinden korkmayıp da mevkiinden veya geride bırakacağı çoluk çocuğuna, akrabasına zarar, eziyet gelmesinden korku duyar.

Birinci şekilde eğer dövüleceğini iyiden iyiye, kesin olarak biliyorsa halkı uyarmakta ma'zur olur. Yani nehy-i münker yapamaz. Eğer dövüleceği hakkında kesin bilgisi, kanaati yoksa yalnız bunun ihtimalini düşünürse nehy-i münker yapmakta ma'zur sayılmaz. Çünkü bu ihtimal uzaktır. Zaten böyle bir vehim her gönülde vardır ve gönülden uzaklaşmaz.

Eğer şüphe üzerinde ise “Dövülmem veya dövülürüm!” diye düşünürse böyle bir yasakçılık onun üzerine vacip olur. Zira bu mühim farz, kuşku ve şüp-

he ile ortadan kalkmaz. Hatta deriz ki, selamet olan yerde, kötülüğü nehyetme ödevini yapmak vacip olur.

Başka şekillerde olan zarara gelince: Bu da ya malda ya mevkide ya kendisinde ya akrabasında ya hizmetkâr ve kullarında ziyan doğacağı hakkında kalbinde korku uyanmasıdır. Yahut kendisine dil uzatılmasından endişelenir. Ya da kendisinin din ve dünya kazançlarına engel olacağından korkar. Bunların her birinin bir hükmü vardır.

Kendisi için korkmasında iki kısım vardır:

BİRİNCİ KISIM: Gelecek zamanda kendisinin başına bir şey gelmesi korkusudur. Eğer efendisine uyarıda bulunmaya kalkarsa gündelik veya aylığını vermemesinden korkar, yahut ona bir işi düşerse yapmayacağını ve kendisini korumayacağını düşünürse, bu gibi şeylerde nehy-i münkerde ma'zur görülmez. Zira bunların hepsinin olması korkusu ileriye, geleceğe aittir. Ama eğer bu korku yakın bir zamana aitse, meselâ hasta olsa, hekimin de elbisesi ipekten olsa, onu bu ipekten nehyetse, onun kendi hastalığına bakmayacağını sansa ya da fakir biri olsa, gücü olmasa, ne azığı var, ne tevekkülde bulunursa ve kendisine nafaka vereni kötülükten men ettiği taktirde: "Nafakam kesilir!" diye korkarsa, yahut bir kötü kişinin eline düşer de kendisini koruyacak bir durumda olmazsa nehy-i münker ona borç olmaz. Çünkü bunlar ona en yakın bir zamanda, hatta o anda gerekli olan ihtiyaçlardır. Zararları da o anda zahir olur, belirir. Ancak bu zararın miktarı, yerine göre türlü türlü olur. Onu bilmek düşünce ve içtihadla ilgilidir. Bundan ötürü, kişi kendi dinine bakıp ihtiyatlı olmalı. Tâ ki, bir zaruret olmadan kötülüğü yasaklamayı, yani nehy-i münker'i elden bırakmamalı.

İKİNCİ KISIM: Nehy-i münkerde bulunan kişi, kendisine bağışlanmış olan nimetler kaybolacak diye korkar. Meselâ:

- a) Ya malımı alırlarsa;
- b) Ya evimi başıma yıkarlarsa;
- c) Yahut vücudumun sağlığı elden giderse;
- d) Ya beni soyup soğana çevirerek döverlerse;
- e) Ya namusum elden giderse;

Deyip ürkerse o kişi bundan ötürü ma'zur sayılabilir. Ama bir şeyden, ırzına, namusuna dokunulmasından korkmaz da vakar ve haysiyetine dokunulmasından ürkerse bu düşünce ma'zur görülmez. Zira, kendisini baş açık pazar yerine, halkın arasına sürmeleri, hakarete bulunmaları, süslü, ziynetli elbiselerini giymesini önlemeleri ya da yüzüne karşı edebe aykırı, bayağı sözler söylemeleri, bunların hepsi mevkinin yüceliğinden ileri gelir. Bu sebeplerden ötürü yasaklamayı bırakmak şeriatta makbul değildir. Lâkin namus ve haysiyetini korumak şeriatta güzel işlerdendir. Nitekim:

– Düşmanlarım bana gıybette bulunurlar, arkamdan söz söylerler. Dostlarım bana dil uzatır, beni düşman sayarlar. Adamlarım ve yakınlarım nice işlerde bana itaat etmezler! diyerek korku duysa, şüphe yok ki, bunların hiçbirisi özür sayıl-

maz. Çünkü kötülükten nehyeyleyen hiçbir kimse yoktur ki, bu sözlerden uzak kalabilsin ve onun hakkında söylenmiş olmasın. Yasaklama şekli, ancak gıybet şeklini alırsa her türlü şimşekleri kendisine çeker. Böylece günah işleyeceğinden korkarsa bu sebeplerle nehy-i münkerde bulunması kendisine câiz değildir.

Fakat kendi hısım ve akrabasına, yakınlarına zarar erişmesinden korkarsa ve şu zahit gibi ki, kendisine dokunulmayacağını bildiği ve malı da olmadığı hâlde: “Ya malımı alırlarsa? Ya yakın kişilerimi intikam için incitirler, ya hizmetçilerime kötülük ederlerse!” diyerek korkular içinde kalırsa ona nehy-i münker câiz değildir. Çünkü insan kendisine gelen zarara sabreyler, ama başkasına gelen zarara sabreylemeye cevaz yoktur. Aksine, başkalarının hakkını korumak dinin hakkıdır. Dinin hakkı da hakların en önemlisidir.

Dördüncü Rükün: NEHY-İ MÜNKER NASIL YAPILMALI?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, kötülüğü yasaklamanın sekiz derecesi vardır: Kötülükten yasaklayacağın kimsenin önce halini bilmek gerekir. Sonra o kişiye bunu bildirmek gelir. Sonra nasihat edilir. Daha sonra dil ile hareket etmeli ya da el ile korkutmalı ya da yaralamalı veya dövmekle tehdit etmeli. Yahut silâh çekmeli. Çok mecbur kalınca yardımcı arkadaşları toplayıp savaşa girişmeli.

Yalnız bu zikrettiklerimizde sıraya dikkat edilmesi vaciptir.

BİRİNCİ DERECE: Halin gerçeğini bilmektir. Önce münker olan (kötülüğü söyleyecek olan) şeyin varlığı yakından bilinmelidir. Kapıdan veya damdan dinlemekle veya komşulardan sorup öğrenmekle hiçbir şey öğrenilmemeli. Eğer, eteğinin altında bir şey olsa el sokup: “Bu nedir?” denilmemeli. Eğer kulak kabartmadan, tecessüste bulunmadan saz sesleri işitse, yahut içki kokusu alsa, yahut içki olduğunu görse o zaman onu yasaklamaya kalkmalıdır. Eğer iki adil kimse ona, bunları haber verseler, o iki şahidin sözüyle evin içine izinsiz girmesi câizdir. Ama bir adil kişinin sözü dinlenmemelidir. Zira, o kişinin evi kendi mülküdür. Bir kişinin sözü ile onun mülkiyet hakkı bozulmaz. Rivâyet edilir ki, Lokman aleyhisselâmın yüzüğünde şöyle yazı vardı:

– Gözün görüp örttüğün şey, şüpheye rüsvây etmenden daha yeğdir.

İKİNCİ DERECE: Târif etmedir. Yani nehyi bildirmektir. Kimi olur ki, bir kişi iş işler, onu işlemenin câiz olmadığını bilmez. Sanki bir köylü bilgisizliğindedir ki, adam mescide gelir, namaz kılmaya kalkar, rükû ve secdeyi tam yapmaz. Yahut ayakkabısında necaset (pislik) olur. Onu temizlemeden namaz kılar. Ama bunların namazda câiz olmadığını bilseydi namaza, rükû ve secdeye kalkmazdı. Böylece bu gibi kişiye bunları bildirmek gerektir. Ve bundaki edep, bunları lutf ile bildirmektedir. Tâ ki, köylüceğiz incinmesin, huzursuz olmasın. Zaruret olmadan bir müslümanı incitmek revâ değildir. Bir kişiye, bir şey öğretilirken onu bilgisizlikle, câhillikle, nâdânlıkla suçlamamalıdır. O kişiye hakaret etmiş, onu zavallı görmüş, yaralamış olursun. Gönülde açılan bu yara da merhemsiz iyileşmez. Ve merhem de o kişiden özür dilemektir. Hiç kimse anasından bil-

gin olarak doğmaz. Aksine, her şey öğrenmekle olur. Bir kimse öğrenmeyip câhil kalırsa günah önce anasında ve babasındadır.

ÜÇÜNCÜ DERECE: Kötü işler yapana nasihat vermektir. Ama bu öğüt tatlı tatlı, incelikle, mülâyemet içinde olmalıdır. Kızmamak gerektir. Eğer bir kişi, bir şeyin haram olduğunu bilmese, ona o şeyin haram olduğunu anlatmakta çokluk fayda vardır. Eğer anlamazsa onu korkutmak gerektir. Bu yolda lütuf, tatlı öğüt şöyle olur: Eğer bir kişi gıybette bulunuyorsa ona:

– Bizden kim vardır ki, onun bir kusuru, bir ayıbı olmasın? Sen kendi halinle uğraş, dur! demeli ya da gıybet hakkında ona bir kitap okumalıdır.

Fakat verilen bu öğütte büyük bir âfet vardır ki, ondan kurtuluş için ancak o kişinin Allahü Teâlâ katında hidâyet bulmuş kişilerden olması şarttır. Çünkü öğüt ve nasihat etmekte iki türlü üstünlük şerefi doğar. Şereflerin biri kendi izzetini, ululuğunu ve zühtünü göstermektir. Birisi de öğüt verdiği kişinin üzerine hükmetmek ve kendisinin zilletini belirtmektir. Bu iki hâl de makam, mevkî, baş olma sevgisinden ileri gelir. Başkanlığı sevmek Âdemoğlunun tabiatı ve yaratılışı gereğidir. Çok zaman olur ki, bu gibi kimseler öğüt vermekle şeriata itaatkâr olduklarını sanırlar. Fakat bu hatalı bir düşüncedir. Çünkü bu türlü öğüdün hakikati mevki ve başkanlıktır. Bunların şiddetli isteğine boyun eğmektir. Bundan ötürü de nasihat edicinin üzerine günah yazılır. Ve bu günah nasihat ettiği kimsenin günahından daha beter olur. Nasihat eden kişinin kendi haline göz atması gerektir.

Eğer nasihat ettiği kimsenin tövbesinin başkasının nasihati ile meydana gelmesini, kendi öğütlerinden hâsıl olmasından daha çok ister ve kendi öğütlerini kerih görürse, nasihat etmesi doğru ve yerindedir. Bu açıkladıklarımızı sevmeyip kendi nasihati ile tövbe etmesini dilerse Allahü Teâlâ'dan korkması gerektir. Çünkü böyle hareket etmekle bu nasihat eylediği kişiyi kendisine davet eder. Allahü Teâlâ'ya davet etmiş olmaz.

DÖRDÜNCÜ DERECE: Kötü sözleri yasaklarken sert ve şiddetli konuşmaktır. Bunda iki edep vardır:

a) Biri şudur ki, güzellikle söyleyebilmek kafi gelirse, iyilik ve dostlukla söylemelidir. Hiçbir zaman kaba söz söylenmemelidir.

b) Birisi de kötü, çirkin söz söylenmemeli ve doğru sözden ayrılmamalı, küfretmeye varılmamalıdır. Ancak:

– Sen fâsıkın birisin, ahmaksın, bilgisizsin! denilmelidir. Ama pek ileri varılmamalıdır. Resûl-ü Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Akıllı olan şu kişidir ki, kendini bilir, kıyamet günü hesabını idrak eyler ve ölümden sonrası için gerekli işleri yapar. Ahmak kişi ise kendi nefsinin hevasına tabi olur, kendini aldatarak, ‘Benim günahımı sormazlar!’ der, kendine teselli verir.”

Pek söz, sert laf, bir fayda vereceği ümid edildiği zaman söylenir. Eğer fayda vermeyeceği bilinirse yüz ekşitir ve o kişiye hakaretle bakılır, surat asılır, yüz döndürülüp uzaklaşılır.

BEŞİNCİ DERECE: Yasak ve menedilen şeyleri eliyle ortadan kaldırmaktır. Bu yolda da iki edep vardır:

a) Birisi şudur ki, eğer elden gelirse nasihat vermeli, o kişiye buyrukta bulunmalı ve onun düşüncesini değiştirmeli. Meselâ ona:

– İpek elbisenin yüzlerini sök, zulüm yaparak kaldığın yerde oturma, oradan çık! denilmelidir. Eğer içki içiyorsa:

– İçkini dök! İbrişim kumaşlar içinde oturma! demeli. Eğer boy abdesti gerektiği hâlde gusletmemişse:

– Camiden dışarı çık! ihtarında bulunmalı.

b) İkinci edep de şunu gerektirir ki, eğer bunlar o kişiye fayda vermezse onun yakasına yapışmalı, onu dışarı atmalıdır. Bunda dikkat edilecek edep şudur: En küçük mertebeden başlamalı. Meselâ elinden tutulup atılabilirse sakalına yapışmamalı. Elindeki sazı kırsa tuzla buz edilmemeli, ipek elbisenin yüzünü yavaş yavaş çekmeli, onu yırtmamalı. Şarap kabını hurdahaş etmeli, parçalamalı, şarap kabı içenin elinde ise ve şarabı bundan ötürü dökmezse o zaman o kabı taşla vurup kırmalıdır. Çünkü o kırılan kabın hakkı, bâtil olmuştur. Kıran kişiye, bedelini ödemek borç olmaz. Eğer şarap şişesinin başı küçükse ve şarap tamamen dökülemiyorsa ve dökünceye kadar da şarap sahibi erişip kendisini pataklamak, dövmek ihtimali varsa, o şişeyi kırıp kaçmak câizdir. Şarap ilk haram edildiği zaman, şarabın kabının kırılması zikredilmişti. Fakat, o emir sonradan ortadan kaldırılmıştır. Şöyle denilmiştir:

– O kaplar, zaten şaraptan başka şeye yaramazdı.

Ama bu zamanda bir özür bulunmadan kab kırmak câiz değildir. Kıran kişiye parasını ödemek gerekir.

ALTINCI DERECE: Kötülük, nehyedilecek yerde tehdit etmeli, karşısındakini korkutmalıdır. Meselâ:

– Bu tehlide –ancak sözle, nasihatla yola gelmez ve şarabı yere dökmezse– lüzum görülür. Bunu yapanın da edebi iki şeydir.

a) Biri şudur ki, o kişiyi lâıyk olmayan bir şekilde korkutmamalıdır. Meselâ “Elbiseni yırtarım ha! Hem evini de yakarım. Karına, çocuklarına işkence ederim!” denilmemelidir.

b) İkinci edep de şudur ki, elinden geleceği şekilde şöyle korkutma yapılmalıdır. Ta ki yalan söylemiş olmamalıdır. Meselâ:

– Boynunu vururum. Seni boğazından asarım! denmemeli.

Çünkü bunlar yalandır, yapılamayacak işlerdir. Ama eğer gönülde olan şeyin fazlasını söylerse, bu şeyleri söylemekle korku yaratacağına inancı varsa, bunları söylemek câizdir. Nitekim iki kişinin arasını bularak onları barıştırmak isterse, artık eksik söylemek gerekirse söylemek revâ olur.

YEDİNCİ DERECE: Nehy-i münker’i (kötü işlerden yasaklamayı) el ile veya falakaya çekip değnekle vurup yapmaktır. Lüzum gördüğü takdirde bunu

yapmak câizdir. Hacet olduğu vakitte ve hacet olduğu miktarda yapılmalıdır. Bu zaman o kişinin işlediği günahı kendisini dövmeden, hırpalamadan el çekmeyeceği zamandır.

Ama günah işleyen kimse bundan vazgeçerse bunlardan birisi ile ona ceza vermek haksızlık olur. Günahı sonra ceza vermek, az veya belirli sayıda falakaya çekmek, ancak sultanın emriyle olur. Bunda edep şudur ki, elle vurmak yeterli ise değnekle vurulmamalıdır. Sonra değnekle kaba etlerine vurmali, yüzüne, gözüne vurulmamalıdır. Bunlar yapıp da aklı başına gelmezse üstüne kılıç çekip yürümelidir. Bu câizdir. Eğer bir kişi, bir kadınla yapışmış olursa (cimâ hâlinde iseler) ve kılıçtan başka bir şeyle o işi bırakmazlarsa kılıç çekip üzerlerine yürümek revâ olur. Eğer yasakçı olan kimse ile günah işleyen kimse arasında bir ırmak varsa ok yaya konulmalı ve adama:

– Bu işi bırak, yoksa sizi vururum! demeli.

Eğer birbirlerine yapışmaları devam ederse, onları okla vurmak câiz olur. Fakat oku oyluğu veya baldıra atmalıdır. Korkulu, tehlikeli yerine vurulmamalıdır.

SEKİZİNCİ DERECE: Yasakçı olan kişi, adam toplayıp vuruşmaya kalkmamalı. Çünkü işlediği kötü işten menedilen öteki kimse de belki kendi taraftarlarını ve bildirdiklerini toplar, vurup kırmaya yol açar. Din bilginlerinden bir kısmı şöyle demişlerdir:

“Nitekim bir kavim, kâfirlerle izinsiz olarak gazaya gitse revâdır. Bunun gibi fâsıklarla dahi destursuz cenk eylemek câizdir. Eğer bu arada kötülükleri yasaklayan kişi öldürülürse şehit olur.”

KÖTÜLÜKLERİ YASAKLAYAN KİŞİNİN EDEPLERİ NELERDİR?

Nehy-i münker yapan (fenalıkları yasaklayan) kişinin edepi üçtür. Bunlar da:

1) Bilgi,

2) Verâ (ziyade hüsnü niyet sahibi olmak ve şüphe duyulan şeylerden uzak durmak),

3) Güzel ahlâktır.

Eğer bir kişinin bilgisi olmazsa kötülüğü yasaklamayı, iyiliği emretmekten ayıramaz. Eğer verâsı ve perhizi olmazsa iyiyi kötüden ayırsa bile maksadın hilafına hareket eder. Eğer iyi ahlâkı olmazsa kendisini incittikleri zaman öfkelir, Allahü Teâlâ'yı unuttur, şeriat sınırlarında duramaz, işlediği işi nefsinin istediği gibi işler. Hak üstünde yürümez. Bundan ötürü yasaklama işi ona günah olur.

Mü'minlerin Emiri Hazret-i Ali, bir kâfiri savaşırken yere yıkmıştı. Kâfir, hayatından ümit keserek yattığı yerden hakaret için onun mübârek yüzüne tükürdü. O da onu öldürmekten vazgeçti. Kâfir, hayretle bunun sebebini sorunca Ali:

– Kızmıştım. Eğer o anda seni öldürsem belki Allah için değil, nefsim için öldürmüş olacaktım, dedi.

Bundan ötürü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Emredileni ve yasaklanani bilmeyen, yumuşaklıkla emredip yasaklamayan kimse emr-i ma’ruf ve nehy-i münker yapmasın.”

Hasan-ı Basri (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Bir işi emretmek, buyurmak istersen, önce sen verilen emri yerine getirmeli ve onunla amel etmelisin.

Hasan-ı Basri’nin bu sözü edepte şart değildir. Çünkü Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)’e ashab:

– Ya Resûlullah! Önce biz amel etmeden emr-i ma’ruf ve nehy-i münker’i yapmayalım mı? diye sordular.

O da:

“Her ne kadar bütün iyiliklerle amel edip hepsini yerine getirmezsensiz bile, yine iyiliği emredin ve her ne kadar bütün kötülüklerden tamamen kaçınmıyorsanız da yine de kötülükten men edin.” diye buyurdu.

Kötülüğü yasaklayan vazifelerin birisi de sabırlı olmaktır. Kendisini huzur-suzluğa salmamalıdır. Allahü Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurur:

“Ey oğul! Namaz kıl, ma’ruf (iyiliği) emret, münkerden (kötülüklerden) nehyet. Sana isabet edecek eziyete sabır göster. Çünkü bunlar farz kılınan işlerdir.” (Lokman Sûresi: 17)

Yani sabır göstermeyen kimsenin elinden yasakçılık gelmez.

Edeplerden mühim olan biri de şudur: Dünya ile ilgisi çok olmamalı ve teması az olmalıdır. Yaptığı yasaklama işine tamah ederse bu iş bâtil olur.

Ulu kişilerden biri her gün et torbasını doldurur, kendisine verirdi. Bir gün kasaptan et alırken orada kötü bir iş yaptığını gördü. Önce eve geldi, kediyi kovdu. Sonra kasap dükkanına giderek gördüğü kötü işin giderilmesi nasihatinde bulundu. Kasap:

– Bir kere daha kedi için et ister misin? diye sordu.

O kişi de:

– Kediyi evden kovdum. Ondan sonra senin yaptığın kötü işten nehye geldim! dedi.

Eğer bir kimse, halk kendisine dost olsun, dua etsin ve kendisinden hoşnut kalsın, halini beğensin diye karşılık beklerse o kişi yasakçılık (nehy-i münker) yapamaz.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, asıl kötülüklerden nehyetme işinde gözetilecek şey şudur ki, günah işleyen asiden ötürü kaygılanmalı, duygulu ve saygılı davranmalı. Ona daima şefkat gözü ile bakmalı. Onu günahlardan menettiği zaman, sanki kendi oğulcağını günahlardan yasakladığı gibi yasakta bulunmalı, her zaman gönlünü kırmamaya dikkat etmeli.

Bir gün bir kişi Halife Me'mûn'a kötülüklerde bulunmaması hakkında çok sert sözler söyledi. Me'mûn:

– Ey civanmerd! Allahü Teâlâ senden daha iyisini ve benden daha kötüsünü göndermemiştir. Müşfik söyle, tatlı konuş! dedi.

Me'mûn, Kur'ân-ı Kerîm'deki bir âyet-i kerimeye işaret etmişti ki, Musa ile Harun (Allah'ın selamı onlara olsun) Mısır hükümdarı Firavun'a gönderilmişti, onlara:

“Firavun'a gidin. O gerçekten azdı. Ona yumuşak, mülayim söz söyleyin, belki bu yolu severek kabul eder, yahut korkar! denilmişti.” (Tâhâ Sûresi: 44)

Bu hususta Resûlullah Efendimize uyulmak gerektir. Bir genç adam bir gün kendisinin yanına gelmişti: “Ya Resûlullah! Bana izin ver de bir zinada bulunayım!” dedi. Ashab-ı Kirâm'ın hepsi bağrışıp çağırarak gencin üzerine yürüdüler. O zaman Resûlullah Efendimiz: “Bu gençten elinizi çekin!” diye buyurdu. Sonra onu yanına çağırdı, dizini dizine değdirerek: “Ey genç! Bir kişinin senin ananla bu kötü işi yapmasını câiz görür müsün?” dedi. Genç adam: “Câiz görmem!” dedi. Resûlullah Efendimiz: “Halk da kendi analarıyla bu işin yapılmasını câiz görmez!” diye buyurdu. Sonra: “Peki, bu işi senin kızına yapsalar sever misin? Ya da teyzene veya halana eyleseler revâ görür müsün?” buyurdu: Genç de her biri için: “Revâ görmem, revâ görmem, ya Resûlullah!” diye cevap verdi. Resûlullah Efendimiz de her cevap hakkında: “Halk da senin gibi o işi sevmezler!” diye buyurdu. Sonra yine sordu: “Kızkardeşin için sever misin?” Genç de: “Nasıl sevebilirim ya Resûlullah?” diye cevap verdi. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra mübârek elini gencin göğsüne koydu, şu duada bulundu: “Ey Allah'ım! Sen bu gencin kalbini tertemiz eyle! Bunun erkekliğini koru ve haramdan sakla, günahını bağışla!” dedi. Genç oradan ayrıлып gitti. Ondan sonra o gence böyle kötülük yapma düşünceleri hiç uğramadı.

Yine Silla bin Eyşem (Allah ona rahmet eylesin) bir yerde öğrencileriyle otururken yanlarından bir kişi geçti. Kaftanının etekleri yerde sürünüyordu. Zaten Arapların gururlu, kibirli kimselerinin âdeti böyleydi. Bu kibirlerinden yasaklanmışlardı. Silla bin Eyşem'in öğrencileri o mağrur kişiye birkaç söz söylemeyi düşündüler. Silla:

– Siz susun! Ben ona yeterim! dedi.

O kişiye doğru ilerledi:

– Kardeşim! Seninle konuşacak bir muradım var! dedi.

O kişi de:

– Nedir o? diye sordu.

Silla:

– Kaftanının eteğini biraz yukarı çek, kaldır! dedi.

O kişi:

– Naam, Kerâmetullah! (Yani, peki, Allahü Teâlâ sana keramet versin!) dedi.

O zaman Silla bin Eyşem öğrencilerine:

– Eğer sertlikle, kabaca söyleseydim, kabul etmezdi belki! dedi.

Üçüncü Bölüm

ÇOK VAKİ OLAN VE ÂDET HALİNE GELEN MÜNKERLER

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünya münker (reddedilecek) şeylerle dolmuştur. Bu zamanda insanlar münkerlerin düzeltilmesinden ümitlerini kesmişlerdir. Ve bütün münkerleri dağıtmaya güçleri yetiştirmediği için, güçleri yetişenleri de yasaklamaktan el çekmişlerdir. Bu anlattığımız din ehli olanlardır. Fakat gaflet içinde olanlar ise bu münkerlere razıdırlar. Ve din ehli olan kimseye de yasaklayabildiği münkeri yasaklamaması câiz değildir.

Bunlardan bir kısmına işaret edelim. Çünkü bunların hepsini açıklamanın yolu yoktur, mümkün değildir. Münkerlerin kimisi mescidlerde, kimisi pazar ve çarşıda, kimisi hamam ve evlerde olur.

MESCİTLERDEKİ MÜNKERLER

Mescitlerdeki münkerler şunlardır:

1- Bir kişinin namaz kılariken rükû ve secdeleri tam etmemesidir.

2- Kur'an okurken, şarkı söyler gibi, teganni ile okumasıdır.

3- Müezzinlerden kimilerinin ezan okurken lahn (makamlı) okumaları hakkında yasaklama gelmiştir. Yahut müezzinlerin "Hayye ales salah ve Hayye al'el felah" dedikleri zaman bütün vücutlarını kıbleden çevirmeleridir.

4- Bu da hatibe aittir ki, kara ipekli cübbe giymesi, kılıcının kabzasının altın ile süslenmiş bulunmasıdır. Bunlar haram şeylerdir.

5- Camiye gidip gürültü yaparlar, hikâyeler, kıssalar anlatır, şiirler okurlar. Muska, tesbih, koku gibi başka şeyler satarlar. Bunları satmak câiz değildir.

6- Delilerin, küçük çocukların ve sarhoşların mescide gelmeleri yasaktır. Ama kavgâ, şamata etmeyen, uslu duran, sessiz çocukların, kimseyi incitmeyen, mescid halkını dağıtmayan delilerin mescide gelmeleri câizdir.

Mescide zaman zaman gelip oyun oynayan çocukların oyunlarını yasaklamak doğru değildir. Ve bunlara nehy-i münker yapmak vacip olmaz. Çünkü Mescid-i Nebevi karşısında zenciler mızrak ve deriden kalkanlarla oyun oynarlardı. Aişe (Allah o kadından razı olsun) onları seyretmeye bile gelirdi. Ama çocuklar mescidleri oyun yeri haline getirirlerse yasaklamak gerekmektedir. Eğer bir kişi mescidde terzilik eylese ya da bir şey yazsa, mescid halkına ondan bir huzursuzluk gelmezse bunları da yapmak câizdir. Lâkin eğer mescidi her zaman dükkan haline getirirse bu mekruh olur. Ama şu işler yapılırken cami kalabalıklaşırsa, kadınlar orada hüküm vermeye kalkarsa, hükmü kağıtları yazılmaya başlanırsa, bunları mescidde yapmak câiz değildir. Ancak tek bir hüküm yazmak vaki olursa o zaman câiz olabilir. Çünkü Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) mes-

citte bu türlü hükümlerde bulunmuştu. Ama baş ağrıtan kimselerin mescidde bez kurutması, boyacıların bez boyaması ve bez kurutması, buna benzer bütün işlerin hepsi münkerdir.

Mescidde meclis kuran, hikâyelerde artık, eksik sözler söyleyen, güvenilir din kitaplarının ifadeleri dışındaki sözleri sarfedenleri, mescidden dışarı atmak gerektir. Geçmiş günlerde din büyüklerimiz böyle yaparlardı. Ama kendilerini süsleyen, kendilerine şehveti üstün gelen, kafiye sözler, şiirler yumurtlayan ve kopuzlarla teganni edenler, genç kadınlarla dolu olan bir toplantıda hazır olanlar –ki bunlar büyük günahlardandır– bunları mescid dışında bile yapmamalıdır. Va'z edenler eğer dış görünüşleri salih kimselerse, din ehli kişilerden olmalıdırlar. Sözün kısıası, her ne sıfatla olursa olsun genç kadınlar ve civan hâlindeki erkek kişilerin –aralarında bir perde yoksa– mescidde oturması câiz değildir. Hatta Hazreti Aîşe (Allah ondan razı olsun) zamanında kadınlar mescide gelmekten yasaklanmıştı.

Resûlullah Efendimiz zamanında kadınların mescide girmeleri yasak değildir. Ama sonraları mü'minlerin anası şöyle demiştir:

– Eğer Resûlullah Hazretleri bu zamanenin halini görseydi kadınları mescidlere girmekten alıkkordu.

Şunlar da münker olan şeylerdendir:

- a) Mescidde divan kurup mal paylaşmak,
- b) Ekincilerin yaptığı işleri görüp onların hesabını yapmak,
- c) Mescidde oturup burasını temaşa yerine çevirmek,
- d) Mü'minlerin arasında sözler söylemeye uğraşmak.

Bütün bunların hepsi münkerlerden menedilen hareketlerdendir. Çünkü hepsi caminin kudsî hürmetine aykırıdır.

PAZAR YERİ MÜNKERLERİ

Pazar, çarşı yerlerinin münkerleri şunlardır:

- 1- Satışta yalan söylenmesi,
- 2- Kumaşın kusurunun saklanması,
- 3- Terazinin ve dirhemin, arşının (metrenin) doğru tutulmaması,
- 4- Mala illet, hile katılması,
- 5- Saz aletleri satılması,
- 6- Bayramlarda çocuklara hayvan resimleri satılması,
- 7- Nevruz gününde ağaçtan yapılmış kılıç ve kalkan satılması,
- 8- Topraktan yapılmış heykel satılması,
- 9- Bir gece için erkek kişilere ipek kaftan, ipek külah kiralınması,
- 10- Yıkıp temizlenmiş eski elbise ve kumaşları yeni diye satmak ve bunlar gibi hileli her şeyi satışa çıkarmak,

11- Gümüş ve altın buhurdan, bardak, divit ve başka aletler satmak ki, bunların kimisi haram, kimisi de mekruhtur. Hayvan heykelleri satmak haramdır. Ama Nevruz günü için tahtadan kılıç ve kalkan gibi şeyler yapılması haram değildir. Kâfirlerin âdeti olan bir şeyi göstermek doğru değildir. Hatta, pazar yerini Nevruz şenliği için süslemek ve bezemekte aşırı yolu tutmak, kadayıf sinisini donatmak, yeni yeni Nevruz zahmetleri çıkarmak gibi aşırılıklara da cevaz yoktur. Mecusilerin saye (bayram) gecesinde şenlik yapmak ve Nevruz'u karşılamak da doğru değildir. Bu yüzden müslümanların temiz âdetleri bütün bütün bozulmuştur. Hiç kimse bunların adını anmamalıdır. Eskilerden kimi kişiler şöyle demişlerdir:

– Nevruz gününde oruç tutmak gerektir. Tâ ki, pişen yemekler yenilmemelidir. Saye gecesinde de değil ateş, mum bile yakmamak lâzımdır. Tâ ki, ateşin dumanı bile görülmesin.

Dinde derin ve ince bilgi sahibi has din bilginleri şöyle demişlerdir:

– Nevruz'un orucunu tutmak da Nevruz'un adını anmak olur. Bu, hiçbir sûrette câiz değildir ve bunun gibi şeylerin adı anılmamalıdır. Aksine Nevruz'u öteki günlerle eşit görmek gerektir. Nevruz'dan nam ve nişan görünmemelidir.

CADDE VE SOKAK MÜNKERLERİ

Ey aziz kişi, cadde, sokak ve yollara ait en büyük münker, bir büyük yolu darlaştırmaktır. Meselâ o yola ağaçlar, sütunlar dikilir, dükkanlar yapılır. Bir atlı geçecek olsa başı bunlara dokunur. Yol üzerine yükler yıkılır, denklemler bağlanır, yolu dar bir hâle getirirler. Bunları yapmak revâ değildir. Yalnız hacet kadar yol kapatılırsa bu olabilir. Başka hiçbir yol bulunmamalı ki, o zaman zaruret dolayısıyla yol tıkanmış olsun.

Hayvana fazla yük yüklemek doğru değildir. Kasabın da koyunu yol üstünde kesmesi iyi bir hareket olmaz. Müslüman kişilerin elbisesine koyunun kanından ziyan dokunabilir. Bundan ötürü kasap dükkanında koyun boğazlamak için bir yer ayrılmalıdır.

Ayrıca yola karpuz kabuğu atmak, yola su saçmak da câiz değildir. Çünkü halkın ayakları kayabilir. Bu ve bunlar gibi yola kar birikintisi atan, yahut evinin damından inen suyu yola veren kişinin bu hareketi doğru değildir ve sudan, kardan orasını temizlemek o kişinin borcudur. Umumi yola bakmak herkesin vazifesidir, halkın tümünün üstüne onu temizlemek vacip olur. Beldenin hakimi olan kimseye vaciptir ki, halkı bu gibi işlere zorlasın.

Bir kimsenin yırtıcı bir köpeği olsa ve halk da ondan korksa, o köpeği evinde beslemek câiz değildir. Eğer o köpek, yolu kirletmekten başka zarar ve ziyan vermiyorsa, başkaca bir zahmeti yoksa necasetten temizlemek de mümkünse, o köpeği yoldan menetmemelidir. Eğer köpek, yolun üstünde yatıp sokağı darlaştırıyorsa, onu sokaktan uzaklaştırmak gerektiği gibi o köpeğin sahibi de yolu darlaştırırsa, yol üstüne oturup yatması câiz değildir.

HAMAMLARDAKİ MÜNKERLER

Hamamların münkerleri şunlardır:

1- Hamamda olan kişinin dizinden göbeğine ya da oyluğuna kadar tellak önünde kirlerini gidermek için bedenini açması;

2- Tellakın elini, yıkadığı kimsenin peştemalının altından sokması câiz değildir. Çünkü elle mahrem yere dokunmak da görmek gibidir. Hamam duvarlarında hayvan resmi bulundurmamak münkerdir. O resmi silmek, bozmak gerektir. Yahut o hamamdan çıkılıp gidilmelidir. Temiz olmayan eli veya temiz olmayan hamam tasını suya sokmak münkerdir. İmam Şafiî katında (Allah rahmet eylesin) böyledir. Ama Malikî katında olan kimseye münker olmaz. Çünkü Malikî mezhebine göre câizdir. Suyu çok döküp israf etmek mekruhtur. Bu söylediklerimizden daha başka münkerler vardır ki, taharet kitabında bildirilmiştir.

KONUKLUK MÜNKERLERİ

Konukluğun, ziyafetin münkerleri ipek döşek, gümüşten buhurluk, gül suyu kabı ve resmi yapılmış perdeler gibi şeyler kullanmaktır. Ama döşekte ve yastıkta resim olması revâdır. Hayvan resmi bulunan, hayvan şeklinde olan buhurdan kullanmak mekruhtur. Ama semâ' eylemek ve semâ' hâlinde genç kadınların ve genç erkek çocukların birbirine bakması fesad ve fitnenin tohumudur. Bütün bunları baştan başa yasaklamak vaciptir. Eğer yasaklamaya güç yetişmezse oradan kalkıp gitmek vaciptir.

Ahmet bin Hanbel (Allah ondan razı olsun) ziyafete vardığı yerde gümüşten bir sürmedanı görüncce kalkıp gitti. İşte buna benzer şekilde ziyafet meclislerinde ipekli giyinmiş bir kişi bulunsa ve altın yüzük takınmış olsa, konuklukta oturmak revâ olmaz. Eğer akıllı olan ve iyiyi kötüyü ayırt eden bir oğlan çocuk olursa ipekli elbise giymesi revâ değildir. İpek, Muhammed ümmetinin erkeklerine, tıpkı şarabın haram olduğu gibi haramdır. Çünkü, erkek çocuk harama alışıp onu huy edinince haramın kötülüğü o çocuk akıl baliğ olunca onun ahlâkında, tabiatında iz bırakarak sürekli kalır. Eğer çocuğun iyiyi, kötüyü ayırma kabiliyeti yoksa, ipekli giyinmenin zevkini, lezzetini almazsa ipek ona mekruh olur, haramlık derecesine erişmez.

Eğer mecliste bir maskara, hokkabaz varsa, halkı boş, manasız, herze sözler söylemekle, yalan atmakla güldürürse o gibi kimseyle oturmak da revâ değildir. Münker olan şeyleri uzun uzun anlatmak mümkündür. Ama bu anlatılanlar öğrenilince okulların (medreselerin), hankahın (tekkelerin), hüküm verilen yerlerin (mahkemelerin), sultan divanlarını ve başka yerlerin münkerlerini bunlara kıyaslayabilirsiniz.

ONUNCU ASIL **HALKA HÜKMEDELER NASIL OLMALI?**

Sen bil ki, halkı koruma ve halka hükmetmek, ona sözünü geçirmek büyük bir iştir. Eğer bu hüküm adâlet temeline göre olursa o kimse Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde halifesi demektir. Eğer adâlet ve şefkat temeline göre olmazsa Allah'ın lanetine uğramış şeytanın halifesi olur.

Fitne ve fesadın, memleketin hakiminin zulmünden daha büyük sebebi yoktur. İyi bir idare kurmanın temeli ilim ve ameldir.

Yöneticiliğin, halka yön vermenin ilminin açıklanması uzundur. Ama bütün ilimlerin öncesi şudur: Memlekete hakim olan kişi kendisini bu dünyaya neden ve niçin salmışır? Bunu bilmelidir. Kendisinin karar yeri neresidir? Bundan da haberdar olmalıdır.

Dünya kendisinin karargahı ve menzilgahı değildir. O, dünyada bir konuk menzilesindedir. Çünkü anasının karnı onun ilk menzildir. Ve kabir de son menzildir. Asıl vatan kabirden sonra gelir. Onun ömründen geçen her gün, her ay ve her yıl, duraklar, konaklar ve menziller gibidir ki, bunların kendi aslı karargahına yakınlığı vardır. Ve insanı oraya götürür. Bir insan bu geçici durak ve konakların imarına ömür harcayıp asıl durak yerini, gerçek menzilini unutsa bu akılsızdır, bu gafildir. Öyle akılsız bir kişidir ki, dünya durağında ahiret azığından bir şeyle uğraşmaz ve dünyadan zaruret kadar bir nesneyle de yetinmez. Oysa, her şey yeteri kadarından fazla olursa öldürücü bir zehirdir. Öldüğü zaman da o kişi:

– Bütün hazinelerim toprak olsaydı, hiç altınım ve gümüşüm olmasaydı! der.

Bir şeyi her ne kadar fazla elde toplasa da o kişinin bunlardan nasibi yine yeteri kadar, kendisine kafi gelecek derecededir. Geri kalan fazlası hasretin ve nedametinin tohumu olur.

Tâ ki, öldüğü vakit canının bedenden çıkması ona zorlaşır. Ama kazandığı, topladığı mal ona helâl ise ruhunu teslim etmesi kolaylaşır. Bir hasretler içinde bile dünya şehvet ve isteklerine sabır göstermek zahmet çekmeyince mümkün olmaz. Ama bütün bu zahmetler, birkaç günlük lezzet sebebiyledir. Bu lezzetin sonucu bulanıktır, paslıdır. Eğer insan, ahireti kazanacağına inansa ve ahiret sultanlığının sonsuz, ebedi olacağına, o mallara leke düşmeyeceğine tam iman getirmiş olsa o kişiye birkaç gün sabretmek kolay gelir. Bu, şuna benzer. Eğer bir kişinin sevgilisi olsa ve ona:

– Bu gece sevda çektiğin güzelin yanına varırsan, hiçbir zaman onu görmezsin. Ama bu gece sabreylersen tam bin gece sevgilini kollarına teslim ederiz! deseler, eğer o âşığın sevgisi gerçek sevgi ise ne kadar taşkın bir aşka sahip olursa olsun, bin gecenin umudu ile bir gecenin hasretine sabretmek ona kolay gelir.

Dünyanın lezzeti ahiret lezzetine göre ancak bin payda tek paydır. Binde birdir. Hatta dünya müddetinin ahiret vakitlerine göre hiç nisbeti, ölçüsü yoktur.

Çünkü dünyanın müddetinin bir sonu vardır. Ahiretin zamanının uzunluğu sınırsızdır. Onun sonu yoktur. Bu Âdemoğlunun ne düşüncesine, ne aklına sığar. Çünkü, yedi kat gök ve yedi kat yer dolu dolu darı olsa, bir kuş bu darıdan bin yılda bir darı yese, bütün darılar yok olur da sonsuzluktan hiçbir şey eksilmez. Eğer Âdemoğlunun ömrü yüz yıl olsa, meselâ yeryüzü ülkesi doğudan batıya kavgasız, gürültüsüz, savaşız, insanların boğazlaşmasından uzak geçse, ona teslim edilen böyle bir ömrün sonu olmayan ahiret hayatı yanında ne kıymeti vardır?

Eğer bir kimseye bu dünyadan biraz bir şey teslim edilse, o da kavgadan, gürültüden, kargaşalıktan ötürü ondan çok faydalansa. çevresini hasis, kötü kişiler sarsa, kazancına göz dikseler ve bunlar onun derecesinden nice derece daha yüksek olsalar, bu kişi nasıl olur da bu hakir, bu alçak hayata ebedi sultanlığı satar? Bu manaya akıl erdirmek gerektir. Bu manaya, gerek sultan olsun, gerek olmasın herkes kendi gönlünde karar kıldırmalı, yüreğini bununla hazlandırmalı. Birkaç günlük dünya isteklerine, şehvetine sabır göstermeli, böylece bu da ona kolay gelir. Halka şefkat gösterir. Allahü Teâlâ'nın kullarını el üstünde tutar. Allahü Teâlâ'nın halifelliğini, vekilliğini yerine getirmek kendisine kolaylaşır. Yönetim işi o hakim kişiye daha kolay olur.

Bir sultan veya bir bölge yöneticisi bu saydığımız şeyleri bilirse ülkede Allah'ın buyurduğu yolda hükmetmeye uğraşır. Kendi yararı için değil, dünyayı ıslah için, ona iyi bir düzen vermek için çalışır. Çünkü ilk mülakatında adâlet yolunda hükmetmekten başka bir ibadet ve yüce Allah'a yakınlık yoktur. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– Adil bir sultanın bir günlük adâleti devamlı olan altmış yıllık ibadetten daha faziletlidir.

Kıyamet günü Allahü Teâlâ'nın ilâhî arşının gölgesi altında bulunacak yedi kişiden birincisi adil sultanlar olacaktır.

Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– Muhammed'in nefsi fermanında olan Allah hakkı için, her adil sultan için göklere o kadar iyi amel iletilir ki, o sultanın ülkesindeki bütün halkın ameline eşittir. Ve adil bir başkanın her namazı altmış namaz yerine geçer.

Madem ki hâl böyledir, Allahü Teâlâ bir kuluna hükmetme gücü verirse bundan daha yüce, daha büyük ne ganimet, ne kazanç, hangi faydalanma olur ki?..

Böyle bir kişinin bir saatlik ömrü, başka kişilerin bütün ömrüne eşittir. Eğer bir kimse bu nimetin kadrini bilmez, kendi nefsinin zulüm olan hırs ve hevasına göre hareket ederse, bilinmeli ki, öyle bir sultan, Allahü Teâlâ'nın gazabına müstahaktır.

Bu adâlet şu on kaideyi muhafaza etmekle olur:

BİRİNCİ KAİDE: O sultan, önüne çıkan her olayda kendisini halktan bir adam ve başkalarını hakim yerine koymalıdır. Kendi benliğine revâ görmediği şeyi, hiçbir müslümana revâ görmemelidir. Eğer revâ görürse dininde ve hüküm sürdüğü hükümette hıyanetlik göstermiş olur. Bedir Gazası gününde Resûl (salallahü aleyhi ve sellem) bir gölgelikte oturmuştu. Cebrail aleyhisselâm geldi ve:

– Ya Muhammed! dedi, sen gölgede oturuyorsun, sahabeler ise güneşte oturuyorlar.

Cebrail'in bu sözlerinden Allahü Teâlâ'nın, kulları arasında eşitlik gerektiğini emrettiği anlaşılıyor. Bu kadarcık bir ayrılığa bile izin verilmediği ve bunun kınandığı, Peygamber Efendimizin bu hareketinin hoş görülmediği görülüyor. Bundan ötürü Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse kendisinin cehennemden kurtulup cennete girmesini dilerse ona ölüm eriştiği zaman kendisini şehâdet kelimesini ikrar ederken bulmalıdır. O kişi nefsine revâ görmediğini hiçbir müslümana revâ görmemelidir.

İKİNCİ KAİDE: Sultan veya başka kişiler, kendi saraylarında, dergâhlarında iş ehlini bekleyişlerini hakir görmemelidir. Bekletmenin tehlikesinden çekinmelidir. Meselâ bir müslümanın işi olsa, onun işini bir yana atıp (oruç, namaz vs.) gibi ibadetlerde bulunmamalı. Çünkü iş bitirmek bütün ibadetlerden faziletlidir. Bir gün Ömer bin Abdülaziz (Allah ondan razı olsun) halkın işleri için öğle namazına kadar dışarıda kaldı. Evine döndü. Bir saat kadar dinlenmek istedi. Oğlu ona:

– Bu saatte sana ölüm erişir diye korkuyorum. Çünkü kapında işinin bitirilmesini bekleyen kimseler var. Onlar hakkında bir suçta bulunmuş olmayasın! dedi.

Babası da:

– Çok doğru söylüyorsun oğul! dedi ve hemen onların işine bakmak üzere evden dışarı çıktı.

ÜÇÜNCÜ KAİDE: Milletin başında bulunan kimseler, kendi zevkleri ve şehvetleri, istekleri yolunda hareket etmeyi âdet haline getirmemelidirler. Bunlar en güzel yemekler yiyerek, en güzel elbiseler giyerek olur. Aksine her şeye kanaat etmelidir. Çünkü kanaatsizlikle adâlet mümkün olmaz. Mü'minlerin Emiri Ömer (Allah ondan razı olsun) bir müslümana:

– Benim hakkımda sana hoş gelmeyen neler işittin? diye sordu.

O kişi de:

– İki gömleğin varmış, bir tanesini gündüz, birini de gece giyiyormuşsun. Sonra sofrana iki türlü ekmek katığı geliyormuş! dedi.

Hazret-i Ömer:

– Bundan başka bir şey işittin mi? dedi.

O kişi:

– İşitmedim! diye cevap verdi.

Ömer (Allah ondan razı olsun):

– Bunlar da artık olmaz! dedi.

DÖRDÜNCÜ KAİDE: Halkı yönetenler (sultanlar, devlet reisleri, valiler, kumandanlar, başkanlar) bütün işlerde gücünün yettiği, elinden geldiği kadar merhamet, şefkat temeline dayanmalı, hiçbir işi kızgınlıkla, gazap ile yapmamalıdır. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

– Halkı idare eden, onlara hakim olan kişi, halkına merhamet ve şefkat yüzü gösterirse kıyamet gününde ona merhamet edilir.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine buyurdu ki:

– Bir kişiye sultanlık verilmişse onun hak ve adâlet gözetmesi, ne iyi bir şeydir. Bunda kusur adâletsizlik gösterenler için ise o ne kötü bir nesnedir.

BEŞİNCİ KAİDE: Hükümdar olan kişi, bütün halkın (has, avam) hepsinin gönül hoşluğunda olmasına çalışmalıdır. Bunun da şeriata uymakla sağlanacağını bilmelidir. Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– İdarecilerin çok iyi olanları şunlardır ki, sizi severler, siz de onları seversiniz. Onların kötü olanları da size lanet edenlerdir. Bilinmeli ki, halka hükmeden kişi, kendi yanına gelen kişinin duasıyla gururlanmamalı, kibir duymamalı, ululanmamalıdır. Bu gibi kişilerin kendisinden memnun kaldığını sanmamalı. Çünkü onların dua etmesi korkularındandır. Kendisinin güvendiği kişileri halkın arasına göndermeli, halkın halini yoklamalı, her hâlinden bilgiler almalıdır. Onlar sultanın veya beyin halini millete sormalı, böylece bir sultan kendi kusurlarını halkın dilinden öğrenip bilmelidir.

ALTINCI KAİDE: Halkı idare eden sultan, bey, başkan, bilmelidir ki, hiçbir kişinin hususi rızasını murad edinmemek gerekir. Bir kişi şeriata muhalefet eden bir kimseyi cezalandırırsa ona hiçbir zarar gelmez. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Ne gün ki, yerimden kalkarım, halkın yarısı benden hoşnut, memnun kalır, öteki yarısı da huzursuz, rahatsız olurlar. Elbette üstünden adâletin hakkı alınanlar rahatsız olur ve birbirine düşman iki tarafın memnun bırakılmasına imkân yoktur.

Câhil, bilgisiz kişi odur ki, halkın rızası için Allahü Teâlâ'nın rızasından el çeker. Muaviye, Aişe-i Sıddık'a (Allah ondan razı olsun) bir mektup yazmıştı, dedi ki:

“Bana kısaca bir öğüt ver!”

Hazret-i Aişe de ona yazı ile şunu bildirdi:

“Ben Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)’den işittim ki, bir kimse Allahü Teâlâ'nın rızasını bilirse ve halkını huzursuz kılmazsa yüce Allah ondan hoşnut olur, halkı da ondan memnun kalır. Bir kimse halkın rızası ile hareket etse, Hak Teâlâ'nın rızasını terketse, ne Allahü Teâlâ, ne de halkı ondan razı olur.”

YEDİNCİ KAİDE: Bey ve sultanlar bilmelidir ki, hükümetin itibar ve haki-miyetini kurmak çok zordur. Hak Teâlâ'nın yaratıklarının işlerini adâletle yürüt-mek büyük bir yük ve iştir. Bir kimse halkın işlerini adâletle görmeye hidâyet bulursa o kişi büyük bir saadete erişir ki, ondan öte bir saadet yoktur. Eğer vazî-fesinde kusurlu olursa, şekavete ve küfre düşmüş gibi olur ki, böyle bir talihsiz-liğin eşi olamaz. İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Bir gün Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem)'i gördüm. Kabe'nin kapısının iki yanını iki eliyle tuttu. Kabe'nin içinde Kureyş taifesinden bir kabile vardı. Onla-ra buyurdu ki: “Şu üç şeyi yerine getirebilirlerse başkanlar, sultanlar, imamlar Kureyş'ten olur:

- 1) Halk rahmet dileyince onlara merhamet ederlerse,
- 2) Vaadde bulundukları zaman vaadlerine vefâ gösterirlerse,
- 3) Bir hüküm (karar) verdikleri zaman onda adâleti yerine getirirlerse.

Eğer bir kimse bu üç şeyi yerine getirmezse Hak Teâlâ'nın laneti, meleklerin laneti, bütün Âdemoğullarının laneti onun üzerinde olur. Hak Teâlâ o kişinin ne farzını, ne de sünnetini kabul eder.”

Ey salih kişi! Bil ve gör ki, sultanlık, başkanlık, beylik etmek ne kadar büyük bir iştir. Bundan ötürüdür ki, kötü idarecinin ne farzı, ne de sünneti, hiçbir ibadeti kabul edilmez.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– Allah'ın laneti, iki kişinin arasında zulümle hükmeyleyen o zalimin üzeri-ne olsun!

Yine Resûlullah Efendimiz buyurdu:

– Üç kimse vardır ki, Hak Teâlâ kıyamet günü onlara bakmaz:

- 1) Yalan söyleyen sultana,
- 2) Zina eyleyen ihtiyar kişiye,
- 3) Kibirli, laf atıcı olan fakire!”

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) ashabına şöyle buyurdu:

– “Bir gün gelecek ki, doğu ve batı yönleri fethedilecektir. Hepiniz bilmeli-siniz ki, oralaradaki yöneticilerin hepsi cehennem ateşi ile yanacaklardır. Eğer Al-lahü Teâlâ'dan korkarak takva yolunu tutmuşlarsa ve aldığı emâneti sahibine geri vermişlerse onlar kurtulur.”

Yine Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki:

– “Beş kimse vardır ki, Allahü Teâlâ onlara kızgın ve kırgındır. Eğer dilerse hüşmını onların üzerine yürütür. Eğer dilerse onların konak yerini cehennem ya-par. O beş kişi şunlardır:

- 1) Bir kavmin beyidir ki, kendi onlardan hak alır, kendisinden onlara hak vermez.
- 2) Onların üstünden zulmünü çekmez.

3) Bir kavmin reisi bulunabilir ki, o kavim kendisine boyun eğer de o kuvvetiyle zayıfın arasını eşit olarak görmez, taraf tutarak hüküm verir.

4) Bu, o kişidir ki, kendi karısını ve çocuklarını Allah'ın emirlerine boyun eğmeye çağırmaz. Dinle ilgili hususları onlara öğretmez, yemede içmede nafakasına helâlden mi haramdan mı verileceğini düşünmez:

5) O da şu kimsedir ki, karısının mehrini tam vermez, ona zulmeder."

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) yine şöyle buyurdu:

"Vay o beylere, vay o beylerin yerine bakanlara! Vay o memleket işleri ellere emânet edilenlere ki, kıyamet gününde:

– Ne olaydı, dünyada saçlarımızdan asılaydık, ne olaydı hiçbir zaman ne öyle ameller işleyeseydik, ne onları işlemeye başlasaydık, ne de halkı yönetseydik! diyeceklerdir."

Emirü'l-Mü'minin Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) demiştir ki:

– Vay o yeryüzünün sultanına ki, gökler hâkimi Allahü Teâlâ her gün onun hâllerini görür. O sultan halka adâlet gösterirse, hakkı yerine getirirse ve sudan, havadan hükümler vermezse, kavmine, akrabalarına iltimas etmezse, korku ve umutlarla hükmünü döndürmezse, hatta Allah'ın kitabını ayna yapıp karşısına koyarsa, bu sultanlar Allah'ın gazabından uzaktırlar.

Yine Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki:

"Kıyamet gününde sultanları, halkın idaresine memur olan kişileri getirirler ve onlara Allahü Teâlâ: "Siz benim koyunlarımla çobanı idiniz. Yeryüzü ülkelerinin hazinedarı idiniz. Niçin bir kişiyi sopalattığınızda cezayı benim buyruğumdan fazlaştırdınız?" diye sorar.

Onlar da:

– Ey yüce Allah! Senin buyruklarına karşı koyduğundan ötürü kızdık, ceza-yı artırdık! derler.

O zaman Hak Teâlâ:

– Sizin kızgınlığınız, benim kızgınlığımdan niçin fazla oluyor? diye sorar.

Yahut:

– Suçluya sopayı sana emrettiğimden niçin eksik vurdurdun! diye sorar.

O kişi de:

– Ya Rabbi, ona acıdım, merhamet ettim! diye cevap verir.

Allahü Teâlâ, merhamet edene:

– Senin acıman, benim merhametimden niçin ziyade olsun? der. Fazla sopa atana da:

– Sen kamçıyı niçin fazla attırdın, sınır aştın? Ve: Bunları cehennemden alt katlarına doldurun! diye buyurur."

Emirü'l-Mü'minin Ömer (Allah ondan razı olsun) subaşının yerine kendisi etrafı dolaşırdı. Dileği, her tarafta bir hâle şahit olmak, bir şey görmeyi ve kendisi şöyle derdi:

"Fırat kıyısında bir uyuz koyunu bırakıp ona yağ sürmemelerinden ve kıyamet gününde onun bu hâlimden bana soru sormalarından korkarım!" İşte Hazret-i Ömer'in ihtiyatı bu derecede çoktu. Hazret-i Ömer'in adâleti ilk Âdemoğullarından beri hiç kimseye nasip olmadı.

Böyle iken Abdullah bin Amr bin As (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: "Ben şöyle duada bulunurdum: 'Ya ilâhi! Bana rüyamda Emirü'l-Mü'minin Ömer Hazretlerini göster!' On yıl sonra onu rüyamda gördüm. Boy abdesti almış gibiydi. Beline peştemal tutunmuş. Ben 'Ya Emirü'l-Mü'minin! Hak Teâlâ seni nasıl karşıladı?' dedim. Bana: 'Ey Abdullah! Sizden ayrıları ne kadar oluyor?' diye sordu. Ben: 'On iki yıl oldu!' dedim. O: 'Tâ bugüne dek hesap eder, dururdum. Bütün işlerimin kaybolmasından korkuyorum. Eğer Allahü Teâlâ rahim olmasaydı, Ömer'in hâli harap olurdu, dedi."

"Ey salih kişi, onlardan geriye halifenin eşyasından ancak bir kamçısı kaldı. Hazret-i Ömer'e (Allah ondan razı olsun) Bizans kayseri bir elçi göndermişti. Tâ ki, nasıl bir kişidir, anlasın, bilsin istedi. Elçi Medine'ye geldiği zaman müslümanlara: "Sizin kralınız nerededir?" diye sordu. Onlar da: "Bizim ülkemizde kral yoktur. Yalnız âmirimiz vardır! Şimdi şehirden dışarı çıkmıştır!" dediler. Elçi, Medine dışına çıktı. Ömer'i güneşe karşı uzanıp yatmış gördü. Kamçısını başının altına koymuştu. Alnından da terler akıyordu. Bu terle toprak ıslanmıştı. Elçi onun bu halini görünce gönlüne pek dokundu ve: "Şu kimse ki, bütün dünyanın beyleri onun heybet ve korkusundan akıllarını kaybetmişlerdir eğer âdil olmasa böyle güven içinde uyuyabilir miydi? Bizimse kayserimiz zulüm yapar, durur, korku içindedir!" dedi. Elçi sonra: "La ilahe illallah!" diyerek şehâdet getirdi ve: "Hak din İslâm dinidir! Eğer elçilikle buraya gelmeseydim müslüman olurum. Ama yine geri dönüp müslüman olurum!" dedi.

Bunun hikâyesi uzundur. Padişah olan hükmeden kişi daima dindar âlimlerle sohbet eyleyerek selâmet bulur. Din yolunu onlar padişaha öğretmeli ve adâletten ayrılmanın tehlikelerini her zaman tazelemelidirler.

SEKİZİNCİ KAİDE: Sultan olan ve halkı yöneten kişiler daima din âlimlerinin yüzüne müştak olmalıdırlar. Onlardan öğüt almaya heveskâr bulunmalı, dünyaya karşı ihtiraslı olanlardan kaçınmalıdır. Çünkü bu ikinciler oyun yaparlar. Ona dua eder görünürler. Adamları onun rızasını dilerler ve sultanın elinde bulunan, kirli, haram maldan, hile ile bir şeyler koparmak, alıp götürmek isterler.

Dindar âlim ise şudur ki, öyle mala tamah kılmaz. Sultana adâlet telkin eyleyler. Nitekim Şakik-i Belhi (Allah ona rahmet eylesin) Halife Harun Reşid'in yanına gelmişti. Harun ona: "Zahit Şakik sen misin?" diye sordu. O da: "O benim, ama ben zahit değilim!" diye cevap verdi. Harun Reşid: "Bana nasihatlar ver!" dedi. O da: "Allahü Teâlâ, sizi Sıddık'ın (Allah ondan razı olsun) yerine naib kılmıştır.

Senden, Sıddık'tan istediği gibi sıdk (doğruluk) ister! Hazret-i Faruk'un (Allah ondan razı olsun) da yerine naib kılmıştır. Senden, Faruk'dan istediği gibi hakla bâtılın arasını fark etmeni ister. Hem de seni Zinnûreyn'in (iki nur sahibi

Hazret-i Osman'ın yerine naib kılmıştır. Senden Zinnûreyn'den istediği gibi haya ve kerem ister. Seni Ali bin Ebi Talib'in yerine naib kılmıştır. Senden Ali'den (Allah onun yüzünü kerim kılsın) istediği gibi bilgi ve adâlet ister!" dedi. Harun Reşid o zaman: "Bana daha nasihat kıl!" dedi. Şakik: "Allahü Teâlâ'nın bir sarayı vardır ki, ona cehennem derler. Seni o sarayın kapıcısı kılmıştır. Sana üç şey vermiştir ki, onlar şunlardır:

- 1) Beytül mal (devlet hazinesi),
- 2) Kamçı,
- 3) Kılıç'tır.

Bu üç şeyle halkı cehennemden uzak tut! Her muhtaç kimseden bu malı esirgeme. Bir kimse Allahü Teâlâ'nın fermanının aksine iş yaparsa, o fermana muhalefet ederse, bu kamçı ile onu uslandır. Bir kimse bir kimseyi nahak yere öldürürse sen de onu bu kılıçla, ama öldürülenin ana-babasının izni ile öldür. Eğer bu saydıklarımı yerine getirmezsen, cehenneme ilk önce giren sen olursun!" dedi.

Harun Reşid yine: "Ey Şakik! Öğütlerini daha artır!" dedi. O da dedi ki: "Ya Harun! Sen bir çeşmenin kaynağısın. Öteki din âlimleri ırmaktır. Eğer kaynağın suyu sâf ise ırmakların bulanık olması ziyan vermez. Eğer kaynak bulanık olursa ırmakların temiz olması düşünülemez!" dedi.

Abdülaziz oğlu Ömer, Kurtuba şehrinden Muhammed bin Kâ'b'a dedi ki:

– Bana adaletin vasfını bildir!

Muhammed de:

– Bir kimse müslümanlardan olursa ve küçükse onun babası ol. O kimse senden büyükse onun oğlu ol. Seninle yaşıt ise onun kardeşi ol. Herkesin cezasını, işlediği suça göre ver! Sakın kızıp, gazaplanıp kamçı ile vurma. O demde senin yerin cehennem olur" dedi.

Zahitlerden birisi, zamanın halifesinin yanına varmıştı. Halife ona:

– Bana öğüt ver! dedi.

Zahit de:

– Ben Çin yolculuğuna çıkmıştım. O ülkenin beyinin kulağı sağır olmuştu. Çok inler, ağlardı ve "Kulağım işitmez olduğundan dolayı oturup ağlıyor değilim. Lâkin bir mazlum kişi benim kapıma gelip feryad ederse onun feryadını işitemem diye gözyaşları dökmekteyim. Fakat gözlerim görmektedir. Bundan sonra münadiler çıkarın: 'Her kim zulümden şikâyet etmeyi dilerse elbisesini kırmızı giysin!' diye halka bildirsinler!" dedi. Her gün bir filin üstüne biner, saraydan dışarı çıkardı. Her kimi kırmızı elbise ile görse yanına çağırırdı.

Zahit bu sözleri söyledikten sonra halifeye döndü:

– Ey Mü'minlerin Emiri! dedi. O padişah bir kâfirdi. Allahü Teâlâ'nın kullarına böyle şefkat ve yumuşaklık gösterirdi. Sen ise bir mü'minsin ve Resûl (salallahu aleyhi ve sellem)'in de ehl-i beytindensin. Senin şefkatinin ne derece olduğuna bir bak!

Süleyman bin Abdülmelik halife olmuştu. Bir gün hatırına şunlar gelerek dedi ki:

– Dünyada bu kadar nimetlendim. Acaba âhirette hâlim nice olsa gerektir?

Yine Halife Süleyman, zamanının âlim ve zahit bir kişisi olan Ebû Hâzım’a (Allah ona rahmet eylesin) bir kişiyi gönderdi, ona:

– Orucunu açtığın şeyden bize de gönder! dedi.

Ebû Hâzım da o kişiye biraz kavrulmuş kepek gönderip:

– Ben bundan yerim! dedi.

Süleyman bunu öğrenince ağladı. Bu hal, yüreğini çok üzdü. Üç gün oruç tuttu. Hiçbir şey yemedi. Üçüncü günü ona verilmiş kepeklerle orucunu açtı. Denilir ki, orucunu açtığı gece karısına yaklaştı. O gece oğlu Abdülaziz ana rahmine düştü. Abdülaziz zamanın biricigi idi. Adâlette ikinci halife Hattâb oğlu Ömer’in (Allah ondan razı olsun) benzeri olmuştu. Bu adâleti için şöyle rivayet edilmiştir.

Abdülâziz’in oğlu Ömer’in böyle saadetli doğumunun sebebi, Ebû Hâzım’ın yolladığını, babasının tertemiz, halis niyetle yemesiydi.

Ömer bin Abdülâziz’e dediler ki:

– Senin tövbenin sebebi nedir?

O da şu cevabı verdi:

– Bir gün bir kulu (köleyi) dövdüm. Bana: “Sabahında kıyamet kopacak geceyi düşün!” dedi. Kölenin bu sözü gönlüme çok tesir etti. Tövbeme işte o sebep olmuştur, dedi.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, sultanlık edecek, hükümet sürececek kişiler, bu hikâyeyi gözlerinin önünden ayırmamalı. Bu öğütleri dinlemeli, kabul etmelidir. Bir din bilginini görmeli, ondan nasihat almalı. Onları gören din bilginleri de öğütlerini bu öğütlere benzer kılmalı. Hak sözden, doğru sözden kaçınmamalıdır. Onlara gurur vermemelidir. Yoksa zulümde onlara ortak olur.

DOKUZUNCU KAİDE: Sultan olan ve hükümet yöneten kişiler yalnız kendisi zulümünden el çekmiş olmamalıdır. Bununla kanaat etmeyerek kendisine hizmet edenleri, naiplerini ve memurlarını da zulümünden temiz tutmalıdır. Çünkü onların zulmünden sultana soru sorulur. Emirü’l-Mü’minin Hattâb oğlu Ömer (Allah ondan razı olsun) valisi olan Musa Eş’arî’ye bir mektup yazıp şöyle dedi:

– Halka hükmedenler içinde bahtiyar olan o kişidir ki, memurları onunla bahtlıdır. Ve bahtsız o kimsedir ki, halk o kişi ile bedbaht olur. Sakın gaflet içinde gezmeyiniz. Memurlarını da zulm eylemeye komayasın. Eğer onlar zulm eylerlerse senin benzerin şu davar gibi olur ki, yeşilliği görünce çok çok ot yer ve et bağlar. Oysa etlenmesi onun boğazlanmasına sebep olur. Çünkü etlendiği için onu keserler.

Tevrat’ta denilmiştir ki: “Zulm, bir sultanın memurundan gelir, sultan onu bilir de oralı olmazsa sorusu ona sorulur.”

Bir ülkeye hükmeden kişi bilmelidir ki, kendi dinini ve âhiretini başkalarının dünyasına satsa bütün memur ve hizmetkârları dünyadan nasip almak için ne gerekirse yaparlar ve zulmü hükümdarın gözüne güzel göstererek onu cehenneme salmış olurlar. Kendileri de muradlarına ererler. Bundan büyük nasıl bir düşman olmalı ki, birkaç akçe ele geçirsin diye seni öldürmeye çalışır! Sözün kısası halka adâlet eylemeyen kişinin memurunun ve hizmette olanlarının haline bakma. Bu açıkladıklarımızı o kimseler yaparlar ki, kendi nefsinde adâleti muhafaza ederler.

Kendi nefsinde adâlet eden, zulmü, şehvet ve kızgınlığı kendi aklından silip süpürendir. Ta ki, bunlara aklını ve dinini esir kılmayandır. Halkın çok kişisi aklın beline hizmet kemerini bağlamışlardır. Şehvet ve gazaba kulluk etmemek için bir hile gösterip şehvet ve gazabını kendi muratlarına götürmek isterler. Akıl ki, yalnız melekler cevherinden ve Allahü Teâlâ'nın askerlerindendir. Bir kimse Allahü Teâlâ'nın askerlerini, şeytan askerlerinin elinde tutsak kılsa başkalarına ne yolda adâlette bulunur? Böylece adâlet güneşi önce göğüste doğar. Ondan sonra nuru ev halkına hak kişilere geçer, sirayet eder. Ondan sonra o güneşin ışıkları halka erişir. Bir kişi güneşsiz ışık dilerse bu olmayacak, imkânsız bir şeyi istemek olur.

Ey salih kişi! Sen bil ki, adâlet, aklın olgunluğa erişmesinden meydana gelir. Aklın olgunluğu da, olan biten işleri gereği gibi bilmektir. Onların hakikatine vâkıf olmaktır. O işlerin zahiriyle gururlanmamaktır. Meselâ, adâlete en önce dünya için el atmamalıdır. Bakmalı ki, dünyadan maksadı nedir? Eğer güzel yemekler yemekse şunu bilmeli ki, kendisi insan şeklinde bir hayvandır. Çünkü yemeği hırs ile yemek hayvanların âdetidir.

Eğer maksadı ipek elbiseler giymekse o bir kadındır ki, erkek sûretindedir. Çünkü süslenmek, bezenmek ancak kadınların işidir. Eğer maksadı düşmanlarından öç almaksa bilmeli ki, intikam almak ancak yırtıcı hayvanların âdetidir. Eğer maksadı, halkın kendisine hizmet etmesi ise o bir bilgisiz, câhil kimsedir ki, bilgin şekline girmiştir. Çünkü, akıllı kişi olsaydı bilirdi ki, kendisine hizmet eden kimseler güzel karınlarına, tenasülî duygularına ve şehvetlerine hizmet ederler. Kendisini o şehvetler için tuzak saymışlardır. Yerlere kadar eğildikleri zaman, hakikatte kendi kendilerine secde ederler. Bu sözün delili, isbatı şudur ki:

– Sultanlık ve hükümet başka ellere geçti! diye bir haber duysalar, hepsi secde ettikleri o kimseden uzaklaşıp başkalarına hizmet etmeye başlarlar.

Her ne yerden para, akçe, yani altın ve gümüş gelecekse yerlere kadar eğilmeyi ve hizmet etmeyi o tarafa yaparlar. Gerçekte ise o türlü hizmet, hizmet eylemek değildir. İnsanı maskaralığa almak, eğlenmek, alay etmektir. Akıllı kimse odur ki, bütün işlerin hakikatine bakar, dışındaki şekline, biçimine, sûretine bakmaz. İşte bu işlerin hakikati de bunlardır ki, anlatıp durduk. Bir kimse saadet kimyası olan bu bilgileri bilmezse o, akıllı bir kişi değildir. Onun yeri elbette cehennemdir.

ONUNCU KAİDE: Sultanların, idareci kişilerin bilecekleri bir yol da şudur ki, onlara gurur, kibirlilik hâlleri üstün gelirse kendilerini öç almaya dâvet eder. Kızgınlık, hışım ise aklın gulyabanisi ve öldürücü illetidir.

Onun ilacını üçüncü kitabımız olan “Mühlikât” rûknümüzün kızgınlık ve gazap bölümünde yazacağız. Çünkü kızgınlık galip olunca bütün işlerde bağışlama, af yönüne meyledilmelidir. Kerem ve sabır âdet haline getirilmelidir. Ey salih kişi, sen bil ki, kerem ve sabır âdet edinilirse nebiler ve evliya gibi olunur. Bir kişi hışım, öfke ve öç almayı âdet edinse bunlar dört ayaklı hayvanlar gibi eb-leh olurlar ve yırtıcı hayvanlara benzerler.

ONBİRİNCİ KAİDE: Ebû Ca’fer halifeydi. Şöyle buyurdu:

– Şu kabahati işleyen kişiyi öldürün!

Mübârek bin Fudayle (Allah rahmet eylesin) o mecliste hazırды.

– Ey mü’minlerin emiri, dedi. Hasan-ı Basrî’nin rivayetine göre peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde, halkı bir alanda topladıkları zaman münadiler: ‘Hak Teâlâ’nın katında alacağı olanlar ayağa kalksın!’ diye nida ederler. Fakat hiçbir kimse ayağa kalkmaz. Yalnız bir kişiyi bağışlayan kişi ayağa kalkar. Allahü Teâlâ meleklerine:

– Bu kişiden el çekin! Ben onun günahlarını bağışlamışımды!’ diye buyurur.”

Büyük beylerin, hükümdarların hışmı, kızgınlığı şundandır: Kibir. Kim onlara dil uzatmışsa o kişinin kanını dökmeye çalışırlar. Bu gibi sultanlar böyle bir demde bunu fikreylesinler.

İsa aleyhisselâm Yahya’ya dedi ki:

– Bir kimse, senin hakkında kötü bir şey söylese bu sözleri doğru ise şükreyle, eğer yalan söylerse daha çok şükreyle. Çünkü amel defterine zahmetsizce bir amel fazlası yazılır (yani o kişinin ibadetini senin defterine eklerler).

Mü’minlerin Emiri Ömer (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

– Hiçbir kişinin ahlâkına, onu kızgınlık vaktinde görünceye kadar güvenmeyin. Hiçbir kişinin dinine, onu tamah vaktinde sınavıncaya kadar itimat etmeyin.

Hazret-i Hüseyin’in oğlu Ali (Allah ondan razı olsun) bir gün Mescid-i Şerife gidiyordu. Bir kişi ona sövdü. Köleleri, o kimseye hücum etmek istediler. Ali: “Durun!” dedi, “Ondan el çekin!” Sonra o söven kişiye döndü, “Ey kişi! O kötü sıfatlar bizim içimizde vardır, mevcuttur. Onu sen bilmezsin. Hatta söylediğinden bile fazladır. Hiç senin bizim katımızda murad ettiğın bir iş var mı ki, onu yerine getirelim.” dedi. O kişi utandı. Hüseyin oğlu Ali (Allah ondan razı olsun)’nin bir kaftanı vardı. Ona verdi. Ayrıca bin akçe de gümüş sundu. O kişi yanlarından ayrılırken şöyle demekteydi:

“Ben şehadet ederim ki, bu kişi peygamber oğullarından başkası değildir.”

Ebû Derdâ'nın (Allah ondan razı olsun) bir kölesi vardı. Bir gün bir koyunun ayağını kırdı. Ebû Derdâ:

– Koyunun ayağını kırdın! dedi.

O genç köle de:

– Seni gazaba getirmek için onu kasden kırdım! dedi.

Ebû Derdâ:

– Bu dem, sana bunu öğretene ben kızdırayım (yani Allah'ın lanetine uğrayan şeytanı)!

Genç köleyi böyle diyerek hemen âzâd etti.

Bir kişi Ebû Derdâ'ya sövmüştü. O:

– Ey delikanlı, dedi. Cehennemle benim aramda bir geçit vardır ki, ben onu aşabilirsem senin bu sözünden korkum yoktur. Eğer o geçidi geçemezsem senin dediğinden de beter olurum.

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– Bir kimse hilm (yumuşaklık) ve af ile ahlâklanırsa sâim ve kaim (yani gündüzlerini oruç tutarak, gecelerini ayakta namaz kılarak geçiren kimse) derecesine erişir. Yine bir kimse vardır ki, sultan olmadığı hâlde kendi ev halkına muamelesinden dolayı onun adını cebbarlar, zalimler defterine yazarlar.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yine buyurdu ki:

– Cehennemin bir kapısı vardır. O kapıdan ancak kâfirler ve şeriata kırgınlığı olanlar geçer. Başka kimse geçemez.

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) yine buyurdu ki:

– Bir kimse hışmını, kırgınlığını hazmeylese, yutsa, Allahü Teâlâ onun gönlünü daima güvenle doldurur. Bir kimse sabır giysisini üstüne giyerse Allahü Teâlâ'ya tevazu eylemiş olur ve Allahü Teâlâ ona keramet kaftanını giydirir. Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) yine buyurdu ki:

– Vay o kişiye ki, bir kişiye kızar ve Allahü Teâlâ'nın kendisine kırdığını unuttur.

Bir kişi Resûlullah Efendimize dedi ki:

– Bana bir iş öğret ki, onunla ben cennete gireyim.

Resûlullah Efendimiz:

– Kırgın olma ki, cennet sana müyesser olsun! dedi.

O kişi de:

– Daha daha ya Resûlullah! dedi.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem):

– Hiçbir kişiden sana cennetin verilmesini dileme! dedi.

O kişi yine:

– Daha daha, ya Resûlullah! dedi.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

– İkinci namazından sonra istiğfar eyle! Tâ ki yetmiş yıllık günahın bağışlanmış olsun! diye buyurdu.

O kişi:

– Benim yetmiş yıllık günahım yok ki! dedi.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem):

– Atanın günahları bağışlanır! diye buyurdu.

O kişi yine:

– Atamın günahları yok! dedi.

Resûl (sallallahü aleyhi ve sellem):

– Kardeşinin günahları bağışlanır.

Bütün bu hadis-i şerifler, hikâyeler ve haberler hükmeden ehil kişilere öğüt vermek içindir. Eğer asıl iman yerli yerinde olursa bunlar tesirli olur. Eğer tesirli olmazsa o kişinin gönlü imandan boşalmıştır. Dilinde de gönlünde de imanın haberlerinden bir şey kalmamıştır.

Ve gönülde olan iman haberleri başka şeylerdir, zahiri iman başka bir şeydir. Ve bilmem imanın hakikati, o zekât memurunun kalbinde nice olur ki, yıllarca bu kadar bin haram altını alıp başkasına versen ve o altın boynunda borç kalsın! Kıyamet günü altını ondan isterler. Onun faydası başka kimseye olmuştur. Kendisinin ziyanı ise gafletinin ve dinsizliğinin sonucudur. Allah daha iyisini bilir.

Övgü âlemlerin Rabbi Allah'a, Allah'ın yardımı, sevgi ve teslimiyetimiz her zaman ve çok çok, yaratıkların en hayırlısı, Muhammed'e, O'nun temiz ve güzel soyuna olsun.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN **MÜHLİKÂT** (DİN YOLUNUN TEHLİKELİ GEÇİTLERİ)

Din yolunun muamelelerinin rükünlerinden olan bu üçüncü rükün, din yolunun akabelerini (boğaz ve dar geçitlerini) açıklar. O dar geçitlere **mühlîkât** (helâk ediciler) de denilir. O darboğazlar nedir? Kaç tanedir? Onların ilacı kaç türdür? Düzenlenmesi nasıldır? İşte bu rükün, bu sorulara cevap verecektir.

Bu rükün de on asıl üzerinedir.

BİRİNCİ ASIL: Nefsin kötü huydan riyazet etmesini ve iyi huyu elde etmesinin tedbirini açıklar.

İKİNCİ ASIL: Mide ve tenasül uzuvlarının iştihasının ilacını ve bunların hırslarının uzaklaştırılmasını beyan eder.

ÜÇÜNCÜ ASIL: Hışım (kızgınlık) ve hasedi (kıskançlığı) ve onların zararlarını açıklar.

DÖRDÜNCÜ ASIL: Çok söz söylemenin fesadının ve âfetlerinin (ki bunlar yalan söylemek, gıybet etmektir) ve bunlara benzer ne varsa onların beyanındadır.

BEŞİNCİ ASIL: Dünyayı sevmenin alâmetinin ve dünyayı sevmenin bütün günahların başı olduğunun açıklanmasıdır.

ALTINCI ASIL: Mal sevmenin ve cimriliğin, tamahkârlığın âfetlerini ve cömertliğin üstünlüğünü açıklar.

YEDİNCİ ASIL: Mevki, makam sevgisi âfetlerini ve bunların ilacını açıklar.

SEKİZİNCİ ASIL: İbadette riyayı sevip kendini âbit (ibadet edici) göstermenin tehlikesini ve bunun ilacını açıklar.

DOKUZUNCU ASIL: Kibir ve kendini beğenmişliğin tehlikesi ve bunun ilacı ile alçak gönüllülüğün ve sakın kalmanın yollarını açıklar.

ONUNCU ASIL: Mağrur olmanın ve kendisini iyi sanmanın tehlikesini ve bunun ilacını beyan eder.

İşte kötü sıfatların asılları (kökleri) bu sıfatlardır. Ve daha ince dalları da bu sıfatların içindedir. Bir kimse, bu on aslın darboğazlarından geçerse o kişi bedeninin içini kötü ahlâkların pisliğinden temizler, pak kılar. Kalbini imanın haki-

katleriyle süsleyip bezemeye lâyık bir hâle getirir. İmanın hakikatleri de Allah'ı tanımak (marifetullah), Allah'ın birliğini gönülde gerçekleştirmek, Allah'a tevekkül, Allah'a rıza ve Allah'a muhabbettir. Bunlardan başka ne varsa, onlar imanun hakikatinden uzaktır.

BİRİNCİ ASIL NEFSİN RİYAZETİ VE KÖTÜ AHLÂKTAN TEMİZLENMESİ

Bu asılda güzel huyun faziletini anlatalım. Ondan sonra riyazet ile güzel ahlâkın elde edilmesinin mümkün olduğunu bildirelim. Daha sonra iyi huyun yollarının ne olduğunu öğrenelim. Sonra da kötü huyun alâmetlerini, belirtilerini, belgelerini görelim. Çocukları terbiye etmeyi, edepli yetiştirmeyi ve öğretimin başlangıcında müridlerin mücahedesinin (gayretinin) yollarını söyleyelim. Fazilet ve sevabı nedir bilelim.

GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ:

Ey bunları öğrenmek isteyen kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerini iyi ahlâkı ve güzel huyu ile senâ kıldı ve şöyle buyurdu:

“Hiç şüphe yok ki, ya Muhammed Sen büyük bir ahlâka sahipsin. Güzel huyla vasıflısın.” (Kalem Sûresi: 4) Ve Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: **“Ben ancak iyi ahlâkı kemâle erdireyim (tamamlayayım) diye gönderildim.”** Resûl (s.a.v.) daima dua eder. Allahü Teâlâ’dan şunu dilerdi: **“Ey Rabbim! Sen beni iyi edep ve güzel ahlâk ile vasıflandır.”** Ve yine şöyle dua ederdi: **“Ey Rabbim! Beni kötü ahlâktan ırak kıl!”** Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, güzel ahlâkın değerini ümmetine şöyle açıklardı: **“Kıyamet gününde teraziye konan şeylerin en ağır geleni, takva (Allah'ı saymak, sevmek) ve güzel ahlâktır.”**

Bir gün bir kişi Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimizin yanına geldi: “Din nedir?” diye sordu. Yine aynı cevabı aldı. En sonra ardından geldi: “Din nedir?” diye sordu. Allah'ın Resûlü yine aynı cevabı verdi ve ona: **“Hâlâ anlamıyor musun ki, öfkeli olmamak, bir şeye kızmamaktır!”** diye buyurdu. Yine o kişi kendisine sordu: “Ya Resûlallah, amellerin en faziletlisi nedir?” Allah'ın yüce elçisi de şu cevabı verdi: **“Amellerin en üstünü, güzel ahlâktır!”** O zaman, o kişi Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimize: “Bana vasiyet et!” dedi. O da buyurdu ki: **“Her nerede olursan ol, Hak Teâlâ’dan sakın! Her kötülüğün ardınca bir iyilik et ki, o iyilik kötülüğün (ivazı) bedeli olsun!”** O kimse sordu: Biraz daha öğüt verir misin, ya Resûlallah! Hazret-i Muhammed (s.a.v.) de: **“Halkla ilişkilerini güzel kıl!”** diye buyurdu. Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Yüce Allah, her kime güzel huy, güzel yüz, nasip etti ise o kişiyi cehennem ateşine yem etmez.”**

Resûl-ü Ekrem (s.a.v.) Efendimize:

– Filân kadın gündüz oruç tutar, gece namaz kılar. Lâkin huyu kötüdür. Komşularını kötü dille incitir, diye şikâyet ettiler.

O da:

“İşte o kadının ibadetinde hayır yoktur. Onun yeri Cehennemdir.” diye buyurdu.

Resûlullah Efendimiz yine dedi ki:

“Kötü huy, ameli tıpkı sirkenin balı bozduğu gibi bozar!”

Sevgili peygamberimiz şöyle dua ederdi:

“Ey Allah’ım! Beni nasıl güzel yarattınsa ahlâkımı da öyle güzel eyle!”

Yine Resûl-ü Ekrem Efendimiz duasında şöyle yakarırdı:

“Ey Allah’ım, ben senden ancak sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk dilerim.”

Yine kâinatın fahri Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Güzel huy, tıpkı güneşin buzu eritmesi gibi bütün günahları eritir!”

Abdurrahman bin Semure (radiyallahu anh) şöyle demiştir:

Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

– Güzel ahlâklı kul, gündüzlerini oruç, gecelerini namazla geçiren kimse-
nin derecesine erişip kıyamet gününde bütün derecelere erişir. Hatta ibade-
tinde zayıf da olsa, ahiretin yüce makamlarını elde eder. Yaratıklar arasında
en güzel ahlâklı olarak görülür.

Bir gün Peygamber Efendimizin huzurunda kadınlar kalabalık olmuşlar, kavga ediyorlardı, Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) oraya geldi. Kadınlar onu görünce kaçtılar. Hazret-i Ömer kadınlara şöyle dedi: **“Ey kendi nefisleri-
nin düşmanları! Benden utanırsınız da Allahü Teâlâ’nın Resûlünden utanmaz
mısınız?”** diye sordu. Kadınlar da: Sen O’ndan daha sert huylusun! dediler. O
zaman Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, Hazret-i Ömer’e şöyle buyurdu:
**“Ey Hattâb’ın oğlu! Allah hakkı için –ki benim nefsim O’nun elindedir– sen
şeytanla karşılaşmazsın. Çünkü o, senin heybetinden yolunu değiştirir. Senin
geldiğin yoldan kaçır, başka yöne gider.”**

Fudayl bin İyâd (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: Güzel huylu
fâsıkla sohbet (arkadaşlık) etmeyi, kötü huylu zâhidle sohbet etmekten daha
çok severim. **Abdullah bin Mübârek** (Allah ona rahmet eylesin) kötü huylu
kişi ile yoldaşlık etmekte idi. Ondandırılınca ağlamaya başladı. Ona: “Niçin
ağlıyorsun?” diye sordular. “O biçare benim yanımdan gitti. O kötü huyu da
onunla birlikte gitti! Ondandırılamadı! İşte ona ağlıyorum” dedi. **Kettânî**
(Allah ona rahmet eylesin) der ki: “Sofilik güzel huyluluktur. Bir kimse sen-
den daha güzel huylu ise o kişi senden daha sofidir.” **Yahya bin Muaz** (Allah
rahmet eylesin) dedi ki: “Kötü huy öyle bir günahdır ki, onunla hiçbir ibadet
faydalı olmaz. Ama güzel huy öyle bir ibadettir ki, onunla hiçbir günah-
tan ziyan gelmez.”

GÜZEL AHLÂKIN HAKİKATİ

Sen bil ki, güzel ahlâkın hakikati yolunda akıllar erdiği kadar çok söz söylenmiştir. Ama onun tamamı bildirilmemiş, açıklanmamıştır. Nitekim birisi: Güzel ahlâk, güler yüzlü olmaktır! demiştir.

Bir başkası da:

– Güzel ahlâk, halkın verdiği zahmete sabretmektir, demiştir.

Birisi de:

– Kötülüğe kötülük etmemektir! demiştir.

Bunlar ve bunlara benzer ne kadar söz varsa hepsi güzel ahlâkın dallarından birer daldır. Şimdi bunun hakikatini, tamamını bildirelim:

Sen bil ki, insan iki şeyden yaratılmıştır. Biri kalıp, cisimdir ki, o başımızdaki gözle görülebilir. Biri de ruhtur ki, onu ancak akıl gözüyle görmek mümkündür. Bu iki şeyin her birinin güzelliği veya çirkinliği vardır ki, birine **güzel ahlâk**, birine de **güzel yaratılma** denir.

Ahlâk güzelliği, iç güzelliğinden ibarettir. Nitekim güzel yaratılma, görünen güzellikten ibarettir. Zahir (görünen) güzellik yalnız gözün güzelliğiyle olmaz. Gözle birlikte burun, ağız da güzel ve birbirine uygun olmalıdır.

Manevi güzelliğe gelince: Dört kuvvet kalpte toplanmayınca o da güzel olmaz. Bu dört kuvvet şunlardır:

1- **Bilgi** (ilim) kuvveti.

2- **Hışım** (öfke, kızgınlık) kuvveti.

3- **Şehvet** kuvveti.

4- **Adâlet** kuvveti.

1- İlim kuvveti: Bu zekilik, anlayışlılık, akıllılık anlamınadır. İlim kuvvetinin güzelliği şununla olur ki, olan biten işlerde kolaylıkla yalandan doğruyu ayırmak ve itikat işlerinde de hakkı batıldan seçmektir. Nitekim Cenab-ı Hakk şanı çok büyük olan Kur’ân’ında şöyle buyurur:

“Allah hikmet verdiği kişiye, çok hayır vermiş olur.” (Bakara Sûresi: 269).

2- Kızgınlık kuvveti: Bu kuvvetin güzelliği hikmetin ve şeriatın fermanı, hükmü altında olmaktır, onların izniyle kalkıp, onların izniyle oturmaktır.

3- Şehvet kuvveti: Bunun da güzelliği, başlı başına hükmü olmayıp aklın ve şeriatın izni ile hareket etmesidir. Onun, akla ve şeriata itaatli olmasıdır. Böyle olunca onun akla ve şeriata baş eğmesi kolay olur.

4- Adâlet kuvveti: Bu da aklın ve dinin işareti ve yol göstermesi altında şehvetin ve kızgınlığın yularına hakim olup onların zaptedilmesidir.

Kızgınlığın örneği, ava çıkan köpek gibidir. Şehvetin örneği at gibidir. Aklın örneği süvari gibidir. Kimi olur ki, nefis, talimli köpektir. Kimi zaman olur ki, kendi tabiatı ile başbaşadır. Köpek talimli olmaz ve at süvarisine boyun eğmezse avı ele geçirme umudu kalmaz. Belki de avcının ölüm korkusu bile doğar.

Onu ya köpek ısıtır ya da at sırtından atar, yere serer. İşte adâletin vefâsı şehvetle kızgınlığı akıl ve şeriatın itaati altına almaktır. Kimi zaman şehveti kızgınlığın üstüne musallat eder. Kimi zaman da kızgınlığı şehvetin üstüne musallat ederek şehvetin şerrini defeder. İşte bu dört hâl bu sıfattandır. Bu zaman güzel huy kemâl noktasındadır. Bu sıfatlardan kimisi güzel olur, kimisi güzel olmaz ise güzel ahlâk kemâl noktasında bulunamaz. O, şu kişiye benzer ki, ağzı güzeldir, ama gözleri çirkindir. Ya da gözü güzeldir; ama burnu çirkindir. O kişide güzellik tam ve en yüksek derecede olmaz. Çirkin huylar, yaramaz işler peyda olur.

Bunların her birinin çirkinliği iki şekildedir. Biri çok, sınırı aşkın olmakla, öteki de az ve sınırı eksik olmakladır. Meselâ bilgi gücü haddi aşar, kötü işlere sarf olunursa, ondan ayyarlık, çok bilirlik meydana gelir. Eğer ilim kuvveti haddinden az olursa ondan aptallık ve hamakat meydana gelir. Ortada olursa ondan iyi çareler ve tedbirler, doğru düşünceler hâsıl olur.

Kızgınlık kuvveti ise hadden aşırı olursa ona tehevür denilir. Hadden az olursa ona korkaklık, alçak huyluluk, kalleşlik, hatta kadın huyluluk (muhaneslik) derler. Sözü'n kisası, namertlik, hamiyetsizlik de derler. Eğer orta karar olursa ona şecaat, cesaret, yiğitlik denir. Böylesinden yüksek himmet, bahadırılık, yumuşak huyluluk, akıl, şefkat, kızgınlığı yenme ve bunlar gibi iyi şeyler doğar. Eğer kızgınlık kuvveti sınırı aşarsa meşhur olmak, kibir ve gurur, herkese laf atmak, böbürlenmek gibi tehlikeli işlere düşmek ve buna benzer işler hâsıl olur.

Eğer kızgınlık kuvveti haddinden eksik olursa o kişide horluk, kendini aşağı görmek, zavallılık, çaresizlik, yaltaklanma ve mezellet, zelil olma sıfatları meydana gelir.

Şehvet kuvveti haddini aşar derecede olursa ki, ona **Şer** denir; o kişide küstahlık, namertlik, tembellik, kıskançlık, âr ve hayâdan yoksunluk hâsıl olur. Eğer orta karar olursa ki, ona **iffet**, **namus** derler; ondan hayâ, yani utanma, kanaat, yumuşaklık, sabreylemek, her şeye uygunluk göstermek gibi şeyler doğar. Bu zikrolunan kuvvetlerden her birinin iki aşırı yönü vardır ki, ikisi de mezmûn, kötü ve çirkindir. Bu iki yönün ortası vardır ki, o makbuldür. Kıldan daha incedir. İşte doğru yol (**Sırat-ı müstakim**) budur. İncelikte kıyamet sıratı gibidir. Her kişi hayatında dikkat ve marifetle bu sırat üzerinde giderse yarın öteki sıratla güven üzerindedir. Her korkudan emin olur. Bu sebeple Cenab-ı Hak ahlâkta orta yolu halka emreyledi ve yolun iki tarafından haber vererek şöyle buyurdu:

“Onlar ki, harcadıkları zaman israf etmezler. Pıntilik de yapmazlar. İkisi arası orta bir yol üstünde bulunurlar.” (Furkan Sûresi: 67).

Evet, Allahü Teâlâ'nın makbul tuttuğu kimseler o kimselerdir ki, nafakalarından başkalarına harcarlar, fakat israf etmezler. İsfraf etmeyelim diye cimrilik de etmezler. Onlar, belki ikisi ortası kimselerdir.

Yine Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

“Elini, sımsıkı kapatıp yumruk gibi tutma; tamamen gevşetip açık da bırakma. Sonra pişman olarak elinin bomboş kaldığını görürsün.” (İsrâ Sûresi: 29)

Kemâliyle güzel kişi odur ki, bütün bu manalar onda itidal üzere (dengeli) bulunur. Nitekim güzel bir yüz de ancak bütün endamı yerli yerinde olan yüzdür.

İnsanlar bu dünyada dört bölüktür:

Birinci bölümü: Bu sıfatların kemâliyle kendisinde bulunduğu kimselerdir. Onlar kemâliyle güzel huyludur. Halkın da o kimselere uyması gerekir. Ama bu sıfatlar bu derecede hiç kimsede yoktur. Yalnız Muhammed Mustafa (s.a.v.)'de vardır.

İkinci bölümü: Bu sıfatların en kötü şekliyle kendisinde bulunduğu kimselerdir. Bu sıfatlar, onun yaşının ilerlemesiyle gittikçe artar. Daha kötüleşir. Bu gibileri arasından çıkarmak vaciptir. Çünkü o sıfattaki kişi şeytan sûretine yakındır. Zira, şeytan çok çirkindir. Şeytanın tedirginliği de içinde olan sıfatların kötülüğünden ve ahlâkının çirkinliğindendir.

Üçüncü bölümü: Yukarıdaki birinci ve ikinci derece arasında olup güzelliğe, iyi yaratılışa daha yakın olan kimselerdir.

Dördüncü bölümü: Birinci ve ikinci derecelerin arasındadır, ama çirkinliğe daha yakındır. Nitekim görünürde güzelliği fevkalâde olan az olduğu gibi çok çirkin olan kişi de azdır. Çünkü halkın çoğu orta hâldedir. İçi güzel olan da böyledir. Yani ahlâk güzelliğinde de halkın çoğu orta hâldedir. Çok güzel veya çok çirkin ahlâklı olan azdır. Her kişiye gerek olan şey, çalışmak, çabalamak, iyi ahlâka sahip olmaktır. Eğer kemâle erişmese bile kemâle yakın olmalıdır. Nitekim, yaratıkların arasında güzel yüzlülerle çirkin yüzlü olanın ayrılığının sonu yoktur. Nitekim bâtın olan ahlâkta da güzel huyla çirkin huyun farkı nihayetsizdir, son haddi yoktur. Güzel ahlâkın tam manası işte budur:

Güzel huy ne birdir, ne on, ne de yüzdür. Gayet çoktur. Lâkin hepsinin aslı:

1. İlim kuvveti,
2. Şehvet kuvveti,
3. Kızgınlık (gazap) kuvveti,

4. Adalet kuvveti ve bu kuvvetlerin dengeli bulunmasıdır ki, geri kalanlar bunların dallarıdır.

GÜZEL HUYU ELDE ETMEK MÜMKÜNDÜR

Sen bil ki, güzel huyu ele geçirmenin yolu vardır. Bazı kimseler şöyle demişlerdir:

– Yaratıklar, zahiri yaratılışlarından dönmezler. Çünkü kısa boylu olan hile ile uzun boylu olamaz. Uzun boylu olan da hile ile kısa boylu olamaz. Bunun gibi ahlâk ki, bâtının suretidir, bu da değişmez.

Bu kimselerin söyledikleri bu sözler yanlıştır. Çünkü hâl böyle olsaydı eğitimde bulunmak, riyazete çekmek, öğüt vermek, vasiyet etmek gibi şeylerin faydası olmaz ve bunların hepsi bâtıl olurdu. Resûlullah Efendimiz şöyle demiştir:

“Ahlâkınızı güzelleştirin!”

Eğer ahlâkı değiştirmek mümkün olmasaydı, Peygamber Efendimiz, nasıl böyle buyururdu? Nitekim serkeş olan hayvanı yumuşatmak mümkündür. Ve vahşi olan av hayvanlarını bile alıştırmamanın yolu vardır. Bâtînî ahlâkı, zahiri ahlâkla kıyas etmek bâtıldır. Çünkü bütün işler, bir değildir. Kimisi vardır ki, insanın dileği dışında kalır. Nitekim hurma tohumundan başka bir yemiş üretmek mümkün olmaz. Başka bir yemiş ağacından da hurma ağacı yetiştirmenin yolu yoktur. Ama terbiye ederek, şartlarını yerine getirerek bu elde edilebilir. Bunun gibi kızgınlığın ve şehvetin aslını da insan oğlundan isteyerek zail etmek mümkün değildir. Ama riyazet ile hışım ve şehveti itidal (denge) haline getirmek mümkündür. Bu da tecrübelerle bilinmiştir.

Ama kimi kimse hakkında bu, çok zor olur. Bu zorluk iki sebeptendir:

1. Yaratılıştaki o ahlâk kuvvetli yaratılmıştır.
2. Yahut uzun müddet o kuvvete itaat edilmiştir.

İnsanlar bu yolda dört derece üzeredir:

BİRİNCİ DERECE: Saf yürekli olanlardır. Bunlar, iyiyi kötünden ayırt etmiş, hiç iyi işle kötü işe alışıklık kazanamamış kimselerdir. Belki yaratılışı dolaısıyla öyle yoldadır. Bu gibi kişiler terbiyeye müsaittirler. İslah olabilirler. Onun ihtiyacı hemen öyle bir kimseyedir ki, kötü ahlâkları bildirip onları terk eylemek yolunu ona gösterir. Bütün çocukların çocukluk âleminde hâli böyledir. Ama onların yollarını babaları, anaları gösterir. Onları dünyaya haris kılar, giderler. Dilerler ki, kendilerinden sonra çocukları dünyada yaşamaya güçlü olsunlar. Onların kanı babalarının ve annelerinin boynundadır. Bu sebeptendir ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyun. Onun yakacağı, insanlarla taşlardır. O ateşin üstünde melekler vardır ki, ne çok sert, ne de çok yumuşaktırlar. Allah kendilerine ne buyurdu ise isyan etmezler, emredileni yaparlar.” (Tahrîm Sûresi: 6)

Evet Cenab-ı Hak, bu âyet-i kerimenin başlarında:

– Kendinizi, yakınlarınız ve asıllarınızın nefislerini cehennem ateşinden sakının! diye buyurmuştur.

İKİNCİ DERECE: Henüz kötü ve bozuk inançlara saplanmamış olanlardır. Lâkin şehvet ve kızgınlığa tabi olmayı huy edinmişlerdir. Bununla beraber bu kötü huylara tâbi olmanın kötülüğünü bilirler. Bu asıldaki kimsenin ıslahı daha zordur, düzeltilmesinin iki türlü şeye ihtiyacı vardır:

- a) Bozuk ahlâkı, yani kötü huyu gönülden çıkarmaktır.
- b) Öteki de gönle iyilik tohumunu ekmektir.

Böylece o kişinin üzerinde çalışılırsa yine salaha gelir ve kendini kötü huyun fesad ağlarından kurtarmak mümkün olur.

ÜÇÜNCÜ DERECE: Kötü ahlâka yüz tutan kimsedir. Kötü işleri yapmamak gerektiğini bilemez. Belki de yaptığı kötü iş, gözüne güzel görünmektedir. Bu asılda olan kimseler ıslaha gelmez. Belki de çok azı gelir.

DÖRDÜNCÜ DERECE: Kötü işlerden iftihar duyan kişidir. İşlediği fiili makbul zanneder ve şu kimselere benzer ki, onlar:

– Biz şu türlü adam öldürdük, bu türlü içki içtik! diye böbürlenerek başkasına laf atarlar. Bu asılda olan kimseye ilaç kâr etmez. Meğer ki, gökten Allah'ın feyzi gelsin. Yoksa bu gibinin ilacına yol bulunmaz.

KÖTÜ HUYLARI DÜZELTME YOLLARI

Sen bil ki, bir kimse, üzerindeki kötü huyları düzeltmek istese onun tek bir yolu vardır. Başka yolu yoktur. Bu yol da, kötü huyun ona buyurduğu her şeyi işlememektir. Çünkü şehvet ve gazabı ona aykırı olan bir şeyden başkası yok edemez. Her şeyi, onun zıddı olan şey ortadan kaldırır. Nitekim bir illet ki, kırgınlıktan ileri gelir, onun ilacı sabırdır, tahammüldür. Bir illet ki, kibirden, gururdan, onur taslamaktan ileri gelir, onun ilacı alçak gönüllülüktür. Bir illet ki, cimrilikten ileri gelir, onun ilacı mal dağıtmak, elindekinden vermektir. Bir kimse, güzel işleri âdet edinirse o kimsede güzel huylar meydana gelir. Şeriatın güzel ahlâka yol göstermesinin sırrı budur. Çünkü şeriattan maksat, gönlü kötü şekilden güzel şekle döndürmektir. İnsanın güçlülükle âdet edindiği şey zamanla onun tabiatı, huyu olur. Çünkü çocuklar, önce okuldan kaçarlar. Vaktaki onlara bilgiler öğretmeye başlanır, öğretim onlara tabiat olur. Büyüyünce de bunların bütün tadı, lezzeti bilgi olur, o gencin bilgiden el çekmeye sabrı kalmaz. Hatta o kimse, satranç veya kumar oynamayı âdet edinmiş olsa bu işler onun bir yolda tabiatı olur. Bütün rahatlardan el çeker de bunlardan el çekemez. Bunlar öyle nesnelerdir ki, aslında tabiatın hilâfıdır, ama âdet edinmekle tabiat haline gelmiş olur. Kimi kimseler olur ki, hilebaz, dolandırıcı olmakla övünürler. Bir alet veya vurulan bir kamçı ile elini kesse ona sabrettiğinden övünç duyarlar. Muhannesler, yani kadın huylular, korkaklar, işledikleri kabahat ve günahla da hatta muhanneslikte birbirlerine karşı övünüp dururlar. Bir kimse, hacamat çekenlere (sırttan şişe veya boynuzla kan alanlara) veya çöpçülere bir baksa, onların yaptıkları işten dolayı bir bilgin veya melik gibi övündüklerini görür. Bunların hepsi âdet edinmenin bir semeresi, sonucudur. Hatta bir kişi toprak yemeği âdet edinse, hastalığa ve ölüme yaklaşmayı göze alır, sabır gösterir de ondan vazgeçmeye sabır göstermez.

O hâlde tabiata aykırı ve yaratılışın zıddı olan bir şey çok çok yapılmakla tabiat haline geldiğine göre yemek yemek ve su içmek gibi tabiata uygun olan bir şeyin âdet edinmek suretiyle tabiat haline gelmesi daha kolay olur. Hak Teâlâ'yı tanımak ve ona itaat eylemek, gazabı ve şehveti yenmek insanın tabiatının muktezasıdır. Çünkü insan meleklerin cevherindendir. Meleklerin sebebini ise Allahü Teâlâ'nın marifeti (tanınması) ve ibadeti (O'na kulluk edilmesi) teşkil eder. Bir kimsenin meyli bunların hilâfına olursa o hastalanmış demektir. Özünün gıdası kendisine hoş gelmez bir hastadır. O kimse, yiyeceği, içeceği sevmez. Kendisine zarar verecek şeylerde haristir. Bir kişi ki Allahü Teâlâ'nın marifetinden ve ibadetinden başka nesneyi sevse onun gönlü hastalanmıştır.

Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Kalplerinde maraz vardır.” (Bakara Sûresi: 10)

Yine Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Çünkü o gün ne mal, ne evlât fayda verir. Ancak Allah’a ortak koşmamış ve kuşkudan pâklanmış bir kalb ile gelenler kurtulur.” (Şuarâ Sûresi: 88- 89).

Evet, o gün Allah’a tam teslim olarak selâmet bulup İslâm olmuş bir kalple gelenler fayda bulurlar. Hasta olan beden nasıl cihanda ölüme yaklaşmışsa, hasta olan kalp de manevî ve ebedî ölüme yaklaşmıştır. Nitekim hastada sağlığına kavuşma umudu yoktur. Meğer nefsinin isteğinin aksine hekim tavsiyesiyle ilaçlar kullanarak içe. Bunun gibi gönlün de hastalığına çare yoktur. Evvelâ nefsin isteğine, şeriat sahibinin (Peygamber-i zîşân’ın) sözüyle muhalefet etmelidir. O şeriat sahibi halkın gönüllerinin hekimidir.

Sözün kıyası, beden ilacının ve gönül ilacının tedavisinin yolu birdir, aynı yoldur. Bu tıpkı, sıcaklığı soğukluğun, soğukluğu da sıcaklığın kovduğu gibidir. Şu kimsede ki kibir, gurur, kendini beğenme üstünse; zoru zoruna da olsa alçak gönüllü olmak ona şifa verir. Eğer alçak gönüllülük üstün gelip kendisini rezil edecek dereceye gelmişse, kibir ve gurur, onur taslama ona şifa verir. Sen bil ki, güzel ahlâkın üç derecesi vardır:

Birincisi: Asıl yaratılıştan güzel ahlâklı olur. Bu, Hak Teâlâ’nın hakikatte ih-sandır, fazlıdır. Çünkü bazı kimseler vardır ki, asıl yaratılışında Allah onu ya cömert ya da alçak gönüllü, mütevazı yaratır. Bu asılda adamlar çoktur.

İkincisi: Zorla güzel işler işlemeye çalışır. Neticede o fiilleri işlemek tabiatını elde eder.

Üçüncüsü: Ahlâkı ve yaptığı işler güzel olan kimselerle konuşur, arkadaşlık eder. Ta ki zorla onların sıfatları onun tabiatında birleşir. Her ne kadar kendi özünün haberi olmazsa da bir kimsede bu üç saadetten biri bulunmalıdır. Yani ya asıl yaratılışında güzel yaratılışlı olmalı yahut güzel işleri ahlâk edinmek için zorla da olsa güzel işleri çokça yaparak onları âdet haline getirmeli. Veya güzel ahlâklı kişilerle arkadaşlık ederek onların güzel huylarının kendinde gerçekleşmesine çalışmalı. Böylece ahlâk güzelliğini kemâl derecesine yükseltmeli.

Bu iki derece arasında dereceler çoktur. Kimilerinde iyi sıfatların kimisi olur, kimisi olmaz. Saadet veya şekavet kendisindeki bu huylara göredir. Nitekim şanı büyük Kur’ân şöyle buyurur:

“Kim zerre kadar hayır yaparsa işlediğinin karşılığı hayrı görecektir. Zerre kadar kötülük yapan da yine ancak işlediği kötülüğün karşılığını görür.” (Zilzâl Sûresi: 7-8)

MUTLULUK İYİ AMELLERLE KAZANILIR

Ey salih kişi, sen bil ki, ameller her ne kadar görünen uzuvlarla vücuda gelirse de bu amelleri işlemekten maksad, gönlü Hakk’a döndürmektir. Çünkü bu

kimsenin o âleme sefer etmesi gerekir ki, cemâl ve kemâl sahibi olarak Hak Te-âlâ'nın huzuruna varmaya layık olsun. Onun gönlünün aynası doğru olmalı ve paslı olmamalıdır. Tâ ki, o aynada melekût âleminin sûreti görünmüş olsun. Ve Cenab-ı Hakk'ın mübârek cemâlini müşahade eylesin. Sıfatlarının vasfı işitilen cennet, o mübârek cemâl yanında pek hakir kalır.

Her ne kadar o âlemden bedenın nasibi varsa da nasibedâr olacak olan gö-nüldür. Beden de gönüle, kalbe uyar. Sen bil ki, gönül ayrı nesnedir ve beden ay-rı nesnedir. Gönül melekût âlemindeydir. Beden şehadet âlemindeydir. Biri gö-rünmez, biri görünür. Bu anlamlar, kitabımızın baş tarafındaki unvanlar kısmın-da açıklanmıştır. Her ne kadar beden gönülden ayrı ise de onun gönülle ilgisi vardır. Çünkü bedenle olan her güzel muamelenin nuru gönüle (kalbe) ulaşır. O nur da saadetin tohumu olur. Beden ne zaman bir kötü iş işlerse onun karanlığı gönüle ulaşır. O karanlık da şekavetin tohumu olur. Bu ilgi sebebiyle insan bu âleme gönderildi. Tâ ki, bedenden tuzak ve araçlar düzüp kendisinde kemâl sı-fatının hâsıl olması istendi. Sen bil ki, yazı yazmak (kitabet) bir sanattır ki, bu gö-nül onun sıfatındadır. Gerçi yazılmak istenen yazı önce gönülde canlanır; fakat, onu işlemek parmaklarla olur. Eğer bir kişi, yazısının güzel olmasını isterse onun tedbiri de şudur: Zorluk çekerek önce güzel yazı yazmaya alışır. Sonra gönül, bu güzel şekil yazıyı kendinde saklar. Artık bu güzellik onun sıfatı olur. Sonra her ne zaman o güzel yazıyı yazmak istese parmakları o gönülde olan şekli iç âlemi-ne getirip yazmaya başlar.

İşte bunun gibi insanın kalbi güzel işlerden, güzel ahlâk ve güzel huy bağ-lar. Güzel ahlâk ve huy kalbin sıfatı olunca yaptığı işler de güzel olur. Bütün sa-adetlerin başı çalışıp çabalayarak hayırlı işler yapmaktır. Hayırlı amelleri işleme-nin faydası da şudur ki, insanın içerisi hayır sıfatını bağlar. Ondan sonra onun nuru dışarıya düşer. Hayırlı işler de safay-ı hatırla (kolaylıkla ve zevkle) yapılmaya başlar. İşte bunun sırrı o ilgidir ki, gönülle bedenın arasındadır. Şöyle ki, gönül bedende ve beden gönülde izler bırakan işler işler. Bu sebeptendir ki, gaf-letle yapılan iş kaybolmaya mahkûmdur. Çünkü gönül ondan gafildir. Ve iş böy-le olunca istenen sıfat meydana gelmez.

GÜZEL AHLÂKIN TEMELİ İTİDÂLDİR

Sen bil ki, bir hasta soğuk algınlığına uğramışsa vücuduna arız olan ateş se-bebiyle yemekten kesilir. Bu ateş ona bir illet olur. Sen bil ki, onun da bir haddi, ölçüsü var ki onu muhafaza etmek gerekir. İstenen şey de mizacın orta kararda olmasıdır. Ne sıcaklık artmalı, ne soğukluk. Orta karar sıcaklığa erişene ilaç ver-mekten el çekmeli. O mutedil sıcaklığı olduğu gibi tutmaya çalışmalı, daima or-ta sıcaklıkta nesneler yemeli.

Yine bunun gibi bütün ahlâkın da iki yönü vardır. Biri iyi, güzel ahlâk, öte-ki de kötü ahlâktır. Ama makbul olan bunların ortasıdır, huyda itidalliliktir. Bir örnek verelim, bir cimri kimseye: Malından ver! desek, onun için bu mal veriş neticede kolay olmalıdır. Ama israf derecesinde har vurup harman savurmama-

lıdır. İsrâf sınırına varmamalıdır, israf da kötüdür. Ahlâkın terazisi şeriatıdır. Nitekim bedeninin terazisi doktorluk ilmidir. Bir şeyin verilmesini şeriat buyurmuşsa onun verilmesi o kişiye kolay gelmelidir. Onu saklayıp cimrilik etmek, ondan el çekmek gibi şeyler yapılmamalıdır. Şeriat bir şeyin saklanması emir buyurmuşsa, vermek, vermemek için iç kavgasında bulunmamalı. Her şeyde makul olmalı. Eğer o kişide bu iç kavgalar, iç mücadeleler olup da şeriatın buyruğunu zorlukla işlerse o hâlâ hastadır. Ama zorla, zahmetle de yapılsa yine makbuldür. Çünkü hasta sağlığına kavuşamazsa, ona zorla ilaç içirmek gerektir. Zorlukla, zahmet vererek iş yapma da tabiat olmaya bir vesiledir. Bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“Allahü Teâlâ’nın buyruğunu kalbin rızası ile işleyin, bunu yapamazsanız zahmete girin, zorla o buyruğu yerine getirin. Zorla yapılan işte sabır göstermekte sevap vardır.”**

Sen bil ki, bir kimse eğer malını zorla, güçlkle, zahmetle vermeye kalkarsa cömert olamaz. Cömert, eli açık olan kişidir ki, mal vermek onca pek kolaydır. Bir kimse malını güçlkle, zahmet çekerek saklarsa o kimse nekes, pinti olamaz. Zira eli sıkı olanda mal saklamak hastalığı zor bulunur. Bunun için bütün iyi ameller, güzel işler, tabiat (huy) haline getirilmelidir. Zorla iş işlemek ortadan kalkmalıdır. Güzel ahlâkın son noktası budur ki, kendi yularını şeriatın eline vereceksin. Şeriatın buyruğunu da kabul etmek o kişiye kolay olur. Kalbinde hiçbir kuşku kalmaz. Nitekim bu manada Allahü Teâlâ haber verip şöyle buyurmuştur: **“Rabbi’nin hakkı için onlar imana gelmezler. Tâ ki, aralarındaki anlaşmazlıklarda seni hakem seçerler, sonra da verdiği hükümlerden işlerinde hiçbir güçlük ve burukluk duymadan tam bir teslimiyet göstermedikçe sana iman etmiş olmazlar.”** (Nisa Sûresi: 65) Yani onların imanı onunla tamam olur ki, seni kendilerine hâkim kılarlar. Ve gönüllerine hiçbir huzursuzluk ve darılma gelmez. Bu zikrolunan hususun sırrı vardır. Bu kitap o sırrı beyan eylemeye tahammül göstermez. Bu kadarla işaret edildi. Ey salih kişi! Sen bil ki, insanın saadeti meleklerin sıfatında olmasındandır. Çünkü insan, meleklerin cevherindendir. Âdemoğlu ise bu dünyada gariptir, gurbete atılmıştır; ama cevherinin kaynağı melekler âlemdir. İnsana arız olan her kötü sıfat onu meleklerin meclislerinden irak tutar. Ama insan, asıl vatanına gidecektir ve giderken de yine meleklerin sıfatlarıyla gitmelidir. Bu dünyadan, kendisi ile birlikte hiçbir yabancı sıfat bulunmamalıdır. Bir kimse mal saklamaya haris olursa malla uğraşır durur. Kendisini büyük sayar, kibirli olursa, bu yaratılışla iş görür. Alçak gönüllü kalmaya ahdederse cömertlikle iş yapar. Ama melekler ne yaratıklarla, ne de yalnızca malla uğraşır. Belki onlar Allahü Teâlâ’nın ulûhiyetinin aşkından başka hiçbir şeye iltifat etmezler. Böylece gerektir ki, Âdemoğlunun maldan ilgisi kesilsin. Tâ ki, bunlardan tertemiz olsun. İnsanın bu sıfatlardan pâk olması mümkündür. Gerektir ki, insan itidal üzerinde olmalıdır. O sıfatların arasında itidal üzere durmalıdır. Öyle ki, her iyi sıfatın iki zıt arasında bulunmasının sırrı budur. Tâ ki, herkesten el etek çekip Hak Teâlâ ile meşgul olunmalıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: **“Allah indirdi de, sonra**

onları kendi oyunlarına bırak, oynaya dursunlar!" (En'am Sûresi: 91) Yani, "Bunun yüce anlamı Allah ile meşgul ol, başkalarını terkeyle," demektir. Belki: **"La ilahe illallah – Allah'tan başka ilâh yoktur,"** sözünün hakikati budur. İnsanın bütün kirlerden temizlenmesinin mümkün olması sebebiyledir. Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Sizin aranızdan cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbi'nin katında kesinlik bulmuş bir hükümdür."** (Meryem Sûresi: 71) Bundan da anlaşılıyor ki, bütün riyazetlerin sonu ve bütün mücadelelerin maksadı, kişinin Allah'ın birliğine erişip bütün nesnelerde Allah'ı görmek ve ancak Allah'ı dileme ve Allah'a ibadet eylemedir. O kişinin bâtınında başka hiçbir şeyin ilgisi kalmamalıdır. Çünkü o kişinin hâli böyle olunca onun ahlâkı güzelleşmiş ve belki de insanlık dünyasından geçip Hakk'ın hakikatine erişmiş olur.

NEFSİN TERBİYESİNİN YOLLARI

Bil ki, riyazet, yapılması zor bir iştir. Belki can çekişme gibidir. Lâkin eğer hekim, ehliyetli olursa ve güzel ilaçlar kullanırsa riyazet kolay olur. O zaman hekimin lütfu da şöyledir: Birinci mertebede Hakk'ın hakikatine davet etmez. Çünkü ona tahammül, takat getiremez. Eğer çocuğa: Okula git, hükümet ehli derecesine er! derlerse okuyup da hükümet ehli olmanın tadını bilemez ki. Bundan dolayı okula gitmeye ne yolda rağbet gösterir! Ama ona: Oğlum, okula git. Tâ ki, akşam sana top ve çember verelim. Güzel güzel oynarsın! denirse o çocuk bu sözlerle okula gitmeye heves duyar. Oyun oynamaktan el çeker. Biraz daha büyür, ona öğretmenlik ve hâkimlik vaad edilir. Genç olup da akıllı olunca ona: Süslü elbiseler, kaftanlar giymek kadın işidir, onlara yakışır, denir. Genç daha da büyüyünce: Öğretmenliğin de, hâkimliğin de aslı yoktur. Çünkü bunların hepsi fânidir. Ölümle yok olur, der. Ondan sonra onlara öz benliği tanıtılır, ebedî, ölmeyen sultanlığa çağrılır. Ama müridin, bu yolda tamamıyla ihlâsa varabilmesi elinden gelmez. Tâ ki, yaratılış özüne güzel bakışlarla bakabilsin, mücadele edebilsin diye ona izin verilir. Böylece karın ve mal hırsını üstünden sıyrır atar. Bunlardan kurtulunca kendisinde riyazet görülür. O vakit de o kişiden riya hırsı defedilir. Şu yolda ki, ona önce: Çarşıda dilencilik et! deseler, eğer dilencilik vasfını kabul ederse ondan o vasfı hemen giderilir. Ve hela kısmında temizlik yapma, bahşiş alma işlerinde uğraşılmalıdır. Eğer bunlara rağmen kibir ve riya gibi kötü sıfatlar onda belirirse yavaş yavaş ıslah edilmelidir. Ama dikkat etmeli, bu işlerin hepsini birden yaptırmamalıdır. Bütün bu işlerin yükünü birden yüklememelidir. Ona takat getiremez. Ama güzel bir ada kavuşsun diye veya riya arzusuyla bütün bu zahmetleri çekerse bilmek gerekir ki, bütün kötü sıfatların misâli yılan ve akrep gibidir. Riyanın misâli ise ejderha gibidir ki, hepsine üstün gelir. Sıddıkların üzerinden en sonra giden sıfat riya'dır ve makam sevmektir.

GÖNLÜN HASTALIĞININ ve NEFSİN AYIPLARININ BİLİNME ÇARESİ

Bil ki, elin, ayağın ve gözün sağlıklı olması, ne vazife için yaratılmışlarsa onları tamamıyla ve kemaliyle yapmaya güçlü olmasıyla kaimdir. Meselâ göz iyi görmeli, ayak iyi yürümelidir. Gönlün de sağ olması böyledir. Her nesne kendi özelliğine uygun olmalıdır. Zaten kalp de bundan ötürü yaratılmıştır. Ona, göreceği iş kolay gelmelidir. O şey ki, onun kendi yaratılışındadır, onun tabiatındadır, onu daha çok sever.

Gönlün (kalbin) sağlığı da iki nesnede görülür. Bunlardan biri irade, diğeri de kudrettir.

1- İrade ile olan kalp sağlığı şudur ki, hiçbir şeyi Allahü Teâlâ'dan daha çok sevmemektir. Çünkü yüce Allah'ı bilmek, gönlün gıdasıdır.

Nitekim bedenin gıdası yeme ve içmedir. Hangi bedenden yemek yeme iştihası gidip zayıf düşerse o beden hastadır. İçine Allahü Teâlâ'nın marifeti girmeyen kalp de hastadır. Bu sebeptendir ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey Muhammed! Hicreti terk edenlere de ki, eğer babalarınız, kardeşleriniz, kavminiz, kabileniz, elinize geçen mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaretler, hoşlandığınız meskenler sizin gözünüzde Allah'tan ve O'nun Peygamberinden O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyiniz.” (Tevbe Sûresi: 24)

2- Kudretle olan kalp sağlığı şudur ki, Allahü Teâlâ'nın emrini yerine getirmek, ona kolay gelmiş olmalıdır. Kalp sağlığı için, o fiili kendi özüne zor ve cebir kullanarak işlemeye hacet kalmamalı. Belki Allahü Teâlâ da onu iş işlemekte bulur. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Benim gözümün nuru namaz kılmakla artar.

Bir kimse, bu irade ve kudret manalarını kendisinde bulamazsa ve göremezse bu, kalbin hastalığına en büyük işarettir. Kalbe ilaç vermeli, tedavisi çaresine bakılmalıdır. İnsan kimi kez bu sıfatlarda olduğunu zanneder. Oysa öyle değildir. Çünkü insan kendi kusurunu, kendi eksikliğini bilemez.

İnsanın kendi ayıbını görmesi dört yolda olur:

Birinci yol: O kişi, olgunlaşmış, tarikat tutmuş, güngörmüş bir pîrin önünde diz çökmüş olmalıdır. Çünkü o pîr buna nazar eyler, bu kişinin kusurlarını, eksiğini söyler. Böyle bir pîr bu zamanda azdır.

İkinci yol: İnsan, bir müşfik dostunu kendisine gözcü koymalıdır. Öyle mizacına göre olmalı ki, kendisinden kusurunu gizlememeli, kıskançlıkla kusurunu ziyade göstermemeli. Böyle asil bir dost da dünyada azdır.

Davûd-i Tâî'ye (Allah ona rahmet eylesin):

– Niçin halk ile birlikte oturup kalkarsın? diye sordular. O da:

– Benim kusurumu benden gizli tutanlarla konuşmayı neyleyim? diye cevap verdi.

Üçüncü yol: İnsan, düşmanlarının kendi hakkında söylediği sözleri dinlemelidir. Çünkü size düşman olanlar, bütün kusur ve ayıplarınızı görürler. Eğer o düşman kişi mübalağa da etse onun sözleri doğruluktan uzak değildir.

Dördüncü yol: Her kişi, halka bakmalı. Bir kişide bir kusur görürse, kendisi o ayıptan kaçmalı. Kendi özünün de öyle olduğunu sanmalı, İsa aleyhisselâma:

– Sana edebi kim öğretti? diye sordular.

O da:

– Hiç kimseden öğrenmedim! diye cevap verdi; ama ben kötü kişilerde gördüğüm kusurlardan uzaklaştım.

Nitekim bir Arap şairi şöyle demiştir:

*“İyi gören bir göz kusur görmeyi bilmez,
Ama düşmanın gözü nice ayıplar görür!”*

Eğer bir kimse çok aptal olursa, kendisine inancı çok olur, çok akıllı olursa kendisine inancı azalır. Hazret-i Ömer (radiyallahu anh), Huzeyfe’den sordu:

– Resûlullah (s.a.v.) münafıkların sırrını sana söyledi. Bende münafıkların sırrından neler görüyorsun?

O hâlde, her kişi kendi kusur ve ayıbını görmeyi dilemelidir. Çünkü illet bilinmeyince ona ilaç kullanmanın yolu yoktur. Bütün ilaçlarınız şehvet ve gazaba muhalefetle ilaç olur. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu: **“Fakat kim Rabbinin yüceliğinden korkup kendisini nefsinin şehvet ve isteklerinden alıkoymuşsa onun varacağı yer mutlaka Cennet olacaktır.”** (Nâziât Sûresi: 40-41) Yani o kişi ki, kıyamet günü Hak Teâlâ’nın huzuruna çıkıp durduğu zaman, Rabbinin yüceliğini bildiği ve O’ndan sakındığı için nefsinin heva ve hevesten sakınmışsa gerçektir ki, onun durağı Cennet olur. Resûlullah Efendimiz, Ashab-ı Kirâm’ı ile gazadan geldikten sonra şöyle buyurdu: **“Küçük gazadan büyük gazaya geldik!”** Ashabı sordu: **“Büyük gaza nedir, ya Resûlallah?”** Hazret-i Muhammed (s.a.v.) şöyle cevap verdi: **“Nefsinle cihad etmektir!”** Sonra yine devam edip şöyle buyurdu: **“Kendi nefsinin marazını kendi nefsinde gör. Nefsinin heva ve hevesi- ne verme. Bu da Hak Teâlâ’ya asi olmaktır ki, yarın kıyamet günü nefsin sana düşman olacak ve seni lanetleyecektir. Öyle ki, bütün uzuvların, bütün iç-dış organların birbirine lanet ederler.”**

Hasan-ı Basrî Hazretleri (Allah gani gani rahmet eylesin) der ki: Nefisten başka dizginleri sımsıkı tutulacak serkeş bir binek yoktur. **Serîyyü’s-Sakati** (Allah rahmet eylesin) der ki: Nefsim kırk yıldan beri cevizi bala batırıp yemek ister, hâlâ yemedim. **İbrahim Havas** (Allah rahmet eylesin) dedi ki: Lübnan Dağı’na gidiyordum. Yolda çok nar gördüm. Birini istekle kopardım, ekşidi. Elimden fırlatıp attım. Ansızın yolda bir kişiyi gördüm. Yere uzanmış, yatıyordu. Başına arılar üşüşmüştü. Onu yer yer sokuyorlardı. Ona: Esselâmu aleyküm ve rahmetullah! dedim. O kişi de: Ve aleykümü’s-selâm, İbrahim! dedi. Ben: Sen benim İbrahim olduğumu nerden bilirsin? diye sordum. O da: Allah’ını bilene hiçbir şey gizli kalmaz! dedi. Ben: Senin yüce Allahü Teâlâ’ya karşı hoş bir hâlin

var. O hâlde niçin Allahü Teâlâ'dan sendeki bu arıların iştihasını defetmesini, onları senden uzaklaştırmasını dilemezsin? dedim. O da bana cevap olarak dedi ki: Sende de bir hâl var. Niçin Allah'tan nar yemek arzusunu senden almasını istemiyorsun. Unutma ki, şehvetin yarası öteki taraftadır. Arının yarası ise bu cihandadır. Sen bil ki, her ne kadar narı yemek helâlse de din bilginleri, mana ve hakikat sahipleri demiştir ki: Haram ve helalin iştihası birdir, eşittir. Eğer iştihanın üzerine helâlin kapısını bağlamasan, zaruret miktarından ayağını çekmezsen haramı talep eylersin. Mübah olan şehvetlerin de kapısını bağlamış, kapamışlardır, ta ki, şehvetin elinden kurtulsunlar diye! Nitekim Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Harama düşman olduğumdan dolayı, onun korkusu ile helâlin tahsin kapısından el çektim. Bu düşmanlıktan birisi de şunun içindir ki, yalnız düşman mübahlarıyla beslenmeyi huy edinen kimse kendisine dünyayı dost tutar, yalnız onu sever. Gönlünü dünyaya bağlar. Dünya onun cenneti olur. Bundan sonra ona ölüm zor gelir. Dünyaya bağlanma yüzünden Yaratan'ı unuttur. Allah'ı zikretse, ona yalvarsa da bunun lezzetini bulamaz. Eğer mübah sayılan arzularını nefse vermeyecek olursan, mübah olan şehvetleri men eylersen gönlü kırılır ve hasta olur. Dünyadan soğur. Âhiretin nimetlerinin şevki kendisinde belirir. Kırıklık, mahzunluk hâlinde bir tesbih eylemek onun gönlüne o kadar tesir eder ki, nimetlere kavuştuğu ve sevinçli olduğu zamanlarda iken söylediği yüzden fazla tesbih bu kadar tesirli olamaz.

Nefsin benzeri doğan kuşu gibidir. Doğanın talimi şöyledir: Onu karanlık odaya koyar, gözünü kapatırlar. Böylece tabiatında olan huyu terk eyler. Bundan sonra ona azar azar et verilir. Ta ki, doğanın sahibi ile alışkanlık meydana gelir. Bunun gibi nefsin de Allahü Teâlâ'ya karşı bir ülfeti meydana gelir. Ama onu bütün âdetlerinden uzaklaştırmadıkça, gözünün, kulağının, dilinin yollarını bağlamadıkça, uzlet ve açlıkla dilini bağlamadıkça ve uykusuzlukla ona riyazet göstermeyince Allahü Teâlâ'ya alışkanlığı, yaklaşması olamaz. Bu zikrettiklerimiz, başlangıçta ona çok zor gelir. Nitekim bir çocuğu süttan kesseler bu ona çok müşkül gelir. Fakat kestikten sonra öyle olur ki, ne zaman süt verseler kusacağı gelir.

Sen bil ki, bir kimsenin riyazeti, onun gönlünün sevdiği her nesneyi terk etmesidir. İştihasını açan, kendisine galip olan şeyin aksine iş yapmasıdır. Malını çok severse onu hemen harcar. Allahü Teâlâ'dan kendisini ayıran bir nesneyle teselli bulsa onu kendinden uzak tutar. Öyle bir kişi ile arkadaş olmalı ki, ebediyyen kendisinin dostu olmalıdır. Yarın kendisini terk edecek olan şeyi bugün kendi dileği ile terk etmek gerekir. Çünkü yarın ölüm erdiği zaman bilmeden, anlamadan onu nasıl olsa terk eder. Ona her şeyden önce lâzım olan Hak Teâlâ'dır. Nitekim Davut aleyhisselâma şu haber geldi:

– Ey Davud! Sana ebedî lâzım olan benim! Bana mülazemet eyle.

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

– Cebrail benim kalbime şunu fısıldadı: Dünyadan her sevdiğin şeyi ne kadar seversen sev, en sonunda onu senden mutlaka ayıracaklardır.

GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ

Sen bil ki, güzel ahlâkın alâmet ve nişanelerini Allahü Teâlâ şanı büyük Kur'an'ında şöyle buyurur: **“Müminler muhakkak felah bulmuşlardır. Öyle mü'minler ki, namazlarında huşu içindedirler. Onlar boş sözlerden ve faydasız şeylerden yüz çevirirler.”** (Mü'minûn Sûresi: 1-5) Evet, ancak güzel ahlâklarla vasıflanmış olan o mü'minler kurtuluşa erdi, nefislerine karşı giriştikleri büyük cihatta zafer buldular.

Yine Kur'an şöyle buyurur:

“İşte bu vasıfları toplayanlar firdevs cennetine vâris olacaklardır. Onlar orada süresi bitmeyen bir zaman için kalacaklardır.” (Mü'minûn Sûresi: 10-11)

“Tevbe eden, ibadette bulunan, hamededen, oruç tutan, rükû ve secde eden, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan ve Allah'ın şeriatının hükümlerini koruyan mü'minlere cenneti müjdele.” (Tevbe Sûresi: 112)

“Rahman'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde vakar ile yürürler. Cahiller kendilerine laflar attığı zaman “selâm” der, geçerler.” (Furkan Sûresi: 63)

Münafıkların alâmeti için söylenen şeylerin hepsi de, kötü ahlâkın alâmetidir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur: **“Mü'minin himmeti namaz, oruç ve ibadettir. Münafığın himmeti hayvan gibi yemede ve içmedir.”**

Hâtem-i Asam (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– Mü'min fikir ve ibretle meşguldür. Münafık ise hırs vetul-i emelle meşguldür. Mü'min her şeyden umutsuzdur, ancak Allahü Teâlâ'dan umudu olur. Münafık ise herkeste ümitlidir. Yalnız Allahü Teâlâ'dan ümidi kesilmiştir.

Mü'min, bütün kişilerden güven duyar. Yalnız Hak Teâlâ'dan emin değildir, ancak O'ndan korkar. Münafık ise Allah'tan başka herkesten korkar.

Mü'min malını dine feda eder, münafık ise dini malına feda eder.

Mü'min ibadet eyler, ağlar, münafık ise günah işler ve güler.

Mü'min, yalnızlığı ve halveti sever. Münafık kalabalığı, insanlara karışmayı ve gösteriş sıkıntılarını sever.

Mü'min, ekini eker (ibadette bulunur) ve biçmeyeceğinden korkar. Münafık ekmediği hâlde biçmeye tamah eyler. Eskiler şöyle söylemişlerdir: **“Güzel huylu odur ki, hatır gönül kıymeti bilici olsa, incitici olmaya. Salâh isteyici ve doğru sözlü ola. Az söyleyici, çok ibadet edici ola. Sabrı ve tahammülü çok, kusuru ve eziyeti az ola. Herkesin hayrını, iyiliğini isteye. Herkes hakkında güzel sıfatlı ve şefkatli ola. Vakarlı duran, acelecı olmayıp kanaatkâr kişilerden ola. Çok şükredici, yük götürücü ve bağı yufka ola. Eli açık, tamâhı az ola. Ne sövücü, ne kınayıcı, ne dik kafalı ola. Ne kötü söz söyleyici, ne dedikoducu, ne kin tutucu, ne hased edici ola. Alnı açık, yüzü güleç, dili tatlı ola. Dostluğu da, düşmanlığı da yalnız Allah'ın rızası için ola. Başka kimselerin hoşnutluğu için değil.”**

Sen bil ki, güzel ahlâkın çoğu tahammül eyleyip o yükü taşımakta zahir olur.

Nitekim Resûlullah Efendimizi çok incittiler. Dişini kırdılar. O yine de:

– Ya Rabbi! dedi. Bunlara rahmet eyle. Onlar cahildirler. Bilmezler!

Ebû Osman Hiyerî'yi imtihan etmek için bir kişi onu evine çağırdı. Ebû Osman o kişinin kapısına geldi. O kişi Ebû Osman'ı içeri almadı. Ebû Osman da geri döndü. Ev sahibi nice kez böyle yaptı. Çağırdı, geri döndürdü. Onu içeri koymadı. En sonunda ev sahibi, Ebû Osman'a: Ne kadar güzel ahlâklı kişi imişsin ki, benim bu hareketimden incinmedin! dedi. Ebû Osman da: Bu sanat köpekte de vardır. Köpeği çağırırsınız gelir. Kovarsınız geri dönüp gider. Bu gibi ahlâkın ne değeri vardır ki? dedi. Bir gün Ebû Osman'ın başına damdan bir leğen kül döktüler. O üstünden külleri silkeledi. Allah'a şükre başladı. Ona: Neden şükrediyorsun? dediler. O da: Ateşe müstahak olanın başına kül dökerlerse şükretmenin yeri değil mi?" diye cevap verdi.

Terzi Ebû Abdullah (Allah ona rahmet eylesin) ululardan bir kişi idi. Bir kâfir ona elbiseler diktirdi. Her sefer ona kalp para verir. Abdullah da alırdı. Bir kez kâfir geldi. Abdullah işyerinde yoktu. Kâfir parayı getirdi. Abdullah'ın ıçırığı onun verdiği parayı almadı: Bu para kalp paradır! dedi. Vaktaki Abdullah dükkâna geldi. Çırak ona olup biteni anlattı. Ustası: Niçin o kâfirin kalp parasını almadın! Nice yıl var ki, ben ona, verdiği paranın kalp olduğunu söylemedim. Bunu açığa vuramadım. Tâ ki başka bir müslümanı o kalp akça ile aldatmasın! dedi.

Veysel Karanî (Allah rahmet eylesin) yolda yürür, çocuklar da koşuşup ona taş atarlardı. O her zaman onlara:

– Taşın ufağını atın, tâ ki, ayağım incinmesin. Namazımı ayaküstünde kılabilirim, derdi.

Bir kadın Malik-i Dinar'a geldi: Ey Malik, ey dalkavuk! dedi. Malik: Benim adım Basra halkı kaybetmişti. Sen ne hoş geri buldun! dedi. Güzel ahlâkın kemali işte budur ki, bu kavme nasip olmuştu. Yaratılış güzelliğinin kemâl derecesi o kişinin sıfatıdır ki, kendisini riyazet ile insanlık sıfatından pâk etmiş ola. Hak Teâlâ'dan başka şeyi gözü görmeye. Ve her ne görürse Hak Teâlâ'dan göre. Böylece o kimse kendisinde ne bu mertebeyi görür, ne de buna benzer bir eser, iz görür. Bu gibi kişiler eriştikleri yüce ahlâk derecelerinden mağrur olmadıkları gibi kendilerini güzel huylu da saymazlar.

ÇOCUKLARI TERBİYE ETMEK

Sen bil ki, çocuk ananın babanın elinde emanettir. Çocuğun tertemiz gönlü vardır. O gönül, bir nefis cevherdir ki, her şeyden çok nakış alır. Mum gibidir, istenen şekle sokulabilir. O önce bütün nakışlardan uzaktır. Tertemiz topraktır ki, ne tohumu atarsan orada biter. Eğer hayır tohumu ekersen din ve dünyanın hayrına erişir. Ana ve baba o hayırda ona ortak olur. Eğer hayır tohumunun hilafı ekilirse ki, bu da kötülük tohumudur, o çocuk bedbaht olur. Ondan çıkan her kötülük ana ve babayı o kötülüğe ortak kılar. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler. Siz nefislerinizi, çoluk ve çocuğunuzu ateşten koruyunuz.” (Tahrîm Sûresi: 6)

Küçük çocuğu âhiret ateşinden sakınmak, dünya ateşinden sakınmaktan daha önemlidir. Çocuğu ateşten sakınmak, onu terbiye edip ona güzel ahlâk vermekle olur. O, kötü arkadaştan, aldatici yoldaştan sakınmalıdır. Çünkü bütün fesadın kökü, kötü arkadaştan gelir. Onu naz ve nimete ve güzel giyeceklerle alıştırmamalıdır. Eğer bunları huy edinirse sonra sabredemez, bütün ömrünü naz ve nimet içinde, güzel giyim elde etmek için kaybeder.

Belki şuna ilk önce önem verilmeli ki, çocuğa süt veren kadın, salih, doğru ve güzel huylu, helâl yiyici olmalı. Kötü huy, süt verenden çocuğa geçer. Haramdan meydana gelen süt pistir, murdardır. Eğer çocuğun eti ve derisi kötü lokmadan meydana gelirse onun huyuna ve vaziyetine de yaramazlık uygun gelir. Onun yaramazlığa meyli, tutkunluğu bulûğ devresine erdikten sonra belli olur. Çünkü ne ahlâkla olduğunun bilinmesi için dilinin açılması gerektir. Onun ilk sözü:

– Allah! olmalıdır.

Allahü Teâlâ’nın yüce adı ona telkin edilmelidir. Eğer kimi şeylerden utanırsa bu hayırlı bir işaret ve müjdedir. Ona delildir ki, çocuğun aklının ışığı üzerinde parlamaya başlamıştır. Hayâdan, utanma duygusundan ruhuna bir inzibat memuru, bir muhafız dikilmiştir. Bu muhafız onu kötü olan şeyden yasaklar.

Çocukta beliren ilk şey yemek yeme hırsıdır. Ona o zaman yemek yeme âdabı öğretilmelidir. Şöyle ki, sağ el ile yemek yemelidir. Yemeğe: “Bismillah” diye başlamalıdır. Acele acele yememeli, lokmayı iyice çiğnemeli, gözlerini başkalarının lokmasına dikmemeli, bir lokmayı yutmayınca başka bir lokmaya el uzatmamalı. Elini ve elbisesini yemek yerken yemeğe bulaştırmamalı. Kimi zaman çocuğa kuru ekmek verilmeli ki, ekmek katığını âdet edinmesin. Katık bulamadığı zaman kuru ekmekle de insanın gıdasını alıp doyabileceğini bilsin ve öyle bir durumda kendinde bir eksiklik hissetmesin. Çok yemeği çocuğun gözüne kötü bir şey olarak göstermeli, çok yemek hayvanların ve akılsızların âdetidir! Çocuk bu hususta uyandırılmalıdır. Çok yiyen çocuğa o hayvanı göstererek onun yanında kınamalı, edepli olan çocuk medh edilmelidir. Ta ki, üzerinde rağbet damarı deprensinsin. O da, o çocuğun yaptığı yapısın.

Çocuğa temiz elbise güzel gösterilmelidir, ipek elbise onun gözünde yerilmez. İpekli ve renkli elbiseyi kadınların giydiği, süslenmenin kadınlara ait olduğu, erkeklere yakışmadığı anlatılmalıdır. İpek elbise giyip naz u nimet içinde büyüyen çocuklarla o çocuk bir araya getirilmemelidir. Süslü çocuklara hased ettirilmemelidir. Bu hâller onun helâkine sebep olur. O da onlardan ister. Eğer çocuk kötü arkadaşlardan sakınılmayacak olursa küstah olur, utanmaz hâle gelir. Hırsız ve yalancı olur. İnatçı, dediği dedik, dik kafalı kimselerden olur. Arsız ve saygısız olur. Bu huylardan çok zaman binbir güçlükle kurtulması gerektir. Vaktaki çocuk okula verilir, önce Kur’an öğrenmelidir. Ondan sonra abidlerin haberleriyle, hikâyeleriyle, Ashab-ı Kirâm’ın ve gelip geçmiş büyüklerin siyretleri,

kimlik hikâyeleriyle meşgul edilmelidir. Güzelleri vasfeden şiirler o çocuğa okutulmamalıdır. Sonra çocuk:

– Güzelleri vasfeden şiirleri okumakla çocuğun tabiatı, huyu güzelleşir! diyen hoca eline de verilmemelidir.

Bu asılda bir kimse ona üstad olamaz. Ancak o şeytan olur. Çocuğun gönlüne fesad tohumunu bu üstad ekmış olur.

Çocuk güzel bir iş işleyince veya onda güzel bir huy belirince o övülmelidir. Ona bir de gönlünü hoş ederek, sevindirecek bir armağan verilmelidir. Halk içinde de ona dua edilmelidir.

Eğer çocuğunuz kötü bir huyu âdet edinirse onu تنها bir yerde azarlamalı ve:

– Sakın bu işi bir daha yapma. Bunu kimse duymasın. Yoksa halkın içinde rezil ve rüsvay olursun. Seni hiç kimse saymaz olur, denmelidir.

Baba, oğlunun üzerine büyüklüğünü göstermeyi eksik etmemelidir. Anası da onu babası ile korkutmalıdır.

Yine gerektir ki, oğlan çocuğunu tezce uykuya varmaya koymamalıdır. Çünkü çocuk ağır, tembel bir kişi olur. Akşam olunca da yumuşak döşekte yatırmamalıdır. Ta ki, bedeni sağlam olmalıdır. Çocuğu her gün bir saat kadar oyunda serbest bırakmalıdır. Ta ki, gönlü dar olmayıp mülayim olsun. Eğer bütün gün evde kapalı tutulursa çocuk kötü huylu ve gönlü kör olur. Çocuk bütün kimselere alçak gönüllü olmayı da âdet edinmelidir. Başka çocukların üzerine tükürüp laf atmamalıdır. Onlardan bir şey dileyip almamalıdır. Belki onlara kendisi vermelidir. Çocuğa:

– Bir şey isteyip almak himmetsizlerin, dilencilerin işidir! denilmelidir.

Çocuğu, bir kimseden para istemeye bırakmamalıdır. Bu tamahla kötü işlerin peşine düşer ve helâk olur. Ona temizlik ve kibarlık öğretmelidir:

– Ağzının suyunu ve burnunun sümüğünü halkın önünde yere atma. Oturunca arkayı kimseye çevirme, öyle otur. Elini beline dayama. Çok söz söyleme. Kendinden büyüğe saygı göster. Kendinden büyük kişilerin önünden geçme. Dilini kötü sözlerden, lanetten sakın. Hocan dövünce çok bağırıp çağırma. Şefaât dileme, sabreyle. Sabreylemek erkek kişinin işidir. Bağırıp çağırma ise kadınların işidir, diye edep yolu gösterilmelidir.

Erkek çocuk yedi yaşında olunca ona şefkat ve rikkatle (kırmadan, sıkmadan) tahareti, abdest almayı ve namazı öğretmelidir.

On yaşında olunca da taharette, namazda kusurları görülürse tedip edilmeli, korkutulmalı, gerekirse kötek atılmalıdır. Hırsızlığı, haram yemeyi ve yalancılığı onun gözüne çirkin gösterip bunlar hep zem edilmelidir. Eğer bu yolda yetiştirilirse akıllı, ergin olunca bu edeplerin sırlarını ona anlatmalı. Şöyle demeli:

– Yemekten murat budur ki, kulun Mevlâsına ibadet etmeye gücü olsun. Dünyadan maksad âhîret azığını hazırlamaktır.

– Dünya kimseye kalmaz ve ölüm insana ansızın gelir.

– Akıllı kişi odur ki, dünyada iken âhiret azığını hazırlar. Tâ ki, o, cennete ve Allahü Teâlâ'nın rızasına erişer!

Bunlarla birlikte cennetin ve cehennemnin vasfı o çocuğa açıklanmalıdır. İşlenen işlerin sevabını ve günahını ona bildirmelidir. Böylece çocuk terbiye edilerek büyürse, bu sözler onun kalbinde bir taşın yazı nakş olunduğu gibi nakş olur. Eğer o, küçüklüğünden başlayarak bu terbiye ve edep üzere yetiştirilmemişse ona sonradan verilen nasihat ve öğütler duvara sıvanan toprak sıva gibi olur, bir yağmur yeyince hemen dökülür!

Sehl-i Tüsteri (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Üç yaşındaydım. Gece basınca dayım Muhammed bin Süvar'ın gece namazını kılmasını seyredirdim. Bir gün bana dayım Muhammed Süvar dedi ki:

– Ey oğul! Seni yaratmış olan o Hüda'yı anmaz mısın? Ben:

– Hüdayı nasıl anayım? dedim. Dayım:

– Akşam yatağına yattığın zaman gönlünden üç kez:

– Allah benimledir!

– Allah bana nazar edicidir!

– Allah beni görücüdür! dersin, dedi.

Sehl sözüne devamla anlatmasını şöyle bitirdi.

– Ben de nice gün böyle dedim. Ondan sonra bana dayım Muhammed:

– Her gece söylediğin o sözleri yedi kez söyle! dedi.

Ben de her gece yedi kere söyler oldum. Ondan sonra bir gece:

– O sözleri her gece on bir kez söyle! dedi.

Ben de on bir kere söylemeye başladım. O sözlerin tadı gönlüme işledi. Aradan bir yıl geçti. Dayım Muhammed bana:

– Ey oğul! Sana öğrettiğim o sözleri hatırında iyi tut. Ömrün oldukça ve seni mezarına koyuncaya dek bu kelimeler sana dünyada ve ahirette yardımcı olsun! dedi.

Ben nice yıl bu kelimeleri söyledim. Ta ki, onun halveti, tatlılığı, benim sırrımda belirdi. Yine bir gün dayım Muhammed bana:

– Hak Teâlâ ile birlikte olan, Hak Teâlâ tarafından nazar edilen, görülen kimse elbette günah işlemez. Sakın bir zerre kadar küçük ve bir kerre de olsa günah işleme. Hak Teâlâ senin her yaptığını görür! dedi.

Sehl yine dedi ki:

– Beni sonra okula verdiler. Okulda gönlüm dağıldı.

– Ne olur, her gün beni okula yalnız bir saat gönderin bir saatten fazla göndermeyin! dedim.

Böylece Kur'ân'ı öğrendim. Yedi yaşına erince geceyi gündüze katıp oruç tutmaya başladım. Arpa ekmeği yedim. On iki yaşına bastım. On üç yaşına girince bir mesele gönlüme düştü:

– Beni Basra'ya gönderin! Tâ ki, bu meseleyi sorayım, dedim.

Basra'ya vardım, Basra'nın bütün bilginlerinden bu meseleyi sordum. Çözemediler:

– Abadan'da bir er vardır, ona git! dediler.

Ben de ona vardım. Bu meseleyi sordum. O meseleyi çözdü. Bir müddet onun katında kaldım. Sonra geri dönerek Tüster'e geldim. Bir akçalık arpa aldım. Orucumu arpa ekmeği ile açıyordum. Katıksız olarak bir yılda bir akçalık arpa ile kanaat eylerdim. Üç gün, üç gece oruç açmamaya azmettim. Tâ o dereceye kadar gücüm yetti. Ondan sonra yeniden azmettim:

– Beş gün, beş gece orucumu açmayayım! dedim.

Ona da gücüm yetti. Sonra:

– Yedi gün, yedi gece orucumu yine açmayayım! dedim.

Böylece bunu yirmi beş güne kadar çıkardım. Bu hâl üzere sabrettim. Yirmi beş sene böyle devam ettim. Her gece sabahlara kadar da namaz kılardım. Bu hikâyeyi şundan dolayı anlattık ki, her büyük işin tohumunun küçük yaştan atıldığı bilinsin.

MÜRİDİN İLK MÜCAHEDESİNİN ŞARTLARI NEDİR VE RİYAZET YOLUNA NASIL GİRİLİR?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir kimse Hakk'a erişemezse şundan erişmez: Hakk'ı talep etmez, dilemez. Bir kimse Hakk'a erişmeyi talep etmez, dilemezse bu da cahilliğindendir. Onun imanı doğru, dürüst değildir. Çünkü bir kimse dünyanın karanlık ve sadece birkaç günlük olduğunu, âhiretin ise aydınlık ve ebedî olduğunu anlayınca ahiret azığını toplama isteği kendisinde doğar. Ona hakîr bir şeyi kıymetli bir şey uğruna vermek zor gelmez. Bugün toprak bardağı bırakıp yarın altın bardağı almak onun için müşkül olmaz. Böylece anlaşılır ki, halkın günahlarının başı, imanlarının zayıflığıdır. İmanlarının zayıf olmasının sebebi, yolun gizli olması, yol gösterici bulunmamasıdır. Çünkü dinin delili, kılavuzu dinde perhizkâr olan kişilerdir. Aslı perhizkâr olan âlimler bu zamanda ise tükenmiştir. O hâlde kılavuz ve delil olmayınca yol boş kalır ve halk da kendi mutluluğunu dileyip aramaktan geri kalır. Bütün bu perhizkâr olmayan âlimlerin ve kendi saadetini aramaktan geri kalanların üstüne dünya muhabbeti galip olmuştur. Dünyayı dileyen âlimler, halkı dünyadan âhirete nasıl davet edebilirler? Dünya yolu âhiret yolunun, doğuyla batı gibi zıddıdır. Doğru veya batıdan herhangi birine doğru yol alan kimse şüphesiz ki, aynı derecede öbüründen uzaklaşır.

Bir kişiye Hak Teâlâ'nın iradesi zahir olunca Hak Teâlâ'nın şu adını andığı kimselerden olur:

"Kim mü'min olarak âhireti diler, onun için sa'y gösterirse, işte onların bu çalışmaları makbul olur." (İsrâ Sûresi: 19)

Evet, mü'min olanların çalışması ve cehdi zayi olmaz. İşte bu dem onu bilmek vaciptir. O sa'ydan kasdolunan nedir? Bil ki, sa'ydan murat tasarruf yoluna girmektir. Bu yola azm eylemenin ilk önce şartları vardır ve o şartları yerine getirmek gerekir. Bundan sonra bunlara sıkı sıkı sarılırsak, ondan sonra bir hisara sığınmak gerektir ki, bu hisar için şartlar vardır. Önce, o kişi Hak Teâlâ ile kendi arasındaki hicabı (perdeyi) kaldırmalıdır. Ta ki, Hak Teâlâ'nın buyurduğu şu insanların vasfından olmaya. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Biz onların önlerine ve artlarına birer sed, perde çektik, artık (hak)ı göremezler.” (Yasin Sûresi: 9)

Bu perde dört kısımdır:

1- Mal,

2- Mevki,

3- Taklit,

4- Masiyet (günah, isyan)dır.

1- Mal öyle bir perdedir ki, gönülü meşgul kılar. Gönülün feragati olmadan doğru yola gitmek mümkün olmaz. Bunlar için insanın mal perdesini bertaraf etmesi gerekir. Yahut hacet kadarı kullanılır. Hacet kadarı olan mal gönülü meşgul etmez. Eğer, bir kişinin hiç malı olmasa o kişiyi başkaları koruyup gözetse o kişinin yolu tez nihayet bulur.

2- Mevki, mansıp, büyüklük, şöhret, baş ve başkan olma sevdası insanla Allah arasında en büyük perdedir. Bu perdeyi ortadan kaldırmak için insan öyle bir yere gitmeli ki, orada o kişi tanınmış olmamalıdır. Çünkü herkesçe bilinen kimse, namdar olan kişi, halkla ve halkın lezzeti ile meşgul olur. Eğer bir kimse, halk ile kaynaşmaktan lezzet bulursa Hakk'a ve Hakk'a yakın olmanın lezzetine erişemez.

3- Taklitin perde olmasına gelince: Bu hal, bir kimsenin mezhebine inanmaktır. Mücadele yoluyla bir kimsenin nuruna kulak tutmuştur. Artık onun gönlünde hiç kimseye yer kalmamıştır. Ancak gerekli olan, onun işittiklerini bütün bütün unutabilmesidir.

“La ilahe illallah – Allah'tan başka ilâh yoktur!” demesi ve iman getirmesi gerektir. Bu kelimenin manasını kendisi de dileye.

“La ilahe illallah”ın hakikati şudur ki, o kişinin artık Allah'tan başka hiçbir ma'budu kalmamalıdır. Bir kimseye heva ve heves galip olursa bu heva ve heves onun ma'budu olur. Ona tapar.

Bu hâl gerçekleşince bütün işlerin keşfini mücahededenden dilemeli, mücadeleden değil.

4- Günahkârlık, mâsiyet işine gelince: Bil ki, mâsiyet de büyük bir perdedir, hatta mâsiyet çok büyük bir perdedir. Çünkü günah işlemeye ısrar eden kişinin kalbi karanlığa bürünür. Bu karanlıkta gizli hâller ona nasıl keşfolabilir? Hele haram yemek, kalbi tamamıyla karartır.

Her kim kalbinin nurlanmasını, gizli hâllerin, ilâhî sırların kendisine açılmasını istiyorsa bilmelidir ki, gönülde helâl lokmanın yaptığı yıkıcı ve karartıcı tesiri hiçbir şey yapamaz. Bunun aslı şudur ki, sen haram lokmadan kaçın. Helâl yiyecekten başka bir şey yeme. Bir kimse, dinin ve şeriatın sırlarının kendisine açıklanmasını dilesse, bu kişi, şeriatça gereken amelleri yerine getirmeden önce bunu isterse Arapça öğrenmeden Kur'an tefsirini öğrenmek isteyen kimseye benzer.

Bu perdeleri kaldıran kimse artık baştan aşağı pâk olup namaz kılmaya lâ-yık olan kişiye benzer. Bu zamanda da o kişi, bir imama, bir yol göstericiye muhtaçtır ki, o kişiye iktida ede, uya! İmâm dediğimiz Pirdir ki, kılavuzsuz yola düşmenin yolu yoktur. Çünkü, yol gizlidir. Şeytan yolları hak yoluna karışmıştır. Hak yolu birdir, bâtil yolu bindir. Öyleyse bu kadar yola kılavuzsuz gitmek nasıl mümkün olur. Ona gitmeye Pir kılavuz olur ki, o genç de bütün işlerini o pîre havale eder. Kendisinin benliğini tarafsız kılar. Kılavuzunun hatasında bile özünün sevabından daha çok menfaat görür. Pirinden her işittiğinin aslını bilmek isterse Hızır aleyhisselâm ile Musa aleyhisselâmın hikâyesini anlamalıdır. Bu hikâye pîrle müridi hakkında söylenmiştir. Bil ki, meşayih, bazı şeylere vakıf olmuşlardır ki, akılla onun sırrına varmak mümkün değildir. Calinos zamanında bir kimsenin sağ elinin parmağına bir dert bulaşmıştı. Birisi noksan olan hekimler o hastalığın üstüne devalar, ilaçlar sürdüler. Fakat bir fayda vermedi. Calinos da, ilacını o kimsenin sol omzuna sürdü. Sordular:

– Bu ne iştir ki, dert sağ parmaktadır, deva sol omuzdadır? Bunda ne fayda var?

Ama parmaktaki yara iyileşti. Sebebi şu idi ki, asıl hasta olan parmağın sini-riydi. Hem Calinos bilmiş idi ki, sinirler dimağdan iner. Sol yandan çıkan, sağ yana gelir. Sağ yandan çıkan da sol yana gelmektedir. Bu hikâyeden maksat ve murad bir benzetistir. Bilinmeli ki, müridin kalbinde ehliyetli bir hekim olan mürşidine tam bir teslimiyeti bulunmak, kendi aklıyla hiçbir tasarrufu olmamak gerektir. Sehl-i Tüsteri der ki:

– Gayb Erenleri (abdallar):

1- Uzletle,

2- Açlıkla,

3- Susmakla,

4- Uykusuzlukla, yani bu dört feragatla “Gayb Erenleri” adını aldılar.

Çünkü yola çıkan kimsenin yolundan, zahir meşgaleleri bir tarafa atılmalıdır. O zaman yola gitmeye azmedilmelidir. Yolun başlangıcında en önemli iş olarak bu yoldaki geçitleri, darboğazları geçmeye çalışmalı. Bu yolun geçitleri gönülde olan kötü sıfatlardır. Bu kötü sıfatlar da kaçınılması gereken işlerin aslı ve köküdür ki, müridin bunlardan sakınması lâzımdır. Mala haris olmak, mevki ve mansıba haris olmak, kibir ve riyaya haris olmak gibi. Bunlara benzer her meşgalenin maddesi bâtından kovulmuş olup gönül onlardan boşaltılmalı. Kimi

olur ki, bir kimse bu zikrolunan hâllerden uzak olur ve bir hâlden başkasıyla ilgisi yoktur. O zaman cehd edip o hâli de şeyhin doğru göreceği, uygun bulacağı bir yolda kökünden söküp atmadır. En münasip yol, her kişinin haline göre tutulacak yoldur. Artık toprağa tohum saçma zamanı gelmiştir. Fakat toprağın tertemiz bir hâle getirilmiş olması lâzımdır. Tohum da Hak Teâlâ'nın zikridir. Vaktâ ki, mürid Hak Teâlâ'dan başka her şeyden kesilir, o zaman bir tenhada oturur, daima:

– Allah, Allah! der.

Bu zikir, dili susup gönlü zikretmeye başlayınca kadar devam eder. Bundan sonra gönlü zikrelemekten vazgeçer, gönlünün içindeki sırrı zikretmeye başlar ve zikir gönle tamamen galip olur. Zikir kelimesinin gönle galip olmasından murat şu manadır ki, onda sarf (ses, söz ve söyleme iradesi) yoktur. Arabîlik, Farisîlik olmaz. Gönülle söylemek de hadistir. Hadis (söz) dediğimiz, mananın alâmeti ve zarfıdır. Aynı değildir. Bu mana, gönülde o türlü galip ve gönlü o türlü istilâ etmeli ve orada öyle yerleşmiş olmalı ki, gönlü ondan feragat ettirmek güç ola. Öyle bir âşık gibi ki, sevgilisinden gönlünü geri almak elden gelemez.

ŞİBLÎ (Allah ona rahmet eylesin) kendi müridine şöyle dedi: Eğer bir cumadan öteki cumaya kadar benim yanıma gelince senin gönlünden Hak Teâlâ'dan başka şey geçerse benim yanıma gelmek sana haramdır. Bundan da anlaşılır ki, mürid, gönlünü dünya vesveselerinin dikenlerinden uzak tutmalı, boşaltmalıdır. Allahü Teâlâ'nın zikrinin tohumunu oraya ekmelidir. O zaman onun gönlünde seçimle ilgili hiçbir şey kalmaz. Beklemeli ki, bu tohumdan ne çıkacak, bitecektir. Dikkat etmeli ki, bu tohum kaybolmasın. Çünkü Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Kim mü'min olarak âhireti diler, onun için çalışırsa, işte onun bu sa'yi makbul olur ve bu çalışmasının karşılığı ona verilir.”** (İsrâ Sûresi: 19) Evet, bir kişi âhiret dileyip çalışırsa ve hele o okumuş da olursa onun bu çalışması kaybolmaz, kabul olunur. Yine Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Her kim âhiret ekini istiyorsa biz onun ekinini artırırız. Kim dünya ekinini istiyorsa ona da istediğinden biraz bir şey veririz; fakat, onun âhiretten bir nasibi olmaz.”** (Şûra Sûresi: 20)

Bu yüzden müridlerin hâlleri çeşitli olur. Kimi mürid olur ki, bu kelimenin manasını değişik şekillerde düşünür. Nice bâtil hayaller kurar. Kimi müridler olur ki, bu gibi şekil ve hayallerden kurtulur. Meleklerin cevherleri ve peygamberlerin ruhları ona güzel sûretlerde görünmeye başlar. Rüya hâlinde nice görünürse, uyanık hâlde iken de o biçimde ona görünür. Bundan sonra o kişinin başka bir hâli de görünmeye başlar ki, bu hâlleri açıklamak uzun sürer. Söyleyip anlatmakta da faydası yoktur. “Onlar ancak o tarika girmekle bilinir!” demekle bunlar malûm olmaz. Her kişinin bir türlü hâli önüne gelir. Bu yola girmek isteyen kişinin ilk yapacağı iş, bu hâllerden hiçbir şey işitmemiş olmaktır. Bu hâllerin belirmesini bekleyip gönlünü o hayallerle meşgul etmek, onların önüne gelmesine perde olur, sed çeker.

İlmin, bilginin kudreti ve tasarrufu, ancak bu derece ve bu daireye kadardır. İşte onu da açıkladık. Bu kadar zikretmekten maksadımız da birçok âlimin inkâr ettiği bu yola –bu yolla sulûk edenlerin– iman getirmeleri içindir. O bilginler ki, öğrendikleri şeyler dairesinin dışında, ötesinde olan nesnelere inanmaz, itikat etmezler.

İKİNCİ ASIL

MİDENİN VE FERCİN AŞIRI İSTEKLERİNİ KIRMA

Bil ki, mide, bedenin havuzudur. Şu damarlar ki, mideden yedi uzva yayılır, bunlar ırmaklar gibidir. Bütün şehvetlerin kaynağı midedir. Midenin şehveti Âdemoğluna galip olan şehvetlerin en kuvvetlisidir ki, Âdem cennetten şehvet sebebiyle kovulmuştur. Ondan ötürü bu şehvet bütün şehvetlerin aslı kılınmıştır. Çünkü karın doyunca şehvet harekete gelir. Karnın ve fercin şehvetini yerine getirmek ancak malla kolaylaşır. Böylece ilk kez mal hırsı peyda olur. Ve malı ele geçirmek ancak makam ve mevkilerini muhafaza etmekle, bu ise ancak insanlarla hasımlaşmakla mümkün olur. Halkla husumette bulunmak ise hasedi, taassubu, havâsın kibir ve kinini doğurur, o zaman midayı kendi hâli üzere bırakmak, bütün günahların başıdır. Karnı emir altında tutup açlığı âdet etmek bütün hayırların, iyiliklerin başıdır. Biz bu asılda açlığın faziletini beyan edelim. Ondan sonra halkın hâllerini, ihtilâflarını açıklayalım. Ondan sonra az yemekle riyâzetin (perhizin) yollarını bildirelim. Ondan sonra fercin şehvetlerinin âfetlerini ve hem onlardan kendisini uzak tutan kimsenin sevabını söyleyelim.

AÇLIĞIN FAZİLETİ VE SEVABI

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Kendi nefsinize karşı, açlık ve susuzlukla gaza edin. Ki bu gazanın sevabı küffarla olan gazanın sevabı gibidir. Hak Teâlâ katında açlık ve susuzluk gibi makbul bir amel yoktur.”**

Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki: **“Bir kimse midesini doldurursa göklerin melekûtuna giremez.”** Yine Resûl-ü Ekrem Efendimize sordular: Halkın en faziletlisi kimdir? O da şöyle buyurdu: **“Kim az yer, az güler ve avret yerini örtecek kadar örtü ile kanaat ederse o en faziletli kişidir!”** Resûlullah Efendimiz yine buyurdular ki: **“Yiyiniz, içiniz, ancak yiyeceği yarım karın yeyin. Az yemek nübüvvetin cüzlerinden bir cüzdür.”** Resûlullah aleyhisselâm yine buyurdular ki: **“Düşünmek, tefekkür etmek ibadetin yarısıdır ve az yemek ibadetin tamamıdır.”** Yine şöyle buyurdu: **“Allahü Teâlâ'nın katında sizin en faziletliniz tefekkürü ve açlığı çok olanınızdır. Allah'ın nazarında en kızılan kişi ise çok yemek yiyen ve çok uyuyanınızdır.”** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **“Hak Teâlâ meleklerine buyurur ki: ‘Ey Meleklerim! Siz şahit olun ki, her lokmayı terk eden kuluma Cennette bir derece daha verilsin.’”**

Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki: **Hak Teâlâ Meleklerine, az yiyen kullarıyla iftihar ettiğini söyleyerek buyurdu ki: "Ey Meleklerim, o kuluma bakın ki, onu taâm lezzetine müptelâ kıldığım hâlde, benden ötürü o lezzet-ten el çekmiş, onu terk etmiştir."** Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki: **Sizin gönüllerinizi helâk eylemeniz, çok yemeniz ve çok içmenizle olur. Gönül şu ekin gibidir ki, ekine suyu çok vermekle o helâk olur.** Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki: **Şeytan adamın burnundan girer, an olur kan damarlarındadır, an olur yürekdedir. Şeytanın yollarını açlıkla dar eyleyin.** Resûlullah Efendimiz yine buyurur ki: **"İnsan karnına hiçbir zaman kötü yiyecek doldurmamalı. İn-sana sırtını kuvvetli tutacak birkaç lokma yeter. Eğer kişi buna sabredemezse karnının üç bölümünden bir bölümünü yemeğe ayırmalı. Bir bölümünü nefes için saklamalı, bir bölümünü de içmek (su) için ayırmalı."** Bir rivayette de **"Üç bölümden bir bölümünü zikir için saklamalısınız!"** diye buyurmuştur. İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Kendinizi, aç ve susuz tutun. Tâ ki, gönlünüz Hak Teâlâ'yı görsün.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **Mü'min kişi bir tek bağırsağı doluncaya kadar yer, münâfıkı yedi bağırsağı doluncaya kadar yer.** Bundaki mana şudur ki, münâfığın yemeğe karşı duyduğu istek mü'minin isteğinden yedi kat fazladır.

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu:

– **Bir kişi karnını tıka basa doldurursa ona, göklerin melekûtuna giden yolu açmazlar.**

Hazret-i Aîşe (Allah ondan razı olsun) rivayet ediyor. "Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– **Cennet'in kapısını her zaman çalınız! Ben:**

Ey Allah'ın Resûlü! dedim, Cennetin kapısını ne ile açmak mümkün olur? Resûlullah bana şu cevabı verdi:

– **"Ancak açlık ve susuzlukla!"**

Ebû Cuheyfe'nin (Allah ondan razı olsun) Bir gün Resûlullah Efendimizin huzurunda geçirmesi geldi. Resûl aleyhisselâm:

– Ya Ebû Cuheyfe! dedi. Geçirmeyi özünden kov. Çünkü bu fânî dünyada tok olan, öteki dünyada aç olur.

Aîşe (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Resûlullah Efendimiz Hazretleri hiçbir zaman yemeği doyuncaya kadar yemezdi. Zaman olurdu ki, Resûlullahın açlığına benim merhametimin gelirdi. O zaman elimi Resûlullahın karnının üstüne koyardım. Bir gün Ona: "Benim vücudum sana feda olsun, ya Resûlallah! Dünya mekânında aç kalmayacak kadar yesen ne olur?" dedim. O zaman Resûlullah şöyle buyurdu: **"Ya Aîşe! Peygamberlerden himmet sahibi kardeşlerim ileri gittiler. Allah'tan kerametler buldular. Korkarım ki, ben nimetlerle karnımı tıka basa doldurursam benim derecem onlardan daha aşağı olur. Ahirette aşağı derecede olmaktan ise açlığa nice gün sabır göstermek benim için daha sev-**

gilidir. Ben orada bütün kardeşlerimden daha aşağı derecede kalmak istemem.” O zaman Aişe (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Hüda hakkı için derim ki, bu sözlerden sonra Peygamber Efendimiz Hazretleri bir haftadan ziyade yaşamadı. Fâtimetü’z-Zehrâ (Allah ondan razı olsun) eline bir parça ekmek almıştı. Resûlullahın yanına geldi. Peygamber Efendimiz ona: Bu nedir? diye sordu. Fâtimetü’z-Zehrâ: Bir ekmek pişirmiştım. Sensiz yemeye kıyamadım, dedi. O zaman Resûlullah Efendimiz, kızına şu cevabı verdi: **Bu ekmek, üç günden beri senin babanın ağzına degecek taâmın ilkidir!**

Ebû Hureyre (Allah ondan razı olsun) der ki: Ben hiçbir zaman arka arkaya Peygamberimizin evinde doyuncaya kadar buğday ekmeği yemedim. Ebû Süleyman Dârânî (Allah rahmet eylesin) der ki: Akşam yemeğinden bir lokma eksik yemek, bana bütün gece namaz kılmaktan daha sevgilidir. Fudayl (Allah rahmet eylesin) de kendi nefesine şöyle derdi: Ey nefis! Neden böyle korkuyorsun? Aç kalmaktan mı korkarsın? Heyhat? Korkma! Allahü Teâlâ, açlığı Muhammed aleyhisselâma ve ashabına vermiştir. Sana ve senin gibi kimselere açlığı lââyık görmemiştir. Kehmes (Allah ona rahmet eylesin) şöyle derdi: Ey Yüce Allahım! Beni aç ve yalın yalınca tutarsın. Kendinle beni uzun gecelerde halvet kılarırsın. Senin katında ben bu mertebeyi nasıl buldum ki, sen, böyle bir muameleyi, bu gibi ihsanı, ancak evliyana yapmaktasın!.. Mâlik-i Dinar dedi ki:

– Saadetli olan o kişidir ki, onun hemen hemen kendine yetecek azığı olup halka muhtaç olmasın.

Muhammed bin Vâsi’ de dedi ki:

– Saadetli olan o kişidir ki, sabah akşam aç olur. Bununla birlikte Hak Teâlâ’dan hoşnut olup O’na şükreyler.

Sehl-i Tüsterî (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki:

– Ulular ve akıllı kişiler düşündüler: Dinde ve dünyada açlıktan faydalı bir şey bulamadılar. Âhiret için de tokluktan ziyade zararlı bir şey bulamadılar.

Abdül-Vâhid bin Zeyd dedi ki:

– Hak Teâlâ hiçbir kişiyi başka bir sebepten ötürü değil, ancak açlık sebebiyle dost tutundu. Hiçbir kişi su üstünde yürümedi, ancak açlıkla yürüdü. Hiçbir kişi için nice fersahlık yolu bürüp kısaltmadılar, ancak açlığa sabrederek yürüyenler için yollar kısaldı.

Açlıktan şu haber gelmiştir ki Musa (salavatullah-ı aleyh) Hak Teâlâ ile Tûr Dağı’nda görüştüğü kırk gün içinde hiçbir şey yememişti.

AÇLIĞIN FAYDASI VE TOKLUĞUN ZARARLARI

Sen bil ki, açlığın fazileti, onda zahmet olduğundan değildir. Nitekim ilacın faydası acılığında değildir.

Açlıkta on fayda vardır:

Birinci Fayda: Açlık gönlü sâfi ve aydınlık kılar. Tokluk gönlü kör eder, düşünceyi de sert ve kör kılar. Toklukta dimağa bir buğu yükselir ki, o kişiyi ahmak, aptal eder. Perişan (dağınık) endişeler içine salar. Bu sebeple Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Gönlünüzü az gülmekle zinde edin ve açlığa temizleyin. Ta ki, tertemiz ve saf olasınız. Kalbiniz rakik, ince, duygulu olsun.”** Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **“Kendisini aç tutan kişinin fikirleri berrak, kalbi anlayışlı olur ve düşüncesi güzelleşir.”**

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **Doyuncaya kadar yemek yemeyiniz ki, marifet (Allah’ı tanıma) nuru gönlünüzde yer etsin.** Böyle olunca marifet nuru Cennetin yolu olur. Açlık marifetin kapısıdır. Aç olmak ise Cennetin kapısını vurmaktır. Nitekim Nebî aleyhisselâm şöyle buyurdu: **Siz açlıkla cennetin kapısını durmadan çalın!**

İkinci Fayda: Açlık gönlü yufka eyler, ince duygulu kılar. Öyle ki, gönül, Allahü Teâlâ’nın zikrinin ve O’na yalvarmasının lezzetini bulur. Tokluktan gönül katılığı meydana gelir. Tok kişi, zikri dilinin ucu ile söylemeye başlar. Gönlün derinliğine giremez.

Cüneyd (Allah ona rahmet eylesin) şöyle buyurur: İçinizden biri Allah ile kendisi arasında bir torba yiyecek koymuşken zikir veya münâcât lezzetini bulmak isterse buna hiçbir zaman kavuşamaz.

Üçüncü Fayda: Aşırı istek, fazla neş’e ve gaflet, cehennemin kapısıdır. Kırık kalplilik, bîçarelik ve acizlik ise Cennetin kapısıdır. Tokluk, insanı aşırı isteklere, fazla neş’e ve gaflete yollar. Açlıkta, kırıklık ve acizlik gizlidir. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimize yeryüzü hazinelerinin anahtarını arz ettiler, istemedi. Dedi ki: **“Hayır! Ben ancak bir gün aç, bir gün tok olmayı dilerim. Aç olunca aczimi anlayarak yalvarır ve sabrederim. Tok olunca da şükrederim.”**

Dördüncü Fayda: Eğer insan tok olursa açları unuttur. Allahü Teâlâ’nın kullarına sevgi ve şefkat, bağlılık göstermez. Ahiretin azabını hatırlamaz olur. Ne zaman ki aç kalır, cehennem ehlinin açlığını hatırlar. Susuz kalınca mahşer ehlinin susuzluğunu anlar. Ahiretten korkmak ve halka şefkat göstermek cennetin birer kapısıdır. Bu sebeptendir ki, Hazret-i Yusuf a: Senin elinde yeryüzünün hazineleri var. Niçin açlık çekersin? diye sordular. O da: Korkarım ki, eğer tok olursam aç olan fakirleri unuturum, diye cevap verdi.

Beşinci Fayda: Bütün saadetlerin başı, bir kimsenin kendi nefsinin eli altına almasıdır. Şekavet ise onun kendini nefesine, nefsinin dizginsiz istek ve arzularına teslim etmesidir. Nefesine güvenmesi, ondan korkusuz olmasıdır. Nitekim başı sert ata, açlıktan başka bir şeyle baş eğdirilemez. İnsanın nefsi de böyledir, insanın nefsinin körletmesi öyle bir fayda yaratır ki, bütün faydaların kimyasıdır. Çünkü bütün günahlar, şehvetlerden meydana gelir. Ve bütün şehvetler, azgınlıklar da doyuncaya, tıksırincaya kadar yemek yemekten ileri gelir. **Zinnûn-i Mısırî** (Allah rahmet eylesin) şöyle buyurmuştur: Ardından bir günah işlemek için hiçbir zaman doyuncaya kadar yemek yemedim. Aişe (Allah ondan razı olsun) de şöyle buyurmuştur: Resûl aleyhisselâmın ardından meydana çıkan

bid'atların (yani sonradan olan kötü hâllerin) sebebi doyuncaya kadar yemek yenilmesi, tokluktur. Bir kavim karnı doyuncaya kadar yerse, onların nefisleri serkeşleşir, isyancı olurlar. Eğer açlığın hiç faydası olmasaydı çiftleşme organlarının şehvetini kırması yeter de artardı bile. Bunlardan başka söz söylemesi isteği de azalır. Çünkü herhangi bir kişi karnını doyurunca abuk sabuk sözlere rağbet eder, tenasül organlarının şehveti üstün gelir. Eğer tenasül organını sakınsa, gözlerini sakınamaz. Eğer gözünü sakınsa gönlünün şehvetini sakınamaz. Açlık ise bütün bu kötülükleri ortadan kaldırmaya yeter.

Altıncı Fayda: Az uyumaktır. Çünkü bütün ibadetlerin temeli, aslı, münacaattır, yakarıştır, düşünce ve zikirdir. Hele vakit gece olursa! Kişi doyuncaya kadar yemek yerse onu uyku basar. Bir murdar nesne gibi düşer, yatar. Ömrünü kaybeder, durur. Pirlerden bir kişi sofrâ üstünde her gece şöyle bağırdı: Ey müridler! Çok yemek yemeyin. Eğer çok yemek yerseniz çok uyursunuz. Ve eğer çok uyursanız kıyamet günü çok hasret çekersiniz. Ve yetmiş sıddık sözbirliği etmişlerdir ki; çok uyumak, çok yemek yemekten ve içilen çok sudandır. Çünkü insanın sermayesi ömrüdür. Ve her nefes bir cevherdir ki, onunla âhiret saadetini ele geçirir. Uyku ise ömrü ziyana verir. Vakıt kaybettirir. O hâlde uykuyu kaçtıran şeyden daha aziz ne olabilir? Bir kişi tok olarak teheccüde (yani gece namazına) kalkarsa dua lezzetini bulamaz, uyku ona galip gelir. Zaman olur ki, uykusu ona galip olunca ihtilâm olur. Gecenin içinde de gusletmeye güç bulamaz. Cünüp kalır. İbadetten ırak düşer. Gusleylemek zahmetine düşer. Eğer hamama gitmek dilese belki de hamama gidecek parası yoktur. Eğer hamama gitse belki de gözü hamamda bir kişinin avret yerine bakar. Bundan da çok zararlar, âfetler doğar. Ebû Süleyman-ı Dârânî (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: İhtilâm, bu hususlardan ötürü bir ukubet, cezadır. Çünkü ihtilâm gibi bütün bu hâller çok yemekten meydana gelir.

Yedinci Fayda: Az yenilirse elde zaman geniş kalır. İlim ve amelle uğraşır. Çok yemek yenirse, yemek pişirmek, satın almak, yemek yapmak, pişinceye kadar beklemek gibi şeyler zaman ister. Ondan sonra helâya gitmek, beklemek, abdest almak, bunlar da zaman kaybına sebep olur. Her nefes bir cevherdir. İnsanlık sermayesini zaruretsiz kaybetmek aptallıktır.

Seriyyü's-Sakatî (Allah rahmet eylesin) şöyle demiştir: Ali Cürcanî'yi (Allah ona rahmet eylesin) gördüm. Bir parça arpa ununu ağzına atardı. Ona: Niçin ekme yemezsin? diye sordum. O da: Bununla ekme yemem arasında yetmiş tesbihlik zaman farkı vardır, dedi. Bunun için kırk yıldır ekme yemiyorum. Çünkü ekmeği çiğnemek lâzım, ta ki, bu zamanın faydası elimden çıkmassın. Şüphe yoktur ki, açlığa alışan, açlığı âdet edinen bir kimseye açlık kolay gelir. O kişiye mescidde itikâfa girmek kolaylaşır. Çok zaman abdestli kalır. Bu kadar faydalar, ahiret ticareti için çalışan kimseler nazarında küçük bir şey değildir.

Ebû Süleymân-ı Dârânî (Allah rahmet eylesin) şöyle buyurmuştur: "Yemeği doyuncaya kadar yiyen bir kimsede altı şey doğar: 1- İbadetin tadını bulamaz;

2- Hikmeti hıfz etmesi, Kur'ân ezberlemesi bâtil olur; 3- Bütün insanların tok olduğunu sandığı için insanlara şefkat duymaktan mahrum kalır; 4- O kişiye ibadet etmek ağır gelir; 5- Bunların şehvetleri fazla olur; 6- Bütün mü'minler mes-cid çevresini dolaşırken onlar abdesthane ve çöplüklerde dolaşır."

Sekizinci Fayda: Bir kimse az yese, vücudu sağlıklı olur. Hastalık acılarından, ilaç parasından, hekimlerin ve hacamatçıların nazlarından, ilaç yutmak zahmetinden kurtulmuş olur. Bütün hekimler söz birliği ederek şöyle demişlerdir: Dünyada hiçbir şey yoktur ki, az yemek kadar sırf faydalı olsun ve kendisinde hiçbir zarar bulunmasın. Hakîm olanlardan birisi de şöyle demiştir: Âdem oğlunun yediği şeylerin en iyisi nardır. En kötüsü kuru ettir. Ama kuru eti az yemek, narı çok yemekten hayırlıdır. Bir haberde şöyle gelmiştir: **"Oruç tutunuz ki, sağlığınız tam olsun."**

Dokuzuncu Fayda: Bir kimse az yese, onun masrafı da az olur. Çok mala ihtiyacı olmaz. Bütün zarar ve ziyanlar, âfetler, günahlar, gönlün mal artırma ihtiyacından doğar. Çünkü böyle bir kimse daima daha güzel yemekler yemek ister. Her zaman bunun zahmetini çeker: Acaba istediğimi ne yolda ele geçirebilirim? diye tamah ve haram yollarına başvurur. Hakimlerden bir kişi dedi ki: Kalbindeki endişeyle dertlerden sakınmak gücü insanın elinden gelmez. Açlık bütün bunların kovmasında yeterli olur. Açlık bir cevherdir. Hak Teâlâ'nın hazinesinde saklıdır ve Yüce Allah o cevheri sevdiği kimseye verir, başka kimseye vermez! Hakîm kişilerden birisi de şöyle demiştir: Bir mürid, bir yıl kuru ekmek veya âdet ettiğinin yarısını yese, o zaman Allahü Teâlâ kadınların lezzetini onun kalbinden giderir.

Onuncu Fayda: Kim kendi midesine sözünü geçirirse o kişinin sadaka vermeye, kerem kılmaya da gücü yeter. Bir nesne ki, karına gider, son yeri abdesthanedir. Ama sadaka olarak verilen her şeyin yeri Hak Teâlâ'nın lütuf elidir. Resûlullah Efendimiz bir kişiye baktı, onun semiz karnını gördü. Ona şöyle buyurdu: **Karnına harcadığın şeyi başka yere harcasaydın çok daha hayırlı olurdu.** Yani kendine zararlı olan bu fazla yiyecekleri Hak yoluna sadaka etseydin daha iyi olurdu. Hem onun zararından korunmuş, hem de faydasını görmüş olurdun.

MÜRİDİN AZ YEMEKTEKİ EDEPLERİ

Bil ki, yemek yemek helâl olduktan sonra müritlere üç ihtiyat ile hareket etmek farzdır.

BİRİNCİ İHTİYAT: Az yemek yemektir. Ama çok yemek yerken az yemeye başlanmamalıdır. Buna takat getirilemez. Bu zararlıdır. Yavaş yavaş yemek azaltılmalıdır. Meselâ yemek yerken yemeği eksiltmek istese, her gün bir parça eksik yemelidir. Bir gün bir lokma, ikinci gün bir lokma, üçüncü gün bir lokma az yeyince bütün bir ekmekten feragat edilmiş olur. Böyle yapana yemeği az yemek de kolay gelir. Ve yemeği azalttığını anlamaz, bilmez. Bu tabiata alışınca karar kılacağı lokma için dört derece vardır:

Birinci derece: Bu, sıddıkların en büyük derecesidir. Zarurî miktarda yiyecek kanaat etmektir. Ebû Sehl-i Tüsterî'nin seçtiği derece budur. Der ki: İbadet, hayatla, akılla ve kudretle olur. Kuvvetinin azalmasından, korkmuyorsan yemek yeme. Çünkü açlığın verdiği zayıflıkla namazı otururken kılmak, tok olarak ayakta kılmaktan daha evlâdır. Eğer aklına ve sağlığına hanel geleceğinden korkarsan yemek yiyebilirsin. Çünkü asıl olmadan kulluk olmaz. Can dahi her şeyin aslıdır. Sehl-i Tüsterî'ye: Ne miktar yemek yersin? diye sordular: O da: Benim her yıl üç akçe harçlığım vardır. Bir akçe pirince, bir akçe bala, bir akçe de yağa ayırım. Onları karıştırır, üç yüz altmış parça yaparım. Her gece bunlardan biriyle iftar ederim, dedi. Ya şimdiki hâlde ne miktar yersin? diye sordular. Nice rast gelirse! diye cevap verdi.

Zühd ve takva ehli arasında öyleleri vardı ki ve halen de nicesi vardır ki, bir günde bir dirhem yemek yerler. Özlerini yavaş yavaş bu mertebeye erdirmişlerdir.

İkinci derece: Bir öğün yemek yemekle olur. Bu da bir ekmeğin üçte biri kadardır. Öyle bir cins ekmek ki, dört tanesi bir batman çeker. İşte o, bir öğün ekmekten karnın üçte birini dolduracak kadarı yenilir. Nitekim Resûlullah Efendimiz: **Karnın üç bölümünden bir bölümünü yiyecek, bir bölümünü su ile bir bölümünü de nefesle** (hava ile) **doldurunuz!** diye buyurmuştur: Bir rivayete göre de üçüncü bölüm zikir ile doldurulmalıdır! Ve bu daha öncelikle gelir. Resûlullah Efendimizin **“Âdemoğluna birkaç lokma yeter”** buyurması bu manaya uygundur. Bu birkaç lokma da on lokmadan az olmalıdır. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) yedi veya dokuz lokmadan fazla yemek yemezdi.

Üçüncü derece: Bir öğün yemeğin bir mud (625 gr.) miktarına indirilmesi, bir muddan fazla yenilmemesidir. Muddan fazlası israf sayılmalıdır. Bu türlü yiyecek, birçok kimselerin midesinin üçte birinden biraz fazlasını kaplar. Hemen hemen midesinin yarısını doldurmuş olur.

Dördüncü derece: Yemeği bir mud ölçüsüne ulaştırmaktır. Belki de bir muddan ziyade olanı hadd-i israf saymaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: **“Yiyin, için, fakat israf etmekten sakının. Çünkü Allah israf edenleri sevmez!”** (Araf Sûresi: 31) Lâkin bu sözün israf sayılması bazen vakte göre bazen bedene göre, bazen de bir kısım işleri işlemeye göredir. Sözün kısası henüz iştiha söndürülmeden eli sofradan çekmek gerekir. Bir kısım insanlar, yemeğin gerekli olan miktarını tayin etmemişlerdir. Fakat aşırı yemek yemeye gayret etmişlerdir. Ama aç olunca iştihaları yerinde kalmak şartıyla yemekten el çekilmemelidir. Açlığın nişanı şudur: Aç insan, ekmek katıksız bile olsa onu canı çeker. Arpa ve darı ekmeklerini hırs ile ve iştiha ile yiyebilir. Eğer ekmeğe katık ihtiyacı duyarsa o iştiha gerçek değildir. Birçok sahabeler yarım muddan öteye de geçmişlerdir. Bir kısım insanlar vardı ki, onları yemeği haftada bir sa' (2,5 kg.) miktarında idi. Bir sa' dediğimiz dört muddur. Hurma yedikleri zaman bir buçuk sa' yerlerdi. O buçuk, hurmanın çekirdeğinin atılmasından dolayıcıdır.

Ebû Zerr (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: Resûlullah Efendimiz zamanında benim yiyeceğim bir cumadan bir cumaya bir sa' arpaydı. Hüdaya and içerim ki, Resûl'e kavuşuncaya (yani ölümüne) kadar bu hâlden dönmem. Ebû Zerr Hazretleri bir taifeyi şöyle suçladı: Siz eski hâlinize döndünüz. Oysa Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: **"Sizin kıyamet gününde bana ziyade yakın ve en sevgili olanlarınız bugün üzerinde olduğu hâli bırakmayan, o hâli ile ölüme gidenlerinizdir."** Hâl böyleyken siz eski halinizden döndünüz. Arpa ununu elekten geçirip yufka pişirir oldunuz. İki türlü katığı bir yere toplayıp yemeye başladınız. Resûlullah Efendimizin zamanında hiç bunlar yoktu. Suffe ehlinin yiyeceği iki kişiye bir hurma idi. Hurmanın çekirdeğini de çıkarıp atarlardı. Sehl-i Tüsterî (Allah rahmet eylesin): Eğer bütün âlem kan olsa kavminin o kandan azığı helâl olur! demiştir. Bu sözün manası şudur ki, mü'minin yiyeceği zaruri kadar olur. Haram olan şey zarurete erişince helâl olur. Haram şeyi yemek arzu ile olamaz. Resûlullah Efendimiz: **Sadakadan erişen hurma helâldir!** demiştir.

İKİNCİ İHTİYAT: Yemeğin vakti hakkındadır. Bu da üç derecedir:

Birinci derece: Her üç günde bir yemek yemekdir. Kimi kimseler yemeği yedi güne veya daha ziyadeye kadar uzatırlar. Yani on güne, on iki güne ulaşanlar olmuştur. Tabii'lerden kimi kimseler özlerini o dereceye erdirmişlerdir ki, kırk gün hiçbir şey yememişlerdir. Bir sofi bir keşişle konuşuyordu. Sofi, keşişe: Niçin Muhammed'e iman getirmezsın? diye sordu. Keşiş de: Çünkü İsa aleyhisselâm kırk gün hiçbir şey yemedi. Kırk gün yiyememek peygamberlikten başka bir şeyle olamaz. Sizin Peygamber bunu işlemiş midir? diye sordu. Sofi de: Ben bizim Peygamberimizin ümmetinden biriyim. Eğer kırk gün otursam, hiçbir şey yemesem iman eder misin? dedi. Keşiş de: İmân getiririm! dedi. Bunun üzerine Sofi, elli gün aç oturdu, hiçbir şey yemedi. Sonra: Hey Keşiş! Elli gün daha arttırayım mı? diye sordu. Keşiş: Arttır! dedi. Sofi de altmış gün sabretti. Ağzına lokma koymadı. Keşiş o zaman Muhammed dinine girdi. İşte bu açlık öyle ulu bir derecedir ki, hiç kimse zorla bu dereceye erişemez. Meğer ki o kimseye bu dünyanın dışında bir hâl gelmiş olsun. Bu birinci dereceye herkes erişemez. Bu dereceye ancak keşif sahibi olan, müşahadeleriyle meşgulken kendini unutan, bu müşahadelerle doymanın zevkine varan, bu ilâhi zevk içinde kendi açlığını ve ihtiyaclarını unutan kimseler erişebilir.

İkinci derece: İki günde bir yemek yemekdir ki, bu mümkündür. Bu gibi yemek yeyişler çok çok görülür.

Üçüncü derece: Her gün bir kere yemek yemekdir. Bu bütün derecelerin en aşağısıdır. Eğer kişi iki kez yemek yerse bu bir israftır. Hiçbir vakit açlık nedir bilmez. Resûlullah Efendimiz sabah yemek yese akşam yemezdi, akşam yese sabah yemezdi. Aişe'ye (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi: **"Ya Aişe! Sakın yemek israfında bulunma! Bir günde iki kere yemek yemek israftır."** Eğer günde bir kere yemek yemek istenirse, başlangıcı seher zamanıdır. O zaman yemek yenmeli. Ta ki, gece namazına kalkmak kolay, gönül parlak ve saf olsun. Eğer ye-

meğe iltifat eylemek hatıra gelirse bir kere iftar vaktinde, bir kere de seher vaktinde yemek yenmelidir.

ÜÇÜNCÜ İHTİYAT: Yemeğin cinsi beyanındadır. Yemeğin en güzeli elenmiş buğday unu, en aşağısı da elenmemiş arpa unudur. Orta yiyecek ise elenmiş arpa unudur. Katığın en güzeli et ve tatlıdır. En aşağısı tuz ve sirkedir. Katığın ortası da etsiz olan yağlı yemeklerdir. Ahiret yoluna giden kimselerin âdeti, ekmek katığından perhiz etmektir. Her nesne ki, öz nefislerinde iştiha sebebi olsa, nefislerine aykırı iş yaparlar, içlerinin istediğini yemezlerdi. Şöyle denilmiştir ki:

– Nefis, iştiha duyduğu nesneyi bulursa neşesi ve gafleti artar, karanlığı kendine mekân edinir. Ve eğer istedikleri verilmeyerek nefse dünya dar olsa, dünya onun zindanı olsa, ölmek onun bu zindandan kurtuluşu demek olur.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Benim ümmetimin kötü kişileri, buğdayın özünü yiyenlerdir.”** Cafer bin Nusayr der ki: “Cüneyd (Allah ona rahmet eylesin) bana: Git bana incir satın al! diye emretti. Ben de gittim, aldım, getirdim. Ona verdim. Bir tane inciri ağzına attı. Sonra o inciri ağzından dışarı çıkardı, bıraktı. Kendisine: Ya Cüneyd, inciri niçin yemedin? diye sordum. O da: İnciri ağzıma attığım zaman hatiften (görünmeyen âlemden) şöyle bir nida geldi: Ey Cüneyd! Sen o nesneyi ki, bizim için yememeye söz vermiştin, şimdi onu yemeye utanmaz mısın?..”

Kuvvetli katıkları yemek haram değildir. Ara sıra yemekte zarar da yoktur. Ancak devamlı olarak yemek âdet edinilirse insanın tabiatında onlara alışkanlık galip olur. Bu alışkanlığın ise insanı gaflete, gevşekliğe ve tembelliğe götürmesinden korkulur. Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **“Benim ümmetimin kötülere, maddî nimetlerle beslenmeye ve cisimlerini büyültmeye düşkün olanlardır ki, onların bütün gayretleri, çeşit çeşit yemek yemek, türlü türlü elbiseler giymek ve haddinden fazla konuşmaktır.”** Musa aleyhisselâma şöyle emir buyuruldu: Ey Musa senin son durağın mezardır. O hâlde nefsin dünya istekleri çokluğundan alıkoymak gerekir. Din büyükleri, izin verilen lezzetli yemekleri elde etmek için çabalamayı ve nefsin her arzusuna kavuşmak için çalışmayı iyi görmemişlerdir. **Vehb bin Münebbih** (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir: Dördüncü gökte iki melek birbiriyle buluştular. Birisi ötekine: Ben balıkçının ağına balığı salayım! diye gidiyorum. Çünkü filân Yahudi balık arzulamıştır, dedi. Öteki melek de: Ben de filân yere gidiyorum ki, bir çanak yağı baş aşağı edeyim. Çünkü filân ibadet edici kişinin canı yağ arzulamıştır. Onun katına o yağ yeni götürmüştür.

Emir’ül-Mü’minin Ömer’e (Allah ondan razı olsun) bir bardak bal getirmişlerdi. Soğuk suda da soğutulmuştu. Fakat o bunu içmedi.

– Kıyamet günü bunun hesabını benden uzak eyleyin, dedi. Ve **İbn-i Ömer** (Allah ondan razı olsun) hastalanmıştı. Canı kızartılmış balık istedi. Nafi (Allah ondan razı olsun) der ki: Medine’de aradım, bir balık bulamadım. Sonunda çok uğraşıp bir buçuk akçeye bir tanesini satın aldım, kızarttım. İbn-i Ömer’in evine götürdüm. Ansızın kapiya bir derviş geldi. İbn-i Ömer: Ya Nafi! Bu balığı al, der-

vişer ver! dedi. Ben o zaman kendisine: Ya İbn-i Ömer! Bu balık senin istediğin bir şeydir. Çok uğraşıp ele geçirdim. Dervişe onun yerine çil akçeler vereyim! dedim. İbn-i Ömer: Yok, dedi, balığı ver! Ben de balığı dervişe verdim. O dervişin ardınca yürüyüp o balığı ondan geri satın aldım. Geri İbn-i Ömer'e götürdüm ve: Balığın karşılığını o dervişe verdim. Balığı geri aldım, sana getirdim, dedim. İbn-i Ömer (Allah ondan razı olsun): Geri ver, balığı geriye ver, verdiğin parayı da geri alma. Çünkü ben Resûlullah Efendimizin şöyle buyurduğunu işittim: **"Her kim bir şeye karşı şiddetli bir istek duyar da o isteğini reddedip Allah için elini ondan çekerse Allahü Teâlâ onu bağışlar."**

Utbetü'l-Gulâm (Allah ona rahmet eylesin) hamuru güneşte pişirir, öyle yerdirdi, ateşte pişmesine izin vermezdi. Sebebi de hamurun ateşte daha iyi pişerek lezzetli olmasıydı. Suyu güneşten kaldırmazdı, ılıkça içerdi. **Mâlik-i Dinar**, kırk yıl süt arzulamış, nefesine aykırı hareket ederek asla süt içmemişti. Bir kişi ona taze hurma getirdi. Hurmayı eline aldı. Tuttu, döndürdü, döndürdü, sonunda hurmayı getiren kimseye vererek: Siz yiyin! dedi. Ben, kırk yıl var ki, hurma yemedim. **Ahmet bin Ebi'l-Havari, ki Süleyman Daranî'nin** müridi idi, dedi ki: Bir gün Süleyman Daranî, sıcak ekmeği tuza batırıp yemek istedi. Getirdiler. Bir lokma aldı. Önüne koydu ve ağlamaya başladı, dedi ki: Ey Yüce Allahım! Benim arzumu benim önüme getirdin. Demek benim ukubetimi diledin. Tövbe ediyorum. Günahımı bağışla! dedi.

Malik bin Dinar da: Elli yıldır dünyayı boşamış bulunuyorum. Bir yudum sütün dileğindeyim: Hakka vasil oluncaya kadar içmek istemiyorum! demiştir. **Hammad** (r.a.) anlatıyor: **Davûd-i Tâî'nin** kapısına varmışım. Bir ses işittim ki, şöyle diyordu: Bir kere kişver arzu ettin, onu sana vermedim. Şimdi de hurma istemektesin. Onu hiç bulur musun!.. Onu da sana verdirmiyorum! Hammad devamlı dedi ki: Sonra içeri girdim. Davud'dan başka orada bir kimse görmedim. O sözü Davud kendi nefsi için söylemiş. **Utbetü'l-Gulâm, Abdülvahid Zeyd'e** dedi ki: Filân kişi, kendi gönlünden öyle bir hâlde konuşuyor ki, bende o hâl yoktur! Abdülvahid: Onun sebebi şudur, dedi. O sade kuru ekmek yer, sen ise hurma ile ekmek yersin! **Utbetü'l-Gulâm** sordu: Eğer ekmeği hurma ile yemekten el çekersem o kişinin bulunduğu dereceye erişir miyim?.. **Abdülvahid:** Erişirsin! dedi. **Utbetü'l-Gulâm** da artık ekmeği hurma ile yememeye azmetti ve ağladı. Ona: Niçin ağlıyorsun! Yoksa hurma için mi? diye sordular. O zaman **Abdülvahid:** Onun nefsi hurma istedi. Artık hurma yememeye içtiği andı gerçekleşti. Bunu biz de biliyoruz. İşte buna ağlıyor! dedi.

Ebû Talib Oğlu Ali (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Bir kimse, kırk gün devamlı et yese gönlü katı olur. Ve bir kimse kırk gün et yemese kötü huylu olur. Et yemekte orta karar olunmalıdır. **Ömer** (Allah ondan razı olsun) oğluna dedi ki:

Kimi et, kimi yağ, kimi süt, kimi sirke, kimi kez de kuru ekmek ye. Müste-hap olan budur ki, tok uyumayasın! Çünkü tok uyuyanda iki gaflet (hem tokluk, hem de uyku gafleti) birleşmiş olur. Haberde şöyle gelmiştir: **Yemeği namazdan**

ve zikirden önce yeyin. Yemeği yeyip yatmayın ki, gönlünüz kararmasın. Yi-ne gelmiştir ki: Yemekten sonra dört rekât namaz kılın. Yahut yüz kere Allah'ı tesbih edin. Ya da Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz okuyun.

Süfyân-ı Sevri (Allah ona rahmet eylesin) her ne zaman yemek yese doyun-caya kadar yerd. Bütün geceyi uykusuz geçirir ve şöyle derdi: Hayvanı doyu-runca ona sert bir iş gördürmek gerektir. Büyüklerden biri, müritlerine: Gön-lünüzün dilediği şeyleri yemeyin. Eğer yerseniz ardından başka bir şey talep etme-yin. Eğer talep ederseniz Allah'ı dost tutmayın, derdi.

MÜCAHEDENİN SIRRI VE PİR'LE MÜRİDİN FARKI

Bil ki, açlıktan maksat, nefsi açlıkla kırıp zayıflatmaktır. Çünkü nefis itidal üzere, orta kararlı olursa bu tekidlerden müstağni olur. Bu sebeptendir ki, pir olan bir kimse müridlerine bu riyazetleri salık verir, kendisi yapmaz. Zira maksat aç-lığın zahmetini çekmek değildir. Aksine şudur ki, midedeki yiyecekler şu mik-tarda erimeli ve mideye ağırlık vermemelidir. Hem de açlığın zahmeti duyulma-lıdır.

Bu iki mananın her birisi açlığa dayanmaya mâni değildir. Kemal derecesi öyle olmalıdır ki, kişi meleklerin sıfatında olsun. Melekler ne açlığın acısını çe-kerler, ne de tokluğun ağırlığını duyarlar. Ama nefis ancak başlangıçta kendisi-ne az yiyecek verilmek suretiyle zorluğa alıştırılmalıdır. Yoksa nefis orta karar-lılığı bulamaz.

Ululardan bir kısmının kendilerine itimatları yoktu. Bu yüzden perhiz yolu-na gitmişlerdi. Daima riyazet kelimesini düşünürlerdi. En ulu kemâle erenler or-ta hal, itidal haddi ile sabit kadem olurlar. Bunun delili şudur ki, Resûlullah Efendimiz kimi zaman öyle devamlı oruç tutardı ki:

– Resûlullah hiç oruç açmayacak! derlerdi.

Kimi zaman orucuna öyle aralık verirdi ki, artık oruç tutmayacağı sanılırdı.

Ve Resûlullah Efendimiz, evinden bir şey yemek istese, eğer varsa yerd, yoksa “oruç tutayım!” derdi. Kendisi bal severdi. Eşi de severdi.

Mârûf-i Kerhî'ye (Allah ondan razı olsun) gizli yiyecek getirirlerdi. O da yerd. **Bişr-i Hafi** (Allah ona rahmet eylesin) yemezdi. Mârûf-i Kerhî'den bunu sordular, şu cevabı verdi:

– Kardeşim Bişr-i Hâfî'yi ibadet bağlamıştır. Ma'rifet ise beni açmıştır. Ben Mevlâ'nın sarayında konuğum, ne verilerse yerim, vermezlerse sabrederim. Bende hiç tasarrufa ve itiraza yer kalmamıştır. Sen bil ki, bu makam ahmakların kendilerini aldatma yeridir. Bir kimse nefse muhalefet etmeye güç yetiremezse der ki:

– Ben Mârûf-i Kerhî gibi arifim!

Böyle söyleyen iki kimseden biri ya sâdıktır ki, doğrucular katında sabit ka-lır, yahut ahmaktır ki, kendi özünü doğru yolda sanır.

Mârûf-i Kerhî (Allah ona rahmet eylesin) öyle bir vukufa erişmiş idi ki, ona elle veya dille bir hıyanette bulunanlar, onda hiçbir kızgınlık hareketi görmezdi. Bu işi Haktan gelmiş görürdü. Bu gibi sözü o asılda olan bir kimse söylese doğru olur.

Bişr-i Hâfî, Seriiyyü's-Sakati ve Mâlik-i Dinar veya bunların tabakasından olan yüce kişiler nefislerinden emin olmadıklarından ötürü mücahedeyi bırakmamışlardır. Bizim emsalimizden bir kimsenin kendisi hakkında böyle bir zanda bulunması güçtür.

YEMEK ŞEHVETİNDEN EL ÇEKMENİN ZARARLARI

Sen bil ki, yemek hususunda şehvetten (istekten) el çekmede iki âfet, belâ doğar. Biri şudur ki, kişi, bazı şeyler eline geçtiğinin halk tarafından bilinmesini istemez. Yahut yemeye düşkünlükten vazgeçemez, ama onun bu zaafını halkın bilmesini de istemez. Yemeğini gizli yer, açıkta yemez. Bu, bir iki yüzlülük, bir münafıklıktır. Kimi zaman ise şeytan o kişiye bir büyüklük, bir gurur verir.

Ona:

– İsteddiğin bir şeyi gizli yerde yemek halk için iyi bir iştir. Böylece halk senin ardından gelir! der. Bu, mahza bir gururdur.

Kimi kimseler ise gönlünün istediği şeyi alır, halkın gözü önünde evlerine götürürler. Sonra onu gizlice sadaka ederler. Bu mertebe, doğruluğun son noktası ve sadaka vermenin en yüksek derecesidir. Sıddıkların muamelesi budur, nefse çok güç gelir. İhlasın şartı budur ki, bu türlü nesne nefse kolay gelmelidir. Eğer bu mana nefesine zor gelirse, ona riya eseri girmiş olur. Böyle bir kimse Allah'a değil nefesine itaat etmiş sayılır.

Bir kimse eğer yemek yeme isteğinden kaçır ve riya isteğine düşerse yağmurdan kaçayım derken oluk altına düşen bir kimse gibi olur. O hâlde nefsinde böyle endişeler duyan kimse, insanların yanında hiçbir şey yememekten vazgeçmeli, biraz bir şeyler yemeli, fakat hepsini ve her şeyi yeyip karnını tıka basa doldurmamalı. O zaman hem riyaı, hem de istekleri ve şehveti kırmış olur.

FERCİN ŞEHVETİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dişi-erkek insana birleşme isteği verilmiş, şehvet denilen bir duygu sataştırılmıştır ki, bu, birleşmeye el atılıp tohumu saçılın ve soy sop kesilmesin diyedir. Bundan ötürü insana bir şehvet ihsan edilmiştir. Ta ki, âhirette cennetin lezzetlerinden bir örnek ola. Bu türlü istek, büyük bir arzudur.

İblis (Allah ona lânet kalsın) Musa aleyhisselâma:

– Bir kadınla gizli yerde oturma! Çünkü tenhada bir kadınla bir erkek oturduğu zaman, ben bir fitne çıkarmak için onların yanına giderim, demişti.

Said bin Müseyyib de şöyle demiştir:

– Allahü Teâlâ hiçbir peygamber göndermedi ki, Şeytan, kadınlar sebebiyle o peygamberlerden umudunu tamamen kesmiş olsun. Ben, bu husustan korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam. Bu sebeple de kendi evimden ve kızımın evinden başka bir eve girip orada oturmam.

Sen bil ki, şehvete ifrat, tefrit ve orta hâl vardır. İfratın misali şudur. Fahiş fiillerden utanmamaktır. Kendisini baştan başa kötü işlere vermektir. O zaman o kişiye vacip olan, şehveti oruçla kırmadır. Tefrit de ifratın aksidir. O kişiden şehvetin tamamıyla uçup gitmesidir. Bu noksanlık mertebesidir. İtidal, orta hâl de odur ki, şehveti olur; ama dizginlemek o kişinin elindedir.

Şehveti artsın diye kimi kimseler bazı şeyler yer. Bu türlü hareket bilgisizlikten ileri gelen bir şeydir. Bunlar şu gibi insanlara benzerler ki, arı kovanını karıştırır, arılar başına üşüşünce de onlardan kurtulma çaresi arar.

Ama eğer bir kimse evlenirse ve onun maksadı kadınlar tarafını sakınmak, korumak olursa –ki erkekler kadınların sığınacak hisarıdır– bu takdirde şehvetin artmasını istese bunu istemesi doğru bir harekettir.

Garip hadislerdendir ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Kendimde eşimle birleşme zayıflığını gördüm. Cebraîl'e bildirdim. Bana:**

– **Keşkek ye!** diye buyurdu.

Bunun sebebi şu idi ki, Resûlullah Efendimizin dokuz hatunu vardı. Onlar da bütün erkeklere haram kılınmıştı. Onların bütün âlemden umutları kesilmişti.

Şehvetin âfetlerinden birisi de aşk'tır, sevgidir. Çünkü aşk birçok belânın, musibetin sebebi olmuştur. Eğer başlangıçta ihtiyat edilmezse düşünce, ihtiyar elden gider.

Bu yolda ihtiyat göstermek, tedbirli olmak, gözü aşktan sakınmakla olur. Göz birisine rastlayıp bakar geçerse sakınmak kolaydır, ama kendi haline bırakılırsa, yani bakış uzun olursa, iş zorlaşır.

Nefs bu hâlinde bir davara benzer. Eğer bir yere gitmek istese onu yularıyla o yöne döndürmek kolay olur, ama istediği yere girmek istese kuyruğundan yapışıp çekmek zor olur. Asıl ihtiyat olunacak uzuv gözdür.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– **Namahrem kadınlara bakmak şeytanın oklarından bir oktur ki, zehirle sulanmıştır. Bir kimse Allahü Teâlâ'nın korkusundan namahremden gözünü saklasa ona bir iman daha verilir. Bu imanın tatlılığını o kişi gönlünde duyar, görür.**

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur:

– **Ben öldükten sonra ümmetime kadınlara benzer bir fitne koyup gitmedim.**

Yine bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

– **Göz de ferc gibi zina eyler. Gözün zina etmesi bakmakla olur.**

Bir kimse gözünü sakınmayıp bilmezse ona gereken şey şehveti için riyazet çekmektir.

Riyazetin yolu da şudur:

1- O kişi oruç tutmalıdır.

2- Eğer şehvetini oruçla da tutmak elinden gelmiyorsa evlenmelidir.

Güzel yüzlü oğlan çocuklarından gözünü sakınamıyorsa bunun zararı daha büyük olur. Zira bunun helâl bir iş olmasının imkânı yoktur. Bir kimse eğer şehveti coşarak güzel yüzlü bir oğlanın yüzüne bakarsa ve gönlü rahatlırsa, onun o yüze bakması haramdır. Eğer akar sulara, derelere, yeşillik ve çiçeklere, güzel nakış ve süslere baktığı zaman gönlü rahatlık buluyorsa bunun zararı yoktur. Helâl olan rahatlığın nişanı budur ki, ona yaklaşmak, birleşim isteği olmaz. Onları öpmek, okşamak, çimdiklemek istekleri bu kişide bulunmaz. Ama genç güzellere bakan bir kişide bu türlü istekler doğarsa, bu, şehvet belirtisidir. Bu şehvet de livâtanın ilk adımıdır. Şeyhlerden biri şöyle demiştir:

– Ben müridlerimin arasına güzel bir oğlanın girmiş bulunmasından saldırgan bir aslandan daha çok korkarım.

Müridlerden birisi de şöyle demiştir: Sevişmek arzum bende o kadar taştı ki, kendimi zaptedemiyordum. Sabrım da kalmadı, duaya, yakarıya başladım. Gece rüyama bir kişi girdi. Bana: Sana ne oldu böyle? Neye inliyor, yakarıyorsun? dedi. Bitik halimi ona açıkladım. Elini çarpan yüreğimin üstüne koydu, sıvazladı. Uyandığım zaman bende şehvet duygularının kalmadığını hissettim. Aradan bir yıl geçti. Önceki şehvet duyguları yeniden bende belirdi. O kişiyi bir gece yine rüyamda gördüm. Bana: Bu halin senden uzaklaşmasını diler misin? dedi. Ben: Evet, dilerim, dedim. Bana: Boynunu uzat! dedi. Boynumu uzattım. Elinde bir kılıç vardı. Boynuma sallarken uyandım. Baktım ki, o kötü duygularım yine benden silinmiş. Aradan bir yıl daha geçti. O hâl yine başıma geldi. Yine ağlamaya başladım. Gönlümü yalvarıp yakarmalar doldurdu. O kişiyi yeniden rüyamda gördüm. Bana: Allah senden bir şeyin gitmesini istemiyor! Sen ise onun gitmesini diliyorsun! Bu niceye dek sürecek? dedi. Ben de bu irşad üzerine hemen bir kadınla evlendim, şehvet ateşinden kurtuldum.

ŞEHVETE KARŞI KOYMANIN SEVABI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, şehvet duyguları insanda ne kadar çok olursa, ona boyun eğmemenin de sevabı o kadar çoktur. Birleşim isteği, bütün şehvetlerin en yücesidir. Ondan güçlüsü yoktur. Ama bu yüce kuvvetin arzu ve isteği güzel bir şey değildir. Bir kimsenin bu arzuya uymaması ya acizliğinden, ya hayadan (utangaç olmasından) ya da korkaklığından ileri gelir. Veya kötü bir hareketi açığa vurulacağından yahut mal ve akçe noksanındandır. Bunlardan ötürüdür ki, evlenmekten kaçınan kişiye sevap yazılmaz. Çünkü bu da dünyada yapılması gereken vazifelerdendir. Mutlaka şeriata uyulmak zorluğundan değildir. Ama, günah işleme yollarını kapadığı için bu bir saadettir. Çünkü birçok günah-

lar, fena hareketler bundan dolayı yapılmamış, suçlar işlenmemiş olur. Fakat bir kimse, şehvetine boyun eğmezse, onu gidermek elinde iken Allah rızası için onu kovarsa bu hareketinin de sevabı çok olur. Böyle bir kişi, o kıyamet, hesap ve din gününde yüce Arş'ın gölgesinde olan yedi zümreden biri olur. Böyle birinin derecesi Yusuf aleyhisselâmın derecesi gibidir. Çünkü, bu yolda onun önderi, imamı, kılavuzu Yusuf peygamberdir.

Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah (Allah ondan razı olsun) demiştir ki:

– Resûlullah Efendimiz bize şöyle hikâye etmişti:

“Geçmiş zamanda üç kişi yolculuğa çıkmışlardı. Gece basmıştı. Güvende olmak için bir mağaraya girdiler. Gece yarısı dağdan kaya yuvarlanıp mağaranın kapısını kapamıştı. Dışarı çıkmak için bir yol kalmadı. Taşı yerinden kıpırdatmak da mümkün değildi. En sonunda:

– Duadan başka buradan kurtulmanın çaresi yoktur! dediler. Her birimiz kendisinin yaptığı bir iyiliği Cenab-ı Hakk'a bildirsin ve o iyilik hatırı için Rabbimiz bize kurtuluş ihsan etsin.

Üç kişiden birisi şöyle anlatmaya başladı:

– Ey Yüce Rabbim! Biliyorsun ki, benim babam ve anam vardı. Onlardan önce yemeğe el atmazdım. Ehlime ve çocuklarıma da yedirmezdim. Bir kere bir işle uğraşıyordum. Eve geç vakit eriştim. Babam da, anam da uyumuşlardı. Bir çanak süt getirmiştım. Elimde o çanağı tutuyordum. Onların uyanmasını bekliyordum. Çocuklar çok acıktıklarından ağlaşıyor, hıçkırıyorlardı.

– Büyük babanız, büyük anneniz uyanıncaya kadar bu süttten size veremem! diyordum.

Ama onlar da sabah oluncaya kadar uyanmamışlardı. Ben o süt çanağını elimde tutmuştum. Evlâtcıklarım açtı. Ey Yüce Yaratan, o işi Senin rızan için yapıyordum. Başka bir şey için olmadığını Sen de biliyorsun. Bizi buradan kurtar!

O kişi bu sözleri söyleyince o koca taş yerinden deprendi. Biraz aralandı. Fakat o delikten dışarı çıkmanın yolu yoktu. Bunun üzerine o kişilerden birisi de şöyle anlatıp yalvardı:

– Ey Yüce Yaratan! Sen bilirsin ki, benim amcamın bir kızı vardı. Ona tutkundum. Ben onu almak diliyordum. O beni istemiyordu. Dileğime baş eğmedi. Bir yıl geldi ki, büyük bir kıtlık oldu. O kız çok zor durumda kalınca benden biraz para istedi. Ben de ona yüz yirmi altın verdim. Ama ortaya bir şart koymuştum: Bana kendisini teslim edecekti. Vaktaki o işe yakın oldum, kız bana:

– Allah'tan korkmaz mısın? Allahü Teâlâ'nın mührünü Allahü Teâlâ'nın buyruğu yokken açmaya kalkarsın! dedi.

Ben bu sözden korktum. O kızdı elimi çektim. Hem de bütün dünyada bundan başka hiçbir şeye hırslım yoktu. Ey Yüce Yaratan! O istediğimden senin için vazgeçtiğimi bilirsin Sen! Bizi buradan kurtar!

O taş bir kere daha yerinden oynadı. Biraz daha açıldı. Fakat yine oradan çıkabilmenin yolu yoktu.

Sonra bu üç kişinin sonuncusu da ellerini göğ'e açtı:

– Ey Yüce Yaratan! dedi. Sen bilirsin ki, bir kez birtakım işçiler tutmuş-tum. Ama, bunlardan biri gitmişti. Bende hakkı, alacağı kalmıştı. Ben onun hakkının karşılığı ile koyun aldım. Ticaret yaptım. Onun malı çoğaldı. Çoğalan malı ile atlar, develer, sığırlar ve bunlara bakacak köleler satın aldım. Biraz vakit geçtikten sonra o kişi benden hakkını istemeye geldi. Ben de ona bir otlak gösterdim ki, içi sığır, koyun, deve ve köleyle dolmuştu. Ben bu işçiye: Bütün bunlar senindir, senin malındır! dedim. O kişi: Beni alaya, latifeye mi alıyorsun? dedi. Ben: Yok, bunların hepsi senin kendi parandan meydana geldi! dedim ve hepsini de ona teslim ettim. Geriye hiçbir şey bırakmadım. Ya Rabbi, o işi yalnız Senin için yapmış olduğumu bilirsin. Bize kurtuluş yolu aç!

Bu dua ile o taş yine kımıldadı. Yol açıldı. Üçü de oradan kurtuldular. Mağaradan dışarı çıktılar.”

Ebû Bekir bin Abdullah Müzeni der ki:

– Bir kasap vardı. Komşunun cariyesine tutulmuştu. Bir gün cariyeyi uzak bir yere yolladılar. Kasap da onun ardından gitti. O cariyeye sarıldı. Cariye: Ey civanmerd, dedi. Ben seni, senin beni sevdiğinden daha çok severim. Lâkin Allahü Teâlâ’dan korkarım. Kasap: Madem ki sen Allah’tan korkuyorsun. Ben niçin korkmayayım? dedi. Tövbe ve istiğfar etti. Yolda giderken çok susadı. Öyle ki, kalbine ölüm korkuları düştü. Arkadan ona bir kişi erişti. Bu, o zamanın peygamberlerinden birinin elçisi idi. Kasab’a: Sana böyle ne olmuş? diye sordu. Kasap da: Çok susadım! diye cevap verdi. O peygamber elçisi olan kişi: Gel, birlikte dua edelim. Allahü Teâlâ bize bir bulut versin, şehre gidinceye kadar üstümüze gölge etsin! dedi. Kasap: Ama, dedi, benim hiç hayırlı bir işim yoktur. Sen dua et, ben de âmin! diyeyim! dedi. Böyle de yaptılar. Gökte bir bulut belirdi. Bunların başlarının üstünde durdu. Bunlar yol aldı, gittiler. Birbirlerinden ayrılma zamanı gelince o bulut kasabın başı üstünde onunla birlikte gitti. O peygamber elçisi güneşin altında kaldı ve: Ey civanmerd! Ey delikanlı! dedi. Sen: Benim hiçbir hayırlı işim yok! demiştin. Bulut seninle birlikte gidiyor. Elbette sende bir hâl var. Bana kendi halini bildir, dedi. Kasap: Benim hiç hayır işlediğim yoktu. Yalnız bir cariyeye el uzatmıştım. Vazgeçtim. O günkü tövbem var, hepsi o kadar! dedi ve o günkü olayı anlattı. Peygamber elçisi: Tamam! dedi. Yaptığın hayır budur işte! Başkası değildir. Çünkü Allah katında tövben kabul edilmiştir. Ve Allahü Teâlâ’nın nazarında tövbe ediciden daha makbul, daha sevimli bir kimse yoktur! dedi.

KADINLARLA İLGİLİ DİĞER HARAMLAR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bir kişinin kadınlarla ilgi kurmaktan çekinmesi, gücü ve kuvveti olunca da kendisini zabtedebilmesi pek az görülür. İşin başlangıcına

dikkat eylemek gerektir. İşin başlangıcı dediğimiz de gözdür. Âlâ bin Ziyâd (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Gözünüzle güzel bir kadının belden aşağısındaki elbiseye bakmayınız. Gözde o bakıştan bir şehvet, istek meydana gelir.

Gerçekten kadınları giysilerine bakmaktan sakınmak vaciptir. Kadınların güzel kokularını koklamaktan sakınmak da vaciptir. Onların sesini duymaktan kaçınmak da vaciptir. Hatta, onlara haber göndermekten, onların haberini işitmekten, sen onları görmeden bile, onların seni görebileceği bir yerden geçmekten sakınmak da vaciptir. Bir yerde kadın güzelliği olunca bu saydığımız şeylerin hepsi meydana gelir. Gönüle o zaman şehvet kokusu saçılır. Ve kötü düşüncelere dalınır.

Kadınlar da güzellik sahibi olan erkeklere karşı böyle davranmalıdır. Yani onlar bütün bu hâllerden kaçınmalı, sakınmalıdırlar, istekle olan her bakış haramdır. Şehvetle yapılırsa elbise üzerinden de bakılrsa yine haramdır. Fakat nazarı bilmeden bir kadına düşerse o haram değildir. Lâkin ikinci kez nazar etmek haramdır.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İlk bakış senin lehinde, ikincisi aleyhindedir.” Ayrıca şöyle de buyurmuştur:

– **Bir kimse âşık olsa, kendini zaptetse ve o dertle ölüp gitse, şehit olur.**

Kendini zaptetmek de şudur: İlk bakış tesadüfi olur. İkinci kere bakmaz, bakmak istemez veya bakma isteğini gönlünde tutmazsa kendini zaptetmiş ve harama düşmekten korumuş olur.

Erkek-kadın bir mecliste karışık otururlarsa ve aralarında perde yoksa birbirlerine bakarlar. Bil ki, fesadın bundan büyük tohumu yoktur. Yine bil ki, kadınların örtü ve peçe tutunmaları yeterli olmaz. Çünkü kadınların ince, beyaz, zarif örtüleriyle de şehvet harekete gelir. Ve peçeli yüzleri, açık yüzden daha hoş görünür. Bu sebeple kadınların, beyaz elbise giyip zarif peçeler takarak dışarı çıkmaları haramdır. Bir kadın böyle yaptığı zaman kocası, erkek kardeşi, anası, babası, hısım ve akrabası buna rıza gösterirlerse, onlar da günahla o kadına ortaklık etmiş olurlar. Erkeklerin gönlünde kötü düşünceler uyandıran ve kadın görmekten peyda olan her günah aynı zamanda şunun boynunadır ki, o kadının dışarı çıkmasına izin vermiştir. Hele kadının giydiği elbiseyi bir erkeğin giymesi, erkek onu az da giyse ona el sürse veya koklasa revâ değildir.

Erkeklerin kadınlara koku sunması, bir şey vermesi, ona muhabbetlerini bildirmesi, yahut ondan böyle bir şey alması ya da onlarla tatlılıkla konuşması câiz değildir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

“Ey Peygamber hatunları: Siz öteki kadınlardan birisi değilsiniz. Eğer Allah'tan korkuyorsanız (yabancı erkeklere karşı) yumuşak söz söylemeyin, sonra kalbinde bir kötülük bulunanlar tamaha düşerler. Güzel ve ciddî konuşun.” (Ahzab Suresi: 32)

Peygamber Efendimiz kadınlara şöyle buyurmuştur:

– **Erkeklerle güzel seslerle konuşmayınız!**

Eğer bir bardaktan bir kadın su içmiş ise onun ağzının değdiği yerden su içilmesi câiz değildir. Bir kadın tarafından yenilen bir yemeğin de geri kalan kısmını yemek uygun değildir.

Bu hakîm kişi der ki:

– Ebâ Eyyûbu Ensârî (Allah ondan razı olsun) ehlî ve çocukları Resûlullahın ağzının ve elinin değdiği tabakları yalarlardı. Bereketlenmek ve sevaba kavuşmak dilerlerdi, bütün ibadetlerden üstün görürlerdi. Eğer bu güzel şeyi yapmak, bir lezzet almak arzusu ile olursa bunun kadar sakınılacak hiçbir şey yoktur.”

Ey aziz, sen bil ki, kadınlarla ilgili şeylerde yolda önüne çıkacak her kadın, her oğlan için şeytan seni zorlar.

– Bak gör! Nicedir! der. O zaman sen de şeytanla tartış ve de ki:

– **Neden bakayım. Ya çirkinse, bakış süzdüğüme üzülürüm. Hem de günaha girerim. Eğer o güzelse benim helâlîm olmadığı için yine günah işlemiş olurum. Onun hasreti, acısı bende kalır. Eğer onun ardınca gidersem dinimi ve ömrümü kaybetmiş olurum. Belki muradıma da kavuşmam.**

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

– **Bir kişinin gözü güzel bir kadına rastlamıştı. Geri evine döndü. Ailesi ile sohbe daldı. Boy abdesti alarak dışarı çıktı. Ne vakit şeytan bir kadını önünüze çıkarır ve onu görünce şehvetiniz harekete gelirse, evinize varıp ailenizle sohbet kılmalısınız. Çünkü aradığınız şey sizin eşinizde vardır. Bütün kadınlarda olan da odur.**

ÜÇÜNCÜ ASIL

SÖZ SÖYLEMENİN ŞEREFİ VE DİLİN ÂFETLERİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dil, Allahü Teâlâ'nın yarattığı acayip şeylerdendir. Görünüşte bir et parçasından başka bir şey değildir. Oysa, gerçekte bütün varlıklarda olan nesneler onun tasarrufu altındadır. Hatta gayb âlemindeki şeylerden bile haber verir. Hatta dil, aklın naibi, vekilidir. Hiçbir şey aklın kuşattığı çevreden dışarı değildir. Akla, hayale yahut vehme gelen her şeyi dil haber verir. Başka uzuvlar böyle değildir. Gözün tasarrufunda renkler ve şekillerden başka bir şey yoktur. Kulak ise yalnız seslerle ilgilidir.

Beden bir ülkedir ki, her bir uzuv onun bir köşesinde türlü vazifeler yapar. Meselâ dil, bütün bedende hüküm sürer. Dil, kalbin karşısında durur. Kalbin içinde bulunan her şeyi, en garip şekilleri, çeşitli değişiklikleri ifade eder. Kalbin dışından da nice nice şekil ve suretleri ona ulaştırır dildir. Dil konuştuğu vakit konu ettiği her şeyden kalb başka bir hâl edinir. Diyelim ki, dil yalvarıp yakarsa, niyazda bulunup ağlasa sızlasa, sesi feryat şeklini alsın, kalpte birtakım duy-

gular belirir ki, bunlar rikkat, şefkat, merhamet, üzüntü, hüzn gibi sıfatlardır. Kalpte doğan bu sıfatların harareti, bu harareten doğan buğu, hemen beyne doğru yol alır. Gözlerden yaş olur, damla damla akmaya başlar. Eğer dil sevinç veren, insanı neşelendiren, gönlü hoşlandıran güzel sözler söylerse kalbe bir ferahlık dökerse kalbin ortasında da bir sevinç, bir ferahlık doğar. İstekler, dilekler, şehvetler kamçılanır. Şevk ve sevgi duyguları harekete geçer. Kalbin içinde bunlara uygun sıfatlar doğar. Dilde eğer kötü sözler belirirse kalpte bir gölgelenme, bir kararır meydana gelir. Eğer tatlı sözler söylemişse kalpte bir aydınlık doğar. Kalbin ufuklarını nurlar, parlaklıklar sarar. Dürüst olmayan, eğri sözler söylerse o zaman kalb de eğrilir bükülür, çarpılır; doğru olan bir şeyi de eğri görür. Doğru anlayışı kıtlaşır. Bu, tıpkı eğri olan bir aynanın, eşyanın şekillerini eğri bir hâlde göstermesi gibidir.

Yalancı kişilerin rüyası da bunun içindir ki, gerçeğe uymaz. Bu gibi kişilerin, bu dünyadan öteki dünyaya geçince lezzetin en üstünü olan ve dileklerin en yücesi olan Allahü Teâlâ'nın cemâlini görme saadetine ermesi de kalbine eğri gelir. O saadetten öyle bir kişi uzak kalır. Güzel bir yüz eğri bükü bir aynadan yamrı yumru görünür. Meselâ, bir kılıcın yalın yüzüne bakalım. Bu yalın yüz ayna gibidir. Fakat enine bakarsak başka, uzunluğuna bakarsak başka bir yüzle karşılaşırız. Yalın kılıçtaki o yüz, hiç de güzellik sahibi bir yüze benzemez. Orada, güzel bir yüze bakmanın tatlılığını bulamayız. İşte, öteki dünyamızın hâlleri, Allahü Teâlâ'nın işlerinin gerçekleri ve gizlilikleri de böyledir. Şu hâlde göre kalbin eğri veya doğru olması, dilimizin eğri veya doğru olmasına bağlıdır. Bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kalp doğru olmazsa kişinin imanı doğru olmaz. Dil doğru olmazsa kalp de doğru olmaz. Bir kimsenin şerrinden komşusu güvençli olmazsa o kimse cennete giremez.”

Yine bundan ötürüdür ki, dilin âfetlerinden, (zararlarından) uzaklaşmak, kaçınmak dinin önemli işlerindendir. Biz bu asıl'da önce susmanın faziletini açıklayacağız. Bundan sonra dilin âfetlerinden, çok söz söylemenin, fuzûlî (manasız) sözler söylemenin, tartışmanın, karşılıklı söz yarışmasının, birbirine düşman kesilmenin, sövüp saymanın yararsızlıklarından, başkalarına dil uzatmanın çirkinliklerinden söz edeceğiz.

Muaz bin Cebel, Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– Ya Resûlallah hangi amel en faziletlidir?

Allah'ın Resûlü de mübarek dilini ağzından çıkarıp parmağını götürdü, dilin üstüne koydu. Yani:

– **Susmak, sükût etmek, amellerin en faziletlisidir!** demek istedi.

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir. Ebû Bekir'i (Allah ondan razı olsun) gördüm, dilini eliyle sımsıkı tutmuş, gidiyordu. Ona: Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi! Bunu niçin yapıyorsun böyle? diye sordum. O da: Bu (dil) beni nice ölümlü işlere düşürmüştür, diye cevap verdi.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: “**Âdemoğlunun hataların en çoğu dilindendir!**” Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur: “**Size ibadetlerin en kolayını ve bedene en kolay gelenini bidireyim mi? O da susmak ve güzel ahlak sahibi olmaktır.**” Resûlullah Efendimiz yine buyurmuştur ki: “**Allahü Teâlâ’ya ve âhiret gününe inanan, ya iyilikten başka bir şey söylemesin yahut sussun!**” İsa aleyhisselâma:

– Bize bir şey öğret ki, onunla Cennet’e gidelim! dedikleri zaman. O: Hiç konuşmayın! dedi. Müritleri: Bunu yapamayız! dediler. O da: **O hâlde hayırdan başka söz söylemeyin!** dedi. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “**Susan, sükût eden ve vakar içinde duran bir iman ehlini gördüğünüz zaman ona yaklaşın. Çünkü o mümin, hikmet sahibi bir kişidir.**”

İsa aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– **İbadet on bölümdür: Dokuz bölümü susmak, bir bölümü de insanlardan kaçıp, uzlete çekilmektir.**

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur: “**Çok konuşan çok yanılır. Çok yanılan çok günah işler. Çok günah işleyen de Cehennem ateşine lâayık olur.**” Bundan ötürüdür ki Ebû Bekir (Allah ondan razı olsun) konuşmamak için mübarek ağzının içinde bir taş parçası gizlerdi.

İbn-i Mes’ud (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi: Dil gibi uzun bir süre hapsedilmeye lâayık olan başka bir nesne yoktur! **Yunus bin Ubeyd** (Allah rahmet eylesin) de şöyle söylemiştir: Dilini ve kulağını koruduğundan ötürü bütün işlerinde bunun faydasını görmeyen bir kişiye rastlamadım. Muaviye’nin sohbette kimi kişiler konuşmaktaydılar. **Ahnef bin Kays** ise orada susmaktaydı. Ona: Niçin konuşmuyorsun, ya Ahnef? diye sordular. O da: Gerçek dışı konuşursam Allah’tan korkarım! Doğru konuşursam, sizden korkarım! dedi.

Rebi bin Haysem (Allah rahmet eylesin) yirmi yıl dünya konuşması yapmadı. Sabahleyin yatağından kalkınca eline kâğıt, kalem alırdı. Kendi hakkında ne hayır söylenirse onu yazardı, akşam olunca kendinden onun hesabını sorardı.

SUSMANIN SEVAPLARI

Susmanın fazileti şundan ötürüdür ki, dilin âfetleri (zararları) çoktur. Daima beyhude yere hareket ederek konuşmak kalbe hoş gelir ve kolay görünür; ama hayır sözle şer sözü ayırt etmek zordur. Susmakla onun işleyeceği günahlardan selâmet buluruz. Susarak dilini bu günahlardan sakınan kimsenin gönlüne himmet yerleşir, düşünce ve zikir ile meşgul olur.

Ey aziz kişi, bil ki, söz dört kısımdır:

1- Bir kısmı vardır ki, baştan başa zarardır, yararsızdır.

2- Bir kısmı vardır ki, hem zararlı ve hem de faydalıdır.

3- Bir kısmı da vardır ki, onda ne fayda, ne de zarar vardır. Bunlar fuzuli olan sözlerdir. Ne var ki, bu fuzuli sözleri söylemekle zaman kaybolur.

4- Dördüncü kısım şudur ki, yalnız faydası vardır, zararı hiç yoktur. O hâlde sözün dörtte biri söylenmelidir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Fısıldaşmaların çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, hayırlı iş yapmayı emretmede hayır vardır.” (Nisa Sûresi: 114)

Evet, çok söz söylemek iyi değildir. Meğer ki, sadaka ve ihsana emir için söylenen söz olsun. Nitekim Resûlullah Efendimiz şerrinden sakınılması gereken üç uzuv arasında dili de zikrederek buyurmuştur ki:

“Karnının, edep yerinin ve dilinin şerrinden korunana kimse bütün kötü-lüklerden korunmuş olur.”

Yine Resûlullah Efendimiz, dilin zararlarından korunmanın hakikati hakkında buyurmuştur ki:

“Kim sustu ise o kurtuldu!”

Susmanın fazileti ancak dilin âfetlerini bilmekle bilinir. Şimdi dilin âfetlerini İnşâAllahü Teâlâ bir beyan edelim.

DİLİN ÂFETLERİ

1. ÂFET: Lüzumlu olmayan sözleri konuşmak

Yani o sözü söyleyenin ne kendisine, ne dinine, ne dünyasına bir faydası vardır. Yalnız böyle sözü söyleyen, İslâm güzelliğinden çıkar ki, Resûlullah Efendimiz bu gibi sözler için şöyle buyurur:

“Malayaniyi (boş ve değersiz sözleri) terk etmek bir kişinin İslâmlığının güzelliğindendir.”

Bu gibi sözler onun gibidir ki, bir topluluk içinde oturur, yolculuk yaptığını söylersin. Nehirleri, dağları, bağları, bostanları, geçmiş hâlleri hikâyeye eder, anlatırsın. Her ne kadar eksik veya fazla söylemesen de bu türlü sözler fuzuli anlatımlar olur. Bu sözleri söylememeye imkân vardır. Ve bunlar terkedilirse zararı da yoktur. Eğer bir kimseyi görsen ve önemli olmayan bir şeyi sorsan, sormakta hiçbir zarar yoktur. Ama:

– Oruç tutuyor musun? diye sorsan, o kimse de meselâ:

– Tutuyorum! derse ibadetini izhar etmiş olur. Ve sen sormuşsan onun günahına sebep olursun. Böyle soru sormak da uygun değildir. Bunun gibi:

– Ne yapıyorsun, ne ediyorsun? Nereden geliyorsun? Ne iş yapıyorsun? diye sorsan belki de sana bunları açıklamamak zorunda kalır. Yalan söylemeye mecbur kalır. Böyle olunca söylenen söz fuzuli değildir. Bâtıldır. Çünkü, fuzûlî söz odur ki, onda hiç bâtlı şey yoktur.

Yine bir sorunun sebebi şudur ki, soru soran kimse halkın hâllerini bilmek ister. Bu gibi fuzuli sözlerden uzaklaşabilmenin ilacı ona karşı da şudur; insan ölümün önünde olduğunu bilmelidir. Her tesbih ve her zikir hazır bir hazinedir. Bu hazineyi kaybedince çok ziyan eder.

İlacı da budur ki, ya amelî ilaç kullanmalı, yani halktan ilgiyi kesmeli, uzle-te girmeli veya ağzına bir taş alıp tutmalıdır.

Haberde gelmiştir ki, Uhud Gazası gününde bir yiğit şehit oldu. Onu buldular. Karnına ağıltan bir taş bağlamıştı. Annesi oğlunun yüzündeki toz ve toprakları siler durur, ona şöyle derdi:

– Cennet sana mübarek olsun, ey oğul!

Resûlullah Efendimiz:

“Ne biliyorsun, belki boş sözler söylerdi. Ve kendisine zararı olmayan şeylerden kendisini men ederek cimrilik gösterirdi!” dedi.

Bunun manası şudur ki; bu hususların ondan hesabını sorarlar. “Cennet sana mübarek olsun!” demek “Sebepsiz ve zahmetsiz cennete gir!” demektir.

Bir gün, Resûlullah Efendimiz:

– **Şimdi cennet ehlinde bir kişi gelmektedir!** diye buyurur.

O anda da **Abdullah İbni Selâm** kapıdan içeri girer. Ona sorarlar:

– Senin amelin nedir? Ne iş yaparsın? Resûlullah senin hakkında şöyle şöyle buyurdu! derler.

Selâm oğlu Abdullah da:

– Benim amelim (işim) azdır. Lâkin bana lâzım olmayan işi de işlemem! diye cevap verdi.

Sen bil ki, bir kimseye bir kelime ile maksadını anlatmanın yolu varken sözü uzatıp iki kelime söylersen o ikinci kelime fazla olur ve vebali vardır: Ashab-ı Kirâm’dan biri şöyle der: Kimi kimseler olur ki, benimle konuşurlar. Ona bir cevap vermek, bana soğuk sudan daha lezzetli iken o soran kimseye cevap vermem. “Sözüm fuzuli olur, günaha girerim,” diye korkarım. **Mutarریف bin Abdullah** (Allah rahmet eylesin) şöyle konuşmuştur: Allahü Teâlâ’nın celâli, azameti ile yürekleriniz yüce olmalıdır. Her olur olmaz söz içinde Allah adı anılmamalıdır. Kızdığınız binek hayvanınıza, evinizdeki kediye: “Allah seni kahretsin! Allah seni şöyle böyle etsin!” denmemelidir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Ne mutlu o kişilere ki, sözünün fazlasını tutar, malının fazlasını harcarlar.”** Bunlar, fakire, yoksula, yolda kalmışa kesesinin ağzını açıp insanları incitmek için dilini bağlayanlardır. Peygamber Efendimiz yine buyurdu ki: **“İnsanlar için dildeki fazlalıktan daha kötü bir şey yoktur.”** Ey aziz kişi! Sen bil ki ağzından çıkan her sözü (iki melek) senin üzerine yazarlar. Kâtip (yazıcı) melekler, bedava yazmasalardı, karşılığında akçe verilmesinden korkar ve ancak konuşuklarının onda birini söylerdin. Oysa, konuşmakla edinilen zıyan, senden istenecek olan akçe zıyanından daha çoktur.

2. ÂFET: Bâtıl ve Günah Konuşmak

Bâtıl söz söylemek, bid’at olan şeyler hakkında konuşmaktır. Ma’siyet (günah sözü söylemek) ise bir kişinin kendi fık ve fesadını başka kimselere anlatmasıdır. Şarap ve fesad meclislerinde onu hikâyeye etmesidir. Veya iki kişi arasında tartışma yapıp birbirine çirkin sözler söylemişler, gönüllerini incitmişlerse onu başkasına anlatmaktır. Ya da fuhuşla ilgili bazı hikâyeye nakledilmesidir ki, o

hikâyeleri işiten kimseye gülmek gelir. Bu da günah olur. Önce zikredilen âfet gibi olmasa bile yine birinci derecededir. Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **Kimi kimseler olur ki, bir söz söyler de kendisi o sözden korkmaz ve onu mühimsemezse, söylediği o söz onu Cehennemin dibine iletir. Kimi kimse de olur ki, bir söz söyler, o sözün değerini bilir ve yanlış olmasından korkarsa o söz kendisini Cennete götürür.**

3. ÂFET: Sözde Muhalefet ve Münakaşa

Buna riya, mürailik de denir. Kimi kimseler olur ki, herhangi bir kimse bir söz söylese söyleyenin üzerine red eder. Bunu âdet haline getirmiştir. Ve:

– O böyle değildir! Böyledir! der. Bunun ise manası:

– Sen ahmak bir kişisin, nadan ve yalancısın, ben akıllı bir kimseyim, doğru söylüyüm, demektir. Bu kelime ile iki tehlikeli sığara kuvvet vermiş olunur, ki o sıfatların biri kibirlenme, kurum satma sıfatıdır; öteki de saldırganlık, vahşilik, yırtıcılık sıfatıdır. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur.

“Konuşurken haklı olduğu hâlde tartışmayı bırakan (yani muhalefette bulunmayan) kişi için cennetin en yüce yerinde bir saray yapılır. Haksız olduğu hâlde tartışmayı bırakan içinse cennetin kenarında bir ev bina edilir.”

Bundaki sevap, herhangi önemsiz işlere sabır göstermekten daha çoktur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kul, haklı olduğu zaman bile çekişmeyi, tartışmayı bırakmadıkça imanını kemâle erdiremez.”

Bu muhalif tutumların tümü mezhep ihtilâfından ileri gelmez. Meselâ bir kişi: Nar tatlı bir yemiştir! dese, ötekisi de: Hayır ekşidir! dese. Veya birisi: Şu yerin arası beş fersahtır! dese, ona muhalif kişi de: Yoo! O kadar fersah değildir! dese bu gibi tartışmalar kötüdür, fenadır. Peygamber Efendimiz de bu yolda şöyle buyurmuştur:

“Bir kişi ile tartışmanın kefareti iki rekât namazdır!” Bu mücadele, bu tartışma şöyle olur: Bir kişi ortaya bir söz atar. Sen bu sözde yanlışlık veya eksiklik bulursun. Bunları o kişiye açıklar, söylersin. Böyle hareketlerin hepsi haramdır. Çünkü bunlardan üzüntü, incinme, gönül kırıklığı ortaya çıkar. Zarurî bir cevap olmada bir müslümanın incinmesi hiç doğru değildir. Susmak, imanun üstünlüğünü gösterir. Bir kimseye: Sen yanılıyorsun, demek kimseye farz değildir. Mezhepler arasındaki tartışmalara **Cedel** (fikir tartışması) adı verilir. Mezhep cedelleri de doğru değildir. Bu, yalnız bir yerde, karşıdakinin işin hakikatini kabul edeceği zannedildiği zaman, nasihat, öğüt yollu söylenir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **“Dalâlet yoluna sapan toplulukların hepsi dinde mücadele ettikleri için dalâlete sapmışlardır.”** Lokman aleyhisselâm, oğluna şöyle demişti: Din bilginleri ile tartışma, cedel yapma. O zaman seni düşman görmezler. Sen bil ki, hiçbir nesne boş ve bâtil bir şey üzerinde sabır gösterip susmak kadar üstün olamaz. Bu, mücahedenin faziletlerindendir. **Davûd-ı Tâî** (Allah ona rah-

met eylesin) uzleti seçmişti. **Ebû Hanife**, bir gün ona dedi ki: Ya Davud! Niçin dışarı çıkmıyorsun? O da: Mücadele ile kendimi kavgadan koruyorum! dedi. Ebû Hanife: Mübahase (sohbet) meclislerine gel, dinle, söz söyleme! dedi. Davud diyor ki: Öyle yaptım. Hiç ondan daha zor mücadele görmedim.

Bir şehirde mezhep taassubu olunca o âfetten büyük âfet olamaz. Bir kısım tayfa makam, şöhret isteyerek: "Cedel (muhalefet) eylemek dindendir!" derler, onu dinî güzellikler arasında bir örnek gibi gösterirler. Eğer cedelin dinden olduğundan kuşku duyarlarsa vahşilikleri ve kibirli huyları için cedelde (tartışmada) bulunurlar.

Kavga hırsı tabiatla öyle kuvvetli olur ki, elbette tabiat ondan sabretmeye kudret bulamaz. Çünkü bundan nefiste nice türlü lezzet meydana gelir.

Malik bin Enes (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Cedel (tartışma) dinden değildir. Bütün eski din büyükleri bunu yasak etmişlerdir. Lâkin bir bid'at ehli geldiği zaman Kur'an âyetleriyle ve hadis-i şeriflerle inat etmeksizin ona doğru yolu anlatmışlardır ki, sözü uzatmakta fayda yoktur. Ondan çekinip feragat kılmışlardır.

4. ÂFET: Husumet

Bu âfet, husumet (birbirini dava etmek) tir ki, ya kadı önünde ya da bir başka yerde olur. Bu husumetin âfeti büyüktür. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse ilmi olmayarak bir kimseye husumet eyleyip onunla çekişmeye girse susuncaya veya ölünceye kadar Allahü Teâlâ'nın gazâbına uğrar."

Ve yine şöyle buyurmuştur:

– **Husumet gibi gönlü darmadağın eden, hayatın lezzetini kaçırın, dinin mürüvvetini gideren hiçbir şey yoktur.**

Yine buyurmuştur ki:

– **Verâ sahibi olan (haramdan kaçınan hiçbir kimse), malda husumet kılmamıştır.**

Bundan ötürüdür ki, verâ sahibi olan çok söz söylemez. Eğer, husumet eylememeye hiç çare olmazsa hasımla tatlı konuşmalı. Bu tatlılıkla konuşmanın fazileti çoktur. Bir kimsenin husumeti olursa eğer yapabilirse ondan el çekmek önemlidir. El çekebiliyorsa bari dosdoğru söylemelidir. Çok söz söylememelidir. Bunlar, bütün dinini helak ederler.

5. ÂFET: Çirkin söz söylemek

Bu, ahlâka aykırı, çirkin söz söylemektir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **"Çirkin söz söyleyene cennet haramdır, ona asla giremez."** Yine buyurmuştur ki: **"En büyük günahlardan biri de bir kimsenin, kendi anne ve babasına sövmesidir."**

Ashab-ı Kirâm:

– Ya Resûlullah! Bunu kim yapar? diye sordular.

Resûlullah Efendimiz de şu cevabı verdi.

“Bir kişi bir kimsenin anasına ve babasına sövse, öteki de onun anasına ve babasına sövse, o kimse kendi ana ve babasına sövmüş gibi olur.”

Bilinmeli ki, cima’ sözlerini az söylemeli. Bir kimsenin basur, baras gibi bir hastalığı varsa:

– Şu kişinin bir hastalığı var! demek yeterlidir. Hastalık ismi açıklanmamalıdır. Bu gibi edepli sözlere riâyet gerektir. Çünkü ötekiler çirkin sözlerden bir kaçındır.

6. ÂFET: Lânet etmek

Sen bil ki, gerek hayvana, gerek elbiseye, gerek halka, gerek başka şeye lânet etmek, kötüdür. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

– **Mü’min kişi lânetten çekinir!**

Bir gün bir dilenci kadın Resûlullah ile sofradaydı. Kadın bir deveye lânet etti. Resûlullah Efendimiz o zaman şöyle buyurdu:

“Deveyi soyun, çırtlıplak bırakın, kafilenden dışarı sürün. Çünkü o, lânetlenmiş biri oldu.”

O deve bir müddet başıboş gezdi, kimse onun çevresine uğramadı.

Musa aleyhisselâm da şöyle demiştir:

– Lânet edicilerin kıyamet gününde sözleri kabul olunmaz.

Bir gün **Ebû Bekir** (Allah ondan razı olsun) bir şeye lânet etmişti. Resûl aleyhisselâm bunu işitti. Ona döndü, şöyle buyurdu:

“Yâ Ebû Bekir! Kabe’nin Rabbi hakkı için Sıddıklık ile lânet edicilik bir yerde münasip değildir!”

Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun) tövbe ederek onun kefareti için bir köle âzad etti.

Ey salih kişi! Sen bil ki, halka lânet eylemek revâ değildir. Ancak günah işlemiş bir kabile halkına lânet edilir. Nitekim:

– **Lânet zalimlere, lânet kâfirlere, lânet fasitlere, lânet bid’at ehline olsun!** denir.

Ama:

Lânet olsun Mu’tezileye! Lânet olsun Keramiyye taifesine demekte zarar vardır.

Bundan nice fesadlar doğar. Böylece tek kişiye lânet etmekten çekinmek gerektir. Ama, şeriatın haklarında bir söz gelmiş olan bir topluluğa, bir taifeye lânet edilebilir. Ama bir kimseye:

– Lânet senin üzerine olsun! demek ancak şu zamanda doğru olabilir ki, Fir’avun gibi, Ebû Cehil gibi küfür üzerine olduğu şeriatça bilinmiş kişilerden olmalıdır.

Resûl aleyhisselâm isim tayin ederek bir taifeye lânet etmişti. Zira, onların Müslüman olmayacaklarını biliyordu. Ama bir tek Yahudiye:

– Lânet senin üzerine olsun! demekte tehlike vardır.

Çünkü belki o kişi Müslüman olabilir. Belki ölmeden önce cennet ehlinen biri olacaktır.

Mesruk (Allah ondan razı olsun) der ki:

Aişe'nin (Allah ondan razı olsun) yanında idim. Bana şöyle buyurdu:

– Filân kimse neylese Allah'ın lâneti onun üzerinde olsun.

Ben:

– O, öldü! dedim. Hazret-i Aişe o zaman:

– Allah rahmet eylesin! dedi.

Ben de sordum:

– Nasıl şey ki, önce lânet ettiniz, sonra rahmet dilediniz. O:

– Resûlullah Efendimiz bana “**Ölenlere sövmeyin!**” diye buyurdu, dedi.

Eğer bazı lânet ediciler tarafından:

– Fakat biz hâle bakıp kâfire lânet ederiz. Çünkü lânet ettiğimiz anda o kişi kafirdi! Nitekim biz bir müslümana da şimdiki haline bakıp “Allah sana rahmet etsin” deriz. Halbuki o müslüman ömrünün sonunda kâfir veya mürted olarak ölebilir, denirse: Biz de deriz ki, böyle bir söz hatadır. Çünkü rahmetin manası:

– Hak Teâlâ Müslümanlıkta seni baki kılsın, demektir ki böyle bir temenni yerindedir. Halbuki bir kâfire:

– Hak Teâlâ seni kâfirlikte baki kılsın! demek câiz değildir.

O kişiye lânet olunmak şöyle gerekir ki, onun kâfir olduğu yakînen bilinmelidir. Eğer bir kimse:

– **Yezid'e** lânet etmek doğru olur mu? dese biz de deriz ki:

– **Hazret-i Hüseyin'i** (Allah ondan razı olsun) öldüren kimse, tövbesiz öldüyse ona lânet olsun! denilebilir.

Çünkü Hazret-i Hüseyin'i öldürmek, küfürden daha ziyade değildir. Tövbe edene lânet etmek de revâ değildir. **Vahşi, Hazret-i Hamza'yı** öldürdü, müslüman oldu. Lânet de ondan düştü. Ama Yezid'in hâli malûm değildir ki, Hüseyin'i müslüman olduktan sonra öldürmüştür. Bir taife:

– Yezid, Hüseyin'in öldürülmesini emretti! Lâkin öldürdüklerine de razı olmadı! demişlerdir.

Bir kimseyi işlediği günah sebebiyle lânetlemek doğru değildir. Çünkü bu zamana kadar nice ölülerin kimleri öldürttüğü gerçek olarak bilinmemiştir. Yıllarca önce olan bir şeyin hakikati nice bilinir? Hak Teâlâ, insanları bu gibi fodeluklardan uzak tutmuştur. Eğer bir kimse bütün ömrü boyunca İblise lânet etmese, ona:

– Niçin lânet etmedin? diye sormazlar.

Ama birisine lânet eylese:

– Niçin lânet eyledin? Ne delille lânet eyledin? diye soru sorulması tehlikesi var.

Ulu kişilerden birisi der ki:

– Benim a'mâl sahifemde en aşağı bir lânet yazılacağına:

– **La ilahe illallah** kelimesi yazılmalıdır! demiştir.

Bir rivayete göre, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

Tesbihle meşgul olmak, şeytana lânet etmekten daha hayırlıdır!

O hâlde başkalarına lânet etmek nerede kaldı?

Bir kimse bir kişiye lânet eylese ve kendi kendine:

Bu lânet dinimin sağlamlığından, muhkemliğindendir! dese bu da mahza şeytanın aldatmasıdır. Ve bu gibi şeyler, çok defa taassuptan, heva ve hevesten peyda olur.

7. ÂFET: Şiir ve Şarkı Söylemek

Biz bu konuyu sema' (işitme) konusunda açıklamıştık. Haram değildir. Çünkü Resûlullah Efendimizin önünde şiir okunmuştur: Nitekim hususî şairi Hassan'a (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur; Kâfire, kendilerini hicveden şiirle cevap ver. Bir şiirde eğer yalan veya bir müslümanın hicvi varsa ya da müslümanların methinde olup içinde yalan bulunuyorsa bu gibi şiirleri okumak haram olur. Ama yalan gibi görünse de benzetme (teşbih) yolu ile olursa, şiir sanatlarından bulunursa o şiir haram değildir. Çünkü ondan murad, böyle inanılması değildir. Bu gibi şiirler Resûlullah Efendimizin huzurunda çok okunmuştur.

8. ÂFET: Lâtife Eylemek

Resûlullah Efendimiz, lâtife eylemeyi menetmiştir. Ama lâtife (şakalaşma) arada sırada ve güzel olmak şartıyla yapılırsa helâldir. Bu şartları âdet edinmeyerek onu sanat haline getirenler doğruluktan başka bir şey söylememelidirler. Çünkü şaka, insana çok zaman kaybettirir, ondan gaflete sürükleyen kahkahalar doğar. Çok gülmekten de gönül kararır. Hem de insana vekârını ve heybetini kaybettirir. Kimi zaman olur ki, çok lâtife eyleyip gülmekten vahşet meydana gelir. Resûl Hazretleri: **"Ben lâtife eylerim, lâkin doğru olandan başka söz söylemem!"** buyurmuştur: Allah'ın Resûlü yine şöyle buyurmuştur: **"Kimi kişiler vardır ki, bir söz söyleyince halkı güldürürler. Oysa onlar, Süreyya yıldızından daha uzak yerlerden ateşe atılırlar."** İnsanı çok güldüren her şey kötüdür, mezmumdur. Gülmek, gülümsemenin üstünde olmamalıdır. Resûl aleyhisselâm buyurmuştur ki: **"Benim bildiğim şeyleri eğer siz bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."** Bir kişi, bir kişiye dedi ki: Hiç şüphe yok ki, cehennemin üstünden geçilecektir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Sizden cehenneme uğramı-**

yacak kimse kesin olarak yoktur. Bu Rabbinin katında kat'ileşmiş bir hükümdür." (Meryem Sûresi: 71) Öteki kimse: Biliyorum! dedi. Yine o kişi: Ondan kurtulacağını da biliyor musun? diye sordu. Hayır, bilmiyorum! diye cevap verdi. İlk kişi de: Ya gülmek ne içindir? Ve bu hâl gülünecek bir hâl midir? dedi. Haberde gelmiştir ki, bir Ârabî bir deveye binmişti. Resûlullah Efendimizin yanına varmak ve bir şey sormak diledi. Her nedense o ileri varmak istedikçe devesi gerilerdi. O bu hareketleri yaptıkça sahabeler (Allah onların cümlesinden razı olsun), ona gülerlerdi. En sonunda deve, o Arabı yere vurdu. Ashab-ı Kirâm:

– O adam düştü ve öldü, ya Resûlallah! dediler.

Resûlullah Efendimiz de:

– **Evet, sizin de ağzınız onun kanı ile doldu!** buyurdu.

Yani: "Siz ona güldünüz!" demek istedi.

Ömer bin Abdülâziz (Allah Ona rahmet eylesin) der ki:

– **Allahü Teâlâ'dan korkunuz. Birbirinizi gücendirecek ve incitecek şekilde şakalaşmayın. Şaka ve alay etmek gönüllere kin getirir ve ondan nice kötü işler doğar. Eğer bir yerde oturuyorsanız Kur'an'dan konuşunuz. Eğer Kur'an'dan konuşmaya gücünüz yoksa, ulu kişilerin hâllerinden ve onların vasıflarından söz ediniz.**

Ömer (Allah Ondan razı olsun) yine:

– Bir kimse bir başkası ile lâtife ederse onun gözünde hor ve küçük görülür! demiştir.

Bütün ömrünce Resûlullah Efendimizden iki üç kelime şaka nakl olunmuştur. Bunlar da şöyle olmuştur:

Bir ihtiyar kadına Resûlullah Efendimiz:

"İhtiyar kadınlar cennete girmez!" dedi. Kadın bu sözü işitince ağladı. Resûl aleyhisselâm:

– **Üzülme ey hatun!** dedi. Kadınları önce gençleştirir, sonra cennete sokarlar, diyerek kadının gönlünü aldı.

Nitekim Kur'an-ı Kerîm şöyle buyurmuştur:

"Onları bakire kızlar ve eşlerine düşkün yaşıtta kişiler yaptık." (Vakıa Sûresi: 36)

Bir kadın geldi, Resûlullah Efendimize:

– Kocam seni çağırıyor! dedi.

O da:

– Senin kocan, gözünde ak olan kimse midir? diye şaka etti.

Kadın da:

– Hayır, benim kocamın gözünde ak yoktur! dedi.

Resûl aleyhisselâm:

– Hiç, gözünde ak olmayan kimse var mıdır? dedi.

Yine bir kadın geldi: Ya Resûlullah beni deveye bindir! dedi. Resûlullah Efendimiz: Seni deve yavrusuna bindireyim! dedi. Kadın: İstemiyorum, çünkü beni taşıyamaz, düşürür! dedi. Resûl aleyhisselâm da: **Hiçbir deve yoktur ki, bir devenin yavrusu olmasın!** buyurdu. Ebû Talha'nın (Allah ondan razı olsun) bir oğlu vardı. **Ebû Umeyr** adındaydı. Onun bir serçesi vardı. Ölmüştü. Çocuk bu serçenin ölümünden ötürü ağlardı. Resûlullah Efendimiz: **"Ya Ebâ Umeyr! Nugayr'ı (serçe yavrusunu) neyledin?"** diye buyurdu. Bu gibi şakaların kadınlarla ve çocuklarla yapılması revâ görülür. Bu da gönülleri hoş etmek içindir.

Aişe (Allah ondan razı olsun) der ki: Sevde hatun benim yanıma geldi. Ben de sütten yemek pişirmiştim. Ona: Bu yemekten buyur, ye! dedim. İstemem! dedi. Eğer yemezsen yüzüne sürerim! dedim. O yine: Yemem! dedi. Ben de yemekten biraz elime aldım. Sevde'nin yüzüne sürdüm. Resûlullah yanımdaydı. Bizim bu halimize güldü.

Dahhak bin Süfyan Kilâbî (Allah ondan razı olsun), çok lâtife eden bir kimseydi. Bir kere Aişe'nin yanında Resûlullah Efendimize: Ya Resûlallah! dedi. Benim iki karım vardır. Her biri bu Aişe'den daha güzeldir. Eğer istersen birisini boşayayım. Siz alınız! Bunu şaka olarak söyledi. Aişe (Allah ondan razı olsun) bunu duydu. Dahhak'a sordu: O kadınlar mı daha güzeldir, yoksa sen mi güzelsin? Resûl aleyhisselâm, Aişe'nin böyle dediğine gülümsedi. Çünkü Dahhak çok çirkin ve bodur bir kimseydi. Bu olay, kadınların erkeklerden sakınması için inen âyetten önceki bir olaydır. Ve Aişe de Hazret-i Resûl'ün yanında bulunuyordu.

Resûl aleyhisselâm, **Süheyb'e** (Allah ondan razı olsun): Bak gözün ağrıyor, sen hâlâ hurma mı yersin? diye sordu. O da: Gözüm ne taraftan ağırırsa öteki göz tarafımdan yerim! diye cevap verdi. Peygamber efendimiz de Süheyb'in bu cevabına gülümsedi.

Nuayman-ı Ensarî (Allah ondan razı olsun), çok şaka yapan biri idi. Çok da yer, içerdi. Resûl aleyhisselâm ne vakit yanına gelse ona nalını ile vururdu. Bir gün sahabeden birisi: Allah'ın lânetine uğrayasica, ne kadar yiyorsun? dedi. Resûl aleyhisselâm: Ona lânet etme! diye buyurdu. Çünkü o, Yüce Allah'ı ve Onun Resûlünü çok sever. Yine Nuayman, âdet edinmişti ki, Medine'ye taze meyve geldiği zaman alır, Resûl aleyhisselâmın önüne getirirdi. Satıcı parasını istediği zaman da o kişiyi alır, Resûlullah Efendimizin yanına götürüp: Benim param yoktur. Meyveyi bu yemiştir. Parasını ondan al! derdi. Resûlullah da o meyvenin parasını öder ve ona: Ya Nuayman! Sen o meyveyi niçin getirmiştin? diye sorardı. O da: Param yoktu, ya Resûlallah! Senden başkasının yemesini de uygun görmedim! derdi.

Hazret-i Muhammed (s.a.v.)'in bütün ömründe ettiği şakalar bu cinstendir. Bütün bu latifeler ne bir kimsenin gönlünü inciten, ne de heybet gideren kısımdandır. Bu kadar şaka da sünnettir. Fakat onu âdet edinmek iyi değildir.

9. ÂFET: Bir Kimseyi Maskaraya Almak

Bir kimseyi maskaraya almak demek onun sözünü, hareketlerini, onun sesi ve şivesiyle anlatmak, hikâye etmektir. Öyle ki, onu işiten kimseyi bir gülmek tutar. Eğer alaya alınan kimse rahatsız olursa bu iş haramdır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Ey Mü’minler! Bir kavim başka bir kavimle alay etmesin. Belki o alay edilenler kendilerinden hayırlıdırlar. Bir kadın tayfası da bir başka kadın tayfasını alaya almasın. Belki onlar da alay edenlerden daha hayırlıdırlar.” (Hucûrat Sûresi: 11)

Resûl Efendimiz de şöyle buyurmuştur: **“Bir kimse başka bir kimsenin tövbe ettiği bir günahından dolayı gıybetinde bulunsa kendisi o günaha mübtelâ olmayınca ölmez.”** Resûl Efendimiz, gülmekten belini tutamayan kimseyi gülmekten men ederek: **Bir kişi, kendisinin de yaptığı şeye niçin güler?** diye buyurdu. Resûl Efendimiz, başkalarıyla alay edenlerin âkıbeti hakkında şöyle buyurdu:

“İnsanlarla istihza (alay) eden kimseye cennetin kapılarından biri açılıp ona: Gel, gel, derler.

Gelmek isteyince de içeriye koymazlar. O geri dönünce, bir başka kapı açarak onu yine içeri çağırırlar. Böylece o kişi keder ve sevinç arasında kalır. Cennete girmek için tamah gösterir. Yakın geldikçe kapıyı kapatırlar. Öyle bir hâle düşer ki, ne kadar çağırılsa da Cenneti vermediklerini ve kendisini de maskaraya aldıklarını bilir, anlar.”

Sen bil ki, maskaralık yapana gülmek, güldürdüklerinin gönlünü kırmıyor, onu rahatsız da etmiyorsa haram değildir. Belki lâtife cinsindendir. Ne vakit ki, güldükleri kişi huzursuz, rahatsız oluyorsa o lâtife haramdır.

10. ÂFET: Yalan Vaadde Bulunmak

Resûlullah Efendimiz buyurur ki:

“Üç türlü yalan vardır ki, bir kişide o üç şeyden biri bulunursa her ne kadar namaz kılsa, oruç tutsa bile o kişi münafık olur. Söz söylese yalan söyler, söz vermişse sözünde durmaz. Bir şeyi kendisine emânet bıraksalar emânete hıyanet eder.” Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu: **Vaad (söz verme) bir borçtur. Vaada aykırı hareket etmek câiz değildir.** Hak Teâlâ, İsmail aleyhisselâmı senâ eyleyerek dedi ki: **“Kur’an’da İsmail’i de an. O, sözüne doğru bir kişiydi.”** (Meryem Sûresi: 54) Allahü Teâlâ, böylece Hazret-i İsmail’i sözünde duran bir kişi olduğu için medh buyurmaktadır. Hikâye ederler ki, İsmail aleyhisselâm, bir kimse ile bir yerde buluşmaya söz verdi. O kimse gelmedi. İsmail aleyhisselâm o yerde tam yirmi gün bekledi. Tâ ki sözünde sâdık kalsın, vaadinde dursun diye! Bir kişi şöyle demiştir: Resûlullah Efendimiz ile söz birliği ettik ve biatta bulunduk, filân yerde buluşalım! dedik. Fakat unutmuşum. Üçüncü gün oraya vardım. Bana: **“Ey delikanlı! Üç gündür seni bekliyorum!”** buyurdu.

Resûl aleyhisselâm bir kimseye söz vermiş, **“Eğer benden bir şey dilersen kabul edeceğim!”** demişti. Hayber Gazası’nın ganimetini dağıtmaktaydı. O kişi geldi: Ya Resûlallah! Bana verdiğin sözü yerine getir! dedi. O da: Ne dilemektesin, düşün söyle! dedi. O kişi de: Seksen koyun istiyorum! dedi. Resûl aleyhisselâm ona seksen koyun verdikten sonra, **“Çok az koyun diledin!”** dedi ve şu hikâyeyi anlattı: **Musa aleyhisselâm, Yusuf aleyhisselâmın kemiklerini bulan kadına: Ne hacet dilersen yerine getirelim! Söyle ne dilersin? demişti. Kadın da: Gençliğimi bana geri versinler! Hem de cennette seninle birlikte olayım! dedi. Görüyorsun ya, sen o kadından daha az şey istedin. O daha çok şey istemişti! dedi. On** dan sonra bu kişinin Resûlullah Efendimizden seksen koyun istediği batı illerinde mesel haline gelmişti. Araplar: **“Filân kimse, seksen koyun isteyen kişiden daha kibirlidir!”** derlerdi. Bu sebeple elden geldiği zaman verilen sözde durmak gerektir. Resûlullah Efendimiz: İnşallah, ola ki, yapabileyim! derdi. Bil ki söz verirken o söze aykırı harekette bulunmamalısın! Ancak bir zaruret olursa cevaz vardır. Din bilginleri: Eğer bir kimseye bir yere varmaya söz verilmişse namaz vakti gelinceye kadar orada bulunmak gerekir! demişlerdir. Bir kimseye verilen bir şeyi geri almak da vaad edip vermemekten daha çirkin bir harekettir. Resûl aleyhisselâm verdiğini geri alan kimseyi kustuğunu yiyen köpeğe benzetmiştir. İbn-i Mes’ud (Allah ondan razı olsun) hiç söz vermezdi: İnşallah, âhirette! derdi.

11. ÂFET: Yalan Sözler Konuşmak

Yalan söz, işlenen büyük günahlardandır. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **“Yalan söylemek münafıklık kapılarından biridir!”** Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki: Kul, Hak Teâlâ’nın katında kendisi yalancı yazılınca kadar bir bir yalan söyler. Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **“Yalan rızkı azaltır.”** Ve sonra yine buyurdu. **“Şüphesiz tüccarlar fâcirdir.”** Ashab-ı Kirâm: Ya Resûlallah, niçin? Alış veriş helal değil mi yoksa? diye sordular. Resûlullah Efendimiz şu cevabı buyurdu: **“Şundan ötürü ki, yemin eder, günahkâr olurlar, konuştukları zaman yalan söylerler.”** Yine buyurdu: **“Yazıklar olsun şu kişilere ki, insanları güldürmek için yalan söylerler. Vay onlara, vay onlara!”**

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu:

“Miraç gecesi şöyle gördüm ki, bir kimse bana: “Dur!” dedi. Durdum. Baktım iki kişi gördüm. Birisi ayaktaydı, birisi de yere oturmuştu. Ayakta duran ucu eğri bir demiri oturan kimsenin ağzına sokmuştu. Ve o ağzı bir yana çekmekteydi. Omuzu başına kadar getirince ağzı bu sefer öteki yandan çekiyordu. Ağız öteki omuza kadar gelince yine bırakıyor, yine baştaki gibi ardarda tekrarlıyordu. Ben dedim ki:

– Bu ağzını ayırdığın kişi kimdir?

O ucu eğri demirin sahibi:

– Bu, yalancının biridir. Kıyamet gününe kadar böyle azap içinde kalacaktır dedi.”

Abdullah bin Abbas der ki:

– Oğulcuğum oynamaya giderdi. Ben ona:

– Gel sana bir şey vereyim! dedim.

O zaman Resûl aleyhisselâm bizim evimizde bulunuyordu. Bana sordu:

– Ona ne vermek diledin?

Ben de:

– Hurma! dedim.

Resûl aleyhisselâm:

– Eğer ona hurmayı vermezsen senin amel defterinin üzerine yalan yazılır! Size hem günahların en büyüğü nedir? Bundan haber vereyim mi? dedi ve şöyle buyurdu:

“En büyük günah Allah’a ortak koşmak, anaya-babaya karşı gelip onları incitmek ve yalan söylemektir.”

Bu sözü söylerken Resûl aleyhisselâm, yere dayanmıştı. Kalktı, doğruldu, oturdu.

– Bilin ve öğrenin ki, en büyük günahlardan biri de yalan söylemektir, dedi.

Sonra şöyle buyurdu: **“Yalan söyleyen bir kulun kötü kokusundan melekler bir mil öteye kaçarlardı. O kişiden ırak olmak dilerler.”**

Bu sebeple derler ki:

– Aksırmak doğru söylemenin şahididir.

Zira haberde şöyle gelmiştir:

– Aksırmak meleklerdendir. Esnemek de şeytandandır.

Eğer söylenen söz yalan olsaydı melek hazır bulunmazdı.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse bir yalan şeyi, yalan olduğunu bildiği hâlde anlatırsa, o da yalancılardan biri olur.

Ve Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse yalan yere yemin ederek bir kişinin malını almış olsa o kişi âhirette Allahü Teâlâ’yı göremez, üzerine azap geldiğini görür.”

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu:

“Bütün iyi huylar müslümanlarda olur. Onda olmayan ise yalan ve hıyanettir.”

Meymun bin Ebu Seyyib der ki:

– Bir mektup yazıyordum. Hatırıma bir kelime geldi ki, o kelimeyi yazsam mektup çok güzel olacaktı. Ama bu söz yalan bir sözdü. Ben onu yazmaya azmettim; fakat o anda bir seslenenin sözlerini işittim. Bana: **“Allah iman edenleri dünya ve âhîret hayatında doğru sözle sabit kılar!”** (İbrahim Sûresi: 27) diye Allah kelâmını okudu.

İbn-i Semmâk (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Bana yalan söylemeyi terk ettiğim için sevap yazılmasını beklemem. Çünkü ben, utancımın dolayı yalan söyleyemem.

YALAN SÖYLEMENİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

Bil ki, yalanın haram olması, gönüle tesir etmesinden, gönülü eğri kılmasından ve onu karanlığa boğmasından ötürüdür. Lâkin, yalana hacet olup bir iş için söylene, eğer bir iyilik için söylenirse yalan haram olmaz. Bundan dolayıdır ki, eğer bir yalan bir iyilik şeklinde söylenirse öteki kişinin gönülü onun eserini kabul eder ve eğriliğe yol bulmaz. Çünkü hayır maksadıyla söylenirse gönül karar-maz. Şüphesiz ki, bir müslüman, bir zalimden kaçmış olsa, onun nerede olduğunu bildirmek doğru değildir. İşte, o zaman yalanı söylemek vacip olur. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Yalan söylemeye üç yerde ruhsat (izin) vardır.

Birinci ruhsat: Cenk gününde düşmana kendi kuvvetini bildirmek olmaz.

İkinci ruhsat: İki kişinin arasını bulmak, onları barıştırmak için birinden ötekine söylenmiş gibi güzel söz söylenebilir. Hatta o sözler söylenmemiş bile olsa!..

Üçüncü ruhsat: Bir kişinin iki karısı olsa her birine: “Ben seni daha çok seviyorum!” demelidir.”

Bil ki, zalim kişi, bir başkasının malından sorarsa onu gizlemek, zalime bir şey söylememek revâdır. Yine o kişinin sırrından sorsa, ona verilecek cevap, o sırrı yine gizlemektir. Eğer günahlarından sorarsa inkâr edilse de olur. Çünkü şeriat:

– **Kötü işleri gizleyin!** diye buyurmuştur.

Eğer karınız size itaatkâr değilse ona vaadlerde bulunun. Onun itaatini temin etmek için vaad etmekte sakınca yoktur. Eğer vaad ettiğiniz şeyi vermeye gücünüz yetmese bile bu maksatla vaadde bulunmak yine uygundur.

Yalan söylemenin câiz olmasının sınırı şu kadardır ki: Evet, yalan söz söylemelidir; fakat doğru sözden zarar gelecekse, o zaman iş adalet ve insaf terazisi ile tartılmalıdır. Eğer o şeyin olmaması şeriatla pek önemli ise meselâ:

1- İki kişi arasında cenkleşme gibi,

2- Karı-koca arasında boğuşma gibi,

3- Mal kaybedilmesi gibi,

4- Ve sırrı açığa vurmamak gibi,

5- Yapılan günahın açığa vurulmasıyla hakarete uğramak, rezil rüsvay olmak gibi.

Bu gibi yerlerde yalan söylemek mübah olur ki, bunların şerri yalanın şerriinden çoktur. Bu şunun gibidir ki, murdar bir şeyi yemek, can korkusu olunca mübah olur. Çünkü canın sağ kalması, şeriatla daha önemlidir. Ama bir şey

bunlardan biriyle ilgili olmazsa yalan söylemek hiç de mübah olmaz. Ama bir kimse:

– Malım artsın, bulunduğum mevki yükselsin! diyerek yalan söyleyip kendisini övse ve kendisinin haşmetini derecesiz anlatsa, bunlar baştan başa haramdır.

Esmâ Hatun (Allah o kadından razı olsun) der ki:

– Bir kadın gelip Resûlullah Efendimizden sordu:

– Ya Resûlallah, ben kocamdan görmediğim iyilikleri diğer hanımlar kızsın, gücensin diye doğruymuş gibi söylesem câiz mi?

Resûlullah Efendimiz:

– **Bir kişi, aslında olmayan bir şeyi kendinde var gibi gösterir, öyle söylerse iki tane yalan elbisesini üst üste giymiş olur!** diye buyurdu.

Bu şu demektir ki, kişi hem yalan söylemiş olur, hem de başka bir kişiyi aldatarak cahil yerine koymuş olur. Böylece, ötekinin de yalan şeyler anlatmasının sebebi olur. Ey aziz kişi! Sen bil ki okuluna gitmesi için çocuğa kimi şeylerin vâadinde bulunmak, bu vaadler yalan da olsa câizdir.

Bir Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Bu yalanı yazarlar, fakat mübah olanı da yazarlar. O kişiye: ‘Niçin böyle söyledin?’ denir. O da, yalanı neye söylediğinin doğrusunu açıklar ve öyle bir sebep ileri sürer ki, yalan söylemiş olması o sebeple mübah olur.”

YALAN HADİS RİVAYET ETMEK

Ey aziz kişi! Sen bil ki bir kimse, gerçek olmayan bir hadis söyler veya kendisine sorulan sorunun cevabını bilmeden verirse bu, haramdır. Bunu şundan ötürü yapar ki, cevap vermezse gururu kırılacak, ululuğu, ünü gidecek sanır.

Kimi kişiler, “İyi ve faydalı bir iş için bir kişinin, Resûlullah Efendimizden bir hadisi bildirmesi câizdir”, dedilerse de bunu yapmak haramdır. Çünkü Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Benim üstüme bilerek yalan söyleyen kişi cehennemde yerini hazırlasın.”

O hâlde iyi niyetle de olsa Peygamber Efendimizin söylediği bilinmeyen bir hadisi nakil ve rivayet etmek asla doğru değildir; ancak şeriatla günah sayılmayan hâllerde câiz olur. En iyisi sevap veya mübah olduğu açıkça bilinmeyen yalanı, zaruret olmayınca dile getirmemelidir.

ZARURET HALİNDE YALAN SÖYLEMEK İÇİN HİLELİ KONUŞMAK NASIL OLUR?

Ey aziz kişi! Sen bil ki, yalan söylemek gerektiği zaman eski büyükler sözün anlamını değiştirmiş, hileli konuşma yolunu tutmak zorunda kalmışlardır. Buna

ta'riz (dokundurma) denir. Ve bu ta'riz yolu ile konuşulursa yalan söylemekten kurtulunmuş olur.

Mitraf, Emir Ziyâd'ın yanına girdi. Ziyâd:

– Niçin bize az geliyorsun? diye kendisine sitem etmek istedi.

O da:

– Siz sultanımın yanından ayrıldığımdan beri, Allahü Teâlâ izin verinceye kadar yerimden kalkamadım, dedi.

Ziyâd bu sözleri onun kendi yanından ayrıldığından beri hasta olduğuna yorumladı. Oysa Mitraf da sözünde haklıydı. Çünkü Allah'ın izni olmadan hiç kimse yerinden kıpırdayamazdı.

Cebel oğlu Muaz (Allah ondan razı olsun) Şam'daki vazifesinden dönünce karısı kendisine:

– Bu kadar vazife yaptın, emirler verdin, zekât topladın. Ya bize ne getirdin? diye sordu.

O da:

– Beni gözeten vardı. Onun korkusu ile sana bir şey getiremedim! dedi.

O gözetenden kastettiği Yüce Allah idi. Oysa karısı, Halife Hazret-i Ömer'in kendisine bir gözetici yolladığını sanmıştı. Hemen Halifenin yanına koştu:

– Ey Mü'minlerin emiri! dedi. Kocam Muaz'a, Halife Ebubekir zamanında emin bir kişi olduğundan ona gözetici kimse gönderilmezdi! Sen niçin kendisine bir gözetici gönderdin? diye sitemde bulundu.

Hazret-i Ömer bu söze şaşıtı, üzüldü. Muaz Hazretlerini çağırttı ve:

– Karına söylediğin bu sözün aslı nedir? diye sordu.

O da olanı biteni anlattı. Hazret-i Ömer (Allah Ondan razı olsun) bu hâle güldü. Ona birtakım hediyeler sunarak:

– Al bunları eşine götür! dedi.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, bunlar zaruret hâlinde yapılan şeylerdir. Ama, ihtiyaç görmezse, söz doğru da olsa, insanları yanlış yola yürümeye sevk etmek doğru olamaz. Bu, câiz değildir.

Abdullah bin Utbe şöyle demiştir:

– Babamla birlikte Halife Ömer bin Abdülaziz'in yanından çıkmıştık. Babamın üstünde güzel bir mintan vardı. Herkes:

– Bu Halife'nin kaftanıdır! dedi. Ben de:

Allahü Teâlâ, Halifeye, buna karşılık güzel bir armağan versin, dedim.

Babam:

– Oğlum, dedi. Sakın yalan söyleme. Hatta yalana benzeyen şeyler de söyleme. Çünkü bu sözler yalana yakındır. Fakat biraz fayda için bu türlü yalanlar mübah olur. Bu latife ederek bir kimsenin gönlünü almaya benzer.

Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle lâtifeler buyurmuştur:

“Yaşlı kadınlar Cennete giremez”, “Seni deve yavrusuna bindireyim”, “Sen gözünde beyazlık olan adamın karısı mısın?” Böyle sözlerde bir zarar varsa o sözler câiz olmaz. Meselâ, bir kişiyi kandırarak, “Filan kadın veya kız seni seviyor” diyerek kalbini o kadına âşık etmek, buna benzer şeyler yapmak câiz değildir. Fakat zararı yoksa, şaka ve tatlı alay için söylenen sözler günah mertebesine yükselmez. Ama güveni, yüce derecesinden aşağı düşürür. Bundan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse, kendisi için beğendiği şeyleri kardeşi için de dilemedikçe ve şaka olarak yalan söylemekten elini çekmedikçe o kimsenin imanı kemâle ermiş olmaz!”

Bundan ötürü, bir kişinin gönlünü hoş etmek için:

– Seni yüz kere aradım, evine kadar geldim; ama seni bulamadım, derler. İşte bu haram mertebesine ulaşmaz. Çünkü bundan maksat, sayı değil, belki aramasının pek çok olduğunu bildirmektir. Fakat gerçekten aramış değilse bu sözler yalandır.

Bir yemekte: Bir şeyler yer misin? denildiği zaman:

– İstemem! demek de eğer gönlünde o yemeğe karşı yemek iştihası varsa câiz olmaz. Nitekim Resûlullah Efendimiz, Hazret-i Aişe’nin zıfak gecesinde kadın konuklarına birer bardak süt sunmuştu. Onlar:

– İstemeyiz! dediler.

O da şöyle buyurdu:

– Yalanla açlığı bir araya getirmeyin!

Onlar da:

– Ya Resûlullah! Bu kadar yalan olur mu? dediler.

O da:

– Yalan olur ve bu kadarı da yalan olarak yazılır! buyurdu.

İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Bir kimsenin Allahü Teâlâ’yı yalan yere şahit göstermesi büyük günahlarıdır. Çünkü hâli onun dediği gibi değildir ve tersinedir.

Nitekim Resûlullah Efendimiz rüyasında yalan söyleyen kişiye şöyle buyurmuştur:

“Rüyasında yalan söyleyen bir kimseye kıyamet günü iki saç telini birbirine bağlamasını teklif ederler. O da uğraşır, fakat asla ikisini birbirine bağlayamaz.”

12. ÂFET: Gıybet

Gıybet, bir kişinin ardından söz söylemektir. Çok kez dille yapılır. Yüce Allah’ın koruduğu kişiler dışında hiçbir kişi, gıybette kurtulamamıştır. Gıybet çok büyük bir günahdır. Allahü Teâlâ, gıybet yapanı, kardeşinin etini yiyen kişiye benzetmektedir. Resûlullah Efendimiz de buyurmuştur ki:

“Gıybet etmekten uzaklaşınız, sakınınız. Çünkü gıybet, zinadan daha şiddetlidir. Çünkü zina eden kişi tövbe ederse Allahü Teâlâ kendisini bağışlar. Ama gıybet edilen kişi bağışlayıncaya kadar gıybet eden kişi bağışlanmaz.”

Resûlullah aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Mirac gecesinde bir kısım insanlar gördüm ki, yüzlerini tırnaklayıp dururlardı. Ben: ‘Ya Cebrail! Bunlar kimdir?’ diye sordum. ‘Bunlar insanların ardından söz söyleyenlerdir!’ dedi.”

Süleyman İbn-i Câbir (Allah ondan razı olsun):

– Ey Allah’ın Resûlü! dedi. Bana, beni günahlardan koruyan bir şey öğret. Allah’ın Nebîsi de:

– **Kendi kovandan başkasının kabına bir damla su bile koymakla kazana-
cağın hayrı küçük görme! Müslüman kardeşine gülümse, ona karşı doğru ol. Sana yaklaşıncaya ona hizmet et. Senden uzaklaşıncaya onun ardından söz söyleme (gıybet etme).**

Allahü Teâlâ, Musa aleyhisselâma vahiy gönderip şöyle buyurdu:

– **Bir kimsenin ardından söz söyleyen (gıybet eden) kişi, eğer tövbe etmemişse Cehenneme girenlerin ilki olur. Tövbe edip de ölen kişi ise cennete girenlerin en sonuncusu olur.**

Câbir (Allah ondan razı olsun)’den şöyle rivayet edilmiştir:

– Resûl aleyhisselâm ile bir yolculukta beraberdik. O, iki kabre uğramıştı. Buyurdu ki:

“Bunların ikisi de azap içindedir. Birisi insanların arkasından söz söylerdi, gıybette bulunurdu. Ötekisi de giyeceklerini sidikten korumazdı!” dedi. Sonra yeşil bir dalı aldı, ikiye böldü. Mezarların üstüne koyarak:

– **Bu ağaçlar kuruyuncaya kadar onların azabı hafifler!** diye buyurdu.

Bir kişi evliydi. Zinada bulunduğunu söyleyince Allah’ın Resûlü onun taşlanmasını emir buyurdu. Bir başka kişi, arkadaşına: O kişi it gibi taşlanıp öldü! dedi.

Resûlullah Efendimiz oradan geçiyordu. Bir hayvanın leşi de orada bulunuyordu. Resûl aleyhisselâm onlara: Bu leşten ısırp yiye! dedi. Onlar: O leştir, ya Resûlallah! Nasıl yiyeirim? dediler. O da: Taşladığınız o kardeşinizin eti ondan daha kötüdür! diye buyurdu. Ashab-ı Kirâm birbirleriyle doğru konuşur, hiç arkadan söz söylemezlerdi. Bu hâllerini en üstün ibadetlerden sayarlar, bunun ak-sini yapmak münafıklıktır! derlerdi.

Katâde (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Mezar azabı, üç türlüdür. Birisi gıybet (arkadan söz söylemek), biri söz taşımak, birisi de elbiseyi idrarından korumamaktır. Bunlar baştan başa kötü şeylerdir.

İsa aleyhisselâm havâirileriyle ölü bir köpeğin yanından geçiyordu. Havari-ler: Of, bu ne pis kokuyor! dediler. İsa aleyhisselâm dedi ki: Bu köpeğin dişleri-nin aklığını gördüm ki, ne güzel şeydir! O bu sözleri ile onlara: **“Gördüğünüz her şeyin iyi, güzel yerlerini alın, söyleyin!”** demek istemişti. Yanından geçen bir domuza: Yürü selâmetle git! dedi. Ona: Ya Ruhullah, domuza da böyle denir mi? diye sordular. O da: Dilimi hayırlı olandan başka bir şeye alıştırmak istemi-yorum! dedi. Ali bin Hüseyin (Allah ondan razı olsun) gıybet eden bir kişiyi gör-dü: Sus! diye bağırdı. Gıybet, cehennem köpeklerinin yiyeceğidir!

GIYBETİN ÇEŞİTLERİ

Gıybet, bir kimsenin halini arkasında söyleşmektir. Öyle ki, o kişi kendisi hakkında söylenenleri işitse rahatsızlık duyar. Hatta doğru söylenmiş de olsa, bir kişinin gıyabında söylenen bu sözler bir gıybettir. Eğer, birisinin arkasından yalan sözler söylenirse, ona böhân veya iftira derler.

Bir kişinin noksanlığını söylemek bir gıybettir. O kusur ve noksanlıklara ait sözler çok kere vücudu için, soyu soppu, giyim kuşamı, atı, devesi, ineği, koyunu, evi barkı, duruşu, kalkışı içindir. Bu hususlarda söylenen art sözlerin hepsi gıy-bettir. Sözelimi:

1- **Vücut için:** Boyu uzundur, rengi karadır, gök gözlüdür! denir.

2- **Soy-sop için:** Hindûdur, hamamcı, dokumacı çocuğudur! derler.

3- **Ahlâk için:** Kibirlidir, kötü huyludur, uzun dillidir, nekes gönüllüdür, elinden, iş gelmez! denir. Veya bunlara benzer sözler söylenir.

4- **İşinde ise:** Eli uzundur, hırsızdır, haindir! derler.

5- **Hatta namaz ve niyazına da karışır:** Rûku ve secdeyi tamam etmez. Kur'an'ı yanlış okur. Zekat vermez, haram yer, dilini sakınmaz. Çok yer, çok uyur. Kendi yerinde oturmaz, derler.

6- **Giyim hususunda da:** Temiz elbise giymez, elbisesi vücuduna uymaz, mintanının yeni boldur veya uzundur. Hem pis, kirli elbiseler giyer, derler.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Bir şeyi bir kişi için söylesen o kişi de onu işitse ve kötü bir söz olarak kabul etse söylediğin söz doğru bile olsa o bir gıybettir.**

Hazret-i Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Bir kadın hakkında “o, kısa boyludur!” dedim. Resûlullah Efendimiz Haz-retleri “Arkadan söz söyledin, gıybet ettin. Ağzının tükrüğünü at!” dedi. Ben de tükürdüm. Bazı kimseler: Eğer bir kimse günah işlese onu anlatmak gıybet ol-maz! demişler.

Onların sözleri yanlıştır. Bir kişi için fâsıktır, şarap içicidir, bînamaz (namaz kılmaz)! demek hiçbir zaman revâ değildir. Ancak bir özür için söylenebilir ki, o özür nedir? Onun beyanını, inşallah yeri gelince açıklarız. Zira Resûlullah Efen-dimiz Hazretleri şöyle buyurmuştur: Gıybetin sınırı şudur ki, söylenen için çir-

kindir. Hem de bu sözler herkese kerih gelir. Bu sözleri söylemekte fayda yoktur, söylenmemesi gerektir.

ELLE, GÖZLE, İŞARET VE YAZI İLE YAPILAN GIYBET

Bil ki, gıybet yalnız dille yapılmaz. Gözle, elle, işaretle ve yazmakla da yapılır. Bunların hepsi haramdır. Aişe (radiyallahu anha) şöyle buyurmuştur: Elle işaret ederek bu kadın kısa boyludur, dedim. Resûlullah dedi ki: Gıybet eyledin! Bunun gibi kasıtlı; aksak yürüyor, gözü şaş! demek gibi kişinin halini bildirecek sözler söylemek de bir gıybettir. Ama, adını bildirmeden bir kimse için: Şöyle yaptı, böyle yaptı! dense bu sözler "gıybet" olmaz. Ama, orada bulunanlar bu sözlerin kim için söylendiğini bilip anarlarsa o, gıybet olur ve haramdır. Çünkü ne türlü söylenirse söylensin maksad bir anlatmadır. Câhil zahidlerden niceleri ve öyle ibadette olanlar vardır ki, gıybette bulunurlar ve gıybet ettiklerinden şüphe etmezler. Nitekim bir kimsenin hayrını söylerken onların yanında: Elhamdülillah Hak Teâlâ bizi filân şeyden korudu, derler. Ama bilmezler ki, konuştukları kişi o işi yapan bir kimsedir. Bu da bir gıybettir. Veyahut yine: Filân kişi çok güzel, iyi hâlli bir kişidir. Ama o da bizdeki kötü huylara özünü kaptırmıştır. Böyle âfetten pek az kimse kurtulur! derler. Böylece yine arkadan söz söylemekle, bir kişiyi yermekte bulunmuş olurlar. Öyle ki, kendi özlerini zemmederken başkasını yermiş olurlar. Ve bu işi, o kişinin önünde yaparlar. O kişi de:

– Senin söylediklerin acayip iştir, subhanallah! der.

Gıybet edenin daha çok sevinci artar.

Ya da bunları, bilmeyen işitebilsin, diye söylerler. Kimi de:

– Filân kişinin yaptığı bir işi işittim, kaygılandım. Allahü Teâlâ inayet eyleye! derler.

Maksatları ise o olayı bilmeyene bildirmektir. Kimi olur ki, bir şeyin hayrını söylerken, o kişinin günah işlediğini bildirerek:

– Yüce Allah, bize tövbe nasip eylesin! derler.

Bunlar da bütün gıybettir. Kim bu yolda gıybette bulunursa ona nifak da karışmış olur. Çünkü kendisini zâhid, dindar gösterip günahı iki kat olmuş olur. Kendisinin cahilliğinden, gıybet ettiğinden haberi yoktur. Sanır ki, gıybet etmemiş, kimsenin arkasından söz söylememiştir.

Kimi zaman gıybet eden kişiye:

– Sus! Arkadan söz söyleme! derler.

Böyle kişiler, bu sözlerini gönüllerince kötü söz sanmazlar. Ama hem münafık, hem de gıybet edici olurlar. Böyle gıybetleri dinleyen kimse de anlatan kişi ile ortak demektir. Ancak, gönül bu hâli beğenmezse ve içi karşısındakinin söylediklerini inkâr ederse günaha ortak değildir.

Bir gün Hazret-i Ebubekir ile Hazret-i Ömer (Allah onlardan razı olsun), bir yere birlikte gidiyorlardı. Birbirlerine:

– Filân kişi çok uyuyor! dediler.

Sonra Resûlullah Efendimizden ekmek katığı istediler. O da:

– Siz katık yediniz! diye buyurdu.

Onlar:

– Ne yedik, bilmiyoruz ki! dediler.

Resûlullah Efendimiz:

“İkiniz de kendi kardeşinizin etini yediniz!” diye buyurdu.

Hazret-i Muhammed (s.a.v.) böylece ikisini de gıybetle eşit tuttu. Çünkü biri söylemiş, birisi de dinlemişti. Dinleyen gönülden inkâr etse de gözü veya diliyle “sus...” diye işaret etmiş bile olsa bunu ciddi şekilde yapmadıkça kusurlu durumdan kurtulamaz. Çünkü bir kimse hakkında yapılan gıybeti reddetmek hususunda bu kadarcık hareketler yeterli değildir ve bu gıybeti küçümsemektir. Halbuki gerekli olan onu kuvvetle reddetmek ve gıybetin çirkinliğini ona açıkça söylemektir. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Kimin yanında bir mü'min (çekiştirilerek) zelil düşürülür de o kimse gücü yettiği hâlde ona yardım etmezse kıyamet günü Allahü Teâlâ onu halkın arasında zelîl eder.”

GÖNÜLDEN GIYBET ETMEK DE HARAMDIR

Bil ki, dil ile gıybet etmek haram olduğu gibi gönülden, kalbin içinden de gıybet eylemek haramdır. Nitekim bir kişinin noksanını bir kimseye söylemek uygun değildir. Bunun gibi insanın kendi nefesine de gıybet etmesi revâ değildir.

Gönül ile gıybet de şudur: Bir kimseye, gözüyle görmeden ya da kulağıyla işitmeksizin veya yakından bilmeksizin bir kimsenin kötülüğünden bahsetmektir. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– Hak Teâlâ Hazretleri Müslümanların:

1. Kanını,

2. Malını,

3. Onlar hakkında kötü zanda bulunmayı, yani bu üç şeyi haram kılmıştır.

Sen bil ki, gönlüne gelen bir şey açık seçik bilinmedikçe ve iki âdil kişinin şehadetiyle sabit olmadıkça onu senin gönlüne şeytan koymuştur. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Eğer yoldan çıkmış biri size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Aksi hâlde bilmeden bir kimseye kötülük edersiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.” (Hucurat Sûresi: 6)

Şeytan gibi bir fâsık yoktur. Haram olan, işte o şeytanın gönüle soktuğu kötü zanna ve şüpheye bir yer vermektir. Eğer hatırına senin elinde olmayarak, bilmeden şüphe kurdu girdiği zaman sen onu inkâr edici olsan o günah ile sana soru-sual yoktur.

Resûlullah Efendimiz bu yolda şunu buyurmuştur:

– Mü'min kötü zandan boş olmaz. Lâkin onun selâmeti, gönlüne akan bu şüphelerin hakikatmış gibi orada yer etmemesindedir.

O şüpheyi sanki gerçekmiş gibi gönül tanımamalıdır. Bunu anlamak nasıl olur? Şöyle: O kötü zannı içinde bulan kimse, gönlünde bir ağırlık duyar. O ağırlığa inanır. Böylece o kötü zan duyduğu kimseye karşı muhabbet ve hürmeti eksilir. Yok, gönlünde o şüpheyi karşı bir iltifat yoksa, kalbine o kuşku yerleşmemiş demektir. Bu hâl ona güzel bir alâmettir. Ama o şüphe ettiği şeyi, adaletli bir kimseden işitmişse o adaletli kişi hakkında da kötü zan beslenmesi gerekir. Hatta, "o bir fâsık kişidir!" diyerek o âdil kimseden kuşkulanamalıdır. Çünkü âdil bir kimseye, hatta bir fâsıka bile kötü zan beslemek câiz değildir. En iyisi:

– Ben, gıybet eden bu kimsenin halini bilmediğim gibi gıybet edilen o kimsenin de halini daha önce bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum, demek ve böylece söylenenleri unutmaya çalışmaktır. Şayet bu iki kişi arasında düşmanlık veya çekememezlik gibi bir hâl bulunduğunu biliyorsa susmak daha iyi ve söylenen sözlerin tesirinden kurtulmak daha kolaydır. Öbürünü daha âdil bir kişi biliyorsa ona karşı meyli daha fazla olmalıdır.

Her ne zaman bir kişinin kalbinde bir kimseye karşı kötü zan uyanırsa o kimseye yakınlık ve muhabbet eseri göstermek daha iyidir. Çünkü böylelikle o kişi şeytanı kızdırmış, o kötü zannın tesirini de azaltmış olur. Bir kişinin kötü bir halini kesin şekilde öğrenince onun hakkında gıybette bulunmayıp yalnız bir yerde ona münasip şekilde nasihat etmek gerekir. Beyanname dağıtır gibi herkesin görüp okuyabileceği açık bir mektupla nasihat etmek de doğru değildir. Nasihat ederken de muttali olduğu kötü hâlden üzüntü duymak gerekir. Çünkü bir müslüman, başka bir müslüman kardeşin; iyi hâllerini görmekten sevinç, kötü hâllerinden de üzüntü duymalıdır. Böyle hareket eden bir kişi, hem bir müslümanın kötü halini görmekten üzülmüş olmanın, hem de ona nasihatta bulunmuş olmanın sevabını kazanır.

GIYBETİN İLACI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, gıybete haris olmak o kişinin gönlünde bir hastalıktır. Ona ilaç bulmak da vaciptir. Bu ilaç iki türlüdür:

1– İlim (bilgi) yolu ile olan ilaçtır. Bu da iki türlüdür:

a) Gıybet hakkında gelen hadîsleri ve gıybetin sebep olduğu kötü sonuçları bilmek, düşündürmektir. Gıybetin iyilikleri olmadığı o zaman anlaşılır ve gıybet hevesi iflâs eder. Nitekim Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

"Gıybet, kabul edilmiş duaları, kulun hasenatını tıpkı ateşin kuru odunu yaktığı gibi yakıp ortadan kaldırır."

Hatta, bu kişinin hasenesi (sevabı) günahlarından kat kat aşağı kalır. Bu gıybet sebebiyledir ki, günahları iyiliğinden ağır bastığı için o kişi cehenneme gider.

b) İnsan kendisinin ayıbını, gıybet edilmesi mümkün olan kusurlarını düşünmeli. Eğer kendisinde bir ayıp görürse, kendisi hakkında gıybet edeni mazur tutmalıdır. Tıpkı kendisini ma'zur tuttuğu gibi başkalarını da ma'zur tutmalıdır. Eğer kendinde hiçbir ayıp bulamazsa şöyle bilmeli ki, o kendi ayıbını kendinden gizleyen cahilliği ile bütün ayıplar gölgede kalmıştır. Eğer üzerinde ayıp olmadığı gerçek ise bilmeli ki, murdar eti yemekten daha kötü bir ayıp yoktur. Murdar eti yiyen, ayıpsız özünü ayıplara boğar. Ayıbı olmayan kişi daima şükürle meşgul olmalıdır. Şöyle bilmeli ki, eğer gıybet ettiği kişiyi kusurlu bulacak olursa hiçbir kulun yaptığı iş ve hareket kusurdan uzak değildir. Çünkü şeriat yolunda kusursuz kula rastlamak kabil değildir. Gıybet edilen kişinin yaratılışında bir noksanlık varsa, bil ki o kusuru onda Cenab-ı Hak yaratmıştır. O ayıp o kişinin yaratmasıyla meydana gelmiş değildir ki, ondan dolayı ayıplansın, kınansın.

2- Gıybetten kurtulmanın ikinci ilacı. Kendisini gıybete sevkeden sebeplere nazar etmektir. Bunlar da sekiz türlü sebeptir;

Birinci sebep: Gıybet edilen kişiyle, bir sebepten ötürü, kızgın ve kırgın olmaktır. Bilinmeli ki, bir kişiye kızmaktan ötürü kendini cehenneme salmak da aptallıktan başka bir şey değildir. Gerçekten de birine kızdığı için onu arkadan çekiştiren bir kişi, kendi eliyle kendini cehenneme atmış olur ve dünyada bundan büyük ahmaklık da olmaz.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurur:

“Bir kimse kızgınlığını yenerse Hak Teâlâ, kıyamet gününde onu yaratıklar arasından çıkarıp kendisine: “Cennet hûrilerinden dilediğini seç!” diye buyurur.”

İkinci sebep: Gıybet eyleyen kişi başkalarının rızasını kazanmak için onlara muvafakat gösterir, uyar. Bunun da ilacı şudur ki, insanların rızasını kazanmak dolayısıyla Hak Teâlâ'nın hışmına uğramak da cahillik ve aptallıktır. Aksine halkın rızasını gözetmek Allah'ın hışmına götürdüğü için daima Hak Teâlâ'nın rızasını dilemeli.

Üçüncü sebep: Bunlar kendisine bir hıyanet izafe edilmiş olanlardır ki, kendisini kurtarmak için bu hıyaneti başkasının üstüne atarlar. O kimsenin bilmesi gerekir ki, Hak Teâlâ'nın kızgınlığının belâsı insanların kızgınlığından hem daha şiddetli, hem de muhakkaktır. Başkasının üstüne atarak o suçtan kurtulması ise şüphelidir. Ama Hak Teâlâ'nın hışmı yakinen bilinir ve ansızın gelir. Bunun için insana gerek olan şey hainliği özünden defetmektir. Lâkin bunu başkasının üstüne atmak asla doğru değildir. Olur ki:

– Her ne kadar ben haram yiyorsam, yahut da devlet malını çalıyorsam da falan filan da bunu yapmaktadır! der. Bu hamakat, aptallıktır. Çünkü bir kişi günah işlerse ona uymak revâ değildir. Böyle bir sözü söylemekte ne özür olur. Bir kimseyi ateşe girer görsen kendini onun ardından ateşe atmazsın. Belki bu sözü söylemekle günah da işlemiş olursun. Ve hem de gıybet etmiş olursun.

Dördüncü sebep: Bir kimse kendisini övmek diler, fakat övemez. Böylece başkalarını dile dolar, gıybet eder, tâ ki, bu gıybetle kendisinin üstünlüğü ortaya çıksın ister. Nitekim şöyle der:

– Falan kişi hiçbir şey anlamaz. Filân kimse ise riyadan kaçınmaz. Yani: “Ben her şeyden anlarım, riyadan kaçınırım” demek ister. Gerekir ki, o kişi, her akıllı kişi onun fâsıklığına ve câhiliğine inanmayacağını bilmelidir. Akılsız olan kimsenin itikatında ne fayda vardır? Belki faydası şu olur ki, Hak Teâlâ’nın katında kusurlu olduğunu bilmelidir. Yoksa, bir bîçare kulun, elinden hiçbir şey gelmeyen nazarında yüksek olmanın ne faydası vardır?

Beşinci sebep: Hased, kıskançlıktır. Bir mevki sahibi, bilgisi çok ve malı bol olan kişiye halkın inancını gördüğü hâlde bu kişinin onu kıskanması, çekemesidir. Çünkü kendisinde bu hasletleri bulamaz. Onun kusurunu bulmaya çalışır. Bütün gayesi o kişiyi dile dolamaktır. Lâkin şunu bilmez ki, başkasına söylediği şeyler kendisinde mevcuttur. Başkası için söylerken bilmez ki, kendisini açıklamaktadır. Çünkü kendisi bu dünyada azapta ve kıskançlık acıları içinde kıvranmaktadır. Öteki cihanda da ettiği gıybetin azabında olacaktır. Tâ ki, iki cihanın nimetlerinden mahrum kalacaktır. Böyle bir kişi bilmez ki, her kime mevki, haşmet bahşetmişlerse, kıskançların kıskançlığı onun değerini daha çok artırır.

Altıncı sebep: İstihza, alay etmektir. Yani bir kişiyi küçük düşürerek ona gülmektir. Ama bilmez ki, bu alay etme kendisini Allahü Teâlâ huzurunda rezil, rüsvay eder. O ise alay ettiği kimseyi halkın önünde rüsvay etmek ister. Fakat böyle kimse bilmelidir ki, alay ettiğinin günahları kendi boynuna yüklenir. Eşek gibi o günahları ile cehennem kapılarına kadar sürülür. Bir kimse Kıyamet gününde halinin böyle olacağını bilmelidir. Akı varsa başkasına gülmeye ve onunla eğlenmeye kalkışmaz.

Yedinci sebep: Bir kimse bir günah işlendiğini görünce o günahıtan ötürü özü kedere boğulur. Allahü Teâlâ için kalbini üzüntüler sarar. Nitekim din ehlinin âdeti böyledir. Bir kimse, üzüldüğü bir şeyden söz açtığı zaman doğru söyler. Lâkin söz arasında o günahı işleyen kimsenin adını dilinde dolaştırır durursa, bu söylediklerinin gıybet olacağından gaflet içindedir demektir. Gerçi bir müslümanın günah işlemesinden üzüntü duymakla Allah’ın hoşuna giden güzel bir huy göstermiş ve bundan sevap kazanmış olur. İblis onun kendisi üzerine hased etmiştir. Fakat o günah işleyen kimsenin adı onun dilinde dolaşır olunca söyledikleri gıybet olduğundan gıybetin günahının kendi sevaplarını silip süpürdüğünü bilemez.

Sekizinci sebep: Kişi, Allahü Teâlâ için, bir kişinin günahından ötürü kızır, yahut işlenen günaha şaşar. O kızgınlık veya şaşkınlık içinde ya o kişinin adını söyler, adını herkes bilsin diye açıklar. Bu kızgınlıkla kazanılan sevap işte bu gıybet ile silinmiş olur.

Bundan dolayı o kişi, kendisinin hışmını ve şaşkınlığını hikâye etmeli, fakat günah işleyen kişinin adını anmamalıdır.

GIYBETE İZİN VERİLMESİNİN BAZI ÖZÜRLERİ

Sen bil ki; gıybet etmek, yalan söylemek gibi haramdır, bir özre dayanmadıkça gıybet mübah olmaz. Bu özürler de altı tanedir.

Birinci özür: Bir kimsede görülen zulmü şikâyet etmektir. Kadı yanında olsun, sultan yanında olsun bunu söylemek câizdir. Ya da yardım dilediği bir kimsenin yanında bu zulmü anlatabilir. Fakat anlatmasından fayda gelmeyecek bir kimsenin yanında bir zalimin zulmünden söz açması lâyük değildir.

İbn-i Sîrin'in katında bir kişi Haccac'ın zulmünden söz açmıştı. İbn-i Sîrin:

– Hak Teâlâ halkın öcünü Haccac'dan aldığı gibi, Haccac'ın da öcünü gıybet edenlerden alır! dedi.

İkinci özür: Bir kişi bir yerde fesat yapıldığını görür, bu fesadı söndürmeye kadir olan başka bir kimseye gider, o fesad işe mâni olmasını ister. Böyle bir zamanda bu câizdir.

Hazret-i Ömer, Ebû Talha ile Numan'a (Allah onlardan razı olsun) uğramıştı. Selâm verdi. Numan selâmını almadı. Hazret-i Ömer de, Ebû Talha ve Numan'ı Hazret-i Ebûbekir'e şikâyet etti. Bu şikâyet için:

– Bu gıybettir! demediler.

Üçüncü özür: Fetva sormaktır. Meselâ bir kişi:

Benim karım veya babam yahut filân kişi, bana şöyle diyor veya böyle yapıyor! der. Bu, gıybet değildir. Çünkü maksat, gıybet etmek değil fetva istemektir. Bunun en güzel şekli isim vermeden: Bana bir kişi şöyle diyor, siz ne dersiniz? diye fikir sormaktır. Burada onun adını anmaya da izin vardır. Çünkü müftünün fetva vermesi için o olayı aynen bilmesi gerektir. Böylece olay hakkında bir fikir edinmiş olur. Ebû Süfyan'ın karısı Hind, Resûlullah Efendimize geldi: Ebû Süfyan cimri kimsedir. Benim ve çocuklarımın nafakasını vermiyor. Onun haberi yokken bir şey alsam revâ mı? diye sordu. Resûlullah Efendimiz: **İnsafla, yeteri kadar al, fazlasını alma! Bir kimsenin çocuklarına yaptığı zulmü haber vermek gıybettir; lâkin fetva istemek için olursa revâdır!** buyurdu.

Dördüncü özür: Bir kimsenin şerrinden başkasını korumak için onun ayıplarını söylemektir. Meselâ, bir kimse, bid'at ehli yahut hırsız olana itimad eylemektedir. Veya bir kimse bir kadınla evlenmek istese veya bir köle almak istese o kişilerin ayıbını söylemelidir. O ayıpları söylemezse ötekine zarar ve ziyan gelecektir. Bu durumda o kişilerin ayıbını söylemek en önde gelen bir şeydir. Bunu gizlemek ise müslümanlara şefkat etme yolunda hainlik etmek demektir. Bunun gibi şahitlerin şahitliğini reddetmek hususunda dürüst olmadıkları, hatta yalan söyledikleri iddia ve isbat edilebilir. Ayrıca istişare edilen kimse de bir kişi hakkında bildiği kötülükleri söyleyebilir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– Fâsıkların yaptığı zulümleri söyleyin! Tâ ki, müslümanlar ondan çekinsin, sakınsınlar!

Bu türlü hareket fitne korkusu olan yerde olabilir. Ama fitne korkusu yoksa söylemek revâ olmaz.

Üç kişiye söylenen şeylerin gıybet sayılmayacağı da söylenmiştir:

1. Zalim sultana,
2. Bid'at ehline,
3. Aşikâre fısk ve fücur işleyene!

Bunun sebebi, bu gibi kimseler ayıplarını gizlemezler, günahları yüzlerine vurulsa da gönülleri kırılmaz, belki bundan memnun bile olurlar. Çünkü onların utanma hisleri kalmamıştır.

Beşinci özür: Bazı bedenî ayıp ve kusurları olup bu ayıpları kendilerine lâkap olmuş kimselere bu lâkapları ile hitap etmek gıybet olmaz. Meselâ; Kör Osman, Topal Hasan, Kekeç Ahmed gibi. Bu ayıpları kendilerine isim olduğu için o kimseler, bunu iştikten üzülmazler. Yine de onları başka isimle anmak daha iyidir, topal gibi veya bunlardan başka kusurlar gibi; o kimseye adı ile söylendiğinden gıybet olmaz. O addan gücenir ama bunlara benzer ne varsa onlara bu adlarla hitap etmelidir. Meselâ "kör" yerine "gözü görmez" denilmelidir.

Altıncı özür: Açıkça fısk işleyen hakkında konuşmak, gıybet sayılmaz. Kadın tabiatlı erkekler ve harabatiler gibi fıskı ayıp saymayanların fıskını söylemek câizdir.

GIYBETİN KEFARETİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, gıybetin kefareti tövbe eylemektir. Allahü Teâlâ'nın indinde zalimlikten kurtuluştur. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurur:

"Bir kişinin, bir kardeşinin ırzında veya malında bir zulmü varsa, akçesinin ve altınının kalmadığı, her şeyinin yok olduğu o günden (kıyametten) önce o kişiden helâllik dilemelidir. Çünkü, kendisinin hasenatı ve sevapları o zulüm gören kişiye verilir. Kendi iyilikleri yoksa hak sahibinin günahları da onun kendi günahlarına eklenir."

Aişe (Allah ondan razı olsun) bir kadın için:

– O uzun dillidir! dedi.

Resûl aleyhisselâm dedi ki:

– Ya Aişe, gıybet eyledin. Ondan helâllik dile!

Resûl aleyhisselâm demiştir ki:

"Bir kimse, bir kimseyi gıybet ederse, o gıybetin kefareti için o kimse hakkında Allah'tan mağfiret dilemesi gerektir!"

Bir tâife, mağfiret dilemenin yettiğini, helâllik gerekmediğini sandılar. Bu yanlıştır. Başka hadislerin delâletiyle mağfiret dilemek şurada olur ki, gıybet edilen kişi ölmüştür. O zaman o kişi için mağfiret dilenir.

Helâlleşmek ise gıybet edilen kişinin önüne tevazu ve pişmanlıkla varıp:

– Hata ettim, yalan söyledim. Beni bağışla, demekle olur.

Eğer affetmezse ona saygı göstermeli, gönlünü hoş etmelidir. Tâ ki helâlleşmek mümkün olsun. Helâl etmemek de o kişinin hakkıdır. Ama bu saygılar, hasanat hanesine yazılır. Ve belki de kıyamette bunu o kişiye edilen gyibete karşılık tutarlar. Bağışlamak hepsinden iyidir. Eskilerden kimileri, helâl etmiş olsun, etmemiş olsun:

– Bizim a’ mâl sahifemizde ondan daha ulu, ondan daha güzel iyilik yoktur! demişlerdir.

Ama her zaman yapılagelen bağışlamaktır ki, bağışlamaktan daha üstünü yoktur.

Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) hakkında bir kişi gyibet etmişti. Hasan-ı Basri ise ona bir tabak taze hurma gönderip:

– İştittim ki, ibadetini bana hediye etmişsin. Diledim ki, ben de onun karşılığını sana vereyim. Beni bağışla. Çünkü tam karşılığını göndermeye güç bulamadım, dedi.

13. ÂFET: Koğuculuk (Nemmamlık) Etmek

Koğuculuk (söz alıp götürmek), arabozuculuk etmektir. Hak Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurur:

“İtimat etme o aşağılık kimseye ki, herkesi ayıplar, birinden söz alıp diğerine götürür, gammazlık eder.” (Kalem Sûresi: 10-11)

Yine Hak Teâlâ bunlardan ırak olmayı emir buyuruyor ve yüce kitabında şöyle emrediyor:

“İnsanları arkadan çekiştiren her ayıplayıcı kişiye ve yüze karşı dil uzatıcı kişilere azap olsun!” (Hümeze Sûresi: 1)

Bütün bu âyetler koğuculuk hakkındadır. Resûlullah Efendimiz:

– **Söz alıp götürönerler** (koğucular) **cennete giremezler**, diye buyurmuştur.

Hak Teâlâ, Kalem Sûresi’nde şöyle buyuruyor:

“Dili ile çekiştiren (koğuculuk yapan), iyiliği her zaman önleyen, aşırı yolda giden, suç işleyen, çok günaha giren, bunların da dışında soysuzlukla damgalananlara boyun eğme.” (Kalem Sûresi: 11 ve 13)

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

“Size haber vereyim: En kötüleriniz şunlardır ki, halkın arasında koğuculuk yapar, insanları birbirine düşürürler.”

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– **Hak Teâlâ cenneti yarattığı zaman ona:**

– **Ey cennet! Söyle bana, bahtlı kişi kimdir?** diye ferman etti. Cennet:

– **Bahtlı kişi odur ki, bana erişmek kısmet ola!** dedi.

Hak Teâlâ da buyurdu ki:

– **Sekiz kısım insan sana erişemez, ey Cennet! Bunlar, şarap içenler, zina-yı âdet haline getirenler olduğu gibi utanması olmayanlar, kadın tabiatlı olan-**

lar, akrabalık bağlarını kesenler, sözünde durmayanlar, “Hakka ahdedirim ki, şöyle etmeyin” diye söyleyenlerdir.

Yine derler ki, bir kimse bir hakimi (filozofu) görmek istedi. Yüz fersahlık uzak yere gitti. O hakimi sordu, soruşturdu. Nihayet onu bulup dedi ki: O nedir ki, gök kubbeden daha geniştir? O nedir ki, dünya yuvarlağından daha ağırdır? O nedir ki, taştan daha katıdır? O nedir ki, ateşten daha sıcaktır? O nedir ki, her yerden soğuktur? O nedir ki, denizden daha ganidir? O nedir ki, öksüzden daha hordur? Hakim, o kişiye şu cevabı verdi: Günahsız bir kimseye iftira etmek, dünya yuvarlağından daha ağırdır. Hak (doğruluk) gök kubbeden daha geniştir. Kâfirin gönlü taştan daha katıdır. Kanaat ehlinin gönlü deryadan daha ganidir. Hased ateşten sıcaktır. Yakınlık göstermeyen hısım ve akrabaya muhtaç olmak zemheri soğuşundan soğuktur. Sözüne aldırış edilmeyen koğucunun hâli de yetimin hâlinde daha hordur.

KOĞUCUYA KARŞI TAKINILACAK TAVIR

Koğuculuk; yalnız bir kimseyi bir kimseye söylemek değildir. Bir kişi bir şeyi açığa vurursa ve bir başka kişi ondan rahatsız olursa o kimse söz alıp getiricidir. Gerek söz, gerekse bir iş ile isterse başka bir şeyle, meselâ işaretle aşikâr eylesin veya yazmakla olsun, bunların hiçbirisi câiz değildir.

Bir kimseyi rahatsız etme ihtimali olan bir şeyin perdesini kaldırmak da revâ değildir. Meğer ki o kimse bir kimsenin malına hıyanet etmiş ola! Bunun gibi müslümanlara zararı olan bir şeyi aşikâre kılmak câizdir. Bir kişi, birine bir söz nakletse:

– Filân kişi senin için şöyle şöyle söyledi veya senin hakkında şöyle hazırlıkta bulunuyor, dese yahut buna benzer bir şey dese, dinleyenin şu altı şeyi yerine getirmesi gerekir:

1- O kişinin naklettiği söze güven gösterilmemelidir. Zira, söz alıp götüren fâsıktır. Hak Teâlâ “**fâsıkın sözünü dinlemeyin**” diye buyurmuştur.

2- O haber getiren kimseye öğütler vermeli ve böyle bir gûnahtan onu yasaklamalıdır. Bu da nehy-i münkerdir.

3- O kişiyi Allah için düşman saymalıdır. Ki böyle bir nemmâma (söz alıp götürene) düşman olmak vaciptir.

4- Hakkında koğuculuk yapılan kimseye kötü zan beslememelidir. Zira kötü zan ve şüphe haramdır.

5- Söylenen söz doğru mu, yanlış mı diye incelenmemelidir. Hak Teâlâ, tecessüsü yasaklamıştır.

6- Kişi, kendisine revâ görmediği şeyi başkalarına da revâ görmemelidir. Onun söz alıp getirdiğini başka bir kimseye anlatmamalıdır.

Ömer bin Abdülâziz’in (Allah ona rahmet eylesin) yanında biri koğuculuk eyledi. Ömer bin Abdülâziz:

– Eğer işin iç yüzünü bilmeden sadece görünüşe bakıp yalan söylüyorsan, sen bu âyetin ehkindensin, dedi ve âyeti okudu:

“Ey iman edenler! Şayet yoldan çıkmış biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın. Yoksa bilmeden bir kimseye kötülük ederseniz, yaptığınıza pişman olursunuz!” (Hucurat Sûresi: 6)

Sonra o kişiye dedi ki:

– Doğru söylüyorsan, Kur’ân-ı Kerîm’in haklarında şu âyet-i kerimeyi bildirdiği kimselerdensin:

“İtimat etme o aşağılık kimseye ki, herkesi ayıplar, birinden söz alıp diğerine götürür, gammazlık eder.” (Kalem Sûresi: 10-11)

Sonra Ömer bin Abdülâziz o kişiye:

– Eğer tövbe eylersen senin bu günahını bağışlayayım! dedi.

O kişi de:

Ya Emire'l-Mü'minîn! Tövbe eyledim! dedi.

Yine bir kimse bir hakîme:

– Falan kimse senin hakkında şu sözleri söyledi! dedi.

O hakîm de:

– Bizi ziyarette geç kaldın ve hem hıyanetle geldin. **Bir:** Kardeşimi benim gönlüme gözyaşı ettin. **İki:** Her şeyden feragat eden kalbimi meşgul ettin. **Üç:** Kendini benim yanımda töhmetli kıldın! dedi.

Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin):

– Bir kimse başkalarının sözünü sana getirdiği gibi senin sözünü de başkalarına götürür. Ondandır sakın! derdi. Gerçekten o söz getirip götüren kimseyi düşman tutmak gerektir. Çünkü onun yaptığı iş:

1. Hem gıybet'tir,
2. Hem zulüm'dür,
3. Hem hıyanet'tir.
4. Hem hıkd (kin tutmak, düşmanlığı kalpte saklamak) ve haseddir.
5. Hem nifak, fitne ve hiledir. Bunlar da bütün hıyanettir! denilmiştir.

Söz getirip götüren, gammaz olan şu kişidir ki, doğru söz herkese yakıştığı hâlde ona yakışmaz.

Mus'ab bin Zübeyr dedi ki:

– Bizim katımızda koğucuyu (yani söz getirip götüreni) dinlemek, onun sözüne inanmak, koğuculuk yapmaktan daha beterdir. Çünkü bu, koğuculuk yapana bir kılavuzluktur. Kabulü ise ona izin vermektir. Yani koğucuyu dinlemek bu sanatı câiz görmek ve onu yapana cesaret verip onu teşvik etmektir.

Resûl aleyhisselâm:

– **Gammaz, helâlzade değildir!** diye buyurmuştur.

Sen bil ki, insanların arasını bozanın, gammazın ve fitnecinin kötülükleri çok büyüktür. Onun sözü sebebiyle kanlar dökülür. Bir kişi, başka birine bir köle satarken: Bu kölenin gammazlıktan ve fitnelikten başka bir kusuru yoktur! dedi. Ama meşrebi geniş olan o kimse: Zıyanı yok! diyerek köleyi satın aldı. Eve gelen köle yeni efendisinin hanımına: Bu adam seni sevmiyor! Cariye almak diyor. Eğer şimdi uykuya dalarsa eline bir ustura al. Onun boğazı altından birkaç kıl kes, kopar. O kıllarla ben sana şirinlik muskası yapayım. Sonunda kocan senin aşkınla yanıp kavrulur, dedi. Adam, sonra efendisine de: Bu kadın galiba bir kimseye âşık! dedi. Seni öldürmek dilemektedir. Eğer olayı gözlerinle görmek istersen kendini uyur gibi göster. Tâ ki olanı biteni göresin. Koca, o gece kendisini uyur gibi gösterdi. Kadın yanında bir ustura ile geldi. Bununla sakalından birkaç kıl koparıp muska yaptıracaktı. Elini kocasının sakalına yaklaştırdı. Erkeğin, artık hiç kuşkusu kalmamıştı. Karısı kendisini işte öldürmek diliyordu. Hemen yerinden sıçradı. Karısını öldürdü. Sabah olunca durumu öğrenen kadının yakınları geldi, adamı öldürdüler. Bunu öğrenen erkeğin yakınları toplanıp diğerlerinin üzerine saldırdılar. Aralarında büyük bir çatışma oldu. Birçok adamlar, yalnızca bir koğucunun fitnesi yüzünden ölmüş oldu.

14. ÂFET: İki Düşman Arasında İkiyüzlülük Yapmak

Bu, birbirine düşman olan iki kişi arasında ikiyüzlülük eylemektir ki, bunlar yanlarında bulundukça onlara daima tatlı, hoş sözler söyler, sonra da onun sözünü buna, bunun sözünü ona anlatırlar. Her birine de ayrı ayrı:

– Ben sana dostum! derler.

Bu hal, koğuculuktan, laf getirip götürmekten de beterdir.

Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **Bir kimse, bu dünyamızda ikiyüzlü olursa, öteki cihanda ateşten iki dili olur.** Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki: Halkın en yaramaz olanı ikiyüzlü ve iki dilli olanıdır. Sen bil ki, bir kişi, birbirine düşman iki kimseyle görüşürse üç şeye dikkat etmelidir: 1- Her ne işitirse susmalıdır. 2- Söylenecek söz doğru ise kişinin yüzüne karşı söylenmelidir. 3- Böylece münafıklıktan kurtulup herhalde birinin sözünü diğerine anlatmaktan kaçınmalı, yüzlerine dost görünüp arkadan onları çekiştirmemeli.

İbn-i Ömer'e (Allah ondan razı olsun): Biz, beylerin yanına girdiğimiz zaman dışarıdaki gibi konuşmuyoruz! dediler. İbn-i Ömer de: Biz o sözleri Resûlullah Efendimiz zamanında nifak sayardık. Bir kimsenin zarureti yoksa beylerin yanına varıp bazı sözler söyler ve onun ardından o sözleri söylemezse, bu hem münafıklık, hem ikiyüzlülük olur. Eğer zaruret varsa o sözleri söylemek câizdir.

15. ÂFET: Halkı Övüp Meddahlıkta Bulunmak

Bunda altı âfet (zarar) vardır. Dördü söyleyende ve ikisi de dinleyendedir. Öven kişinin âfetleri şunlardır:

1- Çok söyler ve yalan söyler. Haberde gelmiştir ki, bir kimse halkı medh eylemekte ifrata giderse kıyamette onun dili o kadar uzar ki, yerde sürünür, ayağıyla onun üzerine basar, düşer.

2- Kişinin içinde münafıklık olduğu hâlde karşısındakini övmeye başlar. Onun dostluğundan söz eder. Oysa onu hiç sevmez.

3- Kimi olur ki, bir şeyi söyler, fakat hakikatini bilmez. Bir kişi için zahiddir, perhizkârdır, büyük âlimdir gibi veya buna benzer şeyler söyler.

Bir kişi başka bir kişiyi övmüştü. Resûlullah Efendimizin katında bulunuyordu. Resûl Hazretleri:

– Yazık, yazık sana! dedi. Onun boynunu vurdun! diye buyurdu.

Sonra yine buyurdu ki:

– Muhakkak bir kimseyi övmek istiyorsanız, “Falancayı şöyle böyle biliyoruz, hiç kimseyi Allah’a karşı tezkiye edecek değiliz. Herkesin halini hakkıyla bilen herkesi hakkıyla gözeten ancak Allah’tır. Allah da öyle kabul ederse biz onu iyi biliyoruz.” dersiniz.

4- Belki övdüğü kişi zalim olabilir. Söyleyeceği sözlerle gönlü şad olabilir. Böyle bir âlimi övmek ve onu sevindirmek revâ değildir. Resûl aleyhisselâm:

– Fâsik övülse Hak Teâlâ hışma gelir, kızar! diye buyurmuştur.

Övülenin zararına gelince, onda iki yönden ziyan vardır:

Birincisi şudur ki, övülen kimsede kibir ve azamet belirir. Bir gün Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) kamçı elinde oturmuştu. **Carût** adında bir kişi yanına geldi. Bir başka kişi: Ya Ömer, bu **Râbia** oğullarının ulu kişisidir, diye haber verdi. Carût oturdu ve Hz. Ömer ona kamçı ile vurdu. O da: Bu nedir, ya Mü’minlerin Emîri? dedi. Ömer ona: Bu adamın senin hakkında ne söylediğini duymadın mı? dedi. O da: İşittim, ne oldu sanki! diye cevap verdi. Hazret-i Ömer: Senin gönlüne bu övgüden bir şey düştüğünden korktum. Bu sözün tesirini senden yok etmek istedim! dedi.

İkincisi de şudur ki, bir kimse, bir kimseyi bilgisi ile metheder. O kişi de: Gelecek günlerde zamanın ilminde son noktaya varırım, der ve böyle olduğunu sanır. Hatta: Ben gerçekten kemâle ermişim! der. Resûlullah Efendimizin yanında birisini övmüşlerdi. O da: **Sen övdüğün kimsenin boynunu vurdun. Eğer methini işitirse felâh bulmaz!** diye buyurdu. Yine şöyle buyurdu: **Bir kişi öveceği bir kişinin yanına keskin bir bıçakla varsa daha iyidir. Bu, onu kendisinin yüzüne karşı methetmekten daha hayırlıdır! Zeyyad bin Eslem** der ki: Bir kimse kendisinin övüldüğünü işittiği zaman onun yanına şeytan gelir ve onu yukarı kaldırır. Lâkin mü’min kendisini bilicidir. Alçak gönüllülük gösterir.

Bu lafta zarar meydana gelmeyecekse bir kimseyi övmek güzeldir. Resûlullah Efendimiz, ashabını methetmiştir. Meselâ:

Resûl aleyhisselâm:

– Eğer iki âlemin imanı Ebu Bekir'in imanına karşı konulup tartılsaydı O'nun imanı daha ağır gelirdi! diye buyurmuştur.

Bunun gibi hadis-i şerifler çoktur. Zira o bilirdi ki, bu gibi medihlerin onlara hiçbir zararı olmaz.

Bir kişinin kendisini medh etmesi kötüdür. Allahü Teâlâ bunu yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

"Nefislerinizi tezkiye edip övmeyin!" (Necm Sûresi: 32)

Eğer bir kişi halkın rehberi olsa ve halka kendi halini bildirip halkı kendisine uydursa, onların yükselmesine çalışsa bu övüş câizdir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– **Ben insanoğullarının en ulu kişisiyim. Fakat bunu övünmek için söylemiyorum!**

Resûl aleyhisselâm bu sözleri bütün halkın kendisine uyması için söylemiş bulunmaktadır.

Yusuf aleyhisselâm kendisini, halkın uyması için şöyle methetmiştir:

"Ey Rabbim! Beni yeryüzü hazinelerine sahip kıl ki, ben onu iyi koruyucuyum ve iyi bilirim." (Yusuf Sûresi: 55)

ÖVÜLEN KİMSEYE GEREKEN ŞEYLER

Bir kimse övüldüğünü görünce kendisini beğenmişlikten sakınmalı, çekinmelidir. Akıbetinin kötü olmasını düşünmelidir. Çünkü son nefesinin ne olacağını kimse bilmez. Ve cehennemden kurtulamayan bir kimseden köpek ve domuz daha faziletlidir. Hiçbir kimse kendisinin cehennemden kurtulmuş olduğunu bilmez. Methedilen bir kimsenin bunu bilmesi ve düşünmesi gerektir. O kendisini öven kimse, eğer onun bütün sırlarını bilseydi, kendisini övmeydi! diye fikir etmelidir. Sade şükürle meşgul olmalı ve:

– Allah'ı şükürler olsun ki, sırlarımı görücülerden gizledi! diye hamd ve şükürde bulunmalıdır. Kendisini övene güler yüz göstermeyip önem vermemeli ve gönlü ile bu hâli çirkin görmelidir.

Ulu kişilerden birisi methedilmişti. Dedi ki:

– **Ey Allah'ım! Onlar beni bilmezler, beni Sen bilirsin!**

Yine ulu kişilerden birisi övüldüğü zaman:

– Ey Allah'ım, dedi, bu kişi bana yaklaşmaktadır. Ama öyle bir şeyle geliyor ki Sen o şeyi sevmezsin. Seni şahit kılıyorum ki, ben o kişiyi düşman saymakla yalnız Sana yaklaşmak isterim.

Hazret-i Ali'yi de (Allah ondan razı olsun) övmüşlerdi. Ali: **Ya Rabbi! dedi. Onların dediklerini benim üzerimde tutma! Beni suçlu kılma. Bana benim bilmediğim şeyleri öğret. Beni onların inandıkları bilgi ile tek kişi eyle, yüksek kıl.** Bir kişi vardı ki, Hazret-i Ali'yi sevmezdi. Bir münafıklık içinde onu metheder oldu. Hazret-i Ali de: Ben o kişinin dilinde olandan aşağıyım. Kalbinde olandan ise üstünüm, diye buyurdu.

DÖRDÜNCÜ ASIL

HİŞİM, KİN VE HASET

Sen bil ki, insanın hışmının (yani kızgınlık ve öfkesinin) galip gelmesi kötü bir sıfattır. Onun aslı ateştir. Lâkin öyle bir ateştir ki, onun acısı, yarası gö-nülde olur. Onun nisbeti şeytandır. Nitekim şeytan, yüce Yaradan'a şöyle şikâ-yette bulunmuştur:

“Ben Ondan (Âdem'den) daha hayırlıyım. Çünkü Onu balçıktan, beni ise ateşten yarattın.” (Sâd Sûresi: 76)

Ateşin hâli hareket hâlinde bulunmaktır. Bir yerde durmamak, eğlenme-mektir. Balçığın hâli ise hareketsiz, kımıldamadan durmaktır. Kimin özünde öfke çoksa o kişinin şeytana nisbeti, Âdem'e nisbetinden daha çoktur. Bu se-beple **Abdullah İbni Ömer** (Allah ondan razı olsun), Resûlullah (s.a.v.)'a: Be-ni Hak Teâlâ'nın öfkesinden uzak kılacak şey nedir? diye sordu. Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu: **“Kızma, öfkelenme!”** O zaman Abdullah bin Ömer, Resûlullah Efendimize: Ya Resûlallah, bana bir iş buyur ki, kısa olsun. Ama yarın yargılanmamda beni umutlandıracak bir şey olsun! dedi. Resûl aleyhisselâm yine: **“Kızma, öfkelenme!”** diye buyurdu. İbni Ömer ne sorduy-sa Resûlullah Efendimiz hep: **Kızma, öfkelenme!** diye cevap verdi ve sonunda şöyle buyurdu: Kızgınlık (öfke) imanı yok eder. Bu, tıpkı sirkenin balı yok et-tiği gibidir.

İsa aleyhisselâm, Yahya aleyhisselâma dedi ki: Kızgın, öfkeli kişi olma. Haz-ret-i Yahya: Öfkesiz olmak elimden gelmiyor ki! Ben insanım! dedi. İsa aleyhis-selâm: Mal biriktirme! dedi. Yahya aleyhisselâm: İşte bu elimden gelir! dedi.

Sen bil ki, gerçi öfkeden kurtulmak mümkün değildir, ama onu yenmek mümkündür. Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

“Öfkelerini yenenler, insanların kusurlarını bağışlarlar.” (Al-i İmran Sû-resi: 134)

Evet, o kimseler ki, kin ve öfkelerini yenerlerse halkın da günahlarını bağış-larlar. Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse hışmını yutarsa, Allahü Teâlâ da ondan azabını uzaklaştırır. Bir kimse Hak Teâlâ'dan özür dilerse özrünü kabul eder. Bir kimse dilini tu-tarsa, Hak Teâlâ da onun kusurlarını saklar.

Yine şöyle buyurmuştur:

Bir kişi kızgınlığını yenerse, Hak Teâlâ kıyamet günü o kişinin gönlünü rızası ile doldurur.

Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki:

– Cehennem bir kapısı vardır ki, hışmını şeriata aykırı yolda yürütenler dışında kimse o kapıdan içeri giremez.

Yine buyurdu ki:

– İnsanoğlunun yutkunduğu şeyler içinde hiçbir şey yoktur ki, Allah katında gazabın yutulmasından daha sevimli olsun. Kalbi imanla dolu olanlar dışında kızgınlığını yutan ve yok eden kimse yoktur.

Peygamberlerden birisi, yanında bulunan kimselere:

– İçinizden hanginiz benim şu sözümü kabul edip ona kefil olabilir? Kim öfkesini yenerse ben öldükten sonra halifem olsun, yerine otursun! Cennette de benimle birlikte olsun! dedi.

İçlerinden bir kişi:

– Ben kefil olurum! dedi.

Peygamber yeniden sordu. Yine o kimse:

– Ben kefil olur ve ahde vefa ederim, dedi.

O peygamber de bu kişiyi yerine naip kıldı ve adını **Zülkifl** (kefâlet sahibi kefil) koydu. Onun kefâletini kabul etti.

GAZAP VE ŞEHVETİN GEREKLİLİĞİ

Sen bil ki, insanda öfkenin (defetme gücünün) yaratılmasının sebebi onun kurtuluşunun silâhı olması içindir. İnsan, kendisine ziyan veren şeyleri öfkeyle kovar. Nitekim şehvetin (isteme gücünün) yaratılması da onun aracılığı ile insana fayda veren şeyleri çekmektir. Her ikisi de itidal derecesinde faydalı ve gereklidir. İnsana bu iki şeyden (yani hışım ve şehvetten) kurtuluş yoktur. Lâkin hışım haddi aşarsa insana ziyan verir. Bunun misali ateştir. Öfke gönülde yanar. Aydınlığı da dumanı da dimağa erer, akıl ve düşünce yeri kararır. Doğru yönü görmez olur. Bu, tıpkı içinde birçok kandiller yanan mağaraya benzer. Vakta ki, dumanlar o mağarayı basar ve kaplar. O kandillerin ışıkları kararır, hiç görünmez olur. Bu türlü öfke çok kötüdür. Bundan ötürü: Hışım aklın kâbusudur! demişlerdir. Bazen hışım zayıf olur. Bu da kötüdür. İnsanın ırzını koruması, düşmanına ve kâfirlere galebesi hışım sebebiyle meydana gelir. Hak Teâlâ, Resûl aleyhisselâma şöyle buyurdu:

“Ey nebim! Sen kâfirlerle ve münafıklarla savaş yap ve onlara sert davran.” (Tevbe Sûresi: 73).

Allahü Teâlâ, cihada koşan Sahabe-i Kirâm'ı da (ki, Allah hepsinden razı olsun) şöyle övmüştür:

“Muhammed Allah'ın Elçisidir ve O'nun yanında bulunanlar da kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.” (Fetih Sûresi: 29).

Bu hâller baştan başa hışımın sonuçlarıdır. Hışım (öfke) gücü, ne çok aşırı derecede, ne de zayıf olmalıdır. Ancak orta kararda olmalıdır. Hem de aklın ve dinin işaret ettiği yolda olmalıdır.

Bir taife şöyle demiştir:

– Riyazetten maksat, öfkenin kökünü kazımdır.

Bu, bir hatadır. Çünkü hışım bir silâhtır. Bâtil olmasının yolu yoktur. İnsan için varlığı gereklidir. İnsan yaşadıkça hışım da şehvetin ayırlamadığı gibi insandan ayrılamaz. Ama hışımın kimi hâllerde, kimi iş ve vakitlerde gizli kalması da gereklidir. Uzun uzadıya anlatmak gerekirse şunu deriz: Hışım (gazap) insanın bir şeye ihtiyaç duymasından ileri gelir. Ama o kişinin ihtiyacı yoksa öfkesi de olmaz. Meselâ, bir kimsenin bir köpeği olsa kendisinin o köpeğe ihtiyacı olmasa bir başka kişi de o köpeği dövse yahut öldürse bundan ötürü kızmaz. Ama sıhhatin, yiyeceğin, içeceği, giyimin, konutun, vatanperverliğin ihtiyacı hiçbir zaman kesilmez. Her zaman bunlara ihtiyaç vardır. Bunun için bir kimseyi yaralasalar veya onun selâmetini ortadan kaldırsalar yahut yiyeceğini, içeceğini, giyim kuşamını alsalar, şüphe yok ki öfkelenir. Fakat kimin ihtiyacı çoksa hışımı da çok olur. Hışımı çok olanın biçareliği ve zavallılığı da çok olur. Hışımdan uzak kalmak ancak ihtiyaçsızlıkla mümkündür. Kişinin ihtiyacı ne kadar çok olursa köleliğe yakınlığı da artar. O hâlde kişinin hürriyeti ihtiyaçsızlıktadır. Bu sebeple ihtiyacı zaruret haddine indirmek için kişinin kendisini riyazete vermesi gerektir. Mala, mevkiye, dünyaya ihtiyacı bertaraf etmelidir ki, kişi tam hürriyetine kavuşsun.

Bir kişi riyazetle kendini o hâle getirir ki, ihtiyacı zaruret derecesine düşer. Makam, mal ve dünyalığı artırmak arzusu kalbinden kalkar. Bunlar kalkınca bunlara bağlı kalan kızgınlık da kalkar. Bir kişinin mevki dileğinde olmadığını şöyle anlayabiliriz: Toplantılarda bir kişi onun önüne geçse yahut üst tarafına otursa kızmaz, öfkelenmez. Bunun halk arasında farkları ve dereceleri çoktur. Çünkü çok kez öfke, mal çokluğundan ve mevki yüksekliğinden olur. Kimi zaman olur ki, bir kişi aşağılık şeylerden bile övünç duyar. Kimi olur ki, satranç, dama, güvercin uçurma ve çok şarap içmek gibi âdi şeylerle göğüs kabartır. Hatta bir kişi ona: Satrancı iyi oynayamıyorsun! dese veya şarabı çok içemiyorsun! dese kızar.

Hiç şüphe yoktur ki, bu cins öfkelerden riyazetle kurtulmak mümkündür. Ama insana gereken öfke, tamamen yok olmaz. Hem de yok olmamalıdır. Eğer yok olursa makbul değildir. Hışım bir kimsenin elinden düşüncüyü alırsa, şeriata ve akla muhalif olarak o kişiye üstün gelirse bu hışımı riyazetle normale indirmek gerekli ve mümkündür. Fakat insanda bulunması gereken hışımın kalkmamasına ve kalkması gerekmediğine bir delil de şudur. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

– Ben de insanım! İnsanların kızdığı gibi ben de kızarım. Eğer bu kızgınlığım arasında bir kimseye lânet edersem ya da sert söz söylersem: “Ya Rabbi! O kişiye sen merhamet et, acı!” derim.

Abdullah bin Amr bin As:

– Ya Resûlallah, siz her ne söylerseniz, yazayım mı? diye sordu.

Resûlullah Efendimiz de:

– Yaz. O Hüda hakkı için ki, beni doğrulukla halka göndermiştir. Kızgınlık anımda da olsa, benim dilimden doğruluktan başka bir kelime düşmez! diye buyurdu.

Böylece:

– Benim hışmım yoktur! demedi.

– Benim hışmım, doğru, hak yoldan dışarı çıkmaz! diye buyurdu.

Aişe (Allah ondan razı olsun) bir gün çok öfkelenmişti. Resûl aleyhisselâm ona:

– **Ya Aişe, şeytanın geldi! dedi.**

Aişe:

– Senin şeytanın yok mudur? diye sordu.

O da:

– **Vardır. Lâkin Hak Teâlâ beni şeytanımın üstüne muzaffer kılmıştır! O bana teslim olmuştur, diye buyurdu.**

TEVHİDİN FAZLALIĞI HIŞMA GALİP GELİR

Sen bil ki, her ne kadar öfkenin kökü bütün bütün kesilmezse de gereken odur ki, bir kimsenin kimi hâllerde ya da birçok hâlde tevhidde bulunup, “**La ilahe illallah – Allah’tan başka Allah yoktur.**” demesi üstün gelmelidir. O zaman kızgınlık bu tevhidle kaybolur. Her ne görürse Hak’tan görür. Şunun gibi ki, bir kimseye taş atsalar ve vursalar hiçbir şekilde taş kalmaz. Hatta hışmın kökü onun içinde bile olsa, o bu cinayeti taştan bilmez. Taşı atandan bilir.

Eğer bir padişah:

– Filân kişiyi öldürün! diye bir ferman yazsa, bu, kalemin tasarrufunda değildir. O kişi fermanı yazmıştır diye kaleme kızmaz. Çünkü kalem bir buyruk altındadır.

Hareketi, işi kendisini tutanın elindedir. İşte bu hâl gibi, bir kişiye tevhid galip olsa bilir ki, insanlar hareketlerinde serbest değildirler. Halktan zahir olan hareket her ne kadar kendilerinin kudreti ile ise de kudret de iradeye uymaya bağlıdır. Kişinin de iradesi onun kendi ihtiyarında değildir. Belki diler, belki dilemez. İçten gelen bir duyguyu ona musallat etmişlerdir. Bu hâl insana galip gelince kendi içinden ve dışından gelen hareketler atılan taş gibi olur. O taş kendisine elem verir de ona kızmaz. O kimsenin hâli koyun gibi olur. Ki koyunu keseler elem çeker de kendisini öldürmeye kalkan kimseye hışım duymaz. Eğer tevhidin nuru ona galebe etmişse, böyle olması gerektir.

Fakat, bu mertebede olan tevhid devamlı olmaz. Sanki yıldırım gibi parlar, söner. Ardından insan tabiatının küfrü (örtüsü) meydana gelir. Çok kimse bu hâllerde böyle olmuşlar, hışımlarını öldürmüşlerdir.

Ama bunlar da öfkenin kökünün bütün bütün kesilmesi demek değildir. Çünkü meydana gelen acıyı, elemi kimseden görmezler, kızgınlığın da eseri meydana çıkmaz. Tıpkı atılan taşta olduğu gibi, kendisini acıtsa da zahiri sebeplere kızmazlar.

Hatta zaman olur ki, tevhidin galebesi olmasa da o kişinin gönlü önemli bir işle meşgul olsa öfke bu sebeple gizli kalır, görünmez olur, meydana çıkmaz.

Bir kişi **Selman-ı Farisi'ye** (Allah ondan razı olsun) sövdü. Selman-ı Farisi ona şu cevabı verdi:

– Eğer yarın âhirette benim tartı kefemde günahlarım ağır gelirse ben senin dediğinden daha beter kişiyim. O kıyamet günü, eğer günahlarım ağır gelmezse senin bu sözünden ne korku, ne zarar olabilir?

Ebû Bekir'e (Allah ondan razı olsun) sövmüşlerdi. Hazreti Ebû Bekir:

– O sövüp saydıkların –ki bizde gizlidir– dediğinden de çoktur! dedi.

Hazret-i Ebû Bekir o kadar kendi kendisiyle meşguldü ki, kızmazdı.

Bir kişi **Şa'bi'ye** sövmüştü. O da:

– Eğer doğru söylüyorsan, Hak Teâlâ beni bağışlasın, eğer doğru söylemiyorsan seni bağışlasın! dedi.

Bu hâller ona delâlet eder ki, öfke, bu sebeplerle yok olabilir. Bir kimse, Allahü Teâlâ'yı dost tutunca öfkesini yenebilir. Allahü Teâlâ da onun hışmını örter.

Bir kimse âşık olur. Sevgilisinin oğlu ona dikenli söz söylese âşık, sevgilisi dolayısıyla o çevre sabretmelidir. Sevgilisinin gönlündeki aşkı onu o hâle getirir ki, cefa onun gönlüne asla tesirli olmaz, o da kızmaz.

Öyleyse insan bu sebeplerden biri ile meşgul olmalıdır ki, öfkesini yenebilsin, ortadan kaldırsın. Eğer hışmını yenemezse hiç olmazsa şiddetini azaltıp gidersin. Ta ki, ona serkeşlik, asilik, şeriata ve akla aykırı hareket ettirmesin.

ÖFKENİN İLACI

Sen bil ki, öfkeye ilaç edip onu tedavi etmek farzdır. Çünkü birçok halkı cehenneme iletir. Hışımdan çok fesatlar meydana çıkar. Onun ilacı iki cinstir. Biri müşhil ilacı gibidir ki, hışmın kökünü ve maddesini keser. İkincisi şıra gibidir ki, teskin eder; fakat kökünü, maddesini kesmez. Müshil ilacı tedavisi odur ki, hışma nazar kılınır, hışmın içte neden doğduğunun sebebi anlaşılır ve o sebebin kökü kesilir. Bu sebepler de beştir:

1- Birinci Sebep: Kibirdir. Kibirli olan kişi küçük bir sözle yahut ufak bir saygısızlık veya gururuna az aykırı hareket edilmekle öfkeyle dolar. Böyle bir kibir, tevazu ile kırılır. O kişi, kendisinin de öteki insanlar gibi Ademoğlu olduğunu, eşit cinsten bulunduğunu düşünmelidir. Fazilet de şeref de ancak üstün ah-lâktadır. Alçakgönüllülükten başka bir ilaçla kibir yok edilemez.

2- İkinci Sebep: Kendini beğenmişliktir. Bunda kişinin kendisine büyük inancı ve güveni vardır. Bunun ilacı da şudur: İnsan kendisini bilmeli, tanımalıdır. Kibrin ve kendini beğenmenin tedavisini yeri geldiğinde inşaallah, daha çok açıklayacağız.

3- Üçüncü Sebep: Mizah, şakadır. Yani lâtife etmektir. Şaka, çok kez insanı öfkeye götürür. Bundan dolayı kişinin gerekli şeylerle uğraşıp lâtifeden uzak kalması lazımdır. Ahiret kurtuluşunun ele geçirilmesi düşünölmeli, güzel ahlâk elde etmeye çalışılmalı. Bundan başka faydasız ve gereksiz sözler konuşmak, kahkahalarla gülmek, maskaralık yapmak, insanı öfkeye götürür. İnsan kendisini asılsız şeylerle uğraştırmamalı, iyi şeylerle meşgul etmeli. Bunlardan perhiz eylemeli. Bir kimse bir kişiyi hafife alırsa, şüphesiz, ona da karşılığını verirler. O kişi de kendisini horlatmış olur.

4- Dördüncü Sebep: Bir kimseyi kınamak ve ayıplamak, onu arkadan çekiştirmektir. Bunlar da öfkeyi doğurur. Bunun tedavisi ve ilacı şudur ki, hiç kursosuz kimse olmadığı düşünölmelidir. Ne kimseyi kınayıp çekiştirmeli, ne de kendisinin kusurlarının söylenmesinden öfkelenmelidir.

5- Beşinci Sebep: Tamah ve hırsır. Mal ve mevki hırsı insanlarda çoktur. Bunlara ihtiyaç da çok olur. Bir kimse pinti olursa ondan bir habbe bir şey alsalar, öfkeye boğulur. Bir kimse tamahkâr olunca ondan lokma çıkmaz. Hemen onu hışım kaplar. Bunlar baştan başa kötü ahlâktır.

İşte hışımın kökü bunlardır. Bunların hepsinin ilacı hem ilmî, hem de amelîdir. Yani hem bilgi ile hem de amel ile işlemektedir. Bilgiyle olan tedavisi, öfkenin âfetinin ve kötölüğünün her şeyini fazlasıyla bilmektir. Dinde ve dünyada zararının ne derece büyük olduğunu anlamaktır. Tâ ki, kalbi ondan nefret eylesin, tiksinsin. Bundan sonra da amelî ilaçlarla uğraşılmalıdır.

Amelî ilaç da şudur ki, bu kötü sıfatlardan uzak durmak, onlara uymamaktır. Bütün kötü huyların ilacı onlara karşı çıkmak, muhalefet etmektir. Nitekim riyazet, kendi yerinde açıklanmıştır. Öfkenin meydana çıkmasını ve başka kötü sıfatların belirmesinin büyük sebebi şudur: Birtakım kimselerin öfkeleri çoktur ve çabuk alevlenirler. Kimi kez o kişiler bu öfkeye yiğitlik, korkmazlık, güçlölük derler. Bunlarla övünürler, hem de şöyle derler:

– Filân ulu kişi, bir sözle filân kimseyi öldürdü. Evini, barkını, hanını hamamını yakıp yıktı. Hiç kimsenin ondan korkmamasının yolu yoktur. Çünkü o babayiğitlerin babayiğitidir. Ve mert olanlar böyle olur. İnsanın kendisini aşağı görmesi kendisinin horluğundan, gayretsizliğinden ve nekesliğindendir... Bunlar köpeklerin sıfatı olan hışma, yiğitlik ve erlik adını verirler. Ve peygamberlerin yumuşak ahlâkına da hamiyetsizlik, gayretsizlik, cimrilik adını verirler!.. İşte şeytanın işi budur ki, sahtekârlıkla, aldatma ve hilelerle, kötü sözlerle güzel ahlâkı bir yana atıp tatlı sözlerle kötü ahlâkı aşarlar. Böylece insanları kötü ahlâk yollarına davet ederler. Ama akıllı olan kişi bilir ki, eğer öfke yiğitlik olsaydı yaşlılar, kadınlar, nefesi zayıf çocuklar ve hastalar öfkeden uzak kalmalıydılar. Herkes bilir ki, bunlar da hışma gelirler. Bu gibiler, hem daha çok kızarlar. Eğer bir kişi kendi kızgınlığını yenebilirse belki bundan ziyade mertlik olmaz. Hışımını zaptedebilmek nebilerin, evliyanın sıfatıdır. Kızgınlık, bedevi Arapların, çöl ve dağ adamlarının, yırtıcı yaratıklara yakın olanların sıfatıdır. Böylece ululuk, evliya ve enbiya sıfatında olmakta mıdır, yoksa akılsız ve ahmak sıfatında mıdır? Dikkat et.

ÖFKENİN İLMÎ ve AMELÎ İLACI

Bu anlattığımız ilaç, müşil gibi olan ilaçtır ki, öfkeyi kökünden keser. Eğer bir insanın, hışmı kökünden kesmeye gücü yetmezse o ateş aldıkça alevi söndürülmelidir. O söndürme de sertlikle olur. Bu öyle bir mülayim maddedir ki, ilmin şirinliği ve sabrın acılığı ile tertip edilir. Bütün ahlâkın ilacı ilim ve amel macunudur. İlim ilacı şudur ki, öfkelenen kişi öfke hakkında gelen âyet ve hadisleri düşünmelidir. Bunlar gazap hakkında, gazabını yenen kişilerin sevabı hakkında buyurulmuş sözlerdir. Nitekim daha önce anlattık. Onları bilen kişi kendi kendisine der ki:

– Hak Teâlâ'nın sana kudreti, senin öfkелendiğin kişiye karşı olan kudretinden daha ziyadedir. Senin ise Hak Teâlâ'ya muhalifliğin, onun sana olan muhalifliğinden daha çoktur. Sen ne ile kıyamet günü sana kızmayacağından emin olursun? Neye güvenirsin? Çünkü Hak Teâlâ da sana mutlaka hışmını kıyamette yürütecektir. Böylece sükûn bulur, kızgınlığını da yener, onun sevabını da kazanırsın! Nitekim Resûlullah Efendimiz, hizmetçisini bir yere gönderdi. Hizmetçi geç geldi. Resûl aleyhisselâm: **Eğer âhirette bunun kıyası olmasaydı sana so-pa atar, seni döverdim!** diye buyurdu. Bundan başka insan kendi kendine: Senin bu öfken, işinin istediğin biçimde olmamasından, Allahü Teâlâ'nın dilediği gibi olmasındandır! der. Bu türlü düşünme Hak Teâlâ ile rubûbiyet çekişmesi yapmak demektir. Eğer, âhirete ait bu düşüncelerle yine öfken geçmezse dünya ile ilgili işleri düşünmelidir ve kendi kendisine demelidir ki:

– Eğer nefsimе hâkim olup kızgınlığımı yenemezsem hizmetlerimde kusur ederim, herkes benden nefret eder, kızdığım kimse bana düşman olur, ya beni aldatır ya da kızgınlığıma kızgınlıkla karşılık verir, bu da benim zararına sebep olur.

Bunun için insanın kendi hasmını hakir, alçak görmemesi gerektir. Hatta kölen de olup hizmette kusur gösterir veya sebepsiz yere kaçarsa yahut sana büyük bir ziyan verirse, sen kendi içinin çirkinleştiğini hatırla getir. Hele dışının ne kadar çirkinleştiğini, öfkeden kurt şeklini aldığını düşün. Nerdeyse bir kişiyi parçalayacak olan bir kurdu an! İçin aç bir köpek suretine girer. Çok kez şöyle olur ki, sen bu suretlerden uzaklaşmak istersin, ama şeytan sana der ki: Bu, senin acizliğine ve horluğuna yol açar. Haşmetin, heybetin, ululuğun gider. Ve bunlar gibi neler söyleyerek seni halkın gözünde hakir gösterir. Böyle bir zamanda: Hiçbir şey, bir kimseyi nebilerin yolunu tutmak gibi bir izzete, ululuğa eriş-tiremez, Hak Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanamaz. Bugün beni halkın hor bilme-si, kıyamet gününde hor görmesinden daha yeğdir! demelidir.

İşte bu ve bunların eşi şeyler ilmî ilaçtır. **“Taşlanan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.”** demeli. Sünnet olan da şudur: Eğer ayaküstü duruyorsan oturmalı, eğer oturuyorsan yan tarafını yere koymalısın. Eğer öfken bununla da geçmezse soğuk su ile abdest almalısın. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **Öfke ateş-tendir, onu su ile söndürün.** Rivayet edilmiştir ki, öfkelenen kişi, secdeye varmalı! Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **Öfkeli kişi yüzünü toprağa koy-**

sun. Kendisinin topraktan yaratıldığını hatırına getirsin. Ve bir kul olduğunu düşünsün. Böylece kulun kızmaması gerektiğini anlasın.

Bir gün **Ömer** (Allah ondan razı olsun) çok öfkelenmişti. Su istedi. Burnuna su verdi ve:

– Kızgınlık şeytandandır. Bununla kovulur! dedi.

Ebû Zer (Allah ondan razı olsun) bir kişi ile kavga etti ve: Ey İbni Hamrâ! (Kızılın oğlu) dedi. Onun annesini ayıplamış oldu. Bunun manası kızıl renkli olan köle demektir. O zaman Resûl Hazretleri: **Ya Ebû Zer! dedi. İşittim ki, bugün bir kişiyi annesiyle kınamışsın! Bilmelisin ki, sen de hiçbir karadan, hiçbir kırmızıdan daha üstün değilsin. Meğer ki, ibadetle üstün olasın. Onun yanına var. Helâlligini dile.** Ebû Zer de (Allah ondan razı olsun) gitti, özür diledi. Kınanan kişi de ona yaklaştı selâm verdi. Hazret-i Aîşe (Allah ondan razı olsun) kızdığı zaman Resûlullah Efendimiz onun burnunu tutar: Ey Aîşe! derdi. Şimdi sen dua et, dedi ki: **“Ey Muhammed’in Rabbi olan Allah’ım! Günahımı bağışla. İçimden öfkemi gider. Doğru yoldan çıkarıp eğri yola saptıran fitnelerden beni koru.”** Bunu da okumak sünnettir.

KIZMANIN HADDİ

Sen bil ki, bir kişi birine zulmetse veya sert, soğuk bir söz söylese ilk yapılacak iş karşılığını vermemektir. Gerçi susmak vacip değildir. Ama her cevaba da izin yoktur. Nitekim her sövüşün karşılığında bir türlü sövmek, her gıybet bir türlü gıybet eylemekte revâ değildir. Çünkü bunlarla ta’zir, yani suçluyu suçuna göre sözle takdir etme, azarlama olamaz. Ama karşı söz söylemesinde yalan yoksa bu söze ruhsat ve cevaz vardır. Bu da ne şekilde olursa olsun kısas gibi olur.

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki: **Eğer bir kimse seni gıybet etti ise ve o söylenen şey sende varsa, sen onu sende olan şeyle gıybet etme.** Resûlullah Efendimizin bu sözü müstahap olan yoldur ki, sövüşe cevap vermek vacip değildir. Buna da delil şudur. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **Ne zaman iki kimse birbirine söverlerse günahı önce sövenin üzerinedir. Sövmekte mazluma karşı haddi aşmamalıdır.** Aîşe Hatun şöyle der: Resûl aleyhisselâmın hatunları, Fâtıma’ya (Allah onlardan razı olsun) haber gönderip dediler ki: Resûlullaha söyle, bizimle Aîşe’yi eşit tutsun. Onu çok fazla seviyor, ona meyli çoktur. Bu sevgide adaletli olsun! Resûl aleyhisselâm, Fâtıma geldiği zaman yataкта yatıyordu. Hazret-i Fâtıma bu haberi bildirdi. O zaman Resûl aleyhisselâm: **Ya Fâtıma! dedi. Benim sevdiğimi sen sevmez misin? Fâtıma Hazretleri: Severim, ya Resûlullah! dedi. O hâlde Aîşe’yi sev. Çünkü ben onu sevmekteyim.** Fâtıma Hatun döndü. Öteki eşlere bu cevabı götürüp bildirdi. Onlar: Bize bu söz kanaat vermez! dediler. Ve yeniden Peygamberimizin bir başka hatunu olan Zeyneb’i gönderdiler. O da benimle Hazret-i Peygamber arasındaki sevgi konusunda eşitlik davası edenlerdendi. Geldi:

– Ebûbekir'in kızı şöyle, Ebûbekir'in kızı böyle! dedi. Gönül yaralayıcı, acı sözler söyledi. Ben susuyordum. Resûl aleyhisselâmın bana izin vermesini dile-dim, izin de verdiler. Ben söze başladım. Ağzım kuruyuncaya kadar Zeyneb'e cevap verdim. En sonunda söz söylemekten aciz kaldım. Resûl aleyhisselâm da: O Ebûbekir'in kızıdır. Siz sözde onunla başa çıkamazsınız! diye buyurdu. Bu de-lil gösteriyor ki, eğer hak söz olur, yalan söz olmazsa sözle cevap vermek câiz-dir. Nitekim: Ey ahmak, ey cahil! Utan ve sus! denebilir. Çünkü genel bir sözdür. Hiçbir kimse cehilden, ahmaklıktan uzak değildir. Fakat dili çok çirkin sözlere alıştırmamalıdır. Kızgınlık anında kötü söz söylemek âdet haline getirilmemelidir. Bir sözü bir sözüne uymayan! Nekes kişi! Uygunsuz adam! Nasipsiz, zaval-lı kişi! gibi sözler söylemekten sakınmalıdır. Bunlara benzeyen daha ne türlü sözler varsa onlara dil alıştırmamalıdır. Çünkü kendisine sövülen kişi de sö-vene cevap verir ve haddi de aşar. Susturulması güç olur. Bu sebepten hiç cevap vermemek daha iyidir. Bir kişi Resûlullah Efendimizin huzurunda, Hazret-i Ebûbekir'e acı bir söz söyledi. O zaman Resûlullah Efendimiz, ayağa kalktı, git-mek istedi, Ebûbekir: Ya Resûlallah! dedi. Bu zamana kadar oturdunuz da ben söze başlayacakken niçin ayağa kalktınız? diye sordu. Peygamber Efendimiz de: Şu ana kadar oturmuştum, çünkü melekler başının ucundaydı ve senin cevabını veriyorlardı. Vakta ki, sen cevaba hazırlandın, şeytan içeri girdi. Şeytanla bir ara-da oturmayı istemem.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– İnsanlar pek çok derece üzere yaratılmışlardır. Kimisi tez kızar. Bu kız-gınlık tez geçer, tezce barışır. Kimisi de geç kızar, bu kızgınlığı geç geçer, geç barışır. Sizin en iyiniz geç kızan ve tez barışanınızdır. En kötünüz de çabuk kızıp geç öfkesi söneninizdir.

ACİZLERİN ÖFKESİ KİNE DÖNER

Sen bil ki, bir kimse öfkesini bilerek ve diyanetle yenerse ona bu mübarek olur. Fakat kızgınlığını elinden başka bir şey gelmediği için aczinden, zaruretten dolayı yeniyorsa, yani öfkesini yutuyor ve içinde gizliyorsa bu kine döner. Ma-yalanır, düşmanlık haline gelir.

Resûl Hazretleri:

– **Mümin bir kişi kinci olamaz!** diye buyurmuştur.

Kin, kızgınlığın oğludur. Ve ondan sekiz âfet doğar ki, her biri dinin helâki-ni sonuçlandırır.

1- Hasettir! Bir kimsenin sevinmesine üzüntü duymak, sevinciyle kederlen-mek, dertlenmektir.

2- Şamata etmek, gürültü çıkarmaktır. Yani o kişinin belâya uğramasına se-vinip bu sevincini türlü hareketlerle belirtmektir.

3- Kızan kişi, kendisini kızdırana selâm vermez ve selâmını almaz.

4- Ona hakaret gözü ile bakar.

5- Dilini o kişi üzerine uzatır. Gıybet eyler, yalan ve çirkin sözler söyleyerek ötekinin ayıplarını, kusurlarını sayar, döker.

6- O kişiyi diline dolar, alay eder. Onu maskara haline sokar.

7- Onun hakkını vermekte kusur gösterir. **Sıla-i rahmi**, yani hısım ve akrabalık ilişkisini keser, ondan helâllik dilemez.

8- Onu döver ve incitir, başkası dövse veya incitse engel olmaz, hatta bunu beğenir.

Eğer, diyaneti üstün olan ve kendisi hiçbir günah işlemeyen kişi, o kin tuttuğu kişiden elini çeker, şefkat ve yumuşaklık göstermeyip ona yardımda, dua ve senâda bulunmazsa, bu hâller onun derecesini eksiltir. Bu yaptıklarının zararı çok olur.

Hazret-i Ebû Bekir'in hısımlarından olan Mıstah, Hazret-i Aişe'ye yapılan iftira olayında çok sözler söylemişti. Ebû Bekir bu akrabasına nafaka verirdi. Bu nafakadan vazgeçerek vermez oldu. Kızına söylenen sözlerden çok incinmişti. Ona:

– Artık sana bir akçe yok, buna ant içiyorum! dedi.

O günlerde şu âyet-i kerime nazil oldu:

“Sizden fazilet sahibi olan kimseler kendilerine kötülük edenlere ve akrabalarına, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere iyilik etmemeye yemin etmesinler. Bağışlasınlar. Siz Allah'ın bağışlamasını sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı ve çok acıyıcıdır.” (Nur Sûresi: 22).

Hazret-i Ebû Bekir de akrabası olan ve kızı hakkında iftirada bulunan Mıstah için:

– Allah'ım ona mağfiret eylesin! diyerek kendisine nafaka vermeye yeniden başladı.

Bir kişinin gönlünde bir kişi için kin varsa üç şeyden birine uygun davranmaktan uzak kalmaz:

1- Ya ona bir iyilik etmek için kendisi ile mücadele eder, ona saygısını artırır, bu siddıkların derecesidir.

2- Yahut iyilik yapamıyorsa, o kişiye kötülük etmez. Bu da âbitlerin ve takva ile uğraşanların derecesidir.

3- Veya o kişiye kötülük eder ki, bu zalimlerin, münafıkların derecesidir.

Sana kötülük yapana iyilik yapmak kadar büyük ibadet yoktur. Eğer iyilik edemiyorsan, bari bağışla. Bağışlamanın sevabı çoktur. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– Üç şey vardır ki, bunlara and içsem doğrudur:

1. Sadaka vermekle mal eksilmez.

2. Hiçbir kişi yoktur ki, başkasını bağışlasın da, ona kıyamet gününde Hak Teâlâ izzet nasip etmemiş olsun.

3. Kendi kendisine dilenme kapısını açmayanlara Allahü Teâlâ fakirlik kapısını açmaz.

Hazret-i Aîşe şöyle buyurmuştur: Resûlullah Hazretleri kendi hakkında hiçbir kimseye karşılık vermezdi, ama eğer Hak Teâlâ'nın hakkı terk edilirse onun kızgınlığına son olmazdı. İki şey arasında Resûlullah serbest bırakılmış olsaydı, o halka kolay olanı seçerdi. Ancak günah olanında bu seçimi yapmazdı. **Ukbe bin Amir** der ki: Resûlullah Efendimiz elimden tuttu ve: Ey Ukbe! dedi. Âhîret ehli ile dünya ehli ahlâkının en faziletlisi nedir, sana onu bildireyim mi? Ben: Bildiriniz ya Resûlallah! dedim. O da bana şöyle buyurdu: Musa aleyhisselâm: Ya Rab! Senin kapında kullarının hangisi en azizdir? dedi. Hak Teâlâ da: Benim katımda en aziz kulum her şeyi yapmaya güçlü olduğu hâlde bağışlayan kulumdur! diye buyurdu.

Ve Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

– **Bir kimse zalime beddua ederse ondan kendi hakkını almış olur.**

Resûlullah Efendimiz, Mekke şehrini fethedip Kureys'e karşı zafere erişince, Kureysliler çok korktular. Çünkü yıllarca önce kendisine cefa etmişlerdi. Resûlullah mübarek elini Kabe'nin kapısına vurdu. Ve:

– **Allah birdir! O'nun ortağı yoktur. Vaat ettiği söz çıktı. Kuluna zafer, nusret verdi. Düşmanlarını kahreyledi!** dedi.

Ve Kureys'e de şu hitapta bulundu:

– **Ne düşünür, ne dersiniz?**

Kureysliler:

– Hayırdan başka ne diyelim? Umudumuz senin keremindedir. Kudret senin elindedir, dediler.

Resûl aleyhisselâm: **Ben de size kardeşim Yusuf'un dediğini söylerim. O ki, kardeşlerine zafer kazandığı zaman şöyle söylemişti: "Bugün suçlarınızı başınıza kakmak, sizi kınamak yok. Sizi Allah bağışlasın. O, acıyanların en acıyanıdır."** (Yusuf Sûresi: 92) Ve Resûlullah, Kureys'e şöyle buyurdu: **Ben de bugün size Yusuf'un sözünü söylüyorum. Hepiniz bana güvenin ve benden yana korkusuz olun!** Yine Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki: **"Kıyamet günü halk toplandığı zaman münadi şöyle çağıracaktır: Kalkınız! Her kim Hak Teâlâ için başkalarını affettiyse onun karşılığı Allah'tır! O zaman binlerce kişi kalkacak, kendilerine hesap sorulmadan cennete gireceklerdir. Bu kişiler halkı bağışlayanlardır."** Muaviye de şöyle demiştir: Öfke vaktinde sabrediniz. Çünkü fırsat bulursanız o zaman affeyleyebilirsiniz. Bir kimseyi **Hişam**'ın yanına götürdüler. O bir günah işlemişti. Delil göstermeye başlayınca Hişam: Benim huzurunda cidâl kıldın! dedi. O kişi de şu âyet-i kerimeyi okudu:

"O kıyamet günü herkes ancak kendi canını kurtarmaya uğraşacak, herkeşe işlediklerinin karşılığı eksiksiz olarak verilecek, onlar hiçbir zaman haksızlığa uğramayacaklardır." (Nahl Sûresi: 111)

Bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra Hişam'a dedi ki: Hak Teâlâ'nın huzurunda kıyamet ehli kendisini bağışlatmak için özürlerini bildirirler de senin katında neden özür dilemesinler? Hişam: O hâlde sen de ne söylersen söyle! dedi.

Esirlerden bir kısmını **Abdül-Melik** Mervan'ın önüne götürdüler. Ulu kişilerden biri: Ya Abdül-Melik! dedi. Hak Teâlâ sevdiğin o şeyi sana verdi. O şey de zafer kazanmandı. Sen de Hak Teâlâ'nın sevdiğini O'na ver ki, o da aftr. İncil'de şöyle yazılıdır: **“Bir kimse kendisine zulmeyleyene mağfired dilerse şeytan, askerini ondan çeker.”** Demek ki, öfke gelince affetmek gerektir. Bütün hâllerde merhamet yolunda olunmalıdır. Tâ ki öfke peyda olmamalıdır.

Resûlullah Efendimiz, Hazret-i Aişe'ye buyurdu ki:

“Ya Aişe! Bir kimseyi Hak Teâlâ şefkatle nasiptar kılsa dinde de dünyada da mutlu kıldı demektir. Bir kimseyi şefkatten, yumuşak kalplilikten mahrum kılsa, din ve dünya iyiliklerinin hazzını ona haram etmiş olur.”

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ refik (çok şefkatli ve yumuşak kalbli) tir. Rıfkı sever. Hak Teâlâ verdiği her şeyi yumuşaklıkla verir, sertlikle vermez.”

Hazret-i Aişe'nin rivayetine göre Resûlullah Efendimiz kendisine buyurdu ki:

“Ey Aişe! Her işte yumuşaklığı (rıfkı) elden bırakma! Kemâle eren her işte bir rıfk vardır. Rıfk olmayan her işte bir zorluk, meşakkat ve çirkinlik vardır.”

Resûl aleyhisselâm yine Aişe'ye şöyle buyurmuştur:

“Ey Aişe! Yumuşak ol. Allahü Teâlâ bir kulunun iyiliğini isteyince, ona rıfk (yumuşaklık) kapısını gösterir.”

HASET ve ÂFETLERİ

Sen bil ki, öfke kine sebep olur, kin de hasedi doğurur. Haset, insanı öldürücü, helâk edicidir. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

“Haset, güzel huyu yer. Tıpkı ateşin odunu yediği gibi.”

Yine şöyle buyurdu:

“Üç şey vardır ki, kimse onlardan uzak değildir:

- 1. Kötü zan,**
- 2. Uğursuzluk sayma,**
- 3. Haset.**

Bunların ne olduğunu, ilacını size öğreteyim mi? Sana bir kötü zan gelirse onu inceleyerek üstünde durma. Uğursuzluk hissi gelirse ona güvenme, inanma. Gönlünüzde haset doğarsa dilinizi ve elinizi haset yolunda işlemekten sakının.”

Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Sizin aranızda bir şey belirmeye başladı ki, benim ümmetimin çoğunu helâl etse gerektir. O da haset ve düşmanlıktır. Muhammed’in canı kendi hükümünde Allahü Teâlâ’ya yemin ederim ki, bana iman etmezseniz cennete giremezsiniz. Birbirinizi de sevmezseniz imanınız olmaz. Hem siz birbirinizle nasıl dost olursunuz, onu size haber vereyim mi? Selâm vermenizi açıktan gösterin.”

Musa peygamber bir kişiyi Arş’ın gölgesinde oturur gördü. Musa onun yerini arzuladı ve:

– Hak Teâlâ’nın katında oturmak aziz bir kişiliktir, dedi.

Onu Allahü Teâlâ’dan sorarak:

– Ya Rab, o kimdir? Adı nedir? dedi.

Hak Teâlâ:

– Onun adını söylemem! Yalnız, onun ilminden haber vereyim ki, o kişi, kimseye haset kılmamıştır. Anasını ve babasını incitmemiştir. Koğuculuk, münafıklık yapmamış, söz götürüp getirmemiştir! diye buyurdu.

Zekeriyya aleyhisselâm da şöyle demiştir:

– Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: Haset eden kimseler benim nimetimin düşmanındırlar. Benim kullarım arasında paylaştırdığım kısmeti beğenmezler.

Resûlullah Efendimiz de şöyle dedi:

– **Altı taife vardır ki, altı günah ile hesapsız olarak cehenneme giderler. Beyler zulüm yaptıklarından, Araplar taassuplarından, zenginler gururlarından, tüccarlar hıyanetten, köylüler cehaletten, bilginler hasetten oraya gitmiş olurlar.”**

Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

Bir gün Resûlullahın önünde oturmuştum. Resûlullah:

– Bu anda cennet ehlinde bir kişi buraya gelmektedir! diye buyurdu.

Bu sırada ensardan bir kişi içeri girdi. Ayağının nalınını elinde tutmuştu. Saçından, sakalından su damlıyordu. Yeni abdest almıştı. Bir gün yine böyle olmuştu. Resûl-i Ekrem Efendimiz yine o sözleri söyledi. Yine o kişi içeri girdi. Bu hâl üç gün böylece sürdü. **Abdullah bin Amr bin As** (Allah ona rahmet eylesin) onun kim olduğunu bilmek diledi. Yanına gitti. Ona:

– Babamla çekişip tartıştım. Ona küskünüm. Misafir olarak bu akşam yanına gelebilir miyim? dedi.

O kişi de:

– Hoş ola, buyurun! dedi.

Abdullah ard arda üç gece ona dikkatle baktı. Ne zaman uykudan uyanırsa her zaman Allahü Teâlâ’yı andığını gördü. Abdullah da ona:

– Ben babamla çekişmedim. Ona küskün de değilim. Sadece Resûlullah senin hakkında: “Ehl-i cennettir!” dedi. Ben de senin cennet ehli olmana sebep olan dini amellerini bilmek istedim! dedi.

O kişi de:

– Amelim gördüklerindir! diye cevap verdi.

Abdullah evine dönüyordu ki, onu yeniden geriye çağırdı:

– Ben, şimdiye kadar kendisine hayır erişmiş hiçbir kişiyi kıskanmadım. Hiçbir kimseye haset etmedim! dedi.

Abdullah:

– İşte bu sebepledir ki, sen, cennet ehli derecesine ermişsin! dedi.

Bekir bin Abdullah der ki: Bir padişahın yanında bir adam vardı. Her gün kalkar, padişaha: Ey padişah! Güzel huyla iyilikler yap. Kötü kişilere kendi kötülükleri kifayet eder. Öyle kişiyi kendi kötülüğü ile baş başa bırak! derdi. Padişah da onu aziz tutardı. Bir gün bir kimse onu kıskandı. Ona haset etti. Padişaha gitti. Bu senin aziz tuttuğun kişi senin hakkında “Padişahın ağzı kokuyor!” diyor, dedi. Padişah o kişiye: Bu işte delilin, ispatın nedir? diye sordu. O kişi de: Onu yanına çağırırısın. Elini burnuna götürdüğünü Efendimiz görür! dedi. Sonra o kişinin yanına gitti: Bu akşam bizim evi şerefendirir misiniz? Birlikte yemek yiyelim! dedi. O da gitti. Birlikte yemek yediler. Fakat yemeğin içinde çok sarımsak vardı. Padişah onu yanına çağırıldı. O kişi, Padişah sarımsak kokusundan rahatsız olmasın diye elini ağzına götürüyordu. Padişah da o iftiracının doğru söylediğine inandı. Padişah kime bir kaftan verse iradesini kendi yazısı ile yazardı. Hemen el yazısı ile kullarından birisine bir ölüm fermanı yolladı. Burada ise: Sana bu yazıyı getiren kimsenin başını vur, derisine saman doldur. Bana gönder! buyruğu yazılmıştı. Mühür vurdu. Ve fermanı o masum kişiye verdi. O kimse de huzurdan ayrıldı. O kıskanç adam onu gördü: Bu nedir? diye sordu. O kimse de: Padişahın fermanı ki, bana bir kaftan bağışlamıştır! dedi. O kişi de: O kaftanı ne olur bana bağışla! dedi. O da bağışladı. Fermanı verdi. O iftiracı kişi, fermanın kendisine yazıldığı öteki kulun yanına vardı, iradeyi uzattı. O kul da: Ferman olunuyor ki, seni hemen öldüreyim. Derine de saman doldurayım! dedi. Adam şaşırıldı: Allah Allah! diye mırıldandı. Bu başka bir kişi için yazılmıştı. Git, Padişaha bir kez daha danış. Fakat fermanı alan kul: Hayır! Padişaha danışmaya emir yoktur! diyerek iftiracıyı tepeledi. Ertesi gün olunca kendisine iftira edilen kişi yine padişahın yüce katına çıktı. Her gün söylediği sözü söyledi, dua etti. Padişah şaşırıldı: O fermanı ne yaptın? diye sordu. O da: Filân kişi benden lutfettiğiniz kaftanı istedi, ona verdim. Padişah: O kişinin bana anlattığına göre benim için “Ağzı kokuyor!” demişsin, doğru mu? diye sordu. Bu kişi de: Deme padişahım! diye cevap verdi. Ya o gün neden elinle ağzını tutar, kapatırdın? O kişi bana sarımsak yedirmişti. O hâlde her gün bana söylediğin sözü söyle ki, o “**Her kötü kişiye kendi kötülüğü kifayet eder.**” idi. Demek ki, o kişiye kendi sözü yetti. Kıskançlık gösteren ve beni suçsuz bir kimse-nin ölümüne sebep olacak kadar kötü zanlara salan bir kimsenin ölmesi yerinde bir iş oldu!

İbni Sirin dedi ki:

Ben dünyadan ötürü hiç kimseye haset etmedim. Zira ben eğer cennet ehlin-den isem başkasında haset ettiğim hangi nimetin ne değeri olur. Yok, Allah ko-rusun, eğer ben cehennem ehlinden isem dünyanın bütün nimetleri benim olsa bunun ne faydası var!..

Hasan-ı Basri'ye sordular:

– Hiç mü'min haset eder mi?

O da şu cevabı verdi:

– Yakub'un oğullarını unuttun mu? Lâkin gönlünde bir huzursuzluk olur da dışarıya izhar edilmezse ziyan etmez.

Ebû Derdâ der ki:

– Bir kişinin hatırına ölüm korkusu çok gelirse onun gönlüne ne şadlık gelir, ne de haset!..

HASEDİN HAKİKATİ

Sen bil ki, bir kimse bir nimete erişse sen onu kerih görür, beğenmez, onun zevalini, yok olmasını istersin. Bu ise gelen haberlerin delâleti ile haramdır. Çün-kü o kişideki o nimet bir ikram, bir ilâhî bağıştır. Hak Teâlâ onu ona mukadder kılmıştır. Onu beğenmemek bir habasettir. Öyle bir nimet sana müyesser ve na-sip olmasa gerektir. O nimetin başkalarından zevalini istemek habasetten başka bir nesne ile olamaz. Ama öyle bir nimetin sende olmasını istersen ve o nimete mazhar olandan eksilmemesini dilersen, onu kötü görmezsen buna **"Gıpta"** der-ler. Ona **Münafese** (Gizli haset) de denilir. Bu eğer din yolunda olursa gayet makbuldür. Ve belki de vacip olur. Zira Hak Teâlâ şöyle buyurur:

"Gıpta edenler, artık iyi şeylere gıpta etsinler." (Mutaffifin Sûresi: 26) Yi-ne Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

"Mağfirete erişmek için birbiriniz ile yarışın." (Hadîd Sûresi: 21)

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

"İki şeyden başkasına haset yoktur. Biri, Hak Teâlâ'nın bir kimseye ilim ve mal vermiş olması, o kişinin de ilmiyle ve malıyla amel etmesi. İkincisi de, Hak Teâlâ o kişiye ilim verir de mal vermez, o kişi ise:

– Allah bana da mal vereydi, ben de onun gibi amel ederdim! der. Bu iki-si de sevapta eşittirler. Biri malını günah için harcasa, öteki de: Ben de öyle ya-pardım! dese bu günahı işlemede yine beraberlerdir."

Bu münâfese (rağbet etmeye) de haset denir. Lâkin münâfese başkala-rında olan nimeti kötü görmek yoktur. Hiçbir yerde nimeti istememek yoktur. Ancak bir zalime, bir fâsıka nimet verilmiş ise onların zulmünü ve fıskını artıra-cak nimetleri istememek günah değildir. Yalnız o zalim, o fâsık, o nimeti zulme ve fıska âlet etmiş olmalıdır. Evet, o zaman böyle bir nimetin yok olmasını iste-mek günah sayılmaz. Bu ise hakikatte zulmün, fıskın, kötülüğün ortadan kalk-masını istemektir.

Böyle kimselerde nimetin zevalini değil, aslında zulmün ve fıskın zevalini istemenin nişanı şudur: O fâsık kişi tevbe ederse sende o kişiyi kerîh görme ve o nimetin zevalini isteme kalmaz. Burada bir incelik vardır. Bir kimseye bir dün-yevî nimet verilir. Bir başka kişi de ona özenir:

– Onun gibi bende de o nimet olsaydı! diye kalbinde dilek doğar.

O nimetin o kişiden yok olması ile aradaki farkın kalkması da nimetin baki kalmasından çok, o kişinin hoşuna gider. Başkasında gördüğü bir nimetin kendisinde de bulunmasını istemek insanın yaratılışının icabıdır ve günah değildir. Korkulacak şey, başkasının elindeki nimetin yok olmasını istemektir.

HASEDİN İLACI

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, haset gönlün büyük bir hastalı-ğdır. Onun ilacı da ilim ve amel macunudur.

İlmî İlacı şudur: Bil ki, haset, dünya ve âhirette kişinin öz benliğinin zararı, zıyanıdır. Ve haset ettiği kişinin ise dünyada ve âhirette faydasıdır.

Dünyada olan zarar şöyledir: Hased eden kişi her zaman gamdadır, kaygıdadır. Azap içinde, endişededir. Çünkü düşmanlarından bir kişiye bile olsun, nimet ermediği gün yoktur. Çünkü o, düşmanının azap ve belâda olmasını dilerdi. Ama düşmanın yerine kendisi azap ve bela çukuru içine düşer. Öyle ki, zaten düşmanı da onu böyle görmek isterdi. Çünkü dünyada hasedin verdiği gamdan büyük dert yoktur. Böylece bundan büyük ahmaklık ne olur ki, kendi nefsi, düşmanından ötürü kırılır, rencide olur. Hasmina ise kendisinin hasedin-den hiç ziyan gelmez. Çünkü onun o düşmanına verilen nimetin takdir-i Hakta bir sınırı vardır ki, ne ziyade, ne noksan, ne önce, ne de sonra olur. Ona **ezelî takdir** derler. Kimi kimseler de **mutlu talih**, demişlerdir. Her ne sıfatla olursa olsun bütün insanlar şunda fikir birliği etmişlerdir ki, Hakkın takdirini tağyirin (değiştirmenin) yolu yoktur. Enbiyadan birisi, bu sebeple bir kadının elinde zavallı bir hâle gelmiş, çaresiz kalmıştı. O kadın saltanatla hüküm sürmekteydi. O Peygamber, Hak Teâlâ'ya çok şikâyetlerde bulundu. O zaman o Nebîye şu vahiy indi:

– Ey Nebîm! O kadının önünden kaç! Tâ ki, onun müddeti dolsun. Ki o müddet ezelde takdir olunmuştur. Hiçbir zaman değiştirilemez.

Yine enbiyadan birine bir belâ erişmişti. Çok duada bulundu. Ağladı, inledi, sızladı. Ona da Yüce Allah'tan şu vahiy geldi:

“Yeri, göğü yarattığım gün senin kismetine bu düştü, ne dersin, senin için kismet ayırmayı yeniden mi yapayım?”

Eğer bir kişi, kendisinin hasedinden ötürü, bir başkasının nimetinin yok olmasını isterse yine zarar kendisine döner, gelir. Çünkü o da başkalarının hasedine uğrar. Hem de kendisinin nimeti bâtil olur. Hatta kâfirlerin hasedi ile özünde olan iman nimeti bâtil olur.

Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kitap ehlinde kimileri seni doğru yoldan saptırmak isterler. Oysa onlar ancak kendilerini saptırırlar. Ama bunu anlayamazlar.” (Âl-i İmrân Sûresi: 69)

Böylece haset, hasette bulunanların dünyada azabıdır. Ama âhiretteki zararı daha ziyadedir. Çünkü haset edenin kızgınlığı, Allahü Teâlâ’nın takdirine karşı gelmek demektir. İnkârı ise Hak Teâlâ’nın nimet takdirine karşı çıkmak demektir ki, Yüce Allah onu hikmetinin kemâli ile var etmiştir. Ve takdiri bozmaya kimseye yolvermemiştir. Allah’ın birliğine karşı bundan fazla nasıl hıyânet olabilir? Bundan sonra bir müslümanın şefkatinden el çekilmiş olur. Bu yolda Şeytanla ortak olunmuş olunur. Bundan ziyade daha nice uğursuzluk ve kötülük olur. Ama bir kimsenin haset ettiği kişiye dünyada ziyan olmadığının açıklanması şudur ki, haset duyulan kimse haset edenin azaba düşmesinden başka ne diler? Hem hasetten daha büyük ne azap olabilir? Çünkü hiçbir zalim yoktur ki, mazluma benzememiş olsun. Senin haset ettiğin kimse eğer senin öldüğünü işitse yahut kıskançlık hastalığından kurtulduğunu duysa rahatsız olur. Diler ki, hasette bulunan kişi haset ettiği, kıskandığı şeyin derdini çeksün dursun. Kendisi ise daima nimet ve sevinç içinde kalsın. Ama o haset ettiğin kimseye dinde faydalı olduğunun eseri şudur ki, senin hasedinden ötürü o kişi mazlum mevkiindedir. Zaman olur ki, dilinle veya hareketlerinle ona bir sataşmada bulunursun. Bu sebepten de senin hasenatını, sevaplarını onun hasenat defterine yazar, onun günahlarını da senin boynuna asarlar. Oysa senin dileğin onun nimetinin yok olması iken yok olmaz, onun âhiret nimeti daha da artmış olur. Sana kalan kazanç ise dünya azabıdır. Âhiret azabına da temel atmış olursun. Oysa sen kendini özünün dostu ve şeytanın düşmanı sanırdın. İşte bu dem işi aksi oldu. Yani kendinin düşmanı, şeytanın ise dostu olmuş oldun. Şeytan ki, senin düşmanıydı, onu sevindirdin. Çünkü iblis, hased ettiğin kimsede olan ilim, takva, makam ve mal nimetlerinin sende bulunmadığını görünce, onlara rıza gösterip ahiret sevabını bulacağından korkar ve seni hasede teşvik ederek:

– Ondan bu âhiret mükâfatını kaldırayım! der.

Çünkü bir kimse ilim ehlini, din ehlini severse, onların makam ve haşmeti-ne razı olursa yarın onlarla beraber olur. Nitekim Allah’ın Resûlü şöyle demiştir: **“Bir kimse eğer bir kimseyi dost tutarsa yarın o kişi ile birlikte haşrolur!”**

Denmiştir ki:

– İnsan, ya öğretici ya öğrenci ya da onların dostu olmalıdır.

Kıskanç adam (hasût kişi), bunların üçünden de mahrum kalan kişidir. Haset edenin benzeri, düşmanına bir taş atan kişi gibidir ki, düşmanını vurmak ister, ama taş o düşmana değmez. Geri döner, sağ gözüne çarpar ve onu kör eder. Hasetçi buna kızar, ikinci taşı yine alır. Daha kuvvetlice atar, fakat taş yine geri döner. Bu sefer sol gözüne çarpar. O gözü de kör eder! Yine bir taş daha atar. Taş yine geri döner, bu sefer hasetcinin başını yaralar. O, taşları artırır, ama düşmanına taş erişmez. Düşmanı selâmette kalır. Taş atanı temâşa ederek güler! Kıs-

kanç kişinin hâli işte budur. Bunlar da kıskanç olanın tüm âfetleridir. Eğer kıskançlık onu el kaldırmaya, dilini açtırıp gıybet ettirmeye sevkederse, yalan söylerse Yüce Allah'ı inkâr ederse bunun günâhı, can yakması da ziyade olur.

Her kişi hasedin öldürücü bir zehir olduğunu bilmelidir. Eğer o kişinin aklı varsa hasedi kendisinden giderir.

Amelî İlaç şudur: Mücadele ederek kıskançlık ve haset sebeplerini insanın içinden kazınması, yok etmesi, silip süpürmesidir. Hasedin sebepleri şunlardır:

- 1- Kibir, büyüklük taslama.
- 2- Kendini beğenmişlik.
- 3- Düşmanlık.
- 4- Makam, mansıp sevmektir.

Bunlardan başkaları hışım konusunda önce zikredilmiştir. Bunların mücadele ile gönülden atılması gerekir. Kökü mücadeleler ile kazanmalıdır. Bunu kolaylaştıran yol da asla bir kimseye haset edilmemesi, kıskançlık gösterilmemesidir. Eğer hasedin yok olmasına imkân yoksa kıskançlığın doğurduğu her şeye aksi harekette bulunmalı, onu susturmalıdır. Meselâ haset ona; 'Söv, say, ayıpla!' derse o kişi haset edeceği kimseye dua etmelidir. 'Büyüklük, kibirlilik göster!' derse sen alçakgönüllülük göster. Eğer, 'Düşmanın nimetinin yok olmasına çalış!' derse o kişi ile arkadaşlık, yoldaşlık et. Gıybetle bulunmamalı, aksine o kişiye dua edilmeli, alkış tutmalı. Tâ ki, o kişi bunları iştir, gönlü hoş olur, kıskançlığı ve düşmanlığı ortadan kalkar, kesilir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Sen kötülüğü en güzel hareketle (iyilikle) kov ki, düşmanın olan kimse sana en yakın dost olsun."** (Fussilet Sûresi: 34) O zaman Şeytan sana yaklaşır: Eğer alçakgönüllülük, tevazu gösterirsen ve o kişiye dua edersen acizlik ve alçaklık sıfatıyla vasıflanırsın! der.

Ama senin gücün, dileğin, kararın kendi elindedir, dilersen Hak Teâlâ'nın buyruğunu tutarsın, dilersen şeytanın sözlerini... Bil ki, hasedin hilafını işlemek daha ulu, daha faydalı, daha iyidir. Fakat böyle ilaç acıdır. Sabredilmesi güçtür. Ancak ilim kuvveti ile sabır gösterilir. Haset eden bilmeli ki, kendisinin dinde, dünyada kurtuluşu ancak bundadır. O da o acılığa sabretmektir. Dinde, dünyada helâki kıskançlıktadır. Acılığına sabır gerekmeyen başka hiçbir deva yoktur. Acısı olmayan deva yoktur. Acı da olsa böyle bir ilacı kullanmaktan umut kesilmemelidir. Çünkü hastalık gelince vücudu şifaya kavuşturma umuduyla zahmete katlanmak gerekir. Yoksa hastalık o kişiyi öldürür. İlaç zahmeti ölüm zahmetinden daha çok değerlidir.

HASET VE ONDAN MES'ULİYET

Sen bil ki, eğer çok mücadele edersen galibiyet şöyle olur: Sen, seni rahatsız, huzursuz eden kimse ile seni dost edinen kimse arasında gönlünde bir fark bulursun. Her birinin mihneti vücudunda eşit olmaz. Düşmanın mihnetini tabiatında daha kötü görürsün. Ama sen kendi tabiatını (yaratılışını) değiştirmek-

ten mes'ul değilsin, çünkü sende buna kudret yoktur. Ama iki nesneden sorumlusun:

Biri fiille (hareketle) ve sözle bunu dışa vurmamalısın. Biri de, bu haset sıfatını kendi özünde görünce akıl ve ilim gücünle onu kalbinden söküp atmaya çalışmalısın.

Onu kalbinden silkip atmayı çok önemli görüp bunu daima murad etmelisin. Bunu yapabilirsen haset tamahından kurtulursun.

Kimileri bu sıfat için şöyle demiştir:

– Kalbinde olan hasedi söz ve hareketleriyle dışarı vurmazsan ve onun kötü bir sıfat olduğu inancını da kalbinde bulundurursan bu kötü sıfatın kalbinde bulunmasından mes'ul olmazsın!..

Ama doğrusu budur ki, mes'ul olursun. Zira hased haramdır. Hased ise yalnız gönlün amelidir. Bedenin işi değildir. Bir müslümanın acı ve zahmet çekmesini isteyen, onun saadetine üzülen kimse, elbette bu kötü sıfatından mes'ul olur. Ancak bu sıfatını kötü görür, onu beğenmezse mes'uliyetten kurtulabilir. Yine bu sıfatın âfetlerini kendinde taşımaktan kurtulamaz. Hasetten tam olarak kurtulan kimse, kendisine tevhidin galip olduğu kimsedir.

Hasedin günahından kurtulan kişinin ruhuna Tevhîd (Allah'ın birliğinin tecellisi) üstün gelir. Onun dostu, düşmanı kalmaz. Belki:

– Bütün halklar Hak Teâlâ'nın kullarıdır! diye bakar. Ve bütün işlerin yalnız bir yerden hâsıl olduğunu bilir. Bu bir hâlettir ki, her zaman vâki olmaz. Az vâki olur. Yıldırım gibi gelir, geçer. Bu halin sebatı olmaz.

BEŞİNCİ ASIL

DÜNYAYI SEVMEK BÜTÜN GÜNAHLARIN BAŞIDIR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünya, bütün kötülüklerin başıdır. Dünyayı sevmek-se bütün günahların temelidir. Bundan daha kötü ne olabilir ki, dünya, Allah'ın ve O'nun dostlarının düşmanı, Allah'ın düşmanlarının da sevgilisidir. Hak Teâlâ'ya düşmanlığı, O'nun kullarının ona erişememeleri için Hak Teâlâ'ya giden yolu kapamasıyla olur. Hak Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı da şöyle olur: O düşman kendini süsler, bezer. Allah dostlarının karşısında cilve gösterir. Tâ ki, sabretmekte nice acı şerbet içsinler ve onun acısını çeksinler diye.

Hak Teâlâ'nın düşmanlarına sevgili olması da şöyledir: Onları kandırarak kendisi muhabbetine çeker. Çünkü onların kendisine âşık olmasını ister. Sonra onlardan kaçıp uzaklaşır, onların düşmanlarının eline düşmesine yardım eder.

Dünya, şu yerden ere varan arsız kadın gibi kimine zahmetini, kimine hasretini çektirir. Dünya ehli böylece âhirette de Hak Teâlâ'nın hışmını ve azabını görürler.

Dünyanın bu tuzağından kurtulabilenler ancak gerçek üzere onun âfetlerini bilenler ve bir cadı kadından kaçır gibi ondan kaçanlardır. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Dünyadan uzak kalınız. Ondan kaçınız. Çünkü dünya, Harut'tan da Marut'tan da daha büyücü, daha cadıdır.**

Biz dünyanın hakikatini, âfetlerini, hile ve oyunlarını, sahteciliğini Üçüncü Ünvan'da, kitabın başında anlatmıştık. Burada ise biz onun ayıplanması ve kötülükleri hakkında gelen haberleri söyleyeceğiz. Onun hakkında inmiş Kur'an âyetleri pek çoktur. Kur'an'dan ve başka peygamberlerin kitaplarından gelen haberlerden maksat; dünyanın âfetlerini, belâ ve mihnetlerini halka bildirmek, halkı o belâlardan sakındırmaktır.

DÜNYANIN KÖTÜLÜKLERİNİN AÇIKLANMASI

Ey aziz kişi! Gelen haberlerde Resûl aleyhisselâm bir gün ölmüş bir koyunun yanından geçmişti. Dedi ki:

"Görüyor musunuz ki, bu murdar koyun, ne kadar bayağı, hor bir şeydir. Öyle ki, kimse ona bakamıyor. O Hüda hakkı için ki, Muhammed'in canı O'nun hükmündedir, Hak Teâlâ katında dünya bu murdardan daha aşağıdır. Eğer Hak Teâlâ katında dünya bir sivrisinek kanadı değerinde olsaydı, hiçbir kâfire bir içim su vermezdi."

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur:

"Dünya lânetlenmiştir, mel'ündür. Dünyada var olan her şey lânetlidir. Ancak Hak Teâlâ için olan mel'un değildir."

Resûl aleyhisselâm yine buyurmuştur ki:

"Dünyayı sevmek bütün günahların başıdır."

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurdu:

"Dünya, müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir."

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

Bir kişi dünyayı severse âhiretine ziyan verir. Bir kimse âhiretini severse, dünyaya ziyan verir. Öyleyse hangi şey baki ise onu seçmek yerindedir."

Zeyd İbni Erkam der ki:

– Ebûbekir'le (Allah ondan razı olsun) birlikteydik. Ona bir miktar bal şerbeti getirdiler. Ebûbekir o şerbeti ağzına götürdü, ama içmedi, yere bıraktı. Sonra çok çok ağladı. Öyle ki, hepimiz birlikte ağlaştık. O, sonra sustu. Sonra yine ağladı. Öyle ki, hiç kimse:

– Niçin ağlıyorsun, ya Ebûbekir? demeye cesaret edemedi. Vakta ki, gözünün yaşını sildi, ona:

– Ya Allah Resûlünün Halifesi! dediler. Ne oldu? Neden ağladın?

O da şöyle dedi:

– Bir gün Resûlullah ile oturmuştuk. Eliyle üzerinden bir şeyi uzaklaştırırdı. Ama gözle hiçbir şey görünmezdi. Ben:

Yâ Resûlallah! dedim, o kovduğun, kendinden uzaklaştırdığın nedir? Resûlullah Efendimiz bana şu cevabı buyurdu:

“Dünya idi. Kendisini bana sundu, ben de onu kendimden uzaklaştırdım. O geri geldi, bana:

– Sen benden kaçarsın, ama senden sonra gelen kişiler benden kaçmasa gerektir! dedi.”

Ebu Bekir bundan sonra ilâve etti:

– İşte ben, şimdi, dünyanın bu demde olduğundan korktum. O vaktin bize erişmiş olduğunu düşündüm. Bunun için o şerbeti içmedim ve üzüntümden ağladım.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ yeryüzünde kendine dünyadan daha düşman hiçbir varlık yaratmadı. Ona bir kez bile nazar kılıp bakmadı.”

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

“Dünya evsizlerin evidir. Malsızların malıdır. Dünya malını toplayanlar akılsızlardır. Onun için birbirine düşman olanlar, onun hakkında bilgi sahibi olmayanlardır. Ona haset edenler anlayışı, marifeti olmayanlardır. Onun dostu, yakînî (sağlam ve gerçek bilgisi) olmayanlardır.”

Resûlullah Efendimiz yine şöyle bildirmiştir:

“Bir kimse sabahleyin kalktığı zaman himmeti dünyaya olursa cehennem onundur. Allah onun kalbine dört huyu musallat eder:

- 1- Bitip tükenmeyen kaygı ve gussa,**
- 2- Asla vazgeçemeyeceği uğraşma ve didinme,**
- 3- Zenginliğe erişemeyen bir fakirlik ve yoksulluk,**
- 4- Sonsuz, tükenmez bir umut ve emel.”**

Ebû Hureyre (Allah ondan razı olsun) şöyle anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz bana:

– Ya Ebâ Hureyre! Dünyayı sana biraz göstermemi diler misin? diye sor-du. Ben de:

– Dilerim ya Resûlullah! dedim.

Elime yapıştı, bir süprüntülüğe beni ilettili. Orası insan kafaları, koyun başları, eski, püskü yırtık paçavralar, insan pislikleri ile doluydu. Şöyle buyurdu:

– Ya Ebâ Hureyre! Bu insan başları bir zamanlar tıpkı sizin başınız gibi hırs ve tamahla dolu idi. Bugün bir kuru kemik kalmış, yakında da toprak olur. Bu pislikler, türlü türlü nimetlerdi. Çok çalışılıp uğraşarak ele geçmişti. Şimdi şöyle atılıp bırakılmışlar. Herkes onlardan kaçıp duruyor. Bu eski püskü, bu yırtık pırtık paçavralar, onların elbiseleriydi. Şimdiki hâlde onları

yeller dağıtıyor. Bu kemikler ise onların binek hayvanlarıydı ki, onların sırtlarına biner, dünyayı dolaşırlardı. İşte dünyanın kısaca hâli budur. Bir kişi dünya için ağlarsa ondan uzaklaşırız. Dünya uzaklaşılacak yerdir.

Bu sözler üzerine orada hazır bulunanların hepsi ağladılar.

Resûlullah Efendimiz o zaman şöyle buyurdu:

“Allahü Teâlâ dünyayı yarattığı zaman onu yerle gök arasına astı. Hak Teâlâ ona bir daha nazar atmadı. O da kıyamette şöyle diyecektir:

– Ya Rab, beni kullarının en aşağılığına ver!

O zaman Hak Teâlâ şöyle buyuracak:

– Ey yaşlanmış, yüzüne bakılmamış, sus. Dilini tut. Seni hiçbir zaman dünyada bir kimseye vermeyi lâıyk görmedim, hiç şimdi vermeyi lâıyk görür müyüm?..”

Resûlullah aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde bir insan taifesi gelir ki, amelleri Tihame Dağı gibi olmuştur. Hepsini cehenneme salarlar.

Ashab-ı Kirâm sordu:

– Ya Resûlullah! Onlar namaz ehli kişiler midir?

O da şöyle buyurdu:

– Evet! Namaz kılarlar, oruç tutarlar. Fakat dünyadan bir şey bulunca onu edinmeye uğraşırlar.”

Bir gün Resûlullah Efendimiz dışarıya çıktı. Ashab-ı Kirâm’a:

– Sizden kör olmak isteyen hanginizdir? Biliniz ki, her kim dünyaya meylederse ve dünyaya uzun emeller bağlarsa Hak Teâlâ onun gönlünü o istek kadar kör eder. Her kim dünyadan yüz çevirse ve kısa emelleri olsa Allah ona güzel ameller verir ve öğretilmeden ilim sahibi olur. Kılavuzu olmadan ona yol gösterilir.

Bir gün Resûl Hazretleri, hâne-i saadetten dışarı çıkmıştı. Ebû Ubeyde bin Cerrah (Allah ona rahmet eylesin) Bahreyn’den bir miktar mal yollamıştı. Ensar (Medineliler) o malın geldiğini işitmişlerdi. Mescitte toplandılar. Sabah namazını kıldılar. Hazret-i Peygamber namazı bitirince onun önünde toplandılar.

Resûlullah Efendimiz gülümseyerek:

– Yoksa mal geldiğini mi işittiniz? diye buyurdu. Onlar:

Evet, ya Resûlullah! dediler.

O da:

“Size müjdeler olsun ki, kalbinizin sevineceği işler olmaktadır. Ben sizin fakir olmanızdan korkmam. Korkum, dünyanın sizin üzerinize akıp gelmesidir. Nitekim sizden önce gelenlerin üzerine dünya böyle akmıştır. Böylece hasede düşersiniz, nitekim onlar da düşmüşlerdir. Ondan sonra helâk olursunuz. Nitekim onlar da helâk olmuşlardır!” diye buyurdu.

Resûl (s.a.v.) yine buyurdu:

“Gönlünüzü hiç dünya işiyle uğraştırmayın.”

Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

“Çünkü dünyanın anılması yasaklanmıştır. Nerde kaldı ki, dünya sevilip istensin.”

Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle der: Resûlullahın bir devesi vardı. Gadba adındaydı. Bütün develerden daha güzeldi ve hiçbir deve onu geçemezdi. Bir gün bir Arap, bir deve getirdi. O Arab'ın devesiyle Gadba'yı yarıştırdılar. Arab'ın devesi onu geçti. Müslümanlar, Resûlün devesinin geçildiğine üzüldüler. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu: **Allahü Teâlâ'nın katında muhakkaktır ki, hiçbir şeye şeref, üstünlük verilmez. İllâ onu hor kılar.** Yine şöyle buyurdu: **Dünya sizden sonra size yüz tutar. Sizin dininizi, ateşin odunu yediği gibi yer!** İsa aleyhisselâm şöyle demiştir: Dünyayı mabut edinmeyin. Tâ ki, dünya sizi kul edinmesin. Malı öyle bir kişinin yanına koyun ki, kaybolup ziyan olmasın. Zira dünya malı âfetten emniyette, güven içinde olmaz. O malı Hak Teâlâ katına koyarsanız, emniyette olursunuz. İsa aleyhisselâm havarilerine şöyle demiştir: Dünya ve âhiret birbirinin zıddıdır. Eğer birinin gönlünü etsen öbürünün gönlü kırılır. İsa aleyhisselâm yine dedi ki: Ey havariler! Ben dünyayı sizin önünüzde yere çaldım. Onu mübarek saymayın ki, murdarlıklarından biri şudur: Hak Teâlâ'nın günah saydığı işler dünyadan başka yerde işlenmez. Onun alçaklığından, pisliğinden biri de şudur ki, dünyadan ayrılmayınca hiç kimse âhirete gidemez. İsa aleyhisselâm yine dedi ki: Dünyaya önem vermekten geçin. Dünyayı onarmakla uğraşmayın. Bilin ki, bütün suçların başı dünyayı sevmektir, istek çokluğudur. Ve onların semeresi uzun kaygı ve günahlardır. İsa aleyhisselâm yine demiştir ki: Su ile ateş bir arada durmadığı gibi dünya ve âhiret dostluğu da bir gönülde toplanmaz. İsa aleyhisselâma sordular: Niçin kendine mahsus bir giyeceğin yok? O da onlara şu cevabı verdi: Başkalarının eskisi bize yeter. Bir gün İsa aleyhisselâm yolda yağmura tutulmuştu. Hazret-i İsa sığınacak bir yer aradı. İleride bir çadır gördü. Oraya gitti, çadırın içinde bir kadın gördü, oradan kaçtı. Bir mağara gördü. Oraya vardı. Mağarada bir aslan bulunuyordu. Cenâb-ı Hakk'a el açtı: Ya Rabbi! Her kimi yarattınsa ona bir sığınacak yer verdin. Ama bana vermedin! dedi. O zaman Yüce Yaratan'dan kendisine bir vahiy geldi, şöyle buyurdu: Senin sığınacak yerin benim rahmetimin karargahıdır. O karargah da cennetimdir. Orada sana dört yüz hûriyi eş etsem gerektir. Her birini kendi lütfum eliyle yaratmışımdır. Senin düğünün dört bin yıl sürse gerektir. O günlerin her biri de bir dünya ömrü kadardır. O zaman bir Münadiye: “Seslen! Her ne yerde bir zahit varsa, İsâ'nın düğününe gelsin!” derim. Bir gün Hazret-i İsâ bir şehrin içinden geçiyordu. Şehir halkının hepsini gördü ki, yolun ortasında ölmüş yatıyorlardı. Havarilerine: Ya kavm! Bunlar, baştan başa Hak Teâlâ'nın hışmından ölmüşlerdir! Eğer bu hışımdan helâk olmasaydılar, yer altında helâk olurlardı! dedi. Yanındakiler: Dileriz ki, bunlar ne için helâk olmuşlardır, bilelim! İsâ aleyhisselâm da bir yüksek yere çıktı: Ey şehir halkı! diye ça-

ğırdı. Bir kişi: Lebbeyk, ya Ruhullah! diye cevap verdi. İsâ aleyhisselâm da: Sizin başınıza gelenler nedir? diye sordu. O kişide: Dün akşam sağ kişilerdik. Sabahleyin Allah'ın kızgınlığına uğradık! dedi. Ya neden bu kızgınlığa uğradınız? Sebebi, dünyayı kendimize dost tutmamızdır. Günah işleyenlere uyduk. Onlara boyun eğdik. Ya dünyayı hangi yolda dost tuttunuz? Dünyayı tıpkı küçük bir çocuğun anasını sevmesi, onu en yakın bilmesi gibi dost edinmiştik. Dünya ne zaman gelse sevinir, ne zaman gitse üzüldük. Ya niçin senden başkaları cevap vermiyorlar? Onların her birinin ağzında ateşten bir gem var. Ben o kavmden değildim. Aralarında bulunuyordum. Şimdiki hâlde cehennem kenarındayım. Bilmem ki, kurtulabilecek miyim? Yahut kurtulamayacak mıyım? O zaman İsâ aleyhisselâm havarilerine dedi ki: **Arpa ekmeği, bir parça tuz, yırtık pırtık elbise ile bir çöplükte yatmak din ve dünya selâmeti için daha iyidir.** İsâ aleyhisselâm yine şöyle buyurdu: **Dünyadan az şeyi dinin selâmeti için kabul edin. Oysa başka kavimler, az dinle dünya selâmetini kabul ettiler.** İsâ aleyhisselâm yine şöyle dedi: **Ey dünyayı isteyen kişiler! Dünyadan el çekiniz ki, dünyaya hayır işleyesiniz. O zaman hem de fazlası ile sevaba erersiniz.** Haberde gelmiştir ki, Adem Peygamber cennette buğdaydan yiyince büyük abdesti geldi. Tenna bir yer aradı. Hak Teâlâ bir melek yolladı. Melek: Ya Âdem! dedi. Dilediğin nedir? Hazret-i Âdem: Karnımda olan şeyleri boşaltmak isterim. Bir yer arıyorum! Cennet taamlarının hiçbirinde bu hâl yoktu. Ama yalnız bu buğdayda var! dedi. Hak Teâlâ meleğe: "Söyle Âdem'e!" diye buyurdu. "Yere mi kor, kürsüye mi? Yoksa arşa veya cennet ırmaklarına mı koyar? Yürüsün, dünyaya varsın. Bunun gibi aşağılık şeylerin yeri dünyadır."

Ey aziz, sen bil ki, Ali (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Bir kimsenin şu altı şeyi yerine getirmesi Cennet'i dilemektir ve Cehennem'den kaçmaktır. Ve bunları yerine getiren, hiçbir nesneyi geriye bırakmamış olur:

- 1- Her kişi Allahü Teâlâ'yı bilmeli, ona itaat etmeli.
- 2- Şeytanı bilmeli ve ona uymamalı.
- 3- Hakkı ve Hak nesne hangisidir bilmeli, ona el uzatmalı.
- 4- Bâtıl şey hangisidir, onu da bilip ondan el çekmeli.
- 5- Dünyayı bilmeli, ondan el çekmeli.
- 6- Ahireti de bilip onu dilemeli ve elde etmeye çalışmalı.

Bir kişi Ebû Hâzım'a dedi ki: Ben neyleyim ki, dünyayı severim. Bu sevginin, benim gönlümden gitmesi için ne yapayım? Ebû Hâzım da: Her neyi eline geçirirsen helâlden geçir. Her neyi harcarsan helâl yere harca! O zaman onu sevmek sana ziyan vermez. Ebû Hâzım bu sözü şundan ötürü söylemiştir ki, böyle yapınca dünyadan soğuyacağını, dünyanın gönlüne hoş gelmeyeceğini bilmesindendir. **Ebû Hâzım** yine şöyle demiştir: Dünyadan çekinin, sakının! İştittim ki, bir kimse dünyayı şerefli tutarsa kıyamet günü onu götürürler, başı üstünde birisi şöyle nida eder. Bu kişi, Hak Teâlâ'nın hâkir gördüğü şeyi mübah tutan kişidir!

Yahya bin Muâz da der ki:

– Dünya şeytanın dükkânıdır. Onun dükkânından hiç geçme ve hiçbir şey alma. Şüphesiz o, dükkânından alış-veriş yapman için senin kapını aşındırır:

Fudayl bin İyad dedi ki:

– Dünya altından olsa fânidir, bir gün yok olur. Âhret toprak parçasından bile olsa bakidir. Baki kalan toprak parçasını fâni olan altına tercih etmek vaciptir. Sen ise fâni toprak parçası olan dünyayı, baki altın olan âhiretin üzerine nasıl seçersin?

İbn-i Mes'ud (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Dünyada herkes bir konuktur. Elinde bulundurduğu her şey âriyettir. Konuk olan elbet göçüp gidecek, âriyet olan da şüphesiz geri alınacaktır.

Lokman, oğluna dedi ki:

– Ey oğulcuğum, dünyayı âhirete sat. Tâ ki, ikisinden de faydalan. Fakat âhireti dünyaya satma. O zaman ikisinden de zararlı çıkarsın.

Ebû Ümâme-i Bâhili (Allah ondan razı olsun) der ki: Resûlullah peygamberliğe gönderildiği zaman şeytanın askeri, kendisine: İnsanlara böyle bir peygamber gönderildi, biz ne yapalım? dediler. Şeytan da: O insanlar dünyayı severler mi? diye sordu. Onlar: Severler! dediler. O hâlde korkmayın. Eğer puta tapmazlarsa ben onları dünya sevgisi ile öyle bir hâle getiririm ki: Aldıkları şeyi hak ile almazlar, verdiklerini de hakla vermezler, sakladıklarını da hakla saklamazlar. Bütün kötülük ve fenalıkların başı işte bu üçüdür.

Fudayl der ki:

– Eğer bütün dünyayı bana helal ve hesapsız olarak verselerdi, siz murdar bir şeyi almaktan nasıl ar duyarsanız, ben de onu almaktan ar ederdim.

Ebû Ubeyde bin Cerrah (Allah ondan razı olsun) Şam'ın Beyi idi. **Hazret-i Ömer** (Allah ondan razı olsun) Şam'a geldi. Bey olan Ebû Ubeyde'nin Beylik konağında hiçbir şey görmedi. Bir kılıç, bir kalkan ve bir eğerden başka bir şey yoktu. Hazret-i Ömer: Niçin burada ev eşyası yok? diye sordu. Ebû Ubeyde: O yere ki, varacağız, orası için bize bu kadar yetişir! diye cevap verdi ve bu sözyle kabri kasedetti.

Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) **Ömer bin Abdülaziz'e** bir mektup yazdı ve dedi ki:

“O günü gelmiş bil ki, halk içinde en sonra ölmesi mukadder kılınan kimse ölür.”

Ve bundan fazla bir söz yazmadı.

Ömer bin Abdülaziz de ona şu cevabı bildirdi:

“O günü gelmiş tut ki, dünya hiç yaratılmamış gibi ola. Âhret daima baki ola.”

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

Şaşılır o kimseye ki, Cehennemin hak olduğunu bilir de güler. Şaşılır o kimseye ki, dünyanın sebatı olmadığını bilir de ona gönül verir. Şaşılır yine

o kimseye ki, kabrin hak olduğunu bilir de gönlünden onu çıkarabilir. Yine şaşılır o kimseye ki, kaderi hak bilir de rızık için üzüntü çeker.

Davud-i Tâi (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

İnsan oğulları tevbeyi ve ibadeti terkeyler. Bundan korkmazlar ki, ölüm ansızın gelir. Taatı ihmal ederler. Sanki ibadetin menfaati başkaları içindir.

Ebû Hâzım (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki:

– Dünyada şâd olacak hiçbir şey yoktur ki, onunla şâdlık bulasın. Yine hiçbir şey yoktur ki, sonunda üzülmeyesin ve safi şâdlık dünyada yaratılmış değildir.

Hasan-ı Basri (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– Dünyadan ayrılıp giden hiçbir kişi yoktur ki, **Sekerâti Mevte** (can çekişme sırasında) üç haslet boğazını yakalamış olmasın. Biri: **Biriktirdiği malı doyarsıya yiyemedi.** İkincisi: **Umduğu şeylere kavuşamadı.** Üçüncüsü: **Ahiret azığını lâzım geldiği gibi hazırlayamadı.**

Muhammed bin Münkedir (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– Şayet, bir kişi, ömrü boyunca gündüzleri oruç tutsa, geceleri de namaz kılmış olsa hac farzını yerine getirse ve cihada gitse, haramdan el çekse, ama dünyayı önde tutsa kıyâmet gününde onun için “İşte bu kişi, Yüce Allah’ın hakir gördüğü dünyayı yüce tutmuştur!” derler. Acaba o kişinin hâli ne olur? Ve acaba içimizden öyle olmayan kim vardır? Oysa bizim, günahımız çok, edâ ettiğimiz farzlarda kusurlu, taksiratlıdır.

Denilmiştir ki: “Dünya eski, harap olmuş bir saraydır. Ondan daha viran olan ise onu elde etmeye çalışan insanın gönlüdür. Cennet ise haraplıktan uzak, mâmur bir saraydır. Cenneti dileyen bir gönül ise ötekinden daha yeni ve daha zenginlik doludur.

Yahya bin Muaz (Allah ona rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– Akıllı olan kişi üç şeyden önce işini bitirir:

1. Dünya kendisinden el çekmeden önce o dünyadan el çeker.

2. Mezara gitmeden önce kendisinin mezarını onarır.

3. Cenab-ı Hakk’ın katına varmadan önce de O’ndan rıza dileğinde bulunur.

Sonra, yine şöyle dedi:

– Dünya öyle uğursuzdur ki, onu dilemek, Hak Teâlâ’yı dilemekten gönlü uzak tutar.

Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerîm kılsın) şöyle buyurmuştur:

– **Dünya altı şeyden ibarettir:**

1. Yemek,

2. İçmek,

3. Giymek,

4. Koklamak,

5. Binek bulmak,

6. Evlenmek.

Yemeklerin en tatlısı baldır. Bal ise arının ağzının suyudur. İçilenlerin en iyisi sudur. Su içmede bütün yaratıklar müsavidir. En değerli giysi ipektir. O da bir böceğin ağının suyudur. Kokuların en güzeli misk kokusudur. O da bir ahunun karın suyudur. Binilecek yer at sırtıdır. Mücahidler at sırtında can verirler. En büyük şehvet kadınla birleşmededir. Kadın kendisini en güzel şeylerle süsler. Erkek ise ondan en çirkin yerini (sidiğin çıktığı yeri) ister. Netice de erkek ve kadını iki idrar aracı birleştirir.

Ömer bin Abdülaziz (Allah ona rahmet eylesin) şöyle der:

Ey insanlar! Sizi bir iş için yarattılar. Eğer ona inanmazsanız kâfir olursunuz. Eğer inanıp da o imanı geri bırakırsanız, aptalın biri olursunuz. Sizi ebedî olmak için yarattılar. Sizin bu yerden sonra göçeceğiniz yer ebediyettir. İnancınız ve işleriniz o ebediyet yurduna göre olmalıdır.

KÖTÜ OLAN DÜNYANIN HAKİKATİ

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

Dünya ve dünyadaki her şey lânetlidir. Ancak Allah için olanlar mel'unluğun dışındadır.

O hâlde, Allah için olanların neler olduğunu bilelim. Onlar ki Allah içindir mezmûm değildir. Ondan başkası mezmûmdur. Ve dünyayı sevmek bütün günahların başıdır.

Ey aziz bil ki, dünyada olan her şey üç kısımdır:

Birinci Kısım: Zâhiri ve bâtını dünyadan olup Allah için olması kabil olmayan nesnelerdir. Bunlar günahlardır ki, niyetle ve kasıtlı Allah için olmazlar. Mübah olan nesnelerle aşırı derecede nimetlenmek de bu cümledendir. Zira bu da dünya içindir. Mübahlarda aşırılık gafletin, serkeşliğin tohumudur. Bütün günahların mayasıdır.

İkinci Kısım: Özellikle Allahü Teâlâ için olup niyetle dünya için olması da mümkün olan şeylerdir. Bu da üçtür:

1. Fikir,
2. Zikir,
3. Şehvetlere (isteklere) muhalif hareket etmek, ona uymamaktır.

Bu üç şey eğer âhiret sebebiyle ve Hak Teâlâ'nın dostluğu için olursa Hak Teâlâ'ya mahsus olur. Her ne kadar dünyadan olsalar bile.

Fikirden maksat, ilim dilemektir. Onunla makam, mansıp elde etmek değildir.

Zikirden de maksat, insanların gözüne âbid (ibadet edici), zâhid, takva ile meşgul görünmek değildir, Allah'a yakınlık istemektir.

Dünyayı terketmek ve nefse muhalefet etmek de böyledir. Eğer bunlardan maksat insanlar nazarında makam ve itibar kazanmak olursa bunlar da dünyadan ve mezmûm olurlar. Görünüşte Allah için olmaları hiçbir işe yaramaz.

Üçüncü Kısım: Görünüşte yalnızca nefsin hazzı için olup, lâkin kasıt ve niyetle Allah için olan şeylerdir ki, dünyadan sayılmazlar. Yemek yeme gibi ki, ondan maksat ibadet için güçlenme ola. Nikâh gibi ki, ondan da maksat evlât edinmek ve Allah Teâlâ'nın buyruğunu yerine getirmektir. Yeteri kadar mal kazanmak ki, ondan da murat, ibadete kolaylık bulmak ve halka muhtaç olmamak ola.

Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

– **Bir kimse dünyayı övünme ve gururlanma için dilerse ona Allahü Teâlâ kızar. Eğer dünyayı halka muhtaç olınamak için dilerse, kıyamet günü mahşer yerine gelince yüzü ayın on dördü gibi parlar.**

Dünya şudur ki, onda sırf nefsin hazzı olur, âhirete gerek olmaz. Bir nesne ki, ahiretin ona ihtiyacı vardır, o âhiretin malıdır. Dünya kısmından olamaz. Nitekim hac yolunda devenin yemi de hac yolunun azığındandır. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse nefsinin hevâsını terk eylemişse, o kişinin süresiz kalacağı yer Cennettir.” (Nâziât Sûresi: 40 - 41)

Hak Teâlâ bir yerde de dünyayı beş vasıf içinde zikretmiştir:

“Bilirsiniz ki, dünya hayatı oyun, eğlence, süslenme, aranızda övünme, mal ve evlad artmasını istemektir.” (Hadîd Sûresi: 20)

Yani, dünya beş şeyden ibarettir:

1. Oyun,
2. Eğlence,
3. Şehvetlerle bezenmek,
4. Birbirine fahreylemek, övünmek,
5. Evlâdı ve malı çok dilemektir.

Hak Teâlâ bu beş nesneyi başka bir âyette bir araya getirmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ halkın gönlünde şu nesneleri bezemiştir ki bunlar: Kadınlar, oğullar, biriktirilmiş altın ve gümüş (sığır, at, koyun, deve gibi) hayvanlar ve ekinciliğe düşkünlüktür. Dünya nimetleri bunlardır, en güzel mekân Allah'ın katındadır.” (Âl-i İmrân Sûresi: 14)

Sen bil ki, bu cümleden olan her şey bunların içindedir, eğer âhirette işe yarasan diye feragat üzere de girerse bunlar da yine âhirettendir. Ama sırf zevk için ve yeteri kadarından çok alınırsa âhiret için olmaz.

Mal da üç derecedir:

- 1- Zaruret miktarıdır ki, yiyecekte, içecekte, giyimde ve meskendedir.
- 2- Zaruret miktarından artık olursa bu ziynettir, süstür.

3- İhtiyaç miktarından ziyade olursa bu da **Tecemmül** (aşırı süslenme) demektir. Süslenmenin ucu bucağı yoktur. Zarureti kadar süs yapan kişi kurtulur. Bir kimse süslenmekte ihtiyaç derecesini aşarsa, tecemmül halini alırsa bir azaba düşer ki, hiçbir zaman sonu yoktur. Bir kimse onu ihtiyaç mertebesine yükseltirse o tehlikeden kurtulamaz.

İhtiyacın da iki yönü vardır. Birisi zaruret mertebesine yakındır. Öteki ise zevk ve süslenme derecesine yakındır. Bu ikisinin arasında bir derece daha vardır ki, o ictihad ve sezişle bilinebilir. Kesin olarak bilinmez. Zaman olur ki, fazla ihtiyaç olmayan şeyler ihtiyaç vardır diye hesap edilir. Ama âhirette böyle bir hesap tehlikeli olur. Bundan ötürü ulu din kişileri, akıl ehli olanlar, zaruret kadarı yetinmişlerdir.

Böyle yol tutan kişilerin önder ve kılavuzu **Üveys-i Karânî'dir** (Allah ona rahmet eylesin). Kendisi dünyada ihtiyaç ve zaruret miktarını o kadar azaltmıştır ki, onu gören divane sanırdı. Hatta bir yıl, iki yıl onun yüzünü gören olmazdı. Sabah namazı vaktinde gider yatsı namazı vaktinde geri gelirdi. Yiyeceği de hurma çekirdeğinden ibaretti. Onları da toplar, devşirirdi. Eğer yemek öğünü olacak kadar hurma bulacak olursa, çekirdeğini sadaka verirdi. Eğer lüzumu kadar bulamazsa, hurma çekirdeğini verir birkaç hurma alırdı. Onunla orucunu açardı.

Üveys-i Karânî'nin elbisesi öyle yırtık pırtıktı ki onları süprüntülüklerden toplar, yıkar giyinirdi. Küçük çocuklar onun üzerine taşlar atarlardı. Ona deli, divâne derlerdi. Üveys-i Karânî ise:

– Ufak ufak taşçağızlar atın! Ayağım yaralanmasın çocuklar! Tâ ki, abdestim bozulmasın derdi.

Hazret-i Muhammed! (s.a.v.) Onu hiçbir zaman görmemişti. Ama, Ona çok duada bulunurdu. Hazret-i Ömer'e onun hakkında vasiyette bulunmuştu. Ömer, Arafat'a gelen halkı toplanmış gördü. Minberden:

– Ey halk! Kim içinizde Iraklı ise ayağa kalksın! dedi.

Iraklı olanlar ayağa kalktılar. Onlara:

– Kûfeli olmayanlar otursun! dedi. Bundan sonra da:

– Karan'dan olmayanlar da otursun! buyurdu. Hepsî oturdu, yalnız bir kişi oturmamıştı. Hazret-i Ömer o kişiye:

– Sen Karan'dan mısın? diye sordu. O kişi:

– Karan'danım! diye cevap verdi. Hazret-i Ömer o kişiye:

– Sen Üveys-i Karânî'yi gördün mü? diye sordu. O kişi:

– Bilirim! dedi. Ama o kişi senin dediğin mertebede kişi değildir! Ondan ahmak, ondan divâne ve ondan yoksul kimse yoktur! Ondan nekes, cimri kimse de bulunmaz!

Hazret-i Ömer bu sözü işitince ağlayarak dedi ki:

– Onu şunun için istiyorum: Resûl aleyhisselâmdan işittim ki, Rabia ve Mudar halkı sayısınca kimse, onun şefaatiyle cennete girecektir.

Rabia ve Mudar kabileleri iki büyük kabile idi ki, onların sayısı bilinmezdi. O kadar çoktular.

Herm İbni Hayyân şöyle demiştir:

– Ben bu haberi işitince Kûfe'ye vardım. Üveys'i sordum. Onu ancak Fırat kıyısında buldum. Abdest almaktaydı. Giyeceğini yıkıyordu. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Yüzüme baktı. Eline yapışmayı düşündüm. Elini vermedi. Ben:

– Allah uzun ömürler versin, merhamet ve mağfiret etsin! dedim. Nedir hâlin? diye sordum. Beni bir ağlamak sardı. Onu çok sevmiştim, çok zayıflamıştı. O da bana baktı:

– Allah sana da ömür versin, Ya Herm bin Hayyân! Halin nedir? Ey kardeş, seni buraya kim gönderdi? dedi. Ben de:

– Benim adımlı, babamın adını nasıl bildin? Beni hem görmemiştin. Sen nasıl beni anladın? dedim. Üveys-i Karânî:

– O Yüce kişi ki, hiçbir şey O'nun bilgisi dışında değildir! Seni bana O haber verdi. Benim ruhum da seni bildi. Müminlerin ruhları birbirlerine âşinâdır. O bunu, bu onu tanır, dedi. Ben:

– Ya Üveys! Bana Resûl aleyhisselâmdan bir haber rivayet kıl. Tâ ki, bana senden yadigâr kalsın, dedim. O da şöyle dedi:

– Benim tenim ve canım Resûl uğrunda feda olsun. Ben Resûlullahı görmedim. Ama O'nun haberini işitmiştim. Rivayette bulunmak yolunu kendi üzerime açmayı dilemem. Hadisci, zikirci ve fetvacı olmak istemem. Benim kendime göre bir işim vardır ki, başka bir işle uğraşmam!

Ben de:

O hâlde bana bir âyet oku! Tâ ki, senden işiteyim. Bana bir davet ve vasiyet eyle ki, onunla amel edeyim. Ben seni Allah için pek severim, dedim. Üveys-i Karânî, Fırat kıyısında hemen elime yapıştı: **“Eûzu billahi mineşşeytanirracim”** dedi. Bunu okuyup ağladı. Ondan sonra: Benim Rabbim böyle buyuruyor ve bütün sözlerin en doğrusu O'nun sözleridir. İşte Rabbim buyuruyor ki: **“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyuncak olsun diye yaratmadık. Biz onları Hak için yarattık. Lâkin insanların çoğu bunu bilmez.”** (Duhân Sûresi: 38 - 39) Sonra da şu iki âyeti okumaya devam etti. **“Hiç şüphe yok ki, kıyamet günü onların topunun bir arada bulunacağı gündür. O gün dostun dostla hiçbir yararı olmaz. Kendilerine yardım edilmez. Ancak Allah'ın acıdığı kişiler bunun dışındadır. Allah'ın her şeyi yapmaya gücü yeter, o esirgeyicidir.”** (Duhân Sûresi: 40 - 42) Bu üç âyeti de okuduktan sonra Üveys-i Karânî öyle bir fer-yad savurdu ki, aklı başından gitti sandım.

Bana dedi ki: Ey Hayyân'ın oğlu! Baban Hayyân öldü. Sen de elbet öleceksin, ya cennete yahut cehenneme gidersin. Anan ve baban ki, Âdem ve Havva idiler, onlar da öldü. Nuh öldü. İbrahim Halîl de öldü. Allah'la konuşan Musa öldü. Hakkın Halifesi Davut öldü. Hakkın güzidesi Resûl Muhammed Mustafa (s.a.v.) öldü. Resûlullahın Halifesi Ebûbekir öldü. Sonra Ömer kardeşim öldü.

Ah Ömer, vah Ömer! Ben, O'nun bu sözü üzerine: Ya Üveys-i Karânî, Ömer henüz ölmedi! dedim. Hak Teâlâ, Ömer'in öldüğünü bana haber verdi! dedi. Sonra ilâve etti: Ben ve sen ölmüşlerdeniz! dedi. Sonra getirip kısa bir dua okudu ve: Sana vasiyetim şudur ki, Hak Teâlâ'nın Kitabını ve salâh kitabını vesile, kılavuz ve yol edin. Ölümü bir an bile anmaktan gafil olma. Bir kavmin yanına vardığın zaman onlara öğütlerde bulun. Hak Teâlâ'nın kullarından öğüt ve nasihatlerini esirgeme. Eğer esirgersen dinsiz olursun. Gafilcesine cehenneme girersin. Bana öğütleri bitince bir nice dua etti. Sonra: Ey Hayyân oğlu Herm! Artık gidelim, bundan sonra ne sen beni görürsün, ne de ben seni. Ama beni duadan unutma ki ben de seni dua ile anayım. Sen bu yönden git, ben bu yönden gideyim! dedi. Ben beş-on dakika onunla birlikte gitmek istedim. O bırakmadı. Hüngür hüngür ağladı. Beni de uzun uzun ağlattı. Onun arkasından bakakaldım. Tâ köye kadar gitti. Ondan sonra ondan ne haber aldım, ne de onu bir daha buldum. İşte o kimseler ki, dünyanın âfetini bilmişlerdir. Onların sîreti, evliyanın yolları budur. Onlar akıl ve tedbir sahibi idiler. Eğer sen bu dereceye erişmezsen, hiç olmazsa ihtiyacın kadarıyla kanaat eyle. Hiçbir yönde zevk yolunu tutma. Tâ ki, büyük tehlikelere düşmeyesin.

Dünyanın kınanma ve yerilmesinde bu kadarla yetinildi. Diğerlerini "Müslümanlığın Şartları" konusunda anlatmıştık.

ALTINCI ASIL

TAMAHKÂRLIĞIN VE MAL TOPLAMANIN İLAÇLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, dünyanın dalı, budağı çoktur. Onun dallarından biri mal ve bir başkası da mevki, makam ile büyüklük taslamaktır. Kibir ve bunun gibi daha nice dalları vardır. Ama büyük fitne maldır. Hak Teâlâ buna akabe (tehlikeli, dar geçit) diye ad verdi. Ve şöyle buyurdu:

"İnsan zor akabeyi (geçidi) aşmaya göğüs germedi. O tehlikeli geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O köle azad etmek, kendini küfür köleliğinden azad edip Allah'ın nimetlerine şükür etmektir. Ya da zorlu bir açlık gününde yemek yedirmektir." (Beled Sûresi: 11-14)

O zor geçitleri Hak Teâlâ Hazretleri şöyle beyan buyurmaktadır:

"Akrabalığı olan bir öksüzü veya açlıktan yere yığılan bir yoksulu doyurmaktır. Sonra iman edip de birbirine sabır ve merhamet eden kimselerden olmaktır." (Beled Sûresi: 15-17)

Bunlardan daha tehlikeli geçitler yoktur. Çünkü onlardan tamamen kurtulmaya çare yoktur. Bununla birlikte hem kazası şehvete sebeptir. Ve hem âhîret yolunun azığıdır ki, âhîret yolunda yiyecekten, giyecekten ve meskenden el çekmeye çare yoktur. Bunlar ise malın kendisidir. Ve malla ele geçirilir. O hâlde insan malı ele geçirmemesine sabredemez ve sabretmesinde selâmet de yoktur. Eğer kişinin elinde malı bulunmazsa kendisinde küfür kokusu bulunan fakirlik

korkusu hâsıl olur. Eğer mal bulunursa çok tehlikeli olan zenginlik ve cimrilik korkusu hâsıl olur.

Fakirliğin iki haleti vardır:

1. Hırs,
2. Kanaat.

Kanaat haleti iyidir, övülmeye değer bir haldir. Harisin haleti de ikidir:

1. Halka tamahla bakar.
2. Kendi elinin emeğiyle kazanır.

Bu ikincisi de iyidir. Zengin olanın da iki hâli vardır:

1. Kıskançlık, açgözlülük ve cimriliktir.
2. Cömertlik, el açıklığıdır.

Cömertliğin de iki hâli vardır.

1. Biri israftır.
2. Biri de orta karardır.

Bu iki haletin de biri mezmum, kötüdür. Öbürü de karışıktır. Bunları bilmek önemlidir. Sözün kısası bu hâller faydadan da âfetten (zarardan) da uzak değildir. Ve faydanın da zararın da her birini bilmek farzdır. Tâ ki, zarardan kaçınıp faydadan kararınca yararlanmak mümkün olsun.

MAL SEVMENİN ÇİRKİNLİĞİ

Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Sizi mallarınız ve çocuklarınız, Allah’ı zikretmekten alakoymasın. Her kim bunu yaparsa hiç şüphe yok ki, onlar hüsrana düşen kimselerdir.” (Münâfikun Sûresi: 9)

Resûlullah Efendimiz de şöyle demiştir:

– Mal ve makamı sevmek gönülde nifakı, suyun tere otunu büyüttüğü gibi büyütür.

Resûlullah ayrıca şöyle buyurmuştur:

“İki aç kurt bir koyun ağlına saldırsa, onların verecekleri ziyan, şeref, mal ve makam sevgisinin müslümanların dinine vereceği zarardan daha azdır.”

Ashâb-ı Kiram:

– Ya Resûlallah! dediler. Senin ümmetinin en kötüsü kimlerdir?..

Resûl aleyhisselâm:

– **Zenginlerdir!** diye buyurdu.

Sonra şöyle dedi:

– Benden sonra bir kavm gelecek ki, türlü türlü yemekler yiyecekler, türlü türlü güzel giyimler giyeceklerdir. Ağır pahalı atlar saklayacaklardır. Güzel yüzlü kadınlar isteyeceklerdir. Onlar az şeyle doymazlar. Çok şeyle de ka-

naat etmezler. Onların bütün himmeti dünya içindir ve dünyayı mabut edinmişlerdir. Her ne yaparlarsa dünya için yaparlar. Vasiyetim olsun ki, oğullarınızın oğullarından her kim onları görürse onlara selâm vermesin. Hastalarının hatırını sormasın. Cenazelerinde hazır bulunmasın. Onların ulu kişilerine saygı göstermesin. Her kim bunların aksini yaparsa Müslümanlığın harap olmasına yardım etmiş olur.

Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Dünyayı, onu isteyen dünya ehline bırakın. Her kim dünyadan yeteri kadarından çoğunu elde ederse kendisini helâk etmiş olur. Ama o helâk olduğunu bilmez!”

Resûlullah Efendimiz yine buyurdular ki:

“İnsan oğlu ölünce arkasında kalanlar:

– Neler bıraktı da gitti? derler. Melekler ise:

– İleriye ne gönderdi? derler.”

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

“Dünyada çok mülk edinmeyin ki, o zaman dünyayı dost tutmuş olursunuz.”

Havarileri, İsa aleyhisselâma sordular:

– Acaba senin su üstünde yürüyebilmenin sebebi nedir? Bizim neye gücümüz yok?

İsa aleyhisselâm da onlara:

– Ben dünya malının ağırlığını gönlümden attığım için su üstünde yürüye biliyorum. Siz de böyle yaparsanız, benim gibi su üstünde yürüyebilirsiniz, dedi. Sonra İsa aleyhisselâm onlara:

– Altının ve gümüşün değeri sizin yanınızda niceedir? diye sordu.

– Çok kıymetlidir! dediler. O da:

– Benim indimde toprakla birdir! dedi.

Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki?

“Âdemoğlu daima (malım, malım) der. Yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve sadaka ederek bâki kıldığından başka senin hangi malın vardır?”

Bir kimse Hazret-i Muhammed (s.a.v.)’in huzuruna çıkarak dedi ki:

– Ya Allah’ın Resûlü! Acaba sebep nedir ki, ben ölümümü hiç istemiyorum. Resûl aleyhisselâm ona sordu:

– Senin elinde malın var mıdır? O kişi:

– Vardır! diye cevap verdi.

– O hâlde malını kendinden ileri sür (yani sadaka ver). Çünkü halkın gönlü mala dosttur. İnsan malı dünyada toplar, bir yere korsa kendisi de dünyada kalmak ister. Malı, kendinden uzaklaştırınca kendisi de dünyadan uzaklaşmak diler.

Yine Resûl aleyhisselâm buyurmuştur ki:

“İnsanın dostları üçtür: Birincisi kendisine ölünceye kadar vefa gösterir. İkincisi mezara kadar vefa gösterir. Üçüncüsü mahşere kadar vefa gösterir. Ölünceye kadar vefa gösteren malıdır. İnsana mezarına kadar vefa gösteren de kavmi ve hısımlarıdır. Mahşere kadar vefa gösteren ise insanoğlunun amelle-ridir.”

Bir kişi **Ebû Derdâ** (Allah ondan razı olsun) Hazretinin gönlünü kırmıştı. Ebû Derdâ:

– Ey Allah'ım! Ona sağlık, afiyet ver. Çok mal bağışla, uzun ömür ver! dedi.

Oysa Ebû Derdâ'nın bu sözleri bir beddua gibiydi. Çünkü hangi kişiye bu sözler söylenirse o kişi gaflet içine dalar, âhireti unuttur ve helâk olur.

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) eline bir akçe aldı dedi ki:

– Ey akçe! Sen o nesnesin ki, elimden dışarı çıkmazsan bana hiçbir faydan yoktur.

Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Allah'a yemin ederek söylerim ki: Her kim altına ve gümüşe (paraya) gereğinden fazla kıymet vermişse Allah onu hor, hakir ve zelil etmiştir.

Denilmiştir ki, altını ve gümüşü ilk önce para haline getirdikleri zaman şeytan onları eline alıp yüzüne, gözüne sürdü, öptü, okşadı ve:

– Bir kişi sana dost olur ve seni severse, gerçekten o kişi benim kulumdur, dedi.

Mesleme bin Abdül Melik, Ömer bin Abdülaziz'in yanına geldi:

– Ya Emirel Müminin! Sen öyle bir iş yaptın ki, hiç kimse onu yapmamıştır. On üç oğlun var. Bıraktın, gittin. Onlara ne bir altın, ne bir gümüş miras koymadın.

Ömer bin Abdülaziz dedi ki:

– Beni şu yattığım yerden kaldırın, oturayım!

Onu kaldırdılar. Oturdu. Dedi ki:

Onların mülkünü başkalarına vermediğim gibi başkalarının mülkünü onlara vermeyi de uygun görmedim. Benim oğlum ya kabiliyetli olur, Allah'a itaatlidir. Ya kabiliyetsiz olur, Allah'a asidir. Kabiliyetli ve Allah'a itaatli olana Allahü Teâlâ zaten yeter. Kabiliyetsiz ve Allah'a asi olanın başına ise her ne hâl gelse ona üzüлp kırılmam.

Yahya bin Muaz der ki:

– İki musibet vardır ki, ölüm zamanında zenginlere mahsustur ve başka hiçbir kimseye o musibet nasip olmaz. Biri şudur: O kişinin bütün malını elinden alırlar. Diğer de: O kişiye bütün malının hesabını sorarlar. Allah bizi böyle bir musibetten korusun.

MALIN ÖVÜLEN YÖNLERİ

Ey aziz kişi, sen bil ki, her ne kadar mal türlü yönlerden zem edilmiş ise de bir yönden de övülmüştür. Çünkü malda hem hayır var, hem de şer. Bundan dolayı Kur'ân-ı Azim'inde Hak Teâlâ malı **"hayr"** adıyla anarak şöyle bildiriyor:

"Malınızdan bir hayır sadaka vererseniz bunun faydası nefsinizedir. Ancak Allah rızası için ne vererseniz onun sevabını tam olarak alırsınız. Hiçbir zaman hakkınız yenmez. Ve size zulm edilmez." (Bakara Sûresi: 272)

Hak Teâlâ Hazretleri başka bir âyet-i kerimede de malı **"hayr"** diye anarak şöyle buyurdu:

"Biriniz ölüme yaklaştığınız zaman geride bir hayır (mal) bırakacak olursa babasına, anasına, yakınlarına örfe uyarak vasiyette bulunsun. Bu, muttakiler üzerine bir borçtur." (Bakara Sûresi: 180)

Resûl aleyhisselâm şöyle demiştir:

– İyi kimseye helâl malın verilmesi güzel bir şeydir.

Yine Hazret-i Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Fakirliğin insanı küfre götürmesinden korkulur.**

Buna sebep şudur: Eğer bir kişi kendisini bir ekmeğe muhtaç görse, onu ele geçirmeyi canı çekse, ehlini, evlâdını belâda görse, diğer taraftan dünyada çok nimetlerin dağıtıldığına şahit olsa şeytan onun karşısına geçer:

– Bu ne adalet, bu ne insaf ki, Hak Teâlâ'dan görülmektedir. Bu ne kötü rızık davasıdır ki, dağıtan Hak Teâlâ'dır. Bir fısk işleyene, bir zalime o kadar mal vermiştir ki elinde nesi vardır, bilinmez. Sonra bir biçâreyi aklıktan öldürür, bir akçe bile vermez. Hak Teâlâ o fakirin muhtaç olduğunu bilmese, bilgisine noksanlık gelmiş olur. Zavallı olduğunu bilip de bir şey vermiyorsa, kudretine eksiklik gelmiş olur. Eğer yardıma muhtaç olduğunu bilir de verebileceği hâlde vermezse, cömertliğinde ve rahmetinde noksanlık, eksiklik var demektir. Eğer, âhirette sevap vermek için ona vermiyorsa, o cömertliğinde ve rahmetinde bozukluk vardır, demektir. Eğer Hak Teâlâ, âhirette zahmetsiz vermeye kadirse niçin vermez? der.

Sözün kısası, Şeytana göre Allahü Teâlâ cömerttir; ama bütün âlemi belâ ve mihnette bırakır. Hazinesi nimetle doludur; ama kimseye vermez.

Şeytanın bu sözlerine inanmak güçtür. Şeytan ise bu konuda vesveseye yol bulur. **Kazâ ve kader** meselesini –ki onun sırrı bütün âleme gizlidir– hatırına getirip onun üzerinde şüphe ve neticede inkâr uyandırmaya başlar. Ve kimi zaman olur ki, bu kırgınlık o kimsenin üstüne zafer bulur ve devrâna sövmeye başlar: Felek bunamıştır! Devranın (dehrin) ise başı dönmüştür. Nimeti bütün ehli olmayan, nekes kişilere verir! der. Eğer ona **Felek de, devran (dehr) da Allahü Teâlâ'nın kudretine tâbidir!** deseler, o da: Yok hayır! dese kâfir olur. Evet! dese, Hak Teâlâ'yı kusurlu bulur, kötü söz söylemiş olur. Bu da küfürdür. Bu sebeplerdir ki, Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: **Zamana (dehre) sövmeyiniz! Zira zaman Allahü Teâlâ'dır.** Yani, sizin bütün işlerinizde her şeyi kendisine havale ettiğiniz ve **Dehr** (zaman) dediğiniz yalnız Allahü Teâlâ'dır.

Böyle olunca fakirlikten Cenab-ı Hakka küfür meydana gelir. Lâkin bu ne zaman küfür olmaz?

1- O kişinin imanı kuvvetli, galip olursa.

2- Hak Teâlâ'dan fakirliğe razı olursa.

3- Kendisinin hayrını yine kendi fukaralığından bilirse, o kişi küfür işlemiş olmaz. Ama insanların çoğu bu hâl ve sıfatta değildirler. Onların yapacakları iş, yeteri kadar mal saklamaktır. Ancak bu yolda saklanan mal övülmeye, hamde lâyıktır.

Malın bir başka yönde övülüşünün sebebi şudur ki, bütün akıllı, ulu kişilerin maksadı, ahiret saadetidir. Âhiret saadetine de erişmek zordur. Ancak üç cins nîmetle o saadete erişilebilir ki, onlar da şunlardır:

Birincisi: O nîmet kalptedir ki, bu da ilim ile güzel huy ve ahlâktır.

İkincisi: Bu nîmet tendedir ki, o da sağlık ve selâmette olmaktır.

Üçüncüsü: Bu nîmet de tenin dışındadır ki, o da yeteri kadar dünyalığa sahip olmaktır.

Bu üç nimetin en aşağısı, tenin dışarısında olup kalb ile tende bulunmayan-dır. Bu da malın en ednâsı olan altın ve gümüşdür ki, bunlarda hiçbir menfaat, yararlı iş yoktur. Ama bunlar ekmek için, giyecek için gereklidirler. Ekmek ve giyecek ise beden içindir. Beden ise duyuların hamalıdır, onları taşır. Bundan ötürüdür ki, duygular, aklın ağı, tuzağıdır. Akıl da, bundan ötürü gönül ve kalbin nuru, aydınlık kaynağıdır. O, bu nurla; Hazret-i Ulûhiyyeti görür ve mâ'rifetullah meydana gelir. Hak Teâlâ'nın marifeti ise yalnız saadet tohumudur. Böylece her şeyin gayesi, sonu, nihayeti Hak Teâlâ'dır ve öncesi de yine O'dur. Âhir de O'dur. Bütün bu varlıklar O'ndandır. Bir kişi bu kadarını bilirse dünya azığından yeteri kadar istekte bulunur. Ondaki başkasını öldürücü zehir bilir. O kişinin malı da kendisi de makbul ve memduh olur. Kendisinde övünç duyulur. Bundan ötürüdür ki, Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

"Ya Rabbi! Sen, Muhammed'in evinin, ocağının azığını yeteri kadar kıl."

Çünkü Resûl aleyhisselâm şunu biliyordu ki, bir şey yeteri kadardan fazla bulunursa o azıktan **küfür** doğar ve kişinin helâkine sebep olur. Ama bir şey yeteri kadarından az olursa ondan da küfür doğar ve yine helâkine sebep olurdu.

İşte bunu bilen bir kimse fazla malı çok sevmez, onu dost edinmez. Esasen bir şeyi bir maksatla ele geçirmek isteyen bir kimse, aslında o şeyi değil, o maksadı sevmiş olur. Malı, nefsi ve nefsinin istekleri için sevmiş olan ise malın hakikatini anlayamamış ve tepetaklak gitmiştir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– Altın ve gümüşün kulu olanlar, baş aşağı gitmiştir!

Resûl aleyhisselâm yine şöyle buyurmuştur: **Bir kişi bir şeyin hevasında olursa o şey onun mâbudu olur.** Bundan ötürüdür ki, İbrahim aleyhisselâm: **Ya Rabbi, demişti, beni ve oğullarımı puta tapmaktan koru.** Eski ulu kişiler şöyle

demoşlerdir: Puttan maksat, altın ve gümüştür ki bütün insanların putu bunlardır. Hepsi yüzlerini altın ve gümüşe döndürmüşlerdir. Çünkü peygamberlerin derecesi öyle bir derecedir ki, onlar puta tapmaktan korku içindedirler.

MALIN FAYDA VE ZARARLARININ AÇIKLANMASI

Sen bil ki, mal yılan gibidir, onda hem zehir vardır, hem de ilaç! Ama biz ilacı ve zehiri bilmeyince onun zehirini ayıramayız. O zehir tam açıklanamaz. Bundan ötürü fayda ve zararlarını ayrı ayrı, bir bir anlatalım.

Malın faydaları iki bölümdür: Birincisi dünyadadır. Bunun açıklanmasına ihtiyaç yoktur. Bütün kişiler bunu bilir. İkincisi ise malın dinde olan faydasıdır.

Malın Dünyevî Faydaları: Malda bulunan dünyevî fayda üç cinstir.

Birincisi: Kişinin malı kendine has nafaka kılmasıdır. Ya ibadette ya da ibadete vesile olan şeylerde mal gerekebilir. İbadette mal, hac yolunda. Kabe'yi tavafı veya gaza yolunda nafaka edinilen maldır ki, ibadetin aynı olur. Ama ibadete vesile olarak gerekli olan mal ise yiyecek, içecek, giyecek olarak yeteri kadar bir maldır ki, bununla tüm gücü meydana gelir. Çünkü bir şey ki, o şeyden başkasıyla ibadet müyesser olmaz, o aynı ibadet gibidir. Bir kimsenin ibadete yetecek kadar malı olmazsa bütün zamanının yeteri kadarını elde etmek için uğraşma ile geçirir. Bu sebeple aslı zikir ve fikir olan ibadetten geri kalır. Bundan ötürü yeteri kadar mal ibadet için gereklidir.

İbadet için ve dinle ilgili olan faydalı mal, dünyevî cinsten sayılmaz. Ama bu da niyete göre değişir. O zaman kalbe bakmalı. Görünmeli ki, kalbin kıblesi nedir? Eğer onun kıblesi, âhret yolunun aranması ise yeteri kadar olan mal o yolun azığı olur.

Şeyh Ebû'l Kasım Gürgânî'nin (Allah rahmet eylesin) bir arazisi vardı. O mülkten yeteri kadar dünyalık mal gelirdi. Helâlinden geçinir, giderdi. Bir gün kendisine o mülkün gelirinden biraz mahsûl getirdiler. Hoca Ebû Ali Feramîdî'nden işittiğine göre Ebû'l Kasım Gürgânî o mahsulden bir avuç aldı ve:

– Bunu birçok tevekkül edenlerin tevekkülüne değişmem, dedi.

Bu sözün manasının hakikatini gönül murakabesi ile meşgul olan kimse anlayabilir. İbâdet yolu için ne kadar azığın ne yolda gerektiğini de yine onlar tam olarak bilir.

İkincisi: İnsanlara verilen maldır. O da dört kısımdır:

1- Sadakadır ki, dinde ve dünyada faydası yücedir. Ama malı olmayan kişi bunu yapmaktan acizdir.

2- Mürüvvet göstermektir. Kardeşlerine ziyafet verir. Yedirir, içirir, zengin olanlara da iyilik eder, armağan dağıtır, onlarla iyi ilgiler kurar, halkın haklarına saygı gösterir. Böylece cömertlik, el açıklığı sanatı da meydana gelmiş olur. Cömertlik de ahlâkın en yücesidir. Nitekim bunun övgüsünü ileriye bırakıyoruz.

3- İrzı ve namusu malla korumaktır. Nitekim hicivci şairlere, tamahkârlara mal verir. Eğer onların gözünü doyurmasa, ona dil uzatırlar, onun arkasından olur olmaz söz söyler, gıybette bulunurlar. Kötü sözler dillerinden dökülür. Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Bir kimse eğer ırzını, namusunu namussuzların dilinden kurtarmak için bir şey dağıtsa o sadaka olur!”

Çünkü kötü söz söylemenin, gıybetin, arkadan söz söylemenin kapısı onlara bağlı kalır. O kişilerin bu yollara düşmeleriyle kendi benliğinin bu gibi şeylerle uğraşmasını önler. Eğer böyle yapmamış olsa kendisi de bu kötülöklere karşılık verir. Düşmanlık artar. Ve uçar, gider. Bu kötölükleri engellemek de maldan başka şeyle olmaz.

4- Kendisine hizmet edenlere mal dağıtmaktır. Çünkü bir kimse bütün işleri kendi eliyle yaparsa, siler, süpürür, yıkar, pişirir, düzenlerse vaktinden ziyan etmiş olur. Her kişi farz-ı aynı olan şeyden başka işi yapmamalı. Meğer ki, o iş sadece kendi elinden gelmelidir. Zamanı başka sebeplerle boş yere kaybetmemelidir. Ne yazık ki, ömür çok kısa, ecel yakındır. Âhiret yolculuğu ise uzundur. Azığı çok olmalıdır. Her nefes alış bir ulu ganimettir. Terk edilebilen işle uğraşmamak gerektir. Bu işler hizmetçiye gördürülmelidir. O da maldan başka şeyle yaptırılmaz. Malı, parayı hizmetçinin levazımına harcamalıdır ki o kadar zahmet o kişinin kendi üzerinden kalkmalıdır. Gerçi her kişinin kendi işini görmesi sevaptır, ama her kişi de ibadetini kendi vücudu ile yapar. Çünkü ibadet işleri kalb ve gönül ile değil, vücutla olur. Ama ilim ve fikir yolu ile uğraşan kimseler, gönül ile dinî muameleleri yerine getirirler. O zaman da onun işlerini başkaları görür. Böylece kendisi işlerden el çeker. Bedenle yapılan işlerden daha aziz olan işlerle uğraşır.

Üçüncüsü: Malı, belli kişilere değil, geniş hayırlara sarf etmektir. Köprü, han, yapmaktır. Fakirlere, yetimlere vakfetmektir. Bunlardan başka ne kadar **hayrat işleri** varsa onları yapar, çünkü bunlar uzun zaman baki kalır. Edilen dualar, dilenen bereketler onun ruhuna erişir. İşte bütün bunların hepsi ancak varlıkla yapılması mümkün olan şeylerdir.

İşte malın dinde olan faydaları bunlardır. Ama dünyadaki yararlılıkları da gizli değildir. Varlıklı kişi aziz olur, saygı görür. Halka niyazda bulunmaz. İnsanlar ona muhtaçtır. Dostlarını, din kardeşlerini artırır. Herkesin gözüne güzel, iyiliksever görünür. Kimse ona hakaret gözüyle bakamaz. Bunlara eşit ne hâl varsa varlıklı kişide onların hepsi görülür.

MALIN DİNİ ZARARLARI

Malın, zararlarının bir kısmı dünyevî, bir kısmı da dinîdir. Dini olan ziyanlar üç hâlde bulunur.

Birincisi: Çok mal, günah ve fıska sahibine kolaylaştırır. İnsanın içinde bulunan şehvetleri (istekleri) çağırıcıdır. Fakat acizlik, istediğini yapamamak da

günah işlememenin sebeplerinden biridir. Ama kudreti artar, gücü yetişmeye başlarsa ve sonunda günah işleme belâsına uğrarsa o zaman da helâke yüz tutar. Eğer sabır gösterirse mihnete düşer ki, kudretle beraber sabretmesi de zordur.

İkincisi: Bir kişi din yolunda ne kadar kuvvetli olur, kendisini günahlardan o kadar çok sakınırsa da mübah olan şeylerden nimetlenmekten el çekemez. Arpa ekmeği ile geçinen, eski giysiler giyip yaşayan Hazret-i Süleyman ki, saltanat günlerinde böyle yapardı. Ona kim benzeyebilir? Çünkü bolluk içinde rahata eren bir kez ona alışınca ondan uzaklaşmaya sabır gösteremez. Dünya onun cenneti olur. Ölmeyi istemez. Her zaman bolluğu ele geçirme sebeplerini helâl yoldan bulmaya gücü yetişmez. Şüpheli şeylere el uzatmaya kalkar. Sultanların yardımını olmadan da ele geçirmeye gücü yetmez. Böylece yüze gülmeye, riyaya, nifaka, zalim sultanlara hizmet etmeye başlar. Onlara yakın olunca da onların kerîm bakışlarını bekler. Bu tehlikelere düşer. Sultanın yakını olunca da ona başka kişiler haset etmeye, onu kıskanmaya başlar. Nice düşmanları ortaya çıkar. Onu öldürmek isterler. Onu incitirler. Kendisi de onlara bu niyetlerinin karşılığını göstermek ister. Onlara düşmanlık etmeye başlar. Benliğinde kıskançlık ve haset duyguları belirir. Bu huylar ise bütün günahların başıdır. Yalan, arkadan söz söylemek, halkın kötülüğünü dilemek gibi bütün gönülden gelen günahlar doğar. “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır” dediklerinin manası budur. Bütün günahların dalları dünyayı sevmeden ileri gelir ve bunlar bir âfet, on âfet, yüz âfet değildir. Bunların sayısının sonu yoktur. Belki bunlar bir azap kuyusudur ki, dibi yoktur. Nitekim bunlarla vasıflanan bir kavm için yaratılan cehennem dibi yoktur.

Üçüncüsü: Bu âfetten hiç kimse kurtulmaz. Meğer ki, Allahü Teâlâ’nın sakladığı kimseler olsun. Bir kişi hiç günah işlemese, şüpheli şeylerden ırak olsa, haram yoldan kaçınıp dine bağlı kalsa, dindarlığa gerçeği üzere uysa, malı helâlden kazanıp hakkına sarf eylese, başkalarının malını ve haklarını koruma fikri ile uğraşsa, bunlar o kişinin gönlünü Hak Teâlâ’nın zikrinden, celâl ve azametini düşünmekten alıkoyar. Oysa bütün ibadetlerin başı Allahü Teâlâ’dır ve Hak Teâlâ’nın zikrinin her şeye üstün gelmesidir. Öyle ki, kişinin ona ünsiyeti tam olmalıdır. Bu ibadetle öteki cüz’î şeylerden uzak kalır. Bu dediğimiz de her şeyden el çekmiş, feragate ermiş bir gönülle olur. O gönül ki, sevgilisinden başka hiçbir şeyle uğraşmaz.

Varlıklı olan kimsenin eğer mülkü olsa, vaktinin çoğunu o mülkü onarmak fikriyle geçirir. Düşündüğü şey: Ortaklarının düşmanlığını düşünmek, onlara haracını vermek, ekincilerinin hesabını tutmaktır. Eğer kazanç yerinde olursa, ortakların düşmanlığı, onların kusurlu hareketleri, yolculuk tedbirleri, faydalı iş istemeleri onu meşgul eder. Koyun sürüleri olsa hâl yine böyledir. Malın, düşünmekten çok uğraşması olmaz. Eğer yer altında gizli bir definesi olsa ondan ihtiyacı kadar alır, harcar. Daima o defineyi saklamakla, bir kimsenin o defineyi bilip tamah ederek götürmesinden korkar, gönlü tasalanır.

Dünya ehlinin endişelerinin, tasalarının cinslerine son yoktur. Dünya ile birlikte olup gönlünü tasasız dileyen kimse, suya dalıp da ıslanmak isteyen kimse gibi olur.

İşte malın faydaları ve zararları, âfetleri bunlardır. Akıllı kişiler bunlara dikkat ettiler, anlayıp bildiler ki, yeteri kadar olan mal ilaştır. Yeterinden fazla olan mallar ise zehirdir. Resûlullah Efendimiz, kendi ev halkına Allah'tan yeteri kadar mal diledi ve kısaca dua kıldı. Çünkü bir kimse yeteri kadarından çok mal dilese kendisinin helâk olmasını istemiş olur.

Fakat malından tamamen ayrılmak, hiçbir şey bırakmadan onu terk etmek, gönüllü dünya ihtiyaçları içinde bocalatmak, uğraştırmak da şeriatte mekruhtur. Nitekim Hak Teâlâ, Resûlüne şöyle buyurmuştur:

“Sen el açıklığı yap, israfta bulunma. Sonra pişman olur, eli boş açıkta kalırsın.” (İsrâ Sûresi: 29)

TAMAH VE HIRSIN ÂFETLERİ KANAATİN FAYDASI

Sen bil ki, tamah mezmum, kötü ahlâktandır. O kötülükten başka kişinin eline tamah ettiği şey geçmeyince meydana gelen utançlıktan başka ondan nice kötü huylar doğar. Çünkü bir kimse bir kimseye tamah eylese o kişinin yüzüne güler. Aralarına nifak girer. İbadette riyakâr olur. Kendisini alaya alıp hor görmelerine sabreyler. Tamah ettiği kimsenin kötü olan işlerine müsamaha gösterir. İnsan haris yaratılmıştır. Aç gözlüdür. Elde bulundurduğu şeyle kanaat etmez. Kanaattan başka şeyle de hırstan ve tamahtan kurtulamaz.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurur:

“Eğer Âdemoğluna iki dere dolusu altın verseler yine: “Keşke üç dere dolusu altın olaydı” der. Topraktan başka hiçbir şey insanın gözünü doyurmaz.”

Bir kimse tevbe eylese Hak Teâlâ onun tövbesini kabul eder. Resûl aleyhisselâm buyurmuştur:

“İnsanda iki şey dışında her şey ihtiyarlar. Bunlardan biri ömrünün uzunluğu, diğeri de malının çoğalacağı umududur.”

Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Ne mutlu o kimseye ki, İslâm yoluna hidayet edilmiştir, yeteri kadar geçim sahibidir ve ona kanaat etmektedir.”

Yine Resûlullah Efendimiz dedi ki:

“Cebrail, benim kalbime şunu fısıldadı ki, hiçbir kul, rızkı tamamlamayıncâ ölmez. Hak Teâlâ'dan korkun. Dünyayı düşünerek, acele etmeden isteyin. Yani yeteri kadarından çoğunu dilemeyin. Tâ ki, halkın çok şükredenleri siz olun. Üzerinize revâ gördüğünüz şeyleri siz de halka revâ görün. O zaman tam bir mü'min olursunuz.”

Musa aleyhisselâm dedi ki:

– Ya Rab! Senin kullarından en zengin kim vardır?

Hak Teâlâ Hazretleri de:

– Benim kullarımdan en zengin olan o kişidir ki, kendisine kanaat vermişimdir! dedi. Musa yine sordu. Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

– En adil kişi, kendi nefesine inşafı olandır.

İbni Mes'ud (Allah ondan razı olsun) buyurdu ki:

– Her gün bir melek nida edip şöyle der: “Ey Ademoğlu! Sana yetecek kadar olup seni uyanık tutacak az bir şey, çok olup da seni gaflete ve gevşekliğe sevk eden şeyden daha hayırlıdır!

Haberde şöyle gelmiştir:

– **Hak Teâlâ: “Ey Âdemoğlu!” diye buyurur. “Eğer sana bütün dünyayı versem senin ondan nasibin yiyebileceğin kadardır, fazla değildir. Eğer sana yiyeceğinden fazlasını vermem, nasibinde fazlasının meşgalesini ve hesabını başkalarının üstüne yüklemem, sana bundan başka nasıl iyilik etmiş olurum?”**

Şa'bî der ki: Avcı bir serçe tutmuştu. Kuşçağız: Ey kişi! Benden ne istiyorsun? diye sordu. Avcı: Seni öldürüp etini yiyeceğim! dedi. Kuşçağız: Benim etimi yemekle sana bir fayda dokunmaz. Ama sana üç öğüdüm var. Bunları sana öğreteyim ki, beni yemekten sana daha hayırlı olsun. Ama o üç öğüdün birincisini elinde iken veririm. İkincisini beni elinden salıverdiğin ve ben ağaç dalına konduğum zaman vereyim. Üçüncüsünü de uçup dağ başına konduğumda vereyim! dedi. O kişi: Peki, o üç öğüdü bana bildir! dedi. Eğer elinden bir şey çıkar, kaybolursa ona hasret çekme. O kişi kuşu avucundan bırakıp salıverdi. Kuş uçtu. Bir ağaç üzerine kondu. Adam: Ey kuş! İkinci öğüdünü söyle, dedi. Kuş da: Güç söze inanma! dedi. Sonra daldan uçup gitti, dağ başına kondu. Adama: Ey bahtsız kişi! dedi. Eğer beni öldürseydin öyle zengin olurdun ki, hiçbir zaman fakirlik görmezdin. Zira benim karnımda iki inci vardı ki, her biri yirmi miskal kadardır. Adam bu söze üzüldü, parmak ısırды ve: Ne yazık, acındım! dedi. Öyleyse üçüncü öğüdü söyle. Kuş da dedi ki: Sana öğüdümün ikisini söyledim. Onları unuttun. Üçüncüsünü ne yapacaksın? Sana, geçen şeye gam yeme, dedimdi. Yine güç şeye inanma! demiştim. Ben senin elinde iken etim, kanadım ve kuyruğumla iki miskal yoktum. Şimdi benim karnımda yirmişer miskal o inciler neyler? Haydi diyelim ki, o inciler var, mademki senin elinden çıktım, artık gam yemenin ne faydası var? Kuş bunları söyleyip uçtu gitti. Bu mesele şundan ötürü anlatıldı ki, tamah meydana geldiği zaman insan, yapılması güç olan şeylere de inanır.

HIRS VE TAMAHIN İLACI

Bil ki, hırs ve tamahın ilacı bir macundur. Sabrın acılığından, bilginin tatlılığından ve amelinin zorluğundan yapılmış bir karışımdır. Bütün manevî hastalıkların ilacı da bu türlü karışımdan olur. Bu ilaç beş çeşittir.

Birinci İlaç: Yapılan işte, ameldedir. Bu amel ilk önce insanın kendi masrafını kısmaktır. Eski elbise giymeli, kuru ekmekle kanaat edilmelidir. Arada sırada

katık yeterli görülebilir. Eğer dayanabilirse bu yolla tamah ve hırstan kurtulmak kolayca elde edilebilir. Ama nafakasını çoğaltan kimse için o kadar yiyecek içeceklerle kanaat eylemek mümkün olmaz. Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse iktisatlı harcarsa sıkıntı çekmez.”

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Üç şey vardır ki, halkın kurtuluşu onlardadır:

1- Gizli olsun, aşikâr yerde olsun Allahü Teâlâ’dan korkmak.

2- Tedbirli harcamada bulunmak ve gerek zenginlik, gerek fakirlik hâlinde orta derecede olmak.

3- Kızgınlık ve hoşnutsuluk anlarında yine aşırıya gitmemek.”

Bir kişi Ebu Derdâ’yı (Allah ondan razı olsun) gördü. Yerden hurma çekirdeği devşiriyor ve şöyle diyordu:

– Geçimde hafiflik üzere olmak kişinin aklının ve anlayışının çokluğundanır!..

Resûlullah Efendimiz yine buyurmuştur ki:

“Bir kişi iktisatla harcamada bulunursa, Hak Teâlâ onu halka muhtaç eylemez zengin eder. Bir kimse rızkını ölçüsüz harcarsa Hak Teâlâ onun nafakasını kısaltır. Fakir eder. Bir kimse Allahü Teâlâ’yı anarsa Hak Teâlâ da onu sever.”

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Tedbir geçimin yarısıdır.”

İkinci İlaç: Yeteri kadar rızık bulunca geleceği düşünerek uzun emeller beslememek, bunları elde etmek isteyerek rahat ve huzurunu kaçırmamaktır. Nitekim şeytan ona der ki:

– İhtimaldir ki, ömrün uzun olur. Yarın eline bir şey geçmeyebilir. Bugün çalışıp istekte bulun. Hiç dinlenme. Ne yerde olursa olsun talep eyle, vakit geçirme.

Allahü Teâlâ da şöyle buyurur:

“Şeytan sizi yarınki fukaralıkla korkutup size kötü işleri emreder.” (Bakara Sûresi: 268)

Şeytan yarının fakirlik korkusuyla bugünden birçok zahmetlere katlanmanı ister, sonra da bu korkuyla düştüğün sıkıntılara bakıp sana güler. Çünkü yarın gelmez ve yarınlar bitmez. Diyelim ki, gelse bile onun zahmeti bugünkünden az olmasa gerektir. Bundan kurtulmanın yolu, hırs sahibinin hırsı yüzünden rızkının artmayacağını bilmektir. Nitekim Resûlullah Efendimiz, İbn-i Mes’ud’un yanından geçiyordu. Onu çok kaygılı, kederli gördü. Ona dedi ki: “Gönlüne çok gussa verme! Sana ne mukadder kılınmışsa elbette o olsa gerektir. Senin nasibin olan şey, elbette sana erişecektir.” Bilinmeli ki, kulun rızkı hiç ummadığı yerden gelir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: “Her kim Allah’tan korkarsa, Allah ona (darlıktan) çıkış yolu gösterir ve ummadığı yerden rızık verir.”

Ebû Hâzım der ki:

– Her şey iki kısımdır. Birinci kısım ki, benim nasibimdir acele olarak bana erişir. İkinci kısım ki, başka kimselerin nasibidir, yer ve gök ehli bir araya gelse-ler onu bana eriştiremezler. Bir kimse onu istemekte ısrar etse de ne işe yarar?

Üçüncü İlaç: Eğer tamah etmeyip sabrederse nihayet sıkıntı çekeceğini, fakat tamah edip sabretmezse hem sıkıntı çekeceğini, hem de aşağılık bir kimse olup dünyada ayıplanacağını, âhirette ise tehlikeli cezalara çarpılacağını bilmektir. Tamah etmeyip sabrederse sevap kazanır, halk tarafından sevilip övülür. Eğer tamah eylese hem güç olur, hem halk içinde horlanır, hem de gönlü kırılır. Bununla **Melâmet** olup âhiret azabının tehlikesine düşer. Sevap bulmaz. Gerek Hakkın katında, gerekse halkın içinde beğenilir kişi olmaz.

Böylece sevapla, sevilme, övülme ve izzet-i nefis ile çekilen sıkıntı, zillet, günahkârlık ve âhiret cezası korkusu ile çekilen acıdan daha evlâdır.

Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Müminin izzeti, insanlara ihtiyaçsızlık duymasındandır.”

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Bir kişiye senin ihtiyacın varsa, sen onun erisin. Bir kimsenin sana ihtiyacı varsa, sen o kişinin emiri olursun. Eğer bir kişiye ihtiyacın olmazsa onun eşitisin.

Dördüncü İlaç: Bu hırs ve tamahın peşinden niçin koştüğünü düşündür. Sen düşün ki, bu tamahı ve bu hırsı niçin gösterirsin? Eğer yiyip içmek, zevklenmek içinse, eşeğin yiyip içmesi daha ziyadedir. Eğer ferc ve şehvet içinse ayı, domuz bu yolda daha aşkındır. Eğer tamahı kesersen onun eşi yoktur. Meğer enbiya ve evliya ola. Bunların eşiti olmak o hayvanların eşiti olmaktan üstün değil midir?

Beşinci İlaç: Malın âfetlerinden çekinmektir. Mal çok olursa dünyada âfet tehlikesi de olur. Âhirette ise fakirlerden beş yüz yıl sonra Cennete girer. O kişiye gerek olan şey, kendisinden daha aşağı olan kimseye bakmasıdır. Hak Teâlâ'ya bundan dolayı şükretmelidir. Zengin olanlara bakmamalıdır.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Öyle bir kişiye bakın ki, dünyada sizden daha aşağı bir mevkide olsun.”

İblis her zaman der ki:

– Niçin kanaat edersin? Oysa filân kimsenin falan kişinin şu kadar malı vardır. Sen neden malını kısıtlarsın? Şeytan yine der ki:

– Niçin korkuyorsun? Filân âlim ve filân iman ehli çekinmezler ve haramı yerler. Dünyada varlığı senden çok olanları hatırına getir. Dinde de onları düşün ki, ibadetleri senden eksiktir.

Oysa saadet bunun aksidir. Daima dinde yüce kişilere nazar kılmalısın. Tâ ki, kendini, öz benliğini kusurlu, günahlı göresin. Dünyada fakirlere bakmalısın ki, kendini zengin göresin.

CÖMERTLİĞİN FAZİLETİ VE SEVABI

Ey ilâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, bir kişinin malı olmasa onun halinin kanaatkâr olması gerektir. Mal hırsı olmamalıdır. Ama malı olursa onun hâlinde cömertlik olmalı, cimrilik olmamalı.

Resûlullah Efendimiz buyurmuştur ki:

“Cömertlik cennette bir ağaçtır. Dalları da yeryüzüne uzanmıştır. Her kim onun bir dalına tutunursa o dal onu cennete çeker. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. O pinti kişi onun dalına yapışmıştır. O dal, o kişiyi cehenneme iletir.”

Yine Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

“İki türlü ahlâk vardır ki, Allah onları sever: Biri cömertlik, birisi de güzel huydur. Yine iki ahlâk vardır ki, Hak Teâlâ onlara düşmandır: Biri cimrilik, öbürü de kötü huyluluktur.”

Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki:

– Hak Teâlâ Hazretleri, cömert ve güzel huylu olmayan hiçbir veli yaratmadı.

Yine Resûl aleyhisselâm buyurmuştur ki:

“Cömerdin suçunu bağışlayın ki, her ne vakit darda kalsa onun elinden tutan Allah’tır.”

Resûlullah Efendimiz, bir gaza sonunda birçok esir yakalamıştı. Hepsini tepeledi. Ama bir tutsağı alıkoymdu. Ali (Allah ondan razı olsun):

– Ey Allah’ın Resûlü! Niçin bu tutsağı tepelemedin? dedi. Allah’ın Resûlü ona şu cevabı verdi:

“Cebrail geldi, bana şu haberi verdi ki: Onların hepsini öldür, yalnız filân kişiyi bırak. O kişi cömerttir, onu öldürme!”

Resûl aleyhisselâm yine buyurdu ki:

“Cömertin yemeği devadır. Nekes olanın ise yemeği derttir.”

Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Cömert kişi Hak Teâlâ’ya yakındır, cennete yakındır, halka yakındır; cehennemden ıraktır. Cimri olan ise Hak Teâlâ’dan ıraktır, Cennetten ıraktır, halktan ıraktır ve cehenneme yakındır.”

Resûl (s.a.v.) yine dedi ki:

– Hak Teâlâ eli açık cahili, ibadet eden nekesten daha çok sever. Ayıpların en kötüsü nekeslik, cimriliktir.

Yine Resûl (s.a.v.) buyurdu ki:

“Benim ümmetimin dervişleri, ne namazla, ne de oruçla cennete erişir. Ancak eli açık olmakla, gönül paklığı ve halka öğüt vermekle Cennete erişir.”

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) demiştir ki: Eğer dünya yalnız sana yüz tutsa sarf eyle ki, tükenmez. Senden çekinse yine sarf eyle ki, dünya bâki kal-

maz. Bir kişi Hazret-i Ali'nin oğlu Hüseyn'e (Allah ondan razı olsun) üzerinde dileklerinin yazılı olduğu bir kâğıt sundu. Hüseyn o kâğıdı aldı: Ne dilersin? Dileğin yerine getirilecektir! dedi! Orada hazır bulunanlar: Niçin kâğıdı açıp okumadın? diye sordular. O da: Şundan ötürü ki, Hak Teâlâ onun benim önümde zilletle durmasını benden sorar! diye cevap verdi.

Muhammed bin el-Münkedir (Allah ona rahmet eylesin) şöyle rivayet eder:

Ümmü Zer ki, Hz. Aişe'nin (Allah ondan razı olsun) hizmetçisiydi. O bana dedi ki: "Bir kere İbn-i Zübeyr, Hz. Aişe'ye iki kese gümüş göndermişti. Bin akçeydi. Aişe bir tabak istedi. Bütün altınları o tabakla pay edip ayırdı. Akşam olunca orucunu açmak için yemek istedi. Ben ekmekle zeytinyağı götürdüm. Çünkü et yoktu. Ben:

– Altının hepsini dağıtıp harcadın. Eğer bizim için bir akçe alıkoysaydın ne olurdu sanki? Onunla et alırdık! dedim.

Hz. Aişe:

– Eğer hatırıma getirseydin, alırdık! dedi."

Ebu'l-Hüseyn Medâni der ki: Hasan, Hüseyn ve Cafer oğlu Abdullah (Allah ondan razı olsun) Hacca gidiyorlardı. Zayıf deveyi bir yerde bırakmışlardı. Aç ve susuz olarak bir Arap kadının evine geldiler: Hiç sütün var mı? diye sordular. Arap kadını, vardır, diye cevap verdi. Bir koyunu bulunuyordu. Onu sağdı. Sütünü onlara verdi. Sonra kadına: Hiç yemeğin var mı? diye sordular. Kadın: Yoktur. Ama bu koyunu kesiniz, dedi. Onlar da koyunu kestiler. Pişirip yediler. Ve Arap kadına şöyle dediler: Biz Kureyşliyiz. Eğer bu yolculuktan geriye dönersek bizim yanımıza gel. Tâ ki, biz de sana bir iyilik edelim. Vakta ki, onlar oradan ayrıldılar, arkadan kadının kocası geldi. Koyunun kesilmiş olduğunu gördü. Kızdı. Karısına: Koyunu öyle kimselere verdin ki, onların kim olduğunu bilmiyorsun! diye bağırdı. Aradan birkaç gün geçti. O kadınla kocası Medine'ye geldiler. Çok yoksul olduklarından deve fişkılarını toplayıp satarlardı. Bir gün kadın bir mahalle içinden geçiyordu. Hazret-i Hasan'ın evinin kapısı önündeydi. O kadını gördü, tanıdı. Ona: Be hatun, beni tanıdın mı? diye sordu. Kadın: Tanıyamadım! diye cevap verdi. Hasan (Allah ondan razı olsun): Ben filân gün, filân yerde sana konuk olan kişi değil miyim? dedi. Hemen adamlarına buyurdu. Kadına bin altın, bin koyun verdiler. Bir çocuk koşup geldi. Kadını aldı, Hazret-i Hüseyn'in yanına götürdü. Hazret-i Hüseyn de ona bin altın ve bin koyun verdi. Sonra çocuğu kadınla birlikte Cafer oğlu Abdullah'ın katına saldı. Abdullah kadını görünce: Onlar sana ne kadar şey verdiler? diye sordu. Kadın da: İki bin altınla iki bin koyun verdiler! dedi. Abdullah da onların verdiği kadar altın ve koyun verdi. Ve: Eğer önce bana gelmiş olsaydın, ben onları zahmete sokardım. Yani o kadar altın ve koyun verirdim ki, onlar bu kadarını veremezlerdi, dedi. Arap kadını da o dört bin altınla dört bin koyunu kocasının önüne sürüp götürdü.

Araplar arasında cömertlikle ün kazanmış bir kişi vardı. Bir kavm yolculuktan dönünce onun mezarının yanında konakladılar. Aç açına da yattılar. Bunlar-

dan birisinin bir devesi vardı. Bu deve sahibi, kabirde yatanı rüyasında gördü. Kabirde yatan o cömert kişi, ona dedi ki:

– Sen bu deveni bana bir **necibe** karşılığında verir misin? –ki necibe diye de-
venin en iyisine derler–. Devenin sahibi:

– Satarım! dedi.

Kabir sahibi onun devesini aldı, kesti. Uykudan uyanınca deveyi gerçekten kesilmiş buldular. Pişirip yediler. Sonra yola düzüldüler. Bir kervan geldi. O kervanın içinde bir kişi bu devesi ölen kişiyi adı ile çağırdı. Ve ona:

– O filân kabir sahibinden hiçbir necibe satış ücreti aldın mıydı? diye sordu. Adam da:

– Aldımdı. Ancak uykuda almıştım! dedi ve olayı anlattı.

O kişi o zaman şöyle dedi:

– Öyleyse şimdi o mal, o necibe işte budur. Ben de o kabir sahibini rüyamda gördüm. Bana:

– Eğer sen benim oğlum isen senin o necibeni filân kimseye ver! dedi.

Rebi bin Süleyman der ki:

– Şafîi (Allah ondan razı olsun) Mekke'ye gitmişti. Kendisinde on bin altın vardı. Mekke'nin dışına çadır kurdu. Her kim ona selâm verse o altından bir avuç alır, o selâm veren kişiye verirdi. Tâ öğle namazına kadar altınların hepsini dağıtmış, hiçbir şey kalmamıştı. Altınları yaydığı örtüyü yerden kaldırdı. Tozlarını silkelemekle yetindi. Bir defasında bir kişi Şafîi'nin (Allah ondan razı olsun) atının üzengisini tuttu. Atın sırtına binince Şafîi, Rebî adındaki yoldaşına dedi ki:

– Şu kişiye dört bin altın ver, özür dile.

Bir kimse bir dostunun yanına varmıştı. Ona:

– Benim dört bin altın borcum var! dedi.

O kişi de hemen o parayı çıkardı. Ona dört bin altını verdi. Verdikten sonra da ağladı. Karısı ona sordu.

– Mademki ağlıyorsun, parayı vermemek daha gerekli değil miydi?

– Ben para verdiğime değil, dostumun böyle bir hâlden gafil olduğuma ağlıyorum! dedi. Onu akçe dilemeye muhtaç kılmışım.

CİMRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ

Hak Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde ısrarla buyurur ki:

“Kim nefsini cimrilikten korursa işte onlar kurtulmuş olacaklardır.”
(Haşr Sûresi: 9 ve Teğabun Sûresi: 16)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Allah'ın fazlından kendilerine verdiği şeyde cimrilik edenler, hiçbir zaman onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Aksine, bu onlar için şerdir. Onla-

rın cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.” (Âl-i İmrân Sûresi: 180)

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

“Cimrilikten ırak olun. Sizden önce gelen nice kavimler cimrilik yüzünden helâk olup gittiler. Cimrilik onları o noktaya erıştirdi ki, kanlar döktüler, harama helâl dediler.”

Resûlullah Efendimiz yine buyurdu ki:

“Üç şeyin tehlikesi vardır: Biri cimriliktir ki, sen ona tutsak olur, karşı duramazsın. İkincisi, bâtil heves ve arzular peşinde gitmek. Üçüncüsü de kulun kendi kendini beğenmesidir.”

İki kişi Resûlullah Efendimizin yanına varıp bir devenin ücretini istediler. Vakta ki, devenin parasını aldılar, dışarı çıktılar ve Hazret-i Ömer’in yanına varıp, şükür ettiler. Ömer, Hazret-i Muhammed Efendimize, onların şükrettiklerini bildirdi. Hazret-i Resûl de:

“Fîlân kimse bunlara verilenden daha çoğunu aldı, şükür etmedi. Sizden her kim benden ısrarla bir şey alıp gitse o kişi bir ateşi eline alır, gider!” diye buyurdu. O zaman Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle sordu:

– Madem ki o ateştir, ya Resûlallah, o ateşi onlara niye verdiniz?

Resûl aleyhisselâm da Hazret-i Ömer’e şu cevabı verdi:

– **Çünkü onlar durmadan isteklerinde ısrar ettiler. Allahü Teâlâ da bana cimriliği menetmiştir. Vermememi revâ görmez.**

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

– **Cimri kişi Hak Teâlâ katında zalimden daha kötüdür. Hak Teâlâ nezdinde cimrilikten daha üstün hangi zulüm vardır? Hak Teâlâ: “Kendi izzet ve azametime and içirim ki, hiçbir cimriyi cennete koymam!”** diye buyurmuştur.

Bir gün Resûl aleyhisselâm Kabe’yi tavaf ediyordu. Bir kişi Kabe kapısının halkasına yapışmış: Resûlullah ona: **Senin günahın nedir?** diye sordu. O kişi: Benim günahım en büyük günahdır. Bundan dolayı açıklayamam! dedi. Resûlullah: **Ey dertli kişi! Yazık sana. Derdin dünyadan daha mı çok büyük?** diye sordu. O kişi: Daha büyük, dedi. Göklerden de mi büyük? Büyüktür. O zaman Hazret-i Peygamber, **Senin günahın mı daha büyüktür, yoksa Hak Teâlâ mı?** diye sordu. O kişi: Hak Teâlâ daha büyüktür! dedi. Resûlullah da: **Şimdi söyle bana,** dedi. Yüce ve büyük olan Hak Teâlâ’nın rahmetinden niye umudunu kestir? O kişi de: Çok malım ve param var. Bazen bir fakir görsem benden bir şey dilenecek sanırım. Canıma bir ateş düşer! diye cevap verdi. Resûlullah: **Benden uzaklaş!** dedi. **Tâ ki, beni ateşinle yakmayasın. O Allahü Teâlâ’nın yüce hakkı için eğer şu rükün’le makam’ın ara yerinde bin yıl namaz kılsan ve gözünün yaşları ırmak gibi aksa ve o yaşlardan ağaçlar bitse, ondan sonra da yine cimrilüğün sürüp gitse senin yerin cehennemden başka yer değildir. Yazık sana ki, elinin sıkılığı küfürdendir. Küfürse ateş tendir. İşıtmedin mi ki, Hak Teâlâ şöyle buyurur: “Kim cimrilik ederse o kendi zararına cimrilik etmiş olur.”** (Muhammed Sûresi: 38)

"Her kim nefsinin tamahkârlığından korunursa, işte onlar kurtulanlardır." (Haşr Sûresi: 9)

Ebû Hanife (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Ben cimriye âdildir demem. Onun şehadetini makbul saymam. Çünkü cimrilik onu öyle bir daireye götürür ki, hakkından çoğunu ister.

Zekeriyya oğlu Yahya aleyhisselâm şeytanı görmüştü. Ona:

– En çok sevmediğin kişi kimdir? diye sordu. İblis de:

– Ben cimri zahidi kendime dost tutarım! Çünkü can çekişirken de ibadette bulunur, fakat cimrilik onun bütün ibadetini bâtlı kılar! Ama eli açık fâsıkı sevmem. Çünkü hoş yer, hoş içer, hoş yaşar. Korkarım ki, Hak Teâlâ, onu elinin açıklığından ötürü günahlarını affedip ona rahmet eyler.

MAL DAĞITMANIN (İSÂRIN) SEVAPLARI

Mal dağıtımı (sadaka), cömertlikten de üstündür. Çünkü cömert, kendisinin muhtaç olmadığı şeyi kalker, verir. Dağıtmada ise kişinin kendisi o mala muhtaç iken verir.

Nitekim üstün cömertlik, kendi ihtiyacı varken vermektir. Pintiliğin son derecesi ise öyle bir hadde erişir ki, kendisinin ihtiyacı varken o şeyi kendi nefsin-den bile esirger. Kendi özüne de harcamaz. Hasta bile olsa öz nefesine ilaç almaz. Gönünde nice arzular doğar. Onları bile bekler ki, başkasından dileyse. Öz malından yemek elinden gelmez.

Mal dağıtımının fazileti büyüktür. Nitekim Hak Teâlâ, Medinelileri, mallarını ashaba dağıtmalarından ötürü senâ kıldı, şu âyet-i kerime ile övdü:

"Kendilerinin ihtiyacı olsa da nefisleri üzerine başkalarını tercih ederler." (Haşr Sûresi: 9)

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– **Bir kimse, arzu ettiği bir şeyi bulsa ve kendi isteğini bir kenara koyup o şeyi sadaka olarak verse, Hak Teâlâ o kişiyi yargılar.**

Hz. Aişe Hatun (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Resûlullahın evinde üç gün doyuncaya kadar yemek yemedik, diyebilirim. Ama tasadduk ederdik. Bir gün Resûlullah'a bir konuk gelmişti. Evde hiçbir şey bulunmadı. Ensar'dan bir kişi geldi, o konuyu evine götürdü. Onun da yiyeceği azdı. Mumu söndürdüler. Yemek sahanını önüne getirdiler. Kendilerini elleri, ağızlarını oynatır; ama yemek yemezlerdi. Yemeğin hepsini konuga yedirdiler.

Ertesi sabah Resûlullah şöyle buyurdu:

– **Allahü Teâlâ sizin ahlâkınızı ve konuklara karşı olan hâllerinizi çok beğendi! Ve şu âyeti indirdi!** dedi ve Haşr Sûresi'nin dokuzuncu âyetini okudu:

"Her kim nefsinin tamahkârlığından korunursa, işte onlar kurtulanlardır."

Musa aleyhisselâm duasında: Ya Rab, Muhammed Mustafa'nın menzilini bana göster! dedi. Allahü Teâlâ da: Ya Musa! diye buyurdu. Ona takat getiremezsin. Ama onun derecelerinden birini sana göstereyim. Hak Teâlâ bu dereceyi Musa aleyhisselâma gösterince Musa korktu. O derecenin nurundan ve yüceliğinden aklı başından gidecekti. Musa aleyhisselâm: Ya Rab, Muhammed bu dereceye nasıl erdi? diye sordu. Hak Teâlâ da: Dağıtıp saçmakla. Muhtaç olduğu şeyi sadaka vermekle! diye cevap buyurdu. Sonra Musa aleyhisselâma dedi ki: Ya Musa! Bir kul ömründe bir defa da olsa, isâr ederse (kendi ihtiyacı varken malını dağıtırsa) ben ona hesap sormaya utanırım. Nerede bulunursa bulunsun onun yeri cennettir.

Abdullah bin Cafer'in (Allah ondan razı olsun) bir yolculukta yolu bir hurmalığa uğradı. Orada bir kara köle gördü. O hurmalığı bekliyordu. Köle için üç ekmek getirdiler. Biraz sonra o kölenin yanına bir köpek geldi. O kara köle o ekmeğin birini o köpeğe attı. Köpek o ekmeği yedi. Birini daha attı. Köpek onu da yedi. Üçüncü ekmeği attı. Köpek onu da yedi. O zaman Abdullah o köleye sordu: Senin her gün nafakan ne kadardır? Köle: Gördüğün kadardır! dedi. Abdullah: Ya niçin onun hepsini o köpeğe verdin? diye sordu. Köle de şu cevabı verdi: Bu yörelerde köpek yoktur. Uzak yerden geldiğini anladım. Açlıkla dönüp gitmesini dilemedim. Abdullah: Ya sen bugün ne yiyeceksin? diye sordu. Kara köle de: Sabreylerim! diye cevap verdi. O zaman Abdullah: Sübhanallah! dedi. Herkes benim cömertliğimden bahseder, adım dillerde dolaşır, bu kul benden de cömertmiş! O hurmalığı o köle ile birlikte satın aldı. Köleyi azad etti. Hurmalığı da ona bağışladı. Kâfirler Resûlullahı öldürmeye kasdettiler. Bunun üzerine Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun), Resûlullahın yatağına yattı. Böylece kâfirler Resûle kasdederlerse kendisini fedâ etmiş olacaktı. Hak Teâlâ, Cebrail ve Mikâil'e:

– Sizin aranızda kardeşlik derecesi kurdum. Birinizin ömrünü uzun eyledim. Sizin hanginiz uzun ömrü dilemeyip kardeşine verir? diye buyurdu.

İki melek de ayrı ayrı uzun ömür dilediler. Hak Teâlâ da onlara sordu:

– Siz niçin Ali'nin yaptığını yapmazsınız? Ona Muhammed'le kardeşlik verdimdi. O öz canını feda etti, onun döşeğine yattı. Siz de ikiniz gökyüzünden yeryüzüne ininiz. Ali'yi düşmanlardan koruyunuz! diye buyurdu. İki Melek yeryüzüne indiler. Cebrail, Ali'nin başı ucunda, Mikâil de ayağı ucunda durdular:

– Ya Ebâ Tâlib oğlu! dediler. Hak Teâlâ meleklerine karşı seninle övünmektendir! Sonra da şu âyet-i kerime indi:

“İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allah'ın rızasını isteyerek nefsinin Allah rızası yolunda harcar.” (Bakara Sûresi: 207)

Halktan kimi kişiler vardır ki, Hak Teâlâ'nın rızasını kazanma yolunda nefislerini fedâ ederler. **Hüseyn Antâkî** ki, yüce şeyhlerden birisiydi, otuzdan fazla kişi onun katında toplanmıştı. Onlara yetecek ekmeği yoktu. Bir kemik parçasını ufalayıp önlerine dökerdi. Sonra kandili ortadan kaldırırılar, yemeğe otururlardı. Vakta ki, kandili geri getirirlerdi, ekmeği yine yerli yerinde bulurlardı.

Çünkü her biri öteki arkadaşı yesin diye yemezdi. Derler ki: “Dünyada nasıl gel-diye öyle giden Bîşr-i Hâfî'den başka kimse yoktur,” **Bîşr-i Hâfî** son nefesini vermek üzereydi. Bir dilenci geldi. Bir şeyler diledi Hâfî'nin hiçbir şeyi yoktu. Gömleğini çıkardı, o dilenciye verdi. Arıyet bir don istedi. Ona büründü ve Allah'ın emrine vardı.

CÖMERTLİĞİN VE CİMRİLİĞİN SINIRI

Sen bil ki, bütün kişiler kendini cömert sanır. Halbuki başkaları onu cimri bilir. O hâlde cömertliğin hakikatini bilmek gerekir. Çünkü eli açık olmayan kişinin kendisini cömert sanması büyük bir marazdır. Maraz bilinmezse ona ilaç da bulunamaz.

Hiçbir kişi de yoktur ki, kendisinden ne dilerlerse vermiş olsun. Eğer bahîlik bu olursa o zaman bütün kişiler bahîl olur. Bu yolda çok söz söylenmiştir. Lâkin birçok din bilginleri şu fikirde birleşirler ki, şeriatın vacip kıldığı şeyi men eyleyen kişi bahîl olur. Şeriatın vacip kıldığı şeyi verdiği zaman da kolaylıkla vermezse yine bahîl olur.

Bize göre bu söz tamam değildir. Çünkü bir kişi, ekmeği ekmekçiye ve eti kasaba geri götürse, bir habbesi eksiktir dese bahîl olur. Bir kişi ailesinin nafakasını şeriatın gösterdiği yol gereğince verse, ondan ziyade bir lokma vermekte güçlük gösterse yine bahîl olur. Bir kimse yemek yerken uzaktan bir fakirin geldiğini görüp yemeği gizlese cimri olur. Bu yüzden böyle bir kul makbul kişi değildir. O hâlde cimrilik, verilmesi icab edeni vermemektir. Malı insana faydalan-sın diye vermişlerdir. Maksat fayda elde etmek olunca malı saklayıp vermemek cimrilik olur. Vermek ise şeriatın veya mürüvvetin verilmesini iyi gördüğü şeylerdir. Şeriatın verilmesini vacip kıldığı şeyler ise bellidir. Ve şeriat, cimrilerin vermeye dayanabilecekleri miktarla yetinmiştir. Şeriatın buyurduğu nesnelere bahîl kimseler de takat getirir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Eğer sizden mallarınızın hepsini isteyip sizi zorlasaydı tamahkârlık eder, vermezsiniz.” (Muhammed Süresi: 37)

Şeriatın verilmesini vacip gördüğü şeyler malûmdur. Ama mürüvvetle vacip olanlar, halkın hâllerine, malın azlığına ve çokluğuna, hem de malı verecek kimseye göre değişir. Kimi şeyler vardır ki, âdet olarak zenginler için çirkindir, fakir için ise görünmez. Bazı şeyler vardır ki, eşe ve çocuklara çirkindir, fakat yabancılara kötü değildir. Erkeklerde çirkin görünür ve kadınlarda çirkin görünmez. Konuk kişide kabihdir, ama konuktan başka kişilerde kabih değildir. Bunun sınırı şudur ki, maksat malı korumaktır. Lâkin malı saklamaktan daha önemli bir maksat ortada olmalı ki, o zaman malı tutmak, dağıtmamak bahîllik olur. Malı korumaktan daha önemli bir maksat yoksa saçıp savurmak da kötüdür. Çünkü malı saklamak daha önemli ise o zaman harcamak israftır. Bunun ikisi de (cimrilik ve israf) mezmumdur. Eğer eve konuk gelse mürüvvet gözetmek mal saklamaktan daha önemlidir. Konuğu:

– Ben zekât verdim! diyerek eve kabul etmemek çirkindir ve cimriliktir.

Eğer komşun aç olup da senin yiyeceğin çoksa ona vermemek cimriliktir ve çirkin bir harekettir. Ama eğer şeriatın ve mürüvvetin vacip kıldığı şeyleri verirse, geride de çok malı kalırsa onları sadaka etmekle âhîret sevabını dilemek çok mühimdir.

Zamanın icabına göre mal saklamak mühimdir. Fakat mal saklamayı sevap işlemeye tercih etmek büyüklere göre cimriliktir, avâm halka göre cimrilik değildir. Çünkü halkın avam kısmının bakışı dünya üzerindedir. Bu da herkesin görüşüne göre değişir. Eğer bir kişi şeriatın ve mürüvvetin vacip kıldığını verirse ve o hâlden öte tecavüz etmezse tamahtan kurtulur, lâkin cömertliğin derecesi bundan daha ileri gitmektir. Her ne kadar ziyade verirse cömertlik derecesi o kadar artar, ona göre de sevap kazanır. Yeter ki, malı vermek o kişiye zor gelmesin. Eğer güçlük çekerek verirse cömert olmaz. Gerçekte cömert olan kişi şudur ki, hiçbir şey ummadan, bir şeye niyeti olmadan verir. Bu derecede el açıklığını Âdemoğlundan beklemek güçtür. Belki bu, Hak Teâlâ'nın sıfatıdır. Lâkin insanoğlu eğer âhîret günleri için güzel bir ad dilerse ve başka bir şey dilemezse mecâzen karşılıksız yapmış gibi ona da cömert derler. Çünkü karşılığını hemen dünyada dilememiş olur. İşte dünyada cömertlik budur. Dindeki cömertliğe gelince, dinde cömertlik, Hak Teâlâ'nın yolunda canını feda etmekten korkmaktır. Ahirette ise hiçbir karşılık ummamaktır. Belki bunun sebebi Hak Teâlâ'nın sevgisi olur. Onun tek karşılığı kişinin kendisini fedâ kılması lezzetidir. Eğer bir şey umarsa karşılık bekleme olur.

CİMRİLİĞİN İLACI

Sen bil ki, bu ilaç da ilim ve amelin karışımıdır. Yani cimriliğin biri ilmî, diğeri amelî olmak üzere iki türlü ilacı vardır.

İlmî İlacı: İlim, cimriliğin sebebini bilmektir. Çünkü, hastalığın sebebini bilmezsen ona ilaç yapılamaz. Tamahın sebebi, malsız ve parasız erişilemeyecek olan şehvetleri (istekleri) sevmektir, uzun ömür umut etmektir. Eğer eli sıkı olan kişi, ömrünün bir gün veya bir yıldan ziyade olmadığını bilseydi malını harç etmek ona kolay gelirdi. Ancak çocukları varsa ve evlâtlarının yaşamasını kendi bekası gibi bilirse yine cimriliği artar. Bu sebeptendir ki, Resûlullah Efendimiz, şöyle buyurmuştur:

“Evlât, cimrilik, korkaklık ve cahillik sebebidir.”

Kimi zaman olur ki, malı sevmekten bir kötü istek doğar. Mal, varlık, o kişinin sevgisi olur. Nice çok ihtiyarlamış kişi vardır ki, ölünceye kadar kendisine, öldükten sonra hanımına ve kıyamete kadar gelecek çocuklarına yetecek kadar malı, parası, arazisi ve hayvanları olduğu hâlde hasta olsa kendisine ilaç almaz. Zekât vermez. Malını, altıncıklarını yer altında saklamak ona tatlı gelir. Bilir ki, kendisi ölse o malı düşmanları eline geçirse gerektir. Lâkin tamah, o kişiyi yine de malını harcamaktan alıkoymuştur. Bu, tedavisi çok zor olan büyük bir hasta-

lıktır. İşte şu anda tamahın hastalığını öğrendin. Sen bil ki, şehvete meyletmenin ilacı kanaatkârlıkla olur. Böylece de şehvetleri terk etmek sabırla olur. Tâ ki, mal toplamaktan uzak kalınabilsin. Çok uzun ömür umut etmenin ilacı da ölümü çok düşünmekle olur. Yaşdaşlarına bakmalı, onların hepsinin gafil olduklarını, bir gün ansızın ölüp hasret ve nedâmet içinde gittiklerini görmeli, düşmanlarının ise arkada bıraktığı malını tınazlarla paylaştığını bilmeli. Evlâdının fakir olacağı korkusu kendisinde başlamışsa şununla gönlüne ilaç sunmalı ki, Hak Teâlâ onları yarattığı zaman rızıklarını da takdir etmiştir. Eğer onlara fakirliği alın yazısı kılmışsa kendisinin tamahkâr olması ile çocukları varlıklı olamazlar. Aksine o malı kaybederler. Allahü Teâlâ onlara zenginliği alın yazısı etmişse, bir başka yerden de verir. Halbuki birçok zenginler vardır ki, babalarından hiç mirasa konmamışlardır. Bunlar bilinmez mi? Yine çok kişiler vardır ki, babalarının mirasını almışlar, fakat hepsini kaybetmişlerdir. Yine düşünülmeli ki, evlâdı Allahü Teâlâ'ya itaatli olursa Hak Teâlâ onların üzerine kâfi gelecektir. Eğer asi olurlarsa fakirlik onlar için daha uygundur. Fakirliğin de din ve dünya için lâzım maslâhat olduğunu bilmeli. Tâ ki, malını fesad işlerde harç eylememeli. Şu gelen haberleri, âyet ve hadisleri de bilip öğrenmeli ki, tamahın kötü olmasına ve cömertliğin methinde gelmiştir. Tamahkâr kişi halkın gözüne nasıl menfur görünür, bütün kişiler onu nasıl düşman bilip kınar. Bunları bilmesi, fikretmesi gerektir. İlim ile olan ilaç böylece tesirini gösterir. Bunları iyice düşününce o kim senin kalbinde cimrilikten soğuma ve ondan iğrenme hissi uyanır. Eğer hastalık henüz ilaç kabul eder derecede ise artık mal harç etmeye rağbeti artar. O zaman parayı dağıtma ameli ile uğraşır. Böylece çarenin amelî yönü başlar. Böylece kişi, hemen iyi yolda mal ve para harcamaya başlar.

Amelî İlacı: Ebûl Hasan Büşenci, helada iken müridini çağırıp:

- Benim gömleğimi al, filân kişiye ver! dedi. O müridi:
- Dışarı çıkmaya kadar niçin sabretmiyorsunuz? diye sordu.

Ebûl Hasan:

- Korkarım ki, dışarıya çıkınca hatırıma başka bir düşünce gelir, o fikirden beni alıkoyar! dedi.

Mal dağıtmakla cimriliğin ikisi bir arada olamaz. Nitekim âşık, aşkından vazgeçmedikçe sevgilisinden ayrılıp uzaklaşamaz. Mal aşkının ilacı da maldan ayrılmaktır. Ve gerçekte malın sevgisinden kurtulmak için onu denize atmak, cimrilikle beraber ona sahip olmaktan daha iyi bir harekettir.

En güzel ilaçlardan biri de kendisinin iyi adla anılmasını istemesidir. Gönlüne teselli vererek özüne şöyle demelidir:

- Malını ver de, herkes seni eli açık, cömert bilsin!

Riyayı ve halk tarafından övülme hırsını, mal ve para biriktirme (cimrilik) hırsı üzerine saldırtıp ondan kurtulduktan sonra rıyanın çaresine bakmalıdır. Nitekim çocukları süttan keserken bir müddet onların ağzına sevdikleri bir şeyi verip onları avuturlar. Çocuk onunla meşgul olurken süt emmeyi unuttur. Bu,

kötü huyları yok etmek için iyi bir yoldur. Çünkü bir kötü sıfat, daha kötü bir sıfat üzerine saldırtılıp onun kuvvetini kırar. Bu, elbisedeki kanı, su ile değil, önce idrar ile yıkayıp kanı çıkardıktan sonra idrarı da su ile temizlemeye benzer. Cimriliği riya ile gideren, necaseti necasetle yıkamış gibi olur. Eğer riya, üstünde karar kılmazsa belki fayda vermiş olur. Hatta karar kılsa bile yine faydalı olur. Çünkü cimrilik ve iyi isimle anılma, her ne kadar insanlık semtindedir, ama insanlık mahallesinde külhan da vardır, gülşen de... Cimrilik işte o mahallenin külhanıdır. Riya ile olan cömertlik ise o semtin gül bahçesidir. Riya için cömertlik haram değildir. Riya yalnız ibadette haramdır. Allah için vermek, Allah için saklamak insanlık semti dışındadır. Ama son derecede makbul ve beğenilen bir harekettir. Öyleyse cimri olan bir kişinin:

– Filân kimse, cömertliği riya ile yapıyor! demesi yakışık almaz. Çünkü riya ile harcamak cimrilikle saklamaktan daha iyidir. Nitekim gül bahçesinde olmak külhanda olmaktan daha iyidir. İşte tamahkârlığın ilacı budur, onu da anlatmış olduk. Yani külfetle, zahmetle de olsa vermek gerekir ki, cömertlik bir tabiat ve âdet haline gelsin.

Meşayih'ten kimisi müridlere şu tedavide bulunurlardı: Müridlerden hiçbirinin hususî oda tutmasına ve o odaya gönül bağlamasına imkân vermezlerdi. Müridin bir odaya gönül bağladığını görünce onu bir başka odaya gönderirler, onun odasını başka bir kimseye verirlerdi. Eğer müridin ayağında yeni ayakkabı görseler ve mürid o ayakkabılara gönül bağlamış olsa ona:

– Bu ayakkabıyı başka bir kişiye ver! derlerdi.

Resûlullah Efendimiz, nalinın bağını yenilemişti. Namaz kılariken gözü ona ilişti. Emretti, eskisini getirdiler. O yenisini çıkardılar. Resûl (s.a.v.) bu harekette bulununca bilindi ki, maldan gönlün ilgisini kesmenin malı kendinden uzaklaştırmaktan başka hiçbir çaresi yoktur. El maldan uzak kalmayınca gönül de ondan uzak kalmaz. Bundan ötürüdür ki, dervişin (fakir kimsenin) kalbi geniş olur. Ama eğer o dervişin yanında mal toplansa malın lezzetini anlar, tamahkâr ve bahîl olur. Bir şey elde mevcut olmazsa gönül de ondan uzak olur.

Bir padişaha cevâhîrle süslenmiş bir firuze bardak getirdiler ki, dünyada onun eşi yoktu. Hakim, akıllı, hikmet sahibi kimselerden birisi padişahın katındaydı. Padişah ona dedi ki:

– Ey bilgin kişi! Bu bardağa bak: Bu nice şeydir? Hakim kişi de:

– Bir belâ, bir musibet veya fakirlik olduğunu görüyorum! Bundan önce bu iki hâlden de güven, emniyet içindeydin! dedi.

Padişah:

– Neden ötürü? diye sordu. Bilgin kişi de:

– Eğer kırılırsa musibettir! Eğer çalınırsa fakirlik ve yoksulluktur. Ele geçse de geçmese de onu dilemek bir ihtiyaçtır! dedi. Tam o sırada o firuze bardak padişahın elinden düştü. Padişah büyük bir acıya kapıldı ve o bilgin kişiye:

– Söylediklerin gerçek çıktı! dedi.

MALIN KULLANILMASI

Ey aziz kişi, sen bil ki malın benzeri yılan gibidir. Onda hem zehir vardır, hem de tiryak (panzehir) bulunur. Bir kişi, yılanın nasıl idare edileceğini bilmezse ve elini yılanı uzatırsa helâk olur, ölür. Bundan ötürüdür ki, bir kişi:

– Ashab-ı Kirâm arasında çok kimseler vardı ki, Abdurrahman bin Avf gibi zengin idiler! diyemez. Çünkü zenginlik kusurlu bir şey değildir. Zenginlikte ayıp yoktur!

Bu, tıpkı bir çocuğun, şerbetli bir kişinin yılanı el uzatıp onu avucunda tutmasını görmesine benzer ki, zavallı çocuk yılan bir yumuşak şeydir ve ele hoş gelir sanır, kendisi de yılanı eline alır ve o yılan onu ansızın sokar. Çocuk ölüp gider.

Malın kullanılmasında dikkat edilecek beş şart vardır:

1- O malın niçin yaratıldığı bilinmelidir. Nitekim bundan önce anlattık ki, mal, yiyecek, içecek, giyecek ve mesken içindir. Bunlar insanın vücudunun zarurî ihtiyaçlarındandır. Beden beş duygu için, beş duygu akıl için, akıl da gönül içindir. Böylece gönül, Hak Teâlâ'nın bilgisi ile süslenmiş olmalıdır. İnsan bu hususları bilince gönlünü zaruret ve ihtiyaç olduğu kadar mala bağlar, onun zararlarından korunup ihtiyacı kadar faydalarından yararlanır.

2- Mal kazanma sebeplerini gözetip haram kazanmaktan sakınmaktır. Kazanılan mal, haram ve şüpheliden olmamalıdır. Öyle ki, mürüvvete ondan zarar gelmemeli. Yani rüşvet, dilenmek, hacamat edip para alma gibi ve bunlara benzer ne varsa o yollardan gelmiş bulunmamalıdır.

3- Malın zaruret miktarından fazlasından sakınmalıdır. Böylece ihtiyaç fazlası biriktirilmemelidir. Yani dinin gereği, âhiretin azığı kadar olmalıdır. Fazlasından el çekmelidir. Kendisine ihtiyaç olandan fazlası için bir ihtiyaç ehlini gözetmelidir. İhtiyacından artık olan şeyi, o mala ihtiyacı olan kişiden sakınmamalı, ona vermeli, o da hacetini görmelidir. Eğer ihtiyacı olduğu hâlde mal dağıtmasının imkânı yoksa hiç olmazsa fakire ihtiyacı kadarını esirgemeyip vermeli.

4- Mal harcamayı dikkatli yapmalı. Lüzumu olmayan yerde mal harcanmamalıdır. Az şeyle kanaat etmelidir. Nahak yere harcamak, nahak yerden almak gibidir (yani malı helâl yere sarf etmemek, onu helâl yerden kazanmamak gibidir).

5- Gelirinde, harcamasında ve saklamasında iyi niyetli olmalı. İyi niyetten maksat şudur: Öyle bir nesneyi ele geçirmeli ki, rahat rahat ibadette bulunmalıdır. Eğer bir şeyden el çekerse, zühd için, dünyayı hakir görmek için el çekmelidir. Hem şundan ötürü el çekmeli ki, gönlünü, dünya fikrinden saklayıp Allahü Teâlâ'nın zikri ile uğraştırmalıdır. Eğer bir şeyi yanında saklarsa, onu din yolundaki bir ihtiyacı için saklamalıdır. Öyle ki, din yolunun ihtiyacında harcamak veya saklamak önemli olmalı ve ihtiyaç gününü beklemeli. O malı din yolunda harcatmak için böyle yapan kimseye o mal ziyan vermez. O kişinin malından nasisi ilaç olur, zehir olmaz.

Bundan ötürü Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– **Eğer bir kimse yeryüzünde ele geçirdiği malı, Hak Teâlâ için ele geçirmiş ise o kişi halkın en zengini de olsa zâhid bir kişidir. Bir şeyi kazanmaktan el çekip terkeden bir kişi de onu Allah için terk etmiş değilse, o kişi zâhid bir kimse değildir. Hepsini verse, fakat Allah için vermezse yine zâhid değildir.**

Böylece gönlün kıblesi ibadet (Allah’a kulluk etmek) olup âhiret azığını hazırlamak gerektir. Niyet böyle olunca ne iş islenirse işlensin, ister edebhaneye gidilmek olsun, ister yemek yemek işi olsun, hepsi de ibadet olur. Hepsinin yapılmasından ötürü sevaba nail olunur. Çünkü din yolunda bunların hepsine ihtiyaç vardır. Lâkin iş niyete göre olur. Birçok kimseler, niyetten acizdir ve bu ilaçları bilmezler. Bilmedikleri için onları işlemezler, onlarla amel etmezler. Malı en iyi şekilde kullanmayı bilmeyenler için yapılacak iş şudur: Çok mal toplamaktan ırak bulunmalı. Eğer malın çokluğu insanı bîzarlığa ve gaflete salmazsa bile en sonunda âhiretin derecelerini kısaltır. Bu ise tam bir hüsrandır.

Abdurrahman bin Avf vefat edince geride ondan çok mal kaldı, Ashab-ı Kırâm’dan kimileri:

– Biz Abdurrahman bin Avf’ın kendi göçüp gittikten sonra bu kadar mal bırakmasından korkarız! dediler.

O zaman Kâ’bül-Ahbar dedi ki:

– **Neden korkarsınız? Helâl maldan ele geçirdi ve Hak yolunda harcadı. Geride bıraktığını ise yine helâlden bıraktı. Bundan ötürü korku duyulacak ne var!**

Bu haber Ebû Zer-i Gıffarî’ye erişti. Kızdı. Evinden dışarı çıktı. Elinde bir deve kemiği vardı. Kâ’bül-Ahbar’ı dövmek istiyordu. O da kaçtı. Hazreti Osman’ın (Allah ondan razı olsun) evine girdi ve onun etekleri ardında gizlendi. Ebû Zer odaya girdi:

– Kendini sakın ey, yahudi oğlu yahudi! dedi. Sen, Abdurrahman’dan geri kalan mallarda ne korku vardır diyormuşsun, öyle mi? Bil ki, Resûlullah Uhûd Gazası’na gidiyordu. Ben de onunla birlikteydim. Beni yanına çağırıp:

– Ya Ebû Zer! dedi. Ben de:

– Lebbeyk, ya Resûlallah! dedim. O da şöyle buyurdu:

– **Malı olanlar hakirdirler. Kıyamet gününde geriye kalan kimselerdir onlar! Önden gidenler ancak malı önünden, sağından, solundan dağıtanlar ve harcedenlerdir. Ey Ebû Zer! Ben, karşığı Uhûd Dağı kadar altınımın olmasını istemem. Bu kadar büyük altın külçesi elime geçse bile onu tamamen hak yoluna harceylemeyi dilerim. Öldüğüm gün benden iki kırat geri kalmasını istemem,** dedi.

Madem ki Resûlullah böyle buyurmuştur, ey yahudi oğlu! Sen de böyle mi dersin?

Ebû Zer bu sözleri söyledi. Kimse sesini çıkarmadı. Tek cevap veren olmadı. Yine bir gün Abdurrahman bin Avf'ın ticaret katarları Yemen'den geri dönmüştü. Medine'de bir gürültü oldu. Yollar kalabalıklaştı. Hz. Aişe Hatun (Allah ondan razı olsun):

- Bu gürültü, bu kalabalık ne? diye sordu.
- Abdurrahman bin Avf'ın kervanı geldi! dediler.

Hz. Aişe Hatun:

- Resûlullah doğru söylemişti! dedi.

Bu tek söz Abdurrahman'ın kulağına gitti. Bu sözle gönlü karmakarışık oldu. Hazreti Aişe, Hatun'un yanına koştu:

- Ya Aişe! dedi. Resûlullah ne buyurmuştu? diye sordu.

O da:

– Resûlullah bana buyurdu ki: “Ey Aişe! Bana Cenneti gösterdiler. Sahabenin fakirlerini bütün sür'atıyla cennete girer gördüm. Abdurrahman'dan başka hiçbir kişinin onlarla birlikte girdiğini görmedim. O da elleri ve ayakları üzerinde sürünerek yürüyor ve Cennete girmek için acele ediyordu. Nihayet o da girdi.” diye cevap verdi.

Abdurrahman bin Avf, Hazret-i Aişe'ye (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

– Bu develerin üstlerinde ne yük varsa ben hepsini Hak yoluna sebil ettim. Bu köleleri de azad ettim. Tâ ki, ben de onlarla birlikte Cennete gireyim.

Resûlullah Efendimiz, Abdurrahman bin Avf'a şöyle demişti:

– Benim ümmetimin zenginlerinden cennete ilk önce giren sen olsan gerektir. Ancak oraya gayret sarf ederek ve sürünerek girebilirsin.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde haram mal toplayan bir kişiyi cehenneme götürürler, harama harcayan kimseyi de cehenneme iletirler. Yine bir kişiyi getirirler ki haram mal toplamış, fakat helâl yolda harcamıştır. Onu da cehenneme iletirler yine bir kişiyi getirirler ki, helâlden kazanmış, yine helâle harcamıştır. O zaman ona şöyle denir:

– Bu kişiyi tutun. Belki bu malın kazancında kusur ve günah işlemiş olabilir; ya abdest alırken ya namaz kılarken veya rükûya eğilirken yahut secde kılarken taksirat işlemiş ya da vaktinde ve şartlarına göre onları eda etmemiş olabilir.

O kişi de:

– Ya Rabbi! Helâlden kazandım ve haklı yerlerde o kazancı harcadım. Hiçbir farzda kusur işlemedim. Mal kazandım diye övünmedim! der.

Yine ona:

– Ak ipek elbise giyip, ata binip, kibirle salındın belki! derler.

O da:

– Bunların hiçbirisini yapmadım! diye cevap verir.

O'na yine:

– Sen pek güzel bilirsin ki, bir öksüzün ya da bir fakirin, kimsesizin, yahut bir komşunun hakkında kusur işlemişsindir, derler.

Yine o kimse:

– Ey Allahım, ben helâlden kazandım, yine helâle harcadım. Farzlarda hiç kusur göstermedim! der.

Böylece fakirler onun yakasına yapışıp:

– Ey Rabbimiz! Onun malında ve kazancında bizim hakkımız vardı. Ona bizim hakkımızdan sor! derler.

O fakirlerin hakkından bir bir sorulur. Aile, akraba ve komşularının haklarını ödeyip ödemediğinden de bir bir sorguya çekilir. Farzlardan ve vaciplerden bir eksiklik bırakıp bırakmadığı da sorulur. O kişi hiç kusur ve suç işlememiş olsa bile:

– Şimdi ayağa kalk! Bu nimetin şükrünü yerine getirdin mi? Her nimetin, her lokma ile bulduğun lezzetin şükrünü edâ ettin mi? derler.”

İşte bu sorulardan ötürüdür ki ululardan hiçbir kişi zenginliğe rağbet kılma- mıştır. Çünkü azabı olmasa bile hiç şüphe yok ki, bu türlü hesap sorulması var- dır. Hatta Resûl (s.a.v.) ki ümmetinin öncüsü ve örneği idi, bu hesaptan ötürü fakirliği benimsedi. Böylece ümmetinin, bu fakirliğin hayırlı olduğunu bilmele- rini istedi.

Resûl (s.a.v.) kızına şu öğütte bulundu:

– Ey kızım Fatıma! Kanaat kıl! Benim amcamın oğlu ki, senin helâlindir, ben seni öyle bir kişinin eşi kıldım ki, kendisi dünyada da âhirette de seyyid- dir.

Rivayet edilmiştir ki, İsa aleyhisselâma bir kimse: Ya İsa! dedi. Dilerim bir gün seninle arkadaşlık edeyim. Hazret-i İsa da bu teklifi kabul etti. Birlikte yol alıp gittiler. Bir ırmak kıyısına vardılar. Yanlarında yemek için üç ekmek getirmiş- lerdi. İsa aleyhisselâm ırmağın kenarında biraz gezindi. Geriye döndüğü zaman ekmekleri yerli yerinde görmedi. Yol arkadaşına: Ekmekleri kim aldı? Yerlerinde yelleri esiyor! dedi. Adam: Bilmiyorum, diye cevap verdi. Oradan birlikte ayrıldılar. Yanlarına bir geyik yaklaştı. Yanında iki de yavrusu vardı. İsa, o yavru geyik- lerden birisini çağırdı. Yavrucağız yaklaştı. İsa onu tuttu, boğazladı. Hemen kı- zarttı. İkisi de doyuncaya kadar yediler. İsa daha sonra: Ey geyik yavrusu diril! dedi. Geyik yavrusu da Hak Teâlâ'nın izni ile dirildi. Sonra oradan yine yola düş- tüler. İsa peygamber yol arkadaşına: O Hüda hakkı için ki, sana bu mucizeyi gös- terdi, söyle bana! O ekmekler ne oldu? diye sordu. O kişi de: Bilmiyorum! diye cevap verdi. Oradan da ilerlediler. Bir büyük suyun kıyısına eriştiler. İsa o kişinin eline yapıştı. O büyük suyun üstünden yürüyüp geçtiler. İsa yine: Bu mucizeyi sana gösteren Hüda hakkı için söyle bana, o ekmekler nereye gitti? diye sordu. Yoldaşı yine: Bilmiyorum! dedi. Oradan da ilerlediler. Bir bölgeye geldiler ki, ora-

sı bir kum deryası idi. Hazret-i İsa o kumu bir araya topladı, yığın yaptı: Hak Teâlâ'nın fermanı ile altın ol! dedi. O kum yığınının hepsi altın oldu. Bundan sonra, Hazret-i İsa o altını üçe böldü. Bir bölümü sana, bir bölümü bana, bir bölümü de ekmeği alana! dedi. O yol arkadaşı iki bölüm altını alma hırsına kapıldı ve ekmeğin kimde olduğunu ikrar edip: Ekmek bende! dedi. Hazret-i İsa: Altının üç bölümü de senin olsun! dedi. O kişiyi orada yalnız bıraktı ve ondan ayrılıp uzaklaştı. O kimseye iki kişi yaklaştı. Kendisini öldürüp altınları almayı dilediler. Altını olan kişi: Beni öldürmeyin! Üç bölümünden her birini birimiz alalım! dedi. Ötekiler: Şimdi birimiz gitsin, yemek getirsin! dedi. İki arkadaştan biri yemek getirmeye gitti. Yiyecekleri aldıktan sonra kendi kendisine: Onların bu altını alması doğru değil! dedi. Bu düşünce ile yiyeceklerin içine zehir karıştırdı. Öte yandan ekmek sahibi ile yeni gelen kişi birbirine: Yiyecek almaya giden arkadaşımız gelince onu öldürelim. Altını ikimiz bölüşelim! dediler. Az sonra arkadaşları gelince onu hemen boğazlayıp öldürdüler. Getirdiği zehirli yemekten kendi karınlarını doyurdular. Ama oracıkta can verdiler. Ölülerini o yerde kaldı. İsa aleyhisselâmın sonraları yolu bu bölgeye uğradı. Altın olduğu gibi duruyordu. O üç kişi de ölü olarak bir yanda yatıp kalmıştı. O zaman yanındaki ashabına: Ey Ashab! dedi. İşte dünyanın hâli böyle olur. Ondan kaçının! Uzaklaşın! Böylece bu hikâyeden anlaşılmış oldu ki, bir kimse, her ne kadar üstat olsa bile bir malın çevresinde dolaşmamalıdır. Kendisine lüzumu kadar olanı dilemeli. Unutmamalı ki: Yılan tutmakla uğraşan kişi, en sonunda yine yılan elinde can verir.

YEDİNCİ ASIL

MEVKİ VE HAŞMET HASTALIKLARININ İLACI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, mevki ve haşmet dileğinde, güzel bir ada kavuşmak isteğinde, halk tarafından övülmek muradında bulunanlar helâk olup gitmişlerdir. Bunlar bu yolda halkın hasedine ve düşmanlığına uğrayıp çok günahlar işlemişlerdir. Eğer bu arzu galip gelirse gönüller din yolunda ilerleme arzusundan kesilir. Kalp, nifaka ve kötü huylara bulaşır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Mal ve mevki sevmek, suyun tereotunu besleyip bitirdiği gibi, gönülde nifak üretir.**

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

– **İki aç kurt bir sürü koyunu ortadan kaldıramaz ama mal ve mevki sevgisi müslüman olan kimsenin gönlünü ortadan kaldırır.**

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Halkı iki şey helâk etmiştir. Biri hevâ ve heves ardında koşmak, biri de halkın medh ve senâsını (övgüsünü) sevmektir.**

Bir kimse bu afetten şu yolda kurtulabilir:

1- Ad ve san (şöhret) dilemeye.

2- Herkesin kendisini bilmesini istemeye.

3- Kanaatkâr ola.

Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

**“Biz, âhiret saadetini, dünyada ululuk ve mansıp dilemeyen ve fesat işle-
meyen kişi için ayırdık.”** (Kasas Sûresi: 82) Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

– Cennet ehli, toprağa bulaşmış, tüyleri dökülmüş, elbiseleri eskimiş olanlardır. Kimse onları hiçe almaz. Eğer beylerin sarayına girmek dileseler içeri konulmazlar, eğer nikâh dileseler kimse nikâhına rağbet göstermez. Eğer söz söyleseler sözlerini kimse dinlemez. Onların arzuları sinelerinde coşar. Eğer onların nurunu kıyamet gününde pay etseler onu bütün halka yeterli bulurlardı.

Yine Resûl (s.a.v.) buyurdu ki:

– Benim ümmetimden çok kişi vardır ki, eğer sizden bir altın, gümüş veya bir avuç buğday istese vermezsiniz. Ama Hak Teâlâ’dan Cenneti dilese verir. Dünyalığı ona vermediğinin sebebi, dünyanın değersizliğinden ötürüdür.

Yine Resûl aleyhisselâm buyurdu ki:

“Nice eski elbiseli, kendilerine değer verilmeyen kişiler vardır ki, verdiği söz yerine gelir. Eğer Allahü Teâlâ’ya and verip Cenneti dilese ona verilir. Eğer dünyadan bir şey dilese, ona verilmez!”

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) mescidde Muaz’ı ağlar gördü. Ona:

– Ya Muaz! dedi. Niçin ağlarsın? Muaz da (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Resûlullahtan şöyle işitmiştim:

“Rıyanın azı bile şirktir. Hak Teâlâ, gûnahtan sakınanları ve kendini gizleyenleri sever. Eğer onlar, ortadan kaybolsalar kimse onları aramaz. Eğer hazır olsalar kimse onları bilmez. Onların gönülleri hidayet yolunun چراغlarıdır. Bütün karanlıklardan ve şüphelerden kurtulmuşlardır.”

İbrahim Edhem der ki:

– Bir kimse şöhreti ve iyi adı severse dininde sâdık değildir.

Eyyub aleyhisselâm der ki:

– Sâdık olanın nişanı, hiç kimsenin kendisini bilmesini istememesidir.

Eyyüb aleyhisselâm bir sefere gidiyordu:

– Eğer ben bu kavmin benim ardımca geldiklerini geride görmeyeydim, Hak Teâlâ’nın gazabından korkarım! dedi.

Süfyân-ı Sevrî der ki:

– Eskiler arasında bulunan ulu kişiler; ya eskiliğinden ya yeniliğinden parmakla gösterilen elbiseyi kerîh görmüşlerdir. Aksine hiçbir kimse o elbisenin farkında olmamalıdır.

Bişr-i Hafi de der ki:

– Halkın kendisini bilmesini dileyen hiçbir kişiyi bilmiyorum ki, onun dini ve dünyası zayi olup rüsvây olmamış olsun.

MEVKİ VE MANSIBIN HAKİKATİ

Ey salih kişi! Zengin olan o kişidir ki, malın en yücesi onun mülkü ola ve onun gücünde, eli altında ola. Muhteşemliğin ve mevki sahibi olmanın manası budur ki, halkın gönülleri onun mülkü ola. Yani gönül onun tutkunu ola. Tasarrufu onun elinde buluna.

Gönül ne zaman bir kimsenin emrine uymuş, onun büyümesine boyun eğmiş, ona kapılmışsa, vücut ve mal da ona tâbi olur. Gönül ise iyiden iyiye inanmayınca hiçbir kimseye tâbi olmaz. Sen bil ki, gönülde bir kimsenin ululuğu, ancak o kimsenin bir kemâli, olgunluğu sebebiyle olur. Bu da ya ilim ya ibadet ya güzel ahlâk ya kuvvet ya da başka bir sebeple olur. Halk o kişide bu yönlerden kemal ve azamet görürler. Halk bu inanca varınca gönülleri o kişinin buyruğuna girer ve kendi istekleriyle ona boyun eğler. Dilleri o kişiyi över, onun hizmetine koşarlar. Bu hâl üzere, bir kölenin efendisinin hizmetine koştuğu gibi, bütün mallarını ona feda ederler. Onlar da mevkinin müridi ve kölesi olurlar. Bazen bu kulun kula köleliği zorla, emirle olur. Müridin o kişiye teslimiyeti ise bilerek, isteyerek yapılır.

Maldaki tâbi oluşa gelince: Malın manası; görünen eşyaya mâlik olmaktır. Ululuk ve mevki ise halkın gönlüne mâlik olmaktır. Birçok kimselerin yanında mevki, maldan daha sevgilidir. Bu da üç sebepten ötürüdür:

Birinci sebep: Mal şundan ötürü sevgilidir ki, bütün ihtiyaçlar, mal ile elde edilir. Mal, ihtiyacı gidermenin vasıtasıdır. Mevki, mansıb, iktidar da böyledir. Eğer bir kimsenin mevki ve kudreti varsa, onun malı ele geçirmesi daha kolay olur. Ama pinti, hasis, eli sıkı bir kişi, mevki ve kudreti ele geçirmek istese bu zor olur.

İkinci sebep: Malı kaybetmenin, hırsızlara çaldırmanın ve ihtiyaç sebebiyle harca yııp sarf etmenin korkusu vardır. Kudret, kuvvet ve makam sahibi kimsede, bunlar güvenlik içindedir.

Üçüncü sebep: Mal, ticaret ve tarımla uğraşmadan, sıkıntı ve zahmetleri çekilmeden artmaz. Ama makam ve kudret bir gönülden bir gönüle sirayet ederek artar, gider. Çünkü bir kişinin gönlünü elde edersen o kişi, dört iklim, yedi bucağı dolaşır, seni över öyle ki, başkaları seni görmedikleri hâlde senin medih ağına düşer, sana gönül bağlarlar. Her ne türlü olursa olsun insanın adı dillerde dolaşır ki, ona gönül bağlayanlar, ona uyanlar da artar. Bundan ötürüdür ki, mal da mevki ve makam da arzulanan bir şey olur. Çünkü neticede bütün bunlar, ihtiyaçları gidermenin sebebidir. Lakin insanın tabiatında sabit olan şey şudur:

1- İnsan iyi adı ve mansıbı, makamı sever.

2- Kendisinin hiçbir zaman gidip erişemediği şehirlerde adının dolaşmasını, dillere destan olmasını ister.

3- Bütün dünyaya da sahip olmayı ister. Oysa, hiçbir zaman bunlara ihtiyacı gerekmediğini bilir.

Bu dileklerin büyük bir sırrı vardır. Çünkü insanın gönlü meleklerin cevherinden Hak Teâlâ'nın şaşılacak işlerindendir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“De ki: Ruh, Rabbinin işlerinden bir iştir.” (İsra Sûresi: 85)

Öyleyse Allahü Teâlâ Hazretleriyle gönül arasında meydana gelen bu münasebetten ötürü Rububiyet (yetiştiricilik, terbiyecilik) dilemek insanın tabiatının icabıdır. Bir kişinin yaratılışında, Firavun'un **“Ben sizin Rabbinizim!”** (Nâziat Sûresi: 24) sözünün beklenişi vardır.

Böylece bir kimse ki, rububiyeti diler, bunun manası; ‘Hep ben olayım! Benden başka bir şey, hiçbir kimse olmasın!’ demektir. Eğer ondan başka bir şey meydana gelse kendisi noksan olur. Mesela, güneşin kemâlinin sebebi bir olmasıdır. Her bir şeyin nuru onundur, eğer onunla bir başka varlık birlikte olsaydı güneşe noksanlık düşerdi. Kemâli eksilirdi. Bu kemâl de tek ve tam güneş olmaktır. Bu, ulûhiyetin güzelliği, hususiyetidir ki hakikatte var olan budur. Ve varlıkta ondan başka hiçbir şey yoktur. Var olan her şey de onun kudretinin nurudur. Böylece o şey ona tâbi olur. Onunla birlikte bulunamaz. Nitekim güneşin nuru güneşe tâbidir. Güneşten başka bir varlığın nuru yoktur ki, güneşin karşısında onunla beraber olsun ve o varlık meydana çıkınca güneşe noksan gelebilsin. İnsanın tabiatında bu teklik ve tamamlık meyli vardır.

Diler ki, onun kendisi her şey olsun. Ama bundan acizdir. Böyle olmayınca, ‘Bari ben her şeye hakim olayım!’ der. Yani kendi özüne kendisi teslim olur ve her şeyin kendi tasarrufunda olup özünün iradesinde olmasını diler. Ama bundan da acizdir. Çünkü varlıklar iki kısımdır:

Birinci kısım şudur ki; ona insanın tasarrufu erişemez, gücü yetişmez. Gökler, yıldızlar, meleklerin cevherleri, şeytanlar ve yer altında denizlerin dibinde ve dağların içinde bulunan şeyler böyledir. İnsan irade ve kudretiyle bunlara hükmedemeyince bilgi ile bunları istilâ etmek ister. Tâ ki, bunların hepsi elinin altına, avucunun içine girsin Ama hiçbirisi onun kudreti altına gelmez. Bundan ötürü de insan diler ki, yerin, göğün molekülü, deniz ve karaların acayip dünyası kendisinin malumu olsun, bilinsin. Nitekim bir kişi satranç oynamasını bilmez. Ama yine oynamayı diler. Oynayanları seyrederek taşların nasıl konulduğunu öğrenmek ister. Bu da hükmetmek, galibiyet şekillerinden bir cinstir.

İkinci kısım ise şudur ki; insanın onda tasarruf etmeye gücü yeter. Bu da yeryüzü ve yeryüzündeki bitkilerden, hayvanlardan, cansız şeylerden (cemâdatan) ve insan nevinden olan şeylerdir. İnsan diler ki, bütün bunların hepsi kendisinin malı, mülkü olsun. Yani bunların hepsinin kendi tasarrufu altında bulunmasını diler. Tâ ki, kendisinde kudretinin kemâlini bulmayı, her şeye üstün gelmeyi ister. Yeryüzünde olan şeylerin en güzel olanı, en iyisi ise insan gönlüdür. İnsan ister ki, o gönül de kendisinin emrinde olsun. Kendisinin tasarruf edeceği yer olsun. Böylece her zaman kendisi ile meşgul olunmasını diler. Makam ve kudretin anlamı da budur. Böylece insan tabiatıyla rubûbiyeti (sahipliği) sever ki, onun Rabbe mensup olması kendisini Rabbe çeker ve özü Rab Hazretinden

gelir. Rubûbiyetin anlamı da budur ki, her şeyin kemâli ve üstünlüğü onun olmasını ister. Üstünlük de galibiyetle, hakimiyetle olur. Galibiyet ise bilgi ile (ilimle) ve güçle (kudretle) olur. İnsanın kudreti de malla ve makamlardır. İşte insanın malı, makam ve mevkiyi sevmesinin sebebi budur.

HAKİKİ KEMÂLİ İSTEMEDE İNSANLARIN BİLGİSİZLİĞİ

Eğer bir kimse:

– Mademki Rubûbiyet davasında bulunmak insanın yaratılışında vardır, bu ise ilimsiz ve kudretsiz olmaz, o hâlde ilim ve kudret kemâle ermektir. Mal ve makam dilemenin de iyi bir hareket olması gerekir. Çünkü bu da kudret dilemedir. Kudret de kemal derecesindendir ve ilim gibi Hak Teâlâ'nın sıfatındandır. Ve kul ne kadar çok kâmil olursa Hak Teâlâ'ya o kadar yakın olur, derse cevap olarak deriz ki:

– İlim ve kudret ikisi de kemâldir, üstünlüktür. Ve Rubûbiyet sıfatlarındandır. Lakin insanın gerçek ilme ermesi mümkündür, ama kudretin hakikatine ermenin yolu yoktur. İlim öyle bir kemâldir ki, hakikatıyla meydana gelmesi mümkündür ve hem baki kalır. Ama kudret hakkıyla ve kemâliyle elde edilemediği hâlde öyle sanılır ve kişinin kendisiyle beraber gitmez, ölümle son bulur, ardı kesilir. Ne geriye kalanlardan (bâkiyattan) olur, ne de salih amellerdendir. Bunları dilemek ise zaman kaybıdır ve cahilliğin son noktasıdır. Bilinmeli ki, kudret ancak ilim tahsiline vesile olacak kadar olmalıdır. İlmin kazanılması ise yalnız, gönülledir. Gönül ise baki ve ebedidir. Âlim bu cihandan gider, ama ilim onunla gitmez, ilim bir nur olur ki, onunla ulûhiyyet hukukunu görür. İlimde öyle bir lezzet bulunur ki, cennetin lezzeti o nurlu lezzetin yanında küçük kalır. İlmin ölümle yok olan hiçbir şeyle alâkası yoktur. İlmin bağlı olduğu şey, ne maldır, ne de yaratılmış şeylerdir. Belki Allah'ın zatı ve onun sıfatları ile mülk ve melekûtunda akılların hayretle kavradığı şeylere bağlıdır. Bunlar ise ezeli ve ebedidir. Asla değişmezler. Hiçbir zaman vacip, muhal olmaz ve muhal de câiz olmaz.

Ama kimi fâni şeylere bağlı ilmin ise değeri yoktur. Lügat ilmi gibi ki hadis ve fânidir (doğar ve yok olur). Onun değeri, kitabı ve sünneti öğrenmeye vesile olma sebebindendir. Kitap ve sünnetin bilgisi ise Allahü Teâlâ'nın bilgisidir. Ve bu bilgi, marifetullah (Allah'ı tanıma) yolunun dar geçitlerini aşmaya sebep olur. Şu hâlde göre bir şeye ki, değişikliğin, yok olmanın yolu vardır, onun ilmi bir maksat teşkil etmez. Aksine, ezeli olan nesnelerin ilmine tâbi olanlar bir maksat olur. Ezeli olan nesnelerin ilmi, baki kalanlardan ve iyi işler cümlesindendir. Baki kalanlar ve iyi işler dediğimiz şeyler ise ulûhiyyet hazretlerindendir ki, ezeli ve ebedidir. Ezeli ve ebedî olana ise değişmenin yolu yoktur. Bir insan, ezeliyat ilminde ne kadar bilgili olursa Hak Teâlâ'ya da o kadar yakın olur. Senin hakikaten ilmin var demektir. Ancak hakikatte kudretin yoktur. Meğer ki, bakiyat (devamlı olmak) ve salihât (iyi işler) cümlesinden bir kudret olsun. Kudretten böyle bir çeşit vardır ki, o da baki kalanlardandır. Bu ise hür olmak ve şehvetin elinden azat olmak, kurtulmaktır. Zira bir kişi şehvete esir olursa onun her hâce-

ti, ihtiyacı, noksan üzerindedir. Böylece insanın, ihtiyaçlardan kurtulup kendi şehvetlerine galip olması, öyle bir kemâl derecesidir ki, Hak Teâlâ'nın sıfatları ile melâike sıfatlarına yakındır. Bundan ötürüdür ki, o kişi değişiklikten, bozukluktan ve ihtiyaçtan uzak olur. İnsan ne kadar değişiklik ve ihtiyaçtan uzak olursa Allah'ın ve meleklerin sıfatına o kadar yaklaşır. İşte böylece anlaşılır ki, hakikatte kemâl, ilim ve ma'rifette hür olup şehvetlerin elinden azad olmaktır. Lâkin mal ve mevki kemâl şeklinde görünürse de bunlar hakikatte kemâl değildir. Hem öldükten sonra bunlar, baki de kalır değildir. Böylece halkın kemâl dilemesi ma'zur görülebilir. Hatta insanlar kemâl (olgunluk ve tamlık) dilemeye me'murdurlar. Lâkin hakikî kemâli bilmezler. Kemâl olmayan şeyi kemâl bilirler. Hepsî de yüzlerini kemâl olmayan şeye tutup arkalarını kemâl olan şeylere çevirmişlerdir. Böylece de kendilerine ziyan verici bir yola girmişlerdir. İşte bu manadan ötürü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Asra and olsun ki, insan gerçekten ziyandadır.” (Asr Sûresi: 1-2)

MAKAM İSTEMENİN YETERLİ MİKTARI KÖTÜ DEĞİLDİR

Ey salih kişi! Sen bil ki, makam da tıpkı mal gibidir. Nitekim mal bütün bütün mezmûm (kötü) değildir. Belki maldan yetecek kadarı âhiret azığıdır. Ancak malın çokluğu ki, gönül o mala dalmışsa, âhiret yolunu da kesmiş olur. Makam ve mevki de tıpkı mal gibidir ki, insana lazım ve vaciptir. İnsan, bir kişiden hizmet görür, bir yoldaştan yardım alır, bir sultan onu zalimlerin şerrinden saklar. Bundan ötürü de bu kişilerin onun gönlünde hürmeti ve kadri doğar. Böylece bir kimsenin, bu kişilerin gönlünde maksadını elde edecek kadar makam ve mevki sahibi olmasını dilemesi câizdir. Nitekim Yusuf aleyhisselâm, Mısır hükümdarına:

“Beni ülkenin hazinelerine memur kıl. Ben onları muhafaza ederim.” dedi. (Yusuf Sûresi: 55)

Bir kimsenin üstadlık vaktinde kadri olmasa kimseyi okutmaz; öğrencinin gönlünde de üstadın kadri olmazsa tek şey öğrenmez. Şu hâlde –tıpkı maldan olduğu gibi– makam ve mevki de yeteri kadar dilemek mübahtır. Lâkin makam ve mevki dilemek dört yolda olur: Bunun ikisi haram, ikisi helâldir. Haram olan o ikisinden birisi, kendisini ibadet ediyormuş gibi göstererek mevki ve makam dilemektir. Bu tür lûsüne **riya** derler. Oysa ibadetin hâlis, sırf Allahü Teâlâ için olması gerektir. Öteki haram da şudur ki, insanın kusurunu saklayıp kendisini gerçekte olmayan bir sıfatla göstermesidir. Meselâ: ‘Ben Resûl neslindenim!’ der veya ‘Ben filân nesepten, soydanım! Filân san’atı bilirim.’ der. Oysa ne o soydandır, ne de o sanatı bilir. Bütün bunlar, hile ile mal dilemek gibi olur.

Mübah olan o iki yola gelince: **Birisi** şudur ki, kişinin makam ve mevkiyi, hilesiz, aldatmasız, bir şeyle dilemesidir. **İkincisi** de insanın kendisinin kusurunu, ayıbını saklamasını bilmesidir. Meselâ, fâsık bir kişi ise kendisinin bu günahını iktidar sahibinin katında saygılı bir mevki sahibi olsun diye gizler. Bu câizdir. Kendisini zâhit (müttaki, âbit, dindar) sansınlar diye göstermeye kalkarsa bu câiz değildir.

MAKAM SEVGİSİNİN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, makam ve kendine saygı gösterilme istenmesinin sevgisi, eğer gönülde üstün gelirse o zaman bir hastalık olur. Bu hastalığın ilaca ihtiyacı vardır. Çünkü riyaya, nifaka, yalana, hileye, suçları örtmeye, kıskançlığa ve daha nice nice günahlara sebep olur. Bu, tıpkı mala karşı duyulan sevgiye benzer. Hatta ondan daha kötüdür. Çünkü bu makam sevgisi, insanın tabiatına daha galiptir. Bir kimse, malı ve mevkiyi din selâmeti için gereği kadar dilerse, fazlasını dilemezse, mal ve mevki hastalığına tutulmuş sayılmaz. Belki din işlerini sevmiş olur. Ama bir kimse dünya selâmeti için makama düşkün olur, mevki sahibi olmayı çok sever, saygın tanınmak isterse, aklı fikri 'Halk acaba benim için ne düşünüyor? Hakkımda ne söylüyorlar? Bana inançları nedir? Yaptığım işler için ne konuşuyorlar?' diyerek bir hırs içinde olur.

Onun bu hırstan kurtulması için ilaç gerekir. Onun ilacı, ilim ve amel karışımıdır.

İlim İlacı: Bu hastalığa tutulan kişi, makam ve mevkinin dinde ve dünyada olan âfetlerini (zararlarını) düşünmelidir. Eğer makam ve mansıp dileğinde bulunacak olursa halkın gönlünü almak zahmet ve zilletinde bulunmak zorluğunda kalır. Bunları yapamazsa hor, hakir, zelil olur. Eğer, bunları başarırsa o zaman da insanlar kendisini kıskanır, hased duyarlar. O zaman da ömrü daima zahmetle geçer. Düşmanlarını kendisinden uzaklaştırmayı düşünür. Onların çilesinden, hilelerinden, kendisine verecekleri azaptan kurtulamaz. Her zaman düşmanlık kasdından, zalimlerden güvenç içinde kalamaz. Eğer, bu kendisine duyulan düşmanlıkta mağlup olursa zillate düşer. Düşmanlarına üstün gelirse o üstünlüğün sürüp gitmesi ihtimali de yoktur. Mevki ve makam halkın gönlü ile ilgili bir şeydir. **Halkın gönlü deniz dalgaları gibi tez kabarrır, tez söner.** Makama bağlı şeref, zayıf bir şeref ve izzettir. İnsanın şerefi, halkın veya idarecilerin gönlü üzerine kurulunca kimi olur ki, onların gönlüne gelen bir düşünce ile lezzeti, şerefi eksilir. Mesela bir kimse eğer valilik makamında ise değiştirilmek veya yerinden edilmek korkusundadır. Memlekete hâkim olan kimsenin içine bir duygu gelir, o kişiyi yerinden atar ve onu zelil eyler. Bu hâle göre makam ve mevki dileyenler, dünyada da sıkıntı ve acı çekerler. Bu hususları bütün aklı zayıf olan kimseler de anlayabilirler. Ama eğer bir kimsenin basireti tam da kendisi uzak görüşlü ise şunu bilir ki, eğer doğudan batıya kadar yeryüzü baştan başa kavgasız, gürültüsüz ona teslim edilse, buradaki halk topyekün kendisine secde etseler, bu da sevinmeye değmez. Çünkü bir gün bunların hepsi bâtil olur. Az zaman içinde ne kendisi, ne de kendisine secde edenler kalır. Kendisini anan bile kalmayan sultanlar gibi olur. Bundan başka birkaç günlük saltanat lezzeti için ebedî sultanlığına ziyan vermiş olur. Neden mi? Çünkü, bir kimse gönlünü ikbal ve makama bağlarsa Hak Teâlâ'nın dostluğu onun gönlünden silinir, gider. Bir kimse öteki dünyaya böyle göçse, onun gönlüne Hak Teâlâ'nın dostluğundan başka ve uzak bir şey galip olarak gitse o kişinin âhiret azabı uzun olur.

İşte ilmî ilaç budur. Bundan sonra amelî ilaç gelir.

Amelî İlaç: İki türlüdür. **Birisi**, böyle mevki ve makam sahibinin bulunduğu yerden kaçıp kendisini bilmedikleri başka bir yere gitmesidir. Bir kişideki mevki hastalığının en birinci, en kesin ilacı budur. Eğer o kişi kendi şehrinde uzlet etse halk:

– Filân kişi, uzlete girmiş, köşeye çekilmiş! derler.

Bundan da o kişiye bir kötülük gelir. Kötülük meydana geldiğinin nişanı budur ki, eğer onun hakkında söverek söz söyleseler, yahut:

– O, uzlete bir nifak için çekilmiştir, deseler o kişiye bir huzursuzluk, rahatsızlık, bir gönül kırgınlığı gelir.

Eğer kendisini bir günahla suçlasalar, onun özrünü aramaya başlar. Eğer bütün özür dilemesi yalan da olsa halk kendisine: “Kötü bir adam” demesin diye özrünü bildirir. Bu ise onun makam sevgisinin kendisinde eskisi gibi durduğuna bir delil, bir şahit, bir işarettir.

Amelî ilacın ikincisi de şudur: Mevki ve makam hastalığına düşen kimse, kendisine **melâmet** (horlanma, kınanma) yolunu seçmelidir. Öyle bir işle uğraşmalı ki, halkın gözünden düşmeli. Ama bu haram yemesi demek değildir. Nitekim ahmaklardan bir kısmı fesadda bulunurlar, her türlü rezaleti yaparlar ve kendilerine **Melâmî** diye ad takarlar. Bu da şuna benzer: Vaktiyle bir şehrin beyi, bir zâhide güzel dualarını almak ve hatırını sormak için ziyaretine gitmişti. Zâhit, şehir beyini uzaktan gördü. Ekmek ve tere isteyerek çok yemeye ve koca lokmalar yutmaya başladı. Şehrin beyi, zahidin bu halini görünce onun hakkındaki iyi düşünceleri, güzel inancı kalmadı. Bu hâl ile geri döndü.

Yine bir kimse, bir şehrin makbul bir kişisi olmuştur. Halk ona yüz tuttu. İyi bir gözle baktı. Bir gün o makbul kişi, harama gitti. Bir başkasının yeni elbisesini giyip hamamdan dışarı çıktı. Bir yerde oturdu. Ama onu tuttular, sille tokat dövdüler. Sırtındaki yeni elbiseyi geri aldılar ve ona: “Hırsız!” damgasını vurdular. Bir başkası da şarap rengindeki bir suyu, herkes şarap sansın diye, bir bardağa koyup içmişti (Yani kendisini halkın gözünde küçük düşürmek istemişti. İşte bu gibi davranışlarla halkın teveccühünden ve şöhretten kaçınan, mevki ve makam sevgisini kalplerinden söküp atan Allah dostlarından cesur velilere bu davranışları yüzünden **Melâmî** denmiştir).

Makam ve ululuğu, haşmeti ortadan kaldırmak için ilaç, bunlar ve bunların benzeri olan şeylerdir.

ÖVÜLMİYİ SEVMENİN VE YERİLMİYİ ÇİRKİN GÖRMENİN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, kimi kimseler vardır ki, insanların kendisini övmesine haristirler. Kimi zaman şeriata aykırı iş görse bile gönülleri güzel bir adla anılmayı ister. Eğer halk, haklı olarak, onu zem etse bunu çirkin görürler. Bu da büyük bir hastalıktır. Ama gönülde olan tadın veya canın sebebi bilinmeyince bunun ilacı da bilinmez. Bu sebepler de dörttür:

Birinci sebep: Önce de anlattığınız gibi insan kendisinin kemâlini (üstünlüğünü) sever. Eksikliğini, noksanlığını sevmez. Övülmek kemâle işarettir. Kimi olur ki, insan, kendi üstünlüğünden şüpheyne düşer. Olgunluk lezzetini tamam bulmaz. Vaktaki bir kişiden övgüsünü işitince kendi kemâlini yakından bilmiş olur. Yahut kemâl yönünde bilgisi fazla olur, o lezzeti yeterli bulur. Kendisinden kemâl kokusunu koklar ve hemen benliğinde rubûbiyet eseri belirir. Rubûbiyet ise elbette tabiat icabı güzel bir şeydir. Ama zem edildiğini, kınandığını, ayıplandığını işitirse noksanlığını haber almış olur. Bu sebepten de gönlü kırılır. Böylece gerek övülmesini, gerek yerilmesini bir kimseden işitse eğer o kimse akıllı ve yalan söylemez bir kişi ise hiç şüphesiz acıdan veya rahatlıktan daha çok duyulanır. Eğer o sözleri basiretsiz bir kimse söylerse o lezzeti kendisinde tamam bulmaz. Çünkü o kişinin sözleri ile şüphesi gitmez.

İkinci sebep: Övülmek bir beşaret olur ki, övülenlerin gönlü, öven kişinin gönlünde yüksek bir mevki sahibi olduğuna inanır. Gönüllerde yer tutmak ise sevilen bir şeydir. Öven kimseye başka kişiler de inanırlar. Bu inanç başkalarına da geçer. Böylece medhi çokça yapsalar ve halkın sözünü dinlediği bir kimse bu medhi yapsa halk onun sözünü dinler, kabul eder ve onun tadı daha ziyade olur. Çoğunluk içinde sözü geçer, makbul bir kişi bir kişiyi zemde bulunursa o zemin de acısı çok olur.

Üçüncü sebep: Kişinin övülmesi, başka kişilerin de gönüllerini fethetme sebep olur. Çünkü bir kimse, bir kişinin övgüsünde bulundukça bu, başkalarının da ona güzel niyet beslemesini sağlar. Halkın çoğunluğu tarafından övülmek ise övülmeden doğan tadı daha çok artırır. Hele bu övme, sözü geçer, saygın bir kimse tarafından yapılırsa duyulan lezzet daha da artık olur.

Dördüncü sebep: Kendisini öven kişinin makam, haşmet bakımından kendisinden daha aşağı derecede bulunduğunu gösterir. Haşmet (büyüklük) de nefsin sevgilisidir. Her ne kadar öven kişinin övgüsünde inancı yoksa bile ihtiyaçtan ötürü övdüklerini, kendisinin kudretinin kemâlinden bilir, kendisinin üstünlüğüne yorar. Eğer övgüsünün yalan olduğunu ve onu gönülden söylemediğini ve kimsenin kabul etmeyeceğini bilse, bu türlü övgüye **sihriyye** (sihirle ilgili) denir ki, bütün bu sebepler onda bulunmadığı için övülen kişi ondan hiçbir lezzet almaz. Şimdiki hâlde mademki makam ve mevkiin sevilmesinin sebeplerini öğrendin, o hâlde onun ilacını da kolay yoldan bilir ve o yolda hareket edersen o tedaviyi yapabilirsin. Ama birinci sebepte gösterildiği gibi övgüde bulunan kişinin sözleriyle kendi üstünlüğüne inanç getiren kimse, kendisine bu sıfatı söyleyen kimsenin kim olduğunu düşünmeli. Eğer o kişi ilim ve zühd yolunda ise söyledikleri gerçekse buna sevinmek neye gerekir. Çünkü sen şöyle bilmelisin ki, Hak Teâlâ bu sıfatı sana kendisi verdi. O kişinin sözü ile vermiş değildir. Başkasının sözleriyle o sıfat ne artar, ne de eksilir. Eğer seni övüşleri zenginlik, hocalık ve başka dünya sebeplerinden ötürü ise bunlar bu sevince değmez. Belki başkaları da ilmini ve takvanı bildiği zaman sevinmemek gerekir. Sonunu düşünmeli. Çünkü insanın sonu bilinmez. Sonu bilinmedikçe bütün bu ilim ve takva

zayı olur. Eğer bir kişinin yeri cehennem olursa o neye sevinir? Şayet o kişi, bu sıfatın üzerinde olmadığını bilse kendisinde bulunmayan bir şeyden dolayı sevinmek aptallıktan ileri gelir. Onun benzeri şu kimse gibi olur ki:

– Bu hoca aziz ve merttir. Onun içi misk ile amber ile doludur, deseler, kendisi bilir ki, içi necasetle ve pis kokularla doludur.

Eğer böyle sözlerle sevinirse o kimse şüphesiz delidir.

Geriye kalan sebeplerin özü, makam, mevki ve haşmeti sevmektir. Bunun ilacı ve tedavisi de anlatılmıştır. Bir kimse seni zem eylerse ona kızmak büyük bir ahmaklıktır. Eğer doğru söylemiş ise o bir melektir, eğer bile bile yalan söylemiş ise şeytandır. Eğer yalan söylediğini bilmezse eşektir ve aptaldır. Hak Teâlâ bir kimseyi dev, eşek, melek veya şeytan şeklinde yaratsa sen bundan neden huzursuz olursun? Eğer doğru söylüyorsa şefkatinden dolayı söyledi demektir ve kendinde olan kusurdan huzursuz olmaman gerektir. Söylenen kusur eğer din hususunda ise onun sözü ile böyle bir eksiklik olmaz. Ve eğer dünya ile ilgili bir noksanlık ise o zaman din ehilleri yanında bu kusur ve ayıp değildir. Aksine bir hünerdir. Bir de şunu düşünmelisin ki, o kişinin söyledikleri üç hâlden uzak değildir: Eğer doğruyu bildirip şefkatinden söylüyorsa o sözleri cana minnet bilmek gerektir. Eğer sana bir kişi:

– Elbisenin altında yılan var! dese bundan sakınırsın.

Onu da minnet bilirsin. Şu ayıp ki, dinde ise yalandan daha kötüdür. Âhiretin helâkine, tehlikeye düşmesine sebep olur.

Eğer bir padişahın yanına çıkmak istesen bir kişi sana:

– Ey pis donlu! Önce donunu temizle. Ondan sonra padişahın yanına var! dese hemen elbisene baksan, necasetini görsen, o hâlde padişahın katına varırsan akıbetin hatırına gelir. Cezanı ve ne tehlikelere düşeceğini düşününce o kimsenin sözünü cana minnet bilmek gerekir. Çünkü, onun sözleriyle bu akıbetten kurtulmuş oldun. Hatta, o kişi bu sözü seni ayıplamak, sana taun etmek maksadıyla söylemiş bile olsa doğruyu söylemiştir. Sen muradına erdin. Ayıplaması ise onun dinine kusur verdi. Böylece mademki faydası sana yaradı ve zarar vermedi, bu gibi şeylere kızmak akıl kârı değildir. Fakat eğer yalan söylemiş olursa şunu düşünmelisin ki, onun söylediği ayıptan tertemiz bile olsan o kişinin bilmediği birçok kusurların vardır. Bundan dolayı ona şükretmelisin ki, Hak Teâlâ senin ayıplarına perde çekmiştir. Ve bu kimse de sana kendi sevaplarını hediye göndermiştir. Eğer seni övseydi seni öldürmek gibi bir şey olurdu. Seni öldürdüklerine mi sevinirsin, yoksa hediye gönderilmesine mi üzülürsün? Bunu şu kimse yapar ki, olan biten işlerin suretine bakar, içyüzüne ve hakikatine göz atmaz. Bir kimsenin akli olursa bu dargeçitten onunla kurtuluş bulur ki olan biten işlerin hakikatine ve ruhuna bakar. Suretine ve zahirine göz atmaz. Sözün kısası, insanlardan tamah eksilmedikçe bu hastalık gönülden dışarı çıkmaz.

ÖVÜLME VE YERİLMEDE İNSANLARIN DERECELERİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, insanlar övülmeyi ve kötülenmeyi iştiklerinde davranışlarına göre dört derecedirler:

Birinci derece: Bu halkın en alt kısmında bulunan derecedir ki, bunlar övülünce sevinirler. Kötülenmeye ise kızarlar. Ona karşılık vermeye uğraşırlar. Bu, dört derecenin en alt, en kötü derecesidir.

İkinci derece: Bu âbidlerin derecesidir. Bunlar da övülünce sevinç duyarlar. Zemde ise kızgınlığa düşerler. Fakat halk arasındaki ilişkilerinde kızgınlıklarını dışarı vurmazlar. Öveni de, kötöleyeni de eşit görürler. Fakat gönüllerinde birini dost, birini de düşman sayarlar.

Üçüncü derece: Muttaki, ibadet ehli kişilerdir ki, bunlar övenlerini de sövenlerini de gönüllerinde ve dillerinde beraber tutarlar. Zem edilmekten hiç kızmazlar. Öveni de ziyade makbul tutmazlar. Onların gönülleri ne övmeye, ne kötölemeye iltifat eder.

Bu çok ulu bir derecedir. Âbid kişilerden kimileri sanır ki, kendileri bu dereceye erişmişlerdir. Fakat böyle düşünmekle yanlışlığa düşerler. Bu dereceye erişmenin alâmeti şudur: Kötöleyen kimse onun yanına varıp oturunca ona, kendisini öven kimsenin oturmasından daha ağır gelmemelidir. Eğer bu kötöleme karşısında kendisinden bir yardım dilense yardım etmek ona ağır gelmez. Eğer medihde bulunan kişi, kendisini ziyarete gelmekte gecikse o kişiye takazası, kendisini yeren kişiye takazasından eksik olmamalıdır. Kendisini kötöleyen kişi ölse ondan duyduğu üzüntü, kendisini öven kişinin ölümünden duyduğu üzüntüden daha az olmamalıdır. Eğer bir kişi, zem edeni incitse, öveni incittikleri zaman duyduğu rahatsızlıktan daha az rahatsızlık duymamalıdır. Eğer öven bir günah işlese gönlüne, kötöleyenin günahından daha hafif gelmemelidir. Bu derece, çok zor bir derecedir. Kimi zaman olur ki, âbid olan kişi, gurura kapılır:

– Ben ona beni kötöleyerek günaha girdiği için kızıyorum! der.

Bu söz, mahza şeytanın hilesidir ki, çok kişilerde vardır. Ve büyük günahlardan işlerler, başka kimselerin zemminde bulunur. Kendilerine yapınca neden huzursuz olurlar da kendileri yapınca huzursuz olmazlar. Bu, şunu anlatır ki, bu kızgınlık, nefsin kızgınlığıdır. Dinin kızgınlığı değildir. Eğer âbid olan kişi, bu gibi incelikleri bilmezse onun birçok zahmeti boşa gider.

Dördüncü derece: Sıddıkların derecesidir ki, bunlar, öveni düşman, söveni dost tutanlardır. Bunda da üç yarar meydana çıkar:

Biri şudur ki, kendi ayıbını, kusurunu kulağıyla işitir.

İkincisi şudur ki, kötöleyenin sevapları sıddığın üzerine döner.

Üçüncüsü de şudur, o kusuru ve onun benzerlerini üstünden atmaya haris olur.

Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Vay o oruç tutanlara, vay o namaz kılanlara, vay o hırka giyenlere! Meğer ki, onlar, nefislerini dünyadan kesmiş, övülmeyi sevmez ve zemmedilmeyi sever olsunlar! Yoksa onlara yazıklar olsun!”

Bu hadis-i şerifin bildirdiği dereceye erişmek çok zordur. Çünkü bu dereceye erişmek kolay kolay elde edilemez. Hatta övülmeyi ve yerilmeyi zahirde ayırmayıp kalbinde ayrı tutanların ikinci dereceden yukarı çıkması bile zordur. Çok defa görülen şey, kendini övenin tarafını tutmak, hatta bunu hareket ve davranışlarıyla belli etmektir. Ancak bir kimse kendi nefsiyle o kadar düşmanlığa düşmüş olmalı ki, nefsinin kusurunu, söylediklerini işittiği zaman sevin sin. Fakat buna çok az rastlanır. Eğer bir kişi, bütün ömrü boyunca kendini övenlerle yerenleri bir görmeye çalışsa yine bu dereceye erişmek mümkün olmaz. Sen bil ki, tehlike ikinci derecededir. Çünkü, övme ile zemmin farkı olunca, gönülde övmeyi dileme üstün gelmeye başlar. Hile yoluna düşülür. Kendisinin methedilmesini diler. Zaman olur ki, ibadette riyada bulunmaya başlar. Eğer medh olunmaya günah işlemekle erişeceğini bilse günah da işler, yalnız kendisinin övülmesini diler.

Resûlullah Efendimiz, **“Vay o oruç tutanlara! Vay o namaz kılanlara!..”** diye buyurduğu hadis bu mana için buyrulmuştur. Eğer övülmeyi sevmenin damarı gönülde kesilmezse günaha tezce girilir. Ama zemmi kötü görüp medhi sevmek kendi nefsinde kalır, bir fesada sebep olmazsa haram değildir. Ancak günaha ve fesada sebep olmama ihtimali çok azdır. Çünkü halkın günahlarının çoğu övülmeyi sevmekten ve yerilmeyi sevmemekten ileri gelir. Bütün insanların her zaman endişesi şudur ki, her ne işlerse halkın yüzüne karşı işlerler. Bu hâl galebe çalınca kötü işlerin doğmasına sebep olur. Bu, müslümanlara lâıyk şeyler değildir. Halkın gönlünü hoş etmek, onlara iltifat etmek, rıya ile olmamak şartıyla haram değildir.

SEKİZİNCİ ASIL

TAAT VE İBADETTE RİYANIN İLÂCİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ’nın ibadet ve taatında riyâ, büyük günahlardandır; şirke (Allahü Teâlâ’ya eş koşmaya) yakındır. Ve âbidlerin gönlü, kendileri ibadet ettikleri zaman bütün halkın bunda haberli olmasını ve onların kendi ibadetlerine inanmasını diler. Bundan daha büyük bir hastalık yoktur. İbâdetten maksad halkın inancı olsun diye ise o zaman Hakk’a ibadet olmaz. Ancak halka ibadet olur. Eğer Hakk’a ibadet eylemek maksadı da varsa şirk olur ki, Hak Teâlâ’ya başka bir ortak katmak olur. Oysa Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Bir kimse Hak Teâlâ’yı görmeyi umarsa ona söyle: Hak Teâlâ’ya ibadetinde ona ortak koşmasın.” (Kehf Sûresi: 110)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Vay o kimselere ki, namazı yanlış ve riyâ ile kılarlar.” (Maun Sûresi: 4)
Bir kişi Resûlullah Efendimize:

Cehennem ateşinden kurtulmak ne ile olur? diye sordu.

Resûlullah Efendimiz:

– **Hak Teâlâ'ya riyâsız ibadet etmekle olur! diye buyurdu.**

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurdu:

– Kıyamet gününde bir kişiyi getirirler. Ona: “Ne ibadette bulundun?” derler. O da: “Canımı Hak Teâlâ'nın yoluna feda ettim! Beni gazada öldürdüler!” diye cevap verir. O zaman Hak Teâlâ: “Yalan söylüyorsun. Tâ ki, senin için ‘Kahraman bir kişiydi’ desinler diye gaza ettin!” der ve sonra: “Bunu Cehenneme atın!” diye buyurur.

Sonra, bir kişiyi daha getirirler. Ona da:

Dünyada işlediğin işlerden neyin vardır? diye sorulur. O kişi de:

– Neyim varsa Hak yoluna verdim! der.

Hak Teâlâ Hazretleri de:

– Yalan söylüyorsun. Sen malını: “Filân kişi cömert, eli açık bir kişidir!” desinler diye dağıttın! der. Sonra Hak Teâlâ:

– Bunu da cehenneme atın! diye buyurur.

Yeniden bir kişiyi daha getirirler. Ona da:

– İşlediğin amelden ne var? derler. O da:

– Kur'ân okudum! İlim öğrendim! Çok zahmetler çektim, der.

Hak Teâlâ Hazretleri de:

– Yalan söylüyorsun. Sen “Falan kimse âlimdir!” desinler diye ilim öğrendin. Bunu da cehenneme atın! diye buyruk verir.

“Ümmetimin en küçük şirk günahından korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmadım!

Bunun üzerine seçkin sahabeler:

– Ya Resûlallah! En küçük şirk nedir? diye sordular. O da:

– Küçük şirk riyâdır! Hak Teâlâ hazretleri, kıyamet gününde: “Ey mürai-ler! Dünyada ibadet ettiğiniz, kişilerin yanına varın. Onlardan ibadetinizin karşılığını isteyin!” diye buyursa gerektir! cevabını verdi.” Yine Resûl aleyhisselâm:

“Hüzün mağarasından Hak Teâlâ'ya sığının!” diye buyurdu. Ashab:

– Ya Resûlallah, Hüzün mağarası nedir? diye sordu.

Resûl aleyhisselâm da:

– Orası Cehennemde bir vadinin adıdır. Burası mürâî olan zâhidler içindir! diye buyurdu. Resûl (s.a.v.) yine buyurdu ki:

“Allahü Teâlâ şöyle buyurur: “Bir kimse bana ibadet edip o ibadette başkasını bana ortak koşa bilinsin ki, ben ortalıktan da, ortaktan da müstağniyim. O ibadetin hepsini o ortağa veririm.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ, içinde zerre kadar riyâ olan amelî kabul etmez.”

Bir gün Muaz Hazretleri (Allah ondan razı olsun) ağlıyordu. Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) :

– Ya Muaz, niçin ağlıyorsun? diye sordu. O da:

– Ben Resûlullahtan riyânın şirk olduğunu işittim. Dedi ki: “Kıyamet gününde: ‘Ey mürailler! Sizin ameliniz yok oldu. Gidin, yardımını amel ettiğiniz kimseden isteyin!’ denir.”

Şeddat bin Evs der ki:

– Resûlullah Efendimizi bir gün gördüm ki:

“Korkarım ki, ümmetim bir gün şirke düşer. Şirkleri ne puta tapmalarından, ne güneşe veya aya tapmalarındandır. Korkum, ibadeti riyâ ile yerine getirmeleridir!” diyor ve gözyaşı döküyordu.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Arşın gölgesinden başka gölgenin olmadığı o gün o gölgede yalnız sağ eliyle verdiği sadakayı, sol elinden gizleyenler bulunur.”

Yine Resûl aleyhisselâm şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ yeri yarattığı vakit yer titredi ve sarsıldı. Yeri sağlamca yerli yerinde tutmak için Hak Teâlâ, o zaman dağları yarattı.

Melekler:

– Allah, dağdan daha kuvvetli hiçbir şey yaratmadı! dediler.

Hak Teâlâ sonra dağları kesmek için demiri yarattı. Melekler:

– Demir her şeyden daha güçlü! dediler.

Hak Teâlâ o zaman demiri eritmek için ateşi yarattı. Bundan sonra da ateşi söndürmek için suyu yarattı. Suyu yerinden kaldırmak için yeli yarattı. O zaman melekler ayrı ayrı fikre düştüler:

– Ey Rabbimiz! Senin yarattıklarının içinde, ondan daha kuvvetli olmayan şey hangisidir? dediler.

Hak Teâlâ da onlara şöyle buyurdu:

– Sadakayı sağ eliyle verince sol eli haberli olmayan kimsedir! Ben ondan daha güçlü bir şey yaratmadım!”

Hazret-i Muaz (Allah ondan razı olsun) der ki:

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ yeri ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Vaktaki yedi kat göğü yarattı, bu meleklerin her birini bir göğe müekkel kıldı. Ve o göğün kapıcılığını o meleğe verdi. Yer melekleri halkın bir gün içinde yaptıkları ameli yazarlar. Sonra bunu birinci göğe iletirler. Bunlara “Hıfz Melekleri” denir. Yazdıkları kişiyi övüp ibadetini methederler ve: “O kadar ibadet ediyorduk ki, onun nuru güneş nuru gibiydi!” derler. Dünya göğüne müekkel olan melek de:

– Bu ibadeti yine o kişinin yüzüne vurun. Ben gıybet ehlinin müvekkilimim. Hak Teâlâ: Bir kimse gıybet eylerse onun ibadetini yukarı göğe geçirme, diye bana buyurmuştur! der ve o kişinin defterini geri gönderir. Yer melekleri başka bir kişinin amelini yukarı bildirirler. Bu amelde sadaka vardır, namaz vardır, oruç vardır. O zaman hıfz melekleri onun nurundan şaşkınlığa uğrarlar.

Bu ameli ikinci göğe gönderirler. Amel de oraya erişince, oranın müekkeleli olan melek:

– Bu ameli alın, o kişinin yüzüne vurun! Bu ameli işlemekten onun dileği dünya idi. Oysa bana buyurulan, onun ameline yol vermemekliğimdir, der.

Sonra başka birinin amelini yukarı iletirler. Bu ameldeki nur, anlattığımız gibidir. Bu nur, üçüncü göğe erişince, orada vazife gören hıfz meleği:

– Bu ameli onun yüzüne vurun. Çünkü halka kibirli bir kimseydi. Ben kibire vekil konmuş bir meleğim. Vazifem, mütekebbir kişilerin amelini bu göğe koymamaktır, der.

Sonra, bir kişinin amelini daha gökyüzüne iletilir. Bu amel dördüncü kat göğe erişince, orada vazifeli bulunan muhafız meleği o ameli geri gönderir:

– Bunu o kişinin yüzüne çarpın! der. Onda, ucûb (kendini beğenme) hastalığı vardır. Bana: “Kendisini beğenenlerin amelini yukarı yol verme!” diye buyurulmuştur.

Bundan sonra bir başkasının amelini yukarı kaldırılır. Bu amel, beşinci göğe erişir. Oranın hıfz meleği:

– Bu ameli geri alın, onu işleyen yüzüne vurun. Çünkü o kişi hased edinin biridir. Hasedinden hiç kimsenin iyiliğini istemezdi. Kendi derecesine yetişen âlimler ve iyi amelde bulunanları kıskanır, onlara hased ederdi. Onlara iyilikte bulunmazdı. Bana, Hak Teâlâ “Hasut kişinin amelini yukarı yol verme!” buyurmuştur.

Sonra bir başkasının amelini yukarı gönderilir. Bu amel altıncı göğe erişince burada vazifeli olan melek:

– Bu ameli geri gönderin, o kişinin yüzüne vurun! Çünkü o kimse birinin başına belâ eriştiği zaman merhamet etmez, belki sevinirdi. Ben rahmet meleğiymim. O kişinin amelini bu gökten geçirmeye bırakmam! der.

En sonra bir başkasının amelini daha yukarı salarlar. O amel yedinci göğe varır. Bu amelde namaz, oruç, zühd ve gaza vardır. Öyle ki, bu amelin duyulan sesi yedi kat göğe erişmiştir. Ve onun nuru, güneş nuru gibidir. Üç bin melek onun ardınca yol alırlar. Ama yedinci kat muhafızı melek der ki:

– Bu ameli alın, onu işleyen yüzüne vurun! Gönlüne de kilit vurun. Ben halis olmayan bir ameli Hazret-i Allah’a ulaştıramam. Çünkü bu kişi, amelinde Hak Teâlâ’yı dilemezdi. Aksine fukara arasında ululuk diler, âlimler arasında da ad çıkarmak isterdi. Şehirlerde nam ve şöhrete kavuşmak arzusundaydı. Bana buyurulan emir, bunun gibilerin amelini yol vermemektir.

Bundan sonra başka bir kimsenin amelini göklere iletirler. Bu ameller yedinci göğü de geçer. Namazdan, oruçtan, hacdan, umre'den ileri olan bu ameller, güzel ahlâk ve Hak Teâlâ'nın zikrinden ibarettir. Göğün melekleri onun yanında gider. Tâ ki, her gökte onu yukarı kaldırıp Hak Teâlâ'ya ulaştırmak vazifesini yüklenmişlerdir ve şöyle şehâdetde bulunurlar:

Bu amel Allahü Teâlâ'nın hâlis amelidir. Hak Teâlâ da onlara şöyle buyurur:

– Siz, benim şu kulumun bekçisi ve gözcüsü idiniz. Ben onun gönlünün içini bilmekteyim. O, bu amelleri benim için yapmamıştır. Bundan ötürü benim lânetim onun üstüne olsun.

O zaman, bütün gök halkı ve melekler, o kişiye lânet ederler. Çünkü o kişi ibadeti riyâ yolunda yapmıştır.”

Riyâ hakkında buna benzer rivayetler çoktur.

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu: Ben bir kişiyi gördüm ki, başını önüne eğmişti. Yani “Ben bir zahidim!” demek istiyordu. Ben: Ey eğri boyun sahibi! Boynunu doğrult. Meskenet ancak gönüldedir, boyunda değil! dedim. **Ebû İmâme** mescidde bir kişiyi gördü ki, secdede ağlayıp duruyordu. Ebû İmâme ona: Ey kişi! Bu mescidde ettiğin ne güzel bir ibadettir. Fakat evde de böyle kılıyor musun? dedi. Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: “**Mürainin üç nişânı vardır: 1- Yalnız kaldığında tembel olur. 2- Halkı görünce bülbül kesilir, halkın yüzüne övgüler savurur, amelini artırır. 3- Kendisini kınasalar, ibadetini azaltır.**” Bir kişi Sa'd bin Müseyyeb'e sordu: Bir kişi malını Allah için ve hem de bir kimse kendisine dua etsin ve onu övsün diye verse onun hakkında ne dersin? O da: O kimse, Hak Teâlâ'nın kendisini düşman tutmasını ister mi? diye sordu. O kişi de: Yoo, istemez! dedi. Bunun üzerine Sa'd: O hâlde bir iş işlenirse, bu, Hak Teâlâ'dan başka bir kimse için gerekmez, diye cevap verdi. **Hazret-i Ömer** (Allah ondan razı olsun) bir kişiyi hata üzerine bir kamçı ile dövdü. Sonra ona: Gel, sen de beni kamçıla! Ödeşelim! dedi. O kişi de: Onu sana ve Allah'a bağışladım! diye cevap verdi. Hazret-i Ömer: Bu minnete geçmez dedi! Ya bana bağışla, onun hakkını bileyim ya da ortağı olmayan Hak Teâlâ'ya bağışla! **Fudayl**: Bir zamanlar müslümanlar salih amellerde riya etmeye başlamışlardı. Şimdi ise hem bir şey yapmazlar, hem de riya ederler. Katâde (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: Vaktaki kul riya'da bulunur, Hak Teâlâ şöyle buyurur: “Bakın, görün ki, benim kulum beni ne kadar hafife alıyor!”

BİRİNCİ BÖLÜM

RIYÂ İLE YAPILAN İŞLER

Ey salih kişi! Sen bil ki, riyanın hakikati şudur: İnsan, onunla kendisini halka; mükemmel, âbit ve zahit gösterir. Ona saygı gösterip onu ululasınlar ve ona iyi nazarla baksınlar ister. Zabitliği ve dinde ululuğu bildiren ne varsa halka göstermek diler. Dinde ululuğa delâlet eden şeyler ise beştir:

Birincisi: Beden ile yapılan riyâdır. Nitekim gece yatmaz, uyumaz sansınlar diye yüzünü sarartır, kendisini büyük riyâzette bulunmuş sansınlar diye bedenini zayıflatır. Güya din kaygısından yüzü gülmez olur. "Gönül hoşluğu yoktur, kendisinden habersizdir," desinler diye saçlarını taramaz. Dininin vakârından sansınlar diye konuşurken sesini yükseltmez, kısar. Oruçlu olduğunu göstermek için dudaklarını kupkuru kılar. İnsanın nefsi, herkes böyle sanıyor diye, bütün bu hâllerden zevk duyar. Bundan ötürüdür ki İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– **Oruç tutan bir kişi saçını taramalı, gözüne sürme çekmeli, dudağını da yağlamalı. Tâ ki o kişinin oruçlu olduğunu kimse bilmemeli.**

İkincisi: Elbise ile olan riyâdır. Nitekim riyâ eden kişi, kaba elbise giyer. Kısa ve kalın, kirli ve eski kumaşlardan yapılmış giyeceklere bürünür. Kendisinin zâhit sanılmasını diler. Yahut kendisini sofi sansınlar diye gök mavisi, yamalı sofiler hırkasını giyer ve onların seccadesini örtünür. Ama aslında onlarda tasavvufun manasından hiçbir şey yoktur. Yahut riyâkar kişi, tülbentli sarık sarar. Ayağına sahtiyanlı çorap giyer. Böylece kendisinin abdest alırken ihtiyatlı olduğunu göstermek ister. Oysa, hiç de öyle kişi değildir. Onu, âlim, din bilgini sansınlar diye de taylasanlı sarık sarar. Oysa ne din bilginidir, ne de bilgiden haberi vardır. Mürâiler, giyim hususunda iki bölüktürler: Bir bölümü şudur ki, halkın alt tabakaları katında makbul olmak isterler. Daima yırtık, parçalanmış, didik didik olmuş giyim giyerler. Onlara bir kimse eğer:

– Keten bez elbise giy, yemen bezi, ince, hafif kumaş kullan! deseler, bu sözler o kişiye canını almışlar gibi gelir.

Halk onu zâbitlikten bıktı, usandı sanır diye korkar.

İkinci bölüm mürâiler ise hem halkın alt katındakilerin, hem de sultanların, beylerin ve kadıların katında makbul görünmek isterler. Böyle bir mürâî kişi, eğer eski elbiseler giyse sultanların gözüne hakir görünür. İnce kumaşlara nakışlar örülmüş gömlekler ele geçirmeye savaşı. Bunların, salih kimselerin elbisesi renginde olmasını ister. Tâ ki, halkın alt tabakalarında bulunan kimselerin ona bakmasını bekler. Bu elbiselerin değerinin zenginlerin elbiseleri değerinde görülmesini ister. Yeter ki, sultanların gözüne hakir görünmesin. Evet, eğer bu türlü kişilerden birisine:

– Ya keten bezi ya Yemen bezi giy! desen ve eğer bu giysiler kendi elbiselelerinden daha aşağı ise bu söz ona canını almaktan müşkül gelir.

Sanki bu salık verilen elbiseyi giyerse halk kendisini zühdden pişmanlık getirmiş ve zühde takat getirememiş sanırlar diye aklına bin türlü düşünceler gelir. Helâl olan ve sâlihlerin, din ehlinin giymiş olduğu elbiseye rıza göstermez. Ama bilmez ve düşünmez ki, bu durumda Hakk'a değil, halka tapmış olur. Belki de bu yaptığı işlerin halka tapmak olduğunu bilir yine de yapar.

Üçüncüsü: Sözle yapılan bir riyâdır. Nitekim mürâî, dudağını depretir. Başkaları onu zikrediyor sanır. Eğer zikri gönülden yapmak istese, o zaman di-

lini oynatmaya gücü yetmez. Nitekim halk içinde: “İyi işler yapın!” der, lâkin yalnız kaldığı zaman o gibi işleri yapamaz, yahut sofilerin terim (ıstılah) ve sözlerini hatırında tutmuştur, onları tekrar eder, durur. Tâ ki, kendisinin tasavvuf bilgisini çok iyi biliyormuş sanılmasını ister. Ya da her zaman, başını aşağı salıp oynatmaz. O zaman da kendisinin vecde daldığını göstermek ister. Ya da soğuk bir ah çeker. Kendisini sanki halkın din yolunda gafletinden ötürü kaygı çekermiş gibi gösterir. Yahud hadîsler ve hikâyeler ezberler, onları söyler. Güyâ:

– Bu kişinin din bilgisi çoktur ve yüksek derecelere erişen biridir. Dünyayı dolaşmış, yolculuklar yapmıştır! diye anılmasını ister.

Dördüncüsü: İbadetle yapılan riyâdır. Nitekim bir kişinin ıraktan geldiğini görür. Hemen ibadete başlar. Namazı güzel bir şekilde kılar. Başını önüne salar. Rükû ve secdelerde çok çok durur, bir yöne bakmaz. Halkın yanında sadaka dağğtır. Bunlara benzer ne gibi işler varsa onları yapar. Eğer halkın arasında yürüyorsa ağır ağır adım atar. Başını önüne salar. Yalnız başına yürüse acele acele adımlarını atar. Dört tarafa göz süzer. Ama uzaktan bir kişinin geldiğini görse yine ağır ağır yürümeye başlar.

Beşincisi: Zühdle yapılan riyâdır. Bu kimseler, etrafa karşı hâl ehli görünür. Talebe ve müridlerinin çok olduğunu bildirir. Beylerle hocaların kendisi ile konuşmalarını uğur saydıklarını anlatır. Şeyhlerin kendisine saygılı bulunduklarını, iyi bir nazarla baktıklarını söyler. Bunlar ya onun dilekleri ya da dile getirdikleridir. Bir kişi ile arası açılrsa ona; ‘Sen kimsin? Müridin kimlerdir? Şeyhin de kim olmuştur? Ben şu türlü bir pîre erişmişim! Ve o pîri görmüşüm! Hem şu kadar yıl filân ulu kişiye hizmet etmişim! Ya sen kimi görmüşsün! Kime hizmet etmişin!’ diyerek bunlar gibi ne sorular varsa sorarlar.

Bundan ötürü de kendi üstüne türlü zorluklar salarlar. Riyâ hırsı ile bütün bu zahmetler onlara kolay gelir. Kimi zâhidler olur ki, kendi yiyeceğini nohut tannesine kadar indirir. Bunu yapmasının sebebi halkın kendisini zahid bilip kendisine dua etmeleri içindir. Eğer bunlar ibadet ve zahitlik gösterişi için olursa hepsi haramdır. Çünkü zahidlik Hak Teâlâ için olur. Eğer bunlardan başka bir şeyi vesile ederek makam ve rütbe dilerse, bu câizdir. Hatta dışarı çıkıp güzel elbiseler giyip süslense, öyle çıksa, bu mübahtır. Hatta sünnettir ki, bu hâlde güzelliğini ve mürüvvetini göstermiş olur. Ve zahidlik göstermiş olmaz. Eğer dil kuralları bilgisinde, lügat ilminde, hesap, hekimlik ilminde ve ilimlerin dinden olmayan, ibadet için okunmayan ilimlerinde üstünlüğünü gösterse bunların hepsi mübahtır. Çünkü bu riyâ, makam için yapılır. Önce zikrettiğimiz gibi makam sahibi olma arzusu haddi aşmayacak derecede olursa mübahtır. Fakat taat ve ibadet hususunda riyâ asla mübah olmaz. Resûl (s.a.v.) bir gün hâne-i saadetinden dışarı çıkmak istedi. Çünkü, Ashab-ı Kirâm toplanmıştı. Resûl (s.a.v.) aynada sarığına baktı. Onu onardı, saçını düzeltti.

Hazret-i Aîşe (Allah o kadından razı olsun):

– Ey Allah'ın Resûlü! Sen de mi böyle eder, süslenirsin? dedi. O da:

– Evet! Hak Teâlâ, din kardeşlerini görmek dileğinde bulunan ve kendisini ni bezeyen, kulunu sever! diye buyurdu.

Her ne türlü olursa olsun bu gibi işler Resûlullah Efendimize göre dinin aslî işlerindendir. Çünkü peygamber kendisine Hak Teâlâ'nın emri buyurulmuş kimseydi. Kendisini ahabının gözlerine ve gönüllerine güzel göstermek için bezenecek, süslenecekti. Tâ ki, ona meyil duyulup uymaları gerekti. Lâkin eğer bir kimse, bunu yalnızca süslenmek için yaparsa doğrudur. Hatta sünnettir.

Bunun faydalarından biri de şudur ki, eğer kendisini ihmal eder, güzel giyim yolunu tutmazsa ardından gıybet başlar. Halk diliyle sataşmada bulunur, o kişiden nefret eder. Böylece o kişi gıybet ve nefret edilmeye kendisi sebep olur. Ama riâyâ, eğer ibadet hususunda olursa harama girilmiş olur. Eğer riâyâ, ibadetle yapılırsa iki sebepten haram olur. Bu sebeplerden birisi şudur ki, kendisini halka bu ibadette muhlis göstermekle hile etmiş olur. Çünkü gönlü halka dönükse, o ibadet halis bir ibadet olmamıştır. Eğer halk o kişinin o ibadeti halka gösteriş için yaptığını bilseler o kişiyi düşman sayıp kabul etmezler. İkinci sebep de şudur: Namaz, oruç ve ibadet Hak Teâlâ'ya mahsustur. Eğer ibadet, Allahü Teâlâ'dan başkasına edilirse bundan alay, istihza şerri doğar. İbadet, Hak Teâlâ için olur. Fakat onun bir kul için yapılması şunun gibi olur ki; bir kişi bir padişahın huzurunda dururken maksadı ya bir oğlana veya bir cariyeye bakmak gibi olur. Padişaha:

– Efendimizin huzurunda divan durmuşum! derse bu hâl padişahla alay etmek demektir. Çünkü o kulun, padişah katında ona hizmet etmesinden daha önemli bir şey yoktur. Ve işte bu misâlde olduğu gibi riâyâ ile namaz kılan, gerçekte rükû ve secdeleri başka kimse için yapmış olur. Eğer secdelerini bir insanı ululamak için yapsa o zaman Allah'a ortak koştığı meydana çıkar. Lâkin, bir kişiyi ululamak, onu tâ'zim etmek, şu cihettendir ki, o kişinin makbulü olması maksud olmuştur. Yani Hak Teâlâ'ya secdeler etmesi, kendisinin hak yanında makbul olması sonucunu meydana getirmiştir. Bu türlü olan riâyâ gizli şirk, açık şirk değildir.

İKİNCİ BÖLÜM: RİYÂ DERECELERİ

Ey salih kişi! Sen bil ki riâyânın dereceleri çeşitlidir. Kimisi kimisinden çok büyüktür. Bu ayrılık da şu asıllardan doğar.

Birinci Asıl: Riyâ murad edip sevap murad etmemektir. Nitekim, namaz kılar, oruç tutar, ama yalnız başına olunca bunları edâ etmezse işte bu, büyük bir riâyâdır. Eğer sevaba nail olmayı kasd eylerse ve yalnız kalınca ibadette bulunmazsa bu da ilk dereceye yakındır. Bu zayıf maksat, o kişiyi Allahü Teâlâ'nın hüsnından kurtaramaz. Eğer sevap kasdı üstünse ve tenhada kalınca ibadeti yine ederse, bir kimseyi görünce sevinci artıp ibadetini çoğaltıyorsa, ümid edilir ki, ibadet bununla bâtil olmaz, sevap da kaybolmaz. Ama riâyâda lezzet bulduğu takdirde ona uhrevî ceza verirler. Eğer sevapla riâyâ eşit olursa ve birisi üstün gel-

mezse işte bu şirk olur. Zahir haberler şuna göredir ki, bu şirkten selâmetle kurtulunamaz. Belki itâb edilmiş, cezalandırılmış olur.

İkinci Asıl: Bu, kendisinde riyâ bulunan tâat ve ibadetin ayrılığındandır. Bunun dereceleri vardır:

1. Derece: İmânın aslında riyâ olmasıdır. Bu cins riyâ, münâfıkın imanıdır. Onun hâli kâfir hâline daha zordur. Çünkü iman münâfıkı, bâtınında kâfirdir. Lâkin görünüşünde hile yapar. Bu gibi kimseler önce İslâm'da çoktu. Şimdiki hâlde azalmışlardır. Ama ibâhiler ve ilhâda düşen kimseler, şeriata ve âhirete iman getirmezler, zahirde itikadlarına muhalif olanlar da münafıklar zümresinden sayılırlar ve onlar gibi ebedî Cehennemde kalırlar.

2. Derece: İbâdetin aslında olan riyâdır. Çünkü bir kişi halk önünde taharetsiz olarak namaz kılsa, oruç tutsa, tenhada bulununca bunları yapmasa bu, büyük riyâdır. Lâkin asıl imanda olan riyâdaki gibi riyâ değildir. Sözü kısası halkın nazarında aziz olmayı, hak katında aziz olmaktan ziyade seven kişinin imanı zayıf olur. Her ne kadar kâfir olmaz; ama ölüm dakikasında eğer tevbe etmezse küfür tehlikesine düşer. Yani, "Oruç tutuyorum!" demek ister. Oysa oruç tutmaz. O zaman da iki kötülüğü bir araya getirmiş olur. Biri nifaktır ki, oruç tutmazken "tutarım!" der. İkinci kötülük de şunu gösterir ki, onun manası:

– Ben oruç tuttuğumu açıkça söylemem, ibadetimi gizli yaparım, demektir.

"Özrüm var!" demekle de; "Oruç tutmaktayım" demek ister. Böyle bir kişi kendisini halka karşı muhlis, temiz kalpli göstermek arzusundadır.

Kimi zaman da olur ki, su içmeye sabrı kalmaz. Özür bildirmeye başlar.

– Dün hastaydım. Bugün oruç tutmaya gücüm yetişmedi, der. Ya da:

– Filân kişi beni oruç tutmaktan alıkoydu! der.

Zaman olur ki, riyâ olduğu bilinmesin diye bu sözü hemen söylemez. Bir saat sabreder. Bundan sonra, başka bir yerden bir söz ortaya atıp der ki:

– Anaların kalbi acaba çok mu zayıftır ki, eğer oğlu bir gün oruç tutsa onun öleceğini, helâk olacağını sanırlar! der.

Yani anasının hatırı için oruç tutmadığını söylemek ister. Veya:

– Eğer gündüz oruç tutarsam gece uyku bastırıyor, gece namazlarını kılamıyorum! der. Bunları ve bu gibi özürleri şeytan onun diline getirmeye başlar. Çünkü riyânın çirkefi onun içinde karar tutmuştur. O zavallı zâhid, bundan gafil olur. Bilmez ki kendisi, kendisinin öz damarını keser ve ibadetine zarar getirmiş olur. Bilmez ki, bu kötülüklerden perhiz eylemek kolaydır. Lâkin riyâdan bazı şeyler vardır ki, karınca ayağının sesinden daha sessizdir. Akli başında olanlar, zekiler, din bilginleri bile onu anlatmaktan aciz kalırlar. Nerede kaldı ki, eblehler onları anlayabilsin!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARINCA YÜRÜYÜŞÜNDEN GİZLİ OLAN RİYÂ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, kimi riya açıktır. O şunun gibidir ki, bir kimse, halkın arasında gece namazını kılar, tek başına olduğu zaman kılmaz. Bu açık bir riya'dır. Bundan daha gizli olanı da her gece, gece namazını kılmak âdetidir. Lâkin bir kimse yanında hazır olunca onun şevki ve sevinci artar ve namaz kılmak ona daha kolay gelir. Bu da açık bir riya'dır. Lâkin karınca yürümesi gibi olan riya, bu değildir. Bu gibisini anlamak kolaydır. Ama, bundan daha gizli de olur. O da şudur: Bu riya'da olan kişinin bir insan yanında sevinci, hafifliği çok olmaz. Her gecesi nasıl geçiyorsa yine o şekilde gecesini geçirir, riyanın izleri hiç görünmez. O kişide bu halin eseri, halk onun bu sıfatta olduğunu bildiği zaman onun sevincinden belli olur. Kendisinde bir yürek genişliği görülür, sevinç doğar. İşte bu sevinç, bu rahatlık, onun içinde gizli kalmış riya'ya bir delil, bir işarettir. Ateşin ağaçta gizlendiği bir riya da onun içinde gizlenmiş olur. Bu sevinci eğer kötü görmez ve bundan üzülmese o gizli olan riya damarını beslemiş olur. Bu suretle gizli riya harekete geçer. Açıktan olmasa bile işaret ve ima yoluyla ibadetini halka duyurma sebeplerini araştırmaya başlar. Halk onun ibadetinden haberdar olsun diye bir sebep ortaya atar, ibadetini açıkça söylemese de kapalı şekilde, yani kinaye ile söylemezse suret ve hareketleriyle ibadet ettiğini gösterir. Kendisini kırık ve halsiz, zebun bildirir. Ta ki, ibadet etmekten gece uykusuz kaldığını anlatmak ister. Kimi de olur ki, riyası daha gizli olur. Halkın kendisinin ibadette bulunduğunu anlamasında sevinç duymaz görünür. Halkın arasında ne şadlığı ne hafifliği artar. Ama bunlarla birlikte batını riya'dan uzak kalmaz. Bunun da alâmeti şudur: Eğer bir kişi onunla buluşsa, o kişi ilk selâm veren olmazsa yüreğinde bir kuşku belirir, bir şaşkınlık doğar. Eğer bir kişi ona bir yakınlık göstermezse, saygıda bulunmazsa, onun ihtiyaçlarına yardım etmezse, alım-satımında ona ikramda bulunmaz veya bir mecliste ona oturacak yerin en âlâsını teklif etmezse kalbinde bir kırgınlık görülür, o adamdan hoşlanmaz. "İbadetlerimi halkın gözünden gizlemeseydim şimdi böyle olmazdı," diye düşünür. Adeta nefsi, o gizli ibadeti yüzünden herkesin kendisinin hizmetine koşmasını ister. Sözün kısısı: O ibadet mevcut olması veya mevcut olmaması onun nazarında eşit olmazsa onun batını riya'dan uzak kalmış değildir. Çünkü bir kimse, birine bir altın verip ondan yüz bin altın kıymetinde bir şey alsa hiçbir kimseye minnet eylemez, hiç kimseden hürmet ummaz. Ve halktan bu yolda ümide düşmez. Ve halkın kendisine hürmet edip etmemesi de o kişinin yanında birdir, aynıdır. Eğer o kişi Allahü Teâlâ'ya ibadet eylemek ve sonunda âhîret saadetine erişmek isterse onun karşılığında bir başka kişiden hürmet ummak neden gereksin? İşte, en gizli olan riya budur.

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştu:

– Kıyamet gününde şahidlere derler ki: "Halk size malı ucuz satmadılar mı, size hürmet ve itibar etmediler mi, sizin ihtiyacınızı gidermeye çalışmadılar mı? Ve size ilk önce selâm vermediler mi?" Yani bunun manası şu demektir: Bütün bu şeyleri, bu iyilikleri amellerinize karşı elde ettiniz. Ama işlediğiniz amelleri

Allahü Teâlâ'ya karşı hâlisane yapmadınız. O hâlde bugün Allah'tan ne mükâfat bekliyorsunuz!

Halkın arasından uzaklaşıp ibadetle uğraşan kişilerden birisi:

– Biz fitneden kaçtık. Ama fitne bize yol bulur diye korkardık. Çünkü bir kimseyi gördüğümüz zaman bizim hakkımızı ve hürmetimizi korusun dileğinde bulunmazdık. İşte bu sebeptir ki, muhlisler, yani riyâdan ve garazdan uzak olanlar, cehd eder, kötü hareket ve günahlarını nasıl saklarsa ibadetlerini de öyle gizlemeye çalışırlardı. Çünkü halis ibadetten başkasının kıyamette kabul edilmediğini bilirlerdi. Bunların benzeri meselâ şöyledir ki, Hacca giden bir kişi, yanına hâlis altından başka şeyin alınmayacağını bilir, bu malın ancak canına tehlike getirmeyeceğini düşünürse, saf altını ele geçirmeye çalışıp karışık altını terkeyler. Ve hâlis altını ihtiyaç günü için saklar. Kıyamet günü gibi halkın aciz kaldığı, derman aradığı ve bunlara muhtaç olduğu bir gün yoktur. O gün, halis ameli getirmeyen, ziyana uğramış, çaresiz kalmış kişidir. Hiç kimse, onun elini tutmaz, ona yardımcı olmaz. Ta ki, insan, ibadetini bir hayvanın veya bir insanın görmesini bir tutmadıkça riyâdan kurtulamaz.

Resûl (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurmuştur:

“Riyânın en azı ve en gizlisi yine şirkittir.”

Yani Hak Teâlâ'ya yaptığın ibadetine ortak koştur. Çünkü riyâ eden bir kişi, Hak Teâlâ'nın bildiği ve kanaat etmeyen bir kimse demektir ki, başkalarının ibadetini bilmesinden fayda elde edemez.

İBADETİNE SEVİNMENİN CÂİZ OLDUĞU HÂLLER

Ey salih kişi! Sen bil ki, bir kimse, eğer kendisini ibadetini halkın bildiğine sevinç duyarsa bu, riyâdan uzak kalmaz. Ancak halkın bildiğine bakıp sevinmemeli, Hakkın bildiğine inanıp sevinmeli.

Hak yolunda ibadetine sevinmek de dört biçimde câiz olur:

Birincisi: O kişi şundan ötürü sevinmeli ki, kendisi ibadetini gizlemeyi murat ve niyet edinmiştir. Fakat kendisi istemediği hâlde Hak Teâlâ onu açığa çıkarır. Hak Teâlâ'nın kendisinde bu niyeti izhar ettiğini (açığa çıkardığını) ama işlediği ve taksiratı izhar etmediğini bilir. Yine bilir ki, Hak Teâlâ'nın kendisine gizli lütfu ve fazlı vardır. Ve kendisinde meydana gelmiş olan her kötü şeyi Hak Teâlâ gizlemiştir. Halkın sözlerine ve övgüsüne sevinmez. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! İşte, Rabbinizden bir öğüt, kalplerde kuşkulara bir şifa ve mü'minler için bir rahmet olan Kur'an geldi.” (Yûnus Sûresi: 57)

Hak Teâlâ yine şöyle buyurdu:

“De ki: Allahü Teâlâ'nın fadl, ihsan ve rahmetiyle, ancak bununla sevinip ferahlansınlar. Bu onların, dünyada topladıklarından daha hayırlıdır.” (Yûnus Sûresi: 58)

İkincisi: Kişi sevinip şöyle demeli: “Benim dünyadaki günahlarımı Allahü Teâlâ gizledi. Bu, şuna delildir ki, âhirette de gizleyecektir.”

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ kulunun günahını bu dünyada örtüp öteki dünyada onu rezil etmekten daha kerimdir.”

Üçüncüsü: Kişi, ancak şundan ötürü sevinmeli ki, başkalarının da kendisini görüp kendisine uyararak âhiret mutluluğuna erişeceklerini düşünmeli. Tâ ki, kendisinin gizlemek istediği ibadetin sevabı kendisine yazılır ve kendisi dilemediği hâlde açık bir sevaba kavuşur.

Dördüncüsü: O kişi, işlediği amelin başka bir kişi tarafından görüldüğüne, onun kendisine inandığına, onu övdüğüne sevinir. Bu inanış ve övüş ile kendisi de Hak Teâlâ'ya muti olmuş olur. O kişinin itaatına sevinir, ama kendisinin o kişi nezdindeki kıymet ve mertebesine sevinmez. Bunun da nişanı: Başkalarına övgülerde bulunur, o kişinin, kendisinin Hakk'a itaatkâr olduğunu anlamasına sevinir.

RIYÂ, AMELİ BÂTIL KILAR

Ey salih kişi! Bil ki, riyânın tehlikesi, ya ibadetin öncesinde ya ibadeti bitirdikten sonra ya da ibadetin arasında olur. İbadetin başlangıcında olan riyâ, ibadeti bâtil kılar. Çünkü ibadete niyette ihlâs şarttır. Riyâ ile ihlâs ortadan kalkar. Ama riyâ ibadetin aslında ise meselâ halkın yanında namaza vakit gelmeden önce başlasa, yalnız olduğu zaman namazı kılmakta kusur göstermese, vakit gelmeden kılınan namazın sevabı bâtil olur. Fakat doğru olan asıl namazdır. Çünkü, onun niyeti diyanet sebebiyle idi. Allahü Teâlâ içindi. Şu, onun gibidir ki, bir kimse zulm ile alınmış bir evde namaz kılsa, her ne kadar günahkâr olursa da farzı edâ etmiş olur. Lâkin namazın kendisini terk etmekle asi olmuş olmaz. Bunda da mürâî olan kişinin riyâsı namazda değildir, belki tamam etmiş ise bundan sonra aklına riyâ gelir ve riyâsını açığa vurursa geçen namazı bâtil olmaz. Bu kasdından dolayı yarın âhirette ceza görür.

Şöyle bir rivâyet edilmiştir: Bir kişi bir gün **İbn-i Mes'ud'**a (Allah ondan razı olsun):

– Dün gece Bakara Sûresi'ni okuyordum! dedi. İbn-i Mes'ud da:

– Senin ibadetten nasibin yalnız buydu! dedi. Yine bir kişi Resûlullah Efendimize:

– Orucu ulaştırarak (birbiri arkasına) tutarım! dedi. Resûlullah Efendimiz de:

– **Sen ne oruçlusun, ne oruçsuzsun!** diye buyurdu.

Bunun manası şuydu ki: “Sen yaptığın ibadeti söyledin. İbâdetini bundan ötürü zayi eyledin!” Ama zahir olan şudur: Resûl (s.a.v.) ve İbn-i Mes'ud, bu söz şundan ötürü söylemişlerdir ki, o kimseler ibadette bulundukları zamanda riyâdan uzak olmadıklarını biliyorlardı. Ama, ibadetleri riyâdan uzak ve doğru

dürüst olunca, bu ibadetleri tamamladıktan sonra onların bâtil olması gerekmez. Bu uzak bir ihtimaldir. Ayrıca zikrolunan bu hadis-i şerifin manası açıklanırken şöyle denilmiştir:

– Resûl (s.a.v.) birbirine ulaştırılan, kesintisiz oruçların tutulmasını yasaklamıştı.

Namaz içinde olan riyâya gelince: Bu riyâ, ibadetin aslını yok etmezse namaz bâtil olmaz. Nitekim bir şeye bakmak istese ya da aldığı bir şey hatırına gelse, eğer yanında kimse yokken, namazı yarım bıraksa, ama halktan utandığından namazı tamamlasa bu namaz bâtil olur ki, ibadet niyeti bozulmuş bulunur. Kıldığı namazı halk için (gösteriş, riyâ için) kılmış olur. Ve eğer asıl niyeti yerinde olsa ve lâkin halkın kendisinin namaz kılışını görmesinden sevinse, şevke gelerek namazı güzel kılmaya başlasa namazı bâtil olmaz. Bizim katımızda doğru olan şudur ki, o, bu riyâ ile asi olursa da namazı bâtil olmaz! Fakat şayet bir kişi onun ibadetini gördüğünden dolayı sevinirse o namaz bâtil olur.

Haris-i Muhasibi der ki:

– Bunda “Namaz bâtil olur mu?” yahut “olmaz mı?” diye ihtilâf vardır. Ben bu meselede duraklamıştım. Şimdi galib olan zannıma göre o kişinin namazı bâtil olur.

Bundan sonra **Haris-i Muhasibi** şöyle demiştir:

– Eğer bir kimse sual etse ve dese ki: Bir kimse Resûl (s.a.v.) den sordu ki: “Ben işlediğim ameli gizlerim, lâkin başkaları bunu bildiği vakit sevinç duyayım!” Resûl ona dedi ki: “**İki sevap kazanmış olursun: Birisi sır sevabı, biri de aşikâre sevabı.**”

Bu hadis-i şerif mürseldir. Yani rivayet edenlerin rivayeti muttasıl değildir. Böylece Resûl (s.a.v.) bu hadisle şunu dilemiş olmalı ki, o kimse ibadetini izhar etmekle Hak Teâlâ’nın fazlına sevinmiş ola.

Nitekim bundan önce açıklanmıştı. Delili de şudur ki, hiçbir kimse:

– Bu kişinin ibadetini halkın bilmesiyle sevinmesi, her ne kadar günahına sebep olmazsa da sevabının artmasına sebep olur da diyemez.

İşte Hâris-i Muhasibi’nin de sözü budur.

Bizim katımızda zahir budur ki, bu derece sevinmekle namaz bâtil olmaz. Çünkü amelde bir şey artmamıştır, asıl niyet yerinde kalmıştır. Ve namazı, o kişi, baştaki niyetle kılmıştır.

GÖNLÜ RİYÂ HASTALIĞINDAN KORUMANIN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, riyâ büyük bir hastalıktır. Bunun zararı büyük zarardır. İlacı vacibdir. Bu hastalığı geçirmek için büyük bir cehd gösterilmezse ilaç da kabul etmez olur. Çünkü bu, bir iletir ki, kalbe imtizaç eder (uygunluk peyda eder) ve orada yerleşir, kalır. Ona ilaç verilmesi çok zordur. Bu hastalığın bu kadar zor olmasına sebep şudur: İnsan, çocukluk zamanında halkın birbirine ri-

yâ yüzü gösterdiğini görür. Birbirine karşı görüşlerini süslerler. Hepsinin ya da çoğunun hâli budur. Böyle olunca riyâ, insanın tabiatında, çocukluk zamanında başlar, her gün artar, gider. Ne zaman ki, tam akli erik bir kişi olur, o zaman anlar ki, riyâ zararlı bir nesnedir. Ama o edindiği âdetler, tabiatına galip olunca riyâyı ortadan kaldırmak ona zor gelir. Hiçbir kişi bu marazdan kurtulamaz. Riyâyı yok etmek için onunla savaşmak halka farz-ı ayndır. Riyânın ilacında iki yol vardır: Biri müshil dilemektir ki, riyâ hastalığının öz maddesini, kökünü yok etsin, ortadan kaldırsın. Bu da **“ilim ve amel”** den ibarettir.

Riyânın İlmi İlacı: Kesin olarak bilinmeli ki, insanın işlediği her şey lezzetinden ötürü işlenmektedir. Ama düşünmeli ki, en sonunda onun bir zararı olsa gerektir. İnsanın kendisi o zarara takat getirirse o lezzetten el çekmesi ona kolay gelir. Nitekim balda zehir olduğunu bilse her ne kadar bala karşı hırslı olsa da ondan çekinir. Riyânın bütün kökü, mevki ve makam sevmeye varır. Lâkin üç temeli vardır:

- 1- Medh ve senâyı (övülmeyi) sevmek.
- 2- Zem edilmekten, kötü kişi sayılmaktan korkmak.
- 3- Halktan bir şey kıskanmak, tamah etmektir.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse, gazayı Hak Teâlâ’nın ismi galip olsun diye işlese o kişi Hak Teâlâ’nın yolundadır!”

Bu söz, övülmek dilemenin ve zillet korkusunun riyâ olduğuna işaret etti! Bundan ötürüdür ki, bir bedevi, Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– Halk kendisini görüp hased etsinler diye gazaya koşan kişi hakkında ne buyurursunuz, ya Resûlallah?

Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz de ona şu cevabı verdi:

“Bir kimse gazayı bir devenin diz bağını ele geçirmek için yapsa onun bu gazada niyet ettiği şeyden başka nasibi yoktur!”

Sözün kıyası, riyâ bu üç kökten meydana gelmektedir.

Ama halkın övgüsüne harîs olmayı şununla ortadan kaldırmalı ve bunun şu rezilliğini düşünmeli: Kıyamet gününde mahşer ehli arasında bir münâdî çıkacaktır. Kendisine:

– Ey riyâkar! Ey mürâî! Ey fâcir! Ey fitneci! Ey eğri yola sapmış, ey asi! denilecektir. Sen utanmadın mı ki, Hak Teâlâ’nın ibadetini halka sattın? Bu yolda halkın kabulünü, Hakk’ın kabulünden daha önemli gördün! Ve yine şundan utanmadın mı ki, halkın rızasını kazanasın diye Hâlik’in seni kötölemesine rıza gösterdin! Senin nazarında hiç Hak Teâlâ’dan hor kimse yok mu idi ki, herkesin rızasını diledin? Ve Allah’ın gazabından korku duymadın! İşte akıllı, düşünceli olan bir kişi, bütün bu rezillikleri düşünür. Halkın medhinin, bu rüsvâyılığı ortadan kaldıramayacağını bilir. Hele o ibadet ki, âhiret terazisinin iyilikler kefesinde ağır basmalıydı. Halbuki riyâ o ibadeti yok edince bu kez günah kefesi ağır-

laşır. Eğer o kişi riyâ kılmayaydı enbiyâya yoldaş olurdu. Bu dem ise riyâda bulunmakla zebaniler eline düşmüştür. Merdudlara (Allah'ın red ettiği kişilere) yoldaş, arkadaş olmuştur. Bu işler, hep halkın rızasını elde etmek için işlenmiştir. Fakat halkın rızası hiçbir zaman bir şey ele geçirtmez. Eğer birisi razı olursa, birisi olmaz ve eğer biri o kişiyi medh etse öbürü zem eder. Diyelim ki, halkın hepsi de onu beğenmiş olsun. Onların elinde ne rızık vardır, ne de dünya ve âhîret saadeti bulunur.

İşte tam bilgisizlik ve cehalet budur ki, gönlünü bu gibi dilekten ötürü dağıtıp Allah'ın ceza ve azabının tehlikesine düşer. İnsanın, bu zikrolunanları gönlünde tazelemesi gerektir. Ama tamah kıldığı şeyi elde etmezse şunlarla onu tedaviye çalışmalı ki, hepsi "Mal Muhabbeti" kitabında anlatılmıştır. Bir kişi, kendisinin aklına şunu yerleştirmeli ki, o ilaçtan sonra bu tamah ettiği şey eline geçmez. Ancak zillet ve minnet ile ele geçer. Fakat o zaman da Hak Teâlâ'nın rızası elden kaçırılmış olur. Halkın gönlü, ancak Hak Teâlâ'nın iradesi ile elde edilir. Çünkü Allahü Teâlâ'nın iradesi ve rızası hâsıl olunca Hak Teâlâ, halkın gönlünü ona bağlar. Ve eğer Allah'ın rızası elde edilmezse o kişinin rüsvaylığı, eksiklikleri, kötülüğü ortaya vurulur. Halkın gönlü ondan nefret duyar. Fakat halkın kınanmasından korkmak gibi bir hastalıktan kurtulmak ve korunmak için kendisini şu tedavi altına almalı ve gönlüne şöyle demeli:

– Eğer sen, Allahü Teâlâ'nın katında beğenilmiş bir kişi isen halkın kötülendiği bir kimse olmanın ziyarı yoktur. Eğer Hak Teâlâ'nın katında kötülenmiş isen halkın seni övmesinin hiçbir faydası yoktur. O kişi ihlâs yolunu tutarsa ve gönlünü halkın darmadağın etmesinden temizlerse Allahü Teâlâ, halkın gönlünü onun muhabbeti ile süsler. Eğer halkın gönlü bu muhabbet ile süslenmezse onun riyâ ve nifakını anlarlar ve o korkuttuğu halkın yerişlerine uğrar. Hak Teâlâ'nın rızası yok olur. Fakat, gönlünü daima huzurda tutup ihlâs üzere bulunur, his ve fikrini tek noktada tevhid ederse, halkın gönlüne riayet kılmaktan kurtulur. O gönüle Hakkın nurları girer. Hakkın inayetinden güzel yardımlar ulaşır. İhlâs yolunun lezzet kapıları ona açılır.

Riyânın Ameli İlacı: Kişi, hayır işlerini ve ibadetlerini gizli işlemelidir. Nitekim günah işleyenler, günahlarını gizli işlerler. Şöyle ki, ölünceye kadar Hak Teâlâ'nın bilmesi ile kanaat edilir. Önceleri bu çok zor olur. Lâkin mücâhede ile iş kolaylaşır. İhlasın ve yakarışın lezzeti elde edilir. Öyle olur ki, halk da görse, o kişi, halkı görmez. Halktan gafil olur. Her ne yana baksa yalnız Hakk'ı görür ve günah işlemeye utanır olur.

Riyâ Tedavisinin İkinci Yolu: Bu da riyânın susturulması, sükûna erdirilmesidir. Çünkü gönülde riyânın hatırası olursa kişi kendisini her ne türlü mücâhede ile mal tamahından, medh ve senâ tamahından kesmiş de olsa hatta her şey onun gözüne hakir de görünse şeytan onun da ibadeti sırasında hatırlatmalarda bulunur. Gönlüne birtakım hatıralar düşürür.

Birinci hatıra (düşünce, fikir) şu olur ki: "Bir kimse bunu bildi mi?" der. Veya "Acaba bilecek mi?" diye umutlanır.

İkinci hatıra şu rağbettir ki, insanlar yanında değerinin ve derecesinin ne olduğunu bilmek ister.

Üçüncü hatıra: Bu rağbeti kabul eyler ve bunun gerçekleşmesine, devamlı olmasına çalışır.

Birinci hatırayı gönülden atmak, için şöyle demeli:

Ben halkın bunu bilmesini ne yapayım? Bunu Allahü Teâlâ bilmektedir. Bana Halik'in bilmesi yeterlidir. Çünkü benim işim halkın elinde değildir. Ancak, Halik'in elindedir! İkinci hatıra ki, halkın rağbeti ile harekete gelirse yukarıda anlattığımız şeyi yadına getirip şöyle demeli: "Halkın kabulü, Hak Teâlâ'nın reddi ve gazabı yanında ne fayda getirir? Bu düşünce ile o hatıralar karşısında gönülde bir iğrenme meydana gelir. O zaman, kişinin özünü, benliğini halkın kabulüne çekene şehvet bu iğrenme ile ortadan kalkar. Bir şey galip ve kuvvetli olursa nefis ona boyun eğer. Bu üç hatıranın karşısında üç hâl daha vardır ki, bu hâller o hatırlamaları def eyler.

Birinci hal: Hak Teâlâ'nın lâ'net ve gazabında olacağını bilmektir.

İkinci hal: Halkın o düşünceyi kerîh (iğrenç) görmesidir ki, bu da Hak Teâlâ'nın gazabından doğmaktadır.

Üçüncü hal: Bu bilgiler sonunda riyâ hatırasını def eylemek, kovmaktır. Kimi zaman riyânın tadı öyle zahmetler verir ki, gönülde ma'rifete ve kerahate (bilgi ve iğrenmeye) yer kalmaz. Her ne kadar o lezzet harekete gelmezden önce ma'rifet ve kerahati çok takdir etmiş ve düşünmüş ise de artık ne ma'rifet doğar, ne de iğrenme meydana gelir. Hâl böyle olunca fırsat da şeytanın eline geçer. O da şöyle olur: Bir kişi, kendisini ilim, yumuşak ahlâk yolunda bulundurur, kızgınlığın âfetlerini düşünür. Ama kızgınlık üstün gelmeye başlayınca her şeyi unuttur.

Kimi de olur ki, ma'rifet elde edilir, işlediği şeyin riyâ olduğunu bilmez. Ve eğer, mevcut olsa da iğrenme gücü meydana gelmez. Ma'rifetin de hiç faydası olmaz. Kimi de olur ki, iğrenme arzusu meydana gelir. Fakat riyâ arzusuyla başa çıkıp onu kovmaya gücü yetişmez. Böylece o kişi, insanların rağbetine meyleder. Çok din bilginleri vardır, söylediği sözün riyâ olduğunu bilir, kendisinin hüsranda olduğunu anlar, ama yine de o riyâ sözünü söyler. Tevbeyi geriye bırakır. Böylece riyânın koğulması, ondan iğrenmenin kuvvetine göre olur. Kerih görmenin (iğrenç bulmanın) kuvveti de ma'rifetin kuvvetine göre olur. Ma'rifet de imanın kuvvetine göredir. İmanın kuvvetine yardım eden de meleklerdir. Riyâ, isteğin (şehvetin) kuvveti miktarınca olur. Bunun yardımcısı ise şeytandır. Ve kulun da gönlü bu iki ordu arasında kavgadadır. Gönülün, bu askerlerin her birine yakınlığı vardır. Hangisinin gönülde yakınlığı daha çoksa onun tesiri galip olup gönlün ona meylini arttırır. Bu benzetmenin açıklanması bundan önce geçmiştir. Böylece kul namazdan önceki haliyle eğer meleklik sıfatlarına sahipse meleklerle benzer olur. Yahut şeytanın ahlâkı onda galip olur. İbâdet arasında riyâ hatırası kendisine gelirse onda bir ordu zuhur eder ve ezeli takdir bu askerle-

ri o kişinin üzerine saldırır. Tâ ezeli kismetten nasibine erinceye kadar, ya melekler yakınlığı veya şeytan yakınlığı kendisine galip gelir.

RIYÂ VESVESESİNİN YOK EDİLME YOLU

Riyânın istediğine aykırı hareket eder, onu gönülden kerîh görürsen onun vesvesesi gönülde kalsa bile bundan mes'ul olmazsın. Çünkü o, insanın tabiatında vardır. Sana: "Tabiatını bâtil kıl!" diye kimse emretmemiştir. Belki sana emredilen şudur:

– Vesveseyi mağlup et, onu yen! Onu kahret! Onu pençen altına al! Tâ ki, seni cehenneme salmasın!

Bu buyruk, vesvesenin emrine baş eğmemen, ona uymaman içindir. Ona uymaman şuna delildir ki, vesveseyi pençe altına almış ve mağlûp kılmış olursun. Ve ondan dolayı mes'ul tutulmaktan kurtulmaya bu derecesi yeterlidir. Şu delil ile ki Resûl (s.a.v.)'e dediler:

– Ya Resûlallah! Bizim aklımıza öyle düşünceler gelir ki, eğer bizi gökten bıraksalardı bu bize daha kolay olurdu! Biz ise bu düşünceleri çok kötü ve kerîh (çirkin) görüyoruz.

Resûl (s.a.v.) onlara şöyle buyurdu:

"Eğer bu hâle eriştinizse, bu, apaçık iman işaretidir."

Bu fikirler, yalnız Hak Teâlâ hususundaydı. Ama iman sebebi, o vesvesenin kerîhliği, iğrençliğidir, vesvese değildir. Kerîhliğin Hak Teâlâ ile ilgili olan vesveseye kefarete olduğunu görmekle insanlarla ilgili olan vesvesenin yok olacağı da daha sarihdir.

Ama kimi zaman olur ki, bir kişi, bu kadar vesvesede nefsine ve şeytana muhalefet kılınca şeytan ona hased eder. Şöyle bir yol gösterir ki, kişinin salâhı sanki o yoldadır. Yani şeytan, kendisi ile mücadeleye girişmesini, bu mücadele ile onun gönlünü uğraştırıp münâcat lezzetini onun gönlünden kesmeyi ister.

Bunun gönülden atılması dört yolda olur:

Birinci Yol: Şeytanla mücadeleye uğraşır. Fakat, bu çok zaman kaybettirir.

İkinci Yol: Şeytanı yalanlayıp kovmak ve kalpten münâcaatla meşgul olmaktır.

Üçüncü Yol: Şeytanı yalanlayıp kovmaya bakmamaktır. Çünkü şeytanla ne kadar meşgul olursa da zaman kaybı vardır. Belki ona hiç iltifat etmeyip münâcaatla meşgul olunur.

Dördüncü Yol: Şeytan, onun ibadetinden hışma geldikçe kişi ihlâsı artırır, azim ve cehdini ziyadeleştirir, şeytana ve onun vesvesesine hiç iltifat etmez. İşte, en iyi yol budur. Çünkü şeytan, bu halin ondan geldiğini bilince o kişiden ümidini keser.

Bunun benzeri, ilim öğrenmeye giden dört kimseye benzer. Onları çekemeyen bir kıskanç kişi yollarına oturup onları yollarından çevirmeye kalkar. Onlar-

dan birisini yasaklamak diler. O ilim talibi de bu yasaklamayı dinlemez. Onunla cenge başlar. Böylece zaman kaybolur. Sonra ikinciye men eyler. Bu da onun mâni olmasıyla men edilmiş olmaz ve o yol çevireni kovar.

Üçüncüsü, o yol keseni kovmaya kalkmaz. Hâli üzere geçer, gider. Onunla uğraşmakla zaman zâyi olacağını düşünür.

Dördüncüsü, öğrenci yol kesiciye hiç iltifat etmez, ona aldırılmaz. Acele etmeye başlar. Yolunda yürür, gider. Böylece hasûd olan kişi, o dört kişinin ikisinden bütün muradına kavuşmuştur. Üçüncüden bazı şeyler elde etmiştir. Dördüncüden ise bir şey elde etmek şöyle dursun, onun çok şeyler kazanmasına sebep olmuştur. Hepsinin yolunu kesmesinden pişmanlık göstermezse de elbette bu sondakini yasaklamaktan pişman olur.

– Keşke onu men etmeyeydim! Çünkü benim yasaklamamla onun hırsı arttı! der.

Böylece elden geldikçe vesveseye ve tartışmalara karışmayıp kişinin yoluna gitmesi yapılacak en iyi iştir.

İBADETİ AŞİKÂR YAPMAYA RUHSAT VARDIR

Ey salih kişi! Sen bil ki, ibadeti gizli yapmaktaki fayda riyâdan kurtulmaktır. Fakat ibadeti başkasına göstermekte de büyük faydalar vardır. Birinci fayda, halkın ibadet eden kişiye uymasındır. Halkı, iyi işler yapması için harekete geçirmektir. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ ikisini de överek Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

“Eğer sadakayı herkesin gözü önünde verirsiniz güzeldir. Eğer gizli verirsiniz bu daha güzeldir.” (Bakara Sûresi: 271)

Resûlullah Efendimiz bir kez, mal diledi. Ensardan birisi bir kese akçe getirdi. Halk, bu hâli gördü. Onlar da her biri mal getirmeye başladı. Resûlullah onlara şöyle buyurdu:

“Bir kişi güzel bir yol ortaya koyarsa ve başkaları da ona uyarlarsa o kişiye, hem kendisinin eciri, hem de ona uyanların eciri verilir.”

Bunun gibi, bir kişi hacca veya gazaya gitse, hazırlığını görüp şehrin dışına çıksa ve halk o kişiyi görmüş olsa onlar da hacca veya gazaya heves duyarlar. Eğer riyâdan uzak olduğuna emin ise halkın rağbetini ve kendisine uymasını maksad edinip ibadetini açığa vurması yüce bir fazilettir.

Eğer riyâ arzusunu harekete geçirecekse, diğerlerinin o iyi işe rağbet etmesinin ona bir faydası olmaz. Bu takdirde ibadeti gizli yapmak daha üstündür. O hâlde ibadeti aşikâr yapmak isteyen kimse, kendisine uyacak kimselerin bulunması mümkün olan yerde bunu yapmalıdır. Çünkü kimi olur ki, kendisine ev halkı uyarlar. Çarşı halkı ona uymazlar. Yine öyle olur ki, ona pazar halkı uyar, başkaları uymaz. Bir de o kişi kalbini gözetlemelidir. Çünkü çok zaman riyâ isteği insanın içinde gizlenmiştir. Başkalarının kendisine uyması için ibadetini açığa vuruyormuş gibi gösterir, insan helâk olup gider. Bu gibi zayıf imanlının ben-

zeri şu kimse gibidir ki, suda yüzmeyi bilmez ve boğulup giderken de başkasını kurtarmak düşüncesiyle onun eline yapışır. İkisi de su içinde can verirler. Güçlü olan kişinin benzeri şudur ki, suda yüzmekte ustadır. Hem kendisi sudan geçer, hem de başkalarını kurtarır. Ancak bir kişinin buna gurur duyup gizleyebildiği taat ve ibadetini izhar etmesi doğru değildir. Bu hususta kişi ibadetini açığa vurmasında riyâ bulunup bulunmadığını şöyle anlayabilir. O kişi, kendi kendine: “Sen ibadetini gizli yap. Tâ ki, halk başka ibadet eden kişiye uysunlar. Senin de sevabın açığa vurduğun sevap kadarı olsun.” der. Eğer gönlü, kendisinin terk edilip başkasının örnek alınmasına razı olursa riyâsı yoktur ve tam ihlâs sahibidir demektir. Aksi hâlde makam ve menzilet dilemiş olur ki, âhiret sevabını dileyemez. İbâdeti açığa vuruşun bir yolu da şudur ki, ibadet ettikten sonra halka bu ibadeti bildirir. Bunda da nefse lezzet ve lezzetten sevgi doğar. Kimi zaman olur ki, mübalağada bulunur, işlediği ibadetlerin fazlasını söyler. Böyle olunca vacip olan şudur ki, dil tutulmalı, ibadet açığa vurulmamalı. Halkın onu övmesi ve zem etmesi kendi nazarında eşit oluncaya kadar bu hâl sürüp gitmelidir. Eğer bundan sonra halkın hayra meylinin harekete geleceğini bilirse onlara söylemelidir.

Nimet ehli olan ulular, bu yolda çok haberler vermişlerdir.

Sa’d bin Muâz (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Tâ müslüman olduğum günden beri kıldığım hiçbir namazda nefsimin meşgul olduğunu bilmiyorum. Resûlullah Efendimizden hiçbir söz işitmedim ki, ondan şüphe etmiş olayım.

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Sabahları kalktığımda zengin mi olurum, yoksul mu olurum diye hiçbir zaman korku çekmedim. Çünkü hangisinin hakkımda daha hayırlı olacağını bilemem.

Ömer bin Abdülâziz şöyle demiştir:

– Ben, Hak Teâlâ bir şeyi kaza kıldı da “keşke böyle kılmayaydı” demiş değilim. Hak Teâlâ’nın takdirine sevinmekten başka bana hiçbir sevinç gelmemiştir.

İşte bütün bu sözler, kuvvetli kişilerin, uluların sözleridir. Zayıfların buna mağrur olması, onları taklit etmesi câiz değildir. Sen bil ki, Hak Teâlâ’nın kimi işlerde gizli nimetleri vardır ki, kimse bunları anlamış, bunlara vâkıf olmuş değildir. Her bir şeyin altında bir sır vardır ki, bizler ona yol bulamayız. Her ne kadar mürâî helâk olursa da riyâda halka çok hayır vardır. Çünkü çok kimse olur ki, riyâ ile kimi işleri yaparlar. Başkaları onu görüp ihlâs yolunda sanır, ona uyarlar. Şöyle rivayet kılınmıştır ki, Basra’da sabah vakitleri her ne köşeye varılsa Kur’ân, ezan ve zikir sesleri işitilirdi. Bu gibi şeylere rağbet artmıştı. Bir kişi riyânın inceliklerini bildirmek için bir kitap yazdı. Bütün halk onu gördü. Kur’ân’dan ve zikirden el çekti, rağbetleri azaldı. Bunun üzerine ulu kişiler:

– Keşke bu kitap yazılmasaydı! dediler. Riyâkar olan kimseler başkalarına canlarını feda eder, helâk olurlar. Çünkü kendisi helâk olurken başkalarını da ihlâsa çağırırlar.

GÜNAHI GİZLEMEKTE RUHSAT OLDUĞUNUN BEYANI

Ey salih kişi! İbâdeti açığa vurmak, kimi zaman olur ki, riyâ olur. Ama günahı gizlemek yedi özür sebebiyle bütün vakitlerde vaciptir.

Birinci Özür: Hak Teâlâ: “Fıskı ve günahı gizleyin!” diye emir buyurmuştur. Resûlullah Efendimiz de:

“Bir kimse bir günah işlerse onu Hak Teâlâ’nın örtüsüne gizlemeli, saklamalı ve hiç açmamalı” diye buyurmuştur.

İkinci Özür: Bu dünyada bir kişinin günahı örtülü kalırsa ona beşaret olsun ki, dünyada onun gizli kalacağı umut edilir.

Üçüncü Özür: Bir insan günahını gizlerse halkın ayıplamasından, kınamasından sakınmış olur. Çünkü halkın bu sözleri kendisini meşgul eder, ibadetini karıştırır.

Dördüncü Özür: Gönül, zillete düşmekten, melâmetten (kınanmaktan) rahatsız olur. Bunlardan hoşlanmamak, insanın tabiatıdır. Bunlardan kaçınmak haram değildir, zemmedilmeyi ve övülmeyi eşit tutmak tevhidin son mertebesidir. Herkesin o dereceye erişmeye gücü yetmez. Ama, ‘Zemmediliyorum, kınıyorum!’ diye namaz kılmak, ibadette bulunmak doğru değildir. İbâdetin ihlâs ile kalp temizliği ile olması gerekir. Halkın övgüde bulunmasına sabır gösterilir; ama kınanmaya, zem edilmeye sabır göstermek çok güçtür.

Beşinci Özür: Kişi, günahını söyleyince kendisini incitirler veya bir kasıta bulunurlar diye korkar. Şeriat, öyle bir kişiye kırbaç cezasını vermeyi câiz bile görse günahını gizleyip tövbe eylemeye izin vermiştir. Bu sebeple başkasının incitmesinden ve zarar vermesinden kaçınmak için günahını gizlemek câizdir.

Altıncı Özür: İnsanlardan haya edilip utanılır. Bu, makbul bir şeydir ve imandandır. Lakin hayâ ile imanun farkı vardır. Utanma başka bir şeydir, iman başka bir şeydir.

Yedinci Özür: Kişi, günahını açıklarsa fâsıkların da kendisi gibi yapıp günah işlemeye kalkışacaklarından korkar. Bu niyetle günahını saklamak câizdir. Fakat niyeti, başkalarına kendini takva sahibi göstermekse bu, riyâ ve haram olur. Ancak bir kimsenin zâhiri ile bâtınının eşit olması sıddıkların derecesidir. Bu eşitlik şöyle olur ki, o kişinin batnında hiçbir günah olmamalıdır.

Eğer bâtınında günah veya günah arzusu olup da:

– Hak Teâlâ her şeyi bilmektedir. O hâlde Hakk’ın bildiğini halktan ne diye saklayayım derse bu sadece cehalettir, bilgisizliktir. Böyle düşünülmesi revâ değildir. Belki Hak Teâlâ’nın şeriat perdesine sığınıp sırrını açmamak, gizli tutmak vaciptir.

RİYÂ KORKUSUNDAN İBÂDETİ BIRAKMA NEREDE OLUR?

Ey salih kişi! Sen bil ki, ibadet, taat üç derecedir:

Birinci derece: Bu ibadet, yalnız kişinin kendisi ile ilgili olur. Başka kişiler ile ilgili bulunmaz. Namaz kılmak, oruç tutmak gibi.

İkinci derece: Kişinin hem kendisiyle ve hem de başkasıyla ilgili olan ibadetlerdir. Vaaz etmek ve fetva vermek gibi.

Üçüncü derece: Halkla ilgilidir. Halifelik, kadılık (yargıcılık) ve valilik gibi. Bu üç kısmı ayrı ayrı inceleyelim:

Birinci Kısım: Namaz, oruç, hac gibi yalnız kişinin kendisi ile ilgili olanlardır. Riyâ korkusundan ötürü bunlardan el çekmek revâ değildir. Ne farzlarından, ne sünnetlerinden vazgeçilebilir. Lâkin ibadetin başlangıcında riyâ hâtırası akla gelmiş olsa, ibadetin ortasında cehd edilip o hâtırayı kovmaya çalışmalıdır. Ve ibadet niyeti tazelenmelidir. Halka göstermek için ibadet ne artırılmalı, ne de eksiltilmelidir. Bu gibi cehdin faydası vardır. Ancak ibadet niyeti olmayıp bütün bütün riyâ varsa bu cehdin faydası yoktur. Bu, bir ibadet olmaz. Ama asıl niyet yerinde kalırsa ibadetten el çekmek revâ değildir.

Fudayl der ki:

– Riyâ, “Halk görür” diyerek korkmak ve ibadetten el çekmektir. Ama halk için yapılan bir ibadet, hiçbir zaman ibadet olmaz. O ancak şirk (Allah’a ortak koşmak) olur. Hatta şeytan, senin ibadet etmemeni diler. Eğer bunu sana yaptırmaktan acze düşerse, yani senden ibadeti yasaklayamazsa, bu kez sana şöyle der:

– Bak, halk sana bakıyor! Senin bu yaptığın ibadet değildir. Bu riyâdır!

İşte böylece şeytan seni hile ile ibadetten alıkoymaya çalışır. Eğer şeytanın bu sözlerine iltifat edersen kaçıp yerin dibine de girsen şeytan yine şöyle der:

– Halk senin gizlenip, zâhit olduğunu sanır. Bu zâhidlik değildir. Aksine riyâdır. O zaman şeytana verilecek cevap şudur:

– Gönlünü halka bağlayıp onlardan ötürü ibadeti terk etmek madem ki riyâdır, o hâlde halkın gördüğü ve görmediği benim nazarımda eşittir. Ben yine önceki zamanda âdet kıldığım şeyi işlerim. Ve halkın beni görmediklerini düşünürüm.

Böylece köleye iş yapmak emredildiği gibi kula da ihlâsla Allahü Teâlâ’ya ibadet etmek emrolunmuştur. O, mademki amelden el çekmiştir, ihlâstan da el çekmiş olur. İhlâs ancak amelle olur.

Hasan-ı Basri (Allah ondan razı olsun) Hazretleri der ki:

– Kimi kişiler vardır ki, ağlaması gelse halk bunu bilmesin, görmesin diye ağlamayı gizler! Bu, yalnız nefis için câizdir. Çünkü zâhirdeki ağlamanın bâtındaki ağlamaktan daha ziyade fazileti yoktur. Ağlamak bir ibadet değildir ki, o kişi ibadetten el çekmiş olsun.

Hasan-ı Basri Hazretleri yine şöyle demiştir:

– Bir kimse vardı; yoldan herhangi bir zararlı şeyi kaldırmak dilerdi. Ama, kendisini zâhit ve iyi halli bir insan tanımlarından korkar, kaldırmazdı! Bu ise

zayıfların halini anlatır. Onlar, halkın kendilerinin zâhitliğini bilmesinden ve ibadetlerine riyâ karışmasından korkarlar! Ama meşhur olmak, dile düşmek korkusundan ötürü bunlardan sakınmak revâ değildir. Aksine bunları işlemek, diğer taraftan riyâyı da kovmak gerektir. Ancak bir kimse zayıf halli olursa ve kendisinin salâhını, ünlü olmayı terk etmekte görürse böyle iyiliklerini göstermeyi terk edebilir. Ancak bilinmelidir ki, bu, noksan bir mertebedir.

İkinci Kısım: Halkla ilgili olan ibadetlerdir. Halifelik, valilik ve kadılık (yargıçlık) gibi. Bunlar eğer adaletle süslenmiş olursa yüce ibadetlerdendir. Adaletsiz olursa yüce günahlardan olur. Eğer bir kimse kendisine güvenemiyorsa adalet yolunda hüküm vermeyi kabul etmek haramdır. Çünkü bundan çok büyük kötülükler gelir. Bunlar, birinci kısım ibadetlerden olan namaz, oruç ve sadaka gibi değildir. Onların kendilerinde nefsin bir lezzeti yoktur. Bunlar, lezzette aynı şeyler değildir. Aksine bunlardaki lezzet, halkın görmesiyle meydana gelir. Ve hükümet etmekte, halkı yargılamakta, halifelik yapmakta büyük bir lezzet vardır. Ve nefis o lezzetle beslenir. Ancak kendi nefesine güvenenin hükümet etmeyi kabul etmesi câizdir. Fakat kendisini hükümete gelmeden önce sinamış, nice işlerde emaneti doğru dürüst yapmışsa, kendisine hükümet ödevi eriştiği zaman:

– Belki ahlâkım değişir, belki de beni yerimden atarlar! Başkasına boyun eğirim! diye bir korku doğarsa bu yolda farklı düşünceler vardır.

Kimi kişiler:

– Bu gibiler hükümeti kabul etsin! Çünkü bu şüphe ve kuşku yerinde değildir. Bu kişi kendisini sinamış, tecrübe etmiştir. Kendisini deneyen kimseye de itimat, güven gerekir! derler.

Bizim kanaatimize göre doğru olan şudur ki, bu türlü kuşkuları olan kimse- nin bu görevleri kabul etmesi doğru değildir. Çünkü nefsi adalet yolunda azimli olmazsa, kimi zaman gelir ki, nefsin adalet üzere olacağı zannı bir hile olur. Velayete ve hükmetmeye erişince değişir. Çünkü başlangıçta tereddüt gösterirse, üstün bir zanna göre o kişi sonra değişen bir kimse olur. Böyle olunca hükümet etmekten ve saydığımız ödevlerden kaçınmak daha evlâdır. Çünkü hükümet etmek, kuvvet ehli olan kimseden başkasının işi değildir.

Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun), Râfi'ye şöyle demişti:

– İki kişi üzerine de olsa hükmetmeyi kabul etme!

Sıddık Hazretleri halifeliliği kabul eylediği zaman Râfi ona:

– Ey Ebû Bekir! Beni hükümetten men ederdin. Şimdi ise sen kabul ediyorsun! dedi. O da:

– Evet, şimdi de seni men eylerim. Hak Teâlâ'nın laneti, her işi adaletle işle- meyenin üzerine olsun! diye cevap verdi.

Bunun benzeri, bir kimsenin kendisi deniz içinde bulunup çocuğunu su kı- yısına varmaktan yasaklaması gibidir. Çünkü o yüzme bilmektedir. Eğer çocuğu da onun gibi suya girse suda boğulur gider.

Eğer sultan zalim olursa kadılıkta her zaman adaletle iş görmek kabil değildir. Yaranma, emre baş eğme gerekirse yargıçlığı kabul etmek câiz değildir.

Eğer hükümeti kabul ederlerse azledilme korkusu ile güler yüz göstermek özür teşkil etmez. Ancak bu vazifeden atılınca kadar adaletle iş görmek gerekir. Eğer hükümet eylemeyi, hükmeylemeyi, yargıda bulunmayı kabul etmişse böyle bir vazifeden atılınca o kişinin sevinmesi lâzım gelir.

Üçüncü Kısım: Kişinin hem kendisiyle ve hem de başka insanlarla ilgili olan ibadetlerdir. Bu da vaaz, fetva ve öğretme (ders verme) ve hadîs rivayet etmedir. Bunlarda nefis için pek büyük bir lezzet vardır. Bu sebeple bunlarda riyâ, namazdan ve oruçtan daha çok olur. Bunlar (yani vaaz, fetva ve tedris) hükmetmeye, yargıda bulunmaya yakın şeylerdir. Farkı şu kadar ki, vaazın, dersin ve hadis nakleylemenin, bu işi işleyene faydası olduğu gibi dinleyene de faydası vardır. Çünkü bunlar, kişileri dine davet eder ve riyâdan yasaklarlar. Ama hükümet etmek (hüküm vermek), valilik ve yargıçlık etmek bunlara benzemez. Eğer bir kimsenin gönlüne riyâ gelirse bunları elde tutmanın doğru olmadığına dair görüşler vardır. Birçok taife bunlardan kaçıp sakınmışlardır. Sahabenin ekserisinden fetva sorarlardı. Onlar bunu birbirine yüklerlerdi.

Bîşr-i Hafi, nice sandık dolusu hadîsi (hadis kitaplarını) yer altına gömdü ve:

– Kendimde hadîs anlatmaya iştah görürüm. Eğer görmeseydim rivayet eylerdim! dedi. Şöyle de denmiştir:

– Muhaddislerin (hadîs rivayet edenlerin) **Haddesenâ** (Bize hadîslerde bildirildi ki...) diye hadîs rivayet etmeleri, dünya kapılarından bir kapıdır. Bir kimse **Haddesenâ** derse bu, beni üst yanda, başka köşeye oturtun! demektir.

İbrahim Teymî şöyle der:

– Eğer kendinde söz söylemek arzusunu bulursan sus. Aksine susmak isteğini bulursan, konuş!

Bize göre seçilmiş olan şudur ki, müderris (ders vereni) ve muhaddisler (hadis öğreteni) kendi gönüllerine nazar etmelidirler. Eğer orada Hak Teâlâ'ya bir ibadet niyet görürse, riyâ kuşkusu da olsa ondan el çekmemeli ve niyete devam etmeli, onu kalbinde yüceleştirmeye uğraşmalı, onu kuvvetlendirmelidir. Bunun hükmü nafil namaz hükmü gibidir. Şöyle ki, asıl niyeti bildiği müddetçe riyâ fikri ile ondan el çekmemek gerekir. Fakat velayet bunun aksidir. Çünkü velayete endişe karışırsa ondan sakınmak daha evlâdır. Onun bâtil niyeti tez galip olur. Bundan ötürüdür ki, **Ebû Hanife** yargıdan ve velayetten kaçındı. Ona kadılık (yargıçlık) teklif ettikleri zaman:

– Ben bu işe lâayık değilim! dedi. Ona:

– Niçin? diye sordular. O da:

– Eğer lâayık değilim sözünde gerçeksem lâayık değilim! Eğer gerçek değilsem yalan söylemiş olurum. Yalancı ise kadılığa lâayık değildir! dedi.

Fakat Ebû Hanife, öğretmekten kaçınmadı ve ders vermekten el çekmedi.

Ama bir kişi kalbinde hiç ibadet niyeti bulmazsa, onu öğretmeye ve ders vermeye çeken yalnız mevki, makam ve baş olma isteği ise o kişinin ondan el çekmesi farzdır.

– Buna benzer kimseyi nasıl anlamak gerektir? Bunun alâmeti nedir? diye bizden sorulursa biz de şöyle deriz:

– Bakarız, eğer o vaaz veren kimsenin sözünde halka bir fayda yoksa o kişiyi vaazdan alıkoyarız. Bu faydasız sözler şunlar olabilir:

1. Bâtıl bilgiler.

2. Sadece kafiye, cinaslı, nükteli sözler.

3. “Allah rahmetini vaad buyurmuştur!” diyerek halkı günah işlemeye sevk eden ifadeler.

4. Yahut öğretilmesi cedel, ihtilâf ve tartışmaya (münazara) sebep olan –ki bunlar gönülde hased ve gurur tohumu eker– sözler bulunursa bu gibi dersleri veren kimseleri vaazdan ve öğretimden men eyleme hem o kişiler hakkında, hem Müslümanlar hakkında, iyi ve hayırlı olur. Fakat o gibi kişilerin sözleri faydalı olursa vaazdan, öğretimden el çekirmeye izin vermeyiz. Şundan ötürü ki, bunların bu işleri yapmaktan el çekmesinde başkalarının ziyanı vardır. O başka kişiler çoktur. Onun –yukarıki maddeler içine girmeyen konuşmalarında ise– yalnız kendisine zararı vardır. Bizce yüz kişinin kurtuluşa ermesi bir kişinin tehlikeye düşmesinden daha önemlidir. Bundan dolayı onu, bu kadar çok halka karşı feda ederiz. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle demiştir:

– Hak Teâlâ, buyurmuştur ki: **“Biz bu dine öyle kişilerle nusrette bulunuruz ki kendilerine bu dinden hiç nasip ve fayda yoktur.”**

Bu sözlerden murad, kendileri öğretici olup amelde bulunmayan kimselerdir. Bundan daha fazla söz söylememek gerektir ki, öğretmekten ve öğrenmekten sakın el çekme, cehd eyle, çalış ki, riyâdan irak olasın. Niyetini doğru kıl! Vaazından kendin de öğütlenesin. Hak Teâlâ’dan kork ki, başkalarını da Allah’tan korkutabilesin.

BİR SORU

Eğer bir kişi:

– Vaizin niyetinin doğru olduğunu ne ile bilelim? Bunun nişanı, alâmeti nedir? diye sorarsa bu sorunun **cevabı** şudur:

– Vaazda doğru niyet şudur: Vaaz eden kişinin maksadı vaazdan önce belirli olmalıdır ki, o da:

1. Halkın, Hak Teâlâ’nın yolunu tutması.

2. Dünyadan, dünya malından ve sevgisinden el çekmesi maksadını güder.

Eğer bir başka kişi meydana çıkar da onun vaazı daha faydalı ve sözü daha tesirli olursa, öteki vâiz, böyle bir kişinin meydana gelmesine sevinmelidir. Zira bir kimse kuyuya düşmüş olsa ve o kuyunun ağzında bir taş bulunsa, bir başka

kişi de şefkat edip o kimseyi kurtarmak ve çok çalışıp o taşı kaldırmak dilese, eğer bir kimse gelir de o taşı yerinden kaldırıp, onu o taşı çekme zahmetinden kurtarırsa, o da bu hâle sevinir. İşte o ilk vâiz, ikinci vâiz için sevinmezse, şüphe yok ki, onun kedisinde hased eseri, kıskançlık nişanesi vardır, demektir. Böylece anlaşılır ki, onun o vaazdan maksadı halkı kendisine davet kılmaktır, yoksa halkı Hakk'a davet kılmak değildir. Bir başka alâmet ve nişane de şudur ki; dünyayı sevenler, hükümet ehli kişiler meclisine gelince, o kişinin sözleri değişmez, önceki hâlde sürer gider. Bir başka nişane de şudur ki, öyle bir kişi insanları ağlatan ve feryat ettiren asılsız sözler söylemez. Gönlünde inceden inceye araştırmalı, bunlara göz gezdirmelidir. Eğer bu hâllerden kendisinde bir suç olmazsa ne âlâ! Eğer bir suç olur da onu kerih ve kötü görmezse tamam mürâidir, riyâkardır. Eğer kendisinde böyle bir istikrah (iğrenme) görürse bu da kendisinde hayırlı bir niyet olduğuna delildir. O kişi uğraşmalı, cehd etmeli ve hayırlı niyeti kendi gönlünde üstün getirmeye çalışmalıdır.

KİŞİNİN İBADET ŞEVKİ DAİMA RİYÂ OLMAZ

Ey salih kişi! Sen bil ki, halkı görmek sebebiyle kişinin ibadete şevki artar. Ama bu artan şevk her zaman riyâ olmaz. Çünkü mü'min daima ibadete isteklidir. Lâkin bir şey engel olur, o kişiyi ibadetten men eyler. Halkın sebebi ve yardımı ile o mâni olan şey ortadan kalkınca o şevk harekete gelir. Nitekim bir kimse evine varsa, ona gece namazı kılmak zor gelir. Çünkü o kişi ehli ile söyleşir, konuşur, yatağı hazırlanmış olduğundan uykuya yatar. Ama başka birinin evine gitse bu engeller ortadan kalkar, ibadete şevki belirir ve:

– Ben de bunlara uyayım ki, bana da sevap verilsin! der.

Veya bir yerde bir kalabalığın oruç tuttuğu görülünce, yahut yemek bulunmadığı için oruç tutmak şevki meydana gelebilir. Ya da birtakım insan görülür ki, bir mescidde teravih namazı kılmaktadırlar. Onları gören kişi, evde tembel tembel oturan, aylak bir kimse ise onları namazda görürse gevşekliği ortadan kalkar, onlara uymaya çalışır. Yahut cuma günü halk Allahü Teâlâ'ya niyaz ve duada görse kendisi de namaz kılmaya ve tesbihde bulunmaya, her gün kıldığı namazdan daha çoğunu kılmaya başlar. Bu açıkladığımız şeylerde riyâ olmamasının imkânı vardır. Fakat şeytan ona:

– Bu işleri işleme sen! Bunlar riyâdır. Halk sebebiyle bunlar sende meydana geldi! der.

Kimi zaman da olur ki, halktan ötürü kişide hayra rağbet artar. Engeller ortadan kalkar. O zaman şeytan yine gelir ve ona:

– Bu hayırlı işi yapma! der.

O zaman o kişiye melekler:

– Bu hayrı yap! Çünkü senin hayır işlerine rağbetin eskiden de vardı. Fakat ortada bazı engeller olduğu için onlar seni men ediyorlardı. Şimdi ise o manialar ortadan kalktı! Hayrını sürdür sen! hitabında bulunurlar. Öyleyse bu gibi hâl-

ri birbirinden fark eylemen gerektir. Bunun alâmeti şudur: Eğer insanlar onu görmezlerse ve kendisi onları görür ve takdir eyleyse yine o sevinç baki ise ibadetinden şevk duymasına sebep olan şey işlediği hayırdır. Eğer o sevinç, içinde baki kalmazsa işlediği iş riyâdır. Ondandır el çekmek gerektir. Eğer her ikisi de olursa, yani hem hayra rağbet kılar ve hem de halkın övgüsüne meyletmek arzusu kendisinde mevcut kalırsa iyice dikkat etmeli, bunların hangisi daha galip ise ona itimat eylemeli.

Eğer bir kişi bir âyet-i kerime okunurken bazı kimselerin ağladığını görüp kendisi de ağlar, ama kimse yokken ağlamaz ve gözyaşı dökmezse bu da riya değildir. Çünkü insanları ağlamaklı görünce herkesin gönlü yumuşar, hislenir, inceler. Çünkü halkı kederli, kaygılı görmek insanın kendisine işlediği günahları hatırlatır ve kişi “ah..” çekip ağlamaya başlar. Bu ağlayış yerinde bir ağlayıştır ve revâdır. Kimi zaman da olur ki, ağlamak kalbin rikkatinden ileri gelir. Yüreğin içinden taşar. Kimi kimselerde ah çekmek, inlemek ise riya ile olur ki, insanlar kendisinin ağladığını iştisin diye. Kimi zaman da olur ki, üzüntüsünden düşer, bayılır. Ama hemen ayağa kalkmaya kuvvet bulur. Lâkin halkın:

– Bu vecdin, bu kendinden geçmenin aslı yokmuş, derler diye korkar ve kendisinde güç bulunduğu, aklı başına geldiği hâlde öylece kalıp kalkmazsa riyâkar olmuş olur.

Ama asıl vecd kendisini sararsa mürâî olmaz.

Kimi zaman da olur ki, dönmeye, raks etmeye başlar. Gücü, kuvveti yerinde olduğu hâlde bir kimseye dayanarak ağır ağır gider. Ta ki halkın:

– Vecdi çabuk geçti! demesinden çekinir.

Bu riyâdır. Yahut:

– **Estağfurullah** ya da **Euzübillâh** diyerek işlediği günahlar için bunları söyler.

Eğer insanlar “Bu adam günahlarına tevbe ediyor ve Allah’a sığınıyor” desinler diye bunları söylerse bu da riya’dır. Ama bir kimse halkı ibadet ederken görür ve kendisindeki kusurlardan ötürü bu kelimeleri söylerse o zaman bu riya olmaz.

Kimi zaman bu hâller riyâkarlıktan, mürâîlikten de ileri gelebilir. Dikkat edip bu farkları görebilmelidir. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Riyânın yetmiş kapısı vardır.**

Eğer bir kimse hatırında bir riya bulunduğunu anlarsa, o zaman Hak Teâlâ’nın kendisinin yüreğinde olan kötülüğü bildiğini anlamalı ve yüce Allah’ın kızgınlığının, bu riyâsını üstünden uzaklaştırmaya kadar devam ettiğini bilmelidir. Resûlullah Efendimizin şu yüce hadisini anlamalı ki, şöyle buyurmuştur:

– **“Münafıkça tevazu etmekten Allah’a sığın!”**

Münafikane tevazu da, vücut tevazu eylerken gönlün perişan bir hâlde parça parça olması başka şeylerle meşgul bulunmasıdır.

İBADET OLAN HER ŞEYDE İHLÂS VÂCİPTİR

Ey salih kişi! Sen bil ki, namaz ve oruç gibi ibadet olan her şeyde ihlâs farzdır. Bu ibadetler Allah için yapılmalıdır. Bunlarda riyâ haramdır. Mübah olan bir şeyden de sevap kazanmak dilenilirse ihlâs vacip olur. Meselâ bir müslümanın işini görmeye, ihtiyacını karşılamaya çalışılsa ve bu sevaptan ötürü ise dileğini dürüst ve niyetini hâlis kılmalı. Müslümanlardan şükür ve karşılık beklememelidir. Öğrettiği şeylerde de bu böyledir. Meselâ bir öğretici, bir öğrencisinin kendisinin ardından yürümesini ve kendisine hizmet etmesini beklese bir karşılık beklemiş olur. Bunda sevap kazanılmaz. Ama eğer hiçbir hizmet ummazsa, talebe kendisi hizmet eylese öncelikle bu hizmet kabul edilmemelidir. Çünkü yapılan işte hizmet murat edilmemiş olmalıdır. Ama yapılan sevap bâtil olmaz. Öğrenci hizmetten kaçındığı zaman da kendisine hizmet edilmediğinden huzursuz olmamalıdır. Akıl sahibi olan kişiler bundan çekinmişlerdir. Akıl ehli olanlardan birisi kuyuya düşmüştü. Onu kuyudan çıkarmak için ip sarkıttılar. Onu kuyudan çıkartmak istediler. O kişi:

– Benden bir şey öğrenmiş veya Kur'an okumuş ya da benden bir hadis öğrenmiş olan bu ipe el vurmasın! diye and verdi. Onun böyle söylemesinin sebebi, öğrettiklerinin karşılığı olarak kazandığı sevabın zâyî olmaması içindi.

Bir kişi **Süfyan-ı Sevrî**'ye (Allah ona rahmet eylesin) bir hediye göndermişti, Süfyan o hediyeyi kabul etmedi. Bu kişi Süfyan'a:

– Ben senden hiçbir zaman hadis dinlemiş değilim! dedi.

Süfyan da:

– Senin kardeşin benden hadis dinlemek üzeredir. Korkarım ki, benim kalbim ona başkalarından daha merhametli olur! diye cevap verdi.

Yine biri Süfyan-ı Sevrî'ye bir bedre, (kese) altın verdi ve:

– Ey Süfyan! Bilirsin ki, benim babam senin dostundu. Helâlden yedi. Bugün sana bir bedre altını onun mirasından getirdim. Onu benden kabul eyle! dedi.

Süfyan da o altını kabul etti. O kimse evden çıkıp gittikten sonra Süfyan, o bir kese altını vererek oğlunu o kişinin ardından yolladı. Meğer Süfyan-ı Sevrî'nin hatırına, o çocuğun babasıyla olan dostluğunun Allahü Teâlâ için olduğu gelmişti. Süfyan'ın oğlu bu olayın sonunu şöyle anlatmıştır:

– Vakta ki, o bir kese altını o adama verip eve döndüm. Sabrım tükendi. Babama:

– Bu senin gönlün taş mıdır? Görüyorsun ki, çocuk çocuğunun hiçbir malı yoktur. Bize sen acıma mısın? dedim. Bu soruya Süfyan şu karşılığı verdi:

– Ey oğlum! Sana gereken, o altınla hoş yiyip içmendir. Bana ise kıyamet gününde ondan soru sorarlar. O sorunun karşılığını vermeye gücüm yetişmez! dedi.

Bundan da anlaşılır ki, okuyup öğreten kişi, Hak Teâlâ'nın rızasından başka bir şey dilememeli. Öğrenciden hiçbir şey beklememelidir. Kimi olur ki, öğrenci ibadetini öğretmenine göstermeyi câiz görür. Tâ ki, dersi öğretirken kendisine fazla ihtimam ve dikkat gösterilmemesini bekler. Bu yanlış ve düpedüz riyâdır. Aksine, kendi mertebesini Hak Teâlâ katından dilemelidir. Öğretmene hizmet etmekle ondan iltimas beklememelidir. Her şey bunun gibidir. Ana ve babanın hizmeti de ancak Allah rızası için yapılmalıdır. Yoksa onların katında âbidliğe kalkarak rızaları istememeli, yalnız Allah için onların rızası kazanılmalıdır.

– Anam, babam benden hoşnut kalsınlar! diye hizmette bulunmak günahıdır.

Sözün kısası sevap dilemek için yapılırsa, o işin hâlis olarak Hak Teâlâ için yapılması gerektir.

DOKUZUNCU ASIL **KİBRİN VE UCBUN İLÂCİ**

Ey salih kişi, sen bil ki, mütekebbirlik ve bencillik kötü huylardır. Gerçekteyse Hak Teâlâ'ya düşman olmaktır. Çünkü, kibir ve azamet ancak Allah'a mahsustur. Bundan ötürüdür ki, yüce Kur'ân'da cebbâr (zalim) ve mütekebbir (gururlu) olanlar zem edilmiştir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ, bütün kibirli ve cebbâr olan kalpleri mühürler.” (Mü'min Sûresi: 35) Ve yine Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Âhirete iman getirmeyen her mütekebbirin şerrinden Rabbime sığınırım.”** (Gafir Sûresi: 27) Yine Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: **“Mütekebbir ve inatçı olanlar hüsrana uğrarlar.”** (İbrahim Sûresi: 15) Yine Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: **“Bana kulluk etmeyi kendilerine yediremeyenler, küçülmüş kişiler olarak Cehennem'e gireceklerdir.”** (Mü'min Sûresi: 60) Hak Teâlâ kibir hakkında yine şöyle buyurmuştur: **“And olsun ki, onlar kendi kendilerine büyüklük, kibir taslamışlar ve azgınlıkta sınırı aşmışlardır.”** (Furkan Sûresi: 21) Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kalbinde, bir habbe veya bir hardal tanesi kadar kibirlilik bulunan kimse Cennete girmez ve kalbinde bir habbecik veya bir hardal tanesi kadar iman olan kişi Cehenneme girmez.”

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kimi kişiler kibirliliği ve zorbalığı sanat haline getirirler. Bunu o hadde vardırır ki, onların adları cebbarlar defterine yazılır. Cebbarlara yapılan azap o kişiye de yapılır.”

Başka bir haberde şöyle bildirilmiştir:

“Süleyman aleyhisselâm devlere, perilere, kuşlara ve insanlara: “Hepiniz dışarı çıkın!” dedi. 200.000 kişi ve 200.000 peri toplandılar. Ondan sonra bir yel, Süleyman'ı havalandırıp göğe çıkardı. Cenâb-ı Hakk'a yakın meleklerin

“Sübhâne” seslerini işitti. Yel, sonra kendisini yere indirdi. Öyle ki, tâ denizin dibine erişti. Sonra yine bir ses işitti. Bu ses şöyle diyordu:

– Eğer Süleyman’ın gönlünde bir zerre kibir olaydı onu havaya çıkarmadan önce yerin dibine batırırdım.”

Yine Resûl (s.a.v.) buyurdu ki:

“Kibirli olan kişileri kıyamet gününde karınca şeklinde hasrederler. Tâ ki, Hak Teâlâ katında horluklarından ötürü halkın ayakları altında ezilsinler diye!..”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Cehennemde bir dere vardır ki, Ona Hebbheb adı verilmiştir. Allahü Teâlâ, mütekebbir ve cebbar kişileri oraya atmayı kendisine vâcib kılmıştır.”

Selman-ı Fârisi (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

“Bir günah vardır ki, onunla beraber ibadet etmek fayda vermez o da kibirdir.” Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ, elbisesini kibirle yerde sürüyen ve gururla salınarak yürüyen kişiden hoşlanmaz.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur:

“Bir kere bir kimse gururla salına salına yürüyüp kendisine bakıyor ve mağrur oluyordu. Hak Teâlâ, onu yerin dibine soktu. Kıyamete kadar da öyle gidecektir.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Bir kimse ululanır, salına salına yürürse kıyamet günü Hak Teâlâ’yı kendisine kızmış hâlde görür.”

Muhammed bin Vâsi der ki:

– Bir gün oğlumu salına salına yürürken gördüm. Onu çağırdım ve:

– Hiç bilmiyor musun ki, sen kimsin? dedim. Anneni iki yüz akçeye almıştım. Babansa öyle bir babadır ki, eğer müslümanlar arasında her ne kadar bak-san ondan hor kimse göremezsin.

Muzaffer (Allah ona rahmet eylesin), **Muhleb**’i muhteşem bin kaftanla salına salına gezerken gördü. Ona:

– Ey kul! Hak Teâlâ böyle yürümeyi sevmez! dedi.

– Sen beni bilmez misin? diye sordu. Muzaffer:

– Bilirim! dedi. Önceleri bir pis su (meni) idin. Sonunda bir mırdar (leş) olacaksın ve bu iki halin arasında bir necaset (pislik) hammalsın.

TEVAZUN FAZİLETİ

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ’nın, tevazu edip de izzetini artırmadığı hiçbir kul yoktur.”

Yine Resûl (s.a.v.) buyurdu ki:

“Başında bir gem bulunmayan hiçbir kişi yoktur. O gemi iki melek tutar. O kişi alçak gönüllülük (tevazu) göstermek istediği zaman o melekler o gemi yukarı doğru çekerler ve:

– Ey Rabbimiz! derler. Bu kulunun başını yükselt!

Eğer o kişi, kibir ve gurura düşerse o melekler o kişinin başındaki gemi aşağı doğru çekerler ve:

– Ey Rabbimiz! Bunu aşağılık kimselerden kıl ve zelil eyle! derler.”

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Bahtlı olan kişi, o kimsedir ki, mütevâzi (alçak gönüllü) bir kişidir. Ama bu tevazu çaresizliğinden ileri gelmez. Nafaka verirse, verdiği de günahla toplanmış maldan değildir. Biçârelere merhamet eder. Hakimlerle ve âlimlerle düşüp kalkar.”

Bir gün Resûlullahın huzuruna bir dilenci gelmişti. Peygamberimiz yemek yemektedir. Onu yanına çağırdı. Herkes bu dilenciden kaçmıştı. Resûlullah ise ona kendi yanında yer gösterdi. Onu yemek yemeye davet buyurdu. Kureyş’den birisi bu dilenciye istikrar duygusuyla baktı. Fakat o kişi, aynı hâle düştü ve ik-râh veren bir hastalığa tutulup öldü.

Resûlullah buyurdu ki:

“Hak Teâlâ beni, kul ve resûl olmakla melik ve nebî olmak arasında serbest bıraktı. Durdum, kaldım. Ve dostum Cebail’e baktım. Bana dedi ki:

– Hak Teâlâ’ya tevazu kıl!

Ben de:

– Ya Rabbi, kulun ve Resûlün olmayı dilerim! dedim.”

Hak Teâlâ Musa aleyhisselâma şöyle vahyetti:

– Ben şu kimsenin ibadetini kabul ederim ki, o kişi benim ululuğuma tevazu göstere ve benim halkıma ululanıp kibirlenmeye! Gönlnü korku üzere tuta! Bütün gününü beni yâd etmekle geçire. Ve benden ötürü kendisini şehvetlerden men ede!

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

“Kerem, takvadır, şeref tevazudadır, zenginlik ise yakîndedir.”

İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Bahtlı kişiler dünyanın o alçak gönüllüleridir ki, kıyamette minber sahibi onlardır. Onların gönlü dünya ilgilerinden pakdır ve bunun karşılığı Allahü Teâlâ’yı görmek olur.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Allah bir kimseyi İslâm’a yöneltti, ona güzel bir yüz bahşetti, onun halini kendisini utandırmayacak şekilde yarattı ve bunlarla birlikte kendisine tevazu (alçak gönüllülük) nasib etti ise o kişi Hak Teâlâ’nın katında seçkin kullardandır.”

Bir kişinin yüzünde çiçek hastalığı belirmişti, bir odaya girdi. Birtakım insanlar odada yemek yiyorlardı. O kişi, her kimin yanına oturdu ise hemen ayağa kalkardı. Resûlullah Efendimiz o kişiye kendi yanında yer gösterdi ve ona: "Ye!" buyurdu. Kibrinden ötürü o hastalıklı adamı hor görenlerden biri daha sonra aynı hastalığa yakalanarak öldü.

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

"Kendi evinin ihtiyaçlarını evine alıp ev halkına getiren kimseyi ben çok severim! Bunu yapmakla o kişinin gönlünden kibir ve büyüklük gider."

Resûlullah Efendimiz, yüce arkadaşlarına:

– **Neden acaba ben sizde ibadetin halâvetini (tatlılığını) göremiyorum?** diye sordu.

Onlar da:

– Ya Resûlullah! İbâdetin halâveti nedir? dediler. Resûlullah:

"Mütevâzi bir kimse gördüğünüz zaman siz de tevazu gösteriniz. Mütekebbir bir kimse gördüğünüz zaman siz de ona kibir gösterin. Tâ ki, ona hakaret ve zillet olsun."

Hız. Aişe (Allah o kadından razı olsun) nakleder ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **İbadetin en faziletlisinden siz gafilsiniz. Bu da tevazudur.**

– Tevazu odur ki, bir kimse dünyalığını senden az toplamış ise onu kendinden daha yüce görmendir. Kendine böylece dünyalık sebebiyle kadir ve kıymet göstermemiş olursun. Eğer bir kimse dünya malını senden fazla toplamışsa onu aşağılık görmelisin. Böylece dünya sebebiyle senin nazarında onun hiç kadri kıymeti olmadığını göstermiş bulunursun!

Hak Teâlâ, İsa aleyhisselâma vahiy gönderip şöyle buyurdu:

– **Her vakit sana bir nimet veririm. Eğer tevazun fazla olursa o nimeti sana bütün bütün veririm!**

Ululardan bir kişi, **Hazret-i Ali'yi** (Allah ondan razı olsun) rüyasında görmüştü:

– Ya Ali! Bana öğüt ver! dedi. Hazret-i Ali de:

– **Zenginlerin, fakirler önündeki tevazu, âhiret sevabından ötürü ne güzel bir haldir. Ondan da yükseği fakirlerin, zenginler önünde Hak Teâlâ'nın fazlına (üstün bağışlarına) güvenip mütekebbirliğidir.**

Yahya bin Halid der ki: Kerem sahibi olan kişi âbid olursa mütevâzi olur. **Eli sıkı olan kişi âbid olsa da mütekebbir olur. Bayezid-i Bistamî** der ki: Kul, kendisinden daha hakir kimse olmadığını bilmezse, mütekebbir demektir. **Cüneyd-i Bağdadî** bir gün cuma namazı kılınan camide halka şöyle demişti: "Eğer Peygamber Efendimiz bir hadisinde **"Ahir zamanda bir kavmin başına geçen kişi onların en rezili olacaktır."** dememiş olsaydı, burada size hitap etmeye asla yanaşmazdı." **Cüneyd** Hazretleri yine şöyle buyurdu: Tevhid ehlinin yanında

tevazu, bir tekebbürdür. Böylece, kişi kendi benliğini, bir varlık mertebesinde tutar, sonra aşağılığa meyl etmiş olur, **Atâ-i Sülemî**, ne zaman bir şimşek çaksa, bir yel kabarsa kadınlar gibi elini karnının üstüne tutar ve: A, bunlar bütün benim uğursuzluğumdandır ki, halka erişir! derdi.

Bir kısım kişiler **Selmân-ı Fârisî**'nin önüne gelip onu övdüler. O da:

– Benim başlangıcım bir meni damlası idi. Sonum bir murdardır. Teraziye vurulsam, bundan da beter ve aşağıyım. Benim değerli olan tarafım, yaptığım iyi işlerdir, amelimi tarttıkları zaman iyi işlerim ağır gelirse büyüklüğüm ondadır. Eğer kötü işlerim daha ağır gelirse benden zavallısı yoktur!... dedi.

KİBRİN HAKİKATİ VE ÂFETLERİ

Ey salih kişi, sen bil ki, kibir kötü bir ahlâktır. Her ne kadar bâtında ise de onun eseri zâhırda belirir. Hem de kibir, insanın kendisini başkalarından ileri tutmasıdır. Bundan ötürü kişinin özünde sevinç yeli eser. İşte kendi benliğinde beliren bu yele, **kibir** denir. Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Ya Rabbi, kibir yelinden sana sığınırım.”

Böyle kibir yeli, insanda ne zaman esmeye başlarsa, o kişi, başka insanları kendisinden aşağı görmeye başlar. Ve o kimselere hizmetkâr gözüyle bakar. Kimi zaman olur ki, hiçbir kişiyi kendi hizmetine lâayk görmez ve o kimseye:

– Sen kim oluyorsun ki, benim hizmetime kendini lâayk görmektesin? der.

Nitekim halifeler her kişiyi kendilerinin eşiğini öpmeye lâayk görmezler. Kendilerine her fakiri de kul yapmayı revâ görmezler. Yalnızca beyleri câiz görürler. Buysa büyük bir tekebbürdür. Hak Teâlâ'nın ululuğunun da sınırını aşmaktır ki, Allahü Teâlâ, bütün kullarını beğenir ve hepsinin kendisine secde kılmalarını kabul eder.

Böylece o mütekebbir ahmak kişi, bu dereceye girmeye görsün, gelmede, gitmede, oturmada hep en önde olmak ister. Her hususta hürmet umar. Öyle olur ki, ona nasihat kılsalar nasihati kabul etmez. Eğer kendisi öğüt vermeye kalksa neler söyler. Eğer ona bir şey gösterecek kızarsa. Halka baktığı zaman hayvanlara bakar gibi bakar.

Resûlullah Efendimize:

– Kibir nedir? diye sordular.

O da şu cevabı verdi:

“Hakka boyun eğmemek, halka hakaret gözü ile bakmaktır.”

Bu iki huy, Hak Teâlâ ile kul arasında büyük bir perdedir. Bütün kötü ahlâklar bundan doğar. Bütün güzel ahlâklardan insanı geri bırakır. Çünkü bir kimse azizliği ve ululanmayı kendi benliğinde üstün kılsa kendisine revâ görmediği her şeyi başkalarına revâ görür. Bu Müslümanlık şartı değildir. Kimseye tevazu göstermez. Bu, muttekiler (dindarlar) sıfatı değildir. Böyleleri kin, düş-

manlık ve hasedden el çekemezler. Kızsalar, sabredemezler. Dillerini gıybetten saklamaya güç gösteremezler. Gönüllerini gıllı gıştan (dedikodudan kötülüklerden) temizleyemezler. Çünkü, kendisine bir kimse saygı göstermeyecek olursa kalbinde o kişiye kin tutar. En aşağısı da şu mertebedir ki, bütün gün kendi nefsiyle uğraşır. Kendi nefesine tapar, kendi işini yürütmeye çalışır. Hileden, yalandan ve nifaktan uzak olmaz. Tâ ki, kendisini bütün halkın gözünde iyi ve güzel göstermeyi ister. Gerçek hâl şudur ki, hiçbir kimse, kendi özünü unutmayınca Müslümanlığın kokusunu bile almaz. Belki dünya rahatını da bulamaz.

UIu kişilerden birisi şöyle demiştir:

– Cennet kokusunu almak diler misin? O zaman, bütün hakîrlerden durmalarda kendi benliğini daha hakîr tut. İşte o zaman Cennet kokularını alabilirsin!

Eğer bir kişiye, kendi içindekileri görmek için bir kudret verseler, gözler hiçbir mezbeleden o kötü kokuları ve pislikleri göremez. Onların içerisi yırtıcı hayvanlar gibidir. Ama dış görünüşlerini kadınlar gibi bezeyip süslerler. Mütevazı kimselerin meclisinde bulunan üns ve ülfet, gönül yakınlığı, dostluklar, hiçbir mütekebbire ve mağrura nasib olmaz. Belki kibirli bir kişi ancak şu vakitlerde rahat bulur ki:

1- Senin bütün malının onun varlığına katışmasını,

2- Bütün saygının ondan esirgenmemesini diler.

Tâ ki, orta yerden ikilik kalkıp tek kalmak ister Sen mahvolasın, o senin malına kavuşa. Meğer ki ikiniz de Hak Teâlâ'ya kavuşup birbirinize hiç iltifat etmeyiniz. Tekliğin en üstün derecesi, kemâli budur. Teklikten rahatlık doğar. Sözü'n kısası: İkilik olunca rahatlık mümkün olamaz. Çünkü rahat teklikte ve bir kişide kalmakta olur. Kibrin hakikatleri ve âfetleri bunlardır ki, anlatmış olduk.

KİBRİN DERECELERİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, kibrin derecelerinin kimisi, kimisinden daha büyüktür. Bunun aykırılığı şu nesnenin aykırılığından peyda olur ki, kibir kimi zaman Hak Teâlâ üzerine olur. Kimi zaman Allah'ın Resûlü üzerine olur. Kimi zaman da kullar üzerine olur.

Birinci derece kibir: Allahü Teâlâ üzerine olan kibir, Nemrud'un, Mısırlı Firavun'un ve İblis'in kibirleri gibidir. Hem de bunlar, Allahlık davası etmiş kimselerdir. Hak Teâlâ'nın kulluğundan ar duymuşlardır. Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Ne İsa Hak Teâlâ'nın kulluğundan ar duyar, ne de Allah'a en yakın melekler.” (Nisa Sûresi: 172)

Kim Allah'a kulluktan el çekerse Allah, hepsini kıyamette kendi katında bir araya getirecektir.

İkinci derece: Resûlullah üzerine olan tekebbürdür. Nitekim bu tekebbürü Kureyş taifeleri yapmış ve şöyle demişlerdi:

– Biz kendimiz gibi bir Âdemoğluna baş eğmeyiz. Hak Teâlâ bize neden bir melek yahut muhteşem, ünlü bir kimse göndermedi de bir ana baba öksüzünü (bir yetimi) Resûl olarak gönderdi?

Nitekim Hak Teâlâ onların itirazını Kur'an'da şöyle buyurur:

“Kur'an niçin (bir Mekke, bir Taif olan) bu iki şehirden ulu bir kişiye indirilmedi?” (Zuhruf Sûresi: 31)

Kureyş halkı da iki bölük kimseydi. Bir bölüğüne kibir perde olmuştu. Bunlar, Resûl Hazretlerinin peygamberliğini anlamayı düşünmezlerdi. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Biz, yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri âyetlerimizi görmekten uzaklaştırırız.” (Araf Sûresi: 146)

Kureyş'in ikinci bölümü Resûlullahın peygamberliğini bildiler. Fakat tekebürlerinden, gururlarından inkârda bulundular. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Resûl'ün nübüvvetini ve Kur'an'ın hakikatini bildiler, amma zulüm ve kibirleri sebebiyle inad edip inkâr ettiler.” (Neml Sûresi: 14)

Üçüncü derece: Öteki kullara karşı kibirlendiler, onlara tepeden ve hakaret gözüyle baktılar. Onlardan hak (doğru) sözü kabul etmediler. Kendilerini en üstün bilip başlarından yüce tuttular. Her ne kadar bu, evvelki iki dereceden daha aşağı ise de gerçekte şu iki sebepten ötürü büyük bir cürümdür:

1- Ululuk, yücelik Allahü Teâlâ'nın sıfatıdır. Bu zayıf ve aciz kulun elinde cihan işlerinden bir şey yapmak gücü yoktur. Ona ululuk nereden geliyor ki, kendisi böyle üstün ve güçlü bir kimse sanır. Kul kendisini ulu kimse bilse Hak Teâlâ ile yücelik sıfatında kavgaya düşmüş olur. Bu, padişahının tacını başına giyip taht üstüne oturan kul misalini andırır. Böyle bir kölenin nice kırgınlığa ve ukubete müstahak olacağı düşünülsün. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

– Azamet ve kibir bana mahsus bir sıfattır. Bir kimse bu sıfatlarda benimle niza' (kavga) eylerse, ben onu helâk ederim.

Bu hâle göre, kullara karşı mütekebbir olmak, Yaratan'dan başka hiçbir kimseye layık değildir. Bir kimse eğer başkalarına karşı kibir satarsa Hak Teâlâ ile kavgaya girişmiş olur. Ona örnek şu kimsedir ki, bir padişah hâs kullarına hizmet buyurduğu zaman bu buyruğu vermek padişahdan başka bir kimseye lâayık değildir.

2- Bir sebep de şudur ki; kibir, başkalarının hak (doğru) sözlerini kabul etmeyi önler. Kibir sıfatı ile muttasıf olan ve bu sıfatı giyinen kimseler, din meselelerinde tartışmalar yaparlar. Bu kimselerden birisi doğruyu söyleyince öteki taraf kibir yüzünden işi o dereceye götürür ki, hakkı inkâr eyleyip kabul etmez. Bu yalnızca kâfirlerin ve münafıkların ahlâkıdır. Nitekim Hak Teâlâ bu mütekebbirlerden hikâye eyleyip şöyle buyurmuştur:

“Siz Kur’ân’ı dinlemeyiniz. Onu boş sözler sayınız. Belki galip gelirsiniz derler.” (Fussilet Sûresi: 26)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Ona Allahü Teâlâ’dan kork dediklerinde ululanmak, onu o hâle iletir ki, gınahta kendisini sabit ve kararlı kılar, onu cehenneme götürür.” (Bakara Sûresi: 206)

Ey salih kişi! İblisin sana anlatılan hikâyesini masal, efsane sanma. Bunu sana anlatmalarının sebebi, kibrin zarar ve âfetinin ne olduğunu bildirmek içindir ki, İblis de kibirlenmiş ve şöyle demiştir:

“Ben Âdem’den daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise balçıktan yarattın.” (Sad Sûresi: 76)

Böylece kibir, şeytanı öyle bir yere çekti ki, Hak Teâlâ’nın fermanına baş eğmeyerek secde etmedi ve ebedi bir mel’un oldu.

KİBRİN SEBEPLERİ VE ÂFETLERİ

Ey salih kişi! Sen yine bil ki, bir kimsenin kendisini kibirli görmesi, kendisinde gördüğü sıfatı, başkasında görmediği içindir. O sıfat da kemal, erginlik sıfatıdır. Bunun da yedi sebebi vardır:

Birinci Sebep: İlim’dir. Çünkü âlim, kendisini bilgi ile süslenmiş görür. Başkalarına kendisinin yanında hayvan menzilesinde bakarsa onun üstüne kibir galip gelir.

Bunun nişanı, halktan saygı, hizmet ve kendisinin ulu sayılması gibi şeyleri beklemesidir. Bu gibi isteklere o kişi tamah duyar. Bunları halk kendisine göstermese halka hor bakar, yapmalarını uzak görür ve buna şaşıp kalır. Yahut bir kimsenin davetine varsa onu minnet altında bırakır. Kendi bilgisinden ötürü halka da minnet yükler. Âhiret yönünde de kendisini Hak Teâlâ’nın katında halktan makbul sayar, halkın üstünde görür. Kendisinin kurtuluşunda ümidi fazla olup insanların hâlleri için korkusu artar. O zaman da:

– Bütün âlemin benim duama ve irşadıma ihtiyacı vardır! Cehennemden benim sebebimle kurtulsalar gerekir! der.

Bunlardan ötürü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İlmin âfeti mütekebbir olmak, kendini büyük sanmaktır.”

Gerçekte ise bu gibi kimseye âlim demekten ise câhil demek daha uygundur. Şu yönden ki, gerçek ilim, ona âhiretin tehlikelerinden haber verir. Ve Sırat Köprüsü’nün inceliğinden söz eder. Bir kimse bunları bilecek olursa kendisini bu gibi ulu görmelerden, kibirden uzaklaştırır. Akıbetinin tehlikesinden ve ilminin kendisi üzerine hüccet (delil) olmasından korktuğundan ululanmaya, kendisini büyük görmeye kalkmaz.

Nitekim **Ebû Derdâ** (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Her ne zaman bir âlimin bilgisi artsa, derdi de artar ve kibri azalır.

Ancak bazı âlimlerin ilmi arttıkça kibrinin artması iki yöndendir:

1- Birisi şudur ki, gerçek ilmi öğrenmezler. Ki o ilim dindir. İnsan kendisini ancak bu ilimle bilir ve tanır. Bu türlü bilgiler, derdi artırır, kırıklığı fazlalaştırır, kibri ise eksiltir, artırmaz. Hekimlik ilmi, yıldızlar ilmi (kozmografya, astronomi) lügat ilmi, nahiv ilmi hilâf ilmi, öğrenirse bu bilgilerle kibirden başka bir şey artmaz.

Doğruya en yakın ilim, fetvâ ilmidir ki, bu fetvâ ilmi dünyanın düzeltilmesine sebep olan ilimdir. İşte bundan ötürüdür ki, fetvâ ilmi, aynı zamanda bir dünya ilmidir. Dinin de ona ihtiyacı vardır. Bundan korku ve tehlike doğmaz. Ama eğer yalnız bununla kalıp başka ilimler okunmazsa, o kişinin gönlü kararır. O zaman da ona kibirlenmek üstün gelir. Nitekim şöyle buyurulmuştur:

“İşitmek, görmek gibi değildir!”

Bu halka dikkatle bak ki, ne hâldedirler? Niye böyledirler? vâizlerin acayip ıstılahları (deyimleri), garip seci ve kafiyeleleri, halkı şiire atıp feryada getiren o sözler, mezhepler arasında taassup yaratan nükteli konuşmaları, gönüllerde hased ve düşmanlık tohumunu saçar. Oysa, halk sanır ki, bütün bu sözler din yolunda söylenmektedir. Bunlardan gönül kırıklığı ziyade olmaz, aksine bir gururlanma, övünme havası doğar.

2- Bir yönü de şudur ki: Kur’ân tefsiri, hadis-i şerifler, eski devirlerin ulularının Siyer gibi faydalı kitaplarını okumaktır. –ki bunlar bu kitapta ve İhyâ kitaplarımızda anlatılmıştır.– Bunları öğrenip anlatmak bazen insanın kibrini artırır. Bunun da sebebi, o kişinin içinin kötü ahlâklar ile habîs olmasıdır. Onun himmeti bunları sadece okumaktır. Yalnız dil lâklâkasıdır. Tâ ki, halk içinde makam ve güzellik ele geçirmektedir. Yoksa bu ilimlerle amel etmek değildir. Bu hâl tıpkı mideye erişen ilaç gibidir ki, eğer mide bozuksa ilaç da onun vasfını alır, bozulur. Tıpkı yağmur suyu gibi ki, gökten inince tek sıfatlı iner. Ama bir bitkiye erişince onun sıfatını artırır, onu büyütür. Eğer yağmur acı bir bitkiye ulaşırsa, çok acı olur. Eğer tatlı bir ota ulaşırsa çok tatlı olur.

İbn-i Abbas (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimizden şöyle bildirmiştir:

“Bir kavim gelir ki, Kur’ân’ı okurlar, ama boğazlarından öte geçmez. O zaman onlar:

– Kur’ân’ı bizim gibi okuyan var mıdır? Bizim bildiğimizi kim bilir? derler.”

Resûl (s.a.v.) sonra ashabına baktı:

“Ey benim ümmetim!.. Onlar sizden olsalar gerektir, ama onlar Cehennem yakacağıdır.” buyurdu.

Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Din bilginlerinin kibirlilerinden olmayınız ki, ilminiz, cahilliğinize yetmez olur. Hak Teâlâ, Resûlüne tevazu emir buyurarak şöyle dedi:

“Sana uyan mü’minlere sen tevazu kıl, merhamet kanatlarını ger!” (Şuarâ Sûresi: 215)

İşte bundan ötürüdür ki, Ashab-ı Kirâm (Allah hepsinden razı olsun) kendi nefislerini kibirden sakınırlardı. Huzeyfe (Allah ondan razı olsun) bir gün imamlık etti. Ondan sonra şöyle dedi:

– Yerime başka bir imam bulunuz. Gönlüme sizden daha iyi olduğum fikri geldi!

Onlar mütekebbir olma hayalinden bu kadar korkarlarsa başkaları bundan nasıl kurtulurlar? Bunlar gibi bu zamanda az bulunur. Hatta hatta, bu sıfatın kötü olduğunu bilen ve o hâlden kaçınılması gerektiğini anlayanı bile nerede bulunur? Birçok din bilginleri bu manadan gafillerdir. Belki kibirlenmeleri ile göğüs kabartır, fahirlenirler ve:

– Ben filân kişiyi adam yerine almam, ona itibar etmem. Ona göz bile süzmem! derler. İşte bir kişinin bu manalardan bilgisi, bu hâllere vukufu olursa o kişi çok aziz bir kimse olur. Öyle bir kişiyi görmek, yüzüne bakmak da ibadet olur. Herkesin o kişi ile teberrük kılması, onun yüzünden bereket bulması revâ olur.

Rivayet olunan bir hadiste Peygamber Efendimiz:

“Bir zaman gelecek ki, sizden bir kimse, üzerine düşen vazifelerin onda biri ile amel etse kurtuluşa erer!” diye buyurmuştur.

Eğer bu hadis-i şerif olmasaydı herkeste ümitsizlik korkusu olurdu. Lâkin bu zamanda az amel, çok amel yerine geçer ki, bu, dinde kuvvet kalmamıştır ve dinin hakikatleri örtülmüştür, demektir. Bir kimse din yoluna girerken onun yardımcısı yoktur. Zahmeti de bir o kadar fazladır. Böylece bunların bu kadarla yetinmesi gerektir.

İkinci Sebep: Zâhitlikten meydana gelen bir kibir vardır ki, zâhit, âbid ve sofiler bu kibirden kurtulamazlar. Başkalarının kendilerini ziyarete gelmesini o kadar üstün görürler. Sanki ibadetlerinde halka minnet etmiş görünürler. Kimi zaman olur ki, herkes helâk olmuş, kendilerinden başka kurtulmuş yoktur sanırlar. Kimi zaman da olur ki, bir kimse onların kalbini kırsa ve o gönül kıran kimseye bir âfet erişse bunu kerametlerine yorarlar. Ve öyle sanırlar ki, o kişi, kendi özlerinden ötürü helâk olmuştur.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Bir kimse halka helâk olmuşlardır dese, o kimsenin kendisi helâk olmuş demektir.”

Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Bir kişi, bir müslüman kardeşini hakir görse bu bir şer olarak o kişiye yeter!”

Böyle bir kişi ile müslüman kardeşini ziyarete gelip onu özünden üstün bilen ve Hak Teâlâ için onu sevip kendisini ondan aşağı bilen arasında çok büyük fark vardır. Belki de Hak Teâlâ, o mağrur kişinin derecesini, hor gördüğü kimseye verir ve hatta onu kendi ibadetinin bereketinden yoksun kılar.

Hazret-i Ömer (Allah onda razı olsun) bunun gibi sıdk ve ihlâs ile **Huzeyfe'**den sordu:

– Bende hiç nifak alâmetinden bir şey görüyor musun?..

Demek ki, mü'min kişi, takva ve korku üzerindedir. Ahmak âbid ise görünüşte amel eder. Gönlü ise gurur çirkefine bulaşmıştır. Bir kimse:

– Ben başkalarından daha iyiyim! diye düşünürse kendi ibadetini bu cehaletle zâyi eder ki, cehaletten daha büyük bir günah yaktır.

Bir gün aşıptan bir kişi çok methedilmişti. Tesadüf eseri olarak o kişi oraya çıkageldi. Peygamber Efendimize:

– Ya Resûlullah! O iyi adam olacak ki, lafının üstüne geldi! dediler.

Resûlullah Efendimiz:

“Ben onun yüzünde şeytandan bir alâmet görüyorum!” dedi.

Ashabın hepsi buna şaşır kaldılar. O kişi aralarına geldi. Resûlullah Efendimiz, ona:

“Allah hakkı için söyle, hiç hatırına bu kavmin içinden senden iyi kimse olmadığı düşüncesi geldi mi?” diye sordu. O kişi de:

– Geldi ya Resûlullah! dedi.

Resûl (s.a.v.) kişinin yüreğinde olan hıyanetini, peygamberlik gözüyle yüzünde açıkça okumuş, görmüştü. Bu da şeytanın alâmeti olan kibrin işaretiydi.

Kibir sıfatı âlimler ve âbidler için büyük bir âfettir. Bu yolda üç tabaka vardır:

Birinci tabaka: Kişinin gönlünü kibirden uzaklaştırmaya gücü yoktur. Lâkin mücahede ederek (uğraşıp çalışarak) alçak gönüllülüğe erebilir. Başkalarının özlerinden iyi bildikleri kişilerin vasfını söylerler. Böylece hiçbir hareketinde, muamelesinde hatta sözlerinde kibir görünmez. Böyle bir kişi, kibir ağacını gönlünden kesip atamamıştır; ama o kibir ağacının bütün dallarını kesmiş, budamıştır.

İkinci tabaka: İçinde kibir olsa da ondan dilini korur, onu göstermez:

– Ben kendimi her şeyden aşığı bilirim! der.

Lâkin bu gibi kişinin kimi işlerinde bazı şeyler görünür ki, bu hâli, içinde kibir olduğunu gösterir. Nitekim her nerede olursa, nereye gitse baş köşeye geçmek diler. Orada bir öncü olmak ister. Meselâ bilgin bir kişi ise başını bir yana döndürür, halkla oturmaktan ar duyar. Eğer o âbid bir kişi ise yüzünü kasar. Sanki halka kızgınlık gösterir. Bu iki türlü ebleh kişiler bilmezler ve düşünmezler ki, ilim ve amel halktan baş ve yüz çevirmekte, insanlara terslik göstermekte değildir. Belki gönüldedir. Ve bunun da ışıkları o kişinin dış hareketlerinde alçak gönüllülük, şefkat, güler yüzlülük olarak görülür. Çünkü, Resûl (s.a.v.) halkın en bilgini ve en muttakisi idi ve hiçbir kimse ondan daha alçak gönüllü ve daha güler yüzlü değildi. Her kim göz süzse ona güler yüzle bakardı; o kişiye tatlı tatlı, yine güler yüzle hitapta bulunur ve:

"Kanatlarını zamana uydur, açık tut!" (yani, alçak gönüllü, mütevâzî ol!) derdi. (Şuarâ Sûresi: 215)

Ayrıca şöyle de hitapta bulunurdu:

"Hak Teâlâ'nın sana rahmetinin nişanı odur ki, herkese güler yüzlü ve tatlı sözlü olursun! Böylece onlar, katı kalpli olmadığın için senden nefret duymazlar." (Âl-i İmran Sûresi: 159)

Üçüncü tabaka: Kişi dili ile de kibrini belli eder. Kendi kendisiyle övünür. Kendisini methederek halini ve kerametini anlatır, durur ve:

– Filân kişi nedir, kimdir ki, onun ibadeti ne olacaktır? Ben bütün gün oruç tutarım. Her gece hatim indiririm. Hiçbir kimse, helâke ermemesi için bana bir kasıttan bulunmasın. Filân kişi benim kalbimi incitti. Benim için dilediği belâya kendisi uğradı. Ve çoluk çocuğu helâk oldu! diye sözler söyler.

Kimi zaman da olur ki, ibadeti murat edinmez ve câhilce bir gayretle bir kısım insanları gece namazı kılariken görse o da o namazı fazlasıyla kılar. Tâ ki, o kişileri yorsun ve aciz bir hâle getirsin ister. Eğer başkaları oruç tutsa, o da bir müddet aç kalır.

– Erbaîni (kırk günleri) tutmaktayım! der. Âlim kişi ise:

– Ben bu kadar bilgi bilirim, filân kişi ne bilir? Onun üstadı, hocası kimdir? der.

Eğer karşılıklı tartışmalar yapıyorsa karşısındakinin daima mağlup olmasını ister. Hatta bâtil sözle de olsa o kişiyi yenmesini diler. Gece gündüz bir cümle, bir kafiye veya garip bir söz ezberlemeye çalışır. Böylece kendisini bunlarla bazı meclislerde halkın yanında üstün göstermeyi umar. Kim de olur ki, garip lugatlar, garip lafızlar ve garip haberler ezberler. Yine böylece aziz kimseleri şaşkınlığa düşürüp onların noksanlıklarını o kişilere bildirmek sevdasına düşer. Hangi din bilgini, dil bilgini ve hangi ibadet edici kişi vardır ki, bu anlattığımız kimselere biraz benzememiş olsun? Az veya çok bunlardan uzak kalmış bulunsun!

Bir kimse Resûlullah Efendimizin:

– **Bir kimsenin gönlünde bir habbecik kibir olsa, o kişiye Cennet haramdır!** diye buyurduğu mübarek hadisi duymuş ise neden onun gönlünde garaz ve korku artmaz? Ve mütekebbir olmaktan niçin el çekmez? Hele Hak Teâlâ'nın buyruğunu neden bilmemiştir? Çünkü Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

– **Kendi katında senin kadrin (kıymetin) yoksa, bizim katımızda kadrin vardır. Eğer kendi katında kadrin varsa, bizim katımızda kadrin yoktur.**

Bir kimse, dinin hakikatinden bunu anlamazsa ona âlim demektense câhil demek daha hayırlıdır.

Üçüncü Sebep: Kibrin sebeplerinden üçüncüsü, soyu, nesebi ile övünmektir. Eğer bir kısım insanlar, yüce soydan veya hoca oğullarından olsalar onların içlerinde kibir olur. Her ne kadar bunu dışarıya vurmasalar da bu yolda hışma

gelseler, içlerindeki dışarı vururlar, söz vadisinde kibirlerini izhar eder, gösterirler.

– Senin ne kadrin, kıymetin vardır ki, bizimle konuşur, tartışırın? Sen kendini bilmez bir kişisin! derler ve bunlara benzer sözler söyleyerek kibirlenirler.

Ebû Zer-i Gıfârî (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

– Bir kimseyle söz kavgası yaptım, ona: “Ey İbn-i Sevda!” (Yani ey kara kadının oğlu!) dedim. Resûlullah Efendimiz bana şöyle buyurdu:

– Ey Ebû Zer! Haddini aşma ki, bir beyaz kişinin oğlunun, kara bir kişinin oğluna üstünlüğü yoktur.

Ebû Zer yine şöyle buyurdu:

– Toprak üstüne yatıp o kişiye: “Gel! Ayağınla yüzüme bas!” dedim, özür diledim.

Bak, Ebû Zer söylediği o sözden utanmıştı. Ebû Zer’i sen gör ki, sözünün **ki-bir** olduğunu anlamıştı. Ne kadar alçak gönüllülük göstermiş ve kibrini kırmak istemişti.

İki kişi, Resûlullah katında kendilerini övüp durmaktaydılar. Birisi:

– Ey filân, ben filânım! dedi ve dokuz atasına kadar ceddini saydı.

İkisi de kavminin ileri gelenlerinden idiler. Hazret-i Muhammed’e (s.a.v.) o sırada vahiy indi ve şöyle buyurdu:

“Musa aleyhisselâmın yanında iki kişi böyle birbirlerinin yüzüne karşı övünmeye kalkmıştı. Öyle ki, birisi dokuz ceddini geriye doğru saydı. Allahü Teâlâ, Musa aleyhisselâma vahiy gönderdi. O kişiye şöyle buyurdu:

Övündüğü o dokuz kişi şimdi cehennemdedir. Kendisi de onların sonuncusudur.”

Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

“Her taife atalarıyla övünmeyi bıraksın. Oysa onlar (o cedler) cehennemde kömür olmuşlardır. Yoksa Allah katında burunlarıyla necaset koklayan kara böcekten de hor olursunuz.”

Dördüncü Sebep: Bu da yüz güzelliği ile kibirlenmektir. Bu kibir, çok kez kadınlar arasında olur. Nitekim Aişe (Allah o kadından razı olsun) bir kadın için: O kısa boyludur! demişti. Resûlullah Efendimiz: Ya Aişe, gıybet eyledin! dedi. Hazret-i Aişe’nin bu sözü kendi boyu ile kibirlenmesinden ileri geliyordu. Eğer kendisi kısa boylu olsaydı elbette bu sözü söylemezdi.

Beşinci Sebep: Zengin olmaktan doğan kibirdir. Bu zenginliğinden dolayı:

– Benim malım, mülküm ve param o kadar çoktur ki, sen benim yanımda müflisin birisin, ben dilersem senin gibi nice kişiyi kul diye alırım! der, buna benzer laflar ederler. Kehf Sûresi’nde geçen iki kardeşin hikâyesi de bu cümledendir. Biri ötekine şöyle dedi:

– Benim malım senden daha çoktur, senden daha zenginim. İtibar ve şerefim halk arasında senden fazladır.

Altıncı Sebep: Zayıf olan kişilere olan güçle kibirlenmektir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Güç, başka birisini yenmek, yere vurmaktır değildir. Güç, kudret nefsi ve onun isteklerini yenmektir.**

Yedinci Sebep: Bir kimsenin maiyetinde olması yahut talebesi, uçakları, müridi bulunması gibi şeyleri nimet saymak ve bunlarla övünmek kibir olur. Hatta öyle şeyler vardır ki, aslında nimet olmadığı hâlde bazı insanlar onunla övünürler. Nice alçak tabiatlı kimseler yaptıkları alçakça işleri bir hünermiş gibi anlatarak övünürler. Tekebbürün, kibirlenmenin sebepleri bunlardır.

Bunları anlattık. Ama kibirlenmenin meydana gelmesinin sebebi, düşmanlık ve haseddir. Çünkü bir kişi, başka bir kimseyi düşman tutsa, onun yanında övünmeyi diler. Kimi zaman da olur ki, riyâ sebebiyle halka karşı kibirlenmeye başlanır. Tâ ki, kendisine iyi bir gözle bakılmasını diler. Eğer bir kimse ile bahse girişse onun daha faziletli bir kişi olduğunu bilse, içinden alçak gönüllü bir kişi olsa bile görünüşte kibirli olduğunu gösterir. Bunda halkın kendisinin hâlini bilmemesini ister.

O hâlde şimdi kibrin illetini (hastalığını) bildik, onun ilacını da bilmek gerekir. Çünkü bu hastalığın bir ilacı vardır. Ve o ilaç da o hastalığı bâtil kılar, ortadan kaldırır.

KİBİR İLLETİNİN İLACI

Ey salih kişi! Bil ki, insanların saadet yolunu bir zerre kadar olsun kapayan ve onları cennete ulaştırmaktan alıkoyan bir hastalığa ilaç bulmak farz-ı ayn'dır. Bu hastalıktan hiçbir kişi uzak kalmaz. Onun da ilacı iki türlüdür. Biri kısa, öteki uzunca süren bir tedavinin ilaçlarıdır.

KISA TEDAVİ YOLU

Bu, ilimle amelin karışımından meydana gelen ve sonuçları kısa sürede alınan iki çeşit ilaçtır.

İlmi ilaç: O da şudur:

1. Hak Teâlâ'yı tanımak, anlamak.. Öyle ki, Kibriya ve yüceliğin O'ndan başkasına lâıyk olmadığını bilmektir.

2. İnsanın kendisini bilmesi ve anlamasıdır. Öyle ki, o kişinin, kendisinden başka hakir ve hor kimse bulunmadığını bilmesidir.

Bunları bilmek, kibrin öyle bir müşhildir ki, kökünden hastalık maddesinin damarını keser atar. Eğer bir kimse, bu açıklananı, yani Allahü Teâlâ'nın sıfatını ve kendisinin gücünü hele bir düşünürse Kur'an'dan bir âyet-i kerîme ona yeterli olur. Öyle ki, Hak Teâlâ'nın şu buyruğunu zikretmelidir:

“Canı çıksın o kötü insanın ki, ne kadar nankör şeydir: Allah insanı neden yarattı? Bir damlacık sudan yarattı, türlü duraklardan geçirdi, ona insan

şeklini verdi, sonra yolunu kolaylaştırdı. Daha sonra onu öldürür, kabre koyar. Sonra da dilediği bir zamanda onu yeniden diriltir.” (Abese Sûresi: 17-20)

Böylece Hak Teâlâ, insanın kendi hâllerinin öncesini, sonrasını ve ortasını bildirdi. Kendisinin insanda olan kudretini bildirdi. Ama ilk önce:

“Allah insanı neden yarattı?” diye buyurdu.

İnsanın düşünmesi gerekir ki:

1. Yaratıldığı şeyden daha hakîr ve değersiz bir şey yoktur.
2. Kendisi başlangıçta hiç yoktu.

3. Ezeller ezelinden yaratılış zamanına gelinceye kadar yokluk perdesinde gizli kalmıştı. Ne adı, ne sanı, ne nişanı vardı. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“İnsanoğlu, gerçekten var edilip konuşulmaya değer bir şey olana kadar, hiç kuşkusuz, uzun bir zaman geçmemiş midir? Biz insanı iki karışık nutfeden yaratmışızdır.” (Dehr Sûresi: 1-2)

Hak Teâlâ toprağı yarattı. Topraktan daha aşağı bir şey yoktur. Sonra nutfeyi ve ondan alakı (kan pıhtısını) yarattı. Bunlar bir parça su, bir parça kandır. Bundan daha pis bir şey yoktur. Hak Teâlâ insanı yoktan yarattı. Aslını, bir parça zelif topraktan, bir parça murdar sudan yaptı. Bundan sonra bir parça et oldu ki, ne iştmesi, ne görmesi, ne söz söylemesi, ne de hareketi vardı. Yalnızca cansız bir şeydi. Bir başka hâle gelinceye kadar kendi özünden habersizdi. Sonra Allahü Teâlâ onda kulak, göz yarattı. Tatma duygusu yarattı. Söylemek, kudret ve gücünü verdi. El, ayak ve öteki âzâsını yarattı. Nitekim eşi, ne yaprakta, ne bel suyunda, ne de kanda vardı, insanda bu türlü acayip ve garip şeyler yaratıldı. Ama bunlar, kibreylemek için değil, Allahü Teâlâ'nın yücelik ve büyüklüğünü insanlar anlasın, idrak etsin diye yaratıldı. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Sizin aslınız olan Âdem'i topraktan yaratmış olması O'nun kudretine işaret eden alâmetlerdendi. Sonra siz bir insan olunca, çoğalıp yayılıyorsunuz.” (Rûm Sûresi: 20)

Allahü Teâlâ'nın sizi topraktan yaratıp yer üzerinde gezdirmesi O'nun kudretlerindendir.

Bak, gör ki, bu kibir yeri midir? Yoksa ar edilecek, utanılacak yer midir?

İnsanın doğmakla ölmek arasındaki hâli de şöyledir ki: Hak Teâlâ onu bu dünyaya getirdi. Ve onu bir müddet yaşattı, baki kıldı. Ona bu kuvvet ve endamları, bu organları verdi: Eğer insanın bütün işlerini kendilerine verseydi ve onu hiçbir şeye muhtaç etmeseydi insan yanlışlığa sapar, kendi benliğini bir şey sanırdı. Yüce Allah, bunu da yapmadı. Aksine açlığı, susuzluğu, hastalığı, soğukluğu, sıcaklığı, derdi, belâyi ve yüz bin türlü zahmeti insanın başı ucuna astı. Tâ ki insan, hiçbir saat rahatta kalmasın, kendinde güven duymasın, ölmek yahut kör olmak veya deli - divâne olmak, hastalanmak ya da açlıktan, susuzluktan yok olmak ihtimaliyle onun faydalanmasını acı ilaçlarda bulup gösterdi. Öyle ilaçlar ki, faydalı olunca zahmetleri hemen savar. Yine Hak Teâlâ insanın zarar ve ziya-

nını lezzetli şeylerde ortaya koydu. Tâ ki, bir şeyde lezzet bulunca insan onun acısını ve zararını bunda görsün. Hiçbir kişinin işini onun kendi eline bırakıp teslim etmedi. Hatta bilmek istediği şeyi bilemez, gücü yetmez. Bir şeyi unutmak istese, unutamaz. Hatta gönlünü rahat ettirmek için o rahatlıktan kaçır, yine de o şeyi düşünür, durur. Hak Teâlâ onu bu gibi acayip bir biçimde ve en üstün bir şekilde ve en güzel bir yüzle yarattığı hâlde insandan daha aşağı, ondan daha nekes, ondan daha zavallı, daha çaresiz, daha aciz, daha beceriksiz hiçbir şey yoktur.

İnsanın uhrevi haline gelince: Bu da onun ölmesidir ki, ne işitmesi kalır, ne de görmesi! Ne gücü, güzelliği, üstünlüğü, vücudu, ne de uzuvları (organları) kalır. Hatta kötü bir koku onu sarar. Ölünce artık yeryüzündeki kurtlar, böcekler karnında murdar bir hâle gelir. Daha sonra da bir avuç toprak olarak hor ve hakir bir hâle düşer. Eğer bu hâlde kalsa, bunlardan kurtulsaydı bir fayda olur, hayvanlarla eşit olurdu. Böyle bir mutluluğu da bulamaz. Aksine o kişiyi kıyamet gününde **Heybet Makamı**'na götürürler. Orada yarılmış olan gökleri görür. Yukarıdan dökülmüş yıldızları ve tutulmuş Ay ile Güneş'i görür. Hallacın yünü gibi atılan dağları görür. Öyle ki, her yer değişmiş bir hâledir. Zebanileri kement atmış görür. Ayrıca bütün ömrü boyunca işlediği günahları, ettiği suçları, kabahatleri, alçaklıkları da görür. Onları bir bir okur. Ona:

– Beri gel! derler. Bu sözü niçin söyledin! Bu işleri niçin yaptın? Bu yemekleri niçin yedin? Niçin oturdun, niçin durdun? Niçin baktın? Niçin böyle düşündün? diye sorarlar. Allah korusun, eğer bu sorulara karşılık vermezse o kişiyi cehenneme atarlar. O zaman o kimse:

– Keşke bir köpek olsaydım veya bir avuç toprak olsaydım da onlar gibi bu azaplardan kurtulabilseydim! der.

Böyle bir kimsenin halinin, köpekten, hınzırdan (domuzdan) daha beter olması ihtimali vardır. Böyle bir kişi nasıl kibir duyar, övünür? Eğer bütün göklerde ve yerlerde bulunanlar onun başına gelen musibet için feryat etseler, onun melâmet (kınama) defterini okusalar, yine kusurlu kalmış olurlardı. Sen hiç gördün mü ki, bir padişah bir kişiyi hıyanetinden ötürü tutup zindana atsa, onu asmak ve cezalandırmak dilese, o kişi de zindana girince övünüp dursa, bu mümkün müdür? Bilinmeli ki, bütün dünya halkı bu cihanın padişahının zindanındadırlar. Onlar çok cinayet işlemişlerdir. Sonlarının ne olacağını bilmezler. Bunca hâllerle onlar nasıl kibirlenmiş, nasıl övünmüşler! Eğer bir kişi işte kendisini bu düşüncelerle bu hâlde bilirse bu bilgi ona ishal verici bir ilaç olur. İçindeki kibir damarını bütün bütün kırar. O kişi öyle bir hâle gelir ki, kendisinden hakir, kendisinden aşağı hiç kimseyi görmez olur. Hatta, bir avuç toprak olmayı temenni eder ve:

– Keşke bir kuş olsaydım, keşke cansız bir şey haline gelseydim, tâ ki böyle tehlikelere düşmeseydim! der.

Ameli İlaç: Tevazu ehlinin, alçak gönüllü kimselerin yolunu tutmaktır. Nitekim Resûl (s.a.v.) yemeklerini yerde oturarak yedi. Bir yere dayanmazdı. Ve:

– Ben bir kulum, kullar (köleler) yemeği nasıl yerse öyle yerim! derdi.

Selmân-ı Fârisî'ye (Allah ondan razı olsun):

– Niçin yeni bir elbise giymiyorsun? diye sordular. Selmân da:

– Ben bir köleyim! Eğer özgürlüğüme kavuşursam âhirette yeni elbise giyerim. Ona kavuşmaktan geri kalmam! dedi.

(Yani ben Allah'ın kuluyum. Ahiretteki azaptan azatlığa kavuşmayı her şeyden önce dilerim, ondan sonra istediğimi giyerim, demek istemişti.)

Namaz sırlarından birisi de şu tevazu, alçak gönüllülüktür. Bu da **rükû ve secdelerle** meydana gelir. Çünkü secde hâlinde en azîz sayılan mübarek yüz, zelîl olan toprağa konulur. Eski Arapların kibri o zamanlar o hâlde idi ki, hiçbir zaman bellerini eğmek bilmezlerdi. Secde kılmak onlara büyük bir kusur gibi gelirdi. Secde etmeyi kibirlerine yediremezlerdi. İşte bundan ötürü kibir ne emir buyurursa onun aksini yapmak gerektir. Ve kibir yüzde, dilde, gözde, oturmakta, giyside, harekette ve hareketsizliklerde belli olur. Kibir bu yükleri kibirli olanlara yükler. Bütün bunları insan, kendi üzerinden atmalıdır. Bunun için de tevazu yolunu âdet edinmelidir.

Kibrin alâmetleri çoktur:

1- Birisi şudur ki: Mütekebbir kişi bir yere yalnız başına gitmek istemez. Mutlaka yanında bir kişinin bulunmasını ister. Bundan çekinilmesi gerektir.

Hasan-ı Basrî (Allah ona rahmet eylesin) bir kimse kendisiyle birlikte gitmek istese yanında gelmesine razı olmaz ve:

– Gönül, yalnız başına gitmekle yerinde karar eder! derdi.

Ebû Zerr (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Seninle birlikte gidenler ne kadar çok olursa, sen o kadar Allahü Teâlâ'dan uzak olursun. Resûl (s.a.v.) kavminin arasında giderdi. Kimi zaman olurdu ki, onları ileriye geçirirdi.

2- Kibrin bir alâmeti de şudur ki: Mütekebbir kişi, kendisinin önünde halkın toplanmasını ve ayakta el-pençe divan durmasını ister. Resûl (s.a.v.) bu hareketi kötü görürdü. Hiçbir kişinin kendi önünde ayakta durmasını istemezdi.

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

– Bir kimse bir cehennem ehlini görmek isterse şu kişiye baksın ki, önünde bir kimseyi ayakta tutmakta ve kendisi oturmuş bulunmaktadır.

3- Kibrin bir alâmeti de şudur ki: Mütekebbir olan kişi, hiçbir kimseyi ziyaret etmeye gitmez.

Süfyân-ı Sevri (Allah ona rahmet eylesin) Mekke'ye gelmişti. **İbrahim Edhem** onu evine çağırdı:

– Gelsin, bana bir hadis rivayet kılsın! dedi.

Süfyân-ı Sevri de bu daveti kabul edip onun evine gitti, İbrahim Edhem:

– Senin tevazunu denemek istedim! dedi.

4- Kibrin bir alâmeti de şudur: Mütekebbir kişi, bir fakirin kendisine yakın oturmasını istemez. Resûl (s.a.v.) ise elini fakirin eline uzatır, o kişi elini çekmedikçe o da elini çekmezdi. Kendisinden el çekilen, kaçınılan her yaralı veya hastanın yanına oturan Resûl (s.a.v.) onunla birlikte yemek bile yedi.

5- Kibrin bir başka alâmeti de şudur: Kibirli kişi kendi evinde iş işlemez. Resûl (s.a.v.) ise bütün işini kendisi yapardı. **Ömer bin Abdülaziz'in** katına bir gece bir misafir geldi. Abdülaziz kandil diledi. O misafir: Ey Mü'minlerin Emiri! dedi. Ben gidip getireyim! Halife Ömer bin Abdülaziz: Yook, misafire hizmet ettirmek mürüvvet değildir! diye cevap verdi. Konuğu: Varayım, hizmetçinizi uyandırırım! dedi. O da: Uyandırma. O derin uykusundadır. Uyandırmak uygun olmaz! dedi. Gitti yağ kabını getirdi. Kandile yağ koydu. Misafir: Ey Müminlerin Emiri! dedi. Yağı kendin getirdin! Emîrül-Müminin de: Evet, dedi. Yağı getirmeden önce Ömer'dim. Getirdikten sonra yine Ömer'im! diye cevap verdi.

6- Kibrin bir alâmeti de şudur: Mütekebbir kişi, kendi evinin ihtiyacı olan şeyleri eve götürmez. Resûl (s.a.v.) eline bir şey almış evine götürmekteydi. Bir kişi o yükü, Resûl (s.a.v.) in elinden almak, götürmek istedi. Allah'ın Resûlü (s.a.v.) de: **Bir malın sahibinin o malı kendi eliyle evine götürmesi daha iyidir!** diye cevap verdi. **Ebû Hureyre** (Allah ondan razı olsun) pazar yerinde başına odun yerleştirmiş gitmekteydi ve: Beyinize (Emirinize) yol verin ki, şu zamanlarda size beylik etmişti! derdi.

Halife Ömer (Allah ondan razı olsun) pazarda gidiyordu. Sol elinde satın aldığı et vardı. Sağ elinde de kamçısını tutuyordu.

7- Kibrin bir başka alâmeti de şudur: Kibirli kişi kendisini güzelleştiren elbiseler giymedikçe sokağa çıkmaz.

Ömer'in (Allah ondan razı olsun), bir gün pazar yerinde dolaştığı görüldü. Arkasındaki hırkasının on dört yerinde yaması vardı. Bu yamaların kimisi meşindendi.

Hazret-i Ali'nin (Allah onun yüzünü kerim kılsın) her gün giydiği bir elbisesi vardı. Onu ayıplayarak:

– Niçin bunun gibi günlük elbiseyi giyiyorsun? diye sordular. O da:

– Gönül, bununla huşu içindedir (yani gönülde bununla kibir ve büyüklük gösterişinden kendimi kurtarıyorum) ve başkaları da görerek elbise giymekte bana uyarlar fakirlerin de gönlü hoş olur! dedi.

Tâvus da şöyle demiştir:

– Elbisemi ne zaman yıkasam, yeniden kirleninceye kadar, nice gün gönlümü yerinde bulamam! (yani gönlümde bir kibir ve kendimi üstün görmek halini müşahade ederim.)

Ömer bin Abdülaziz, halifeliğinden önce elbiseler ve kaftanlar alırdı ki, her biri bin altınaydı.

– İyi kaftandır bu kaftan! derdi. Ama daha yumuşağını ve daha güzelini isterim! Ama halife olunca bir kaftanı beş akçeye alırdı. Yine:

– Bu kaftan iyi bir kaftan! Fakat bunun daha âdisini istiyorum! derdi.

O zaman halife Ömer bin Abdülaziz'e sordular:

– Ya Ömer, bunun sebebi nedir ki, hilâfetten önce şöyle idin, şimdi ise böylesin? O da soruyu şöyle cevaplandırdı:

– Hak Teâlâ bir nefis vermiştir ki, her şeyi tadar ve her şeye meyledicidir. Bir şeyi tadınca ötekisini ister. İşte bundan hilâfete erdim. Hilâfetin ardında başka bir mertebe, başka bir derece yoktur. Şimdi ise ebedî padişahlığı (âhîret padişahlığını) istiyorum. Sen hiç sanma ki güzel elbise bütün bütün kibirlenmekten ötürüdür. Kimi kişiler vardır ki, kendisini eski elbiseyle de zâhid göstererek **kibirli** göstermek ister,

İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Zâhidlerin elbisesini giymişsiniz, bu ne haldir? Dışınızı zâhidlere, fakat içinizi kurt şekline benzetmişsiniz! Siz isterseniz beylerin giydiği elbiseyi giyin, fakat, tek gönlünüzü Hak Teâlâ'nın rızasında yumuşak kılın.

Halife Ömer (Allah ondan razı olsun) Şam şehrine geldi. Üstünde eski bir elbise vardı. O'na:

– Burada nice düşmanların vardır. Eğer yeni bir elbise giyseydiniz ne iyi olurdu! dediler.

Hazret-i Ömer:

– Hak Teâlâ beni İslâmlıkla azîz kıldı. Ben başka hiçbir şeyle izzet bulmak istemem, dedi.

Sözün kısası, bir kimse tevazu öğrenmek dilese, Resûl (s.a.v.)'in siyretini bilmesi ve ona uyması gerekir.

Ebü Said-i Hudri (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resûl (s.a.v.) davara kendisi ot verirdi. Deveyi kendisi bağlardı. Ahır o süpürür ve hizmetçilerle yemek yerd. Eğer bu hizmet edicilerden birisi yorulmuşsa ona yardımda bulunurdu. Pazar yerinden bir şey alır ve onu mendiline koyar, evine götürürdü; fakire, zengine, büyüğe, küçüğe selâm verirdi. Sonra da ellerini onlara uzatırdı. Köle ile hür olanı, küçükle büyüğü, ak ile karayı birbirinden ayırmazdı. Geceyle gündüzleri aynı elbiseyi giyerdi. Toza toprağa bulanmış kişiler, yoksullar kendisini çağırırsa bu davete giderdi. O yoksul, fakir kişi önüne her ne koyarsa yer, ne kadar az olursa olsun, hakir görmezdi. Gecedden gündüzün yemeğini hazırlamazdı. Güzel ahlâklıydı. Kerîm tabiatlıydı. Güler yüzlüydü. Gülmediği zaman mahzundu, fakat asık yüzlü değildi. Alçak gönüllüydü fakat aşağılaşması yoktu. Heybetliydi, haşin değildi. Eli açıktı, fakat israfta bulunmazdı. Herkese şefkat ediciydi. Güzel huyluydu. Başını önüne salıverirdi. Hiçbir kişiye tamah göstermez, kimseyi kıskanmazdı. Bir kişi mutluluk dilerse, Resûl (s.a.v.)'e uyması gerektir. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ, Resûl (s.a.v.)'i övüp onun hakkında şöyle buyurdu:

“Sen gerçekten güzel ahlâk üzeresin.” (Kalem Sûresi: 4)

UZUN TEDAVİ YOLU

Kişi, kibir ve gururu hangi sebeple ve hangi şey için yaptığına bir kez bakmalı. Eğer soy ve nesepten ötürü ise Hak Teâlâ bu hâli şöyle açıklamıştır:

“Senin aslın topraktır. Ve nesebin de menidir.” (Secde Sûresi: 7-8)

Böylece anan toprak, baban menidir. Bunların ikisinden daha aşağılık ne vardır? Eğer sen:

– Ara yerde babam vardır. Ve benim soyum babamdandır! dersin seninle babanın arasında meni, kan, et parçası ve daha nice türlü kötü şeyler vardır. Onlara, sen niçin bakmazsın? Ve şaşılacak şey budur ki, baban çömlekçi ve hacamatçı olsaydı sen ondan ar duyardın. Çünkü elini toprağa ve kana bulaştırdı diye utanırdın! Senin özün ise kandır, topraktır. Niçin böbürlenip kibirli oluktasın? Mademki bunu bildin, senin benzerin şu kimse gibi olur ki, kendisini yüce sanır. Fakat iki şahit onun anasının cariye ve babasının filân hacamatçı (kan alıcı) olduğunu söylerler. İşte, kendisine kim olduğu açıklanan kişi böylece kendini bilirse artık kibir taslayamaz. Biri de şudur ki, **soyu, sopu ile övünen kimse** başkasıyla övünüyor demektir. Faziletin, yalnızca insanın kendi üstünde bulunması gerektir. Eğer insanın sidiğinden bir kurt çıkarsa, o kurdun eşek sidiğinden meydana gelen kurda göre üstünlüğü olur mu? Eğer bir kimse **güzelliği ile övünür** ve kibir duyarsa, o kişinin kendi bâtınına bakması gereklidir. Tâ ki, orada nice pislikler görsün. Karnına göz atsın. Sidik torbasına, burnuna, kulağına ve bütün organlarına baksın, oralarda ne pislikler olduğunu görsün. Her gün kendi eliyle bunları yıkar, temizler. Oysa onu gözü ile görmeye ya da kokusunu duymaya güç yetiremez. Hiç durmadan o kötü şeyleri taşır durur, onların hamallığını yapar. Bundan sonra kişi yaratılışına bakmalı. Bu yaratılış, aybaşı kanı ile erkeklik tohumundandır ve ikisi sidik yolundan geçer de tam insan vücudu meydana gelir. **Tâvus** (Allah ona rahmet eylesin) bir kişiye kibirli kibirli salınırken gördü. Şöyle dedi:

– Bu kişinin salınışı karnında neler olduğunu bilen bir kimsenin salınışı değildir.

Gerçekten, insanoğlu kendisini bir gün yuyup temizlemese bütün çöplükler, mezbeleler o kişiden daha temiz olur ki, o çöplüklerde, onun kendisinden giderdiği pislikten daha kötü bir şey yoktur. Bundan sonra onun güzelliği de kendi varlığı ile doğmuş değildir ki, kibirlenebilsin!.. Başkalarının çirkinliği de kendi özlerinden değildir ki, onları nasıl kınasın? Güzelliğe güvenmek asla câiz değildir. Çünkü, bir çiçek hastalığı, ciltte bir sivilce çıkması onu herkesten daha çirkinleştirir.

İşte bunları düşünmek gönülden kibri gidermeye yeter.

Gücü ile kibirleniyorsa, o mağrur kişi düşünmeli ki, eğer kendisinin bir damarı kopsa ondan daha aciz kimse olamaz. Eğer bir sinek bir yerini ısırarsa canı yanar, ona bir şey yapmak elinden gelmez. Eğer burnuna bir sivrisinek girmiş olsa ya da kulağına bir karınca kaçsa yine elinden bir şey gelmez. Hatta ölebilir.

Eğer ayağına bir diken batsa yerinden kımıldayamaz, olduğu yerde kalır. Haydi diyelim ki, gücü, kuvveti gerçekten çoktur, sığır ve eşek ondan daha güçlüdür. Öyleyse sığır ve eşek kendisinden daha ileride olursa o kişi nasıl kibirlenebilir? Ama eğer zenginlikle, kölelerle, hizmetçilerle, sultanın verdiği bir mevki ile kibirleniyorsa, bunlar, onun kendisinin dışında kalan şeylerdir.

Eğer malı varsa elinden alsalar, eğer bir il yönetiyorsa azledip onu görevden atsalar onun elinde ne kalır? Bundan başka, birçok Yahudi vardır ki, daha çok mal sahibidir. Senin ne malın varsa o senin öz malın değildir. Bunların hepsi âriyettir. Bunlardan hiçbirisi senin elinle meydana gelmiş değildir. İnsanın kendi malı olmayan bir şeyle övünmesi ise ne kadar çirkindir. Zahiren senin olup kibir duyabileceğin şeylerin en kuvvetlisi ilim ve ibadettir. Bunlarla olan kibrin tedavisi ise daha zordur. Çünkü, ilim ve ibadet en yüceye erişmektir, bir kemâldir. İlim, Hak Teâlâ'nın katında aziz ve yücedir. İlim, Allahü Teâlâ'nın sıfatlarından. Bundan ötürüdür ki âlimin kendisine iltifat etmemesi zordur.

Bu iltifattan doğan kibrin tedavisi, âlimin kendi kendini beğenmemesi iki yolla kolaylaşır:

Birinci yol: O âlim düşünmelidir ki, âlim kişinin kınanması cahil kişiden daha ziyadedir. Çünkü cahilden kimi kişiler bağışlanabilir, ama âlimden kimse bağışlanamaz. Alim kişinin cinayeti daha büyüktür. Alimlerin tehlikeleri hakkında gelen hadis-i şerifleri de düşünmek gerektir. Hatta Hak Teâlâ'nın kelâmı ile amel etmede kusur eyleyen âlim arkasında bir yük kitap taşıyan eşeğe benzetilmiştir. Ve şöyle buyrulmuştur:

“Kendilerine Tevrat’la amel etmeleri bildirildikten sonra, onunla amel etmeyenlerin hali, ciltlerce kitap taşıyan bir eşeğin haline benzer.” (Cuma Sûresi: 5)

Ayrıca böyle âlimler Kur’ân-ı Kerîm’de köpeğe benzetilmiş ve şöyle buyrulmuştur:

“Onun benzeri köpek gibidir ki, eğer üstüne varsan, vurup kovsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bırakırsan da dilini çıkarıp yine solur.” (Araf Sûresi: 176)

Bundan murad şudur ki, gerek bilsin, gerek bilmesin, amelde bulunmayan âlim kendi tabiatını, huyunu, alışkanlığını elden bırakmaz. O eşekten de köpekten de aşağı daha ne olur? Gerçek şudur ki, eğer âhirette bir kurtuluş bulamazsa, bütün cansızlar ondan faziletlidir. O cansızlardan bile aşağı olunca hayvanların ondan üstün olacağı şüphesizdir. Bundan ötürüydü ki, Ashab-ı Kirâm’dan birisi şöyle dedi:

– Keşke ben bir koyun olsaydım, beni öldürüp yeselerdi.

Bir başkası da:

– Keşke ben bir saman çöpü olsaydım! demiştir:

Bir kişinin önünde akıbet korkusu olunca ona kibirlilik kapısı açılmaz. Kendisinden daha bilgisiz bir kişiyi görünce:

– O cahildir, bilgisizdir. Onun başına gelenler bağışlanabilir! Hâli benden daha iyidir! der.

Eğer kendisinden daha âlim bir kişiyi görse:

– O bir şey bilmektedir ki, ben onu bilmem, o benden üstündür, der.

Eğer bir çocuk görse:

– Ben çok günah işlemişim. O ise henüz küçüktür. Benim günahım kadar günahı yoktur. O da benden daha iyidir! der.

Hatta bir kâfir görünce kibirlenmez:

– Bu kâfir bir gün müslüman olup sonu güzel olabilir. Allah esirgesin, benim sonum belki küfür olur! der.

Çünkü Hazret-i Ömer’i (Allah ondan razı olsun) İslâm olmazdan önce gördükleri zaman ona çok kibir gösterdiler. Öyle tekebbür, kibirlenme Allah’ın indinde hata idi. Çünkü ululuk ki, âhiret kurtuluşundadır, o da bilinmezse, herkesin onun korkusu ile meşgul olması, kibirliliği hoş karşılamaması gerekir.

İkinci yol: Alim kişi şunu daima düşünmelidir ki, kibir yalnız Allahü Teâlâ’ya lâyıktır. Bir kimse, kibirde Hak Teâlâ ile kavgalaşır. Hak Teâlâ o kişiyi kendisine düşman sayar. Hak Teâlâ herkese şöyle buyurmuştur:

– Benim katımda kıymetin, ancak kendin için kıymet bilmediğin zamandır.

Eğer sonunun, diyelim ki, saadetle biteceğini bilsen de Hak Teâlâ’nın bu kelâmını bilmekle senden kibir, gurur uçar, gider. Bundan ötürüydü ki, Peygamberler mütevazı, çok alçak gönüllü kişilerdi. Ve bilmişlerdi ki:

– **Hak Teâlâ kibri sevmez.**

Âbid olan (ibadetle meşgul olan) kişi, âlimin üzerine kibirli olmamalıdır. Hatta o âlim âbid olmasa bile. O kişi için şöyle denmelidir:

– Belki ilim onun şefaatçisi olur, günahlarını ortadan kaldırır.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Alimin âbid üzerine olan üstünlüğü, benim, ashabımdan en ednâsından birisi üzerine olan üstünlüğüm gibidir.”

Bir cahili gören kişi onun halini bilmese bile:

– Belki o benden daha ibadet edicidir, kendisini henüz meşhur etmemiş, bil-dirememiş! demelidir.

Eğer bir fesad ehli olan kimseyi görse:

– Benim gönlüme vesvese ve hatıralardan gelen çok günahlar vardır. Ama bunlar şu âşikâre fesat ehlinde bulunanlardan daha beterdir. Belki de benim içimde bir günah vardır, ben ondan gafilim, habersizim! Belki onlarla benim zahirde olan amellerim bâtil olmaktadır. Belki de onun içinde bir güzel ahlâk, iyi sıfat vardır ki, onun günahlarına kefarete olmaktadır. Belki o tevbe etmekte ve âkîbetini güzel kılmaktadır. Belki ben bir hata işlerim ki, ölüm dakikasında tehlikeye düşerim. Hak Teâlâ’nın huzurunda bütün kullar arasında adım niçin eş-

kıya arasında anılsın! demelidir. O kişinin kibirli, gururlu olması cehaletten ileri gelir. Bundan ötürüdür ki, âlimlerin, şeyhlerin, büyüklerin hepsi de tevazu ehlinen idiler.

UCBUN (KENDİNİ BEĞENMENİN) ZARARLARI

Ey aziz kişi! Sen bil ki, kendini beğenmek (ucub) kötü bir ahlâktır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Üç şey insanı helâk eder. Biri cimrilik, biri nefsin havasına uymak, biri de kendini beğenmektir.”

Sallallahu aleyhi ve sellem yine şöyle buyurdu:

“Eğer günah işlemesiniz bile korkarım ki, günahtan beter bir iş işlersiniz. O da insanın kendi kendisini beğenmesidir.

Bişr bin Mansur, bir gün çok namaz kılmıştı. Bir kişi şaşkın şaşkın kendisine baktı. Namazını bitirip selâm verince o kişiye:

Ey civanmert! Şaşıp kalma. Şeytan da çok zaman ibadette bulundu, sonunda ne olduğunu gördü! dedi. Ey salih kişi, sen bil ki, insanın kendini beğenmesinden çok âfetler (zararlar) doğar. Bu zararlardan biri kibirdir ki, öyle bir kişi kendisini başkalarından üstün görür. Biri de günahlarını hatıra getirmemektir. Getirse de tedariki ile uğraşmaz olur. Çünkü kendisinin bağışlanmış olduğu zannına düşer. İbadete rağbet duymaz. Öğrenmeye de hırsı yoktur. Şöyle sanır ki, kendisi ibadete muhtaç değildir. İbadetin âfetlerini bilmeyi, öğrenmeyi de istemez. Öyle sanır ki, kendisi kusursuzdur. Gönlünden korkusu gider. Hak Teâlâ'nın mekrinden uzak olduğuna inanır. Kendisinin Hak Teâlâ katında itibarı ve hakkı bulunduğunu sanır.

– Hak Teâlâ'nın nimeti olan ibadet sebebiyle ona eriştim! der.

Kendisini övüp temize çıkarır. Çünkü bilgisi ile onda kendini beğenme hastalığı doğmuştur. Müşkülde kaldığı işleri kimseye sormaz. Eğer, bildiklerinin aksine bir şey söyleseler, iştmez, kulak asmaz. Böylece bilgisi eksilir. Hiç kimsenin nasihatini de dinlemez olur...

KENDİNİ BEĞENMENİN ve NAZ ETMENİN HAKİKATI

Ey salih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ bir kimseye ilim, tevfik, ibadet ve başka nimetler verdiyse o kimse bunların ortadan kalkmasından korku duymalıdır. Böyle bir kimse kendini beğenmez, ama içinde bir korku duyarsa belki bu ilâhî mükâfatlarla gönül şad olur, sevinir. Böyle olunca bu nimetlerin Hak Teâlâ'nın kendisine hediyesi olduğu yönünden kendini beğenmiş olmaz:

– Bunlar benim özümün sıfatı değil ki! der. Bunlar bana Rabbimin armağanıdır.

Eğer bu nimetlerin Allahü Teâlâ'nın hediyesi olduğunu unuttur, gaflete dalarsa ve onları kendinden bilip sevinirse, bu, kendini beğenmişlik olur. Eğer ken-

disini Hak Teâlâ üzerinde hakkı vardı diye bir zanda bulunursa ve ibadetini Hak Teâlâ katında beğenilmiş bir hizmet sayarsa buna idlâl (nazlanma) denir. O kişi kendisini nazlı sanır. Bir kişi, eğer bir kimseye bir şey vermiş olsa ve verdiği şey de gönlünce kendisine büyük görünse buna kendini beğenmişlik derler. Büyük-lükle kalmayıp o kişiden bir hizmet, bir karşılık beklemeye kalksa buna da naz etme denir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ameliyle naz edenin namazı, başının üstünü aşamaz (yani Allahü Te-âlâ’ya erişemez). Günahını itiraf ettiğin zamanda gülmen, amelinle nazlandığın hâlinde ağlamandan daha hayırlıdır.”

KENDİNİ BEĞENMENİN İLACI

Büyük görünmek ve büyüklük taslamak bir hastalıktır ki, onun sebebi yalnız cahillik, bilgisizliktir. İlacı da yalnızca ilim ve marifettir.

Bir kişi sâde ilim ve ibadetle meşgul oluyor ve bundan dolayı gururlanıp kendini beğeniyorsa ona şöyle deriz:

– Senin kendini beğenmen, bu amelin uğrak yeri olduğun için midir? Yoksa bu amel senin kudretin ve kuvvetinle midir? Eğer, senin kudretinle olmayıp sen ona uğrak yeri ve onun yolu olduğun içinse yolcuya kendini beğenmek uygun olmaz. Çünkü yolcu teshir edilmiştir, yani emir altına alınmıştır. İşi işleyen, ibadet amellerini yapan kendisi değildir. O hâlde yolcu orta yerde ne olmuş olur?

Eğer:

– Bu amel benim kudret ve kuvvetimle meydana geldi! dersen sen hiç bilir misin ki, bu ameli işleyen o kuvvet, o kudret ve iradeyi, onları işlediğin azaları sen nasıl ve nereden ele geçirdin?

Eğer:

– Bu amel benim isteğim ve irade gücümle meydana geldi! dersen sana şöyle sorar ve deriz ki:

– Bu isteği ve arzuyu sende yaratan kimdir? Ve kahr (zorlama) zincirini boynuna dolayarak onu senin üstüne kim musallat etmiştir? Ve seni bu emelle kim meşgul etmiştir? Bir kimsenin üzerine böyle bir arzusun musallat kılınmasının sebebi, güya ki, ona bir vekil (bir melek) gönderilmiştir ki, ona karşı durmaya gücü yetmez. O arzu, kendi özünden, kendi benliğinden meydana gelmiştir. Çünkü arzu ve dilek onun kendisini zorla, kahırla işe sürmüştür. Madem ki, hepsi Cenab-ı Hakkın nimetidir, senin kendi kudretini beğenmen, büyüklük taslaman, bilgisizliğinden, cehâletindendir. Çünkü senin kendi elinden hiçbir şey gelmemiştir. Senin, kendini beğenme hasletin Hak Teâlâ’nın fazlı, ihsanı ile bu hakikati bilmek olmalıdır ki, Cenab-ı Hak çok kimseyi bundan gafil kılmıştır. Onların dilek ve isteklerini başka işlere sarf ettirmiştir. Kendi inayetinden seni, iyiyi-kötüyü ayırıcı kıldı. Sana iyi yolda istek ve dileği musallat etti. Kahr zinciriyle seni kendi katına çekti. Eğer bir padişah kendi kullarına bakıp onların içinden birine kaftan verse ve bu kişinin eskiden ona hiçbir hizmeti ve bu hediye-

lâyık bir sebebi olmasa o kişinin şaşkınlığı padişahın faziletine yorulmalıdır. Çünkü padişah ona kazandığı bir hak olarak kaftan vermiş değildir. O, bu tercihi kendisinden bilmemelidir.

Eğer o kişi:

– Padişah hikmetten haberdardır. Eğer bende o kaftanı hak etme sıfatı görme miş olsaydı, o hoş hil'atı bana göndermezdi! derse biz de ona şu cevabı veririz:

– Sen o hak etme sıfatını nerden buldun? Bu kaftan, padişahın bir armağanıdır. Sana kendini beğenme hakkını veren bir şey değildir. Bundan başka olan her şey de bunun gibidir. Eğer padişah sana at verseydi, şaşırılmaz, kendini beğenip büyüklük taslamazdın. Eğer bir köle de verse şaşırır, şöyle dersin:

– Bana padişah köleyi, atım olduğundan ötürü verdi. Başkalarının atı yoktur. Bundan dolayı da onlara köle ihsanında bulunmadı.

Atı da ve köleyi de padişah verdiği için bunlardan dolayı ucub etmemen gerekirdi. Her ikisini de padişah aynı anda vermiş gibi kabul etmeliydin. Eğer sen:

Hak Teâlâ bana yardımını Hakk'ı anlamış olduğumdan Celâl ve Azâmetini bildiğimden ötürü verdi, dersin biz de şöyle deriz:

– O bilgi ve marifeti sana kim verdi? Mademki bunlar Hakk'ın ihsanı oldu. O hâlde senin teaccübün, O'nun cömertliğine, faziletine olmalı ki, Allah, bu sıfatları sende yaratmıştır. Sendeki kudret ve iradeyi yaratan O'dur. Sen orta yerde hiçbir şey değilsin, sende hiçbir şey yoktur. Sen ancak Allahü Teâlâ'nın kudretinin yolu ve mazharı, o kudretin görünüşe geldiği bir yersin.

TEVHİD EHLİNDE UCUB OLMAZ

Eğer bir kişi:

– Mademki biz kendimiz işi işleyen değiliz, o hâlde o amelden, o işten doğan sevabı biz nasıl umut ederiz? Hiç kuşku yoktur ki, bize verilen sevap, şu işlediğimiz işlerden ötürüdür. Bu da kendi irade ve isteğimizle, kendi seçmemizle olmuştur! dese ona şu karşılığı veririz:

– Gerçekten sen Hak Teâlâ'nın kudretinin yolusun. Sen hiçbir şey değilsin. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Sen o işi işlemedin, belki Allahü Teâlâ işledi.” (Enfal Sûresi: 17)

Lâkin, Cenab-ı Hak hareketi, ilimden, kudretten ve iradede sonra yarattı, ama sen öyle sanırsın ki, senden doğan hareketi sen yarattın! Bunun sırrı çok incedir. Sen bunu idrak edemezsin, anlayamazsın. İhtimaldir ki, ancak tevekkül kitabımızda ona işaret olunacaktır (inşaaallah). Ama şimdiki hâlde sen kendini anlayışın yolunda müsamaha edilmiş tut. Şöyle farzet ki, amel senin kudretin ve ilminle mümkün değildir. Amelin anahtarı bu üçüdür. Üçü de Hak Teâlâ'nın armağanı, hediyesidir. Diyelim ki, sapasağlam bir hazine olsa onun içinde birçok nimet bulunsa, sen o zenginliği elde etmekten aciz olsan, o hazineyi açmaya anahtarın olmasa, ama hazinedar sana onun anahtarını verse, oradan elini uza-

tip ne diler sen alsan, bu ihsana mâlik olmayı haznedara mı yorarsın, yoksa elini uzatıp aldığına mı? Şunu bilirsin ki, anahtar vermenin yanında el uzatmanın o kadar kadri ve kıymeti yoktur. Belki kudret, sana anahtarı verendedir. Çünkü nimet senin eline o anahtarla geçmiştir. Demek ki, senin kudretine, sebep olan şeyler de -ki bunlar amellerin vekilidir- Hak Teâlâ'nın vergisi, hediyesidir. Şaşılabacak şey, Hak Teâlâ'nın fazlındadır. Çünkü sana tâat, ibadet hazinesinin anahtarını vermiştir. O kilidi açma yolunu bütün fasıklara yasakladı. Ve günahkârlık anahtarını onlara verdi. İbadet hazinesinin kapısını onların üzerine bağladı. Onlardan bir cinayet ortaya konulmakla değil, kendi adaleti bunu böyle kıldı. Senden bir hizmet ortaya çıkmasından değil, belki kendi fazlından böyle yaptı. Eğer bir kişi Tevhîd'in hakikatini bilirse onda hiçbir zaman ucub (kendini beğenme) belirmez. Şaşılabacak şey budur ki, akıllı olan kişi, bir fakire cehaletine rağmen mal nasip olduğunu görse: Ben akıllı bir kişiyim! Bununla beraber Hak Teâlâ beni maldan mahrum kıldı! dememelidir. Bu gibi kimseler bilmez ki, akıl, bütün nimetlerin en büyüğü ve birincisidir. Onu da ihsan eden Allahü Teâlâ'dır. Eğer hem malı, hem aklı o kişiye verselerdi ve cahil kimseler ikisinden de yoksun kalsaydı bu adalete uygun bir iş olmazdı. Ama gerek akıllı, gerekse fakir olan kişi, böyle bir şikâyetle bulununca ona: Sen aklını onun malıyla veya sen malını onun aklı ile değiştirir misin? deseler, bu değişmeye razı olmazlar. Bir güzel kadın olsun. Ama fakir bulunsun. Bir çirkin kadını pek çok zîynet içinde süslü püslü görse: Bu ne hikmet! diye düşünür. Bu kadar nimet bir çirkin verilir de ben buna nasıl erişemem! O güzel kadın bilmez ki, Allahü Teâlâ'nın ona verdiği nimet (yani güzellik) o çirkin kadına verilen mal nimetinden daha faziletlidir. Eğer hem para, mal, hem güzellik, bu ikisi ona verilseydi, bu, adalete yakın bir iş olmazdı. Bunun benzeri şudur ki, bir padişah bir kimseye bir at, başka bir kimseye de bir köle verse, atı alan: Benim atım var! Padişah niçin köleyi bana vermedi de başkasına verdi? der. Bu, cehaletten ötürü söylenen bir sözdür. Bundan ötürüdür ki, **Davud** aleyhisselâm bir kez şöyle demişti: Ey büyük Rabbim! Hiçbir gece yoktur ki, Davud'un ailesinden birisi sabaha kadar namaz kılmamış olsun! Ve hiçbir gün yoktur ki, Davud'un ev halkından biri oruç tutmamış olsun! O zaman Cenab-ı Hak'tan şöyle bir nida geldi: Ey Davud! Sana bu mertebe yardımım olmasaydı onlar bu mertebeye nasıl ererdi? Şimdi bir lâhza seni kendi kendine bırakıyorum! Vaktâ ki, Davud aleyhisselâm kendi haline ve Allah'tan yarımsız bırakıldı. O, öyle bir hata işledi ki, bütün ömrü boyunca onun hasret ve nedameti içinde kaldı.

Eyüb aleyhisselâm da Yüce Allah'a şöyle yalvardı: Ya Rab! Bütün bu belâyı benim üstüme musallat ettin! Ben, hiçbir zaman, kendi dileklerimi senin muradının üstünde görmedim! Eyüb aleyhisselâm böyle deyince ansızın gökte bir bulut belirdi. Oradan on bin biçimde sesler işitildi. O sesler şöyle diyordu: Sen sabrı nereden buldun? Eyyüb aleyhisselâm bir hatada bulunduğunu anladı, yerden bir parça kül aldı. Başına serptikten sonra: Ya Rabbi! dedi. Lütuf ve ihsan Senindir. Bundan sonra tevbe olsun ki, bu sözü söylemeyeceğim. Hak Teâlâ da şöyle

buyurdu: “Eğer bizim fazlımız olmasaydı sizden hiç kimse kendisini temizleyemezdi bile. Nerede kaldı ki, başka işler yapsın!” (Nur Sûresi: 21) Bundan ötürüdür ki Resûlullah Efendimiz: **Hiçbir kişi kendi ilmiyle kurtuluşa eremez!** diye buyurmuştur. O zaman Ashab-ı Kirâm: Siz de mi, ya Resûlullah! diye sorular. O da: Evet! buyurdu. **Ben de kurtuluş bulamam! Ancak kurtuluşum Hak Teâlâ'nın rahmetiyle olur!** Bundan ötürüdür ki. Ashab-ı Kirâm'ın seçkinleri: Keşke toprak olsaydık! Yahut hiç olmasaydık! dediler. Sözü'n kısası; bunları bilen, her birinin korkusundan ucub dairesine uğramaz.

KUDRET, GÜZELLİK, SOY SOP BAKIMINDAN KENDİNİ BEĞENMEK TAM APTALLIKTIR

Ey salih kişi! Bazı kişilerin cehaleti öyle bir yere varmuştur ki, her şeyle kendilerini beğenirler. Halbuki onlar bunu kendi emekleriyle elde etmemişlerdir. Onların güçleri ile ilgisi yoktur. Bunlar da kuvvet, güzellik ve soy sop gibi şeylerdir. Bunlarla övünmek ve bunlardan dolayı kendini üstün, başkalarını hor ve hakîr görmek tam cahillik ve aptallıktır. Çünkü âlim ve âbid görünen bir kişi:

– İlmi ben kazandım, ibadeti ben yaptım, dese o kişinin bir hâli vardır ki, bu da yalnız cehalettir, bilgisizliktir. Kimi kimseler vardır ki, zalimlerin ve sultanların nesillerini beğenirler. Kendilerini onlara nisbet ederek bundan ucub duyarlar. Eğer onlar, cehennemde ne sıfatta olduklarını, kıyamette kendileriyle düşmanlarının nasıl alay edeceklerini bilselerdi, onlardan ar edip nesepleriyle övünmez, kendilerini beğenmezlerdi. Bilinmeli ki, Resûl (s.a.v.)'in nesebinden daha şerefli nesep yoktur. Bununla beraber:

– Ben Peygamber soyundanım! diyerek ucub göstermemiştir.

Resûl soyundan olan bazı kimselerin ucubu, öyle bir hâl alır ki, kendilerine günahın ziyanı olmadığını sanırlar, ne dilerse onu yapmasının câiz olduğuna inanırlar. Ve şunu biraz olsun bilmezler ki, atalarına, dedelerine muhalefet ettikleri zaman onlarla nisbetleri, ilgileri, yakınlıkları kesilmiş olur. Resûlullah Efendimiz, neseple, soyla övünüp böbürlenmeyi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

“Hepiniz Âdem soyundansınız. Âdem de topraktan yaratılmıştır.”

Bilâl-i Habeşi (Allah ondan razı olsun) ezan okuyordu. Kureyş kabilelerinin ulu kişileri:

– Bu kara kölenin ne kadar değeri vardır ki, bu dereceye ersin? dediler.

O zaman Allahü Teâlâ'dan şu âyet-i kerîme indi:

“Sizin Allahü Teâlâ katında en kerîm olanınız, takva yolunda en ileride olanınızdır.” (Hucurat Sûresi: 13)

Bu âyet-i kerîme nazil olduktan sonra Resûlullah (s.a.v.)'e şu âyet indi:

“Önce en yakınlarını korkut.” (Şuarâ Sûresi: 214)

Resûl (s.a.v.), kızı Hazret-i Fâtıma'ya, amcası Abdül Muttalib kızı Safiye Hatun'a, ayrı ayrı isimleriyle çağırarak şöyle buyurdu:

“Ey Muhammed’in kızı Fâtıma! Ey Abdül Muttalib’in kızı ve Resûlullahın halası Safiye! Kendiniz için amelde bulununuz. Ben Allah’ın huzurunda hiçbir şeyde sizin için faydalı olamam!”

Eğer Resûlullah Efendimizin yakınlarına akrabalığı yeterli olsaydı Fâtıma’yı takva ve ibadet zahmetinden kurtarır, o da güzel yer, içer, iki dünya da onun olurdu. Gerçi bütün akrabaların şefaât ümid etmesi yerindedir. Lâkin kimi zaman olur ki, günâh, şefaât kabul etmez olur. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın razı olduklarından başkasına hiç kimse şefaatta bulunamaz.”
(Enbiyâ Sûresi: 28)

Şefaât ümidi ile insanın kaygusuz gezmesi; hasta olan bir kişinin babasının hekim olmasına güvenerek, perhiz etmeyip bulduğu her şeyi yemesine benzer. Böyle bir kimsede hastalık öyle hâle gelir ki, ilaç kabul etmez olur. Hastalık bu dereceyi bulunca da hekimin ustalığı fayda vermez olur. Çünkü hastanın mizacı değişir. Doktor ona ilaç vermez, verse de ilaç bir fayda vermez hâle gelir. Bir sultanın yanında bulunmak, onların mahremiyetini kazanmak, “Her şeyde şefaât edebilirler.” demek değildir. Öyle olur ki, sultanın düşman saydığı kişiye hiçbir kişinin şefaati makbul olmaz. Hiçbir günah da yoktur ki, Hak Teâlâ’nın gazabına sebep olmasın. Allahü Teâlâ kendi kızgınlıklarını günahlarda gizlemiştir. Kimi zaman olur ki, senin cezası az sandığın günah Yüce Allah’ın gazabına sebep olur. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurmuştur:

“Siz, bir şeyin kolay olduğunu görürsünüz, ama o şey Hak Teâlâ’nın katında çok büyük, çok yücedir.” (Nur Sûresi: 15)

Bütün müslümanlar da şefaât umut ederler. Şefaât umudu ile akıllı kişilerin kalbinden korku giderilip uzaklaştırılmaz. Korku ile kendini beğenmişlik, ikisi bir yerde toplanmaz.

ONUNCU ASIL

GAFLET, DALÂLET, GURUR VE SAPIKLĞIN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, bir kişi, âhiret saadetinden mahrum olursa şundan ötürü mahrum olur: O kişi din yolunda gitmesini bilmez. Din yolunda gitmesini bilmeyen şundan ötürü yolda gidemez ki, yolu bilmez. Yahut bilir de yol almaya gücü yoktur. Bu yolda yürüyememenin sebebi de o kimsenin şehvete esir olması ve şehvet ile başa çıkamamasıdır. Bir kişi yolu bilmezse, yine sebebi, gaflete düşmek, bir şeyden habersiz olmaktır. Ya yolu kaybetmiştir yahut yolda olup bir cins acze düşmüştür. Bu yolda gidememekten doğan şakiliği anlatmıştık. Bunun benzeri şu kimse gibidir ki, o kişi bu yola gitmek diler, yolda dik yokuşlar, aşılması güç tepeler vardır. Kendisi zayıf olduğundan ötürü dar geçitleri aşmaya güç bulamaz ve ölür gider. Bu yolun tehlikeli geçitleri, makam sevgisi, üst dereceye varmak isteği, mal dileği, karın (yeme, içme) ve çiftleşme şehveti-

dir. Bu istek ve dilekler, bu şehvetler her kimde varsa, tehlikeli geçitlerin birinci bölümünü geçer; ama ikincisinde eli, ayağı kesilir, acze düşer. Ama kimi kişiler olur ki ikinci zor geçidi de aşmış, fakat üçüncüsünde aciz kalmış olabilir. Bu üç türlü tehlikeli geçidi arkasında bırakmayan, onları geçemeyen kişi maksadına da erişemez. Ama bilgisizlik sebebiyle olan şakilik (isyan) üç cinstir:

Birinci cins şakilik: Bu, gaflet ve bilgisizlik, dinden habersizliktir. Ona nadanlık (cahillik) derler. Nadan olan, şöyle bir kimseye benzer ki, o kimse yolun başında uyumuş, kalmıştır. Kafile de ileriye gitmiştir. Eğer, birisi onu uyandırılmazsa, orada helâk olup gider.

İkinci cins şakilik: Dalâlettir ki, ona “yolunu şaşırmış, sapıtmış” denir. Onun benzeri şudur: Bir kişi doğuya gitmek ister. Batıya yüz tutmuş, gitmiştir. Ne kadar uzağa giderse maksadından o kadar uzaklaşır. Buna “uzaklık yoluna ulaşmış” denir. Ama şu kimse ki, sağa sola yalpa vurarak giderse o da yolunu şaşırmışlardandır, o da dalâlettedir. Ama onunki “uzaklık yoluna sapma” sayılmaz, belki “yolunu şaşıрма” sayılır.

Üçüncü cins şakilik: Gururdur. Ama ona “kuşku, kötü düşünce, bâtıl düşünüş” denir. Bunun benzeri şudur: Bir kişi Hacca gitmek ister. Kendisinin çölde hâlis altına ihtiyacı olacağını zanneder. Nesi var, nesi yoksa satıp, altın alır. Ama bunlar kalp altındır. O ise bunların kalp olduğunu bilmez. Kendisinin kâr ettiğini sanır. Artık murada ereceğim diye ümitlenir. Bir çöle varır ki, her kime o altını gösterse kimse kendisine bakmaz bile. Ne felâkete uğradığını anlar. Böyle kimseler hakkında şu âyet-i kerîme nazil olmuştur:

“Kıyamet günü çok ziyan edenler, dünya hayatında çok zahmet çekip iyi bir iş işlediklerini sanmış olanlardır.” (Kehf Sûresi: 103-104)

Ama sonunda yanlış iş yaptıklarını anlarlar. Bu gibi kişilerin kusuru, sarraflık öğrenmeden önce altın ele geçirmektir. Tâ ki kalp altın ile halis altını ayırt etmeliydi. Eğer sarraflığa aklı ermiyorsa bari altını bir sarrafa göstermeliydi. Eğer onu da yapamıyorsa, bari altını mihenge vuraydı. Sarraf dediğimiz kişi pirdir ki, o, işinde ergin bir ustadır. O da bu pîrler derecesine ermeli yahut da bir pirin hizmetinde bulunup ona kendi halini bildirmeli. Eğer bu da elinden gelmiyorsa kendini ve kazandığı bilgileri mihenk taşına vurmalıdır. Bu mihenk taşı onun kendi arzu ve dilekleridir. Yani kendi tabiatının ve havasının dileği yönünde olan her şeyi terk etmesi gerektir. Çünkü o şey bâtıldır.

Bazen bunda da yanlışlık yapıldığı olur, ama çoklukla doğru olur. Böylece şekavette ilk asıl nâdânlık, bir şeyi tam bilmemek cahilliktir. Ve bu üç bölümdür. Bu üç bölümü etraflıca bilmek ve marifetle onun ilacını bulmak “Farz”dır. Bu ilacın aslı onun yolunu bilmektir. Ondandır sonra bu yolda gitmektir. Eğer, bu ikisi meydana gelirse geriye hiçbir şey kalmaz. Bundan ötürüdür ki, Hazret-i Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi:

“Allahım! Bize hakkı, hakikati üzere göster. Ve ona uymak için bize kudret ve kuvvet ver!”

Bundan önceki asıllarda, yapamamanın, kudret bulamamanın ilacını anlattık, tedavisini bildirdik. Şimdi de bilmemenin ilacını, cehaletin tedavisini bildirelim.

GAFLET VE CEHÂLETİN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, birçok kişi hicaptadır. Bunlar gafletten ötürü hicaba bürünmüşlerdir. Ve insanların yüzde doksan dokuzu bu gaflet hicabındadırlar. Gafletin sebebi şudur ki; onlar ahiret işlerinin tehlikesinden habersizdirler! Eğer haberleri olsaydı, tevazu göstermezler miydi? Âdemoğlu öyle yaratılmıştır ki, her nerede tehlike görse ondan sakınır. Âhiret işlerinin tehlikesi ise ya:

1- Nübüvvet nuru ile görülür.

2- Ya nübüvvet nidası ile bilinir.

Bu nübüvvet nidası; ya nebinin başkalarına hitabıdır ya da âlimlerce bilinir ki, âlimler nebilerin varisleridir. Bir kimse yol üstünde uyuyakalmış ise ona şefkatli, uyanık bir kişi gelmeli ki uyandırabilsin. O uyanık kimse dediğimiz de peygamber veya onun naibleri, vekilleridir ki, bunlar da din âlimleridir. Bütün nebiler halkı uyarmak için gönderilmiştir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ey Muhammed, ben seni halkı gaflet uykusundan uyarasın diye gönderdim.” (Yasin Sûresi: 6)

Yine şu âyette Cenab-ı Hak şöyle buyurdu:

“Ey Muhammed! Biz sana Kur’an indirdik ki, kendilerine senden önce bir korkutucu Peygamber gelmemiş olan bir kavmi korkutasın. Belki de onlar hidayete ererler diye!” (Secde Sûresi: 3)

Allahü Celle Celâluhu yine şöyle buyurdu:

“İkinci zamanına and olsun ki, bütün insanlar ziyandadır. Ama imana gelenler, salih amel işleyenler ve sabır tavsîye edenler bu ziyanın dışındadır.” (Asr Sûresi: 1-2-3)

Ziyana uğrayanların hepsi cehennemin kenarında yaratılmışlardır. Ve Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Artık kim azgınlık edip kâfir olursa, dünya yaşayışını üstün görürse, hiç şüphe yok ki, Cehennem onların gideceği bir yerdir. Fakat kim şehvetlerine karşı koyarsa o kişi cennete kavuşur.” (Nâziât Sûresi: 37-40)

İnsanda şehvetin aldatıcı ve baş döndürücü havasının benzeri, cehennem kuyusunun üstüne örtülmüş hasır gibidir. Bir kimse o hasır üzerinde yürürse kuyuya düşer.

Şehvet, cennet yolundaki dar geçitler gibidir ki, oradan geçince kuşkusuz cennete erişilir. Bundan ötürü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse kendi nefesine hoş gelen şeylere karşı durursa o kişi Cennete girer. Bir kimse nefsin iştiha duyduğu şeylere özenirse o kişi de cehenneme düşer.

Bundan ötürü dağda yaşayan kavimlerin arasında din bilgini yoktur. Onlar gaflet uykusunda kalmışlardır. Hiç kimse onları uyarmamıştır. Bu sebeple din yoluna gitmezler. Köylerde yaşayan kişiler de böyledir. Onların da arasında din bilgini az bulunur. Köyleri mezarlıklara benzetmişlerdir. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Ekin ekenler kabir sahipleri gibidir!**

Bulundukları şehirde minber bulunup da ona çıkacak ve nasihatlar verecek âlim olmazsa ya da o şehrin âlimi din işleri ile uğraşacağına dünya işleriyle uğraşırsa o şehir halkı gaflette kalmış olurlar. Böyle bir âlimin kendi gözü uykudadır. Başkalarının gözleri nasıl uyanabilir? Eğer şehrin âlimi minber üzerine çıkıp meclis kurar, şu kafası boş vâizlerin âdeti gibi kafiyeyle sözler, garip laflar söylerse, Allah'ın rahmet vaadlerini anlatır, halkı umutlarından mağrur veya korkularından umutsuz kılar, öyle ki, onun sözü ile halk her ne sıfatla olursa olsunlar ilâhî rahmetin onlara erişmesinden kuşku duysalar, bu gibi halkın hâli gafillerin hâline daha beter olur. Bunun benzeri şudur: Yol başında uyumuş bir kimse vardır. Onu bir kişi uyandırıp ona birkaç kadeh şarap verir. O da sarhoş olup yıkılrsa, başına elli tekme vursalar haberi olmaz. Oysa bu bedbaht, bundan önce her ne türlü söz işitse kolaylıkla uyanırdı. Her asi kişi bir mecliste oturunca şu sıfatla olan kişilere benzer ki, artık âhiret tehlikeleri hatırına gelmez olur. Ona her ne türlü söylersen:

– **Allah Kerîmdir! Allah Rahimdir! Benim günahımdan ona ne ziyan gelir! Cennet gepgeniştir. Orada bana yer bulunmaz mı?** der.

Bu sözler gibi nice boş sözler onun dimağına gelmeye başlar.

Bir vâiz, bu sıfatla olursa, o kişi Deccal olur ki, halkın kanına ve dinine kas-teyler. Bunun benzeri şu hekimdir ki, hararetinden ölüm haline gelen hastaya ilaç olarak bal yedirir. Gerçi bal devadır. Fakat, hastalık soğuktan olursa şifâdır.

Hak Teâlâ'nın rahmetini ümit edinmek yolunda inen âyet ve hadis-i şerifler de iki hastaya şifâdır. Bu hastalardan birisi, o kadar günah işlemiştir ki, artık affedilmekten ümidi kesilmiştir. Bu ümitsizlikten dolayı tevbe etmeyi bilmez.

– Benim tevbem hiçbir zaman kabul edilmez! der.

İşte bu âyet ve hadîsler onun gibisine şifâ olur. Nitekim, Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Kullarıma söyle ki, Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmesinler. Eğer rücû edip tevbe ederlerse Hak Teâlâ onların bütün günahlarını yargılar.” (Zümer Sûresi: 53)

Bu âyet ancak ondan sonra gelen âyetle birlikte okunmalıdır. O da şudur:

“Size azap erişmeden önce, Rabbinize dönünüz. Kendinizi O'na teslim ediniz. Sonra size yardım eden bulunmaz.” (Zümer Sûresi: 54)

Bu ümitsizlik hastasına söylemek gerekir ki: Eğer kim ki, günahlardan yüz çevirir, ciddi ve kesin kararlar Kur'an'ın emrine uyarak Allah'a yönelirse, Allah günahlarını bağışlar. Bir hastalık da şu kimsenin hastalığıdır ki, o kişiye bir kor-

ku sataşır. Öyle ki, mücahededen, yani ibadet işi ile uğraşmaktan bir lâhza baş kaldıramaz. Çok ibadet yapmaktan kendisini öldürecek hâle gelir. Geceleri hiç uyumaz, yemek yemez. Bu gibi şeyler ancak yarasına merhem olur. Fakat bu iki âyeti gafil kişilere ve başka cür'et edenlere okusan, eti yanan kimseye tuz ekmiş gibi olunur. Marazı, yarası daha da büyür. Nitekim, hekim harareti olan kimseyi balla tedavi eylese o hastanın kanına girmiş olur. Bunlar gibi âlimler de halkın dininin kanına girer. Ve Deccal'ın yoldaşı olup şeytanın dostu olur. Bir şehirde böyle bir kişi olursa, şeytan o şehre uğramaz, o kişi şeytanın vekilliğini yapar. Onun yapacağı işleri tamamlar. Eğer vâizin sözü şeriata uygun olup âhiretin azaplarıyla korkutma yapıyorsa, ama hareketleri sözüne uymuyorsa, yaptığı işler söylediğine aykırı düşüyorsa, dünyaya haris ise onun sözüyle de gaflet yine ortadan kalkmaz. Onun da benzeri şudur: Bir tabak bademli helvayı önüne koyan kişi onu hırsıyla yer. Sonra şöyle feryat eder, durur:

– Ey Âdemoğulları! Sakın hiç kimse bu helvanın çevresine toplanmasın. Bu tepsi zehir doludur.

O kişinin söylediği bu sözler, halkı ilgilendirmez. Aksine helvaya hırslarını arttırmaya sebep olur. Çünkü onlar, o kişinin helvanın hepsini kendisi yemek için böyle söylediği kuşkusuna düşer.

– O helvanın hepsini yutmak ve bizim kendisine zahmet vermememizi istiyor! derler. Fakat vâizin sözü ile hareketleri birbirine uygun olursa ve eski zamanların ulu kişilerinin sözü ve siyreti yolunda bulunursa, gafil olan kimseler onun kavliyle gaflet uykusundan uyanırlar. Eğer halk içinde makbul olmuş kimse olursa bu daha tesirli olur. Eğer makbul bir kişi olarak görülmezse ya da kimi kimse sözünü dinleyip, kimisi dinlemez veya orada hazır olmadığından gaflette kalırsa, elden geldiği kadar o kişinin evlerine kadar gitmek, onları arayıp doğru yola çekmek vaciptir. Bundan, halkın yüzde doksan dokuzunun gaflet uykusuna daldıkları, onun perdesinde örtüldükleri, âhiret işlerinin tehlikesinden habersiz bulundukları anlaşıldı. Gaflet, öyle bir illettir ki, ilacı hastanın elindedir. Çünkü, gafilin kendi gafletinden haberi olmaz ki, bunların ilacını arasın. O kişinin ilacı âlim kişinin elindedir. Küçük çocuklar anne, babalarının ve hocalarının sözü ile gafletlerinden uyanırlar. Halk da vâizlerin, nasihatçıların sözleriyle uyanışa varır. Ama bunlar gibi vâiz az bulunduğu için gaflet hastalığı müzminleşmiş, insanlar onun perdesine bürünmüştür. Eğer âhiret haberlerini konuşsalar, dillerinin ucu ile konuşurlar. Onların işleri, yürekleri, âhiret sebebinden, onun dertlerinden ve korkusundan habersizdir. Ama kalpte korku olmadıktan sonra öğüt verilip verilmemekte hiçbir fayda yoktur.

DALÂLET VE DALÂLETİN İLACI

Ey salih kişi! Bir kısım halk vardır ki, bunlar da âhiretten gafilirdirler. Fakat bunlar, doğru olanın aksine inanışlarda bulunur, ters düşünürler. Hak yolundan azarlar. Bu azgınlığa beş örnek verelim. Böylece onları anlatmış oluruz:

Birinci Örnek: Bir kısım halk, âhireti inkâr etmişlerdir. Şöyle bir inanca varmışlardır ki, Âdemoğlu öldüğü vakit yok olur, gider. Bu tıpkı otun, nebatın kuruyup mahvolması veya mumun sönüp gitmesi gibidir, derler. Bundan ötürü takva halkasını boyunlarından çıkardılar. Dünyada hoş geçinip, hoş eğlenmeye daldılar. Öyle sanırlar ki, peygamberler dünyada söyledikleri sözleri makam sevgisi ve kendisine uyan kişileri toplamak, ele geçirmek için söylemişlerdir. Kimi zaman olur ki, açıkça:

– Cehennem haberi, tıpkı bir okul çocuğuna: “Eğer okula gitmezsen, seni sıçanlar ülkesinde hapsederim,” demeye benzer! derler. Bu talihsiz kişiler eğer düşünmüş olsalar, o çocuk okula gitmediği zaman düşeceği bedbahtlık, sıçanların inine düşmesinden daha beterdir. Nitekim uzak görüşlüler, basiret ehli olanlar:

– Hak Teâlâ’dan yüz çevirmek bahtsızlığı, cehennemin ateşinden beterdir! demişlerdir.

– Hak Teâlâ’nın yolundan ayrılmanın sebebi, insanın heva ve hevesine uymasından ileri gelir. Hakkı inkâr, nefsin hevesine uygundur. Çünkü insan tabiatı kendisinden başka bir şeyin var olmasını istemez. Bunun için halkın çoğuna inkâr üstün gelmiştir. Her ne kadar dille söylemezler, hatta bunu kendilerinden bile gizlerlerse de onların davranışları, yaptıkları işler, hâl ve hareketleri, bu düşüncelerini gösterir. Çünkü onların hâli dünya ne kadar çok zahmet çekileceği korkusundandır. Eğer âhiret tehlikelerine inansalardı, âhiret zahmetini öyle kolay bir şey sanmazlardı. Bunun da ilacı âhiretin hakikatının kendilerince bilinmesidir, âhiretin tanınmasıdır. Âhireti tanımanın da üç yolu vardır:

Birinci yol: Cenneti ve cehennemi bilmek ve Allah’a itaat edenle Allah’a asi olanın, din düşmanının derecelerini gözü ile görmektir.

Bu mertebede görüş, nebilere ve velîlere has bir görüştür. Onlar, her ne kadar bu maddî dünyanın içindedirler, ama öyle bir hâle ererler ki, bu hâllerine fena (yokluk) denir. O manevî cihanın hâllerini müşahade ederler. Çünkü bu görüşten, bu müşahadededen insanı alıkoyan perde; görmenin, işitmenin ve öteki duyguların başka işlerle uğraşması, şehvetlerin ayaklanmasıdır. Kitabımızın ‘**Ünvanlar**’ kısmında buna işaret olunmuştur. Fena hâlleri çok aziz hâllerdir. Fakat âhirete imanı olmayan kişi buna nasıl iman getirebilir? Bunu nasıl diler? Dilese bile nasıl ona erişebilir?

İkinci yol: Aklın yol göstericiliğiyle insanın hakikatının ne olduğunu, Ruh’un niteliğini bilmektir ki:

1. Ruh, öz benlikte ayakta duran bir cevherdir.
2. Ruh, vücut denin kalıptan müstağni, vücut kalıbı ise ruhun bineği ve âletidir.
3. Ruh’un terkinde kalıp (beden) bulunmaz.
4. Kalıbın yok olmasıyla ruh yok olmaz.

Bunları bilmenin yolları vardır ama garip ve güçtür. Bu ilim de âlimlerin yoludur. Bunu da kitabımızın **Ünvanlar** bölümünde anlatmıştık.

Üçüncü yol: Bu, bütün halkın yoludur. Bu yoldakilerin marifet nuru, Peygamberlerden, evliyalardan, âlimlerden, din bilgisi geniş kimselerden insana geçer. Hatta görüp konuştuğu bilgili kişilerden de bu Nur'u alır. İşte bu Nur'a iman denir. Bir kimse ilimde pişmiş bir üstadın, bir pîr'in ve takvaya düşkün bir bilginin sohbetinden uzak kalırsa o kişi şekavette kalır. Üstad, ne kadar bilgi sahibi olursa ondan geçen nur da o kadar yüce olur. Bundan ötürüdür ki, halkın güzel talihli olanları Ashâb-ı Kiram'dır. Çünkü Resûlullah Efendimizi görmüşler. O'nun konuşmalarını dinlemiş, O'nunla şeref duymuş, saadete ermişlerdir. Yine bundan ötürü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– İnsanların en iyisi, benim zamanımda olan kişilerdir. Onlardan sonrakilere de benim zamanıma yakın olan kimselerdir.

Bunların örneği şöyledir: Bir çocuk, babasını yılandan kaçarken görse, bu hâllere nice kez şahid olsa, hatta babasının kendi evini bile bırakıp kaçtığını görmüş bulunsa, o zaman zarurî olarak anlar ki, yılan zararlıdır ve ondan kaçmak gerektir. Zavallı çocuk da o hâle gelir ki, nerede bir yılan görse yılanın zararını hakikatıyla bilmese de ondan kaçmaya, uzaklaşmaya başlar.

Çocuk kimi zaman olur ki: "Yılanda zehir vardır" diye sözler işitir. Ama zehirin hakikatini bilmez. Lâkin yılandan büsbütün korku duyar.

Peygamberlerin görüşlerinin benzeri de şunun gibidir ki, yılan birkaç kişiyi ısırır, onları öldürdüğü görülür. Onun zararı defalarca görülmüş olduğundan yılanın zararlı olduğu bilinmiş olur. İnce eleyip sık dokuyan din âlimlerinin de meseli şunun gibidir ki, yılanın ısırıldığını görmemiştir, lâkin bir cins kıyaslama ile insanın bedenini, mizacını ve yılanın mizacını anlar. Bu iki mizacın arasında bir zıddiyet olduğunu bilir. Böylece de bu yolla bir yakîn meydana gelir. Lâkin bu müşahade, gözle görmek gibi olmaz.

Büyük din âlimlerinin dışında bütün halkın imanı büyük kişilerin ve o din bilginlerinin sohbetinden meydana gelir, insanlara geçer. En kolay ilaç da budur.

İkinci Örnek: Bir kısım inkârcılar vardır, âhireti inkâr etmezler, âhiretin olduğuna da kesin olarak itikat etmez, inanmazlar. Lâkin şaşırıp kalarak:

– Bu sırrı hakikatıyla bilmek olmaz! derler.

Şeytan da onlara bunu delil gösterir. Onlar da şöyle derler:

– Dünya göz önündedir. Âhiret ise şüphelidir. Gözle görüleni şüpheli olana vermek doğru olmaz.

Fakat bu delil geçersizdir, bâtıldır. Çünkü âhiret ehline âhiret yakînen bilinmektedir. Bu gibi şaşkın kimselerin ilacı şudur ve onlara şöyle denilmelidir:

– İlacın acılığı kesindir. Ama şifâ vermesi şüphelidir. Buna rağmen ilacı içersin. Nitekim deniz yolculuğunun tehlikesi kesindir, bu tehlike her an doğabilir. Ama ticaretten kâr edilmesi şüphelidir. Buna rağmen ticaret yapılır.

Eğer bir kişi susuzluk hâlinde sana:

– Bu suyu içme! Yılan o kaba başını sokmuştur! dese, bu an su içmenin lezzeti kesin, zehir ise şüpheli olduğu hâlde sen niçin o suyu içmekten çekinir, kaçınırsın?

Eğer bu kişi:

– Bu nesneler işlenirse bunların ziyanı büyüktür. Şayet zehir haberi doğru olursa ölüme yol açar, ona ise sabreylemek olmaz! derse biz de ona şöyle cevap veririz:

– Artık bunun gibi dünyanın tadı, lezzeti de yüz yıldan fazla değildir. O yüz yıl da geçerse sanki rüya gibi olur. Âhiret ise ebedidir. Eğer ahiret yalan olsa sen şöyle birkaç gün şu dünyada yokmuşsun san! Nitekim ezelde yoktun, ebedde de olmayasın! Ahiret gerçek olursa, ebedi azaptan kurtulmuş olursun.

Bu yardım Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerim kılsın) Efendimizdendir ki, ahireti inkâr eden bir mühlide, şöyle dedi:

– Eğer senin dediğin gibi ise hepimiz kurtuluruz. Yok, eğer iş dediğin gibi olmazsa biz kurtuluruz. Sen ise kurtulamazsın!

Üçüncü Örnek: Bir kısım insanlar vardır ki, ahirete iman getirmişlerdir. Lâkin şöyle derler:

– Ahiret kazancı, veresiye alış-veriştir. Dünya ise kızıl para gibidir. Sağlam akçe, veresiye alış-veriştten daha iyidir!

Bunlar, şu kadarcık bilmezler ki, sağlam para, veresiye alış-veriştten şu zamanda daha iyidir ki, sağlam para ile veresiye alış-veriş eşit olmalıdır. Ama veresiye 1.000 olur da nakit para 1 (bir) olursa veresiye o nakit paradan daha iyidir. Nitekim halkın çoğunun muamelesi bu veresiye alış-verişle olur. Bu da dalâletten, eğri yola sapmadandır. Kimi kişiler vardır ki bu kadarını idrak edemezler.

Dördüncü Örnek: Bunlar o kimselerdir ki, âhirete iman getirirler. Lakin bu dünyada bütün işlerinin murad ettikleri şekilde olduğunu görürler. Özleri için dünya nimetlerini hazır bulunca:

– Bu dünyada nimetler içindeyiz. Öteki dünyada da nimetlere boğuluruz. Hak Teâlâ bu nimeti bugün bize verdi, yarın da bizi böyle sevindirir, derler.

Nitekim Kehf Sûresi'nde zikredilen iki kardeşin hikâyesi buna benzer ki, kardeşin biri mal sahibiydi, zengindi. Diğer kardeşine şöyle dedi:

“Eğer ben rabbime erişecek olursam, ahiretimi dünyamdan daha hayırlı bulurum.” (Kehf Sûresi: 36)

Öteki kardeş de şöyle dedi:

“Eğer Rabbime döndürülecek olsam, Rabbimin katında benim için iyi bir hâl (Cennet) vardır!” (Fussilet Sûresi: 50)

Bu dalâletin ilacı şudur ki, o gibi kişi şunu düşünmelidir:

Bir kişinin sevgili bir oğlu ile zelim bir kölesi olsa, oğlunu her zaman okulda ve öğretmenin tokatları altında ister. Köleyi ise salıverir. Öyle ki, o, ne dilerse

onu yapar, ne yerde olursa olsun gezip hiçbir iş işlemez. Çünkü o adam, kölenin bedbaht olmasından üzülmek ki! Eğer köle bu serbestliği düşünür:

– Efendim beni sevdiğinden ötürü serbest bırakıyor! Beni, kendi oğlundan daha çok seviyor! derse bu, kölenin ahmaklığına işaret olur.

Hak Teâlâ'nın yolu budur ki, kendi sevdiklerini dünyadan sakınır, dünyayı düşmanlarına bağışlar. Dünyanın rahatlığının benzeri şu kişinin rahatı gibidir ki, tembellik edip ekin ekmeyen kişiye benzer. Ekin ekmeyen de şüphesiz, ekin biçemez.

Beşinci Örnek: Onlar da şu kimselerdir ki:

– Allahu Teâlâ Kerîm'dir, Rahimdir, Cenneti hiçbir kulundan esirgemez! derler.

Bu cahillerin cahili, bu bilgisizlerin bilgisizi kişiler şunu bilmezler ki, bundan ziyade kerem nasıl ve nice olur ki, cennetin sebeplerini Hak Teâlâ onlara dünyada verdi, toprağa bir tane tohum ekseler, yedi yüzünü devşirirler. Birkaç zaman ibadet etseler, ebedi olarak padişahlığa (mutluluğa) erişirler. Eğer kerem ve rahmin manası bu ise yani tohumu ekmeden biçmekse, sen ekmeden ekini, çalışmadan ticareti ve rızık istemeyi niçin yapmak istemedin? Sabret! İş işle! Hüda kerîmdir. Her şeyi yapmaya kudreti vardır. Tohumsuz, ekmeden, devşirmeden bitki yetiştiren O'dur. Nasıl O'na iman getirmezsin ki, Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkını Allahü Teâlâ vermemiş olsun.” (Hud Sûresi: 6)

Hak Teâlâ'nın Kerîm ve Rahim olduğuna âhirette inanç getirirsin! Cenab-ı Allah, bununla birlikte şöyle buyurur:

“İnsana, sâ'yinden (kendi emeğinden ve çalışmasından) başka hiçbir kazanç yoktur.” (Necm Sûresi: 39)

Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Ahmak o kişidir ki, hem nefsinin hevasına uyar ve hem de Allah'tan ih-san bekler.”

Bu, bir kadına sahip olmadan ve çiftleşmeden (tohum ekmeden) evlât istemeye benzer. Bunun gibi kimseler:

– Evlâdım olsa! diye umuda düşse bu aptallıktır.

Bununla beraber, Allahü Teâlâ Kerîmdir. Tohumsuz, evlât yaratmaya kadir. Ama şu kimse ki, tohumunu ektikten sonra çocuğu için ümitte bulunsa:

– Allahü Teâlâ türlü âfetlerden saklasın! Bir çocuğum olsun! diye dua etse, o kişi akıllı bir kişidir. Bir kimse eğer bu kişi gibi iman getirmemiş yahut iman getirmiş de salih ameller işlememiş olsa ve âhirette kurtuluş ümid etse, o kişi aptalın biridir. Bu iki şeyi işleyen kişi, Hak Teâlâ'nın fazlından ölüm ânında imanını âfet yıldırımlarından saklamasını diledi, o akıllı bir kişidir. Öteki ise mağrur kişidir.

Şu insanlar ki:

– Allah bizi bu dünyada iyi tuttu, öteki dünyada da iyi tutar! O, kerîm ve rahîmdir, dese Hak Teâlâ ile içlerine gurur düşürmüş kimselerden olurlar.

Ama şu kimseler ki:

– Dünya bir kâse gibidir. Gözle görülebilir. Ama âhiret şüphelidir! derler, bunlar da dünyayla gurur duymuşlardır.

Hak Teâlâ bu ikisinin hakkında şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! Benim vaad ettiğim şey haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve sakın şeytan size ‘Allah bağışlar!’ diye güven vermesin! Bir kişi iyilik yaparsa, kendisi de iyilik görür. Bir kimse kötülük yaparsa, kötülük görür.” (Lokman Sûresi: 33)

Hak Teâlâ’nın bu vaadi haktır, doğrudur. Buna kulak tutun. Ne dünya ile mağrur ol, ne de Hak Teâlâ ile övün.

GURUR VE GURURUN İLACI

Ey salih kişi! Sen bil ki, gurur içinde olan kişiler aldanmışlardır. Bunlar öyle kişilerdir ki, özlerine ve özerlerinin amellerine iyi zanlarda bulunurlar. Sanırlar ki yaptıkları her iş güzeldir, iyidir. Kendilerine bir âfetin erişmesinden gafillerdir. Kalp olan bir şeyi halisinden ayırmayı bilmezler. Şundan ötürü ki, sarraflığı öğrenememişlerdir... Ve reнге, surete gurur duymaktadırlar.

Ama ilim ve amelle uğraşan kimselerin de yüzde doksan dokuzu gururludurlar. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Kıyamet gününde Hazret-i Âdem’e **“Zürriyetinden nasibi cehennem olanları dışarı çıkar!”** denir!

Âdem de: **“Ne kadarından ne kadarını çıkarayım?”** diye sorar. O’na: **“Binde birini ko! Kalan dokuz yüz doksan dokuzunu çıkar. İşte onlar cehennem ehlidir”** derler.

Cehennem ehli, ebedî olarak orada kalacak olanlar değildir. Aksine cehenneme girmesi, cehennemden geçmesi gerekli olan kişiler de cehennem ehlidir. Cehennem ehlinin bir taifesi **Gurur** ehlidir. Bir kısmı kendi noksanlarını bilseler de kendilerini kemâle erdirmek için gayretleri az ve aciz kimselerdir ki, kendi dilek ve şehvetlerinin tutsağı olmuşlardır. Mağrur olanların sayısı pek çoktur. Onların sınıfları hesaba, kitaba gelmez. Lakin onlar da **dört tabaka**dır. Ve şunlardır:

1- Âlimler (Bilginler)

2- Âbidler (İbadet ediciler)

3- Sofiler

4- Mal sahipleri (varlıklılar)

Birinci Tabaka: Bunlar âlim geçinenlerdir. Bu kişiler bütün ömürlerini ilme harcamışlardır. Tâ ki, bütün dış ilimleri yutmuşlardır. Ama manada kusur göstermişlerdir. Ellerini, dillerini ve gözlerini gûnahtan sakınmamışlardır. Kendileri sanır ki, onlar öyle bir dereceye erişmişlerdir ki, bilgilerden dolayı kendilerine

ilâhî azâb yoktur. Amellerinden muaheze edilmezler. Aksine kendilerinin şefaatiyle bütün halk kurtulur. Onlar şu hasta kimselere benzerler ki, o kişi üstündeki illetin ne olduğunu bilir. Bütün gece o hastalığı söyler, durur. Hatta bu yolda bir de güzel kitap yazar, ilacın ve illetin şartını çok güzel bilir. Fakat hiçbir zaman o ilacı içmez ve onun acılığına sabır göstermez. O ilacın vasıflarını tekrar eylemesi ona ne fayda verebilir?

Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Günahtan temizlenenler kurtuldu.” (Alâ Sûresi: 14)

Ve yine şöyle buyurdu:

“Nefsini kendi hevâsından (şehvî arzularından) yasaklayanlar kurtuldu!” (Naziât Sûresi: 9)

Ve yine Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Temizlenen kurtuluş bulur.” (Şems Sûresi: 9)

Fakat, “Temizliğin ilacını bilen kurtulur!” demedi.

Ayrıca **“Cennete şu kişi girer ki, kendi hevâsına o kişi muhalefet eder!”** diye buyurdu ve:

– Kendi hevâsına muhalefet etmenin ilmini bilenler! diye buyurmadı.

Eğer bu kişi, bu gurura, ilmin fazileti hakkında bildirilen haberlerden ötürü düştü ise niçin kötü din bilginleri hakkında gelen haberleri düşünmüyor? Kur’ân-ı Kerîm’de kötü din bilgini şu eşeğe benzetilmiştir ki, arkasında sadece kitap taşır. Yani o taşıdığı kitapların bilgisinden yararlanmaz, o bilgileri kendi nefesine tatbik etmez, sadece onun yükünü taşır.

Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kendilerine Tevrat öğrettikleri hâlde onun gereğini yapmayanların hali, sırtına kitap yüklenmiş eşeğin hâli gibidir.”

Yine bir yerde bu gibi âlimler köpeğe benzetilmiştir ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Onun meseli, köpek gibidir!”

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Kötü din bilginini cehenneme öyle atarlar ki, onun arkası ve boynu ufanır. Ateş onu, eşeğin değirmeni döndürdüğü gibi döndürür. Bütün cehennem halkı onun üstüne toplanır ve:

– Sen kimsin? Bu azap ne azaptır? derler.

O kişi de şu cevabı verir:

– Ben o kimseyim ki, halka emrederdim. Ama kendim söyledigimi işlemez, yerine getirmezdim.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Yarın kıyamet gününde hiç kimsenin azabı, ilmi ile amel etmeyen âliminkinden daha büyük olmaz.”

Ebû Derdâ (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kez yazıklar olsun o kişiye ki, hiçbir şey bilmemektedir! Yedi kez yazıklar olsun o kişiye ki, bilir, fakat bu bilgiyle amelde bulunmaz.**

Yani kıyamet günü ilim, o kişinin üzerine şahit olsa gerektir.

Yine bir kısım halk vardır ki, her ne kadar ilimde ve amelde kusur göstermemiş ve bütün zahîrî amelleri yerine getirmişlerdir; lâkin gönül temizliğinden gafil kalmışlardır. Kötü ahlâkları içlerinden atamamışlardır. Bunlar:

– Kibir, haset, riyâ ve başkanlık isteği, akranlarının, arkadaşlarının kötülüğünü istemek, onların sıkıntısına sevinmek, rahatlıklarından üzüntü duymak gibi kötü ahlâklardır. Bu gibi kişiler, Resûlullah Efendimizin hadislerinde de bildirildiğine göre gaflet içindedirler. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Riyânın azıcığı bile şirktir.**

Ve ayrıca şöyle buyurmuştur:

– **Bir kişinin gönlünde zerre miktarı kibir varsa cennete giremez.**

Haset, kıskançlık hakkında da Resûlullah Efendimizin buyruğu şudur:

– **Ateş odunu nasıl yiyerek yakarsa, hased de imanı öyle yer ve yakar.**

Ve yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

– **Allahü Teâlâ sizin suretinize, şeklinize, görünüşünüze değil, lâkin gönlünüze bakar.**

Böylece anlaşılır ki, bu gibi kişilerin benzeri şöyledir: Bir çiftçi düşünün. Tarlasına ekin ekmiştir. O ekinde dikenler yetişse, onun için şimdi en önemli olan şey, o dikenleri, faydasız otları kökü ile çıkarmaktır. Tâ ki, ekin kuvvetli olsun. Eğer otları kesip başlarını yerin altında bıraksa, her ne kadar dipten kesse de o dikenler yeniden ürer. Bunun gibi kötü amellerin kökü de kötü ahlâktır. Asıl iş, o kötü ahlâkı kökten söküp atmaktır. Bu, içerisi kötü koku ve necasetle dolu, ama dışı kireçle sıvanmış helaya benzer. Yahut da şu karanlık ev gibidir ki, damında ışık yanar da içine küçük bir ışık ve aydınlık girmez.

İsa aleyhisselâm kötü âlim için bir benzetme yaparak şöyle demiştir:

– **Kötü bilgin elek gibidir. Elekten un geçer gider, ama kepeği onun elinde kalır.**

Bu, şu demektir ki: Hikmetli sözleri söylersiniz ama kötü sıfatlar sizde kalır.

Bir kısım insanlar da bilirler ki, bu ahlâk kötüdür, bunlardan kaçınıp gönlü her birinden temiz tutmak gerektir. Tâ şöyle sanırlar ki, kendilerinin gönlü onlardan daha temizdir. Ve yine sanırlar ki, kendileri bu manalara müptela değildir. Kendileri bunların yapılmasını herkesten iyi bilirler, ama onlarda kibir zâhir olunca kendi kendilerine şöyle derler.

– Bu senin gösterdiğin **kibir** değildir. Belki bu dinin yüceliğini bilmektir. Ve eğer sen, aziz olmazsan **İslâm** da aziz olmaz. Eğer güzel bir şey giyse, güzel ata binse, güzel araç edinse, güzelleşse, süslense nefis şeytanları yine ona:

– Bu nefsin hevası, (kendini beğenmesi) değildir. Belki, din düşmanlarına körlüktür. Çünkü bid’at sahipleri din âlimlerini, güzel, süslü bir çehreyle görürse onunla körleşir der. Fakat başta Resûlullah Efendimizin, Ebû Bekir’in, Osman ve Ali’nin (Allah hepsinden razı olsun) siyretleri ve eski elbiseler giydikleri unutulmamalıdır. Bidat sahibi kişiler, Resûlullah Efendimizle ashabının kullandıkları bu şeylerle İslâmlığı hor tutmak mı istediklerini sanmaktadırlar! Ve şimdiki hâlde İslâmlar süslenmekle mi aziz olacaklardır?

Bu gibi kişilerin gönüllerinde Hased ateşi yansa:

– Bu dinin sağlamlığıdır, haset değildir! derler.

Eğer gönüllerinde riyâ belirirse:

– Bu da halkın maslahatı içindir! Tâ ki halk bizi ve ibadetimizi bilip bize uysunlar! derler.

Eğer bir sultanın, büyük bir kişinin huzuruna bir şey umarak girseler:

– Bu halimiz, zalime bir tevazu göstermek değildir. Belki, Müslümanlara şefaet gösterilmesi içindir, derler.

Eğer onlara haram malı verseler, alır ve şöyle derler:

– Bu hâl haram değildir. Çünkü bu öyle bir maldır ki, sahibi yoktur. Bunu iyi işlere sarf etmek gerektir. Çünkü müslümanların işlerinin iyi görülmesinin bununla ilgisi vardır!

Lâkin, eğer insaf eyleyip hesap etse bilir ve anlar ki, dinin, halkın yüzünü dünyadan çevirmekten daha önde bir işi yoktur. Zira İslâm’ın gayesi, insanların geçici dünya oyuncakları ile oyalanması değil, ebedî saadet yolcusu olmasıdır. Halbuki onun yüzünden dünyaya düşkün olanlar, dünyadan yüz çevirenlerden daha çok olur. Böylece İslâm’ın maslahatı ve şerefi, ona benzer kimselerin dünyada olmamasıdır. Bu gibi düşünceler, bâtil gururlar sonsuzdur. Bunların ilacını ve hakikatini, bu kitabın geçen fasıllarından anlatmış bulunuyoruz. Yeniden anlatılması sözü uzatmak olur.

Bir kısım kişiler de ilmin, bilginin kendisine yönelmişlerdir. İlimden en önemli olanlar: Tefsir, haber (hadis), muamele (alış-veriş), kalb, ahlâk ilmî, riyâzet yolları, bu kitapta zikrolunan bilgiler ve Ahiret yolcusunun işleri, din yolunun muamelelerinde olan âfetleri (zararları) bildiren, kendini murakaba etmek yolunu gösteren ilimler ki, bunların hepsi Farz-ı Ayn’dır. Bunların hiçbirini elde edip kazanamamışlardır. Belki bunların zarurî ilimler topluluğundan olduğunu da bilmezler. Bütün zamanlarını: Cedel ilmîne, Münazara ilmîne, Kelâm ilmîne, yahut halkın düşmanlığını doğuracak fetvalara harcarlar. Öyle ilimlere zamanlarını harcarlar ki:

1. Dünyadan âhirete dâvetçi değildir.
2. Hırstan kanaate gönül eğdirmez.
3. Kalbi, riyâdan ihlâsa çekmez.
4. Gafletten, kendine güvençten korku ve takvaya davet eylemezler.

Ve bunların birer ilim olduğunu sanırlar. Bir kişi bunlardan başka bir ilme, bir başka türlü bilgiye yüz tutsa, onunla ilgilense, o kimsenin ilimden uzaklaşmış olduğunu sanırlar. Bu gibi zanların açıklanması uzundur. **İhya** kitabımızda bu zanlar, "Gurur" bahsinde, uzun uzun anlatılmıştır. Bu kitap onu daha fazla anlatmaya güç yetiremez. İnsanlardan bir kısmı da vaaz ve öğüt ilmi ile uğraşmışlardır. Bu gibi kimselerin sözleri bütün kafiye (seci), şiir ve nükte yahut bir takım i'cazlarla ıstılahlar, bilinmeyen ibarelerdir ki, onların maksatları, bulundukları mecliste halk bunlara şaşıp kalsınlar: Ya "ah!" edip ağlasınlar, yahut "Yaşsa!" diye nâralar atsinlar ve onu göklere çıkarsın, övsünler.

Onlar bilmezler ki, asıl vaaz:

– Gönülde olan musibet ateşini alevlendirmek, âhiret tehlikesinden ve bu musibetten ötürü inlemekle meşgul olmaktır. Tezkîr, vaaz ve öğüt, nasihat denilen şey, musibete ağlamaktır. Ama, âhiret matemiyile olmayan ağlama, sızlama gönüle te'sirli olmaz. Gelip geçen bir söz olur. Bu gibi kişilerde **mağrur** çoktur. Bunların da açıklanması çok uzundur. Yine bir kısım kişiler vardır ki, Fıkıh bilgilerinin zâhiriyle meşgul olarak zamanlarını kaybetmişlerdir. Bunu bilmemişlerdir ki: Fıkıhın zâhirinden maksat, hükümetin, memleket idaresi için konulmuş kanunlara riayeti sağlamaktan başka bir şey değildir. Âhiret için gerekli olan bundan başka bir ilimdir. Zâhir Fıkıh ile iş gören kişi öyle sanır ki, her şey zahir ilim gereğince olur ve âhirette faydasını gösterir. Bunun örneği şöyledir: Bir kimse zekat malını yılın sonunda karısına bağışlasa ve karısı da o malı yine ona bağışlasa, zâhir fetvaya göre o kişiden zekât düşer. Yani sultanın memuru ondan zekât isteyemez. Vergi memurunun gözleri zâhirî mülke bakar. Mülkteki zekât ise yıl tamamlanmadan önce malı karısına vermekte ortadan kalkar. Kimi olur ki, buna fetva alırlar. Bunu yapan bilmez ki, bir kimse bu işi zekât vermemek için yapıyorsa Hak Teâlâ'nın hışmına uğrar. Tıpkı zekât vermeyen kimse gibi olur. Çünkü bahillik (cimrilik) tehlikelidir. İnsanı öldürür, helâk eder. Oysa zekât bahilliğin çirkefinden temizlenmektir. Pislüğün taharetidir. Tehlikeli olan bahillige baş eğmek, zebun olmaktır. Ona inkiyat etmektir. Karısına mal bağışlamak hilesi bahillige baş eğmenin bir amelidir. Böyle bir hile ile bahillige baş eğersen sen de gereği gibi helâka uğrarsın. Sen, bu hilenle nasıl kurtuluş bulursun?.. Artık böyle bir erkek, bunun gibi karısına nikâh akçesini vermemek için azapta bulunsa, hakem meclisi ile ilgili zâhirî fetva veya bir ibra da alsa, berat etme, yani temize çıkma sahihtir. Çünkü dünya yargıcı (kadısı) söyleneni dinler, dilden anlar. Gönül yolunu bilmez. Fakat öteki dünyada, âhiret cihanında bundan sorumlu olur. Çünkü kadının mihrinin ibrası zorla olmuştur. Hatta bunun gibi, eğer hal-kın ortasında bir kişiden bir şey istese, o da utandığından verse zâhir fetvada bu isteyiş ve alış mübahtır. Gerçekte bu zorla olmuştur. Gönülü, utandırma kamçı-sıyla gücendirip mal almakla, açıkça bir sopa ile bir kişiyi dövüp, zulümle almanın hiç farkı yoktur. Bu ve bu hâl gibi çok olaylar olur. Bir kimse zâhir fıkıhtan başka şey bilmezse, daima bunun gibi zanlarda bulunur. Din sırlarının bu ince-liklerini anlayamaz.

İkinci Tabaka: Bunlar, zâhit ve âbidlerin gururlarıdır ki, bunların arasında da mağrurlar çoktur. İçlerinden bir kısmı nafil ibadetlerden ötürü farzlardan geri kalmışlardır. Onlar taharet vesvesesinden ötürü çok temizlensinler diye namaz vaktini geçiren bir kimseye benzerler. Anasına, babasına, yoldaşına deli saçması gibi sözler söylerler. Abdest suyunun temizlik ve pisliğinde uzak şüpheler, kuş-kular ortaya atarlar. Ama kendisine yiyecek sunsalar, lokma verseler her şeyin helâl olduğunu sanır. Kimi olur ki, kesin haram olan şeyden sakınmaz. Çıplak ayakla yere basmaz ama, haram olan şeyi yer. Ashab-ı Kirâm'ın sîretini unuttur.

Hız. Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Tek bir harama düşmeyeyim diye yetmiş yolda haramdan el çektim.

Bununla birlikte Hız. Ömer, bir Hristiyan kadının testisinden abdest aldı.

Bu bölümdeki kişiler, yiyeceğe duyulan ihtiyatı, taharet - temizlik ihtiyatına değişmişlerdir. İhtimal ki, bir kimse çamaşırcıların yıkadığı bir bezi giyse onların nazarında büyük günah işlemiş olur. Resûl (s.a.v.) kâfirlerin hediye olarak yolladığı hırkaları giyerlerdi. Ashab-ı Kirâm, kâfirlerin ganimetinden ele geçirdikleri elbiseyi giymişlerdi. Suyu koyup yıkadıklarını hiç kimse rivayet etmemişti. Aksine, kâfirlerin silâhlarını bellerine bağlarlar ve o silâhla namaz kılarlardı. Silâhın demirine nasıl su verilmiş, onun için harcanan yapıştırıcı neden yapılmış, üstündeki deri ne derisidir diye düşünmez:

– Bunlar namaz şartlarına göre işlenmiş değildir! bile demezlerdi. O hâlde bir kimse midesinde, dilinde ve başka uzuvlarında ihtiyat göstermeyip başka şeylerde taşkınlık mübalâğa gösterirse o kişi şeytana uşak ve halka maskara olur.

Belki bütün bu şartları yerine getirirse de:

1. Suyu fazla fazla israfla dökse,
2. Namazın ilk vaktini geçirse,

O kişi yine de mağrur olmuş (aldanmış) olur. Bu ihtiyatın şartları “Taharet” kitabında uzun uzun anlatıldı. Bir kısım kişiler de vardır ki, namaz niyetinde vesveseli olurlar, niyette seslerini yükseltirler, ellerini silker, sallarlar. Kimi zaman da bu vesvese yüzünden niyetlerini bozup yeniden niyet edinceye kadar imamla kılınan birinci rekât kaybolmuş olur. Bu gibi kimseler bilmezler ki, namazın niyeti, borç ödemenin ve zekât vermenin niyeti gibidir. Hiç kimse, borcunu ödedikten sonra ödeme niyetinde vesvese ederek borcunu bir daha ödemediği gibi verdiği zekât niyetinin sıhhatinden şüphe ederek zekât vermez. Birtakım kişilerin vesvesesi Fatihâ Sûresi'nin okunuşunda olur. Harfleri dilinin ucundan tam tamına çıkartmaya riayet ederler. Namaz süresince kalplerini o harfleri tam tamına okumaya kalkmakla meşgul ederler. Oysa senin gönlün o kelimeleri doğru dürüst söylemekle değil, onun manasıyla meşgul olmalıdır. Ve

– **Elhamdülillahi!** (övgü Allah'a mahsustur) derken düşündüğün, Allah'a şükür olmalıdır.

– **İyyake Na'büdü** (yalnız sana kulluk ederiz) derken bütün düşüncen Allahü Teâlâ'nın birliği olmalıdır.

– **İyyake Nestain** (yalnız senden yardım dileriz) derken bütün fikrin, acizliğini düşünmektir.

– **İhdines-sıratel-Müstakîm**'i (bizi doğru yola yönelt) okurken de yalvarma, yakarma başta gelmelidir. Halbuki o kişi:

– **İyyake**, derken gönlü, onu tam çıkacağı yerden çıkararak okudum mu okumadım mı diye düşünür. Bunların manasını hatırına bile getirmez. Doğrusu, böyle düşünülmemelidir. Nitekim, bir kimse bir padişahıtan bir dilek dilese ve:

– **Ey emir!** diye bir **M** harfini doğru söylemek için bu sözü tekrar tekrar söylese, şüphe yok ki, Emir kızar ve o kişi de dayak yemeye müstahak olur.

Yine bir kısım halk vardır ki, **zühhdün** yolunu tutarlar. Zahitlere mahsus elbiseler giyerler. Az yemek yerler. Her ne kadar malda zâhit olurlarsa da makam ve mevkide zâhit olmazlar. Kendi hâllerini halkın gözündeki süslü gösterirler. Onlar şu kadarını bilmezler ki, makam maldan daha beter ziyandadır. Makamı terk etmek daha zordur. Ancak makam ve mevki umudu iledir ki, bütün acı ve sıkıntılar çekilir.

Zâhit denilen kişi mevki hırsını bırakmalıdır. Kimi zaman ona bir şey verilse almamalı ve:

– Belki bana zahit kişi demezler! diye düşünmemelidir. Ama bunlara:

– Sen bu verdiğimizizi görünüşte al! Ama gizlice bir müstahakına ver! deseler bu söz ona ölümden beter gelir.

Çünkü ona verilen mal helâl maldan da olsa o, halkın kendisini zâhit sanmacağından korkar. Bununla beraber, varlıklı kişilere, fakirlerden çok saygı gösterirler. Öyle ki, zenginlere hürmetleri normal sınırı aşar.

İşte bunların hepsi gurur (sapıklık ve aldanmışlık) dur.

Bir kısım halk da vardır ki, amellerini son derece ileri bir mertebeye iletirler. Mesela günde bin rekât namaz kılarlar. Nice bin tesbih dile getirirler. Ve bütün gece uyanık dururlar. Bütün gün oruç tutarlar. Lâkin, gönüllerini kötü huy ve ahlâktan arıtmaya güç sarfetmezler. Onların kalpleri, **riyâ**, **hased** ve **kibir** ile doludur. Böyle kişiler kötü huylu olurlar. Allah'ın kullarına hışımla söz söylerler. Sanki herkesle düşmanlıkları ve hesapları vardır. Bu gibi kimseler, şu kadarını bilmezler ki, kötü huy bütün ibadetleri bâtil kılar, ortadan kaldırr. Bütün ibadetlerin temeli ve sermayesi karşılıksız güzel ahlaktır. Bu bahtsız kişi, sanki kendi ibadetinden dolayı halkın minnetini bekler. Bütün kişilere hakaret gözüyle bakar. Kendisini görmesinler diye halktan uzaklaşır. Şunu bile bilmez ki, zâhitlerin ve ibadet edenlerin başı olan Muhammed Mustafa (s.a.v.) bütün cihan halkından güleç yüzlü ve güzel ahlâklıydı. Elbisesi çok kirli, kendisinden herkesin uzaklaştığı her fakir ve yoksulu kendine yakın oturturdu. Elini eline verirdi. Kendi ustasının dükkânı üstünde dükkân tutan ahmaktan daha aptal kim vardır!.. O dertsiz gönüller ki Mustafa'nın (s.a.v.) şeriatına ve siretine uymazlar, bundan daha büyük aptallık nasıl olur?

Üçüncü Tabaka: Bunlar gururlu sofilerdir ki, hiçbir topluluk arasında sofiler içinde olduğu kadar gurur (aldanma) yoktur. Çünkü, yol ne kadar ince, murad ne kadar aziz olursa şüphe ve gurur o kadar çok olur.

Tasavvuf üç dereceye kavuşmak demektir:

Birinci derece: Nefsi kahrederek üzerinde asla tasarruf kılmamaktır. Kendisinde ne şehvet, ne kızgınlık hâli kalır. Ama bu, şu sıfatların kökünden kesilmesi demek değildir. Aksine bunlar şeriatın emri altında olmalıdırlar. Bu, fethedilen bir kale halkının öldürülmeyip itaat altına alınmasına benzer. Onun sinesinin kalesi de bu kale gibi şeriat sultanının elinde fetholur.

İkinci derece: Bu dünya ile öteki dünyanın hatırdan silinip gitmesidir. Bunun manası his ve hayal âleminde geçmiş olmaktır. Çünkü, bir şey his ve hayal âlemine gelirse dört ayaklı canlılar da onda ortaktır. His ve hayal âleminde olan şeylerde bütün şehvetin, kızgınlığın, kan ve fercin nasibi vardır. Cennet bile hayal âleminde uzak değildir. Bir şeyin yönü varsa hayalin de ona yolu vardır. Anlattığımız âleme erişen kişinin yanında helva ve kızartma et, yaban otu gibidir. Çünkü o kimse şunu bilir ki, hayal ile gelen şey hasistir aptalların, akılsızların, eblehlerin nasibidir. Ve:

– Cehennem ehlinin çoğu ebleh olan kişilerdir, dedikleri budur.

Üçüncü derece: Kendisini Hak Teâlâ'nın zafî tecellisi, celâl ve cemali kaplamıştır. Bu âlemle, cisim, mekân ve his âlemleriyle hiç ilgisi yoktur. Belki, hayal, his ve bunlarla ilgili olan bilginin bu âlemle alâkası gözün ses ve kulağın renklerle olan alâkası gibidir ki, bu bilgi zarurî olarak, o âlemden nasipsiz kalır. Yani ne hayal işler, ne his duygulanır. Sofi bu daireye eriştiği vakit, tasavvuf makamının başlangıcına erişmiş olur. Bundan öteye de nice makamlar vardır. Hak Teâlâ ile onun öyle hâlleri olur ki, onlardan söz etmek, yorum yapmak, tâbirde bulunmak zor olur. Bir kısım kişiler bundan vahdet-i vücud (varlığının teklifi) diye söz ettiler. Bir kısım kişiler de hulûl (geçme, girme) dediler.

Din bilgisi her ne kadar derin olursa olsun, o hâl bir kişiye vâki olursa, yine de o halin tamamını anlatmaya gücü yetmez. Her ne söylerse açık küfür görünür. O, aslında haklıdır. Lakin o hâle eren kişide bu hâlden bahsetmek gücü yoktur.

Tasavvufun örneği budur. Onun diğer aldatıcı ve yanlış yanlarını öğrenmeyi bil. Bunlardan bir kısmı hırkadan, seccadeden başka bir şey görmemişlerdir. Söyledikleri de garip garip lafızlardır. Tasavvufu, tarikat ehlinin hatırına gelen bir vesvese, bir hayal ve başlarını sallamaktan ibaret sanmışlardır. Öyle düşünlür ki, onların hâli de böyleydi. Zâhirde bu görünen gibiydi. Bunların benzeri acuze bir kadın gibidir ki, başına külah giyer ve feracesinde silâh taşır. Kahramanlar safında bulunur. Öğrendiği nice cenk ve bahadırılık şiiri okur. Sonra padişahın önüne gelir, adını yiğitler defterine yazdırmak ister. Sultan da yüzüne ve giyimine bakarak ondan yalnız bir nişane görmek ister. O kadını soyunca veya bir başka kişi ile dövüştürünce onun bir acuze olduğu görülür. Padişah da:

– Bu kişi fillerin ayağı altında ezilsin! diye buyruk verir.

Bu suretle hiçbir kimsenin, padişahın önüne gelip o kadın gibi padişahlık ululuğunu hafif görmeye cesareti kalmaz. Bir kısım insan vardır ki, perhizkârlıkta, riyâzet yolunda giderler. Onların şehvetleri kendi özlerince alt edilmiştir. Kendilerini baştan başa Hak Teâlâ'ya teslim ederler. Tekkelerinde zikir halkasında otururlar. Onlara bazı hâller de görünmeye başlar. Gelecek günlerde olacak şeylerden haberleri olurlar. Eğer bir günah, bir kusur işleseler onlara bir tembih gelir. O hâllerinden uyandırılır, ikaz edilirler. Sonra sonra zaman olur ki, peygamberler ve melekler lâtif örnekler içinde ve güzel biçimlerde onlara görünmeye başlar ki, kendilerini felekler içinde dolaşır görürler. Gerçi bunlarda bir hakikat payı vardır. Ama onların hali, içinde hem yalan, hem gerçekler bulunan rüyalara benzer. Lâkin uykuya varanlar rüyaya ve hayale dalarlar. Uyanık olan ise yalnız hülyaya dalar. Böyle hâllere varan kişiler de mağrur (aldanmış) olurlar. Ve şöyle derler:

– Yedi kat gökte ve yerde ne var, ne yoksa, hepsi bana gösterildi.

Onlar öyle sanırlar ki, evliyalığın son hâli budur. Halbuki Cenâb-ı Hakkın acayip sun'undan kıl kadar haberleri yoktur. Bir şey anlamış değillerdir. Öyle sanırlar ki, varlıkta olan her şeyin hepsi kendisinin gördüğü kadardır.

Bu dereceye yükseldikleri vakit onlar işi tamamlandı sanırlar. Bunun sevinçine düşerler. Daha yukarıdaki makamlara erişmek isteğinde ihmalciliğe başlarlar. Zaman olur ki, kahra uğrayan, mağlup olan nefisleri, yavaş yavaş yeniden başkaldırmaya başlar. O kişi de bu hâllerin kendisine gösterilmesi ile kendi nefsinden emin olarak kemâle eriştiğine inanır.

İşte bu, büyük bir gururdur. Hem de o görünen hâllere itimat edilmemelidir. Güvenirlik, yalnız kalbin tasa ve hevesten dönüp şeriata boyun eğmesidir. Hiçbir sıfatla kendi özünde tasarrufu kalmamalıdır.

Şeyh Ebû'l-Kasım Gurganî (Allah rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– Suda yürümek, hava boşluğunda uçmak, gaybtan haber vermek gibi şeylerin hiçbirisi keramet değildir. Keramet, kişinin baştan başa emirlere uymasındır. Yani onun, benliğinin baştan başa Rabbinin fermanına itaatkâr olmasıdır.

İşte güvenilecek şey budur. Ama öteki harikulade olan hâller mümkündür ki, şeytan işidir. Şeytanın gayb âleminden haberi vardır. Kâhin denilen kişiler de gayb âleminden haber verirler. Onlarda acayip hâller görülür. Bu zaman güvenilecek hal, kendi benliğinin gidip onun yerine şeriatın oturmasıdır. Eğer bunu başardınsa sana ne denirse gam çekme ki, sinende olan kızgınlık köpeğini ayaklar altına alıp kahre uğrattın! Gerçekte büyük, kocaman bir aslana bindin. Gaybdan haber veremiyorsan kaygı çekme! Çünkü kendi ayıbını ve gurununu bildin. Kendi nefs şeytanının oyun ve hilelerinden, âfetlerinden haberler aldın. Kendi ayıbından haberli olursan işte o senin gaybındır. Eğer su üstünde yürüyemedinse, havada uçmaya güç yetiremediysen yine üzüleyim deme ki, his ve hayalin ötesinde makamlara kavuşmuşsan ve o âlemde seyreylersen

(yürüyüp gidersen) su üstünde yürüyüp havada uçmuş olursun. Ve hele bulunduğun mekândan çıkamadınsa, sahrayı bir gecede geçemedinse, sakın gam çekme! Çünkü dünya tehlikelerinden kurtuluşa erdin, bu dünya işlerini ve onun zorluklarını geride bıraktın, sahradan daha tehlikeli ve zor olan sahrayı geçmiş bulundun, demektir. Uçup yüksek bir dağın tepesine ayak basamadım diye üzülme. Eğer şüpheli bir akçe üstüne ayak basmadınsa tehlikeli geçidi atlamış oldun demektir ki Hak Teâlâ Kur'ân'da o en tehlikeli geçit için şöyle buyurmuştur:

“Fakat üstünden geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne demek olduğunu sen bilir misin?” (Beled Sûresi: 12-13)

Yani bunun anlamı şudur:

– İnsan, verdiğimiz nimetlere şükretmedi. Ve mala ermenin tehlikeli geçidi-ne girmede.

Bir kavmin gururlularının kimi cinsleri bunlar gibidir ki, anlattık. Tamamı anlatılırsa öz uzar, gider.

Dördüncü Tabaka: Zenginler, malı olan kimselerdir ki, bunlarda da mağrurlar (aldananlar) çoktur. Bunların bir kısmı mescit, han, köprü yaptırırlar. Bunlara para harcarlar. Kimi zaman olur ki, mallarını imarete harcarlar. Zaman olur ki, o mallarını haramdan elde etmiş olurlar. O zaman onlara vacip olan vazife, o malı sahiplerine geri vermektir. Ama onlar o malı yeni yeni yapılara sarfederler. Bu zaman da günahları ziyade olur. Kendileri iyi bir iş işledikleri zannına düşerler.

Yine birtakım kişiler vardır ki, her ne kadar helâlden harç ve sarfederlerse de maksatları, riyâdır. Öye ki, eğer bir altın para harcasalar, kendi adlarının mermer veya tuğla üstüne kazılmasını isterler, eğer ona:

– Adını yazma!.. Veya:

– Başka birinin adını yaz! Çünkü zaten bu hayırları kimin yaptığını Allah bilir, deseler, buna hiç razı olmaz.

Bunun riyâ olduğunun nişanı şudur ki o kişinin fakir adamları, işçi ve korucuları olur. Onlar bir ekmeğe muhtaç bulunduğu hâlde kendisi malını yapı yapmaya harceyleyler. Oysa o fakirlere dağıtmak en faziletli iş iken onlara bir şey koklatmaz. Bu neden oluyor! Çünkü onların alınlarına:

– Bunu filan oğlu falan yaptı! Allah ömrünü uzun etsin! diye yazı yazmanın imkânı yoktur.

Bir kısım insanlar vardır ki, sade malın helâlini harcarlar. Daima hayır işlemeyi dilerler ve bu işleri ihlâsla, temiz gönülle yaparlar. Lâkin mescidin süsüne, nakışına ve ziynetine varlıklarını harcarlar. Bundan iki kötü iş meydana gelir:

1. Biri, namaz kılarken halkın gönlü o nakış, tehzîp ve süslerle meşgul olur.

2. Öteki de, o gibi kişiler evlerinin de mescit gibi süslenmesini isterler. Becerikli olmayı dilerler. Dünya gözlerine süslü görünür. Mescide ziyneti, süsü so-

kan kimse iyi bir iş yaptığını sanır; ama Resûl (s.a.v.) bu türlü nakışlar hakkında şöyle buyurmuştur:

“Mescidi ne zaman süsler, Mushaf’ı nakışla yaldızlarsanız o zaman helâk olursunuz.”

Oysa mescidin onarımı, ancak gönül alçaklığı içinde bulunan kişilerce olur ki, bu gibi kişiler dünyadan nefret duymuşlardır. Bir şey gönül alçaklığını ortadan kaldırırsa, bu dünyayı halkın gözüne ziynetli gösterirse mescidi viran hâle getirir. Bu bahtsız kişi de mescidi süslemekle hakikatte orasını viran eylemiştir.

Bir kısım insanlar da evlerinin önüne fakirleri, yoksulları toplarlar. Maksatları:

– Filân kişi sadaka dağıtıyor! denilmesidir.

Yahut sadakasını ağzı laf yapan bir dil ehline yahut bir meddaha veya bilinen bir kişiye verir. Ya da Hacca giden bir cemaata, bir Hac kafilesine harcar. O gibi kimselerin kendisinden söz etmelerini ister.

Eğer ona:

– Bu malı, bir ana - baba yetimine, bir öksüze harcasan Hac yolunda sarfetmekten daha iyi edersin! desen razı olmaz.

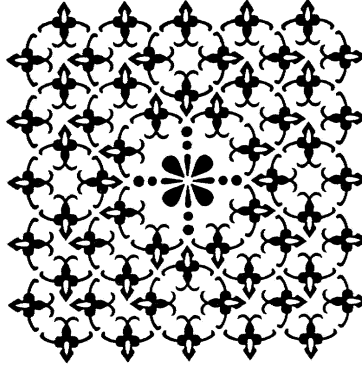
Çünkü onun tamahı, topluluğun kendisini övmesindedir. Öyle sanır ki, kendisi iyi bir iş işlemektedir. Halbuki o işin kazancı, zararından çok azdır. Yine bir kısım insanlar, öyle eli sıkı olurlar ki, farz olan zekâtтан fazlasını elden çıkarmazlar. Mecbur olduklarından fazla hiçbir şey vermezler. Sonra zekât ve öşürü ancak kendi hizmetlerinde bulunan kimselere, öğretmen veya öğrencilere verirler. Tâ ki, onların topluluğu ile kendisinin hayır sever ve merhametli bir insan olduğu etrafa yayılsın!.. Müderrisler, büyük hocalar da zekâtlarını kendi öğrencilerine verirler. Eğer kendi dersinden el çekseler o zekâtı ona veremezler. Zekât olarak verdiklerini öğrencinin yaptığı bir işe karşılık tutarlar. Hem, ben zekâtımı verdim! diye bir zanna düşer, hem de, çocuğa yaptığı işin karşılığını verdim! der.

Kimi zaman olur ki, zekât ulu kişilere hizmet edenlere verilir. Ve bununla onların şefaati istenir. Ta ki, o ulu kişinin yanında o da hatırlı olsun ister. Bu zekâtla nasıl muradına erişebilir ki, kendisinin övülmesini düşünür? Ve bunu tamah gösterir? Hem de kendisini zekât vermiş sayar?

Yine bir kısım insanlar öyle cimridirler ki, zekât için kıl kadar bir şey vermezler. Mallarını saklarlar. Abidlik, zâhitlik gösterişinde bulunurlar. Gündüzleri oruç tutar, geceleri gece namazları kılarlar. Bu gibi kimselerin benzeri şöyle olur ki, başı ağrıyınca baş ilacını ayaklarına sürerler. Bu zavallılar bilmez ki, hastalığın sebebi çok yemek değil, cimriliktir. Bunun da ilacı aç kalmak değil, çok mal harcamaktır. Bu ve bunun benzeri olan hâller, böyle zenginlerin gururudur. Halkın hiçbir sınıfı bu gururdan (aldanmadan) kurtulmuş değildir. Meğer ki bir kimse bilgisini artırmış, bu kitapta açıklanmış bilgilerle kendini teçhiz etmiş olsun. Bu bilgilerle mücehhez olan kimseler, ibadetlerin, nefsin ve şeytanın insanı aldatmasının zararlarını bilirler. Sonra Hak Teâlâ’nın dostluğu ona galip gelir.

Ve dünya sevgisi, onun gönlünden uçup gider. Dünya gözünün önünde ancak zaruret miktarı kalır. Sonra ölüm, göz önünde hazır görülür. Artık ölüm hazırlıklarından başka işlerle uğraşmazlar. Bu da Allah'ın kendilerine kolaylaştırdığı kimseler için kolay olur. Allahü Teâlâ sevdiği ve hoşnut olduğu şeylerde bize kolaylık verir. (İnşallahu Teâlâ)

Yüce Allah'ın yardımı ile Kimyâ-yı Saadet'in üçüncü rüknü olan **Mühlikât** (öldürücüler) bölümü burada tamam oldu. Bundan sonra **Dördüncü Rükün** olan **Münciyat** (Kurtarıcılar) bölümüne başlayalım.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN MÜNCIYÂT (Kurtarıcılar)

BİRİNCİ ASIL TEVBENİN BEYANI

Ey kişi! Sen bil ki, **Tevbe**, Hak Teâlâ'ya dönmektir. Tevbe, müridlerin ilk adım atışıdır. Sâliklerin (Allah yolunda gidenlerin) başlangıç yoludur. Hiçbir kişi tevbeden uzak kalamaz. Tevbeden hiçbir kimse müstağni değildir. Çünkü ilk yaratılıştan son âna kadar tertemiz olmak yalnız meleklerin halidir. Bütün ömrü günaha batmış olmak şeytanın işidir. Ve günah yolundan, tevbe ve nedamet hükmü ile tâat ve ibadet yoluna dönmek, Âdem aleyhisselâm ve oğullarının hâlidir.

Bir kimse geçmiş günahlarına, hata ve kusurlarına tevbe eylerse, yani onların kötülüğünü idrak edip pişmanlık duyarak onlardan yüz çevirirse kendisinin Âdem aleyhisselâma nisbetini tamamlamış olur. Bir kimse de âhir ömrünü günahlarla geçirirse şeytana nisbetini kararlaştırmış olur.

Ama bütün bir ömür boyu ibadette olmanın imkânı yoktur. Çünkü insanlar yaratılırken eksik yaratılmıştır. İlk önce Âdem'e şehvet musallat edilmiştir. Şehvet ise şeytanın âletidir. Akıl ki, şehvetin düşmanıdır, meleklerin cevherindendir ve şehvetten de sonra yaratılmıştır. Bundan ötürüdür ki, ilk önce şehvet üstün gelmiş, Âdem'in sinisinin kalesini kahırla istilâ etmiştir. Nefis de zorda kalarak onunla dostluk, ülfet ve bağlantı kurmuştur.

Akıl zuhur edip meydana çıkınca ve özünün günahla zayı olduğunu bilince tevbeye ve mücahedeye muhtaç olur ki, böylece kaleyi yeniden ele geçirip onu fethederek şeytanın elinden almak ister.

Böylece **Tevbe**, Âdemoğullarına zarurî gereken şeylerden oldu. Sâliklerin ilk adımı halini aldı. Aklın ve şeriâtın nuru ile uyandı, doğru yolu, eğri yoldan; hidayeti, dalâletten fark etti.

TEVBENİN FAZİLETİ VE SEVABI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ bütün halka tevbe etmelerini buyurdu. Kur'an-ı Kerim'de şöyle emretti:

“Bir kimse felah bulmak ümit ederse tevbede bulunsun.” (Nur Sûresi: 31)

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

– **Aziz ve celil olan Allah, gece vakti günah işleyen kişiye sabaha değin, gündüz günah işleyene de akşama kadar tevbe etmesi için kerem elini uzatır. Güneş mağribden (batıdan) doğuncaya kadar bu böyle sürer.”**

Resûlullah (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Pişman olmak, tevbedir.** Ve aynı anlamda yine şöyle buyurmuştur:

– **Günahın kefareti pişmanlıktır.** Resûl (s.a.v.) yine buyurdu ki:

– **Güneş mağribden (batıdan) doğmadan önce bir kişi tevbe eylese tevbesi kabul edilir.** Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Halkın uğrağı olan yollar üzerinde durmayın, çünkü kimi kişiler olur ki, orada durup her kim geçerse onu alaya alabilir ve her kadın o kişiye kötü sözler söyleyebilir. Bu gibi kişiler tâ Cehennem’e girmesi vacip oluncaya kadar oradan uzaklaşmaz. Meğer ki tevbe eyleye.**

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur:

– **Bir kimse günahlarında tevbe eylese, Hak Teâlâ onun işlediği günahları meleklerle unutturur. Kendisinin de eline, ayağına, günahı işleyen uzuvlarına onları unutturur. Ta ki, günahının hiç şahidi kalmaz.**

Resûlullah (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Hak Teâlâ kulunun tevbesini canı boğazına gelinceye kadar kabul eder.**

Ömer bin Hattâb (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resûlullah bize şöyle buyurdu: **“Tevbe edin ki, günahlarınız bağışlansın, bende günde yüz kere tevbe ederim.”**

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Hiçbir Âdemoğlu yoktur ki, onun günahı olmasın. Lâkin günahkârların en iyisi tevbe kılanlardır.**

Resûl (s.a.v.) yine buyurdu ki:

– **Günahtan tevbe eyleyen kişi, asla günah işlememiş gibi olur.**

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **İşlenen günahtan tevbe etmek, hiçbir zaman günah dairesine uğramamak demektir.**

Allahü Teâlâ’nın buyurduğu bir âyet-i kerime bidat ehli hakkındadır. Hazret-i Allah şöyle buyurmaktadır:

“Dinlerinin bir bölümüne inanıp bir bölümüne inanmayan, onu parça parça edenler, bölük bölük olanlarla senin hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah’a kalmıştır. Allah dünyada yaptıklarını onlara âhirette soracaktır.” (En’am Sûresi: 159)

Bu âyet-i kerimenin anlamını açıklarken Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– Bir kimsenin günahı olursa, ona tevbe etmek düşer. Fakat bid'at sahipleri için tevbe yoktur. Ben onlardan bizârim. Onlar da benden bizârdır.

Resûlullah Efendimiz, yine şöyle buyurdu:

– Vaktâ ki İbrahim'i göğe çıkardılar, bir kişiyi bir kadınla zina ederken gördü. Onlara beddua etti. İkisi de helâk oldu. Birisini de günah işlerken gördü. Ona da beddua etti. O zaman bir vahiy indi, şöyle buyurdu:

“Ey İbrahim! Benim kullarımı sen özgür bırak! Belki üç hâlde olurlar:

1. Ya tevbe ederler! Kabul ederim.

2. Ya istiğfar ederler, bağışlarım.

3. Ya da onlardan kimi evlât doğar ki, onlar bana ibadet ederler. Bilmez misin ki, benim bir adım da SABUR (çok sabredici)dir.”

Resûlullah Efendimizin bir hadisindeki mübarek sözleri şudur:

– İşlenen günahlar üçe bölünür: Bir bölüm günahlar vardır ki, onların bağışlanması ihtimali vardır. Bir bölüm günah da vardır ki mağfiret edilmez. Bir bölüm günah daha vardır ki, terk edilmezler. Mağfireti umut edilen günahlar, kulla Allah arasındaki günahlardır. Mağfiret edilmeyen günah ise şirkdir. Allah'a ortak koştur. Terk edilmeyen, cezası mutlaka verilecek olan günahlar da kullara yapılan zulüm ve haksızlıkların karşılığıdır.

Hazret-i Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle derdi:

– Resûlullah bize dedi ki: “Hak Teâlâ'nın hiçbir kulu yoktur ki, ona bir günahından ötürü pişmanlık versin de o kul daha bağışlanmak istemeden önce onu bağışlamış olmasın.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Mağrip tarafında bir kapı vardır ki, genişliği yetmiş yıllık yoldur. O kapı tevbe için açık durur. Yerle gök yaratıldığı zamandan beri o kapı kapanmış değildir. Güneş mağribden (batıdan) doğuncaya kadar da açık kalacak, kapanmayacaktır.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Pazartesi ve perşembe günlerinde yapılan amelleri Hak Teâlâ'ya arz ederler. Bir kimse tevbe kılmışsa kabul eder. Bir kime yargılanmak dilese, yargılar. Gönülleri kinle dolu olanlarsa hâli üzere bırakılır.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Tevbe eden kişi Hak Teâlâ'nın sevgilisidir. Tevbe kılan kimse, sanki günah işlememiş gibidir.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Hak Teâlâ, kulun tevbesiyle sevinir.

Ve şu hikâyeyi anlatmıştır:

– Bu sevinç şu bedevinin sevincinden de fazladır. O bedevi ki, korkunç bir çöle düşmüştür. Uyumak için başını toprağa koyar. Biraz dinleneyim der.

Bir devesi vardır ki, yiyeceği, içeceği onun sırtında bağlıdır. Daldığı uykudan uyanınca devesini yanında göremez. Bulmaya çok çalışır. Açlıktan, susuzluktan öleceğini düşünür, canından umudunu keser:

“Hele bir vatanıma döneyim. Tâ ölünceye kadar yatayım!” deyip ölme niyetiyle bir yere gelir, uzanır. Bir lahza uykuya dalar. Fakat uykudan gözünü açınca devesinin hiçbir şeyi eksik olmaksızın başının ucunda durmakta olduğunu görür. Şükretmek için: “Sen benim Rabbimsin, ben senin kulunum!” diyeceği yerde, sevincinden dili dolaşır, “Ben senin Rabbinim, sen benim kulumsun!” der.

Hak Teâlâ da, kulunun tevbesine, Arapçığın bu sevincinden çok sevinir.

TEVBENİN HAKİKATI

Ey salih kişi! Sen bil ki, Tevbenin başlangıcı şu iman marifetinin nurudur ki, gönülde meydana gelir. O nur ile günahın öldürücü zehir olduğu bilinir. Kendine bakan kişi o zehirden çok aldığını anlayınca ölüme de yaklaştığını anlar. Zaruri bir şekilde kendisinde korku duyar. Tehlike sezer. Nitekim bir kişi zehir yediğini bilse pişmanlıktan parmağını boğazına atar, kusmak ister. Korkusundan ötürü tiryak (zehirlenmeye karşı kullanılan ilaçlar) yutar. Böylece o zehrin eserini, belirtisini kendisinden gidermek diler. Bundan dolayıdır ki, eğer bir kişi, harekete getirdiği şehvetlerin (isteklerin) zehirle karıştırılmış bal olduğunu bilse, başlangıçta şirin olup âhirette (işin sonunda) zarar verdiğini anlasa, geçen haline pişman olup lezzetten iz kalmaz ve canına korku ateşi düşer. Çünkü o kişi kendisini ölüm tehlikesinde görür. Bu korku ve nedamet ateşinde şehvet hırsı ve günah lezzeti bitip ortadan kalkar, hasret ve nedamete döner. Geçmiş günlerde eksik yaptıklarını tamamlar, gelecek günlerde o eski günah ve şehvetlerin çevresinde dolaşmamaya azmeder. Cefa giysisini gönlünden atar ve vefa giysisini giyer. Bütün hâli üzüntü ve yaptıklarından nedamet olur. Bundan önce sohbeti gaflet içindeki kişilerleydi. Şimdi ise marifet ehli ile el eledir. Böylece anlaşılır ki, tevbenin hakikati, pişman olmaktır. Onun aslı, mârifet ve iman nurudur. Dallar da hareket ve hâllerini değiştirmektir. Ve bütün uzuvları, günah ve muhalif hareketlerden tâat ve güzel işlere çevirmek, yani ibadet ve din yoluna yüz tutmaktır.

TEVBE HERKESE, HER VAKİT GEREKLİDİR

Tevbe bütün kişilere vaciptir (farzdır). Onu da şununla bilirsin ki, âkil-baliğ ve kafir olan kişiye küfürden tevbe kılmak vacip olur. Eğer O, müslüman ise ve Müslümanlığı anasına, babasına uyarak yaparsa; ama dili ile söyleyip gönlünden gafil olursa, o gafletten tevbe etmesi vacip olur. Tâ ki, o kişinin gönlü imanın hakikatinden haberli olsun. İmanın hakikatini bilmekten murâd, kelâm ilminde anlatıldığı yolda bilmek değildir. Kelam ilminde zikrolunduğu gibi, iman, herkese vacip değildir. Aksine iman sultanının gönlünde hakim ve galip olmasıdır.

Şöyle ki hüküm onun olmalıdır. Ancak bu vakitte hüküm onun elinde olur ki, beden ülkesinde her ne hareket olursa hepsi imanın fermanıyla olmuş olur. Şeytanın fermanıyla olmaz.

Günah işleyen bir kimsenin imanı günah işlediği müddetçe tam olmaz. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kimse mümin olarak zinada bulunmaz ve mümin olarak hırsızlık etmez. Bunları işleyen mümin değildir.**

Resûl (s.a.v.), bu günahları işleyenin hemen kâfir olacağını söylemek istemiyor. Çünkü imanın dalları çoktur. Onun dallarından biri de zinanın öldürücü zehir olduğunu bilmektir. Bir kişi kendisinin zehir yediğini bilse ondan el çeker. O hâlde şehvet sultanı zinanın helâk edici olması bilgisini, yani imanın hakikatini ezmiş, mağlûbiyete uğratmış olur. Böylece kendisinin gafletiyle iman görünmez hâle gelmiştir. Ya da imanın nuru şehvetin karanlığında gizlenmiş, örtülmüş olur. Böylece bilinmiş oldu ki, önce küfürden tevbe vacip olur. Eğer kâfir olmazsa âdi ve taklidî imandan tevbe etmelidir. Eğer bu tevbeyle eyleyorsa galip ihtimal şudur ki, o kişi gûnahtan kurtulamaz. Böylece gûnahtan da tevbe vacip olur. Ve hatta, onun zâhiri, bütün gûnahlardan uzak olsa da bâtını gûnah tohumundan uzak kalmaz. Yiyip-içmeye hırs duymak, söz söylemeye haris olmak, mal ve mevki sevmek gibi, hased, riyâ ve kibre benzer şeyler bu tohumlardandır. Mühlikâtan (imân öldürücülerinden) her ne varsa bunların hepsi canilerdir, işledikleri cinayettir ve hepsi gûnah işlemenin asıllarıdır. Bunların hepsinden tevbe lâzımdır. En sonunda bunlar itidal sınırına götürülmeli ve bu şehvetleri (yani yüksek istekleri) şeriata, akla itaatkâr kılmalıdır. Bu mertebeye de çok mücadele ile varılır. Eğer bu zikrolunanlardan hiçbirisi o kişide bulunmasa da gönü vesveseden, reva görülmeyen endişelerden kurtulamaz. Bunlardan da tevbe vacip olur. Eğer nefsin vesveselerinden uzak kalsa da kimi hâllerde Hak Teâlâ'nın zikrini unutmaktan uzak kalmaz. Bütün noksanlıkların temeli, Hak Teâlâ'yı unutmaktır. Eğer bir lâhza da olsa bunda da tevbe vacip olur. Bütün hâllerde Allah'ı zikir ve fikirden uzak kalmasa bile zikrin ve fikrin dereceleri ayrı ayrıdır. Çünkü alt derecede olanlar üsttekilere göre noksandır. Noksan derece ile kanaat eylemek, üst mertebeye çıkmak imkânı varken çıkmamak, zarardır, hüsrandır. On dan da tevbe etmek vaciptir.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Ben, bir günde yetmiş kez tevbe ve istiğfar ederim.**

Bundan maksadı, devamlı olarak terakki etmek, yükselmek, ilerlemektir. Hangi kademeye ve durağa erişirse o mertebeden daha yukarıda bir kemal görürdü. Önceki durak, onun katında eksik sayılırdı. Geçtiği duraktan istiğfar ve tevbe ederdi. Çünkü bir kimse bir iş işlese, ondan eline bir akçe geçirse sevinir, öyle sanır ki, ondan öte hiçbir derece yoktur. Sonra anlasa ki, onunla bir inci ele geçirmek mümkündür. Ve o inci bin altın değerindedir. Daha fazla çalışıp onu kazanamadığından utanır, kendi taksiratından ötürü pişmanlık duyup tevbe eder!

Bundan ötürü:

– **Abidlerin kemâli, uluların noksanıdır!** denilmiştir.

Çünkü bundan tevbe, istiğfar ederler.

BİR SORU: Eğer bir kimse:

– Küfür ve günahlardan tevbe kıldıktan sonra gaflet sebebiyle daha yüksek derecelere eriştikten sonra taksirden tevbe kılmak faziletten olur, farzlardan olmaz. Sen niçin bu tevbeye vaciptendir, diyorsun? derse bu soruya biz de şu cevabı veririz:

– **Vacip** iki kısımdır. **Biri**, zahir fetvada vaciptir. Halk tabakasındaki kişilerin haddi üzeredir ki, onlar bu miktar ile amel etmelidirler. Tâ ki, âlem viran olmasın. Dünya geçimine muktedir olsunlar. Ve bu vacip, onları cehennem azabından kurtaran vaciptir.

Öteki vacip şudur ki; bütün bir halk kütlesi onun üstüne tahammül getiremez. Her ne kadar bu vacibi edâ etmekle cehennem azabını görmezlerse de kaybettikleri derecelerin üzüntüsünün verdiği azaptan kurtulamazlar. Çünkü âhirette birtakım kişileri kendilerinden daha yüksekte göreceklerdir. Bu gördükleri âdeta göklerde olan yıldızlar gibi üsttedir. Bu hasret ve gönül kırgınlığı onlar için bir çeşit azap olur. Ve vacip olan tevbe, işte bu azaptan kurtulmak içindir. Nitekim bir kimse, bu dünyada akranından birine fazlaca makam verilmiş, onu daha üst derecelerde görmüş olsa, hüsrân ve gamından deli divane olur. Sanki sopa yemiştir, sanki malı elinden alınmıştır. Sanki eli kesilmiştir. Gerçi bunlar olmamıştır, ama içi o kadar yanıktır. Bundan ötürüdür ki, kıyamet gününe **Tegabun** (aldanma ziyan günü) denilmiştir. Gabin, ziyan demektir. Kıyamet günü hiç kimse ziyandan uzak kalmaz. İbadette, taatte bulunmayan: “Niçin taatte bulunmadım?” diye hasret çeker. Şu taatte bulunan kişi de: “Niçin daha ziyade ibadet etmedim?” diye üzülür.

Bundan ötürüdür ki evliyanın ve enbiyanın yolu, güçleri yettiği kadar, hiçbir ibadetten geri kalmamaktır. “Yarın âhirette kusurların cezasını çekeriz!” diye korku duyarlar.

Resûlullah Efendimizin kendisini aç tutmasına ne dersiniz? Yemek yemenin haram olmadığını bilmez miydi? Hatta **Aişe Hatun** (Allah ondan razı olsun) derdi ki:

– **Elimi, Resûlullahın mübarek karnının üstüne koyardım. Çok zayıf olduğundan acıma duygularım coşardı. Merhamete gelirdim, ağlar, sızlar, göz yaşları döker; “Ya Resûlullah!” derdim. “Benim canım sana feda olsun. Ne olurdu, bu dünyada doyuncaya kadar yiyeydin!” Resûl hazretleri şöyle buyurdu:**

“Ya Aişe! Benim kardeşlerim ki, himmet sahipleriydi, benden ileri gittiler, kerametler ve hilâtlar buldular. Ben korkarım ki, eğer dünyadan nasip bulursam, benim derecem onların mertebesinden aşağı olur! Kardeşlerimden geri kalmaktansa birkaç gün sabırda bulunmam hayırlıdır.

Şu anlattıklarımıza göre, kul, hiçbir vakit tevbeden uzak kalmaz. Ondan müstağni değildir. **Ebû Süleyman-ı Dârânî** (Allah rahmet eylesin) der ki:

– Eğer kuldan hiçbir şey sormasalar, yalnız kaybettiği zamandan hesap sorsalar bu kaygı ona ölüm vaktine kadar yetişir!

Gelecek günlerini de geçmiş günleri gibi kaybedenlere ne dersin? Sen bil ki, bir kişinin bir incisi olsa, o inciye kaybetse ağlasa yeridir. Eğer inciye kaybetmesi ile birlikte ceza ve belâsı da varsa ağlaması daha çok olur. Ve ömürden her nefes kıymetli bir incidir ki onunla sonsuz saadet elde etmek mümkündür. Eğer, bir kimse onu günahlara harcasa o kişi kendi helâkine sebep olur! Ya buna ne dersin? Bu musibetten haberli olunca, onun hâli nice olsa gerektir? Bu bir musibettir ki, ondan haberli olduğun vakit üzülmene faydası olmaz. Bu yolda Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Sizden birinize ölüm gelip de: ‘Ey Rabbim, ne olur beni kısa bir zaman daha bıraksaydın da sadaka veren iyi kişilerden olsaydım,’ demeden önce si-ze verdiğim rızıktan Allah için harcayın.” (Münafikun Sûresi: 10)

Bu âyetin tefsirinde derler ki: O kul, ölüm meleğini görünce gitme zamanı geldiğini anlar, gönlünde bir hasret peyda olur, bir hicran belirir ki, bu, sonsuz bir hasrettir ve kul: “Ey ölüm meleği!” der. “Bana bir gün mühlet ver ki, tevbe edeyim.” Melekül-mevt (Azrail) şu cevabı verir ona: “Bundan önce çok günler geçti. Şimdiki hâlde ömrün sona erişti, geriye bir şey kalmadı.” O kul: “Bari bir saatlik vakit bağışla!” der. Ölüm Meleği de: “Bütün saatler tamam oldu. Geriye hiç zaman kalmadı” diye cevap verir. Vaktâ ki, kul ümitsizlik şerbetini tadar, onun asıl imanı ıstıraba düşer. Ve eğer, Allah göstermesin, ezelde şekavetine (asiliğine) hükmedilmiş ise şüphe, kuşku, ıstırap ona üstün gelir ve kötü bahtlı olur. Eğer saadetine hükmolunmuşsa imanı selâmete erer. Bu yönden Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Kötülükler işleyip ölüm vakti gelince tevbe edenlerin tevbeleri makbul değildir. Kâfir olarak ölenlerin de tevbesi kabul edilmez. Biz o gibilerine acı bir azap hazırladık.” (Nisa Sûresi: 18)

Yine demişlerdir ki: Cenâb-ı Hakk’ın kulu ile arasında iki sırrı vardır. Birinci sır, anadan doğduğu vakittir. Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Seni tertemiz, yerli yerinde yarattım. Ömrünü sana emanet ettim. Gözünü aç, o emaneti ölüm vaktinde ne türlü geri teslim etmek gerektiğini bil.”** Öteki sır da ölüm vaktindedir ki, Allahü Teâlâ kuluna şöyle der: **“Ey benim kulum! O emaneti ne yaptın?.. Eğer onu muhafaza ettinse, onun mükâfatını bulursun. Eğer kaybettinse Cehenneme hazır ol ki, seni beklemektedir.”**

TEVBENİN KABUL OLMASI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, tevbe eğer şartına uygun olursa mutlaka makbul olur. Çünkü sen tevbe eylesen, onun Cenâb-ı Hak katında kabulünde kuşku, şüphe duyma. Aksine yalnız tevbe şartlarının yerinde olup olmadığına bak! Bir kimse ki:

1- Âdemoğlunun gönlünün hakikatinin ne olduğunu bilse.

2- Onun bedenle ilgisinin de nice olduğunu bilse.

3- Ve Hazret-i Ulûhiyetle münasebeti ne olduğundan ve Hazret-i Ulûhiyetle perdesinin neden ibaret bulunduğundan haberdar olsa, günahın bu perdeye sebep olduğundan ve tevbeyle o perdenin kalkacağından kuşkusu kalmaz.

Tevbenin kabulü perdenin kaldırılmasından ibarettir. Çünkü Âdemoğlunun gönlü aslında tertemiz bir cevherdir, meleklerin cevheri cinsindendir. O, şu ayna gibidir ki, o aynada bu dünyadan dışarı çıkıldığı zaman Hazret-i Ulûhiyet (Allahü Teâlâ) görünür. Sen onu paslandırırsan bu mazhariyete eremezsin. Eğer onu Âdemoğlu işlediği günahla karartırsa, o karanlık onun gönlü aynasına bir-biri ardınca erişir. Her iyi amel de o gönlü aynasına bir nur, bir parıltı verir ve o karanlık lekeleri siler. Karartı fazla olur ve tevbe edilirse, iyi amel nurları o günah karanlıklarını bastırır. Güzel amel işlemenin nurları o karanlığı ortadan kaldırır. Gönlü de aslındaki temizliğe döner. Fakat günah işlemekte ısrar edilir, tevbe ve iyi ameller de az olursa, o paslar kalbin cevherine erişip yerleşmiş olabilir. Artık ilaç kabul etmez olur. O zaman onun pası aynanın içinde yer etmiş olan pası benzer ki böyle bir gönlü tevbe de kabul etmez. Belki sadece dil ile “Tevbe ettim” denilirse de bu tevbe kalbin derinliklerine işlemez. Artık kirli bir giysi nasıl sabunla yıkandığı zaman temizlenirse gönlü de günah karanlığından iyilik nûrlarıyla temizlenir. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Her kötülüğün ardınca bir iyilik yap ki, o kötülüğü bu güzel iş mahvetsin.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Eğer günahı, göklere kadar erişecek biçimde işlemiş olsanız bile tevbe kıldığınız vakit tevbeniz yine kabul edilir.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Kul vardır ki, günahkâr olur. Ve bu günahından ötürü Cennete girer. As-hâb-ı Kiram:

– Bu nasıl olur ya Resûlallah? diye sordular. O da:

– Kul, bir günah işler ve o günaha pişmanlık getirir. O pişmanlık da o kulun gönlünden bir türlü gitmez olur. Tâ Cennete girinceye kadar onu unutmaz, hatırlar.

Ve yine denilmiştir ki o pişmanlık arasında kimi zaman İblis, o lanetlenmiş olan şeytan gelip: Keşke ben onu bu günaha sokmamış olsaydım! der.

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur:

– İyilikler kötülükleri, suyun elbisenin kirini yok ettiği gibi yok eder.

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– İblis lanetlenince Allahü Teâlâ’ya şöyle dedi: Senin izzetin hakkı için, Âdemoğullarının canı gövdesinde oldukça onların gönlünden dışarı çıkmayayım. Hak Teâlâ, şeytana şöyle buyurdu: İzzetim hakkı için, ben tevbe kapısını Âdemoğullarının yüzüne, tâ canları bedenlerinde oldukça kapatmayayım!

Bir Habeşli, Resûlullahın katına geldi: “Çok günahlar işlemiş bir kişiyim ben!” dedi. “Acaba benim tevbem kabul edilir mi?” Resûl (s.a.v.) “Edilir!” diye buyurdu. O Habeşli yine geri geldi: “Ben günah işlerken Hak Teâlâ beni görüyor mu?” diye sordu. Resûlullah da “Görür!” dedi. Habeşli bir feryat savurup hemen oracıkta can verdi.

Fudayl bin İyâd, (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Hak Teâlâ peygamberlerden birisine şöyle bildirdi: **“Günahkârlara müjde ver ki, eğer tevbe eylerlerse tevbelerini kabul ederim. Ve sıddıkları korkut ki, eğer adaletle iş görürsem, onların hepsine ukubet yağdırırım.”**

Nedametle günahların bağışlanması hakkında İsrailoğullarında günahkâr bir kişinin hikâyesini Resûlullah Efendimiz şöyle anlatmıştır: Sizden öncekiler arasında bir kişi vardır ki doksan dokuz kişiyi öldürmüştü. Sonra tevbe kılmak diledi. Acaba tevbem kabul edilir mi, edilmez mi? diye kuşkuya düştü. Ona bir kişi salık verdiler ki, o çağda o kişiden ulu âbit kimse yoktu. Ona sorusunu tekrarlayarak: “Şimdiye dek doksan dokuz kişi öldürmüşüm. Tevbem kabul olunur mu?” dedi. Âbit kişi de: “Olmaz!” dedi. Yüzüncü olarak o adam ihtiyar âbidi öldürdü. Böylece yüz kişinin ölümü tamamlanmış oldu. Sonra yine ona o çağın en bilgin din kişisinin adını bildirdiler. O da o âlim kişiye gitti. “Benim tevbem kabul olunur mu?” diye sordu. Âlim de: “Kabul olunur! Lâkin kendi vatanından ayrılıp gitmelisin. Burası fesat yeridir. Filân yere var ki, orası iyi insanlar ülkesidir!” dedi. O da o memlekete giderken yolda can verdi. Azap melekleriyle rahmet melekleri arasında bir kavga başladı. Azap ve rahmet meleklerinden her biri: “Bu kişi benim memleketimdendir” dediler. O zaman Hak Teâlâ onlara şöyle buyurdu: **“Öldüğü yeri ölçün!”** O yer ölçüldü. İyilik ehillerinin toprağına bir karış daha yakın buldular. O zaman rahmet melekleri onun canını alıp oradan ayrıldılar. Bununla şu bilindi ki, günah kefesinin boş bulunmasına gerek yoktur. Belki sevap kefesinin ağır gelmesi lâzımdır. O kefe az da olsa ağır gelirse kurtuluş doğabilir.

KÜÇÜK VE BÜYÜK GÜNAHLAR

Ey salih kişi! Sen bil ki, tevbe gûnahtan ötürü olur. Gûnah ne kadar küçük olursa ve sürekli olmazsa onun işi o kadar kolaydır. Hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir:

– Farz olan namazlar, bütün günahlara kefâret olur. Yalnız büyük günahlara kefarete olmazlar.

Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Büyük günahlardan el çekerseniz, öteki küçük günahlarınızı bağışlarım.” (Nisa Sûresi: 31)

O hâlde büyük günahların ne olduğunu bilmek farzdır. Bunda Sahâbe-i Kiram arasında ayrı düşünceler vardır. Kimileri: “Yedidir” dedi. Kimileri: “Daha çoktur!” dedi. Kimileri de: “Daha azdır!” dediler.

İbn-i Abbas: "Hazret-i Ömer'in 'Büyük günahlar yedidir!' dediğini işittim." dedi. Kendisi de: "Yedi olmasından ötürü **Yetmiş** yakındır!" dedi.

Ebû Talib-i Mekî (Allah ona rahmet eylesin), Kûtul-Kulûb adındaki kitabında dedi ki:

– Bütün haberleri (hadîsleri) ve kavilleri (sözleri) topladım. Büyük günahları on yedi buldum. Dördü **gönüldedir** ki, **birincisi**, küfürdür. **İkincisi**, günah üzerinde ısrarlı olmaktır Her ne kadar küçük de olsa kötü işi işlemiş ola, ondan tevbe eylemek hiçbir zaman gönlüne gelmeye. **Üçüncüsü**, Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümidi kesmektir ki, ona **Kunut** (ümitsizlik, kaygıya kapılmak) denir. **Dördüncüsü** de Hak Teâlâ'nın mekrinden (aldatmasından) emin bulunmasıdır.

Diğer dört günah da dilin içindedir. **Dille işlenen** büyük günahların:

Birincisi: Yalan şahitlikte bulunmaktır ki, onunla bir hak ortadan kalkar.

İkincisi: Temiz bir müslümana zina isnat etmektir ki, o gibi kimseye bu türlü sözlerinden ötürü had (kamçı) cezası lâzım gelir.

Üçüncüsü: Yalan yere yemin içmektir. Çünkü bu yalanla bir haram malı veya bir kimsenin hakkını ele geçirir.

Dördüncüsü: Sihir ve büyü yapmaktır ki, bu da dille söylenen sözlerle yapılır.

Diğer üç günah da **mide** ile ilgilidir:

1. Biri, şarap ve sarhoşluk veren şeyleri içmektir.

2. Biri de yetim, öksüz malı yemektir.

3. Biri de ribâ, yani tefecilik faizi yemektir. Geri kalan iki günah da **ferçle** ilgilidir. Onlar da:

1. Zinü (bir kadınla nikâhsız birleşmek).

2. Livâta (iki erkek arasındaki cinsî sapıklık) ve yaşlı erkeklerde oğlancılıktır.

Öteki iki günah da **elle** ilgilidir:

1. Adam öldürmek.

2. Hırsızlıkta bulunmaktır. Öyle hırsızlık ki, yapana had (kamçı) vurmak vacip olur.

Bir günah da **ayakla** ilgilidir ki, kâfirlere karşı çıkılan cenkten kaçmaktır. Meselâ: Bir müslümanın iki kâfirden, on müslümanın yirmi kâfirden kaçması gibi. Ama düşmanlar daha fazla olursa kaçmak uygun olur.

Bir günah da bütün **bedenle** ilgilidir ki, bu da anayı, babayı incitmektir.

Ey salih kişi! Büyük günahları şundan bilmişlerdir ki, onlara ya had (kamçı) cezası gerekir ya da Kur'an-ı Kerim'de **büyük** günah için büyük tehdit, korkutma âyeti vardır.

Büyük günahların uzunca anlatılışı **İhya** kitabında açıklanmıştır. Bu **Kimyâ-yı Saâdet** kitabımızın onu açıklamaya tahammülü yoktur. Bu açıklamayı bilmekten

maksat, büyük günahlarda çok ihtiyatlı davranmaktır. Şunu bilmek gerektir ki, her ne kadar farzları edâ, küçük günahlara kefarettir dediysek de o küçük günahları sürdürmek, onlarda devam ve ısrarda bulunmak da büyük günah olur.

Şunda hiç hilaf yoktur ki, eğer bir kişinin boynunda bir pul ağırlığı kul hakkı kalsa ona tevbe hiçbir zaman kefâret olmaz. O hakkı geri vermeyince o kişinin boynundaki borçtan o hak düşmez.

Sözün kısası Hak Teâlâ ile ilgili olan her günah halkla ilgili zulümlere oranla bağışlanmaya, affa daha yakındır. Bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

– **Günahların divanları (tutanakları) üç bölümdür: Biri şudur ki, o günahı hiçbir zaman yargılamazlar. O da Allah’a ortak koşmadır, şirktir. Biri de şudur ki, o günahkârı yargırlar. Bu günahlar, kul ile Hak Teâlâ arasında olan günahlardır. Üçüncüsü de şudur ki, o divana yazılı olan günahları Hak Teâlâ bağışlamaz. Bu ise halka karşı girişilmiş olan zulümlerin tutanağıdır.**

Ey salih kişi! Sen bil ki, Müslümanlara rahmet verecek her şey gerek nefiste, gerek haşmette, gerek mürüvvette, gerekse dinde olsun, bu cümledendir. Bir kişinin halkı bid’ate davet edip dinlerine zarar vermesi ya da meclis kurup halkı günaha teşvik edici sözler söylemesi gibi günahlar halka zulüm divanında, halka mezalim tutanağında yazılıdır.

KÜÇÜK GÜNAH HANGİ ŞEYLERLE BÜYÜK OLUR?

Ey salih kişi! Sen bil ki, küçük günahın bağışlanmak umudu vardır. Ama bazı sebeplerden ötürü de büyük günah olabilir. Onun büyük günah haline gelmesi tehlikesi altındır.

Birinci tehlike: Küçük günahta ısrar edilmesidir. Buna örnek şunlardır: Şu kişi gibidir ki, durmaz gıybette bulunur. Bir kimsenin ardından kötü sözler savurur. Ya ipek giysilerle dolaşır. Ya da daima çalgı seslerini dinlemeyi sever. Bu türlü günahlar sürüp gittikçe gönlü kararır, bu karanlık büyür, genişler. Nitekim bundan ötürü Peygamberimiz Hazreti Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **İşlerin en iyisi, ne kadar az da olsa ittisal üzere (yani birbirine ulaşma şeklinde) devamlı olanıdır.**

Ayrıca yine buyurmuşlardır ki:

– **Mümin, işlediği günahı, şu yüce dağlar gibi görür. Boşlukta duruyormuş da üstüne düşecek sanır ve korku duyar. Günah işleyense onu sinek buruna konmuş ve oradan, kalkacak uçacak sanır.**

Denmiştir ki: Mağfiret edilmeyen günah şu günahdır ki, onu işleyen kişi: “Bu, küçük bir günahdır, keşke bütün günahlarım böyle olsaydı!” der. Bu günah bağışlanmaz. Gufrana uğramaz.

Enbiyâdan birine bir vahiy geldi, şöyle dedi:

– **Günahın küçüklüğüne sakın bakma. Ona bak ki, benim buyruğuma aykırı hareket etmeyesin!..**

Kul, Hak yolunun haşmetini ne kadar çok bilirse küçük olan günah onun katında daha da büyük görünür. Ashâb-ı Kirâm'dan birisi şöyle buyurdu.

– Siz, öyle işler işliyorsunuz ki, itibarda onları kıl kadar görürsünüz. Fakat bizim katımızda onların her birinin itibarı dağ gibidir. Hak Teâlâ'nın kızgınlığının örneği şu su damlasıdır ki, bir taşın üstüne damlar. Şüphesiz, bir gün gelir ki o taş oyar. Fakat o suyu toptan ve bir kezden o taşın üstüne dökseler taşa tesir etmez.

Öyleyse bir kişi küçük günah işlemeye düşkünse istiğfar ile onu gidermeli. Pişmanlık göstermeli. Bir daha da o günahı işlememeye azmetmeli, çalışmalıdır. Çünkü **“Küçük günah, ona devam edilirse, büyük günah olur. Büyük günahlar da istiğfar ile küçük olur!”** denmiştir.

İkinci tehlike: Günahı bir şey değilmiş gibi görmek, günaha hakaret gözü ile bakmaktır. Bu hâlde o küçük günah, büyük günah olur. Günahı küçük görmeyip büyük görse, ulu günahı da küçük günah olur. Günahı büyük saymak imandan ve korkudan meydana gelir. Korku ile iman gönlü karanlıklardan korur. Bundan ötürü korku ve iman olan bir gönüle günah çok tesir etmez. Günahı az görmek gafletten ve günahla ülfet bulmaktan ileri gelir. Ve bu günahın gönülle ilişkisi olduğuna delil teşkil eder. Oysa her şeyde itibar ve nazar gönüledir. Bir şey gönüle fazla tesirli olursa o büyük bir şeydir.

Allah'ın gazabı, belki de senin küçük gördüğün bir günahta gizlidir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Siz onu kolay (günah sayılmayan) bir şey olarak görürsünüz. Oysa o, Hak Teâlâ katında büyüktür.” (Nur Sûresi: 15)

Üçüncü tehlike: Kişi, kendi günahına sevinir, o günahı bir zafer, bir ganimet bilir, onunla övünür. Kimi de olur ki, göğüs kabartarak:

– Ben filân kişiyi aldattım. Elinden malını aldım, filân kişiyi sıkıştırdım, ona sövdüm, saydım. Bahse girdim, utandırdım. Rezil ve rüsvay eyledim! der.

Bunun gibi şeyler söyleyen bir kimse, kendisinin helâkine sevinmiş olur. Bunlarla övünmesi, gönlünün kararmış olduğunu gösterir. Helâk oluş da gönlün kararmasından ileri gelir.

Dördüncü tehlike: Günahın üstüne perde çekip günahını gizleseler, öyle sanır ki, bu, kendi hakkında bir inayettir. Ama, bunun kendisi hakkında bir imtihan ve kolaylık şeklinde görünen bir zorluk ve tehlike olduğunu bilmez. Helâke doğru gittiğinden korku duymaz.

Beşinci tehlike: Kişi işlediği günahı açığa vurur. Ve Hak Teâlâ'nın gizlediğini kendisinden kaldırmak diler ki, başkaları da onun sebebiyle günaha rağbet etsin, heves duysunlar ister. Böylece, onların günahlarının ve rağbetlerinin vebalini de yüklenmiş olur. Başkaları o günaha rağbet etsin, heves duysunlar ister. Böylece, onların günahlarının ve rağbetlerinin vebalini de yüklenmiş olur. Eğer başkaları o günaha rağbet duymuş olursa, onu öğretmek için gereken sebepleri onlar için hazırlıyorsa, bunun sorumluluğu iki misli olur. Eskiden büyükler şöyle demişlerdir:

– Bir müslümanın, başka bir müslümanın gözüne günahını kolay ve küçük göstermesinden daha büyük bir günah olamaz.

Altıncı tehlike: Günahı işleyen kişinin âlim ve halkın öncüsü olmasıdır. Onun halini görüp başkaları da günah işlemeye cesaret gösterirler. Ve şöyle derler: “Bu günahı işlemek câiz olmasaydı, o âlim kişi onu işlemezdi!”

Meselâ bir âlimin ipekli elbiseler giymesi, sultanların yanına vararak onlardan mal istemesi böyle günahlardandır. Tartışmalarda dillerini uzatmak, akranına sövüp saymak, malının çokluğu ile övünmek de böyledir. Bütün öğrenciler onu görür ve ona uyarlar. Çünkü kendilerinin hocaları gibi olmalarını isterler. Öğrencileri de üstadlarına uyarlar. Bütün öğrencileri, o bilgini görerek ona uyarlar.

Bunların her birinden bir bucak halkının mahvolduğu görülür. Bir şehrin halkı onlardan birine uyarsa, şüphesiz hepsinin vebali önder olan o kişinin üzerine olur. Bundan ötürüdür ki:

– Bahtlı şu kişidir ki, öldüğü zaman günahları da kendisi ile birlikte ölür. Ama bir kimse anlattığımız din bilgini gibi olursa onun günahları bin yıl geçse de kendinden sonra sürer, gider! denilmiştir.

İsrailoğulları âlimlerinden birisi tevbe etti. O zamanın resûlüne şöyle bir vahiyy geldi:

– Ona dedi ki: Eğer, günahların seninle benim aramda olsaydı seni bağışlardım. Tatalım ki, sen tevbe ettin! Oysa o kavmi eğri yola saptırdın. Onların hâli ne olacak? Onları nice edeceksin?

Bundan ötürü âlimler bu tehlike içindedir. Onların bir günahı bin yazılır. Taat ve ibadetleri de bir iken bin yazılır. Çünkü onlara uyanların sevapları kadar sevap da onların kendilerine verilir. Bu yönden âlime vacip olan, gûnahtan uzak kalmaktır. Eğer günah işlerse gizli kalmalıdır. Eğer âlim mübah bir iş işlese de “Onu âlim işledi!” diye halka şevk gelip gaflet içine düşseler, o âlim bundan sakınmalıdır.

Zührî (Allah ona rahmet eylesin) der ki:

– Bundan önce güler, oynardık. Şimdi halka mademki imam (önder) olduk, bize gülümseme bile yaraşmaz!

Ve bir âlimin işlediği günahı anlatmak; kişi için büyük bir gûnahtır. Bundan ötürü çok kişi eğri yola sapar, dalâlete düşer. Ve zaman olur ki, onu işlemeye cesaretlenir. Cüretli kesilir. Şu hâle göre bütün halkın hatasını, yanlışlığını örtmek **vacip**’tir.

DOĞRU TEVBENİN ŞARTLARI VE ALÂMETLERİ

Ey sâlih kişi! Bil ki, tevbenin aslı, pişmanlıktır. Neticesi de iradeye sahip olmaktır. Ama pişmanlığın alâmeti, kişinin her zaman gam ve hasrette bulunması, işi gücü ağlamak olması, gözyaşları dökmesidir. Çünkü bir kimse kendinin

helâk olduğunu görür de nasıl gam ve hasretten uzak kalır? Eğer onun hasta bir oğlu olsa ve bir gavur hekim o babaya:

– Bu hastalık tehlikelidir, bu hastalıkta ölüm tehlikesi vardır! dese o babanın yüreğine hiç şüphe yok ki gam ateşi, canına korku düşer.

Bu da bilinen şeydir ki, kendisinin nefsi üzerinde sevgisi, oğlundan daha azizdir. Ama Hak Teâlâ'nın ve Resûlullahın, o kâfir hekimden daha doğru söyleyen olduğunu bilir. Ahirette helâk olma korkusu ölüm korkusundan da büyüktür. Günahın, Hak Teâlâ'nın gazabını göstermesi, hastalığının ölüme delâlet etmesinden daha açıktır.

Böylece, eğer bundan bir korku ve üzünlük belirmezse günahın tehlikesi-ne henüz iman getirilmemiş demektir. Bu korku ve üzünlük ateşi ne kadar ziyade olursa günahların kefaretinde de onun tesiri, o kadar fazla olur. Zira, günahattan ötürü kalpte yerleşen pas ve karanlık, hasret ve nedamet ateşlerinden başka şeylerle yanıp ortadan kalkmaz. Ve ancak bu ateşle yanıp yıkanmakla gönül saflaşmaya, çok merhametli, çok ince, çok duygulu olmaya başlar.

– **Tevbe edenlerle sohbet edin ki, onların gönlü incelmıştır, duyguludur, denilmiştir.**

Gönül ne kadar saf ve tertemiz olursa o kadar da günahattan nefret duyar. Günahın lezzeti apaçık bir hâl alır. Peygamberlerden birisi, Benî İsrail'den birinin tevbesi kabul edilince şefaatt etti. Cenâb-ı Hak'tan ona şu vahiy indi:

– **Eğer bütün gök ehli onun hakkında şefaatt etseler, madem ki, o günahın tatlılığı onun kalbine girmiştir, hiç de kabul etmem.**

Ey sâlih kişi! Yine sen bil ki, günahkârlık tabiata uygun gelirse de tevbe eden kimse için zehirle karışmış bal gibidir. Bir kişi o baldan bir kez içti mi ve acısını da çok çekti mi bir kez daha hatırına getirse ya da onu görse ondan duyduğu nefretten ötürü bağrındaki kıllar diken diken olur. O balın istek ve arzusu, bu ziyan korkusundan ötürü gizlenir, gider.

Böylece bu acılığı bütün günahlarda görmek gereklidir. Çünkü o kişi işlediği günahta Hak Teâlâ'nın gazabının olduğunu bilmesinden içini zehir doldurmuştur. Evet, bütün günahlarda, Hak Teâlâ'nın kızgınlığı, gazabı vardır.

Ama şu irade ki, pişmanlıktan meydana gelmişse, üç şeyle ilgi kurmuştur:

1- **Hâl ile** (şimdiki zamanla)

2- **Mazi ile** (geçmiş zamanla)

3- **İstikbâl ile** (gelecek zamanla)

Hâldeki irade şudur:

1- Bütün günahları bırakmak (yani geçmişte işlediği günahları bıraktığını bildirmek).

2- Farz olan şeylerle meşgul olmak.

İstikbâldeki irade de şudur:

1- Azim gösterip ömrünün sonuna kadar sabreylemek.

2- Zahirde ve bâtında hiçbir zaman günaha girmemeyi, mâsiyet işlememeye çalışmak.

3- Farzlarda kusur işlememeye, Hak Teâlâ ile sağlam olarak antlaşmak.

Bu, tıpkı bir hastanın kendisine ziyan getireceğini bildiği bir yemiştten artık yememeye azmetmesine benzer. Yeter ki, azmi hâlindeki niyetinde gevşeklik ve tereddüt olmasın. Eğer büyük bir arzu üstün gelecek olsa bile bu böyle yapılmalıdır. Tövbeyi başarıya ulaştırmak ancak uzletle, sükût etmekle, helâl lokma ele geçirmekle, yani helâlden kazanabilmekle mümkün olabilir. Eğer şüpheli şeylerden el çekmezse tevbeye erişilmez, tevbe meydana gelmez, tamamlanmış olmaz. Şehvet (yüksek istek) kırılmayınca da şüpheli şeylerden el çekilmez.

Şöyle denilmiştir ki, bir kimsenin üzerine bir şehvet üstün gelse, yedi kez cehdedip ondan el çekmeye çalışsın ki, o kişiye ondan uzaklaşmak kolay gelebilsin.

Geçmişteki irade de şudur: Geçmişe bakıp insanın kendi üzerinde kalan kayıp haklarla ilgili olmasıdır. Ama bunlar Hak Teâlâ'nın haklarından veya kullanın hakkından olabilir. Bunları bilmek ve gereğini yerine getirmek gerekir.

Allah'ın hakları iki kısımdır:

1- Farzları yerine getirmek,

2- Günahları terk etmek, onlardan sakınmaktır.

Farzları yerine getirmek şöyle olur: Kişi bülûğ çağına geldiği günlerden beri namazını kaçırmış mıdır, diye düşünülmelidir. Yahut elbisesini temiz tutmadığı bir gün var mıdır... Ya da niyeti doğru dürüst olmuş mudur?

Eğer bunlardan birini biliyorsa veya asıl inancında, itikadında şüphe ve bozukluk olmuşsa hepsini kaza etmelidir. Zekâtını vermediği günden başlayarak hesap etmelidir. Her ne kadar vermemiş ise onu vermelidir. Eğer vermiş ise acaba müstahak olan kişiye mi vermiştir? Bunu araştırmalıdır. Ve altın gümüş kapları varsa zekâtlarını vermemişse hepsinin hesabını yapmalı ve o zekâtı, verilmesi gereken kişilere vermeli. Eğer Ramazan orucunu tutmamışsa, yahut oruç niyetini unutmuşsa ya da başka şartlarına riâyet etmemiş olursa ve bu zikrettiklerimizi yakından biliyorsa orucunu kaza eylemelidir.

Eğer bir şeyde kuşkusu olursa, içtihad edip ve kesin olarak hesap eyleyip kusurlu bildiklerini kaza eyleyse en iyisini yapmış olur. Şayet galip bir zanla:

– Ben şunları edâ ettim! dese onlar edâ edilmiş hesap etmesi câizdir. Şüphesi olanlar edâ edilmelidir.

Bülûğ çağına ermeden önce işlediği günahları da düşünmesi gerektir. Gerek gözden, gerek kulaktan, gerek elden, gerek mideden, bütün azasından işlediği günahları bilmelidir. Eğer zina, livata, hırsızlık, içki içmek ve bunlar gibi ve Hak Teâlâ'nın had cezası vacip buyurduğu **büyük günahları** işlemişse tevbe etmelidir.

Böyle bir kişiye sultanın (yargıcın) önüne çıkıp günahlarını ikrar etmesi gerekli değildir.

– Bana bu günahlarımdan ötürü şeriatın gerektirdiği kamçıyı vurun! demesi yerine o işlediği günahı gizlemeli, ona tevbe tedarikinde bulunmalı, çok çok ibadeti elden bırakmamalıdır.

Küçük günahlardan işlemişse hâl yine böyledir. Eğer:

Bir nâmahreme, bilmediği bir kıza veya kadına bakmışsa, taharetsiz (abdest almadan) Kur’ân-ı Kerîm’e el attıysa ya da cünüp olarak (gusül abdesti almadan) mescide girdi ise bunların her biri için zıddı ile kefârette bulunmalıdır. Böylece o kefâretle günahlar yok olur.

Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur’ân’da şöyle buyurur:

“Günahattan sonra sevap işlemek günahı mahveder.” (Hûd Sûresi: 114)

Her ne kadar her sevap günahı ortadan kaldırırsa da o günahın zıddını yapmak, aksini işlemekle tesiri daha çok olur. Meselâ:

1- Saz dinlemenin kefâreti Kur’ân dinlemektir. Dinî meclislerde, ilim sohbetlerinde bulunmaktır.

2- Mescitte cünüp oturmanın kefâreti itikâfa girmek ve ibadette bulunmakla olur.

3- Mushaf-ı şerife temiz olmayan (abdestsiz) elle dokunmanın kefâreti, mus-hafa ikram etmekle, Kur’ân’ı çok okumakla olur.

4- Şarap içmenin kefâreti de gönlünün çok çektiği helâl olan şurupları içmeyip fukaraya sadaka vermekle olur.

Böylece, o günahattan meydana gelen her karanlık bu sevaplardan doğan nur-la mahvolmuş bulunur. Hatta dünya işleriyle olan her sevincin kefareti, dünyada çekilen üzüntü ve gussadır. Çünkü dünyada olan sevinç, gülüş, rahatlık, gönlü dünyaya bağlar. Oysa dünya için çekilen zahmetle gönül dünyadan ilgisini keser, dünyadan nefret duyar. Bundan ötürüdür ki, hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

– Bir üzüntü, bir acı ki, mümine erişirse, o acı eğer ayağına diken batmaktan bile meydana gelse günahına kefâret olur.

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurmuştur:

– Günahlardan kimisi vardır ki, üzüntüden başka şey ona kefarete olmaz.

Başka bir rivayette de Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Günahlardan kimileri vardır ki, onlara ancak geçim sıkıntıları kefarete olabilir.

Bu geçim sıkıntılarında çoluk çocuk maişeti de vardır. Bu türlü günahları işleyenler, çoluk çocuğunun geçimini temin etmekle sıkıntılara düşer. **Hazret-i Aîşe** (Allah o kadından razı olsun) der ki:

– Bir kulun günahı çok olsa ve ona kefarete olacak kadar ibadeti bulunmasa Hak Teâlâ onun gönlüne bir gam salar ki, o gam onun günahına kefarete olur.

Şöyle sanma ki, bu gam, onun dilemesiyledir. Hayır, öyle değildir. Ve hem ihtimaldir ki, dünya işlerinden ötürü de üzölmüş olabilir.

– Dünya için üzüntü duymak zaten hatadır, ne yolda kefâret olur? derseni bil ki, işin hakikati senin kuşkulandığın gibi değildir. Aksine, senin gönlünü dünyadan bıktıran bir şey, senin ihtiyarın, isteğinle değilse bile senin için **hayır**'dır. Belki o üzüntüye karşılık gönlüne bir sevinç gelirse, muradın meydana gelir, dünya senin cennetin olur. Yusuf aleyhisselâm Cebrail'den babası Yakub için:

- O kaygılı, üzüntülü ihtiyarı nasıl buldun? diye sordu. Cebrail de:
- Onu, oğulları ölen yüz annenin kaygısı içinde buldum. Yusuf:
- Ona bu üzüntüden ötürü karşılık ne ola? diye sordu. Cebrail:
- Yüz şehidin sevabı olur! cevabını verdi.

Fakat kul hakkı olan günahlarda, bütün insanlarla olan muamelelerini hesap etmelidir. Hatta halkla sohbet eyleyip, onlarla söyleştiği sözleri, konuştuklarını bütün hesap etmelidir. Tâ ki, bir kimsenin kendi üstünde hakkı varsa veya bir kişiyi incitti ya da gıybet etti ise onun borcundan kurtulmalı, helâllüğünü dilemeli. Geri verilecek şeyleri geri vermeli. Eğer bir kimseyi öldürmüş ise kendisini o kişinin mirasçılara teslim etmeli, onlar da ya kısas eyler, ölüme ölüm derler ya da onu bağışlarlar.

Kendisinde kul hakkı kalan kimse, başkalarından ne hak kalmışsa, gerek bir akçe, gerek bir habbe olsun o paranın sahibini âlem içinde aramalı, dilemeli, onun haklarını geri vermelidir. Eğer onu bulamazsa, o kişinin vârisine vermelidir. Bu işe ise memurlar, bezirganlar (yani tüccarlar, alış-veriş yapanlar için) gayet zordur. Onların halkla muamelesi çok olur. Kaybolup gittikleri zaman da onları bulmak, herkese güçtür. Bu mümkün olmaz. Kul hakkını vermek isteyenler, bu özründen ötürü, ibadetini, tâatını artırmalıdır. O kadar tâat, iyi amel toplamlı ki, bu hakları kıyamet günü kendi üstünden aldıkları vakitte, kendisi için kifiyet edecek kadar sevap kalmalıdır.

İŞLENEN GÜNAHA KEFÂRET OLAN ŞEYLER

Bir kimse, eğer tevbe arasında bir günah işlerse onun, kefâretinde acele etmesi ve o kefâretin tedârikiyle uğraşması gereklidir. Rivayet edilen haberler şu şeye dalâlet etmektedir ki, sekiz şey günahattan sonra işlenirse, o günaha kefarete olur:

Bu sekiz şeyin **dördü gönüldedir**:

Birincisi: Tevbedir.

İkincisi: Tevbeye azmeyleyip artık günah işlememeye sâdık kalmaktır.

Üçüncüsü: Bu günahından dolayı azâb göreceğinden korkmaktır.

Dördüncüsü: Bağışlanmayı ümid etmektir.

Sekiz şeyin **dördü de bedende**, vücuttadır:

Beşincisi: Günahattan sonra iki rekât namaz kılmaktır.

Altıncısı: Bundan sonra yetmiş kere salavat vermek, istiğfar etmektir.

Yedincisi: Yüz kere “Sübhanallahil - azim ve bihamdihi” demektir.

Sekizincisi: Kudreti yetiştği kadar sadaka dağıtmaktır. Ve bir gün oruç tutmaktır.

Bazı haberlere göre de günah işleyen kişi, güzel bir şekilde temizlenip abdest alıp, mescide varmalı, iki rekât namaz kılmalı.

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

“Günah işlediğin vakit onun ardından bir iyilik yap ki, onun kefareti olsun. Gizli günah işlersen gizli iyilik yap. Aşikâr işlediğin günaha da aşikâre iyilik yap.”

Ey sâlih kişi! Bil ki, dil ile istiğfarda gönül hazır bulunmazsa çoklukça hiç faydası yoktur. Gönlün istiğfarda dil ile ortaklığı, onda korku, yalvarma olması ve bu mağfireti dilerken nedametten, utançtan uzak bulunmaması demektir. Eğer gönlü bu hâl üzerinde olursa tevbeye azmedişi ne kadar halis olmasa da necabetinden ümit eksik olmaz. Sözün kısıası dil ile istiğfar eylemek, gönül gaflette bile olsa faydadan uzak kalmaz. Çünkü, dil boş şeyler söylemekten korunmuş olur. Bu ise susmaktan daha hayırlıdır. Çünkü gönül başka sözler söylemeyi âdet edineceğine istiğfar kelimesine meyli daha ziyade olur, boş sözler söylemektense onu söylemeyi ister.

Bir mürid, **Ebû Osman-ı Mağribî**’ye:

– Dilim, kimi zaman gönlüm gaipteyken zikirde bulunuyor! Bunun hakkında ne buyurursun? dedi.

Ebû Osman-ı Mağribî de ona şu cevabı verdi:

– Şükret ki, uzvundan birini hizmetle ödevlendirmişlerdir! Bu hâl ânında şeytanın bir hilesi vardır. Şeytan der ki:

– Bak, gönlün hazır değil. Dilini tut. Böyle bir hâl içinde zikirde bulunmak edepsizlik, saygısızlık olur.

Halk, şeytanın bu iğfaline cevap verirken üç kısma ayrılırlar:

1- Bir kısmı sabıklardır ki:

– Şeytan, doğru söylüyorsun! O hâlde sana inad olsun diye ve seni kahretmek için kalbimi de hazır edeyim! derler.

Bunların bu sözü, şeytanın yarasına tuz-biber ekmek gibi olur.

2- Bir kısmı da zalimlerdir. Bunlar, şeytana:

– Doğru söylüyorsun, dilin yalnızca kımıldamasında, hareket etmesinde fayda yoktur! der ve susarlar.

Öyle sanırlar ki, akıllılık, zeyreklik etmişlerdir. Fakat gerçekte şeytanın dostluğunu ve ona uymaya ayak tutmuşlardır.

3- Bir kısmı orta hâlli kişilerdir ki, şöyle derler:

– Her ne kadar gönlümüzü hazır tutmaya gücümüz yoktur. Her ne kadar kalbî çok hayırlı ise de dilimizle zikirde bulunmak susmaktan daha hayırlıdır.

Nitekim padişahlık sarraflıktan her ne kadar hayırlı ise de sarraflık da çöpcülükten hayırlıdır. Bir kişi padişahlık etmekten aciz olursa, sarraflıktan el çekip çöpcü olmak istemesi akıl kârı değildir.

TEVBE ETMENİN İLACI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, tevbe kılmayan kimselerin ilacı şudur: Neden ötürü günah işlemekte ısrarlı olduklarını ve tevbe kılmadıklarını bilmelidirler.

Günah işlemekte ısrarlı olmanın da sebebi beştir. Her birinin de bir türlü ilacı vardır.

1- Birinci sebep: O kişinin âhirete imanı olmamasıdır. Yahut âhirette şüphesi olmasıdır. Bunun ilacını Mühlikât rûknünün, Gurur konusunda anlattık.

2- İkinci sebep: O kişinin üstüne şehvet o kadar galip gelir ki, onu terk etmeye kendisinde güç bulamaz. Bu arzuların zevki ona o kadar galip olur ki, kendisini ahiret tehlikelerinden gaflete boğar. Halkın çoğunun takva ile nefsi istekler arasındaki perdesi şehvettir.

Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Allahü Teâlâ Cehennemi yarattığı zaman Cebrail'e: "Cehenneme nazar kıl, bak!" buyurdu. Cebrail de: "Nazar kıldım ve onu gördüm, ya Rab! Senin izzetin hakkı için, bir kimse bunun vasfını işitse içine girmez!" dedi.

Allahü Teâlâ, Cehennemin çevresinde şehvetleri (azgın arzuları) yarattı. Cebrail'e: "Oraya bak, orasını gör!" diye buyurdu. Cebrail: "Oraya baktım ve gördüm ya Rab! Ama senin izzetin hakkı için ondan korkarım ki, Cehenneme girmeyen hiçbir kimse kalmaz!" dedi.

Hak Teâlâ Cenneti yarattı, sonra Cebrail'e: "Ey Cebrail!" diye buyurdu. "Cennet'e bak! Onu da gör!" Cebrail: "Ona baktım, ya Rab! Hiç kimse yoktur ki, onun vasfını işitince onun içine girmeye acele etmesin!" dedi.

Allahü Teâlâ, bu sefer, zahmet ve meşakkat verici şeyleri onun çevresinde yarattı. Cebrail'e: "Bak oraya!" diye buyurdu. Cebrail: "Baktım, ey Rab-bim!" dedi. "Senin izzetin hakkı için ondan korkarım ki, onun yolunda olan zahmetlerin çokluğundan hiçbir kimse cennete giremez."

3- Üçüncü sebep: Âhiret bir vâdedir, kavuşulmasına zaman ister. Oysa dünya ve insanın tabiatı peşin paraya meyillidir. Bir şey ki, veresiyedir, gözden de gönülden de ıraktır.

4- Dördüncü sebep: Mümin olan bir kişi tevbeye azmeyleyince ona bütün zaman müsaittir. Ama bu tevbeyi ertesi güne bırakır. Ne zaman şiddetli bir istek hatırına gelse:

– Bu arzumu yerine getireyim, bundan başka isteğe el sürmem! der.

5- Beşinci sebep: Günahın Âdemoğlunu mutlaka Cehenneme salması gereklidir. Belki bağışlanma olabilir, insanoğlu ise kendisi hakkında daima iyi zan sahibidir. Kötü bir isteğe kapıldığı zaman onu kötü sanmaz:

– Hak Teâlâ bağışlar, affeder! diyerek rahmete umut bağlar.

Birinci sebebin âhirete inanmamak olduğunu ve onun ilacını anlatmıştık. Fakat âhiret vadeli senettir, bekler! diye tevbeyle geri bırakmanın ve gözden ırak olanı gönülden de ırak tutmanın ilacı da şudur: Böyle düşünen bir kişiye:

– Gelecek bir şeyi gelmiş gibi san! Onu gelmiş gibi say! Nice zamandan beri gözünün kapandığına itibar eyle, inan. Ölümü akçe olarak bil. Belki bugün ölürsün, belki de bu saat ölürsün “O veresiye alış-veriştir!” diye güvendiğin şey peşin alış-verişe döner. Ve o peşin sandığın şey ortadan kalkar, rüya gibi olur.

Ama yüksek arzuları (şehvetleri) bırakmayan kişi şöyle bilmeli ki, şehvetlere bir saat sabretmeye takat getiremezse, Cehennem ateşine nasıl takat getirebilir? Ya cennetin tadına nasıl sabır gösterebilir. Eğer hasta olsa canı soğuk sudan başka bir şey istemese bir çıfıt (Yahudi) hekim ona:

– Şu sana zarar verir! dese şifa umar da o isteğine karşı durur, su içmez.

Şu hâlde Allahü Teâlâ’nın ve Peygamberimizin kavliyle ebedi bir zaman için Padişah olmak ümidi, bütün istek ve şehvetleri terk etmek için en evlâ yol olur.

Ama “Tevbeyle yarına edeyim!” diyen kimseye de şöyle denilmelidir:

– Sen tevbeni yarına aktarıyorsun. Lâkin yarının gelmesi senin elinde değildir. Belki de yarın olmadan ölür, helâk olursun.

Bundan ötürüdür ki, hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

– **Cehennem ehlinin çok kez feryadı tevbelerini geriye bırakmalarının nedametinden ileri gelir.**

Tevbeyle geciktiren kimseye şöyle denilmelidir:

– Tevbeyle niçin yarına bırakıyorsun? Eğer bugün şehvetleri bırakman sana zor olduğundan tevbeni geciktiriyorsan bu yarın daha zor olacaktır. Çünkü, Hak Teâlâ, şehitleri kolay bırakılacağı bir gün yaratmış değildir.

Bunun benzeri şu kimse gibidir ki, bir kişiye:

– Şu ağacı kopar! deseler.

O kişi de:

– Ağaç sağlam, koparılmaz görünür. Ben ise zayıfım. Sabreyleyin, gelecek yıl sökeyim dese ona şöyle derler:

– Ey aptal kişi! Bu ağaç gelecek yıl daha kavi, daha güçlü olur. Sen ise daha zayıflarsın! İsteklerinin ağacı da gittikçe daha kuvvetlenir, sağlamlaşır. Eğer onlarla amel edersen, onlara karşı duramazsın. Bundan aciz kalırsın. Öyleyse sen her ne türlü o arzulara şimdi karşı kor ve tevbe eylersen bu daha kolay olur. Ama bir kişi tevbe etmez, mü’minliğine güvenir ve: “Hak Teâlâ mü’minleri bağışlar!” derse o kişiye şunları söylemelidir:

– Şu korku da vardır ki, ibadet edilmedikçe iman ağacı zayıflar. Ölüm gelince ölüm titreyişlerinin şiddetli rüzgârından da yıkılabilir. Çünkü iman öyle bir ağaçtır ki, suyunu, tâattan içer. Vakta ki, iman tâatten kuvvet bulmamış olursa tehlikelere uğramış olur. Hem de taatsız, ibadetsiz bir iman, günah hastalığı olan

bir kişinin rahatsızlığına benzer. Her saat başında ölüm korkusu ile karşılaşır. Ondan sonra eğer imanını selâmetle kurtarmış olursa ona ukubet kılmaları mümkündür. Bu ukubette ya cezalanır ya da affolunur. Galip olan budur ki, bu gibi kimselere peygamberler gönderilmiştir. Çünkü onlara, günahkârlığın ukubete sebep olacağı bildirilmiştir.

Şu hâlde, günahı bağışlanacağı ümidi ile tevbe etmeyip tevbeden el çekmek ahmaklık, aptallıktır. Onun benzeri şu kimse gibidir ki, sahip olduğu bütün malları kaybeder, çocukluğunu “Belki şehrin bir bucağında define bulurum!” diye aç bırakır.

Yahut böyle bir kimse şehir yağma edilirken malını gizlemeyip evinin de kapısını açık bırakır: “Belki, zalim kişi yağma için girdiği bu evde helâk olur! Yahut gaflete düşer. Ya da kör olur, evin kapısını göremez hâle gelir!” der.

Bütün bu umutlandığı şeylerin o kişinin nefsinde toplanması mümkündür. Hak Teâlâ’nın onu bağışlaması da bunlar gibi mümkündür. Lâkin bu umutlara dayanıp ihtiyattan el çekmek, aptallıktır.

KİMİ GÜNAHLARA TEVBE ETMEK DOĞRU MU, DEĞİL Mİ?

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bu meselede fikir aykırılığına düşülmüş ve şöyle demişlerdir:

– Eğer bir kimse bazı günahından tevbe kılar, bazısından da tevbe kılmazsa bu doğru mudur, değil midir?

Bunun üzerine bir kısım kişiler:

– Eğer bir kişi, zinadan tevbe kılmışsa, içki içmeye tevbe etmemişse doğru olmaz. Zira zinadan tevbeyi günah olduğundan ötürü etmişse içki de günahtır. Nitekim bir küpün şarabından tevbe edip başka birinde olan şaraptan tevbe kılmamak câiz değildir. Çünkü ikisi de eşittir. Günahlar da böyledir, demişlerdir.

Doğru olan şudur ki: İş böyle değildir. Çünkü zinanın günahının, içki içmekten daha ağır olduğunu bilir ve ona tevbe kılmış olabilir. Yahut da şarabın zinadan daha kötü olduğunu sanır da ona tevbe eder. Çünkü içki hem zinaya sebep olur, hem de başka günahların kaynağıdır.

Yahut gıybet etmekten (bir kişinin arkasından söz söylemekten) tevbe kılar da içki içmekten tevbe kılmaz.

“Gıybet kul hakkıdır! Ve kul hakkının tehlikesi büyüktür!” der. Yahut: “İçkiyi çok içmekten tevbe kılayım, az içmekten tevbe kılmayayım! Çünkü şarabı çok içersem ukubeti de çok olur! Ben şarabı az içmek için nefsimi muhalefet edemem. Çok içmek için nefsimi muhalefet ederim!” der. Ve hem Şeytan beni bu işte aciz kılsa, başka bir işte acz içinde kalmam ve Şeytan’a uymam akıl kârı değildir, diye düşünür. Bunların hepsini yapmak mümkündür, ama bu hususta Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Tevbe eden Allah’ın sevgilisidir ve gûnahtan tevbe eden, hiç gûnah işle-memiş gibi olur.”

Cenâb-ı Hak da şöyle buyurmuştur:

“Gerçektir ki, Allahü Teâlâ hem tevbe edeni sever, hem de çok temizlenen kişilere muhabbet duyar.” (Bakara Sûresi: 222)

Bundan da anlaşılan şudur ki, bu sevgiler büyük veya küçük bütün gûnah-lardan tevbe edenlerin derecesidir.

– Gûnahların sadece bir kısmına tevbe etmek, doğru değildir! diyen kişiler, meğer bu sevgi derecesinin doğmasını dilemiş olsa gerek!

Bir kişi küçük gûnahlardan birini işler, fakat hemen arkasından bir farz ame-li yerine getirirse o farzın işlenmesi, o küçük gûnahın kefareti olur. Ve o küçük gûnah yok olur gider.

Bir defada bütün gûnahlardan tevbe etmek güçtür. Tevbe yavaş yavaş olur, kabul edildiği miktarınca sevaba erişilir.

İKİNCİ ASIL

SABIR ve ŞÜKÜR

TEVBE, SABREDİLMEZSE DOĞRU OLMAZ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, tevbe, sabırsız doğru olmaz. Öyle ki, herhangi bir farzı edâ etme veya herhangi bir gûnahı terk etmek sabırsız elde edilemez. Bun-dan ötürüdür ki, Resûlullah Efendimiz Hazretlerine: “İman nedir?” diye sordular. Şanı yüce peygamber de şu cevabı buyurdu: **“Sabırdır.”** Yine bir haberde Resûlullah Efendimiz şöyle dedi: **“Sabır, imanın yarısıdır!”**

Yüceliğin ve faziletin alâmeti **sabırdır** ki, Hak Teâlâ, Kur’ân’da yetmiş yerde sabrı överek her güzel dereceyi sabra havale buyuruyor. Ve din yolunda yol gös-tericiliği, imamlığı da sabıra havale kılıyor. Kur’ân-ı Kerîm sabrı şöyle açıklar:

“Sabır ehli olduklarından ötürü, biz onları halka hidâyet yolunu gösteren imamlar kıldık.” (Secde Sûresi: 24)

Cenâb-ı Hak yine sayısız ve hesapsız sevapları, sabra havale kıldı ve şöyle buyurdu:

“Sabredenlerin ecirleri hesapsızdır.” (Zümer Sûresi: 10)

Allahü Teâlâ, kendisinin sabredenlere yardımcı olacağını da vaad buyurdu. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur:

“Ey iman edenler. Sabredip namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Al-lah, sabredenlerle mutlaka birliktedir.” (Bakara Sûresi: 153)

Ve Allahü Teâlâ’nın bu yardımı iledir ki salavat, rahmet ve hidâyeti, işte bu üçünü, sabredenlerden başka hiç kimsede bir araya getirmedir. Yine Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ’nın salavatı ve rahmeti sabredenler üzerindedir. Hidâyeti (doğru yolu) bulan onlardır.” (Bakara Sûresi: 157)

Yücelik ve fazilet denilen şey sabırdır. Hak Teâlâ sabrı aziz kıldı, ama her kişiye bağışlamadı. Ancak kendi dostlarından pek az kimseye o sabrı verdi.

Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu:

– Size verilen şeylerin en azı yakîn ile sabırdır. Bu iki şey bir kimseye verilmiş ise sen ona de ki: Eğer çok oruç tutup, çok namaz kılmasa da korku çekmesin. Ey sabredenler: Bugün her neyin üzerinde iseniz sabreleyip ondan dönmezseniz bu benim katımda hepinizin tâatinden daha makbuldür. Korkarım ki, benden sonra dünya yolu size açılır. Benden sonra birbirinize düşman kesilirsiniz. Birbirinizi inkâr edersiniz. Gök ehli de size düşman kesilir. Bir kişi sabreleyip sevap dilese sevabı bütün yüceliği ile bulur.

“Sabreleyin ki, dünya baki kalmaz. Ama Hak Teâlâ’nın sevabı baki kalır.” Resûl (s.a.v.) sonra da âyetin sonunu okudu:

“Gerçektir ki, biz sabredicilerin mükâfatını, işlediklerinden daha güzel olarak vereceğiz.” (Nahl Sûresi: 96)

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur:

“Sabır, Cennet hazinelerinden bir hazinedir.”

Peygamber (s.a.v.) yine sabır hakkında şöyle buyurdu:

“Eğer sabır, insan biçiminde olsaydı kerim olan bir Âdem şeklinde olurdu. Allahü Teâlâ sabredenleri sever.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ sabredenleri kendisine dost edinir.

Peygamber Davud aleyhisselâma şöyle bir vahiy geldi:

“Ey Davud! Ahlâkta bana uy! Benim ahlâkımdan biri de sabredici olmamdır.

İsa aleyhisselâma da şöyle dedi:

Dilemediğiniz şeye sabır göstermezseniz, dilediğinizi bulamazsınız.

Resûl (s.a.v.) Ensar’dan bir topluluk gördü. Onlara: **“Mü’min misiniz?”** diye sordu. Onlar da: **“Evet, Mü’miniz, ya Resûlallah!”** dediler. Peygamber (s.a.v.): **“İmanınızın alâmeti nedir?”** dedi. **“Nimette şükrederiz, mihnette sabır ve Allah’ın kazasına (hükmüne) rıza gösteririz”** diye cevap verdiler. Resûl (s.a.v.) de: **“Siz, Kabe’nin Rabbi hakkı için, mü’minlersiniz.”** diye buyurdu.

Mü’minlerin Emîri **Hazret-i Ali** (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur: **“İmâna göre sabır, bedene göre baş gibidir.”**

SABRIN HAKİKATİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, sabır insanın gücü, kuvvetidir ve insana mahsustur. Çünkü hayvanların sabrı yoktur. Çünkü hayvanlar eksik yaratılmıştır. Melâike-

nin ise sabra ihtiyacı yoktur. Melekler, çok kemâlde, yüce derecede yaratılmışlardır. Bütün yüksek dileklerden (şehvetlerden) kurtulmuşlardır. Hayvanlar ise şehvetin, hayvânî duyguların esiri olmuşlardır. Onlarda şehvetten başka bir istek yoktur. Melekler, Uluhiyyet Hazretlerinin aşkında boğulmuşlardır. Onlarda bu sevgiye engel olan hiçbir huy ve hususiyet yoktur ki, onu kovmaya sabır duyunsunlar.

Fakat insana gelince: O, ilk önce hayvan sıfatında yaratılmıştır. Yiyecek, içecek, giyim-kuşam, ziynet, oyun, eğlence insanın üstüne musallat edilmiş, sataştırılmıştır. Daha sonra bülûğ çağına erer. O zaman insanda meleklerin nurlarından bir nur belirmiştir. O nur ile işlerinin akıbetini görür. İnsana iki melek de vekil kılınmıştır. Vazife görürler. Hayvanlarsa bu üstünlükten yoksundur. O meleklerden birisi insana doğru yolu gösterir, hidâyette bulunur. İnsan, o melekten kendisine geçen nur ile işlenen işlerin sonucunu anlar, akıbetinden haberi olur. Nice işlerin iyi yönlerini görür. Yine bu nurla öz nefsin ve Rabbini bilir. Şehvetlerin (yüksek isteklerin) akıbetinin ölüm demek olduğunu anlar. Ve yine bilir ki, bu şehvetlerin başlangıçları hoş ve güzeldir; ama bu hoşluk ve rahatlık tez gelip geçer. Ardında üzüntüsü, mihneti uzun zaman sürüp gider. Böyle bir anlayış ve hidâyet (doğru yolu bulma) ise hayvanda yoktur. Bu, ona nasip olmaz.

İşte insana vekil olan iki melekten biri bu yolda insana hidâyette bulunur. Ama bu hidâyet (doğru yolu gösterme) yeterli olmaz. Çünkü zarar ve ziyan bilinse de onu ortadan kaldıramayınca ne faydası olur? Nitekim hasta olan kişi, hastalığın ziyanını bilir, ama onu yok edemez. Bundan ötürü Allahü Teâlâ, öteki meleğe ödev vermiştir. O melektir ki, insana güç, kuvvet, zaptediş kudreti verir, ziyan verici şeylerden el çektirir. Nitekim insanda şehvete boyun eğmek hazırlığı varken şehvete karşı durmak hazırlığı da belirir. Bundan gaye, şehvete uymanın zararlarından kurtulmaktır. Şehvete karşı durmak da melek askeriyle olur. Şehvete uymak hazırlığı ise şeytan askerindendir. Öyleyse, şehvete muhalif hareket eylemeye “dinî sebep” diye ad verelim. Ve şehvete sebep olana da “hevâ sebebi” diyelim. İşte bu iki askerin arasında her zaman cenk ve aykırılık eksik olmaz. Birisi, “Bu işi yap!” der. Öteki ordu ise, “Bu işi yapma!” der.

İnsan da bu iki sıkıştırma arasında kalır. Eğer “dinî sebep”, “hevâ sebebi”ni alt edip cenk etmede ayak diretirse, onun bu sebat edişine **sabır** denir.

Eğer dinî sebep, hevâ sebebini mağlûp eyleyip kovarsa bu üstünlüğe **zafer** denir. Ve ikisinin bu cengine de **Nefis Savaşı** (Cihâd-ı Nefs) derler. Böylece sabrın anlamı din sebebi ile hevâ arasındaki savaşta din sebebini, hevâ sebebi karşısında direnmesidir. Bu iki asker birbirine muhalefet etmezlerse orada sabır da yoktur. Bundan ötürüdür ki meleklerin **sabıra** ihtiyaçları bulunmaz. Hayvanların ve çocukların da sabır güçleri yoktur. Ey Salih kişi! Sen bil ki, bu anlattığımız iki meleğe **Kirâmen-Kâtibeyn** derler. Bir kimseye manevî görüş birliği ile yorum yapma yolu açılırsa, o kişi her olan şeyin bir sebebi olduğunu bilir. Eğer iki ayrı şey vücuda gelse iki çeşitli sebeb de bulunması gerekir Bilinmektedir ki, hayvanların ve başlangıçta çocukların ne hidâyeti, ne de işledikleri işin sonunu dü-

şünmeye vukufu, sabır ve tahammüle gücü vardır. Fakat çocuk bülûğa ererken, bu zamanlarda, onda hidâyet ve sabır meydana gelir.

Bundan sonra, bunların iki sebebe ihtiyacı olduğunu anlar ve bu kirâmen kâtibeyn'in (iki mükerrem meleğin) iki sebepten ibaret olduğuna aklı erer. Hem de bilinmelidir ki hidâyet asıldır. Öncelikle gereklidir. Ondan sonra, **Kudret, İrade** ve **Amel** gelir.

Şu hâle göre insanı hidâyete götüren melek ki, daha şerefli, daha faziletli melektir, göğsümüzün sağ yönü ona teslim edilmiştir. İki melek de senin göğsünde, senin vekillerindir. İnsanı hidâyete erıştiren melek, sağ kol meleğidir. O melek seni irşat etmek içindir eğer onu dinleyip, ona kulak verip, ondan doğru yolu öğrenirsen, senin onu dinleyip, ona itaat etmen, o meleğe iyilik etmek olur. Onu tembel duruma sokmamış olursun. Bundan ötürü de sana sevap yazılır. Eğer çekingen davranırsan onu işsiz, âtil bir hâle getirirsin ki hayvanlar gibi, çocuklar gibi her işin akıbetinde hidâyete ermekten mahrum kalmış olursun. Bu günahı senin kendine yazarlar. Arkası da bunlar gibi olur.

Sol kolda bulunan melekten meydana gelen kuvveti eğer sen şehvete muhalefette kullanmaya çalışırsan sevap elde etmiş olursun. Eğer ona çalışmaz, cehd etmezsen, kötülük, suç, günah işlemiş olursun. Bu iki hâli de senin amel sahifene, hem de kalbinin içine yazarlar. Fakat senin kalbin bundan habersizdir.

Bu iki meleğin defterleri gözle görülmez. Dünya defteri değildir. Onları dünya gözüyle görmenin yolu yoktur. Vakta ki, ölüm dakikası gelir, gören gözler yumulur, o zaman melekût âlemini gören gözler açılır. Sen de bu defteri, sahifelerine amellerini yazılmış hazır bulursun. Ne kadar görmek okumak dilesen de görmez, okuyamazsın. **Küçük Kıyamet**'ten (yani ölümden) haberin olur. Ama o sahifelerin uzun uzadıya yazılmışını **Büyük Kıyamet**'te görürsün. Küçük Kıyamet ölüm vaktidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kişi ki, ölür, onun kıyameti kopmuştur.**

Büyük Kıyamet'te olan her şeyin örneği Küçük Kıyamet'te de vardır. Onun uzun uzadıya anlatılışı İhya kitabında açıklanmıştır. Bu kitabın onları taşımaya gücü yoktur.

Ama bizim maksadımız şunu anlatmaktır ki, sabır ancak iki şeyin çekişme ve kavga hâlinde olduğu yerde bulunur. Kavga ise iki düşman askerinin mevcut olduğu yerde olur. Ve bu iki askerin biri Melâike bölüğündendir, biri de Şeytan bölüğünden... İnsanoğlunun göğsünde bunlar toplanmışlardır. Böylece din yolunda ilk adım bu cenkle uğraşmaktır. Çünkü, çocukluk âleminde göğsün sahrasını Şeytanın askerleri doldurmuştur. Meleklerin askerleri onun erginlik günlerinde, bulûğ çağında meydana çıkmıştır. Bu hâle göre eğer Meleklerin askerleri şehvet ordusunun askerlerini kahredemezse, saadete erişilmez. Ve böylece de madem ki cenk etmezler, cenkte sabır gösterilmez, o zaman düşmanı kahretmeye güç bulamazlar. Bir kimse eğer böyle bir cenk yapmazsa yurdunu, bucağını şeytana teslim etmiş olur. Eğer bir kimse şehvetlerini (yüksek hırslarını) yenerse

ve nefsinı isteyerek şeriata boyun eğdirirse bu fetih ona müyesser olur. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Hak Teâlâ benî şeytanımın üstüne galip kıldı, şeytan bana teslim oldu.**

Çok kez gazada olan kişiler kimi **muzaffer** olur, kimi de yenilirler. Zafer, kimi kez şehvetlerin, kimi kez de dinî sebebin olur. Ama sabırdan ve sebatan başka bir şeyle o kale fethedilemez.

SABIR İMANIN YARISI, ORUÇ DA SABRIN YARISIDIR

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, iman yalnız başına bir şey değildir. Aksine imanın birçok dalı vardır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **İmânın kapıları yetmişden ziyadedir. En büyüğü: “Allah’tan başka Allah yoktur” kelimesidir. En küçüğü de yoldaki eziyetleri kaldırmaktır.**

İmânın kısımları, her ne kadar çoksa da onun aslı, üç cinstir, daha çok değildir:

- 1- Marifet,
- 2- Hâller,
- 3- Amellerdir.

İmânın derece ve katları bu üç hâlden hiç uzak değildir. Meselâ tevbenin hakikati pişmanlıktır. Ve pişmanlık da bir gönül halidir. Pişmanlığın aslı da günâhın öldürücü bir zehir olduğunu bilmektir. Bu **bilgiden** (marifetten) pişmanlık hâli doğar, o hâlden de güzel ameller... O hâlde pişmanlık halinin bir dalı (fer’i) günâhtan el çekmektir. Ve taat, ibadetle uğraşmaktır. Böylece bu nedamet hali, bu marifet (bilgi) ve amel (işleyiş), üçü birden, imanın yapısındandır. İman da bunların üçünden ibarettir.

Lâkin kimi zaman olur ki, imanı marifete (bilgiye) tahsis ederler.

Çünkü kök, marifet (bilgi)dir. Ve bilgidendir ki, pişmanlık hâli doğar. Böylece marifet, yemiş ağacına benzer. Gönülün marifet sebebiyle değişmesi o yemiş ağacının dalları gibidir ki, hâllerin değişikliğini meydana getirir. Değişiklik hâllerinden meydana gelen ameller de o dalların yemişleri gibidir.

Böylece imanın bütünü iki şeydir: Marifet ve amel (bilmek ve yapmak). Amel (yapmak) ise **sabır** göstermeden olamaz. O hâlde sabır, imanın yarısıdır.

Sabır da iki cins şeyden olur:

- 1- Şehvete (yüksek arzulara) sabır göstermek.
- 2- Ötekisi de hışma (öfkeye) karşı sabırlı olmaktır.

Oruç, şehvete karşı sabır göstermek cinsindendir. Böylece oruç sabrın yarısı olur.

Diğer taraftan amel yönünden bakarsak iman, sadece amelden ibaret görülür. Mü’minin ameli ise sıkıntılara sabretmek ve nimetlere şükretmektir. O hâlde **sabır** imanın bir yarısı, **şükür** de diğer yarısı olur. Nitekim bu, biraz yukarıda geçen başka bir hadîs-i şerifte bildirilmiştir.

Eğer sabır ve şükürden hangisinin daha zor olduğuna bakarak onu asıl kabul edersen hiçbir asıl, sabırdan daha zor değildir. Bu takdirde sabır, imanın **ta-mamı** olur. Nitekim: “İmân nedir?” diye sorduklarında, Resûl (s.a.v.):

– **Sabırdır!** diye cevap buyurdu.

Yani, ameller içinde en zoru sabırdır! demek istedi. Bu da şunun gibidir ki, Resûl (s.a.v.):

– **Hac, arifedir!** diye buyurdu.

Yani, Haccın tehlikesi arifeden dolaydır. Arife kaçırılsa Hac da kaçırılır. Öteki Hac rükünlerini kaçırmakla hac yapılmamış sayılmaz.

HER ZAMAN SABRA İHTİYAÇ VARDIR

Ey Salih kişi! Sen bil ki, kul her zaman iki hâlden birinde bulunmaktan uzak değildir. Bu iki hâl ya kendisinin havasına uygundur ya da uygun değildir. Ama bu iki hâlinde de o kul, sabra muhtaçtır. Ama, isteklerine esir olanlar: Mal gibi, nimet gibi, makam gibi, sağlık gibi, çoluk-çocuk gibi şeyler yolunda olsun ister. Hem de bunlara benzer her ne varsa hiçbir zaman sabırdan daha önemli değildir. Ve sabırdan daha mühim bir şey yoktur. Çünkü sabredip kendisini zaptetmeyen kişi, nimetlere boğulup geniş bir şekilde rahata erer ve canlanırsa, nime-te gönül bağlarsa, onlarla yakınlık, ünsiyet ve karar tutarsa, kendisinde dalâlet, azgınlık, isyan doğar.

Bundan ötürü:

– Bütün insanlar mihnete sabır gösterirler, ama rahatlığa, afiyete sabredermezler. Bunlara sabır gösterenler ise ancak sıddıklardır, denilmiştir.

Ashab-ı Kirâm zamanında mal ve nimet çoğalınca şöyle demişlerdi:

– **Eski günlerimizde mihnette (sıkıntıda) idik, ama sabra olan gücümüz daha çoktu. Bugün ise refah ve bolluk içindeyiz, sabır gücümüz azaldı.**

Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde şöyle buyurmuştur:

“**Mallarınız ve evlâdınız sizin için fitnedir.**” (Teğabün Sûresi: 15)

Sözün kıyası ele kudret geçince sabreylemek zor olur. En hayırlısı kudret (mal ve zenginlik) sahibi olmamaktır.

Allah’ın verdiği nimete sabır ise ona gönül bağlamakta, onunla sevinmekle olur. Hem şöyle bilinmeli ki, onların hepsi gelip geçicidir, âriyettir. Onlar elden tez günde geri alınır. Bundan ötürü onlar gerçekte nimet olarak bilinmemelidir. Çünkü kıyamette o zenginliğin çokluğu, âhiret derecelerinin noksanına sebep olur. Bundan dolayı yalnız onun şükürü ile meşgul olunmalıdır. Ta ki, Hak Teâlâ’nın o kişiye verdiği hakkı edâ edebilmelidir. Gerek mal olsun, gerek beden olsun, gerekse başka Allah nimetleri olsun bunların her biri için ayrı ayrı sabra ihtiyaç duyulur.

Nefsimizin yüksek isteklerine uygun düşmeyen hâllere gelince bunlar üç bölümdür.

Birincisi, insanın kendi arzu ve ihtiyarı ile olanlardır. Tâatta bulunmak, günahları terk etmek gibi.

İkincisi, insanın kendi arzu ve ihtiyarı ile olmayanlardır. Meselâ belâ, musibet ve felâket gibi.

Üçüncüsü, insanın kendi isteği, kendi ihtiyarı ile olmadığı hâlde ondan kurtulmak, o kişinin kendi ihtiyar ve isteğinde olan şeylerdir. Meselâ halkın kendisini incitmesi, üzmesi gibi.

1- İbadet ve tâat gibi kendi isteğiyle işlenen şeylerde sabra ihtiyaç vardır. Çünkü ibadetlerin kimisinin zorluğu ileri yaşlılıktan veya tembellikten ileri gelir. Meselâ namaz kılmak gibi. Kimisinin de zorluğu cimrilikten ileri gelir. Meselâ zekât vermek gibi. Kimi tâat ve ibadetin de zorluğu hem ileri yaşlılıktan, hem de el sıkılığından doğar. Meselâ Hacca gitmek gibi.

Bunların hepsinde sabır gereklidir. Hiçbirisi sabırsız olmaz. Her tâatın öncesinde, ortasında ve sonunda **sabra** ihtiyaç duyulur.

Taatın **başlangıcında** sabra ihtiyaç şunlardadır:

1. O ibadete niyetle ihlâsı doğru etmelidir.

2. Gönülden riyâ çıkarılıp atılmalıdır.

İşte bunların yapılması, sabır gösterilmeden zor olur.

Ama tâatın, **ibadetin ortasındaki** sabra gelince: Onda da sabra ihtiyaç vardır. Çünkü ibadeti, şartlarına ve âdabına göre yapmak gerektir. Hiçbir şeyi ibadete karıştırmamalıdır. Meselâ namaz kılarken hiçbir yana bakmamak gerekir. Hiçbir şeye endişe duymamak lâzımdır.

Fakat, **ibadetin sonundaki** sabra ihtiyaç şu hususlardadır ki:

1. İbadet açığa vurulmamalı, halka izhar edilmemelidir. Şunu yaptım diye söylemekten ve gösteriştten sabırlı olunmalıdır.

2. İbadet ediyorum diye kendini beğenmekten, mağrur olmaktan kaçınmaya sabır gösterilmelidir.

Günahlardan sabretmeye gelince:

Hiç şüphe yok ki, günahlardan el çekmek, sabredilmeksizin olamaz. Çünkü şehvet (istek) ne kadar güçlü ise günah işlemek de o kadar kolay olur. Bunda ise sabır göstermek daha müşküldür. Bundan ötürüdür ki, dil ile işlenen günahlara sabreylemek daha zordur. Çünkü dili kıpırdatmak, depretmek kolay olur. Hem de dil bir şeyi ne kadar çok söylerse onu âdet edinir. Âdet haline gelince de huy, tabiat haline geçer. Şeytanın askerlerinden biri de, bir şeyi gelenek (âdet ve huy) haline getirmektir. Bundan ötürüdür ki:

1. Arkadan söz söylemekte,

2. Yalan söylemekte,

3. Kendi kendini övmekte,

4. Başkalarını kötölemekte ve bunlar gibi daha ne varsa o gibi kötülüklerde dil at koşturur.

Dil ucuna bir kelime gelse ve halkın o kelimeyi duyunca alkışlayıp, beğeneceğine inanç getirse onu söylememeye sabır göstermesi o kişiye en büyük zorluk gelir. Çok zaman olur ki, bunun gibi şeylerde **sabır**, halkın arasına karışmakla mümkün olamaz. Ancak, bir kenara çekilmekle (uzlete) mümkün olur.

2- İkinci cins günah, **insanın kendi elinde olmayan** günahlardır. Bu, insanların kendisini incitmesidir. Bu incitme, bu sataşma halkın eli veya dili ile olur. Ama o kişinin bunlara karşılık vermesi, kendi bilgisi, kendi isteğiyle olur. Ancak, bunda karşılık vermemek veya karşılık verip haddi aşmamak da büyük bir sabra ihtiyaç gösterir.

Ashab-ı Kirâm'dan birisi şöyle buyurmuştur:

– Biz imanı, kâfir halkın cefasına sabreylemektir diye sayardık!

Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ, Hazret-i Muhammed (s.a.v.)'e şöyle buyurdu:

“Halkın seni incitmesine sabreyle ve bana tevekkül kıl.” (Azhab Sûresi: 48) Yine Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Onların dediklerine sen sabır göster ve onlardan güzel bir biçimde ayrıl.” (Müzemmil Sûresi: 10)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Biz biliyoruz ki, düşmanların sözlerinden gönlün gerçekten daralıyor. Sen Rabbine hamd eyleyerek tesbih et.” (Hicr Sûresi: 97-98)

Bir gün, Resûlullah Efendimiz ganimet mallarını paylaşıyordu. Bir kişi: “Bu pay ediş, bu taksim Allah için olmadı. Âdil bir taksim değil bu!” dedi. Bu itirazı Resûl Hazretlerine bildirdiler. O da bunu duyunca kızdı. Mübarek yüzü o kadar kızardı ki, huzursuz oldu ve:

– **Allahü Teâlâ, kardeşim Musa'ya rahmet eylesin ki, onu bundan çok incitirlerdi!** diye buyurdu ve sabretti.

Hak Teâlâ da ona şöyle buyurdu:

“Eğer size bir ukubet (bir eziyet) erişse, sen o miktarda ona karşılık ver. Eğer sabreylersen daha hayırlıdır.” (Nahl Sûresi: 126)

İncil'de şöyle yazılmış olduğunu gördüm ki, İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

“Bundan önce bir kavme gelip dediler ki: “Elden ötürü el kesin, gözden ötürü göz çıkarın, dişten ötürü de diş sökün.” Ben bu hükmü bâtil kılmıyorum. Fakat size vasiyet ediyorum ki: Kötülüğe kötülükle karşılık vermeyin. Eğer bir kimse yüzünüzün sağına vursa, onun önünde sol yüzünüzü döndürün. Eğer başınızdaki tülbenti alsa ona gömleğinizi de verin. Bir kimse sizi zulümle bir mil yere sürse, siz, iki mil gidin!

Resûl (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

“Gelmeyene git, vermeyene ver, sana zulmedeni bağışla.”

Bunun gibi sabır, ancak sıddıkların derecesidir.

3- Başı ve sonu kişinin isteğine bağlı olmayan günahlara sabra gelince: Bunlar başa gelen musibetler, belâlardır. Oğlun ölmesi, malın helâk olması, bir uzvun kaybolması gibi. Ve bütün ilâhî belâlar gibi ki, bunlara sabır göstermek kadar faziletli sabır yoktur.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Bir kimseye bir musibet erişse ve: “İnnâ lillâhi ve inna ileyhi raciûn” de-yip: Ya Rabbi! Bu belâdan beni kurtar ve sonunda bana hayırlar ihsan ve na-sip buyur” dese, Yüce Allah o kulun duasını kabul eder.”

Davud aleyhisselâm yine şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ şöyle buyurdu: ‘Ben bir kişinin ya vücuduna, ya çocuğuna bir musibet versem, o da bu musibeti iyi bir sabırla karşılasa, kıyamet günü o ki-şiyi mizana gönderip hesap sormaktan, ona hasenat ve seyyiat defterini gös-termekten utanırım.”

Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Ey Cebrail! Sen şunu bilir misin ki, gözünden görme kuvvetini aldığım bir kişinin mükâfatı nedir?” Cebrail:

“Ey Allah’ım, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Biz ancak bize ne bildirdiysen onu biliriz!” dedi.

Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

“O kişinin mükâfatı süresiz olarak Cennette kalmak ve benim cemâlime bakıp durmaktır.”

Ulu kişilerden biri, bir kâğıda şunu yazmıştı:

– Rabbinin hükmüne sabredici ve tahammül edici ol. Rabbin seni görmekten uzak kalmaz.

Bu kişi, ne zaman başına bir musibet gelse bu kâğıdı çıkarıp okur ve kendi-si de sabretmeye kuvvet bulurdu. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ’yı tâzim etmekten biri de hastalıkta şikâyetçi olmamak, başa gelen musibeti halktan gizlemektir.”

Ashab-ı Kirâm’dan birisi şöyle bir rivayette bulunmuştur:

– Ebû Huzeyfe’nin âzadlı kölesi Sâlim’i gördüm ki, vücudu ordu safları ara-sında uzanmış yatıyordu. Düşmandan bir yara almıştı. Ona:

– Su ister misin, ya Salim? diye sordum.

– Benim ayağıma yapış ve düşman tarafına çevir. Suyu da başımın ucuna koy ki, oruçluyum, akşama kadar ölmezsem içerim! dedi.

Bilinmeli ki, ağlamakla, üzülmekle sabrın fazileti kaybolmaz. Aksine feryat etmekle, ah çekmekle, gömleğini parçalamakla, çok çok şikâyetle bulunmakla kaybolur. Çünkü Hazret-i Muhammed (s.a.v.)’in oğlu İbrahim öldüğü zaman kendisi ağlamış, gözyaşlarını tutamamıştı. Kendisine:

– Ya Resûlallah! Sen bizi ölüye ağlamaktan yasaklamıştın! dediler.

Resûl (s.a.v.) de:

– **Ben sizi bu kadarcık ağlamaktan yasaklamadım! Bu kadar ağlamak, acımadır, merhamettir. Hak Teâlâ merhametli olana rahmet eyler!** diye buyurdu.

Bundan ötürü şöyle denilmiştir:

– İyi, güzel sabır (sabr-ı cemil), musibete uğrayan kişiyi başka kişilerden fark ettirmeyen şekildeki sabırdır.

Elbise yırtmak, yüzünü tokatlamak, feryat etmek gibi hareketlerin hepsi haramdır. Hatta hâllerini değiştirmek, değişik sarık ve elbise giymek gibi şeyler de câiz değildir. Aksine:

– Allah kulunu sensiz yarattı ve sensiz geri alacaktır! diye düşünmelidir.

Ebû Talha'nın hatunu **Rumeydâ-i Ümmü Süleym** şöyle demiştir:

– Kocam Ebû Talha bir yere gitmişti. Bir oğlum Allah emrine gitti (yani öldü). Onun üzerine bir kaftan örttüm. Ebû Talha geldi:

– Hastanın hâli nasıl oldu? diye sordu. Ben:

– Hiçbir gece böyle iyi olduğu yoktu! dedim.

Sonra ona sofrı kurdum. Yemek getirdim. Yedi. Kendimi süsledim. Başka gecelerden daha çok bezendim. Tâ ki, benden muradını aldı. Sonra ona:

– Filan şeyi geri almak şartıyla filân komşuya vermiştim. İşte geri istedim. O kişi çok ağladı, sızladı, dedim.

Ebû Talha:

– Bunlar ne aptal kişiler ki, kendilerine emanet olarak verileni sahibi isteyince feryat ediyorlar! dedi.

Ben de o zaman kocam Ebû Talha'ya:

– Senin oğulcuğun ki Hak Teâlâ'nın hediyesi ve sonradan geri alınacak bir emaneti idi, bu an Hak Teâlâ onu senin katından dileyip geri aldı! dedim.

Ebû Talha:

“Biz Allah'ın kuluyuz, yine ona döneceğiz.” (Bakara Sûresi: 156) dedi.

Sabah olunca geceki bu olayı Resûlullah Efendimize anlattı. Allah'ın Resûlü de:

– **Sizin dünkü geceniz size mübarek olsun ki, ne ulu geceydi o gece!** diye buyurdu.

Sonra da Resûlullah Efendimiz şöyle dedi: **Cennete vardım. Orada Ebû Talha ile halîfesi Rûmeyda'yı gördüm.”**

Bu açıkladıklarımızdan anlaşılıyor ki, kulun her zaman sabra ihtiyacı vardır. Hatta bütün şehvetlerden kurtulup uzlete çekilse, orada da yüz bin kuruntu, vesvese, çeşitli endişeler gönlünde doğar. Ve bunlar, onu Hak Teâlâ'nın zikrin-den alıkoyar. Bu kuşku ve endişeler her ne kadar mübah şeyler ise de vakti öldürür ve ömrün sermayesini ziyana uğratar. Bu zamanda alınacak tedbir şudur:

Kişi kendisini evrada (yani, gün boyu belirli zikir, tesbih ve dualar okumaya) vakfetmelidir. Bu işlerle uğraşırsa gönlüne hâkim olmuş olur.

Resûlullah Efendimiz bir hadîsinde şöyle buyurur:

“Allahü Teâlâ, boş duran genci sevmez.”

Bundan ötürü ki: **Boş oturan gencin gönlü vesveseden kurtulamaz!** Ve şeytan o kişinin yoldaşı olur. Gönlü de kuruntuların yoldaşı haline gelir.

Ama böyle bir kişi Hak Teâlâ'nın zikri ile de o kuşku ve vesveseleri kalbinden atamazsa kendisini bir sanata vermelidir. Onunla uğraşmalıdır. Ya sâlih bir kimseye hizmet etmeli yahut kendisini vesveseden uzaklaştıran bir meslekte çalışmalıdır. Böyle bir kişinin yalnız başına (halvette) oturması câiz değildir. Bir kimse gönlüne dizgin vuramıyor, onu zaptedemiyorsa, bedenini bir işle uğraştırması gerekir.

SABRIN İLACI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki sabrın nice bölümleri vardır. Her birinde de sabreylemenin türlü türlü şekilleri vardır. Ve her şeklin bir cins ilacı bulunursa da bu yerde örnek alarak birisini anlatalım. Tâ ki, o misâl olsun, başkaları onunla kıyaslansın ve sonra da bilinmiş olsun.

Ey sâlih kişi, bil ki, sabrın manası, şehvet sebebi karşısında dinî sebebin direnmesidir. Kuvvetle yerinde sabit kalmasıdır. Bunu evvelce (Mühlikât rüknünde) açıklamıştık. Sabır bu iki sebebin, iki gücün arasında bir nevi cenk etme, kavgaya girişmedir. Bir kimseyi cenge soksalar, üstün gelmesini, zafer kazanmasını, galip olmasını isterler, onunda tedbiri şudur: Üstün gelmesi istenen kişiye kuvvet verilmeli, yardımda bulunulmalıdır. Ona imdat gönderilmelidir, öteki cenkçiyi zayıflatıp ona yardımda bulunmaktan kaçınmalıdır. Eğer bir kişide kadınla çiftleşme şehveti üstün gelse, yahut erkeklik âletini zaptedemiyorsa, bunu yapmaya sabrı yoksa, bunlara karşı çare şudur:

Önce şehveti meydana getiren sebebi azaltmak, onu zayıflatmak gerekir. Şehveti zayıflatmak da üç şeyle olur:

Birincisi: Şehvetin kuvveti gıdadan, beslenmedendir. Güzel yemekleri mideye doldurmaktır. İşte böyle bir zamanda o kişinin şehvî gücüne yardım eden şeyleri yememesi, oruç tutması, geceleri kuru ekmek yemesi, et ve diğer kuvvetli yemeklerden el çekmesi gerekir.

İkincisi: Şehvetleri, cinsi duyguları ayaklandıran, harekete getiren şeylerin yolunu kapamalıdır. Şehvetin uyanışı güzel bir yüze bakmakla olur. Bundan ötürüdür ki, halkın arasından uzaklaşmalı, bir köşeye çekilmeli. Kadın ve oğlanların dolaştığı, gelip geçtiği yerlerde durmamalıdır.

Üçüncüsü: Şehvet mübah olan bir şeyle susturulmalıdır ki, kişi şehvetin doğurduğu haramlardan kurtulmuş olsun. Bu kurtuluşa evlenme ile varılır. Çünkü evlenme ile şehvete durgunluk gelir. Çokça görülmüştür ki, kişi evlenmezse şehvet azgınlığından kurtulamaz. İnsan nefsinin örneği azgın boğa gibidir ki,

ona çiftleşmesini azaltma çaresini az ot yedirmekte bulurlar. Ona otu göstermezlerse o da şehvetten yana azmaz sükûnete boyun eğer.

Bu anlattığımız çarelerin üçü de şehvetin ilacıdır. Şehvet kaynağını zayıflatmanın devalarıdır. Fakat şehvetin dinî kaynağını, dinî sebebini kuvvetli kılmanın iki ilacı vardır:

– Şehvette sabır gösteren kimsenin kazanacağı sevap hakkında Resûl Hazretlerinin buyurduğu hadis-i şerifleri düşün! demeli.

O kişi bunları düşününce şehvetin faydasının ancak bir saat olduğunu, şehvete sabır göstermenin faydasının ise ebedî padişahlık olduğunu anlar ve böylece manevî gücü olan imanı kavî olur. Dinî kaynak olan bu imanın kuvveti bu düşüncelerle kuvvet bulur.

Ötekisi de şudur: Dini sebepleri, dini gücü, şehvete aykırı kılmayı yavaş yavaş âdet kılmalı, gelenek haline getirmeli. Tâ ki, bu hâli şehvete muhalefet askeri hazırlamalı. Çünkü bir kişi güçlü olmak dilese kuvvetini tecrübe edip, kuvvetli kişilerle azar azar idman yapar. Böylece de kuvvette kemâle erişir. Bir kimse kuvvetli bir kişiyle güreş tutmak dilese önce zayıf kimselerle güreş tutmalıdır. Kuvvet, denemeden geçirmekle, sınamakla artar. Bundan ötürüdür ki, ağır işler işleyenlerin gücü ziyade olur.

İşte bütün işlerde sabır ilacına sahip olmanın yolları bunlardır ki, burada açıklandı.

ŞÜKRÜN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, şükür makamı, aziz, yüce bir makamdır. Herkes onun hakikatine eremez. Bundan ötürüdür ki, Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Benim kullarımdan şükreden kişi azdır.” (Sebe Sûresi: 13)

Şeytan ise Âdemoğullarına taan eyledi ve şöyle dedi:

“Onların çok kişisini şükredici bulamazsın.” (Araf Sûresi: 17)

Ey sâlih kişi! **Münciyat** (kurtarıcılar) dediğimiz sıfatlar başlıca iki bölümdür: Bir kısmı din yolunun başlangıçlarındandır. Aslında onlar birer maksat değildir. Meselâ: Tevbe, sabır, korku, zühd ve kendi kendini hesaba çekme gibi. Bunların hepsi kendilerinden öte herhangi bir işe vesile, bir vasıtaadır.

Bir kısmı da asıl maksat ve netice olanlardır ki, bunlar aslında gerekli olanlardır. Bir iş için vesile olduklarından değil, aslen maksuddurlar. Bunlar: **Muhabbet, şevk, rıza gösterme, tevhid ve tevekkül gibi** şeylerdir. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Onların dualarının sonu, âlemleri yaratan Cenâb-ı Hakk’a hamd etmektir.” (Yûnus Sûresi: 10)

Bu şükür bölümünü kitabın sonunda açıklamak gerekirdi. Lâkin **şükür** etmenin sabırla ilgisi olduğundan ötürü burada zikrediyoruz:

Şükrün derecesi büyüktür. Bunun da alâmeti şudur ki, Allahü Teâlâ şükri kendi zikrine yoldaş kıldı ve şöyle buyurdu:

“Beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin ki, ben de size şükredeyim (size nimetlerimi artırayım).” (Bakara Sûresi: 152)

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

“Yemeğini yiyip şükredenin derecesi, oruç tutup sabredenin derecesi gibidir!”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Kıyamet gününde bir nidâ eden kişi şöyle seslenir: Hak Teâlâ’ya bütün hâllerde şükreden kişiler ayağa kalksın! Bir kısmı ayağa kalkar. Onlar için bir bayrak dikilir. Bu bayrak altında cennete girerler.”

Mallarını, paralarını, varlıklarını Allah için harcamayıp saklayanlar hakkında da şu âyet nazil olmuştur:

“Altın ve gümüşü biriktirip, hazinede saklayıp Allah yolunda harcamayanlar için elemli bir azap vardır.” (Tevbe Sûresi: 34)

O zaman Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle sordu:

“Ya Resûlallah! Mal toplamayalım da ne toplayalım?”

Resûlullah Efendimiz, Hazret-i Ömer’e şu cevabı verdi:

“Allah’ı anan dil, şükreden kalb ve mü’min olan bir hatun (eş) dünya malı toplamaktan daha hayırlıdır.”

Yani Resûl (s.a.v.) şunu buyurmak istemiştir ki, dünyada bu üç şeyle kanaat etmek gerektir. Nitekim Resûlullah Efendimiz iyi bir kadın için şöyle buyurmuştur:

“Sâliha bir eş (kadın) dine ne güzel bir yardımcıdır.”

Evet, müslüman ve güzel bir kadın, kocasının feragatine, şükrüne ve Allah’ı anmasına yardımcı olursa, o zikir ve şükür de sâlih bir amel olur.

İbn-i Mesud (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

– Şükür imanın yarısıdır.

Atâ (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Aişe Hazretlerinin (Allah ondan razı olsun) yanına vardım. Ona:

– Bize Resûlullahın acayip hâllerinden söz edin! dedim. Hz. Aişe de:

– Resûlullahın hangi hâli vardır ki, acayip değildir! diye cevap verdi. Sonra sözüne şöyle devam etti:

– Bir geceydi, Resûlullah yatağıma geldi. Mübarek teni benim çıplak tenime değmişti. Çok geçmeden:

– Ey Aişe! dedi. Bana izin ver, gidip Allah’ıma ibadet edeyim! Ben de:

– Benim dileğim senden ayrı kalmamaktır! Lâkin yürü, ibadete var! dedim.

Ayağa kalktı. Kırbadan su aldı. Abdest alırken suyu az kullandı. Ayak üzeri durmuş, namaz kılıyor ve ağlıyordu. Vakıa ki, Bilâl-i Habeşî (Allah ondan razı olsun) geldi, Resûl Hazreti sabah namazına gitmeği diledi. Ben:

– Ey Allah'ın Resûlü! Hak Teâlâ senin günahlarını bağışlamıştır. Niçin ağlar-sın? dedim. Resûl (s.a.v.) de:

– Ben, şükredici kul olmayayım mı? Niçin ağlamayayım? Hem bana şu âyet de inmiştir, buyurdu. O âyeti okudu:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün arka arkaya gelmesin-de akıl sahipleri için –Allah'ın varlığını ve gücünü göstermek için– birçok âyetler, deliller vardır. O anlayış sahipleri ayakta dururken, yataarken, oturur-ken Hak Teâlâ'nın zikriyle uğraşırlar. Gökle yerin, nasıl halk edildiğini düşü-nür, fikrederler.” (Âl-i İmrân Sûresi: 190-191)

O akıl sahiplerinin bu dereceye varmalarının şüküründe bulunmaları, sevinç-lerindendir. Korktuklarından ötürü değildir. Nitekim peygamberlerden birisi çağıldayarak akan bir su kenarından geçiyordu. Kenardaki çakıl taşları inleye-rek, çağlayarak ağlar gibiydi. Allahü Teâlâ o taşlara dil verdi, konuşturdu. Taş-lar şöyle dediler:

– Biz şu âyeti duyduğumuzdan beri ağlarız:

“Ey iman edenler! Kendi nefsinizi, çoluk çocuğunuzu, günahlarınızı bıra-karak ve Allah'ın emirlerini yerine getirerek öyle bir ateşten koruyun ki, o ce-hennem ateşidir ve yakıtı Âdemoğulları veya taşlar olsa gerektir. O ateşin üs-tünde melekler bulunur ki, ne çok sert, ne çok yumuşaktırlar. Allah onlara ne buyurdu ise kendilerine buyrulanı yerine getirirler.” (Tahrim Sûresi: 6)

O peygamber de dua etti:

– Ey yüce Allah! dedi. Sen bu taşları cehennem ateşine yakacak olmak korkusundan emin eyle.

O peygamberin duası kabul edildi. Birkaç vakit sonra o peygamber yine o yönden geçiyordu. Akarsu yine eski inlemelerle akmaktaydı. O peygamber yine ufak taşlara şöyle sordu:

– Hâlâ neden ağlayıp, çağlar durursunuz?

O taşlar ona şöyle cevap verdiler:

– Önceleri şundan ötürü ağlardık ki, o zamanki sızlanmamız korkudandı. Şimdi ise ağlamamız Allah'a olan şükürümüzdenidir.

Bu da, insanoğlunun gönlüne bir misâldir ki, insan yüreği taştan katıdır. Âdemoğlu kimi zaman üzüntüden ötürü ağlar, kimi de sevincinden ötürü! Tâ ki, katı yüreği yumuşasın ister.

ŞÜKRÜN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Dinin bütün mertebesinin üç temelde olduğunu ve bütün hâl-lerin sonunda bu üç asla rücû ettiklerini anlatmıştık. Onlar da, **ilim**, **hâl** ve **amel**-di. İlim asıldır ki, ondan hâl doğar. Hâlden de amel doğmaktadır. Şükürün ilmi, verilen nimeti, nimet sahibinden, yani Allahü Teâlâ'dan bilmektir. **Hâl** ise o ni-metle sevinmektir. **Amel** de; nimeti, nimet sahibi Allahü Teâlâ'nın dilediği şey-lerde kullanmaktır.

Bu amelin, hem gönülle, hem de dil ile ilgisi vardır. Hem de tenle ilgilidir. Bütün bu saydıklarımızın hepsi bilinmedikçe şükürün hakikati bilinemez.

Şükürde İlim: Sana verilen bütün nimetlerin Allahü Teâlâ'dan geldiğini bil-mendir ki, hiçbir kişinin bunda ortaklığı yoktur. Eğer nimet sahibi olarak başka birini nimet verici bilersen ve nimetin o ara yerdeki kişiden geldiğine inanırsan, bu bilginle şükür tamam olmaz.

Nitekim sana bir melik bir şey verse ve sen onun vezirinin inayetiyle veril-diğini bilsen, o melike, senin şükürün gönül saflığıyla olmaz. Hatta şükürünün bir kısmı o aracı olan vezir için olmuş olur. Senin sevinmenin hepsi de melik için şöyle olur ki, sana gelen bir nimet için:

– Bunlar bana padişahın tuğralı bir buyrultusu ile geldi! diye inanç getirmen gerekir.

Bu tuğralı fermanın, kalem ve kâğıt aracılığı ile sana eriştiğini bilsen bile se-nin bu şükürüne noksan ermez. Çünkü sen de bilirsin ki, kalem ve kâğıt başkası-nın emrindedir. Buyrukta hiçbir hüküm ve tesiri yoktur. Hatta bu fermanı sana hazinedarın verdiğini bilsen yine şükre ziyan getirmez. Çünkü hazinedarın elin-de kendi adına yapacağı bir şey yoktur. Onun kendisi de padişahın hükmü al-tındadır. Zira ona bir buyrultu gönderirse, padişahın emrinden kıl kadar çıka-maz. Hazine nâzırı da tıpkı kalem gibi aracıdır.

İşte bunun gibi yeryüzünün nimetini yağmurdan, geminin kurtulmasını uy-gun rüzgardan bilsen, şükür dürüst ve doğru olmaz. Ama bulutu, yağmuru, ye-li, güneş ve ayı, yıldızları, dünyada her ne varsa hepsini Hak Teâlâ'nın kudretli avucu içinde zaptedilmiş bilmelisin. Bu, tıpkı kalemin, yazanın elinde ona boyun eğmesi gibi bir durumdur. Katibin elinde iken kalemin asla kendisine mahsus bir iradesi ve hükmü yoktur. Bu yolda inanç şükre hiçbir zaman noksanlık getir-mez. Eğer bir kişinin bir nimetini görsen, sen de o nimetin o kimseden geldiğini bilsen, buna inansan, bu çok büyük bir cehalet olur. Bu, şükür makamından uzak kalmak demektir. Aksine şöyle düşünmek gerektir:

– O kişi bana o nimeti şundan ötürü vermiştir ki, Hak Teâlâ ona bir vekil göndermiştir. O vekil de:

– Şu nimeti şu kişiye ver! diye onu buyruk altına almıştır. Artık o nimeti ve-recek olan kişi ne kadar:

– Ben bunu veremem! diye o vekil meleğe muhalefet etse elinden yapacak bir iş gelmez.

Eğer onda böyle bir güç olsaydı, bir habbe bile vermezdi. Vekil dediğimiz o güç bir duygudur ki, muhalefet edici değil, teşvik edici bir ilâhî kuvvettir. Hak Teâlâ onu, verecek olanın gönlüne salmıştır. Ve şöyle buyurmuştur:

– Dinde ve dünyada senin hayrın bu nimeti şu kişiye vermendedir!

O kişi de gerek bu cihanda, gerek âhîret dünyasında kendisinin murada er-mesi tamamıyla o nimeti sana eriştirir. Gerçekte ise o kişi, o nimeti kendisine ver-miştir. Çünkü o kendi muradına (dileğine) vesile kılmıştır, aracı etmiştir. Böyle-

ce bil ki, o nimeti sana veren Hak Teâlâ Hazretleridir ki, nimeti bağışlayan kişiye bir vekil yolladı. O nimeti sana gönderdiğinden ötürü de hiçbir karşılık bekleme maksadı yoktur.

Böylece gerçekte bütün Âdemoğulları, padişahın hazinedarı gibidir. Padişahın hazinedarı da tıpkı kalem gibidir. Ve Âdemoğullarından hiçbir kimsenin elinde yapacağı bundan başka bir şey yoktur. Hak Teâlâ ona o nimeti vermeyi gerekli kılmıştır. Bu manayı bildikten sonra Hak Teâlâ'nın yüce nimetine şükrelemeye gücün olur.

Hatta bu manayı bilmek bile şükür gibidir. Nitekim Musa aleyhisselâm yakarıştaki bulunup Hak Teâlâ'ya şöyle sordu:

– Ey Allah'ım! Âdem'i kendi kudret elinle yarattın. Ona bu kadar nimetler verdin. Senin şükrünü nasıl karşıladı?

Allahü Teâlâ da, Musa'ya şöyle buyurdu:

– Âdem, verilen nimetlerin hepsinin benden geldiğini bildi. Onun bu bi-lişi bana şükrü oldu!

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, iman bilgisinin kapıları, yolları, bölümleri çoktur.

Birincisi, Takdis yoludur. Yani bilmelisin ki, Âlemlerin Rabbi bütün yaratıklardan, her vehim ve hayale gelen şeylerden pakdır. Ve Allahü Teâlâ her türlü noksanlıktan uzaktır ve insan vasfında bulunmaz. Bu takdis sözü:

“SÜBHANALLAH– Allah'ı her türlü noksandan tenzih ederim.” demektir.

İkincisi de şuna inanmandır ki, Allah **BİR'dir**. O'nun ortağı yoktur.

Bu mana da:

“LÂ İLÂHE İLLALLAH– Allah'tan başka ilâh yoktur,” cümlesinde bulunur.

Üçüncüsü de şudur ki: Bütün yaratılan her şey O'ndandır ve her şey O'nun nimetidir. Buna imanın olacaktır. Bu mana da:

ELHAMDÜLİLLAH– Allah'a hamd olsun,” ibaresindedir.

Bu kelimedeki mana önceki iki manadan daha yüksek, daha ilerdedir. O iki-si bu mananın alt katında kalır. Bundan ötürüdür ki, Resûl Hazretleri şöyle buyurmuştur:

– SÜBHANALLAH'ta on hasene vardır. LÂ İLÂHE İLLALLAH'ta yirmi hasene vardır. ELHAMDÜLİLLAH'ta ise otuz hasene vardır.

Bu hasene yani sevap dediğimiz Allah'ın başışı, mükâfatı, yalnızca dili bu kelimelerle depretmekle meydana gelir sanma. Belki taşıdıkları manayı, bu kelimeler taşımaktadır. **Şükür** ilminin de manası budur.

ŞÜKÜR HALİNE gelince: Bu, gönülde marifetten meydana gelen bir sevinmedir. Çünkü bir kişi, bir kişiden nimet görse onunla şad olur, sevinçlenir. Lâkin bu sevinme üç türlü olur.

Birincisi şudur ki, bir padişah, bir yolculuğa çıkmak dilese, kendisine hizmet edene de kendi atlarından bir at verir. Eğer emirber:

– Padişah bana ihtiyacım olan bir at verdi! O atı edindim! diye sevinirse bu, padişaha şükür olmaz.

O, bu atı çölde de bulsaydı yine böyle sevinirdi.

İkincisi de şudur ki, o emirber, padişahın kendisine at vermesine sevinir. Bununla padişahın kendisi hakkında inayeti olduğunu anlayıp kalbine, başka nimetlere de kavuşacağı ümidi düşer. Eğer bu atı çölde bulsaydı bu sevince eremezdi. Çünkü onun sevinci nimet verenle şad olmaktır. Lâkin nimeti veren için şad olmak değildir. Belki, başka nimetlenmek için sevinmektir. Böyle bir şükür de noksandır.

Bunda üçüncü derece şudur: O emirber, o attan ötürü sevinmeli ki, ata, padişahın hizmetini görmek için bindi. Kişinin padişaktan başka isteği yoktur. Bu sevinç, padişaktan dolayı ve padişah için sevinmektir. Tamam şükür de işte budur.

Bir kimse ki, Hak Teâlâ ona bir nimet verse ve o nimetle sevinse, nimet verenle sevinmese onun bu şükrü **şükür** olmaz. Ama eğer nimeti veren için Hakk'ın rızasına uyduğu ve Hak Teâlâ onu inayete delil kıldığı için seviniyorsa, bu **şükür** olur. Fakat yine de noksan bir şükür olur. Eğer bu nimet, dinde feragat, ilim ve ibadet hâsıl etmeye ve Allahü Teâlâ'ya yakın olmaya yardımcı oluyorsa, bu şükür en **büyük**, en **kemâl** derecede bir şükür olur. Bunun da alâmeti şudur ki, o da bundan üzüntü duysa, onu nimet diye bilmese, hatta ona erişemeyi nimet saysa, işte o kişi, şükrün **kemâl derecesine erişmiş** olur.

Böylece bir şey ona dinde yardımcı olmazsa, o, bundan ötürü o şeye sevinmemelidir. Bunun için **Şibli** Hazretleri buyurdu ki:

– Şükür, nimeti değil, nimet sahibini görmektir.

Bir kişi mide, ferç ve gözdeki şehvetlere dalarsa, o kişi böyle şükürde bulunamaz. O zaman, şükrün aşağı derecesi, ikinci derecesi olur. Çünkü o, şükrün birinci derecesinden değildir.

AMELÎ ŞÜKÜR: Kalp, Dil ve Beden ile olur. **Kalp** ile olan şükür şudur ki:

1- Bütün halka hayır, iyilik istemek,

2- Hiçbir kişiye nimette hased duymamak, kıskançlık göstermemektir.

Dil ile olan amelî şükre gelince, o da: **“ELHAMDÜLİLLAH”** demektir. Ve nimet verene her hâlinde sevinç göstermektir. Resûl (s.a.v.) bir kimseye şöyle sordu: “Halin nedir?” O kişi de: “İyiyim!” diye cevap verdi. Resûl (s.a.v.) yine: “Nasılsın, hâlin nedir?” diye sordu. O kişi yine: “İyiyim!” dedi. Tekrar: “Hâlin nasıldır?” diye sordu. O kişi bu sefer: “İyiyim, **elhamdülillah!**” dedi. Resûl (s.a.v.) de: **“Ben de senden bu cevabı bekliyordum!”** diye buyurdu. Eski müslümanların birbirlerine: “Ne hâldesin, nasılsın?” diye sormalarından muradı, şükürle cevap vermeleri ve hem de cevap veren kişinin şükür sevabını kazanmak içindi. Hem hâl soran kişiye, şükretmeyip susan kimse günah işlemiş olur. Eğer

belâda bile olsa bu şükür cevabı verilmelidir. Bütün âlemlerin Rabbinden, elinden hiçbir şey gelmeyecek olan bir biçareye şikâyetle bulunmak kadar kabîh, çirkin şey ne vardır? Belâya da şükreylemek gerektir. Belki o belâ, saadete sebep olur! Eğer kişi o şükürü yapamıyorsa bari sabreylemelidir.

Bedenle yapılan şükre gelince, onun da yolu şudur: Bütün beden uzuvlarının, vücut organlarının Hak Teâlâ tarafından verilmiş bir nimet olduğunu bilmektir. Onları sen, onun için yapılan işlerde kullanmalısın. O organların hepsi de âhiret için yaratılmışlardır. Hak Teâlâ'nın da rızası, her uzvumuz ne hizmet için yaratılmışsa o hizmette kullanılmasıdır. Eğer Hak Teâlâ'nın rızası olduğu için bir şey harcar, sarf edersen şükürünü yerine getirmiş olursun. Bununla beraber Cenâb-ı Hak, senin işlediğin işten müstağnidir. Senin hiçbir ibadetine ve iyiliğine muhtaç değildir. Bunun benzeri de şunun gibidir: Bir padişahın bir kulu, bendesi olsa, onun hakkında bir iyilik yapmak istese, o kimse de uzaklarda bulunsa, padişah ona at gönderir, yol azığı salar. Bütün muradı o kulun kendi yanına gelmesi, onun ikram görmesi ve azîz bir kişi hâline gelmesidir. Yüce bir dereceye, ileri bir makama geçmesidir. Bununla beraber, padişah için onun yakında veya uzakta bulunması birdir. O kişinin yakınlığı ile padişahda hiçbir şey artmaz. Uzakta olmasıyla da padişahın hiçbir şeyi eksilmez. Lâkin bunu o kişinin iyiliği için yapar. Çünkü padişah kerim olursa herkese iyilikte bulunur. Bu iyilik o kişiler içindir, kendisi için değildir. Eğer o kul ata binip padişahın katına doğru yüz tutarsa, yol azığını da yolda güzel güzel sarf ederse, o nimetin ve azığın şükürünü yerine getirmiş olur. Eğer atına binip padişahın sarayına yüz tutmayaarak başka bir yöne doğru giderse ve padişahdan ırak düşerse bu, **küfran-ı nimet** (nankörlük) olur. Eğer hiçbir şey yapmayıp ne padişaha yakın gelse, ne de uzaklara gitse, yine **nimete küfran** etmiş olur. Ama, birinci şekildeki kadar ağır olmaz. Eğer o kimse, Hak Teâlâ'nın nimetini ibadet ve tâate, iyi işlere sarf edip İlâhi Huzura, Allah'ın katına yaklaşırsa, Allah'a şükreden (şâkir) kullardan olur. Eğer o nimeti masiyete, günah işlemeye harcarsa ve böylece Cenâb-ı Hak'tan uzak düşerse **kâfir** olur. Eğer o nimeti hareketsiz bırakıp ne tâate, ne de günaha harcamazsa birinci derecedeki kadar olmasa bile yine küfrân-ı nimet etmiş olur.

Artık şu da anlaşılmış oldu ki, her nimetin şükürü, o nimeti Hak Teâlâ'nın rızası olan şeye sarf etmekle olur. Yoksa, Hak Teâlâ'nın rızası olduğu şeyi rızası olmadığı şeyden fark edemez, seçemezse buna gücü yetmez. Bu inceden ince bir ilimdir ki her bir şeyin yaratılışındaki hikmet bilinmedikçe, bu ilim anlaşılmaz. Bunu biz birkaç kısa örnekle açıklayalım. Eğer bir kimse fazla açıklama dilerse **İhya** kitabından okusun. Bu kitabın bundan fazlasına tahammülü yoktur.

NANKÖRLÜĞÜN AÇIKLANMASI

Her nimetin küfrânı, onu hikmet yolundan döndürmek, o nimet ne için yaratılmışsa aksi yönünde onu kullanmaktır. Bilinmeli ki, nimeti Hak Teâlâ'nın rızası yolunda sarf etmek şükürdür, mekruhuna harcamak da küfürdür. Hak Teâlâ'nın rızası olan şeyler ile mekruhu olanlar, bütün genişliği ile şeriatten başka

bir şeyle bilinemez. Bu şart da nimeti tâate, emir buyrulduğu üzere sarf eylemektir. Ama basiret ehlinin bir yolu vardır ki, onda **nazar** ve **istidlal** ile ve **ilham** tariki ile olan biten işlerin hikmeti bilinir.

Ve her kişi şunu bilmelidir ki, bulutun yaratılmasının hikmeti yağmurdur. Yağmurdaki hikmet bitkinin yerden fışkırmasıdır. Bitkinin yerden fışkırmasında hikmet hayvanlara, canlılara yiyecek olmasındadır. Güneşin yaratılmasındaki hikmet gece ve gündüzün olmasındadır. Gece yaratılanların şükürü, gündüz de onların yaşaması ve kazançları içindir. O kişiye, bunlara benzer ne varsa hepsi açık ve aydınlıktır. Bütün kişiler bunu bilirler ki, gökte yıldızlar çoktur. Ama herkes onların yaratılışındaki hikmetin ne olduğunu bilir. Örnek verelim: El tutmak içindir, ayak da yürümek için! Bunları herkes bilir. Göz de görmek içindir. Kimi olur ki, ciğerin ve dalağın niçin yaratıldığını bilmez. Gözün niçin on tabakadan yaratıldığından haberi yoktur.

Öyleyse bu hikmetlerin kimisi büyük bir inceliğe sahiptir. Bunu üstün (havas) olan kişilerden başkası bilemez. Bunu açıklamak çok uzundur. Ancak, biraz olsun bilmek gerekir ki, Âdemoğulları âhiret için yaratılmıştır. Onu dünya için yaratmamışlardır. Dünyada Âdemoğluna nasip edilen her şey, âhiret azığı olmak için yaratılmıştır.

İnsan kısmı: “Dünyada olan her şeyin tümü benim için yaratıldı! Eğer her şeyde bana bir fayda yoksa onu niçin yaratmıştır?” diye düşünmesin. Böyle bir zanda bulunmasın. “Bunda hikmet nedir?” demesin. Meselâ, “Yüce Allah, karıncayı, sineği niçin yaratmıştır?” diye derinliğe varmasın. Şunu şöyle bilmeli ki, karınca da şaşkınlığa uğrayarak senin hakkında: “Onu niçin yaratmıştır?” der. “Bizim üstümüze basıp öldürsün diye mi?”

İşte karınca hakkında senin şaşırman, karıncanın da senin hakkında şaşkına dönmesi gibidir. Belki Allah’ı Teâlâ’nın büyük cömertliğindendir ki, yaratılmış, yaratılabilen her şey, her cinsten, her nev’iden, her türden hayvanlar, bitkiler, madenler, bunlardan başka daha her ne varsa hepsi, en güzel şekilde vücuda gelmiştir. Bunların her birisine yemeğinde, ihtiyacında, süsünde, düzgünlüğünde her ne gerekse meydana getirilmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak Hazretlerinde tamah yoktur. Kemâl ve zineti olmayan şey, bulunduğu yerin onları yaratmaya kabiliyeti olmamasından ötürüdür. Yaşadığı yer onun zıddını işgal etmiştir. Kimi de olur ki, zıt olan sıfat da başka bir iş için gerekli olur. Çünkü ateşin, sudaki soğukluğu ve güzelliği kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü sıcaklık, soğukluğu kabul etmez. Sıcaklık, soğukluğun zıttıdır. Ateşin sıcak olması da bir maksattır. Ateşten sıcaklığı gidermek de bir eksiklik, bir noksanlık olur.

Gerçekte şu rutubet ki, sinek ondan yaratılmıştır, sinek o rutubetten daha mükemmel hâle gelmiştir. O rutubetin sinek olmaya kabiliyeti vardır. Ondan bu kemâli saklamadılar. O yasaklayış cahillik olur. Sineğin o rutubetten daha kemâle eriştiği şu yöndedir ki sinekte kudret, hayat, duygu, hareket ve şu garip âza ve şekiller vardır ki, onlar rutubette yoktur. O rutubetten ki, sinek yaratılmış, Âdemoğulları yaratılmamıştır. Çünkü onda insan yaratılmasına kabiliyet ve li-

yakat yoktur. Zira onda şu türlü sıfatlar vardır ki; insan yaratılışında şart olan sıfatların zıddıdır. Ama şu uzuvlar ki gereklidir, Hak Teâlâ, o uzuvları sinekten esirgemedi, vermezlik etmedi. Kanat, el, ayak, göz, baş, karın, gıda geçirecek boruları, sindirim (hazım) olması için besini tutacak yeri, hazım olduktan sonra çıkacağı yeri ona verdi. Böylece sineğin vücuduna lâzım olan her şeyi, inceliği, hafifliği, letafeti ve bunlar gibi her ne varsa hepsini ona verdi. Vaktâ ki, sineğin görme ihtiyacı doğunca, başı küçük olduğundan ötürü, göz o ufak başta bulunamayacağından gözkapağı olmayan iki kapaksız, sırça gibi gözler yarattı. Tâ ki, önünde beliren şekilleri onlarla görebilsin diyeydi bu. Oysa göz kapağı, göze konan tozları silip, temizleyip daima ayna gibi arıtmak için yaratılmıştır. Sinekte göz kapağı yaratılmayınca ona iki fazla el verildi. Böylece o iki el ile her an o iki sırça gözü silsin, pak kılsın. Ondan sonra o iki eli birbirine sürer, tozlar da elinden uçar, gider.

Bütün bunları anlatmaktan maksadımız; Hak Teâlâ'nın lütuf ve inayetinin genel, her yaratığa hâs olduğunu anlatmak içindir. O lütuflar yalnız Âdemoğluna mahsus değildir. Zira her böceğe, her sineğe gerekli olan organı Yüce Allah, en üst derecede, kemâl üzere verdi. Sineği de fili yarattığı şekilde halk etmiştir. Bunlar, Âdemoğlu için yaratılmış değildir. Aksine her biri kendileri için yaratıldı. Senin de yaratılmadan önce Hak Teâlâ'ya sebebin, vesilen ve yakınlığın yoktu ki! Bunlarla yaratılıştâ özel bir hakkın nasıl olabilir! Hatta böyle bir hak başkalarında da yoktu. Lâkin Allah'ın cömertlik denizinde her şey vardır. O cömertlik denizinde olan şeylerden birisi sensin, birisi karınca, birisi sinek, birisi fil ve biri kuştur. Her ne kadar, bunlardan eksik olanları, mükemmel olanlar için feda etmişlerse de Âdemoğulları onların en kâmil, en mükemmelidir. Ama yeraltında ve denizlerin dibinde çok şeyler vardır ki, insan gıdasının onlardan hiç nasip ve kısmeti yoktur. Ama içten ve dıştan (zahiri ve bâtinî) yaratılıştâ başka hayvanlara olan lütuflar onlarda olmuştur. Çünkü bunların dış yüzünde öyle güzellikler ve nakışlar, süsler vardır ki, Âdemoğulları bunları görünce şaşkına dönerler.

Bu anlattıklarımızın ilmî derecelerle ilgisi vardır. Birçok bilginler bunu anlamaktan acizdirler. Onun açıklanması, uzun uzadıya ifadeye muhtaçtır. Murad ve maksadımız şudur ki, sen kendine: "İlâh Hazretlerine yakınım!" diye ad koymaman içindir. Hem de bil ki, sana faydası olmayan bir şeye: **"Niçin yaratılmış?.. Bunda hiçbir hikmet yoktur!"** deme.

Karıncanın senin için yaratılmadığını bildin ise şunu da bil ki, **Güneş, Ay ve bütün yıldızlar, gökler, melekler, bunların hepsi senin için yaratılmamışlardır.** Nitekim sineği senin için yaratmamışlardır. Ama ondan sana faydalar vardır. Çünkü ona, zararlı şeyleri kötü, pis kokular verecek şeyleri yemesi için vazife verilmiştir. Tâ ki, kötü, iğrenç kokular azalsın, ortadan kalksın! Kasap da sinek için yaratılmış değildir. Aksine sinek kasaptan faydalanmaktadır.

Yine sen sanma ki, güneş, her gün senin için doğmaktadır. Bu, tıpkı sineğin: "Kasap, benim için dükkanına gelir!" diye bir zanna düşmesi gibidir. Yine sinek sanır ki, kasaptan dolayı doyuncaya kadar kan ve necaset yiyecektir. Kasabın ise

dileği bambaşkadır. Sineğin düşündüklerinden de bir haberi yoktur. Onun işinden artan şeyler, fazlalıklar sineğin yiyeceği, gıdası olmuştur.

Güneş de dünyayı dolaşmasında, tavaf ve devretmesinde ancak Allahü Teâlâ'ya karşı yüz tutmuş, yönelmiştir. Güneş, senden habersizdir. Gerçi onun yüzünün ışınlarından ötürü gözler görme kudretine sahip olur ve hem de ısısının fazlalığında toprağın tabiatı, mizacı orta kararlılık, ılımlılık bulur. Böylece sana gıda olan bitkiler yeşerir, ortaya çıkar. Şu hâlde, **şükür eylemek** yolunda seninle ilgisi olmayan şeylerin hikmet ve sırrını anlatmak bizim için önemli değildir. **Şükür'le** ilgili olan şeylerin de tümünü açıklamak mümkün olmaz. Ama birkaç örnek vermekle yetinelim.

Bu örneklerin birisi şudur ki, sana gözlerini iki şeyden ötürü vermiştir:

1- Biri, bu dünyada olan dileklerine, isteklerine ve muradına yol bulman içindir.

2- Öteki de Hak Teâlâ'nın acayip yaratışına, (sun'una) nazar kılıp Hak Teâlâ'nın yüceliğini, kudretini bilmektir.

Eğer sana nâmahrem (yasak) olan bir kadına bakarsan, göz nimetinde küfrân (nankörlük) etmiş olursun. Belki, göz nimeti güneşsiz olmaz. Zira, onun ışığı olmayınca göz göremez. Güneş de yersiz ve göksüz olamaz. Çünkü gece ve gündüz, gök ve yer olmadan meydana gelemez. Böylece sen nâmahrem bir kadına haram bakış atmakla göz nimetinde ve güneş nimetinde, belki yer ve gök nimetinde küfrân etmiş olursun.

Bu cihettendir ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kişi bir günah işlese yer-gök o kişiye lanet eder.**

Ele gelince: Sen bil ki, sana eli:

1- Elinle kendi işlerini işlemen için,

2- Onunla yemeklerini yemen için.

3- Kendini yıkayıp temizlenmen için vermiştir.

Ve bunlara benzer işleri yapman için onlar yaratılmıştır. Eğer, elle günah işlersen küfrân-ı nimet etmiş olursun. Örnek olarak deriz ki, eğer sağ elinle istincâ (kaba ette taharet) eylesen ve sol elinle Mushaf-ı Şerîf'i tutsan Küfrân-ı Nimet etmiş olursun. Ve böylece Hak Teâlâ'nın rızasından dışarı çıkmış olursun. Oysa Hak Teâlâ'nın rızası adalet üzere olmaktır ki, bu da şerefliyi şerefliyle, hakiri hakirle tutarak amelde bulundurmaktır. Senin ellerinden biri kavî, öteki ise zayıf yaratılmıştır. Daha kuvvetli olanın daha şerefli olması galip bir düşüncedir.

Ey sâlih kişi! Senin işlerin iki bölümdür:

1- Birinci bölümü hakir işlerdir.

2- İkinci bölümü ise şerefli işlerdir.

O şerefli olanı sağ elinle işlersin. Hakir olanı da sol elinle işlemen yeğdir. Tâ ki, adaleti yerine getirmiş olasın. Yoksa hayvan gibi hikmet ve adaleti ortadan kaldırmış olursun.

Eğer **Kible** yönüne doğru tükürürsen, cihan nimetine küfrân etmiş olursun. Çünkü her yön eşittir. Ancak, Allahü Teâlâ yönlerin birisini diğerlerinden daha şerefli kılmıştır. Bu da senin salâhın, kurtuluşun içindir. Tâ ki, ibadette o yöne yüz tutasın, sonra da sen sebata ve sükûna kavuşasın. Çünkü o yöndeki evi (Kâbetullah'ı) Allahü Teâlâ kendisine nisbet etti.

Ey sâlih kişi! Senin kimi zaman hakir, aşağılık işlerin de vardır. Bunlar, kazâ-yı hacet ve tükürmek gibi işlerdir. Kimi de şerefli işlerin olur. Bunlar da abdest almak, namaz kılmak gibi işlerdir. Bu işlerin hepsini eşit tutarsan hayvanlar gibi yapmış olursun. Aklın hak nimetini bâtil kılmış olursun. Oysa ki, aklın hak nimeti ondan adalet ve hikmet meydana gelmesidir. Hak nimetini bâtil kılınca Kible nimetini de bâtil kılmış olursun. Nitekim, bir ağaçtan boş yere bir dal kır-san yahut bir çiçek koparsan, el nimetini ve ağaç nimetini yok etmiş olursun. Çünkü o ağacın yaratılmasında nice dal yaratılmıştır ki, o ağaç kendi besinini kendisine çekebilsin. Çünkü o dalda ağacın gıdasını sindirme gücü yaratılmıştır. Başka işler için başka kuvvetler de yaratılmıştır. Bu kuvvetler ağacı kemâle eriş-tirir. Öteki işleri de meydana getirir. Eğer sen onun bu yolunu kesip kemâlini, ol-gunlaşmasını engellersen, Küfrân-ı nimet etmiş olursun. Eğer ona kendi kemâlinden ötürü ihtiyaç duyarsan, işte bu an onun kemâle erişi senin kemâline feda edilir. Adalet şundadır ki; noksan şey kemâle erene feda edilir. Eğer o ağacı baş-kalarının mülkünden koparıp alırsan, bu, her ne denli ihtiyacın da olsa, küfrân-ı nimet olur! Zira o malın sahibinin ihtiyacı, senin ihtiyacından daha öncelik ta-şır ve birinci sırada gelir.

Allah'ın kulunun her ne kadar gerçekte mülkü yoksa da dünya bir sofraya ve dünya nimetleri o sofraya konulmuş yemekler gibidir. Hak Teâlâ'nın kulları da o sofraya üstünde misafirler gibidir. Hiçbir kişinin o sofrada malı yoktur. Nasıl bir sofraya lokması bütün kişilere yetiştir ve bir misafir, eline bir lokma alırsa ve bir başka misafirin o lokmayı onun elinden alması reva değilse, kulların malı da bundan daha fazla değildir. Nitekim misafirlerin, kimsenin eli erişmesin diye götürüp yemeği bir yerde saklamaları nasıl reva değilse, dünyadan ihtiyacından çok alıp saklamak ve muhtaç olanlara vermemek hiç kimseye caiz ve doğru de-ğildir. Fakat bu derece, zahir fetvada dürüst değildir. Çünkü hiçbir kişinin ihti-yacı bilinmez. Eğer bu yol açılırsa, biri ötekinin malını almaya başlar ve:

– Benim ihtiyacım çoktur! der.

Bilinmeli ki, her kişinin malı zarurî kendi eline konulmuştur. Lâkin hikme-te aykırıdır. Mal toplamanın nehyedilmesi (yasaklanması) bundan ötürüdür. Hele buğday biriktirmede dikkatli olunmalıdır. Çünkü buğday, halkın gıda maddesidir, beslenmenin ana direğidir. Bir kişi: "Pahalı olsun da fazla fiyatla sa-tayım!" dese, o kişi Allah'ın lanetinde olur. Çünkü bütün halkın kıvamı, aslî maddesi onunladır. Buğday saklanır, depoya konursa, onu alış-verişe âlet eder-lerse o zaman buğday ihtiyacı olanlara, muhtaçlara tez erişmez. Bu hâl, altında da gümüşte de haramdır. Onlar da saklanmamalıdır. O da şundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ altını ve gümüşü iki hikmet için yaratmıştır:

1- Her malın, her kumaşın değeri altın ve gümüşle belli olur. Çünkü bunlar olmasa bir at kaç akçedir, bir köle ne kadar akçe değerindedir bilinmezdi. Bu mallar insanlar arasında nasıl satılır, değerlendirilebilirdi? İşte zamanla öyle bir şeye insanlar ihtiyaç duydular ki, her şeye o ölçü olsun ve kıymetler ona göre bilin-sin. Altını ve gümüşü bu husus için yarattılar. Tâ ki, alım-satım dünyasında bir hâkim (yargıç) gibi olsun. Her şeyin kıymetine, değerine hüküm koysun, değeri-ni bildirsin. Bir kişi, altını ve gümüşü saklarsa Müslümanların yargıcını hapsed-miş gibi olur. Bir kimse altından ve gümüşten ibrik (sürahi) ve bardak yaptır-sa, Müslümanların hâkimine hamallık buyurmuş gibi olur. Çünkü ibrik, suyu sak-lamak içindir. Suyu saklamak ise bakır kap veya testi ile de mümkündür.

2- Altınla gümüş Allah'ın iki aziz cevheri, madenlerin iki özüdür. Onlarla dünyada olan her şey ele geçirilebilir. Herkes o ikisine rağbet eder. Eğer bir kim-senin altını varsa o kişi her şeyi elde eder, ona sahip olur. Kimi olur ki, bir kim-senin giyeceği olur. Ama yiyeceğe muhtaç kalır. Başka bir kişinin yiyeceği olur, giyeceğe de ihtiyacı yoktur. Yiyeceğini, giyeceğe karşılık satmaz. Hak Teâlâ, al-tını ve gümüşü yarattı ve ikisini de aziz kıldı. Tâ ki, halkın işleri kolaylaşsın, di-ledikleri şey ellerine geçsin. Eğer halkın, altını altına, gümüşü gümüşe ticaretle satmaları caiz ve altınla gümüş kendi alış-verişleri ile başbaşa kalsalardı, başka mal satışlarına sebep olmaktan uzak kalırlardı.

Sen, şeriata adaletin ve hikmetin dışında bir şey olacağını ne san, ne düşün. Aksine şeriatta her ne varsa gereğince vardır. Lâkin şeriatta olan hikmetlerden kimisi öyle incelerin incesi olup, ona peygamberlerden başka kimse akıl erdire-memiştir. Bir âlim, vâki olan hususları taklitle ve zaruretle tutmuş olsa onlar noksan olur. Bunlar avam kişilere yakın işlerdir. Bir kimse şeriattan olan hikmet-leri bilince fakih (fıkıh bilgini) kişilerin **mekruh** diye bildiği şeylerin **haram** oldu-ğunu bilir. Ulu kişilerden birisi yanlışlıkla sol ayağını ayakkabısına önceden koydu. Bu günahına kefaret için nice yük buğday sadaka verdi. Avamdan bir ki-şi bir ağaç yaprağını koparsa veya tükürüğünü Kible yönüne fırlatsa ya da sol eliyle Mushaf-ı Şerif'i tutsa, o kişiye o kadar itirazda bulunmayız. Bu işleri yap-ması onun noksan bilgisinden ötürüdür. Çünkü avamlık hayvanlara, dört ayak-lılara yakındır. Bu işlere tahammül getiremez. Çünkü, onun hâli, hikmetten öy-le irak olmuştur ki, bu incelikler onun gözlerinde hiçbir şey yaratmaz.

Cuma günü ezan vaktinde azâd edilmiş bir köleyi bir kimse satsa o kişiye:

– Bu ezan vaktinde satış mekruhtur! diye kimse azarda bulunmaz. Çünkü azâd edilmiş köleyi satması cinayeti bu keraheti gizler.

Ve eğer bir kişi mescidin mihrabında kazâ-yı hacet etse, arkasını kibleye dö-nerek mihrapta abdest bozduğu için:

– Arkanı neye Kible'ye döndürdün? diye onu azarlamaya yer yoktur.

Çünkü onun mihrapta işlediği cinayet öyle çirkin ve kötüdür ki, arkasını Kible'ye vermesinin inceliği o kişide görünmez. Ve avamın işlerinin kolay gö-rünmesi işte bu cihettendir.

Zahiri fetvalar avam (dinî bilgisi az olanlar) içindir. Ama âhiret yolunun yolcuları zahiri fetvaya bakmasınlar. Bütün işlerin ancak inceliklerine bakmalıdırlar. Tâ ki, meleklerle yaklaşsınlar. Yoksa din bilgisi olmayan avam kişiler adalet ve hikmette hayvanlara yaklaşsınlar.

NİMETİN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ, Âdemoğulları hakkında her ne yaratmışsa bunlar dört kısımdan birine girer:

Birincisi: Hem yaşadığımız bu dünyada, hem de süresiz yaşayacağımız dünyada faydalı olan şeylerdir. İlim gibi, güzel ahlâk gibi şeyler gerçekte faydalı olan şeylerdir.

İkincisi: O iki cihanda da zararlı olan şeylerdir. Bu zararlı olan şeyler de bilgisizlik (cahillik) ve kötü ahlâklılıktır ki, gerçekte kişiye en büyük belâ bunlardır.

Üçüncüsü: Bu dünyada rahata sebep olup öteki dünyada sıkıntıya sebep olan şeylerdir. Bu, dünya nimeti ve dünya malı çok olup onlarla zevk eylemektir ki, aptal, ahmak olan kişilere göre bunlar nimettir. Ariflere göre ise **belâ**'dır. Bunun benzeri şu aç kalmış kimse gibidir ki, bir mal bulur, o malın içinde züm-rüt vardır. Eğer o kişi aptalın, ahmağın birisi ise onda ne olduğunu bilmezse nimet sayar, eğer akıllı bir kişi ise: "Bu mal değil, belâdır!" der.

Dördüncüsü: Bu cihanda sıkıntıya sebep olan, fakat âhiret dünyasında rahatlık veren şeylerdir. Bunlar riyazet (her isteğe perhizkârlık) ve şehvete muhalefettir. Bunlar; arifler katında nimettir. Bu tıpkı akıllı olan hasta yanında acı ilacın nimet, ahmakların yanında belâ olması gibidir.

DÜNYA İŞLERİNDE HEM HAYIR HEM DE ŞER VARDIR

Ey sâlih kişi! Şunu bil ki, dünya işlerinin çoğu karmakarışıktır. Onda hem **hayır** (iyilik), hem de **şer** (kötülük) vardır. Eğer bir şeyin fazlası zararından çoksa o nimettir. Bu da her insana göre değişir. Kendine yetecek kadar malın faydası, zararından çoktur. Yeteri kadarından fazla olan malın ise zararı, çok kişiler için yararından fazladır.

Kimi kişi vardır ki, az şeyler bile ona zararlı olabilir. Hırsını artırmaya sebep olur.

Kimi kişiler de vardır ki, kâmil kişilerdir, malın çok olması ona zarar ve ziyan vermez. Onları, ihtiyaçları: zamanında ihtiyaç sahibi kimselere vermek elinden gelir. Bu yöndendir ki, kimi şeyler, kimi kişiler hakkında **nimet**, kimi kişiler hakkında da belâ olurlar.

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, halkın **hayır** diye bildiği şeyler üç hâlin dışında kalmaz.

1- Ya o anda faydalıdır.

2- Ya gelecekte faydalı olur.

3- Ya da asıl hüviyetinde faydalıdır.

Bir şey kötü sanılıyorsa, o da ya bulunduğu zamanda kötü ve çirkindir, ya gelecek zaman da çirkindir ya da aslında çirkindir.

Şu hâle göre en **kâmil hayır** üç iyilik içinde bulunanıdır: Yani hem hoş, hem güzel, hem de faydalı olmalı. Bu şey de **ilim ve hikmetten** başka bir şey değildir. Kâmil şer, büyük kötülük de **cehl** (bilgisizliktir) ki, hem hoş değildir hem çirkindir, hem de zarar vericidir. Sen, bil ki, ilimden (bilgiden) daha güzel hiçbir şey yoktur. Lâkin bu gibi kişilerin gönlü hasta olmamalıdır. Yine, ey sâlih kişi! Sen bil ki, bilgisizlik (cahillik) hastalıktır, hoşluktan uzaklaştırır. Bir kimse bir nesneyi bilmese ve onu bilmek dilese, hemen bilgisizliğin ne büyük bir dert olduğunu görür, ona şahit olur.

Cehalet çirkin şeydir. Lâkin bu çirkinlik kişinin üstünde görünmez. O, aksine kalbin içindedir. Ve kalbi körleştirir. Bu çirkinlik, görünen çirkinlikten daha kötüdür. Birçok şey vardır ki, bir yönden ziyan olsa bile bir yönden de faydalıdır. Elin kurtarılması için parmağı kesmek gibi. Yalnız cahilliktir ki, hiçbir yönden faydası olmayıp her yönden yalnız zararı vardır. Bazı şeyler de bir bakımdan faydalı, başka bakımdan zararlı olabilir. Bir kaptanın, gemisi batacağı korkusundan, selâmete varmak için, malı denize atıp savurması gibi...

LEZZET VEREN ŞEYLERİN KISIMLARI

İnsanlar:

– Lezzeti olan her şey nimettir! demişlerdir.

Lezzeti olan şeyler de üç kısımdır:

Birincisi: Bu en hasîs, en bayağı olan lezzettir ki, o karında ve tenasül âletlerinde bulunur. İnsanların çoğu bunları nîmet bilirler, daima da bunlarla uğraşırlar! Her ne dilekte bulunurlarsa bunlar için dilerler. Bu lezzetin aşağı bir lezzet olduğunun delili, bütün hayvanlar arasında bunda bir ortaklık bulunmasıdır. Hatta hayvanlar bu lezzette insandan da öndedir. Yemeleri, çiftleşmeleri ziyadedir. Hatta sinek ve karıncalar ve başka kurtcağızların hepsi bu hususta Âdemoğullarına ortaktır. Eğer bir kimse bütün özünü bu lezzetlere verse, arzın haşşere-leri derecelerine inmiş ve bu hususta onlarla ortaklaşmış olur.

İkincisi: Halka başkanlık etmek lezzetidir. Başkalarından daha iyi olmak isteğidir: Bu da hışım, kızgınlık kuvvetinden meydana gelmektedir. Bu lezzet, her ne kadar mide ve çiftleşme lezzetinden daha şerefli ise de haddizatında o da aşağılıktır, hasîsliktir. Çünkü hayvanlardan kimisi bunlara ortaktır. Meselâ arslan ve kaplanda kibir, galebe çalmak ve öteki hayvanlardan daha üstün olmak hırsı vardır.

Üçüncüsü: İlim ve hikmet lezzetidir. Hak Teâlâ'yı, onun yüce kudretini, acayıp yapılabileceğini bilmektir. Bu, her lezzetten daha üstündür. Çünkü, hiçbir hayvana, hiçbir canlıya bu lezzet nasip olmamıştır. Belki bu, meleklerin sıfatıdır. Belki de Hak Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Eğer bir kimsenin duyduğu lezzet ilim ve

hikmette olursa ve bunu, başka bir lezzette bulmazsa o kişi kâmil bir insandır. Yine bir kimse, ilim ve hikmette bir lezzet duymazsa, o kişi kâmil değil, noksan bir kişidir. Hatta hasta ve helak olmuşlardandır. Müminlerin çoğunluğu bu iki kısımdandır. Onlar, hem ilim ve marifetten lezzet bulurlar, hem başka şeylerden tad alırlar. Meselâ başkan olmakta, yüksek isteklerde (şehvette) lezzet bulurlar. Lâkin bir kimse ilim ve marifetten lezzet duydu ise başka lezzetler ona örtülü kalır ve bağışlanır. Bir kişiye, öteki lezzetler üstün gelir de ilim ve hikmet lezzetini zahmet çekerek alırsa, o kişi noksanlık derecesine daha yakındır. Eğer ilim ve hikmet lezzeti ağır basıyorsa, işte sevap kefesinin ağır basmasının manası budur. Eğer diğer lezzetler ağır basıyorsa, bu da günah kefesinin ağır gelmesi demektir.

NİMETİN KISIMLARI ve DERECELERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, gerçek nimet âhiret saadetidir. Çünkü bu nimetin aslı dileyiştir. Bu dileyiş ise başka nimetlere vesile olsun diye istenen bir dileyiş değildir. Bu türlü nimet dört nesnedir:

1- Faniliğin (geçiciliğin) yolu olmayan **beka'**dır. Sonsuz bir devamlılık, bakı kalıştır.

2- Bu nimet de öyle bir sevince ermektir ki, hiçbir üzüntü ile karışık değildir.

3- Şu ilâhî sırları öğrenme ve vuku bulacak olayları önceden bilme ilmidir ki, bilgisizliğin, karanlık ve bulanıklığından uzaktır.

4- Şu zenginliktir ki, ona, ne fakirlik, ne muhtaçlık yol bulabilir. Bu vasıfta bir lezzet ise Hazret-i **Rubûbiyet'in müşahadesi** ile olur ki; bu, devamlı, kesin-tisiz bir lezzettir. Melal ve zevalin; üzüntünün ve sona ermenin bu hâle yolu yoktur.

Gerçek nimet, hakikî saadet işte budur. Dünyada nimet sayılan her şey bu âhiret nimetine vesile olmasından ötürüdür. Başka nimetler aslında matlûp degillerdir. Tam nimet de insanın Allah'tan bu nimeti dilemesidir. Başka bir şey matlup olmamalıdır.

Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Hayat, ancak âhiret hayatı (yaşayışı) dır!"

Resul Hazretleri bu sözü, dünyanın şiddetli sıkıntılı bir devresinde söylemiş, kendisine dünya zahmetinden teselli vermek istemişti. Bir kez de büyük bir sevincinden ötürü söylemiştir. Bu deyişi **Veda Haccı'**ndaydı ve kendisi çok sevinç içindeydi. Neşesinin zirvesindeydi. Mü'minler ondan hac amellerini sormaktaydılar. Resul (s.a.v.) kendisinde dinin bu kemâlini görünce:

– **La ays'e illâ aysül âhireti! (Hayat ancak âhiret hayatıdır.)** diye buyurdu.

Bunu, dünya lezzetine gönlünün kapılmaması için buyurmuştu. Mü'minler arasında bir kişi:

– **Ey Allah'ım! Ben senden nimetin tamamını, tümünü isterim!** dedi.

O zaman Resul (s.a.v.) o kişiye:

– **Nimetin tamamı nedir, bilir misin?** diye sordu. O kişi de:

– Bilmiyorum, ya Resûlallah! diye cevap verdi.

Resul (s.a.v.) de:

– **Nimetin tamamı cennete girmendir!** diye buyurdu.

Ama dünyada olan nimetlerden herhangi bir şeye âhiret vesile değilse, onlar, hakikatte nimet değildirler.

Lâkin âhirete vesile olan şeyler, (Cennete girmenin sebepleri, şartları) on altı kısma erişir. Dördü kalpte, dördü bedende, dördü dışta, dördü de bunu birbiriyle toplamadır.

Kalpte olan: Mükâşefe ilmi, muamele ilmi, iffet ve adalettir.

Mükâşefe ilmi, Hüda'yı ve Hüda'nın sıfatlarını, Meleklerini ve Resullerini bilmektir.

Muamele ilmi, işlenecek ameller bilgisidir ki, bu kitapta daha önce açıklanmıştır. Bunlar din yolunun tehlikeli geçitleridir ki, nitekim Mühlikât rüknümüzde bahsetmiştik. Âhiret yolunun azığı olanlar bunlardı. İbadet bölümümüzde anlatmıştık. O yolun duraklarını, menzillerini Münciyat bölümünde açıklamıştık. Bunlar tamamıyla bilinirse muamele ilmi belenmiş olur.

İffet'e gelince: O, aşırı istek (şehvet) kuvvetini ve kızgınlığı sükûnete erdirmek güzel ahlâkı bütün yüceliği ile meydana getirir.

Adalet de şudur: Şehveti ve hışmı (kızgınlığı) bütün bütün yok etmemektir. Çünkü bu yapılırsa sonuç hüsrân olur. İnsan, bunu kendisine musallat ederse tuğyan doğar, asilik belirir. Bu, istikamet terazisiyle tartılmalıdır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Ölçtüğünüz zaman tam ölçün, doğru terazi ile tartın.” (İsrâ Sûresi: 35) Ve yine Cenâb-ı Hak bu yolda şöyle emir buyurmuştur:

“Tartıda, adalette sınırı aşmayın. Doğru tartın, vezinde ziyan verici olmayın.” (Rahman Sûresi: 8-9)

Bu dört kısım kalp nimeti, beden nimetleri ile birlikte olmayınca tamam olmazlar.

Bedende olan nimetler de dörttür:

1- *Sağlık,*

2- *Kuvvet,*

3- *Güzellik,*

4- *Uzun yaşamadır.*

Âhiret mutluluğunun sağlığa, güce ve uzun ömre muhtaç olduğu gizli değildir. Çünkü ilim, amel, güzel ahlâk ve faziletler olmadan Âdemoğlunun kalbinde bunlar kemâl bulamaz. Ama güzelliğe ihtiyaç az duyulur.

Güzel yüz, o kişinin hacetini tezce meydana getirir. Ama güzellik de mal ve makam gibidir. Bu manada olduğu gibi dünya işlerinde amel etmeye yarayan

her şey âhiret işlerinde de amele yarar. Çünkü dünya işleri, âhireti unutturmayla, âhiret feragatine sebep olur. Oysa dünya, âhiretin tarlasıdır. Hem de dış güzellik, iç güzelliğinin bir delilidir. Çünkü güzellikler Allahü Teâlâ'nın bir inayet nurudur ki, doğum vaktinde parıldar. Dış ne kadar süslü olursa iç de güzel ahlâkla süslenir inancı herkeste üstün bir kanaattir. Bundan ötürü de şöyle denmiştir:

– Çirkin bir kişinin, kalbinde olan kötü sıfatlardan dolayı yüzünün güzel olduğunu göremezsin. Resul (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

– Dileğinizi, güzel yüzlülerden dileyin!

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun), eğer bir ile elçi göndermek istese güzel yüzlüsünü ve adı güzel olanı gönderirdi. Fakih kişiler de şöyle demişlerdir:

– Namazda imamet mevkiine geçeceklerin sıfatları; ilimde, Kur'ân'da, ibadette eşit olurlarsa, yüz güzelliği fazla olanı imamete getiriniz.

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, güzel yüzlü kişiden muradımız şehveti harekete getiren bir güzellik değildir. O türlü güzellik kadınların sıfatıdır. Boyu posu tamam olan, yüzü gözü mütenasip olan, gönül ve gözlerin nefret duymayacağı bir kişi imam seçilmelidir.

Bedenin dışındaki nimetlere de bedenın muhtaçlığı vardır. Bunlar da mal ve mevki, ev halkı, kabile ve oymak, oğul, ululuktur. Lâkin zâhidin mala olan ihtiyacı şu yöndendir ki; eğer bir kişinin malı olmazsa, bütün gün yiyeceğini kazanmak için çalışır, ilim ve amele az vakit bulur. Ancak yeteri kadar maldır ki; dinin nimetidir.

Mevki, makamın ihtiyacına gelince: Eğer bir kişinin malı olmazsa halkın gözünde alayla karşılaşır. Düşmanların fenalığından güvenç duyamaz. Mal ve mevkiin ziyadeliğinde zarar çoktur. Bundan ötürüdür ki, Resul (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bir kişi sabahleyin yerinden kalkınca sağlıklı olsa, kendine güvence, o günün yiyeceği elinin altında bulunsa, o kişi, sanki bütün dünya kendisine verilmiş gibi olur. Bu da malsız ve makamsız bir kimse için olamaz. Resûlullah Efendimiz, yine şöyle buyurdu:

“Mal, Allah'ın mutteki kullarına ne güzel bir yardımcıdır.”

Fakat ailede kadının ve evlâdın nimet olduğu şundan ötürüdür ki, eşi ve çocukları olan kişi, çok uğraşmadan kurtulur, şehvetin şerrinden emin olur. Bu sebeptendir ki, Resul (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Kişiye uygun kadın, ne güzel yardımcıdır.

Hz. Ömer (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– Ya Resûlullah! Dünyada ne toplayıp biriktirelim?..

Resûlullah Efendimiz de ona şöyle buyurdu:

– Allah'ı zikreden dil, şükreden kalb ve mümin bir kadın!

İnsan öldükten sonra evlât, hayır ve duaya sebep olur. Hayatta iken yardım-cıdır. İyi evlât ve hayırlı mal, insana kol ve kanat gibidir ki, bütün işlerde yeterli işler görürler. Eğer zararlarından kaçınılabilirse ki, bunların faydaları Âdemoğlunun dünyaya harîs olmasına değmez, hepsi de nimettir. Fakat iyi soy da nimettir. Meselâ önderlik Kureyş'e mahsustur. Resul (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Önderler, Kureyş'ten çıkar."** Yine Resûlullah Efendimiz şöyle buyurdu: **"Nut-fenizi kendinize denk olan birine salın."** Ve bu hadîs-i şerifini şöyle tamamlamıştır: **"Çöplükte yetişen ottan sakının."** Ashâb-ı Kiram o zaman: O nedir, ya Resûlullah? diye sordular.

Allah'ın Resulü de şu cevabı verdi:

– **Kötü soydan gelen güzel kadın.**

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, soydan muradımız zengin soyu değildir. Belki dinde soylu olan kişidir ki, onun salâh ehlinden veya ilim ehlinden olmasıdır. Çünkü soy-sopun iyiliği de büyük bir nimettir. Ahlâk ise çok kez asıldan, kökten gelir. Kökün iyi olması, dalların iyi olmasına delildir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı azîminde soy için şöyle buyurur.

"Babaları da iyi bir kişiydi." (Kehf Sûresi: 82)

Geriye kalan dört hâle gelince: Bu, on ikinin toplamından meydana gelir. Bunlar da:

1. **Hidâyet** (doğru yola girmek),
2. **Rüşd** (olgunluk, erginlik),
3. **Tesdîd** (doğru işlere kudret ve kolaylık bulma),
4. **Te'yîd** (doğrulanma)dır ki, hepsine birden **Tevfik** (Allah'ın yardımına kavuşmak) denir.

Hiçbir nimet tevfihsiz olmaz. **Tevfik'in** aslı, manası kulun iradesiyle Hak Teâlâ'nın kazası arasına muvafakat (rıza) salmaktır. Bu serde de, hayırda da olur. Lâkin tevfik, âdeta, ibadete hâs olmuştur. Bir kulun iradesiyle Allahü Teâlâ'nın kul hakkında olan hayır kazasının arasını cem etmekte tevfik dört şeyle tamamlanmaktadır:

1- Hidâyet (Hak yoluna erme)dir ki, hiçbir kişi hidâyetten uzak kalamaz. Eğer bir kişi âhîret mutluluğunu dilese, ama onun yolunu bilmese, yolun olması onun hakkında ne fayda verir? Hidâyetsiz sebepler faydalı olmaz Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ kullarına minnet kıldı ve şöyle buyurdu:

"Bizim Rabbimiz o şeyleri takdir edip yarattı ve bundan sonra onlara, hidayet kıldı." (Ta-Ha Sûresi: 50)

Ve Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"Rabbinin yüce adını tesbih et. Çünkü O herşeye biçim verendir. O, her şeyi ölçüyle yapıp doğru yolu göstermiştir." (A'lâ Sûresi: 1-2-3)

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, hidayet (doğru yola varış) üç derece, üç duraktır.

Birinci derece hidâyet: Hayırla şerrin arasını ayırabilmektir. Bu haslet de bütün akıllı kullara bahşedilmiştir. Kimi kişilere kendi akılları ile kimi kişilere peygamberlerin dili ile ihsan buyrulmuştur. Ve Hak Teâlâ şöyle açıklamıştır:

“Biz ona iki yolu (hayır ve şerri) gösterdik.” (Beled Sûresi: 10)

Bundan ötürü Cenâb-ı Allah, Semûd kavmine olanları örnek göstermiş ve Kur’ân-ı azîminde şöyle buyurmuştur:

“Semûd kavmine gelince: Biz onlara da hidâyet kıldık. Doğru yolu gösterdik. Ama onlar kör kalmayı hidâyetten üstün gördüler.” (Fussilet Sûresi: 17)

Bir kişi bu hidâyetten mahrum ise; ya **kibir** veya **haset**’ten ötürü mahrumdur ya da dünya meşgalelerinden ötürü... Kulağını peygamberlerin sözlerine vermemiştir. Nebî sözlerini tutmamıştır. Yoksa hiçbir akıllı kişi hayır ile şerri, iyilikle kötülüğü birbirinden ayırt etmekten aciz değildir.

İkinci derece hidayet: Bu, hâs bir hidayettir ki, mücahede ve din muameleleri arasında yavaş yavaş doğar ve hikmet yolu açılır. Çünkü böyle bir özel hidayet, mücahedenin meyvesidir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Biz, mücahede kılanlara (yolumuzda ceht gösterenlere) elbette doğru yolu gösterir, hidâyet kılarız.” (Ankebûd Sûresi: 69)

Dikkat edilirse Cenâb-ı Hak:

– Kendimize hidâyet kılarız! diye buyurmadı. Hidâyet yollarını gösteririz! dedi. Hak Teâlâ yine şöyle buyuruyor:

“Onlar doğru yolu buldukları için Hak Teâlâ da onların başarılarını artırdı, hidâyetini ziyade kıldı.” (Muhammed Sûresi: 17)

Üçüncü derece hidâyet: Bu hasların hası olanlara mahsus hidâyettir. Bu bir nurdur ki, ancak peygamberler ve velîler âleminde zâhir olur. Hak Teâlâ Hazretleri bundan ötürü de şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın hidâyeti işte bu hidâyettir.” (Bakara Sûresi: 120)

Hak Teâlâ bu hidâyete **Hayat** dedi ve yine şöyle buyurdu:

“Biz ölü kişiye hayat verdik ve halkın içinde kendisiyle yürüyebileceği bir nur verdik.” (En’am Sûresi: 122)

2- Rüşd: Hidayetle insanın kendisine hak yoluna girme dileğinin doğmasıdır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurdu:

“Biz daha önce İbrahim’i irşad eylemiştik. Ve onun buna ehil kişi olduğunu biliyorduk.” (Enbiya Sûresi: 50)

Buradaki irşad, **rüşd’e** erdirmek, Hak yoluna doğrultmaktır. Bulûğa eren oğlancık malı saklamanın gerekli olduğunu bilip de onu saklamasa, ona, her ne kadar hidâyete ermiş olsa bile rüşdü var denilmez.

3- Tesdîd: Bu da hidâyete eren kişinin uzuvlarının her türlü hareketi dosdoğru ve kolaylıkla yerine getirebilmesidir. Böylece muradına tez erişebilmesi demektir. Hidâyetin semeresi marifette, rüşdün semeresi dâîyede (yani insanın

içinden gelen bir duygu ile iyi şeyleri sevip istemesinde) ve **tesdîd'in** semeresi ise kudret ve hareket vasıtası olan uzuvlarda, âletlerde görülmektedir.

4- Te'yîd: Bâtın yönünden görüş kuvvetini keskinleştirmede, zahir yönünden ise gayret ve hareketinde güç kazanmada gaybden yardım görmekten ibaretir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyuruyor:

"Seni Cebrail'e te'yîd eyledim." (Mâide Sûresi: 110)

Yani: Seni Rûhu'l-kudûs'le güçlendirdik.

İsmet de te'yîd'e yakındır. İsmet şudur: Kişinin içinde bir mania, bir set peydah olur, onu mâsiyet (günah) ve şîrk (Allah'a ortak koşma) yolundan engeller. O kişi de o manianın ne yerden geldiğini anlamaz, bilemez. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

"Kadın (Züleyha) Yusuf'a kast eyledi. Hak yönünden bir burhan (işaret) onu engellemeseydi, o da (Yusuf da) ona gidecekti." (Yusuf Sûresi: 34).

Bu açıklamasını yaptığımız dünya nimetleri ki, âhîret yolunun azığıdır, bu nimetlerin de başka sebeplere, onların da daha başka sebeplere, nihayet hepsinin, bu sebepler zincirini araya koyan Allah'a kavuşmaya götürücü sebeplere ihtiyacı vardır. Bu sebep zincirini baştan sona tek tek açıklamak çok uzun olur. Burada bu kadarla yetinelim.

HALKIN ŞÜKÜRDE EKSİKLİK GÖSTERMESİNİN SEBEPLERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, şükürde noksanlık göstermek iki sebeptendir:

1- Biri, Hak Teâlâ'nın nimetlerini bilmemektendir. Çünkü Hak Teâlâ'nın nimetlerinin sınırını, sayısını hiçbir kimse bilmez. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur:

"Eğer Hak Teâlâ'nın nimetlerini saymayı dilesen o hesaba gelmez." (Nahl Suresi: 18)

Biz, yeme-içme kitabımızda Hak Teâlâ'nın kimi nimetlerini bildirdik. O nimetler yemek yeme yolundadır. Açıklananlara kıyasla bilinmeli ki, Hak Teâlâ'nın bütün nimetlerini bilmek mümkün değildir. Bu kitap o nimetlerin uzatılması yüküne dayanamaz.

2- Birisi de şudur ki, her nimet herkes içindir, umumîdir. Ama Âdemoğlu nimet saymaz. Onun şükrünü kılmaz. Bu lâtif bir havaya benzer. O lâtif hava bir lâhza içimize girer, kalpte olan ruha onunla kuvvet, yardım erişir. Yüreğin harareti ortalашır. Eğer o latif hava bir lâhza kesilse insan helâk olur, ölür gider. Bundan ötürü de bunun nimet olduğunu insan bilmez. Şükür kılmaz.

Bunun gibi yüz bin şey vardır ki, nimet olduğunu bilmezler. Ama bir saat havası kötü, ağır olan bir yerde bir kişiyi oturtsalar, nefesini bağlayıp tıkasalar yahut sımsıcak bir hamamda onu bir saat hapsedseler, o bir saatlik zamanda, o kişi hava nimetinin değerini, kadrini anlamış olur. İnsan, gözünün kıymetini bir şeyi görmeyince veya gözü ağrımayınca anlayamaz, şükrünü de yerine getir-

mez. Böyle olan bir kimse şu kötü köle gibidir ki, dayak yemeyince, yemediği dayağın kıymetini bilemez. Eğer onu dövmeseler asiliği, tembelliği artar. Gafletlere düşer. O zaman bunun tedbiri, Hak Teâlâ'nın nimetlerini onun gönlünde andırmak, tazelemektir. Bunun uzun uzun anlatılması **İhya** adlı kitabımızda yapılmıştır. Böyle bir tedbir kâmil insanın tedbiridir. Ama akıllı, bilgisi noksan olanların tedbiri de şudur: Her gün tımarhaneye gitmeli. Sultanın zindanına girmeli, mezarlıkları ziyarette bulunmalı, nice türlü hastalık ve belâları yakından görmeli, onlara şahit olmalı. O zaman kendisinin selâmetini bilip anlamış olur. Belki de şükürle uğraşır.

Eğer mezarlığa uğrasa bilir ki, bütün bu ölmüş kişiler bir günlük ömrün hasreti içindedirler. O hasret çekilen bir gün boyunca, kusurlarını gidermeye çalışacaklar. Fakat onu bulamazlar. Oysa, kendisine uzun günler bahşedilmiştir. Ama o, bu günlerin kadrini, kıymetini bilemez! Umumî nimetlere şükretmediğinin örneği; su gibi, güneş gibi, gören giz gibi nimetleri, bayağı eşyadan sanır. Şu bilinmeli ki, herkese hâs nimetleri bilmemek cehalettir. Çünkü bir nimet, umuma mahsus olunca nimetlikten çıkmaz. Eğer insan düşünürse, kendisinde bile özel nimetten çoğu vardır. Zira hiçbir kişi yoktur ki, kendi akıllı gibi aklın, kendi ahlâkı gibi ahlâkın olmadığı zannına düşmüş olmasın! Bundan ötürüdür ki, başkalarını aptal ve kötü huylu sanır. Çünkü kendisini böyle saymaz. Bundan dolayıdır ki umumî ve hususî bütün nimetler için şükürle meşgul olmak gerektir.

Halkın ardından söz söylenip, konuşulmamalı. Çünkü hiçbir kimse yoktur ki, kendisinde nice türlü ayıplar, noksanlıklar olmasın. Bunları yalnız o bilir, başkaları bilmez. Hak Teâlâ bu noksanlıklarıyla o kişiyi yüce lütuf perdesiyle gizlemiştir. Onun hatırladıklarını eğer halk bilmiş olsaydı çok utanç duyardı. Bunlar herkese özel nimetlerdir. Onlara şükreylemek gerektir. Daima mahrum kalan hiçbir şey düşünülmemeli. Şükürden hiçbir zaman mahrum kalmamalı. Ve her zaman düşünülmeli ki, bütün bu nimetler kendisine hakkı olmadığı hâlde verilmiştir. Vaktiyle bir kişi bir ihtiyarın huzurunda fukaralıktan şikâyettediydi. İhtiyar kişi ona dedi ki: İster misin gözün olmasın da yerine 4.000 akçen olsun? O kişi: İstemem! deyip rıza göstermedi. İhtiyar yeniden sordu: Ya aklın olmasa?.. O kişi buna da rıza göstermedi. İhtiyar yine sordu: Ya kulağın olmasa?.. O kişi bunu da istemedi O zaman ihtiyar, her insan uzvunu sıralayarak: Ya elin, ayağın olmasa? dedi. O kişi yine Hayır, istemem! diye cevap verince, ihtiyar adam: Sana bunları bağışlayana şu kadar bin altın borcun vardır. O'ndan niçin şikâyetçi oluyorsun? Eğer bunların hepsini senden geri alsa, sen ne yaparsın? diye Allah'a şükürü hatırlattı. Belki halkın bir çoğuna: Kendi hâlini, filân kişinin hâli ile değiştirir misin? deseler, razı olmaz. Çünkü kendisine Allah'ın ihsan buyurduğu nimet çok kişiye verilmemiştir. O hâlde Allah'ın nimetlerine şükredilmesi yerinde olur.

BELÂDA BİLE ŞÜKÜR GEREKTİR

Ey sâlih kişi! Sen bil ki **belâda** da şükür gerektir. Çünkü, kâfirlikten ve günahkârlıktan daha kötü belâ olmaz. Ama belâda bir hayır bulunması mümkündür. Sen de onu bilemezsin. Hayırlısını ancak Allahü Teâlâ bilir. Her belâyı beş yönden şükredilmesi vaciptir:

1- Bedende ve dünya işindeki belâ: Bu, din işlerinde olmayan, âhiretle ilgisi olmayan belâdır ki, insanın vücudunu, dünyadaki malını veya işini sarar. Bir kişi **Sehl-i Tüsterî'ye**:

– Evime hırsız girdi. Bütün mallarımı çaldı, alıp götürdü! dedi.

Tüsterî Hazretleri:

– Ya şeytan kalbine girseydi ve imanını çalsaydı ne yapardın? dedi.

2- Daha beteri olmayan hiçbir belâ yoktur. Evet, hiçbir hastalık ve belâ yoktur ki, ondan da beteri olmasın. Daha beterine uğramayan kişinin ona da şükretmesi gerektir. Bir kimse bin değnek yemeye müstahak olsa ve ona yüz değnek vursalar. Fazla vurmasalar şükretmek yerinde olur. Şeyhlerden birinin başına bir leğen dolusu kül döktüler. O bundan sonra şunları söyledi: Ben ateşe müstehakım. Külle sulh etmeleri bana tam bir nimettir. Böyle bir amel şükürdür.

3- Hiçbir ukubet (ceza) yoktur ki, âhirete kalınca daha büyük olmasın. Dünyada çekilen cezaların çoğu âhiret cezalarının kovulmasına sebep olur. Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu: **Bir kişiye dünyada ceza verilmişse ona âhirette ceza vermezler.** Eğer bir hekim sana acı ilaç verse ve senden kan alsın bu şükre vesile olur. Çünkü bu kadar acı ile bir büyük hastalık acısından kurtulmuş olursun.

4- Sana gelen belâ Levh-i Mahfuz'da yazılmıştı. Ve yoldaydı. Ama, geleceği yoldan çevrilince ve geri kalmasıyla buna şükür yeri doğmuş oldu. **Şeyh Ebû Sait**, bindiği deveden yere düşmüştü, hemen: **Allah'a hamdolsun!** dedi. Ona: Neden Allah'a hamdettin?.. diye sordular. Ebû Sait şu cevabı verdi: Bineğimden düşmek kaderde yazılıydı. Belâyı savdığıma hamdettim. Yani bu düşme mutlaka olacaktı. O da: Ezel'de bu hükmü takdir olunmuştu! demek istedi.

5- Dünya belâsı iki yönden âhiret sevabına sebep olur. Birincisi şudur ki: Dünya musibetiyle büyük sevap kazanılır. Nitekim Resul (s.a.v.) den gelen haberlerde böyle bildirilmiştir.

İkincisi:

– Bütün günahların başı, dünya ile ülfet tutmak, ona yakın olmaktır. Öyle ki, dünya o kişinin Cenneti olur ve Hazret-i Ulûhiyete gitmek zindan olur. Halbuki akıllı bir kişiyi dünyada bir belâyı uğrattırlar, o kişinin kalbi dünyadan nefret duyar. Dünya ona zindan olur. Ölüm ona bu zindandan kurtuluş olur. Bütün belâlar, Hak Teâlâ tarafından, kulu uslandırmak için gönderilmiştir. Eğer çocuk kişi akıllı olursa, babası onu dövüp edep, terbiye öğrettiği zaman şükürde bulunur. Bu dövmede kendisine çok faydalar geleceğini bilir.

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: **Hak Teâlâ, dostlarını belâ ile iyileştirir. Nitekim hastalarınızı yemekle içmekle iyi edersiniz!** Bir kişi Resûlül-

lah Efendimize: Benim malımı aldılar! dedi. O da o kişiye şöyle buyurdu: **Malı kaybolmayan, hasta olmayan bir kimsede hayır yoktur. Zira Hak Teâlâ bir kimseyi severse, onun üzerine belâyı döker.** Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur: **Cennette çok dereceler, duraklar vardır. Ama kul cehdederek ona erişemez. Hak Teâlâ o kişiyi belâ ile o makama eriştirir.**

Bir gün Resul (s.a.v.) göğse baktı, gülümsedi ve şöyle buyurdu: **Hak Teâlâ'nın mümin kulları hakkındaki rızasına şaşırdım, kaldım. Çünkü nimetle hükmederse rıza verir, o kişinin kendisine hayırlı olur ve ona şükredip seva-na nail olur. Eğer mihnet ve belâ ile hükmederse mümin rıza gösterip sabreyler. Yine ziyade sevap kazanır. Bunların ikisi de o mümin hakkında hayırlı olur. Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu: Afiyet ehli kıyamet gününde belâ çekenler için verilen büyük dereceleri görünce afiyetten şişen etlerini makasla kesmek isterler.**

Peygamberlerden biri (Allah cümlesine selâm ve salât kılsın):

– Ey Rabbim! Neden nimetini kâfirlerin üstüne yağdırıyorsun da belâyı müminlerin üstüne yağdırırsın? dedi.

Hak Teâlâ o peygambere şöyle buyurdu:

– **Kullarda; belâlar da nimetler de hepsi benimdir. Müminin günahı vardı, onu, ölüm vaktinde tertemiz kılmayı diledim. Beni günahı olmadan görmelidir. O kişinin günahlarına bu dünyanın belâsı ile kefarete eylerim. Kâfirlerin ise iyi amelleri vardır. O amellerin karşılığını dünyanın Cenneti ile vermeyi diledim. Beni gördüğü zaman hiç hakkı kalmamış olsun. Onun ukubetini, çekeceği azabı tamam kılayım.**

Cenâb-ı Hak'tan Resul (s.a.v.)'e şu âyet nazil olmuştu:

“Her kim kötü amel işlerse cezasını görmelidir.” (Zilzâl Sûresi: 8)

Bu âyet üzerine Hz. Sıddık (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– Ya Allah'ın Resulü! Biz bu kötü amellerden nasıl kurtulabiliriz? Resul (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

– **Hiç hasta olmaz mısın? Hiç üzüntüye düşmez misin? İşte müminlerin işlediği günahın cezası budur.**

Hâtem-i Asam da şöyle demiştir:

– Hak Teâlâ kıyamet gününde dört taifeye, dört kişiyi şahit gösterir: Hazret-i Süleyman nebiyi zenginlere, Hazret-i Yusuf'u kölelere, Hazret-i İsa'yı yoksullara ve Hazret-i Eyyûb'u belâ çekenlere...

Bu kitapta **şükür** açıklaması bu kadar yeterlidir. Daha iyisini Yüce Allah bilir.

ÜÇÜNCÜ ASIL **KORKU ve ÜMİD (HAVF ve RECA)**

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, korku ve ümid (havf ve recâ) Allah yoluna girenler için iki kanat gibidir. Makam-ı Mahmud'a bunların kuvvetiyle erişilir. Çünkü o zor geçitler, Allahü Teâlâ'nın katına bir perdedir ve çok yücedir. Allahü Teâlâ'nın yüzünü müşahadeye sâdık bir umut olmayınca o zor geçitleri aşmak mümkün olmaz. Zira Cehennem yolunda olan şehvetler, üstün durumdadır. Hilecidir, öldürücüdür. Tuzağı, insanoğlunu bende salıcıdır. O bentten kurtuluş zordur.

Bu zorlukların korkusu gönle üstün gelmeyince ondan sakınılamaz. Bundan ötürüdür ki, korku ve ummanın fazileti çok büyüktür. Çünkü umma köleyi çeken yular gibidir. Korku ise köleyi süren kamçı gibidir. Öyleyse biz önce ümit etmenin (Allah'tan ummanın) hükmünü açıklayalım. Ondan sonra da Yüce Allah'tan korkmayı anlatalım.

UMUT ETMENİN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ'ya fazilet ve kerem umudu ile ibadet etmek, ukubet (ceza) korkusundan ötürü ibadet etmekten daha üstündür. Çünkü ümitten sevgi, muhabbet doğar. Muhabbet makamından da yüce hiç başka makam yoktur. Korkudan ve tehlikeden ise nefret belirir. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Herkes ölürken Allahü Teâlâ'ya güzel zanlarda bulunmalıdır." Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: Hak Teâlâ buyurdu ki: **"Ben kulumun zannettiği gibiyim. Ona söyle ki, beni dilediği gibi sansın, zannetsin."** Resûl (s.a.v.) bir kişiyi can çekişirken gördü. Ona: **Kendini nasıl buluyorsun? Nice hâldesin?** diye sordu. O kişi: Kendimi günahlardan korkar, Hakk'ın rahmetine ümitvar buluyorum! diye cevap verdi. Resûl (s.a.v.) o kişiye şöyle buyurdu: **"Mümin kulun kalbinde korku ile ümid toplandığı zaman Allahü Teâlâ o kuluna umduğunu verir, onu korktuğu şeyden güven içine kor."** Hak Teâlâ Yâkub aleyhisselâma şu vahiyde bulundu: **"Ey Yâkub! Bilir misin ki, Yusuf'u senden niçin uzaklaştırdım? O, şundan ötürüydü ki sen: "Korkarım ki onu kurt yiye."** (Yusuf sûresi: 13) dedin. Niçin kurttan korktun, bana ümid bağlamadın? Onun kardeşlerinin gafletinden endişelendin de benim onu korumamdan ümit duymadın!

Resul (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

– Allahü Teâlâ kıyamet günü bir kuluna şöyle dedi: **"Niçin kötü bir işi gördün de onu önlemedin?"** Eğer Allahü Teâlâ o kulun diline hüccet verip o kul: **"Halktan korktum ve senin rahmetine ümit bağladım"** derse, Hak Teâlâ o kişiye rahmet kılar.

Resul (s.a.v.) bir gün ashabına şöyle buyurdu:

– Eğer, siz benim bildiğimi bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz. Sahraya düşer, elinizi göğsünüze vurup feryad ederdiniz.

O sırada Cebrail aleyhisselâm geldi, şöyle dedi:

– Hazret-i Hak buyuruyor ki: “Niçin benim kullarımı rahmetimden ümitsiz kılıyorsun?”

O zaman Resûl (s.a.v.) dışarı çıkıp Hak Teâlâ’nın fazlından çok ümitler verdi. Yüce Allah, Davud aleyhisselâma vahiy gönderdi:

– **Ya Davud! dedi. Beni dost tut ve beni halkın gözünde sevdirdi!**

Hiz. Davud dedi ki:

– **Ey Allah’ım! Seni halkın gönlüne nasıl, ne ile sevdireyim?**

Hak Teâlâ da şöyle buyurdu:

– **Benim nimetimi, fazlımı onların yanına getir ki, onlar benden yalnız iyilik görmüşlerdir. Daha da nice iyilikleri görseler gerektir.**

Resûlullah Efendimizden şu hadîs-i şerif de gelmiştir:

“Bir kişi bin yıl Cehennemde yatar. Sonra:

– **Ya Hannân, ya Mennân! (Ey çok acıyan, ey çok ihsan eden) der.**

Hak Teâlâ, Cebrail’e:

– **Git, o kulumu bana getir! diye emir buyurur.**

O kulu huzura getirir. Yüce Yaradan ona:

– **Cehennemdeki yerini nasıl buldun? diye sorar. O kişi de:**

– **Ya Rabbi, bütün yerlerden kötü buldum! diye cevap verir.**

Hak Teâlâ da:

– **Bunu yeniden Cehenneme götürün! diye buyurur.**

O kişi Cehenneme götürülürken geriye başını döndürür, bakar. Allahü Teâlâ:

– **Neye başını çevirip bakıyorsun? diye sorar. O kişi de şöyle der:**

– **Ben, öyle ümid ediyordum ki, beni oradan dışarı çıkardıktan sonra geri göndermeyeceksin!**

Hak Teâlâ o zaman:

– **Onu Cennete iletin! diye buyurur.**

O kişi de o ümidi sayesinde kurtuluşa erer.”

ÜMİDİN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, gelecek bir şeyi ümit edenin haline **Umma** (recâ) derler. Kimi de **temenni** denilir. Kimi de **gar** (aldatıcılık) ve **ahmaklık** denir. Ebleh, aptal kişiler bunları birbirinden ayırt edemez. Bunların hepsini seçkin, beğenilmiş ümit sanırlar. Ama hâl hiç de böyle değildir. Bir kimse güzel tohum elde edip bir yere ekse, o yerin dikenini, otunu temizlese, onu vaktinde sulasa har-

man zamanı –eğer Allahü Teâlâ âfetten saklarsa– biçip götürmesini beklese bu bekleyişe **ümid** derler.

Eğer kötü tohum ekse veya sürülmemiş toprağa ekmiş olsa, yahut ottan ve dikenden temizlemese veya sulamasa, diktiğinin büyümesini beklese buna **garur** (aldatıcı) hamakat ve aptallık derler. Ümit demezler.

Ve eğer güzel tohumu temiz yere ekse, toprağı diken ve yabancı otlardan temizlese, ama sulamasa:

– Yağmur yağar, yer sulanır! deyip yağmuru beklese, yağmur da yağabileceğinden, bunda da güçlük olmadığından buna arzu ve **temenni** denir.

Bu tohumda olduğu gibi kişi eğer iman tohumunu göğüs yaylasına ekerse ve göğsünün yaylasını kötü ahlâktan temiz kılarsa, taate kendisini verip iman ağacını sularsa, hastalık ve âfetlerden saklayıp imanını tâ ölü vaktine kadar selâmete kavuşturup Hak Teâlâ’nın fazlını beklerse buna da **ümid** denilir. Bunun alâmeti, elverişli, güzel zamanlarda mümkün olan şeyleri esirgememektir. Zira ekileni tımar etmemek, ona bakmamak ümitsizlikten ileri gelir. Ümit etmekten gelmez. Ama iman tohumu çürümüş olsa, yakini (kesin bilgisi) doğru değilse veya doğru bile olsa, kötü huy ve ahlâktan temizlemese, ibadet ile suyunu vermeseyse, ondan rahmet beklemek ahmaklık olur. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Ahmak, o kişidir ki, nefsinin dilediği işi yapar ve rahmet temenni-sinde bulunur.”** Hak Teâlâ da şöyle buyurmuştur: **“Enbiyadan sonra kendilerine ilim erişen kimseler dünya işiyle uğraştılar, ‘‘Hak Teâlâ’nın rahmetini bekliyoruz!’’ dediler ve bunlar zemmedildi.”** (Araf Sûresi: 169) Eğer, bir şeyin sebepleri kulun seçmesi ve isteyip dilemesiyle ilgiliyse ve de bunlar tamam olursa bu bekleyişe **recâ** yani **umma** denir. Eğer dileme sebepleri yarım yamalak ve viransa, bir de tamamlanmazsa bekleyiş **garûr** yani aldatıcı hâl ve **ahmaklık** olur. Eğer o sebepler yarım yamalak değilse ve de olgunlaşmış, mâmur bir hâl almamışsa ona da intizar (bekleyiş) denir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Din işleri temenni ile olmaz!”** Bir kimse, tevbe kılrsa, o tevbenin kabul edilmesine **ümid** bağlamak gerektir. Bir kişi tevbe etse, ama işlediği gûnahtan ötürü tasalı ve acılı olsa: Hak Teâlâ benim tevbemi kabul etse! diye yakarıp beklese, işte buna **recâ** (ümit) denilir. Çünkü onun üzülmeye tövbesinin sebebi olur. Eğer üzüntü duymayıp tevbeyi beklerse o da **Garur** olur. Ve eğer tevbesiz olarak Allahü Teâlâ’nın gufranını, mağfiretini beklerse o da **Garur** olur ki, ahmaklar, aptallar, ebleh kişiler ona **ümid** diye ad takmışlarsa da değildir. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“İmân getirip kendi dilek ve arzularını, şehirlerini ve hânumanlarını bırakıp gurbeti seçenler ve kâfirlerle Allah yolunda cihat (gaza) edenler, bizim rahmetimizi uman kişilerdir. Onlar benim rahmetimi um-salar yeridir.”** (Bakara Sûresi: 18)

Vaktiyle **Hayl Oğlu Zeyd** adında biri vardı. Resûl (s.a.v.)’e geldi: “Ya Resûlallah!” dedi. “Sana bir soru sormaya geldim. Hak Teâlâ’nın hayır dilediği kişinin nişanesi nedir? Ve Hak Teâlâ’nın kendisine hayır dilemediği kişinin de nişanı nedir?” Resûl (s.a.v.), Zeyd’e şöyle sordu: **Her gün yerinden kalkarken ne sı-**

fatla kalkarsın? Hayl oğlu Zeyd şu cevabı verdi: Kendime **Hayr**'ı ve hayır ehlini dost tutarım. Eğer bir hayır fırsatı meydana çıkarsa gecikmem, yerine getiririm. Onun sevabına inanırım. Eğer o hayrı yapamazsam tasalanır, üzülrüm. O hayrı yapmak arzu ve dileğinde bulunurum. Resûl (s.a.v.) o zaman Hayl oğlu Zeyd'e: **Hak Teâlâ'nın sana hayır dilediğinin alâmeti işte budur!** diye buyurdu.

UMMANIN (RECÂNIN) İLACI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bu ilaca hiç kimsenin ihtiyacı yoktur. Hiçbir kişi ona muhtaç değildir. Yalnız iki türlü hastanın bu ilaca ihtiyacı vardır:

1- Günahlarının çokluğundan ümit kesmiş olanlardır ki, hem tevbe etmez, hem de "tevbem kabul olunmaz" diye bir kuşku içindedir.

2- İkinci hasta ise, ibadetteki mücahedesinin, ibadetinin çokluğundan kendisini yorup yıpratmakta, adetâ helâk derecesine vardırarak, kendisini dayanamayacağı zahmetlere sokmaktadır.

İşte bu türlü hasta ümit (recâ) ilacına muhtaçtır. Ama gaflet ehli olanlara bu ilaç olmaz, aksine bir **zehr-i katil** (öldürücü zehir) olur. İnsanda ümit duygusu iki sebepten ötürü kaybolur:

Birinci sebep: Acayıplıklara itibar etmektir ki, dünyada olan yaratıkların acayıplıkları düşünülür. Bitkiler, hayvanlar ve türlü türlü nimetler akıldan geçirilir. Nitekim şükür aslında açıklamıştık. Böyle bir kişi, öyle bir Allah rahmetini, öyle bir Allah inayet ve lütfunu düşünür ki, bu düşüncelerin ardında ne lütuf ve ne de rahmet vardır. Bu gibi kişi önce kendisine bakmalı ve kendine gerekli olan her şeyin nasıl yaratıldığını görmeli. Meselâ: Başı ve yüreği gibi kendisine lâzım olan şeyler nasıl yaratılmıştır? Düşünmeli ve bu sorularla da kafasını yormalıdır:

1- Zarurî olmayıp ama ihtiyaç duyulan el gibi, ayak gibi uzuvları, bir insanın süsü olan dudak kırmızılığı, kaş eğriliği, göz karalığı, kirpik uzunluğu gibi şeyler.

2- Bu rahmetler, bu lütuflar bütün hayvanlara nasıl umumî kılınmıştır?

3- Arılara türlü türlü sanat ve güzellik niçin verilmiştir? Vücudunun güzelliği, kovanda evini (peteğini) örüp yapması, orada balını toplaması, arı beğine nasıl itaatkâr olduğu, kraliçe arının onları nasıl yönettiği düşünülmeli ve incelenmeli. Bir kimse bunlar gibi acayıplıklara, kendinin içinde ve dışında bulunan bütün yaratıklardaki şeylere baksı bilir ve anlar ki, Hak Teâlâ'nın rahmeti, ümitsizlik ihtimâlinde ya da korkuya kapılmaktan yücedir. Yine bilir ve anlar ki, korku ve ümitin beraber olması gerektir. Eğer ümit, korkudan üstün gelirse yine yerinde bir hareket olur. Çünkü Hak Teâlâ'nın yarattıkları hakkında rahmet ve lütfunun kapısı geniştir.

Ulu kişilerden birisi şöyle demiştir:

– Kur'ân-ı Kerîm'de Müdâylene âyetinden daha ümit verici bir âyet yoktur. Bu âyet Kur'ân'da olan âyetlerin en uzunudur. Hak Teâlâ onu bizim malımız zi-

yan olmasın diye indirmiştir. Nasıl borç verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Allah bağışlanmamıza sebep olan bu yolları bize bildirip göstermeseydi hepimiz cehenneme girerdik.

Ümidi ele geçirmek için ilaç işte budur ki, bu ilaç çok büyük bir ilaçtır. Böyle ilaçların sonu yoktur. Her kişi de bu dereceye erişemez.

İkinci sebep: Recâ (umut) hakkında gelmiş olan âyetlerle hadisleri düşünmektir.

Bunun da sayısı haddi aşkındır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur.

"Ey kendileri aleyhinde (günaha girip) haddi aşanlar! Hiçbir kişi benim rahmetimden ümitsizliğe düşmesin. Allah bütün günahları yargılar. O, çok Gafur ve rahimdir." (Zümer Sûresi: 53)

Yine Hak Teâlâ'nın bu yoldaki buyruğu şudur:

"Benim meleklerim Rablerine hamd ve tesbih ederler, sizin bağışlanmanızı dilerler." (Şuarâ Sûresi: 5)

Neden mağfiret dilerler? Cenâb-ı Hak onu şu âyetle açıklıyor: **"Allah, kullarını cehennemle korkutur."** (Zümer Sûresi: 16)

Resul (s.a.v.) ashabı için ümmetinin bağışlanmasını dilemekten hiç geri kalmazdı. En sonunda şu âyet-i kerîme nazil oldu:

"Senin Rabbin, halkın bütün günahlarını yargılayıcıdır." (Ra'd Sûresi: 6)

Bu âyet-i kerîme nazil olunca onu arkadan gelen şu âyet-i kerîme tamamladı: **"Rabbin sana yakında şefaât makamını verecek, sen de hoşnut olacaksın."** (Duhâ Sûresi: 5)

Hazret-i Muhammed de dedi ki:

– Ya Rabbi, ümmetimden tek kişi cehennemde olsa Muhammed buna razı olamaz.

Bunlar gibi âyetlerin sayısı çoktur. Hadîs-i şeriflere gelince, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Benim ümmetim, ümmet-i merhume (rahmet olunmuş bir ümmet)dir. Onların azabı dünyada fitne ve zelzele ile olur. Ahirette onların cezası yoktur. Kıyamet günü olunca her birinin yerine bir kâfir verilir: 'Bu senin Cehennem'de fidiyendir!' denir."

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

"Humma (sıtma) hastalığı Cehennem ateşindendir. Mü'minlerin kimisinin azaptan nasibi bu kadardır.

Enes (Allah ondan razı olsun) der ki: Resûlullah Efendimiz: **Ey Allahım! Benim ümmetimin hesabını benimle kıl. Tâ ki, onların ayıplarını kimse görmesin!** diye yakardı. Allahü Teâlâ da: **Onlar senin ümmetinse benim de kullarımdır. Ben onlara Rahîmim. Onların kusurlarını gerek senin, gerekse başkasının görmesine razı değilim.**

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **Benim diriliğim de ölümüm de size faydadır. Eğer diri kalır yaşarsam size şeriatı öğretilirim. Eğer ölersem, sizin amellerinizi bana bildirirler. Eğer amelleriniz güzel olursa, ona hamd ve şükürler ederim. Eğer amelleriniz kötü olursa Hak Teâlâ'dan bağışlamasını dilerim."**

Bir gündü. Resûl (s.a.v.): **Ey bağışlaması kerîm olan (Allah)! dedi. Cebrail aleyhisselâm: Ya Resûlallah! Bilir misin ki, bunun manası nedir? O mana şudur: Kötülükleri affeder, onların yerine iyilikleri verir. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu: "Eğer bir mü'min kul günah işlese, sonra istiğfar ve tevbe etse, Hak Teâlâ şöyle buyurur: "Ey meleklerim, kulum bir günah işledi. Günahının cezasını verecek, mağfiret edecek bir Rabbi olduğunu bildi, tevbe etti. Siz tanık olun ki, Ben onu mağfiret kıldım."** Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **Hak Teâlâ şöyle buyurur: "Eğer kul, göklere erişecek günah işlese, ben de yere iner, ona mağfiret ederim."** Aynı hadîs-i kudîsî şöyle de gelmiştir: **"Benim kulum bana yer dolusu günah ile gelse, benimle bulunduğu zaman onu yer dolusu mağfiret ile karşılarım."** Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: **"Kulun günahını yazan melek, o kulun günahını aradan altı saat geçmeyince yazmaz. Hele tevbe ve istiğfar ederse asla yazmaz. Tevbe etmezse bir günah olarak yazar."** Ya kul tevbe eylemeyip bir ibadette bulunursa ne olur? Bu hususta Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Soldaki melek günahı yazdıktan sonra o kişi iyilik yaparsa, sağ kol meleği sol kol meleğine: Sen, o günahı onun defterinden gider! der. Tâ ki, onun karşılığında ben de bir sevap yazmayayım. Böylece on günaha bir sevap düşer. Dokuzu kendisine kalır."**

Resûl (s.a.v.):

- Eğer kul günah işlerse o günah deftere yazılır! diye buyurdu. Bir arabî:
- Ya eğer tevbe ederse? dedi. Resûllullah:
- **Günahı silerler!** diye cevap verdi.
- Bu silinme niceye dek sürer?
- İstiğfar ettikçe!

Resul (s.a.v.) bu cevabı verdikten sonra sözünü şöyle tamamladı:

– **Hak Teâlâ onu yargılamaktan bıkmaz, usanmaz. Eğer bir müslüman kul, bir iyilik yapmak dilese, o iyiliği yapmazdan önce sağ koldaki melek bir sevap yazar. O iyiliği işlerse on sevap yazılır. Ondandır artırılır. On sevabı yedi yüze kadar artırır. Eğer bir günah işleyecek olsa, sol koldaki melek bir günah yazar. O bir günah için de Hak Teâlâ Hazretlerinin affı vardır.**

Yine bir kişi gelip Resûlullah Efendimize şöyle sordu: **Ey Allah'ın Resûlü! Ben yalnız ramazan ayında oruç tutarım. Fazlasını tutmam. Beş vakitte de namazımı kılarım. Ziyade kılmam. Hak Teâlâ'nın üzerimde zekattan, hacdan bir alacağı yoktur. Çünkü malım da yok, param da yok. Yarın âhîret gününde hâlim neye varacaktır?** Resûl (s.a.v.) de o kişiye: **Yarın senin yerin Cennet olur!** dedi. O kişi yine şöyle sordu: **Seninle birlikte mi olurum, ya Resûlallah?** Resûl (s.a.v.) bu soruya güldü: **Benimle olursun!** dedi. **Ama gönlünü iki şeyden uzak tutarsan!**

Nedir onlar, ya Resûlallah? Birisi gizli kin ve intikam, öteki de müslümana haset ve kıskançlıktır. Dilini de iki şeyden korursun ki, bunlardan birisi, başka bir müslümanın ardından konuşmak, öteki de yalan söylemektir. Gözünü de iki şeyden saklarsın ki, birisi nâmahreme bakman, diğeri yoksulları hakir görmendir. Eğer bunları yapacak olursan Cennette benimle birlikte olursun. Öyle ki, seni el üstünde tutar, aziz ve mükerrem sayarım. Yine bir Arabî (Arap köylüsü) Resûlullah Efendimize geldi ve O'na: Ya Resûlallah! Halkın hesabını kim görür? diye sordu. Resûl (s.a.v.): Allahü Teâlâ'nın kendisi hesabı görür! diye buyurdu. Arabî: Kendi başına mı görür? diye sordu. Resûl (s.a.v.) de: Evet! diye cevap verince Arap bu cevaba güldü. Peygamber Efendimiz ona: Neye güldün? dedi. O da: Şundan ötürü güldüm ki, kerîm kişi galip gelince affeder, eğer hesap sorarsa kolaylık gösterir, göz yumar! dedi. Resûl (s.a.v.) de: Doğru söylüyorsun! dedi. Hak Teâlâ'dan daha kerîm bir kimse yoktur. Bu ârâbî fakih (akıllı) bir kişi! buyurdu. Sonra buyurdu ki: Allahü Teâlâ, Kabe'yi şerefli ve yüce kıldı. Eğer bir kişi onu yıksa, viran eylese, taşını taşından ayırsa, hatta Kabe'yi yaksa, onun günahı, Allahü Teâlâ'nın velilerinden birisine hakaret savuranın günahı kadar sayılmaz! dedi. Arabî: Allah'ın o velîleri kimlerdir? diye sordu. Resûl (s.a.v.) de: Bütün müminler Allah'ü Teâlâ'nın velileridir! dedi ve: Şu âyeti okumadın mı? diye sordu. Ve şu âyet-i kerîme'yi okudu: "Allah'ın müminleri olan kişilerin hepsi O'nun velîleri (sevgili kulları)dır. Allah, îmân edenlerin yardımcısıdır. Onları küfrün karanlığından kurtaran, nura kavuşturan O'dur. Kâfirlerin koruyucusu ise Tagut'tur. Onlar ise insanları nurdan karanlığa götürür. İşte onlar Cehennemliktir. Orada süresiz kalacaklardır." (Bakara Sûresi: 257) Resûl (s.a.v.) bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurdu: "Allahü Teâlâ'nın yarattığı hiçbir şey yoktur ki, ona üstün olanı yaratmış olmasın. Gazabına karşı, rahmetini üstün kılmıştır." Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu: Allahü Teâlâ bize diyor ki: "Ben kulları, Benden fayda sağlamaları için yarattım. Yoksa Ben onlardan faydalanayım diye değil!" Yine Resûl (s.a.v.) dedi ki: "Müslüman bir kişinin son kelâmı La ilahe illallah olursa Cehennem ateşi ona dokunmaz." Yine şöyle buyurdu: "Bir kişi, eğer herhagi bir şeyi Allah'a ortak tanımadan Allah'a kavuşsa Cehennem ateşi ona haram olur."

Resul (s.a.v.) yine buyurdu ki:

"Eğer, siz günah işlemeseydiniz, Hak Teâlâ bir yaratık halk ederdi ki, onlar günah işlerlerdi, Allahü Teâlâ da onlara mağfiret ederdi. Çünkü Allahü Teâlâ Gafur ve Rahîm'dir."

Resûl (s.a.v.) yine şöyle dedi:

– Hak Teâlâ kıyamet günü yarattığı insanlara öyle rahmet gösterir ki, hiçbir kişinin böyle bir rahmet hatırından bile geçmez. Bu rahmet öyle bir hadde gelir ki, şeytan bile rahmet ümidine düşer, başını yukarı kaldırır.

Resul (s.a.v.) buyurdu ki:

– Allahü Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. Doksan dokuzunu kıyamet günü için koymuştur. Bu dünyaya bir rahmetten fazlasını indirmemiştir. Bütün gö-

nüller o tek bir rahmetle rahimdirler. Hatta annenin oğluna, hayvanların yavrularına rahmeti o tek rahmettendir. Kıyamet günü bu bir olan rahmeti, doksan dokuz rahmetle bir araya getirir, karıştırırlar. Ve her bir rahmet nice gök ve nice yer tabakalarındadır. O gün ezelde helâk olamayanlardan başka kimse helâk olmaz.

Yine şöyle buyurdu:

“Benim şefaatiüm ümmetimde büyük günahlar işleyenler için ayrılmıştır. Benim şefaatiimin dinî emirlere itaat edenler veya takva yolunda ibadeti eksik etmeyenlere mahsus olduğunu sanmayın. Aksine ancak kirlilere ve muhalifleredir.”

Bilâl oğlu Said şöyle demiştir:

– İki kimseyi Cehennemden dışarı çıkarır. Hak Teâlâ onlara: “Siz, ne çektinizse kendi yaptıklarınızdan çektiniz. Çünkü ben kullarıma zulmetmem” diye hitapta bulunur. Sonra da:

– Alın bunları yine Tamu’ya atın! diye buyurur.

Birisi zincirlere, ayak bileklerine vurulan bukağılara bakarak acele acele yol tutar, ötekisi de ardına baka baka yavaş yavaş yürür. Bu ikisini yeniden geri çevirirler:

– Niçin böyle hareket ettiniz? diye sorarlar. Acele eden kişi:

– Günah işlemekten korktum. Allahü Teâlâ’nın buyruklarına uymamanın azabını çekmiş bulunuyorum, diye cevap verir. Öteki kişi de:

– Ben öyle sandım ki, biz dışarı çıkınca artık Cehenneme gönderilmeyeceğiz! der ve her ikisi de Cennete gönderilir.

Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu: **Kıyamet Günü** şöyle bir nida duyulacaktır: “Ey Muhammed ümmeti! Ben kendi hakkımı size bağışladım. Ve sizin hakkınız birbirinizde kaldı. Hakkınızı birbirinize bağışlayın ve hepiniz Cennete girin!”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle bir açıklama yaptı: Benim ümmetimden bir kişiyi halkın ortasında hazır kılarlar. Doksan dokuz defter getirirler. Her bir defter büyük mü büyüktür. O defterlerin hepsinde o kişinin günahları yazılmıştır. Ona: Bu günahlardan hiçbirisini inkâr edebilir misin? Melekler, bu günahları yazmakta sana zulüm etmişler midir? diye sorarlar. O kişi: Hayır, etmemişlerdir, ya Rabbi! der. Yine ona sorarlar: Günaha girmekte özrün var mıydı? O kişi: Özrüm yoktu, ya Rabbi! der. Ve Cehenneme gideceğini beklerken Hak Teâlâ: Senin benim katımda, işlediğin bir iyilik var. Sana zulmetmeyeceğiz! diye buyurur. O sevabın görülmesi için üstünde: “Eşhedü en la ilâhe illallahu ve eşhedü enne Muhammeden resûlullahi/Gördüm (inandım) ki, Allah’tan başka ilâh yoktur ve yine gördüm (inandım) ki Muhammed Allah’ın elçisidir” diye yazılı bir kâğıt getirirler. O kul: Ya Rabbi, bu kelimecik, bu kadar defterde yazılı, bu kadar günaha nasıl kifayet edebilir? der. Hak Teâlâ da: Sana zulüm yapılmaz, buyurur. Bütün günah defterlerini terazinin bir kefesine, bu

kâğıttaki kelimeyi öteki kefeye koyarlar. Bu tevhid kelimesi o defterlerden ağır gelir, hepsini yukarı kaldırır. Çünkü Allah'ın birliğini bildiren kelimenin karşısına hiçbir şey çıkamaz.

Bu yolda Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu: Hak Teâlâ meleklerle: **"Kalbinde bir miskal hayır olan kişiye cehennemden çıkarın!"** diye, buyurur! O zaman, birçok kişiyi Cehennem'den dışarı çıkarırlar. Ve: Ey Rabbimiz, bu kavimden geride hiç kimse kalmadı, denir. O zaman Hak Teâlâ yine: **Kalbinde yarım miskal hayır bulunanları Cehennemden çıkarın!** diye buyurur. Yine birçok halkı dışarı çıkarırlar: Artık bunlardan da hiç kalmadı, ya Rabbi! denir. Cenâb-ı Hak, yeniden: **Her kimin gönlünde bir zerrecik hayır varsa onu da cehennemden çıkarın!** diye emir buyurur. Birçok kimse daha çıkarıldıktan sonra: Bir zerre hayır istemiş olan hiçbir kişi de kalmadı, ya Rabbi! derler. Hak Teâlâ o zaman: **Meleklerin, peygamberlerin mü'minlerin şefaati yerine getirildi mi?** diye sorar. O zaman Yüce Katına: Siz Erhamer-Rahim'in rahmetinden başka bir şey kalmadı! diye cevap verilir. Cenâb-ı Hak Cehennem küllerinden, bir avuç kül alır, dışarı çıkarır. Bunlar bir zerre hayır işlemeyenlerin kara külleridir. Kömür haline gelmişlerdir. O küller, **Hayat Irmağı** denilen bir ırmağa daldırılır. O ırmaktan tertemiz ve apaydınlık çıkarlar. Boyunlarında mühür izleri vardır. Cennettekiler onları tanır ve Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın azap ettiği ve dünyada hiç hayır işlememiş kişilerdir. Hak Teâlâ onlara: **Cennete girin! Orada her ne görürseniz sizin olsun;** der. Onlar da: Ey Rabbimiz! derler. Bize dünyada hiçbir kişiye ihsan buyurmadığın şeyler verdin: Hak Teâlâ da şöyle buyurur: **Bilin ki, benim katımda bundan daha büyüğü de vardır,** der. O saadete erenler de: Bundan daha yüce ne olabilir, ya Rabbi? derler. Hak Teâlâ da: **Benim rızam vardır! Sizden hoşnut oldum. Bir daha hoşnutsuz olmam!** diye buyurur. Bu sahih haber, Buhârî'de ve Müslim'de de bulunmaktadır. Rivayet edilmiştir ki, bir çocuğu Müslümanlar gazada esir almışlardı. Çocuk açık artırmaya konularak satışa çıkarılmıştı. Çok sıcak bir gündü. Bir kadının gözü o çocuğa ilişti, koştu, o çadırın halkı da kadının ardından koşuştular. Kadın çocuğu tutup bağrına bastı. Güneş sıcaklığı vurmasın diye kendisini ona siper yaptı. Bir yandan da:

– **Oğlum! Oğlum! Bu benim oğlum!** diyordu.

Halk bu hâli görünce ağlaştı. Bütün işlerden el çektiler. Kadının şefkatine şaşıp kaldılar az sonra Resûl (s.a.v.) de oraya geldi. Olayı kendisine anlattılar. Kadının o çocuğa acıyarak ağlamasına sevindi ve:

– Sizi bu kadının şefkati mi şaşırttı? diye sordu. Müslümanlar da:

– Evet, ya Resûlallah! Buna şaşırdık, kaldık, dediler. O zaman Resûl (s.a.v.):

– Hak Teâlâ'nın şefkati, bu kadının çocuğuna olan şefkatinden daha da fazladır, diye buyurdu.

Müslümanlar da oradan büyük bir sevinçle ayrıldılar. Böyle bir sevinç o zamana kadar görülmemiştir.

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, buna benzer hadisler, haberler çoktur. Korkusu çok olan kişilere bu haberler şifâdır. Bu haberden anlatmak istenilen şudur ki, mü'minlerden kimi kişiler Cehenneme gireceklerdir. En sonra da oradan çıkanlar ilk girenler olacaktır. Onlar orada yedi bin yıl kalacaktır. Eğer tek kişi cehenneme girecek olsa ve oraya girmemek herkes için mümkün olsa:

– Belki o tek kişi ben olurum! diyerek herkes ihtiyatlı ve dikkatli olmalı, ibadetini tam kılmalıdır.

Eğer kudreti varsa cehd eylemeli, o tek kişinin kendisi olmamasına çalışmalıdır. Hatta bir gece bile cehennemde kalmamak için dünya lezzetlerinin hepsinden el çekmesi yerinde bir hareket olur. Ya 7.000 yıl nerede kaldı?

Sözün kısası korku da, ümit de orta karar olmalıdır. Nitekim Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Eğer nida eden bir kimse yarın âhirette cennete yalnız bir kişi girer, dese, ümit ederim ki, o kişi ben olayım. Cehenneme bir kişiden başka kimse girmez! deseler, yine o kişinin ben olacağından korkarım.

KORKUNUN FAZİLETİ VE KISIMLARI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, korku yüce makamlardandır. Ama korkunun fazileti, onun sebeplerine bağlıdır. Korkunun sebebi ise ilim ve marifettir. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ’dan korkan yalnızca âlim kullarıdır. (Fâtır Sûresi: 28)

Resul (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

“Hikmetin başı, Allah korkusudur!”

Ama korkunun semereleri (neticeleri) şunlardır:

1- İffet (Afiflik, namus, temizlik).

2- Verâ (Haram şeylerden kaçınma).

3- Takva (Allah’tan korkma ve bu korku ile dinin yasakladığı şeylerden kaçınma).

Bunların hepsi de saadet tohumudur. Çünkü şehvetleri bırakmadan ve sabretmeksizin ahiret yoluna gitmek mümkün olmaz. Korkunun şehvetleri ortadan kaldırdığı gibi hiçbir şey ortadan kaldıramaz. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ, hidâyeti, rahmeti, ilmi ve rızayı Kur’ân’da üç âyette topladı:

“Allah’tan korkan, kullar içinde sadece ilim ehli olanlardır.” (Fâtır Sûresi: 28).

“Allah onlardan razıdır, onlar da Allah’tan razıdırlar. Bu mükâfat, Allah’tan korkanlar içindir.” (Beyyine Sûresi: 8)

“Hidâyet ve rahmet, Allahü Teâlâ’dan korkan kişilere hastır.” (Araf Sûresi: 154)

Hak Teâlâ, kendinden korkmanın semeresi olan takvayı kendi üzerine izafe kıldı ve şöyle buyurdu:

“Kestiğiniz kurbanların ne etleri, ne de kanları Allah’a ulaşır. Ancak sizin takvanız Hak Teâlâ’ya erişir.” (Hac Sûresi: 37)

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurdu:

“Halkı kıyamet günü topladıkları zaman onlara hitap eden bir ses duyulur. O sesi uzakta ve yakında olan herkes işitir. O ses şöyle der:

– Ey halk! Ben sizin sözlerinizi, siz yaratıldığınızdan beri dinlerim. Siz de benim sözlerimi işitin. Sizin önünüzde okumak isterim. Ey insanlar! Siz bir neseb koydunuz. Ben de bir neseb koydum. Siz kendi nesebinizi yüce kıldınız. Benim nesebimi aşağı saldınız. Ben: **“Sizin en büyüğünüz, en muttaki olanınızdır.”** (Hucurat Suresi: 13) dedim. Siz ise **“Hayır, en büyük filan oğlu filândır!”** dediniz. Bugün ben nesebimi yüce kılıyorum, sizin nesebinizi aşağı salıyorum. Takva ehli (Allah’tan korkanlar, dinin yasaklarına uyanlar) nerededirler?

Bunun üzerine bir sancak yukarı kaldırılır. En ileriye getirilir. Muttakiler o sancağın ardınca giderler. Hepsisi de hesapsız (sorgusuz, sualsiz) Cennete girerler.”

Bundan ötürüdür ki, korku ehli olanların sevabı bir kat daha artırılmış, iki kat olmuştur. Hak Teâlâ bunu şu âyet-i kerîme ile müjdelemiştir: **“Rabbinin makamı önünde durmaktan korkanlar için iki Cennet vardır.”** (Rahman Sûresi: 46) Resûl (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ şöyle buyurdu: İzzetim hakkı için iki korkuyu ve iki güvenci bir kulda toplamam. Eğer dünyada benden korku duyarsa, ahirette onu emin (korkusuz) kılarım. Eğer ahiret için kendisinde bir güven duyuyor, korkmuyorsa, ahirette onu korkuturum.” Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Sizin en akıllı olanınız, Hak Teâlâ’dan korkusu en çok olanınızdır!” Resul (s.a.v.) ayrıca şöyle buyurdu:

“Bir kimse, Hak Teâlâ’dan korkarsa her şey ondan korkar. Bir kimse Hak Teâlâ’dan başka bir şeyden korkarsa Allah onu her şeyden korkutur.” Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Bir mümin kulun Allah korkusundan dolayı gözünden sinek başı kadar yaş aksa ve yüzüne o gözyaşının sıcaklığı değse, ona cehennem ateşi haram olur.” Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ’nın korkusundan mümin kulun kalbi ürperdiği demde nasıl kılları dimdik olursa, günahları da öyle olur ve ağacın yaprağı gibi dökülür.” Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Allah korkusundan ötürü gözyaşı akıtan kimse, süt, çıkmış olduğu memeye girmedikçe cehennem ateşine girmez.”

Hazret-i Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resûlullah: “Ey Allah’ın Resûlü! Senin ümmetinden Cennete hesabı görülmeden girecek kimse olur mu?” diye sordum. Resûl Hazretleri şu cevabı verdi:

– **Olur. Onlar da günahlarını anarak ağlayan mü’minlerdir!**

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Hak Teâlâ’nın katında, Allah korkusundan akan gözyaşı damlasından daha aziz bir katre yoktur. Nitekim, Hak Teâlâ’nın yolunda dökülen kan damlasından da aziz damla yoktur.**

Resûl (s.a.v.) dedi ki:

– **Yedi kimse Hak Teâlâ’nın arşının gölgesinde bulunur. Bunlardan birisi Hak Teâlâ’nın korkusundan ağlayandır.**

Hanzale, (Allah ondan razı olsun) bu olay için der ki:

– Resûlullahın yanındaydım. Bize öğüt vermekteydi. Öyle ki, gönüllerimiz inceliyor, yumuşuyordu. Gözlerimizden yaşlar aktı. Ben eve geldim, ev halkım, karım, çocuklarım konuşmaya başladık. Dünya işlerine daldık. Az sonra Resûlullahın öğütlerini ve ağladığımı hatırladım. Sokağa fırladım:

– Hanzale münafık oldu! dedim.

Böyle diyerek sokakta giderken Ebû Bekir (Allah ondan razı olsun) Hazreti-ne rast geldim. Bana:

– Öyle deme! Sen münafık olmadın! dedi.

Ben doğruca Resûlullahın katına vardım. Kendilerine:

– Hanzale münafık oldu! dedim. Resûlullah:

– **Hanzale hiçbir zaman münafık olmadı!** diye buyurdu. Az sonra olan hâli kendisine anlattım. Şöyle buyurdu:

“Ya Hanzale! Eğer bizim huzurumuzda bulunduğun hâl üzerinde kalsaydın, melekler gökten iner, yollarda, evlerinizde sizinle el sıkıştırlardı. Lâkin, ey Hanzale, saat saate uymaz. Bir saat bir türlü, bir saat bir türlü olur.”

Şiblî (Allah ona rahmet eylesin) Hazretleri şöyle der.

– Gönlüme hemen her gün korkular üstün gelir. O gün bana hikmetten ve ibretten bir kapı açılır.

Yahya bin Muaz (Allah ona rahmet eylesin) dedi ki:

– Mü’min kişinin günahı, ceza korkusu ile rahmet ümidi arasında, tıpkı iki arslan arasında kalmış tilki gibidir.

Hazret-i Muâz yine şöyle buyurdu:

– Miskin Âdemoğlu, eğer fakirlikten korktuğu kadar Cehennemden korksaydı, Cennete girerdi. Kendisine:

– Yarın âhiretten kim emindir? diye sordular. O da:

– Bugün çok korkan! diye cevap verdi.

Hazret-i Hasan-ı Basrî’ye (Allah ondan razı olsun) dediler ki:

– Şu kişilerin meclisleri hakkında ne dersin? Bizi o kadar korkuturlar ki, yüreklerimiz parça parça olur...

Hız. Hasan şu cevabı verdi:

– Bugün korkup yarın emîn olacağınız bir sohbet, bugün emin olup yarın korkacağınız bir sohbet yapmaktan hayırlıdır. Böyle kimselerle sohbet edin.

KORKUNUN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, korku gönül hâllerinden bir haldir. O bir ateştir ki, gönülde belirir. Onun bir sebebi ve semeresi (faydası) vardır. Ama **sebebi** ilim ve marifettir. Kişi, âhiretin tehlikesini düşünür ve kendisinin helâk sebeplerini üstün ve hazır görürse, hiç kuşku yok ki, bu derdin ateşi onun canının içinde peyda olur.

Bu ateş de iki marifetten doğar:

Birinci marifet: Kişi, kendi kusur ve ayıplarını, günahlarını, ibadetinin eksikliklerini kötü ahlâkın cinayetini gerçeklikle görür. Bütün bunların yanında Hak Teâlâ'nın kendisine verdiği nimetleri ve o nimetlerin şükründe olan kusurlarını da görür. Onun benzeri, bir padişahın çok nimet ve ihsan görmüş bir kimse gibidir. Bundan sonra da o padişahın harem ve hazinesine hiyanetler eyler. Sonra ansızın yakalandığını ve padişahın kendisini hiyanette gördüğünü anlar. Hem de padişahın ne kadar intikam alıcı olduğunu ve kimseden korkusu olmadığını bilir. Kendisine de padişah katında şefaet edecek hiçbir kimse yoktur. Ne bir aracı vardır, ne padişaha yaklaştıran! Bunları bilince de, hiç kuşku yok ki kendisini çaresizlik içinde görür, canına bu derdin ateşi düşer.

İkinci marifet: Korku, kişinin kendi sıfatından değil, belki Hak Teâlâ'nın kudretini ve korkusuzluğunu bilmekten doğar. Nitekim bir kişi bir arslanın pençesine düşse korkar. Fakat kendisinin günahından ötürü korku duymaz, aksine arslanın sıfatını bildiğinden ötürü korkar. Bilir ki, arslanın tabiatı öldürmek, parçalamaktır. Onun korkusu bu yönden olunca kendisinin zayıflığından değildir.

Bu korku da çok yüksek olan bir korkudur. Bundan ötürüdür ki, bir kişi Hak Teâlâ'nın sıfatlarını anlamalı, celâlini, yüceler yücesi olduğunu ve kudretini bilmelidir. Eğer iki âlemi helâk etse ve ebedî Cehennemde onları hapsetse O'nun zâtına bir zerre olsun noksan gelmez. Hak Teâlâ'nın hakkında söylenilen rikkat ve şefkatin hakikatinden Hak Teâlâ'nın zatı münezzehtir. Bunları düşünenin korkmakta hakkı vardır. Bu korku, her ne kadar gûnahtan masum olduklarını bildikleri hâlde peygamberlerde de vardır. Bir kimse Hak Teâlâ'yı ziyade bilirse o kişinin Hak Teâlâ'dan korkusu da fazla olur. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Ben Hak Teâlâ'yı sizden çok biliciyim. Hak Teâlâ'dan en çok korkan da benim.

Hak Teâlâ Hazretleri de ona şöyle buyurdu:

“Allah'tan korkan ancak âlim olan kullardır.” (Fâtır Sûresi: 28)

Çünkü kim daha câhil olursa o kendini daha çok emniyette bilir... Davud aleyhisselâma vahiy inmişti. Şöyle buyuruluyordu:

– **Ey Davud! Benden hışımlı arslandan korkar gibi kork.**

Korkunun sebebi de işte budur. Ama korkunun neticesi **gönülde, vücutta ve öteki uzuvlardadır. Gönülde** olanı, dünya şehvetlerini kendisine acı olarak göstermektir. O zaman onda şehvet kaygısı kalmaz. Bu gibi şeylere rağbet etmez olur. Çünkü bir kişide nikâh şehveti (isteği) ya da yemek şehveti olsa, o demde, kendisi arslan pençesine düşse veya zalim bir sultanın zindanına atılsa üstünde şehvet arzusu kalmaz. Aksine kalbi, korkudan huzû ve huşû (tevazu) içinde kalır. Başına gelecekleri düşünmekten onları düşünmeye vakit bulamaz. Yani, her anda kendi kendini yoklar, kendi kendini hesaba çeker. Gönülünü dinler, akıbetini, düşünür. O kişide ne kibir kalır, ne haset, ne dünya hırsı, ne de gaflet. Ama korkunun **vücuttaki** meyvesi, kırıklık ve sarı benizlilik. Korkunun öteki uzuvlardaki semeresi de o kişiyi günah işlemekten alıkoymak ve tâatte edep üzere bulunmaktır. Korkunun dereceleri çoktur. Eğer kişi kendini şehvetten yasaklarsa ona iffet denir. Eğer haramlardan yasaklayabiliyorsa ona **Vera** denir ve eğer şüpheli şeylerden yasaklıyor, men ediyorsa, ona **Takva** derler. Eğer âhiret yolunun azığı olmayan şeylerden kendisine el çektirirse ona da **Sıddık** derler. İffet ve Verâ, Takva'nın içindedir. Üçü ise Sıddıkta mevcuttur. Gerçekte korku budur.

Fakat gözyaşı akıtıp silmeye ve:

– **Lâ havle velâ kuvvete illa billâh!** deyip gaflette olmaya korku demezler, kadın tabiatlı derler.

Çünkü bir kişi bir kimseden korkarsa ondan uzaklaşır. Bir kimsenin yeminde bir şey olsa, onu yoklasa ve araştırıcı onun yılan olduğunu görse: **“La havle”** demekle kalmaz, belki onu götürüp yabana atar.

Zinnun'a:

– Korkutucu kul kimdir? diye sordular. O da şu cevabı verdi.

– Kendisini bir hastalığa salıp, ölüm korkusundan bütün şehvetlerden sakınandır.

KORKUNUN DERECELERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, korku üç derecedir:

1. Zayıf derece.
2. Kuvvetli derece.
3. Orta derece.

Korkunun makbul olanı, **orta derecedir.**

Zayıf korku, kadınlar gibi yufka yürekli olmaktır.

Kuvvetli korku da umutsuzluğa kapılmaktır. Onda bu tehlike vardır. Hastalık, deli olmak, belki ölmek korkusu bile bulunur.

Bu iki korkunun ikisi de kötüdür. Çünkü korku, esasında bir kemâl değildir. Ne tevhid, ne marifet, ne de muhabbettir. Onlara hiç benzemez. Bundan ötürüdür ki, korku, Hak Teâlâ'nın sıfatlarından olmadı. Belki korku acz ve cehalet olan yerde bulunur. Korku onlarsız olmaz. Çünkü âkıbet meçhul olmayınca tehlikelerden kaçınılmayınca korku olmaz. Lâkin gaflet içinde bulunanların korku kemâlidir. Korku o zaman bir kamçı gibidir ki, o kamçı ile çocuklara ders okuturlar, hayvanları yola getirirler. Eğer o kamçının açtığı yara zayıf olursa çok acıtmaz. Çocuğa bir şey öğretilmez, hayvanı da yola getirmez. Yahut onun acısı çok derin olsa, çocukları ve hayvanları yaralasa veya öldürse bu hâllerin ikisi de amele yaramaz. Öyleyse korku orta derecede olmalıdır. Ne çok zayıf, ne de çok kuvvetli! Tâ ki korkan kişi, günahattan kurtulmalı, tâate yönelmelidir.

Bir kimse daha âlim bir kişi ise âhiretin korkusu da orta derecede olur. Çünkü korkusu sınırı aşar derecede olsa recâ (ümid) sebeplerini düşünmeye başlar. Eğer korkusu zayıfsa, âhiretin tehlikelerini düşünmeye başlar. Eğer bir kimse işin tehlikesini fikretmezse, kendisine:

– Ben âlim kişiyim! derse, o kimse yalnız beyhudelik öğrenmiş olur.

O, ilim öğrenmiş olmaz. Pazarda olan falcılar gibi kendilerine hakîm (feylesof) diye ad takarlar. Oysa hikmetten (felsefeden) haberi yoktur.

Bütün marifetlerin başlangıcı kişinin kendisini ve Hakkı bilmesidir. Kendisinin kusurlu olduğunu bilmektir. Cenâb-ı Hak da azamet ve yücelik sahibidir. Bu âlemin sona ermesinden Hak Teâlâ'nın hiçbir korku ve endişesi olmadığı da bilinmelidir.

İşte, açıkladığımız bu iki marifet korkudan başka bir şeyle olamaz. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“İlim başlangıcı, Allahü Teâlâ'yı cebbar ve kahhar bilmektir. İlmin sonu ise bütün işleri kul gibi ona ısmarlamaktır.”

Ey sâlih kişi! Sen bil ki! Senin hiçbir şeyi yapmaya kudretin yoktur. Kendin hiçbir şey değilsin. Bunları bilen kişi için de korkmak nasıl mümkün olmaz?

KORKUNUN ÇEŞİTLERİ

Sen bil ki, korku her işin tehlikesini bilmekten doğar. Her kişinin önünde bir tehlike vardır. Kimi kişi olur ki Cehennem ziyanlarını düşünür. Onun korkusu bu yandandır. Kimi kişi olur ki, âhiret yolunu düşünür, ondan korkar. Yahut;

– Artık günaha düşerim! diye korkar.

Yahut kalbinde bir gaflet doğar, diye endişelenir, korkar. Ya da alışkanlıkları kendisini günaha götürür, diye korkular içinde kalır. Yahut nimetten ötürü gafleti artar:

– Kıyamet günü halkın zulmüne uğrar, yakalanırım! diye korku duyar.

Ya da kıyamette ayıp ve kusurları açıklanıp rezil ve rüsvây olacak diye korkar. Veya aklına çirkin şeyler gelir.

– Hak Teâlâ bunları bilmektedir! der, korkar.

Bu korktuklarının her birinin şu faydası olur ki, korktuğu şeylerden kaçınmaya başlar. Onlardan çekinmekle uğraşır. Meselâ âdeti kendisini günaha salacaksa ve bundan korkuyorsa, o âdetten elini çeker. Eğer Hak Teâlâ'nın gönlündekileri bilmesinden korkuyorsa gönlünü temiz tutar. Ötekiler de bunun gibidir. Korkan kişilere çok kez akıbet ve dünyaya veda korkusu galip gelir:

– Ya imanımı selâmetle başa çıkaramazsam? der.

Bu da, geleceğin korkusundan çok geçmişin korkusudur ki:

– Ezelde acaba saadetime veya asiliğime (şekavetime) mi hükmolunmuştur? diye korkular içinde kalır. Çünkü, her son, öncekinin bir takipçisi, bir dalıdır. Asıl dal, önce olandır. Resûl (s.a.v.) minbere çıkıp:

– **Hak Teâlâ'nın yazılmış bir kitabı vardır. Cennet ehli olanların orada adı, nişan ve nesebi yazılıdır!** diye buyurdu.

Sonra sağ elini aşağıya saldı, şöyle buyurdu:

– **Hak Teâlâ'nın bir kitabı daha vardır ki, Cehennem ehlinin adı, nişan ve nesebi orada vardır.**

Sonra sol elini aşağıya saldı. Yine şöyle buyurdu:

– **Bunlardan ne artar, ne eksilir. Dünyda kimi saadet ehli olur ki, şekavet ehlinin işini işlerler. Herkes de ona: Şekavet ehlidir, der. Ölüme eğer bir saati bile kalmış olsa Hak Teâlâ onu şekavet yolundan geri döndürür, saadet yoluna götürür.**

Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Saadete ermiş kişi odur ki, işte o ezeli kazada saadete kavuşmuştur. Şa-ki olan da odur ki, ezeli kazasında şakî olmuştur.**

İşte bütün iş, o eski kader yazılışındadır. Böylece kaderin itibarı geçmişe olduğu için basiret ehlinin korkusu o, geçmiş takdirden, eskiden yazılmış alın yazısından. O alın yazısından doğan korku bütün korkuların en yücesidir. Nitekim Hak Teâlâ'dan korkmak, celâl sıfatı sebebiyle, kişinin kendi günahından ötürü doğan korkusundan daha yüce ve kâmindir. Çünkü celâl sebebiyle olan korku hiçbir zaman kaybolmaz. Korku, günahattan ötürü olunca ihtimaldir ki, gurura gelir:

– Günahattan el çektim ya! Neden artık korkayım? der.

Sözün kıyası bir kişi şunu bilmeli ki, Resûlullah Efendimiz bu korkuda en yüksek dereceye varmıştı. Ebû Cehil ise en aşağı kattaydı.

İkisinin de yaratılmasında başka vesilesi yoktu ve yaratıldıkları zaman Resûl (s.a.v.) kendisinin dahil yokken tâat ve marifet yolu kendisine müyesser ve nasip oldu. Bu da şu ilzam sebebiyle idi ki, gönlünde olan ve onu teşvik edici hâl, kendisinin haberi olmadan ona çekirdi ve o, kendisine gösterip açtıkları şeyleri esrar-ı ilâhiyeyi gizlemeye gücü yetişmezdi. Öyle ki, öldürücü zehir olan şeyden bile çekinemezdi.

Ebû Cehil'in ise basiret gözü bağlanınca artık hiçbir şeyi görmez olmuştu. Vakta ki görebildi, yükek arzularından kendisini kurtaramadı. Bunların vereceği zararları bilmiyordu. Resûl aleyhisselâm ile Ebû Cehil, ikisi de yollarında yürümek zorunda kaldılar. Hak Teâlâ dilediği üzere, sebep olmadan birisinin şekâvetine hükmeyletti ve onu **esfel-i sâfiline** (yani cehenneme) sürdü. Ötekini (Resûlullahın) saadetine hükmeyletti. Ve onu **A'lâ-yı illiyyin'e** (Cennet'in ve gökyüzünün en kudsî yüceliğine) kahredici kuvvetin zincirleri ile çekti, çıkardı.

Bir kişi dilediği gibi iş yaparsa hiç kimseden korku çekmemeli. Ancak ondan korku duyulmalı. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ, Davud aleyhisselâma şöyle buyurdu:

– **Benden, kızgın arslandan korktuğun gibi kork! Seni öldürmesi senin caniliğinden ötürü değildir, belki onun arslanlık saltanatının böyle hükmetmesindendir. Eğer öldürmekten el çekse, şefkatinden ve cana yakınlığından değil, belki kendisinin katında senin değerini olmadığından ötürüdür.**

Allahü Teâlâ'yı bu sıfatlarla bilen kısmın korkudan uzak kalmasının imkânı yoktur.

ÖMRÜN KÖTÜ SONUÇLANMASI KORKUSU

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, korkanların çoğu, sonlarının ne olacağından korkmuşlardır. Şundan ötürüdür ki, Âdemoğlu'nun gönlü daima değişir. Bir şekilde bir şekle kalbolur. Ölüm vakti yüce bir vakittir. Gönlün, ölüm vaktinde ne karar tutacağı bilinemez. Arif kişilerden birisi şöyle demiştir:

– Eğer bir kimsenin elli yıl **tevhîd** üzere olduğunu bilsem benden bir saat uzaklaşıp bir duvarın ardına varsa onu tevhidine şehâdette bulunamam. Çünkü gönlün hâli değişmek yolundadır. Nasıl bir hâlde geri döneceğini bilemem.

Yine yüce kişilerden birisi de şöyle demiştir:

– Eğer bana: “Evin kapısında şehâdet yolunda ölmeye mi razı olursun, yoksa, bir göz odanın kapısında İslâm olarak ölmeye mi razı olursun?” deseler, ben:

– Bir göz odanın kapısında müslüman olarak ölmeye razı olurum! derim. Çünkü; evin kapısına varıncaya kadar İslâm kalır mıyım ya da kalmaz mıyım, bilemem.

Ebû Derdâ (Allah ondan razı olsun) yemîn edip şöyle derdi:

– Hiçbir kişi yoktur ki, ölüm vaktinde imanının geriye alınmasından emin olabilsin. Belki de onu geri alırlar!

Ebû Yezîd-i Bestâmî de şöyle demiştir:

– Otuz yedi aydır, her ne zaman mescide gitsem belimde bir zünnarın (papaz kemerinin) sallandığını görmekteyim. Tâ mescid kapısına girinceye dek korkarım. Sanırım ki beni kiliseye götüreceklerdir. Her gün beş vakit ibadette bu hâle düşerim.

İsa aleyhisselâm, Havvariyyuna: **Siz, her ne kadar gûnahtan korkarsanız, biz peygamberler küfürden korkarız!** dedi. Yine Peygamberlerden birisi nice yıllar aç kaldı, susuz kaldı, giyimsiz kaldı, çok mihnete uğradı. Bir gün Hak Teâlâ'ya yalvardı. Ona bir vahiy indi. Şöyle buyuruldu: **Senin gönlünü küfürden sakladık. Bu dereceyle kanaat etmez de dünyayı mı istersin?** O Peygamber: Ya Rabbi, tevbe kıldım, kanaat ettim! diyerek utancından başına toprak saçtı. Sonun hayırlı olmamasının alâmetlerinden birisi de **Nifâk**'tır. Bundan ötürüdür ki, Ashâb-ı Kiram nifâktan çok çekinir, kaçınırlardı.

Hasan-ı Basri Hazretleri der ki:

– Eğer kendimde nifak olmadığını bilseydim, bu hâli yeryüzünde olan şeylerin hepsinden daha sevgili olarak görürdüm.

Hasan-ı Basrî Hazretleri yine şöyle dedi:

Zâhirin bâtına (yani dışın içe), kalbin dile muhalif olması, ona uygun düşmemesi Nifâktandır.

SONUN KÖTÜ OLMASININ SEBEPLERİ

Ey aziz kişi! Sen bil ki, hayatımızın sonunun hayırlı olmamasının manası –ki bütün insanlar bundan çekinip kaçınır– imanın geri alınmasıdır. Ölüm ânında imanın kayboluşunun da sebepleri vardır. Bunun ilmi gizlidir. Lâkin bu kitapta açıklanabilen şudur ki, imanın zail olması iki sebeptendir:

1- Biri, bir kişi bâtil bir bid'âte inanır. Ömrünü o inanç yolunda geçirir. Onun hata olduğunu sanmaz. Fakat ölüm dakikasında bütün işler ona açılır. Hatta, kendisinin bu inançtaki hatası da ona gösterilir. Bundan ötürü başka hususlarda olan inanç ve itikatlarında da şüpheyne düşer. Bu tehlike bid'ât ehline vâki olur. Onlar o kimselerdir ki, iman yolunu kelâma ve delîle ısmarlamışlardır. O kişi verâ ehli, takva ehli olsa da bu böyledir. Ama saf, içi temiz olan kişiler, yani Müslümanlığı Kur'ân'ın ve hadîsin zâhiriyle tutmuş olanlar, bu tehlikeden emin görürler. İşte bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **İhtiyar kadınların itikadı gibi itikadınız olsun. Cennet ehlinin çoğu gönlü saf olanlardır.**

Bu sebepten dolayıdır ki, din büyükleri kelâm ilminden ve eşyanın hakikatlerinden bahsedilmesini yasaklamışlardır. Çünkü onlar, bu bahisler üzerinde konuşan bir kimsenin ona takat getirmeyip bid'ate düşeceğini bilirlerdi.

2- İmânın alınmasında bir sebep de şudur ki, kişinin imanı aslında zayıf olur. Kalbine dünya sevgisi üstün gelerek Hak Teâlâ'nın dostluğunu zayıflatır. Ölüm dakikasında bütün yüksek arzularını ondan geri alırlar. Dünyadan kahr-ı çıkarılacağını ve dilemediği yere götürüleceğini görür. Belki de bu muameleden ötürü kendisinde bu hâl doğan kişide Allah sevgisi zayıflar ve Allah dostluğu da ortadan kalkar.

O zaman o, oğlunu sevip de muhabbeti kaybolan kişiye benzer. Oğul babasının makbul saydığı bir şeyini alsa, o şey için oğlunu kendisine düşman sayar.

Ve mevcut olan sevgisi de kalmaz. Bundan ötürüdür ki, şahadet derecesi büyük bir derecedir, denilmiştir. Çünkü şahadet deminde gönülden dünya sevgisi kalkmış, Hak Teâlâ'nın sevgisi ve dostluğu onu kapamış ve gönlünü ölmeye kararlı kılmıştır. Buna benzer hâlde iken ölüme erişmek büyük bir ganimettir ki, bu gibi hâller tez geçer. Gönül o sıfatta devamlı kalmaz. Böylece kişide Hak Teâlâ'nın sevgisi galip olursa, dünyaya olan sevgisi kalmaz, bâtil olur. Ortadan kalır.

Bu son nişan da sonun güzel olmasının nişanıdır. Böylece bir kimse bu tehlikeden uzak olmak dilerse bid'âten uzak olmak gerekir. Kur'ân'da ve haberlerde olan her şeye iman getirmek gerektir. Kur'ân ve hadîsten olan bir şeyi bilirse kabul eder, bilmezse doğrudur, der. Cümlesine inanır. O kişiye gereken mücâhede Hak Teâlâ'nın sevgisini kendisine galip kılmaktır. İçindeki dünya sevgisini zayıflatmak, zebunlaştırmaktır. Dünya muhabbeti de ancak şariat sınırlarına riâyet etmekle olur. O zaman da dünya o kişiye aşağılık hâlde görünür. Ve dünyadan nefret duyar. Hak Teâlâ'nın sevgisi ise onun zikrini daima dilden düşürmemek şartıyla kuvvetlenir. Hak Teâlâ'nın dostlarıyla sohbet eder. Dünyayı sevenlerle sohbet etmez. Eğer onda dünya dostluğu üstün gelirse iş tehlikeye girer. Nitekim Kur'ân'da, Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, oymağınız ve mallarınız, durgunluğa uğramasından korkunuz bir ticaret, hoşunuza giden oturma yerleri, size Allah ve Resûlünden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgiliyse artık Allah'ın buyruğu size erişinceye kadar beklemeye hazır olun. Allahü Teâlâ fâsıklar topluluğunu doğru yola (hidâyete) erdirmez." (Tevbe Sûresi: 24)

KORKUNUN ELE GEÇİRİLMESİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, din makamlarının ilki yakîn ve marifettir (kesin bilgi ve Allah'ı tanımaktır). Yine bilesin ki, marifetten doğan şey korkudur. Korkudansa:

1. Zühd,
2. Sabır,
3. Tevbe.
4. Devamlı ihlâs, zikir ve fikri işletmek doğar.

Bundan da üns ve sevgi meydana gelir. Bütün makamların sonu budur. Rıza (Allah'ın emirlerine razı olmak) ve tefviz (her işi Allahü Teâlâ'ya bırakmak) ve şevk yalnızca muhabbete tâbidir. Böylece **Kimyâ-yı Saadet**, yakîn ve marifetten sonra korkudur. Ondan sonra gelenlerden hiçbiri, korkusuz olmaz.

Korku üç şeyle ele girer:

1- İlim ve marifettir ki, bir kişi kendisini ve Hak Teâlâ'yı bilir, tanırsa, zarurî olarak korku duyar. Çünkü bir kimse arslan pençesine düşse, arslanın ne olduğunu bilir. Hatta arslanı bilmesi de korkunun kendisi olur.

Bir kişi Hak Teâlâ'nın kemâl, celâl ve kudret sıfatlarıyla muttasıf olup halka muhtaçsızlığını ve kendinin çaresizliğiyle aczini bilse, Hak Teâlâ'nın tâ kıyame- te kadar kimisine sebepsiz saadetle, kimisine cinayetsiz şekavetle hükmeylemediği- ni bilse belki korkar.

Bunun için Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Âdem'le Musa, Rablerinin katında bir tartışma yaptılar. Âdem, Musa'ya üstün geldi. Musa, Adem'e dedi ki:

– **Seni Cennete koydu. Ve şu kadar nimetler verdi. Ruhundan sana üfle- di. Melekleri secde ettirdi. Seni Cennette oturttu. Bir hatan dolayısıyla bütün insanları yeryüzüne indirten hem bizi, hem kendini belâya uğratan sen değil misin?** Âdem dedi ki:

– **O günahı tâ ezelden benim üzerime yazmışlardı. Ya sen Allahü Te- âlâ'nın risâleti ve kelâmı ile seçtiği, sonra her şeyi açıklayan levhaları verdiği ve kendine yaklaştıran sırdaş kıldığı Musa değil misin?** Musa: Evet! dedi. Âdem:

– **Allahü Teâlâ'nın beni yaratmadan kaç yıl önce Tevrat'ı yazdığını biliyor musun?** dedi. Musa:

– **Tastamam kırk yıl önce yazdı!** dedi. Âdem:

– **Orada, "Âdem Rabbi'ne asi oldu ve azdı!" yazısını buldun mu?** dedi. Musa:

– **Evet, buldum!** diye cevap verince, Âdem:

– **Sen, yapmadan ve yaratılmadan kırk yıl önce Allahü Teâlâ aleyhimde "yaptı" diye yazdıktan sonra yaptığım bir işten dolayı beni kınamaya mı yel- teniyorsun?** dedi. Ayrıca da şöyle sordu: **Yazılanın hükmüne karşı durabilir miydin?**

Resul (s.a.v.):

– **Âdem böyle söylemekle Musa'ya üstün geldi!** diye buyurdu.

Kendisinden korkunun meydana geldiği marifetin çeşitleri çoktur. Bir kişi ne kadar arif olursa (tanırsa) o kadar çok korkak olur. Rivayet edilmiştir ki, Mi- kâil ve Cebrail'in ikisi de ağlamaktaydı. Kendilerine bir vahiy geldi: **"Niçin ağ- lıyorsun? Ben sizi her korkudan emin kılmıştım!"** İkisi de: **"Ey Rabbimiz, biz Senin mekrinden emin değiliz!"** diye cevap verdiler. Hak Teâlâ da: **"Benim böy- le olmamdan korkun!"** diye buyurdu. Onların güven içinde olmamaları marifet- lerinin kemâlindendi. Belki de Cenâb-ı Hakk'ın **"güvenli olun!"** demesi bir imti- han olmasın, dediler. Elbette bu sözün altında bir ilâhî sır vardır ki, biz onu an- lamaktan aciziz. Bedir Gazası gününde önce İslâm askeri zayıf oldu. Resûl (s.a.v.) korktu:

– **Ya Rabbi, dedi, eğer bu Müslümanlar helâk olurlarsa yeryüzünde sana ibadet eden kimse kalmaz.**

Hız. Sıddık (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

– Ey Allah'ın Resûlü! Hak Teâlâ'ya niçin böyle soru soruyorsun? Sana nusret ve zafer vaad eden O'dur. Hiç şüphe yok ki, vaadinden aykırı iş yapmaz.

Bu zamanda Ebû Bekir Sıddık'ın makamı kerem vaadine güveniyor. Resûl (s.a.v.) in de makamı Hak Teâlâ'nın vaadettiği nusret ve zaferden vazgeçip vazgeçmeyeceği korkusuydu. Bu, Sıddık'ın makamından daha üstün, daha yüksekti. Çünkü, Resûl (s.a.v.) biliyordu ki, kimse Hak Teâlâ'nın işlerinin sırlarına ve memleket tedbirindeki takdirinin sonuna vakıf olamaz.

2- Allah korkusuna kavuşmanın ikinci yolu da şudur ki; kişi eğer marifetten aciz olursa korkak kimselerle sohbet etmeli, konuşmalıdır. Tâ ki, o kişilerin korkusu kendi benliğine sirayet eylesin. Gaflet ehlinen irak olmalıdır. O zaman bu anlattıklarımızla korku meydana gelir. Taklîdî bile olsa korku doğmuş olur. Çocuğun yilandan kaçması ve ondan korkması, babasının yilandan kaçtığını görüp onu taklit etmesindendir. Çocuk yılanın sıfatlarından habersizdir, bu taklitten ileri gelen korku, marifetten ileri gelen korkudan daha zayıftır. Eğer o çocuk birkaç kez şerbetli denen bir kişinin yılan tuttuğunu görse onu taklit eder, korku duymaz, yılanı elini uzatır.

Eğer bir kimse yılanın sıfatını bilirse bu taklitten güven duymaz. Taklitçi kişi, gaflet ehlinin sohbetinden sakınmalıdır.

3- Bir korku yolu da şudur ki; sohbet için marifet ehli olan kişiler bulunmazsa –ki bu zamanda onlar çok azdır– onların hâllerini dinlemeli, kitaplarını okumalı. Bundan ötürü enbiânın, evliyanın korkuları konusunda biz hâllerini hikâye edelim. Tâ ki, bir kimsenin akli ne kadar az olsa bile, peygamberlerin, ileri gelen velîlerin halkın çok akıllıları, arif ve muttakî kişiler olduğunu bilir. Madem ki, onlar böyle korkuyorlar, başkalarının daha çok korkması lâzım geldiğini anlar.

PEYGAMBERLERİN VE MELEKLERİN HİKÂYELERİ

Rivayet edilmiştir ki, mel'ûn İblis lanete uğradığı zaman Cebrail ve Mikâil, durmadan ağlamışlardı. Hak Teâlâ onlara:

– **Neye ağlıyorsunuz!** diye buyurdu. Onlar da:

– Ey Rabbimiz! dediler. Senin fikrinin değişip değişmeyeceğinden emin değiliz. Hak Teâlâ Hazretleri de:

– **Öyle gerektir! Benim ne yapacağıma güvenmemeli,** buyurdu.

Mücahid (Allah rahmet eylesin) de şunu bildirdi:

– Davud aleyhisselâm kırk gün ağladı. Başını secdeden kaldırmadı. Tâ ki gözü'nün yaşından yerde otlar çıktı. Göklerden bir nida geldi:

– Ya Davud! dedi. Niçin ağlıyorsun? Eğer açsan ya da çıplaksan sana ekmek, su ve giysi gönderelim.

Davud aleyhisselâm o derece inlemişti ki, onun nefesinin ateşi ağaçları yaktı. Hak Teâlâ da onun tevbesini kabul buyurdu. Davud aleyhisselâm da:

– Ya Rabbi, dedi. Benim günahlarımı elimin ayasına yaz da onları unutmayayım! Hak Teâlâ da onun dileğini yerine getirdi. Davud aleyhisselâm elini yemeye, içmeye sürmez olmuştu. Fakat günahlarını görür, ağlardı. Kimi zaman olur ki, ona bardakla su verirlerdi. Ve bardak dolu olmazdı. Onun gözyaşlarıyla dolardı.

Rivayet edildiğine göre, Davud aleyhisselâm o kadar ağladı ki, dayanma gücü kalmadı. Ve:

– Ya Rabbi! dedi. Ağlamama rahmet etmez misin?

Bu niyaza şöyle bir vahiy geldi:

– **Ağlamayı anlatıp duruyorsun, ama günahını unuttun mu?**

Davud aleyhisselâm da:

– Ey Rabbim! Unutur muyum? dedi. Günah işlemekten önce **Zebur** okusam akan sular, esen yeller dururdu, başımda kuşlar toplanırdı. Çöllerin vahşi hayvanları benim mihrabıma gelirlerdi. Şimdi ise onlar yok oldu. Ey Rabbim! Bu ne büyük yalnızlık, ne yaman bir korkudur?

O zaman Allahü Teâlâ:

– **Ey Davud! diye buyurdu. O tâat halinin ünsiyeti idi. Bu ise günah korkusunun yalnızlığıdır.**

Ey Davud! Âdem benim kulumdu. Onu kendi lütfumla yarattım. Ona kendi ruhumu üfledim. Meleklerime ona secde etmelerini buyurdum. Ona keramet kaftanını giydirdim. Başına yakınlık tacını koydum. Yalnızlığından şikâyet etti. Havva'yı yarattım. İkisini de Cennete koydum. Bir günah işledi, onu katımdan sürdürdüm.

Ey Davud! Bu sözü Hak kulağı ile dinle. Sen bizim tâatimizde, ibadetimizdeydin. Biz de senin bu tâatine uyarak dilediklerini verirdik. Günah işledin, mühlet verdik. Bütün bunlara rağmen eğer bize dönersen (tövbe kılırsan) yine de kabul ederiz.

Yahya bin Zekerîyya aleyhisselâm, Beyt-i Mukaddes'te ibadette bulunurdu. Küçük bir çocuktuk. Onu, arkadaşı olan diğer çocuklar oyun oynamaya çağırırlardı. O ise:

– Ben oyun oynamak için yaratılmadım! derdi.

Vaktâ ki, yaşı on beşine vardı, halktan uzaklaştı. Uzlete çekilmek için sahraya çıktı. Bir gün anacığı onun ardından sahraya geldi. Onu ayaklarını suya soktuğu hâlde, susuzluktan ölecek bir hâlde buldu. Şöyle niyaz ediyordu:

– Ya Rabbi! İzzetin hakkı için su içmiyorum. Bütün dileğim senin katında yerimin neresi olduğunu bilmektir.

Ve Yahya aleyhisselâm o kadar ağlamıştı ki, yüzünde et kalmamış, erimişti. Dişleri dışardan görünüyordu. Yüzünü de iki parça keçeyle örtmüştü. Halkın kendisini görmemelerini dilemişti.

Peygamber hikâyelerinde bu gibi hâller çoktur.

DÖRDÜNCÜ ASIL FAKR ve ZÜHD

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, din yolunun ilacı dört asıldır. Müslümanlık unvanı konumuzda açıklamıştık. Bu dört asıl da:

1. Kendi nefsinin tanımak,
2. Allah'ı tanımak,
3. Yaşadığın dünyayı tanımak,
4. Gideceğin âhireti tanımaktır.

Bu dördün ikisinden kaçınmak gerektir. Bunlar da şudur:

- 1- Kendi nefsinden kaçınmaktır ki. Bu, Hak Teâlâ'yı dilemek için yapılır.
- 2- Dünyadan kaçınmaktır ki, o da âhireti dilemek için yapılır.

Böylece kendi kendinden yüz çevirip Hak Teâlâ'ya yüz tutmalısın. Yani dünyadan yüz çevirmeli, âhirete yüz tutmalısın. Sabır, korku ve tevbe, bunların hepsi zikredilenlerin başlangıcıdır.

Dünyayı sevmek (mühlikâttan) tehlikeli geçitlerdendir. Nitekim dünyayı sevmenin ilacını, önceden açıkladık. Dünyayı sevmeyip dünyadan el çekmek, münciyat kısmındadır. Şimdiki hâlde biz bunları açıklamayı diliyoruz. Bunu da **Fakr** ve **Zühd** diye tâbir etmekteyiz. Öyleyse önce Fakr'ın hakikatini bilmelisin.

FAKR'IN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki **fakir** diye muhtaç olan kişiye denir. Fakir kişi ihtiyacı olan şeylere mâlik değildir. Âdemoğlunun ilk önce muhtaç olduğu şey kendi **vücududur**. Ondandır da o vücudun baki kalmasına (ömür sürmesine), beslenmesine, azığına ihtiyacı vardır. Daha sonraki ihtiyaçlarda sonu gelmeyen şeylerdir. Bütün bu şeylerden fakirin elinde hiçbir şey yoktur. O, bunların hepsine muhtaçtır.

Zengin olan kişi ise kendisinden başkasına niyazı (ihtiyacı) olmayan kişidir. Bu da Bir'den başkası değildir. O da Allahü Teâlâ'dır. Cinden, melekten, insandan ve şeytandan gelen her şeyin varlığı kendilerinden değildir. Çünkü gerçekte hepsi de fakirdirler. Bundan ötürü Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Allah zengindir (hiçbir şeye muhtaç değildir), sizin hepinizse fakirlersiniz (muhtaçlarsınız)." (Muhammed Sûresi: 38)

İsa aleyhisselâm, Fakir'i bu açıkladığımız şekilde anlattı ve buyurdu ki:

– Ben kendi amelimin rehiniyim. İşlediğim amelin anahtarı başkasının elindedir. Hiçbir fakir benden ziyade fakir değildir.

Kimbilir, Hak Teâlâ da fakiri bu mana ile bildirmiş oldu ve şöyle buyurdu:

“Rabbin hiçbir şeye muhtaç değildir. O, rahmet sahibidir. Dilerse sizi yok eder ve yerinize dilediği kişileri getirir.” (En’âm Sûresi: 139)

O hâlde bütün yaratıklar fakirdir. Lâkin tasavvuf ehli sözlüğünde fakirin manası kendisini bu hakikatle kaplanmış gören ve bu hâl ona galip olan kişidir. Öyle ki, o gerek dünyada, gerek âhirette, gerek yaratılışında, gerekse varlığının devam edişinde, kendi elinde hiçbir şeyin bulunmadığını kesinlikle bilir. Ama aptal ve ahmaklardan bir topluluk: Sen hiç tâat ve ibadet etmezsen, o vakit **fakir** olursun! Eğer tâatte bulunursan onun sevabını elde edersin. O zaman bir şeyin olur. Fakir kişi olmazsın! derler. Bu, şu zındıklık ve mübâhilik tohumudur ki, bunu onların kalbine şeytan salmıştır. Şeytan böyle ahmak ve aptalları: Sen zekînin, akıllının birisin! diyerek boş hayallerle Hak yolundan çıkartır ki, güzel bir manaya kötü söz nisbet ederler. Yani fakr sözüne: Hayra mâlik olmamaktır! derler. O ahmaklar da bu sözlerle gurura kapılırlar. Öyle sanırlar ki, bu akıllılıktır. Bu, tıpkı bir kişinin: Hüdâsı olan kişinin her şeyi vardır. Hüdâsı ve tâati olmayan kişinin ise fakirliği vardır; demesine benzer. Bilâkîs fakir, tâat eden kimsedir.

Nitekim İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– Tâat da benden değildir. Benim elimde hiçbir şey yoktur. Ben bu işe verilmişim.

Sözün kisası, tasavvuf ehlinin fakra verdikleri manayı burada açıklamak maksadımız değildir. Âdemoğlunun her şeyden fakir olmasını açıklamak da değildir. Belki fakir olmayı açıklamayı dileriz. Âdemoğlunun binlerce dileği vardır ki, o hepsinde fakirdir. O hacetlerden birisi maldır. Sen bil ki, insanın malı olmadığı; ya maldan bilerek el çekmiş olması sebebiyledir yahut şundan ötürüdür ki, eline mal girmemiştir. Eğer maldan bile bile el çekmişse ona **Zühd** derler. Eğer eline girmezse ona da **Fakr** derler. Fakir kişinin üç hâli vardır.

Birinci hâli şudur: Malı olmaz. Lâkin kudreti olduğu kadar ister. Buna **fakir-i hâris** (hırslı fakir) denilir.

İkincisi şudur ki: Mal istemez, eğer mal verseler de almaz. Bunu çirkin görür. Bu kişiye zahit denir. Ve o kişi hiçbir şeyi olmadığını, gerek cihanda, gerek öteki cihanda ne asıl yaratılışında, ne de bakî kalışında elinde hiçbir şey bulunmadığını anlamıştır.

Üçüncüsü de şudur ki, ne ister, ne geri gönderir. Eğer verseler alır, vermeler kanaât gösterir. Buna da **kanaatkâr fakir** denir.

Biz işte o kanaat edici fakirin faziletini anlatalım. Ondan sonra **zühd**’ün faziletine geçelim. Çünkü, insan ne kadar haris olsa da malının olmamasının fazileti vardır.

FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

“Onlar fukara muhacirlerdir ki, yurtlarını ve mallarını terketmişlerdir.” (Haşr Sûresi: 8)

Ve Cenâb-ı Hak onların fukaralık hâlini hicretlerinden önce zikretmiştir.

Resul (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

“Cenâb-ı Hak, sâlih olup da çoluk-çocuk sahibi olan fakiri sever.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Ey Bilâl! Bu dünyadan gittiğin zaman fakir gitmeye bak! Sakın zengin olarak gitmeyesin.”

Resûl (s.a.v.) yine buyurdu ki: **“Benim ümmetimin fakirleri, zenginlerden beş yüz yıl önce Cennete girerler.”** Bir rivayete göre de: **“Kırk yıl önce cennete girerler!”** diye buyurmuştur. Belki de bu ikinci rivayette haris fakirler, diğer rivayette ise kanaatkâr fakirler kastedilmiştir.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur:

“Benim ümmetimin hayırlısı fakirlerdir. Cenneti en tez gören zayıflardır.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur:

“Benim iki san’âtım var. Bir kimse onları severse, beni kendisine dost tutmuş olur. Bunlar da fakirlik ve gazadır.”

Rivayet edilmiştir ki, Cebrail: “Ya Muhammed!” dedi. **“Hak Teâlâ sana selâm yolladı. Dedi ki: Yeryüzünün dağlarını sana altın yapayım? Nereye gidersen seninle gitsinler.”**

Resûlullah Efendimiz de: **“Ey Cebrail! Dilemem, çünkü dünya evsizlerin evi, malsızların malıdır. Dünyada mal toplamak akılsızların işidir.”**

Cebrail aleyhisselâm, o zaman Hazret-i Muhammed’e (s.a.v.): **“Ey Muhammed! Hak Teâlâ seni bu sözünde sabit kılsın!”** diye dua etti.

İsa aleyhisselâm, uykuya dalmış olan bir kişinin yanından geçiyordu. Ona dedi ki:

– **Ayağa kalk, Cenâb-ı Hakkı an.** O kişi de:

– **Benden ne istiyorsun, ben dünyayı dünya ehline bırakmış kişiylim!** dedi. İsa aleyhisselâm:

– **Öyleyse ey dost! dedi. Yat, uyu, huzur ve rahatta ol!**

Kabul Ahbâr (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Musa aleyhisselâma şu vahiy geldi: **“Ya Musa! Eğer sana fakirlik yüz tartsa ona: “Merhaba! Ey sâlihlerin nişanı!” diye selâm ver.**

Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Bana cenneti gösterdiler. Cennet fakirlerle doluydu. Cehennemi gösterdiler, cehennem ehlinin çoğu zengin olanlardı.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Cennetin içinde kadınları az gördüm. “Ya kadınlar nerededir?” diye sordum. Bana şu cevabı verdiler: Onları, altın ziyneti ve renkli elbiseler buraya gelmekten alıkoydu.”

Şöyle rivayet edilmiştir ki: Peygamberlerden birisi bir deryanın yanından geçti. Bir balık avcısını gördü. Denize balık ağını attı ve: **Be'nâmı Hüdâyî** (Allah'ın adı ile — **Bismillah**) dedi. Ağına hiçbir balık düşmedi. Başka bir balıkçı da: **Şeytan'ın adı ile!** dedi. Onun ağına balık doldu. O peygamber: Ey Allah'ım! dedi. Bilirim ki, bütün bu âlem Senin'dir. Lâkin bu ne hikmettir böyle? Hak Teâlâ meleklerle: Bu iki balıkçının cennet ve cehennemlik derecelerini ona gösterin! diye buyurdu. Onlar da o peygambere o iki kişinin derecelerini gösterdiler. O zaman: Hâllerine rıza gösterdim, ey Rabbim! dedi.

Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Cennete en sonra Davud'un oğlu Süleyman aleyhisselâm girecektir. Benim ashabımdan da en sonra cennete giren Avf oğlu Abdurrahman olacaktır. Bunun sebebi de zenginlikleridir.**

İsa aleyhisselâm şöyle dedi:

– Eğer bir kişi zenginse, o kimse cennete zahmetle girer!

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

“Eğer Allahü Teâlâ bir kuluna dost tutarsa onu belâlara uğratar.”

Musa aleyhisselâm:

“Ya Rabbi!” dedi. “Halkın içinden senin dostların kimlerdir? Tâ ki ben de onları dost edineyim!”

Hak Teâlâ Hazretleri de:

– Fakirin fakiri olan kişilerdir! diye buyurdu. Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Fakiri kıyamet günü getirirler. Halk birbirinden nasıl özür dilerse, Hak Teâlâ da o fakirden öyle özür diler ve:**

– **Ey benim kulum! Benim dünyayı sana vermediğimin sebebi, senin horluğundan ötürü değildir. Belki benim hilatlerimi, kerimliklerimi bulman içindi. Halkın arasına gir, her kim sana dünyada yiyecek, içecek, giysi vermişse onun elinden tut. Onu sana bağışladım!**

Bütün halk o gün sıcaktan tere boğulmuştur. O kişi safların içine girer. Ona iyilik eden kişilerin elini tutar, çıkarır, Cennet'e götürür. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Fakirle âşinâ olun, onlara ihsanda bulunun. Zira onları saadeti yoldadır. Ashâb-ı Kiram:

– O nedir ya Resûlallah?.. diye sordular. Resul (s.a.v.) de şöyle buyurdu:

– **Kıyamet gününde onlara: Dünyada bir kişi size bir parça ekmek, bir içim su ve bir eski elbise vermişse, onların ellerinden tutup Cennet'e iletin! denecektir.**

Hazret-i Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

– Ne zaman ki, dünya halkı dünya malını toplamaya, dünyayı onarmaya yüz tutarlarsa, fakirleri hor, hakir görürlerse, Hak Teâlâ onları dört belâya uğratar ki, bunlar da:

1. Zamanın kıtlığı.
2. Sultanların zulmü ve cevri,
3. Yargıçların (kadıların) hıyaneti.
4. Kâfirlerin (düşmanların) kuvvetidir.

Yine denilmiştir ki, zenginler **Süfyân-ı Sevrî**'nin meclisinde hor oldukları kadar hiçbir mecliste hor olmazlardı. Süfyân-ı Sevrî, onları öne koymaz, safın ardında oturturdu. Fakirleri (dervişleri) kendi yanına çağırırdı.

Lokman Hekim, oğluna şöyle dedi:

– Şu elbisesi eski olanı sakın hor görme ki, seni yaratanla onu yaratan Hüda birdir.

İbrahim Ethem'e bir kimse 10.000 akçe getirdi. İbrahim o akçeyi almadı. O kişi çok ısrarda bulundu. İbrahim:

– İster misin, bununla ben, fakirler defterinden çıkayım? Bu, hiçbir zaman olamaz! dedi.

Resul (s.a.v.) Hazret-i Aişe'ye (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

– Ya Aişe! Yarınki gün beni bulmak, bana ulaşmak dilersen, fakirler gibi yaşa. Zenginlerden ırak ol. Ve hiçbir gömleğine yama vurmayınca üstünden çıkarma.

KANAAT EHLİ FAKİRİN FAZİLETİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, Resûl (s.a.v.) kanaat ehli müslümanlar için şöyle buyurdu:

“Bahtlı o kişidir ki, ona İslâm yolunu göstermişler, yeteri kadar da mal vermişlerdir. O kişi de bunlarla kanaat etmiştir.”

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: **“Ey fakirler topluluğu! Gönüllerinizin içinden fakirliğe rıza gösteriniz! Tâ ki, fakirin sevabına ulaşınız. Yoksa o sevabı elde edemezsiniz.”**

Bu hadis-i şerifte haris olan fakire sevap bulunmadığının işareti vardır. Lâkin başka haberlerde onlar için de sevap olduğunda açıklık vardır. Nitekim bu yolda Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Her evin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı da sabredici fakirleri sevmek, dost tutmaktır. Onlar kıyamet gününde Hak Teâlâ ile beraber otururlar.”**

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ katında kulların en makbulü rızıkına kanaat eden fakirlerdir ki, onlar Allah'tan razı olmuşlardır.”

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hiçbir fakir veya zengin yoktur ki, kıyamet gününde: “Keşke dünyada ölmeyecek kadar bir azığım olsaydı!” diye dilekte bulunmamış olsun.”

Hak Teâlâ, Hazret-i İsmail'e şöyle vahyetti:

– Ey İsmail! Beni sen gönlü sınıklar, kalbi kırıklar arasında ara! İsmail aley-hisselam da: “Ya Rabbi, onlar kimlerdir?” diye sordu. Hak Teâlâ şöyle cevap burdu: “Sadâkat sahibi fakirlerdir.”

Resûlulah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet günü Hak Teâlâ şöyle buyurur: “Benim halkımdan halis ve seçkin kullarım neredeler?” Melekler:

– Onlar kimlerdir? diye sorarlar.

Hak Teâlâ:

– Fakir olup müslüman olanlardır ki, Benim bağışlarıma razı olmuşlardır. Onların hepsini Cennete getirin, diye buyurur.

Onların hepsi de Cennet’e girerler, yerler, içerler. Öte yanda da bütün halk hesap vermektedirler.

Bir gün Ebû Zerr (Allah ondan razı olsun) mecliste oturuyordu. Halkla görüşmekteydi. Ebû Zerr’in hatunu geldi: “Sen burada oturuyorsun. Hüda hakkı için, evde hiç hamur yok.” Ebû Zerr-i Gıfârî: “Ey kadını!” dedi. “Bizim önümüzde öyle bir dar geçit var ki geçilmesi pek zordur. Ordan geçilemez. Oradan ancak yükü hafif olanlar geçer.” Karısı bu sözden hoşlandı. Oradan geri döndü.

SABREDEN FAKİR, ŞÜKREDEN ZENGİNEN ÜSTÜNDÜR

“Sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi daha faziletlidir?” konusunda ihtilâf hasıl olmuştur. Doğrusu şudur ki: Sabreden fakir daha faziletlidir. Bu yolda gelen bütün hadis-i şerifler, sabredici fakirin daha faziletli olduğunu gösteriyor. Ama eğer bu hususun sırrını bilmek dilersen hakikat şudur:

– Bir şey, müridin kendisini Hak Teâlâ’nın zikrinden ve muhabbetinden alı koyuyorsa, o şey kötüdür. Kimi kişiler olur ki, onun manisi fakirliktir. Kimi kimseler de olur ki, onun da manisi zenginliktir. Bunun geniş anlamı şudur ki: Yeteri kadar mal, dünya malı değildir. Belki ahiret yolunun azığıdır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Ya Rabbi! Âl-i Muhammed’in (Muhammed ailesinin) gücünü yeteri kadar kıl!**

Ama bir şey yeterinden fazla olursa, onun olmaması yektir. Her ne kadar fakir ve zengin hırsta ve kanaatkâr olmada eşitseler de harîs fakir ve harîs zengin, ikisinin de gönülleri mala eğiktir ve malla uğraşır, dururlar. Ama fakirin insanlık duygusu çok katılaşmıştır. Bu da dünyada çektiği mihnet ve zahmetlerdendir. Bundan ötürü dünyadan nefret duymuştur. Müminin her ne kadar dünyadan ilgisi, sevgisi eksilse, Hak Teâlâ’nın dostluğu o kişide o kadar artar. Dünyaya da onun zindanı olur. Böylece dünya ona karanlık âlem olarak görününce, kendisi her ne kadar dünya ile uğraşmış bile olsa, ölüm vaktinde onun gönlü dünyaya az ilgi duyar, az meyleder. Ama zengin olan kişi dünyadan nazlanır, ona alışır, ölüm zamanında dünyadan ayrılmak ona zor gelir. Ölüm vaktinde bu ikisi arasında çok fark vardır. İbadet ve münâcat, yakarış vaktinde de hâl böyle

olur. Fakirin bulduğu tadı, lezzeti zengin hiçbir zaman bulamaz. Zenginin zikri dil ucuyla ve kalbin dışı iledir. Tâ ki gönül yaralı ve zahmetli olmazsa, acı çekmekte, kaygıda yanmış olmazsa kişinin tâ içine, bâtınuna tesirli olamaz. Bunlar gibi, fakirle zengin kanaatkârlıkta eşit, beraber bile olsalar fakir yine de daha faziletlidir. Ama; fakir, harîs ve zengin, Allah’a şükredici, kanaat edici olursa, o mal kendisinden uzak olduğu zaman birazcık üzüntü duymazsa, onun gönlü şükür ve kanaatle tertemiz olmuş olur. Her ne kadar dünyanın alışkanlığı ve rahatıyla bulaşmış olursa da yaralanmakla acı ve kaygı çekmekle temizlenmiş bulunur. Bunların ikisi de birbirine yakınlaşır. Gerçekte her birinin Hak Teâlâ’ya yakınlığı ve iraklığı kalbinin dünya ile ilgisinin kesilmesiyle veya dünyaya meyletmesiyle olur. Ama eğer zengin kişi için malının olup olmaması eşitse ve gönlü maldan vazgeçiyorsa, halkın ihtiyacı için onu saklarsa, gönlü böyle olmayan fakirin derecesinden daha üstündür.

Nitekim Hazret-i Aîşe (Allah o kadından razı olsun), bir gün altmış bin akçesini harcadı. Kendisine orucunu bozmak için bir akçelik et aldı. Fakat fakirle zenginin hâllerini teraziye koysak, fakirin hâli daha faziletlidir. Zira zenginlerin en iyi ameli, **sadaka** verip **hayır** işlemektir. Yani fakirlere yardım etmektir.

Bir hadis-i şerifteki habere göre fakirler, Resûlullah Efendimizin katına bir elçi yolladılar. Elçi şu şikâyeti arz edip:

– Ya Resûlallah! Zenginler hem dünyanın, hem âhiretin hayırlarını buldular. Sadaka, zekât veriyorlar, hacca gidiyorlar, gazaya varıyorlar. Bunlardan mükâfatımız az oluyor, dedi.

Resul (s.a.v.) fakirlerin gönderdiği elçiyi dinledi, ona:

– **Merhaba sana ve seni gönderenlere!.. Sen öyle kimselerin yanından geliyorsun ki, ben onları severim, diyerek şöyle buyurdu:**

– **Onlara bildir ki, Hak Teâlâ için fakirliğe sabır gösterenlere üç haslet verilir ki, bunlar zenginlere verilmiş değildir. Biri, Cennette onlara (fakirlere) öyle köşkler verilir ki, Cennet ehli o köşkleri, dünya ehlinin yıldızları gördükleri gibi görürler. O köşkler başkalarının değil, yalnız fakir olan peygamberlerin yahut fakir olan mü’minlerin veya fakir olan şehitlerin makamıdır. ikincisi de şudur ki, fakirler o köşklere zenginlerden 500 yıl önce girerler. Üçüncü haslet de şudur: Bir fakir bir kez: “Sübhan’allahu vel-hamdü lillahi ve la ilâhe illallahu vallahu ekber,” diye zikirde bulunsa, zengin de böyle söylese, o, hiçbir zaman fakirin mertebesine erişemez. Hatta on bin akçe sadaka da verse yine fakirlerin derecesine varamazlar.”**

Fakirler bunu işitince:

– Ya Resûlallah, biz fukaralığımıza razı olduk! dediler. Resul (s.a.v.) bundan ötürü şöyle demiştir:

– **Zikir öyle bir tutumdur ki, eğer kulun gönlünü dünyadan uzaklaştırmış, kaygılı ve kırık bulsa onda büyük bir iz bırakır. Dünya malını seven zenginin gönlünde ise zikir, sert bir taştan sıçrar gibi sıçrar, uzaklaşır.**

Böylece her kişinin derecesi, Hak Teâlâ'ya olan yakınlığı kadardır. Gönlün Hak Teâlâ'ya yakın olması, zikir ve muhabbetle uğraşması, başka şeyle ünsiyetten uzak kalması miktarıncadır. Zenginın gönlü ise başka bir şeyle ilişki kurmaktan uzak kalmaz. Bundan dolayıdır ki, zengin kişi mala boğulmuş olduğu hâlde kendini maldan el çekmiş sanır. Bu ise Gurur'dur. Maldan el çekmenin alâmet ve nişanı, Hazret-i Aişe'nin (Allah ondan razı olsun) işlediği haldir. O, bütün malını toprak gibi saçmıştır. Eğer gönül rahatlığı içinde dünya malını saklamak imkânı olsaydı Peygamberler dünyadan niçin kaçınırlardı? Ve niçin:

- Dünyadan irak olun! derlerdi. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
- Benden irak ol! Benden irak ol!

Çünkü o demde Dünya, Resûlullahın gözüne kendini arzetmişti.

Ebû Süleymân-ı Dârânî şöyle buyurur:

– Dilediği şeyi elde edemediğinden ötürü aciz kalan fakirin saldığı inilti, zenginın bin yıllık ibadetinden daha hayırlıdır.

Bişr-i Hâfî'ye, bir kişi şöyle dedi:

- Bana dua et! Bişr-i Hafî:

– Çoluk çocuğun sana: “Un yok, ekmek yok!” dedikleri zaman sen onları bulmaktan acizsen, bunların derdi, senin gönlünde yük haline gelince dua et ki, senin duan benim duamdan daha üstündür.

FAKİRLİĞİN EDEPLERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, fukaralığın bâtında edebi rızadır. Zâhirde edebi ise hiç kimseye şikâyetle bulunmamaktır. Fakirin bâtında üç hâli vardır.

Birincisi, fukaralığa sevinmek, şükretmektir. Şöyle bilinmeli ki, fukaralık, sadece Hak Teâlâ tarafından verilen bir ihsan ve inâyettir. Bu öyle bir ihsandır ki, Hak Teâlâ bu fazileti yalnız kendi evliyasına müyesser ve nasip kılar.

İkincisi, fakirliği sevmese, şükretmese, onu çirkin görse bile Hakk'ın fiilini kötü görmemektir. Hak'tan razı olmaktır. Nitekim bir kişiyi hacamat etseler, ondan kan alsalar, o kişi hacamatın acısını kötü görür, ama hacamat yapan kişiden hoşnutsuzluk görmez. Bu da büyük bir derecedir.

Üçüncüsü, bir kimsenin Allahü Teâlâ'nın kendisine fakirlik verdiğini kötü görmesidir. Bu kerhen haramdır. Fakirliğin sevabını giderir, bâtil kılar. Belki her zaman:

- Hak Teâlâ lâıyk olanı işler! denmesi vaciptir.

Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

– Zaman olur ki, fakirlik ukubet olur. Bunun da alâmeti kötü huyluluk ve şikâyet kılmaktır. Hak Teâlâ'nın bu kazasına rıza göstermektir. Yine zaman olur ki, fakirlik saadet olur. Bunun da alâmeti güzel huylu olmak, kimseye şikâyet etmemek, şükür etmektir.

Hadiste şöyle buyurulmuştur:

– **Fukaralığı gizlemek ihsan hazinelerinden bir hazinedir.**

Fakirliğin edeplerinden biri de zenginlere karışmamaktır. Onlara alçak gönüllülük göstermemek, onlara yaltaklanmada bulunmamaktır. **Süfyân-ı Sevrî** şöyle buyurmuştur: Eğer fakir, zenginin çevresinde dolaşırsa, bil ki, o kişi mürâidir, riyakârdır. Eğer sultanın çevresinde dolaşırsa, bil ki, o kimse hırsızdır. Biri de şudur ki, kimi vakitlerde fakir elinden geldikçe sadaka vermeli, dünya malını kendisinden yasaklamalıdır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **Bir akçe sadaka, zaman olur ki, yüz bin akçeden ileride olur.** Ashâb-ı Kiram sordu: “O ne zaman olur?” Resûl (s.a.v.) “**Bir kişinin iki akçeciği olsa, fazlası olmasa, birini sadaka olarak vermesi çok malı olup vermekten daha büyük fazilettir!**” diye buyurdu.

SADAKA ALMANIN EDEPLERİ

Bir şey şüpheli maldansa, o şey sadaka olarak alınmamalıdır. O şey sadaka alacak kişinin ihtiyacından fazla ise yine alınmamalıdır. Ancak fakirlerin hizmetinde kullanılacaksa ve onlara sarfedilecekse alınabilir. Böyle bir sadaka kalabalık içinde alınır ve tenhada fakirlere verilirse bu, sıddıklar derecesinde olur. Eğer bunu yapmaya gücü yoksa, o sadakayı veren mal sahibine şöyle denir:

– **Bu malı müstahâkına verin!**

Önemli olan, sadaka verenin niyetine kulak tutmaktır. Çünkü o kişinin niyeti ya hediye veya **sadaka** ya da **riya** olabilir. O şey hediye ise kabul etmek sünnettir. Ama minnet şeklinde kabul olmamalıdır. Eğer kimisinin minnetten uzak, kimisinin kendisini minnette bırakacağını bilirse, minnet olmayacak kadarını alır.

Bir kişi Resûlullah Efendimize bir parça yağ, bir parça kesik peynir ve bir koyun getirdi. Koyunu sahibine geri verdi. Öteki kalanları kabul etti.

Bir kişi **Feth-i Mûsulî’ye** elli akçe getirdi. Feth-i Mûsulî:

– Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur, dedi:

“Bir kişi bir kimseye kendisi istemeksizin bir şey verse, o da o verileni geri çevirse Allahü Teâlâ’nın üstüne reddetmiş olur.”

Feth-i Mûsulî sonra elli akçenin birini aldı. Kalanını geri sahibine verdi.

Hasan-ı Basrî de bu hadis-i şerifi rivayet etmiştir. Ona bir gün bir kişi bir ke-se akçe, birkaç güzel elbise getirdi, ona verdi. Fakat Hasan-ı Basrî kabul etmedi. Ve:

– Bir kimse vaaz meclisi kursa, vaazı için halktan bir şey alsa kıyamet günü Allahü Teâlâ’ya varınca kendisinin Hak Teâlâ’yı görmek nasibinden uzak kaldığını görür! dedi.

Onun bu hediye almaması, kendisinin meclis kurması, vaazda bulunmasının âhiret sevabını kazanma niyetinden ötürüydü. Oysa o kişi, bu hediye vaazı karşılığında getirmişti. Hasan-ı Basrî bunu anlayınca ihlâsının bâtil olacağından korkmuştu.

Bir kişi, bir dostuna bir şey verdi; o dostu:

– Bak, dikkat! Eğer bu şeyi senden alınca benim kadrim senin gönlünde artarsa kabul edeyim! dedi.

Süfyân, hiç kimseden hediye almazdı. Ve şöyle derdi: Bana verdiğini söylemeyeceğini bilsem, alırdım! Yani, laf edip beni minnet altında bırakmayacağını bilseydim, alırdım, demek istemişti. Kimi kişiler de yalnız hâs dostlarından hediye alırlardı. Başkalarından almazlardı. Hepsi de minnetten çok sakınırlardı. **Bişr-i Hâfî** (Allah ona rahmet eylesin) şöyle dedi: Ben, hiçbir kişiden tek şey istemedim. **Sırrı** Sakâtî'nin zühdünü iyi bilirim. O, kendisinden bir şeyin gitmesine sevinirdi. Ama eğer bir hediye riya niyetiyle verilse onu almamak daha önemlidir. Ulu kişilerden birisi, verilen bir şeyi geri çevirmişti. Onu: Neye almadın? diye ayıpladılar. O da: Onlara acıdığımın almadım, reddettim. Bana verdikten sonra söylememeleri olamaz. O zaman hem malları elden gider, hem de sevapları!.. dedi. Fakat hediye değil de **sadaka** niyetiyle o şey veriliyorsa, sadakaya muhtaç olmayan kişi onu almamalıdır. Eğer muhtaç bir kişi ise almamak da revâ değildir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: **Bir kimseye istemeden bir şey verseler, o rızık o kişiye Allahü Teâlâ tarafından gönderilmiştir.** Ve yine şöyle denilmiştir: Verilen bir şeyi almayan kişi, istediği zaman o şeyin verilmemesi belâsına uğrar.

Sırrı Sakâtî, bir zaman **Ahmed Hanbel'e** bir şey göndermişti. Ahmed Hanbel gönderileni almadı. Sırrı: Ey Ahmed! dedi. Sen bir şeyi geri çevirmek âfetinden korkmaz mısın? Ahmed Hanbel: Bir daha söyle! dedi. Sırrı sorusunu tekrarladı. Ahmed biraz düşündü. Ve: Elimde bir aylık kadar azığım var. O bitinceye kadar sen bunu sakla. Bitince alırım! dedi.

ZARURETE DÜŞMEDEN DİLENMEK HARAMDIR

Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Dilenmek çirkin hâllerdendir. Bu hâl zaruretsiz helâl olmaz.”

Dilenmenin haram olmasının sebebi şudur ki, dilenmede üç kötü iş vardır:

1- Fukaralığı açığa vurmak Hak Teâlâ'dan şikâyet olur. Nitekim, bir kişinin kölesi, bir başka kişiden bir şey dilese kendi efendisini kötölemiş olur. Bunun kefareti zaruret olmadan bir şey dilememektir. Ve şikâyet olarak yapmamaktır.

2- Dilenen kişi kendisini insanlar nazarında hor etmiş olur. Kendisini Hak Teâlâ'nın önünden başka yerde horlatmak mü'min olan kişiye lâıyk değildir. Bundan ancak şununla kurtulur ki, elinden geldiği kadar dostlarından, yakın hısım ve akrabasından, güzel ahlâklı kişilerden dilemelidir. Tâ ki, kimse kendisine hakaret gözü ile bakmasın. Hem de dilekte bulunduğu kişinin önünde zelil olmasın. Eğer bunu yapma gücü yoksa bari, zarureti olmadan dilenmesin.

3- Dilenmekteki üçüncü kötü iş şudur: Dilendiği kişiyi incitmek vardır. Çünkü bir şey veriyorsa, onu belki utandığından ötürü vermektedir. Yahut riya ile verir, kınanmaktan korkar verir. Eğer verirse gönülden vermiş olmaz, utanç ve

kınanmak acısına boğulur. Dilenen kimse bu gibi hâllerde açık açık dilenmemeli, imâ yolu ile ihtiyacını istemelidir. Muâraza (tartışma) yapılmamalı. Şöyle ki, el açılan kimse imâdan anlamamış görünürse tartışmaya, kavgaya gidilmemeli. Açıktan dilenirse, dilendiği kişiyi seçmemelidir. Aksine ortaya söylemeli, herkeşe söylemiş olmalı. Eğer hazır bulunanlar arasında zengin bir kişi varsa herkes o varlıklı kişinin yüzüne bakarlar. Eğer bir şey vermezse adam kınanıp ayıplanır. Bu da belirli bir kişiden dilenilmiş gibi olur.

Fakat zekâta müstehâk bir kişiden dilenirse ve o dilenilen kimsenin üzerine zekât vacip olduğu bilinirse bu tâyin doğru olur. Böyle bir kişi huzursuz da olsa istemek caizdir. İsteyenin kendisi zekâta müstahak ise hâl yine böyledir. Eğer, dilenilen şey kınanmak korkusundan veyahut utançtan ötürü veriliyorsa o verilene almak haramdır. Çünkü bu zorla almak, müsadere etmek gibi olur.

Zâhiri fetvada onun zâhirine bakarlar. Lâkin zâhiri fetvayla bu cihanda amel edilir. O, bu dünya beyleri için yapılmış kanun ve yasadır. İtimat ise gönül fetvâsıdır. Eğer gönül kerahetle verdiğiine şهادet ederse, bu, haram olur.

İşte böylece bütün bu yazılardan biliniş anlaşıldı ki, dilenmek haramdır. Haram olmadığı yer dilenen kişinin ya bir zarureti ya da çok mühim bir işi olmasıdır. Çok süslenmek istese yahut güzel yemekleri canı çekse, bunları yapmak için dilense, bu caiz değildir. Fakat aciz olana, elinden bir iş gelmeye, hiçbir varlığı olmayana, hiçbir kazanç elinden gelmeye, yahut kazanca gücü yeterken bilgi öğrenmekle uğraşana, kazanç elde ederken ilim öğrenmekten geri kalırsa, dilenmek revâdır. Fakat ibadetle meşgul olmak için dilenmek caiz değildir. Aksine çalışma vacip olur. Eğer günlük yiyeceğe muhtaç olsa, ama elinde bazı kitapları olsa, bunlara ihtiyacı olmasa yahut fazla bir seccadesi ya da fazla bir giysisi veya fazla bir peştimali, bunlara benzer eşyası olsa dilencilik yine haram olur. O kişiye gereken fazla eşyasını harcamasıdır. Ama dilencililiği kendisi ve çocuklarının süsü için yapıyorsa aldığı şeyler haram olur.

Resûlullah Efendimiz, şöyle buyurdu:

“Bir kişinin yeteri kadar bir şeyi olsa, sonra da dilense, kıyamet meydanına yüzünün etleri düşmüş olarak gelir.”

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu:

“Bir kişi, ihtiyacı olmadığı hâlde dilenmeye kalksa, cehennem ateşini toplamış olur. İster az olsun, ister çok olsun.”

Resûlullah Efendimize Sahâbe-i Kiram sordu:

– Dilenmenin caiz ve revâ olmaması için ne kadar şeyin elde bulundurulması gerektir. Resul (s.a.v.) bir rivayete göre şöyle buyurdu:

– **Akşam yemeğine ve kuşluk yemeğine sahip olmalıdır.**

Başka bir rivayete göre şöyle buyurmuştur:

– **Elli dirhem gümüşü olmalıdır.** Resûlullahın:

– Elli dirhem diye buyurması, yalnız yaşayan bir kişiye bir yıl yetecek olan

paradır. Elli dirhemi olmayan kişi sadaka (zekât) ayları yılda bir kez olduğundan dilenmezse bütün yılı elden kaçırmış olur ki, bu kadarlık dilenme caiz olur.

Resul (s.a.v.)'in "Akşam ve kuşluk" vakti demesi her gün dilenen kişi hakkında söylenmiştir. Çünkü bu gibi kişi için bir gün başkaları hakkında bir yıl gibidir. Dilenenin müddeti hakkında bilinen budur.

Fakat aslı ihtiyacın cinsi üçtür.

1. Yiyecektir.
2. Giyecektir.
3. Barınaktır.

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu:

"Âdemoğlunun dünyada ancak üç nesnede hakkı vardır. Biri, belini doğru tutacak kadar yiyip-içme. İkincisi, avret yerini örtecek kadar giysi. Üçüncüsü, barınacak kadar ev. Bundan fazlası ihsana tâbidir."

Evinin içinde bulunması gerekli olan eşya da evden sayılır. Oda temel ihtiyaçlardandır. Ama eğer bir keçesi veya bir hasır yaygısı varsa onun üstüne açacak başka şey için dilenmesi câiz olmaz. Eğer toprak ibriği varsa, bakır ibrik dilense câiz değildir. Bunların hepsini saymak mümkün değildir. Lâkin lâıyk olan, mühim bir ihtiyaç olmadıkça dilencilik gibi kötü bir işe başvurulmamalıdır.

FAKİRLERİN DERECELERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, fakirlerin derecesi başka başkadır. Bîşr-i Hâfi der ki:

– Fakirlik üç derece üzeredir:

Birincisi: Dilenmezler, verirlerse almazlar. Bunlar ruhani varlıklarla (yani meleklerle) illiyyîn'de olurlar.

İkincisi: Dilenmezler. Ama eğer verirlerse alırlar. Bunlar, Allah'a yakın olanlarla Firdevs Cenneti'nde olurlar.

Üçüncüsü: Dilenmesi zaruret olunca dilenenler. Bunlar **ashâb-ı yemin'**den olurlar.

Bir kişi, **Ebü'l Hasan Nuri'**yi elini açıp dilenirken gördü. Bu hâl kendisine acayip göründü. **Cüneyd'**e anlattı. Cüneyd-i Bağdadi de: "Sen onu halktan bir şey dilemek için el uzatmış mı sanıyorsun?" dedi. Belki, Hak Teâlâ'dan onlar için sevap ve iyilik dilemektedir. Bu ise kendisine bir zarar vermez. Sonra o kişiye, "Bana bir terazi getir!" dedi. O kişi de teraziyi getirdi. Cüneyd yüz dirhem gümüş tarttı. Ondan sonra üstüne bir avuç daha tartıya gümüş koydu. "Bunu al, Nuri'nin yanına ilet!" dedi. O kişiye bu hâl acayip geldi. Teraziye, tartıya vurulması veznin bilinmesi içindi. Kendi kendisine: "Niçin tartı belli olduktan sonra onun üzerine biraz daha ekledi?" diye düşündü. Onu aldı. Ebü'l Hasan Nuri'nin yanına götürdü. O da bir terazi istedi; yüz dirhem tarttı. "Bunu Cüneyd'e geri götür!" dedi. Kalanı aldı. Ve: Evet, Cüneyd hikmet sahibi bir kişidir. "İsraf etmeyi ve faydalanmayı ister." dedi. O kişi, bu sözleri işitince şaşırdı, kaldı. O yüz

dirhemi aldı. Cüneyd'e getirdi. Olanı biteni anlattı. O da: "Allah-ı Müsteân (yardım dilenilen Allah) üzerine yemin ederim ki, o, kendisinin olanı almış. Bizim olanı da geri yollamış!" dedi. O kişi Cüneyd'e "Bu nasıl bir hikmettir?" diye sordu. Cüneyd de şu cevabı verdi: "O yüz dirhem ahiret sevabı içindi. O tartışız olan da Allah içindi. Onu kabul eyledi. Kendim için verdiğimi de geri gönderdi!" dedi. İşte o zamanın fakirleri böyle fukaralardı. Hiç şüphesiz, onların kalbi o kadar saf idi ki, dilleri söylemeden, birbirlerinin endişelerinden haberli olurlardı. Bir kişi, bu sıfatta olmasa bile en az onun arzusunda olması gerektir. O da olmazsa, hiç olmazsa, onların bu hâllerine iman getirmelidir.

ZÜHD VE ZÜHDÜN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kişinin çok sıcak havada bir parça buzu olsa ve sıcaktan susayınca onunla suyunu soğutmayı istese bir başkası, o buzu altın karşılığında ondan almayı murat edince, buza sahip olan kişinin o hırsı birden yok olur. Altının aşkı ve tutkusu ile:

– Bugün ılık su içmekte sabır gösterip bu altının benim olması daha iyidir. Bu buz, akşama kadar erir gider, ama altın benimle bâki kalır" der.

Buzdan daha hayırlı bir şeyin karşılığında buzu terk etmeye **buzda zühd eylemek** denir. Dünyada arif olanlar da böyledirler. Dünyanın geçip gitmek, erimek üzere olduğunu görürler. Onlar âhiret evinin safi ve baki olduğunu ve hiçbir zaman sonu gelmeyeceğini bilirler. O baki hayatın ancak dünyadan ayrılarak satın alınabileceğini anlarlar. Dünya o arif kişilere hakîr görünüp âhirete karşılık dünyadan el çekerler. Çünkü âhiret, dünyadan gereklidir. Bu hâle **dünyada zühd eylemek** denir. Bunun da bir şartı vardır. Bu **zühd**, dünyada mübah olan şeylerden olmalıdır. Haram olan şeylerden kaçınmak, onların yasaklarına uymak, zaten bütün halkın üstüne farzdır. Zühdün bir başka şartı da şudur ki, zühdde kudretli, varlıklı olmak gerektir. Ama bir kişi dünyalığa sahip değilse, onun zühde ermesi mümkün olmaz. Ancak verilen bir şeyi almazsa zühde kavuşabilir, ama bu denenmeyince bilinemez. Çünkü insana kudret gelince, dünyalığa kavuşup güce varınca onun nefsi başka bir sıfatta olur. Kendisine verdiği inançtan döner. Zühdde bir başka şart da malını dağıtmak, saklamamaktır. Mevki ve makamından uzak kalmak, ondan ayrılmaktır. Mutlak zâhid o kişidir ki, dünyanın bütün tat ve lezzetlerinden el çekip onları âhiret lezzetleriyle değiştirmiştir. Bu dünyayı verip âhireti satın almıştır. Bunun faydası çoktur. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Allahü Teâlâ, mü'minlerin tenini ve malını Cennet karşılığında satın aldı." (Tevbe Sûresi: 111)

Ve bu âyet-i kerîmenin sonunda bu faydalı alış-veriş için Hak Teâlâ şöyle buyurur:

"Bu alım-satım size mübarek olsun. Bu alış-verişte sevininiz ki, kazancınız çoktur." (Tevbe Sûresi: 111)

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kişi dünyayı cömertlik için terkeylese ya da âhireti istemeyi başka şeylerden ötürü terkeylese **zâhid** olamaz. Dünyayı âhirete karşılık satmak da marifet ehline **zayıf zühhdü**'dür. Çünkü arif o kimsedir ki, dünyayı gönlünden kaldırdığı gibi âhireti de gönlünden kaldırmıştır. O da şundan ötürüdür ki, onlarca Cennet gözün, fercin ve karının büyük istekleri içindir. Ve o arif kişiler bunlara hakaret gözü ile bakarlar. Kendilerini, hayvanlarla ortak olan şehvetlere iltifat etmekten uzak tutarlar. Ve gerek dünyada, gerek âhirette Cenâb-ı Hak'tan başka hiçbir şeyi istemezler. Hak Teâlâ'nın marifetinden ve müşahadesinden başka şeylerle kanaat edilmesini dilemezler. Onlarca bir şey ki, Hak Teâlâ'dan başka bir şeydir, o şey gözlerine çok aşağı görünür. İşte bu, **ârif kişilerin zühhdü**'dür. Böyle arif olan kişi maldan kaçmamalı ki, malı alınca mahâlline, müstahak kişilere sarfeder. Nitekim Hazret-i Ömer'in (Allah ondan razı olsun) elinde dünyanın malı vardı, ama kendisi onlardan uzak kalmıştı. Hazret-i Aişe (Allah o kadından razı olsun) yüz bin akçeyi bir günde dağıtmıştı ve kendisi için bir akçelik et almamıştı. Çünkü o kendisini hatırlından uzaklaştırmıştı.

Arif kişinin elinde yüz bin akçesi bulunur da yine zâhid olur. Başka birinin elinde bir akçesi olmaz da yine **zâhid** olamaz.

İnsanda kemâl derecesi şundadır:

Gönül dünyadan arınmış olmalı, dünya ile ilgisi kalmamalı, onunla meşgul olmamalıdır. Bu, ne dünyadan kaçınmaktır, ne de onunla mücadele etmek veya barışmaktır.

Dünyayı, böylece ne dost tutmalı, ne de düşman. Çünkü insan dünyayı veya başka bir şeyi düşman saysa yine onunla meşgul oluyor demektir. Bu da tıpkı dost tutunduğu vakitteki meşgul olduğu gibidir. Kemâl derecesi ise, Hak Teâlâ'dan başka her şeyden el çekmek, onu gönülden atmaktır. Dünya malı böyle bir kişinin katında faydasız deniz suyu gibi olmalıdır. O kişinin eli de Hak Teâlâ'nın hazinesine benzemelidir. Fazla veya çok olsa da, gelse yahut gitse de o kişi dünya malından el çekmelidir. İşte **kemâl** (yücelik) derecesi budur.

Lâkin bu, ahmak olanların, aldandıkları mahaldir. Bir kimse, malını terketmezse kendisine şu teselliye vermeye başlar:

– Mal filân istemiyorum! der.

Eğer mala müstahak olan kişinin malını alması ile deniz suyunu alması arasını fark ederse aldanan kişi olur. Ve malın sevgisi henüz kalbinde duruyor, demektir. O hâlde işin esâsı: Elinden geldiği anda elini maldan çekmek, o maldan irak olmak, malın sihrinden, büyüünden kurtulmak, emin olmaktır.

Bir kişi **Abdullah bin Mübârek'e**:

– Ey zâhid! dedi. O da:

– Zâhid olan kişi. **Ömer bin Abdülaziz'dir**. Dünya malı onun olduğu hâlde, o zühhd yolunda o mallardan el çekmiştir. Ama benimse tek bir nesnem yoktur. Bana zâhid demek ne kadar doğru bir söz olabilir? dedi.

İbn-i Mes'ûd dedi ki:

– Bizim içimizde dünyayı seven bir kişi olduğunu bilmezdim. Tâ ki, şu âyet-i kerime inince bu gerçeği anladım! dedi ve o âyet-i kerîmeyi okudu:

“Sizden kimileriniz dünyayı ve kimileriniz âhireti diler.” Müslümanlar da:

– Hak Teâlâ'nın sevgisini ne ile bilirsek o işi işlerdik! dediklerinde şu âyet inmiştir: **“Biz onlara: “Nefislerinizi öldürün, yahut memleketinizden çıkın!” deseydik pek azından başka kimse bunu yapmazdı.”** (Nisa Sûresi: 66)

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bunu altına satmak çok sermaye istemez. Çünkü bütün akıllı olan kişiler bunu yapmak kudretindedir. Dünyanın âhirete nisbeti, bu-zun altına nisbetinden daha aşağıdır. Fakat insanlar üç sebeple bundan mahrum kalmışlardır.

Birincisi: İmân zayıflığıdır.

İkincisi: Şehvetlerinin (aşırı isteklerinin) galebesidir.

Üçüncüsü: Bir şeyi sonraya bırakmak, tehirdir. Kendi kendine “Bu hayırlı işi daha sonra yaparım,” diye müddet tanımak. “Günahlarıma daha sonra tevbe ederim” diye vaadde bulunmaktır.

Çok kez buna sebep olan şehvetin galebesidir ki, hâlâ onunla başa çıkamaz. Çünkü şehvetlerine esir olmuştur. Vaad edilen için de elindeki nakdi vermeyi, dağıtmayı unutmasıdır.

ZÜHDÜN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, dünyayı sevmenin kötülüğü hakkında söylenen her söz, Zühd'ün faziletine delildir. Lâkin dünyayı sevmek tehlikeler cümlesindedir. Dünyadan göçmekse kurtarıcılarındandır. Bu yolda şu haberleri zikrederim ki, dünyayı sevmemek, ondan uzaklaşmak hakkında gelmiştir. Zâhid kişiye büyük övgüler ise Kur'ân-ı Kerîm'de ilim ehli hakkında buyrulanlardır.

Karun kendi adamlarıyla bir yolculuğa çıktığı zaman onu haşmet içinde görenler:

– Keşke biz de böyle bir nasibe erişseydik! dediler.

Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

“Şu kimseler ki, ilim ehliyidiler: “Ahiret sevabı dünya sevabından daha hayırlıdır!” dediler. (Kasâs Sûresi: 79-80)

Bundan ötürü: Bir kimse dünyadan kırk gün el çekip zühd üzerinde olsa, onun gönlünde hikmet pınarları açılır. Resul (s.a.v.) de bu hususta: **“Allah'ın seni sevmesini istiyorsan dünyadan el çek, zâhid ol!”** diye buyurdu.

Harise (Allah ondan razı olsun): “Ya Resûlallah! Ben gerçekten mü'minim, iman ehliyim!” dedi. Resûlullah ona: “Onun nişanı, delili nedir?” diye sordu. Harise de: “Benim nefsim dünyadan öyle nefret etmiştir ki, altın, taş ve toprak benim katımda birdir. Ve sanki Cennet ile Cehennem gözümün önündedir.

Onları hâlâ müşahade etmekte bulunuyorum" dedi. Resûlullah Hârîse'ye: "İyi sakla. Gerekli olanı bulmuşsun!" dedi. Sonra şöyle buyurdu: "Bu bir kuldur ki, kalbini Allah, iman nuru ile nurlandırmıştır!" Ve Allahü Teâlâ'nın: "**Abdûn nevverAllahü kalbehû –Allah'ın, kalbini nurlandırdığı kul**" dediği kişi budur."

En'âm Sûresi'nde de şu âyet-i kerîme inmişti:

"Allah kime doğru yolu gösterir, imanda başarılı kılsa, o kişinin göğsünü İslâm için genişletip açar." (En'âm Sûresi: 125)

Sahâbe-i Kirâm:

– Ya Resûlullah! Bunun manası nedir? diye sordular.

Resûlullah Efendimiz şu cevabı buyurdu:

"O bir nurdur ki, kalbe girince göğüs onunla ferahlık ve inşirah bulup genişler."

– Onun nişanı nedir? dediler.

Resûlullah Efendimiz de onlara şu cevabı verdi:

"Gönül, bu aldanma yeri olan dünyadan nefret duyar. Beka yurdu olan âhirete yüz tutar. Ölüm gelmeden önce ona hazırlanmak ister." Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Hak Teâlâ'dan hakkıyla hayâ edin, utanın."**

Ashâb-ı Kiram:

– Haya ediyoruz, ya Resûlallah! deyince o da:

"Hiç de öyle değil!" diye buyurdu. **"Madem ki haya ediyorsunuz, niçin şu malları bir araya getirirsiniz ki, onları yemeye erişmeseniz gerektir. Niçin şu yerleri yapıyorsunuz ki, sizin oturacağınız olmasa gerektir?"** Bir gün Resûl (s.a.v.) hutbede şöyle buyurdu:

"Bir kişi "Allah'tan başka ilâh yoktur." kelimesini söyleyip buna başka bir söz karıştırmazsa cennet o kimsenindir."

Ali (Allah onun yüzünü kerîm kılsın) ayağa kalkıp şöyle sordu:

– Lâ ilâhe illallah kelimesine karıştırmayacağımız kelime nedir? Bize açıklayınız?.. Resul (s.a.v.) de şöyle cevap verdi:

"Dünyayı sevmek ve onu dilemektir. Bir zaman gelecek, birtakım insanlar ortaya çıkacaktır ki, onların sözleri peygamberlerin sözü gibi olur. Amelleri de zalimler gibidir. Her kim "Lâilâhe illallah" derse bu hâller üzere olmaz. Böyle bir kişinin yeri ise Cennettir."

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Bir kimse dünyadan el çekip zâhid olursa, Hak Teâlâ hikmet kapılarını açar, diline hikmetli sözler söyler. Dünyanın illetlerini ve çarelerini ona gösterir, dünyadan selâmet yeri olan Cennete iletir.

Resul (s.a.v.) bir gün ashabı ile bir deve sürüsünün yanından geçti. Develerin hepsi de güzel ve gebe develerdi. Arabın en aziz malı bunlar gibi develerdir

ki, hem süt, hem mal, hem ettir, hem de yük taşırlar. Fakat, Allah'ın Resûlü (s.a.v.) yüzünü onlara döndürüp bakmadı bile. Develerin sahipleri:

– Bu bizim en kıymetli malımızdır, niçin bakmıyorsun? dediler.

Resul (s.a.v.):

“Allah beni bakmaktan nehyetti” buyurdu ve şu ayet-i kerîmeyi okudu: **“Kafirlerden bir kısmına dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz ve onları bunda fitneye düşürmek için faydalandırdığımız mal ve saltanata sakın göz dikme. Rabbinin rızkı hem daha hayırlıdır, hem daha sürekli.”** (Tâhâ Sûresi: 131)

Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Eğer Hak Teâlâ'nın seni sevmesini istersen elini dünyadan çek: Eğer Halkın seni sevmesini istersen, onların meylettiği şeyden elini çek.”

Hafsa Hatun, babası Hz. Ömer'e (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

“İllerden, ülkelerden ganimet malları gelince, bundan daha ince giysiler giy! Daha iyi yemekler ye! Tâ ki, seninle birlikte olanlar da yesin.”

Hız. Ömer (Allah ondan razı olsun), kızına şöyle cevap verdi:

– Ey kızım Hafsa! Erkeğin halini kadından daha iyi kimse bilmez. Sen de kocan Resûlullahın halini herkesten daha iyi bilirsin. Allah'a kasem olsun ki, Resûl (s.a.v.) nice yıl peygamber oldu, ev halkı sabah tok olsalar, gece aç kalırlardı. Allah'a yemin ederim ki, nice yıllar hurmayı doyuncaya kadar yemedi. Tâ Hayber Kalesi fethedilinceye kadar bu hâl sürdü. Yine Allah'a yemin ederim ki, bir gün yemeği getirip sofraya üstünde önüne koydular. Resûlullah onu kötü gördü. Yüzünün rengi değişti:

– O yemeği yere koyun! diye buyurdu. Öyle yaptılar.

Yine Allah'a yemin ederim, sen bilmez misin ki, akşamları iki kat bir kilim üstünde yatarı. Bir geceydi, kilimi dört kat eylediler. Kilim ona daha yumuşak geldi.

– Dün gece bunun yumuşaklığı, beni gece namazını kılmaktan alıyordu! Önceki gibi onu yine iki kat edin, fazla katlamayın! diye buyurdu.

Yine Allah'a yemin ederim ki, kızım, sen bilirsin, O'nun giysilerini yıkıyorlardı, Bilâl ezan okuyordu. Elbisesi kurumayınca evden dışarı çıkmadı. Çünkü başka giyeceği yoktu.

Yine Allah'a yemin ederim, sen bilmez misin ki, Zafer Oğulları kabilesinden bir kadın, Resûlullah'a bir izar ve bir ridâ dokudu. İkisi tamamlanmadan önce birisini Resûlullah'a gönderdi. Dışarı çıkarken onu arkasına giydi. O kişi de oraya gelmişti. İşte Resûlullahın bundan başka hiçbir giyeceği yoktu!”

Hafsa Hatun:

– Evet, babacığım! Ben de hepsini böyle biliyorum! dedi.

Sonra Ömer (Allah ondan razı olsun) ağladı. Hafsa Hatun da onunla birlikte öyle ağladı ki, ikisi de kendilerinden geçtiler. Hz. Ömer dedi ki:

– Benim iki arkadaşım ki, benden önce gitmişler, dünyadan ayrılmışlardı. Muhammed (s.a.v.) ve Ebûbekir'di bu iki arkadaşım. Onlar doğru bir yol tutmuşlardı. Eğer ben de onların yolundan gidersem, onlara erişirim. Eğer onların yolundan gitmezsem beni başka bir yola iletirler. Ben de onların zorlukla söyledikleri gibi direlip sabreylerim. Tâ ki, şu ebedî olan dirliği onlarla birlikte bulayım.

Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Dünyadan el çekip, zühd üzere olmak hem gönlün hem de bedeninin rahatıdır.

İbn-i Mes'ud der ki:

– Dünyaya meyiletmeyen zâhid kişilerin iki rekat namazı bütün müctehitlerin âhir ömrüne kadar ettikleri ibadetlerinden daha hayırlıdır.

Sehl-i Tüsteri şöyle dedi:

– İhlâsla amel etmek şu vakitlerde mümkündür ki, dörttür:

1. Açlıktan korkmamak.
2. Çıplaklıktan korkmamak.
3. Fakirlikten korkmamak.
4. Horlanmaktan korkmamak.

ZÜHDÜN DERECELERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, zâhidin üç derecesi vardır.

Birincisi: Dünyadan el çeker, fakat gönlü dünyaya iltifat eder, gönlü onda kalır, ama mücahedede bulunur ve sabreyler. Buna Mütezehhid denir. Kendini henüz zühde veren demektir. Tam zâhid değildir. Ona zahid demezler. Ama zühd yolunun başlangıcı budur.

İkincisi: Gönlünü dünyaya bağlamamış, zâhidliğe bağlamıştır. Fakat zahidliği kendisine hâs bilir. Bu gibi kimseler zâhiddir. Lâkin noksandan uzak değildir.

Üçüncüsü: Zâhidlik hususunda da zâhid olmaktır. Hatta kendinin zâhidliğini bilmez, onu kendisine iş edinmez. Onun benzeri şu kişidir ki, padişahın sarayına gitmek diler vezaret koltuğunda oturmak dileğindedir. Sarayın kapısında bir köpek, onu saraya girmeye bırakmaz. O da köpeğe bir lokma ekmek atar. Onu yanından uzaklaştırmak ve sonra vezirlik makamına oturmak ister. Lâkin bu bir lokma ekmeğin, padişahın katında minnete geçmesi mümkün olmaz.

Bunun gibi bütün dünya bir lokmadır. Şeytan da Hakkın kapısında uluyan bir köpektir. Eğer bir lokma ekmeği bu köpeğe salarsan senden uzaklaşır. Böylece bütün dünya âhiretin yanında vezirliğe göre bir lokmadan da aşağıdır. Ama âhirete son yoktur (onda hayat süresizdir). Dünyada ise son vardır. Sonu olanın, sonu olmayanla hiç ilgisi yoktur. Dünyadan ötürüydü ki, Ebû Zeyd'e:

– Filân kişi zühd hakkında söz söylüyor! dediler. Ebû Zeyd de:

- Ne hususta olan zühhd hakkında söz söyledi? diye sordu. Onlar da:
 - Dünyadan el çekmek hakkında konuştu! dediler. Ebû Zeyd de:
 - Dünya bir şey değildir ki, onun hakkında zühhd edilsin! diye cevap verdi.
- Önce ondan el çekip zühde varılmalıdır.

Zühhd yapılması gereken şeyler hakkında Zühhdün **dereceleri** üçtür:

Birincisi: Ahiret azabından kurtulmak için zühhd eylemektir. Öyle ki, kendini âhirette yok etseler revâ görür. Bu, halkın zühhdüdür. Mâlik-i Dinar dedi ki:

- Dün gece Hak Teâlâ'nın huzurunda büyük bir cür'etkârlıkta bulundum. Hak Teâlâ'dan Cennet diledim.

İkincisi: Zühhdün âhiret sevabından ötürü olmasıdır. Bu, zühhdün reca (umut) ve muhabbetle olanıdır. Buna recacılar (umut ediciler) zühhdü denir.

Üçüncüsü: En kemâle eren zühddür. Hepsinin en mükemmelidir. Gönlünde ne Cehennem korkusu vardır, ne de Cennet sevgisi. Belki, Hak Teâlâ'nın sevgisi dünya ve ahiret sevgisini onun kalbinden silmiş, götürmüştür. Hak Teâlâ'dan başka ne varsa ona gönül bağlamaktan ar eder, utanır. Nitekim Râbia Hatun bir sohbetlerinde:

- **Elcarü sümmeddar!** (yani, komşu evden daha hayırlıdır) dedi.

Bir kimseye Hak Teâlâ'nın muhabbeti yüz gösterecek olursa, bunun rağbeti, padişahlık veya başkanlık etme zevki yanında serçe kuşu ile oynamanın lezzeti gibidir. Kimi zaman olur ki, çocuk padişahlık zevkinden, hükümdarlıktan gelen lezzetten hiç haberli olmaz. Çünkü henüz bu lezzet onda noksandır. Nitekim Allahü Teâlâ'yı görebilmekten, Allah'ı müşahade etmekten başka bir dileği olsa o kişi de henüz noksan kişidir. O, müşahade zevki derecesine ermemiş demektir. Yani bülüğa ermeyen, erkeklik derecesine varmayanlar gibidir. Elden bırakılması, terk edilmesi gereken şeylerdeki zühhd dereceleri de türlü türldür. Çünkü bazı kimse olur ki, dünyanın kimi şeylerini terkeder. Tam olmak, bütünlenmek ise; bir şeyde nefsin hazzı olan şeyleri, kendisi için mecburi olmayanları, âhiret yolunda ona ihtiyaç duyulmayanları bırakmaktır. Çünkü dünya, nefsinin hazları olan: Maldan, kadından, yemekten, içmekten, söyleyip oynamaktan, halkla oturmaktan, din dersleri alıp vermekten, meclis kurup sohbetten, hadis rivayet etmekten ibarettir. Nefsin bazı durumları yalnız dünyadandır. Dünyadan olmayanlar ise Hak Teâlâ'ya davet edici olan şeylerdir. Yahya bin Zekeriyya aleyhisselâm, kaba ve sert elbiseler giyerdi. Çünkü yumuşak elbiseler kendisini rahatsız ederdi. Elbisenin yumuşak olması, nefsin hazlarından. Yahya aleyhisselâmın annesi:

- Ey Yahya! Kıl elbiseden tenin sertleşmiş, kimi yerler de yaralanmış. Yumuşak yün aba giy! dedi.

Yahya da annesinin dediği gibi yaptı. O zaman Allahü Teâlâ'dan şu vahiy geldi:

- Ey Yahya! Dünyayı benim üzerime üstün mü gördün?

Yahya ağladı. Yine kalın kıl elbisesini giydi.

Ey salih kişi! Sen bil ki, işte bu hâl zühdün son haddidir, nihayetidir. Hiç kimse bu dereceye erişemez. Lâkin zühdde herkesin derecesi dünyayı ne kadar terk etmiş olursa o kadardır. Nitekim kimi günahlardan tevbe etmek ve nefsin kimi hazlarından da zühd (yüz çevirmek) doğru olur. Yani bunları yapan da se-vap ve faydadan uzak kalmaz.

Fakat âhirette tevbe ehline ve Zühd ehline vaad edilen makamlar ancak bütün lezzetlerden el çekmiş olanların, bütün günahlardan tevbe etmiş olanların-dır.

ZAHİDİN NE İLE KANAAT ETMESİ GEREKTİR?

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, insanlar dünya çukurlarına düşmüşlerdir. Dünya çu-kurlarına son yoktur. Lâkin dünyada önemli olan çukurlar altı tanedir:

- 1- Yemektir,
- 2- Giyimdir,
- 3- Barınma yeri (mesken)dir.
- 4- Ev eşyasıdır,
- 5- Kadındır,
- 6- Mal (para ve mevki)dır.

Birincisi: Yemektir. Yemeğin de cins, miktar ve katığında tafsilât vardır. Cinste aşağı olan şey, köpek bile olsa, gıda verir nesne olması, besleyici bulun-masıdır. Orta gıdalılar, arpa ve darı ekmeğidir. İyi cins buğday ekmeğidir ki, ke-peği alınmamış olmalıdır. Eğer kepeği alınmışsa zühd derecesinden çıkar, lezzet ve nimet derecesine erişir. Ama en azı bir gün, bir gecede on ıssır'dır ki, bir ıssır altı buçuk dirhem, ortalama yarım batmandır. İyisi bir müd'dür ki, iki batman-dır. Şeriatın fakirler hakkında takdiri budur. Eğer bundan fazla yenirse yemek hususunda zühd bozulur.

Gelecek için saklamakta yüce derece budur ki, açlığı giderecek kadardan fazlasını saklamamalı ki, zühdün aslı emel azlığıdır. Hırsın aslı ise uzun emeldir. Orta olan da bir ayın yiyeceğini veya kırk gününkünü saklamaktır. Aşağı dere-ce de şudur: Eğer bir yıllıktan fazla saklarsa zühdden mahrum olur. Bir kişi bir yıldan fazla ömür ümid etse, onda zühd dürüst olmaz. Resûl (s.a.v.) evinin hal-kı için bir yıllık yiyecek alıkoyardı. Çünkü evdekiler açlığa takat getiremezlerdi. Ama kendisi için akşamları hiçbir şey alıkoymazdı. Katığın en aşağısı sirkeyle te-re otudur. Orta katık ise yağdır, yağdan yapılan şeylerdir. En iyisi olan da ettir. Eti devamlı yiyen kişinin zühdü gider, kalmaz. Eğer haftada bir günden fazla ye-mezse, zühd devasından bütün bütün düşmez. Yemek vaktinin günde bir öğün-den ibaret olması gerektir. Daha ziyade olmamalıdır. Eğer iki günde bir kez ye-mek yeme olursa, en faziletli olan işte budur. Ama bir günde iki kere olursa o zühd olmaz.

Bir kişi zühdü bilmek dilerse Resûl (s.a.v.)'in ve sahabelerinin hâllerini bilmelidir. Aişe Hatun (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurur:

– **Kimi zaman olur ki, kırk gece Resûlullahın evinde ocak yanmazdı. Su ile hurmadan başka bir şey bulunmazdı.**

İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

“Bir kişi Firdevs Cenneti’ni dilerse, o kişiye arpa ekmeği yeme ve çöplüklerde köpeklerle yatmak bile çoktur.”

İkincisi: Giyimdir. Zahidin bir elbisesi olmalı, başkası olmamalıdır. Eğer o giysiyi yıkıyorrsa çıplak oturmalıdır. Eğer elbisesi iki kat olursa zâhid olmaz. Elbisenin en iyisi bir gömlek, bir külah bir de ayakkabıdır. Bundan daha çoğu sarı ve ayak donudur. Ama en aşağısı çul ve abadır. Ortası ise yünden dokunan kalın abadır. En âlâsı da yoğun pamuktan olan bezdir. Eğer ince olursa, o kişi zâhid olmaz.

Resul (s.a.v.)'in giysileri hemen hemen bunlardır!

Hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir: **“Süslü elbiseler giyen kişi Hak Teâlâ’nın dostu da olsa, Allahü Teâlâ ondan uzaklaşır.** Resûlullahın bu iki elbisesinin, kilim ve izârının kıymeti, yalnız on akçeydi. Bundan daha fazla değildi. Kimi zaman kendisinin elbiseleri öyle kirlenirdi ki, yağ çıkarıcıların donuna benzerdi. Bir kez Resûlullah’a hediye olarak nakışlı bir elbise getirdiler. Onu giydi. Sonra hemen üstünden çıkardı: **“Bunu Ebû Cehîm’in yanına götürün. Bana da onun eski elbisesini getirin. Bunun nakışı benim kalbimi uğraştırıyor!”** diye buyurdu. Bir kere Resûl (s.a.v.)'in nalinının kayışını yenilediler. Şöyle buyurdu: **“Yine eskilerimi bana getirin! Namaz kılarken gözüm bundan yana çevriliyor!”** Resûl (s.a.v.) minberdeydi. Parmağındaki yüzüğü çıkarıp attı. Meğer gözünün bu yüzüğe takılmakta olduğunu görmüştü. **“Ben, bu yüzüğe mi bakayım, yoksa size mi bakayım!”** diye buyurdu. Yani: **Yüzüğe bakmak, beni size bakmaktan alıkoyuyor!** demek istemişti. Bir kez Resûl (s.a.v.)'e yeni nalın getirdiler. Hak Teâlâ’ya secdeye vardı. Secde bitince dışarı çıktı. O nalını ilk gördüğü bir fakire verdi ve: **“Gözüme bu nalın güzel göründü. Korktum ki, Hak Teâlâ beni bundan ötürü düşman tutar! Bundan ötürü de secde kıldım!”** diye buyurdu. Hazret-i Aişe’ye de (Allah ondan razı olsun) şöyle vasiyette bulundu: **“Ya Aişe! Beni âhirette bulmayı dilersem, dünyada yiyeceğin kadarı ile kanaat kıl. Yanıma varıncaya kadar da üstünden gömleğini çıkarma!”** Hazret-i Ömer’in (Allah ondan razı olsun) mintanında on dört yama saymışlardı.

Hazret-i Ali (Allah onun yüzünü kerîm kılsın) halifelîği zamanında üç akçe-ye bir gömlek satın almıştı. Elinin ucundan fazla yerleri kesti ve:

– **O Hûda’ya şükürler olsun ki, bu O’nun ihsan buyurduğu hilâttır!** dedi. Yüce kişilerden birisi de şöyle dedi:

– Süfyân-ı Sevrî’nin üstündeki elbiseyi ve ayağındaki nalını değerlendirdim. Bir akçe ve dört dank (çeyrek akçe) gümüşten fazla değildi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– Bir kişinin süslü elbiseler almaya gücü yetse de Allah için tevazudan ötürü ondan el çekse, Hak Teâlâ o kişiye yarın âhirette yakuttan tahtlar üstünde en ağır kıymette olan döşekleri verir.

Hz. Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Allahü Teâlâ, hidayet sahibi olan din önderlerine (imamlarına):

– **Giydikleriniz, halkın en aşağı tabakasının giydiği elbise gibi olsun, zenginler onları görüp onlara uysunlar, fakirlerin de gönlü kırılmasın!** diye buyurmuştur.

Hasan-ı Basri Hazretleri, Ferkad-ı Secî'ye dedi ki:

– Sen giydiğin bu sofi elbiseleriyle başkalarından üstün olduğunu mu sanıyorsun? İşittim ki, cehennem ehlinin çoğu, böyle sofi elbiseleri giyenler olsa gerek.

Üçüncüsü Meskendir. Bu hususta en aşağı merteye, zahidin hiç kendine mahsus yeri olmamasıdır. Bir mescit köşesi yahut bir han bucağı ile kanaât etmektir. Fazlası, kendi evinde veya kiralık bir evde oturmaktır. Mesken yüksek ve hacetten fazla olmamalı ve süslü bulunmamalıdır. Eğer ev altı arşından yüksek olursa, kireçle sıvanmışsa, zühd mertebesinden düşer. Meskenden maksat, soğuktan, sıcaktan ve yağmurdan korunmaktır. Bundan fazlasını dilemek revâ değildir.

Denilmiştir ki:

– Resul (s.a.v.)'den sonra ilk tûl-i emel (büyük istek), kireçle bina yapmaktır. Ayrıca elbisenin kenarını katlayarak yeniden dikmektir. Oysa Resûl (s.a.v.)'in günlerinde elbisenin kenarları bir kere kıvrılır, dikilirdi. Fazla dikmezlerdi.

Abbas (Allah ondan razı olsun) yüksek bir balkon yaptırmıştı. Resûl (s.a.v.)'in buyruğu üzerine o balkonu yıktılar. Bir gün Resûl (s.a.v.) yüksek bir binanın yanından geçti. "Bu yapı kimindir?" diye sordu. "Filân kişininindir!" dediler. O kişi az sonra Resûlullahın yanına geldi. Peygamberimiz ona bakmadı bile. O kişi: "Neden ötürü acaba bana bakmadılar? İşin aslı nedir?" diye sordu. Ona aslını söylediler. O kişi de gitti, o yapıyı yıktı. Yeniden Resûlullahın yanına döndü. O da onun gönlünü aldı, o kişiye duada bulundu.

Hasan-ı Basrî Hazretleri (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir: "Resûl (s.a.v.) bütün ömründe bir kerpici bir kerpiç üstüne koymamış ve bir ağacı bir ağaca bağlamamıştır." Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Eğer Hak Teâlâ bir kişinin şerrini dilerse, o kişinin bütün malını su ile topırağa harcatır."**

Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah da dedi ki: "Resûl (s.a.v.) bir gün bizim yanımızdan geçti: 'Bu işledikleriniz nedir?' diye sordu. Ben: 'Ya Resûlullah! Kamıştan olan evimiz yıkıldı. Onu onarıyoruz.' dedim. Resûl (s.a.v.): **'İş, mühlet verilmekten daha yakındır. (yani ölüm yakındır, mühlet vermez)'** dedi. Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

"İhtiyacından fazla yapı yapana, kıyamet gününde: 'Bunu sırtında taşı' teklifi yapılır." Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Bütün harcamalarda sevap vardır. Ancak suya ve toprağa (binaya) harcamada sevap olmaz.” Bir Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmuştur:

– **Eğer kul, bir binayı altı arşından yukarı çıkarırsa, bir münâdi şöyle ni-dâ kılar: “Ey fasıkların fasığı! Sen neye gelmektesin? Senin mezar içinde ol-man gerektir! Oysa göğe mi çıkmak istiyorsun!”**

Hasan-ı Basri (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurur:

– Resul (s.a.v.)’in evlerinde, el uzatılsa tavanına erişirdi.

Fudayl der ki:

– Bina yapanlara şaşmam, ancak yapanların gittiğini görüp de ibret alma-yanlara şaşarım!

Dördüncüsü; Ev eşyasıdır. Ev eşyasında en âlâ derece İsa aleyhisselâmın de-recesidir ki, ev eşyası olarak elinde hiçbir şeyi yoktu. Yalnız bir saç tarağı ve bir de bardağı vardı. Bir gün bir kişiyi eli ile sakalını düzeltirken gördü, tarağı uzak-lara fırlattı. Bir kişiyi de eliyle su içerken gördü, bardağını fırlattı attı. Ortası şu-dur: Önemli şeylerden birer tane, ağaçtan yahut topraktan yapılmış olanları, el-de bulunmalıdır. Ama bakırdan, pirinç madeninden olanlarla zühd olmaz. Geç-mişte gelenler, tek bir şeyle nice iş görüp gözetmişlerdir. Resûlullahın bir yastı-ğı vardı, o da deridendi ve içerisi liflerle doldurulmuştu. Döşegi ise iki kat kilim-di.

Hazret-i Ömer (Alah ondan razı olsun) bir gün Resûlullahın sırtında hurma liflerinin bıraktığı izleri görüp ağladı, gözyaşı döktü. Resûl (s.a.v.):

– Ya Ömer neden ağlıyorsun? diye sordu. O da:

– Bizans’ın Kayzeri ile İran’ın Kısrası Allahü Teâlâ’nın düşmanlarıdır. Onlar nice nimette olsunlar da sen ki, Allah’ın dostusun böyle sert şeylerde yatarsın di-ye ağlıyorum! diye cevap verdi. Resûlullah Efendimiz de:

– Ya Ömer! dedi. **Onlara dünya, bize de âhiret vardır. Âhirete kanaat et-mez misin?** Ömer de:

– Kanaat ederim, ya Resûlullah! diye cevap verdi. Resûlullah Efendimiz, Ömer’e:

– O hâlde hâlin böyle olduğunu bil!.. dedi.

Resûlullah Efendimiz, bir gazadan dönmüştü. Kızı Hazret-i Fatıma’nın evi-ne geldi. Evinde bir perde, parmağında da gümüş bir halka vardı. Resûlullah bunları görünce geri döndü. Vaktâ ki, Hazreti Fatıma Resûlullahın o perdeyle, o halkayı çirkin gördüğünü öğrendi. O halkayı bir buçuk akçeye sattı, o perdeyle birlikte parasını sadaka verdi. Resûl (s.a.v.) de ona dua etti:

– Ey Fatıma! Güzel iş işledin! dedi.

Hz. Aişe’nin de evinde bir perde vardı. Resûl (s.a.v.):

– Ne zaman gözüm bu perdeye ilişse dünya hatırıma geliyor! Bu perdeyi fi-lân kişiye verin! diye buyurdu.

Hz. Aişe (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resûlullah, iki kat yapılmış bir kilimin üstünde yatarı. Bir gece döşegini yumuşattım. Bütün gece zahmet çektiler. Ertesi sabah bana:

– **Benim döşegimi kaldır. O iki katlı kilimi getir!** dedi.

Bir gün de altın getirdiler. Hepsini paylaştırdı, altı altın kaldı. O gece uyku uyumadı. Tâ ki, gecenin sonlarında o altını bir kişiye gönderince, ondan sonra uykuya daldı.

– **Bu gece ben ölseydim ve bu altı altın benim yanımda bulunsaydı, benim halim nice olurdu?** dedi.

Hasan-ı Basrî, şöyle dedi:

– Ashâbtan yetmiş kişi bilirim ki, hiçbirisi, sırtında olan giysiden başka bir şeye malik değildi. Yatınca da vücutları ile toprak arasına bir örtü koyar, giydikleri elbiseyi üzerlerine örterlerdi.

Beşincisi: Nikâhtır. Sehl-i Tüsterî der ki:

– Süfyan İbn-i Uyeyne ile Ashabı Kiram'dan bir topluluk şöyle demişlerdir:

– Nikâhta zühd etmek yoktur. Çünkü bütün insanların en zâhidi, Resûlullah idi. Kendisinin dokuz hatunu vardı ve kadınları severdi. Ali'nin, (Allah ondan razı olsun) bu türlü zühde dört karısı vardı. On iki de cariyesi bulunuyordu.

Ey aziz kişi! Sen bil ki, onların bu türlü sözden muratları şudur: Bir kimse-nin evlenmekten el çekmesi, kendisini zühd yolu ile karısına yaklaşmaması, o lezzeti bulmaması doğru değildir. Çünkü en doğru yol nikâhtır, evlenmektir. Nikahta fayda çoktur. Âdem soyunun baki kalması için evlenmek gerektir. Bunun benzeri şudur ki, bir kişi asla yemek yemese ve su içmese benliğinde hiçbir şeyin lezzeti kalmaz, bu yolla helâk olur gider. Nikâh olmamakla da nesli kesilir. Soyu soppu kalmaz. Ama bir kişiyi, evlenme Hak Teâlâ'dan alıkoyacaksa evlenmemek daha iyidir. Eğer şehveti galip geliyorsa, bu şöyle olur: Bir kadınla evlenmeli ki, güzel olmasın. Öyle ki, şehveti susturucu olsun. Şehveti harekete getirmeyen bir kadın olsun.

Cüneyd-i Bağdadî der ki:

– Ben yeni müridin, gönlünü üç şeyden sakınmasını isterim:

1. Ticaretten,

2. Evlenmekten,

3. Hadis yazmaktan.

Yine şöyle buyurdu:

– Sufinin okuyup yazmasını sevmem! Çünkü okuyup yazma düşünciyi dağıtır.

Altıncısı; mal ve makamdır. Bunun öldürücü zehir olduğunu **Mühlikât** (tehlikeli geçitler) konusunda açıklamıştık. Bunların ikisi de öldürücü zehirdir. Bunların azı ve ihtiyaç kadarı ilaç ve devadır, dünyadan değildir. Çünkü bir şey ki, dine gereklidir, o şey dindendir.

İbrahim Halil aleyhisselâm bir dostundan borç diledi. Allahü Teâlâ'dan ona şu vahiy geldi:

– **Ey Halil! Niçin kendi dostundan dilemezsin? O da:**

– Ey Yüce Allah'ım! dedi. Biliyorum ki, Sen dünyayı sevmezsin. Senden dünyalık istemeye korktum, diye cevap verdi.

Hak Teâlâ da şöyle buyurdu:

– **Eğer ihtiyaç için olsa o şey dünyadan olmaz. Bu, dünyaya bağlanmak değildir.**

Eğer dünya ile ilişkili yüksek isteklerin ihtiyaç miktarından fazlası terk edilirse, kalbi dünyadan kesip dünyaya sevgi duyulmamış olunur. Kalbi dünyadan kesmekten maksat, öteki cihana gidince başı aşağı düşük ve yüzü de ardına bakıcı kılmamaktır. Bunlar, ancak dünya meylinden ve ona bakmaktan ileri gelir. Ancak şu kişiler dünyaya dönüp bakarlar ki, dünya onlar için bir dinlenme evi, bir istirahat bucağıdır. Dünyanın bir abdesthâne olduğunu düşünenler, gerektiğinde ona haceti defedecek miktardan fazla gönül vermezler. Ölüm vakti erişince ve ona ihtiyaç son bulunca niçin ona bakakalsınlar? Niçin ona iltifat etsinler? Fakat bir kişi dünyaya kendini bağlarsa, o, şu kimse gibi olur ki, onu boynundan zincirlerle veya saçlarından bir yere bağlamışlardır. Ne kadar çeksen onu oradan koparamazsın. Bütün saçları kökünden kopmayınca oradan ayıramaz. Ayrılrsa bile onun yarısı onunla birlikte kalır.

Hız. Hasan-ı Basri (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

– Bir insan topluluğu gördüm ki, onlar belâdan sevinirlerdi. Sizin nimete sevinmenizden de çoktu bu sevinişleri! Eğer onlar sizi görselerdi: “Bunlar şeytandır” derlerdi. Eğer siz onları görseydiniz: “Bunlar divânedir!” derdiniz. O insanların belâyâ sevinmelerinin sebebi, dünyadan gönüllerini kesmek içindi. Ölüm vaktinde hiçbir şeye bağlı kalmak istemezlerdi.

BEŞİNCİ ASIL **NİYET, İHLÂS ve SİDK**

Ey aziz kişi! Basiret ehline aşikâr olmuştur ki, ibadet edenlerden başka bütün insanlar helâk olmuşlardır. İhlâs ile ibadet eden âlimler dışında bütün bilginler de helâk olmuşlardır. Ama muhlisler büyük tehlike içindedir. Demek ki, ihlâs olmadan bütün çekilen eziyetler ve yapılan çalışmalar boşunadır. İhlâs ve sıdk ise niyetsiz olmaz. Niyetin ne olduğunu bilmeyen bir kişi nasıl ihlâslı olabilir?.. Biz bu bâbda niyetin manasını açıklayalım. Bir başka bâbda Sıdk'ın hakikatini açıklayalım.

Birinci Bab:**NİYETİN BEYÂNI**

Önce, bütün amellerin ruhanîyeti olan niyetin faziletini bilmelisin. Hüküm niyetindir. Hak Teâlâ'nın amele nazarı niyetledir. Bundan ötürü Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– Hak Teâlâ Hazretleri sizin yüzünüze ve amellerinize bakmaz, ancak gönüllerinize ve niyetlerinize bakar.

Gönüle bakmanın sebebi onun niyet yeri olduğundandır.

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu:

“Ameller niyet ile olur. Bir kimsenin ibadetinden doğan şey niyetine bağlıdır. Bir kişi hicret etse veya Hacca gitse onun gücü Hak Teâlâ için olur. Bir kişi mal veya kazanç elde etmek için veya kadınla evlenmek için o göçü yaparsa, o kişinin göçü Allah için değildir. Dilek edindiği şey için yapılan bir göçtür.”

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Ümmetimin şehitlerinin çoğu döşekte ve yastık üzerinde ölenlerdir. Safalar arasında çok can verenler de vardır ki, onların niyetini Allah daha iyi bilir.”

Resul (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kul, çok güzel ameller işler. Melekler tarafından bu ameller mühürlü bir sahifede Allahü Teâlâ'ya yükseltilir. Hak Teâlâ da:

– Önce amelleri onun sahifesinden giderin. Çünkü onlar benden ötürü işlenmiş değildir! Filân ameli, filân ameli onun üstüne yazın! diye buyurur.

O zaman Melekler de:

– Ey Rabbimiz! Bu amelleri işlememiştir! derler. Hak Teâlâ da:

– İşlememiştir, fakat onu işlemeye niyet etmiştir! diye buyurur.”

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– İnsanlar dört bölümdür. Birisinin malı olur, ilim ve hikmetle harceder. Bir bölümü de; “Eğer benim malım olsaydı, ben de onu o kişi gibi harcardım!” der. Bunların ikisi de sevap kazanmakta eşittir. Üçüncü bölümden bir kişinin malı olur, fakat onu günah olan kötü yollarda harcar. Dördüncüsü de, eğer benim malım olsaydı böyle yapardım,” der. Bunların ikisi de günahta birbirine eşittir.

Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Bir kişinin niyeti ve himmeti dünyalık olursa Allahü Teâlâ, fukaralığı her zaman o kişinin önünde bulundurur. Dünyadan göçünce, dünyaya âşık olur. Ama bir kimsenin niyeti ve himmeti âhiret için olursa, Hak Teâlâ onun kalbine zenginliği yerleştirir ve dünyadan göçerken zâhid olarak göç eder.

“Müslümanlar, vaktâ ki, kâfir ile saf tutup savaş yapsalar, melekler hem amel defterlerine:

– Filân kişi cengi asabiyet içinde sürdürüyor; falanca kişi hamiyet gösteriyor, desinler diye savaşıyor, diye yazarlar.

İşte bunlar için: “Hak Teâlâ’nın yolunda şehit olmuşlardır!” demeyin. Çünkü bir kişi savaşı, ancak Hak Teâlâ’nın ismi galip olsun, onun sesi yükselsin diye yaparsa, işte onlar Allah yolunda savaşanlardır.”

Resûl-i Ekrem Efendimiz, yine şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse, nikâh akçesini nikâhlısına vermemeye niyet etse, o kişi zina edicidir. Bir kişi borcunu vermemeye niyet eylese o kişi hırsızdır.”

NİYETİN HAKİKATİ

Ey aziz kişi!.. Sen bil ki, insanoğlunun bir şey meydana getirebilmesi için üç şeye ihtiyacı vardır:

1- İlim,

2- İrade,

3- Kudret.

Yani: Bilmek, dilemek, güç yetirmektir. Diyelim ki, yemek görülmezse yenmez. Yemek görüldükten sonra ona dileği olmasa yine yenilmez. Eğer dilek olsa da el felce uğramış ise yemek yine yenilmez. O hâlde bütün fiillerin başında bu üç ihtiyaç gelir. Fakat iş ve hareket kudrete uymuştur. Kudret de dileğe (iradeye) tabiidir. Çünkü dileme gücü insanı iş yapmaya götürür. Dilemek, ilme (bilgiye) tâbi değildir. İnsan çok şeyi bilir, lâkin hepsini dilemez. Ama ilimsiz dileyiş şekil bulmaz, çünkü bir şeyi bilmeyince nasıl dilekte bulunulur? İşte niyet, bu üç şeyin içinde yalnız dilemekten ibarettir. Kudret ve ilimden ibaret değildir. Çünkü niyet sahibini yerinden kaldırıp amele götüren dilemeye **garaz** (maksad) adı verilir. Niyet de denir. Bunların üçü de bir mana, bir anlamdır.

Garaz, dilek ve niyeti harekete getirip bir işe başlatır. Kimi zaman garaz iki olur. Böylece iki garaz bir şeyde toplanır. Ama bir tek olan garaza hâlis garaz adı verilir. Onun örneği şudur: Bir kişi otururken bir arslan ona saldırırsa, o kişi ayağa fırlar ve seğirtir. Bu hâlinde onun garazı, yalnız bir şey olur ki, o da kaçmaktır. Bundan fazla dileği olmaz. Yine bunun gibi ihtişamlı bir kişi bulunduğu yere gelse ayağa kalkar, ona ikramdan başka dileği olmaz. İşte bu **hâlis garaz**’dır.

Ama, garaz iki olursa bu üç kısımdır:

Birincisi şudur ki: Yalnız dahi olsa onunla işe başlanılan garazdır ki, bir kimsenin bir fakir hısmı olsa ve bir akçe dilese, akrabalığından ötürü verir. Gönünden bilir ki, o hısmı fakir olmasaydı yine o akçeyi verirdi. Bu, iki garazın, eşit şekilde ortaklığıdır.

İkincisi de şudur: Eğer hısmı olsa, fakat fakir olmasa ya da fakir olup hısmı olmasa vermezdi. Ama madem ki, ikisi bir arada toplandı, onu vermeyi iş edindi.

Birinci amelin benzeri şudur: İki kişi bir taşı kaldırırlar. Eğer birisi yalnız ol-
saydı yine kaldırırdı.

Sonraki amelin benzeri de şudur: İki kuvvetsiz, zayıf kimse birbirine yar-
dımına bir taşı kaldırırlar. Her biri yalnızca o taşı kaldıramaz.

Üçüncüsü de şudur: Bir maksat zayıf olur, işlemeye insanı götürmez. Öteki maksat ise kuvvetlidir. Öyle ki, yalnız da olsa insanı amele götürür. Lâkin o za-
yıf garazla birlik olunca amele götürmesi kolay olur. Nitekim bir kişi yalnız ge-
ce namazı kılsa, lâkin birkaç kişi onun yanında hazır olsalar, gece namazını kıl-
ması daha kolay ve neşe içinde olur. Ama sevap umudu olmasaydı, mahza o ki-
şilerin bakmasıyla namaz kılmaz olurdu.

Bunun da misâli şöyle olur ki, kuvvetli bir kişi taşı kaldırmak gücünde
olur. Lâkin bir zayıf kişi de ona yardım eder. Tâ ki, onu kaldırması daha ko-
lay olsun.

Bu üç kimsenin her birinin bir hükmü vardır. Nitekim **İhlâs** konusunda an-
latılacaktır. Maksadımız niyetin manasını açıklamaktır ki, ona silâh olan ve onu
harekete getiren de garazdır. Bu da kâh hâlis, bazı kere de karışık olur.

MÜ'MİNİN NİYETİ ONU İŞLEMESİNDEN DAHA İYİDİR

Ey aziz kişi! Sen bil ki, Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Mü'minin niyeti amelinden daha üstündür, daha hayırlıdır.**

Bu hadis-i şerifle Resûlullah Efendimiz şunu demek istemişti:

– **Amelsiz niyet, niyetsiz amelden üstündür!**

Çünkü niyetsiz amel ibadet olmaz. Fakat amelsiz niyet ibadet olur ki, bu
mana da gizli değildir. Ve açıklanan şudur ki; mü'minin ibadeti vücut ve gö-
nül ileidir. Bu iki hayrın gönülle olanı daha üstündür. O da şundan ötürüdür
ki, vücut amelinden murat, gönlün sıfatının dönmesi, değişmesidir. Niyet ve
amelden maksat ise vücudun sıfatının dönmesi, değişmesi değildir. Halk şöy-
le sanır ki, niyet amel için gereklidir. Oysa hakikat şudur ki, amel, niyet için
gereklidir.

Bütün bunlardan da kasıt, gönlün salâha dönmesidir ki, öteki cihana yolcu-
luğa çıkan gönüldür. Saadet de felâket ve şekavet de gönlündür ve vücut ortada
uydudur (tâbidir). Bu tıpkı hacı olanın devesine benzer ki, hac devesiz (yani bi-
nitsiz) vasıtasız olmaz, ama hacı olan deve değildir. Gönlün dönüşü, değişmesi
de bir şeyden ziyade değildir. Bu da yüzünü âhirete döndürmektir. Bu ise dünya-
dan ve âhiretten yüzünü Hak Teâlâ'ya döndürmektir. Gönlün iradede, maksat
ve istekten başka yüzü yoktur. Eğer kişinin gönlüne dünya iradesi galip olursa,
yüzü dünyaya dönük olur. Onun dünya ile ilgisi, dünyayı dilemekle olur. İlk ya-
ratılışında dünyayı dilemek üzere yaratılmıştır. Ama Hak Teâlâ'yı dileyince ve
âhirete meyli galip gelince gönlün sıfatı değişir, dönmüş olur. Yüzü başka yöne
çevrilir. Demek ki, bütün amellerden kastedilen, beklenen, gönlün dönmesidir.
Secde kılmaktan maksat, alnın sıfatının değişmesi veya havadan yere inmesi de-

ğildir, aksine, gönlün sıfatının dönmesi, başka bir biçim alması yani kibirde tevazuya erişmesidir ve: **“Allahu Ekber!”** demekten maksat, dilin sıfatının değişmesi, dönmesi ve harekete gelmesi değildir.

Belki, gönlün kendi azametinden dönmesidir. Ona Hak Teâlâ’nın azametinin üstün gelmesidir. Hacda taş atmaktan maksat; taşların bir yerde çoğalması değildir. Yahut elin hareket etmesi de değil, belki gönlün Allah’ın kulluğuna doğrulmasıdır. Boş şeylere ve akla uymayı bırakma, ilâhî fermana itaatkâr olmaktır. Kendi yularını kendisinin elinden çıkarıp ilâhî fermanın eline vermektir. Nitekim hacılar şöyle derler: **Ben, senin hizmetine hakikatle ve kullukla durdum, ya Rabbi!**

Kurbandan maksatsa, bir koyunun canının çıkması değil, belki cahillik ve cimrilik çirkefinden temizlenmektir. Hayvanlara şefkatin, kendi tabiatının hükmü ile olmayıp, ilâhî emrin hükmü ile olmasıdır Çünkü sana: “Öldür!” deseler, sen: “Bu çaresiz hayvan ne yapmıştır? Niçin ona azap vereyim?” dememelisin. Belki, kendini kendinden bütün bütün terketmelisin ve hakikatte yok olmalısın. Çünkü zaten yoksun. Kul, kendi hakkında yoktur ve gerçekte var olan Yüce Allah’tır.

Bütün ibadetler böyledir. Lâkin gönül öyle yaratılmıştır ki, onda irade meydana gelince, vücut da ona uymaya kalkınca o sıfat gönülde daha sabit ve daha muhkem olur. Meselâ, eğer gönülde bir yetime şefkat zuhur etse, elini onun başına koyunca şefkat daha kuvvetli olur ve gönlün ona meyli artar. Tevazu manası da belirince, başını, tevazu ile yere yakın kılar. İşte bu tevazu, böylece onun gönlünde sabit ve kuvvetli hâle gelir.

Bütün ibadetlerin niyeti **hayrat** murat etmektir. Tâ ki, dünyadan yüz döndürüp, âhirete yüz tutunca o niyetle amel etmek, o kastı, o isteği gönülde kuvvetli ve sabit kılar. Böyle amel, niyet ve kastı kuvvetlendirmek içindir. Her ne kadar amel de niyetten peyda olursa da madem ki hâl böyledir, bundan da niyetin amelden hayırlı olduğu zâhir ve belli olur. Nasıl hayırlı olmasın ki, niyet, doğrudan doğruya kalbin kendi özündedir. Amel ise başka yerden kalbe sirayet etse gerektir. Eğer kalbe sirayet etmişse işe yarar, sirayet etmemişse gaflet içinde, işe yaramayıp kaybolur. Bundan ötürüdür ki, amelsiz niyet bâtil olmaz. Bu da şuna benzer ki, midede bir dert olur, eğer dertli olan kimse ilacı içerse o ilaç ona ulaşır. Bir de göğsü üstüne o ilacı sürse ve mideye faydalı olsun diye bunu yapsa, bu da fayda verir, ama mideye varan ilaç, göğüsten gelen şifadan daha faydalıdır. Zaten istenilen de şifanın göğüse erişmesi değildir. Böylece, hiç şüphe yok ki, ilaç mideye erişmezse faydasızdır. O ilaç mideye erişirse, sineye erişmese bile bâtil olmaz.

NEFSİN VESVESELERİNDEN HANGİSİ BAĞIŞLANIR HANGİSİ BAĞIŞLANMAZ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Benim ümmetimi nefsin vesvesesi olan her şeyden bağışlamışlardır.

Bir haberde Sahîh-i Müslim’de ve Sahîh-i Buhârî’de vardır ki şöyledir:

“Bir kişi günah işlemeye kastetse ve o günahı işlemese meleklere: ‘Onun yazmayın!’ derler. Eğer onu işlerse: ‘Bunun günahını yazın!’ denir. Eğer hayırlı bir işe niyet ederse meleklere ‘Bir hasene yazın!’ diye buyurur. Eğer o iyiliği yapar, o hayrı işlerse, ‘Ona sevap yazın!’ denir.”

Kimi haberlerde bu sevabın yedi yüze kadar artırıldığı bildirilmiştir. Bu yolda bir kısım kişiler, kalbe gelen her türlü niyet ve düşüncelerden insanın mes’ul tutulmayacağını sanmışlardır. Bu hatadır ki, açıklamıştık. Kalp asıldır, beden ise onun uydusudur.

Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Bir şey gönlünüze gelirse, gerek onu açığa vurun, gerek gizleyin, onun hesabını sizden sorarlar.” (Bakara Sûresi: 284)

Yine Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ der ki, gözden, kulaktan ve kalpten, bu üçünden, sorular sorulacaktır.” (İsrâ Sûresi: 36)

Yine Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Allah, yemininizdeki yanılmadan dolayı sizi cezalandırmaz. Fakat kalbinizde kötü niyet tutarak yaptığınız yeminden ötürü sizi cezalandırır.” (Bakara Sûresi: 225)

Hiçbir hilaf yoktur ki, insanlar, kibir, nifak, ucub (kendini beğenmek), riya ve hasetten sorumlu olurlar. Bunların hepsi ise yalnız gönlün hâlleridir. Fakat gönül işinin hakikati budur ki, gönüle gelen şeyin dört derecesi vardır. İkiisi ihtiyarsız olur ki, bunda sorumluluk durumu yoktur. Öteki ikisi de ihtiyar ile olur ki, bunlarda sorumluluk ve ceza vardır.

Birincisi: Şuna benzer ki, eğer yolda giderken ardınca bir kadın gelse, geriye bakıp o kadını görmek istese buna **hâtıra-yı nefis** denir.

İkincisi: Kişinin tabiatında bir rağbet harekete gelir, o kadına baş çevirir bakar. Buna meyl-i tabii denir ki, şehvetin kımıldamasından, hareketinden ileri gelir.

Üçüncüsü: Gönül, arkadan gelen kadın için: “O kadına bak!” diye bir hükme varır. Bu hükmü öyle bir yerde verir ki, orada korkusu yoktur. Çünkü gönül, şehvetin her dilediği şeye, “Onu mutlaka yapmak gerektir!” diye hüküm vermez. Belki kimi zaman olur ki, gönül bazı şeylerden korkar. Buna da gönül hükmü deriz.

Dördüncüsü; Geriye bakmak için azmedilir. Eğer Allah’ın veya halkın korkusu hükmünü bozmasa, bu azim tez karara bağlanır. Bundan ötürü, o önceki iki hâl, yâni nefis hatırası ve tabî meyl ile kınanmaz, sorumlu tutulmaz. Çünkü kendisinin elinde de değildir. Ve Hak Teâlâ da şöyle buyurur:

“Allahü Teâlâ hiçbir nefse, takat getiremeyeceği şeyi teklif etmez.” (Bakara Suresi: 286)

Nefs hakkındaki hadis şöyledir ki: **Osman bin Maz’ûn** (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimize şöyle dedi: “Benim nefsim bana kendimin erkeklik yumurtalarını kes, at! diyor. Tâ ki, şehvetinden böylece kurtulasın!” Resûlullah Efendimiz de ona dedi ki, **“Böyle yapma! Benim ümmetimin hadım olması ancak oruçladır.”** Osman bin Maz’ûn dedi ki: “Nefsim bana, rahipler gibi dağda otur, diyor!” Resûlullah ona, **“Öyle deme! Benim ümmetimin rahipliği hac ve gazadır.”** Osman yine: “Ya Resûlullah!” dedi. “Nefsim bana diyor ki: ‘Et yeme!’” Resûl (s.a.v.) de şöyle buyurdu: **“Öyle deme! Ben eti severim. Eğer bulsaydım, yerdim! Eğer Hak Teâlâ’dan dileseydim verirdi.”**

İşte bu hâtıralar ki, Osman bin Maz’ûn’un hatırına gelmişti; nefsin vesveseleri idi. Bunlar bağışlanan hâtıralardır. Affedilir. Çünkü onları işlemeye azim göstermemiştir. Aksine onları konuşma konusu etmişti. Fakat o iki hâl ki, isteyerek yapılıp, onları işlemeye gönlün isteği ve kasti vardır. Onun ikisinden de sorumlu olur. Eğer, utandığından ya da korktuğundan veya bir engel bulunmasından ötürü işlemezse yine sorumludur. Onu işlememesi hak korkusundan ötürü olmamıştır. Kulun sorumlu olmasının manası, bir kimsenin ona kızması ve ondan intikam alması demek değildir. Çünkü Hazret-i Ulûhiyyet, hışımdan, kızmaktan, intikam almaktan müberrâdır. Lâkin bunun manası şudur: Bu niyetle gönlü öyle bir sıfata erer ki, Hazret-i ulûhiyyetten uzak düşer. Bu da onun şekaveti olur ki önceden açıklanmıştı. Çünkü onun saadeti odur ki, yüzünü kendisinden ve dünyadan Allahü Teâlâ’ya döndürür. Gönlün yüzü, gönlün iradesi ve dilemesidir. Dünya ile ilgili olan kasti yaparsa, onunla dünya alâkası daha muhkem olur. Gerekli olan şeyden uzak düşer. Mel’un olmanın manası bu alâkaya tutulup, o nesneden irak düşmektir. Bu bir iştir ki, hem özündendir, hem özüyledir, hem de özündedir. Ama ne kimsenin taatinden sevinmesi vardır, ne de günahkârlığından kızıp ondan intikam alacak bir kimse... Mes’ul ve mel’un olmanın bunlarla ilgisi yoktur. Lâkin halkın aklı yeterince ibadeti bilmekten acizdir. Bu sırları bilen kişinin, gönlünün bu hâlleri dolayısıyla sorumlu olacağından şüphesi kalmaz. Buna en kesin delil, Resûlullah Efendimizin şu buyruklarıdır: **“İki müslüman kılıçlarıyla çarpıştırlarsa ölen de, öldüren de Cehennemdedir. Çünkü her ikisi de arkadaşını öldürmek istemiştir.”** Ashâb-ı Kiram: “Ya Resûlullah!” dediler. “Ölen niçin cehennemdedir?” Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Şundan ötürü ki, o da öldürmeye niyet etmişti. Eğer elinden gelseydi öldürürdü!”** Bir delil de şudur ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Bir kişi, malını meşru yolda harcamazsa, birisi de, ‘Eğer benim malım olsaydı böyle yapardım!’ derse, ikisi de günah işlemekte eşittirler.”**

Bunlar da bütün gönlün niyetleriyle olan hâllerdir. Başka bir şey değildir ve şüphe yoktur ki bir kimse döşğinde bir kadın bulsa, yabancı bir kadın zannı ile onunla sohbet etse günahkâr olur. Hatta kendisinin karısı olsa bile!

Bir kimse kendisinin abdest almış olduğunu sanarak abdestsiz namaz kılmuş olursa o zaman da günah işlemiş olur. Oysa abdestli namaz kıldığını sonradan hatırlasa yine günahkârdır.

Bunların hepsi, gönlün hâlleridir. Ama bir kişi, bir günah işlemeyi düşünse, ondan Allah korkusuyla vazgeçse, ona bir sevap yazılır. Çünkü bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– **Niyetlenmek, bir şeyi yapmaya kasdetmek, tabiata muvafıktır. Niyetten el çekmek ise tabiata aykırı şekilde mücadele etmektir. Onun kalbi döndürmekte olan tesiri, o niyetin tesirinden ve gönlü kara kılmasından daha ziyadedir.**

İşte, hasene (sevap) yazmanın manası budur. Yukarıdaki hâllerin manası budur. Ama eğer acz sebebiyle el çekilmezse o günahın karanlığını ortadan kaldırmaz. Onunla sorumlu olur. Şu tepelenen kişi gibi ki, aczi, kudretsizliği sebebiyle hasmını öldüremez, kendi ölümler gider.

AMELLERİN NİYETLE NASIL DEĞİŞTİĞİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, ameller üç kısımdır:

1. **Günah,**
2. **Tâat,**
3. **Mübah'lardır.**

Kimi olur ki, Resûl (s.a.v.)'in "**Niyetler amellere göredir!**" dediğinden öyle sanırlar ki, günah işlemek de hayır niyetiyle hayırlı işlerdendir.

Bu yanlış bir sanıdır. Belki bu niyetin bunda tesiri yoktur. Lâkin kötü niyet, onun günahını daha çok artırır. Bunun benzeri şudur ki, bir kimsenin gönlünü hoş kılmak için gıybette bulunulur. Yahut haram mal ile mescit ve medrese yapılır, sonra da bunları yapan kişi: "Benim niyetim hayır işlemektir!" der.

Bunun gibi sözler söyleyen kişi bilmez ki, şerle hayra niyetlenmek ayrı bir şer, bir kötülük olur. Eğer bu işin bir kötülük olduğunu bilirse o kişi fâsık olur. Eğer kötülük olduğunu bilmezse ve "Bu iş hayırdır!" diye bir zanda bulunursa yine fâsık olur. Çünkü o câhil demektir. Câhil olan kişi ise fâsıktır. Çünkü ilim dilemek bütün insanlara farzdır. İnsanların çoğunun helâk olması cehilden, bilgisizliktendir.

Bundan ötürüdür ki, **Sehl-i Tüsterî** (Allah rahmet eylesin) şöyle demiştir:

– **Cehaletten daha büyük günah yoktur.**

Cehlini bilmek, ondan da büyük günahdır. Çünkü bilmediğini bilmeyince hiçbir zaman onu öğrenmez. Ve bu cehalet, o kişinin günahı ve hatası olur. Eğer bir öğrencinin maksat ve dileği:

1- Kadılıktan, evkaftan, öksüz malından, sultan malından dünyalığını ele geçirmek ise ona ilim öğretmek haramdır.

2- Övünmekle de meşgul olacaksa, ona ilim öğretmek haramdır.

3- Müderris (profesör olan) bir zat: “Benim niyetim ilmin yayılmasıdır! Ama öğrencim onu fesat için kullanırsa ben kendi niyetimden dolayı kınanamam!” derse, bunlar büsbütün cahilliktendir. Bunun benzeri, yol kesen kişiye kılıç, şarap satan kimseye üzüm bağışlamaya benzer. Bir kişi, “Benim niyetim cömertliktir. Allahü Teâlâ cömertlikten daha çok bir şeyi sevmez!” dese, bu, onun cehaletini gösterir.

Çünkü o kişinin yol kestiğini bilen kişinin, kılıcı onun elinden alması gerekir! Nerede kaldı ki, onun eline kılıç versin. Bütün eski büyükler, fâsık din bilgininin kötülüğünden (şerrinden) Hak Teâlâ’ya sığınmışlardır. Öğrencisinde günah eseri gördükleri zaman o öğrenciyi reddetmişlerdir.

Ahmet bin Hanbel, eski bir öğrencisini reddetmiştir. Sebebi, o kişinin kendi evinin dışını balçıkla sıvamasıydı ve “**Müslümanların yolundan bir tırnak boyu çalmışsın sen! Sana bilgi öğretmek lâıyk değildir!**” demiştir.

Böylece anlaşılır ki, hayır işleme niyetiyle günah, hayra dönmez. Aksine hayır işlemek, şeriâtın fermanı ile olmalıdır.

İkinci kısım: Tâatte olan niyettir. Tâatteki bu niyetin iki yönden tesiri vardır:

1. Tâatin aslı, niyetle doğru olur.

2. Niyet ne kadar çok olursa, sevap da o kadar çok olur.

Bir kişi niyet bilgisini öğrense, bir tâat için on niyette bulunur. Tâ ki, o tek tâat on tâat olur. Meselâ:

1- Mescitte eğer itikâfa girse, “**bu Allah’ın evidir!**” diye niyet eyler. Allah’ın bu evini ziyarete gelen kişi, Hak Teâlâ’nın ziyaretine gelmiş olur. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Mescide gelen bir kişi Allahü Teâlâ’yı ziyarete gelmiş olur. Ziyaret edilen, ziyarette bulunana ikramda bulunması hakkıdır!**

2- Bu da itikâfta, gelen namazı beklemeye niyet etmektir. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– **Namazı bekleyen kişi namazdadır!**

3- İtikâfa giren kişi, bu itikâf ile gözünü, kulağını, elini, ayağını hareket ettirmemeye niyet eyler. Bu da oruç tutmanın bir çeşididir. Hadîs-i şerifte Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **“Mescitte oturmak, benim ümmetimin rahipliğidir.”**

4- Bu da, dünya işlerini kendinden ırak eylemek ve kendisini büsbütün Hak Teâlâ’ya vermek, zikir ve fikirle münâcatta bulunmaktır.

5- Bu da halkın arasına karışmaktan ve insanların şerrinden selâmet bulmaya niyet etmektir.

6- İtikâfa girenin, itikâf yerinde kötü bir şey görürse onu saklamaya, iyi, hayırlı bir şey görürse onu bildirmeye niyet etmesidir.

7- Eğer bir kişi kusurlu namaz kılsa doğrusunu öğretmeye niyet etmektir.

8- Orada eğer din ehlinde bir kişi bulunursa onunla din kardeşi olmaya niyet eylemektir. Çünkü mescid, din ehlinin istirahat ve dinlenme yeridir.

9- Allahü Teâlâ'dan utanacak günah işlememeye, kötü düşüncelerde bulunmamaya niyet etmektir.

10- İtikâfa giren kişinin gönlünün âhiret fikirlerine devama niyet etmesidir.

Sen şimdi, bütün tâatleri buna kıyas eyle ki, her birinde nice nice niyetlerde bulunmak mümkündür. Tâ ki, sevabı da bu niyetlere göre kat kat fazla olur.

Üçüncü kısım: Bunlar mübahlardır. Akıllı bir kişi olmayarak, hayvanlar gibi mübah olan şeylere başlayarak, güzel niyetlerden gafil olmaktır. Bu hal, büyük zarardır. Eğer kötü niyette bulunursa ziyân onun üzerinedir. Eğer güzel bir niyette bulunursa sevabı da onun üzerine olur. Eğer niyet etmeyip başboş, serseri olursa, vakitlerini boşa harcamış olur ve Kur'ân-ı Kerîm'in buyurduğu: **"Ve-lâ tense nasibeke mined-dünya/Dünyadaki nasibini de unutma!"** (Kasas Sûresi: 77) emrinin aksine hareket edilmiş olunur. Daha açıkçası: **"Dünya konuklara mahsus bir yerdir. Sen ondan nasibini (payını) al. Tâ ki, o nasip seninle kalsın."** Bu yolda Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kula her işlediği işten hesap sorarlar.

"Bu sorular nelerdir?"

Resûl (s.a.v.) buyurdu ki:

"O sorular, gözüne sürdüğü sürmedir, parmağını sürdüğü kerpiç parçasıdır, yahut bir müslüman kardeşinin elbisesine el uzatmasıdır."

Mübahlarda olan niyetin ilmi de çoktur. Onları öğrenmek gerektir. Bunun benzeri şudur ki, güzel kokular kullanmak mübahtır. Hatta cuma günü de sürülebilir. Ama muradı; övünmek ve halka zenginlik bildirmek ya da halka riyâ eylemek, yahut kadınların gönlünde yer almak olursa, bu kokuyu kullanmak haram olur. Ama güzel koku kullanmakta güzel niyet de şudur ki; Hak Teâlâ'nın evine saygı ve tazime niyet edilmelidir. Yanında olan kişilere rahatlık vermeli. Kötü kokuları kendisinden uzaklaştırmak için niyet etmelidir. Tâ ki, halk ondan rahatsız olmamalı, zahmet çekmemelidir. Arkasından söz söyleyerek de günaha girmemiş olurlar. Sonra koku kullanan kişi kendi dimağına kuvvet vermeye niyet etmelidir. Böylece dimağını safî kılıp Hak Teâlâ'nın zikrine ve fikrine güç bulmalıdır. Bu gibi niyetler şu kişide doğar ki, ona hayırlı işler yapmak isteği galip gelir. Bu niyetlerin her biri de bir tâat olur. Eskilerin büyükleri:

1. Ekmek yerken,

2. Taharet yerine giderken,

3. Ehilleri olan kadınlarla sohbet ederken, bunların her birinde dinle ilgili niyette bulunurlardı. Ki bunlarda hayra sebep olmayan hiçbir şey yoktu. Çünkü hayır niyet edilen her işte **sevap** meydana gelir. Nitekim eşi ile sohbet ederken **Muhammed Ümmeti'**nin çoğalmasına niyet edilmelidir. Ev halkının rahat olması kastedilmelidir. Onların kendilerini günahattan sakınması niyet edilmelidir.

Süfyân-ı Sevrî, bir gün elbisesini buruşuk ve katlanmış hâlde giymişti. Ona haber verdiler: “Kaftanın katlanmış!” dediler. Düzeltmek için elini uzattı. Sonra hemen elini çekti: “Ben bu kaftanı Allah için giymiştim. Onu Hak Teâlâ için giymemiş olmayı dilemem! dedi.

NİYET, İHTİYAR İLE OLMAZ

Ey sâlih kişi! Bil ki, gafil olan kişi, mübah olan şeylerde niyetin olabileceğini iştir belki de dil ile: “Hak Teâlâ için evlendim!” dese veya “Allah için ders vereyim!” dese öyle sanır ki, bu niyet olur. Oysa bu niyet olmaz, hadîs-i lisan (dil-in sözü) veya hadîs-i nefis (nefsin sözü) olur. Çünkü niyet şu meyle ve râbete denir ki; gönülde meydana gelir, kişiyi bu işe zorla sevkeder. Şu takaza eden kişi gibi ki, ısrarda bulunur, tâ ki beden onun bu dâvetine uyar, işi işler. Bu da ancak maksat doğru ve galip olunca meydana gelir. Niyetin tabîi sonucu olan bu hareket olmazsa niyet sözde kalır.

Nefsin sözü olan niyet şunun gibidir ki, tok olan bir kişi “Aç kalmaya niyet eyledim!” dese veya bir kimseden uzaklaşmak için, “Onu sevmemeye niyet eyledim!” dese, bunu yapması zordur. Bunun gibi bir kimseyi şehveti karısı ile sohbete zorlasa, o da, “Bir evlât için bu sohbeti karımla yapıyorum!” dese, bu boşuna söylenmiş bir sözdür. Eğer kişiyi evlenmeye çeken şey şehvet ise onun, “Nikâhı sünnet olduğu için kıyıyorum!” demesi fayda vermez. Belki o kişinin şeriatı imanı kuvvetli olmalıdır. Sonra da evlât için evlenmenin sevabı hakkında gelen haberlerden (hadîs-i şeriflerden) gafil olmamalıdır, Tâ ki, o sevabın hırsı, onun içinde hareket etmeli, o kişiyi evlenmeye âşık etmelidir. İşte bu dem onun bu hırsı ve iradesi, kendisi söylemeksizin, niyet olur.

Bir kişiyi Allahü Teâlâ'nın buyruğunu yerine getirmek hırsı ayağa kaldırır, namaza başlatırsa bu dilek, niyet olur. Dili ile, “Niyet ettim!” demesi fayda vermez. Çünkü bu, aç olan bir kişinin, “Açlıktan ötürü yemek yiyorum!” demesine benzer. Aç kalınca yemek yemek, çaresiz, açlıktan ötürü olur. Bir yerde nefsin hazzı doğarsa, âhiretin niyeti zorlaşır. Ancak âhiret azığı tedariki üstün gelmelidir ki, o zorluk kolaylaşmış olabilsin. O hâlde bilmelisin ki, niyetten maksat şudur:

Niyet senin elinde değildir. Niyet şu iradedir ki, insanı işe götürür. Senin elinde olan iştir, fiildir ki, istersen işlersin, istersen işlemezsin! Ama dilediğin vakit işlemek, dilediğin vakit de bırakmak senin elinde değildir. Aksine, irade kimi kez yaratılır, kimi kez de yaratılmaz. İradenin ortaya çıkması, senin bu cihanda veya öbür dünyada bir maksadının, bir meramının bir şeye bağlı olduğuna inanmandandır. Ondan sonra da vücuda getirmek dilemendir. Eğer bir kişi bu sırları bilirse, Hak'ka tâatten el çeker ki, niyetini hazır bulmaz.

İbn-i Sirin, Hasan-ı Basrî'nin cenazesinde hazır bulunmamış ve:

– Niyetimi içimde bulamıyorum! demiştir.

Hız. Ali (Allah ondan razı olsun) der ki:

– Kalbe daima ikrah ile bir iş gördürürsen o kalp kör olur.

Bu da şunun gibi olur ki, hekim, harareti varsa bile kuvveti artsın, ilaç içmeye takat bulsun diye hastaya et verir.

Kimi kimse olur ki, savaş meydanında, düşmanını kendine doğru çeksın diye kaçır gibi yapar. Sonra da ansızın onun üzerine saldırır. Usta kişiler böyle hileyi çok yaparlar. Zaten din yolu bütün nefisle ve şeytanla cenk ve çatışma ile doludur. Güzellik veya hileye ihtiyaç vardır. Din büyüklerince bunlar makbul şeylerdir. Ama bilgisi eksik âlimler bunlara yol bulamazlar!

HER İŞİ ALLAH İÇİN YAPMAK

Niyetin manasının ilme sebep olan şey olduğunu öğrendik. Sen bil ki, kimi kişilerin ibadetinin sebebi Cehennem korkusudur. Kimi kişiler için de Cennet, bu ibadetin sebebidir. Bir kişi Cennet için işlerse o kişi karın ve fercin kölesidir. Bu kölelik kendisini karnının ve fercinin rahat edeceği bir yere çeker. Şu kişi ki, Cehennem korkusundan ibadet kılsa, şu kötü köle gibi olur ki, yaptığı işi ancak kamçı korkusundan, dayak yiyeceğinden yapar. Bunların ikisi de Hak Teâlâ için amel işlemiş olmaz. Aksine, beğenilen kul, işlediği işi Hak Teâlâ için işleyen kuldur. Cennet ve Cehennem için işlemeyendir. Bunun örneği şudur ki; bir kişi kendi sevgilisine sevgilisi olduğu için bakar. Altın ve gümüş versin diye bakmaz. Şu kişi ki, altın ve gümüş versin diye sevdiğine bakar, onun sevgilisi altın ve gümüş olur. Böylece bir kişi ki, Allah'ın cemâl ve celâli, onun sevgilisi olmazsa, onda bu türlü niyet şekil bulmaz. Şu kişide ki, bu hâl olur, onun ibadeti Hak Teâlâ'nın cemâlini düşünmek olur, işi de Hak Teâlâ'ya münâcattır. Eğer vücutla tâat kılsa, sevgilinin buyruğunu yapmayı da sevgilisi gibi sever. Böylece, bedenini de riyazet kulluğuna verip, Hazret-i Allah'ın hizmetini elinden geldiği kadar kuvvetlendirmeyi diler. Tâ ki, gönlünü o Cemâlin mütalaasından ayrı düşürmek istemez. Eğer bir günahıtan el çekerse şundan ötürü el çeker ki, şehvete boyun eğmek kendisine, Cenâb-ı Hakk'ı müşahade ve münâcat lezzetinden uzak bırakacağı, perde çekeceği içindir. Ve hakikatte arif olan kişi, budur.

Ahmed bin Hudreviye, Allahü Teâlâ'yı rüyasında görmüştü. Hak Teâlâ ona buyurdu ki;

– Bütün kişiler benden ister, dururlar. Yalnız Ebû Yezid beni ister!

İkinci Bâb

İHLAS ve İHLAS'IN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ, ihlâsın fazileti (üstünlüğü) hakkında şöyle buyurur:

“Oysa onlar, dini yalnız Allah'a mahsus kılarak, O'na kulluk etmekle emrolundular.” (Beyyine Sûresi: 5)

Cenâb-ı Hak ayrıca şöyle buyurdu:

“İyi bilin ki, hâlis din, Allah'ın dinidir.” (Zümer Sûresi: 3)

Resûlullah Efendimiz de Muaz'a (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurdu:

“Amelin hâlis olsun, sana azı da yeter!”

Resûlullah Efendimiz yine şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ buyurur ki: İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevgili kullarımın gönlüne salarım.”

Riyânın kötülenmesi hakkında zikrettiklerimiz, baştan başa ihlâsın övgüsü hakkındadır. Halkın iyi zan beslemesini ve övgüsünü dilemek ihlâsı gideren sebeplerden biridir. Başka sebepler de vardır.

Bir kişiyi rüyada gördüler, ona: “Allahü Teâlâ sana ne yaptı?” dediler. O da dedi ki: “Hak Teâlâ için yaptığım her şeyi bütün hasenat kefesinde gördüm. Öyle ki, yoldan kaldırdığım bir diken ve evimde ölen bir kediye bile! Bunların hepsini sevaplar kefesinde gördüm. Bir tel ibrişimi bile günah kefesinde gördüm. Yalnız merkebimi ki ölmüştü ve yüz altın değerindeydi, onu iyilikler kefesinde görmedim. Ey Allah'ım! Kediye hasenat kefesinde gördüm, eşeği orada görmedim! dedim. O zaman bana: O binek, senin gönderdiğin yere vardı. Vakta ki, öldüğünü işittin: ‘Allah'ın lanetine uğra!’ dedin. Eğer ‘Allah yolunda’ deseydin onu da bulurdun, dediler. Ve Hak Teâlâ için sadaka verdimdi. Sadakayı verirken halk, bana bakarlardı. Onların bakmaları bana hoş geliyordu. Onun ne faydasını, ne de kötülüğünü gördüm!”

Süfyan-ı Sevrî şöyle demiştir: Bunun kötülüğünü görmemiş olması büyük bir saadettir!

Bir kişi şöyle anlatmıştı:

– Bir gazaya gidiyordum. Yol arkadaşlarımızdan birisi bir heybe satıyordu. Kendi kendime, “bu heybeyi satın alayım, kullanayım. Filân şehirde satayım, kâr edeyim!” dedim. O gece rüyamda iki kişinin gökten indiğini gördüm. Biri öteki-ne “Gazilerin adlarını yaz. Bak, filân kişi seyre, falan kişi gösteriş yapmaya gelmişti. Bana bakarak: “Filânca da ticaret için gelmiş, diye yaz!” dedi. Ben hemen: “Allah için benim hâlîme bakmayın, benim alış-verişle hiç ilgim yoktur. Ben Hak Teâlâ için geldim!” dedim. O kişi: “Ey yaşlı kişi!” dedi. “O heybeyi bir kazanç için almadın mı?” Ben bunu duyunca ağladım ve: “Allah aşkına, ben tüccar değilim” dedim. Öteki kişi arkadaşına: “Şöyle yaz!” dedi. “Falan kişi savaşa gelmişti, satıp kâr etsin diye bir heybe satın aldı! Allahü Teâlâ nasıl dilerse o hüküm versin!” dedi.

Bundan ötürü şöyle denilmiştir:

– **İhlâsla geçmiş olan bir saat, ebedî kurtuluştur!.. Lâkin ihlâs, çok azdır.** Yine denilmiştir ki:

– **İlim tohumdur. Amel ise ekindir! O ekinin de suyu ihlâstır.**

İsrailoğulları kavmi arasında ibadete düşkün bir kişi vardı. Ona: “Filân yerde bir ağaç vardır. Birtakım insanlar o ağacı mabut ediniyorlar!” dediler. Zâhid kişi kızdı. Yerinden fırladı. Bir teberi (ay şeklinde küçük bahayı) omuzuna aldı. O ağacı kesmek istedi. Şeytan da bir ihtiyar şeklinde onun yolu-

na çıktı. Ona: "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "O ağacı kesmeye gidiyorum!" dedi. Şeytan: "Yürü, ibadetinle vakit geçir ki, sana o bundan hayırlıdır!" dedi. Âbid kişi de: "Benim ibadetim bu ağacı kesmemdir!" diye cevap verdi. Şeytan: "Ben seni o ağacı kesmeye bırakmam!" dedi. Ve o dinibütün adamla şeytan arasında bir boğuşma başladı. Âbid kişi şeytanı yere çaldı. Göğsünün üstüne çıktı, oturdu. Şeytan: "Sana bir sözüm var!" dedi. "Beni serbest bırak ki söyleyeyim." İhtiyar âbid de ondan elini çekti. Şeytan: "Ey ihtiyar âbid!" dedi. "Hak Teâlâ'nın peygamberleri vardır. Bu ağacın kesilmesi gerekseydi Allah, bir peygamber gönderirdi. Onu o keserdi. Sana ise 'Bunu kes!' denilmemiştir." Abid: "Elbette keserim!" dedi. Şeytan yine: "Seni kesmeye bırakmam!" dedi. Yine kavga, boğuşma başladı. Âbid, şeytanı yeniden yere vurdu. Şeytan: "Beni serbest bırak, bir sözüm daha var, söyleyeyim! Eğer makbul olmazsa ne diler sen onu yap!" dedi. Âbid kişi de yine Şeytanı serbest bıraktı. Şeytan: "Ey abid!" dedi. "Sen fakir bir kimsesin. Senin zahmetini başkaları çekiyor. Senin eline geçecek bir şey olsun ki, onu hem kendin harcarsın, hem de başka âbidlere nafaka verirsin. Bu, sana bu ağacı kesmekten daha iyidir. Elini o ağaçtan çek! Ben de senin yastığının altına her gün iki altın koyayım!" Abid ihtiyar: "Doğru söylüyor!" dedi. "İki altından birisini harcarım, ötekisini de sadaka olarak veririm. Bu, o ağacı kesmekten daha iyidir bana! Hem bana: 'Bu ağacı kes!' diyen olmadı ki! Ben peygamber değilim. Onu kesmek, bundan ötürü bana vacip değildir." Böylece ihtiyar abid geri döndü. Ertesi sabah, yastığının altında iki altın buldu ve "İyi yaptım, o ağacı kesmedim!" dedi. Onları aldı, götürdü. Ertesi gün de yine iki altın buldu. Fakat üçüncü gün yastığının altında hiç altın bulamadı. İhtiyar kızdı. Yine baltasını omuzuna vurdu, yola düştü. Şeytan o abidin önüne çıkıp ona sordu: "Nereye gidiyorsun?" Abid: "Ağacı kesmeye gidiyorum!" diye cevap verdi. Şeytan: "Yalan söylüyorsun! Yemin ederim ki, sen onu kesmezsin!" dedi. O zaman abid kişi ile Şeytan dövüşe başladılar. Şeytan bu sefer abid kişiyi yere vurdu. Öyle ki, Şeytanın elinde ihtiyar, serçeye döndü. Şeytan: "Geri mi dönersin, yoksa başını keseyim mi?" dedi. Abid: "Elini çek ki, yerime dönüp gideyim!" dedi. Şeytan da ondan elini çekti. İhtiyar sordu: "Neden o zaman ben sana iki kez üstün geldim? Sebebi nedir ki, bu sefer sen beni yendin?" Şeytan: "O zaman Hak Teâlâ uğruna kızmıştın. Hak Teâlâ da beni sana yendirdi! Bir kimse, bir işi Allah için yaparsa bizim elimiz ona kalkmaz. Bu kez, kendi hırsın için, dünya için kızdın. Bir kişi kendi havasına uyarsa bizimle başa çıkamaz!" dedi.

İHLASIN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Şimdi ilme sebep olanın ve amele gerekenin ihlâs olduğunu bildin, öğrendin. Bu gereklilik bir olursa ona **hâlis** denir. İki olursa karışık niyet olur, ona hâlis demezler. Karışık niyet şunlardır:

1- Allah için oruç tutar, lâkin yemekten perhiz etmenin ve sağlıktan ötürü oruç tutmanın niyetini de buna karıştırır.

2- Harcayacak parası az olmaktan veya yemek pişirmekte zahmet çekmekten ötürü oruca niyetlenir.

3- Önemli bir işle uğraşmaktan veya uyku uyumayıp, bir iş işlemekten ötürü oruç tutar.

4- Köle azat eylese, nafakasından veya kötü huyundan kurtulmak için bunu yapar.

5- Ya da hacca çıkınca, bu yolda daha kuvvetli, sağlam bir bünyeye mâlik olmak veya şehirler görmek içindir.

6- Ya da karısının ve çocuklarının sıkıntısından birkaç gün kaçmak, dinlenmek veya bir düşmanın verdiği azap yüzündendir.

7- Geceleri uykusu kaçtığı veya hırsız korkusundan uyumayıp gece namazına kalkmak gibi.

8- İlim öğrenmeye kalkar, yeteri kadar malı ele geçirmek ya da kaftan ve mülk edinmek içindir.

9- Ya da aziz ve saygıdeğer bir kişi olmak için.

10- Ya ders vermek, meclis kurmak için uğraşsa, bu konuşmamak sıkıntısından kurtulmak veya yürek darlığından kurtulmak içindir.

11- Ya mushaf yazması, yazısı güzel olması içindir.

12- Ya da hacci yaya olarak yapması para harcamamak içindir,

13- Ya da serinlemek, temizlenmek için abdest alsa, güzel koksun diye boy abdesti alsa.

14- Ya mescidde, ev kirası vermemek için itikâfa girse.

15- Ya da dilenciye, ısrarından sıkılarak sadaka verse.

16- Ya bir fakire vermemekten utandığı için sadaka verse.

17- Ya bir hastanın hatırını sormaya varsa ve kendisi de hasta olunca hatır sormaya gelsinler diye düşünse.

18- Yahut kendisi azarlanıp, şikâyet edilmesin diye korkusundan bunu yapsa...

İşte bunlar gibi bir iş işlese, bunların hepsi **riyâ** olur. Riyânın hükmünü daha önce açıklamıştık. Bütün bu endişeler ister az olsun, ister çok olsun, ihlâsı bâtil kılar. İhlâs odur ki, nefsin onda hiç nasibi olmamalıdır. Yalnız Hak Teâlâ için olmalıdır. Nitekim, Resûl (s.a.v.)'e

– İhlâs nedir? diye sordular.

O da:

– **İhlâs odur ki, Rabbim Allah'tır diyesin ve dosdoğru yolu tutasın!** diye buyurdu.

İnsan, insanlık sıfatından kurtulamazsa bu anlattıklarımız kendisine güç gelir. Bundan ötürü şöyle denilmiştir:

– **İhlâstan daha çetin, daha güç şey yoktur.**

Bütün ömrü boyunca ihlâsla bir adım atanın kurtuluş ümidi olur. Gerçekle, hâlis ve safî ameli insanlık amellerinin arasından ayırıp çıkarmak, sütü kanla necaset arasından çıkarmak gibi olur. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ, necaset ile kan arasından hâlis süt çıkardı ki, o süt, içenlere faydalıdır.” (Nahl Sûresi: 66)

Bunun da ilacı şudur ki, gönlün dünya ile ilgisi kesilmelidir. Eğer Hak Teâlâ'nın dostluğu galip olursa, her ne dilerse, sevgilisi için dileyen âşık gibi olur. Bu gibi kişilerin, yemek yese yahut ayakyoluna gitse, ihlâs üzere olması mümkündür. Kendisine dünya üstün olan kişinin, namazda, oruç tutmada ihlâs üzere olması müşkül olur. Bütün işlediği ameller, gönül sıfatlarını bağlar. Ancak gönül meyil duyduğu yönler eğilir. Bir kişiye makam sevgisi galip gelse, onun bütün işleri halka yüz tutar. Şöyle olur ki, sabahleyin yüzün yıkasa ve elbisesini giyse, bunları halk için yapar. Ders vermekte, hadîs rivayet etmekte, halka dönük şeylerde, çok kez halkın kabulü sebep olur. Yahut halkın kabulü ile karışır. Böylece ibadet kasdı veya yaklaşma kasdı ile beraber olur. Bu kasd, ya daha kuvvetli veya daha zayıf olur. Ama endişe ve fikri bunlardan safî tutmaktan, birçok din bilgini acizdir. Ama o eblehler, o aptallar ki, kendilerini **muhlis** bilirler, kendi kusurlarını anlamazlar. Hatta birçok akıllı geçinenler bundan acizdirler.

Kişilerden birisi şöyle der:

– En ileri saflarda kıldığım otuz yıllık namazımı kaza eyledim. Şundan ötürü ki, bir gün mescide biraz geç geldim. Arka saflarda namaz kılmak bende biraz utangaçlık yarattı. Halk mescide biraz geç geldiğim için beni ayıplar diye korktum. Bildim ki, otuz yıldan beri benim zannım, bütün halkın beni ilk safta görmeleri imiş.

Bundan anlaşılıyor ki, **ihlâs** denilen şeyi bilmek zordur. Onu işlemek ise ondan da müşküldür. Ortaklaşa yapılan hiçbir şey makbul değildir.

İHLÂSİ GİDEREN KARIŞIKLIĞIN DERECELERİ

Ey sâlih kişi, sen bil ki, ulular şöyle demişlerdir:

– **Âlimin iki rekât namazı, cahilin bir yıllık namazından daha üstündür.**

Bu, şundan ötürüdür ki, cahil kişi, amellerinin âfetlerini bilmez. Onların farzlarla karışmış olduğunu anlamaz. Hepsini de **hâlis** sanır. İbadette olan nakış, altından olan nakış gibidir. Kimi altın olur ki, sarraf bile ondan hataya düşer, ancak sarraf çok usta bir kimse olmalıdır. Bütün cahiller öyle sanırlar ki, altın sarı renkte olur. Altın biçiminde olur.

İbadette **ihlâsı** gideren şey, dört derecedir. Kimisinde çok daha gizlidir, kimi si daha müşküldür. Buna riyâdan örnek gösterelim. Tâ ki, ihlâs meydana çıksın.

Birinci Derece: Kul, namaz kılariken birtakım kişiler gelir. Şeytan:

– Daha güzel namaz kıl. Çünkü seni ayıplamasınlar! der. Bu zaten zâhir bir aldatmadır.

İkinci Derece: Kul bunu bilir ve bundan kaçınır. Şeytan ona:

İbâdeti güzel kıl! Tâ ki, onlar sana uysunlar! Sana da onların uymasının sevabı erişsin! der.

Kimi zaman olur ki, bu hileye aldanılır. Aldanan kişi bilmez ki, kendine uyulma sevabını almak, ancak kendisinin huşusu başkalarına sirâyet ettiği zamandır. Fakat kendisinde huşu olmazsa, başkaları da onu huşu sahibi sanıyorsa o kişiler sevap kazanır. Fakat onun kendisi **münafıklığından** mes’ul olur.

Üçüncü Derece: Kişinin, yalnız bulunduğu zaman kıldığı namazın, insanlar arasında da kıldığı namaza aykırı olduğunu ve bunun bir nifak teşkil ettiğini bilmesidir. Halvette iken kendisi doğru namaz kılmak ister:

– Halkın arasında güzel namaz kılmaya alışayım! der.

Bu namaz öbürlerinden daha gizlidir ve hem de riyâdır. Lâkin bu riyâyı da kendisi işlemektedir. Çünkü kendi kendisinden utanıyor. Tenhada ibadetini güzel kılmakla, halk içinde olan riyâdan kurtulmuş olduğunu sanır. Oysa hakikat şudur ki, tenhada, yalnız bulunduğu zamanlarda da riyâkarlık etmektedir.

Dördüncü Derece: Bu, ötekilerden daha gizlidir. Şunu bilir ki, gerek yalnız, tenhada iken ve gerekse kalabalıkta halk için olan huşu faydasızdır. İşe yaramaz bir huşudur. Fakat Şeytan ona şöyle der:

Hak Teâlâ’nın yüceliğini düşün.

Yahut da şöyle söyler:

– Durduğun bu yer, hangi yerdir, onu düşün, fikreyle!

O kişi de fikreyleyip huşuya varır. Halkın gözüne süslü, mükemmel görünmek sevdasına düşer. Eğer halvette iken de bu fikir onun hatırına gelmezse, bunun sebebi riyâ olur. Eğer Hak Teâlâ’nın azametini, halkı görünce hatırına getirirse bu işe yaramaz. Belki gerektir ki, halkın ve hayvanların görmesini eşit tutmalıdır. Eğer ikisinin arasında fark bulursa henüz riyâdan uzaklaşmamış demektir. Bu örneği, riyâ konusunda anlatmıştık. Önce açıkladığımız öteki isteklerde de bunun gibi hileler çoktur. Bir kişi, bu incelikleri düşünmez, anlamazsa ücretini almadan zahmet çeken kimseye benzer. Faydasız yere zahmet çeker, yaptığı bütün işler kaybolur. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Onlara, dünyada ummadıkları şeyler, azaplar meydana geldi.” (Zümer Sûresi: 47)

RİYÂ VE İHLÂSIN DERECELERİ

Ey salih kişi! Sen bil ki, eğer niyet karışık olursa ve riyâ niyeti ibadet niyetinden üstün olursa, ukûbet sebebi olur, sevaba girilme sevabı olmaz. Eğer eşit olursa ne ceza sebebi, ne de sevap sebebi olur. Eğer daha zayıf olursa, işlenen iş sevaptan uzak kalmaz. Her ne kadar bu hususta gelen haberler:

– Kıyamet günü ona derler ki: **Git, neden ötürü onu işledinse karşılığını ondan dile!**” diyorsa da bizce anlaşılan şudur ki, iki dilek eşit olursa sevabı olmaz. Sevabı isterse ona:

– O kişiden dile! derler.

Eğer hadis-i şerif günaha delil ise bundan murad şudur ki, bütün niyeti ri-yâdır veya galip gelen ri-yâdır. Ama eğer asıl niyet Allah’a yaklaşma olup ri-yâ kasdı daha zayıf olursa sevapsız kalmaz. Her ne kadar sevabı, sâlih ameller de-recesinde olmazsa da yine sevaptır.

Riyâ kasdı zayıf olduğu vakit onun sevabı olduğunu iki delil ile ispat eyle-riz.

Birinci Delil: Bize bürhan ile malûm olmuştur ki, günahın manası gönlün, Hazret-i Ulûhiyyete lâîk olmaktan irak düşmesidir. Bu ayrılık ateşiyle gönlün yanmasının sebebi budur. Hazret-i Ulûhiyyete yaklaşma niyeti saadetin tohu-mudur. Dünyayı dilemek ise şekavetin tohumudur. Bu iki niyete ise icabet et-mek, onlara yardım etmek demektir. O iki niyetin biri o kişiyi Hazret-i Ulûhiy-yet’ten irak kılar. Birisi de yaklaştırır. Eşit olsalar, biri ırağa çeker, birisi yakına çeker; ne sevaba nail olur ne ceza görür. Ve eğer yarım karış irak olursa büyük hüsrân olur. Açıklık artar. Eğer yarım karış yakın gelse hüsrân ve uzaklık o ka-dar ortadan kalkar. Şu hasta gibi ki, ateşi artınca o kadar da üşümesi artar. Sıcak-lığı ve soğukluğu eşit olursa sağlığına alâmet olur. Ateşi düşünce üşümesi de ek-silir. Günah ve taat gönlün aydınlanmasında veya karanlık olmasında, ilaçların tesiri gibi tesir bırakır. Bedenin mizacında bir zerre ondan zâyi olmaz. Adalet te-razisinde noksanı veya üstünlüğü belirir. Bir âyet-i kerîme’de şöyle buyurul-muştur:

“Zerre miktarı hayır işleyen kişi, o hayrın karşılığını görür. Zerre kadar şer işleyen de onun karşılığını görecektir.” (Zilzâl Sûresi: 78)

Ama akıllılık, ihtiyatlı olmaktır. Belki niyet hazzı kuvvetli olur da kişi onu zayıf sanır. Selâmet yolu şundadır ki, niyet yolu Allah’tan başka şeylere bağlı kalmamalı, kapanmalıdır.

İkinci Delil: İcmâ ile büyük fıkıh bilginlerince malûm olmuştur ki, eğer bir kişi, hac yolunda ticaret yapsa, onun haccı kaybolmaz. Gerçi, sevabı da muhlis-lerin sevabı derecesinde olamaz. Çünkü asıl niyeti hac idi. Öbürü ki, ticarettir, ona tâbidir. Bundan dolayı aslî niyet olanın sevabı kaybolmaz. Yalnız bu sevabı noksanlaşır.

Bir kişi Allah için gaza eylese, lâkin iki cephide gaza etmek kabil olsa, bir cephenin kâfirleri zengin ve ganimeti çok bulunsa, öbür cephenin kâirleri fakir olsa, bu zamanda o kişi gazasını zenginler cephesinde yapsa, sevabı, bütün bü-tün bâtil olmaz. Çünkü Âdemoğlu, ganimet bulmakla ganimet bulmamak arası-nı farketmekten uzak kalmaz. Allah göstermesin, eğer sevabı bulmakta böyle bir mana şart olsaydı, amelin de hiçbir vakit doğru olmayacağından korku duyulur-du. Hele ders vermek, kitap yazmak gibi halkla ilgili olan işlerde bir kimsenin,

kendi kendisinden biraz da olsa uzaklaşmadıkça bunlarla meşgul olması mümkün değildir. Meselâ kişinin kendi yazdığı kitabı başkasının yazdığını söyleseler ve kendi sözlerini başkasına nisbet etseler, bu hâl ona çok zor ve müşkül gelir.

Üçüncü Bab

SIDK

Ey salih kişi! Sen bil ki, **sıdk**, ihlâsa yakındır. Sıdkın derecesi büyüktür. Bir kişi sıdkın en üst noktasına, kemâline erişse o **sıddık** olur. Hak Teâlâ sıddık olanları övmüş ve şöyle buyurmuştur:

“Onlar o kişilerdir ki, Hak Teâlâ’ya olan antlarında sâdıktırlar.” (Ahzâb Sûresi: 23)

Hak Teâlâ yine sıddıklar hakkında şöyle buyurdu:

“Hak Teâlâ o sıddıklardan sıdkını sorar.” (Ahzâb Sûresi: 8)

Resûlullah Efendimize şöyle sordular:

– Kemâl nedir, ya Resûlullah?

O da şöyle buyurdu:

– **Hak (doğru) söylemek ve sıdk ile amel etmektir!**

Sıdkın manasını bilmek önemlidir. Sıdkın manası doğruluktur. Bu sıdk (doğruluk) **altı** şeyde kemâline erişir:

Birinci Sıdk: Dilde olan sıdktır. Ne geçmiş günlerden, ne hâlden bahsederken, ne de gelecekte yapmayı vaad ettiği şeylerde yalan söylemektir. Bundan önce zikredilmişti. Gönül dille sıfat tutunur. Sözü eğri söylemekten gönül eğri olur, doğru söylemekten de doğru olur. Dildeki sıdkın kemâli de iki şeyle vücut bulur:

1- Tariz ve imalardan sakınmaktır. Tariz diye o söze derler ki, kişinin kendisi doğruyu söylerken, kimi kişi ondan başka mana çıkartır. Ama kimi yer olur ki, doğru söylemek olmaz. Nitekim savaş günlerinde veya erkekle kadın arasında ya da Müslüman kişileri barıştırmakta doğruyu söylememeye izin vardır. Lâkin bu gibi yerlerde de tarizli söz söylemeli, açık yalandan kaçınmalıdır. Eğer yalan söylerse sıdkta ve niyette Hak Teâlâ için söylemiş olur ki, sâdıklar derecesini bulur. Bir maslahattan ötürü de söylerse yine **sıdk** derecesinden aşağı düşmez.

2- Bu da kemâl derecesinde olan sıdktır ki, Hak Teâlâ’ya münâcaatta dosdoğru olmayı dilemektir. Meselâ:

“Yüzümü, yeri ve gökleri yaratan Allah’a döndürdüm.” (En’am Sûresi: 79) dediği zaman, kişinin kalbi dünyaya dönük ise yalan söylemiş olur ve:

“Yalnız senin kulunuz, yalnız sana ibadet ederiz.” (Fatiha Sûresi: 5) dediği zaman ise dünyaya vurgun ve dünya şehvetlerinin yolunda olursa yine yalan söylemiş olur. Bundan ötürü o kişi, kime bağlanmış ise onun kuludur. Resûl (s.a.v.):

– **Altın ve gümüşün kulları helâk oldu!** diye buyurmuştur.

Altın ve gümüşün kulu da dünyaya bağlananlar, onu sevenlerdir. Şu hâlde, dünya ile ilgisini kesmeyen kişiler Allahü Teâlâ'nın kulu olmazlar. Allah'ın kulu olunca o kişi dünyadan da azat olur. Bu kurtuluşun, hürriyete kavuşmanın tamamı, insanlardan kurtuluşa erdiği gibi, kendi kendinden de azat olmakla olur. Öyle ki, kişinin kendinde irade (isteme) gücü kalmamalı, belki Allah'ın rızasından başka bir şey dilenmemelidir. Allah'tan gelen her şeye rıza göstermelidir. Bu derecedeki **sıdk**, tam sıddıklar derecesidir. Bu dereceye gelmeyen kişiye **Sıddık**, hatta **Sâdık** bile denilemez.

İkinci Sıdk: Niyetteki sıdktır. Tâat ve ibadet, yalnız Allah murad edilerek yapılır. Ona başka niyet ve düşünceler karıştırılmaz. Bu, ihlâs olur. Bu ihlâsa da sıdk denir. Eğer bir kimsenin ibadetinin içinde Allah'a yaklaşmaktan başka bir niyet ve düşünce varsa o kişi ibadetinde yalancı sayılır.

Üçüncü Sıdk: Azmetmekteki sıdktır. Bir kişi, bir yere vali olsa, adaletle iş görmeye, eğer malı olursa sadaka vermeye, yönetmede kendisinden daha lâıyk bir kişi varsa ona idareyi teslim etmeye azmeder. Bu azim de kimi kez kuvvetli, kimi kez de zayıf ve tereddüt içinde olur. Güçlü ve tereddütsüz olana **sıdk-ı azm** (azim doğruluğu) denir.

Sıddık, daima hayırlara, her zaman azme kuvvet bulan kişidir. Nitekim Hz. Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Ebû Bekir'in (Allah ondan razı olsun) içinde bulunduğu kimselere emir olmaktansa, boynumun vurulmasını daha çok severim!

Çünkü Hazret-i Ömer, kendisinde bu yolda kuvvetli azim bulmuştu. Oysa herhangi bir kişiyi, kendisini veya Ebû Bekir'i öldürmek arasında hür bırak-salar, kendi hayatlarını seçerler. Şu hâlde bu kişiler ile Hz. Ömer arasında, ya-ni Ebû Bekir üstüne emîr olmamak için ölümü tercih eden arasında büyük fark vardır.

Dördüncü Sıdk: Bu da azme vefa etmektir. Çünkü azmi kuvvetli olan, sa-vaşta canını feda eder. Yine azmi kuvvetli olan, kendisinden daha üstünü orta-ya çıkınca başkanlığı ona teslim eder. Bu yolda şöyle buyurulmuştur: **"Onlar, müminler arasında Allah'a verdikleri sözde sadakat gösterenlerdir."** (Ahzab Sûresi: 23) Mallarını fedâ etmeye azmedip sözlerinde durmayanlar hakkında da Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Onların içinde: 'Allah bize bol nimetlerden verirse mutlaka zekâtını verecek ve mutlaka iyi kişilerden olacağız!'" dediler.**" (Tevbe Sûresi: 75) Ve yüce Allah aynı sûrede azminden dönenler hakkında şö-yle buyuruyor: **"Allahü Teâlâ, kendilerine bol nimetler ihsan edince de cimri-lik gösterdiler ve dönecek kişilerden oldular!"**

Beşinci Sıdk: Kişi zâhirde gösterdiği amelden kalbinde de bir sıfat alır. Bir kişi ağır ağır yürür; fakat kalbinde bu vakar olmazsa o kişi sadık olamaz. Bu sıdk, gizli ve alenî olanı doğru tutmakla kazanılır. Bu, kalbin ve ruhun, ikisinin de eşit olduğunda olabilir. Resûl (s.a.v.): **"Ey Allah'ım, benim bâtınımı zâhirim-den ve zâhirimi de bâtınımdan daha güzel kıl!"** diye buyurmuştur. Bir kişi bu

sıfatta bulunmaz ve zâhir ile bâtınına delâlet etmezse o kişi yalancı olur. **Sıdk** mertebesinden düşer. Hatta maksadı riyâ olmasa bile!

Altıncı Sıdk: Dinî makamlarda, din derecelerinde sıdkın hakikatini kendinden istemelidir. Zühd, muhabbet, tevekkül, korku, umut, rıza ve şevk gibi hâllerin zayıf derecesiyle kanaat edilmemelidir. Çünkü bu hâller her müminde zaten bulunur. Onlardan uzak değildir. Fakat, kendisinde bu hâller zayıf bulunan kişi sıdkta da zayıf olur. Her kim bu hâllerde kavi olursa o kimse sâdıklardandır. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Müminler ancak o kişilerdir ki, Allah’a ve Resûlüne iman ederler ve sonra imanlarından kuşkulanmayıp Allah yolunda malları ve canları ile savaş yaparlar. İşte bu kişiler imanlarına sadık kişilerdir.” (Hucûrat Sûresi: 15)

Şu hâlde, Allahü Teâlâ imanı tam olanı **Sadık** diye buyurdu. Bunun misâli şudur: Bir kimse bir şeyden korku duysa, bu korkunun alâmeti, o kişinin tir tir titremesi, yüzünün sararması, yemek yiyememesi, su içememesidir. O kişi Allah’tan böyle korkunca bu korkuya **sıdk** denir.

– Günahtan korkarım! der de ondan el çekmezse ona kâzip (yalancı) denir.

Bütün makamlarda bunun gibi farklar çoktur. Şu hâlde bu altı yolda doğru olan kişi **sâdık** olsa, sıdkın en üst derecesinde bulunur. Bundan ötürü ona **sıddık** denir. Bunlardan bazısında sâdık olan kişiye sıddık denmez. Lâkin onun da derecesi sıdkına göre olur.

ALTINCI ASIL MUHASEBE VE MURÂKABE

Hak Teâlâ şöyle buyurur:

“Biz kıyamet gününe has adalet terazileri kuracağız. Artık hiç kimse en küçük bir biçimde haksızlığa uğramayacaktır. İşlenilen amel bir hardal tane-si kadar da olsa onu getirir, tartıya koyarız. Hesabı görücü olarak da biz yeteriz.” (Enbiyâ Sûresi: 47)

Hak Teâlâ bu âyetle insanlara vâde verdi ve:

– **Bu cihanda herkes kendi hesabına bir göz atsın!** diye haberde bulundu. Nitekim bir âyet-i kerime de şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun! Herkes yarınki gün için neyi hazırlamış olduğuna baksın.” (Haşr Sûresi: 18)

Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurmuştur:

– **Akıllı kişi o kimsedir ki, onun dört saat zamanı vardır:**

- 1- Bir saat kendisinin hesabına bakar.
- 2- Bir saat Hak Teâlâ’ya münâcât kılar.
- 3- Bir saat yiyeceğini, içeceğini hazırlar.

4- Bir saat dünyada işlenmesi mübah amellerle rahat vakit geçirir.

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) şöyle buyurmuştur:

- Hesabınız görülmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.

Hak Teâlâ da şöyle buyurdu:

“Ey iman edenler! Sabredin. Nefis ve şehvetinizle iyi duruşun! Tâ ki, iyiye varmış olun. Ayağınızı bu dünyada bir yere koyun ve orada sabit kılın. Allah’tan sakının, kurtuluşa ulaşın.”

Basiret ehli olan kişiler şöyle demişlerdir:

– Bu dünyada ticarete gelinmiştir. Bu ticaret de nefisle olur. Bu ticari işin kazancı cennet ve ziyânı cehennemdir.

Yani kazanç süresiz saadet, ziyânı ise süresiz şekavettir. Bu basiret ehli kişiler, nefislerini kendilerine ortak yerine koymuşlardır. Nitekim ortağa önce şartlar koşulur, ondan sonra şartları gözetirler. Sonra hesaplama başlar. Eğer şartlara hıyânetlik görülürse ceza verilir, hıyanet eden kınanır. Ortaklar, nefisleri ile şu altı makamdaki işleri yaparlar:

- 1- Müşâreket** (ortaklık kurmak),
- 2- Murâkabet** (teftiş etmek),
- 3- Muhâsebet** (hesaplaşmak),
- 4- Muâtebet** (azarlamak),
- 5- Muâkabet** (cezalandırmak)
- 6- Mücâhedet** (hakkını elde etmek için savaşmak).

BİRİNCİ MAKAM: MÜŞAREKET (Nefis ile ortaklık)

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, ortaklar mal verseler, bütün belâlarda ve mihnetlerde de ortaklırlar. Kimi zaman hıyânete râğbet gösterirlerse, birbirlerine hasım (düşman) olurlar. Tıpkı bunun gibi nefisle de hâl böyledir. Ortakla önce şartlaşmak gerektir. Ortağa her zaman kulak tutmak lâzımdır. Ondandır onun muhasebesini, hesap işlerini gözetmek gerektir. Nefisler de tıpkı bunun gibidir. Hatta daha önemlidir. Çünkü bu muamelenin faydası ebedidir. Dünya işlerinin kazancı birkaç günlüktür. Baki kalmayan bir şeyin akıllı olan kişilerin yanında değeri yoktur. Hatta bazıları:

– Baki kalan bir kötülük baki kalmayan (geçici olan) hayırdan daha iyidir, demiştir.

Yaşanan günlerin her biri bir cevherdir. O cevherden de bir hazine doğar. O cevheri boşa harcamamak için üzerinde ne kadar hesap - kitap yapılsa yeridir.

Akıllı kişi, o kimsedir ki, her gün sabah namazının ardınca bir saat kadar gönlünü her işten sıyırmalı, kendi nefesine şöyle demeli:

– Benim ömrümden başka hiçbir malım yoktur. Ömrümden giden her bir nefes karşılığı da yoktur. Çünkü nefesler Hak Teâlâ’nın bilgisindedir ve sayı-

lıdır. Elbette ziyade olmaz. Vaktâ ki, ömür sona erer, ticaret de sona erer. Öyleyse fırsat şimdidir ve vakit dardır. Ahiret ise ebedîdir. Orada kazanç ve ticaret yapmak yoktur. Bugün tevbe ve istiğfar günüdür. Hak Teâlâ ömür verdi. Ecel gelse onun bir zaman için sana mühlet vermesini arzu ederdin. Tâ ki, kendi hâllerini hazırlayasın. Bu dem, işte sana Hak Teâlâ o mühleti vermiştir. Ey nefis! Sakın bu sermayeyi kaybetme! Belki yarın zaman bulamazsın ve hüsrandan başka hiçbir şey baki kalmaz. Bugün öldüğünü farzet. Bir gün sana mühlet verilmesini dilemiştin, o tek günü de sana mühlet olarak verdiler. Ömrünü ve vaktini ziyan edip kendi saadetini kazanmamaktan daha büyük ne ziyanın olur ki?..

Resul (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Bir kulun önüne kıyamet günü yirmi dört saatin her birini bir hazine olarak koyarlar. O kul, bir hazinenin kapısını açınca orasını sevaptan nurlarla dolu görür. Bu nurlar o saatte yaptığı iyilik ve sevaplardandır. O kişinin gönlüne o kadar sevinç ve rahatlık dolar ki, bu sevinci cehennem ehline üleştirse-ler, onlar, cehennem ateşinden habersiz kalırlar. Kulda doğan bu sevinç, bu nurun Allahü Teâlâ’nın katında kabule vesile olunduğunu bildiği içindir. Kul, Hak Teâlâ’nın katında başka bir hazine de açar ki, bu hazineyi kapkaranlık görür. Buradan çok bed, çok pis kokular gelir. Öyle ki, kulun burnunu kötü kokular kaplar. Bu da musibet saatidir. O kulun gönlüne, o kadar korku, utanç, eziklik erişir ki, eğer bu sıkıntıları cennet ehline pay etseler, cennet hepsinin üzerine kapkaranlık olurdu. Kul, başka bir hazineyi açar. Orada ne karanlık, ne de nur görür. Bu, zayi ettiği saatlerdir. O kulun gönlüne, bundan, sonsuz hasret ve heybet erişir ki, sanki büyük bir ülkeyi ve hazineyi ele geçirecekken onu boş yere elden kaçırان bir kişiye benzer. Bütün bir ömrü saat saat o kula gösterilir.”

Kul böylece kendi nefisine şöyle der:

– Ey nefis! Senin önüne konulan bu yirmi dört saatin hiçbirisinde sakın gafil olma! Zira sonra onun hararetine dayanamazsın.

Ulu kişiler şöyle demişlerdir:

– Diyelim ki, ahirette senin günahlarını affederler. Ama iyi amellerin sevabının dereceleri senden uzaklaşmaz mı? Sen o derecelerin hasretinde kalmaz mısın?

Ve böylece o kul bütün uzuvlarını nefisine ismarlayıp, tembihte bulunmalı ve şöyle demeli:

– Dilini korumalısın, gözünü korumalısın. Bunun gibi yedi uzvunu, endamını korumalısın. Çünkü: “Cehennemnin yedi kapısı vardır!” demelisin. İnceliği, nüktesi senin yedi azana aittir. Çünkü, bu uzuvların her birisiyle cehenneme girilir. O hâlde bu uzuvların günahları hatırlanmalı. O günahlar için nefis korkutulmalı. Ondan sonra da bugün yapabileceği ibadeti hatırlatılmalı. Onu, o ibadetleri yapmaya zorlamalı, teşci etmelidir.

Eğer kulun nefsi, bu öğütlere aykırı harekette bulunursa ona ceza verileceği bildirilip onu korkutmalıdır. Nefs her ne kadar serkeş, sözden anlamaz ise de nahiati kabul eder. Riyâzet ve tâlim ona tesirli olur. Bunlar da amelden önce gelen hesaplaşmalardır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Biliniz ki, Allahü Teâlâ kalbinizde olanları bilmektedir. O hâlde O’ndan korkunuz.” (Bakara Sûresi: 235)

Resul (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

“Akıllı kişi odur ki, kendi hesabını ölümden önce görür ve ölümden sonra ne gerekirse onu işler. Önüne her ne iş gelirse düşünür. Eğer yol doğru ise o yolda gider, eğer yol doğru değilse ondan kaçınır.”

Böylece her sabah vaktinde nefsin bu kadar şartlara ihtiyacı vardır. Fakat doğru yolu tutan bir kimsenin buna ihtiyacı yoktur. Ama onlar da bir yeni amelden, bir hadiseden uzak kalmaları gerektir. Bundan ötürü onun da bu şartlara ihtiyacı vardır.

İKİNCİ MAKAM: MURÂKABE

Murâkabe makamı, nefsi inceleme, onu teftiş etmedir. Murâkabenin manası bekçilik etmektir. Nitekim malı ortağa ısmarlasalar, ortakla bir anlaşma yapsalar, o antlaşmadan nasıl gafil olmamak, ona göz-kulak olmak gerekli ise; nefsin de her lâhza gözetilmesi, teftiş edilmesi gereklidir. Eğer sen bundan gaflete düşersen, o; ya tembelliğinden ya da şehvete düşkünlüğünden kendisinin tabiatı üzerinde olur.

Asıl murâkabe odur ki, o kişi ne iş işlerse, gönlüne her ne getirirse hepsini, Allahü Teâlâ’nın bildiğini düşünmelidir. Halk onun ancak dışını görür. Ama Hak Teâlâ, onun hem dışını, hem de içini görür, bilir. Bir kişi bunu bilirse, bu biliş onun kalbine üstün gelirse, o kişinin, içi de dışı da edep, terbiye yolunda olur. Vaktâ ki, Hak Teâlâ’nın zâhiri de bâtını da gördüğüne iman getirmez, o zaman kâfir olur. Eğer iman getirirse, o imana muhalefet etmek büyük cesaret, saygısızlık veya akılsızlık olur.

Allahü Teâlâ bu yolda şöyle buyurur: **“Hak Teâlâ’nın seni her zaman gördüğünü bilmez misin?”** (Alâk Sûresi: 14) Bir Habeşli, Resûlullah Efendimize: “Benim günahım çoktur. Tevbe etsem tevbem kabul olunur mu?” diye sordu. Resûl (s.a.v.) de: **“Kabul olur!”** diye buyurdu. Habeşli yine: “Günah işlediğim zaman o beni görür mü?” diye sordu. Resûl (s.a.v.) de: **“Görür!”** diye buyurdu. Habeşli, bir nâra savurdu ve hemen düşüp orada can verdi. Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurmuştur: **“Hak Teâlâ’ya sanki O seni görüyormuş gibi ibadet et! Her ne kadar sen onu görmesen de, O, seni görür.”** Eğer Hak Teâlâ’nın sana gözcü olduğunu bilersen, bütün hâllerde işin doğru dürüst gider.

Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Hak Teâlâ her şeye gözcüdür.”** (Nisa Sûresi: 1)

Bundan ötürü sen, daima müşahade üzere olmalısın. O'nu görmekten uzak kalmamalısın. Müslüman ulularından biri, bir müridine, öteki müridlerinden daha fazla itibarda bulunurdu. Maksudı, öbür müridleri gayrete getirmekti. O kişi, müridlerinin eline birer kuş verdi: "Bu kuşları ıssız bir yerde öldürünüz! Ama dikkatli olun, sizi hiç kimse görmesin!" dedi. Müridlerin hepsi ıssız yerlere gittiler, o kuşları öldürüp getirdiler. O sevilen mürid ise kuşu diri olarak getirdi. Ulu kişi: "Sen bu kuşu niçin öldürmedin?" diye sordu. Mürid: "Kimsenin görmeyeceği hiçbir yer bulamadım. Çünkü Hak Teâlâ her yerde hazır ve nazırdı!" dedi. Böylece o ulu kişi o müridinin derecesini öteki müridlerine bu misâl ve örnek ile bildirmiş oldu. Şunu anlatmak istedi ki: İnsanlar her an Allah tarafından görülür. Kemâl sahibi olmak isteyen insan da her an Allah'ı görmeye çalışmalıdır. Böylece o, başka kimseye iltifat etmez. Vaktâ ki, **Züleyha**, Hazret-i Yusuf'a kendisini teslim etmeye çağırdı, önce mabudu sandığı putun örtüsünü örttü. Yusuf: "Sen bir taştan utanırsın da yerleri, gökleri yaratan Hüda'dan utanmaz mısın? O her şeyi görür!" dedi.

Abdullah bin Dinar şöyle demiştir:

Hazret-i Ömer bin Hattâb'la birlikte Mekke'ye gidiyordum. Çoban olan bir köle dağdan indi. Ömer (Allah ondan razı olsun):

– Bu koyunlardan birisini bana sat, dedi.

O köle çoban:

– Ben bir köleyim, kulum, bu koyun benim malım değildir! dedi. Hazret-i Ömer:

– Efendine: "**Koyunu kurt aldı!**" diye söylersin. O ne bilecek! dedi. Çoban da:

– Efendim bilmezse, Allahü Teâlâ bilmez mi? diye cevap verdi. O zaman Hazret-i Ömer ağladı. Çobana:

– Bana sahibini çağır! dedi.

Kölenin efendisi gelince köleyi satın aldı. Sonra onu âzâd etti. Çobana da:

– Bu söz seni dünyada âzâd ettirdi. Ahirette de âzâd eyler! dedi.

SİDDIKLARIN VE MUTTAKÎLERİN MURÂKABESİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, murâkabe iki türlüdür:

Birincisi: Siddıkların murâkabesidir ki, onların gönülleri Allahü Teâlâ'nın yüceliğine dalmış, gömülmüştür. O'nun heybetinde kırılmıştır. Onlarda artık Allah'tan başka şeylere iltifat kalmaz. Bunlarda murâkabe az olur. Çünkü gönlün doğruluğu sabit olduktan sonra öteki uzuvlar da gönle uyar. Bütün mübah şeylerden vazgeçer ki, günahlarla uğraşması nerede kalır. Bundan ötürüdür ki, bu gibi kişilerin azasını korumak için tedbire ve çareye ihtiyacı kalmaz. Bu da şöyle olur ki, Resûl (s.a.v.) buyurmuştur:

– Bir kimse, sabahleyin bir iyilik gayesiyle kalkarsa, Allah onun bütün dünya ve âhîret işlerine yetişir.

Kimi kişi olur ki, bu dünyaya dalmış olur. Ona bir söz söylense işitmez. Eğer bir kişi önünden geçse ve hatta gözünü açsa da geçeni görmez. **Abdullah bin Hafif** dedi ki:

– Bana bir haber verdiler ki, Sur şehrinde bir gençle bir ihtiyar daima murâkabe içindeymişler. Sûr şehrine vardım. İki kişinin yüzlerini Kible'ye çevirip oturduklarını gördüm. Üç kere selâm verdim. Selâmıma hiç karşılık vermediler. Ben:

– Selâmım Allah içindir. Bana cevap verin! dedim. Genç olan kişi başını çevirdi:

– Ey Hafif'in oğlu! Dünya azdır, müddeti kısadır. Bu azlık ve kısalıktan da çok azı kaldı. Bu çok azdan da çok nasib al. Ey İbn-i Hafif, bu dünyada o kadar rahat mısın ki, bizim selâmımızla uğraşıyorsun? dedi ve sonra başını göğsüne eğdi. Ben ise aç ve susuzdum. Ama her şeyi unuttum. Gönlümü onlar almıştı. Durdum. Öğle ve ikindi namazlarını onlarla birlikte kıldım. Onlara:

– Bana bir nasihat kılın! Bir öğüt verin! dedim. Genç de:

– Ey İbn-i Hafif! dedi. Biz musibet ehliyiz! Bizde öğüt verecek dil yoktur. Ben üç gün orada kaldım. Ne yedik, ne yattık, ne uyuduk. Ben kendi kendime:

– Bana öğüt vermeleri için onlara andda bulunayım! dedim. O genç başını kaldırdı ve:

– Bir kimsenin sohbetini dile ki, onun yüzünün müşahadesi sana Hak Teâlâ'yı hatırlatsın ve Hak Teâlâ'nın heybeti senin kalbine düşsün, sana yapacağın işi diliyle değil, haliyle öğütlesin! dedi.

İşte siddıkların murâkabeleri ve dereceleri budur ki, onların hepsi kendilerini Hak Teâlâ'nın yüceliğine terketmişlerdir. O yücelikte garketmişlerdir.

İkincisi: Bu, âbidlerin ve ashâb-ı yemîn'in murâkabesidir. Bu kişiler, o kimselerdir ki, Hak Teâlâ'nın kendi yaptıklarından haberli olduğunu bilirler. Hak Teâlâ'dan utanırlar, hâya ederler. Lâkin Hak Teâlâ'nın azamet ve celâlinde henüz boğulmamışlardır. Belki, kendi nefislerinden ve âlemin ahvâlinde haberdardırlar. Bunun benzeri şunun gibidir ki, bir kişi tenhada yalnız başına bir iş işlerken, yahut çıplakken karşısına bir çocuk çıkıp gelse, çocuktan utanır, kendini bile bile örter. Öncekinin örneği ise şunun gibidir ki, bir padişah, o kişi bu hâlde iken çıkıp gelse, bilmeden, padişahın heybetinden birden sıçrar, deli gibi olur. İşte böyle bir kimse bu derecede olursa, o kişinin bütün hâllerini, hareketlerini murakabe etmesi, gözden geçirmesi gerekir. Her işlemek istediği işte de onu işlemezden önce iki görüşü olmalıdır.

Birinci Görüş: Önce bir iş hatırına gelince ona dikkat etmeli. Bu yolda kalbi ne düşünüyor, bunu gözetmelidir. Böylece Hak Teâlâ için olan fikri tamamen işlemlidir. Eğer nefsin arzusu ve hevesi içinse ondan feragat edip Hak Teâlâ'dan utanıp kendisini ayıplamalı, kınamalıdır. Gazâba gelip, "Ey nefis!" demelidir. "Neden bunun gibi iş işledin? Neden böyle bir amelde bulundun?"

Ve sonra o işlerin sonunun, ne cezada olacağını kendisine söyler. Bütün işlerin başlangıcında bu murâkabe, o işi gözaltında tutuş, **farzdır**. Bu murâkabe hakkında Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Kulun kendi isteğiyle yaptığı her hareketi ve hareketsizliği için onun önüne üç defter koyarlar. Biri: “Niçin Yaptın?” defteridir. İkincisi: “Nasıl Yaptın?” defteridir. Üçüncüsü de: “Kimin için yaptın?” defteridir.** Birinci “niçin defteri”nin manası şudur ki, ona sorarlar: “Senin kendine vacip olan şeydu ki, her işi Hak Teâlâ için kılmalıydın! Niçin şehvete, şeytana uydun? İkinci defter ki, “nasıl yaptın” defteridir, o da şudur: Her hakkın bir şartı, bir edebi, bir ilmi vardır. Ona sorarlar ki, sen, işlediğin bu işi ilim şartlarına uygun olarak mı yaptın? Ya da bilgisizliğe uyarak mı onu işledin?

Eğer bu sorudan da selâmetle kurtulup o şartı ilim üzerine kılmışsa, yine ona: “O işi kimin için yaptın?” derler. Yani: “Hak Teâlâ için yapman gerekti, bu, senin üzerine vacipti. Hem de ihlâs üzerine yapmalıydın. Eğer Hak Teâlâ için yapmışsan mükâfatını bulursun. Eğer riây ile başkası için yapmışsan mükâfatını o kişiden iste. Eğer dünya için yaptı isen zaten orada nasibini aldın. Burada sana mükâfat yoktur. Eğer başka bir şey için yapmışsan azaba ve ceza-ya düşersin!” denir.

Çünkü âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur:

“**Bil ki, hâlis din Allah için olan dindir.**” (Zümer Sûresi: 3)

Hak Teâlâ tarafından yine şöyle buyrulmuştur:

“**Allah’tan başka kendisinden istekte bulunduğunuz şeyler ve kimseler de sizin gibi kullardır.**” (Araf Sûresi: 194)

Bir kişi bunları bilirse, eğer akıllı ise gönül murâkabesinden gaflette olmaz ve ondan uzaklaşmaz. Asıl olanı ise kalbe önce gelen hâtıralardan sakınmaktır. Eğer onu kovamazsan, sonra, arzu ve himmet meydana gelir. Ondan sonra da bu arzu ve himmet kasıt derecesine erişir. Daha sonra bu işleme kastı öteki uzuvlara geçer. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir işin himmeti (işleme kastı) zuhur eyleyip ortaya çıkarken Allah’tan korkun!**

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, hâtıraların hangisi Hak Teâlâ’dandır, hangisi nefsin havasındandır, bunları bilmek müşküldür ve hem de çok aziz bir ilimdir. Bunları bilmeye kudreti olmayan kişi, daima bir din bilgininin sohbetinde, meclisinde bulunmalı. Böylece tasavvuf ehlinde olmalı. Tâ ki, o bilginin, o din âliminin nurlarından, kendisine de ilim, din bilgisi nurları geçsin. Dünyaya bağlı olan âlimden de kaçınmalı ki, şeytan onlara kendi vekâletini vermiştir.

Hak Teâlâ, Davud aleyhisselâma dedi ki:

– **Ey Davud! Şu âlim ki, onun bilgisi şu dünya için kendisini mest etmiştir, ondan soru sorma. Çünkü o seni benim dostluğumdan, benim sevgimden ırak düşürür. O türlü âlimler benim kullarımın yollarını kesici eşkiyalardır.** Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

“Allah, şüpheler geldiğinde keskin görüşü olup doğruyu yanlıştan ayıranı, şehvet galebe ettiği zaman kâmil akıl sahibi olarak kendisine hâkim olanı sever. İşte kemâle erişmek bu ikisindedir.”

Çünkü hâlin gerçeği, önce ince eleyip sık dokumakla bilinir. Bundan sonra kâmil akıl şehveti kovar. Bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Bir kimsenin şehveti kovmaya aklı olmazsa, onun şüpheli şeylerde ince görüşü olamaz. Bundan dolayı Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bir kişi günah işlerse ondan bir akıl gider. O giden aklı da, hiçbir zaman bulamaz.

İkinci Görüş: Bu murâkabe, amel, iş vaktinde olan murâkabedir. Müridin hâli üç çeşit haletten uzak değildir:

1. Ya taat, ibadet olur,
2. Ya günah olur,
3. Ya da mübah olur.

1- Tâatte murâkabe, ihlâsla olmalıdır. Kalb huzuru ile yapılmalıdır. Şartlara da tamamıyla uyulmalıdır. Kendisinde **fazilet** olan şeyler hiçbir zaman bırakılmamalıdır.

2- Günahlarda murâkabe şudur ki; o gınahtan utanç, hâya duyulmalı, tevbe edilmeli ve kefareti ile uğraşılmalıdır. Bir günahın kefareti, onun karşılığında bir iyilkte bulunmaktır.

3- Mübahlarda murâkabe ise şudur: Edepli olmalı, Allahü Teâlâ'nın nimetlerinde, nîmeti veren Yüce Allah'ı görmeli ve şöyle bilmeli ki, kendisi her vakit nîmet veren Rabbinin huzurundadır. Meselâ otursa, edepli oturmalı. Eğer yatacaksa edepli yatmalı. Yanına uzanmalı ve yüzünü **Kible'**e çevirmeli. Eğer yemek yiyorsa düşüncelere dalmalı. Çünkü bu, üstün bir düşüncedir. Yemekte nice türlü acayip işler vardır ki, onlar düşünülmeli, tefekkür edilmeli. Bu şaşılacak şeyler yemeğin suretinde, renginde, kokusunda, lezzetinde, biçiminde ve yemeği meydana getiren şeylerin yaratılışındadır.

Âdemoğlunun şu uzuvlarına da dikkat et ki, o, bu uzuvlarını yemek yemekle kullanır. Parmakları, ağzı ve dişleri bu yolda iş görür. Yemeği yutar, mide, ciğer ve sidik kesesi yemekleri kabul ederler. Hazmı, sindirimi kolaylaştırırlar. Sonra, artıklarını dışarı atan kuvvet düşünülmelidir. Bütün bu şeyler, nîmet veren Hüda'nın acayip sıfatlarıdır. Bunları ve bunun gibi şeyleri düşünmek büyük bir ibadettir ve böyle bir ibadet **âlimler, din bilginleri** derecesidir. Kimi kişiler de vardır ki, bu acayip işleri gördükleri zaman, onları yapan Allahü Teâlâ'nın azametinde terâkki gösterirler, O'nun cemâline, celâline ve kemâline dalarlar. Bu da **sıddıkların, muvahhitlerin** derecesidir.

Kimileri de yemeğe kızgınlık ve iğrenme ile bakarlar: “Keşke yemek yemekle uğraşmasaydık!” derler. Yemeği yerlerken bu yolda düşünürler. Bu derece, **zâhidlerin** derecesidir. Yine birtakım insanlar vardır ki, yemeğe şehvet nazarıyla bakarlar. Bütün düşünceleri, endişeleri sadece yemek yemektedir. Ne yolda gü-

zel, lezzetli ve çok yemek yiyeceklerini akıllarından geçirirler. Ondan sonra da kimi olur ki, yemeğinin pişmesine, yemeği pişirene, yemişlere kusur bulurlar. Fakat şunu bilmezler ki, bunlar bütün Allahü Teâlâ'nın san'atı, işidir. Bir işi ayıplamak, o işi yapanı ayıplamak demektir. Bu da gaflet ehlinin derecesidir. Bütün mübahlarda bu derecelerle karşılaşılır.

ÜÇÜNCÜ MAKAM: MUHASEBE

Bu, amelden sonra yapılacak olan muhasebe (hesaplaşma) ve murâkabe (gözetim)dir. Kula şu gerektir ki, her günün sonunda ve yatacağı vakitte, bir lâhza geçen gününün hesabını yapmalı. Tâ ki, sermayeyi, kâr ve ziyanı birbirinden ayırmalıdır. Sermaye dediğimiz farzlar'dır. Kâr, kazanç dediğimiz ise; **sünnetler** ve nafilelerdir. Zıyanlar ise **günahlar**'dır.

Nitekim, ortaklıkta ziyan olmasın diye hesaplaşıldığı gibi insan da kendi nefsi ile ihtiyatı artırmalıdır. Çünkü nefs yalancıdır. Çarpıcı, kapıp gidici ve yankesicidir. Çok da hilekârdır. Kendi isteklerini fayda sanasın diye sana tâat şeklinde gösterir. Oysa, o fayda değil ziyandır. Belki bütün mübahlarda hesap sormalı: "Niçin işledin? Kimin için işledin?" denmelidir. Eğer nefsin ziyankârlığı görülürse, gönüle ödetilmelidir.

Tevbe İbni Samed, ulu kişilerdendi, velî idi. Altmış yıllık hesabını gözden geçirdi. Bu, 21.500 gün tutuyordu. Kendi kendisine:

– Ah, eğer her gün bir günah işlemişsem, 21.500 günahattan nasıl kurtuluş bulurum! Oysa, öyle günlerim oldu ki, bin günah işlemişimdir! dedi.

Sonra bir nâra atıp yere düştü. Baktılar, onu, canını Hakk'a teslim eylemiş olarak buldular. İnsanoğlu, kendi hesabını yapmakta, kendi kendini hesaba çekmekte gaflet içindedir. Eğer her bir günahattan ötürü evine bir taş koysa evi az zamanda o taşlarla dolardı. Eğer, **Kiramen Kâtibeyn** (iki omuzdaki iki kâtip melek) yazma ücreti isteseydiler, insanın bütün malı o işe harcanırdı. Eğer birkaç kez gafletle: "**Sübhanallah!**" demek dilese, eline tesbih alıp sayar ve yüz kez: "**Sübhanallah! dedim ya!**" der.

Böylece insanoğlu, bütün gün eline tesbih alıp bu tesbihleri sayar. Fakat o gün içinde binlerce boş söz söylemiştir, onları saymaz. Bundan sonra da nadanlığından, hesap kefesinin ağır basmasını umar.

Bundan ötürü, **Hazret-i Ömer** (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Amellerinizi, onlar tartmadan önce siz tartınız.

Yine Ömer (Allah ondan razı olsun), akşam olunca, kendi ayağını kamçılar-
dı:

– Bugün ne işledin? derdi...

Hazret-i Aîşe (ki, o kadından Allah razı olsun) şöyle demiştir: "Babam **Ebû Bekir** (Allah ondan razı olsun) ölürken: 'Benim katımda Ömer'den daha sevgili kimse yoktur!' dedi. Sonra da: 'Ben ne dedim?' diye sordu. Ne söylediğini ona

bildirdiler. Babam da: 'Yook.' dedi. 'Benim katımda Ömer'den daha aziz hiç kimse yoktur!'"

Hazret-i Ebû Bekir bu kadar şeyi bile hesap eylemiş, sonra sözünü tamamlamıştı.

İbn-i Selâm bir gün bir kucak odunu omuzuna almış, gidiyordu. Ona: "Bu gibi hizmetleri hizmetçiler yapar!" dediler. O da: "Ben nefsimi bu hâl ile tecrübe etmekte, denemekteyim. Bakalım bu hali, o, çirkin mi görür?" dedi. **Hazret-i Enes** (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Ömer'i (Allah ondan razı olsun) bir gün bir duvarın ardında gördüm. Kendi kendisi ile konuşup şöyle diyordu: 'Eyvah! Ey Ömer! Sana Müminlerin Emîri diyorlar! Hüda hakkı için ya Allah'tan kork ya da kendini azaba hazırla!'" **Hasan-ı Basri** Hazretleri (Allah ondan razı olsun) dedi ki: "Nefs-i levvâme odur ki, kendisini şöyle selâmete erdirir: 'Filân işi işledin, filân yemeği yedin. Onu niçin işledin? Onu niçin yedin?' diye kendisini kınar, ayıplar. İş böyle olunca da geçmişlerdeki amelleri hesap etmek önemli şeylerdendir."

DÖRDÜNCÜ MAKAM: CEZALANDIRMA

Bu da nefis ile hesaplaştıktan sonra onun kusurları görülürse kendisini cezaya uğratmaktır.

Ey sâlih kişi, sen bil ki, eğer nefsin hesabından vazgeçersen, işlediği kusuru bağışlarsan, cesareti pek artar. Artık onun ardından yetişemezsin. Belki nefs her ne işlediyse onun karşılığını görmelidir. Bütün uzuvlara da işledikleri günah için ceza vermelisin. Bunu eskiler, böyle yapmışlardır. Âbid kişilerden birisi bir kadına yapışmıştı. Elini ateşe tuttu. Eli baştan başa yandı. İsrailoğullarından bir âbid kişi, bir savmada (mâbed hücresinde) bulunuyordu. Bir kadın kendisini ona teslim rıza gösterdi. Âbid kişi o kadının yanına gitmek için savmadan ayağını dışarıya attı. Sonra Hak Teâlâ'dan korktu. Tevbede bulundu. Ayağını geri çekmek istedi:

– Bu ayak ki, günah işlemek için dışarı bastı, savmaaya girmesi, geriye dönmesi için değildir! dedi.

Ayağını kapı dışında tuttu. Sıcak ve soğukta, güneşin karşısında ayağı çürümüş gitmişti.

Cüneyd-i Bağdadî dedi ki:

– İbni Kürsî şöyle buyurmuştu: "Bir gece ihtilâm oldum. Boy abdesti almam gerekti. Gusûl abdesti almaya kalkarken vazgeçmeyi diledim. Çünkü hava çok soğuktu, vakit de geceydi. Nefsim tembelliğe düştü. Bana: "Kendini helâk etme! Sabret, yarın sabah hamama gidersin!" dedi. Ben de geceliğimle boy abdesti almaya and içtim. Öyle de yaptım. Entarim üstümde kurusun! dedim. Öylece yat-tım. Yaş elbiselerim üstümde kurudu. "Bir nefis Allahü Teâlâ'nın buyruğunda kusur, gevşeklik gösterirse cezası budur!" dedim.

Temîm-i Dârî, bir gece uyuya kalmıştı. Gece namazını da kaçırmıştı. Böylece bir yıl uyumamaya and içti.

Talha (Allah ondan razı olsun) şöyle rivayet etti: Bir kişi kendini çırlıçıplak ederek sıcak taşların ve kumların üstüne yatmış, dönüp duruyor ve: "Ey murdar kişi! Sabaha kadar geceyi boş geçirdin! Ben senden ve senin şerrinden ne zaman kurtulacağım?" diyordu. Resûl (s.a.v.) de oradan geçiyordu: "**Ey filân kişi! Niçin böyle yapıyorsun?**" diye sordu. O kişi: "Nefsim bana hükmetmek istiyor!" dedi. Resûlullah Efendimiz: "**Gök kapıları bu saatte senin için açıldı. Allahü Teâlâ seninle iftihar etmelerini meleklerine bildirdi!**" dedi. Sonra Ashâb-ı Kiram'a döndü: "**Gidin din azığınızı bu kişiden alın!**" diye buyurdu. Sahabenin hepsi de bu kişinin yanına vardılar: "Bize dua kıl!" dediler. O kişi de onlara dua etti. Bundan sonra Resûlullah: "**Hepsine birden dua eyle!**" diye buyurdu. O kişi de: "Ya Rabbi! Takvayı onlara azık eyle ve hepsini de doğru yola (sırât-ı müstakime) irşad buyur!" dedi. Resûl de (s.a.v.): "**Ey Bar-i Hüdâ! Sen bu kişiyi hayırlı kıl. Diline bundan daha iyi dualar ihsan buyur!**" dedi. O kişi de: "Ya Rabbi! Cenneti bunlara karargâh kıl!" diye duada bulundu.

Ahnef bin Kays, gece olunca kandili alıp gitmezdi. Her lâhza parmağını kandile tutar ve: "Filân işi niçin yaptın?" "Filân şeyi niçin yedin?" derdi.

İşte azim ve cezim ehli (kesin kararlı din büyükleri) böyle yapmışlardır. Onlar böyle kişilerdi. Çünkü nefsin asi, söz dinlemez olduğunu bilmişlerdi. Eğer nefse ceza vermezsen, o sana isyan eder, zafer elde eder. Sana üstün gelir ve seni helâk eyler. Bundan ötürü o ulu selefler, daima nefislerine hâkim olan kişilerdiler.

BEŞİNCİ MAKAM: MÜCÂHEDE

Ey aziz kişi! Sen bil ki, birtakım insanlar kendi nefislerinde tembellik gör-dükleri vakit ona cezayı, ibadeti çok yapmak suretiyle verirlerdi.

İbn-i Ömer (Allah ondan razı olsun) bir vakit cemaatle kılacağı namaz vak-tini kaçırsa o gece sabaha kadar uyumazdı. Bir gece yine cemaatle kılınan namaz vaktini kaçırmıştı. 200.000 akçe değerinde bir malı vardı. Onu sadaka olarak ver-di.

Yine İbn-i Ömer, bir gece akşam namazını geciktirmişti. Gökte iki yıldız gö-rünce iki kölesini âzâd etti. Bu, namazı geciktirmesinin kefareti olmuştu.

Buna benzer hikâyeler çoktur. Eğer nefs kendisini ibadete veremezse onun da ilacı şudur: Müctehidler meclisine varmalı, sohbetlerine karışmalı, onları gö-rüp kendisi de ibadete rağbet, istek göstermeli.

Ahmed bin Zerîn, sabah namazından ikindi namazına kadar oturur, etrafı-na hiç bakmaz, hiçbir tarafa çıkmazdı. Kendisine: "Niçin böyle yapıyorsun?" di-yer sordular. O da: "Hak Teâlâ, kendisini acayip sun'una ve azametine bakılsın diye gözü yaratmış, ihsan buyurmuştur. Kim o azamete ve yüce İlâhî san'ata bakmazsa, o kişinin üzerine bir hata yazarlar."

Resûl-i Ekrem'den şöyle rivayet edilmiştir:

"Müminin hareketleri üç şey için yapılmalıdır:

1. Ahiret için azık,
2. Geçimini ıslah,
3. Haram olmayan şeylerden zevk ve tad duymak."

Yine buyurdu:

"Aklı başında olan, gününü dörde ayırmalıdır. Birisinde Rabbine yakarmalı, birisinde nefsinin hesaba çekmeli, öbüründe Allah'ın sun'unu, azametini düşünmeli, dördüncüsünde ise yemek yemesi ve içmesi ile uğraşmalıdır."

Ebû Derdâ (Allah ondan razı olsun) da şöyle demiştir:

"Yaşamayı ben üç şey için severim:

1. Uzun gecelerde secde etmek (namaz kılmak) için.
2. Uzun günlerde susuz olmak (oruç tutmak) için,
- 3- Konuşmaları seçkin, hikmetli sözleri olan insanlarla sohbet etmek için!"

Bir kişi de şunları söyledi:

– Feth-i Musulî'yi gördüm. Ağlıyordu. Gözlerinden kanlı yaşlar geliyordu. Ben: "Ya Feth! Bu nedir ki, gözlerinden kan geliyor!" dedim. O da: "Bir zamanlar günahlarımdan ötürü gözümde yaş dökardım. Şimdi de, o gözyaşlarım ihlâs ile olmadı diye kan döküyorum!" diye cevap verdi.

Feth-i Musulî'yi gece rüyada gördüler.

– Hak Teâlâ sana ne yaptı? diye sordular. O da:

– Hak Teâlâ beni dünyada şu ahlâklardan ötürü aziz kıldı ve bana: "Benim izzetim hakkı için, kırk yıldır benim meleklerim senin amellerinin defterini bana getirirlerdi. O defter sahifelerinde hiçbir hata (günah) yoktu!" diye buyurdu.

Üveys-i Karânî, gecelerini ayırmıştı ve "Bu gece secde gecesi. Bu gece rükû gecesi!" derdi. Rükû gecelerinde birer rükû ile sabaha çıkıyordu. Secde gecelerinde de birer secde ile sabahlıyordu.

Süfyân-ı Sevrî dedi ki:

– Bir gece Rabia Hatun'un yanına vardım. Mihrabdaydı. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de evinin bir köşesinde namaz kılardım. Tâ ki, seher vakti oldu. Rabia Hatun'a:

– O kişi ki, bize sabaha kadar namaz kılmaya yardımda bulundu. Ona ne ile şükredelim? dedim. O da:

– Bir gün oruç tutmakla şükredelim! dedi.

İşte müctehidlerin, âbidlerin (ibadet edenlerin) hâlleri bunlardır. Bunların benzerleri çoktur. Eğer onları uzun uzun anlatırsak söz çok uzun sürer. **İhyâ'** da fazlası anlatılmıştır. Eğer kulun bunlar gibi hâlleri işlemeye kudreti yoksa, bari bunları dinleyip kendi noksanını bilmeli, gönlünde hayır işlemeye râğbeti harekete geçmeli, kendi nefesine karşı kuvvetli durmayı başarabilmelidir.

ALTINCI MAKAM: NEFSİ KINAMAK

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bu makam nefsi uyarmak ve kınamaktır. Çünkü nefis öyle yaratılmıştır ki, o hayırdan kaçır, şerre ve kötülüğe eğilir. Nefsin tabiatı, huyu tembelliktir. Şehveti sevmektir. Sana da onu bu sıfatlardan düzeltmen ve yola getirmen emrolunmuştur. Bu hâlleri kişi, kimi zaman ona kızarak, kimi lütufla, yumuşak davranarak, onu okşamakla, kimi fiille, kimi sözle başarır. Çünkü nefsin tabiatı öyle yaratılmıştır ki, eğer bir işte kendi hayrını görmese onu istemez. Hayrını görürse, zahmeti de olsa zahmete sabır gösterir. Lâkin gönlün en büyük şeddi, cehalet ve gaflettir. Bundan ötürü onu uykudan uyandırmalısın sen! Onun önüne parlak bir ayna koymalısın. Şüphesiz ki, o aynaya bakınca orada ne görürse onu kabul eder. Bundan ötürü Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur:

“Nefsinize öğütte bulunun ki, mümin olanlara öğüt, fayda verir.” (Zâriyât Sûresi: 55)

Senin nefsin de başkalarının nefsi cinsindendir. Böylece kendine önce öğütte bulun. Ondandır azarla. Hem de hiçbir zaman azarlamayı ve sitemini ek-sik etme. Ve ona şöyle demelisin:

– Ey nefis! Zekilik ve akıllılık iddiasındasın! Eğer bir kişi sana: “Ahmak, aptal!” dese kızarsın. Oysa senden daha aptal kim var ki?.. Ömrünü beyhude nesnelerle geçirmekte. Senin hâline örnek şudur ki; bir asker şehrin kapısında durup onu yakalamak ve götürüp öldürmek için beklemiş olsa, o kişi ise şehirde oyun ve eğlence ile meşgul olsa, ondan daha ahmak kim vardır? Ey nefis! Asker dediğimiz gerçekte ecelin askeridir. Şehrin kapısında seni beklemektedir. Seni alıp gidinceye kadar yerinde durmaya ahdetmiştir. Cehennemi ve Cenneti senin için yaratmışlardır. Belki seni bugün oraya iletirler. Eğer bugün iletmezlerse bunu sen olmuş bil. Çünkü ölüm kimseye vâde vermez: Akşam gelirim, yarın gelirim ya da kışın gelirim, yazın gelirim! demez. Belki bütün kişileri ansızın bastırır. Hatta en kuvvetli olduğun bir vakitte gelip yakalar. Ona hazırlanmazsan bundan daha büyük ne ahmaklık olur? Ey nefis! Yazık sana! Eğer senin işlediğin günahları Hak Teâlâ görmez sanırsan sen kâfir olursun. Eğer gördüğünü biliyor, buna inanıyorsan, gayet cesur, hayâsız bir kişisin ki, Hak Teâlâ’nın bildiğinden utanmaz, korkmazsın.

Ey nefis! Yazık sana. Eğer senin hizmetçin dik kafalılık, serkeşlik edip buyruğunu tutmazsa nasıl kızarsın? Sen Hak Teâlâ’nın hışmından nasıl emniyette olabilirsin? Hak Teâlâ’nın azabına takat getireceğini sanıyorsan, parmağını yanan kandile tut. Veya sıcak güneşin altında otur ya da bir hamamın en sıcak halvetinde bir saatçik dur. O zaman çaresizliğini, takatsizliğini, güçsüzlüğünü gör. Sen şöyle mi sanırsın ki, ne iş işlersen seni ondan ötürü sorumlu tutmayacaklar?.. Eğer bu inançta isen her anda 124.000 peygambere kâfir olursun. Hatta hepsini yalancı saymış, inkâr etmiş bulunursun.

Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Günah işleyen günahının cezasını çekecektir.”** (Nisa Sûresi: 123)

Ey nefis! Yazıklar olsun sana! Eğer: “Allahü Teâlâ Rahimdir, Kerîmdir, Bağışlayıcıdır!” dersen, niçin dünyada yüzbinlerce kişiyi açlık, susuzluk, hastalık zahmetine uğratar?.. Niçin tarlasını ekmeyenlere ürününü vermez? Ya sen, şehvetlerine kavuşmak, bir avuç akçeyi bir arada toplamak için yeryüzünde olan bütün hileleri işlersin! Her çareye başvurursun! Niçin o kadar çalışıp çabalar da oturup: “Allah Rahîmdir, Kerîmdir. Benim rızkımı ve istediklerimi zahmetsiz verir!” demeysin?..

Ey nefis! Yazıklar olsun sana! Eğer sen: “Doğru söylüyorsun! Amma, zahmet çekmeye gücüm yok! Takat getirmeyi bilemiyorum! dersen, demek ki, az bir zahmetle daha büyük zahmetlerin önlenmesi gerektiğini ve âhiretteki sıkıntılardan kurtulmak için de dünyada sıkıntıya katlanmanın farz olduğunu bilmiyorsun! Bugün bu kadar zahmete katlanamazsan, yarın Cehennemin zahmetine, mezelletine ve lanetine nasıl takat getirebilirsin? Buna nasıl dayanabilirsin?

Ey nefis! Yazıklar olsun sana! Niçin para kazanmada bu kadar çok acı ve zillet çekiyor, vücudunun sağlıkta olması için cahil bir hekimin sözü ile bütün şehvetlerinden geri kalıyorsun da Cehennemin hastalıktan ve fukaralıktan daha zor olduğunu bu kadar bilmiyorsun? Âhirette geçecek zaman, dünya ömründen uzundur.

Ey nefis! Yazıklar olsun sana! Eğer sen: “Benim fikrim şudur ki, sonra tevbe ederim, iyi amelleri işlerim, dersen şunu bilmelisin ki, tevbe edinceye kadar ölüm sana erişir. Elinde hasret ve pişmanlıktan başka bir şey kalmaz.

Eğer sen: “Yarın tevbe etmek, bugünkü günden daha kolaydır!” dersen bu, cehaletindendir. Her ne yolda tevbeni geriye bıraksan, daha da çok zorluğa uğrarsın, ölüm yaklaşınca, bu hal, yokuş dibinde ata arpa vermeye benzer. Bunun da ata hiçbir faydası olmaz. Senin de müşkülün şu kişi gibi olur ki, ilim öğrenmeye gider, fakat haylazlık, tembellik eder. Sonra da: “Şehrim döneceğim gün o ilmi öğrenirim!” der.

Fakat o kişi bilmez ki, ilim öğrenmek çok zaman ister. Senin nefsin bu kadar zamandan beri habislik öğrenmiştir. Onu mücadele potasında eritmek gerektir. Tâ ki, saf ve pak bir hâle gelsin. Emniyet, muhabbet ve marifet derecelerine erişsin. Ve yolun bütün dargeçitlerini açsın. Çünkü ömür kaybolup gider. Zaman olmadan bu kadar hâli nasıl tahsil edersin? Niçin ihtiyarlıktan önce gençliği ve hastalıktan önce sağlığı ve işten önce istirahati, ölmezden önce yaşamayı ganimet bilmezsin?.. En nefis! Ey benlik! Yazıklar olsun sana! Niçin yaz olunca kış ihtiyaçlarını hazırlarsın ve geciktirmezsin? Hak Teâlâ'nın keremine güven göstermezsin!.. Cehennemin soğuğu kışın şiddetinden eksik değildir. Ve Cehennem sıcaklığı yaz sıcaklığından eksik değildir. Mevsimlerde hiç kusur göstermezsin de âhiret ve kıyamet günü hiçbir hazırlıkta bulunmazsın! Yoksa sen, bunlara inanmaz, iman getirmez misin? Kendi içindeki bu küfrü kendi kendinden mi saklıyorsun? Bu da senin ebedî helâkine sebeptir. Yazıklar olsun sana ey nefis!

Marifetin nuruna bürünüp ona sığınmadan ölümden sonra şehvet ateşinin canını yakmasından korunup kurtulabileceğini sanan kişi, şu kimse gibi olur ki, vücudunu örtmeden seher zemherisinin kendisine dokunmayacağını sanır. Hak Teâlâ'nın fazlı ve keremi şundadır ki, kışı yarattığı zaman sana elbise edinmekte hidayet kıldı. Elbiseyi yarattı. Elbise yapmaya yarayan şeyleri yarattı. Hak Teâlâ'nın fazileti, elbise giymeden de soğuğu def eyler. Buna rağmen elbise tedarikinde bulunursun da ya niçin marifet nuruna bürünerek cehennem ateşinden korunmayı düşünmezsin?..

Yazıklar olsun sana ey nefis! Sen sanma ki, günahkârlığın seni Hak Teâlâ'ya muhalif hareket ettiğinden ve Hak Teâlâ'yı kızdırdığından ötürü azaba, ukubete çeker ve: "Benim günahlarımdan Hak Teâlâ'ya ne ziyan olur?" deme!

Hal, sandığın gibi değildir. Belki Cehennem ateşi senin gönlünün içinde yanar. Senin şehvetinden doğar. Nitekim hastalık, senin bedenine, zehirli şeyler yediğinden ve başka ziyan verici şeyler yaptığından ileri gelir. Hekimin kendisine kızmasından gelmez. Hekimin hükmüne, sözlerine uymamaktadır bu. Yazıklar olsun sana ey nefis! Senin bu halin şundan başka bir şey değildir ki, dünyanın nimetlerine ve lezzetlerine kendini kaptırmışsın. Ve sen candan ve gönülden dünyanın âşığı ve vurgunu olmuşsundur. Cehennem'e ve Cennet'e iman getirmezsın de ölüme inanırsın, ona iman getirirsin. Oysa ölüm her şeyi senden geri alır. Ve onların elinden alınması ve ayrılığıyla gönlün yanar, tutuşur. Çaresiz bir kişi haline düşersin. Sen ne kadar dilersen dile, dünya sevgisini gönlünden istediğin kadar sağlam kıl!.. Dünya ayrılığının elem ve acısı onunla olan dostluğun kadar çok olur. Yazıklar olsun sana ey nefsim! Dünya-ya neden yaklaşır durursun? Eğer bütün dünyayı sana verseler, doğudan batıya kadar senin olsa, bütün yaratıklar sana secde kılrsa, bil ki, az zaman sonra sen de onlar da hepiniz toprağa gireceksiniz. Sizi kimse anmaz olur. Nitekim geçmiş padişahları kimse hatırlamaz. Nerde kaldı ki, dünyada sana sadece mal verseler, başka bir şey vermeseler, o da bin türlü bela ve mihnetlerle olur. Ve sen ebedî olan Cennet'i bunlar gibi değersiz şeylere satar, durursun! Öyleyse yazıklar olsun sana ey nefis! Eğer bir kişi, kıymetli ve son derece dayanıklı bir mücevherini verip bir kırık saksı parçasını satın alsa o kişinin aptallığına, ahmaklığına ne kadar gülersin. Dünya da kırılması yakın bir saksıdır. Onu kırılmış bil. Kırılmış olarak tanı. Ebedi olan mücevheri, Cenneti de kaybettiğini bil! Böylece dünyadan sana, hasret, pişmanlık ve azaptan başka bir şey kalmadı bil!..

Bunlar gibi kınamaları, azarlamaları, hitapları kendi nefsine yönelterek onun için gereken hakkı yerine getirmeli, nasihat, öğüt önce kişinin kendisine yapılmalıdır.

YEDİNCİ ASIL TEFEKKÜR

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir saat tefekkür bir yıl ibadetten hayırlıdır.**

Kur'ân'da birçok âyetlerde, işin sonunu düşünmek, kâinata ve olup bitenlerle ibretle bakmak emrolunmuştur. Bunların hepsi tefekkür (düşünüş) anlamındadır. Bir kişi tefekkürün faziletini bilse, ama hakikatini ve keyfiyetini, tefekkürün neden olduğunu, semeresinin ne olacağını bilmeseydi o kişi tefekkürde bulunamaz. Bundan ötürü tefekkürü, bütün ilişkileriyle açıklamak çok önemlidir.

Biz önce tefekkürün faziletini bildirelim. Ondan sonra da hakikatini anlatalım. Daha sonra da tefekkürün ne için olacağına ve hangi şeylerde olacağına geçelim.

TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir işin bir saati, bir yıllık ibadetten üstün olursa o işin derecesi yücedir. **İbn-i Abbas** (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Bir halk topluluğu Allahü Teâlâ'nın zâtını düşünüyor, tefekkürde bulunuyordu. Resul (s.a.v.):

"Allahü Teâlâ'nın yaratıkları hakkında tefekkür kılın (düşünün), ama zâtında tefekkürde bulunmayın! Çünkü zâtını düşünmeye takatiniz yoktur, O'nun yüceliğinin miktarını anlamaya gücünüz yetişmez!" diye buyurdu.

Hazret-i Aîşe (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Resul (s.a.v.) namaz kılmaktaydı ve ağlıyordu. Ben:

– Niçin ağlıyorsun ya Resûlallah? Senin bütün günahların bağışlanmıştı! dedim. O da bana:

"Nasıl ağlamayayım? Çünkü bana: "Göklerde yerlerde, gecenin ve gündüzün ayrılığında akıllı kimseler için âyetler (işaretler) vardır!" (Al-i İmrân Sûresi: 190) **âyet-i kerimesi indi!** diye buyurdu.

Sonra:

– **Bu âyet-i kerimeyi okuyup da manasını düşünmeyen kimsenin vay haline!** dedi.

Davûd-ı Tâi bir gece evinin damı üstünde göklerin melekûtunu düşünmekteydi. Ve ağlayıp duruyordu. Ansızın komşusunun avlusuna düştü. Komşusu yerinden sıçrayıp kılıcına sarıldı. Davûd-ı Tâi'yi hırsız sanıp onu yakalamak istemişti. Fakat düşenin Davûd-ı Tâi olduğunu anlayınca:

– Ey Tâi! Seni buraya kim bıraktı? diye sordu. O da:

– Kendimi bilmiyorum. Nasıl düştüğümden haberim yok! dedi.

TEFEKKÜRÜN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, tefekkürün manası bilgi dileme, ilim talebidir. İlim, tez bilinmez. Onu öğrenmek gerektir. Bu da ancak bir başkasının bildiklerini kişinin kendisinin de bilmesiyle, yani iki marifeti bir yere getirmekle, olur ki, bu ikisinin arasında üçüncü marifet doğabilsin. Nitekim, erkekle dışının arasından çocuk doğar. Önce bu iki marifet bu üçüncü marifete iki kök, iki asıl gibi olur. O üçüncü marifet de bir başkası ile bir araya getirilince dördüncü marifet doğar. Ve böylece sonsuz ilimler doğar.

Bir kişi bu yollarla ilmini artırmazsa temel ilimlere yol bulmamış demektir. Onun benzeri sermayesi olmayan kişilerdir ki, sermayesi olmadan ticarete girişmişlerdir. Eğer bunu bilir de iki marifetin arasını nasıl birleştireceğini bilemezse o kimse, sermayesi olup da alış veriş ilmini bilmeyen kimseye benzer. Bunun hakikatinin açıklanması uzundur. Ama bu makamda bir misâl daha söyleyelim. O da şudur: Eğer bir kişi âhiretin dünyadan daha üstün olduğunu bilmek dilerse bunu doğrudan doğruya bilmesi mümkün değildir. Bilmesi için iki şey lâzımdır:

1- Baki (sonsuz) olanın fânî olandan (yani sona erenden) daha hayırlı olduğunu bilmektir.

2- Ahiret'in baki (sonsuz) olduğunu, dünyanın ise fânî (geçici) olduğunu bilmektir.

Bu iki aslı bilince de üçüncü ilim ortaya çıkmış olur ki, bu da âhiretin dünyadan daha hayırlı olmasıdır. Bu da o iki asıldan doğmuş olur. Bu ikiden doğmuş olanı Mutezile taifesinin dediği gibi olur, demiyoruz. Bu konuların açıklanması çok uzundur.

Bunda, tefekkürün hakikati şu ilmî taleptir ki, o da iki ilmin hazırlığı ile meydana gelir. Nitekim iki atı birbiriyle çiftleştirmekten koyun doğmaz. Bunun gibi herhangi iki ilimden de bu istenen ilim doğmaz. Aksine her cinsin iki aslı vardır. Eğer o iki asıl gönülde hazır kılınmazsa öteki fer' (dal) meydana gelmez.

TEFEKKÜR NİÇİN GEREKLİDİR?

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, insan karanlıkta ve cehalette yaratılmıştır. Onun ise nura ihtiyacı vardır. Tâ ki, bu karanlıktan kurtulup murad ettiği yolu bulabilsin. Bunun için insan ne iş işlemelidir, hangi yönde gitmelidir, bunu bilsin. Dünya tarafına mı gitmelidir, yoksa âhiret tarafına mı gitmelidir? Kendi işi ile mi ya da **Hak** ile mi uğraşmalıdır? Bunları yapmak insanın kendi kendisi ile bileceği iş değildir. Bu, ancak marifet nuru ile tefekkürle (düşünce deryasına gömülmeyle) meydana gelir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– Allahü Teâlâ halkı zulmette yarattı, ondan sonra kendi nurundan onların üzerine saçtı.

Nitekim, eğer bir kişi karanlıkta yolunu görmekten aciz olsa ve yolda yürüyemez olsa, taşı demire vurup ateş çıkartır. Marifet de o ikisinden çıkan nur gibi olur. Çırağı (mumu) tutuşturur. Bunun gibi bu iki ilim ki asıldır, ikisinin ara-

sını bir yere getirince üçüncü marifet meydana gelir. O, taşla demir işlemi gibidir. Tefekkür kılmak da o taşı demire vurmaktan ibaret olur. Marifet de onlardan meydana gelen nur gibi olur. O marifetle kalbin de sıfatı değişir. Kalbin sıfatının değişmesiyle zâhirde olan ameller de değişir. Meselâ kişi, âhiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu bilince, dünyaya arkasını çevirip âhirete yüz tutar. Böylece tefekkürden üç şey doğar:

1. Marifet,
2. Hâl,
3. Amel.

Amel hâle uyar. Hâl de marifete (ilme, bilgiye) uymaktadır. Tefekkür, bütün hayırların, iyiliklerin aslı ve kilididir. Tefekkürün fazileti bu derecelerle bilinir.

TEFEKKÜR NE GİBİ ŞEYLERDE OLUR?

Ey sâlih kişi! Sen şunu bil ki, fikrin gücü ve meydanı sonsuzdur. Sebebi de şudur ki, ilimlerin nihayeti yoktur. Düşünce, bütün amellerde caizdir. Lâkin din yolunda olmayan bir şeyin açıklanması bizim muradımız değildir. Ama şu şey ki, din yolu ile ilgilidir, her ne kadar onun açıklanması sınırsızsa da o şeyin cinslerinin geniş geniş anlatılması mümkündür. Hem bil ki, din yolundan bizim muradımız, kulun Hak Teâlâ ile olan muamelesidir. Bu muamale de kulun yolu tanınmasıdır ki, onunla **Hakk'a** erişir.

Kulun tefekkürü; ya kendi katında olur yahut Hak Teâlâ'da olur. Allahü Teâlâ'nın da zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya acayip işlerinde olur. Eğer tefekkürü kendi nefsi yolunda olursa, o tefekkür ya Hak Teâlâ'nın sevmediği mekr vehmi olan sıfatlardır ki bunlar kendisini Hak Teâlâ'dan uzaklaştıran sıfatlardır. Onlar da işlenen günahlar ve mühlikattır. İnsanı helâke götüren şeylerdir. Ya da Hak Teâlâ'nın sevdiği sıfatlardır ki, bunlar da tâat ve münciyattır.

Şu hâle göre bunların uzun uzun anlatılması dört meydan teşkil eder. Bu da aslında ikidir: İyi ve kötü olanlar. Her kul âşık olan kişi gibidir ki, onun endişesi, sevgilisinden hiçbir surette irak olmamasıdır. Eğer âşıkın maşukundan (sevgilisinden) endişesi irak olursa, onun aşkı eksik olur. Çünkü aşk odur ki, başka hiçbir şeye yer vermez.

Böylece onun endişesi, akli ve fikri maşukunun cemâlinde, yüz güzelliğindedir.

Ya da yaptığı işlerinde, söylediği sözlerindedir.

Eğer âşık, sevdiğinin katında kendisinin beğenilmesinin ziyade olacağını düşünür, umarsa ya da maşukunun katında onun sevmediği bir şeyden sakınmak için sevgilisinin tiksindiği şeyleri düşünürse, onlardan kaçınmak diler.

Aşk hükmü ile olan her endişe, her düşünce nasıl bu dört hâlin dışında değilse, din aşkının ve Allah sevgisinin düşüncesi de böyledir. Dört hâlin meydanları dışında değildir.

Birinci Meydan: Kişi kendi nefsinden, kendi öz benliğinden endişe duyar. Kendisinin mekruh (kötü) sıfatları, mekruh (kötü) amelleri nedir? diye fikreyler, düşünür. Kendisini bunlardan temizlemeyi diler.

Açıktan açığa olan günahların kimisi dil, göz, ayaklar gibi bedenî uzuvlarla ilgilidir. Kimi günahlarsa bütün bedenle ilgilidir. Bâtınımızdaki kötülükler de böyledir. Bu düşüncelerden her birinde üç hâl bulunur:

1- "Filân iş ya da filân sıfat mekruh mudur? Ya da değil midir?" diye fikreylemektir. Bunların günah olduğu, her yerde açık değildir. Ancak, kimi zaman olur ki, tefekkürle bilinir.

2- Bir işin mekruh olduğu bilindikten sonra: "Acaba ben o sıfatta mıyım, değil miyim?" diye düşünmedir ki, nefsin sıfatları da kolaylıkla bilinmez. Ancak, yine tefekkürle bilinir.

3- Eğer kişinin nefsinin bir sıfatı varsa ve kişi o sıfatla vasıflanmış ise: "Bundan kurtulma çaresi nedir?" diye düşünülmelidir.

Böylece insanın her sabah vaktinde bunu düşünmesi gerektir. İlk düşünce de görünen günahlarda olmalıdır. İlk kez dilini düşünmeli: O gün söz söylemek ibtilasına düşse, belki yalana, gıybete, arkadan söz söylemeye düşmesi ihtimâli olabilir. "Acaba bunlardan kaçınmanın tedbiri nedir?" diye düşünülmelidir.

Bunun gibi, eğer haram lokmaya düşmek tehlikesinde ise ondan da kaçınmalıdır. Bundan sonra da bunun gibi bütün azasını ayrı ayrı düşünülmelidir. Bütün ibadetlerini fikretmelidir. Bunları da sona erdirince başka faziletleri düşünmeli, hepsini de yerine getirmelidir. Sözün gelişi şöyle demelidir:

– **Dil**, zikirde bulunmak ve müslümanlar ondan rahata ersinler diye yaratılmıştır. Benim elimden zikretmek gelebilir. Şöyle bir güzel söz de söyleyeyim ki, o sözden bir kişiyi rahatlandırayım, onu sevindireyim.

– **Göz**'üm de şundan ötürü yaratılmıştır ki, dinin ağı ve tuzağı olsun da onunla ben saadeti anlayayım. Onunla filân din bilginine, filân aileme saygılı nazarla ve filân fâsik kişiye hakaret gözü ile bakayım. Böylece gözümün hakkını yerine getirmiş olayım.

– **Mal** için de yine şöyle demelidir:

– Eğer malıma da ihtiyacım olursa sabretmeliyim. Başka bir kimseyi kendi nefsim üzerine tercihte bulunmamalıyım.

O kişi bunları ve buna benzer şeyleri her gün düşünürse, belki de bir saatlik düşünce sırasında onda bir hâtıra uyanır ki, bütün ömrü boyunca günahattan el çeker. Bu fikir, bir yıllık taattan, daha öncelik taşır ki, onun yararı bütün bir ömür boyunca sürer.

Böylece zâhirde olan tâatin ve günahların düşüncesinden kurtulunca bâtını günahların düşüncesine başlamalıdır. Kötü ahlâk düşünülmelidir. Kendi kendine:

– Bâtınımda kötü ahlâktan neler vardır? Güzel sıfatlardan bende olmayan nelerdir? demeli, onların kendisinde bulunmasını dilemelidir.

Bunların da açıklanması uzun sürer. Lâkin **mühlikâtın** (insanları helâke sürükleyen şeylerin) aslı ondur:

- 1- Kibir,
- 2- Cimrilik,
- 3- Ucub,
- 4- Riyâ,
- 5- Haset,
- 6- Kızgınlık (hışım),
- 7- Çok yemek yeme hırsı,
- 8- Söz söylemek hırsı,
- 9- Mal sevgisi,
- 10- Makam sevgisidir.

Münciyâtın (insanı kurtuluşa ve saadete erdirenlerin) de aslı ondur:

- 1- İşlenen günahattan pişman olmak,
- 2- Belâyâ sabreylemek,
- 3- Kazaya (Allah'ın takdirine) rıza göstermek,
- 4- Havf'ta (korkuda) ve recâda (umutta) eşit olmak,
- 5- Nimete şükreylemek,
- 6- Dünyadan zühd etmek (ondan yüz çevirmek),
- 7- Tâat ve ihlâs yolunda olmak,
- 8- Halka karşı güzel huylu olmak,
- 9- Hak Teâlâ Hazretlerini sevmek,
- 10- Ölümü anmak.

İşte bunların her birinde düşünülecek çok yol vardır. Bu düşünce sıfatlarının bilgileri, bu kitapta zikrettiğimiz tarikte bilen kişiye açılır. Bundan ötürü mürit kişinin bir defteri olması gerekir. Bu sıfatlar kendisi için bu defterde yazılır. Vâkıta ki, bu muamelelerin birisini tamamlasa, o sıfatın üzerine bir çizgi çekip başka bir sıfatı ile meşgul olur.

Kimi zaman olur ki, bir kişiye bu endişelerden kimisi daha önemli olur. Ona karşı bir ibtilâ duyar. Meselâ perhizkâr olan bir âlim, bütün bu nesnelerden kurtulduğu hâlde, belki de derin bilgisi ile mağrur olabilir. İlmini açığa vurarak, ibadetini ve kendi hareketlerini halkın gözüne süslü göstererek makam ve saygı dilemekten uzak kalmaz. Böylece halkından bir kişi kendisini kınasa ona gönlünden kin bağlar. Bu kinle o kişiye karşılık vermeye kalkar. Bunlar baştan başa habîs, alçak sıfatlardır. Lâkin gönüllerde gizlidirler. Hepsisi de dini fesada vermenin tohumlarıdır. Bundan ötürü her gün:

– Bu sıfatlardan nasıl kaçınmalı? diye düşünülmelidir.

Kendisinin yanında, halkın hazır bulunmasının veya hazır bulunmamasının eşit olduğunu, böylece bütün nazarının Hak Teâlâ'ya olması gerektiğini düşünmesi gerekir. Bu hususta, çok düşünce yolu vardır.

Bu anlattıklarımızdan bilindi ki, Allah'ın kulunun kendi sıfatları hakkında tefekküre dalması **mühlikât** ve **münciyât** cinsinden olup bunun nihayeti yoktur. Bu yüzden o sıfatların uzun uzadıya anlatılmasında da son yoktur.

İkinci Meydan: Allahü Teâlâ'yı düşünmektir. Bu düşünüş; ya Hak Teâlâ'nın zâtında ve makamlarında yahut fiillerinde veya masnûâtında (san'atlarında) olur. Çok ulu makam, işte bu Hak Teâlâ'nın zâtında ve sıfatlarında olan tefekkür, düşüncedir. Lâkin insanlar buna takat getiremediklerinden ötürü ve akılları ona ermediği için şeriat da bunu yasaklamıştır. Nitekim:

– **Siz Hak Teâlâ'ya güç yetiştiremezsiniz!** diye buyrulmuştur:

Bu zorluklar, Allahü Teâlâ'nın celâli gizli olduğundan ötürü değildir. Belki de çok açık seçik olmasındandır. Çünkü o, gayet parlaktır, çok nurludur. İnsanın görüş gücü ise çok zayıftır. O'na, o nura takat getiremez. Bunu yaparsa dehşet içinde, hayrette, şaşkınlıkta kalır. Nitekim yarasa kuşu, gündüzleri uçmaz. Çünkü gözü zayıftır. Güneşin nuruna bakmaya takati yoktur. Bu yüzden gündüzleri görünmez olur. Lâkin akşam olunca güneşin son ışıklarında yarsa gözükmeye başlar. İşte avam halkı (cahillerin) derecesi bu derecedir. Fakat sıddıkların, ulu din kişilerinin ise nazarları güçlüdür. Lâkin bu takat her zaman olmaz. Eğer bu takat devamlı olsaydı takatsiz kalınırdı. Nitekim insanlar güneş ışınlarına bakabilir. Ama bu bakış devamlı olursa kör olmak korkusu doğar. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ'nın sıfatlarının hakikatlerine vâkıf olan büyükler, bunu halka, cahil kişilere bildirmeye izin vermemişlerdir. Ama söylenenler onların sıfatlarına yakın olursa, söylenenlerden bir miktar bir şey anlayabilirler. Meselâ:

– **Hak Teâlâ âlimdir, her şeyi bilir, konuşucudur, söyleyicidir!** denilir. Çünkü bu gibi sözler halkın kendi sıfatlarındandır, diye kıyas yapar. Lâkin bunlar sadece benzetmedir. Halka şu suretle demek gerektir:

– **Hak Teâlâ'nın sözü senin sözün gibi ne harftir, ne de sestir. Hem o söz, harf ve sesle beraberdir, hem de ondan ayrılığı vardır.**

Halka bunu söyleyince kimi kez takat getiremeyip inkâr ederler. Nitekim:

– **Hak Teâlâ'nın zâtı senin zâtın gibi değildir. O ne cevherdir, ne de başka bir cevherle kaim olan şeydir. Ne yeryüzündedir, ne cennette, ne dünya bililiğindedir, ne değildir, ne dünya dışındadır, ne de dünyanın içindedir!** desen, bunları da inkâr ederler:

– Bunlar imkânı olan şeyler değildir! derler.

Bu sözleri söylemesi şundan ötürüdür ki, halk, kendisi ile kıyas yapar. Bu sıfatlarda hiçbir azamet, büyüklük anlayamazlar. Çünkü onlar Sultanın yüceliğini şöyle bilmişlerdir ki, onlarda azamet şudur: Sultan, bir tahtın üstüne oturmuştur ve önünde, kulları ayak üstü durmaktadır.

İşte halk, Hak Teâlâ'yı da böyle tahayyül eder, böyle düşünürler. Kimi olur ki:

– **Hak Teâlâ'nın eli, ayağı, gözü var mıdır?** derler.

Çünkü halk, bunları kendi üzerinde mevcut görmüştür. Öyle sanır ki, bunlar olmasa, Hak Teâlâ için bir noksanlık olur. Eğer sineğin aklı olsaydı bu insanlar gibi şöyle derdi:

– Beni yaratanın kolu ve kanadı vardır. Çünkü bende kuvvet ve kudret sebebi olan bir şeyin beni yaratanda olmaması imkânsızdır!

İnsan da bunun gibi Allah'ın zâtı hakkında düşündüğü işleri kendisiyle kıyaslar. Bundan ötürü, şeriat böyle düşünceleri nehyetmiştir. Eski büyükler, bu yüzden Allah'ın zâtından ve sıfatlarından bahseden kelâm ilmini men eylemişler ve:

– **Hak Teâlâ, âlemde değildir, âlemin içerisinde veya dışarısında da değildir, âleme bitişik de değildir, âlemden ayırdır, demeyi caiz bulmamışlardır.**

Yalnız:

– **Allah'ın hiçbir şeye benzerliği yoktur. Hiçbir şey de O'na benzemez. Hak Teâlâ iştir (semîdir), görür (basîrdir).** (Şûra Sûresi: 11) demişlerdir.

Ve onlar Hak Teâlâ'nın bütün sıfatlarını söylemesi bid'at (dinde uydurulan, sonradan söylenen asılsız söz) saymışlardır. Çünkü birçok halkın aklı bunu almaz. Bundan ötürüdür ki, peygamberlerden kimilerine Hak Teâlâ'dan şu vahiy gelmiştir:

– **Bu yolda benim kullarıma, benim sıfatlarımdan haber verme! Sonra beni inkâr ederler. Onlara anlayabilecekleri yolda beni söyleyin.**

Şu hâlde halkın bu hususta söz söylememesi, bu yolda düşünmemesi daha evlâdır. Yalnız kemâle gelmiş kişiler bunu yapabilirler. Ancak onlar da bu tefekkürün sonunda şaşırıp kalırlar. Dehşete, hayrete düşerler. Bundan dolayı, Hak Teâlâ'nın eşyada görünen yüceliği, acayip sıfatları öğrenilmelidir. Çünkü varlıkta olan her şey, Cenâb-ı Hakk'ın nurlarından bir nurdur. Nasıl ki, bir kimse güneşe bakmaya takat ve güç getiremez. Fakat, güneşin yere düşen nuruna, ışıklarına bakabilir.

ALLAH'IN YARATTIKLARINDA BULUNAN ŞAŞILACAK ŞEYLERİ DÜŞÜNMEK

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, varlıkta olan her şeyi Hak Teâlâ yaratmıştır. Varlık alanına getirmiştir. Hepsini de acayip ve garip şeylerdir. Hepsini insanları şaşkınlığa uğratar. Yeryüzü ve gökyüzünün zerrelerinde bir zerre yoktur ki, onu takdir etmemiş bulunsun. Ve o zerre Hak Teâlâ'ya:

– **Ey Allah'ım, senin kudretin kemâl üzeredir ve ilmin sonsuzdur!** dememiş olsun. Bunlar, uzun uzadıya anlatmaktan uzaktır. Hatta bütün denizler mürekkep olsa, bütün yaratıklar yazıcı olsa, uzun bir ömür içinde uğraşıp dursalar,

yazılanlar yine de azın azı olur. Bundan ötürüdür ki, Cenâb-ı Allah şöyle buyurmuştur: **“Ey Muhammed! De ki: Rabbimin kelimeleri için denizler mürekkep olsa, Rabbimin sözleri bitmeden denizler biter. İkinci bir deniz getirsen yine biter.”** (Kehf Sûresi: 109) Ey İlâhî sırları bilmek isteyen! Sen bil ki, yaratılanlar iki bölüktür: Bir kısmını biz bilemeyiz. Onları düşünmeye gücümüz yetişmez. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“Tesbih o Allah’a layıktır ki, yerde biten nebatlardan, onların kendi nefislerinden ve başka bilmedikleri şeylerden her şeyi çift çift yarattı.”** (Yasin Sûresi: 36)

Yüce bilinen şeyler de iki kısımdır:

Birisi: Arş, kürsî, melek, hurî ve bunların benzerleri gibi ki, gözle görünmeleri mümkün değildir. Bunları uzun uzadıya düşünmek de güçtür.

İkincisi: Gözle görünen şeylerdir ki, bunları da kısaca söyleyelim. Onlar: Göklerden, yerden, güneşten, denizden, yıldızlardan ve bütün yeryüzünde biten bitkilerin türlü türlü cinsinden şeylerdir ki, hayvanlardan insanlara gelinceye kadar deniz ve karalarda mevcutturlar.

İnsan ise bunların hepsinden acayıptır. Tâ esen yellere ve yerle gök arasında olan şeylere varıncaya kadar bulut, kar, dolu, şimşek, gök gürlemesi ve havada görülen gökkuşağı gibi şeylerin her biri tefekkür konusu şeylerdir. Çünkü bunlar hep Hak Teâlâ'nın acayip âyetleri, burhanıdır. Şimdi de bunların kimisine kısaca işaret edelim. Bunların hepsi Hak Teâlâ'nın öyle âyetleridir ki sana:

– Bunlara bak, nazar kıl! Düşün! diye buyurulmuştur.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Yerin ve göklerin içlerinde çok âyetler (alâmetler) vardır!”

Ve yine Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur:

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün ayrılığında akıl sahipleri için âyetler (alâmetler) vardır.” (Araf Sûresi: 185)

Ve yine Hak Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur:

“Onlar, göklerin ve yerin melekûtuna bir nazar atmazlar mı?..” (Zâriyât Sûresi: 25)

Bunlar gibi âyetler çoktur. Ey sâlih kişi! Bu gibi âyetleri düşün. Birinci âyet Allah'ın varlığına ve birliğine en büyük âyet (işaret) olandır: Bu sensin! Senden daha acayip, senden daha şaşılacak hiçbir şey yoktur. Ama, sen kendinden gafil-sin! Ve bir ses sana:

- Sen kendine bak! Tâ ki, bizim yüceliğimizi, celâlimizi göresin! diyor.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

“Kendi nefislerinizde olan alâmetleri görmez misiniz?” (Zâriyât Sûresi: 21)

O hâlde ey kişi! Önce kendi başlangıcına bak! Nereden geldin? Hak Teâlâ seni ilk önce bir katre sudan yarattı. O bir katre suya babanın sırtını, ananın göğsünü karar yeri kıldı. O suyu senin yaratılmana tohum eyledi. Şehveti, erkeğe de dişiye de vakar eyledi. Onlara musallat kıldı. Ana rahminde bir zemîn, bir yer

hazırladı. Erkeğin menisinden tohum kıldı. O tohumu dışının zeminine salmak için şehvete emir verdi. O tohumun suyunu dışının hayz kanında yarattı. Ondan sonra, onu bir parça et haline getirdi ki, ona **mudga** derler. Daha sonra da o et parçasına can bağışladı. Böylece bu sıfatta bulunan kan ve sudan sende çeşitli sıfatlarda et, deri, damarlar, sinirler, kemikler ve bunlara benzer birtakım organlar meydana getirdi. Bundan sonra senin uzuvlarını, şeklini ve biçimini yaptı. Başı yuvarlak kıldı. Gözü ve kulağı, ağzı, burunu, dili, başka uzuvları yarattı. Her birini de türlü şekilde ve türlü sıfatta bir başka yapıda ve türlü kısımlardan meydana gelmiş kıldı. Bunlardan her birini nice parçalara ayırdı. Her parmağı üç boğum etti. Her bir uzvu deriden, etten, kemikten, sinir ve damardan terkip etti. Senin gözün ki, bir ceviz veya fındık kadardır, fazla değildir, Hak Teâlâ onu yedi tabaka kıldı. Her tabakayı başka bir şekle koydu. Öyle ki, eğer bu tabakalardan birisi yok olsa, dünya sana zindan olur. Eğer yalnız gözün acayipliklerini anlatsak nice sayfalar kara yazı ile dolar. Bundan sonra kemiklerine bakışlarını değiştir. Onların nice sağlam, muhkem olduğunu gör. Onlar da lâtif, ince bir sudan yaratılmıştır. Kemiklerin her parçası bir şekilde ve bir ölçüde kılındı. Kimisinin içi boş, kimisinin içi dolu oldu. Kimisi de birbiriyle yapışmış, bir aradadır. Sayıda, biçimde, surette, görünüşte her biri bir hikmet üzeredir. Bundan sonra yüce Yaradan, kemikleri bedenine direği kıldı. Bedenin bütün uzuvlarını onun üstüne bina yaptı. Eğer o kemikleri parçalar hâlinde yapmamış olsaydı, öne ve arkaya doğru eğilmenin yolu yoktu. Eğer her biri ayrı ayrı yapılmış olsaydı, doğru durmanın ve ayağa kalkmanın imkânı olmazdı. Bundan ötürü Cenâb-ı Hak onları eğilebilmek için fıkra fıkra (omurga kemiklerinin her biri) yarattı. Sonra o fıkraları birbirinin içine yerleştirdi. Üstlerine sinirler ve damarları gerdirdi, tek parça hâlinde durabilmesi için belkemiğini sağlamlaştırdı. İhtiyaç olunca da her fıkranın baş tarafına, ucuna da çıkıntılar, kemik başları yaptı. Altında olan fıkraya, hacamat şişesi gibi dört çukur açtı, girinti yaptı. Tâ ki, o yumru olan kemik başları o çukur yerlere yerleşsin ve sağlam dursun diyeydi bu! O fıkraların çevresini de birer kanat gibi dışarı çıkardı. Bu da ona sarılan sinirlerin kuvvetlenmesi içindi.

Başın da tümünü 55 parça kemikten yarattı. Sonra ince bağlarla bunları birbirine birleştirdi. O da şundan ötürüydü ki, eğer başın bir köşesine bir zarar gelirse yanında olan kemik parçası o zarardan uzak kalmış olur. Ve bütün kemikler kırılmaktan kurtulur.

Allahü Teâlâ, **dişleri** de yarattı. Kimisinin başını, lokmayı öğütsün, diye yasılatı. Kimisinin başını yenilen yemeği kesip parçalasın, diye keskinleştirdi. Bunlar, değirmen taşında örneği olan yassı öğütücü dişlere, bu kesip parçaladığı lokmaları yollar. Allahü Teâlâ, **boyunu** (omurga kemiğinden) da yedi fıkradan yarattı. Boynu bunların üstüne koydu. Bundan sonra göğsün kemiklerini o yumru kemiklere, **Mührelere** üleştirdi. Göğüs kemikleri de yerli yerine kondu. Bunları anlatmak uzundur. Vücuttaki kemiklerin sayısı 248'dir. Her bir kemik, insanın işleri kolayca görülsün diye bir hikmet sebebiyle yaratılmıştır. Cenâb-ı

Hak, bütün bunları ince, rakik, önem verilmeyen bir sudan yarattı. Eğer bu kemiklerden bir tanesi eksik olsa, insan iş yapmaktan geri kalır. Böylece, ey kişi, senin bu kemiklerini ve uzuvlarını harekete getirmek, kıvıldatmak ihtiyacı doğdu. O zaman bütün vücudunda 527 **adale** yarattı.

Adaleler balık biçiminde bir et parçasıdır. Adalelerin her birinin ortası şişkin ve kalındır, iki uçtaki başları incelmıştır. Kimisi iri, kimisi ufaktır. Her biri etten, sinirden ve bir perde gibi lifleri örten zardan ibarettir. Perde dediğimiz zar, o et parçasının (adalenin) üstünde olan ince bir örtüdür. Bu adalelerin 24 tanesi gözleri ve gözkapaklarını hareket ettirmeye yarar. Öteki adaleleri de bunlara göre kıyas et. Bunların da anlatılması, açıklanması uzundur. Allahü Teâlâ, sonra, senin bedeninde üç kaynak, üç havuz yarattı. O üç kaynaktan senin tüm bedenine ırmaklar açtı. Onlardan biri **dimağdaki** havuzdur ki, ondan **sinir** ırmakları dışarı çıkar. Bütün bedene yayılırlar. Yayıldığı yerde de his ve hareket meydana gelir. O sinirlerden sırt (arka) fıkralarına yollar, kanallar koydu. Tâ ki, sinirlerin dimağdan (beyinden), içten ırak olmasını, onların kurumamasını diledi.

İkinci kaynak **ciğerlerdir** ki, ondan yedi uzva damar yolunu açtı. Bu yollarla bütün bedene besinler (gıdalar) taşınmaktadır.

Üçüncü havuz da yüreğimiz, **kalbimizdir**. Ondan da bütün bedene damarlar açıldı. Tâ ki, canın ruhu o damarlarda revan olup, gezip dolaşıp yedi uzva erişse.

Sen vücudunun uzuvlarını iyi düşün ki, Allahü Teâlâ her birini nice yaratmıştır?.. Niçin yaratmıştır. Bunları tefekkür et!.. Allah, gözü de yedi tabaka üzere yaratmıştır. Ona güzel bir biçim, lâtif bir şekil ve renk verdi. Ondan daha güzeli yoktur. Gözdeki tozları yıkamak ve silmek için gözkapakları yaratıldı. Allahü Teâlâ, göz daha güzel olsun diye kirpikleri de ok gibi doğru ve kapkara bir renkte yarattı. Böylece gözün görmesi de kuvvetli oldu. Bu sayede göze toz gibi şeyler kaçmaz, girmez. Göz o kirpikler arasından dışarıyı görmeye, süzmeye güçlü olur.

Hem de gözün yukarısından düşen tozların göze girmesine, kirpikler engel olur. Gözü saklarlar. Böylece kirpikler, gözün çevresinde, duvar üstündeki diken gibidir. Bunlardan daha şaşılacak olan şey de şudur ki, gözbebeği, bir mercimek kadardır. Daha ziyade değildir. Göklerin ve yerlerin şekli onda belirir, aşikâre olur. Gözü bir lâhza için kapayıp açsan, bu kadar azamet içindeki gök kubbeyi onda görürsün. Eğer görmenin ve göz aynasının acayıplıklarını açıklamış olsak, nice cilt cilt kitaplar yazmak gerekir.

Allahü Teâlâ bundan sonra kulağı yarattı. Onda bir parça acı su, bir salya peyda eyledi ki, kulağın içine hiçbir böcek ve zararlı şey giremez. Daha sonra o kulağın sadeğini (yani kulak kepçesini) yarattı. Sadek şeklinde yaratılan kulak, bütün sesleri toplar ve kulak deliğine iletir. Kulağın içinde de çok eğri ve çok dolaşık yollar vardır. Tâ ki, sen uykuya vardığın zaman ona karınca veya küçük haşereler girse, onun yolu dolaşık ve uzak olduğundan sen onun geldiğini hissedip haber alırsın, hemen uykudan uyanırsın.

Eğer ağzın, burnun ve başka âzânın açıklamasını yapacak olursak sözümüz çok uzar. Bu kadar da söylemekten maksadımız şudur ki, tefekkür yolunu bulup her bir uzvun niçin yaratıldığını fikreylemelisin. Onunla da Hak Teâlâ Hazretlerinin emrini, kudretini ve lütfunu düşünüp yüceliğinin makamını bilesin. İnsanın bedeni baştan aşağıya kadar acayıptır. İçimizin ve içimizde bulunan şeylerin şaşılacak hâllerine gelince bunların acayıplığı, dimağın hazinesine konulan duygu güçleri hepsinden acayıptır. Hatta şu şeyler ki, göğüste ve karında bulunmaktır, bunlar da çok şaşılacak şeylerdir.

Mide, bir çömlek gibi yaratılmıştır ki, daima kaynamak durumundadır, Öyle ki, yenen her türlü yemek onda sindirilir, hazm olur. **Ciğer** de o yemeği kan haline getirir. Damarlar o kanı yedi uzva eriktirir. **Öd** (safra kesesi) de o kanın köpüğünü alır ki, köpük safrayı muhafaza eder. **Dalak** ise kanın çöküntüsünü alır ki, o çöküntü lenf (sevda)'dır. **Böbrek** de kanın kirli suyunu sidik torbasına salar. Rahmin ve doğumun âletlerinin acayıplığı yine bunlar gibidir.

Allahü Teâlâ'nın insanda yarattığı –görme, akıl, ilim gibi ve bunlara benzer ne varsa– her kuvvetin acayıplığı de şaşılacak kadar fazladır.

Sübhânallah! Sübhânallah! Yüce Allah'ı takdis ve tenzih ederim. Şuna şaşırlır ki, eğer bir kişi bir duvar kıyıcığında çizili bir resim görse onu resmeden sanatkârın ustalığına şaşırır, dua ve senada, övgüde bulunur. Ama sen, bir katrecik sudan bu kadar resim ve nakışları, dışta ve içte vücuda getiren sanatkârın ne kalemini, ne de o sanatkârın kendisini görebilirsin. Sen bu sanatkârın yüceliğinden şaşırıp kalmaz mısın? O'nun ilim ve kudretinin kemâlinde şaşkına dönmez misin? Ve O'nun kemâl derecesindeki şefkat ve rahmetinden dehşetlere düşmez misin? Senin ana karnında iken beslenmeye ihtiyacın vardı. Eğer ağzını açsaydın, ananın aybaşı kanı midene erişseydi, ölür giderdin. Bundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ senin gıdanı, yiyeceğini, içeceğini senin göbek yolunla verdi. Ana karnından çıkınca da göbeğini bağlatıp ağız yolunu açtı. Sana yeteri kadar hafif ve besleyici gıda verdi. Çünkü sen bu zamanda çok zayıf bedenliydin. Her tarafın nazikti. Ağır yemeklere takat getiremezdin. Ana sütünden –ki, besinlerin, azığının en lâtifiydi– sana gıda olarak verildi. Allahü Teâlâ, o sütü annenin göğsünde yarattı. Anneciğinin memesinin başını da senin ağzın kadar küçük yaptı. O memede süt sana bir zorluk vermesin diye, çok daracık, minnacık delikler yarattı. Anacığının göğsünde bir kassar, yani bir boyacı uzuv yarattı. O memeye erişen kırmızı kanı ağartıcı, beyazlatıcı oldu. O kanı sana, temiz-pak olarak eriktirdi. Şefkati, annenin üzerine vekil olarak bıraktı. Öyle ki, sen bir saat aç kalsan anneciğinin de rahatı kaçardı. Sütün emilmesinde dişlere ihtiyaç yoktu. Bundan ötürü Allahü Teâlâ dişleri önceden yaratmadı. Böylece anne göğsünde de yaralar açılmaması sağlanmış oldu. Yemek yemeye gücün yettiği zaman da katı şeyleri yiyenin diye sende dişleri yarattı.

İşte, en büyük körlük şudur ki, bütün bu hâlleri, kudretleri görüp de Yüce Yaradan'ın yüceliğinden şaşkına dönmez. O'nun lütfunun ve şefkatinin üstünlüğüne hayranlık duymaz!.. Bu celâlin ve cemâlin âşığı olmaz!.. Gaflet içinde bu-

lunan ve hayvan tabiatında olan şu kişidir ki, bu acayıplıkları düşünmez ve bunlardan endişe duymaz. Bütün yaratıkların en şerefli, her şeyin en azîzi olan akıl o kişiye verildiği hâlde o kimse onu kaybeder. Aç olunca yemek yemekten, bir kişiye kızınca ona hayvan gibi saldırmaktan başka şey yapmaz. Hak Teâlâ'nın marifet (Allah'ı anma) bahçelerinin temasından mahrum kalmıştır o kişi!

Ey sâlih kişi! Seni uyandırmak için bu kadarı yetişir. Anlattıklarımız, senin yaratılışında olan acayıpliğin yüz binde biri bile değildir. Bu acayıpliklerin çoğu başka canlılarda da vardır. Sivrisinekten file varıncaya kadar hayvanların acayıpliğini açıklamak uzundur.

BAŞKA BİR ÂYET: TOPRAK VE NEBATLAR

Başka bir âyet (alâmet ve nişane) de yeryüzünde ve yeraltında olanlardır. Eğer kendi acayıpliğinden başkasını dilersen, yere (arza) bak. Gör ki, Hak Teâlâ onu ne biçim döşemiştir. Onun her yönüne genişlik çekmiştir. Ne kadar gider sen git, onun son kıyısına erişemezsin. Dağları ufka mıhlamıştır. Bu, yerin ayağının altında sükûnet içinde kalıp kıpırdamaması içindir. Ve sert kayaların altında lâtif, güzel sular akıtmıştır. Tâ ki, yeryüzüne yayıla ve yavaş yavaş dışarı çıka. Eğer yerin altı büyük ve sert taşlarla döşeli olmasaydı, su, hiçbir yön bulup dışarı çıkamazdı ve cihanı su boğardı. Ya da ekinleri su basardı. Bahar vaktini düşün: Yeryüzü sert topraktır. Ne zaman ki, ona yağmurlar erişir, o nasıl hayat bulur. Yedi renkli, belki bin renkli koca bir atlas gibi olur. Onun bitkilerini, topraktan fışkırttıklarını da düşün ki, arzdan çıkıp meydana gelirler. Onların gülleri ve çiçekleri renk renktir ve her biri bir şekilde birbirinden güzeldir. Onları da düşün.

Ondan sonra ağaçları ve meyveleri tahayyül et. Her birinin yüzünü, yüz güzelliğini, tadını, kokusunu, yararlılığını fikreyle.

Bir de otları düşün ki, sen onları hiçe sayarsın. Onlarda nice faydalar vardır. Kimisi acıdır, kimisi de tatlı. Kimisi ekşidir, hastayı sağlığa kavuşturur, kimisi de sağ kişiyi hasta yapar. Kimisi insanın yaşamasına, sağlığına sebep olur, kimisi de zehir, ağudur ki, insanın hayatını keser. Kimisi safrayı harekete getirir, kimisi safrayı hareketsiz bırakır. Birisi damarlardaki sevdâyı (lenfi) dışarı çıkartır, birisi lenfaî hastalıklar yapar. Kimisi sıcak, kimisi soğuk tabiatlıdır. Kimi çiçekler tazedir, kimi çiçekler kurudur. Kimisi uyku getirir, kimisi uyku giderir. Kimisi hayvan gıdasıdır, kimisi de kuşların gıdası. Sen bunları düşün ve o düşünceni harekete getir ki, bunların cinsleri, çeşitleri ne kadardır? Her birinde ne kadar acayıplikler vardır? Tâ ki, en yüce kudreti görmelisin. Bunda da bütün akıllar şaşkınlık içinde kalır. Bitkilerin de acayıplikleri bu kadar sonsuzdur.

BAŞKA BİR ÂYET: MADENLER

Bu âyetler (alâmetler) şu azîz ve nefis, güzel emânetlerdir ki, bunlar da dağlarda gizlenmişlerdir. Onlara **madenler** denir ki, bunlardan kimisi zinete yara-

maktadır. Onlar da; altın, gümüş, yakut, firuze, yeşim (demirle karışık yeşile bakan bir cins taş) ve billur gibi şeylerdir. Kimisi âlet yapmak için kullanılır. Bunlar demir, bakır, pirinç, tunç, kalay gibi madenlerdir. Kimileri de başka işlerde kullanılanlardır ki, bunlar da tuz, kükürt, petrol yağı gibi şeylerdir.

Bunların en aşağısı tuzdur. Ama bütün yiyecekler tuzla korunur, tuzla muhafaza edilir. Eğer bir şehirde tuz olmayacak olursa yapılan yemeklerin hepsi bozulur, elden çıkar. Halk hastalanır, ölüm tehlikesine düşer. O hâlde Hak Teâlâ'nın lütfuna ve rahmetine bak ve gör ki, sana gıda için azık verdi, azığının tadını güzelleştirdi ve bunun için de hiçbir şeyi esirgemedi. Yağmurdan gelen saf sudan tuz yarattı. Çünkü yağmurun suyu havadan gelir, bir yerde toplanır, tuz olur. Bu madenler sınıfının da sonu yoktur.

BAŞKA BİR ÂYET: HAYVANLAR

İbret alacağımız başka âyetlerden (nişanelerden) birisi de **Hayvanlar**'dır. Bunların kimisi yürür, kimisi yerde sürünür. Kimisi iki ayak üstünde, kimisi de dört ayak üstünde gider. Kimisi de kırk ayak üstünde yürürler. Kimisi ayaksız sürünür gider, kimisi arka ayak üstü yürür. Kimisi sıçrayarak hareket eder. Bundan sonra bir de havada uçan kuşlara ve yerde olan böceklerle bak ki, her biri bir başka biçimdedir. Hak Teâlâ, her birini birbirinden güzel ve süslü yarattı. Her birine gereken şeyleri verdi, ihtiyaçlarını inayet buyurdu. Her birine azığını ne yolla ele geçireceğine dair bilgiler öğretti. Yavrusunu, büyüyünceye kadar ne türlü saklamak, nasıl muhafaza etmek gerektiğini bildirdi.

İşte, sen **karıncaya** bak. Azığını, zamanında nasıl topladığını gör. Eğer taşıdığı buğday olursa, karınca şunu bilir ki, onu bütün olarak saklarsa buğday çürür, filizlenir. O da onu iki parçaya ayırır. Onu buğday bitinin sarmaması için korur. Ama hoş kokulu olan kişniş denilen tohumu ise bütün saklar. Çünkü o bozulmaz.

Sen **örümceğe** de bak: Onun kendi yuvasını nasıl ördüğünü gör. Evinin yapısında nice mühendislikler gösterir. Öyle ki, ağının her yanı birbirine uygundur. Ağız salyasından bir ip örür. Önce bir duvar köşesi bulur. Duvarın o köşesinden öbür köşesine onu iletir. O yere eriştikten sonra ağın örmeye başlar. İpliğini hazırlar. Kimi ırak, kimi yakın ve güzelce bir nisbet içinde o iplikleri örür. Bundan sonra duvarın bir köşesine çekilir. Kendisini bir iple aşağıya salar, avını bekler. Bir sineğin uçup gelmesini ve kendisine azık olmasını gözetler. Sinek gelince kendisini hemen sinekten yana atar, onu yakalar. Kendisini asılı bıraktığı iple hemen sineğin elini ve ayağını dolar. Sineğin kaçamayacağına güvenç getirince, onu bir köşeye koyar. Sonra başka bir sineğin gelmesini, gerdiği ağı takılmasını bekler. **Arı**'ya da bak. Arı da evini tam altı köşeli yapar. Eğer dört köşeli yapsaydı, kendisinin biçimi değirmi (yuvarlak) olduğu için evinin köşeleri boş kalır, işe yaramazdı. Eğer evini yuvarlak yapsaydı, yuvarlaklar yan yana gelse araları yine boş kalır, ziyan olurdu. Bütün şekillerde, hiç altı köşeli şekilden başka yuvarlağa yakını yoktur. Ve hendese (geometri) ilmi de bu örneklerle belli ol-

muştur. Yüce Allah, kendi lütuf ve hikmeti ile arıya, bu küçük hayvancığa o kadar inayette bulunmuştur ki, ona, şekillerin ve usûllerin en doğrusunu ilham etmiştir.

Sivrisineğe de: ‘İnsan kanı senin gıdandır!’ diye ayrı bir ilhamda bulunmuştur. Onda da ince, uzun bir hortum yaratmıştır. Böylece o da senin derini deler, kanını kendisine çeker. Hem de onun kendisine öyle bir duygu vermiştir ki, tehlikeyi tez anlar, tez kaçır, sonra yine tezce geriye döner. O kadar güçlüdür. Eğer onun dili ve aklı olsaydı, kendisini yaratana o kadar şükretmeliydi ki, bütün Âdemoğulları bu şükürden şaşkınlığa uğradı. Lâkin hâl dili ile baştan ayağa kadar sinek bu şükür ve bu tesbihi eder, durur.

Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Fakat siz onun tesbihini anlamazsınız.” (İsrâ Sûresi: 44)

Bu türlü acayıpliğin de nihayeti yoktur. Zaten, Allahü Teâlâ’nın acayıpliklerinin yüz binde bir tanesini anlatmaya ve söylemeye girişecek kimde yürek vardır?.. Ya sen bu garip hayvanlar, bu garip biçim ve şekillerde, garip renklerde ve güzel biçimlerde, dosdoğru endamlarda kendi kendilerini mi yarattı dersin? Yahut onları sen mi yarattın?

Oysa bir ortaktan münezzeh olan Hak Teâlâ, bu açık seçik sıfatı ile nice gözleri, bu ibretleri görmemeleri için kör etti. Yine Hak Teâlâ, nice gönülleri, bu endişelere düşmesinler diye gaflet içinde bıraktı. Böylece onlar bir ibret de almazlar. Yaratan onların gözleri gibi kulaklarını da işitilecek şeylerden mahrum bıraktı. Öyle ki, dört ayaklı hayvanlar gibi sesleri işitirler de manasını anlamaktan acizdirler.

Kuşların dillerinde ne harf vardır, ne de ses! Onlar bu dillerinden haberli değildirler. Onların gözleri, görülmesi mümkün olan şeylerden de mahrum bırakıldı. Tâ ki, her kara yazıyı görürler de beyaz âlemin sahifesinde olanı görmezler. Bu İlâhî yazılar ki, ne harftir, ne de rakamdır, bütün zerrelerin içinde ve dışında yazılmıştır, o yazıları okumaya bir yol bulamazlar.

Karınca yumurtası ki –bir zerre kadardır, fazla değildir– ona bak sen! Kulak da ver ki, ne demektir o? Fasih, açık bir dille feryad ederek şöyle der:

– Ey gafil! Eğer bir kişi bir duvarın yüzüne bir şekil çizse, onun ressamlığından, ustalığından şaşkınlığa düşersin. Gel, bir de gözsüz olan bana bak! Bir nakkaşı (ressam) gör. Ve ben bir zerreyim. Zerreden fazla bir şey değilim. Ezeli nakkaş, beni karınca yapmak isteyince gör ki, benim her parçamı nasıl ayırıp dağıttı. Bana göğsümü, el ve ayağımı, başka uzuvlarımı sundu. Ve hem başımda, dimağımda o kadar çok hücreler ve hazineler kurdu ki, her birisinde bir güç yarattı. Birisinde zevk kuvvetini, yani lezzet almayı, tad bulma gücünü yarattı. Birisine koklamak, yani koku almak gücünü sundu. Birisine de işitme gücünü koydu. Başımın dışarısına nice pencereler yerleştirdi. Başımın önünde ayna gibi bir görme âleti yarattı. Sonra gözümün, ağzımın çukurları yaratıldı. Bedenimde el ve ayaklarımı meydana getirdi. İçerimde, yediğim be-

sinlere gelince onları sindirecek bir yer yarattı. Gıdanın –işi bitince– çıkıp gittiği yeri meydana getirdi. Bütün gereken âlet ve vasıtaları bende yarattı. On dan sonra benim şeklimi, biçimimi endamlı kılarak üç tabaka üzerine bina etti. O taakaları birbirine ulaştırıp bağladı. Ve benim hizmet kemerimi belime bağladı. Vücuduma, tenime kara bir elbise giydirdi. Şu hâle çevirdi ki, sen O'nun beni, sade kendin için yarattığını sanırsın. Oysa, O nimetlerinde beni de seninle ortak etti. Sen gece gündüz ekin ekip biçersin. Su verirsin, toprağı derinleştirirsin. Sonra buğday, arpa kor ve başka türlü taneler, içli yemişler, kuru yemişler elde edersin. Onları bir yere koyup saklarsın. Hak Teâlâ bana orasını gösterir. Kendi yeraltındaki yerimde onun kokusunu alıp oraya varırım. Sen bu kadar sıkıntı ve zahmet ile bir yıllık azığının elde edemezken, ben bir yıllık azığımı böylece ele geçiririm. Ona senden daha çok mâlik olurum. Senden de daha sağlam bir biçimde onu saklarım. Eğer kendi gıdam nemlenmişse onu kurutmak için dışarı, havaya çıkartmam gerekse, Cenâb-ı Hak bana ilham verir. Onu alır, yağmur ve sel erişmeyen bir yere götürürüm. Ve eğer yağmur yağarsa, daha önceden bunu anlar, o taneleri yuvama taşırım. Sen ise harmanını dışarıda bırakırsın. Onları yağmur ve sellerin uğrağı olan yere koyarsın. Senin, olan-bitenin hiçbirinden haberin olmaz. Hepsini de ziyan olur, gider. Öyleyse ben o Yüce Yaradan'a nasıl şükürde bulunmayayım ki beni bir zerreden bu kadar güzel, süslü ve mükemmel yarattı. Senin gibi bir kişiyi benim önümde hizmete ayak üzere tuttu. Böylece de benim azığımı eker biçersin. Ve benim zahmetimi sen çekersin, ben de hazır yerim.

Böylece hayvanlardan büyük küçük hiçbirisi yoktur ki, hâl dili ile kendisini Yaradan'a bu senâyı etmemiş olsun. Yine hiçbir bitki yoktur ki, böyle hamd ve senâda bulunmamış olsun. İnsanoğulları bu sesleri duymazlar. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Onlar işitmekten uzaktırlar.” (Şuarâ Sûresi: 212)

Ve yine Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Hiçbir şey yoktur ki, Yüce Allah'a hamdedip onu tesbih etmemiş olsun. Lâkin siz onların tesbihini anlamazsınız.” (İsrâ Sûresi: 44)

Bunlar da Allahü Teâlâ'nın akıl ermez sıfatından bir ilim, bir dünyadır ki, nihyeti yoktur. Ve bunu açıklamak mümkün değildir.

BAŞKA BİR ÂYET: DENİZLER

Allah'ın kulları bakıp düşünsün ve ibret alsınlar diye açık seçik gözler önüne serdiği âyetlerden biri de denizlerdir ki, yeryüzündedirler. Koca okyanuslardan birer parçadırlar. Bu koca denizler yeryüzünü çevirmiştir. Bütün yeryüzü denizlerin ortasında bir ada hâlinde kalmıştır. Daha büyük değildir. Önce yerdeki acayıplıkları bildik. Denizde olan acayıplıkları da düşün. Deniz, yeryüzünden daha büyük ve geniştir. Onu acayıplıkları da çoktur. Çünkü bütün yeryüzünde olan hayvanların eşleri su içinde de vardır. Hem yeryüzünde bulunmayan hay-

vanlar da orada bulunmaktadır. Denizlerdeki hayvanların her biri başka bir şekilde ve başka bir yaratılıştadır. Kimisi gözle görünmeyecek kadar minnacık, ufaktır. Kimisi de o kadar büyük ve kocamandır ki, üstüne gemiciler çıksa onu yeryüzü sanırlar. Hatta üstünde ateş yakarlar. O hayvan da ateşin sıcaklığını duyar, kıpırdar. Gemiciler de onun bir deniz canlısı olduğunu anlarlar. Denizin acayıplıkları hakkında birçok kitap yazılmıştır. Onlar, anlatmakla bitmez. Sen de bundan sonra denize bak. Ona nazar kıl, denizi gör. Denizin dibinde, Allahü Teâlâ, bir hayvan yarattı ki, onun kabuğu sedeftir, ona da bir iç duygusu, bir ilham verildi ki, yağmur yağdığı zaman denizin kıyısına gelir, sırtında olan kabuğu, sedefi açar. Bu sedef o kadar şirin ve lâtiftir ki, deniz suyu gibi tuzlu olmayan yağmur damlaları o sedefin içine düşer. Bu hayvancık sonra da sırt kabuğunu kapar. Geri döner ve denize girer. O yağmur damlalarını kendisinin içinde, tıpkı insan dölünü bir rahmin saklaması gibi saklar. Onu birkaç zaman besler, büyütür. Her damla su, inci haline gelir. Kimisi küçük, kimisi iri olur. Ve sen bunları süs ve zinet olarak takınırsın.

Yine denizin içinde, taşların üstünde, bir ot bitmiştir ki, ona, “**Mercan**” derler. Bunlar kırmızı bitki gibi görünür. Ama taşlaşmış bir cisimdir. Bir kısım köpük yollar ki, ona **Anber** denir. Denizlerde olan cevherin acayıplığı çoktur. Denizdeki hayvanların bu tuhaf şekillerinden başka denizin yüzünde gemi yürütmek de acayip şeylerdendir. Geminin batmaması için gerekli şekilde yapılması gerekir. Gemicinin de usta olması lâzım gelir ki, rüzgârın doğru esenini eğri esenden ayırt edebilmeli. Karanlık basınca bütün dünya, bütün âlem su hâlinde görüldüğü, kara parçası görünmediği vakit yıldızlar gemiciye yol gösterir, kılavuzluk yapar.

Bu anlattıklarımız da baştan başa çok acayip şeylerdir. Hatta suyun güzelliği, parlaklığı, su katrelerinin birbirine ulaşip tek bir vücut haline gelmesi ve bütün mahlûkların hayatını sürdürecekt biçimde suya bağlı kalması her acayip şeyden daha acayıptır. Eğer sen bir içim suya muhtaç olsan ve onu bulamazsan, o bir içim su için dünyadaki bütün mallarını verirsin. Fakat o bir içim su, senin içinde (sidik torbanda) kalırsa, dışarı çıkamazsa, çıkacak yolu bulamazsa, her neyin, varlığın varsa karşılık olarak verir, sidik torbanda kalan o sudan kurtulmak dilersin. Suyun ve denizlerin acayip (şaşılacak) şeylerini anlatmanın sonu gelmez. O kadar engin ve sonsuz, uçsuz ve bucaksızdır.

BAŞKA BİR ÂYET: HAVA

Allah’ın açığa vırdığı âyetlerinden bir başkası da hava ve havada olan şeylerdir. Hava da büyük bir denizdir ki, dalgalanır, durur. Yelin esmesi, havayı dalgalandırır. Hava, şu lâtif, şu güzel cisimdir ki, göz onu idrak edemez. Gözün başka eşyayı görmesini de engelleyemez. Hava da senin daima bir gıdan, bir besinindir. Günde bir kez, yemeğe içmeğe muhtaç olursun, ama bir lâhza nefes almasan, havadaki besin (oksijen) iç yönüne (akciğerlerine) girmezse ölür gider sin. Fakat sen bu manadan gafilsin, bunu anlayamazsın. Havanın özelliklerinden

birisi de şudur ki, gemiler havada asılıdırlar. Hava, bu gemilerin suda batması-na engel olur. Havanın niteliğini de açıklamak uzun sürer. Sen gök kubbeye ve onun içindekilere dikkat et. Hak Teâlâ orada neler yaratmıştır. Bulutlara, kara, yağmura, şimşğe, gök gürlemesine bak. Ve o kara bulutlara dikkat et ki, güzel ve lâtif bir havada ansızın meydana gelirler. Yerden yukarı çıkar, yağmurları yüklenir, taşırlar. Kimi zaman olur ki, deniz üstünde meydana gelir, kimi zaman olur ki buğu (buhar) hâlinde dağlarda görünürler. Dağlara, denizlere ve akarsular üstüne damla hâlinde sular dökerler. O sular da döküldüğü yere yavaş yavaş, katre katre erişir. Dümdüz bir çizgi, bir ip gibi yere iner. Şimdi orada kuru-yan bir dalcağыз susuz kalmıştır da suya kanacaktır. Filân bitki kurumak üzere-dir de tazelenecektir. Filân tohum suya susamıştır da bir damlasına ihtiyaç duy-maktadır, onu sulayacaktır. Onun içerisine suyun varması köküne kadar inmesi gerektir. Ağacın, her biri incelikte kıl kadar olan damarlarına o su girmeli, o ye-mişe erişmeli ve onu taptaze eylemelidir. Sen de olan bitenden haberin olmayarak o büyüyen yemişı güzel güzel yersin. Ne yazık ki, Hak Teâlâ'nın bu lütfun-dan ve rahmetinden haberin yoktur. Oysa, her bir yağmur damlasının üstüne onun nereye ineceğı ve kime nasip olacağı yazılmıştır. Eğer bütün bir âlem el ele verseler, yağmur damlalarının sayısını bilmek dileseler, ellerinden bir şey gel-mez. Bunu başaramazlar.

Sonra yağmur yalnız bir yönden gelip geçse ve yağsaydı, otlar suyu böyle yavaş yavaş bulamazdı. Cenâb-ı Hak, soğuşu yağmurun yolu üstüne sataştırdı. Tâ ki, yağmuru kar haline getirsin diye! Kar, atılmış pamuk gibidir. Kar yağınca dağları kendisine anbar hâline getirir, depo yapar. Karlar oralarda toplanır. Ora-da soğuk havada birbirinden çabuk ayrılmaz. Daha sonra, havanın sıcaklığı artınca kar yavaş yavaş erir. Gerektiğı kadarı da dağlardan ırmakların üzerine akar. Öyle ki, bütün yaz günlerinde yavaş yavaş tarlalara nimet, nafaka olur. Eğer gökten daima yağmur yağsaydı, onun zarar ve ziyânı çok olurdu. Eğer bir defacık yağıp gitseydi, bitkiler bütün yıl susuz kalırdı. Kar da yağmur gibi lütuf-lu ve rahmetlidir. Her şey de böyledir. Belki yerin ve göğün de bütün parçaları-nı, en küçücük zerrelerini Hak Teâlâ hak ile adaletle ve bir hikmetle yaratmıştır. Bundan ötürü de şöyle buyurmuştur:

“Ben bu gökleri ve yeri oyuncak olsun diye yaratmış değilim. Hak üzere ve hikmet üzere, gereğı gibi yarattım.” (Duhân Sûresi: 38-39)

BAŞKA BİR ÂYET: YILDIZLAR

Bir başka âyet de, yıldızların melekût âlemidir. Acayip olan şudur ki, yeryü-zünde olan olaylar, göklerin ve yıldızların hadiseleri yanında çok küçük, çok bas-it kalır. Bütün Kur'ân-ı Kerîm, gökleri ve yıldızların acayipliklerini düşünmeye, bunlar üzerinde tefekkürde bulunmaya müslümanları çağırır. Nitekim Hak Te-âlâ şöyle buyurur:

“Biz gökleri, bir dayanak yeri olmadan yarattık. Diresiz çatı kıldık.” (En-biyâ Sûresi: 32)

Ve yine Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

“Gökleri ve yerleri yaratmak, halkları yaratmaktan daha üstündür.” (Gâfir Sûresi: 85)

Lâkin insanların birçoğu bunu anlamazlar. Cenâb-ı Hak sana:

– Göklerin melekûtunun acayıpliklerini düşün! diye buyurmuştur. Bu sadece:

– Göz açıp gök rengini, göğün maviliğini, yıldızların parlaklığını gör! demek değildir.

Bütün canlılar onları zaten bu yolda görmektedirler. Lâkin sen, kendini ve kendinde olan acayıpliği, bunlar sana daha yakın hem de göğün ve yerin acayıpliğine göre bir zerre miktarı iken onları bilemezsen, yer ve göğün acayıpliklerini nasıl bilebilirsin? O hâlde yavaş yavaş terakki etmen gerektir. Önce kendini bilmeli, tanımalısın; sonra da yeri, yerdeki yaratıkları, bitkileri, madenleri, havayı, bulutları, onların acayıpliğini bilmelisin. Daha sonra da yıldızları, ondan sonra da Kürsî’yi, Arş’ı, bilmelisin. Ondandır da cansızların âleminde geçip **ruhlar** âlemine erişmelisin. Ondandır da **melekleri, şeytanları ve cinleri** bilmelisin. Meleklerin derecelerini, onların çeşitli makamlarını, derecelerini öğrenmelisin. Bundan sonra da göklerin, yıldızların derecelerini, onların dönüşlerini, doğuşlarını, gökyüzünde dolanışlarını düşünmelisin.

– Bunlar nedir?.. Niçin yaratılmıştır? diyerek yıldızların çokluğuna dikkat etmelisin.

Yıldızların sayısını kimse bilmez. Her biri bir türlü renktedir. Kimisi kırmızıdır, kimisi aktır, kimisi sehab yani bulut rengindedir. Kimisi küçük, kimisi büyüktür.

Yıldızların her biri veya kümeleri türlü şekillerde yaratılmıştır. Kimisi **kuzu** biçimindedir, kimi kümeler öküz şeklindedir. Kimisi **akrebi** andırır. Bu üslûp üzere tâ balık biçimindeki yıldız kümesine (burcuna) kadar, yeryüzündeki bütün eşyanın şekil ve biçiminde gök yıldızlarında örnekler ve benzerlikler vardır. Bundandır **feleklerin** (yıldızların) hareketine, seyrine bakmalısın ki, onların seyri ve hareketi çeşit çeşittir. Kimisi bir ayda bir kez döner, kimisi on yılda bir kez döner. Kimisi de otuz yılda bir kez döner. En çoğu da otuz altı yılda bir kez döner. Eğer o müddete kadar felek yerinde kalıp kıyamet kopmazsa bu dönüşü sürer, gider.

Felek bilgisinin ve acayıpliğinin sonu yoktur. Çünkü yeryüzünün acayıpliği ile farkı, şekillerinin değişikliğine göredir. Yeryüzü bu kadar genişliğinden ötürü kimseyi son ucuna eriştirmemiştir. Çünkü arzda bitim diye bir nokta yoktur.

Güneşe dünyadan 165 kat büyüktür. Yer toprağıyla güneş yuvarlağı arasındaki aralığı hele bir düşünelim ki, güneş bize ne kadar küçük görünüyor. Hem de güneşin ne kadar süratle hareket eylediği şundan anlaşılır ki, güneşin kursu (yuvarlağı) yarım saatte yerden ayrılır ve 165 arz kadar yeri kat’eder. Gökte, güneş başta olmak üzere her şeyde büyük bir sürat vardır.

Gökyüzünde öyle yıldızlar vardır ki, bu dünya kadar büyüklüğü vardır. Hatta dünyadan daha da büyüktür. Çok uzakta oldukları için bize küçük görünürler. Yıldızlar böyle olursa göğün ne kadar ulu ve geniş olduğunu var kıyas eyle sen! Allahü Teâlâ onları, bu kadar ulu oldukları hâlde sana nokta gibi gösterir. İşte bunlardan ötürü sen, onları yaratan Hak Teâlâ'nın yücelik ve kudretini anlayabilmelisin. O hâlde her yıldızda bir hikmet vardır. Bu hikmet onun renğinde, hareketinde, doğmasında, batmasında ve başka yönlerindedir.

Hepsinden açık ve aydınlık olan güneşin hikmeti şudur ki, onun Felek'ine (gökyüzündeki yörüngesine) Felek-i Âzam'a (dokuzuncu gök tabakasına) doğru bir parça meyil verilmiştir. Tâ ki, yılın kimi zamanında güneş, feleğin başucuna yakın olur. Kimi zaman da ondan uzak olur. Bu yakınlık ve uzaklıktan ötürü havanın kurallarında değişiklik, çeşitlilik olur (mevsimler meydana gelir). Kimi zaman sıcaklaşır kimi zaman soğuklaşır. Kimi zaman da orta karar, ılık olur. Gecele ve gündüzler de kimi uzalır, kimi kısalır.

Bunlar birer hikmettir. Açıklaması uzun sürer. Bunun sebebi ve niteliği anlatılacak kısa bir şey değildir. Hak Teâlâ'nın bize kısmet eylediği bu bilgilerden bu kısa kitapta açıklama yapsaydık, bize çok zaman gerekirdi. Bizim bildiğimiz her şey zaten hakir şeylerdir, kısıdır. Din bilginlerine ve velilere verilen ilimler daha çoktur, daha da fazladır. Onların ilimleri de peygamberlerin bildiklerinin yanında daha azdır. Nitekim, Allah'a yakın meleklerin ilmi yanında kendi bilgileri noksandır. Hatta bütün bu kişilerin ilmi, Hak Teâlâ'nın ilmine nisbet edilerek ölçülmek istenirse onların ilmine, Hak Teâlâ'nın ilmi yanında ilim bile demek uygun olmaz. O Hak Teâlâ ki, yarattıklarına bu kadar ilim verdi, ondan sonra onların alınına bilgisizlik, nadanlık damgasını vurdu. Ve şöyle buyurdu:

“İlimde size gayet az şey verildi.” (İsrâ Sûresi: 85)

İnsanı tefekküre, düşünceye salan şeylerden bu anlattıklarımız birer örnektir. Muradımız şudur ki, sen kendi gafletini bilmelisin: Eğer bir Bey'in yanına varırsan, onun sarayı nice renkli nakışlar ve duvarları boyalı resimlerle süslenmişse nice zaman şaşkınlığa uğrar ve nice zaman onu anlatır, durursun. Oysa sen Hak Teâlâ'nın evindesin. Hiç de şaşkınlık duymaz, hayrette kalmazsın. Bu cisimler âlemi o Hak Teâlâ'nın evidir. Onun zemini yeryüzüdür. Çatısı ise gökkubbedir. Lâkin bu çatının direği yoktur. Bu tavanın direksiz oluşu çok şaşılacak bir şeydir. Onun hazineleri dağlar, defineleri denizlerdir. Âleti edevatı, eşyası hayvanlar ve bitkilerdir. Gecelerini aydınlatan kandilin mumu ise Ay'dır. Işığının kaynağı da Güneş'tir. O kandilleri tutan ise meleklerdir.

Sana gelince, sen bu Allah'ın evinden habersizsin. Bu ev oldukça büyük, yüce bir evdir. Senin gözüne ise çok ufak bir gözdür. Bu evin acayiplikleri bu eve sığmaz. Senin benzerin şu padişah sarayında bir delikte bulunan bir karıncadır. Öyle bir karıncaya benzersin ki, kendi yuvasından, yiyeceğinden, azığından ve arkadaşlarından başka hiçbir şeyden haberi yoktur. Öyle ki, sarayın güzelliğinden, kölelerin çokluğundan ve padişahın tahtından, onun hüküm ve saltanatından tamamen habersiz ve gafildir.

Eğer sen bir karıncanın derecesiyle kanaat etmek, onun derecesinde kalmak istersen kanaat kıl. Eğer kanaat etmek dilemezsen, Hak Teâlâ'nın bahçesini temaşa etmek, onun seyrine dalmak için sana yol vermişlerdir. Dışarı çık gözünü aç! Hak Teâlâ'nın insana şaşkınlık veren sanatını gör ki, orada hayretler içinde kalır ve akılları çelen hâllere şahit olursun.

SEKİZİNCİ ASIL

TEVEKKÜL VE TEVHİD

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen!

Sen bil ki, tevekkül, Allah'a yakın olanların makamındandır. Onun derecesi de büyük ve yüksektir. Lâkin tevekkülün bilgisi aslında çok zor ve inceden de incedir. Bu bilginin ve onunla amelin çok güç olduğu şundan ötürüdür ki, bir kimse, Hak Teâlâ'dan başka bir şeyin bir işte tesir ettiğini düşünse, bu kişinin tevhidinde noksanlık olmuş olur. Hak Teâlâ'yı tek tanımakta, bir bilmekte kusur işlenmiş olur. Eğer o kişi bütün sebepleri ara yerden kaldırıp:

"Bunlar gerekmez! dese, şeriata aykırı hareket etmiş, o yoldan ayrılmış olur." Ya da: "Bir şeyin meydana gelmesinde vasıta olan Hak Teâlâ'dan başka bir yaratıcı güçtür!" dese, bu da açık bir inkârdır. "Sebepleri araya koymak gerekli değildir," dese akla aykırı hareket etmiş olur. "Sebepler gereklidir," dese ihtimaldir ki, sebeplerden kimisine güven göstermiş olur. Yine tevhidine, yani Allah'ı bir ve tek tanımasına noksanlık erişmiş olur.

Bundan dolayı bu tevekkülün açıklanması akla, şeraite ve tevhide uygun şekilde olmalı, hiçbirine aykırı bulunmamalıdır. Bu da müşkül bir ilimdir. Her kişi bu ilmi bilmez. Biz önce **Tevekkülün** (Yüce Allah'a güvenmenin) faziletini söyleyelim, ondan sonra hakikatini, daha sonra da onun amellerini ve hâllerini anlatalım.

TEVEKKÜLÜN FAZİLETİ

Allahü Teâlâ, bütün insanlara tevekkülü emir buyurdu. Ondan sonra tevekkülü imanın şartı kıldı ve şöyle buyurdu:

"Eğer müminlerden iseniz Hak Teâlâ'ya tevekkül kılın." (Mâide Sûresi: 23)

Hak Teâlâ, yine şöyle buyurdu:

"Ben, mütevekkil olanları dost tutarım." (Âl-i İmrân Sûresi: 159)

Kur'ân-ı Kerîm'de yine şöyle buyurulmuştur:

"Allah, kendisine tevekkül eden kuluna kifayet eder, yetişir." (Zümer Sûresi: 35)

Bunlar gibi âyetler haktır. Ve Resûl (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

"Miraç gecesinde ümmetlerim bana gösterildi. Ümmetimin dağları ve sahraları doldurduklarını gördüm. Onların çokluğundan şaşırdım kaldım. Hak Teâlâ Hazretleri bana: 'Razı oldun mu?' diye buyurdu. Ben: 'Razı oldum,

ya Rabbi!" dedim. Bundan sonra Hak Teâlâ şöyle buyurdu: 'Bunlardan, bu ümmetinden ancak yetmiş bini hesap sorulmadan Cennet'e girer.' Ben: 'Onlar kimlerdir, ya Rabbi?' dedim. Hak Teâlâ: 'Onlar şu kişilerdir ki, işleri büyüye, sihire karışmış değildir. Fal açmayı, dağlamayı bilmezler. Allah'tan başka kimseye güven duymazlar.'

Resûl (s.a.v.) bu sözleri söyleyince Ukkâşe (Allah ondan razı olsun) yerinden kalktı: "Ya Resûlallah!" dedi. "Hak Teâlâ'nın beni o kullardan kılması için dua eyle!" Resûl (s.a.v.) ona şu cevabı buyurdu: "Ya Rabbi, sen bunu da o kişilerden eyle." Sonra bir başka kişi ayağa kalktı: "Ya Resûlallah! Bana da dua kıl!" dedi. O da: "Ukkâşe senden çabuk davrandı. Mükâfatı o aldı!" diye buyurdu.

Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

"Eğer Hak Teâlâ'ya hakkıyla tevekkül kıalarsanız, O, size nasibinizi bilmediğiniz, beklemediğiniz, ummadığınız yerden eriştirir. O kuşlar gibi ki, sahibeyin karınları aç giderler, akşam olunca tok olarak geri dönerler."

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bir kişi Allahü Teâlâ'ya sığınır, Yüce Yaradan da o kulun bütün işlerine kifayet eder. Onun nasibini ummadığı yerden yetiştirir. Bir kişi dünyaya güvenç duyarsa, dünyaya dayanırsa, Hak Teâlâ o kişiyi dünyaya ısmarlar."

TEVEKKÜLÜN TEMELİ OLAN TEVHİDİN HAKİKATİ

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, tevekkül, gönül hâllerinden bir hâldir. İman da onun semeresidir. İmanın ise çeşitleri çoktur. Lâkin onların içinde tevekkül, iki imana dayanmaktadır.

1- Tevhîd'e (Allah'tan başka varlık bulunmadığına) iman.

2- Allah'ın lütfuna ve merhametine iman.

Lâkin tevhidin açıklanması çok uzundur. Onun ilmi, bütün ilimlerin nihayetidir. Lâkin biz şu kadarını açıklayalım ki, tevekkülün yapısına gereklidir.

Böylece bilmek gerekir ki, **Tevhid**'de dört derece vardır. Yani bir içi (özü) vardır. Özün de özü vardır. Bir kabuğu vardır. Kabuğunun da kabuğu bulunmaktadır. Demek ki, iki özü, iki de kabuğu vardır. Onun benzeri taze ceviz gibidir ki, onun da iki kabuğu vardır. Yağı da özünün özüdür.

Tevhid'in birinci derecesi:

Bu derece şudur ki, yalnız dil ile:

"La ilahe illallah/Allah'tan başka ilâh yoktur" demek, fakat gönülle itikatta bulunmamaktır. Bu tevhid, münafıkların inancının derecesidir.

Tevhid'in ikinci derecesi:

Bu da: "**La ilahe illallah**" kelimesinin manasına gönülden inanmak, itikat etmektir. Lâkin bu inanç taklit edilmiş bir inançtır. Avam takımının inancı böyledir. Başkalarından görülerek yapılır. Yahut delil ile aklın ispatı ile inanç getirilir. Kelâm ehlinin inançları böyledir.

Tevhid'in üçüncü derecesi:

Bu da müşahade ile tevhid'i bilmektir ki, bütün kâinatta her şey tek bir asıldan, bir kökten meydana gelir. Meydana getiren, işi işleyen de **Bir'**dir, ziyade değildir. Başka hiçbir failin fiile gücü yoktur. Bu da şu nurdur ki, gönülde hâsıl olur. O nurla müşahade yapılır. Bu iman, avamdan veya kelâm ehlinin olanların itikadı gibi olmaz. Onların imanı taklit yahut delil hilesiyle itikadı, inancı gö-nüle bağlamıştır. Çünkü bu müşahade, bu sinenin inşirahı, yüreğin açılışı, ferah-lığıdır ki, bütün bağları çözer ve diğerlerinden büyük farkı vardır. Şöyle ki, bir kişinin filân adamın evinde bulunmasına inanması üç hâlde olur:

1- Bir başka kişinin sözü ile itikat edilmiş, inanılmış olmaktır. Bu, avamın taklidine örnektir ki, anasından, babasından duymuş olduğu şekilde inanır.

2- Ev sahibinin evinde bulunduğu, onun atının ve seyisinin evin önünde görünmesi ile inanılır. Bu kelâm ehlinin delil ile imanındır.

3- Ev sahibinin hizmetinde bulunan ve onu evde görerek inanç getiren kişinin itikadıdır. Bu da arif kişilerin tevhidinin meselisidir. Bu tevhid, her ne kadar yüce bir derecedir, ama tevhid ehli bunda da Yaratıcı ve yaratılanı birbirinden ayrı görür:

– Yaratılanların bir yaratıcısı vardır! der.

Tevhid'in dördüncü derecesi:

Bu, şu derecedir ki, bu türlü tevhid sahibi; Bir'likten başka bir şey görmez. Öyle ki, o her şeyi bir görür, bir anlar. Ayrılığın bu müşahadeye yolu yoktur. Bir-birinden ayrı görünen şeylerin hepsi, o **Bir'**in ayrı renk ve şekillerde türlü türlü görünüşlerinden ibarettir. Görünüşler çoğalmakla o **Bir'in** de çoğalması gerekmez. Sufiler (tasavvuf ehli) bu dereceye "**Tevhidde fena**" derler.

Nitekim, **Hüseyin Hallâç, İbrahim Havvâs'ı** çöllerde dolaşır görünce ona:

– Ne yapıyorsun? diye sordu. O da:

– Ayağımı tevekkülde sabit kılıyor, sağlamlaştırıyorum! diye cevap verdi. Hüseyin Hallâç da:

– Bütün ömrünü, içinin imârı ile geçirdin. Tevhîdde olan yokluğa (fenâyâ) nasıl erişirsin? dedi.

Görülüyor ki, bunlar dört derece, dört makamdır.

Birinci makam: Bu, münafıkların tevhididir. Bu, kabuk üstündeki kabuk gibidir. Nitekim cevizin üst kabuğunu yersen acıdır. Eğer onun içindeki sert kabu-ğa bakarsan çirkindir. Her ne kadar dışı yeşildir; ama yakarsan tüter, dumanı ateşi söndürür. Eğer evde saklasan, yer kaplamaktan başka işe yaramaz. Yalnız cevizin üzerinde olan kabuk birkaç gün için taze durur, özü çürümekten korur. İşte münafığın tevhidi de böyledir. Hiçbir işe yaramaz. Ancak, postekini sakla-yacak kadar işe yarar. Onun postunun bedeli olan: "**Lâ ilâhe illallah**"/Allah'tan başka ilâh yoktur, kelimesi ile kılıçtan kurtulur. Ama vâkta ki, beden yok olup gider, can (ruh) yerinde kalır, tevhidden onun hiç faydası olmaz. Nitekim, cevi-

zin yeşil kabuğunu onunla beraber az bir zaman alıkoyarlar. Tâ ki, özü onun ni-hayetinde olur ve zayi olmaktan korur.

İkinci makam: Avamın ve kelâm ilminin tevhididir ki, cevizin yeşil kabuğu altındaki sert kabuk gibidir. Cehennem ateşinden muhafaza edicidir.

Üçüncü makam: Tevhidde, tefrikadan (ayrılıktan) ve kesretten (çokluktan) uzak değildir. Bu derece mahlûkları görmek özün posası gibidir. Her ne kadar bu tevhidin faydası varsa da cevizin yağında olan güzellikten uzaktır. Nitekim, cevizin özü murad edilendir ve azizdir. Ama bu öz de cevizin yağına nisbetle sertlikten ve kabalıktan uzak değildir. Haddizatında kemâlîne erişmemiştir.

Dördüncü makam: Bu kemâliyle safi olan tevhiddir ki, onda yalnız Hak Te-âlâ baki kalır ve Bir'likten başka bir şey görünmez. Kişi kendi nefsini bile unuttur. Hakk'ın müşahadesinde kişinin kendisini müşahadesi bile, başka şeylerin mahvolması gibi mahvolur, ortadan kalkar. Her şey fena bulur, yalnız Hak baki kalır.

TEVHİDİN AÇIKLANMASI

Sen bil ki:

– Tevhidin bu dereceleri bana zor geliyor! Bunu açıklamak gerekir. Tâ ki, bütün eşyaya BİR nazarı ile nasıl bakılır? Bileyim. Oysa bütün eşya nasıl bir görünür!.. Halbuki ara yerde nice sebepler vardır. Bu eşyanın hepsi nasıl beraber olur? diyen bir kişiye benzersin.

Sen bil ki, münafığın dil ile tevhidi, câhilin itikatla olan tevhidini ve kelâm ehlinin delil ile tevhidini –yani bu tevhitlerin üçünü de– anlamak kolaydır. Müşkül olan bu sonuncu tevhiddir ki, o da dördüncü tevhiddir. Bunu, o mertebeye erişmemiş olan kişiye cümleler ve kelimeler içinde açıklamak zordur. Ama şu kadarını bilmek gerektir ki, kimi şeyler çok olur. Onların, kimi yönlerden birbiriyle bağlantısı ve ilgisi, benzerliği olur. Bunlardan ötürü **tek bir** şey gibi olurlar. Böylece, arif olan bir kişinin gözüne her şey bir yönden görününce onu **bir** şey görmüş gibi olur.

Nitekim, insanda çok şeyler vardır. Et, deri, saç, kemik, mide, kalp ve bunlardan başka neler neler vardır. Fakat **insan** (âdem) manasında hepsi tek şeyi bilirler. Bu da şöyle olur ki, bir kimse bir insanı, sanki bir nesneyi bildiği gibi bilir. Onun uzuvlarını ayrı ayrı ve uzun uzun anlatmaz. Eğer ona:

– Ne gördün? deseler, o da:

– Bir şey gördüm. Fazla bir şey görmedim. Yalnız bir insan gördüm! der.

Eğer ona:

– Ne düşünüyorsun? deseler o da:

– Yalnız bir şeyi, maşukumu (sevgilimi) düşünüyorum! diye cevap verir.

Böylece onun bütün varlığı baştan aşağı sevgilisi olur ki, o sadece bir şeydir.

Bundan ötürü sen bil ki, tasavvufta bir marifet derecesi vardır. Ona kim erişse, hakikatte bütün varlıkta olan şeylerin, çok düzgün, çok muntazam olduğunu

görür. Âlemin parçalarının meselâ göğün, yerin, yıldızların birbirine nisbeti, canlıların (hayvanların) uzuvlarının birbirine nisbeti gibidir. Bütün kâinatın ve sebepler âleminin müsebbibi olan yaratıcıya nisbeti, bir canlının ten ülkesinin ruha ve akla olan nisbeti gibidir. Çare bulan, tedbirli olan ve ten ülkesini idare eden ruhtur. Eğer bir kimse bunu bilmezse:

– **Allah, Âdem’i kendi suretinde yarattı!** diye buyurulan hadis-i şerifin anlatmak istediği manayı da bilmez, anlamaz.

Bu kitabımızın başta geçen **Ünvanlar** bölümünde bu yolda bazı şeylere işaret edilmiştir. Bu mana üzerinde sözleri az söylemek daha iyi olur. Bu mana, divanelik derecesinde fikir zincirini oynatır, tahrik eder. Her kişi bunu anlamaya takat getiremez.

Ama üçüncü tevhid ki, (fiilde) olan tevhiddir, tevekkülümüz için yeterlidir. Bu kadcarkı kifayet eder. Sen şunu bilmelisin ki, ay, güneş ve yıldızlar, bulutlar, esen yeller ve yağmurlar ve senin sebep bildiğin her şey, Allahü Teâlâ’nın yed-i kudretinde, buyruğu altındadır. Hepsî O’nun yüce kudretine boyun eğmiştir. Kalem, yazıcısının nasıl eline boyun eğiyorsa, onlar da Allahü Teâlâ emir buyurmayınca hiçbir harekette bulunamazlar. Kendi kendilerine iş yapmazlar. Belki her biri gerektiği zaman kendi miktarları kadar tahrik olunur. O hâlde, bir iş onların yaptığını düşünmek, Padişahın bağışladığı hil’at berâtının kalem ve kâğıttan bilinmesi gibidir.

Ama şimdi konumuz, insanların iradesi ve ihtiyarıdır. Sen öyle sanırsın ki, Âdemoğlunun kendi ihtiyarı, kendi iradesi hususunda bir mecburiyet, bir zorluk vardır. Nitekim açıkladığımız gibi, Âdemoğlunun ilmi, kendi kudretine ve iradesine bağlıdır. Öyle ki, ne dilerse onu işler. Lâkin onun irade gücü kendisinde, kendi isteğine göre yaratılmamıştır. Belki iradesi ne husus için yaratılmışsa, diler-dilemez o emredileni işler. Çünkü kudret, iradeye boyun eğmiştir, iradenin buyruğu altına girmiştir. İrâdeye itaat ettirilmiştir. İrâdenin anahtarı kendisinin elinde olmayınca hiçbir şey kendi elinde olmamış olur. Bunun açıklanmasını güzelce anlayabilmek için, şunu bilmelisin: Âdemoğluna yaptırılan hareketler, üç derece üzerindedir:

Birinci derece: Meselâ insan, ayağını suya bassa, ayağı suyu aralayıp yarar, su parçalarını birbirine ayırır:

– Suyun cüzleri, birbirinden ayrıldı, denir.

Bu gibi harekete **Tabiî fiil** (fizikî hareket) denir.

İkinci derece: İradî fiil ve hareketlerdir. Âdemoğlunun bu hareketleri soluk alması gibi hareketlerdir.

Üçüncü derece: İhtiyarî fiil ve hareketlerdir. Meselâ: Söz söylemek, yürümek ihtiyarî bir harekettir.

Tabiî fiiller (fiziki hareketler) gizli yapılan bir iş değildir ve insanın elinde de değildir. Çünkü suya basan insanın ağırlığı sebebiyle su yarılr. Suyun yarılrması ise onun elinde değildir. İster dilesin, ister dilemesin su yarılr. Hatta suyun

üstüne bir taş koysan taş suya batar. Taşın suya batması taşın kendi işi (fiili) değildir. Bu, zarurî bir batıştır. Taşın ağırlığından meydana gelmiştir.

Ama **iradî fiiller**, meselâ nefes almak, eğer düşünecek olursa, o da tabii bir fiil gibidir. Zira insan nefes almamak istese, bu elinden gelmez. Çünkü Hak Teâlâ insanın kendisini öyle yaratmıştır ki, nefes almak iradesi onda, ister istesin, ister istemesin, zâhir olur. Bir kişinin gözüne bir iğne sokmak istense, o kişi elbette gözünü sakınır, yumar. Eğer gözünü yummamak dilese, bu iş elinden gelmez. Çünkü kendisi öyle yaratılmıştır ki, o irade zarurî olarak hemen kendisinde peydah olur, belirir. Nitekim kendisini su üstünde tutmak istese, şüphesiz ki, suya batar. Bu ikisinde de zaruret olduğu bilinir.

İhtiyarî olan fiiller de yürümek, söylemek gibi fiillerdir. Bundaki inceleme zordur. Bu müşkülât şundan ötürüdür ki, insan dilerse o işi işler, dilemezse işlemez. Ama o fiili ne zaman işlemek dilerse aklın ona: “Senin hayrın, iyiliğin bu fiili işlemektedir!” demesi, hükmeylemesi gerekir. Ama kimi zaman olur ki, bu hüküm düşünceye muhtaç olur. Akıl: “Hayır iş, bunu işlemektedir!” diye hüküm verince bu irade sende mecburî olarak peydah olur.

Sen de uzuvlarını kımıldatmaya, hareket ettirmeye başlarsın. Nitekim iğneyi gözüne sokmak isteseler, gözünü yumar, kapatırsın. Çünkü iğnenin gözü çıkaracağı, kör edeceği, ona zarar vereceği ve gözü yummanın onu koruyacağı, her zaman akılda hazırdır. Bu da açıkça malûmdur. Düşünmeye ihtiyaç yoktur. Böylece düşünmeden, fikretmeden: “Hayır ve fayda bundadır!” denilerek insanın kendisinde, irade meydana gelir. Ve bu iradede de zarurî kudret meydana gelir. Çünkü bir kişi, bir ağaç dalı ile bir kimseye vurmak dilese, tabiatıyla o kimse, o kişiden kaçır. Eğer kaçır, bir çukur kıyıcığına gelse, sıçramayı sopa zahmetinden daha ehven görürse sıçırır. Eğer sıçramanın zahmetinin daha kötü olacağını anlarsa, hemen yerinde durur. Sapanın zahmetine boyun eğer, o kişiye itaatte bulunur. Çünkü ayağın hareket etmesi iradeye tâbidir. İrade de faydayı ne yönde görür, anlarsa ona bağlı kalır. Bundan ötürüdür ki, bir kişi kendi kendisini öldürmek istese bu elinden gelmez. Her ne kadar eli varsa da elin hareketi iradeye bağlıdır. Ve irade de aklın: “Hayır iş bundadır! Bu iş işlenmelidir!” demesine uyar.

Akıl da bu yolda mecbur durumdadır. Hür ve bağlantısız durumda değildir. Çünkü akıl bir ayna gibidir. Hayır, iyilik olan bir işin şekli, sureti o aynada görünür. Faydasız, hayırsız ise görünmez. Nitekim kendi nefesine kıymak hayırlı değildir. Onun şekli, hayırlı olmadığı için akılda zâhir olmaz, belirmez. Ancak insan bir belâyı uğramış olur da ona takat getiremeyip ölmeyi o belâyı çekmekten üstün görürse, o vakit hayatına kıyabilir. İşte bundan ötürüdür ki, buna **“İhtiyarî fiil”** adı verilmiştir. Amma, bu, insanın kendi hayrını ayırt edebilmesine bağlıdır. Yoksa, bu da bir zaruretle meydana gelir ve tıpkı nefes almak, göz yummak zarureti gibi olur. Bunların zarureti, suya batmak, göz yummak zarureti gibidir. Bundan ötürü de bu sebepler birbirine bağlıdır. Sebeplerin, neden sorularının zincir halkaları çoktur. Bunun şerhi **İhya** kitabımızda

yapılmıştır. Fakat insanoğullarının yarattığı kudret de o zincirin halkalarından birisidir. Kişi, bundan ötürü, kendisinin elinde bir şey var sanır. Oysa bu hatadır. O kişinin iyi işle ilgisi, o işe mahal (yer), ona vasıta ve rehğüzar (geçilen yol) olmasındandır. Böylece kendisi şu iradenin yolu olur ki, onun kendisinde onu yaratırlar. Nasıl ki ağaç, yelin esmesinden dolayı harekete gelir, kımıldar. Onda ne kudret vardır, ne irade yaratılmıştır. O, gerek kudret, gerek irade mahalli görülmemiştir. Bundan ötürü bu kısma “**zaruri ve mecburî hareket**” adı verilmiştir. Çünkü Hak Teâlâ her ne kılmuşsa, İlâhî Kudreti kendisinden başka bir şeye bağlı olmadığı için O’nun bu fiiline ihtirâ yani (yoktan varediş) dediler. Çünkü Âdemoğullarının fiili, ne Bari-i Teâlâ’nın işi gibi kudret sebebi, ne de ağacın hareketi gibi mecburiyet sebebi ile olmuştur. Âdemoğullarının kudreti ve iradesi, kendi ellerinde olmayan sebeplerle ilgilidir. Bundan dolayı onların fiilleri, Hak Teâlâ’nın işleri gibi olmamıştır. Hak Teâlâ’nın işlerinde olduğu gibi ona ihtira (yoktan var ediş) dememişlerdir. İnsanlar kudret ve iradeye lâıyk oldukları zaman onlarda kudret ve irade yaratılmadığı için onların fiili, ağacın hareket etmesi gibi olmadı. Tâ ki, ona (hâlis zaruret) dediler. Belki bu hareket başka bir çeşit hareket oldu. Ona da başka bir ad verildi. **Kesb** veya **Kisb** denildi.

Bundan ötürü de bilindi ki, insanoğullarının işleri, her ne kadar kendi ihtiyarları ile ise de kendi özleri ister istemez o ihtiyarda muztar durumdadırlar. Bu, kendi ellerinde değildir. Böylece gerçekte insanların elinde hiçbir şey yoktur.

TEVHİD VE ŞERİAT ARASINDA TENAKUZ YOKTUR

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen ki:

– Âdemoğlunun elinde madem yapacak bir şey yoktur, o hâlde azabı, sevabı niçindir? Neden ona mükâfat ve ceza gerektir? dersin.

Biz de cevap olarak şöyle deriz:

Bu tevhidin şeriata ve şeriatin tevhide ulaştığı girdaptır. Öyle ki, bu iki denizin ara yerinde çok zayıflar boğulur. Bu tehlikeli yerden, su üzerinde yürüyebilen kişi kurtulabilir. Eğer yürüyemezse, bari yüzebilsin. Halkın çoğu da bu deryaya girmeyip batmaktan selâmete erişmişlerdir. Bu makama vâkıf olmayan câhil avam yığınlarıdır ki, onlara gösterilecek şefkat, kendilerini bu deryanın kıyısına uğratmamaktadır. Çünkü ansızın orada boğulurlar. Tevhid deryasına giren kişilerin çoğu orada yüzmeyi bilmedikleri için boğuldular. Hem yüzme öğrenmeyi de anlamadılar. Yahut da kendilerinden çok gurur duyduklarından kurtuluş dilemeyip bu denizde boğuldular. Ve hem:

– Bizim elimizde yapacak bir şey yoktur. Hepsini Allahü Teâlâ yapmaktadır! dediler.

Hem de:

– Eğer saadetine hüküm gelmişse, o kişinin cehde (mücadeleye) ihtiyacı yoktur! dediler.

Bu sözler ise bütün cahillikten, eğri yola sapmaktan ötürüdür ve helâke sebep olur. Bunların hakikatini her ne kadar kitaplarda yazmak lââyık değilse de madem ki söz bu yere kadar erişti, ondan bir parça anlatılması gerekir.

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen, madem ki:

– **Sevap ve azap ne içindir?** diye sordun.

– Evet, bil ki, azap ve sevap, bir kötü iş işlemekle senden bir kimsenin kızarak intikam almayı dileyip ukubete uğratması yahut senin onu sevindirmenden ötürü sana hil'at ve nimet vermeye niyet etmesi de değildir. Bunlar **(İlâhiyyet)** sıfatlarından ıraktır.

Kan yahut safra ya da başka başka karışıklıklar senin iç uzuvlarında galibiyet kazanınca ondan bir şey doğar ki, bu sonuca **hastalık** derler. Eğer ona ilaç tesirli olursa o zaman yeni bir hâle kavuşulur ki, buna **da sıhhat** denir. İşte bunun gibi eğer şehvet ve kızgınlık üstün gelirse, sen bunun esiri olursun. Bundan, yüksekte bir ateş harlar, o ateş canına düşer, işte senin helâkin de bu ateşten ötürüdür. Bundan dolayı da Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Hısım (kızgınlık), cehennem ateşinden bir parçadır.**

Sen de bu ateşi senin kendine musallat kıldırılmışsın. Nitekim akıl nuru kuvvetlense şehvetin kızgınlığını söndürür. İman nuru da Cehennem ateşini öyle söndürür. Tâ ki, Cehennem mümin kullara şöyle der:

– **Ey mümin! Çabuk geç! Senin nurun benim ateşimi söndürüyor!**

Nur, ateşin ortasında yok olacak değil, belki ateş müminin nuruna takat getiremeyip inhizama uğrayacak, sönecektir. Ve sivrisinek nasıl şiddetli yelden sınırsa, şehvet ateşi **de akıl nuru'ndan** öyle sınar, hezimete uğrar, söner.

Sen bil ki, âhiret gününde sana azap için dışarıdan hiçbir şey getirmeseler gerektir. Belki senin işlediklerinin semeresini yine sana verirler. Nitekim bir haberde şöyle bildirilmiştir:

– **Size geri çevrilen sizin kendi amellerinizdir.**

O hâlde, cehennemde olan ateşin tohumu, senin şehvetin ve kızgınlığındır. O ateş de senin içindedir. Eğer o ateşi, sen ilmî yakîn ile bilersen onları kendinde görürsün. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Cehennemi ilmî-yakîn bileydiniz, onu gözünüzle görürdünüz.” (Tekâsür Sûresi: 5-6)

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, zehir insanoğlunu hastalığa iletir. Hastalık da hastayı mezarlığa götürür. Oysa, ara yerde Hak Teâlâ'nın hışmı ve intikamı yoktur. Günahkârlık ve şehvet gönlü hasta yapar. Bu hastalık o gönlün ateşi olur. Ateş de Cehennem ateşi cinsinden olur. Bizim dünyamızın ateşinden olmaz. Cinsi aynı olması hükmü ile mıknaş taşı, demiri kendisine nasıl çekerse, Cehennem de ehlini kendine çeker. Bu arada Hak Teâlâ'nın hiç hışmı ve intikamı yoktur.

Bunun gibi sevap yönünü de böyle bil. Onun da açıklanması uzundur, tafsilâtlıdır. Bu açıklama:

– Bu sevap ve ceza **(ikab)** niçindir? diye sorduğun içindir. Ama:

– Peygamber göndermek nedir? Şeriat niçindir? diye sorduğun soruya gelince: Yine sen bil ki, o da Hak Teâlâ'nın kahrıdır; insanları kahr zinciri ile cennete çekmek içindir. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Zincirlerle cennete çekilen şu kavme şaşıp kalıyorum.**

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Siz, özünüzü pervane gibi ateşe salarsınız. Ben sizin kemerinizden yapışmış, bırakmıyorum.**

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, Hak Teâlâ'nın cebbarlık zincirlerinden birisi de peygamber kelâmıdır ki, onların kelâmından doğru yoldan eğri yolu ayırt etmenin anlayışı doğar. Ve seni korkutmaktan gönülde korku belirir. Bu marifet ve korku, aklın aynasından tozları temizler. Tâ ki, âhiret yolunu tutmak, dünya yolunu tutmaktan evlâ olmasını o aynada daha iyi görürsün. Bunu anlama ile sende âhiret yoluna gitmek iradesi doğar. Ve bu iradede, uzuvlar harekete gelir. Ondan da iyi ve hayırlı işler doğar. Çünkü uzuvlar zaman zaman iradenin tuttuğu olurlar. Ve bu zincir seni kahr ile Cehennem'den çeker, Cennet'e iletir. Peygamberler, şu çobana benzerler ki, bir sürü koyunun sahibidir. Sağ yanında bir yeşil çimen bahçesi ve solunda da bir mağara vardır. Mağarada pek çok kurtlar ve yırtıcı hayvanlar bulunur. Çoban mağaranın kenarında durur. Elindeki çoban değneğini sallar. Koyunlar da sopa korkusundan geri dönerler ve mağaranın yanından çimenliğe giderler. İşte peygamberlerin gönderilmesindeki mana budur.

Ama yukarıda:

– **İnsan şekavete hüküm giymişse cehdin, çalışmanın ne faydası var!** demiştik.

Bu söz bir yönden doğru bir yönden yanlış bir sözdür. Bu söz senin helâki- ne sebeptir. Şekavete hüküm giyenin, alına Cehennemlik yazılan kişinin alâmeti şudur ki, bu söz onun kalbine de salınmıştır. Tâ ki, o da çalışmasın, ekin ekmesin ve nihayet onu biçmesin. Şu kişinin açlıktan helâk olmasının nişanı şudur ki, bu söz onun kalbine salınmıştır:

– Çalma, ekme, biçme! denilmiştir.

Açlıkla ölmesine hükmedilmiş kişinin de nişanı şudur ki, onun da gönlüne bu mana salınmıştır. O da:

– Benim açlıktan ölmeme ezelde hükmedilmiştir. Eğer bu, Takdir-i İlâhî ise bana ekme yemenin ne faydası vardır? der ve ekmeğe el uzatmaz. Yemek yemez. Ve zaruret içinde helâk olur, ölür gider.

Ve yine der ki:

– Eğer benim fakirliğime, yoksul bir hayat sürmeme hükmedilmişse, bana ekmek yemenin ne faydası vardır? der, ekmez, biçmez.

Şayet bir kişinin saadetine hükmedilmişse ona bu hüküm, bu karar bildirilir.

Eğer bir kişinin zenginliğine hükmedilmişse o kişi, bu hüküm sebebiyle ekin eker, alış-veriş yapar. Ekmek yer. Bu hükümler boş hükümler değildir. Belki bir sebeptendir. Her kişi bir iş için yaratılmış olsa, onun sebepleri de ona nasip kılınmıştır. Bu, sebepsiz yere o kişiyi bir işe ulaştırmak değildir. Bundan ötürü Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Amel ediniz, çalışınız ki, her kişi ne iş için yaratılmışsa o iş ona kolaylaştırılır.**

Ve seni hangi işe kahırla sokmuşlarsa, sen onu hayırlılığın müjdesi bil. Çünkü bu bilginin sana gelmesiyle çalışma şevki sana galip olur. Bu da sana önderlik mutluluğu ile hükmedildiğine müjdedir. Eğer o çalışmayı yerine getirirsen, tembelliği işe yaramaz hâle getirirsen saadete erenlerden olursun. Yok, sana tembellik üstün gelirse şu boş fikri senin kalbine salarlar:

– Ezelde benim cehlime hükmedilmişse benim çalışmamın faydası nedir? dersin. İşte o zaman cahilliğin fermanını okursun. Şunu da iyi bil ki, bu düşüncüş senin hiçbir zaman bir önder, bir reis, bir imam olamayacağının nişânesidir.

Sözün kıyası: Âhireti böylece dünyaya kıyas eyle. Kaza ve kader meselesini de böyle bil. Hak Teâlâ da şöyle buyurmaktadır:

“Sizin yaratılmanız ve dünyaya gönderilmeniz, âhirette yeniden diriltilmeniz, bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. İnsanın hayat ve ölümü birdir.” (Lokman Sûresi: 28)

Sen, ne zaman ki, bu gerçekleri anlarsın, müşküllerin üçü de yok olur ve tevhidin hakikati gönlünde karar bulur.

Yine sen bil ki, akıl, şeriat ve tevhid arasında hiçbir ayrılık, gayrılık ve tenakuz yoktur. Bu da ancak basîret sahibi, gözü açık olan kişinin nazarında böyledir. Bu konuda bundan daha fazla sözü uzatmayalım ki, bu kitap onu yüklenebilir.

TEVEKKÜLÜN DAYANDIĞI İKİNCİ İMÂN

Ey imanı sâlih kişi! Sana evvelce **tevekkül**’ün iki imanının semeresi olduğunu söylemiştik.

1- Biri tevhiddir ki, onu açıkladık.

2- Ötekisi de Cenâb-ı Hak hakkında olan imandır ki, bu da şunlardır:

a) Allahü Teâlâ yaratıcıdır, her varlık onundur.

b) Cenâb-ı Hak, rahimdir (acıyandır) ve Hakimdir (Hikmet sahibidir). Latiftir (lütfedicidir).

c) Allahü Teâlâ'nın inayet ve şefkati, bir karınca ve bir sivrisinek hakkından tâ Âdemoğluna gelinceye kadar bir annenin çocuğuna olan inayet ve şefkatin-den ziyadedir.

Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle bildirilmiştir:

– **Âlem ve âlemde olan her şey öyle büyük lütuf ve hikmet üzere yaratılmıştır ki, hiçbir şey bu lütuf ve hikmetten mahrum bırakılmamıştır.**

Allahü Teâlâ yarattığı her şeyi gereği gibi yaratmıştır. Eğer bütün yeryüzünün akıllı kişileri toplanmış olsalar ve onlara akıl ve düşünce üstünlüğünde yol verilse, düşünceye dalsalar, dünyada bir kıl ucu veya bir sivrisinek için:

– Böyle şekil vermek gerekmezdi! Ya daha büyük olması veya daha küçük olması gerekirdi. Veya daha çirkin ya da daha güzel olmalıydı, demeye yol bulamazlar.

Sen şuna inan ki, her şey gerektiği gibi olmuştur. Şu şey ki, çirkindir. Onun kemâli çirkin olmasındadır. Eğer çirkin olmayaydı, yaratılışı noksan olurdu. Ve Allah'ın bir hikmeti ortadan kalkmış olurdu. Çünkü eğer çirkinlik olmasaydı, hiçbir kişi güzelliğin değerini bilmezdi. Ondan rahatlık bulmazdı. Noksanlık olmasaydı, kemâle erişilemezdi. Kemâle eren de olgunluğuna erişinden lezzet, kemâl tadı duymazdı. Çünkü kemâle ermek ancak kâmillikle ve noksanlıkla bulunur. Ölçüp biçmekle bilinir. Nitekim, baba olmasa oğul olmazdı. Oğul olmasa baba olmazdı. Bu şeyler karşılıklı olur. Çünkü ikilik bertaraf olup, birlik kalır. Karşılıklı olarak kurulan şeylerde bu ikilik olmazsa o şeyler bâtil olurlar. Sen bil ki, olan biten bütün işlerin hikmeti kimi zaman olur ki, insanlara gizli kalır. Lâkin bu gizliliğe iman getirilmesi gerektir ve hayır bundadır. Hak Teâlâ'nın hükmü gereğince de her şey, varlığının gereği gibi vücuda gelmiştir. Sözü kısa kesmek gerekirse şöyle deriz:

Her türlü hastalık, acizlik, hatta isyan, günah ve kâfirlikte bulunmak, helâk oluşturmaya, bir noksanlıktır, bir dert ve acıdır. Bunların her birinde bir İlâhi hikmet vardır ki, gereği gibi yaratılmıştır. Bir kimse fakir yaratılmışsa, onun iyiliği o fakirliğindedir. Eğer o kişi, zengin bir kimse olsaydı helâk olurdu. Şu kişi ki, zengin yaratılmıştır, o da böyledir. Bu da büyük bir denizdir. Tıpkı TEVHİD deryası gibidir. Çok kişi bu denizde boğulmuşlardır. Bu da KAZA ve KADER perdesiyle ilgilidir. Onu da açıklamaya Allah'ın izni yoktur. Eğer bu konunun deryasına dalmaya kalkarsak sözümüz uzar. Fakat imanın başı, bu zikredilen şeylerdir. TEVEKKÜL'ün de ihtiyacı bu kadardır.

TEVEKKÜLÜN HAKİKATİ

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen kişi! Sen bil ki, **Tevekkül**, kalbin hâllerinden bir haldir. Bu da, Allahü Teâlâ'nın vahdetine, tevhidine ve lütfunun yüceliğine olan imanın meyvesidir. Bunun manası, kalbin vekile güvenmesi, itimat etmesidir. Onun güvenip rahat bulmasıdır. Tâ ki kalbi, rızka, azığa, başka bir sebebe bağlamamasıdır. Eğer sebepler bozulursa gönlün bundan kırılmamasıdır.

Eski dille **şikeste dil** olmamasıdır. Belki, yalnız Hak Teâlâ'ya güvenmek, "Rızkı, azığı eriştiren O'dur!" diye O'na itimat eylemektir.

Bunun benzeri şudur ki, bir kişinin üstüne hileyle, düzenbazlıkla bir dava açılrsa, o kişi bir dava vekili tutar. Tâ ki, o hile ortadan kaldırılmak istenir. Eğer o kimsenin vekiline itimadı olursa kendisine de güvenci olur. Emniyeti artar. Ancak vekile güvenmenin de şartları vardır. Bu şartlar şunlardır:

1- Vekil, hilekârların hilesini iyice bilir olmalı.

2- Bildiğini bildirmek gücünde olmalı. Bu da iki şeyle olur:

a) Biri gönlünün kuvvetiyle yiğit kişi olması!

b) Öteki de dilinin, konuşmasının açık ve güzel olmasıdır. Çünkü kimi kişi olur ki, bir şeyi bilir, açıklayamaz; ya dili tutulur ya da korkular duyar.

3- Vekile güvenmenin bir şartı da şudur: Vekil, büyük bir şefkat sahibi olmalıdır. Müvekkilinin hakkını aramaya hırs duymalıdır.

İşte bu üç şartı dava vekilinde bulan dava sahibi, gönlünü emniyette tutar, avukatına güvenir. Kendisinden gelecek hile ve tedbirini bir tarafa bırakır. İşte bunun gibi bir kişi

"Hasbunallahu ve ni'me'l-vekil — Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir."

(Âl-i İmrân Sûresi: 173) âyetinin manasını bilmeli ve buna iman getirmeli ki, dünyada ne varsa, Allah'ındır. Başka hiçbir yapıcı yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın iliminde ve kudrette hiç eksiği, noksanı yoktur. Rahmeti, inayeti o kadar çoktur ki, onun maverasında (üstünde) olmanın yolu yoktur.

Böyle inanışta olan kişi Hak Teâlâ'nın faziletine güvenir ve hileyi, tedbiri bir yana bırakır. Ve o kişi bilir ki, Hak Teâlâ'nın rızkı mukadderdir (miktarı, yeri ve zamanı tayin edilmiştir). Vakti gelince kendisine erişecektir ve kendisine erişir.

Ve o kişi:

– Allahü Teâlâ benim işlerimi, kendi fazlına, keremine ve yüceliğine nasıl lâ-yık ise öyle yapar! der.

Kimi zaman olur ki, bu sıfatlarda O'nun yakını olur. Lâkin ahlâkında kadın gibi olduğu için korku üzere olur. Cesareti yoktur. Zira insanoğlu bir şeyi yakînen bilse, tabiatı ona yakînen itaat eder demek değildir. Belki zaman olur ki, insan, bir şeyin yanlış olduğunu bilirken, tabiatına baş eğer. Nitekim eğer helva yemek üzere iken bir kimse onu necasete benzetse öyle olur ki, onu yiyemez. Hatta bunun yalan olduğunu bilse bile yeme gücünü kendisinde bulamaz. Ve eğer bir ölü kişiyle bir evde birlikte yatmak istese yatamaz. Hatta, ölünün cansız varlıklar gibi yerinden kıpırdaması imkânı olmayacağını da bilir. Tevekküle de hem tabiat kuvveti hem de iman kuvveti gerektir. Eğer bir kişide gönül rahatlığı ve Allah'a güvenç doğmazsa, onun kalbinde tevekkül doğamaz. Çünkü tevekkülün manası, bütün işlerde Hak Teâlâ'ya onun itimâdıdır.

İbrahim Halil aleyhisselâmın imanı ve yakîni tamamdı. Lâkin:

“Ya Rabbi, ölmüşleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!” (Bakara Sûresi: 260) dedi.

Hak Teâlâ, Hazret-i İbrahim’e:

-Henüz itikadın, inancın yok mu? diye buyurdu. O da:

-Evet, itikadım vardır. Lâkin kalbim rahat etsin diye dilekte bulundum! diye cevap verdi.

Gönlün, rahata, genişliğe ermesi, hisse ve hayale bağlıdır. Bu hâl sona erince gönül o zaman **yakîne** (şüphe, kuşku duyulmayan, kesin bir inanca) tâbi olur. Müşahadeye ihtiyacı kalmaz.

TEVEKKÜLÜN DERECELERİ

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, tevekkül üç derecedir:

Birinci derece: Onun hâli, şu kişinin hâli gibidir ki, seçtiği bir dava vekilini işgüzar ve tedbir ehli bir avukat bilerek ona güvenir. Fasih (güzel ve açık) konuşan müşfik ve cesur bir vekil olduğunu bilir. Tâ ki, onu vekil seçen kişinin gönlüne itimat gelir.

İkinci derece: Bu derecede bulunan kişinin hâli, anasına güvenen çocuğun hâli gibidir. Çocuk kendine gelen her şeyi annesinden bilir. Başkasından bilmez. Eğer aç olsa, annesini ister. Eğer korku duysa, “Anneciğim!” diyerek yine onu arar. Bunlar çocukların tabiatıdır. Tekellüfle (zahmetle, istemeyerek) yapılan bir iş değildir. Bu kişi öyle mütevekkil bir kimsedir ki, tevekkülden habersizdir. Vekiline bağlıdır. Onu kendinden ayrı ve başka bilmez. Ama ilk zikrettiğimiz kişi, kendi tevekkülünden haberdirdir. Kendi ihtiyarı (dileği) ile tevekkül kılmıştır.

Üçüncü derece: Bu mertebede bulunan kişinin hâli, ölü yıkayıcısının elindeki ölüye benzer. Ezel takdiri katında, kendisini hareket eden ölü gibi bilir. Nitekim ölü, yıkayıcısının hareketiyle kımıldar. Eğer onun da başına bu hâl gelse, duada, yakarıda bulunmaz. Çocuğun annesini çağırdığı gibi yardım istemez. Çünkü, annesini çağırmasa da kendisinin her işini annesinin hazırladığını, gözünün içine baktığını bilir.

Bu üçüncü derecede bulunan kimselerin de ihtiyarları ellerinde değildir. İkinci derecede olan kimseler, vekile koşar, yalvarır, dua eder, isterler. İhtiyar birinci derecede bulunur. Bu da vekilin istediği âdetlere ve sebeplere yapışmak şeklinde görülür. Mesela vekilin âdeti, deliller ve şahitler hazır olmadıkça mahkemeye çıkmamak ise o kimse bu sebepleri hazırladıktan sonra işi vekile bırakır. Bundan sonra neticeyi vekilden bekler. Delillerin hazırlanmasını da vekilden bilir. Çünkü bunları da vekilin âdetine uyarak ve işaretime riayet ederek hazırlamıştır. O hâlde birinci derecede bulunanlar, ticaretle uğraşır, çiftçilik yapar, bir sanat öğrenirler. Allah’ın âdeti olan sebeplere böyle yapışarak rızıklarını bu yoldan beklerler. Fakat tevekkülü de terketmezler. Çalışmalarına değil, Allah’ın fazlına, keremine, ihsanına güvenirler. Yapıştıkları sebepler vasıtasıyla kendilerini maksada erdirmesini yine Allah’tan beklerler. “Ticaret, ziraat ve san’at se-

beplerini de Allah yarattı," derler. Sebepler yoluyla da olsa ellerine geçeni doğrudan doğruya Allah'tan bilirler. İşte: **"La havle velâ kuvvete illâ billah – Her değişiklik ve kuvvet ancak Allah'tandır."** (Kehf Sûresi: 39) âyetinin manası da budur. Çünkü **Havl**; hareket, değişiklik, kuvvet ve kudret demek olur. Bir kişi, kendisinin hareketi, kudret ve kuvveti kendisinden olmayıp, belki Yaratan'dan olduğunu bilirse, her ne görürse, onun Yaratan'dan olduğunu görür. Sözün kı-sası, olan-biten şeyleri birtakım şartlara havale kılmayan kişi, Hak Teâlâ'dan başka bir şey görmez. Tevekküle bağlanmış olur. Tam olarak mütevekkil olur.

Ama tevekkülün gayet yüce derecesi şudur ki, onu **Bâyezid-i Bestâmî, Ebû Mûsâ Dineverî'ye** haber vermiştir. Ebû Mûsâ der ki:

- Ben tevekkülün ne demek olduğunu Bâyezit'ten sordum. O da:
- Sen tevekkül diye neye dersin? diye sordu. Ben:
- Din büyükleri: "Sağın, solun eğer ejderlerle dolmuş olsa, gönlünün mustarip olmaması tevekküldür!" derler! dedim.

Bâyezid-i Bestâmî de o zaman şöyle buyurdu:

- Bunu yapmak kolaydır. Benim nazarımda Tevekkül, Cehennem ehlini baştan başa azapta ve Cennet ehlini de baştan başa nimette gördüğü hâlde bun-ların ikisinin arasını fark etmemektir!

Fakat Ebû Mûsâ'nın Bâyezid'e verdiği cevap, tevekkülün yüce derecesidir. Ve tevekkülün şartı, zarardan kaçınmamak demek değildir. Ebû Bekir (Allah on-dan razı olsun), Resûlullah Efendimiz ile birlikte mağaraya sığındıkları zaman ayağının ökçesini yılan deliğine koyduğunda mütevekkildi. Lâkin onun korku-su yilandan değildi. Belki yılanı yaratandandı. Çünkü yılanı kuvvet ve hareket veren Allahü Teâlâ idi. O, şüphesiz:

- **Lâ havle velâ kuvvete illâ billah!** sözünün manasını yalnız Hak Teâlâ'da görüyordu.

Ama Bâyezid-i Bestâmî'nin söylediği söz, tevekkülün aslı olan imana işaret eden bir sözdür. Bu iman ise çok azizdir. O da Hak Teâlâ'nın: **Adaletine, Hik-metine, Fazlına, Rahmetine iman** getirmektir. Ve:

- Her şeyi Hak Teâlâ gereği gibi kılar! diye itikat eylemek, inanmaktır. Böy-le bir manada ise azap ile nimetin ara yeri fark edilmez.

TEVEKKÜL NASIL OLUR?

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, dinin bütün makamları üç asıl üzerinedir. Ve din, o üç asıl üzerine dayanır ki, şunlardır:

1. **İlim,**
2. **Hâl,**
3. **Amel'dir.**

Tevekkülün ilmini ve hâlini açıkladık. Geriye ameli kaldı. Onu da şerh ede-lim: Kimi kişiler tevekkülü şöyle zannederler:

- 1- İşleri Hak Teâlâ'ya havala etmeli, her işi olurluna bırakmalı.
- 2- İstekle hiçbir iş işlenmemeli, bir kazanç elde etmemeli.
- 3- Yarın için hiçbir şey ayırmamalı.
- 4- Yılandan, akrepten, arslandan ve kurttan kaçmamalı.
- 5- Hasta olursa ilaç kullanmamalı.
- 6- Dini, şeriati öğrenmemeli; din düşmanlarından sakınmamalı!..

Bunlar baştan başa yanlış, hatalı düşüncelerdir. Çünkü şeriata aykırıdır. Oysa tevekkül, şariat temellerinin üstüne bina olunmuştur. Öyleyse şeriata nasıl aykırı olabilir?

Âdemoğullarının ihtiyarı ve tevekkülü dört hususta olur: Ya malı yoksa malı ele geçirmekte olur ya da elinde olan malı saklamakta olur. Veya henüz gelmeyen zararı defetmektedir. Yahut hastalıkları tedavi etmektedir. Bunların her birinde tevekkülün bir türlü hikmeti bulunmaktadır. Bu dört makamı ayrı ayrı açıklamak gerekir.

BİRİNCİ MAKAM:

MAL KAZANMAK VE FAYDA ELDE ETMEKTEKİ TEVEKKÜL

Burada, yalnız yaşayan bekârların tevekkülü ile çoluk çocuk sahibi evlilerin tevekkülü farklıdır. Bunları ayrı ayrı açıklamak gerekir.

1- BEKARLARIN TEVEKKÜLÜ: Bunların mal kazanmasında ve ihtiyaçlarını karşılamasındaki tevekkülleri sebeplerine göre üç kısımdır.

Birinci kısım sebepler: Bir şey Allahü Teâlâ'nın, İlâhi âdeti ise onsuz bir iş meydana gelemiyorsa, ondan el çekmek deliliktir. Tevekkül değildir. Nitekim bir kimse yemeğe el sunmasa ve:

- Hak Teâlâ, bende tokluk yaratır! dese veya:
- Allahü Teâlâ, yiyeceğe hareket verir, onu ağzıma erıştırir! diye düşünse, yahut:

– Nikâhlı eşime yaklaşmasam bile Hak Teâlâ bana gaipten evlât yaratır! gibi sözleri tevekkül sansa aptallık etmiş olur. Bir sebep ki, kat'idir, tevekkül onda amelle değildir. Belki ilimle ve hâl ile. Yani kişi bilmelidir ki, kendisinin elini, yiyeceğini, kudretini, hareketini, dişlerini Hak Teâlâ yaratmıştır. İşte bu, ilimle tevekküldür. Ama hâl ile tevekkül de şudur ki, o kişinin gönlünün güveni Hak Teâlâ'nın fazlına olmalı, taama ve ele olmamalıdır. Çünkü, el hemen felce uğrayabilir. Şu hâle göre Âdemoğlunun nazarı Hak Teâlâ'nın fazlına, yaratmasına ve saklamasına olmalı, kendisinin kuvvet ve kudretine güvenmemelidir.

İkinci kısım sebepler: Bu çeşit sebepler de kesin olmayan sebeplerdir, ama çok kere o sebep olmadan murat meydana gelmez. Gelse de çok az olarak husule gelir. Meselâ, yolculuğa çıkarken yol azığını götürmek gibi ki, ondan el çekmek tevekkül şartı değildir. Çünkü yolculuğa azık götürmek Resûlullah Efendi-

mizin sünneti, eski din büyüklerimizin sireti, âdetiydi. Belki mütevekkil kişi, hiç kimseye, hiçbir şeye gönlünün güveni olmayandır. Çünkü o azığı elinden kaybedebilir. Belki itimadı kendisini yaratan ve saklayana olmalıdır. Lâkin eğer azıksız yabancı illere gitse, bu revadır. Bu, kemâlin tevekkülüdür. Yemek yememek gibi değildir. Çünkü yemeği yememek tevekkül değildir. Lâkin yolculukta azık götürmemek kendisinde iki sıfat bulunan kişiye caiz ve revadır:

Biri: Bir hafta müddetle aç kalmayı dilese, buna dayanabilmektir.

Ötekisi de yolda biraz ot yemekle sağlıkta kalmayı, diri bulunmayı sağlamaktır. Böyle olduğu zaman umulur ki, sahra ona beklemediği yerden yiyecek, azık gönderir.

İbrahim Havvâs (Allah sırrını kutsal kılsın), mütevekkil kişilerdendi. Bu sıfatı da üstünde taşıyordu. Çöllere çıkarken azık da almazdı. Ama, yanına her zaman iğne, iplik, makas, kova alırdı. Çünkü bunlar gerekliliği kesin olan âlet ve vasitalardı. Su, kovasız ve ıpsız kuyudan çıkamazdı. Çölde kova bulunmazdı. Gömleği yırtılsa onu dikmek için iğneden başka şey işe yaramayabilirdi. Böylece bu gibi gerekli vasıtaları terketmekle tevekkül olmaz. Belki tevekkül, kişinin gönlünün itimadı ancak Allahü Teâlâ'nın fazlına olmalı, birkaç âlet ve vasıtaya olmamalı demektir.

Eğer bir kimse şehirlerden uzak bir mağarada oturup:

– Ben tevekkül ediyorum! dese, bu, haramdır. Çünkü o kimse kendisini kasıtlı, göz göre göre ölüme atmış demek olur. Ve Hak Teâlâ'nın buyruğunu bilmemiş demektir. Bu da şu mütevekkil kimseye benzer ki, dava vekiline, kendisini savunması için gereken vesikaları vermez, hem de avukatının elinde o belgeler olmadan mahkemeye giremeyeceğini de bilir.

Eski günlerin zahit kişilerinden birisi, bir şehirden dışarı çıkmıştı. Bir mağarada oturdu:

– Nasibim bana nasıl olsa erişir! diye tevekkülde bulundu. Böylece bir hafta geçti. Neredeyse açlıktan ölecekti. Hiçbir yiyecek, içecek görünmedi. O zamanın peygamberine şöyle bir vahiy indi:

– Ey Resûlüm! O zahit kişiye de ki: “Senin nasibini Allah vermiyor. Ancak şehre dön, orada otur, o zaman nasibini verecek!”

Zahit bu buyruğu öğrenince mağaradan çıkarak şehre döndü. Her yerden birer şey gelmeye başladı. Zahidin gönlüne endişeler yürüdü. Bir vahiy geldi, ona şöyle buyuruldu:

– Ey zahit! Sen kendi zühdünle benim hikmetimi mi bâtil kılmak istiyorsun? Sen, kulumun nasibini başka kullarımın elinden benim verdiğimi bilmez misin? O nasibi ben kendi kudret elimle vermekte değil miyim?

Ve yine bunun gibi eğer bir kimse şehirde gizlenmiş olsa, kapısını kapayıp tevekkülde bulunsa, onun böyle yapması haramdır. Zira kesin sebeplerin yolundan ayrılmak caiz ve revâ değildir. Ama şehirde evinin kapısını kapamaz veya gelenlere açarsa, o zaman tevekkülü doğru olabilir. Ancak gözü: “Bir şey getiren

var mı?" diyerek kapıda olmamalıdır. Duyduğu minnet hissi halka olmamalıdır. Belki gönlü Hak Teâlâ ile olmalı, ibadetle meşgul bulunmalı ve:

– Hiçbir sebep meydana görünmese de nasibime ait olan ekmek geri kalmaz! diye itikatta bulunmalıdır.

Bu dem şu doğru söz akla gelir ki, şöyle denilmiştir:

– Kul nasibinden kaçsa da nasibi onu kovalar. Eğer kul, nasibinin kendisine erişmesine dua etse:

– Ya Rabbi, nasibimi bana erıştır! dese, Hak Teâlâ ona şöyle buyurur:

– Ey câhil! Seni yarattım. Rızkını vermeyeceğimi mi sanırsın? Bu, hiçbir zaman olmaz!

Tevekkül şudur ki, rızkın sebebi olan yoldan çıkmamalı ve gelen rızkı o sebeplerden bilmemeli. Belki o sebepleri yaratandan (Müsebbibi'l-Esbâbtan) bilmeli. Çünkü Âdemoğulları olan insanlar yalnızca Hak Teâlâ'nın rızkını yerler. Lâkin kimisi onu zilletle dilenerek, kimisi de beklemek acısı ile elde eder. Mese-lâ tüccarlar gibi. Kimisi de dövüşmekle ve zahmetle ele geçirir. Sanat ehli gibi. Kimisi de izzetle ele geçirir. Sofiler gibi ki, Hak Teâlâ'ya göz tutup kendilerine verilen şeylerin hepsini Hakk'tan alırlar ve halkı aracı görmezler.

Üçüncü kısım sebepler: Şu sebeplerdir ki, kesin değildir. Ona ihtiyaç ya olur ya olmaz. Belki de hile cümlesinden olur. Bu sebeplerin kazanca nisbeti, tıpkı falın, efsunun, bir uzvu dağlamanın hastalığa nisbeti gibidir ki, Resûl (s.a.v.) mütevekkiller için:

– **Mütevekkil olan kişi, kendini dağlatmaz!** diye buyurdu.

Ama: "Kazançta bulunmasınlar. Şehirden çıkıp çöllerde, sahralarda otursunlar!" diye buyurmadı. Öyleyse sebeplere yapışmakta **Tevekkülün** üç mertebesi vardır:

Birinci mertebe:

Bu, havassın derecesidir ki, onlar sahrada, çöllerde azıksız gezerler. Bu mertebe, öteki mertebelerden daha yücedir. Bu kişi acıkırsa ot yer. Eğer ot bulamazsa, korkmaz ve kendisinin hayrını, iyiliğini kendisinde bilir. Çünkü o azık götürürse onun elinden o azığın alınması mümkündür. O azığı, böylece yemeyebilir. Bu da hiçbir zaman yolda eksik olmayan hareketlerdir. Bundan sakınmak, kaçınmak vacip değildir.

İkinci mertebe:

İşi tembelliğe vurmaktır. Bu kimseler, şehrin dışına ayak basmaz. Şehrin mescitlerinde veya inziva bucağında ibadetini tamamlar. Rızkını Allah'ından umar.

Üçüncü mertebe:

Bu kimse, kazanç için şehirden dışarı çıkar. Fakat işlerinde şeriata ve sünnete uyar. Nitekim kazanç kitabımızda anlatmışızdır. Rızkını ele geçirmekte hile yapmaktan, ince tedbirlerden ve ustalık elde etmekten sakınır. Çünkü bu gibi

şeylerle uğraşırlarsa, büyü ya da efsunla uğraşan, yaraya dağ vuran kişiye benzer, onların derecesinde olur ve mütevekkil olmamış olur. Sen bil ki, tevekkülde kazançtan el çekmek şart değildir. Delili de şudur ki: **Sıddık** Hazretleri (Allah ondan razı olsun) mütevekkil kişilerdendi. Kazanç elde etme derecelerinden hiçbir hâlde mahrum değildi. Hilâfeti kabul eylediği zaman bile, bir kumaş yükünü yüklendi ve onları pazara ilette. Tâ ki, orada alış-veriş yapacaktı. Ona:

– Hilâfetle ticareti nasıl bağdaştıracaksın? dediler. O da:

– Kendi ayâlimi (çoluk çocuğumu), kendi elimle yok edersem, başka kişileri haydi haydi yok ederim! dedi.

Ebu Bekir Hazretlerine devlet hazinesinden (Beytûlmâlden) bir miktar yiyecek parası tayin eylediler. O da bütün zamanını Halifelik için harcadı. Kendisi bütün müslümanların sorumluluğunu omuzlarının üstüne almıştı. Mal için hiçbir hırsı yoktu. Kazandığını, kendi sermayesiyle kazanılmış saymazdı. Aksine:

– Kazancım, yalnız Allahü Teâlâ'nın fazlındandır! derdi. Kendi malını müslümanların malından daha çok sevmezdi.

Sözün kıyası, tevekkül zühdsüz olmaz. Zühd, tevekkülün şartıdır. Fakat tevekkül zühdün şartı değildir.

Ebû Ca'fer-i Haddad, Cüneyd'in piri idi ve kendisi mütevekkillerdendi. Şöyle dedi:

– Ben yirmi yıl tevekkülümü gizledim. Her gün pazarda, bir altın akçe kazanırdım. O altının bir kıratı ile de olsa hamama girmez, onu olduğu gibi sadaka verirdim.

Cüneyd, onun katında iken tevekkülünden söz açmazdı. Ve:

– Ben pirimin katında kendisinin makamı olan bir makamdan söz söylemeye utanırım! derdi.

Ama şu sofiler ki, tekkede bulunur ve hizmet edenleri dışarda bırakır, onların tevekkülü zayıftır. Tevekkül sahibi bir kişinin gibi tevekkül elde etmenin çok şartları vardır. Tâ ki, tevekkül doğru dürüst ola. Ama sofiler kendileri tekkede oturup dışarıya hizmetçi yollamazlarsa tevekkülleri, söylediğimiz bu tevekküle yakındır. Eğer tekke mâruf bir yer olursa, orada oturmak, çarşı ve pazarda oturmak gibi olur. Şundan korkulur ki, bu sofilerin kalplerinin meyli tevekküle olmayıp o mâruf, meşhur yere olmuş olmasın. Eğer gönüllerinin başka bir şeye iltifatı olmazsa kazanç ehlinin tevekkülü gibi olur. Tevekkülde asıl olan şudur ki, mütevekkil olan kişi halka bir ümid gözü ile bakmamalıdır. **Müsebbibî'l-eshab** olan Hazret-i Allah'tan başka hiçbir sebebe itimat etmemeli, güvenç duymamalıdır.

BU HÂLİ ELE GEÇİRMENİN ÇARESİ NEDİR?

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kişinin malını hırsızlar çalınca onun gönlünün sıkıntıya kapılmayıp tevekkül üzere kararda bulunması, çok aziz, çok az gönlür

bir haldir. Her ne kadar bu hâl aziz ve nâdir ise de güç değildir. Güç olmaması da Allah'ın rahmet ve fazlının kemâline ve kudretinin enginliğine, imana bağlıdır. Böyle imanlı bir kişi şuna itikat etmelidir ki, Hak Teâlâ Hazretleri çok kimseye sermayesiz olarak onun nasibini verir. Yine çok sermayesi olana o akçe helâk sebebi olur. Oysa o kişinin iyiliği o sermayenin yok olmasındadır. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bazen kul, gece bir iş düşünür ki, o iş onun helâkine sebep olacak bir şeydir. Hak Teâlâ ona inâyetle bakar, o iş o kişiden yasaklanır. Sabah olunca o kişiyi kaygı sarar. Ve kötü düşüncelerle: “Bunu kim yaptı? Niçin yaptı?” der. Bu öyle kötü bir kasıttır ki, bana komşularım yaptı. Ya da amcamın oğulları ve filân kişi eyledi! diye zanlarda bulunur. Hâl budur ki, o, yalnız Hak Teâlâ'nın rahmetidir. O kişi Allah'ın rahmetinin kendine erişmesinden dolayı o işten engellenmiştir.

Bundan ötürüydü ki, **Hazret-i Ömer** (Allah ondan razı olsun) şöyle demiştir:

– Sabahları zengin veya fakir kalkacağımı umursamam, bundan korku duymam. Çünkü hangisi benim için hayırlıdır, onu bilmiyorum.

Bundan başka, şu da bilinmeli ki, fukaralıktan korkmak ve kötü zanlar beslemek, şeytanın telkinleri, insan ruhunu yanlış yola götürmesidir. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

“Şeytan sizi fukaralıkla korkutup size “Kötü işler işleyin!” der. (Bakara Sûresi: 268)

Hak Teâlâ'nın inayetine, lütuf ve keremine inanmak ve güvenmek en yüksek marifettir. Billhassa, böyle bir kişi Âdemoğullarının rızkı için Hak Teâlâ'nın akılların bilemediği gizli sebepleri olduğuna inanır. Her hakkın sebebini yaratan Allah'tır. Sebebi yaratan Cenâb-ı Hakk'a sığınulmalıdır.

Bir zamanlar mütevekkil bir âbid kişi, mescidde oturup duruyordu. İmanın biri ona birkaç kez:

– Senin seçim yolun yok. Çalışıp kazansan hakkında iyi olur! dedi.

O âbid kişi de:

– Komşum olan bir yahudi bana her gün iki ekmek vermeyi üzerine aldı! deyince imam ona:

– Mademki hâl böyle, kazanç yolunu tutmasan revâdır! dedi.

Abid kişi de:

– Ey civanmert! diye cevap verdi. Sen de imamlığı bırak. Bu halin demektir ki, bir yahudinin kefaleti senin gözündeki Hak Teâlâ'nın kefaletinden daha kuvvetlidir.

Huzeyfetü'l-Mer'âşî'ye (Maraşlı Huzeyfe'ye) sordular:

– Sen İbrahim Edhem'e çok hizmet ettin, onun acayip hâllerinden ne gördün?! Huzeyfe şu cevabı verdi:

– Mekke yolunda çok zor olan bir açlık çektim. Vakfa ki Kûfe şehrine eriştim. Açlığın eseri bende belirdi. İbrahim Edhem bana:

– Açlıktan zayıf mı düştün? dedi.

– Evet! diye cevap verdim.

– Bana bir divit, bir kağıt getir! dedi.

Ben de bir divit, kalem ve kâğıt getirdim. Kağıda:

“Bismillâhirrahmânirrahim.

Ey, bütün hâllerde maksud olan Allah'ım! Bütün yarattıklarının işareti Sana'dır. Seni senâ eder, Sana şükrederim, daima Seni zikredip anarım. Lâkin açım, yalıncağım, susuzum. Bu üç şey ki benim vazifemdir, ben ona kefilim zâminim. Senin vazifen olan şeyde de sen kefil ve zâmin ol!”

İbrahim Edhem, bunu yazdıktan sonra onu elime verdi.

– Yürü, dışarı çık: Gönلünü Hak Teâlâ'dan başka hiç kimseye bağlama. Yol-da her kimi görürsen bu kâğıdı ona ver! dedi.

Ben de vakta ki, yanından ayrıldım, katıra binmiş bir kişiyi gördüm. Bu kağıdı ona verdim. Okudu. Kendini tutamayıp ağladı. Ve bana:

– Bu kâğıdın sahibi nerede! diye sordu. Ben de:

– Mesciddedir! dedim. Bana bir kese altın verdi.

2- ÇOLUK ÇOCUĞU OLANLARIN TEVEKKÜLÜ: Ey sâlih kişi! Sen bil ki, ayâl, çoluk çocuk sahibi olanların kırlara, tenhalara çekilip kazanç yollarından el çekmesi doğru değildir. Hatta çoluk çocuk sahibi olanların **tevekkülü**, kazanç ehlinin tevekkül derecesi olan üçüncü dereceden başkası ile olmaz. Nitekim Sıddık Hazretleri (Allah ondan razı olsun) bu yolda tevekkül kılar, kazanmayı elden bırakmazdı. Bu şu sebeptendir ki, tevekkül iki manada yapılır:

Birincisi, açlığa sabreylemektir. Her ne ile olursa olsun kanaat etmektir. Hatta ot bile bulsa onu yemekle yetinmektir.

İkincisi, eğer alın yazısı aç olarak ölmekle yazılmış ise:

– Benim hayrım ölümde olsun! diye iman getirmektir.

Ama çoluk çocuğun geçimini böyle sağlamanın yolu yoktur. Belki hakikatle kişinin nefsi de kendisinin ayâlidir. Eğer açlığa sabretmeye gücü yoksa ve tevekkülde ıstırap çekiyorsa kazancı terketmek, kazanç yolundan ayrılmak doğru olmaz. Eğer ev halkı, çoluk çocuğu sabra güç yetirirse, açlığın kahrına razı olurlarsa kazanç yolunu bırakmak revâ olur. Fakat çoluk çocuğunu zorla tevekküle razı kılmak caiz değildir.

Bir kimsenin imanı tam olur ve takva ile uğraşırsa, o kişi çalışmamış bile olsa, onun rızkının sebepleri **Gayb Âlemi'**nden ona açılıp yetişir. Nitekim, çocuk ana karnında iken bir şey elde etmekten aciz ve yoksun iken onun nasibi kendisine göbeğinden erişir, dünyaya gelince ise o azık ona anasının göğsünden erişir. Ne zaman yiyeceğini çiğneyebilecek hâle gelirse onun dişleri yaratılır. Babası ve anası ölüp öksüz kalırsa, ana-baba şefkatinden yine uzak kalmaz. Başkala-

rı da o şefkati ona gösterirler. Onu hoşça tutarlar. Böylece öksüz çocuğun sevgisi insanların gönlüne düşer. Önce sade anacığı ona şefkat duyardı. Şimdi ise yüzlerce kişi ona şefkat duymaktadır. Vaktâ ki, büyür, Allahü Teâlâ ona çalışma, kazanç gücü bağışlar. Ona istemeyi musallat eder. Kendine karşı merhameti içine yerleştirir. Bir kimse bu isteklerinden vazgeçip kendini yetim yerine koyarak yüzünü ibadet ve takvaya tutsa, bütün gönüller yine ona şefkat duyar ve "Bu kişi Hak Teâlâ ile meşguldür!" derler. Her şeyin iyisini ve güzelini ona vermek gerektir.

Böylece, önceleri, bu kimse kendi kendisine şefkat duyarken şimdiki hâlde halk ona şefkat göstermeye yüz tutar. Öksüze, kendi yavrularına gösterdikleri müşfik hâlleri gösterirler. Bu hal, onun kazancı süresince devam eder. Ama eğer çalışmaz, kazanmaz ve tembellikle vakit geçirirse o zaman kimsenin gönlünde şefkat belirmez. O kişinin kazancı ve çalışmayı elden bırakması ile tevekkülü de caiz ve doğru olmaz. Çünkü kendi nefsiyle meşgul olan kişinin kendine de bakması gereklidir. Bir kimse eğer yüzünü Hak Teâlâ'ya döndürüp kendisi yetim gibi olsa Hak Teâlâ bütün gönülleri ona müşfik ve merhametli kılar. Bundan ötürüdür ki, hiçbir ibadet ehli kişinin, bir muttakinin, Allah yolunda olan bir kişinin açlıktan öldüğü görülmemiştir.

Böylece her kişi bu tedbire sağlamca nazar kılmalı ki, bu kâinatın sahibi olan Allahü Teâlâ, mülk ve melekutun tedbirini ne kadar sağlam kılmıştır. Nice kemâl yolunda kurmuştur. O zaman zarurî olarak her yerde şu âyet-i kerîme müşahade olunur:

"Yeryüzünde Allahü Teâlâ'nın azık vermediği hiçbir canlı yaratık yoktur. İllâ, onun rızkı Allah üzerinedir." (Hûd Sûresi: 6)

Ve şunu bilir ki, Allahü Teâlâ kâinatı öyle süslemiş, öyle kemâl üzere kurmuştur ki, hiçbir kimse açlıktan can kaybetmez. Can kaybı olsa da azlıkla olur. Bu da can verenlerin kendi hayrında olan bir ölümdür. Yoksa kazançtan el çektiğinden ötürü değildir. Çünkü bir kimse çok mal kazanmış olsa bile kimi zaman olur ki mal elden çıkar, kendisi de helâk olur gider.

Hasan-ı Basrî Hazretleri bu hâli gözleri ile gördüğü için şöyle demiştir:

– Bir tane buğday bir altına da olsa bütün Basralıların, benim ev halkım olmasını dilerim.

Bir cemaat, Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanına vardı: "Biz rızkımızı aramakta, dilemekteyiz!" dediler. Cüneyd: "Rızkınızın nerede olduğunu biliyorsanız oradan dileyin!" dedi. Onlar: "Hak Teâlâ'dan dileriz!" dediler. Cüneyd-i Bağdadi de: "Eğer Allahü Teâlâ onu unutmuşsa onun hatırına getirin!" dedi. Onlar: "Biz tevekkül kılalım, nazar edelim, görelim ne peydah olur" dediler. Cüneyd: "Dene-mekle tevekkül şüpheli olur!" dedi. Onlar: "Ya ne kılalım?" dediler. Cüneyd de: "Yapılacak iş şudur ki, bir şey yapmaktan elinizi çekiniz" diye cevap verdi. Çünkü gerçekte, rızkın kefilî, zâmini Allahü Teâlâ'dır. Bir kimse kefile yüz tutarsa, gönül yüzünü de ona döndürmüş olsa gerektir.

İKİNCİ MAKAM: MALİ MUHAFAZA ETMEKTEKİ TEVEKKÜL

Bu hususta da bekârların ve evlilerin tevekkülü birbirinden farklıdır:

1- BEKÂRLARIN TEVEKKÜLÜ: Bekâr kimse, bir yıllık zahireden fazlasını alıkoysa, o kişi tevekkülden düşer. Kendisini gizli sebeplere ısmarlamamış olur ve zâhirî sebeplere güvendiğini gösterir. Oysa zâhirî sebepler her yıl tazelenir. Evli olan kimse ise bir yıllık zahiresini saklamakla tevekkülden düşmez.

Ama bekâr kişi, zaruret kadarı ile kanaat kılsa, yemekten doycak, elbise-den örtünecek miktarı ile yetinirse tevekküle vefalı kalmış olabilir. Ama elinde kırk günlük zahire saklarsa ne olur? Buna **İbrahim Havvâs:**

– Bununla tevekkül bâtil olmaz! diye cevap vermiştir. Eğer fazla olursa tevekkülü bozulur, bâtil olur, demiştir.

Sehl-i Tüsterî de şöyle der:

– Zahire, yiyecek saklamak, tevekkülü mutlaka bozar. Bunun süresi ister uzun, ister kısa ne denli olursa olsun aynıdır.

Ebû Tâlib-i Mekkî de şöyle demiştir:

– Eğer kırk günden ziyade dahi olsa zahireyi saklamaya güvenmiyorsa onu saklaması tevekküle ziyan vermez.

Hüseyin Megazeli, Bişr-i Hafî'nin müritlerindendi. Bir gün orta yaşlı bir adam Bişr'in yanına geldi. Bişr ona para vererek:

– Bununla yiyecek al! Ama iyisini ve güzelini seç! dedi. Hüseyin Megazeli der ki:

– Ben, Bişr'den hiçbir zaman böyle bir söz işitmemiştim. Yemek gelince o kişiyle birlikte yedi. Ben onun yine hiçbir gün başka bir kişi ile yemek yediğini görmemişim. Yenilip içildikten sonra sofraya bezinde çok yiyecek kaldı. O kişi de hepsini topladı, alıp götürdü. Bana bu hâl çok acayip geldi. İzin almadan neye böyle yaptı? diye düşündüm. Bişr bana:

– Sana bu kişinin vasfından bir şaşkınlık mı geldi? diye sordu.

Ben:

– Evet! Şaşırdım, kaldım! dedim. O da:

– Bu **Feth-i Mûsulî**'dir. Bugün Musul'dan bizim ziyaretimize geldi. Yiyeceği aldı, götürdü. Bize şunu demek ve öğretmek istedi ki: **“Tevekkül sağlam olunca zahire (yiyecek) saklamak zarar vermez.”**

İşte gerçek budur ki, tevekkülün aslı, emelin kısa olmasıdır. Bunun da hükmü, zahire saklamamak, kendisi için elde tutmamaktır. Eğer zahire saklanıp da o mal kişinin elinde Hak Teâlâ'nın hazinesinde tutuluyormuş gibi tutulursa, ona güvenç duymazsa tevekkül bâtil olmaz. Bu zikrettiğimiz tek başına olan kişinin işidir.

2- EVLİLERİN TEVEKKÜLÜ: Çoluk çocuk sahibi kişi bir yıllık zahire saklayıp elde tutsa onun tevekkülü bâtil olmaz. Daha fazla olursa tevekkülü batıl olur Resûlullah Efendimizin evinin halkı için yürekleri yufkaydı. Onlar için bir yıllık

yiyecek saklardı. Kendisi için ise sabah elde olanı akşama bırakmazdı. Eğer bıraksa da o şey onun tevekkülüne zarar vermezdi. Zira onun elinde olması ile başkasının elinde olmasının onun katında hiç farkı yoktu. Lâkin halkına bunu öğretmek için bunları yapmaktan uzak kalmazdı. Bir hadis-i şerifte şöyle gelmiştir:

“Sahabeden bir kişi Allah’ın emrine gitti. Elbisesinin içinde iki altın buldular. Resul (s.a.v.) buyurdu ki:

– **Bu iki altın, sahibine ateşten iki dağdır.”**

Halbuki nice zenginler ölmüş ve Peygamber Efendimiz onlar hakkında böyle buyurmamıştı. Bu adam hakkında böyle buyurmasının iki sebebi olabilir: Ya adam kendini zahid, fakir ve mütevekkil gösterdiği hâlde bunlardan müflis olup halkı aldatmıştır. O zaman Allah’ın **“Onların alınları, yanları ve sırtları onunla dağlanacak.”** (Tevbe Sûresi: 35) buyurduğu gibi iki defa dağlanmak manasındadır. Yahut da halkı aldatmış değildir, iki altını ihtiyat olarak saklamakla onlara güvenmiş ve tevekkülün kemâlinden iki derece noksan olmuş demektir. Nitekim, başka bir kişi hakkında da Resûl (s.a.v.) şöyle demişti:

– **Allah’ın emrine gittiğinde onun yüzü kıyamet gününde ayın on dördü gibi olsa gerektir. Eğer bir noksanı olmasaydı o, güneş gibi olurdu.**

Ashâb-ı kiram:

– O noksanı nedir? diye sordular.

Resul (s.a.v.) de şu cevabı verdi:

– **Kışın giydiğini öteki kışa saklardı. Yazın giydiği elbiseyi ise gelecek bir yaza kadar alıkordu.**

Yine bir defa Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Size sabırdan ve yakînden daha az bir şey verilmiş değildir. Elbiseyi saklamak yakîn azlığındandır.**

Ama şunda bir fikir ayrılığı yoktur ki, bardak, sofraya ve matara gibi şeyler –ki devamlı olarak işe yararlar– bunların lüzumlu mal sayılması caizdir. Çünkü Allah’ın âdeti şudur ki, her yıl yeni ekmek, yeni giyim tazelenir. Ama bu türlü eşyanın yenisi her zaman alınmaz. Hak Teâlâ’nın âdetine aykırı hareket doğru olmaz. Ama yaz günü elbisesi, kış günü kullanmaya yaramaz, onu öteki yaza kadar saklamak ise yakînin (kesin bilgi inancın) zayıf olmasından ileri gelir.

MAKSAT, GÖNLÜN HUZURUDUR

Ey ilâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, eğer bir kişinin tabiatı mal, zahire saklamakta değişmiyorsa, yeteri kadar malı olmadığı zaman gönlü üzülürse, halka da tamah nazarı ile bakarsa, onun mal, zahire saklaması caizdir. Öyle olur ki, yeteri kadar malı olmadığı zaman o kişinin kalbi zikirle, Allahü Teâlâ’yı düşünmekle uğraşamaz. Ona başını sokacak bir barınakla yeteri kadar arazi edinmesi evlâdır. Zira bundan murat gönüldür. Tâ ki, o gönül Hak Teâlâ’nın zikrine dalsın, onunla meşgul olsun. Kimi gönül olur ki, onu mal, mülk meşgul et-

mez. Malın elde bulunmaması ona sükûnet verir. Bu gibi gönül sahipleri daha mübarek olurlar. Kimi gönüller ise ancak yeteri kadar mal ile sakin olurlar. Bu gibi kimselere mülk edinmek daha hayırlı, daha iyidir. Ama eğer fazla ve süslü olmadığı vakit gönlü sükûna eremiyorsa, bu gibi gönüller din ehlinin gönülleri cinsinden değildir. Bu gibi gönülleri hesaba katmıyoruz.

ÜÇÜNCÜ MAKAM: ZARARLARDAN SAKINMAKTAKİ TEVEKKÜL

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, kesin olan veya tesiri galip olan her sebebi terkeylemek tevekkülde şart değildir. Belki mütevekkil olan bir kimse evinin kapısını, hırsız malını çalmasın diye örtse ve ona kilit vursa tevekkülü bâtil olmaz. Eğer yanına silâh alsa, düşmanından korunsun, yolda soğuk çekmesin diye yanına yedek elbise alsın yine hâl böyledir. Bunlar da tevekkülü bozmaz. Ona hiçbir zarar vermez. Ama içinde sıcaklığı artsın, yolda kanı kızıksın diye, soğuğun tesirini biraz olsun azaltmak için sarımsak yemek, bu gibi sebeplere başvurmamak, tıpkı dağlamada, efsunda (sihir ve büyü yapmakta) olduğu üzere, tevekkülü bozar. Ama zâhiri sebeplerden olan bir şeyden, tevekkülden el çekmek şart değildir. Bir çöl bedevisi, Resûlullah Efendimizin huzuruna gelmişti. Peygamberimiz ona: **“Deveyi neyledin?”** diye sordu. O da: **“Tevekkül kıldım!”** dedi. O zaman Resûl (s.a.v.) **“Onu önce bağla, sonra tevekkül kıl!”** diye buyurdu. Ama Âdemoğullarından bir zahmet, bir zulüm gelirse ona dayanmak, tahammül etmek, bir tevekküldür. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: **“Sen onların (müşriklerin) ezalarına sabırlı ol ve Allah’a tevekkül kıl.”** (Ahzâb Sûresi: 78) Ve yine şöyle buyurdu: **“Bize yaptığınız ezalara, sabreyleyelim. Allahü Teâlâ’ya tevekkül kılalım.”** (İbrahim Sûresi: 12)

Ama eğer bu zahmet yılan ve akrepten, yırtıcı canavarlardan geliyorsa onları defetmek gerektir. “Eğer bir kimse düşmandan sakınıp silâh taşıya yine mütevekkildir.” dediğimiz de o vakit olur ki, o kişinin güveni, kendi güç ve kuvvetine, elindeki silâha olmamalıdır. Evine kilit vurduğu zaman kilide de itimadı silinmiş olmalıdır. Çünkü nice kilit vardır ki, hırsız hırsızlıktan alıkoyamaz, fakat mütevekkil olan kişinin nişanı şudur ki: O evine gelince eşyasını hırsızın aldığını görse, Hak Teâlâ’nın kazasına rıza gösterip acı duymaz, bundan üzülmaz. Belki evini kilitleyip dışarı çıkmalı ve hâl dili ile şöyle demeli:

– Ey Allah’ım! Senin kazanı önlemek için bu kilidi takmıyorum ben! Senin buyruğuna uymak için takıyorum. Ey Allah’ım! Eğer bu mala bir kimseyi musallat kılarırsan, ben senin hükmüne razıyım. Bilirim ki, bunu başka birisi için yaratmışsındır.

Şu hâle göre, o kimse evinin kapısını kilitleyip geri döndüğü zaman hırsızın bir şey alıp götürdüğünü görüp huzuru kaçsa, üzülsün bunun faydası şudur ki, o tevekkülünün tam olmadığını anlar. Tevekkül sandığı şeyin, kendi nefsinin bir hilesi olduğunu bilir. Ama eğer susar da hiç kimseye şikâyet etmezse Allah’ın istediği dereceyi bulur. Şayet şikâyet kalkar, hırsız gözetlemek, aramak, bulmak isterse sabırlılık derecesinden de düşer. O zaman ne sabredicilerden, ne de mü-

tevekkillerden olur. Allah’a sabredicilik ve mütevekkillik davasından ayrılmış olur. İşte bu da hırsızdan ve malının çalınmasından gelen bir faydadır.

Soru– Eğer bir kimse: “O mala muhtaç olmasaydı, kapısını kilitleyip o şeyi saklamazdı. Çünkü ihtiyacından ötürü onu saklamıştır. Onu çalarlarsa da nasıl üzüntüye boğulmaz? Bu nasıl mümkün olur?

Cevap– Hak Teâlâ, o kişinin kendisine her ne verirse bunların verildiğini hayırlı saymalıdır. Hayırlı olduğunun nişan ve alameti de onu kendisine vermiş olmasıdır. Şimdiki hâlde kendisine hayırlı olan şudur ki, Hak Teâlâ’nın onu almasında da bir hayır vardır. Böylece o kişinin kendisine hayırlı olması ile de iki dünyada sevinmeli. Şuna iman getirmeli ki, Allah, kendisi hakkında daima hayırlı olacak şeyleri ihsan buyurur. O kişinin kendisi hayır olan şeyleri hakkıyla bilmez. Ancak Hak Teâlâ en iyisini bilir. Şu hasta gibi ki, bir müşfik ve doktor babası vardır, ona eğer:

– Et ye! dese ve yiyecek verse o hasta sevinir ve:

– Eğer bana ziyan olduğunu bilseydi, bunları bana vermezdi! der. Eğer, babası bunları vermekten çekinirse, yine sevinir ve:

– Bunların bana ziyan vereceğini bilmeseydi bunları yasaklamazdı! der.

İşte bu kişi, bu derecede inançlı olmasaydı onun tevekkül doğru olmazdı. Belki tevekkül olayı da asılsız bir şey olurdu.

MÜTEVEKKİLİN MALLARI ÇALINDIĞI ZAMAN UYMASI GEREKEN EDEPLER

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, tevekkül eden kişinin **altı edebe** riâyet etmesi gerekir.

Birinci edep: Kapısını kilitlerken başka ihtiyatta bulunmamalı. Fazla kilit vurmamalı. Komşuların bu yaptıklarını gözetmelerine meydan vermemeli. Belki kolaylıkla kapamalı.

Mâlik-i Dinar kapısına bir ip bağlardı ve:

– Eğer köpek girmesi ihtimali olmasaydı ip de bağlamazdım! derdi.

İkinci edep: Bir şey eşsiz ve nefis olursa hırsız onu çalmaya hırs duyar. Bu gibi şeyler eve konulmamalıdır. Bunlar hırsızın ona göz dikmesine, günaha girmesine sebep olur. **Mugîre, Mâlik bin Dinar’a** bir kova gönderdi. O, kovayı Mugîre’ye geri yolladı ve dedi ki:

– Şeytan benim gönlüme kötü bir düşünce, bir vesvese saldı. Bir hırsızın günaha gireceğinden korktum!

Süleymân-ı Dârânî bu sözü işitince:

– Bu, sofilerin kalb zayıflığıdır. O, dünyada yalnız zühd ve ibadet üzeredir. Eğer hırsız ondan bir şey çalarsa ona ne? dedi.

Süleymân-ı Dârânî’nin bu görüşü, Mâlik bin Dinâr’ın görüşünden daha tamam, daha sağlamdır.

Üçüncü edep: Evden dışarı çıktığında eğer hırsız gelip eşyasını çalarsa:

– Onun olsun! diye niyetlen.

Eğer fakir bir kimse ise onunla ihtiyacını giderir. Eğer varlıklı bir hırsızsa, bu sebeple başka canlar yakmaz. Başka mala tamah eylemez. Çalınan eşyası da malının feda edilen kısmı olur. Hem de bu, hem hırsıza hem de başka müslümanlara şefkat olur.

Sen bil ki, böyle niyet etmekle Hak Teâlâ'nın kazası, hükm-i ilâhisi değişmez. Kişinin kendisine sadaka sevabı doğar. Bir akçenin yerine yedi yüz akçe sevabı yazılır. Malı gerek çalınsın, gerek çalınmasın böyle niyet edenin sevabı bakidir. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Bir kimse karısıyla sevişirken bel suyunu dışarı salmayıp çocuk dilerse, evlât ister olsun, ister olmasın ona bir çocuk sevabı yazılır ki, Hak Teâlâ'nın yolunda cenk edip şehit olma sevabı gibidir.

Bu sevap şundan ötürü yazılır ki, o kişi kendisine gerekeni yapmış oldu. Eğer çocuk ölü doğsaydı onun canı ve hayatı kendisinin elinde olmazdı. Çünkü sevap da azap da ancak bir kimsenin kendi ameline göre olur.

Dördüncü edep: İnsan, malının hırsız tarafından çalındığına kaygılanıp üzülmemelidir. Şöyle bilmelidir ki, kendisinin hayrı o malın çalınmasında, alınıp götürülmesindedir. Eğer malını çaldıklarını öğrendince:

– Allah yolunda helâl olsun! derse artık onu geri istememelidir. Hatta çalışanı kendisine geri de verseler almamalıdır. Eğer alsın o zaten kendi malıdır ve mal sadece niyetle kendi sahipliğinden zail olmaz. Lâkin tevekkül makamında, onu geri almak iyi olmaz. Bir kimse Mekke'de uykudan uyanmıştı. Yanında bir kese altını vardı. Mekke dışına çıktı. Altının çalınmış olduğunu gördü. Âbit kişilerden bir ulu kişi oradaydı. Ona suç isnat etti. Âbid, o kişiyi aldı, evine götürdü:

– Altının ne kadardı? diye sordu.

Ve adamın söylediği miktar altını ona verdi. O kişi de altınları alarak dışarı çıktı. Arkadaşları:

– Senin altın keseni arkadaşlarından biri şaka olarak almıştı, dedi.

O da geri döndü, altınları sahibine vermek istedi. Her ne kadar ısrar etti ise de âbid altınları geri kabul etmedi:

– Onları kendim için sebil ettim! dedi. En sonunda:

– Onların hepsini fakir, fukaraya dağıttım! dedi.

İşte eskiler, bir fakire ekmek vermek isteseler, o fakir de gitmiş olsa, o ekmeği tekrar eve götürmeyi kerih (çirkin) görmüşlerdir.

Beşinci edep: Hırsıza, zalime beddua eylememektir. Beddua etmekle hem tevekkül batıl olur, hem de zühd ortadan kalkar. Eğer bir kişi geçmiş bir şeye üzülürse zâhid olamaz.

Ulu kişilerden birine:

– Sana zulmeyleyene beddua et! dediler. O da:

– O kişi, o zulmü bana etmemiştir, kendisine etmiştir. Kendi yaptığı zulüm, şer olarak kendine yetişir. Ona daha çok kötülük de yapamam! dedi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– **Kul, kendisine zulmeyleyene beddua etse, onun hakkında acı sözler söylerse, onunla ödeşmiş olur. Hatta, belki de, zalimin o kişinin üstünde hakkı kalır.**

Altıncı edep: Hırsızın işlediği günah için gam çekip ona şefkatte bulunmaktır. Malının çalındığı azabı ile üzülse kendisinin mazlum olup, zalim olmadığına, eksilen şeyin malda olduğuna, dininde bir eksiklik olmadığına şükretmelidir. Eğer hırsız için gam çekmezse, sanki o günahı helâl görüp ondan kalbi karmakarışık olmamış olur. Ve halka öğütten, nasihatten, şefkat göstermekten el çekmiş olur.

Fudayl, oğlunu görmüştü. Eşyasını çalmışlardı. Kendisi ağlayıp gözyaşı döküyordu. Fudayl ona:

– Malından ötürü mü ağlıyorsun? diye sordu. Oğlu da:

– Malım için ağlamıyorum. O miskin için ağlıyorum ki, böyle bir işi nasıl işledi ve kıyamet günü hiçbir hüccet göstermek elinde değildi! diye cevap verdi.

DÖRDÜNCÜ MAKAM: HASTALIĞIN TEDAVİSİNDE ve İLAÇ KULLANMADA TEVEKKÜL

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, ilaç üç derecedir:

Birinci kısım ilaçlar: Bunlar kesin tesirlidir. Açlığın ilacı ekmektedir. Bu, bir yerde çıkan ateşin su saçmakla söndürülmesi gibidir. Bu gibi kesin ilaçlardan el çekmek tevekkül değil, belki haram işlemektir.

İkinci kısım ilaçlar: Bunlar, ne kesin, ne de tesirliliği var sanılan, zannî ilaçlardır. Bunlar için:

– Belki tesiri muhtemeldir! denilir.

Sihir, büyü, bir uzvu dağlama, fal bu cins zannî ilaçlardır. Tevekkülün şartı bu gibi şeylerden el çekmektir. Nitekim bir haberde (hadis-i şerifte) şöyle buyurulmuştur:

– **Bu gibi şeyleri işlemek, o şeylere itimât duymaktır.**

Bunların en kuvvetlisi, bir uzvu dağlamadır. Ondan sonra sihir ve büyüdür. En tesirsizi, en zayıfı da faldır. Ona **Tetayyür** (uğursuzluk) da derler ki, kötü fal anlamındadır.

Üçüncü kısım ilaçlar: Bunlar, birinci ve ikinci kısım ilaçların, arasındaki ilaçlardır. Ama tesiri kat'î değildir. Lâkin zanna göre tesirliymiş sanılır. Fasd (kan aldırma), hacamat (boynuzla kan çekirmek) ve ishal verici şeyler içmek, sıcağı soğuk şeyler içmekle, soğuk da sıcak şeylerle tedavi etmek bunlardandır ki, yapmamak haram değildir. Fakat tevekkülün de şartı değildir. Kimi zaman

bunları işlemek, işlememekten daha iyidir. Ama kimi hâllerde de işlememek hayırlıdır. Bunu terk etmenin tevekkülün şartı olmadığıнын delili de Resûl (s.a.v.)'a in sözleri ve hareketleri, fiilleridir. Söylediği sözler şunlardır:

“Ey Allah'ın kulları! İlaç kullanın, hastalığınızı tedavi edin. Derdi yaratan Allah, onun devasını da yaratmıştır.” Yine şöyle buyurdu: **“Ölümden başka devası olmayan hiçbir illet yoktur. Ama deva olan ilaçların kimisini bilir, kimisini bilmezsiniz.”** O zaman Ashâb-ı Kiram, Peygamber Efendimize şöyle sordular: İlaç ve efsun (sihir, büyük) Hak Teâlâ'nın kaza ve kaderini değiştirir mi? O da: **“Onlar da Hak Teâlâ'nın kaderindendir!”** diye buyurdu. Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Ben, melekler arasında (melekût âleminde) her topluluğun: “Ümmetine hacamatla emret!” dediğini duydum.”** Yine şöyle buyurdu: **“Gök ayının on yedisi, on dokuzu ve yirmi birinci günü hacamat eyleyin. Kan galebe çalıp sizi helâke sürüklemesin.”**

Zira kan, Allahü Teâlâ'nın buyruğu ile ölümün sebebidir. Yine Cenâb-ı Alah'ın fermanı ile kanı bedenden dışarı almakla yılanı öldürmenin ya da ateş söndürmenin arasında bir fark yoktur. Çünkü bunların hepsi, ölümün ve hastalığın sebeplerindendir. Bunları terketmek tevekkülün şartı değildir. Yine Resûl (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurmuştur: **“Gök ayının on yedinci salı gününde hacamat olanın, bir yıllık hastalığı ortadan kaldırılır.”** Resûlullah yalnız bir kişiye değil birçok kişiye de bu öğütte bulunmuşlardır. Nitekim Sa'd bin Muaz'a (Allah ondan razı olsun) fasd, yani kan aldirmayı buyurmuşlardı. **Hazret-i Ali'nin** (Allah yüzünü kerim kılsın) gözü ağrıyordu: **“Bundan yeme!”** diye buyurdu ki, bu taze hurmaydı. Ve: **“Bundan ye!”** diye buyurduğu şey de çekilmiş arpa ile bir cins bitki yaprağı pişirilmiş idi. Yine Resûl (s.a.v.) **Suheyb-i Rumî'ye** (Allah ondan razı olsun) dedi ki: **Ey Suheyb, hurma mı yiyorsun? Oysa gözün ağrıtmaktadır.** Suheyb: Ağrıyan gözümün tarafından yemiyorum! Öbür tarafından yiyorum! diye cevap verdi.

Hazret-i Resûl bu cevabı alınca gülümsedi. Resûl Efendimizin yaptığı bir şey de geceleri gözlerine sürme çekmekti. Ayrıca her ay hacamat olur, kan aldırırdı. Her yıl ilaç içerdi. Ne zaman kendilerine vahiy inse başı ağrırdı ve alına kına bağlardı. Bir yeri yaralansa oraya kına koyardı. Kimi olurdu ki, toprak sürerdi. Bu gibi örnekler **“Tıbbün-Nebî”** adındaki kitapta toplanmıştır. Musa aleyhisselâmda bir hastalık görülmüştü. İsrâiloğulları: Bu hastalığın devası filân ilaçtır. Çok denenmiş ünlü bir ilaçtır! dediler. **Musa aleyhisselâm ise:** Ben ilaç istemiyorum! dedi. Fakat hastalığı sürdü gitti. Sonra ona gelen bir vahiy şöyle buyuruyordu: **“Benim izzetim hakkı için sana o devayı kullanıncaya kadar iyilik yüzü göstermem!”** Musa aleyhisselâm da o ilacı kullandı, iyileşti, afiyet buldu. Bu hâlden Hazret-i Musa'nın kalbine bazı karışık düşünceler düştü. O zaman ona yine vahiy gelerek şöyle buyurdu: **“Ey Musa! Kendi tevekkülünle Benim hikmetimi bâtil mı etmek istiyorsun? Oysa, bütün onlara şifa hassasını veren Benden başka kimdir?”** Nebilerden birisi zayıflığından şikâyet etmişti. Cenâb-ı Hak ona şöyle buyurdu: **“Et ye ve süt iç!”** Bir kavim çocukları çirkin olduğun-

dan zamanlarının peygamberine şikâyetle bulundular. Cenâb-ı Hak'tan peygambere şu vahiy indi: **"Ey Nebim, kavmine de ki: "Kadınları gebe kalınca ayva yesinler!"** Kadınlar da buna uydular. Gebelik günlerinde ayva yediler. Çocukları güzelleşti. O zamandan sonra da aşerdikçe ayva yerlerdi. Bütün bunlardan anlaşılmış oldu ki, ilaç, şifa bulmanın sebebidir. Ekmekle su nasıl tokluğa sebep olursa ilaçların hepsi de sebepleri yaratan Cenâb-ı Hakk'ın tedbiri iledir. Rasûl (s.a.v.) bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: **"Musa: Ya Rabbi! Hastalık kimdendir, şifâ kimdendir? diye sordu. Hak Teâlâ ona şöyle buyurdu: İkisi de Bendendir! Musa yine sordu: O hâlde hekimler ne yaparlar? Hak Teâlâ da: Hekimler, benim rızkımı yerler ve kullarıma teselli verirler! diye buyurdu."** Bu yolda da tevekkül bilgi ve hâl iledir ki, güven daima ve yalnız Allah'a duyulmalıdır. İlaça güvenilmemelidir. Dünyada çok kişi ilaç kullanır ama yine de ölümden kurtulamaz.

DAĞLAMAK NİÇİN YASAKLANMIŞTIR?

Ey sâlih kişi! Bil ki, dağ vurmak (kızgın demirle vücutta bir yeri yakmak) kimî insanlar arasında bir âdet haline gelmiştir. Lâkin kızgın demirle dağ vurmak **tevekkül** ehlini tevekkül dairesinden dışarı düşürür. Hatta efsuna yasaklama gelmediği hâlde dağlamaya yasaklama gelmiştir. Sebebi de şudur: Ateşle yakmak tehlikeli bir cerrahî iştir. O yaranın yayılması tehlikesi vardır. Kan alma, hacamat yaptırmak gibi değildir. Dağlamadaki fayda, damardan ve sırttan kan aldırmanın faydası gibi açık değildir. Başka bir ameliye, dağın vereceği faydayı verebilir.

İmrân bin Hüseyin bir hastalığa tutulmuştu. Ona:

– Dağ vur ki, faydalı olsun! dediler.

O dağlanmadı. Ama ona çok ısrarda bulunuldu. O da nihayet dağ vurdurdu. Şöyle dedi:

– Bundan önce nur görürdüm, gayb âleminde sesler işitirdim. Bana melekler selâm verirlerdi. Kendime dağ vurdurunca onlar bütün bütün benden uzaklaşıp sanki bir perdeye büründüler.

Bundan sonra da tevbe ve istiğfar etti. **Mutrib bin Abdullah'a** da şöyle söylemiştir:

– Hak Teâlâ, tevbe ettiğimden ötürü benden aldıklarını yeniden bana ihsan buyurdu.

KİMİ HÂLLERDE İLAÇ KULLANMAMAK EFDALDİR

Bu, Resûlullah Efendimize de uymak olur. Ona muhalif bir hareket değildir. Din büyüklerinden nice kişiler ilaç kullanmamışlardır. Eğer bir kişi:

– İlaç kullanmamak kemâl olsaydı Resûlullah kullanmazdı, derse, bizim de cevabımız şudur:

– Bu güçlük şununla ortadan kalkar ki, ilaç kullanmamak için altı sebep vardır:

Birinci sebep: İlaç kullanmayan kimse ehl-i keşif olmalı ve ecelinin eriştiğini bilmeli. Bundan ötürü Ebû Bekir Sıddık'a (Allah ondan razı olsun):

– Hekim çağırırsan ne olurdu? dediler.

O da şu cevabı verdi:

– Hekim beni gördü ve: **“İnnî ef’alu mâ urîdu/Ben dilediğim işi işlerim!”** dedi.

İkinci sebep: Hasta olan kişi âhîret korkusu ile uğraşır. İlaç almak sevdasında değildir. Nitekim Hazret-i Ebû Derdâ'ya hastalığı hâlinde: “Neden inliyorsun?” diye sordular. O da: “Günahlardan!” dedi. Ona yine sordular: “Gönlün ne diliyor?” O da şu cevabı verdi: “Allah'ın rahmetini!” “Hekim çağıralım!” dediler. “Beni hekim hastalandırdı!” dedi ve Allah'ın rahmetini dilemek son arzusu oldu.

Üçüncü sebep: Hastanın müzmin (yerleşmiş) hastalığı olur. Bu hastalığa tutulanlara ilaç, tıpkı bir efsun gibi olur ki, faydası nâdir olur. Eğer bir kimse, hekimlik ilminden haberi yoksa birçok ilaca ve devaya inancı, bakışı bu yoldadır. **Rebi' bin Haysem** der ki:

– Ben kendi hastalığımı geçirmek için ilaç kullanmak istedim. Lâkin düşündüm ki, Ad kavminin, Semûd kavminin bu kadar hekimleri varken yine de hepsi helâk oldular. Hekimliğin onlara bir faydası olmadı.

Bu sözden anlaşılıyor ki, Rebi', tıbbî sebepleri zâhîreden anlamıştı.

Dördüncü sebep: Hasta, hastalığının iyi olmasını istemez. Tâ ki, hastalığın sevabının artmasını ister. Kendisini sabırla dener. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– **Hak Teâlâ, kulunu belâ sabrı ile dener. Nitekim altını ateşle tecrübe ederler. Kimi kişi olur ki, ateşten hâlis parlaklıkla çıkar. Kimisi bir parça kavrışık, kimisi de yanmış ve kavrulmuş olarak çıkar.**

Beşinci sebep: Hastanın geçmişte günahı çok olur. Hastalığın bu günahlarına kefarete olmasını diler. İlaçla tedaviyi elden bırakır. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir günlük sıtma bir senelik günahın kefaretidir.”

Musa aleyhisselâm da bir hastaya bakıp:

– **Ey Allah'ım! Bu kişiye rahmet kılmaz mısın?** dedi. Hak Teâlâ da:

– **Ben ona nasıl rahmet kılmam ki? Ben o rahmeti ona bu hâli ile kılmak-tayım. Ona verdiğim bu bela ile günahlarına kefarete kılıyorum. Derecesi o belâ ile artıyor.**

Altıncı sebep: Hasta olan kişi, vücut sağlığını Hak Teâlâ'dan uzaklaşmaya, gaflete ve asiliğe sebep bilir. Hastalığının uzamasını diler. Gaflete düşmemesini ister. Bir kişiye hayır dilenince ona daima belâlarla, hastalıklarla uyanıklık dilerler. Bu sebepten mümin üç hâlden uzak kalmaz:

1. Fakirlikten,
2. Hastalıktan,
3. Horluk ve zilletten.

Bir hadis-i şerif şöyle buyurmaktadır:

– **Hak Teâlâ şöyle buyurdu: “Hastalık benim tuzağım, fakirlik ise zindanımdır. Zindan ve tuzağımda ben ancak sevdiğim kulları tutarım.”**

Sıhhat ve afiyette olmak, insanı günaha çekiyorsa, sağlığa ve afiyete kavuşmak da hastalıkta olur. Ali (Allah ondan razı olsun) bir insan topluluğunu gördü. Kendilerini süslemişlerdi. Onlara:

- Bu haliniz nedir? diye sordu. Onlar:
- Bugün bayram günümüzdür! dediler. Hazret-i Ali de:
- Günaha girmedığımız gün bizim bayramımızdır! dedi.

Bir kişi, bir kişiye:

- Halin nasıldır? diye sordu. O da:
- İnsan, günah işlemediği gün afiyette olur. Günah işlediğinde ise ondan daha güç hangi hastalık vardır? diye cevap verdi.

Mısır hükümdarı Firavun:

– **Ena rabbükümül âlâ**, yani ben sizin Rabbinizim! diyerek dört yüz yıl yaşamıştı. Ne başı ağrımış, ne de onu sıtma ateşi yakalamıştı. Eğer başı bir dakika ağrımış olsaydı, ona **Ulûhiyet** davasını etmek kaygısı düşmezdi. Hatta fuzûli işleri işlemekten de uzak dururdu.

Eskiler şöyle demişlerdir:

- Kul, bir gün hasta olsa ve tevbe etmese Ölüm Meleği ona şöyle der:
- Ey gaflet içinde yüzen! Nice zaman sana haberci gönderdim. Yine fayda vermedi.

HASTALIĞI GİZLEMEK TEVEKKÜLÜN ŞARTIDIR

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, hastalığı gizlemek tevekkülün şartıdır. Hastalığı açığa vurmak, şikâyetle bulunmak **mekruh**’tur.

Nitekim **Hz. Ali**’ye (Allah ondan razı olsun) şöyle sordular:

- Ya Ali! İyi misin? Hayr ile misin? O da:
- İyi değilim! dedi. Orada hazır olanlar birbiriyle bakıştılar ve şaşırdılar. **Hz. Ali:**

– Hak Teâlâ’ya karşı aczimi gösteriyorum, buyurdu.

Bu söz, Hazret-i Ali’nin haline uygundur. O, bütün cesaret ve yiğitliğine rağmen aczini de biliyordu. İşte bundan ötürü **Hz. Ali:**

– Ya Rab, bana sabır ver! derdi.

Resul (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Hak Teâlâ'dan afiyet dileyin, belâ dilemeyin!

Demek ki, özü olmazsa, kişinin şikâyet yollu hastalığını açığa vurmaı haramdır. Eğer şikâyet yollu olmazsa açıklaması revâdır. Lâkin hastalığı söylemek daha iyidir. Belki ziyade söylenirse şikâyet etmek kuşkusı doğar: Hastanın üzerine iniltisini de yazarlar, denilmiştir. Neden mi? Çünkü o iniltide ve feryat etmede hastalığı başkalarına duyurmak vardır. Şeytan, Eyyûb aleyhisselâma hiçbir bahane bulmamıştı. Sadece inlemesini buldu. Fudayl bin İyad, Bişr ve Vehb bin el-Verd hasta olunca, evlerinin kapılarını kapatırlardı. Dilekleri, hastalıklarını kimsenin duymamasıydı. Ve şöyle derlerdi: "Dileriz ki, hasta olduğumuzu işitip kimse ziyaretimize gelmesin!"

DOKUZUNCU ASIL MUHABBET, ŞEVK VE RIZA

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, Hak Teâlâ'nın dostluğu bütün makamların en yücesidir. Belki bütün makamlardan istenen ve beklenen de budur. **Mühlikât** (Öldürücüler) bölümümüzün bir rub'u (dörtte biri) kalbi Hak Teâlâ'dan uzaklaştıracak şeylerden temizlemek içindir.

Bundan önce açıkladığımız **Münciyat** (Kurtarıcılar) konularının hepsi, bunlar tevbe, sabır, korku gibi ve bunlardan başka şeylerdi, bu aslın başlangıcıdır. Bundan sonra açıklayacağımız konular ise bunun semeresidir. Bunlar da: Şevk gibi, rıza (razı oluş) gibi şeylerdir. Kulun kemâlinin sonu, Hak Teâlâ'nın muhabbetinin kalbinde hâkim olmasıdır. Öyle ki, o sevgi, onun bütün kalbini kaplamalıdır. Eğer bu olmazsa, bari, başka şeylerin sevgisinden daha üstün olmalıdır.

Sevgi ve muhabbetin hakikatini bilmek öyle güçtür ki, kimi mütekezzimlerden (kelâmcılardan) bir kısım kişiler şöyle demişlerdir:

– Eğer bir kişi senin cinsinden olmazsa, onu dost tutmanın, sevmenin yolu yoktur. Ama Hak Teâlâ'ya muhabbet etmenin, O'nu sevmenin manası Cenâb-ı Hakk'ın buyruklarını tutmak, yerine getirmektir. Başka bir şey değildir. Bir kimse bundan başka bir zanda bulunursa, dinin aslından haberli olmamış olur!

Bu hususun açıklanması önemlidir. Biz önce Hak Teâlâ'nın muhabbeti için olan şeriat delillerini beyan edelim, bundan sonra da hakikatini ve hükümlerini bildirelim.

MUHABBETİN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bütün İslâm ehli Hak Teâlâ'nın muhabbetinin farz olduğu hususunda kalp ve söz birliği hâlindeyler. Hak Teâlâ bu yolda şöyle buyurmuştur: "Allah, mü'minleri sever. Mü'minler de Allah'ı severler." (Mâide Sûresi: 54)

Resûl (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

– Allahü Teâlâ ve onun Resûlü bir kimse için her şeyden daha sevgili olmadıkça o kimsenin imanı tam olmaz.

Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Kul, Hak Teâlâ'yı ve Resûlünü ev halkından, malından, bütün insanlardan fazla sevmezse mü'min olmaz.

Hak Teâlâ da kullarını bu hususta şöyle korkutmaktadır:

"Eğer evlâdınızı, malınızı, kazanç sağladığınız işinizi, evinizi ve her neyiniz varsa onu, Allah ve Resûlünden çok severseniz, Hak Teâlâ'nın fermanının erişmesine hazır olunuz." (Tevbe Sûresi: 24)

Bir kişi Resûlullah Efendimize: "Seni severim!" dedi. O da: "Fukaralığa hazır ol!" diye buyurdu. O kişi: "Allah'ı seviyorum!" deyince, "Belâya hazır ol!" dedi. Meşhur bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

"Ölüm Meleği (Azrail) İbrahim Halil'in canını almaya geldiği zaman, O, ruhunu almaya gelen ölüm meleğine: "Hiçbir dostun bir dostunun canını aldığını gördün mü?" dedi. O zaman Allahü Teâlâ'dan ona bir vahiy geldi ki, şöyle buyuruyordu: "Hiç dostun dostuna ulaşmasını ve onu görmesini kerih gören bir kişiyi gördün mü?" O zaman Halil İbrahim aleyhisselâm: "Şimdi canımı alabilirsin!" dedi."

Resul (s.a.v.) bir kez şöyle dua etti:

– Ey Allah'ım! Muhabbetini bana nasip kıl, dostlarının da sevgisini bana müyesser kıl. Beni dostluğuna yakınlaştır. Hem de bana sevgini, susuz bir kişiye su yardımının sevgili kıldığından daha sevgili kıl.

Ebû Bekir Sıddık (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

– Allahü Teâlâ'nın hâlis sevgisini tatmış olan kişi, dünyadan vazgeçip halktan (yaratılmış olanlardan) yüz çevirir.

Hasan-ı Basrî Hazretleri şöyle demiştir:

– Bir kişi Hak Teâlâ'yı anlar, bilirse O'nu dost tutunur. Bir kişi ki dünyayı anlar, bilirse O'nu düşman tutunur. Ve mü'min gerçeği bilirse düşünür ve gam duyar.

İsa aleyhisselâm bir kavime:

– Hak Teâlâ'nın üstüne haktır ki, sizin kendi dileğinize eristirecektir! dedi.

Bir gün yine bir kavmin yanından geçti. Bunlar ötekilerden daha zayıf, daha bitkindiler. Fakat yüzlerinde bir şevk nuru parlıyordu. İsa onlara: "Size erişen nedir ki, bu hâldesiniz?" diye sordu. Onlar: "Hak Teâlâ'nın sevgisi bizi eritti!" dediler. İsa aleyhisselâm da onların yanında bir yere oturup: "Siz Allah'a yakın kullardan, mukarreblerdensiniz! Bana sizinle oturmak ferman buyuruldu!" dedi.

Seriyü's-Sakati dedi ki:

– Yarın ahirette her kişi kendi peygamberiyle birlikte çıkar.

– Ey Musa ümmeti! Ey İsa ümmeti! Ey Muhammed ümmeti! Ve ey Hak Teâlâ'nın dostları! Ey Hak Teâlâ'nın velileri! denilerek hepsi Hak Teâlâ'nın yanına çağırılacak. Onlar da sevinç ve şâdlıklarından yüreklerinin göğüslerine sığmadığını görecekle, sanki o yürekler yerlerinden kopup ağızlarına gelecek.

Nitekim kimi peygamber kitaplarında Hak Teâlâ şöyle der:

– Ey Musa ümmeti! Ey İsa ümmeti! Ey Muhammed ümmeti! Ve üzerinde olan hakkım için beni sevin ve beni dost tutun.

MUHABBETİN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Hak Teâlâ'nın sevgisini bilmek, muhabbetini tanımak öyle zordur, öyle çetindir ki! Bir zamanlar bir insan topluluğu Hak Teâlâ'nın muhabbetini inkâr etmişlerdi. Bunu burada açıklamak çok önemlidir. Gerçi bu konuda söz incedir. Her kişi kendini zorlayarak, çalışıp çabalayarak anlamaya gayret etmeli.

Sen bil ki, önce muhabbetin aslını bilmek gerektir. Nedir muhabbet? O, insan tabiatının bir güzel, hoş şeye meyil göstermesidir. Eğer bu meyil kuvvetli olursa ona aşk derler.

Ya düşmanlık, buğz, sevmemek? Bu da insan tabiatının hoş olmayan şeyden nefret duymasıdır. O hâlde hoşlanış ya da hoşlanmayışın olmadığı yerde ne sevmek vardır, ne de buğz, yani sevmemek vardır.

Ey sâlih kişi! Hoşluk nedir? Bilmen gerektir ki, eşya insan tabiatına göre üç kısımdır:

1- Bir kısmı vardır ki, insan tabiatına uygun düşer, insanın huyu, mizacı onunla uyuşur. Belki onu ister, diler, arar. İşte o uygun, muvafık düşen şeye hoş derler.

2- Kimisi de vardır ki, insan tabiat ve mizacına uygun, muvafık değildir. Tabiatın muktezasına ters düşer ki, buna da hoş gitmeyen, denir.

3- Ama bir şey ki, ne hoştur, ne de hoş gitmeyendir. İşte bu 3. kısımdandır. Bunlardan önce haberli olunmazsa hoşluğu veya hoşsuzluğu bilinemez. Eşyadan haberli olmak da hislerle (duyularımızla) ve akılla olur. Hislerimiz de beş tanedir. Her birinin aldığı başka başka lezzetler vardır. O lezzetten ötürü onlar bazı şeyleri daha çok severler. Mizacımız ona doğru meyleder. Gözün aldığı lezzet güzel yüzlü şeylerdedir. Bahçeler, ağaçlıklar, akarsu bunlardandır. Kulağın duyduğu tad ise güzel seslerden, türkülerdendir. Burnun aldığı lezzet ise güzel kokulardandır. Dilin zevki güzel yemeklerde, elin duyduğu lezzet ise yumuşak ve orta sıcaklıktaki şeylere dokunmaktadır. Bütün bunlara insan mizacının meyli vardır. Bu duyularda da bütün canlı şeyler, hayvanlar, insana ortaklırlar.

Ama gönülde **altıncı** bir duygu daha vardır ki, ona **akıl, basiret, nur** denir. Her nasıl isim verirsen ver, o öyle bir hassadır ki, Âdemoğulları, hayvanlardan bu hassa ile ayrılır. Aklın da başka idrak ettiği şeyler vardır ki onlar akla hoş gel-

mektedir. Nitekim öteki lezzetler de öbür duyuların sevdiği, onlara uygun olan şeylerdir. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Dünyada üç şeyi bana sevdirdiler:**

1. Kadın,

2. Güzel koku,

3. **Ve namaz ki, benim gözümün nuru namazdadır.**

Resul (s.a.v.), namazı, öbür ikisinden yüce derecede gördü.

Bir kimse hayvanlar gibi olursa ve gönlünden, altıncı duygusundan haberi olmazsa, dıştaki beş duygusundan başka bir şey bilmezse, yani maddî bir kişi olursa, namazın sevgili olmasına, onun dost tutunmasının mümkün olacağına inanmaz. Ama şu kimse ki, akıl ona üstün gelmiş, hayvan sıfatlarından uzaklaşmışsa onda şu üstünlükler bulunur:

1- **Bâtın (iç) gözü ile Hazret-i Ulûhiyyetin cemâline ve acayip yaratılışlarında görünen cemâl ve kemâl sıfatlarına bakmayı evlâ görür. Her eserde o müessiri temaşa ederek eşya ve tabiattan dahi İlâhi Birlik zevki alır.**

2- **Zâhir (görünen) gözle ise güzel yüzlere, yeşilliklere, akarsulara baktıktan sonra belki bütün bu lezzetler onun gözüne hakir, aşağı mertebe görünür.**

3- **Hazret-i Allah'ın mübarek cemâli ise ona keşfolununca (açılınca) her şey bir hiç kalır, O'nun cemâlinden başka gözüne hiçbir şey görünmez olur.**

ALLAH'I SEVMENİN SEBEPLERİ

Şimdi, Allahü Teâlâ'ya muhabbetin sebeplerini açıklayalım. Tâ ki, Hak Teâlâ'dan başka sevgiye hak kazanan bir şeyin olmadığını görelim. Bu **muhabbet sebepleri beştir:**

Birinci sebep: İnsanoğlu, kendisinin baki kalmasını ve kemâlini sever. Ölmü sevmez. Eğer bu ölüm, elemsiz ve kedersiz de olsa ondan yine tiksindir. İnsan niçin ölümü sevmez? Çünkü ona bekasını sevdiren sebep, onun tabiatına uygundur. Muhabbetin sebebi kendi yaratılışına uygunsa niçin kendi varlığını sevmesin? Ve ne gibi şey olmalı ki, varlıktan ve varlığın bekasından ve kemâl sıfatlarından ziyade mizaca uygun olsun! Hem ne gibi bir şey olmalı ki, insanın kendi yokluğundan, kemâl sıfatlarının yokluğundan mizaca daha aykırı bir şey olsun! İşte bundan ötürü Âdemoğlu kendi bekâsını sevdiği gibi ona benzeyen şeyleri de sever. Meselâ kendi evlâdını sever. Çünkü onların bekâsını kendisinin bekası gibi bilir. Kendisinin bekasından aciz olsa, o zaman kendisinin bekasına benzeyeni, kendisini andıranı sever. Lâkin hakikatte, yine kendisini sevmiş olur. Malını da sever. Çünkü o mal kendisinin baki kalmasına, sıfatlarının bekasına sebep olur. **Akrabasını** da sever ki, onları kendisinin kolu ve kanadı sayar ve kendi benliğini onlarla kemâl seviyeye ermiş görür.

İkinci sebep: Sevmenin bir sebebi de **iyilik** görmek, kendisine iyilik edilmektir. Bir kişi, bir kimseden iyilik görse onu dost sayar. Bundan ötürü, “**İnsan, insanın kölesidir!**” denilmiştir.

Ve Resûlullah Efendimiz de şöyle buyurmuştur:

– **Ya Rab! Hiçbir fitne sahibine, bana ihsanda bulunması için güç verme. Bana ihsanda bulununca, belki gönlüm ona doğru meyleder.**

Oysa, ihsanda bulunana karşı gönül meyli duymak tabii olan bir haldir. Külfet yüklenmekle bozulmaz. İhsanda bulunanları sevmenin hakikati de insanın kendisini sevmesidir. İnsan öyle bir şeydir ki, kişinin baki kalmasına veya kemâl sahibi olmasına sebep olur. Nitekim sağlam vücutlu olmayı seven, başka bir sebeple değil, sağlam vücutlu olmak sebebiyle hekimi sever. Bir kişi, bir başkasına iyilik etse, o, iyilik eylediğinden ötürü sevilir.

Üçüncü sebep: Âdemoğlu, kendisine bir iyilik yapmasa bile iyilikte bulunana sever. Mağrib diyarında âlim ve adaletli bir padişah olduğunu, bütün halkın onun idaresi altında rahat ve huzur içinde yaşadığını duysa, insanın gönlü ona meyleder, onu sever. Hatta Mağrib diyarına hiç gidemeyeceklerini, o padişahı göremeyeceklerini, onun bir iyilik ve ihsanına nail olamayacaklarını bildikleri hâlde yine onu severler.

Dördüncü sebep: Bir kimse güler yüzlü, tatlı sözlü olursa ona muhabbet duyulur. Seven kişi ondan bir şey dilediği için değil, belki onun güzel huylu olmasından ötürü ona muhabbet eder. Güzellik aslında, tabiatıyla sevgi duyulacak bir şeydir. Yalnız bir kimse bir güzel yüzün sahibine muhabbet duyduğu zaman şehvetten ötürü sevgi duymamış olmalıdır. Nitekim yeşillığe, akarsuya muhabbet, ondan bir yemek zevki duymak için değil, belki onların güzelliğinden lezzet duyduğu içindir. Yüz güzelliği ve gerçek güzellik, her nerede olursa olsun güzeldir ve sevilir. Eğer Hak Teâlâ'nın mübarek Cemâli görülüp bilinse onu da dost edinmek zarurî olur. Cemâlin manası nedir? Onu bundan sonra anlatacağız.

Beşinci sebep: İki tabiatın arasında olan ilgi ve dostluktur ki, kimi kişilerin kimi tabiatları birbirine uygun düşer. Böylece birbirine olan sevgi ve dostlukları ne ihsanda bulunmaktan, ne de yüz güzelliğindendir. Zaman olur ki bu dostluk açığa vurulur. Meselâ çocuğun çocuğa sevgi duyması, çarşı-pazar ehlinin dostluk kurması gibi ki, bu gibi ilişkiler herkesin kendi cinsi ile olur. Kâh olur ki, bu ilgi gizli olur. Asıl yaratılıştaki bir münasebet olur ki, kimse bu gizliliği bilemez. Resûl (s.a.v.) zikrolunan bu münasebet hakkında, şu sözleriyle açıklamada bulunmuştur:

– **Bunların birbiriyle aşinalığı veya aşinasızlığı olur. Eğer yaratılışlarının kökünde aşinalık varsa, birbirleriyle ülfet ederler.**

Bu aşinalık (tanışıklık) öyle bir münasebetten ibarettir ki, onu uzun uzun anlatmaya yol yoktur.

GÜZELLİĞİN HAKİKATI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kişi hayvanlığa yakın olsa ve baş gözünden başka gözle görmeyen yolunu bilmeseydi, caizdir ki:

– Güzelliğin manası yalnız yüzün pembe beyaz olması ve uzuvlarımızın tenasübüdür! der.

Onun işi renk ve şekilden ibarettir. Bu gibi kimseler için renksiz ve şekilsiz olan bir şeyin iyi ve güzel olması mümkün değildir. Bu ise yanlıştır. Nitekim akıllı kimseler:

– Bu el yazısı güzeldir, bu ses hoştur, bu elbise iyidir, bu at da güzeldir, bu bağ, bu şehir güzeldir! derler.

Böylece her bir şeyde güzelliğin anlamı şu olur ki, her şeyin kemâli o şeye lâîk olarak meydana gelir. Ona gerekli olan hiçbir şey eksik olmaz. Bir şeyin kemâli bir nev’iden olur ki, el yazısının kemâl noktası harflerin tenasübü, uygun yazılmasıdır. Başka hâllerde de iş böyledir. Şüphe yoktur ki, güzel yazıya, güzel bir saraya bakılırsa bundan lezzet duyulur. Bundan da anlaşılır ki, güzellik yüzümüze mahsus değildir. Lâkin bunların hepsi zâhir gözlerin hissiyle olur. Lâkin kimi kişiler olur ki bu mertebeyi ikrar eder de:

– Bir şeyi zâhir öyle görmek olmazsa o şey nasıl güzel olur? derler. Bu da bilgisizlik eseridir. Çünkü:

– Filânın güzel ahlâkı vardır, mürüvveti (insanlara sevgisi) güzeldir! derler. Ayrıca da:

– Takva (ibadet) ile olan ilim gayet güzeldir. Cömertlikte olan yiğitlik ne kadar iyidir. Az tamah, çok kanaat her şeyden yeğrektir! denir.

Bunlar ve bunların benzerleri çok bilinir. Ama bunların her birisini zâhirdeki gözümüzle görmek mümkün olmaz. Belki akıl görüşü ile iç gözümüzle bilmek mümkün olur. Bunlar “Nefsin Riyâzeti” adlı kitabımızda da zikredilmiştir ki, suret (yüz) iki türlüdür:

1. Biri zâhir suret,

2. Ötekisi de bâtın surettir.

Güzel ahlâk ve yaratılış bâtının suretidir. Elbette güzeldir. Bunun delili şudur ki, bir kimse İmam-ı Şafii’yi severken aynı zamanda **Ebû Bekir** ve **Ömer**’i de (Allah ikisinden de razı olsun) sevebilir. Bu, güç değildir. Ne yolda güç olur ki, kimi kişiler onlar için malını ve canlarını verirler. Böyle bir dostluk, anlaşılan budur ki, şekil için değildir. Çünkü bu kişi, o kimseleri görmemiştir. Onların yüzleri, suratları bu anda toprak olup gitmiştir. Belki bu dostluk, bu sevgi, bâtını yüzün güzelliği içindir. O da ilim, takva ve siyasettir. Buna benzer neler varsa, bunun gibi peygamberleri de bu sebepten severler. Bir kimse Sıddık’ı (Allah ondan razı olsun) severse, her ne surette olursa olsun, şeklini, rengini ve görünüşünü düşünmeden onu sever. Çünkü onu **Sıddık** olan sıfatından dolayı sever. Ve sıdk (doğruluk), ilim (bilgi) Sıddık’ın zâtından bir parçadır ki, ne şekildir, ne renktir. Ve o parça bir taifenin inanışına göre mekâna hulûl etmiş, geçmişir. Bir taifenin

inancına göre ise hulûl etmemiştir. Her ne sıfatta olursa olsun, ondan ayrılan cüz'ün şekil ve rengi yoktur. Zaten sevilen de işte odur. Ne ettir, ne deridir. Böylece bir kişinin aklı varsa bâtındaki güzelliği inkâr etmez. O bâtın güzelliğini, zâhir güzellikten daha çok sever. Zira, duvarın üstüne resmedilmiş bir sureti sevmekle, bir peygamberi sevmek arasında çok fark vardır. Hatta, bir çocukcağızın geçmişlerden bir büyüğe muhabbet kılmasını dileseler, o büyüğün o çocuğa ne gözünü, ne kaşını methederler. Belki cömertliğini, yiğitliğini, şecaatini, ilmini, kudretini anlatırlar. Eğer o çocukcağızı ona düşman kılmak isteseler, o kişinin bâtınî kötülüklerini anlatıp hikâye ederler. Zâhirindeki olan çirkinlikleri anlatmazlar. Bundan ötürüdür ki, sahabeler dost tutulursa Ebû Cehil düşman sayılır.

Sen ey sâlih kişi! Bil ki, güzellik (cemâl) iki türlüdür:

1. Zâhiri güzellik (cemâl),
2. Bâtınî güzellik (cemâl)dir.

Bâtınî yüzün cemâli de zâhirî yüzün cemâli gibi, bütün aklı başında olanların katında mahbub (sevgili)'dir.

MUHABBETE MÜSTAHAK OLAN ALLAHÛ TEÂLÂ'DIR

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, hakikatte sevmeye ve dost tutmaya müstahak Hak Teâlâ'dan başka kimse yoktur. Bir kimse başkasını dost tutunursa bunun sebebi Hak Teâlâ'nın anılmamasındandır. Ancak bir kimse, Allah için başka bir kimseyi dost edinirse bu da onun, Hak Teâlâ ile ilgili olmasındandır. Ve Allah sevgisinden ayrı değildir. Nitekim Resûl (s.a.v.) Hazretlerini dost tutunmak, Hak Teâlâ'yı dost tutunmaktır. Çünkü bir kişi bir kişiyi severse, onun elçisini ve sevdiğini de sever. Din bilginleri, âlim kişileri, muttakileri sevmek de yine Allahü Teâlâ'yı sevmekten uzak kalmaz. Bunu böyle bilersen sevginin şu sebeplerini de bilmiş olursun.

Birinci sebep: İnsanoğlu, kendisini ve kendisinin kemâlini sever. Bu sevginin zaruretiyle Hak Teâlâ'yı da sever. Çünkü kendisinin varlığı Hak Teâlâ'nın kemâl sıfatlarının varlığından ve vücudundandır. Eğer Hak Teâlâ'nın onu halk etmekte, yaratmış olmakta fazlı ve ihsanı olmasaydı, kendisi vücuda gelmezdi. Ve eğer uzuvlarının ve kemâl vasıflarının yaratılışında Hak Teâlâ'nın fazlı olmasaydı onun kendisinden noksan hiçbir kişi olmazdı. Şu hâle göre bir kimsenin sıcaktan kaçarak ağaç gölgesini sevip de gölgeyi vücuda getiren ağacı sevmemesine şaşılır. Kişinin kendisinin ve sıfatlarının varlığı da Hak Teâlâ ileidir. O zaman Hak Teâlâ'yı ne suretle sevmeyiz, O'nu dost tutunmaz? Bu, ancak bunları bilmemekle olur. Bilmek gerekir ki: **Hak Teâlâ'yı sevmek, Hak Teâlâ'yı bilmenin se-meresidir.**

İkinci sebep: Bir kişi, bir kimseyi kendisine iyilik ettiği için sever. Bundan ötürü, bir kimse Hak Teâlâ'yı sevmeyse, bu onun cahilliğinden ileri gelir. Oysa Hak Teâlâ'dan başka hiç kimsenin kendisine iyilik etmeye gücü yoktur. Ve hiç kimse bunu yapamamıştır. Hem Allahü Teâlâ'nın kullarına türlü türlü ihsanı,

iyilikleri vardır ki, bunlar sayıya gelmez. Bunları “Tefekkür” bölümünde anlattık.

Allah’ın sana olan ihsanını sen eğer başkasından bilirsen, bu, senin bilgisizliğinin çok büyük oluşundandır. Hiç kimse sana hiçbir şeyi veremez. Ancak Allahü Teâlâ sana bir şey vermekle vazifelendirdiği bir kişiyi gönderir. O da kendisini gönderenin buyruğuna aykırı hareket edemez. Ve Cenâb-ı Hak’tan görevli o kişi, Allah onun gönlüne bir şeyi saldıığında, dinde ve dünyada onun menfaatini verdiğini bilir. Öteki kişi de kendi muradına nail ve vâsıl olur. Şu hâlde aradaki kişinin sana bir şey vermesi, gerçekte, o şeyi sana bizzat Allah’ın vermiş olmasıdır. O, ara yerde sebep kılınmış olur. O kişi de âhîret sevabına erişir ya da dünyada öğülmeye, iyi bir ada veya bunlardan başka ne varsa onlara erişmiş olur. Bunlardan başka olan şeyleri ise hakikatte istemeden sana veren Hak Teâlâ’dır. O kişiyi sana bu itikatla ve bu sebeple bir vekil kıldı. Böylece o şeyi sana o vekil mecburî olarak teslim eyledi. Bunu da bu kitabımızın “Şükür” faslında uzun uzun anlattık.

Üçüncü sebep: Bir kişi, güzel ahlâklı bir kişiyi, kendisine bir iyilikte bulunmadığı hâlde bile sever. Nitekim Afrika batısında bir ülkede bir hükümdarın adı duyulur Âdildir, müşfik, hazinesini fakirler için saklayıcıdır ve ülkesinde kimsenin zulmetmesine rıza göstermez. Bu hasletleri işiten bir kimse zarurî olarak o hükümdarı sever. Hem de onu hiç görmeyeceğini, ondan kendisine bir fayda, iyilik gelmeyeceğini de bilir yine o hükümdara karşı sevgi duyar.

İşte bunlardan ötürü Allahü Teâlâ’dan başka bir kişiyi sevmek cahilliktir ki, ihsan, Hak Teâlâ’dan başka kimseden değildir. Bir kişi âlemde ihsanda, iyilikte bulunursa, onun iyilikte bulunması Hak Teâlâ’nın lüzum görmesi ve fermanı ile dir. Ondandır, bütün halkın elinde olanlar yalnız O’nun nimetleridir. Hiç kimsenin kendisi bir nimet yaratmış değildir. Herkes ancak Allah’ın malı olan nimetlerle ihsanda bulunur. Halbuki ihsan budur ki Hak Teâlâ, her şeyi yarattı, hepsine gereken şeyleri verdi. Hâtta bir ihtiyaç olmayan, yalnız zinet olarak kullananları da verdi. Bu şununla bilinmiş olur ki, yerin ve göğün melekûtuna, bitkilere ve canlı yaratıklara bakmalı ve düşünceye dalmalı. Tâ ki, onlardaki acayip hâller, akıllara durgunluk veren şeyler müşahade edilip Allahü Teâlâ’nın sayısız nimetleri ve ihsanı görülmelidir.

Dördüncü sebep: Bir kişi, bir kimseye güzelliğinden ötürü sevgi duyar. Meselâ Ebû Hanîfe’yi, İmam Şafî’yi, Hazret-i Ali’yi, Hazret-i Ebû Bekir’i, Hazret-i Ömer’i (ki Allah hepsinden razı olsun) sever. Hatta bütün velileri, peygamberleri de sever ki, bunun sebebi mânevi cemâlden ötürüdür. Ve onların kişiliklerinin kemal sıfatlarıdır. Ve eğer iyi bakmış olursan, onun meydana gelmesi üç şeyle olur:

1- İlim güzelliğidir. Çünkü ilim de âlim de sevgilidir. Zira ilim güzelliği mübarektir. Bilgi (ilim) ne kadar ziyade olursa, bilinenin şerefi ve güzelliği de o kadar iyi anlaşılır. İlimlerin en şerefli Hak Teâlâ’yı bilmek, O’nu tanımadır. O’nun mârifetine sahip olmaktır. Bu tanıma Hazret-i Uluhiyyet’in mârifetidir ki, meleklerdir, Allah’ın kitaplarıdır. Peygamber şariatlarını, mülk ve melekûtun,

dünya ve ahiretin tedbirini anlamak ve bilmektir. Sıddıklar, nebiler bundan ötürü sevilirler ki, bu bilgilerde hepsi kemâle ermişlerdir.

2- Kudret güzelliğidir. Sıddıklardan kendi nefislerini islâh etmeye karşı olan güçleri, kuvvetleridir ki, Hak Teâlâ'nın kullarını ıslah etmeye, onlara siyaset yolunda ve memleket işlerinde, dinin hakikatinde her şeyi nizam üzere tuturmaya yarar.

3- Ayıptan, noksandan, kötü ahlâktan temizlenmek güzelliğidir. Bundan da anlaşılır ki, Sıddıkların, ulu kişilerin sevilmesi, bu sıfatlardan ötürüdür. Onların fiillerinden, işlediği işlerden hiçbirisi kötü, kusurlu ve eksik değildir. Bu sıfatları taşımayan fiiller, işler makbul ve memduh değildir. Tıpkı, nifak ve gafletle yapılan işler gibi.

Eğer bir kimse, bu sıfatlarda daha kâmil olursa, onun sevgisi de ziyade olur Bundan ötürüdür ki, Sıddık'ı, Şafiî'den, Ebû Hanîfe'den çok severler. Ve Peygamber (s.a.v.) de Sıddık'tan daha çok sevilir. Böylece, sen, bu üç sığata bak Hak Teâlâ sevlmeye müstehak mıdır, gör! Bu sıfatlarla sıfatlanmış mıdır yahut sıfatlanmış değil midir, bil! Hiçbir akıllı kişi yoktur ki, meleklerin ve Âdemoğullarından evvelinin ve ahirinin ilminin, Hak Teâlâ'nın ilmi yanında nâciz (hiç hükümünde) olduğunu bilmemiş olsun.

Bu gibi akıllı kişilerin hepsine Cenâb-ı Hak şöyle hitap buyurmaktadır:

“Size ilimden, ancak pek az verildi.” (İsrâ Sûresi: 85)

Dünyada ne kadar bilgin varsa, hepsi bir araya gelseler, Hak Teâlâ'nın acayip hikmetini ve ilmini, bir karıncanın ya da bir sivrisineğin yaratılışındaki sırları anlamak isteseler, tamamıyla anlayamazlar. Bildikleri kadarını da yine Allahü Teâlâ'nın inayetinden bilirler ki, onlar da o ilmi yaratan Cenâb-ı Hak'tır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

“Allahü Teâlâ insanı yarattı. Ona ilmi, konuşmayı öğretti.” (Rahman Sûresi: 3-4)

Bütün yaratılanların bilgisinin sonu vardır. Hak Teâlâ'nın ise ilminin sonu yoktur. Halkın (yaratılmış olanların) ilmi Hak Teâlâ'nın ilmi ile nasıl ölçülebilir ki, onların bilgisi de Hak Teâlâ'dandır. Böylece hepsi Hak Teâlâ'nın ilmi olmuş olur. Hak Teâlâ'nın ilmi yaratılmışlardan gelmiş değildir.

Kudret de sevgilidir. Bundan ötürüdür ki, Hz. Ali (Allah onun yüzünü kerîm kılsın)'nin yiğitliği, şecaati sevilir. Ömer'in (Allah ondan razı olsun) siyaseti sevilir. Böylece siyâset ve şecaat, bunların ikisi de kudretten bir çeşit, bir cinstir. Bütün halkın kudreti, Hak Teâlâ'nın kudretinin yanında bir şey değildir. Belki, bütün bir âlem aslında acizdir. Ancak Hak Teâlâ'nın verdiği kudret kadar kuvvete sahiptirler. Allahü Teâlâ insanların hepsini o kadar aciz kılmıştır ki, eğer bir sinek onlardan bir şey kapsa ondan bile onu geri almaya kudreti yetişmez, aciz olurlar. Halbuki gök, yer ve ikisinin arasında cin, insan, bitki, hayvan gibi her ne varsa hepsi Hak Teâlâ'nın kudretinden bir örnektir. Bunlara benzer şeyleri de sonsuz olarak yaratmaya Allahü Teâlâ kudreti ile kadirdir.

Böylece nasıl revâ olabilir ki, insanlar, kudretten ötürü Hak Teâlâ'dan başka şeyler sevebilir ve onları dost tutabilirler? Hem de ayıp ve kusurlardan münezzehe olmak, temizliğe varmak, kemâl üzere olmak insanlarda hiç mümkün müdür? Bunu nasıl elde eder, buna nasıl kadir olurlar? Âdemoğlunun birinci noksanı budur ki, kuldur. Kendisinin varlığı kendisi ile değildir. O, belki bir yaratılmıştır. Bundan daha fazla ne noksanlık olur ki, kendi bânınını (iç yanını) bilmeyecek kadar câhildir. Nerede kaldı ki, başka şeyler bilecek? Eğer onun beyninde bir damar eğrilip kırılrsa deli olur. Bu neden ötürü olmuştur, bilmez. Kimi zaman olur ki, onun devası gözünün önündedir, fakat onu bilmez. Eğer, sen onun aczi-ni ve bilgisizliğinin ne kadar olduğunu hesap eylesen, ilmi ve kudreti acizliğine nisbetle ne kadar küçük kalır!..

Gerek siddık olsun, gerek peygamber olsun bu hâl böyledir. Noksanlardan pak olan kişi O'dur ki, O'nun ilmi sonsuzdur. Cehaletin bulanıklığı O'na yol bulmaz, O'na bulaşmaz. O'nun kudreti kemâlinde bulunur ki, yedi kat gök O'nun kudretli avucu içindedir. O, Cenâb-ı Hak'tır. Her şeyi, bütün var olanları yok etse, O'nun hükümrânlığı, Padişahlığı yok olmaz. Eğer bir lâhzada 100.000 âlem de yaratmak istese onu yaratabilir ve yine azametinden bir zerre ziyade olmadığı gibi bir zerre de eksilmiş olmaz. Ne noksanlığın, ne de artışın ona yolu yoktur. Kusurdan öyle pak ve münezzehtir ki, O'nun zâtında ve sıfatlarında yokluğun da yolu yoktur. Belki noksanlık O'nun hakkında mümkün değildir.

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kimse Hazret-i Allah'ı sevmeyip kendisine dost tutmaz, başkasını sever, dost tutunmaya kalkarsa, bu, o kimsenin cehaletinden, Allah'ı bilmezliğindendir. Allahü Teâlâ ile olan dostluk, ihsan ve bağıştan ötürü olan dostluktan daha kâmil, daha üstündür. Öteki dostluk nimetin azlığı veya çokluğu ile artar veya eksilir. Ve eğer Hak Teâlâ'nın kemâl ve kudreti sebebiyle sevgi olursa bütün hâllerde o kulun aşkı kâmil olur. Bundan ötürüydü ki, Davud aleyhisselâma şu vahiy geldi:

– Benim kullarımın Beni en çok seveni, Bana korkudan veya tamahtan ibadette bulunmayan kulumdur. Belki, bu sevgi, beni Rubûbiyetim hakkı için olmalıdır.

Semavî kitaplardan Zebur'da da şöyle buyurulmuştur:

– Bana Cennet için ve Cehennem için ibadet eyleyenden zalim kişi kim olabilir? Ben eğer Cenneti ve Cehennemi yaratmamış olsaydım, ibadete müstehak olmaz mıydım?

Beşinci sebep: Bu da insanların birbiriyle olan ilgilerinden doğan dostluktur. Âdemoğlunun da Hak Teâlâ ile hususi bir münasebeti, yakınlığı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki:

“Ey Muhammed, ümmetime söyle ki: Ruh, Rabbimin işidir.” (İsrâ Sûresi: 85) Bu âyet-i kerîme Allah'la kul arasındaki yakın dostluğa işarettir. Yine Resûl (s.a.v.)'in şu hadisi de aynı mealde bir âyetle beraber bu manaya işarettir:

– Allahü Teâlâ Âdem'i kendi suretinde yarattı!

Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– Ey ümmetim, Hak Teâlâ şöyle buyurdu: “Eğer benim kulum, onu dost tutunmam için Bana yaklaşıp, Ben de onu dost tutunsam, onun gören gözü ve işiten kulağı Ben olurum.”

O halde maksadımız şudur ki:

1- Allahü Teâlâ'yı sevmenin sebeplerini bildikten sonra,

2- Hak Teâlâ'nın dostluğundan, sevgisinden başka olan dostluk ve sevgilerin cahillikten ileri geldiğini bilesin.

Bununla **Kelâm** ehlinin gafletlerini öğrenirsin ki, onlar:

– Bir cinsten olan insanın başka cinsten olanı sevmesi, onu dost tutunması, nasıl olur? Mademki Hak Teâlâ bizim cinsimizden değildir, onu dost tutunmak da mümkün değildir! demişlerdir.

Yine şöyle söylediler:

– Dostluğunun manası, dostun buyruğunu tutmaktır!

Aptal, biçâre kişi dostluktan şu şehvânî dostluğu anlamıştır ki, o dostluk kâdınlarla olandır. Başka bir manayı da anlamadılar. Şüphe yoktur ki, şehvânî dostluk elbette aynı cinsten olmayı ister. Ama bizim açıkladığımız dostluk, sevgi, mana âlemindeki cemâl ve kemâldir. Surette olan aynı cinstenlik değildir. Zira bir kişinin peygamberi sevmesi, onu dost tutunması, kendisinin de peygamber cismâniyetinde olduğundan ötürü değildir. Aksine manevî ilişkilerden ötürüdür. Bu münasebetin aslı Hak Teâlâ ile kul arasında da vardır. Ama Peygamberdeki kemâl sıfatların ayrılığı sonsuzdur. Her uzaklık ve farklılık ki, kemâl derecesinin fazlalığından meydana gelir, bu da muhabbetin, sevginin artışına sebep olur. Münâsebet üzerine kurulmuş bulunan sevginin ve dostluğun aslı o uzlaşma ve farklılıkla kesilmez.

Bütün kişiler bu kadarlık ilâhî münasebeti kabul eder, anlarlar. Ama, münasebetin sırrını ve hakikatini fehmeyleyemezler, ona akıl erdiremezler. O hakikatın sırrı da Hazret-i Peygamberin buyurduğu şu hadis-i şeriften ibarettir:

– Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı.

HAK TEÂLÂ'NIN DİDARINA (YÜZÜNE) NAİL OLMAK

LEZZETİ GİBİ HİÇBİR LEZZET YOKTUR

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bütün müslümanların dil ile söylediği müşterek söyleyiş budur. Lâkin onlar bu sözün hakikatini dileseler şunu bilemez ve anlayamazlar ki, bir şeyin yönü, şekli ve rengi olmazsa onun ne lezzeti olur? İşte bunu bilmezler. Ama dilleri ile o lezzeti ikrar eder, söylerler. Şeriattaki korkudandır bu! Lâkin yüreklerinde hiç şevkleri yoktur. Bundan ötürüdür ki, insan bilmediği şeye nasıl iştiaak duyabilir? Her ne kadar, bu sırrın gerçeğini bunun gibi bir kitapta incelemek zorsa da bir kısacık işaretle onu tarif edelim.

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, bu birkaç asıl üzerine kurulmuştur. **Biri** budur ki; Hak Teâlâ'yı görmek, Hak Teâlâ'yı bilmekten daha iyi olduğunu bilmektir. **İkincisi** de şudur ki; Hak Teâlâ'yı bilmek, Hak Teâlâ'dan gayri şeyleri bilmekten daha üstün olduğunu bilmektir. **Üçüncüsü:** Gönlün ilim ve marifetten safa elde ettiğini bilmektir ki, bunda ne gözün, ne tenin nasip ve hissesi vardır. **Dördüncüsü:** Gönlün özelliğinden meydana gelen zevk ve safanın, göz, kulak ve öteki duygulardan meydana gelen zevk ve safadan daha güçlü, daha kuvvetli olduğunu bilmektir.

Ey sâlih kişi! İşte sen bunların hepsini bilersen Hak Teâlâ'nın mübarek didâ-rından (yüzünden) daha güzel, daha lâtif bir şeyin olmadığını anlamış olursun.

Birinci asıl: Gönlün marifetle (Allah'ı tanımakla) rahatladığını bil. Beden-siz olarak gönlün marifetten lezzet duyduğunu anla.

Sen bil ki, Âdemoğlunda nice türlü lezzet yaratılmıştır. Bunların her birisi yaratılışı gereğine uygun olan bir iş için yaratılmıştır. Onun lezzeti kendi yaratılışının icaplarındandır. Nitekim, kırgınlık; hışım gücü, üstün gelmek ve öç almak için yaratılmıştır. Onun lezzeti, intikam almakta ve galibiyettedir. Şehvet gücünü gıda elde etmek için yaratmışlardır. Ve onun lezzeti gıdadır. İştme ve görme gücünü ve öteki duygu güçlerini de bu yolda yaratmışlardır. Her birinin de bir lezzeti vardır. Bu lezzetler birbirine aykırı, muhaliftir. Hem de birbirlerinden farklı, ayrıdır. Kimisi kimisinden daha kuvvetlidir. Güzel suretleri görme lezzeti, burnun güzel kokulardan aldığı lezzetten daha üstündür. Âdemoğlunun gönlünde de bir kuvvet yaratılmıştır ki, ona **akıl** derler. **Nur** derler. Bu, marifet (Allah'ı tanımak) için yaratılmıştır. Onlar, ne his, ne duyguya, ne de hayale gelir şeyler değildir. Aklın tabiatı ilim ve marifettir. Lezzeti de ilimdir, marifettir. Akıl, bu âlemin mahlûk olduğunu bilsin diye yaratılmıştır. Onun bir tedbirciye, bir hakime ve Kaadir-i Mutlak'a ihtiyacı vardır ki, bütün âlem, o Kaadir-i Mutlak'la ayakta durur. Bundan başka, yine akıl, O Kaadir-i Mutlak'ın yaratmakta olduğu hikmetlerini bilmelidir. Bunların ise hiçbirisi his ve hayale gelir şeyler değildir. İnce sanatlar bu akıl gücü ile bilinmeli. Akıl, kendi benliğinden de nice şeyler çıkarır: Sözü'n aslını ortaya koyma, kitap telifi gibi, hendese (geometri) kuralları kurmak gibi, derin bilgileri incelemek gibi ilimlerin hepsinde aklın duyduğu lezzet vardır. Hatta hakir bir şeyi bilmesiyle dahi sevinir. Eğer:

– Bir şey bilmiyor! deseler üzülür, rahatsız olur.

Çünkü, ilmi, kendisinin kemâli olarak bilir. Hatta satranç oynayanların yanında otursa, ona:

– Sen oynama! deseler, ona nice şartlar koşsalar o, susmaya takat getiremez. O hasis ilmin lezzetinden mahrum olmaya bile takat getiremez. Onu öğrenmek, onunla övünmek ister.

İşte, böylece bilinmiş oldu ki, akıl, güzel bir şeyi bilsin de onunla övünmesin, bu olağan şey midir? İlim, Hak Teâlâ'nın sıfatıdır ve Âdemoğlunun katında kemâlden daha lâtif ne olabilir? Kemâlden daha yüce ne olmalı ki, Hak Teâlâ'nın

şifatlarına üstün gelebilsin? Bu asılda öğrendik ki, gönülde marifetten öyle lezzetler doğar ki, bunlarda ne gözün, ne bedeninin nasibi vardır.

İkinci asıl: Gönülde olan ilim ve marifetin lezzeti beş duygunun aldığı lezzetten, şehvetin bile lezzetinden daha kuvvetlidir.

Bu üstün kuvvet, şu delil ile ispatlanır ki, bir kimse satranç oynasa, bütün gün ekmek yememiş olsa, ona:

– Ekmek ye! demiş olsalar satranca devam eder, oynar durur.

Bundan da bilinmeli ki, satrançta üstün gelmek lezzeti, ekmek yemek lezzetinden daha kuvvetlidir. Bu üstün kuvvet sebebiyle de oyunu, ekmeğe tercih eder. Lezzetin gücü bununla bilinmiş olur. İkisi bir yerde toplanmış olsa bile tercih edilir.

İşte bu anlattıklarımızdan bildik ki, bir kimse daha akıllı olursa, bâtın kuvvetlerinin lezzeti ona galip olur, onu istilâ eder. Şöyle ki, akıllı bir kimse helva veya kuzu kebabı yemekle düşmanını yenmek durumunda kalarak ona bir komutanlık verilse ve bu ikisi arasında serbest bırakılsa, o kişi kumandanlığı ve zaferi seçer. Ancak henüz onun aklının, iyiyi kötüyü seçmesi tamam olmamışsa, çocuklar gibi ise yahut bunamış veya aklını oynatmış bir kişi ise bunları istemez, güzel yemekleri ister. Şu hâlde şu kişide yemek yeme şehveti ile mevki ve reislik (başkanlık) şehveti karşılaşınca reislik isteğini, yemek yeme isteğinden üstün görse, onda başkan olmak isteğinin daha kuvvetli olduğunu anlarız. Bunun gibi şu bilgin kişi ki, aritmetik (hesap) okutur ya da geometri (hendese) dersi verir veya şariat bilgileri veya başka ilimleri öğretirse, bunlar onun o bilgi yollarından haz duyması, lezzet alması demektir. Eğer bilgisinde noksanlık yoksa, kâmil bir kişi ise o lezzeti bütün lezzetlerin üzerinde görür. O kadar ki, bir hükümet başkanlığından, bir valilikten o kadar haz ve lezzet duymaz, onları istemez.

Ama ilimde noksanlığı varsa, ilmin lezzetini bulmamış, kâmil bir kişi olmamışsa bu gibileri ötekilerin duyduğu mânevi lezzete ulaşamazlar. Bununla da bilinir ki ilim ve marifetin lezzeti bütün lezzetlerin üstündedir. Lakin bu, nâkıs olmayan ve isteklerin ikisi de kendisinde yaratılmış bulunan kişiye hâstır. Her ne kadar çocuk topla oynamanın lezzetini cimâ lezzetinin üzerinde görürse de biz onun böyle telâkki etmesinden kuşkuya düşmeyiz. Çünkü bu hâl, çocuğun noksanındandır. Onda cinsi birleşim şehveti henüz yaratılmamıştır. Vaktâ ki, bunlar kendisinde yaratılır, o zaman bunların ikisi arasında kıyasta bulunarak bir delil ile birisini ötekine üstün görür.

Üçüncü asıl: Allahü Teâlâ'nın marifeti, bütün marifetlerden daha üstündür.

Ey sâlih kişi! Sen şunu bildin ki, ilim ve marifet bütün şeylerden ileridedir. Şüphe yoktur ki ilimlerden kimisi, kimisinden üstündür. Çünkü her ne türlü malûm (bilinen şey) daha şerefli olursa, onun ilmi de daha şerefli olur. Memleket siyasetinin ilmi ve bakanlığın ilmi, ekincinin ilminden, çarşı-pazarın işlerini bilmekten daha üstün ve daha iyidir. Sultanın sırlarını bilmek, vezirin sırlarını bil-

mekten güzeldir. Böylece her malûm ne kadar şerif olsa, onun ilmi de o kadar şerif olur. O hâlde bak, âlemin efendisi Allah'tan daha yüce, daha şerif, daha celîl şey var mıdır ki, bütün kemâlleri yaratan O'dur. Hiçbir Sultanın kendi ülkesindeki siyaseti ile Hak Teâlâ'nın göklerin ve yerlerin melekûtunda olan tedbiri bir midir? Bu cihanın düzeni de öteki cihanın nizamı gibi midir? Hiç, Hazret-i Allah'tan daha kemal sahibi, daha lâtif bir kimse var mıdır? Öyleyse, bir kimsenin ibret gözü, Hazret-i Allah'a nazar kılmaktan daha iyi bir şey bulur mu? Ya da Hakk'ın ülkesinden bir memleketin esrarını bilmek, Hakk'ın kendisini bilmekten üstün olabilir mi? Bütün bunlardan anlaşılmış oldu ki, Hak Teâlâ'nın marifeti ve Hak Teâlâ'nın sıfatlarının marifeti, O'nun melekûtunun ve memleketinin marifetlerinden daha üstündür. Çünkü bu marifetle bilinen ve tanınan şey (yani Allah), diğer bilinen şeylerin hepsinden daha şerefli. Hatta böyle söylemek bile doğru değildir. Çünkü hiçbir şey varlıkta ve şerefte O'nunla mukayese edilemez. Her şey, O'nunla kıyaslamada yok hükmündedir. O'nun kendisinden başka hiçbir şeyin varlığı düşünülemez. Zira hiçbir şey yoktur ki, Hak Teâlâ'ya izafe olundukta, o şey şerif denmeye hak kazanmış olsun ve:

– Hak Teâlâ daha şerefli! demeye mecâl olsun.

O hâlde arif olan kimse, bu cihanda da Cennet içindedir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“O Cennetin genişliği göklerin ve yerin genişliği kadardır.” (İmrân Sûresi: 133)

Hatta yerin ve göğün genişliği nihayetsiz değildir. Ama ârifler cennetinin temaşa yerinin sınırı yoktur. Yerin, göğün ise sınırı vardır. Cennet bahçesinde olan yemışlere hem bıçak vurulmaz, hem de onlar yasaklanmış değildir. Belki süresiz, devamlıdır. Âyet-i Kerîme'de şöyle buyurulmuştur:

“Onun yemişleri yakındır!” (Hakka Sûresi: 23)

O'na kendi zâtından daha yakın ne vardır? Zahmetin, dedikodunun ve hasedin bu bahçede yeri yoktur. Çünkü bir yerde ârif kişiler ne kadar çoksa yakınlık da o kadar çok olur. O, öyle bir Cennettir ki, ehlinin çokluğu ile darlaşmaz, belki genişler.

Dördüncü asıl: Nazarın lezzetinin mârifet lezzetinden daha fazla olması.

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bilinen şeyler iki kısımdır. Kimisi renk ve şekiller gibi hayale gelen şeylerdir. Kimisi de şunlardır ki, onlara akıl erişir, **hayal** erişmez. Hak Teâlâ ve Hak Teâlâ'nın sıfatları gibi! Belki bunlar, senin sıfatlarından bazıları olan kudret, ilim, irade, hayat gibi sıfatlardır. Bunların hiçbirinin keyfiyeti bilinmez ve hayale de gelmez. Ama akıl bunların hepsini idrâk eder.

Fakat, hayale gelen şeyleri idrâk etmek de iki derecedir:

Birincisi: Hayale öyle gelen şeydir ki, sanki ona bakar, onu görür gibi olur. sun.

İkincisi: Göze gelen şeydir ki, görülebilir. Bu, sevgiliyi göz ile görmenin, temaşa etmenin lezzeti, hayale gelme lezzetinden daha ziyadedir. Bu türlü görüş-

te görünen şey, başka bir şekilde değildir. Hayale gelen surete aykırı değildir. Hayalde olan suretten de daha güzel değildir. Belki hemen hemen aynı surettir, fakat daha açık, daha seçiktir! Nitekim sevgiliyi kuşluk vaktinde görsen, sabah vaktinde gördüğünden daha çok lezzet duyarsın. Bu, o yüzün şekil değiştirmesinden ötürü değildir. Belki kuşluk vaktinin daha aydınlık saatinde daha açık görünür olduğundandır.

İşte, burada olduğu gibi, hayale gelmeyen şey akılla idrâk olunur. Bu, iki derece üzerinde olur. Onun birine **marifet** denir. Marifetin de öte yanında bir derece daha vardır ki, ona **rû'yet** (görme) veya **müşahade** derler. Bu müşahade mertebesinin marifeti, muhabbet üstünlüğü hususunda yüzü görmenin hayale nisbeti gibidir. Nitekim, gözkapığı bir perdedir. Her ne kadar hayalde görmeye mâni değilse de cismen görmeye mâni olur. Göz kapığı kaldırılmadan görmek müyesser değildir. Bunun gibi Âdemoğlunun bedenle alâkası –ki, beden su ve toprak karışımıdır– insanın bu âlemin arzularıyla uğraşması, müşahadeye perdedir, marifete perde değildir. Ve bu perde kalkmayınca **müşahade** mümkün olmaz. Bundan ötürüdür ki, Hak Teâlâ Hazretleri Musa aleyhisselâma:

– **Len terânî!** Yani sen beni göremezsın! diye buyurdu.

Çünkü müşahade daha açık ve daha tam olursa onun lezzeti de daha çok olur. Bu gözle görmenin hayale göre lezzetinin fazla olduğu gibidir.

Ey sâlih kişi! Gerçek şudur ki; âhirette olan müşahade, Allahü Teâlâ'nın dîârına nail olmak, hemen hemen dünyadaki marifettir. Lâkin kemâle erişmekle öyle bir sıfata döner ki, dünyadaki marifet ve müşahade ile hiçbir yakınlığı yoktur. Eski hâl ortadan kalkar. Bu, tıpkı gelişerek eski hâlden başka, yepyeni bir hale, insan şekline gelmesine benzer. Hurma çekirdeğinin istihalesi (şekilden şekile, hâlden hâle girmesi) gibidir. O hurma çekirdeği kocaman bir ağaç olur. Marifet de bu değişikliklerle gayet açıklık kazanır. Bu hâle de **müşahade**, **nazar** (bakış) ve **didâr** (görüştür) derler.

Didâr (görüştür) idrâkin kemâlinden ibarettir. İyi bilmek, iyi anlamaktır. Müşahade de mârifet idrakinin kemâl derecesidir. Bundan ötürüdür ki, bu müşahade için bir yön, bir cihet gerekmez. Yalnız didârın (görmenin) tohumu marifettir. Bir kişinin marifeti olmazsa didârdan (görüştür) mahrum kalır, önüne perde çekilir. Bu bir ebedî perdedir. Nitekim bir kişinin tohumu olmazsa onun ekini de olmaz. Bir kimsenin marifeti tamam derecede olursa onun didârı (görüştür) de tamam olur. Sen şunu bil ki, herkes dîdârın lezzetinde eşit değildir. Belki her kişinin didârdan aldığı lezzet, ancak kendi marifeti kadardır. Nitekim Resûl (s.a.v.):

– **Hak Teâlâ insanlara umum üzere tecelli kılar!** diye buyurmuştur.

Ama Ebû Bekir'e hasseten tecellî kıldığını da bildirmiştir. Şu hadis-i şerifte bütün müminlere nasıl tecelli ettiğini bildirmektedir:

– **Allahü Teâlâ müminlere tecelli eder ve “Benden ne istiyorsunuz?” der. Müminler de: “Senin rızanı isteriz!” derler.**

Ebû Bekir için buyurulan hadisten maksat, herkesin didârdan duyduğu lezzetin marifeti miktarınca olduğunun sırrını açıklamaktır. Ama bu, Ebû Bekir ayrı bir yerde olup Allahü Teâlâ ona yalnızca görünür, halk başka bir yerde toplanıp onlara topluca görünür demek değildir. Belki:

– **Ebû Bekir’in gördüğü hâli başkaları göremez!** demektir.

Zira, o hâli görmek, Ebû Bekir’e hâs olur. O da şundan ötürüdür ki, o başka kişilere nasip olmayan marifet tohumunu dünyada iken elde etmiştir. Şu:

– **Ebû Bekir’in üstünlüğü oruçla ve namazla artmış değil, belki şu sırla artmıştır ki, o sır onun gönlünde yerleşmiş, karar tutmuştur. Hadis-i şerifi o marifetten bir nev’idir.**

O sır, şu didârın tohumudur ki, Ebû Bekir’e mahsus olsa gerektir.

Halkın, Hak Teâlâ’nın didârındaki ayrılıklarına gelince; Allahü Teâlâ **Bir’dir**. Ancak, herkese görünüşü aynalardaki yüzlerin görünmesi gibidir. Bu yüzler birkaç aynada çeşitli görünür. Kendini bu aynalarda gösteren kişi ise bir tanedir. Ama o aynalardaki şekillerin kimisi küçük olur, kimisi büyük olur. Kimisi parlak, kimisi donuk olur. Kimisi doğru, kimisi eğri olur. Eğrilikte öyle bir sınıra varır ki, güzel, çirkin görünür, çirkin ise güzel görünür. Kılıcın parlak yüzüne bakılsa yüz, güzel görünmediğinden başka, eğri ve çirkin görünür. Bir kimse gönül aynasını o âleme donuk ya da eğri bûğrû yöneltirse başkalarının gönül rahatlığı bulduğu şeyde, o, keder, üzüntü ve acı bulur. Sen, peygamberlerin didârdan bulduğu lezzeti başkalarının da bulduğunu zannetme. Hatta arif kişiler arasında bile fark vardır. Ama bu didârda (görüşte) değil, ondan duyulan lezzettedir. Hak Teâlâ’nın sevgisi kendisinde üstün olan arif kişi ile Allahü Teâlâ’ya o mer-tebe sevgisi olmayan arif arasında lezzet farkı olsa bile görüş farkı yoktur. Çünkü ikisi de eşit görür. Bir görür. İkisinin de tohumu marifettir. Her birinin tohumu aynıdır. Lâkin onların benzeri şu iki kişidir ki, gözlerinin görüşü, bir güzeli görmekte eşittir. Lâkin birisi o güzele âşık olur, biri âşık olmaz. Hiç şüphe yok ki, âşık olandaki bakış lezzeti daha çok olur. Eğer onların ikisi de âşık olsalar ve birisinin aşkı ziyade olsa onun duyduğu lezzet de fazla olur.

Demek oluyor ki, marifetin kemâli saadete yeterli olmuyor. Marifetle birlikte sevgi de bulunmalıdır. Muhabbet şununla galip olur ki, kişinin gönlünden dünya muhabbeti silinmeli, tamamen temizlenmelidir. Bu temizleniş de zühd ve takvadan başka şeylerle meydana gelmez. O hâlde arif olan zahidin muhabbetinin lezzeti daha kâmil, daha ergin olur.

GÖRME VE MARİFET LEZZETİNİN FARKI

Sen şimdi güya ki, şöyle demektesin:

– Eğer görmenin lezzeti marifet lezzeti cinsinden olursa, bu o kadar büyük bir lezzet değildir!

Bu sözü şundan ötürü söylemektesin ki, sen marifet lezzetinden haberdar değilsin. Belki kitaplardan birçok söz ezberlemişsin ya da bir kişiden aklına koy-

maya, yâdına getirmeye marifet diye ad koymuşsun. Sen bilmelisin ki, bundan hiçbir zaman lezzet bulamazsın ve yine şöyle bil ki, bir kimse tarhanaya helva diye ad verse ve onu yemeye uğraşsa helva lezzetini onda bulamaz. Ama şu kişi ki, hakikatin marifetini tatmış olsa, o derecede lezzet duyar ki, ona bu dünyada Cennet'i karşılık verseler, marifeti Cennet'ten daha çok diler. Nitekim, o kişi gibi akıllı olan bir kimse, Padişahlığı **kadın** ve **karın** lezzetinden üstün görür. Ama, her ne kadar marifet lezzeti çok büyükse de âhirette olan didâr (Allahü Teâlâ'yı görme) lezzeti ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu hâl, bir misâlle ancak anlaşılabilir. Başka bir şeyle anlaşılmaz.

Sen bir âşık düşün ki, sabah vaktinde sevgilisine bakmakta, onu temaşa etmektedir. Henüz gökyüzü alacakaranlıktır. Henüz tam bir aydınlık yoktur. O kişinin aşkı da zayıf, sevgiliye şehvet hırsı eksiktir. Bir de çamaşırlarının içinde akrepler ve arılar vardır. Onu, ısırpı incitmek üzeredirler.

O kişi bu anda başka işle de uğraşmış olsa, yüreğinde bir korku vardır. Hiçbir kuşku yoktur ki onun bu anda sevgilisinin yüzünü görmekten doğan lezzet, zayıftır. Ama ansızın güneş doğar, ufuk birdenbire apaydınlık olur. O kişinin sevgiliye ulaşmak isteği de son derece kuvvetlenir. Nasıl gönlündeki düşünceler, endişeler ortadan kalkarsa, akrep ve arıların verdiği acılardan nasıl kurtulursa, o zaman öyle bir lezzete varır ki, önce anlattığımız lezzete göre bir hiç olarak kalır.

İşte dünyada arif kişinin hâli de böyledir. Şafaktaki alacakaranlık, marifetin dünyadaki zayıflığıdır ki, Hak Teâlâ'ya sanki perde ardından bakılır. Aşkın zayıflığı, Âdemoğlu'nun zayıflığından ötürüdür. O, mademki bu dünyadadır, aşkı eksiktir. O aşk kemâle erişmez. O arılar, o akrepler de dünyanın hırslı isteklerine, şehvetine, gam ve üzüntülerine, türlü belâlara misâl ve örnektir. Bunların hepsi marifet lezzetini karartıcı, bulandırıcı şeylerdir. Uğraşma, didinme, korku, dirlik, yaşama düşüncesi ve endişeleri, geçimi elde etmek çabalarıdır. Bunlar gibi bahaneler varsa ölümle bunların hepsi ortadan kalkar. Didârın aşkı güçlenir, istek tamam olur. Gizlilik açılığa döner. Dünyanın gamı, acıları, uğraşmaları sona erer. Bundan ötürü de o lezzet, kemâl katına erişir. En üstün dereceyi bulur.

Bu da marifet miktarınca olur. Hatta şunun gibi ki, aç olan kişi yemek lezzetini onun kokusunda bulur. Onun yemeğin lezzetiyle ilgisi yoktur. Marifetin lezzeti de ancak Allahü Teâlâ'yı görüş ile olur.

MARİFET GÖNÜLDE, DİDÂR GÖZDE Mİ OLUR?

Ey sâlih kişi! Belki sen:

– Marifet (tanıma) gönülde olur, didâr (görme) ise gözde olur! Bu nasıl olur? dersin.

Bil ki, marifet didârın tohumudur. Hakikatte ise ikisi de birdir.

Ey İlâhi sırlara erişmek isteyen kişi! Sen bil ki, didâr, kemâle erişmeye hayal olduğu için ona didâr denilmiştir. Mücerred gözde olduğu için değildir. Gözde

olmasından ötürü ona didâr denilmiş değildir. Eğer görme işi alında yaratılmış olsaydı ona yine didâr (görme) derlerdi. Böylece didârın mahallinde inceleme yapmak fodulluk, lüzumsuzluk olur. Çünkü didâr kelimesi didâr olarak gelmiştir. Onun anlamı, zâhiri göz ile görmektir ki, âhirette gözün **Didâr-ı Hak'tan** (Hak Teâlâ'yı görmekten) **nasibi** vardır, diye inanmalı, itikat etmelisin.

Şöyle de bilmelisin ki, **Âhiret gözü** dünya gözü gibi değildir. Çünkü, zâhir gözümüz cihetsiz görmez. Yönlere ihtiyacı vardır. Âhiret gözü ise yönsüz, cihetsiz görür. Akli erik olmayan bir kişinin kendisine bundan fazlasını söylemek, bu konuyu açmak uygun değildir. Zira bu bahse onun aklının erme gücü yetiyecek değildir. Nitekim dülgerlik maye sanatı değildir. Her din bilgini, her ilim adamı fıkıhta, hadiste, sıkıntı, cefa çekmiştir. Ama bu manada bilgin de akli erik olmayanlar gibidir. Çünkü bu onun işi değildir. Çünkü kelâm ilminin ehli, umum halkın inandığı şeyi hadis ile korur, muhafaza eder. Bid'at ehlinin şerrini, kötülüğünü ondan uzaklaştırır, kovar. Bunun yolunun Cedel (mücadele) yolu olduğunu bilir. Ama marifet başka bir semttir. Ve onun ehli ayrı bir topluluktur. Bu sözler bu kitapta anlatılacak sözler değildir. Bundan ötürü sözümüzü bu kadarla kesiyoruz.

ALLAH'I TANIMA VE SEVME LEZZETİ CENNET LEZZETİNİ UNUTTURUR

Belki sen şöyle demek istiyorsun:

– Cennetin lezzetini unutturan bir lezzete zihnim bir şekil bulamadı. Belki bu yolda çok sözler söylenmiştir. Bunun tedbiri nedir? Tâ ki, o lezzeti duymak ve anlamak imkânı olmasa da bari ona iman getirmek müyesser olsun!

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, onun çaresi dört şeydir:

Birincisi: Bu söylenen sözleri çok düşünmeli, fikreylemelisin. Tâ ki, iyice bilinmiş olsun. Çünkü bir söz kulağa bir kezcik erişirse onun manası gönlün derinliğine erişmeyebilir.

İkincisi: Sen şunu bilmelisin ki, Âdemoğullarının gerek lezzette, gerekse yüksek istekteki sıfatları aynı şekil ve derecede yaratılmamıştır. Küçük çocukların ilk isteği ve lezzeti yemekte yaratılmıştır. O, yemekten başka şey bilmez. Vaktâ ki, yedi yaşına yaklaşır, çocukta oyun oynamak isteği ve lezzeti doğar. Öyle ki, yemek yemeyi bırakır, oyuna dalar. On yaşına yaklaşınca güzel elbisenin ve zinetin isteği ve lezzeti onda doğar. Hatta onların arzusu ile oyunu da bırakır. On beş yaşına erdiği zaman onda kadın tayfasının arzusu peydahlanmaya başlar. Onun lezzeti ve şehveti onda belirir. Ona erişmek için her şeyini elden çıkarır. Vaktâ ki, yirmi yaşına basar, onda başkan olmak, övünmek, malını çoğaltmak ve ikbal dilekleri belirir. Bu da dünya lezzetlerinin sonuncusu olur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

“Dünya hayatı, ancak oyun, eğlence, süslenme, övünme, mal ve evlâdın çoğalması bakımından aranızda üstün olmayı dilemektir.” (Hadid Sûresi: 20)

Büyüyen genç, bu yolları geçince eğer onun bâtınını dünya sevgisi bozmuş, gönlünü hastalandırmamışsa, onda:

- 1- Alemleri bilmenin, tanımanın lezzeti ile,
- 2- Bu âlemi Yaratan'ı tanımanın,
- 3- Mülk ve melekûtun sırlarını bilmek arzusunun lezzeti belirir.

Nitekim dünya lezzetlerinden de son gelen lezzetin yanında eskiden gelen lezzet daha hafif kalır. Başkan olmak lezzetlerinin hepsi de marifet lezzetinin yanında eksik kalır. Cennet lezzeti de karnın ve gözün (yiyip içme ve görmenin) lezzetidir. Ondan fazla bir şey değildir. Onun da şanı: Bir bahçeyi temaşa kılmak, güzel yemekler yemek, yeşilliklere, akarsulara, süslü köşklere göz atmaktır. Bu istek ve arzular zaman olur ki, bu cihanda da riyâset hırsı yanında ve buyruk buyurmak lezzetinin yanında muhtasar olur. Nerede kaldı ki, marifet lezzeti yanında muhtasar olmayacak? Kimi zaman olur ki, rahipler küçük tapınaklarını kendilerine zindan kılarlar. Yiyeceklerini bir nohut kadarına indirirler. Neden? Çünkü o keşişler makam, halktan beğenmiş ve kabul görmek isterler. Kendilerine gösterilecek medih ve sena lezzetinden ötürü bunu yaparlar. Böylece bu türlü keşişlerde makam ve halkça kabul sevgisi Cennet sevgisinden ziyade olmuş olur. Çünkü Cennetin lezzeti, karnın ve gözün, birleşim organlarının lezzetinden daha fazla değildir.

Böylece, makam, mevki lezzeti ki, bütün lezzetler onun muhtasarıdır, marifet lezzetinin yanında o da muhtasar ve aşağı mertebeye düşer. Bunların hepsine erişmiş olan kişi hepsine de iman getirir. Ama makam arzu ve hırsına erişmeyen çocuk, onlara iman getirmeyiz. Eğer çocuğa başkanlık etmesini bildirmek dilesen bildiremezsin, arif kişi senin körlüğünün elinde acizdir. Sen çocuğa anlatmadığın gibi onlar da sana anlatamazlar. Lâkin ne kadar aklın varsa onun olanca gücüyle düşünsen bu mana sana gizli kalmaz.

Üçüncüsü: Bu ilaç da şudur ki, arif kişilerin hâllerine bakmalı, nazar kılmalısın. Onların sözlerini dinlemelisin. Çünkü kadın tabiatlı olan erkekler, inninler (erkekliği olmayanlar) sevgiye başlama ve sevgiyi olgunlaştırma (cima) lezzetinden habersizdirler. Lâkin erkekleri görünce nesi var, nesi yoksa cima dileği için harcederler. Böylece muhannes ve âdem-i iktidar'a uğramış olan erkeklerde zarurî bir ilim doğar ki, kendilerinde olan şehvet ve lezzetten başka er olan kişilerde bir lezzet ve istek hırsı bulunduğunu anlarlar.

Râbia Hatun bir kadındı. Onunla Cennet haberini konuşurlarken:

– Önce evin sahibi, ondan sonra ev gerektir! dedi.

Ebû Süleyman Dârânî dedi ki:

– Hak Teâlâ'nın kimi kulları vardır ki, Cehennem korkusu ve Cennet umudu onları meşgul edemezken, dünya onları meşgul edebilir?

Mârûf-i Kerhî'nin dostlarından biri kendisine dedi ki:

– Bize söyle, seni halktan ve dünyadan nefret ettirip halvete ve ibadete bağlayan nedir? Ölüm korkusu mu? Cehennem korkusu mu? Yoksa Cennet umudu mudur?

O zaman Mârûf-i Kerhî ona şu cevabı verdi:

– Bunların hiçbirisi değildir. Şu Padişah ki, bunların hepsi onun elindedir, eğer o Padişah sevgisinin ve dostluğunun lezzetini zevk eylesen, ondan başka her şeyi unutursun. Ve eğer sana onun bütün marifeti hasıl olsa bunların hepsinden ar edersin.

Bâyezîd'in kadri yüce bir dostu vardı. Bir gün o dostu Bâyezîd'e şöyle dedi:

– Otuz yıl var, gece namaz kılar, gündüz oruç tutarım. Fakat söylediğiniz sünnetlerden hiçbirisi bana zâhir olmadı.

Bâyezîd de:

– Eğer üç yüz yıl ibadet etsen o hâller yine sana görünmez! dedi. O kişi:

– Niçin? diye sordu.

Bâyezîd de:

– Çünkü, dedi. Sen kendi mevcudiyetinle hicaba (perdeye) girmişsin. Sen yalnız kendini seviyorsun.

O kişi:

– Bundan kurtulmanın çaresi nedir? diye sordu.

Bâyezîd:

– Çaresini yapmaya gücün yetişmez! dedi.

O kadri yüce dost:

– Bildir, yaparım! dedi.

Bâyezîd yine:

– Yapamazsın! deyince, o kişi:

– Hele bir söyle! Yapayım! dedi.

O da:

– Hemen bir berberin yanına git! Saçını ve sakalını tıraş ettir. Beline de bir futa (önlük) bağla. Eteğine ceviz doldur. Pazar yerine gir ve şöyle bağır:

– Her kim enseme bir sille indirirse ona şu kadar ceviz vereceğim! Sonra da şehrin kadısının ve sultanının yanına kadar bu hâlde git! Bunları işiten Bâyezîd'in dostu: Sübhanallah, dedi Bunun üzerine Bayezid:

– **Sübhanallah** demekle şirk'e (inşirlikliğe) düştün. Allah'a ortak koşun! Çünkü **Sübhânallah'ı** kendi tazimin için söyledin! dedi.

O kişi:

– Bana başka söz söyle ki, bunları yapmak elimden gelmez! dedi.

Bâyezîd de:

– Birinci çare budur. Onu söyledim, dedi.

O kişi yine:

– Bunu yapamam! dedi.

Bâyezîd de:

– Zaten ben de sana yapamayacağını söylemiştim, buyurdu.

Evet, Bâyezîd de bu sözü o kişinin makam, mevki isteklerinde bulunduğu-
dan ötürü söylemiş, büründüğü perdeyi, kendi kendini Hak'tan nasıl perdeledi-
ğini ona açıklamıştı. Halbuki Bâyezîd'in dediği yolda hareket etmek onun kur-
tuluşunun tek çaresiydi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– İsa aleyhisselâma Allahü Teâlâ şöyle buyurdu: “Bir kulun kalbine nazar
kılısam, onda ne dünya, ne âhiret kaygısını görmesem, kendi muhabbetimi
onun kalbine yerleştiririm. Ve o muhabbetin koruyucusu ben olurum.”

İsa aleyhisselâma:

– Amellerden hangisi daha faziletlidir? diye sordular.

O da:

– Hak Teâlâ'nın dostluğu ve Hak Teâlâ'nın işlediği ise rıza göstermek! de-
di.

Bunlar gibi haberler ve hikâyeler çoktur. Sözlerin gelişi ile de malûm olur ki,
halkın nazarında Hak Teâlâ'nın ve marifetinin sevgisi Cennet'ten ileridir. Bu
yolda çok düşünmelisin.

HAK TEÂLÂ'NIN MARİFETİNİN GİZLİ OLMASI

Ey sâlih kişi: Sen bil ki, bir şeyin bilinmesi zorsa, yani o şey bilinemezse, bu
bilinemeyiş iki sebepten ötürüdür:

Birincisi: O şeyin gizli olmasındandır. Açık seçik olmamasındandır.

İkincisi: O şey çok çok aydınlık olup gözün ona takat getirememesindendir.
Bundan ötürüdür ki, yarasalar gündüzleri görmezler. Ama bu, geceleri karanlık-
ta kimi şeyler görülür demek değildir. Aksine gündüzleri her şey gayet güzel gö-
rünür. Yarasanın gözleri zayıf olduğu için aydınlıkta gözleri kamaşır, bir şey gö-
remez olur.

Bunun gibi, Hak Teâlâ'nın marifetinin (tanınmasının) güçlüğü de çok çok
açık olmasındandır ki, kalb onu anlamaya dayanamaz. Anlamaya takati yoktur.
Hak Teâlâ'nın apaçık görünmesi şunun gibidir ki, yazılmış bir hattı (yazıyı) ya
da dikilmiş bir elbiseyi gören bir kişi, o yazıyı yazanın, o elbiseyi diken terzinin
kudretini, ilmini ve iradesini onlarda açık seçik görür. Bu işler, yani yazmak ve
dikmek, bu sıfatların kâtile terzinin bânında olduğunu açıkça ortaya koyarlar
ki, onu bilmek zaruret olur. Eğer Hak Teâlâ bütün âlemde bir kuş yaratsaydı,
başka bir şey yaratmasaydı, bir kimse o kuşa baksaydı, Hak Teâlâ'nın ilminin
yüceliğine, yetişilmez gücüne, celâline ve ululuğuna zarurî olarak bilgisi olurdu.
Çünkü bunun dalâleti yazının yazana dalâletinden daha da açıktır. Varlığa ge-
len her şey, gökyüzünden, yeryüzünden, hayvanlardan ya da bitkilerden veya
taştan olsun, hatta vehim ve hayale gelen her şey, hepsi baştan başa bir sıfat üze-
redir. Ve hepsi sâniin celâl ve azametini şahitlik ederler. Bu celâl ve azamet, de-

lillerinin çokluğundan ve apaçık görülmesinden dolayı mestur (örtülü) olmuştur.

Bunun benzeri şunun gibidir: Güneşin nurundan daha parlak bir şey yoktur. Fakat eğer gece kaybolmasaydı yahut bulut sebebiyle üstüne bir örtü çekilmeseydi, hiçbir kişi yeryüzünde nur olduğunu bilmezdi. Beyaz ve karadan başka rengi görmeseydi bunlardan başka renk olduğunu bilmezdi ve:

– Bunlardan başka şeyin varlığı yoktur, derdi.

Böylece, bilinen renklerden başka şey olduğu şununla bilindi ki, gece olunca bütün renkler örtüye bürünür. Hem gölge içinde bulunan renkler, gölge olmayan yerden daha örtülü olurlar. Bunun gibi Allahü Teâlâ'nın hâşâ kaybolması ve yok olması mümkün olsaydı, gökkubbe ve yeryüzü birbirine karışıp yok olurdu. O zaman Hak Teâlâ hakkında zarurî olarak bir bilgi doğardı. Fakat, bütün şeyler şهادette bir sıfat üzeredirler. Bu şهادette devam üzeredir. Ve bu devam gayet açık, gayet parlaktır. Böyle parlaklığından ötürü de –Allah'ın mârifeti– gizli olmuştur.

Bir de şu vardır: İnsanoğlunun çocukluk çağında bu âleme gözü alışmıştır, onu öğrenmiştir. Akıllı olduğu zamanda da şهادetten haberi yokken, o hâli güzel sanıp ona ülfet bağlamıştır. Bundan sonra akli ergin olduğu zamanda ise şهادete yine akıl erdiremez. Gaflette kalır. Ama garib bir hayvan veya garip bir yapı görünce kendisi de farkında olmadan dilinin ucundan:

– **Sübhanallah!** kelimesi yükselir.

O eşyanın şهادeti onun kalbince bilinir. Eğer böyle bir kişinin gözü zayıf olmazsa, o, her ne görürse hepsinin Hak Teâlâ'nın eseri ve işi olduğunu görür. Yapılanı görmez, yapanı görür. Gökyüzünü ve yeryüzünü görmez de Hak Teâlâ'nın bu iki varlıkta olan yapıcılık kudretini görür. Nitekim bir kimse bir elyazısını görse ona: Mürekkebi şöyle imiş! Kâğıdı şöyle imiş! diye bakmaz. Bunlara bakan kişi el yazısının ne olduğunu bilmeyen kişidir. O kimse, belki, o el yazısının manasını, onda elle yazı yazanın kendisini müşahade eder. Şöyle ki, kitapta kitabı yazan müşahade edilir. Yazı görülmez.

İşte böylece, insan bu mertebeye erişince, her neye baksa, her neyi görse Allahü Teâlâ'yı görür ki, O'nun kudret eliyle yaratılmamış hiçbir şey yoktur. Hatta bütün âlem, bütün kâinat O'nun yazılmış kitabı, san'atının eseridir. Eğer insanoğlu Hak Teâlâ'dan olmayan ve Hak Teâlâ ile ilgisi bulunmayan bir şey görmek istese buna gücü yetişmez. Âlemde her şey, her nesne açık bir dille, kendi hâl dili ile Hak Teâlâ'nın kudretine, celâline, yüceliğine şahitlik ederler. Bundan daha açık, daha seçkin bir şey âlemde yoktur. Lâkin insanların, bu marifetten aciz olması, kendilerinin bilgi ve anlayış yoksulluğundan ötürüdür.

MUHABBETİN İLACI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, sevgi çok yüce bir makamdır. Onun ilacı önemlidir. Bir kişi güzel bir şeye âşık olmak dilese onun ilk tedbiri, o aşktan başka ne var-

sa onlardan yüz döndürmektir ve daima o sevdiğine bakmalıdır. Sevgilinin yüzünü görünce –eli, ayağı, saç ı örtülü bile olsa– onları da görmeye uğraşır. Her güzelliğı gördükçe meyli artar. Vaktâ ki, bu yolda sevgisini sürdürünce şüphesiz kendisinde az veya çok eğilim doğar. İşte Hak Teâlâ'nın da sevgisi, O'na duyulan muhabbet böyledir. Onun birinci şartı budur. Yani, dünyadan yüz döndürmek, gönlü dünya muhabbetinden tertemiz kılmaktır. Hak'tan başkasının muhabbeti, kişiyi, Hakk'ın muhabbetinden meneyler. Bu hâl, tıpkı ekin tarlasını ottan, ayrıktan, dikenden temizlemek gibidir. Bundan sonra Hak Teâlâ'nın marifetini dilemek gelir. Eğer bir kişi, Hak Teâlâ'yı sevmezse bu Allah'ü Teâlâ'yı bilmediğinden ötürüdür. Yoksa, Allahü Teâlâ'nın cemâli de celâli de elbette sevgilidir.

Bir kişi **Hazret-i Ebû Bekir'i** ve **Hazret-i Ömer'i** tanıyıp bilince, ikisini de sevmekten uzak kalamaz. Çünkü onların menkıbeleri, mücahedeleri elbette sevgilidir. Allah hakkında bilgi sahibi olmak, tıpkı tohumu kara toprağı ekmek gibidir. Nasıl ki, bir kimse bir kimseyi çok ansa, ondan kendisine bir ünsiyet, yakınlık doğar.

Sen bil ki, hiçbir mümin, sevginin köklerinde birbirinden farklı değildir. Muhabbetin esasından onda izler vardır. Lâkin o sevginin değışikliği üç sebepten ileri gelir:

Birincisi: Dünyaya olan meyil ve muhabbetten doğan ayrılıktır ki, halkın bir kısmı diğerlerinden daha fazla veya az olarak dünyayı sever ve onunla meşgul olurlar. Bir şeydeki sevginin ve meşguliyetin azlığı veya çokluğu ise başka bir şeyin sevgisinin azlığını veya çokluğunu gerektirir.

İkincisi: Marifet (tanıma) derecesindeki farklılıktır. Câhil bir kimse, İmam-ı Şafiî'yi âlim diye bildiğı için sever. Fıkıhçılar, Şafiî'yi bazı ilimlerden haberi olduğu için daha ziyade severler. Ayrıca Şafiî'yi sevenler akrabası ve öğrencileridir ki, onun bütün ilimlerinden ve ahlâklarından haberdirliler. Bundan ötürü de onu öteki fakihlerden daha fazla severler.

Üçüncüsü: Ünsiyetin kazanılmasına sebep olan zikir ve taattaki farklılıktır. Bir kişi Hak Teâlâ'yı ne kadar çok bilirse, O'nu o kadar fazla sever. Bir de sevginin vesilesi zikir ve ibadettir ki, onlarla ünsiyet elde edilir. Bu üç sebepten ötürü meyil ve sevgide ayrılıklar olur. Fakat bir kimse Hak Teâlâ'yı hiçbir zaman dost tutunmazsa bu, kişinin Allahü Teâlâ'yı asla bilmemesinden, tanımamasındandır. Görünen yüzün güzelliğı elbette sevilir. Onun gibi batınî olan yüz de elbette sevgilidir, mahbubdur. Böylece muhabbet mârifetin (tanımanın) semeresi olmuş olur.

Marifetin kemâlini ele geçirmenin iki yolu vardır:

Birinci yol: Tasavvuf ehlinin yoludur. O da mücahededir. Sürekli zikretmek ile kalbi safi kılmak, arındırmaktır. Öyle ki, Allah'tan başka her şeyi unutmaktır. Bundan sonra o kişinin batınında bazı hâller belirir ki, belki o hâllerle Hak Teâlâ'nın yüceliğinin kemâli, parıldar ve müşahade edilir gibi bir şekil alır. Bunun

örneği ava tuzak kurmak gibidir ki, o tuzağa kimi zaman olur av düşer, kimi zaman düşmez. Kimi zaman olur ki, içine sıçan düşer, kimi zaman da doğan düşer. Bundaki fark çok ama çok büyüktür ve saadet, bağışlanan miktardadır.

İkinci yol: O da marifet ilmini öğrenmektir. Bu hususta kelâm ilmini ve başka ilimleri öğrenmek fayda vermez. Bunun da başlangıcı Hak Teâlâ'nın acayip sanatını tefekkürdür. Bunların kimisine işaret etmiştik. Bundan sonra acayip sanatlardan ilerleyerek Allah'ın zâtının cemâlini, celâlini düşünmek gelir. Bu hâl, Allah'ın zâtının, sıfatlarının ve isimlerinin hakikatlerinin keşfolmasına kadar sürer. Ve bu uzun bir ilimdir. Ancak zeki olan kişinin buna erişmesi mümkündür. Ancak arif bir üstad ele geçirmekle bu imkân hâsıl olabilir. Ama zeki olmayanlar bu ilme erişemez. Çünkü bu av düşecek veya düşmeyecek tuzak kurmak değildir. Belki aksine bu ticaret ve çiftçilik gibidir. Bir kişi iki koyun alır. Bir erkek, biri de dişidir. Bunları çiftleşmeye salar. Bundan ötürü malı çoğalır. Ancak koyun sürüsünü yıldırım çarpar, hepsi helâk olur gider.

Bir kimse muhabbet dilerse marifet yolunda başka bir yolla dilememelidir. Bu güçtür, müşküldür. Bir kişi marifeti, bu iki yoldan değil de başka bir yoldan ararsa onu bulamaz. Ve bir kimse ki, Hak Teâlâ'nın sevgisi kendisinde olmadığı hâlde âhiret saadetinin kemâline erişmeyi isterse yanlış hareket etmiş olur. Çünkü âhiret, Hak Teâlâ'ya erişmekten başka bir şey değildir.

Bir kişi, sevgi beslediği bir şeye erişse, onu elde etse, fakat daha önceden onu sevmesine engel olan şeylerden ötürü o şey örtülü kalmış, ona kavuşamamış ve onun hasreti ile nice yıllar geçirmiş olsa, ona kavuştuğu an büyük bir lezzet duyar. İşte **Saadet** budur. Eğer önceden sevmemişse ona erişmekten hiç lezzet duymaz. Bütün gönlü ile sevmişse büyük bir lezzete erer. Böylece saadeti, aşk ve muhabbeti derecesinde olur. Ve eğer **-Allah korusun-** kalbi âhiret saadetinin zıddı şeylerle yakınlık, ülfet ve ilgi kurmuşsa bunlar onun helâkine sebep olur, acılara, elemelere düşer. Başkalarının saadet bulduğu şeyler yüzünden o, **şakî** (kötü kişi) olur. Bunun benzeri şöyledir: O kişi bir lağım amelesi gibi olur ki, aktar dükkânının önünden geçerken güzel kokular duyar. Akli başından gider, bayılır. Halk başına toplanır. Gülsuyu, misk ve amber saçarlar. Daha da kötüleşir. Bu sırada daha önce lağım amelesi olan bir kişi oraya gelir. O kişinin halinin neden olduğunu anlar. Bir parça insan pisliğini getirir, onu burnuna sürer, O kişinin akli başına gelir:

– Oh, işte lâtif koku budur! der.

İşte bunun gibi bir kişi dünyayı sevmiş, ona bağlanmışsa onun sevgilisi dünya olmuş olur. Tıpkı lağım amelesine benzer ki aktarlar çarşısına gelse, orada fıski kokusu bulamazsa ve orada buldukları da tabiatının zıddı şeyler olursa onun bu yönden azabı çok olur. Ülfet edindiği insan pisliğini orada bulmaya çaresi yoktur. Âhirette de dünya arzularından hiçbir şey bulamaz. O şeylerin hepsi onun tabiatının zıddı olmuş olur. Her şey onun acı duymasına ve şekavetine, sıkıntısına sebep olur. Şunu bilmelisin ki, Âhiret ruhlar âlemidir. Allahü Teâlâ'nın, Hazret-i Ulûhiyyet'in cemâl âlemidir. Allah'ın cemâli, bu uhrevî

âlemde görülür, müşahade edilir. Said (saadete eren kişi) şu Âdemoğlu olur ki, Hazret-i Ulûhiyyet'le ilgi kurmuş bulunur. Tâ ki, âhirete olan şeyleri tabiatına uygun bulur. Bütün riyâzetler, perhizler, ibadetler bu münasebet içindir. Muhabbet ise bu münasebetin aynı, eşitidir. Nitekim, Cenâb-ı Hak tarafından şöyle buyurulmuştur:

“Nefsini dünya ilişkilerinden temizleyenler kurtuldu.” (Şems Sûresi: 9)

Bütün günahlar, şiddetli istekler (şehvetler), dünya dostukları bu ilginin zıddıdır. Cenâb-ı Hak bu yolda şöyle buyurmuştur:

“Nefsini günahlarla, dünya şehvet ve istekleri ile dolduran umudunu kestti.” (Şems Sûresi: 10)

Basîret ehli bu manayı müşahade edince taklitten kurtulmuş olur. Bunu peygamberlerin doğruluğundan, sıdkından anlamışlardır. Hatta peygamberlerin sıdkını mucizesiz olarak bu hâl ile anlamış, bilmişlerdir. Bu şunun gibidir ki, bir kişi hekimlik ilmini bilse hekimin sözlerini işitince onun hekim olup olmadığını anlar. Doğruyu görürse:

– İşte bu tam hekimdir! der.

Eğer çarşıda oturan yalancı hekimin sözünü işitse anlar ki, o cahilin biridir.

İşte böylece gerçek bir peygamberle peygamberlik davası eden yalancının arası bu anlattıklarımızla bilinir. Ondandır ki kişinin kendi basireti ile bilemediği şeyler peygamberle bilinir. Bu, kendiliğinden hasıl olan bir ilimdir. Musa'nın asasının yılanı dönmesinden doğan ilim gibi değildir. Çünkü böyle bir ilim tehlikededir. Sâmiri'nin buzağısı gibi bâtıl olur. Bâtılı mucizelerden fark eylemek, bu ilim dışında kolay değildir.

MUHABBETİN ALÂMETLERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, muhabbet aziz, değerli bir mücevherdir. Muhabbet davasını gütmek kolay şey değildir. Her kişinin kendisini Allah dostlarından sanması revâ değildir. Lâkin muhabbetin alâmeti, nişanesi vardır. Onları o kişi kendisinden istemelidir. Bunlar **yedi nişâne'**dir.

Birinci nişâne: Kendi ölümünü kötü, kerih görmemektir ki, hiçbir dost, dostunun didârını görmeyi çirkin görmez. Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kimse Hak Teâlâ'nın didârını** (yüzünü görmeyi) **dost tutunmuşsa, Hak Teâlâ da onun didârını dost tutunur.**

Buveyti (Allah rahmet eylesin), zâhidlerden birine:

– Ölümü seviyor musun? diye sordu.

O zâhid durakladı. Buveyti:

– Eğer sadık olsaydın ölümü dost tutunurdun! dedi.

Ama bir kimsede Allah sevgisi olup da ölümünün erken gelmesini istemesi ve asıl ölümü çirkin görmesi caizdir. Belki olur ki, henüz ölüm hazırlığını yapmamıştır. O hazırlığı yapmak diler.

İkinci nişâne: Hak Teâlâ'nın sevdiğini kendi sevdiğinin üzerine tercih eder. Hakk'ın sevdiğini kendi sevdiğinden daha üstün görür, onu seçer. Bir şeyi sevdiğinin yakınlığına sebep bilirse onu terkedemez. Bir şey de sevdiğinden kendisinin uzaklaşmasına sebep olursa ondan uzaklaşır. Böyle bir kişi bütün kalbi ile Allahü Teâlâ'yı seven, O'nu dost tutunan bir kimsedir. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Bir kişi Hak Teâlâ'yı kalbi ile dost tutunan kimseyi görmek isterse, Huzeýfe'nin azatlı kölesi olan Sâlim'e baksın.**

Eğer bir kimse günahkâr olsa, mâsiyet işlese bu, Allahü Teâlâ'ya muhabbeti olmadığına delil değildir. Belki bu, sevginin bütün kalbiyle olmadığına delâlet eder. Buna da alâmet şudur ki, Numan'ı nice kez şarap içtiğinden ötürü kamçıladıklarında birisi ona lanet etmişti. Resûl (s.a.v.) lanet savurana:

– **Ona lanet etme. Belki o, Allah'ı ve Allah'ın Resûlünü sever!** dedi.

Fudayl der ki:

– Eğer sana Allah'ı seviyor musun derlerse, sen cevap verme, sus. Eğer: "Sevmiyorum!" dersen, kâfir olursun. Eğer: "Seviyorum!" dersen bu fiilin dostlar fiiline benzemiyor, demektir.

Üçüncü nişâne: Hak Teâlâ'nın zikri, dostu olanın gönlünde tazelenir, durur. Ve ona bu zikir zor gelmez, kendisine zahmet vermeden teşvikçi olur. Çünkü bir kimse bir şeyi severse, onu çokça anar. Eğer dostluğu, muhabbeti tam olursa, onu hatırandan hiç çıkarmaz. Eğer kişi gönlünü zorla, zahmet ve tekellüfle Hak Teâlâ'nın zikriyle uğraştırırsa, başka sevdiği şeyin gönlüne hâkim olmasından korkulur. Kimi zaman olur ki, onun gönlüne Hak Teâlâ'nın sevgisi galip olmaz. Fakat Hak Teâlâ'nın sevgisinin sevgisi galip olur ve Hak Teâlâ sevgisini elde etmek diler. Hak Teâlâ'nın sevgisinin kalbe hâkim olması ile O'nun sevgisini isteme sevgisinin kalbe hâkim olması birbirinden çok farklı şeylerdir.

Dördüncü nişâne: Hak Teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i, Allah'ın Resûlünü ve Hak Teâlâ ile ilgili olan her şeyi sevmektir. Bu sevgi kuvvetli bir sevgi olmalıdır. Çünkü bütün halkı severse, halkın hepsi Allah'ın kullarıdır. Eğer bütün varlıkları, mevcudatı severse onların da hepsi Allahü Teâlâ'nın yarattığıdır. Nitekim bir kişi bir kişiyi severse, onun yazdığı kitapları ve elyazısını da sever. Çünkü bunların her biri, o kişinin zatından ayrı olmayan eseridir.

Beşinci nişâne: Halvete (yalnızlığa) ve Allah'a yalvarıp yakarmaya (münâcata) düşkün olmaktır. Günlük zahmet ve ilişkilerin ortadan yok olması için akşam olmasını arzu etmektir. Eğer kişinin kendisi, tenhada Allahü Teâlâ ile dostluk kurup O'na yalvarmayı bırakıp, gündüzün uyumayı ve konuşmayı daha çok severse o kişinin dostluğu zayıf olur.

Davud aleyhisselâma şu vahiy inmişti:

– **Ey Davud! Halktan hiç kimseyle arkadaşlık etme, benden kesilirsin. Bilhassa şu iki kimseyle ki: Birisi, sevap dileğinde aşırılığı olup da sevabın kendisine geç eriştiğinden ötürü gevşer, tembellik eder. Ötekisi de beni unutup**

kendi hâli ile kanaat eder. Böyle bir kişinin alâmeti, şudur ki: Ben onu, kendi kendine bırakır, onu kendime değil, dünyaya hayran ederim.

Hak Teâlâ'ya sevgisi tamam olan kulun, Hak Teâlâ'dan başkasına yakınlığı, ünsiyeti kalmaz. İsrailoğullarından, ibadete düşkün bir kişi vardı. Geceleri namaz kılardı. Bu ibadetini geceleri sabaha kadar bir ağacın altında yapardı. Bu ağacın üstünde de bir kuş güzel bir sesle öterdi. O zamanın peygamberine şöyle bir vahiy indi:

– Ey nebîm! O âbid kişiye söyle ki, ‘Sen mahlûkla ülfet kurdun, Hâlik’i (Yaratan’ı) unuttun. Senin âbidliğinden bir derece düştü. Hiçbir amelle yine o dereceye erişemezsin.’ Yine birtakım insanlar, Hak Teâlâ ile ünsiyette ve münacaatta öyle bir dereceye erişmişlerdir ki, bulundukları ibadethanenin bir yanına bir ateş düşerdi de haberleri olmazdı Birisinin ayağı bir hastalıktan ötürü namaz kılar, ibadet ederken kesildi. Onun ayağının kesildiğinden haberi bile olmadı.

Hazret-i Davud’a vahiy gelip şöyle buyuruldu:

– Ey Davud! Bana şu kişi yalan söylemektedir. Beni sevdiğini söyler de bütün gece uyku uyur. Seven, sevdiğinin yüzünü aramaz, dilemez mi? Her kimse beni dilerse, ben onunlayımdır.

Musa aleyhisselâm:

– Ya Rabbi, nerdesin? Tâ ki seni dileyeyim? dedi.

Allahü Teâlâ da;

– Ey Musa! diye buyurdu Madem ki, beni diliyorsun, Ben seninleyim.

Altıncı nişâne: Kul ibadetleri kolayca yapar, ibadetin ağırlığı ondan giderilir. Ulu kişilerden, İslâm’ın ileri gelenlerinden biri der ki:

– Yirmi yıl kendimi gece namazına vakfettim. Vaktim adeta can çekişmekle geçti. Ondan sonra yirmi yıl daha bu gece namazından nimetlendim. Çünkü dostluk güçlü olunca hiçbir lezzet ibadet lezzetine erişemez. Güçlük ise nerede kalır?

Yedinci nişâne: Kul, Hak Teâlâ’nın bütün itaatli kullarını sever, onları dost bilir. O da onlara muti olur, baş eğer. Onlara karşı merhametli ve şefkatlidir. Bütün kafirlere ve asi kişilere düşman olur. Nitekim Hak Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

“Hak Teâlâ’nın velîleri kâfirlere hışmedici ve birbirine şefkat edicilerdir.” (Fetih Sûresi: 29)

Peygamberlerden biri Allahü Teâlâ’ya şöyle yakarıştı bulundu:

– Ey Allah’ım! Senin velilerin ve dostların kimlerdir?

Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

– Beni sevenler küçük çocuğun anasına sevgi duyduğu gibi Bana sevgi duyanlardır. Ve kuşun yuvasına sığındığı gibi adıma sığınanlardır. Ve kaplanın kızınca hiçbir kişiden korkmadığı gibi Bana asi olanlara karşı öyle hışımlı olan ve korku nedir bilmeyenlerdir.

Bu nişâneler ve bunlar gibi alâmetler çoktur. Bir kişinin sevgisi, dostluğu tam olursa, bütün bu alâmetler onda mevcut bulunur. Bir kimsede bu nişânelerin bir kısmı bulunur, bir kısmı bulunmazsa onun sevgi ve dostluğu da o ölçüde olur.

ALLAHÜ TEÂLÂ'YA OLAN ŞEVK

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bir kimse sevgiyi inkâr etse sevgi de onu inkâr eder. Resûlullah Efendimiz duasında şöyle yakarırdı:

– Ey Allah'ım! Ben, Sana varmak şevkini ve kerim yüzünü görmek lezzetini dilerim.

Yine Resûlullah Efendimiz, buyurdu ki:

– **Hak Teâlâ şöyle buyurdu: “Benim dostlarımla benimle lika şevki (yüzümü görme şevk ve arzuları) uzadı (haddini geçti). Ben onlara kavuşmaya onlardan daha çok arzuluyum.”**

Böylece sen de Allahü Teâlâ'ya olan şevkin manasını bilmelisin. Zira muhabbet şevksiz olmaz. Lâkin bir kişi bilinmez, tanınmazsa ona karşı şevk (gönül arzu ve hevası) duyulmaz. Eğer bilinir, tanınır da göz önünde hazır olursa yine şevk olmaz. Şevk öyle bir şeye karşı duyulur ki, o şey bir cihetten göz önündedir, bir cihetten de göz önünde değil, gaibdir. Maşuk (sevgili) gibi hayalde hazır olur, gözden gâib olur. Şevkin manası, sevgiliyi dilemektir. Tâ ki, gönül, sevgiliyi müşahadeye hazır olup onu idrâki tamam olmalıdır. Bundan ötürü bu makamda ne bilmektesin? Dünyada Hak Teâlâ'ya olan şevkin sonuna erişmesinin imkânı yoktur. Çünkü Hak Teâlâ, marifette hazırdır, müşahadede gâiptir. Müshadenin kemâli ise marifettir. Didâr ise hayalin kemâlidir, en mükemmel şeklidir. Bilinmeli ki, şevk ancak ölümle gönülden kalkar. Ölümden başka bir sebeple kalkmaz. Şevkten yine bir cins baki kalır ki, âhirette de o şevk son bulmaz. Zira görünür dünyamızda idrâkin eksikliği iki yöndendir. Bu iki şeydendir ki, anlayış aczi meydana gelir.

Birincisi: Marifet, şu idrâktir ki, kara bir perdenin ardından görmek gibidir. Yahut gün doğmazdan önce alacakaranlıkta bir şeyi görmek gibidir. Bu marifet, âhirette aydınlanır. O zaman bu türlü şevk kesilir.

İkincisi: Bir kişinin şevki olur. Sevdiğinin yüzünü görür. Lâkin saçını ve başka başka uzuvlarını görmemiş olur. Sevgilinin bütün uzuvlarının güzel ve tam olduğunu anlar. Böylece kalbinde o uzuvların şevki belirir. İşte bunun gibi **Hazret-i Ulûhiyyet'in** cemâlinin nihayeti yoktur. Bir kişi bunları, yani Allahü Teâlâ'yı ne kadar bilmiş olsa O'nun cemâli hakkında bilmediği yine ziyadedir. Çünkü Hak Teâlâ'nın bilinmesinin, marifetinin ucu bucağı yoktur. Eğer bu bilgilerin hepsi bilinmezse **Hazret-i Ulûhiyyet'in** cemâli de tam bilinmemiş olur. Ve onların tamamını bilmek Âdemoğluna ne bu dünyada, ne de öteki dünyada mümkün olabilir. Çünkü insanların bilgisi sonsuz olamaz. Sen bil ki, âhirette Allahü Teâlâ'nın didârına bakış ne kadar ziyade olursa duyulan lezzet de o kadar

ziyade olur ve o lezzet sınırsız, sonsuz bir lezzettir. Eğer gönlün bakışı hazırda bulunana, görünene olursa, gönlün hâli bundan ötürü sevinç, rahatlık, ferah ile dolar. İşte buna **üns** ve **ülfet** denir.

Eğer gönlün bakışı geride kalan, bilmediği ve göremediği şeylere olursa, ona da **şevk** denir. Bu şevkin ise sonu yoktur. Ne dünyada, ne de âhirette onun sonu bulunabilir. Âhirette de daima şöyle derler:

“Ya Rabbi! Bizim nurumuzu tamamla!” (Tahrîm Sûresi: 8)

Neden böyle derler? Çünkü bir şey Hazret-i Ulûhiyyet'ten görünürse o şeylerin hepsi nur cinsindendir. Ruhlar da o nurların hepsini talep ederler. Lâkin iktidarları, kabiliyetleri olmaz. Çünkü Hüda'yı kemâli ile Hüda'dan başka kimse bilmez. O zaman da kemâli ile görme gücünü elde edemez. Lâkin şevk sahiplerinin yolu açıktır. Tâ ki, onlara didârin devamlı görünüşü, açılışı artar. İşte Cenneteki sonsuz lezzetin hakikati budur. Eğer bu lezzet ziyade olmasaydı, belki de o lezzet belirmezdi. Çünkü bir şey sürekli olursa gönül onun daimî lezzetinde kalır. Taze bir lezzet erişmeyince ondan tad duyulmaz. Cennet ehlinin nimetleri ise daima taze olur. Öyle ki, hazır nimete göre geçmişteki nimet az görünür. Çünkü nimet her gün artış ve terakki yolunda olur. Bundan da üns'ün (alışkanlığın) manası açıklanmış, bilinmiş oldu. Çünkü üns, gönül haletinin hazır olan lezzete nisbetidir ki, geri kalana iltifat etmez. Eğer geri kalana iltifat ederse o halet **şevk** olur.

Şu hâle göre Hak Teâlâ'nın bütün sevenleri hem bu dünyada, hem öteki dünyada **üns** ile **şevk**'in ara yerindedir.

Allahü Teâlâ'nın Davud aleyhisselâma şöyle buyurduğu gelen haberlerden öğrenilmiştir:

“Cenâb-ı Hak:

– Ey Davud! dedi. Yeryüzü halkına haber ver ki: Ben Beni sevenin dostuyum. Yine Benim için halvete çekilenin, tenhada ibadet edenin yoldaşım. Yine Benim zikrimle üns tutanın enisiyim, arkadaşım. Beni seçeni, Ben seçerim. Yine Benim buyruğumu tutanın, Ben de buyruğunu tutucuyum.

Hiçbir kişi yoktur ki, gönlünden Beni sevsin de Ben bunu bilip onu sevmemiş olayım ve başkalarının üzerine ona öncelik mükâfatı vermemiş olayım!

Kim Beni dilerse, gerçektir ki, Ben onunla beraberim. Bir kişi başkalarını ararsa beni bulamaz.

Ey yeryüzünün kavimleri! Size gurur veren işleri bırakınız. Benim sohbe-time, Benimle oturmaya, Benimle ünsiyete, Benimle enis (dost) olmaya yüz tutun. Siz Bana enis olun ki, Ben de size enis olayım. Ben kendi dostlarımı, kendi sevdiklerimi İbrahim Halil'in mayasından yarattım. O, Benim dostumdur. Musa kelimim (Benim sözcüm), Muhammed bir güzünim, seçkin kulumdur.

Ve Ben, Beni özleyenlerin kalbini kendi nurumdan yarattım. Onları kendi celâlimle besledim.”

Kimi peygamberlere yine Cenâb-ı Hak tarafından şöyle vahiyler gelmiştir:

– Benim kullarım vardır ki, onlar Beni anarlar. Ben de onları anarım. Onlar beni arzular, Ben de onları arzularım. Onların isteklisiyim. Onların bakışları Bana’dır. Benim bakışlarım onlarıdır. Eğer sen onların yolunu tutarsan, Ben seni de dost tutarım. Eğer onların yolundan kaçarsan, kendime seni düşman tutunurum.

Sevgi, muhabbet, şevk, Allah’a yakınlaşma (üns) konularında bunlar gibi haberler çoktur. Bu kadar yetişir.

RIZANIN FAZİLETİ

Ey sâlih kişi! Hak Teâlâ’nın kaza ve kaderine rıza göstermek, makamların en yücesidir. Onun maverasında (ötesinde) başka yüce bir makam yoktur. Allahü Teâlâ Hazretlerine duyulan sevgi nasıl gayet yüce bir makamsa, Hak Teâlâ’nın kazasına rıza da o muhabbetin bir meyvesi, semeresidir. O her muhabbetin semeresi de değildir. Yalnız kemâl derecesinde olan muhabbetin meyvesidir. Bundan ötürüdür ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Hak Teâlâ’nın kazasına rıza göstermek, Hak Teâlâ’nın kapılarının en yücesidir.

Resul (s.a.v.) bir gün bir kavme bir soru sordu. Dedi ki:

– İmânınızın nişânı, alâmeti nedir?

Onlar da:

– Belâya sabrederiz, nimete şükrederiz! Kazaya da razı oluruz! dediler. O zaman Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Bu kişiler hikmet sahibi, hakîm kişilerdir. Din bilginleridirler. Bunların ilmi ulu olduğundan Allahü Teâlâ’ya yakın kişiler oldular. Ki, peygamberler gibidirler.

Davud aleyhisselâma şu vahiy inmişti:

– Ey Davud! Benim velilerimin dünya kaygısı ile ne işleri vardır? O dünya kaygıları ki, bana dua etmenin güzelliğini ve tadını onların gönüllerinden giderir. Ey Davud! Ben kendi dostlarımdan şunu isterim ki, ruhanî olsunlar, dünya gamından hiçbir şey yemesinler. Dünyaya hiç gönül bağlamasınlar.

Resûlullah Efendimiz buyurdu ki:

– Hak Teâlâ kullarına şöyle buyurur: “O Allah benim ki, Benden başka ilâh yoktur. Belâya sabretmeyen, nimete şükretmeyen ve Benim kazama razı olmayan kişiye de ki: Artık kendine başka bir Rab arasın.”

Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– Hak Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ben takdir eyledim, tedbir kıldım. Kendi san’atımı sağlamlaştırdım. Her ne olması gerekiyorsa onun olmasına hüküm verdim. Buna razı olan kişi ile Benim rızam birliktedir. Bir kimse hük-

müme razı olmaz, Benim yaptıklarına kızarsa, Benim hışmım da işte o kişiyledir. Bu kızgınlığım da tâ onun Beni görmesine kadar sürer."

Enes Hazretleri (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Yirmi yıl Resûlullahın kapısında bulundum. Her ne işi işlesem bana:

– Niçin bu işi yaptın, niçin yapmadın? demezdi.

Lâkin eğer bir kişi benimle işi hâledilmeyip de o kişi bana düşmanlık etseydi:

– **Ne yapalım, derdi. Ezelde yazılmış olsaydı olurdu.**

Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hak Teâlâ buyurdu ki: "Hayrı da, şerri de yarattım. Hayır için yarattığım ve hayrı elleri ile işlettiğim kişiye müjdeler olsun! Şer için yarattığım, kötülükleri de kendisine yaptırmış olduğum kişiye de yazıklar olsun. Yine: Niçin ve nasıl? diyene de tekrar yazıklar olsun."

İsrailoğulları âbidlerinden biri, çok zamandan beri ibadet eder dururdu. Rüyasında ona:

– Cennette senin yol arkadaşın filânca kadındır! dediler.

Bu rüyadan sonra o âbid kadını ve ibadetini nasıl yaptığını görmek diledi. Ama o kadını geceleri ne nafile namazda kaim, ne de gündüzleri sâim (oruçlu) gördü. Farzlardan başka hiçbir ibadette bulunmuyordu. Abid kişi ona:

– Ey hatun! dedi. Senin amelin nedir? Bana söyle.

Kadın da:

– Benim amelim, işte bu gördüğünden ibarettir, dedi.

Âbid kişi ısrarda bulundu. Kadın da en sonunda hatırlayıp dedi ki:

– Benim bir hasletçiğim vardır. Eğer bir belâya veya hastalığa uğramışsam afiyette olmayı dilemem. Çünkü her şeye hükmeyleyen Allahü Teâlâ'dır. Benim hastalığıma da o hüküm vermiştir. Eğer güneşte bulunuyorsam, gölge istemem. Gölgede olsam güneşte bulunmayı istemem. Yüce Allah'ım her neye hükmetmiş ise ben ona razıyım.

Âbid kişi bu sözler üzerine elini o kadının başının üstüne koydu ve:

– Bu haslet, küçük değil, gerçekten çok büyük bir haslettir! dedi.

RIZANIN HAKİKATİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, birtakım kişiler şöyle demişlerdir:

– Belâya ve nefsin havasına aykırı her şeye razı olmak elden gelmez. Belki onun sonu sabırdır.

Böyle bir deyiş hatadır, yanlıştır. Çünkü sevgi üstün gelince nefsin havasının aykırılığına rıza göstermek iki yönden mümkün olabilir.

Birinci yön: Kişinin aşka öyle dalmasıdır ki, aklı başından gider ve derdini bilmez olur. Nitekim kimi kişiler savaş ânında öyle kendinden geçer ki, yarası-

nun acısını duymaz. Ancak kanlarını görünce sızısını anlar. Bunun gibi kimi kişiler olur ki, bir işe hırsıyla yürürken ayağına diken batır, o ise onun battığını duymaz. Acısından haberi olmaz. Eğer gönlü bir düşünceye dalsa, açlığını, susuzluğunu bilmez olur. İşte bunların hepsi yaratıkların aşkında ve dünya ihtiraslarında nasıl mümkün oluyorsa, Hak Teâlâ'nın sevgisinde, dostluğunda ve âhiret işlerinin sevgisinde niçin mümkün olmasın? Bilinen bir gerçektir ki, bâtında olan mana suretinin güzelliği, zâhirdekinden daha yücedir. Çünkü zâhirdeki suret, gerçekte çöplük üstüne serilmiş bir posttur. İçi gören, bâtına bakan basiret gözü ise zâhiri gözden daha parlaktır. Çünkü kafamızdaki gözümüz çok kez yanlış görür. Ona büyükler küçük ve küçük şeyler büyük görünebilir. İrağı yakın, yakını da ırak görebilir.

İkinci yön: Seven acıyı duyar. Lâkin, sevdiğinin rızasının bunda olduğunu bildiği için o da bu acıya rıza gösterir. Nitekim bir kimsenin sevgilisi: "Kendini hacamat ettir, damarından kan aldır!" veya: "Şu acı ilahtan iç!" dese, o bunlara rıza gösterir, sesini çıkarmaz. Âşık, bunu sevdiğinin rızasını kazanmak dileği ile yaparsa Hak Teâlâ'nın rızasını kazanmak için neler yapmaz! İşlediği işte Hak Teâlâ'nın rızasını bilince fakirliğe, hastalığa, başka belâ ve sıkıntılara razı olur. Nitekim, dünyaya haris olan kimse yolculuk sıkıntısına, deniz tehlikelerine ve onlar gibi yapılması güç işlere rıza gösterir. Çok sevenler, Allahü Teâlâ'ya duydukları sevgiyle bu dereceye erişmişlerdir.

Feth-i Musulî'nin hatunu yere düşüp de tırnağı kırıldığında gülmüştü. Ona:

– Bir yerin ağrısı mı? diye sordular. Kadıncağız:

– Sevabın sevinci bana o acıyı duyurmadı! dedi.

Sehl-i Tüsterî'nin bir hastalığı vardı ki, o hastalığa ilaç kullanmıyordu. Kendisine:

– Niçin ilaç kullanmıyorsun? diye sordular. O da:

– Ey dost! Bilmez misin ki, dostun yarası acı vermez! dedi.

Kur'ân-ı Kerîm'den bilinmiştir ki, Yusuf aleyhisselâmın yüzüne bakan kadınlar onun güzelliğinin son derece parlak olmasından ellerini kesmişler, parmaklarını kestiklerinden habersiz kalmışlardı. Ve Mısır'da kıtlık olmuştu. Halk aç olduğu hâlde Yusuf'a bakınca açlıklarını unutmuşlardı. Bu, Allah'ın yarattığı bir kişinin güzelliğinin tesiridir. Yüce Yaradan'ın cemâli bir kimseye açılma belâdan haberi olmasa bu hâl şaşılacak bir şey midir? İsa aleyhisselâm, bir kişiye rastlamıştı. Onun kör, abraş ve cüzzamlı olduğunu gördü. Vücudunun iki yanı da kötürümdü. Elsiz, ayaksızdı. Ama yine de:

– Şükür şu Hüda'ya ki, birçok halkın tutulduğu nice belâdan bana afiyet, sağlık verdi! diyordu.

İsa aleyhisselâm:

– Allah halka ne belâlar kılmıştır ki, sana afiyet verdi? diye sordu.

O kişi de:

– Benim afiyetim, sağlığım, gönlünde bendeki Allah marifeti bulunmayan kişiden daha ziyadedir! dedi.

İsa aleyhisselâm da:

– Doğru söyledin! dedi.

Bir kişi geldi, hastayım, dedi. Bana yardım et. Hazret-i İsa o kişinin eline yapıştı. Hazret-i İsa'nın eli cüzzamlının eline değince hemen iyileşti. Ayağa da kalktı. Körlüğü de gitti, görür oldu. Yüzü güpgüzel bir adam haline geldi. On-
dan sonra daima İsa aleyhisselâm ile birlikte sohbetle bulunur, ibadet eder oldu.

Şiblî'yi divânedir diye tımarhaneye götürmüşlerdi. Bir kısım halk onun ya-
nına vardılar. O, gelenlere:

– Siz kimsiniz? diye sordu. Onlar:

– Biz senin dostlarınız! dediler. Şiblî, onların üstüne taş atıp hepsini kaçırttı.
Ve arkalarından:

– Yalan söylüyorsunuz! Benim dostum olsaydınız, belâma sabrederdiniz!
dedi.

DUA ETMEK, RIZAYA AYKIRI DEĞİLDİR

İslâm'da kadere rıza hakkında bazı kişiler şöyle demişlerdir:

– Rızanın şartı senin dua kılmamandır. Eline geçiremediğin şeyi Allah'tan
dilememendir. Allah her ne etmişse ona razı olmalısın! Günahı da fıskı da in-
kâr etme ki, ikisi de Alla'nü Teâlâ'nın kazasıdır. Bir şehirde mâsiyet (**günah**)
veya veba olursa oradan kaçmamalısın! Bu gibi sözler yanlıştır. Hepsı hatalı
sözlerdir.

Resûl (s.a.v.) dua eder ve: **“Dua kılın”** diye buyururdu. Dua kılmaya halkı
teşvik edip şöyle buyururdu:

– **Dua, ibadetlerin özüdür.**

Gerçekten dua gönüle şu hâlleri getirir:

1- Rikkat (incelik).

2- Kırıklık.

3- Yakarış.

4- Alçak gönüllülük (tevazu).

5- Acizlik (kendi kuvvetinin yetersizliğini anlama) hâli.

6- Hak Teâlâ'ya sığınmak hâlleri.

Bunların hepsi güzel, beğenilen sıfatlardır. Susuzluğu gidermek için su iç-
mek, açlığı gidermek için yemek yemek, soğuktan korunmak için elbiseler giy-
mek rızaya aykırı değildir.

Bunlar gibi: **Belâyı baştan uzaklaştırmak için dua eylemek de rızaya aykırı
olamaz.** Fakat günaha razı olmaya hiçbir ruhsat yoktur. Bunun için yasak buy-
ruğu gelmiştir. Yine şöyle buyurulmuştur:

– Günaha rıza gösteren, günahı işleyene ortak olur. Hatta bir köleyi Maş-
rık'ta öldürseler, ona Mağrib'de bir kişi razılık gösterse, o köleyi öldürmekte
onun suçuna ortak olur.

GÜNAHIN İKİ YÖNÜ

Günah her ne kadar Hak Teâlâ'nın kazası ise de günahın iki yönü vardır:

Birinci yön: Kul ile ilgilidir. Onun iradesi (istemesi) olmuştur. Bunun alâme-
ti şudur ki, o günahı işleyen kimse, Hak Teâlâ'nın kızdığı kişi olur.

İkinci yön: Hak Teâlâ ile ilgilidir. O'nun kazası ve takdiridir. Âlem, küfür-
den ve günahattan uzak değildir. Hak Teâlâ'nın kaza (hüküm) kıldığına razı ol-
mak gerektir. Ama kişinin irade gücü ile olursa, onun sıfatı olduğundan ötürü
rıza göstermemek gerektir. Kulun sıfatı olduğunun alâmeti –zikrolunduğu üze-
re– kulun onu işlemekle Hak Teâlâ'nın gazabına uğramasıdır. Bunlar birbirine
uymayan, çelişkili şeyler değildir. Eğer bir kimsenin düşmanı ölse, o ölen düş-
man, o kişinin düşmanının da düşmanı olsa hem üzülsün, hem de sevinir. Ama
üzüntüsü bir yönden, sevinci başka bir yöndendir. Uymazlık, çelişki, ikisi aynı
yönde olursa o vakit olur. Bunun gibi günahkârlığın üstün geldiği yerden kaç-
mak önemlidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah şöyle buyuruyor:

**“Ey Allah'ım! Sen bizi bu ülkeden çıkar. Çünkü bu ülkenin halkı zalim-
dir.”** (Nisa Sûresi: 75)

Geçmişte Müslüman büyükleri bunun gibi şehirlerden kaçmışlardır:

– Günah, bize de geçer! Eğer geçmese bile o günahın cezası sirayet eder! de-
mişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Siz, o fitneden kaçının ki, o fitne yalnız zulmedenlere mahsus değildir.”
(Enfâl Sûresi: 26)

Eğer bir kimse bulunduğu yerde gözü bir nâmahreme kaçsa, onun o yerden
kaçmasına rızaya aykırı bir hususu yoktur. Yine bunun gibi eğer bir şehirde fe-
lâket, belâ, kıtlık olsa o yerden gitmek caiz olur. Lâkin veba hastalığı olursa on-
dan kaçmak yasaklanmıştır. Çünkü sağlamlar kaçarsa hastalar ölür gider. Fakat
başka belâlar böyle değildir. Belki sebepleri ortaya konduğu yolda yerine getir-
melisin. Her ne derecede olursa rıza göstermek ve **“Hayır bundadır!”** diyerek
hayrı böyle bilmek gerektir.

ONUNCU ASIL ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Bir kimse:

1- İşlerin sonu: **Ölüm,**

2- Son durağı: **Kabir,**

3- Kendisine gelecekler: **Münker, Nekir,**

4- Vâdesi: **Kıyamet,**

5- Ebedî kalacağı yer: **Cennet veya Cehennem** olduğunu bilirse, o kişiye ölüm düşüncesinden daha önemli bir düşünce gelmez. O kişi, akıllı ise ona ölüm tedbirinden (hazırlığından) üstün tedbir olmaz. Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Akıllı olan şu kişidir ki, nefsini zelil kılarak emre uydurur ve ölümünden sonra kalacak işlerde (hazırlıklarda) bulunur.**

Bir kişi ölümünü çok anarsa çaresiz onun hazırlığını görmeye başlar. Kabri ni Cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Bir kişi, ölümü unutursa onun çalışması dünya için olur. Âhiretin azığından gaflet içine düşer. Kabrini de Cehennem mağaralarından bir mağara olarak bulur. Bundan ötürü ölümü anmak büyük bir fazilettir. Resûl (s.a.v.) de:

– **Ey dünya lezzetlerine kendilerini kaptıranlar! diyerek şöyle buyurmuştur: Siz bütün lezzetlerin yok edildiği (yağma edildiği) zamanı anın!**

– O zaman ne zamandır? diye sordular. Peygamber Efendimiz:

– **Ölüm zamanıdır,** diye cevap verdiler. Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Eğer hayvanlar ölüm haberini sizin bildiğiniz gibi bilselerdi, hiçbir kimse semiz et bulup yiyemezdi!**

Hazret-i Aişe (Allah o kadından razı olsun) şöyle buyurdu:

– Ben Resûl (s.a.v.) Hazretlerine “Ey Allah’ın Resûlü!” dedim. “Hiçbir kimse şehitler mertebesinde olur mu?”

Resûl (s.a.v.): **“Evet! Günde yirmi kere ölümü anan kişi şehitlerle birlikte haşrolunur.”**

Resûl (s.a.v.) bir gün bir insan topluluğunun yanına varmıştı. Onların kahkahaları uzaklara kadar yayılıyordu. Onlara: **“Bu meclisinizi bütün lezzetleri bozan şeyle karıştırınız!”** diye buyurdu. Onlar da: **“O şey nedir, ya Resûlallah?”** diye sordular. Allah’ın Resûlü: **“Ölümdür!”** cevabını verdi. Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Resûl (s.a.v.) bana dedi ki: **“Ölümü çok an ki, o seni dünyadan yüz çevirtir ve günahlardan korur.”** Resûl (s.a.v.) yine şöyle buyurdu: **“Ölüm, insanlara öğütçü olarak yeter.”** Bir gün Resûlullah Efendimizin huzurunda bir kişiyi övüp duruyorlardı. Resûlullah: **“Onun kalbinde ölüm haberi nicedir?”** diye sordu. Onlar da: **“Ondan, ölümü andığı hakkında bir şey işitmedik!”** dediler. O zaman Resûl (s.a.v.): **“O kişi, sizin düşündüğünüz değer halkasında değildir!”** diye buyurdu.

Ebü Süleyman-ı Dârânî dedi ki: “Ümmü Harun’a: Ölmeyi ister misin?” diye sordum. O da: “İstemem!” dedi. “Niçin dilemezsin?” dedim. O şu cevabı verdi: “Eğer bir insana asi olsam, bir kusurda bulunsam onun yüzünü görmekten kaçınırım. Bu kadar günahla Hak Teâlâ’nın didârını ben nasıl dileyeyim?”

ÖLÜMÜ ANMAK ÜÇ TÜRLÜDÜR

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Bil ki, ölümü yad eylemek, anmak üç türlü olur:

Birincisi: Şu gafil kişinin anmasıdır ki dünya işleriyle uğraştığından ötürü ölümü düşünür de onu çirkin görür: “Dünya şehvetinden, dileklerinden geri kalırım!” diyerek korkar. Ölümü kötüler, onun zemminde bulunmaya başlar ve “Bu ölüm, ne fena, ne yararsız şeydir ki, önümüzde belirmektedir!” der.

O istediği kadar şikâyet etsin. Dünya bu güzellikleriyle terkedilecektir. Ölümü bu yolda anmak onu Hak Teâlâ ile meşgul etmiş olur. Eğer bütün dünya ona bulanık ve sıkıntılı gelirse, o da dünyadan nefret duyar, tiksiniirse, bu da faydadan uzak kalmaz.

İkincisi: Tevbe ehlinin ölümü anmasıdır ki, bu kişiler ölümü kendilerini mağlûp etsin, yensin diye anarlar. Cennet azığını tedarikte ve şükürdedirler. Bu hâlin, bu türlü ölümü anışın sevabı çok büyüktür. Tevbe ehli olan kişi ölümü çirkin ve kötü görmez. Yalnız ölüm hazırlığını görmeden giderse diye, ancak bu korku ile ölümü fena görür. Ölümü bu yolda istememek, onun gecikmesini dilemek ziyan vermez.

Üçüncüsü: Ölümü arif kişilerin anmasıdır. Ariflerin ölümü anışı şundan ötürüdür ki, Allahü Teâlâ’nın dîdârına ölümden sonra kavuşmak umududur. Seven kişi sevdiğine kavuşmanın vadesini unutmaz. Belki daima o vâdeyi bekler. Daima Yüce Allah’ın dîdârına kavuşmanın arzusunda olur.

Huzeyfe (Allah ondan razı olsun), can çekişirken şöyle dedi:

– Dost geldi, tam vaktinde geldi. Ve yine şöyle dedi:

– Ey Allah’ım! Fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan, ölümü de dirilikten daha çok sevdiğimi bilirsin. Ölümü bana kolaylaştır. Tâ ki, senin dîdârınla rahat olayım.

Bu dereceye varmanın ötesinde bundan daha büyük bir derece de vardır ki, o da ölümü ne kerîh görür, ne de talep eder, ne acele gelmesini ister, ne de ölümün gecikmesi dileğinde bulunur. Yalnız Hak Teâlâ ne hükmeyleirse onu diler. Kendi tasarrufunu (kendi dileğindeki yapılmayı) bırakır. Böylece teslim ve rıza makamına erişmiş olur.

Bu ölüm onun yâdına gelince ölümün hâllerinden korku çekmediği, hatta ölüme hiç aldırmadığı zaman olur. Çünkü o, dünyada daima müşahade âleminde olur ve Hak Teâlâ’nın zikri ona galip gelir. Artık **ölüm** de **dirim** de onun için birdir. İkişi de eşittir. Bütün hâllerde Hak Teâlâ’nın zikrine ve muhabbetine dalmış olur.

ÖLÜMÜ ANMANIN KALBE TESİRİ

Ey İlâhî sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki, ölüm büyük bir iştir ve ulu bir tehlikedir. Lâkin insanlar bundan gafilidirler. Ölümü ansalar bile bu anış gönül-

lerine işlemez. Dünya işlerine öyle dalarlar ki, başka bir şeye gönüllerinde yer kalmaz. Bundan ötürüdür ki, zikrin ve tesbihin de o kadar lezzetini bulamazlar.

İşte bunun ilacı şudur: Mürîd olan bir kişi bir تنها yer, bir halvet ister. Gön-lünü bir saat için o tenhalıkta ölüm düşüncesine salar. Kendisine şu hitapta bu-lunur:

– Ey nefis! Ölüm günü yaklaştı. Belki de bugün gelir. Ey sâlih kişi! Sen bil ki, sana: “Bir karanlık eve gir!” deseler. Sen o karanlık evin dehlizinde bir kuyu ve-ya serseri bir köpek mi vardır bilemezsin. Ya da yolun üzerinde bir taş mı vardır ya da başka bir engel mi vardır, haberin yoktur. Bundan dolayı o karanlık deh-lize girmekten ödün kopar, korkudan dizlerinin bağı çözülür. Bil ki, ölümden sonraki hâl de bilinmiş değildir. Kabirde olan tehlike, bu tehlikeden aşağı değil-dir. Bundan gafil olmak, bunları bilmemek ne acayip bir cürettir! Buna asıl ilaç, kendi yaşdaşlarına, akranlarına bakmaktır. Onların çoğu ölmüşlerdir. Onların yüzlerini, hayallerini hele bir aklına getir. Düşün ki, her biri bir makam, bir mev-kide, kendi muradında niceydi! Onların dünyadaki sevinci, ne kadar gaflet için-de olduklarını gösteriyormuş. Bir gün ansızın ölüm gelip onları nasıl kapdı? Şim-di sen düşün ki, kabirde onların vücutları, yüzleri nice-dir. Uzuvarları birbirinden nasıl ayrılmıştır. Onların derilerine, etlerine, gözlerine ve dillerine kurtlar nasıl üşüşmüşlerdir! Onlar bu belâyâ çatmışken, arkadaki mirasçıları malını paylaşp yemektelerler. Hatta karısı başka bir erkeğe de varmıştır. Onu temaşa etmekte, eski kocasını unutmaktadır.

Sen yine arkadaşlarının durumunu ve günlük yaşamalarını düşün ki, onla-rın âlemi seyredişlerini, gülmelerini ve gafletlerini aklından geçir. Yirmi yılda erişebildikleri işlerin tedbirleriyle uğraştıklarını fikreyle. Onlar bu kadar zah-metler çektiler. Oysa kefenleri bezci dükkânında bulunmaktaydı. Bundan haber-sizdiler. Sen de kendi kendine:

– Sen de onlar gibisin! Senin de gafletin, hırsın, cahilliğin, bilgisizliğin, aptal-lığın onlarınki gibidir. Sana öyle bir saadet nasıp oldu ki, onlar senden önce dün-yadan ayrıldılar. Bundan sen ibret almalısın. Nitekim: “O kişiye ne mutludur ki, bir başkasından öğütlenir!” diye buyurulmuştur! demelisin.

Sonra da kendi ellerini, ayaklarını, parmaklarını, gözlerini, dilini düşünme-lisin. Hepsi de birbirinden uzaklaşacaklardır. Az zaman içinde de akreplerin gı-dası, yılanların ve yerde yaşayan başka haşerelerin yiyeceği olacaktır.

Sen kabirdeki kendi yüzünü, vücudunu hayale getir ki, bunlar, pis koku içindedirler, vücudun dağılmıştır. Uzuvarların birbirinden ayrılmış, murdar bir hâle gelmiştir.

Ve sen ey sâlih kişi, buna benzer şeyleri, her gün kendi özüne kalb dili ile söyle. Tâ ki, bâtının haberdar olsun. Ölüleri görünce dille yâd etmenin etkisi olmaz. Âdemoğlu daima kendisini cenazelere bakarken görür. Sanır ki, daima başkalarının cenazesini görecektir, kendisinin cenazesini görmeyecektir. Çünkü o, kendisini hiçbir kere ölü görmüş değildir. Gözle görülmeyen şey de vehme

gelmez. Bundan ötürüdür ki Resûlullah Efendimiz bir hutbede şöyle buyurdu:

– **Doğru söyleyin! Ölüm bizim üzerimize yazılmış mıdır? Şu alınıp götürülen cenazeler tez geri dönecek konuklar mıdır? Biz onları toprağa koyarız, miras olarak bıraktıklarını yeriz. Biz kendimizden gafil kişileriz.**

İnsanlara ölümü unutturana şey de çok zaman **tûl-i emel** (bitmeyen istekler)dir. Bütün fesatların, kötülüklerin, fenalıkların başı da bu **tûl-i emel**, sonu gelmeyen isteklerdir.

EMEL AZLIĞININ FAZİLETİ

Bir kimse çok yaşayacağını, ömrünün uzun süreceğini ölümün kendisine tez erişemeyeceğini düşünürse, o kişi ölümü hatırlamaz olur ve onun din işlerini yerine getirdiği görülemez. Çünkü kendi kendine şöyle der:

– Önümüzde çok zaman var. Ne zaman sevap işlemek istesek işleyebiliriz. Hele şimdiki zamanda rahatımıza bakalım. Sevabı daha sonra düşünürüz!..

Ama, bir kişi ölümü yakın bilirse, bütün hâllerde ölümün tedbiri (hazırlığı) ile uğraşır. Bütün saadetlerin aslı budur.

Resûl (s.a.v.), İbn-i Ömer’e şöyle buyurdu:

– **Sabaha çıktığın vakit akşama kadar sağ kalacağına ihtimal verme. Diriliğinde ölüm azığını hazır et. Sağlığında da hastalık yiyeceğini bir yana koy. Çünkü, ey Abdullah, yarın Hak Teâlâ’nın katında halinin ne olacağını bilmezsin.**

Resul (s.a.v.) yine şöyle buyurdu:

– **Sizin için hiçbir şeyden korkum yok. İllâ iki şeyden korkuyorum. Bunlardan biri havanıza uymanız, öteki de uzun ömür dilemenizdir.**

Resul (s.a.v.) abdest almak için su aranmaya başlanırken derhal teyemmüm eder, toprakla abdest alırdı. Ashâb-ı Kiram: “Ya Resûlallah! Su yakındır!” dediklerinde Allah’ın Resûlü de:

– **Su getiren kişi bana erişinceye kadar ya sağ kalırım ya kalmam! derdi.**

Resul (s.a.v.) bir gün bazı ashabına:

“**Ey sahâbelerim! Cennet’e girmeyi diler misiniz?**” diye sordu. Onlarda: “Evet, Ya Resûlallah!” dediler. O zaman Resûl (s.a.v.):

“**Emellerinizi azaltın! Ölümü daima gözünüzün önüne getirin! Hak Teâlâ’dan hakkı ve lâıykı ile haya edin!**” diye buyurdu.

Bir kişi bir kardeşine mektup yazıp dedi ki:

– Dünya uykudur. Âhiret ise uyanıklıktır. Bu ikisinin arasında ölüm bir haldir ki, bize sataşır. Bu iki halin birbirine karışması da yorumu yapılamayan, sadık olmayan rüyalar, vesselam.

UZUN ÖMÜR İSTEMENİN SEBEPLERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, Âdemoğlu uzun ömrün sevgisini kalbinde yaşatır. Bu iki sebepten ötürüdür. Bunların birisi **cahillik**, diğeri de **dünya** sevgisi'dir.

Eğer dünya muhabbeti fazla olursa ölüm onu sevdiği şeylerden ayırır. Âdemoğlu da bunu düşünür, ölümü sevmez. Onu kendisine düşman sayar. Onu kendisine uygun bulmaz. İnsan, kendisine uygun gelmeyen her şeyden uzaklaşmak ister. Kalbini kendi arzusuna uygun olan şeylere bağlar. Bu arzular içinde daima ömür sürmek, mal sahibi olmak, kadınlarla evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi istekler vardır. Bunların gayesi yeryüzünde kalmaktır.

Ölüm bütün bu dileklerine aykırı düşer. Ölüm neymiş unuttur. Eğer bir lâhza hatırına ölüm gelse onu sebepsiz geriye atar. Kendi kendisine: "Önümüzde nice zaman vardır. Kendi önemli olan işlerimizi daha büyüdüğümüz zamanlar yaparız!" derler. Fakat büyüyünce de: "Sabret, hele ihtiyar olasin!" der. Ama yaşlanınca da: "Hele şu binaları tamam edeyim, oğullarıma ev-bark yapayım. O zaman gönlümü onların düşüncesinden kurtarırım!" der. Toprağı sular, üstüne tohum eker. Yine: "Gönlümü ölüm fikrinden uzaklaştırıp bundan kurtulursam, ancak bundan sonra ibadet lezzetine kavuşurum!" diye yorumlar yapar.

Böyle bir düşman onun gönlünü karıştırır, onun kulağını burar. Bundan ötürü Âdemoğlu ibadetini geri bırakır. Ansızın da ölüm gelir. İbâdet hasreti canında kalır. Cehennem ehlinin feryadı çok kere böyle işlerini geriye bırakmaktan olsa gerektir. Yani: "Cennet hazırlığını bugün veya yarın yaparım!" demelerinden ötürüdür. Bunların hepsinin aslı dünya sevgisidir. Hem de gafletin ölümü akla getirmemesindendir. Nitekim Resûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

– **Siz neyi ve kimi dilerseniz dileyin, sizden onu geri alacaklardır.**

Ama cehalet şudur ki, gençliğe güvenilir. Hatta şu bile bilinmez ki, bir kişi yaşlanıncaya kadar bin genç ve bin çocuk ölür gider. Şehirlerde bundan ötürü ihtiyarların sayısı azdır. Çünkü yaşlılığa çok az kişi erişir, insanların çoğu daha yaşlanmadan ölüp gider. Cehaletin bir sebebi de şudur ki, insan kısmı vücudu sağlam ve sağlıklı iken ansızın ölümün gelmesini uzak sanır. O kadar bir şeyi bilmez ki, ansızın gelen ölüm ne kadar enderse, hastalığın ansızın gelmesi öyle ender değildir. Hastalık ansızın gelince ölüm de ansızın gelebilir. O hâlde insan ölümün göz önünde bir güneş gibi parlayıp durduğunu bilmeli. O güneşin önüne bir gaflet bulutu getirip daima onun gölgesinde yaşamayı bir rahatlık bilmelidir.

UZUN EMELDEN KURTULMANIN ÇARESİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, uzun emelden kurtulmanın çaresi, onun sebebini ortadan kaldırmakla olur. Sebebi ise bilindi. Şimdi onun giderilmesine, çaresine bakmalı. Dünya sevgisinin atılması çarelerini bundan önce açıklamıştık. Sözün kısası bir kimse dünyayı bilirse dünyayı sevmez. Onun lezzetinin birkaç gün olduğunu bilir. O lezzet de çaresiz olarak ölümle bâtil olur. Şimdiki zamanda da

bulanıklıktan ve acıdan, belâdan uzak olmadığı, hiçbir kişinin bunlardan sâfi kalmadığı bilinir. Bir kişi âhiretin baki kaldığını ve insan ömrünün kısalığını düşünürse şunu anlar ki, âhireti dünyaya satan, rüyasında birkaç akçeyi uyanıklığında bin altından üstün gören gibidir. Zira, dünya uyku ve rüya âlemine benzer. Hadîs-i şerifinde Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanırlar.**

Ama cehlin ilacı, tertemiz düşünceler ve gerçek marifetle olur. Şöyle bilinmeli ki, ölüm kimsenin elinde değildir. İnsanın kendi dilediği zamanda gelmez. Ne zaman geleceği de belli olmaz. Bunun için gençliğe veya başka bir şeye de güven duyulmamalıdır.

UZUN EMELİN DERECELERİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, insanlar ömür ve emel uzunluğunda ayrı ayrı düşünmektedir. Kimi kişiler dünyada süresiz kalmak isterler. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“**Sizin kiminiz bin yıl ömrü olmasını ister.**” (Bakara Sûresi: 96)

Kimi kişi olur ki, bir yıldan ziyade ümitlenmez. Gelecek yıl için tedbir almaz. Kimi kişiler olur ki, bir günden ziyade umutlanmaz ve ertesi günü tedbirinde bulunmaz. Nitekim İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– **Yarınki rızkın için gam yeme. Eğer ömür kalmıssa rızkın da kalır. Eğer ömür kalmamıssa, başkalarının rızkı için niçin zahmet çekersin?**

Kimi kişi olur ki: Bir saatlik bile yaşama umudu yoktur. Nitekim Resûl (s.a.v.) teyemmüm ederken su istediği vakit:

– **Olur ki, su bana erişmeden ecel erer!** diye buyurdu.

Yine kimi kişiler vardır ki, ölüm onun gözü önünde olur. Öyle ki, hiçbir zaman gözünün önünden gitmez. Nitekim Resûl (s.a.v.) **Muâz bin Cebel’e** (Allah ondan razı olsun) şöyle sordu:

– **Ey Muâz! İmânın hakikati nedir?** Muâz bin Cebel de şu cevabı verdi:

– Hiçbir adım atmadım ki, ikinci bir adım atmak için düşünmüş olayım!

İnsanların birçoğu bu yolda ayrı ayrı düşünceye sahiptir. Eğer bir kimsenin ümidi bir ay kadarsa, ümidi kırk gün olandan fazileti daha ziyadedir. Bu dereceler onların işlerinden belli olur. Meselâ bir kişinin yolculukta iki kardeşi olsa biri bir ay içinde, ötekisi bir yıl içinde geri dönecek olsalar, önce ilk geri dönecek olan kardeşi için hazırlık tedbirinde bulunur. İkinci kardeşinin hazırlığını geri bırakır.

Her kişi kendisini kısa emelli sanır. Lâkin onun nişânesi, yapacağı işleri çabuk yapmaya koşması, her aldığı nefeste ecelin kendisine mühlet verdiğini ganimet bilmesidir.

Nitekim Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Beş şey gelmeden önce şu beş şeyi ganimet bilin:**

- 1- İhtiyarlık gelmeden gençliğin,
- 2- Hastalık gelmeden sıhhatin,
- 3- Meşguliyet vakti gelmeden boş zamanın,
- 4- Ölüm gelmeden hayatın,
- 5- Fakirlik gelmeden önce zenginliğin kıymetini bilin.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– Sizin her birinizin dünyadan bekleyeceği şeyler ancak şunlardır:

- 1- Ya azdırıcı zenginlik,
- 2- Ya unutturan yoksulluk,
- 3- Ya fesada veren hastalık,
- 4- Ya insanı kayd altına alan ihtiyarlık,
- 5- Veya hızlı bir ölüm,
- 6- Yahut meşhur yalancı deccâl ki, o şerrin deccâhdır,
- 7- Ya da tez gelen kıyamettir.

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– İki nimet vardır ki, insanların çoğu onlarda aldanmışlardır: Birisi sıhhat, öbürü boş zaman fırsatıdır.

Bir hadîs-i şerifte şöyle denilmiştir:

– Sûr'a birinci kez üflemek demi geldi. Onu ikinci kez üflemek takip edecektir. Ölüm de bütün ağırlığıyla gelmiş olacaktır.

Resul (s.a.v.) ashabını gaflette gördüğü zaman, onların ara yerinden dik bir sesle şöyle buyururdu:

– Gerçek olarak size ölüm gelecektir. Ya saadetle ya şekavetle size erişecektir.

CAN ÇEKİŞMENİN ŞİDDETİ

Ey İlâhi sırları öğrenmek isteyen! Sen bil ki Âdemoğluna can çekmenin acısından başka şiddet ve elem olmasaydı bile, eğer akıllı bir kişi ise; onun korkusundan, dünya lezzetinden hiçbir lezzet duymamış olması gerekirdi. Çünkü o: "Oda kapısından içeri bir hırsız girse, bir topuzla bana vursa!" diye düşünse, korkudan uyuyamaz ve uykunun tadını alamaz. Belki hiçbir hırsız gelmeyebilir. Ama Melekî'l-Mevt'in (ölüm meleğinin) gelmesi ve canını alması mümkün ve mukadderdir. Takdir-i İlâhi'dir. Bu ise bir haydudun gelip baskın yapmasından, başını topuzlamasından daha korkunçtur. Böylece: "Ben ölümden korkmam!" demek gafillikten başka bir şey değildir.

Can çekişmenin acı ve zahmetleri için bütün din büyükleri söz birliği etmişler ve "Can verme, bir kimseyi kılıçla yaralamaktan yahut testere ile ikiye biçmekten daha çetin, daha zordur!" demişlerdir.

Sen bil ki, yaranın acısı şundan olur ki, bir uzvumuz ne zaman yaralansa, ruhumuz ondan haber alır. Ve açık bir gerçektir ki, kılıç yarası ruha büyük bir ısırap verir. Bundan ötürüdür ki, ateşin acısı bütün vücut parçalarına geçer, dağılır. Can çekişme öyle bir acıdır ki, yalnız ruhta belirir ve ruhun bütün varlığı o acıya boğulur. Can veren kişinin susması, ses çıkaramaması, güçsüzlüğündendir. Öyle ki, can vermenin güçlüğünden ötürü dil tutulur. Akıl şaşkına döner. Bunu da ancak bunu tadan, bu hâli yakînen görmüş olan ya da nübüvvet nuru ile bu hâli görmezden önce bilmiş olan bilir. Nitekim İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

– **Ya havâriyyûn! Dua edin, tâ ki, Hak Teâlâ benim canımı almayı kolaylaştırsın! Ben ölümden o kadar korkuyorum ki, ölümün verdiği bu korkudan öleceğim.**

Resul (s.a.v.) de ölüm dakikalarında şöyle derdi:

– Ey Allah'ım! Sen Muhammed'e can vermeyi kolaylaştır.

Hazret-i Aişe Hatun (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Bir kişinin can vermesinin kolaylığı olsa ben, o kolaylıktan ümitlenmem. Çünkü, Resûlullahın can vermesinin güçlüğüne gördüm ve ölüm vaktinde Resûlullah şöyle derdi:

– **Ey Allah'ım! Bu ruhu kemiklerimin arasından ve sinirlerimin içinden çıkar! Sen bu zahmeti bana kolaylaştır.**

Resûlullah Efendimiz ölümün vasfını anlatır, şöyle buyururdu:

– **Ölüm acısını çekmek üç yüz kılıç vuruşu gibidir.**

Yine Resûl (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Can vermenin en kolayı yün yumağı içinden dikenli bir dalı çekmek gibidir ki, kolaylıkla ayrılması mümkün değildir.**

Hazret-i Ömer'e (Allah ondan razı olsun) Kâ'bül-Ahbar sordu:

– Can çekişmenin hâli nicedir? O da ona şu cevabı verdi:

– Bir dikenli ağacı bir kimsenin göğsüne soksalar ve her diken bir damara girse, güçlü bir kişi de o diken dışarı çekse ne acı duyulursa, işte ölürlen can çekmek de o acılara benzer.

CAN ÇEKİŞMENİN KORKULARI

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, can çekişmede, bu anlattığımız şeylerden başka üç büyük belâ vardır.

Birinci Belâ: Melekil-Mevt (ölüm meleği) olan Azrail'in yüzünü görmektir ki, bir haberde şöyle gelmiştir:

– **İbrahim aleyhisselâm can alıcı meleğe: "Seni, günahı olanların canını aldığı şekilde görmek isterim!" dedi.**

Ölüm Meleği:

– **Buna güç getiremezsin! dedi. İbrahim aleyhisselâm da:**

– Öyle görünmeni istiyorum! diye ısrar etti.

Ölüm Meleği de kendisini ona o surette gösterdi. İbrahim, o zaman karşısında bir kişi gördü ki, kapkara ve çirkin bir yüzü vardı. Pis bir koku yayıyordu. Kolları diken diken kabarmıştı. Kara giysiler giyinmişti. Ağzından dumanlar ve ateşler fışkırıyordu. İbrahim aleyhisselâm hemen düştü, bayıldı. Aklı başına gelince Ölüm Meleğini yine kendi biçiminde gördü ve “Ey Meleki'l-Mevt” dedi. “Eğer asi bir kişi seni ölmezden önce bu surette görse ona bu korku yeterlidir.”

Ama Allahü Teâlâ'nın buyruğuna itaat edenler, bu korkudan kurtulmuşlardır. O Meleği gayet güzel bir görünüş içinde görürler. Öyle ki, âhirette, onun yüzüne bakmakla duydukları rahatlıktan başka hiçbir rahatlık bulmasalar, bu da onlara yeterli olur.

Veheb bin Münebbih şöyle anlatıyor:

“Bir gün bir Padişah ata binmek istedi. Kaftan giymek istedi. Birçok kaftan getirdiler. Hiçbirisini beğenmedi, en sonunda çok güzel bir tane kaftan getirdiler. Onu giydi. Sonra:

– Bir at getirin! dedi.

Birçok at getirdiler. Onların da hiçbirisini beğenmedi. En sonra gayet güzel bir ata bindi. Süslü askerlerle şehirden çıktı. Kibrinden kimseye bakmıyor, kimseyi görmüyordu. Meleki'l-Mevt çirkin yüzlü bir fakir şeklinde gelerek mağrur padişaha selâm verdi. O ise cevap vermedi. Melek onun atının dizginlerini tuttu. Padişah:

– Elini çek! Ne yaptığını bilmiyor musun? dedi. Meleki'l-Mevt:

– Senden bir dileğim vardır! dedi. Padişah:

– Sabret. Hele bir attan ineyim! dedi. Fakir görünüşlü kişi:

– Olmaz! Şu anda bunu konuşmak istiyorum! dedi. Padişah da:

– Haydi söyle! deyince Ölüm Meleği ağzını Padişahın kulağına yaklaştırıp:

– Ben Ölüm Meleğiyim! Bu anda canını almaya geldim! dedi. Padişahın birden rengi soldu. Dili tutuldu:

– İzin ver! Çoluk çocuğuma varayım! dedi ise de Ölüm Meleği hemen onun canını aldı. Oradan da ayrılıp gitti. Padişah da cansız olarak atından yere yuvarlandı. Ölüm Meleği oradan bir mü'minin evine geldi. Ona:

– Sana söyleyecek gizli bir sözüm var! dedi. O kişi:

– Söyle, nedir? diye sordu. Ölüm Meleği:

– Ey kişi! Ölüm Meleği dedikleri Melek işte benim! dedi. O da:

– Merhaba! Geç geldin. Seni bekliyordum zaten! Şimdiye kadar hiç aziz bir kimse benim yanıma gelmiş değildi. İşte, buyur, al canımı! dedi. Ölüm Meleği:

– Biraz otur. Ne hacetin varsa onu gör. Ne işin varsa onu da yap! dedi. Mümin kişi:

– Benim Allah’ıma varmaktan başka önemli işim yoktur! dedi. Ölüm Meleği de:

– Öyleyse ne hâlde dilersem canını o şekilde alayım! dedi. Mümin kişi de:

– Sabret ki, abdest alıp namaz kılayım! Ben secde hâlinde iken sen de canımı al! dedi. Ölüm Meleği de onun dediği şekilde ruhunu kabzettii.”

Resûlullah Efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: Şaban ayının 15. gecesi Ölüm Meleğinin eline bir sahife verilir. Hangi kişinin canı alınacaksa o sahifede adı yazılmıştır.

A’mes buyurdu ki:

– Ölüm Meleği, Hazret-i Süleyman’ın yanına girmişti. Süleyman’ın nedimelerinden birisine keskin keskin baktı. Ölüm Meleği dışarı çıkınca o nedime:

– Ey Süleyman! O bana keskin bakışlarla bakan kimdi? diye sordu. Hazret-i Süleyman:

– O, Ölüm Meleğiydi! dedi. Nedime:

– Yoksa benim canımı almak mı diliyordu? Ne olur, rüzgâra ferman buyur, beni Hindistan’a götürsün! diye ricada bulundu. Eğer bir daha o buraya gelirse beni görmesin, bulamasın, dedi.

Süleyman’ın fermanı ile yel o kişiyi Hindistan’a götürdü. Ölüm Meleği tekrar Süleyman aleyhisselâmın yanına gelince:

– Ey Melekî’l Mevt! Benim o nedimeme dik bakışlarla bakmıştın. Neden ötürü öyle baktın? diye sordu. Melek de:

– Bana Hindistan’a gidip onun canını almam emir buyurulmuştu. Varayım onun canını alayım! dedim. Sana uğramıştım. Onu burada gördüm! Onun bir anda nasıl Hindistan’da bulunabileceğine şaşıtm, kaldım. Vaktâ ki, Hindistan’a vardım. Onu orada gördüm. Canını aldım, dedi.

Bu hikâyelerden maksadımız, Ölüm Meleği görmemenin çaresi olmadığını bildirmektedir.

İkinci Belâ: Kirâmen Kâtibeyn’i görmektir ki, onları ölen kişinin üstüne müekkel koymuşlardır. Onu gözetlerler. Haberde gelmiştir ki, bu iki melek ölümün son deminde o kişiye görünürler. Eğer Hak Teâlâ’ya itaat etmiş, buyruklarını yerine getirmiş bir kimse ise ona:

– Allahü Teâlâ sana hayırlı karşılıklar, ivazlar versin! Bizim katımızda çok tâat kıldın. Bizi rahat ettirdin! derler.

Asi ise:

– Bizim önümüzde çok günahlar, çok yasaklanmış işler işledin! Bizi hoşnut kılmadın! derler. İşte bu vakit, ölünün gözünü havaya diktiği ve bir daha yummadığı zamandır.

Üçüncü Belâ: Kişi, kendi âhiret mekânının Cennette mi, Cehennemde mi olduğunu görür ki, eğer Allah’ı, Allah’ın sevdiklerini seven ve onların yolunda giden bir kimse ise Ölüm Meleği ona:

– Ey Hak Teâlâ'nın dostu! Sana müjdeler olsun! Sen cennetliksin! derler. Gü-nahkâr kula da:

– Ey Hak Teâlâ'nın düşmanı! Sana Cehennem müjde olsun! derler.

Bu halin acısı can almak acısının iki katı olur. Bundan Allahü Teâlâ'ya sığı-nırız. Bu yolda Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– **Sizden bir kişi, nereye varacağını bilmeden, hatta cennetteki veya Ce-hennemdeki yerini görmeden dünyadan dışarı çıkmaz.**

Bunlar şu hâllerdir ki, dünyada görülür, kabirde ve kabirden sonra görüle-ceklere göre çok küçük ve hafif kalan şeylerdir.

KABRİN ÖLÜ İLE KONUŞMASI

Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– Ölüyü kabre koydukları zaman kabir ona şöyle der: “Vay sana, ey Âdemoğ-lu! Sen neye mağrur oldundu? Sen bilmiyor muydun ki ben mihnet eviyim, yal-nızlık eviyim ve karanlığın eviyim? Yılanlar, akrepler durağıymı? Asilerin zin-danıym. Sen neye aldandın? Oysa yanıma gelince hemen kaçardın! Şaşkına dönmüş biri gibi bir ayağın geri basardı.”

Yine haberde gelmiştir ki, Resûl (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

– Allah'ın buyruğuna itaat eden kulu kabre koyarlar. O kişinin iyi amelleri onun çevresini sarar. Ve onu muhafaza altına alırlar. Ayağının ucundan azap melekleri gelirler. **NAMAZ**, onları karşılar:

– Onun yanına varmayın! O, Allah için ayakta çok durmuştur! der. Melekler ölünün başı ucuna ilerler. **ORUÇ**, o zaman onların karşısına dikilir:

– Onun yanına varmayın, o Allah yolunda çok susuzluklar çekti! der. Sonra azap memlekleri ölünün yanına gelirler. O zaman **SADAKA** karşılarına çıkar ve:

– Buna dokunmayın. O, bu eli ile çok sadaka vermiştir! der. Melekler ardın-dan gelince **HAC** ve gaza dile gelerek onlara:

– Ona değmeyin! O Hak Teâlâ'nın yolunda zahmetler çekmiştir! derler. O zaman melekler o ölüye:

– Sana bu makam mübarek olsun! deyip çekilirler.

Ondan sonra **RAHMET MELEKLERİ** gelirler. Cennet'ten bir yatak getirirler. Yatağı döşerler. O kişiye kabri gepgeniş ederler. Gözün görebildiği yere kadar kabri genişler. Sonra Cennet'ten bir kandil asarlar. O mübarek ölü tâ Kıyamet Gününe kadar o kandilin nuru ile aydınlanır.

Abdullah bin Ubeyd (Allah ondan razı olsun) Resûlullah Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

– Ölü, kabre konunca cenazesinin ardından gelen kişilerin ayak seslerini işi-tir. Herkes dönüp gider. Onunla konuşan kimse kalmaz. Onunla konuşan şimdi kabirdir. Kabri ona: “Benim vasfımı, benim heybetimi ve benim darlığımı sana nice kez söylememişler miydi? Benim için ne amel işledin, ne hazırladın?” der.

MÜNKER ve NEKİR'İN SORULARI

Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Kul ölünce ona iki melek gelir. İkisi de kapkara yüzlü, gök gözlü melektir. Birinin adı Münker, ötekisinin adı Nekir'dir. Bu iki melek kula:

– Hak Teâlâ'nın ve Peygamberin hakkında ne dersin? diye sorarlar. Eğer kul mü'min olursa: Hak Teâlâ birdir ve Muhammed O'nun Resûlü ve kuludur. Bundan sonra yetmiş arşın genişliği ve yetmiş arşın uzunluğu kadar kabre genişlik ve büyüklük verilir. Kabrin her köşesi nurla doldurulur ve ona: “Rahat rahat yat burada!” derler. O da: “Beni, kavmim ve akrabamın yanına koyun! Onları benden haberli edin!” der. Melekler de ona: “Burada yat. Yeni bir gelin nasıl uykuya varırsa öyle uyu. Seni hiç kimse uyandırmaz. Ancak çok sevdiğin birisi uyandırabilir” derler. Allah esirgesin eğer o münafık bir kişi ise ona: “Hak Teâlâ'yı ve Peygamberi nasıl bilirsin?” diye sorduklarında der ki: “Halkın ağzından bir şeyler işitirdim. Söylenip dururlardı. Ben onların dediğini derim!” diye cevap verir. O zaman toprağa: “Onu sık!” denir. Yer onu öylesine sıkarak ki, kaburga kemikleri birbirine girer. Böylece Kıyamete kadar azapta kalır.”

Resûlullah Efendimiz Hazret-i Ömer'e (Allah ondan razı olsun) buyurdu ki:

“Ey Ömer! Kendini nasıl görüyorsun? Sen ölünce adamların sana bir mezar kazarlar ki, dört arşın uzunluğunda, bir arşın ve bir karış genişliğindedir. Ondan sonra seni yıkarlar ve kefenine sararlar. O kabire koyarlar. Üstüne toprak döküp geriye dönerler. Sonra sana kabir yoldaşı Münker ve Nekir gelir. Onların sesleri gök gürültüsü gibidir. Gözleri şimşek çakar gibi olur. Kılırları yerde sürünür. Dişleriyle mezarının toprağını yararlar. Seni tutarlar, kaldırıp silkerler ve sarsarlar.”

Ömer de Resûlullah Efendimize şöyle sordu:

– Ey Allah'ın Resûlü! O lahzada benim aklım başımda olur mu?

Resûlullah:

– Olur ya Ömer! dedi. Hazret-i Ömer de:

– Korkmam öyleyse! Ben onlara kâfi gelirim! dedi.

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

– Kâfire kabirde iki canavarı sataştırırlar. Bunların ikisi de kör ve sağırdır. İkisinin de elinde demir bir sırık vardır ki, başkaları develere su verilen kovalar kadardır. O sırıkla onu döverler. Tâ kıyamet gününe kadar bu hâl sürer. Ne gözü vardır ki, görüp acısın, ne kulakları vardır ki, işitip şefkat göstermiş olsun.

Hazret-i Aişe (Allah o kadından razı olsun) şöyle buyurdu:

– Kabrin öyle bir sıkması vardır ki, eğer ondan bir kişi kurtulabilseydi Said bin Muâz kurtulurdu.

Hazret-i Enes (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:

– Resûlullahın kızı Zeyneb Allah'ın dâvetine uymuştu. Onu mezara koydular.

Babası Resûlullah Efendimizin yüzü baştan başa sarardı. Yüzünün rengi es-ki hâlini alınca, biz:

– Ey Allah'ın Resûlü! dedik. Bu ne hâldir ki, sana geldi? O da:

– Kabrin sıkıştırma safhalarını ve azabını hatırladım. Bana, ona edilecek azabın az olacağı bildirilmişti. Ama kabir onu öyle sıktı ki, bütün âlem işitti.

Resûlullah Efendimiz sonra şunları buyurdu:

– **Kâfirlere kabir azabı şu biçimde olsa gerektir ki, doksan dokuz ejderha ile dir. Hem ejderha bilir misiniz ki, doksan dokuz yılandır ve her birinin yedi tane başı vardır. Ölüyü kimi zaman ısırır, kimi zaman yalarlar. Kimi de tenine zehirlerini akıtırlar. O zehirle onu şişirirler. Bu hâl kıyâmete kadar böyle sürer, gider.**

Yine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **Kabir, âhiretin ilk uğrağıdır. Eğer kabir kolay olursa, ondan sonraki duraklarda işi daha da kolay olur, eğer zor olursa sonrakiler daha da zorlaşır.**

Ey İlâhî sırlara ermek isteyen! Sen bil ki, kabirden sonra gelen, sûrun üflenmesidir. Ona **Nefha-i Sûr** denir.

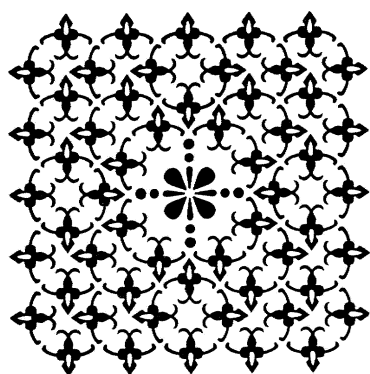
Ondan sonra Kıyamet Günü'nün uzunluğu, sıcaklığı ve ter döktürmesi gelir.

Bundan sonra gelen, günahların soruşturulması korkusudur.

Ondan sonra da **Amel Defteri**'nin sağdan mı verilir, soldan mı verilir korkusu gelir. Daha sonraki korku **Mahşer** halkının arasında rezil olmak, kınanmak korkusu vardır. Daha sonra terazi korkusu gelir. Kişi: İyilikler kefe mi ağır gelecek? Kötülükler kefe mi ağır gelecek? diye korkar. Bundan sonra hasımlara zulmetmesi sorulur. Onlara cevap vermek korkusu da vardır.

Ondan sonra Cehennem'deki zebaniler korkusu vardır.

Bundan sonra da: Boyunlara geçirilen zincirlerin, yılanların, akrep ve haşerelerin korkusu vardır. Bu azaplar da iki türlüdür. Biri **Cismânî Azab**, ötekisi de **Ruhanî Azab**'tır. Cismânî olan azabı **İhya** kitabımızın sonunda uzun uzadıya açıklamıştık. Ruhanî azâb da bu kitabın ilk **Ünvan** kısmında açıklanmıştır. Ayrıca ölümün hakikati, ne olduğu, ruhun hakikatinin ne olduğu da bu kitapta yer yer anlatıldı. Bu kitabımızı da şu vakıalarla bitirelim ki, büyükler, kabir ehli hakkında görüp onları anlatmışlardır.

KİTABIN SONU KABİR EHLİNİN HİKÂYESİ

Ey sâlih kişi! Sen bil ki, bu âlemde olan kişilere ölmüşlerin halini bilmenin yolu yoktur. Yalnız **Mükâşefe** (yani Allah'ın evliyasının keşfi) ile bilinir ve öğrenilir. Veya uyku âleminde yahut uyanıklık âleminde bu mükâşefe olur. Fakat duygularımızın o gayb âlemine hiçbir yolu yoktur. Ölmüşler, öyle bir âleme erişmişlerdir ki, bu beş duyugumuzun hepsi, onları anlamaktan uzaktır. Nitekim kulak, renkleri, şekilleri görmekten uzaktır. Ancak Âdemoğlundan gaybın gizli hâllerini keşfedecek bir özellik vardır ki, zâhirî duyguların zahmetleri ve dünya meşgaleleri ile örtülü kalmıştır. Âdemoğlu uykuya varınca örtüsünde bulunduğu meşgaleden kurtulur. Hâli de ölmüşlerin haline yakınlaşır. O ölmüşlerin yaşıyışları, hâlleri ona açılmaya başlar.

Yine bu özellikten ötürüdür ki, ölümler de bizden haberli olurlar. O zaman da bizim güzel amellerimizle sevinirler, günahlarımızdan ise kaygılanırlar. Nitekim bu da Peygamber Efendimizin hadîs-i şerifinde bildirilmiştir. Onların haber almaları **Levh-i Mahfuz** aracılığı ile dir. Başka bir vasıta ile değildir. Çünkü gerek bu dünyadakilerin, gerek öteki dünyadakilerin hâlleri **Levh-i Mahfuz**'da yazılmıştır. Âdemoğlunun Levh-i Mahfuzla ilgili olursa öteki âlemdakilerin hâlleri Levh-i Mahfuz'dan bilinir. Onların da Levh-i Mahfuzla ilgisi olduğu için onlar da bu dünyadakilerin halini oradan bilirler.

Levh-i Mahfuz'un benzeri şu ayna gibidir ki, her şeyin şekli o aynada görünür. Âdem'in ruhu da bir ayna gibidir. Ölenlerin ruhu da ayna gibidir. Bir ayna, karşısında bulunan bir aynanın içindekilerini nasıl tekrar gösterirse **Levh-i Mahfuz**'da yazılanlar da bizim ve ölmüşlerin ruh aynalarında öyle görülür. Ama sanma ki, Levh-i Mahfuz ağaçtan ya da kumaştan veya başka bir şeyden yapılmıştır. O, baş gözü ile görülmez. Bunun imkânı yoktur. Orada yazılmış olan yazıyı okuyamayız. Onun benzeri olan bir şeyi görmek istersen bunu kendi varlığından iste. Çünkü bütün yaratılmışların bir örneği de sende vardır. Tâ ki, o vasıta ile bütün şeyleri bilmek belki sana yol olur. Lâkin sen kendi özünden gafilisin. Ya başka şeyleri nasıl bilebilirsin?

Levh-i Mahfuz'un örneği, hafız olan bir kişinin dimağıdır. Hafız kişi bütün Kur'ân'ı ezberler. Sanki Kur'ân beynine yazılmıştır. Kur'ân'ı sanki dimağında yazılı olarak görür. Ama bir kişi dimağı zerre zerre ayırsa ve baş gözü ile onlara baksa, Kur'ân'ın bulunduğu yeri orada göremez. Böylece sen de **Levh-i Mah-**

fuz'da, eşyanın yazılışını bu cinsten bilmelisin. Levh-i Mahfuz'da yazılan şeylerin ucu bucağı yoktur. Başımızın görünen gözüyse sonu olan şeyleri görür, başka bir şey görmez. Böylece sonsuz olan bir şeyi, sonu olan bir şeyde nakş-i mahsusla tasvir eylemenin yolu yoktur. Böylece Yüce Allah'ın **Levhası, Kalemi** ve onu yazan el, hiç senin bir şeyine benzemez. O'nun kendisinin de sana benzerliği yoktur. Maksudımız, gayb âlemindekilerin bizim de onlardan haber almamızın imkânsız olmadığını anlatmaktır. Nitekim rüyada da görürsün sen! Ölülere güzel veya çirkin hâlde görmek, onların diri olduğuna veya –Allah esirgesin– azapta olduğuna bir delildir. Onlar yok olmuş değildirler. Nitekim Kur'ân-ı azîmüşşan onların diri olduklarını şu âyet-i kerimede bildirir:

“Onlar ki, Hak yolunda şehid olmuşlardır, siz onları ölülerden sanmayın. Aksine, onlar yaşıyorlar, diridirler. Rablerinin katında rızıklanmışlardır. Allahü Teâlâ'nın kendilerine fazlından verdiği şeylerde ferah bulucudurlar. Arkalarından henüz (şehit olup) kendilerinin derecelerine erişmeyenlerle beşaret bulucudurlar; onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar.” (Âl-i İmrân Sûresi: 169-170)

RÜYA YOLU İLE ÖLÜLERİN HÂLLERİNİN BİLİNMESİ

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– **Bir kimse beni rüyada görürse gerçek bilsin ki, o rüyada beni görmüştür. Çünkü şeytan benim kılığımı giremez.**

Hazret-i Ömer (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Resûlullahı rüyamda gördüm ki, bana karşı bir üzüntüsü vardı. O'na: “Ya Resûlallah! Ne oldu?” dedim. O da: **“Oruçlu iken karını öpmemek elinden gelmez mi?”** diye buyurdu. Evet! Oruçlu iken ev halkını öpmek gerçi haram değildir. Fakat yapılmaması daha iyidir. Nitekim Hazret-i Ömer bundan sonra oruçlu iken karısını hiç öpmedi. Sıddık olanlarda böyle bir şey hoş görülmez. Belki başkalarında göz yumulabilir, müsamaha gösterilir.

Ömer bin Abdül-Aziz dedi ki:

– Ben Resûlullah Efendimizi rüyamda gördüm. Ebû Bekir ve Ömer'le oturuyordu. Ben de birlikte oturdum, ansızın Ali ile Muâviye'yi getirdiler, bir odaya sokup kapıyı kapadılar. Ali (Allah ondan razı olsun) hemen odadan dışarı çıktı ve:

– **Hüda hakkı için benim hakkımı verdiler!** dedi. Sonra da ardından Muâviye hızla çıktı:

– Beni de Hüda hakkı için bağışladılar! dedi. **Zübeyde'yi** rüyada gördüler. Ona:

– Hak Teâlâ sana ne kıldı? dediler. Zübeyde:

– Hak Teâlâ beni yargıladı ve bana rahmet kıldı! dedi. Ona:

– Kabe yolunda nafaka kıldığın maldan ötürü mü? dediler. O da:

– Onların sevabı o malın sahiplerine gitti. Beni ise niyetimden ötürü yargıladı! dedi.

Süfyân-ı Sevrî'yi rüyada gördüler. Ona:

– Hak Teâlâ sana ne kıldı? dediler. O da:

– Bir ayağımı sırat köprüsünün üstüne koydum, birini de Cennet'e bastım! dedi.

Ahmed bin el-Havari dedi ki:

– Bir kadını rüyada gördüm. Onun güzelliğini hiçbir şeyde görmemiştim. Onun yüzü, parlaklıkta şimşek nuru gibiydi. Ona: "Bu senin yüzünün parlaklığı nereden geliyor?" dedim. O: "Hatırında mıdır ki, filân gece Hak Teâlâ'yı anıp ağladın!" dedi. "Hatırımdadır!" dedim. Kadın da: "Senin gözünün yaşını yüzüme sürdüm. Bütün bu nur ondandır!" dedi.

Kettânî, Cüneyd-i Bağdadî Hazretlerini rüyada gördü ve ona sordu:

– Hak Teâlâ sana ne kıldı? Cüneyd de şu cevabı verdi:

– Hak Teâlâ bana rahmet kıldı. O bütün ibadet ve taatlerim yelle savruldu. Bana onlardan hiçbir yarar olmadı. Yalnız iki rekâtlık bir namazı gece kılmıştım, o bana fayda sağladı! dedi.

Zübeyde'yi rüyada gördüler. Ona:

– Hak Teâlâ sana ne kıldı? dediler. O da:

– Bana rahmet kıldı! Hem de şu dört cümleden ötürüydü ki, şöyle derdim: "Lâ ilahe illallahu, Efne biha ömrî Lâ ilâhe illallah, Edhul bihâ kabri Lâ ilâhe illallah, Ehlû bihâ vahdî Lâ ilâhe illallah, Elka bihâ rabbî Lâ ilâhe illallah / **Al-lah'tan başka ilâh yoktur! Lâ ilahe illallah'la ömrümü tüketeyim, Lâ ilahe illallah'la kabre gireyim, Lâ ilahe illallah'la yalnız kalayım, Lâ ilahe illallah'la Rabbime kavuşayım.**"

Bişr-i Hâfî'yi rüyada gördüler. Ona:

– Hak Teâlâ sana ne yaptı? dediler. O da:

– Bana rahmet kıldı ve: "Benden bu kadar korku duymaya utanmaz mıydın?" dedi.

Süfyân-ı Sevrî'yi rüyada gördüler. Ona:

– Allahü Teâlâ sana ne yaptı? dediler. O da:

– Rahmet eyledi! dedi. Yine:

– Ya Abdullah bin Mübarek'in hâli nedir? diye sordular. O da:

– Ona her gün iki kez izin verirler, Hak Teâlâ Hazretlerini görür, dedi.

Mâlik bin Enes'i rüyada gördüler. Ve ona:

– Hak Teâlâ sana ne yaptı? dediler. O da:

– Osman bin Affan'dan işittiğim bir sözle rahmet kıldı. Ne zaman bir cenaaze görse: "**Sübhane'l-hayyi'l-lezi lâ yemût/Tesbih ederim o Allahü Teâlâ ki, diridir ve ölmez,**" buyururdu, dedi.

Hasan-ı Basrî (Allah rahmet eylesin), Allah'ın emrine boyun eğip O'na kavuştuğu gece bir kişi rüyasında gök kapılarının açıldığını ve şöyle nida edildiğini duydu. Bu ses:

– Hasan, Hak Teâlâ'yı gördü ve Rabbi ondan hoşnud oldu! diyordu.

Cüneyd-i Bağdadî, şeytanı rüyada görmüştü. Bağdat çarşılarında çıplak dolaşıyordu. Cüneyd ona: “Şu Âdemoğullarından utanmaz mısın?” diye sordu. Şeytan da: “Bunlar adam değil ki!” dedi. “Adam olan onlardır ki, Şunîziyye Mescidi'nde bulunurlar. Hem de beni zebûn kılmış, aciz bırakmışlardır.” dedi. Cüneyd sonrasını şöyle anlattı: “Ertesi sabah Şunîziyye Mescidi'ne vardım. O kişilere uzaktan baktım. Hepsini düşünürken gördüm. Başlarını dizlerinin üstüne koymuşlardı. Bana seslenip: “O mel'unun sözüne bakıp aldanma sakın!” dediler.

Utbetül-Gulâm, Cennet hurilerinden birisini rüyasında gördü. Güzel mi güzel bir huriydi. Utbe'ye: “Ben sana vurgunum, âşığım. Sakın, beni senden yasaklayacak bir iş işleme!” dedi. Utbe de: “Dünyayı üç talakla boşadım. Tâ sana erinceye kadar onun çevresinde dolaşmayacağım!” dedi.

İmâm-ı Şafîî dedi ki: “Bir müşkül işle karşılaşmıştım. Onu çözemedim. Aciz kaldım. Rüyamda bir kişinin geldiğini gördüm. Bana: “Şu duayı oku!” dedi. Dua şuydu: “Ey Allah'ım! Benim kendi nefsimin zararı veya yararı ya da yaşaması veya ölümü kendi elimde değildir. Senin ihsan buyurduğundan başka bir şey almaya gücüm yok. Senin beni korumandan başka sakınmak da elimden gelmez. Ey Allah'ım! Sen bana sevip rıza gösterdiğin söz ve hareketlerde yardım buyur.” Bu duayı, uykudan uyanınca okudum. Kuşluk zamanına kadar o güçlüğü çözdüm.”

Utbe bin Gulâm'ı kimi kişiler rüyada görmüşlerdi. Ona: “Öldükten sonra Hak Teâlâ sana ne kıldı?” diye sordular. Utbetil Gulâm da: “Hak Teâlâ bana rahmet kıldı!” dedi ve sonra içlerinden bir kişiye: “Bu rahmet de senin evinin duvarında yazılı bulunan duadan ötürü oldu!” dedi. Ertesi sabah o kişi uykudan uyandı. Gerçekten evinin duvarında Utbet-i'l Gulâm'ın kendi elyazısı ile yazılmış olan şu duayı gördü: “Ey azmışlara hidâyet verici, ey günahkârlara rahmet edici, ey din yolunda sürçenleri kurtarıcı olan Allah'ım! Ey hata edenlerin hatasını bağışlayıcı! Büyük tehlikede olan bu kulunu bağışla Sen! Ve bütün müslümanlara mağfiret eyle ve bizi kendilerini ebedî hayatla diri kılıp nimetlerinle rızıklandırıdığın dostlarından eyle ki, onlar nebiler, sıddıklar ve şehitlerdir. Ey âlemlerin Rabbi! Duamızı kabul eyle.”

İÇİNDEKİLER

İmamı Gazali Hazretleri	5
Şair Sehâbi Hüsameddin	11
Takdim	13

BİRİNCİ ÜNVAN

Kendini Tanımak	15
İnsanın Yaratıldığı İki Şey.....	17
Gönlün Hakikatini Bilmek	17
Hayvani Ruh	18
Ten, Canın Ülkesidir	18
Can Ülkesinde Şehvet ve Gazabın Yaptığı İşler	20
Beden Ülkesi, Cana Teslim Edilmiştir	20
İnsandaki Canın Beden Askerleriyle Bağlılığı.....	21
Kendi Hâl ve Hareketlerini Gözet, Sözlerini Bil	22
İnsanın Kendi Makam ve Mertebesini Bilmesi ve Bilmemesi Hâlleri	24
Ruhun Melekût ve Cismânî Âlemlere Açılan İki Penceresi	25
İnsanın Ruhu Ne Zaman Melekût Âleminde Melâike ve Enbiya Ruhu İle Buluşur?	27
Peygamberlik ve Velilik	28
Kalbin Gücü Bedende Neler Yapmaya Yeterlidir?	29
Peygamberlere ve Velilere Uyanık İken Verilen Haberler.	30
Sofu Geçinen Yalancılar	32
Allah Bilgisi ve Allah Sevgisi Kalple İlgilidir	34
Allah'ı Tanıma ve Allah Sevgisi	35
İnsana Verilen En Güzel Mücevher: Can	37

İKİNCİ ÜNVAN

Allah'ı Tanımak	39
Allah'ı Tanımanın Anahtarı Kendini Tanımaktır	39
Ruhun Sırlarını Açıklamaya İzin Yoktur	41
Yaratılanlar Allah'ın Emrine Nasıl Baş Eğerkler.....	42
Allah'ı Tanımaktan Yoksun Olan Yıldız Bakanlar	44
Sema, Arş ve Kürsî'nin Meleklerle Bağlantısı	44
Bir Fil Hikâyesi Örneği	46
Kulların Belâ ve Mihnnet Sandığı Şeyler Yüce Allah'ın Sevgi ve Lütuf Kementleridir	46

Mârifetullah'ın Toplandığı Dört Kelime.....	48
Allah'a Kulluk İnsanın Saadetinin Delilidir	49
Din Yolundaki Bilgisizlerin Yedi Yanlışı	50

ÜÇÜNCÜ ÜNVAN

Dünyayı Tanımak	53
Dünya, Âhiret Duraklarından Biridir	53
Kalbin Gıdası Mârifetullah ve Muhabbetullah'tır	53
Dünya Bir Cadı Kadındır, Daima İnsanın Yanındadır.....	54
Dünya İşlerinin Hangisi İyi, Hangileri Kötüdür?	56

DÖRDÜNCÜ ÜNVAN

Âhireti Tanımak	57
Ölüm Bilinmeyince Âhiret Bilinmez	57
İnsan Ruhunun İkiliği	58
İnsanın Sıfatı İki Kısımdır	60
Ölümün Anlamı Nedir?	60
Kabir Azabı Cismani ve Ruhani Olmak Üzere İki Kısımdır	61
Kabir Azabı Her Kişinin Dünyaya Olan Meyil ve Muhabbetine Göredir	62
Resûlullahın Kabirde Öğrettikleri	63
Kabir Azabı Her Kişi İçin Eşit midir?	64
Dünya İle İlgili Kalbden Nasıl Kaldırılabilir?	65
Ruhani Azap; Allahü Teâlâ'nın Yüreği Tutuşturan Ateşi	66
Ruhani Azap, Cismani Azaptan Daha Şiddetlidir	69
Meleklerin Durağı A'lây-ı İlliyyin'dir.....	70
Yolunu Şaşıranlara Birkaç Öğüt	72

BEŞİNCİ ÜNVAN

Allah'ı Sevmek	75
Allah'ın Visali Dileği ve Sevgisi İle Gece Gündüz Yakarıшта Bulun	75
İnsanın Ahlâk Güzelliğine Meyletmesi	76
Ben Sizin Rabbiniz Değil Miyim?	77
Her Gönülde Allah Sevgisi Vardır, Lâkin Gizlidir	77
Allah Sevgisinin Yedi Alâmeti.....	78
Muhabbetullah, Gizli Bir Sırdır Ki, Açıklanamaz	80
Ehlûllah ve Şeyhlerin Sözleri	80
Müslümanlığın Şartları	81

BİRİNCİ RÜKÜN

İBADETLER

BİRİNCİ ASIL

Sünnet Ehlinin İtikadını Öğrenmek	83
İtikat	84

Tenzih.....	84
İlim (Bilmek)	85
Kudret	85
İrade	85
Semi' ve Basir (İşitmek ve Görmek)	85
Kelâm (Söz Söylemek)	86
Ef al (Fiiller, İşler)	86
Âhiret	87
Sırat.....	87
Peygamberler	87

İKİNCİ ASIL

İlim Öğrenmek	88
Bilgisizlik Özrünü Din Kabul Etmez.....	90
İlimden Daha Yüce Bir Şey Yoktur	90

ÜÇÜNCÜ ASIL

Taharet (Temizlik)	92
İhtiyatın Şartları	93
Taharetin Kısımları	96
I-Necâsetten Taharet	96
Temiz Olan ve Olmayan Sular	97
II- Hadesten Taharet	98
Büyük Abdest Etmenin Adabı	98
İstincânın Beyânı	98
Abdestin Keyfiyeti	99
Abdestte Mekruh Olan Beş Şey	101
Güsul	101
Teyemmümün Keyfiyeti	102
III-Bedeni Temizlemek	103
1-Bedenin Kirden Temizlenmesi	103
Hamama Girmenin Vacip ve Sünnetleri	103
2-Bedenin Fazlalıklardan Temizlenmesi.....	105
Sakal Bırakmanın Adabı	105

DÖRDÜNCÜ ASIL

Namaz	107
Namazın Keyfiyeti	108
Rükû	109
Secdeler	109
Teşehhüt (Tahiyyatta Oturmak)	110
Namazdaki Yasaklar (Mekruhlar)	110
Namazın Hakikati ve Ruhı	111
Namazın Amellerinin Hakikati	113

Taharetin Ruhu	113
Setr-i Avretin Ruhu	114
Kible'ye Yönelmenin Ruhu	114
Kıyâmın Ruhu	114
Rükû ve Secdelerin Ruhu	115
Kur'ân'ın ve Zikirlerin Hakikati	115
Gönlü Hazır Kılmanın İlacı	117
Cemaatin Fazileti	118
İmametın Adabı	118
Cuma'nın Fazileti	120
Cuma'nın Şartları	120
Cuma Namazının Adabı	121
Cuma Gününün Faziletleri	124

BEŞİNCİ ASIL

Zekat	126
Zekâtın Nevilerinin ve Şartlarının Beyânı	126
Öşri (Onda Bir) Olan Zekât	127
Altın ve Gümüşün Zekâtı	127
Ticaret Malında Zekât	128
Fitre Zekâtı	128
Zekât Vermenin Keyfiyeti	128
Zekât Alacak Sekiz Taife Kimlerdir?	129
Zekâtın Hakikati ve Sırları	130
Zekât Vermenin Adabı	132
Sadaka Verilecek Kişinin Aranmasının Edepleri	135
Zekât ve Sadaka Almanın Adabı	136
Sadaka Vermenin Fazileti	137

ALTINCI ASIL

Oruç	138
Orucun Farzları	139
Oruçta Sünnet Olan Şeyler	140
Orucun Hakikati ve Sırrı	141
Oruç Bozulunca Yapılacak Şeyler	143
Mübarek ve Faziletli Günlerde Oruç Tutmak	144
Beyaz Günler	145

YEDİNCİ ASIL

Hac Etmek	146
Haccın Şartları ve Rükünleri	147
Haccın Vacip Olmasının Şartı	147
Haccın Rükünleri Nelerdir?	148
Hacdaki Yasaklar	150

Hac Eylemenin Keyfiyeti	150
Hac Yolculuğuna Hazırlık Adabı	151
İhrama Giriş ve Kâbetullaha Giriş	153
Tavafın Adabı	154
Sa'y'ın Adabı	156
Arafat'ta Yapılan Dualar	157
Münâcatlar	158
Haccın Geri Kalan Amelleri	160
Umre'yi Yapmak	162
Veda Tavafı	162
Medine'yi Ziyaret	163
Haccın Amellerinin Ruhı, Sır ve İncelikleri	164
Haccın İbretleri	165

SEKİZİNCİ ASIL

Kur'ân-ı Kerîm Okumak	167
Kur'ân-ı Kerîm'i Gaflette Olanların Okuması	168
Kur'ân Okumanın Edepleri	169
Kur'ân Okumanın Bâtınî Adabı.....	172

DOKUZUNCU ASIL

Allah'ı Anmak	176
Zikrin Hakikati	177
Tehlil, Tahmid, Salavat ve İstiğfarın Fazileti	179
Tesbih ve Hamd'ın Fazileti.....	180
Salavatın Fazileti	180
İstiğfarın Fazileti.....	181
Dua'nın Edepleri	181
Çeşitli Dualar	183

ONUNCU ASIL

Virdlerin Sırası	186
Gündüz Virdleri Nelerdir?	187
Gece Virdleri	194

İKİNCİ RÜKÛN MUAMELELER

BİRİNCİ ASIL

Yemek Yemenin Edepleri	197
Yemekten Önceki Edepler	197
Yemek Vaktinin Edepleri	199
Su İçmenin Edepleri.....	200

Yemekten Sonraki Edepler	200
Bir Kimseyle Yemek Yemenin Edepleri	201
Dostlarla ve Din Kardeşleriyle Yemek Yemek	203
Birbirine Ziyafete Gelen Dostların Yemek Adabı	203
Konuklara Verilen Ziyafetin Fazileti	206
Sünnet Olan Davete Gidiş Adabı	206
Daveti Kabul Etmenin Edepleri	207
Davette Hazır Bulunmanın Edepleri.....	208
Sofraya Yemek Koymanın Edepleri	209
Misafirlikten Dönüp Gitmenin Edepleri	210
H. Ali'nin Öğütleri	210

İKİNCİ ASIL

Evlenmek	210
Birinci Bölüm: Evlenmenin Fayda ve Zararları	211
Evlenmenin Zararları.....	214
İkinci Bölüm: Evlenmenin Edepleri.....	215
Kadınlarda Bulunması Sünnet Olan Sıfatlar	217
Üçüncü Bölüm: Kadınlarla İyi Geçimin Edepleri.....	219
Erkeğin Kadın Üzerindeki Hakları	227

ÜÇÜNCÜ ASIL

Kazanç ve Ticaretin Edepleri	228
1. Kazanç İşinin Doğru Olmasının Beyanı	229
2. Kazanç İlminin Beyanı	231
Birinci Sözleşme: Alım-Satım	231
Birinci Rükün: Âkidler	232
İkinci Rükün: Ticaret Malında Bulunması Gereken Özellikler	233
Üçüncü Rükün Sözleşme (Akit).....	234
İkinci Sözleşme: Faiz (Ribâ)	236
Üçüncü Sözleşme: Selemle Satış	238
Dördüncü Sözleşme: Kira	239
Beşinci Sözleşme: Kirad Veya Mudârebe	243
Altıncı Sözleşme: Şirket Akdi	244
3. Alış-Veriş Muamelesinde İnsafı ve Adaleti Gözetmek	244
4. İnsaftan Sonra Lütuf ve İhsanın Açıklaması	250
5. Dünya Alış-verişinde Dinine Şefkat Göstermek	253

DÖRDÜNCÜ ASIL

Helal-Haram ve Şüpheli Şeyler	259
Birinci Bölüm: Helâli Aramanın Fazilet ve Sevabı	260
İkinci Bölüm: Helâl ve Haramda Takva Dereceleri.....	262
Üçüncü Bölüm: Helâl ile Haramı Birbirinden Ayırmak	266
Dördüncü Bölüm: Sultan'ın Verdiği Maaşın Kabulü	

Sultanlara Selam Verme ve Onların Malları Helâl Midir?	269
1. Fasıl: Sultan ve Adamları ile Görüşme	269
2. Fasıl: Sultanlara Yakın Olmak, Günaha Yakın Olmak Demektir	270
3. Fasıl: Sultandan Hangi Şartlarla Mal Alınır.....	273

BEŞİNCİ ASIL

Arkadaşlık, Kardeşlik ve Akraba Komşuluk Haklarını Gözetmek	274
Birinci Bölüm: Allah İçin Olan Dostluk ve Kardeşlik	275
Allah İçin Sevmek Nasıl Olur?	276
Allah İçin Düşmanlık Nasıl Olur?	278
Allahü Teâlâ'ya Muhalefet Edenlere Kızmanın Dereceleri	279
İkinci Bölüm: Sohbetin (Arkadaşlığın) Hakları ve Şartları	281
Dostluğun ve Arkadaşlığın Hakları	283
Üçüncü Bölüm: Müslümanların, Hısımların ve Hizmetçilerin Hakları	292
Komşu Hakları	302
Akraba Hakları	304
Ana ve Baba Hakları	304
Evladın Hakları	305
Köle ve Hizmetçinin Hakkı	307

ALTINCI ASIL

Uzlete Çekilmenin Edepleri	308
Uzletin Faydaları	308
Uzletin Âfetleri	315
Uzletin Adabı	322

YEDİNCİ ASIL

Yolculuğun Edepleri.....	323
Birinci Bölüm: Yolculuğun Çeşitleri ve Edepleri	323
Yolcunun (Misafirin) Edepleri	327
Hâs Kulların (Seçkin Müslümanların) Yolculuk Adabı	332
İkinci Bölüm: Yolcunun, Yola Çıkmadan Bilmesi Gereken Şeyler	332

SEKİZİNCİ ASIL

Sema ve Vecdin Edepleri.....	337
Birinci Bölüm: Semanın Hangisi Helâl, Hangisi Haramdır?	337
Sema'ı (Musikîyi) Haram Kılan Sebepler	342
İkinci Bölüm: Sema'nın Tesirleri ve Edepleri	345
Semanın Edepleri	350

DOKUZUNCU ASIL

Emr-i Ma'ruf ve Nehy-i Münker (İyiliği Emretmek-Kötülükten Sakındırmak) ..352	352
Birinci Bölüm: Emr-i Ma'ruf ve Nehy-i Münker'in Farz Olmasının Beyanı	352

İkinci Bölüm: Nehy-i Münkerin Şartları	354
Birinci Rükün: Nehy-i Münker'i Kim Yapar?	354
İkinci Rükün: Nehy-i Münker Nerede Yapılır?	357
Üçüncü Rükün: Nehy-i Münker Kime Yapılır?	358
Dördüncü Rükün: Nehy-i Münker Nasıl Yapılmalı?	362
Kötülükleri Yasaklayan Kişinin Edepleri Nelerdir?	365
Üçüncü Bölüm: Çok Vaki Olan ve Âdet Haline Gelen Münkerler	368
Mescitlerdeki Münkerler.	368
Pazar Yeri Münkerleri	369
Cadde ve Sokak Münkerleri	370
Hamamlardaki Münkerler	371
Konukluk Münkerleri	371

ONUNCU ASIL

Halka Hükmedenler Nasıl Olmalı?	372
--	-----

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

MÜHLİKAT

(Din Yolunun Tehlikeli Geçitleri)

Özet	385
-------------------	-----

BİRİNCİ ASIL

Nefsin Riyâzeti ve Kötü Ahlâktan Temizlenmesi	386
Güzel Ahlâkın Fazileti	386
Güzel Ahlâkın Hakikati	388
Güzel Huyu Elde Etmek Mümkündür	390
Kötü Huyları Düzeltme Yolları	392
Mutluluk İyi Amellerle Kazanılır	393
Güzel Ahlâkın Temeli, İtidaldir	394
Nefsin Terbiyesinin Yolları	396
Gönlün Hastalığının ve Nefsin Ayıplarının Bilinme Çaresi	397
Güzel Ahlâkın Âlâmetleri	400
Çocukları Terbiye Etmek	401
Müridin İlk Mücahedesinin Şartları Nedir ve Riyâzet Yoluna Nasıl Girilir?	405

İKİNCİ ASIL

Midenin ve Fercin Aşırı İsteklerini Kıрма	409
Açlığın Fazileti ve Sevabı	409
Açlığın Faydası ve Tokluğun Zararları	411
Müridin Az Yemekteki Edepleri	414
Mücahedenin Sırrı ve Pir'le Müridin Farkı	419
Yemek Şehvetinden El Çekmenin Zararları	420

Fercin Şehveti	420
Şehvete Karşı Koymanın Sevabı	422
Kadınlarla İlgili Diğer Haramlar	424

ÜÇÜNCÜ ASIL

Söz Söylemenin Şerefi ve Dilin Afetleri	426
Susmanın Sevapları	428
Dilin Âfetleri	429
Yalan Söylemenin Mübah Olduğu Yerler	441
Yalan Hadis Rivayet Etmek	442
Zaruret Hâlinde Yalan Söylemek İçin Hileli Konuşmak Nasıl Olur?	442
Gıybetin Çeşitleri	446
Elle, Gözle, İşaret ve Yazı İle Yapılan Gıybet	447
Gönülden Gıybet Etmek de Haramdır	448
Gıybetin İlacı	449
Gıybet İzin Verilmesinin Bazı Özürleri	452
Gıybetin Kefareti	453
Koğucuya Karşı Takınılacak Tavrı	455
Övülen Kimseye Gereken Şeyler	459

DÖRDÜNCÜ ASIL

Hışım, Kin ve Haset	460
Gazab ve Şehvetin Gerekliği	461
Tevhidin Fazlalığı Hışma Galip Gelir	463
Öfkenin İlacı	464
Öfkenin İlmi ve Ameli İlacı	466
Kızmanın Haddi	467
Acizlerin Öfkesi Kine Döner	468
Haset ve Afetleri	471
Hasedin Hakikati	474
Hasedin İlacı	475
Hased ve Ondandır Mes'uliyet	477

BEŞİNCİ ASIL

Dünyayı Sevmek Bütün Günahların Başıdır	478
Dünyanın Kötülüklerinin Açıklanması	479
Kötü Olan Dünyanın Hakikati	486

ALTINCI ASIL

Tamahkârlığın ve Mal Toplamanın İlaçları	490
Mal Sevmenin Çirkinliği	491
Malın Övülen Yönleri	494
Malın Fayda ve Zararlarının Açıklanması	496
Malın Dini Zararları	497

Tamah ve Hırsın Âfetleri Kanaatin Faydası	499
Hırs ve Tamahın İlacı	500
Cömertliğin Fazileti ve Sevabı	503
Cimriliğin Kötülüğü.	505
Mal Dağıtmanın (İsârın) Sevapları	507
Cömertliğin ve Cimriliğin Sınırı	509
Cimriliğin İlacı	510
Malın Kullanılması.....	513

YEDİNCİ ASIL

Mevki ve Haşmet Hastalıklarının İlacı	517
Mevki ve Mansıbın Hakikati	519
Hakiki Kemâli İstemede İnsanların Bilgisizliği.....	521
Makam İstemenin Yeterli Miktarı Kötü Değildir.....	522
Makam Sevgisinin İlacı	523
Övülmeyi Sevmenin ve Yerilmeyi Çirkin Görmenin İlacı.....	524
Övülme ve Yerilmede İnsanların Dereceleri	527

SEKİZİNCİ ASIL

Taat ve İbâdetde Riyânın İlacı	528
Birinci Bölüm: Riyâ ile Yapılan İşler	532
İkinci Bölüm: Riyâ Dereceleri	535
Üçüncü Bölüm: Karınca Yürüyüşünden Gizli Olan Riyâ	537
İbâdetine Sevinmenin Caiz Olduğu Hâller	538
Riyâ, Ameli Bâtıl Kılar.....	539
Gönlü Riyâ Hastalığından Korumanın İlacı	540
Riyâ Vesvesesinin Yok Edilme Yolu	544
İbadeti Aşıkâr Yapmaya Ruhsat Vardır	545
Günahı Gizlemekte Ruhsat Olduğunun Beyanı	547
Riyâ Korkusundan İbadeti Bırakma Nerede Olur?	548
Kişinin İbâdet Şevki Daima Riyâ Olmaz	552
İbadet Olan Her Şeyde İhlâs Vaciptir	554

DOKUZUNCU ASIL

Kibrin ve Ucbun İlacı	555
Tevazunun Fazileti.....	556
Kibrin Hakikati ve Âfetleri	559
Kibrin Dereceleri	560
Kibrin Sebepleri ve Âfetleri	562
Kibir İlletinin İlacı	568
Kısa Tedavi Yolu	568
Uzun Tedavi Yolu	574
Ucbun (Kendini Beğenmenin) Zararları.....	577
Kendini Beğenmenin ve Naz Etmenin Hakikati.....	577

Kendini Beğenmenin İlacı	578
Tevhid Ehlinde Ucub Olmaz	579
Kudret, Güzellik, Soy Sop Bakımından Kendini Beğenmek Tam Aptallıktır	581

ONUNCU ASIL

Gaflet, Dalâlet, Gurur ve Sapıklığın İlacı	582
Gaflet ve Cehaletin İlacı	584
Dalâlet ve Dalâletin İlacı	586
Gurur ve Gururun İlacı	591

DÖRDÜNCÜ RÜKÛN MÜNCİYÂT (KURTARICILAR)

BİRİNCİ ASIL

Tevbenin Beyanı	603
Tevbenin Fazileti ve Sevabı	603
Tevbenin Hakikati	606
Tevbe Herkese, Her Vakit Gereklidir... ..	606
Tevbenin Kabul Olması.....	609
Küçük ve Büyük Günahlar	611
Küçük Günah Hangi Şeylerle Büyük Olur?.....	613
Doğru Tevbenin Şartları ve Alâmetleri	615
İşlenen Günaha Kefaret Olan Şeyler	619
Tevbe Etmenin İlacı	621
Kimi Günahlara Tevbe Etmek, Doğru mu, Değil mi?	623

İKİNCİ ASIL

Sabır ve Şükür	624
Tevbe, Sabredilmezse Doğru Olmaz.	624
Sabrın Hakikati.....	625
Sabır İmanın Yarı, Oruç da Sabrın Yarısıdır	628
Her Zaman Sabra İhtiyaç Vardır	629
Sabrın İlacı.....	634
Şükrün Fazileti	635
Şükrün Hakikati	637
Nankörlüğün Açıklanması	641
Nimetin Hakikati	647
Dünya İşlerinde Hem Hayır, Hem de Şer Vardır	647
Lezzet Veren Şeylerin Kısımları.....	648
Nimetin Kısımları ve Dereceleri	649
Halkın Şükürde Eksiklik Göstermesinin Sebepleri.....	654
Belâda Bile Şükür Gerekir	656

ÜÇÜNCÜ ASIL

Korku ve Ümid (Havf ve Reca)	658
Umud Etmenin Fazileti	658
Ümidin Hakikati.....	659
Ummanın (Recânın) İlacı	661
Korkunun Fazileti ve Kısımları	667
Korkunun Hakikati	670
Korkunun Dereceleri	671
Korkunun Çeşitleri.....	672
Ömrün Kötü Sonuçlanması Korkusu	674
Sonun Kötü Olmasının Sebepleri.....	675
Korkunun Ele Geçirilmesi.....	676
Peygamberlerin ve Meleklerin Hikâyeleri	678

DÖRDÜNCÜ ASIL

Fakr ve Zühd	680
Fakrın Hakikati.....	680
Fakirliğin Fazileti	681
Kanaat Ehli Fakirin Fazileti	684
Sabreden Fakir, Şükreden Zenginden Üstündür	685
Fakirliğin Edepleri	687
Sadaka Almanın Edepleri	688
Zarurete Düşmeden Dilenmek Haramdır	689
Fakirlerin Dereceleri	691
Zühd ve Zühdün Hakikati	692
Zühdün Fazileti	694
Zühdün Dereceleri	697
Zahid Ne İle Kanaat Etmesi Gerekir?	699

BEŞİNCİ ASIL

Niyet, İhlâs ve Sıdk	704
Birinci Bab: Niyetin Beyânı.....	705
Niyetin Hakikati.....	706
Müminin Niyeti Onu İşlemesinden Daha İyidir.....	707
Nefsin Vesveselerinden Hangisi Bağışlanır, Hangisi Bağışlanmaz	709
Amellerin Niyetle Nasıl Değiştiği	711
Niyet, İhtiyar ile Olmaz.....	714
Her İş Allah İçin Yapmak	715
İkinci Bab: İhlâs ve İhlâs'ın Fazileti.....	715
İhlasın Hakikati	717
İhlâsı Gideren Karışıklığın Dereceleri.....	719
Riyâ ve İhlasın Dereceleri	720
Üçüncü Bab: Sıdk	722

ALTINCI ASIL

Muhasebe ve Murâkabe	724
Birinci Makam: Müşareket	725
İkinci Makam: Murâkabe	727
Sıddıkların ve Muttekilerin Murâkabesi	728
Üçüncü Makam: Muhasebe	732
Dördüncü Makam: Cezalandırma	733
Beşinci Makam: Mücahede	734
Altıncı Makam: Nefsi Kınamak	736

YEDİNCİ ASIL

Tefekkür	739
Tefekkürün Fazileti	739
Tefekkürün Hakikati	740
Tefekkür Ne Gibi Şeylerde Olur?	741
Allah'ın Yaratıklarında Bulunan Şaşılacak Şeyleri Düşünmek	745
Başka Bir Âyet: Toprak ve Nebatlar	750
Başka Bir Âyet: Madenler	750
Başka Bir Âyet: Hayvanlar	751
Başka Bir Âyet: Denizler	753
Başka Bir Âyet: Hava	754
Başka Bir Âyet: Yıldızlar	755

SEKİZİNCİ ASIL

Tevekkül ve Tevhid	758
Tevekkülün Fazileti	758
Tevekkülün Temeli olan Tevhid'in Hakikati	759
Tevhidin Açıklanması	761
Tevhid ve Şeriat Arasında Tenakuz Yoktur	764
Tevekkülün Dayandığı İkinci İmân	767
Tevekkülün Hakikati	768
Tevekkülün Dereceleri	770
Tevekkül Nasıl Olur?	771
Birinci Makam: Mal Kazanmak ve Fayda Elde Etmekteki Tevekkül	772
Bu Hâli Ele Geçirmenin Çaresi Nedir?	775
İkinci Makam: Malı Muhafaza Etmekteki Tevekkül	779
Üçüncü Makam: Zararlardan Sakınmaktaki Tevekkül	781
Mütevekkilin Malları Çalındığı Zaman Uyması Gereken Edepler	782
Dördüncü Makam: Hastalığın Tedavisinde ve İlaç Kullanmada Tevekkül	784
Dağlamak Niçin Yasaklanmıştır?	786
Kimi Hâllerde İlaç Kullanmamak Efdaldır	786
Hastalığı Gizlemek Tevekkülün Şartıdır	788

DOKUZUNCU ASIL

Muhabbet, Şevk ve Rıza	789
Birinci Bölüm: Muhabbetin Fazileti.....	789
Muhabbetin Hakikati.....	791
Allah'ı Sevmenin Sebepleri.....	792
Güzelliğin Hakikati	794
Muhabbete Müstahak Olan Allahü Teâlâ'dır	795
Hak Teala'nın Didarına (Yüzüne) Nail Olmak Lezzeti Gibi Hiçbir Lezzet Yoktur	799
Görme ve Marifet Lezzetinin Farkı	804
Marifet Gönülde, Didar Gözde mi Olur?	805
Allah'ı Tanıma ve Sevmeye Lezzeti Cennet Lezzetini Unutturur	806
Hak Teâlâ'nın Marifetinin Gizli Olması	809
Muhabbetin İlacı.....	810
Muhabbetin Alâmetleri	813
Allahü Teâlâ'ya Olan Şevk	816
Rızanın Fazileti	818
Rızanın Hakikati.....	819
Dua Etmek, Rızaya Aykırı Değildir	821
Günahın İki Yönü.....	822

ONUNCU ASIL

Ölümü Hatırlamak	822
Ölümü Anmak Üç Türüdür	824
Ölümü Anmanın Kalbe Tesiri	824
Emel Azlığının Fazileti	826
Uzun Ömür İstemenin Sebepleri	827
Uzun Emelden Kurtulmanın Çaresi	827
Uzun Emelin Dereceleri	828
Can Çekişmenin Şiddeti	829
Can Çekişmenin Korkuları	830
Kabrın Ölü ile Konuşması	833
Münker ve Nekir'in Soruları	834

Kitabın Sonu:

Kabir Ehlinin Hikâyeleri	837
Rüya Yolu ile Ölülerin Hâllerinin Bilinmesi	838

İçindekiler	841
--------------------------	-----

İmam-ı Gazâlî **KİMYÂ-YI SAADET**

İslâm bilginlerinden, fazilet sahibi, fazılların özü İmam Gazâlî'nin künyesi **Hüccetül-İslâm Ebû Hamid bin Muhammed Gazâlî**'dir.

Gazâlî, İslam dünyasının Fıkıh ve Tasavvuf yolunda büyük düşünürlerindendir. Hicri 450 (Miladi 1058) yılında Tus şehrinin Gazale köyünde doğmuş, Hicri 505 (Miladi 1111) yılında 53 yaşında bu fani alemden ebedî âleme geçmiştir.

Kimyâ-yı Saâdet, tasavvuf ve ahlâk konularında yazılmıştır. Bir başlangıç, dört rükundan ibarettir. Her rükun on asıl, yani bab'a bölünmüştür. Bu kitap İmam Gazâlî'nin ünlü eseri İhyâü Ulûmi'd-Din adlı eserinden halk için kendi tarafından özel olarak yazılmıştır. Eskiler Kimyâ-yı Saâdet için, "Kimyâ-yı Saâdet, kibrit-i ahmer gibi kimyâ-yı zaman'dır." demişlerdir.

SAĞLAM YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. No: 19/1 Kat.2
Cağaloğlu-Fatih / İstanbul
Tel. 0212 527 52 79 - 513 67 70
www.saglamyayinevi.com

